ڕووناكی(رَبِّ الْعالَمِين)

ڕوونكردنەوەی

﴿مِنْهَاج الطّالِبِين﴾

للإمام النواوي

لە تێگەیشتنی بڕیارەكانی شەریعەتی ئیسلام

لە سەر ڕاڕەوی ئیمامی(الشافعی)رضي الله عنه

بەرگی سێیەم

دانانی

عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی

چاپی پوختەكراو

دانەر بەخۆی پێیدا چۆتەوەو چەند مەسەلەیەكی تێدا زیاد كردون

محرم (1430)ی كۆچی

بەفرانبار (2708)ی كوردی

كانونیدووەم (2009)ی زایینی

ژمارەی سپاردنی (194) ساڵی (2001)ز، لە كتێبخانەیگشتی هەولێر، دراوەتێ

ناسنامە:

ناوی کیتاب: ڕووناکی (رب العالمین) ڕوونکردنەوەی (منهاج الطالبین).
بابەت: شەریعەتی ئیسلام.
دانەر: عبداللە عبدالعزیز هەرتەلی.
نۆبەتی چاپ: دوایین چاپی پوختەکراو و زیدەکراو.
بلاوکراوەی: کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی، لە هەولێر.
چاپخانە: دار المعرفة–بیروت.

شارەزاکردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر کاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشیخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.
* رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.
* هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، یان ڕوون کراوەتەوە، مەبەستی ئەم چوار کتێبەنە:

1 –(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).
2 –(تحفة المحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهیتمي).
3 –(نهایةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الرملي).
4 –(مغنيالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطیب الشربیني).

جا ئەگەر یەکێك لەو چوارانە لە گەڵدا نەبێ، ئەو کاتە دەڵێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تکایە:

1– پێشەکیەکەلە بەرگی یەکەمدا بە بیرلێکردنەوەیەکی ورد بخوێنەوە.
2– بۆ تێگەیشتنی ئەم کتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵکو لە لای مامۆستای ئاینی بیخوێنە، چونکە چەند پێناسەو زاراوەیەکی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئاینی باشتر لێی تێدەگەی.

(كِتابُ الْبَيْعِ)

شَرْطُهُ اَلإِيجابُ: كَبِعْتُكَ وَمَلَّكْتُكَ. وَالْقَبُولُ: كَاِشْتَرَيْتُ وَتَمَلَّكْتُ وَقَبِلْتُ.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْــدُ للهِ رَبِّ الْعَــالَمِينَ وَالصَّــلاَةُ وَالسَّــلاَمُ عَلَىسَــيِّدِنا مُحَمَّــدٍ وَآلِــهِ وَصَــحْبِهِ أَجْمَعِــين، ئەمەیە بەرگی سـێیەمی﴿ ڕوونـاکی (رَبِّ الْعـالَمِينَ) ڕوونکردنـەوەی (مِنْهـاجِ الطَّـالِبِين)﴾، خوایگەورە یارمەتیم بدا بۆ تەواوکردنی، آمین.

ئیمامی (اَلنَّواوِي) دەفەرموێ:

﴿ كِتابُ الْبَيْعِ: ئەمە پەڕتوکی کڕینو فرۆشتنو مامڵەتەکانیترە ﴾

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ وَأَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا ﴾ خـوای گـەورە کـڕینو فرۆشـتنی حەلاڵ کردوەو ڕیبای حەرام کردوە.

ئینجا بزانە: ئەو ڕوکنانەی کڕینو فرۆشتنیان لێ پێك دێ، سێ ڕوکنن، یەکـەم: گفتوگـۆی مامڵەتەکە. دووەم: مامڵەتکەرەکە. سێیەم: مامڵەت پێکراوەکە.

ئینجا دەربارەی ڕوکنییەکەم دەفەرموێ: (شَرْطُهُ) مەرجی دروسـتبوونی کـڕینو فرۆشـتن (اَلإِيجابُ) گۆتنی ووشەیەکە: کە بگەیەنێ شتەکەی پێ بکرێتە مڵك (کَ) وەك فرۆشیارەکە بڵێ: (بِعْتُكَ) ئەم شتەم فرۆشتە تۆ بە ئەوەندە پارەیە (وَمَلَّكْتُكَ) یان بڵێ: کردمە مڵکیتۆ بە ئەوەندە پارەیە.

(وَالْقَبُولُ) هەروەها گۆتنی وشەیەکە: کە بگەیەنێ مڵکایەتیی پێ قبـوڵ بکـرێ (کَـ) وەك کڕیارەکە لە وەڵامدا بڵێ: (اِشْتَرَيْتُ) شتەکەم کڕی بە ئەوەندە (وَتَمَلَّكْتُ) یان بڵێ: کردمە مڵکیخۆم (وَقَبِلْتُ) یان بڵێ: قبوڵم کرد.

جا لە زۆربەی سەرچاوەکاندا بۆ ئـەو مەرجـە، بەڵگـەیان بـەم حەدیسـە هێناوەتـەوە، کـە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا الْبَيْعُ عَنْ تَراضٍ﴾ صححەإبـن حبـان، دروسـتبوونی کـڕینو فرۆشتن تەنها بە ڕازیبوون دەبێ. واتە: چونکە ڕازیبـوون کارێکیپـەنهانی نـاو دڵـە، بـە گۆتەیزوبان ئاشکرا دەبێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: مەرجە سەرپەرشتکارەکە ئەو دوو گۆتەیە بڵێ لەو کاتەدا: کە ماڵی شێت، یان منداڵ دەفرۆشێتە خۆی، یان ماڵیخۆی دەفرۆشێتە ئەوان، یان ماڵی یەکێك لە ئەوان دەفرۆشێتە یەکێکیتر، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بۆ وێنە: مەرجە بڵێ: ئەم شتەیخۆم فرۆشتە ئەم منداڵەی خۆم بە ئەوەندە پارەیەو بۆ ئەوی قبوڵم کـرد. یـان بڵێ: ئەم شتەی ئەم منداڵەم فرۆشتە خۆمو بۆ خۆم قبوڵم کرد. یان بڵێ: ئەم شتەی ئـەم منداڵەم فرۆشتە ئەو منداڵەمو بۆ ئەوی قبوڵم کرد.

وَيَجُوزُ تَقَدُّمُ لَفْظِ الْمُشْتَرِي، وَلَوْ قالَ: بِعْنِي. فَقالَ: بِعْتُكَ. إنْعَقَدَ فِي الأَظْهَر، وَيَنْعَقِدُ بِالْكِنايَةِ كَجَعَلْتُهُ لَكَ بِكَذا فِي الأَصَحِّ،

دووەم: چەند زانایەك ئەم فەرموودەیان هەڵبـژاردوە: كە (بَيْعُ الْمُعاطاة)، واتە: كڕینو فرۆشتنی بێگۆتە دروستە، بە تایبەتی لەو شتانەی كەم نرخن: وەك كڕیارەكەو فرۆشیارەكە لە سەر نرخی شتەكە پێك بێنو بێگۆتنی هیچ ووشەیەك پارەكەو فرۆشراوەكە بدەنە یەكتری، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

سێیەم: ئەوەی دەربارەی نەگۆتنی ووشەی كڕینو فرۆشتن ڕوونمان كردەوە، لە گشت مامڵەتەكانیتری ماڵیدا ڕەفتاری پێدەكرێ: وەك بەخشینو بەكرێدانو...هتد.

ئینجا بزانە: مەرجە كڕینو فرۆشتنەكە بۆ ماوەیەك نەبێ، كەوابو: دروست نیە بڵێ: بۆ ماوەی ئەوەندە ساڵە فرۆشتمە تۆ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.

(وَيَجُوزُ تَقَدُّمُ لَفْظِ الْمُشْتَرِي) دروستە: گۆتەیكڕیارەكە وەپێش گۆتەیفرۆشیارەكە بكەوێ، وەك بڵێ: ئەو شتەم لە تۆ كڕی. فرۆشیارەكەش بڵێ: فرۆشتمە تۆ (وَلَوْقالَ) ئەگەر كڕیارەكە گۆتەیەكیفەرمانی بەكار هێناو گوتی (بِعْنِي) ئەم شتەم پێ بفرۆشە (فَقالَ) فرۆشیارەكەش گوتی (بِعْتُكَ) فرۆشتمە تۆ (إنْعَقَدَ) فرۆشتنەكە دادەمەزرێو پێویست نیە دیسان كڕیارەكە بڵێ: لێتم كڕی (فِيالأَظْهَر) لە فەرمودەی بەهێزتردا.

(وَيَنْعَقِدُ) مامڵەتی فرۆشتن دادەمەزرێ (بِالْكِنايَةِ) بە گۆتەی نائاشكرا: بەو مەرجەی نیەتی فرۆشتنی هەبێ (كَ) وەك بڵێ: (جَعَلْتُهُ لَكَ بِكَذا) ئەم شتەم كردە هی تۆ بە ئەوەندە پارەیە. یان بڵێ: بۆ خۆت بیبە بە ئەوەندە پارەیە. یان بڵێ: پیرۆزت بێ بە ئەوەندە پارەیە. جا كڕیارەكەش قبوڵ بكا (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: نووسینیش وەكو گۆتەی نائاشكرایە، واتە: بە نووسینیش كڕینو فرۆشتن دادەمەزرێ ئەگەر نیەتی هەبێ، كەوابو: هەر لەو كاتەی كڕیارەكە لە ناوەڕۆكینووسراوەكە ئاگادار بو، مەرجە: یەكسەر مامڵەتەكە قبوڵ بكا، ئینجا هەردوو لا ماوەی پەشیمانبوونەوەیان بەردەوام دەبێ تا كڕیارەكە لە دانیشگەی قبوڵكردن جیا دەبێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ئەم مەسەلەیە ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: بە تەلەفۆنو بێتەلیش كڕینو فرۆشتن دادەمەزرێ، هەروەك لە (الشرواني)دا بە گۆتەی نائاشكرای داناوە، بەڵام ئاگاداربە: لەو حاڵەتەدا نابێ مامڵەت پێكراوەكان-هەردووكیان- یەك ڕگەزیڕیبادار بن؟ چونكە لەو جۆرەڕیبادارانەدا مەرجە: هەردوو لا-لە دانیشگەیمامڵەتەكەدا- دەمودەست لە یەكتری وەربگرن، ئەگینا: دەبێتە ڕیبا، هەروەك لە باسیڕیبادا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءالله تعالى.

وَيُشْـتَرَطُ أَنْ لايَطُـولَ الْفَصْـلُ بَـيْنَ لَفْظَيْهِمـا وَأَنْ يَقْبَـلَ عَلَـى وَفْـقِ الإيجـابِ، فَلَـوْ قـالَ: بِعْتُـكَ بِـأَلْفٍ مُكَسَّـرَةٍ، فَقـالَ: قَبِلْـتُ بِـأَلْفٍ صَـحِيحَةٍ، لَـمْ يَصِـحَّ، وَإِشارَةُ الأَخْرَسِ بِالْعَقْدِ كَالنُّطْقِ، وَشَرْطُ الْعاقِدِ اَلرُّشْدُ،

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی کڕینو فرۆشتن به مەرج دادەندرێ (أَنْ لاَ يَطُولَ الْفَصْلُ) لێك پچڕانەکە درێژ نەبێ (بَيْنَ لَفْظَيْهِما) لە نێوان گۆتەی کڕیارەکەو فرۆشیارەکە، هەروەها گفتوگۆیەکی وەهاش نەکەوێتە نێوان کە پەیوەندی بە مامڵەتەکەوە نەبێ، کەواتە: ئەگەر گۆتەی کڕیارەکەو فرۆشیارەکە ماوەیەکیدرێژ لێك پچڕان، یان گفتوگۆیەکی بێپەیوەندی کەوتە نێوان گۆتەکەیان، ئەو کاتە فرۆشتنەکە دروست نابێ.

(وَأَنْ يَقْبَلَ) هەروەها مەرجە کڕیارەکە بە گۆتەیەکی وەها قبولْ بکا: کە (عَلَى وَفْقِ الإِيجابِ) لە واتەدا لەگەڵ گۆتەی کردنەمڵك تێك بکاتەوە، تاکو واتەی گۆتەی هەردوو لا لێك جیا نەبێتەوە، کەوابو: (فَلَوْ قالَ) ئەگەر فرۆشیارەکە گوتی (بِعْتُكَ بِأَلْفٍ مُكَسَّرَةٍ) ئەم شتەم فرۆشتە تۆ بە هەزار دیناری وردە (فَقالَ) کڕیارەکەش گوتی (قَبِلْتُ بِأَلْفٍ صَحِيحَةٍ) قبولْم کرد بە هەزار دیناری درشتە (لَمْ يَصِحَّ) ئەو مامڵەتە دروست نیە، چونکە واتەکەیان تێك ناکاتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ مەرجە لە ڕستەی کڕینو فرۆشتندا ناوی پارەکە بگوترێ، هەروەها مەرجە: فرۆشتنەکە بدرێتە پاڵ کڕیارەکە، هەرچەند کڕیارەکەش وەکیلی یەکێکیتر بێ.

بۆ وێنە: ئەگەر نەوزاد وەکیلی ئازاد بێ، دەبی کڕیارەکە بڵێ: نەوزاد ئەم شتەم فرۆشتە تۆ بە ئەوەندە پارەیە. ئینجا نەوزادیش بۆ ئازاد قبولّی بکا، واتە: دروست نیە فرۆشیارەکە بڵێ: فرۆشتمە ئازاد. چونکە ئازاد لەم دانیشگەدا نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِشارَةُالأَخْرَسِ) ئاماژەکردنی مرۆڤی لاڵ (بِالْعَقْدِ) بە مامڵەتی کڕینو فرۆشتنو بەکرێدانو بەکرێگرتنو...هتد (كَالنُّطْقِ) وەکو گۆتەی زمان ساغ وایەو گشت مامڵەتێك بە ئاماژەکەی دروست دەبێ.

﴿ مەرجەکانی کڕیارو فرۆشیار ﴾

(وَشَرْطُ الْعاقِدِ) مەرجی مامڵەتکەر، واتە: کڕیارو فرۆشیار (اَلرُّشْدُ) ڕەشیدییە، واتە: بالغو عاقڵ بێو قەدەغەی دەستکاری ماڵی لە سەر دانەندرابێ، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ﴾ رواه أبوداد بسند صحيح، نووسین لە سەر سێ کەسان هەڵگیراوە: لە سەر خەوتوو تا هەشیار دەبێتەوە، لە سەر منداڵ تا بلۆغی دەبێ، لە سەر شێت تا چاك دەبێتەوە.

کــەوابو: کــڕین‌و فرۆشــتن‌و هــیچ مامڵەتــەکانی‌تری شــێت‌و منــداڵ دروســت نــابن، بــەڵام لــە مەزهــەبی ئیمــامی (حنفــی)دا: ئەگــەر منــداڵ کــڕین‌و فرۆشــتن بزانــێ‌و سەرپەرشتکارەکەشی ئیزنی بدا، ئـەو کاتـە دروسـتە: کـڕین‌و فرۆشـتن بکـا، هـەروەك لـە کتێبەکانی‌خۆیاندا فەرموویانە.

هەروەها ئیمام (أحمد) ڕێگای داوە: منداڵ بە بێ‌ئیزنی سەرپەرشتکارەکەی لە شتی کەمدا کڕین‌و فرۆشتن بکا، هەروەك لە (المجموع)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ کڕین‌و فرۆشتن‌و گشت مامڵەتەکانی‌تری مرۆڤی سەرخۆش دروستن، جیاوازی نیە: بۆ سودی خۆی بێ، یان لە دژی خۆی بێ، بەڵام بەکرێدان‌و کڕین‌و فرۆشـتنی مرۆڤـی کوێر دروست نیە، کەوابو: پێویستە وەکیلێك بۆ خۆی دابنێ، هەروەك لـە سەرچـاوەکاندا ناوەڕۆکی ئەم ئاگاداریە ڕوون کراوەتەوە.

بەڵام لە فەرموودەیەکی مەزهەبی (شافعی)و لە هەرسێك مەزهەبەکەی‌تردا: کڕین‌و فرۆشتنی مرۆڤی کوێریش دروستە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ زۆرلێکردن بۆ کڕین و فرۆشتن ﴾

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ (وَعَدَمُ الإِكْراهِ بِغَيْرِحَقٍّ) هەم مەرجە: بە زۆرلێکردنێکی بــە ناحــەق کــڕین‌و فرۆشــتنەکەی پێنــەکرێ، چــونکە خوای‌گــەورە دەفــەرموێ: ﴿وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلاَّ أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ﴾ لە نێوان خۆتاندا ماڵی یەکتری بە ناهەق مەخۆن، مەگەر بازرگانییێکی بە ڕەزامەندی ئێوە بێ. کەوابو: کڕین‌و فرۆشتنی مرۆڤی‌زۆرلێکراوی بە ناهەق دروست نابێ.

بەڵام ئەگەر زۆرلێکردنەکە بە ناهەق نەبو، بەڵکو بە ڕێگایەکی‌شەرعی بوو: وەك مرۆڤێکی قەرزدار کەلوپەلێکی هەبێ‌و بە قەسدیش قەرزەکە نەداتەوە، ئەوە –بە زۆرلێکردن– دەبێ کەلوپەلەکەی بفرۆشێ‌و قەرزەکەی بداتەوە.

هەروەها لە حاڵەتی گرانی‌و نەبوونی‌دا، ئەو کەسانەی لە پێویستی‌خۆیان زیادیان هەیە–بە زۆرلێکردن–دەبێ زێدەییەکە بفرۆشن، واتە: لـەو جـۆرە حاڵەتانـەدا کـڕین‌و فرۆشـتنەکان دروست دەبن.

هەروەها فرۆشتنی ناچاریش دروستە، کەوابو: ئەگەر یەکێك–بە ناهەق– تەنگاو کرا شتێك بداتە ستەمکارێك، ئەویش لە بەر ناچاری شتێکی‌خۆی فرۆشـت ئـەو فرۆشـتنەش دروسـت دەبێ، چونکە بۆ خودی فرۆشتنەکە زۆری لێ‌نەکراوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

وَلاَ يَصِـحُّ شِـراءُ الْكـافِرِ اَلْمُصْـحَفَ وَالْمُسْـلِمَ–فِـالأَظْهَر–إلاَّ أَنْ يَعْتِـقَ عَلَيْـهِ فَيَصِـحُّ فِى الأَصَحِّ، وَلاَالْحَرْبِيِّ سِلاحاً، وَاللهُ أَعْلَـمُ. وَلِلْمَبِيعِ شُرُوطٌ: طَهارَةُعَيْنِـه، فَـلاَ يَصِـحُّ بَيْـعُ الْكَلْبِ وَالْخَمْرِ وَالْمُتَنَجِّسِ الَّذِى لاَ يُمْكِنُ تَطْهِيرُهُ كَالْخَلِّ وَاللَّبَنِ وَكَذَا الدُّهْنُ فِى الأَصَحِّ.

(وَلاَ يَصِحُّ) دروست نيه (شِراءُ الْكافِرِ الْمُصْحَفَ) مرۆڤى كافر قورئان بكرِێ، واته: ئه‌و شته‌ى قورئانى تێدا نووسراوه، هه‌روه‌ها كرِينى كتێبى حه‌ديس‌و شه‌رعيش بۆ كافر دروست نابێ، چونكه تووشى ڕه‌فتارى بێڕێزانه ده‌بن.

(وَالْمُسْلِمَ) هه‌روه‌ها دروست نيه مرۆڤـى كـافر كۆيلـه‌ى موسـوڵمان بكـرِێ (فِىالأَظْهَرِ) لـه فه‌رمووده‌ى به‌هێزتردا، چونكه زه‌ليلكردنى موسوڵمانى تێدايه (إلاَّ أنْ يَعْتِقَ عَلَيْهِ) مه‌گـه‌ر كۆيله‌كه به هۆى كرِينه‌وه ئازاد ببێ: وه‌ك كۆيله‌كه باوك‌و باپيرى، يان منداڵ‌و نه‌وه‌ى مرۆڤه كافره‌كه بێ (فَيَصِحُّ) ئه‌و كاته كرِينه‌كه دروست ده‌بێ، كۆيله‌كه‌ش ئازاد ده‌بێ (فِىالأَصَحِّ) له فه‌رمووده‌ى ڕاستتردا.

(وَلاَ الْحَرْبِيِّ سِلاحاً) هه‌روه‌ها دروست نيه كافرى‌جـه‌نگى چـه‌ك‌و كه‌لوپـه‌لى جـه‌نگ بكـرِێ، چونكه به پاڵپشتى ئه‌و چه‌كه جه‌نگ له‌گه‌ڵ موسوڵمانان ده‌كا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ مه‌رجه‌كانى پاره‌ و فرۆشراو ﴾

(وَلِلْمَبِيعِ شُرُوطٌ) بۆ مامڵه‌ت پێكراوه‌كه –واتـه: بـۆ پاره‌كـه‌و فرۆشـراوه‌كه– پێـنج مـه‌رج داندراون:

مه‌رجى‌يه‌كه‌م: (طَهارَةُعَيْنِه) بنچينه‌ى مامڵه‌ت پێكراوه‌كه پاك بـێ، كـه‌وابو: (فَـلاَ يَصِـحُّ) دروست نيه‌و دانامه‌زرێ (بَيْعُ الْكَلْبِ) كرِين‌و فرۆشتنى سه‌گ‌و توله‌و تاژى‌و به‌رازو (وَالْخَمْرِ) شه‌راب‌و مردارو زبڵ‌و چيقنه‌و خـوێن‌و هـه‌ر شـتێكى‌ترى لـه بنچينـه‌ى خۆى‌دا پـيس بـێ، پێغه‌مبـه‌رﷺده‌فـه‌رموێ: ﴿إِنَّ اللهَ وَرَسُولَهُ حَرَّمَ بَيْعَ الْخَمْرِ وَالْمَيْتَةِ وَالْخِنْزِيرِ وَالأَصْنامِ﴾ رواه‌الشيخان، خواو پێغه‌مبه‌رﷺ حه‌راميان كردوه: فرۆشتنى شه‌راب‌و مردارو به‌رازو بت‌و سه‌نه‌م.

﴿وَعَنْ أَبِىجُحَيْفَةَ﷛: نَهَىالنَّبِيُّﷺ عَنْ ثَمَنِ الْكَلْبِ وَثَمَنِ الدَّمِ﴾رواه‌البخارى، پێغه‌مبـه‌رﷺ قه‌ده‌غه‌ى كردوه: پاره‌ى سه‌گ‌و پاره‌ى خوێن. واته: فرۆشتنيان.

(وَالْمُتَنَجِّسِ الَّذِى لاَيُمْكِنُ تَطْهِيرُهُ) هه‌روه‌ها دروست نيه‌و دانامه‌زرێ: كرِين‌و فرۆشتنى ئـه‌و جۆره پيسبووه‌ى ناگونجێ پاك بكرێته‌وه (كَالْخَلِّ وَاللَّبَنِ) وه‌كـو سـركه‌و شـيرى پيسـبوو (وَكَذا الدُّهْنُ) هه‌روه‌ها ڕونى پيسبوو (فِى الأَصَحِّ) له فه‌رمووده‌ى ڕاستتردا، واتـه: چـونكه ئه‌و جۆره شله پيسبووانه ناگونجێ پاك بكرێنه‌وه، ئه‌وانيش وه‌ك پيسى بنچينه‌يى كرِين‌و فرۆشتنيان دروست نابێ.

اَلثَّانِي: اَلنَّفْعُ، فَلا يَصِحُّ بَيْعُ الْحَشَراتِ وَكُلِّ سَبُعٍ لاَ يَنْفَعُ وَلاَ حَبَّتَيِ الْحِنْطَةِ وَنَحْوِها وَآلَةِ اللَّهْوِ، وَقِيلَ يَصِحُّ فِي الآلَةِ إِنْ عُدَّ رُضاضُها مالاً،

بەڵام هەر پیسبوویێکی بگونجێ پاك بکرێتەوە: وەك دارو ئاسنو جلوبەرگو ئەو جۆرە شتانە، ئەوە کڕینو فرۆشتنیان دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها کڕینو فرۆشتنی خانووی پیسبوو و زەویی زبڵدراو دروستە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: پیسیبنچینەییو شتی پیسبوو دروستە: ببەخشرێو بکرێتە خێر بە نیازی دەست لە سەر هەڵگرتن، هەروەك لە (المجموع)و (مغنی)دا فەرموویانە، کەواتە: دروستە لە بەرامبەر ئەو دەست لە سەر هەڵگرتنەش پارە وەربگیرێ، وەك بڵێ: ئەوە وازم لەم سەگە هێنا بۆ تۆ بە پێنج دینار. یان بڵێ: دەستم لە سەر ئەم زبڵە هەڵگرت بۆ تۆ بە چوار دینار. هەروەك لە (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(اَلثَّانِی) مەرجیدووەمی مامڵەت پێکراوەکە: (اَلنَّفْعُ) سودی لێوەربگیرێ، جیاوازی نیە: هەر ئێستا سودی لێوەربگیرێ، یان لەمەودوا: وەکو جاشولەیەکی بچووك، یان خانوویێکی بەکرێدراو بۆ ماوەیەك، واتە: هەر کاتێك جاشولەکە گەورە بوو، یان ماوەی بەکرێدانەکە تەواو بوو، کڕیارەکە دەتوانێ سودی لێوەربگرێ.

کەواتە: (فَلا يَصِحُّ) دروست نیەو دانامەزرێ (بَيْعُ الْحَشَرَاتِ) کڕینو فرۆشتنی مێشومەگەز: وەکو مشك، قالۆچە، مار، دووپشك، مێش، مێشولە، مێروو...(وَ) هەروەها دروست نیە کڕینو فرۆشتنی (كُلِّ سَبُعٍ لاَ يَنْفَعُ) گشت دڕندەیەکی سودی نەبێ: وەك گورگو شێرو کۆلارەو ئەو جۆرە شتانە، بەڵام ئەگەر سودی هەبێ ئەوە کڕینو فرۆشتنی دروستە: وەك فیلو باز (وَلاَ) هەروەها دروست نیە کڕینو فرۆشتنی (حَبَّتَيِ الْحِنْطَةِ) دوو دەنکە گەنمو (وَنَحْوِها) ئەو جۆرە شتانە، چونکە لە بەر کەمی سودی لێوەرناگیرێ.

(وَآلَةِ اللَّهْوِ) هەروەها دروست نیە کڕینو فرۆشتنی کەلوپەلو ئامێری گەمە کردنی حەرام: وەکو زوڕناو دمبكو مۆسیقاو...هتد (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَصِحُّ فِي الآلَةِ) دروستە: ئەو کەلوپەلانە بفرۆشێن (إِنْ عُدَّ رُضاضُها مالاً) ئەگەر پارچەکانی –لە دوای شکاندن– بە ماڵ دابندرێنو سودیان لێوەربگیرێ.

هەروەها دروست نیە کڕینو فرۆشتنی کەلوپەلی قومارو دەبدەبەو کەلاو ئەو جۆرە شتە بێسودانەی منداڵان گەمەی پێدەکەن، هەم ئەو کتێبانەی (بِدْعَة)، یان قسەی پڕو پووچیان تێدایە، چونکە شتی بێسود بە ماڵ داناندرێ، کەواتە: کڕینەکەی دەبێتە ماڵ بە فیڕۆدان، فرۆشتنیشی ماڵخواردنیخەڵکە بە ناهەق، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ ماڵی یەکتری لە نێوان خۆتاندا بە ناهەق مەخۆن.

وَيَصِحُّ بَيْعُ الْماءِ علَى الشَّطِّ، وَالتُّرابِ بِالصَّحْراءِ فِالأَصَحِّ.
اَلثَّالِثُ: إِمْكانُ تَسْلِيمِهِ، فَلاَ يَصِحُّ بَيْعُ الضَّالِّ وَالآبِقِ وَالْمَغْصُوبِ، فَإِنْ باعَهُ لِقادِرٍ عَلَى إِنْتِزاعِهِ صَحَّ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلاَيَصِحُّ بَيْعُ نِصْفٍ مُعَيَّنٍ مِنَ الإِناءِ والسَّيْفِ وَنَحْوِهِما،

هەم پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿...وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ وَقالَ وَكَثْرَةَالسُّؤالِ وإِضاعَةَالْمالِ﴾ رواه الشيخان، خوای گەورە بۆ ئێوەی ناپەسەند کردوە: گۆتە گۆتی بێسودو زۆر پرسیارکردنی بێسودو ماڵ بەفیڕۆدان.

(وَيَصِحُّ) دروستە (بَيْعُ الْماءِ علَى الشَّطِّ) فرۆشتنی ئاو لە سەر ڕۆخی ڕوبار (وَالتُّرابِ بِالصَّحْراءِ) هەم فرۆشتنی گڵ لە دەشتایىدا، هەم فرۆشتنی بەرد لە چیادا، چونکە ئەو جۆرە شتانە سودیان هەیە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾: کڕینو فرۆشتنی توتنو جگەرە هەرچەند دروستە، بەلاّم ناپەسەندە؟ چونکە جگەرە خواردن ناپەسندە، واتە: حەرام نیە؟ چونکە هیچ بەڵگەیەکی ئاشکرای لە سەر نیە، بەلاّم ئەگەر یەکێك بێگومان جگەرە زیانی پێ بگەیەنێ، یان دەستکورت بێو بە پارەی بەخێوکردنی خێزانەکەی جگەرە بکڕێ، ئەو کاتە جگەرە لەوی حەرامە، هەروەك لە (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە، بەلاّم زۆربەی مامۆستایانیئاییني ئەم سەردەمە بۆ هەموو کەسێك بە حەرامی دەزانن؟ چونکە دەرکەوتوە: جگەرە زیانی هەیە بۆ تەندروستیمرۆڤ.

(اَلثَّالِثُ) مەرجیسێیەمی مامڵەت پێکراوەکە: (إِمْكانُ تَسْلِيمِهِ) ماملەتکەرەکە توانای هەبێ ماملّەت پێکراوەکە تەسلیم بکا، چونکە ئەگەر نەگونجێ تەسلیمی بکا، دەبێتە فریودان ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ﷛ نَهَىالنَّبِيُّﷺعَنِ بَيْعِ الْغَرَرِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە کڕینو فرۆشتنێك کە فریودانی تێدابێ.

کەوابو: (فَلاَ يَصِحُّ بَيْعُ الْضَّالِّ) دروست نیەو دانامەزرێ کڕینو فرۆشتنی ئاژەڵی گوم بوو (وَالآبِقِ) هەم کۆیلەی هەلاّتوو (وَالْمَغْصُوبِ) هەم شتی زەوتکراو، چونکە ناتوانێ ئەوانە تەسلیمی کڕیارەکە بکا، کەوابو: (فَإِنْ باعَهُ لِقادِرٍ عَلَى إِنْتِزاعِهِ) ئەگەر شتە زەوتکراوەکەی، یان گومبووەکەی فرۆشتە کەسێکی وەها: کە توانای هەبو زەوتکراوەکە لە زەوتکەرەکە بسێنێتەوە، یان گومبووەکە بگەڕێنێتەوە (صَحَّ) ئەو کڕینو فرۆشتنە دروستە (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، هەروەها ئەگەر بیفرۆشێتە خودی زەوتکەرەکەش هەر دروستە، چونکە لە ژێر دەستی ئەودایە، بەلاّم دروست نیە باڵندەی لە هەوا بفرۆشێ، یان ماسی لە ناو ڕوبارو دەریادا بفرۆشێ، مەگەر ئاوەکە کەم بێو گرتنی ئاسان بێ، ئەو کاتە دروستە، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يَصِحُّ) دروست نیەو دانامەزرێ (بَيْعُ نِصْفٍ مُعَيَّنٍ) فرۆشتنی نیوەیەکی دیارکراو (مِنَ الإِناءِ والسَّيْفِ) لە قاپو شمشێرو (وَنَحْوِهِما) ئەو جۆرە شتانە، چونکە ناگونجێ نیوە

وَيَصِحُّ فِي الثَّوْبِ الَّذِي لاَ يَنْقُصُ بِقَطْعِهِ فِالأَصَحِّ، وَلاَالْمَرْهُونِ بِغَيْرِ إِذْنِ مُرْتَهِنِهِ، وَلاَ الْجَانِي الْمُتَعَلِّقِ بِرَقَبَتِهِ مَالٌ فِالأَظْهَر، وَلاَيَضُرُّ تَعَلُّقُهُ بِذِمَّتِهِ، وَكَذَا تَعَلُّقُ الْقِصاصِ فِي الأَظْهَر. اَلرَّابِعُ: اَلْمِلْكُ لِمَنْ لَهُ الْعَقْدُ، فَبَيْعُ الْفُضُولِيِّ باطِلٌ،

دیارکراوەکە تەسلیمی کڕیارەکە بکرێ تەنها بە پارچەکردن نەبێ، بە پارچەکردنیش سودی نامێنێ، کەوابو: ئەگەر نیوەکە دیاری نەکرێو بە بڵاوی بیفرۆشێ: وەك بڵێ: نیوەی ئەم قاپەم فرۆشتە تۆ، ئەو کاتە دروستەو دەبێتە هاوبەش لە نێوانیاندا، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

هەروەها (وَيَصِحُّ) کڕینو فرۆشتنی بەشێکیدیارکراو دروستە (فِي الثَّوْبِ الَّذِي لاَيَنْقُصُ بِقَطْعِهِ) لەو پارچە جلەی بە پارچە کردن کەم ناکاتەوە: وەك پارچە قوماشێکی گەورە، یان بەڕەیەکی گەورە، چونکە ئەگەر پارچە دیارکراوەکەی لێبکرێتەوە سودی دەمێنێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلاَالْمَرْهُونِ) هەروەها دروست نیەو دانامەزرێ کڕینو فرۆشتنی شتی ڕەهنکراو (بِغَيْرِ إِذْنِ مُرْتَهِنِهِ) بە بێئیزنی ڕەهنوەرگرەکەی (وَلاَالْجَانِي) هەروەها دروست نیە کڕینو فرۆشتنی کۆیلەیەکی تاوانکار: کە (اَلْمُتَعَلِّقِ بِرَقَبَتِهِ مالٌ) تۆڵەی تاوانەکەی بە گەردەنیەوە بەسترابێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَلاَ يَضُرُّ تَعَلُّقُهُ بِذِمَّتِه) زیان نادا ئەگەر ماڵێك قەرز بێو لە ئەستۆیدا مابێ (وَكَذَا) هەروەها زیان نادا (تَعَلُّقُ الْقِصاصِ) کوشتنی لە تۆڵەی بە گەردەنیەوە بەسترابێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، واتە: فرۆشتنی ئەو کۆیلەیە دروستە، چونکە چاوەڕوانی لێبوردنی دەکرێ.

(اَلرَّابِعُ) مەرجیچوارەمی مامڵەت پێکراوەکە: (اَلْمِلْكُ لِمَنْ لَهُ الْعَقْدُ) مامڵەت پێکراوەکە ملکی ئەو کەسە بێ: کە مامڵەتەکەی بۆ دەبێ، جیاوازی نیە: خاوەنەکەی بە خۆی مامڵەتەکە بکا، یان وەکیلەکەی، یان سەرپەرشتکارەکەی، کەوابو: (فَبَيْعُ الْفُضُولِيِّ) کڕینو فرۆشتنو گشت مامڵەتێکیتری خۆتێکەڵکەر–کە وەکیلی، یان سەرپەرشتکاری خاوەنەکە نەبێ–(باطِلٌ) بەتاڵەو دانامەزرێ، چونکە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿لاَبَيْعَ إِلاَّ فِيمَا تَمْلِكُ﴾ حديث حسن رواه ابوداود والترمذي وغيرهما، هیچ کڕینو فرۆشتنێك دروست نیە تەنها لەو شتەدا نەبێ کە ملکی خۆتە.

کەواتە: کڕینو فرۆشتنی ماڵی دزراو، یان زەوتکراو دروست نیە، هەروەها دروست نیە –بە بێئیزن– ماڵی ژن لە مێردەکەی بکڕێو هەم بە پێچەوانەش دروست نیە، هەروەك لە (إحياءالعلوم)دا فەرموویەتی، هەروەها مامڵەتی سەرقوفڵانەش دروست نیە، هەروەك لە (باسی ماوەی بەکرێدان)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاء الله تعالى.

وَفِي الْقَدِيمِ مَوْقُوفٌ: إِنْ أَجازَ مالِكُهُ نَفَذَ وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ باعَ مالَ مُوَرِّثِهِ ظانًّا حَياتَهُ وَكانَ مَيِّتاً صَحَّ فِي الأَظْهَر.

(وَفِي الْقَدِيمِ) له فەرموودەی کۆنی ئیمامی(شافعی)دا کڕینو فرۆشتنو گشت مامڵەتێکیتری خۆتێکەڵکەر-کە وەکیل نیەو سەرپەرشتکاریش نیە-(مَوْقُوفٌ) ڕادەگیرێ تا پرسی خاوەنەکەی دەکرێ، ئینجا (إِنْ أجازَ مالِكُهُ) ئەگەر خاوەنەکەی ڕێگەی دا و بە کڕینو فرۆشتنەکەی ڕازی بوو، ئەوە (نَفَذَ) مامڵەتەکە جێبەجێ دەکرێو دروست دەبێ (وَإِلاَّ فَلاَ) بەڵام ئەگەر ڕازی نەبو، دروست نابێ.

جا لە (تحفة)و (مغني)دا -لە ڕووی بەڵگەوە- ئەم فەرموودە کۆنە بە بەهێز داندراوە، کە ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ عُرْوَةَ الْبارِقِيِّ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَعْطاهُ دِيناراً يَشْتَرِى بِهِ شاةً، فَاشْتَرَى بِهِ شاتَيْنِ، فَباعَ أَحَدَهُما بِدِينارٍ، فَأَتاهُ بِشاةٍ وَدِينارٍ، فَدَعَا لَهُ بِالْبَرَكَةِ﴾ حديث صحيح رواه أبوداد والترمذي، پێغەمبەرﷺ دینارێکی دایە (عروة) تاکو مەڕێکی بۆ بکڕێ، (عروة)ش-بێئیزنی پێغەمبەرﷺ- دوو مەڕی بەو دینارە کڕین، جا یەکێکیانی بە دینارێك فرۆشتەوە، ئینجا ئەم دینارەو مەڕەکەیتری بۆ پێغەمبەرﷺ هێنانەوە، پێغەمبەرﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ (عروة) کرد. واتە: لە کڕینو فرۆشتنەوەی مەڕەکەیتردا (عروة) نەکرابوە وەکیل، بەڵام چونکە پێغەمبەرﷺ ڕازی بوو، مامڵەتەکە بە دروستبوویی داندرا.

(وَلَوْ باعَ مالَ مُوَرِّثِهِ) ئەگەر فرۆشیارێك ماڵی میراتدەری خۆی فرۆشت، واتە: ماڵی ئەو کەسەی کە میراتەکەی وی بۆ فرۆشیارەکە دەبو (ظانًّا حَياتَهُ) وا تێگەیشت ئەو میراتدەرە زیندووە (وكانَ مَيِّتاً) بەڵام لە کاتی فرۆشتندا میراتدەرەکە مردوو بوو (صَحَّ) ئەو فرۆشتنە دروستە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەیبەهێزتردا، چونکە میراتەکەی بۆ بووەو لە ڕاستیدا ملکیخۆی فرۆشتوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: هەر کەسێك دەترسا: ستەمکارێك-بە ناهەق- ماڵی کەسێکیتادیار ببا، یان زیانێکی لێبدا، نەشگونجا-جگە لە فرۆشتن- بە هیچ ڕێگایەکیتر ماڵەکە بپارێزێ، ئەوە بۆ کەسەکە دروستە: ماڵەکە بۆ نادیارەکە بفرۆشێ، چونکە فرۆشتن بۆتە تاکە ڕێگا بۆ پاراستنی ماڵەکە، هەروەك لە (تحفة) لە (باسی سەرپەرشتی منداڵ)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: فرۆشتنی بە ئەمانەت دروستە: (وەك یەکێك بترسێ ماڵەکەی لێداگیر بکرێ، یان بە زۆر پێی بفرۆشرێ، ئەویش لە ترسان بیفرۆشێتە دۆستێکیخۆی، بەڵام لە پێش فرۆشتندا ڕێك کەوتبون: هەر کاتێك ترسەکە نەماو خاوەنەکەی داوای ماڵەکەی کرد، کڕیارەکە بە پارە بیداتەوە)، ئەو جۆرە فرۆشتنە دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)و (مغني)دا

اَلْخامِسُ: اَلْعِلْمُ بِهِ، فَبَيْعُ أَحَدِ الثَّوْبَيْنِ باطِلٌ، وَيَصِحُّ بَيْعُ صاعٍ مِنْ صُبْرَةٍ تُعْلَمُ صِيعانُها، وَكَذا إِنْ جُهِلَتْ فِالأَصَحِّ،

فەرموويانە، واتە: ماڵەکە دەبێتە مڵکیکڕیارەکەو ئەگەر نەشیداتەوە لەێی حەلاڵە، بەڵام ئەگەر وەعدەکەی نەگەیەنێتە جێ گوناهبار دەبێ، جا ئەگەر بیداتەوە خێری دەگاتێ.

سێیەم: ئەگەر یەکێك بازرگانی بکا: بە ماڵێکی زەوتکراو، یان دزراو، یان بە ماڵی ڕیبا، یان شیربایی، یان هەر ماڵێکیتر: کە مڵکیخۆی نەبێو بە ئیزنێکیشەرعیی خاوەنەکەشی نەبێ، تەماشا دەکەین: ئەگەر بە خودیماڵەکە کڕین، یان فرۆشتن بکا، ئەو مامڵەتە بەتاڵەو دانامەزرێ؟ نە پارەکەو نە فرۆشراوەکە لە هیچیان حەڵاڵ نابن، جا ئەگەر ماڵەکە، یان پارەکە بفەوتێ، واجبە: تۆڵەی بدا، هەروەها ئەو قازانجەش کە لەم بازرگانییە پەیدا بووە، ئەگەر بگونجێ: دەبی بیداتەوە مامڵەتچییەکان، ئەگەر نەگونجا: ئەوە بە ماڵێکی لە دەستچوو دادەندرێ، (کەواتە: لە بەرژەوەندی گشتی موسوڵمانان سەرف دەکرێو نابێتە مڵکیخۆی).

بەڵام ئەگەر بە خودی ماڵەحەرامەکە بازرگانی نەکردبو، بەڵکو بە قەرز شتێکی کڕیو شتە کڕاوەکەشی وەرگرت، ئینجا پارەیەکی حەرامی لەو قەرزە دایەوە، ئەوە مامڵەتەکان دروست دەبنو قازانجەکەشی بۆ خۆیەتی لە فەرموودەی نوێی ئیمامی (الشافعی)دا، بەڵام پارەی ئەو شتە کڕاوەی هەر لە ئەستۆدا دەمێنێو گوناهباریش دەبێ، چونکە پارە حەرامەکەشی هەر لە ئەستۆدا ماوە، هەروەك لە (الأنوار) لە (کتاب الغصب)دا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە، ئێمەش لە پاشکۆی (غَصْب)دا بە درێژی ڕوونی دەکەینەوە إن شاءَ اللهُ تَعالَى.

(اَلْخامِسُ) مەرجیپێنجەمی مامڵەت پێکراوەکە: (اَلْعِلْمُ بِهِ) زانستی هەبێ بە خودی مامڵەت پێکراوەکە، یان بە ئەندازەکەیو بە شێوەکەی، کەوابو: (فَبَيْعُ أَحَدِالثَّوْبَيْنِ) فرۆشتنی یەکێك لە دوو جلەکان–کە دیار نەکرێ کامەیانە– (باطِلٌ) بەتاڵەو دانامەزرێ، هەروەهاش ئەگەر بڵێ: مەڕێکم لەو مێگەلە، یان لەو دوو مەڕانە فرۆشتمە تۆ، ئەوە–ئەگەر مەڕەکە دیاری نەکرێ– بەتاڵەو دانامەزرێ ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ رضي الله عنه نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنْ بَيْعِ الْغَرَرِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە: کڕینو فرۆشتنێك کە فریودانی تێدابێ.

(وَيَصِحُّ) دروستە (بَيْعُ صاعٍ) ساعێك، یان چەند کیلۆیەك بفرۆشێ (مِنْ صُبْرَةٍ) لە کۆمەڵە گەنمێکی وەها: کە (تُعْلَمُ صِيعانُها) ئەندازەی ساعەکانی، یان کیلۆیەکانی بزاندرێ (وَكَذا إِنْ جُهِلَتْ) هەروەها ئەگەر نەشزاندرێ چەندە، هەر دروستە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، وەك بڵێ: بیست کیلۆ گەنمم لەم کۆمەڵە فرۆشتە تۆ.

وَلَوْ باعَ بِمِلْءِ ذَاالْبَيْتِ حِنْطَةً أَوْ بِزِنَةِ هَذِهِ الْحَصاةِ ذَهَباً أَوْ بِما باعَ بِهِ فُلاَنٌ فَرَسَهُ أَوْ بِأَلْفِ دَراهِمَ وَدَنانِيرَ لَمْ يَصِحَّ، وَلَوْ باعَ بِنَقْدٍ وَفِىالْبَلَدِ نَقْدٌ غالِبٌ تَعَيَّنَ، أَوْ نَقْدانِ لَمْ يَغْلِبْ أَحَدُهُما اُشْتُرِطَ التَّعِيينُ، وَيَصِحُّ بَيْعُ الصُّبْرَةِ الْمَجْهُولَةِالصِّيعانِ كُلَّ صاعٍ بِدِرْهَمٍ،

(وَلَوْ باعَ بِمِلْءِ ذَاالْبَيْتِ حِنْطَةً) ئەگەر بە ئەندازەی پڕ بەم ژوورە گەنمی فرۆشت (أَوْ بِزِنَةِ هَذِهِ الْحَصاةِ ذَهَباً) یان بە گرانایی ئەم بەردە زێڕی فرۆشت (أَوْ بِما باعَ بِهِ فُلاَنٌ فَرَسَهُ) یان فرۆشتمە تۆ بەو پارەیەی فلانکەس ئەسپەکەی خۆی پێ فرۆشتوە (أَوْ بِأَلْفِ دَراهِمَ وَدَنانِيرَ) یان بە هەزار دیرهەمو دینار (لَمْ يَصِحَّ) فرۆشتنی هیچیان دروست نابێ، چونکە نەیزانیوە: ئەندازەی پڕ بە ژوورەکە چەند ڕبەیە، گرانایی بەردەکە چەند میسقالە، پارەی ئەسپەکە چەندە، هەروەها دیار نەکراوە: لەو هەزارە چەندی دیرهەمەو چەندی دینارە، کەواتە: ئەگەر پێش مامڵەتکردنەکە ئەو ئەندازانە بزاندرێن، ئەوە کڕینو فرۆشتنەکە دروست دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ پارەی فرۆشراوەکە ﴾

پێشەکی بزانە: ئەگەر شتێکی فرۆشت بە پارەیەکیقەرز، دەبی ماوەی قەرزەکە بزاندرێ، چونکە ئەگەر پارەی فرۆشراوەکە قەرز بێو ماوەی نەزاندرێ، فرۆشتنەکە دروست نابێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(و) هەروەها (لَوْ باعَ بِنَقْدٍ) ئەگەر–بە قەرز، یان بە حازر– شتێکی بە پارە فرۆشت (وَفِى الْبَلَدِ نَقْدٌغالِبٌ) لەو شوێنەشدا پارەیەکی وەها هەبو: کە بە ئەغڵەبی موعامەلەی پێ دەکرا، پارەیەکیتریش بەو ناوە هەبو: بە کەمی موعامەلەی پێدەکرا (تَعَيَّنَ) لەو دووانە ئەغڵەبەکە دیاری دەکرێو دەبی ئەویان بدرێتە فرۆشیارەکە.

(أَوْ نَقْدانِ) یان لەو شوێنەدا دوو پارە هەبون، بەڵام (لَمْ يَغْلِبْ أَحَدُهُما) یەکێکیان لەویتر غالبتر نەبو، واتە: وەکو یەك–بە یەکسانی– موعامەلەیان پێدەکرا، بەڵام یەکێکیان بە نرختر بوو، یان ڕەواجتر بوو، ئەو کاتە (اُشْتُرِطَ التَّعِيينُ) بە مەرج داندراوە لە مامڵەتەکەدا دیاری بکرێ: کامەیان مەبەستە، بەڵام ئەگەر نرخو ڕەواجی پارەکان وەکو یەکتری بوو، ئەو کاتە دیاریکردن مەرج نیە، بەڵکو کڕیارەکە کامەیان حەز دەکا دەیداتە فرۆشیارەکە، هەرچەند یەکێکیان وردە بێو ئەویتریش درشتە بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَصِحُّ) دروستە (بَيْعُ الصُّبْرَةِ الْمَجْهُولَةِالصِّيعانِ) فرۆشتنی کۆمەڵە گەنمێك، یان شتێکیتر: کە ژمارەی ساعەکانی نەزاندراو بێ (كُلَّ صاعٍ بِدِرْهَمٍ) هەر ساعێکی بە دیرهەمێك، یان ئەم مێگەلە مەڕەم فرۆشتە تۆ هەر مەڕێك بە دیرهەمێك. ئەوە دروستە، چونکە فرۆشراوەکە

وَلَوْ باعَها بِمِأَةِ دِرْهَمٍ كُلَّ صاعٍ بِدِرْهَمٍ صَحَّ إنْ خَرَجَتْ مِأَةً وَإلاَّ فَلاَ عَلَى الصَّحِيحِ، وَمَتَى كانَ الْعِوَضُ مُعَيَّناً كَفَتْ مُعايَنَتُهُ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لاَ يَصِحُّ بَيْعُ الْغائِبِ، وَالثَّانِي يَصِحُّ وَيَثْبُتُ الْخِيارُ عِنْدَ الرُّؤْيَةِ،

له بەرچاوەو بە پێوانەو بە ژماردنیش دەزاندرێ پارەکەی دەکاتە چەند، بەڵام ئەگەر گوتی: ئەم مێگەلە مەڕەم فرۆشتە تۆ جووتی بە دینارێك. یان گوتی: لەم مێگەلە دە مەڕم بە سەد دینار فرۆشتنە تۆ. ئەو جۆرە فرۆشتنە دروست نابێ، چونکە بە ئەغلەبی نرخی مەڕەکان لێك جیاوازە، هەروەك لە(المجموع)و (تحفة)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ باعَها بِمِأَةِ دِرْهَمٍ) ئەگەر هەموو کۆمەڵەکەی بە سەد دیرهەم فرۆشت (كُلَّ صاعٍ بِدِرْهَمٍ) هەر ساعێکی بە دیرهەمێك (صَحَّ) دروستە (إنْ خَرَجَتْ مِأَةً) ئەگەر سەد ساع دەربچێ (وَإلاَّ فَلاَ) بەڵام ئەگەر سەد ساع دەرنەچێ دروست نابێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

﴿ کڕین و فرۆشتنی لە گۆترە ﴾

(وَمَتَى كانَ الْعِوَضُ مُعَيَّناً) هەر کاتێك کەلوپەلەکە، یان پارەکە لە بەرچاو بێ (كَفَتْ مُعايَنَتُهُ) بۆ دروستبوونی مامڵەتەکە تەنها بە چاو بدیترێ بەسە، واتە: هەر شتێك کڕیارو فرۆشیار بە چاوی خۆیان دیتیان: وەك پارچە زێڕێك، یان کۆمەڵە گەنمێك، یان کۆمەڵە گوێزێك، یان پارچە قوماشێك، ئەوە دروستە لە گۆترە بیکڕن و بیفرۆشن، بێ ئەوەی بزانن کێشی چەندە، یان پێوانەی چەندە، یان ژمارەی چەندە، هەروەك لەسەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، بەڵام دروست نیە خواردەمەنی و زێڕو زیو -لە گۆترە- بە ڕەگەزی خۆیان بفرۆشرێن، هەروەك لە ڕیبادا ڕوونی دەکەینەوە إن شاءَ اللهُ تَعالَى.

ئینجا بزانە: ئەو شتەی بە چاو دیتراوە، مەرج نیە تام بکرێ، یان بۆن بکرێ، هەروەك لە (المجموع)و (نهاية)دا فەرموویانە، جا ئەگەر شتێکی بە چاو دیت و لە ناسینی بە هەڵەدا چوو: وەك وا تێبگا شتەکە زیوە، یان گەوهەرە، ئینجا لە دوای کڕینی ئاشکرا بوو: شتەکە مسە، یان شوشەیە، ئەم فرۆشتنەش دروستەو پەشیمانبوونەوەشی بۆ نیە، هەروەك لە (الشبراملسى)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّهُ لاَيَصِحُّ بَيْعُ الْغائِبِ) دروست نیە کڕین و فرۆشتنی شتی نادیار: کە کڕیارەکە، یان فرۆشیارەکە نەیدیتبێ، هەرچەند شتەکەش لە لایخۆیان بێ، جا کەلوپەل بێ، یان پارە بێ، چونکە هەڵخەڵەتاندنی تێدایە (وَالثَّانِي) بە فەرموودەی دووەمی ئیمامی(الشافعى)و بە هەرسێك مەزهەبەکەیتر: (يَصِحُّ) دروستە کڕین و فرۆشتنی شتی نەدیتراو، بەو مەرجەی ڕەگەزو جۆرەکەی ڕوون بکرێتەوە (وَيَثْبُتُ الْخِيارُ) کڕیارەکە مافی پەشیمانبوونەوەی هەیە (عِنْدَ الرُّؤْيَةِ) لە کاتی دیتنی فرۆشراوەکە.

وَتَكْفِي الرُّؤْيَةُ قَبْلَ الْعَقْدِ فِيمالاَيَتغَيَّرُ غالِباً إِلَى وَقْتِ الْعَقْدِ، دُونَ مَا يَتَغَيَّرُ غالِباً، وَتَكْفِي رُؤْيَةُ بَعْضِ الْمَبِيعِ إِنْ دَلَّ عَلَى باقِيهِ كَظاهِرِالصُّبْرَةِ وَأُنْمُوذَجِ الْمُتَماثِلِ، أَوْ كانَ صِواناً لِلْباقِي خِلْقَةً كَقِشْرِالرُّمَّانِ وَالْبَيْضِ وَالْقِشْرَةِالسُّفْلَى لِلْجَوْزِ وَاللَّوْزِ، وَتُعْتَبَرُ رُؤْيَةُ كُلِّ شَيْءٍ عَلَى مَايَلِيقُ بِهِ، وَالأَصَحُّ أَنَّ وَصْفَهُ بِصِفَةِ السَّلَمِ لاَ يَكْفِي، وَيَصِحُّ سَلَمُ الأَعْمَى، وَقِيلَ:

جا بزانە: سولحی بە ماڵو ڕەهنکردنو بەکرێدانو بەخشینو مارەیی ژن، گشتیان ئەو دوو فەرموودانەیان تێدا دێنە جێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَكْفِي الرُّؤْيَةُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: دیتنی ماڵەت پێکراوەکە بەسە (قَبْلَ الْعَقْدِ) پێش بەستنی ماملەتەکە (فِيما لاَيَتَغَيَّرُ غالِباً) لەو جۆرە شتەدا کە ناگۆڕێ بە ئەغلەبی (إِلَى وَقْتِ الْعَقْدِ) تا کاتی بەستنی ماملەتەکە: وەك زەویو ئاسنو بەردو ئەو جۆرە شتانە (دُونَ مَا يَتَغَيَّرُ غالِباً) بەڵام لەو جۆرە شتەدا دروست نیە کە بە ئەغلەبی—لەو ماوەیەدا—دەگۆڕێ: وەکو خواردەمەنیو ئەو جۆرە شتانەی زوو دەگۆڕێن، بەڵام لەو جۆرە شتانەدا دروستە کە دەگونجا—لەو ماوەیەدا— بگۆڕین، یان نەگۆڕێن: وەك ئاژەڵ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَتَكْفِي رُؤْيَةُ بَعْضِ الْمَبِيعِ) بۆ دروستبوونی ماملەتەکە دیتنی بەشێکی فرۆشراوەکە بەسە (إِنْ دَلَّ عَلَى باقِيهِ) ئەگەر ئەو بەشە نیشانە بێ لە سەر بەشەکەیتر (كَظاهِرِالصُّبْرَةِ) وەکو لای دەرەوەی کۆمەڵێکی دانەوێڵە، یان گوێز، یان ئاردو ئەو جۆرە شتانە.

(وَ) هەروەها وەکو (أُنْمُوذَجِ الْمُتَماثِلِ) نموونەی ئەو شتەی گشت بەشەکانی یەکسانن: وەکو گەنمو ئاردو دۆشاو و سرکەو...هتد (أَوْ كانَ صِواناً لِلْباقِي خِلْقَةً) یان ئەگەر هەر لە دروستبوونیەوە لایدەرەوەی پارێزەری بەشەکەیتر بوو (كَقِشْرِالرُّمَّانِ) وەك توێکڵی هەنارو (وَالْبَيْضِ) توێکڵی هێلکەو (وَالْقِشْرَةِالسُّفْلَى لِلْجَوْزِ وَاللَّوْزِ) هەم وەکو توێکڵی بنەوەی گوێزو چواڵە، یان توێکڵیسەرەوەیان ئەگەر ڕەق نەبوبن، واتە: تەنها دیتنی ئەو توێکڵانەیڕابردوو، بەسە بۆ دروستبوونی فرۆشتنی ناوەوەیان.

(وَتُعْتَبَرُ رُؤْيَةُكُلِّ شَيْءٍ) ڕەچاو دەکرێ دیتنی گشت شتێك (عَلَىمَا يَلِيقُ بِهِ) بە گوێرەی لێوەشانەوەیخۆی، وەك لە کڕینی خانوودا: ژوورەکانو بانو سەرشۆرگەو ئاودەستخانەو دیوارەکانی دەرەوەو ناوەوەی ببینێ، لە کڕینی باغدا: درەختەکانو جۆگەکانی ناوەوەی ببینێ، لە کڕینی جلوبەرگدا: بڵاوی بکا، تاکو دەرەوەو ناوەوەی ببینێ...بەو جۆرە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر (أَنَّ وَصْفَهُ بِصِفَةِالسَّلَمِ لاَيَكْفِي) باسکردنی فرۆشراوەکە بە سیفەتەکانی(سَلَمْ) بەس نیەو بە بەر دیتن ناکەوێ.

(وَيَصِحُّ سَلَمُ الأَعْمَى) دروستە: مرۆڤی کوێر (سَلَمْ) بکا (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا:

(إِنْ عَمِيَ قَبْلَ تَمِييزِهِ) ئەگەر مرۆڤەكە پێش جیاوازیكردنی نێوان شتەكان كوێر بوبێ (فَلاَ) ئەوە (سَلَمْ)كردنی دروست نابێ، ئینجا بزانە: كڕینو فرۆشتنو بەكرێدانی مرۆڤی كوێر لە مەرجەكانی كڕیارو فرۆشیاردا ڕوون كراوە، والْحَمْدُ لله تَعالَى.

﴿ پاشكۆ: چەند فرۆشتنێكی نادروست ﴾

ئەو عادەتەی لە ناو خەڵكدا هەیە: كە بەشە ئاوەكەی زەویو باغەكانیان لە ئاوی ڕەوان دەفرۆشن، ئەو كڕینو فرۆشتنە حەڕامەو دروست نابێ، چونكە ئەندازەی ئاوە ڕەوانەكە نەزانراوەو هەمووی نەدیتراوە، هەم ئاوی جۆگەو ڕوبارو سەرچاوە گشتیەكانیش مڵكیفرۆشیارەكە نیە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

هەروەها دروست نیە: شیر لە ناو گواندا بفرۆشرێو خوریو موو لە سەر پشتی ئاژەڵی زیندوو بفرۆشرێ، دروست نیە سەروپێی ئاژەڵ–پێش لێكردنەوەیان– بفرۆشرێنو دروست نیە: ئاژەڵی سەربڕاو، یان پیستەكەی–پێش گرواندن– بفرۆشرێ، هەروەها لە دوای گرواندنیش–ئەگەر ناوەوەی پاك نەكرێتەوە– دروست نیە بە كێشان بفرۆشرێ، واتە: چونكە پیسایی‌ناوەوەشی لەگەڵ دەكێشرێو نازاندرێ چەندە، كەوابو: ئەگەر لە گۆترە بیفرۆشێ دروست دەبێ، هەروەها دروست نیە: سەركی ڕەشە ووڵاغو سەركی ووشتر–پێش لابردنی پیستەكەی– بفرۆشرێ، چونكە پیستەكەی لەگەڵی ناخورێ، بەڵام فرۆشتنی سەركی مەڕو بزن دروستە، هەروەك لە (الأنوار)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: فرۆشتنی ئاژەڵو باڵندە بە كێشان –هەروەك بە سەربڕاوی دروست نیە– بە زیندوویيش هەر دروست نیە بە بەڵگەی حەدیسەكەی ﴿نَهَىالنَّبِيُّﷺ عَنْ بَيْعِ الْغَرَرِ﴾ی ڕابردوو؟ چونكە مەرجیپێنجەمیفرۆشراوی لێ نەهاتۆتە جێو نازاندرێ كێشیگۆشتەكە –بە تەنهایی–چەندەو پیسایی ناوەوەی چەندە، بەڵام–لەم مەسەلەیە–ماسی جیا كراوەتەوەو لە هەموو حاڵەتێكیدا دروستە: بە كێشانو بە گۆترە بفرۆشرێ؟ چونكە پیسایی ناوەوەی كەمە، هەروەك لە(نهاية)و (مغنی)دا فەرموویانە.

جا نەمزانیوە–وَاللهُ أَعْلَمُ–بە هیچ مەزهەبێك دروست بێ: ئاژەڵو باڵندە–جگە لە ماسی– بە كێشان بفرۆشرێ، بۆ نمونە: لە (المبسوط للسرخسی)ی مەزهەبی(حنفی)دا ب(12)ل(189) فەرموویەتی: (الشَّاةُالْحَيَّةُ لاتُوزَنُ) بزنو مەڕی زیندوو–بۆ كڕینوفرۆشتن–ناكێشرێ.

هەروەها لە(مواهب الجليل)ی مەزهەبی(مالكی)دا ب(4) ل(279) فەرموویەتی: (وَلاَيَجُوزُ بَيْعُ لَحْمِ شَاةٍ حَيَّةٍ أَوْ مَذْبُوحَةٍ أَوْ لَحْمِ بَعِيرٍ كُسِرَ قَبْلَ الذَّبْحِ وَالسَّلْخِ كُلَّ رَطْلٍ بِكَذَا) دروست نیە: فرۆشتنی بزنو مەڕی زیندوو، یان سەربڕاو، یان ووشتری قاچ

سەربڕین و گرواندن، هەر ڕیتلێکی بە ئەوەندە. کەوابو: واجبە موسوڵمان خۆی لەم مامڵەتە حەرامە بپارێزێو ئاژەڵو باڵندە بە کێشان نەکڕێو نەفرۆشێ.

ئینجـا بزانــە: دروســتە هــەنگ، واتــە: مێشـیهەنگوین لــە نــاو غەڵێفیخۆیـدا بفرۆشـی، بەو مەرجەی لە کاتی هاتنە دەرەوەو چوونە ژوورەوەیدا بدیترێن، هەرچەند هەموویشـی نەدیترێن، بەڵام فرۆشتنی سـڵقو تـورو پیـازو ئـەو جـۆرە شـتانە لـە نـاو زەویـدا –پـێش هەڵکەنـدن– دروسـت نیـە، بـەڵام لـە لای ئیمام(مالـك) دروسـتە: پیـازو تـورو ئـەو جـۆرە شـتانەش –پــێش هەڵکەنــدن– بفرۆشــرێن، هــەروەك لــە (المجمــوع)دا ئــەو مەســەلانە ڕوون کراونەوە.

هەروەها فرۆشـتنی دانەوێڵـەش لـە نـاو گوڵی خۆیـدا دروسـت نیـە، بـەڵام لـە مەزهـەبی ئیمامی(حنفی)دا دروستە: دانەوێڵەش لە گوڵیخۆیدا بفرۆشـرێ، هـەروەك لـە (الهدایـة)ی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها گەنمو جۆی تێکەڵکراویش دروستە لە گۆترەو بە کێشانو بە پێوانیش بفرۆشرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، هەروەها فرۆشتنی قەسیل، واتە: ئەو کشتوکاڵە سەوزەی گوڵی نەگرتوە، هەم فرۆشتنی پـەرێز، واتـە: ئـەو زڵكو پووشـەی لـە دوایدرووێنە لە زەویدا دەمێنێتـەوە، هـەردووکی دروسـتە، هـەروەك لـە باسـی (الأصـول والثمار) بە درێژی ڕوونی دەکەینەوە،إن شاءَ اللهُ تَعالَی.

﴿ بابُ الرِّبا: **باسی ڕیبا** ﴾

واتە: سود وەرگرتن بە ڕێگایەکی ناشەرعی: وەك خواردەمەنی، یان زێڕو زیـو و پـارە بـە یەکتری بفرۆشێ بە پێچەوانەی یاسای ئیسلام، هەروەك لەم باسەدا ڕوون کراوەتەوە.

ڕیبا لە گوناهەکانی هەرە گەورەیەو لـە هـیچ شـەریعەتێکدا حـەڵاڵ نـەکراوەو گـەورەترین هەڕەشە لە قورئانو حەدیسدا دەربارەی ڕیبا هاتوە، خوایگەورە بانگەوازی جەنگ دەکا لەگەڵ ڕیباخۆرەکانو دەفـەرموێ: ﴿یَاأَیُّهَاالَّذِینَ آمَنُوااتَّقُوااللهَ وَذَرُوا مَابَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِینَ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللهِ وَرَسُولِهِ﴾ هۆ ئەو کەسانەی ئیمانتان هێنـاوە لـە خوا بترسنو ئەو ڕیبایەی ماوە وازی لێبێنن ئەگەر ئێوە ئیماندارن، جا ئەگەر واز لە ڕیبـا ناهێنن، ئاگادار ببنەوە بۆ جەنگێك لە لای خواو پێغەمبەرەوەﷺ.

هەروەها ﴿لَعَنَ رَسُولُ اللهِﷺ آکِلَ الرِّبا وَمُوکِلَهُ وَکاتِبَهُ وَشاهِدَیْهِ، وَقالَ: هُمْ سَواءٌ﴾ رواه مسلم وغیره، پێغەمبەرﷺ لەعنەتی کردوە لە ڕیباوەرگر و لە ڕیبادەر و لە نووسەری مامڵەتی

ڕیباو لە هەردوو شاهیدەکانی، فەرمووی: ئەوانە لە تاوانیڕیبادا یەکسانن.
إِذا بِيعَ الطَّعامُ بِالطَّعامِ إِنْ كانا جِنْساً أُشْتُرِطَ الْحُلُولُ

ئینجا بزانە: حەڕامکردنی ڕیبا خواپەرستییەو هۆیەکەی ئاشکرا نیە، بەڵام حیکمەتەکەی ئەمەیە: تەنگاییو زیان دەکەوێتە بازاڕ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە، بۆیێ پێویستە مرۆڤی موسوڵمان لە گشت ماملەتێکیدا ئاگادارو بە ترس بێ؟ نەوەك تووشی ڕیبا ببێ، چونکە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿اَلرِّبَا ثَلاَثَةٌ وَسَبْعُونَ باباً أَيْسَرُها مِثْلُ أَنْ يَنْكِحَ الرَّجُلُ أُمَّهُ﴾ صححه الحاكم علىشرط البخاري ومسلم، ڕیبا حەفتاو سێ دەرگەیە، لە هەموویان کەم گوناهتر وەك ئەوەیە: پیاو زینا لەگەڵ دایکیخۆی بکا.

جا هەر لەبەر ئەو ترسەیە ئیمامی(عمرﷺ) فەرموویەتی: (کەس لە بازاڕی ئێمەدا بازرگانی نەکا تەنها ئەو کەسە نەبێ؛ کە شارەزای شەریعەتە، دەنا تووشی ڕیبا خواردن دەبێ).

هەروەها ئیمامی(علیﷺ) فەرموویەتی: (هەر کەسێك بازرگانی بکا پێش ئەوەی شەرع بزانێ، ئەوە دەکەوێتە ناو ڕیبا). لە (مغنی)دا ئەو فەرموودانەی گێڕاونەوە.

ئینجا بزانە: ڕیبا سێ جۆرە، یەکەم: (رِبَا الْفَضْل)، واتە: ڕیبایزێدەیی، وەك یەکێکیان شتێکیزیاتر لەویتر وەربگرێ: لە کاتی ماملەتەکەدا، یان لەمەودوا، هەروەك لە (باسی قەرز)دا ڕوونی دەکەینەوە،إن شاءالله تعالى. دووەم: (رِبَا الْيَد)، واتە: ڕیبایدەست بەدەست، وەك لایەنێکیان–یان هەردووکیان– پێش لێکوەرگرتنی ماملەتپێکراوەکە لەویتر جیا ببێتەوە. سێیەم: (رِبَا النَّسَاء)، واتە: ڕیبایدواخستن، وەك لایەنێکیان–یان هەردووکیان– ماوە دابنێ بۆ وەرگرتنیماملەتپێکراوەکە، هەرچەند لێکیش جیا نەبنەوە.

جا بزانە: زۆر جار (رِبَاالْيَد) لە (رِبَاالنَّسَاءِ)ش دێتەجێ.

دیسان بزانە: ڕیبا تەنها لە خواردەمەنیو زێڕو زیو و پارەدا هەیە، واتە: جگە لەوانە لە هیچ شتێکیتردا ڕیبا نیە، وەك بەردو دارو ئاسنو جلوبەرگو ئاژەڵو ئەو جۆرە شتانە، کەوابو: دروستە بەردێك بە دوو بەرد، دارێك بە دوو دار، جلێك بە دوو جل، مەڕێك بە دوو مەڕ بفرۆشێ: بە قەرز، یان دەست بەدەست، هەروەك لە (المجموع)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا لە پێشدا باسی ڕیبای خواردەمەنی دەکاو دەفەرموێ: (إِذا بِيعَ الطَّعامُ بِالطَّعامِ) هەر کاتێك خواردەمەنی بە خواردەمەنی فرۆشرا، ئەوە تەماشا دەکرێ: (إِنْ كانا جِنْساً) ئەگەر هەردوو خواردەمەنیەکان یەك ڕەگەز بون: وەك گەنم بە گەنم، یان جۆ بە جۆ، یان برنج بە برنج...هتد، ئەوە (أُشْتُرِطَ) بۆ دروستبوونی ماملەتەکە سێ مەرج داندراون:

یەکەم: (اَلْحُلُولُ) هەر ئەو دەمە بێماوەدانان –هەردوو لا– خواردەمەنیەکان

بدەنە یەکتری، واتە: ئەگەر ماوە دابندرێ، وەك یەکێکیان بڵێ: پاش دەقیقەیەك لێرە وَالْمُماثَلَةُ وَالتَّقابُضُ قَبْلَ التَّفَرُّقِ، أَوْ جِنْسَيْنِ كَحِنْطَةٍ وَشَعِيرٍ جازَ التَّفاضُلُ، وَاشْتُرِطَ الْحُلُولُ وَالتَّقابُضُ،

دەتدەمێ، ئەو حەرامەو دەبێتە (رِباالنَّسَاء)، واتە: ڕیبایدواخستن، هەرچەند لە شوێنیمامڵەتەکەش لە یەکتری جیا نەبوبنەوە.

دووەم: (وَالْمُماثَلَةُ) خواردەمەنیەکەی هەردوو لا هەندی یەکتری بن، واتە: ئەگەر یەکێکیان لەویتر زیاتر بوو، ئەوە حەرامەو دەبێتە (رِباالْفَضْل)، واتە: ڕیبایزێدەیی.

سێیەم: (وَالتَّقابُضُ قَبْلَ التَّفَرُّقِ) هەردوو لا خواردەمەنیەکان لە یەکتری وەربگرن پێش ئەوەی -لە شوێنی مامڵەتبەستن- لێك جیا ببنەوە، واتە: ئەگەر یەکێکیان خواردەمەنیەکەی وەرنەگرتو ڕۆیشت، ئەوەش حەرامەو دەبێتە (رِباالْيَدِ)، واتە: ڕیبای دەست بەدەست، بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو.

﴿ ئاگاداری ﴾: لەو حاڵەتەی خواردەمەنیەکان لە یەك ڕەگەزن، جیاوازی نیە: زێدەییەکە لە خودی ڕەگەزەکە وەربگیرێ، یان لە ڕەگەزێکیتر، لە هەردوو حاڵەتدا هەر پێی دەگوترێ: (رِباالْفَضْل)=ڕیبای زێدەیی، وەك کیلۆ گەنمێك بفرۆشێ بە کیلۆ گەنمێكو دیرهەمێك، هەروەها جیاوازی نیە: لە شوێنی مامڵەتبەستنەکەدا زێدەییەکە وەربگرێ، یان زێدەییەکە بکاتە مەرجیقەرزێك و لە مەودوا وەریبگرێ، جا ئەمەیان (رِبَاالْقَرْضِ)شی پێ دەگوترێ، واتە: ڕیبایقەرز، کە لە (باسی قەرز)دا ڕوونی دەکەینەوە،إن شاءَاللهُ تَعالى.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلذَّهَبُ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ مِثْلاً بِمِثْلٍ يَداًبِيَدٍ، فَمَنْ زادَ أَوْ اِسْتَزادَ فَقَدْ أَرْبَى، اَلآخِذُ وَالْمُعْطِي فِيهِ سَواءٌ﴾ رواه مسلم، زێڕ بە زێڕ، زیو بە زیو، گەنم بە گەنم، جۆ بە جۆ، قەسپ بە قەسپ، خوێ بە خوێ، دەبی بە وێنەی یەکتر بن: لە ئەندازەدا یەکسان بنو دەست بە دەست بن، هەر کەسێك زێدە بدا، یان زێدە وەربگرێ، بە ڕاستی ڕیبای کردوە، ڕیباوەرگرو ڕیبادەر -واتە: زێدەوەرگرەکەو زێدەدەرەکە- لە تاواندا یەکسانن.

(أَوْ جِنْسَيْنِ) یان ئەگەر هەردوو خواردەمەنیەکان دوو ڕەگەزی لێك جیاواز بون (كَحِنْطَةٍ وَشَعِيرٍ) وەکو گەنمو جۆ بە یەکتری بفرۆشرێن، یان برنجو نۆك بە یەکتری بفرۆشرێن، ئەوە (جازَ التَّفاضُلُ) دروستە یەکێکیان لەویتر زیاتر بێ، بەڵام (وَاشْتُرِطَ) بۆ دروستبوونی مامڵەتەکە، دوو مەرجەکەیتر داندراون:

یەکەم: (اَلْحُلُولُ) هەر ئەودەمە بێماوەدانان-هەردوو لا- خواردەمەنیەکانیان بدەنە یەکتری. دووەم: (وَالتَّقابُضُ) خواردەمەنیەکانیش لە یەکتری وەربگرن پێش ئەوەی لێك

جیا ببنەوە، کەواتە: ئەگەر ترێ بە گەنم بفرۆشرێ، یان برنج بە ساوار بفرۆشرێ، یان

وَالطَّعامُ ما قُصِدَ لِلطُّعْمِ اِقْتِياتاً أَوْ تَفَكُّهاً أَوْ تَداوِياً، وَأَدِقَّةُ الأُصُولِ الْمُخْتَلِفَةِ الْجِنْسِ وَخُلُولُها وَأَدْهانُها أَجْناسٌ،

هەر خواردەمەنیەك بە ڕەگەزێکیتری خواردەمەنی بفرۆشرێ، ئەگەر یەکێکیان بڵێ: پاش ماوەیەکیتر لێرە دەتدەمێ. ئەوە دەبێتە (رِباالنَّسَاء)=ڕیبایدواخستن.

هەروەها ئەگەر یەکێکیان لەو شوێنە بڕواو خواردەمەنیەکەی وەرنەگرێ، ئەوەش دەبێتە (رِبا الْيَدِ)=ڕیبای دەست بەدەست، چونکە لە ڕیوایەتێکی حەدیسەکەیڕابردوودا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الأَصْنافُ فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كانَ يَداً بِيَدٍ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك ئەو ڕەگەزانە لێك جیاواز بون، ئەوە چۆن حەز دەکەن پێکیان بفرۆشن، بەو مەرجەی دەست بەدەست بێ.

(وَالطَّعامُ) ئەو خواردەمەنیەی ڕیبای تێدایە (ما قُصِدَ لِلطُّعْمِ) ئەو شتەیە مەبەستی ئادەمیزاد بۆ خواردنی بێ: جا (اِقْتِياتاً) بۆ پێژیان بیخوا: وەك ئاوی خواردنەوەو گەنمو برنج...هتد (أَوْ تَفَكُّهاً) یان بۆ خۆشیو پێخۆر بیخوا: وەك سرکەو دۆشاو و کەنگرو ڕێواسو قەسپو هەنجیرو ترێو هەنار...هتد (أَوْ تَداوِياً) یان بۆ دەرمانکردن، واتە: چاککردنی خواردەمەنی: وەك شەکرو چایەو خوێو بیبەرو سۆدە، یان چاککردنی لاشەی ئادەمیزاد: وەك دەرمانەکانی پزیشکی کە لە ڕێگای دەمەوە بە کار دێن.

کەواتە: ئەگەر شەکری قەند بفرۆشرێ بە شەکری وردە، یان خوێی گەرمیان بفرۆشرێ بە خوێی کوێستان، مەرجە: بە ئەندازەی یەکتر بن و دەست بە دەست لە یەکتری وەربگرن، واتە: ئەگەر پارەی بە زیادە لە سەر وەربگرن، یان خودی شەکرەکە زیاتر وەربگرن، یان لە دوای لێك جیابونەوە لە یەکتری وەربگرن، ئەوە دەبێتە ڕیبا.

هەروەها لە دەرمانی پزیشکیشدا زێدەیی ڕیبایە: وەك (ئەمبیسیلین)ی(500 ملغم)یئێرانی بفرۆشێ بە (ئەمبیسیلین)ی(250 ملغم)ی عێراقی، چونکە هەردووکیان یەك ڕەگەزن، بەڵام ئەگەر (ئەمبیسیلین) بفرۆشرێ بە (ئەسپرین)، ئەوە زێدەیی دروستە، بەو مەرجەی دەست بەدەست لە یەکتری وەربگرن، هەروەك دروستە: خوێ بفرۆشرێ بە شەکرو زێدەییش وەربگرێ، بەو مەرجەی دەست بەدەست بێ، چونکە ئەو ڕەگەزانە لێك جیاوازن، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَأَدِقَّةُالأُصُولِ) ئاردی ئەو دانەوێڵانەی کە (الْمُخْتَلِفَةِالْجِنْسِ) ڕەگەزیان لێك جیاوازەو (وَخُلُولُها) هەم سرکەی ئەو میوەیەی ڕەگەزی لێك جیاوازەو (وَأَدْهانُها) هەم ڕونی ئەو دەنکانەی ڕەگەزیان لێك جیاوازە: گشتیان (أَجْناسٌ) ڕەگەزی لێك جیاوازن وەك

بنچینەکەی خۆیان، کەواتە: دروستە ئاردی گەنم بفرۆشرێ بە ئاردی جۆ، زێدەش وەربگیرێ بەو مەرجەی دەست بە دەست بێ.

وَاللُّحُومُ وَالأَلْبانُ كَذَلِكَ فِالأَظْهَر، وَالْمُماثَلَةُ تُعْتَبَرُ فِالْمَكِيلِ كَيْلاً وَالْمَوْزُونِ وَزْناً، وَالْمُعْتَبَرُ غالِبُ عادَةِ أَهْلِ الْحِجازِ فِى عَهْدِ رَسُولِ اللهِﷺ،

هەروەها دروستە: سرکەیخورما بفرۆشرێ بە سرکەیترێ، یان هەنار، زێدەش وەربگیرێ بەو مەرجەی دەست بە دەست بێ، هەروەها دروستە: ڕونی کونجیو گوڵەبەڕۆژە بفرۆشرێن بە ڕونی زەیتونو زوڕاتو پەمۆ، بەو مەرجەی دەست بە دەست بێ، چونکە ئەو ئاردو سرکەو ڕونانە لە بنچینەدا ڕەگەزیان لێك جیاوازە.

(وَاللُّحُومُ) گۆشتەکانو (وَالأَلْبانُ) شیرو ماستەکان، هەم ڕونەکانو هێلکەکان گشتیان (كَذَلِكَ) ڕەگەزی لێك جیاوازن وەك بنچینەکەی خۆیان (فِىالأَظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا، کەواتە: دروستە گۆشتی مەڕو بزن بفرۆشرێ بە گۆشتی ڕەشە وڵاغ، زێدەش وەربگیرێ، هەروەهاش دروستە: ڕونو شیرو ماستی مەڕو بزن بفرۆشرێ بە ڕونو شیرو ماستی مانگا، زێدەش وەربگیرێ، هەروەهاش دروستە: هێلکەی مریشك بفرۆشرێ بە هێلکەی قاز، زێدەش وەربگیرێ، بەو مەرجەی لە گشت ئەوانەیڕابردوودا دەست بە دەست بێ.

بەڵام ئەگەر ئەوانەیڕابردوو، لە بنچینەدا یەك ڕەگەز بون زێدەیی دروست نیە، کەوابو: دروست نیە ئاردێکی ووردی گەنم بە ئاردێکی ووردی، یان درشتی گەنم بفرۆشرێو زێدەش وەربگیرێ، یان سرکەیەکی مزری هەنار بە سرکەیەکیمزری، یان ترشی هەنار بفرۆشرێو زێدەش وەربگیرێ، یان ڕونێکی پەیتی گوڵەبەڕۆژە بە ڕونێکی پەیتی، یان شلی گوڵەبەڕۆژە بفرۆشرێو زێدەش وەربگیرێ، هەروەها دروست نیە: گۆشتو شیرو ماستو ڕونی مەڕو بزن بفرۆشرێ بە گۆشتو شیرو ماستو ڕونی مەڕو بزنو زێدەش وەربگیرێ، چونکە مەڕو بزن یەك ڕەگەزن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْمُماثَلَةُ) هاووێنەییخواردەمەنی (تُعْتَبَرُ) ڕەچاو دەکرێ (فِىالْمَكِيلِ كَيْلاً) لەو خواردەمەنیەدا: کە دەپیورێ (كَيْلاً) بە پێوانە ڕەچاو دەکرێ، هەرچەندە لە کێشانیشدا لێك جیا بن (وَالْمَوْزُونِ) هەروەها لەو خواردەمەنیەشدا کە دەکێشرێ (وَزْناً) بە کێشان ڕەچاو دەکرێ، هەرچەندە لە پێوانەشدا لێك جیا بن (وَالْمُعْتَبَرُ) ئەو عادەتەش کە ڕەچاو دەکرێ بۆ زانینی کێشانو پێوان (غالِبُ عادَةِ أَهْلِ الْحِجازِ) عادەتە زۆرەکەی خەڵکی حیجازە (فِى عَهْدِ رَسُولِ اللهِﷺ) لە سەردەمی پێغەمبەرداﷺ، واتە: هەر خواردەمەنیەك لە سەردەمیپێغەمبەرداﷺ پیورابێ، ئێستاش هەر پێوانەکەی ڕەچاو دەکرێو ئەوەی

کێشرابێ، ئێستاش هەر کێشانەکەی ڕەچاو دەکرێ، عادەتی ئێستای خەڵك –ئەگەر بە پێچەوانەی ئەو سەردەم بێ– ڕەچاو ناکرێ.

وَما جُهِلَ يُراعَى فِيهِ عادَةُ بَلَدِالْبَيْعِ، وَقِيلَ الْكَيْلُ، وَقِيلَ الْوَزْنُ، وَقِيلَ يَتَخَيَّرُ، وَقِيلَ إِنْ كانَ لَهُ أَصْلٌ أُعْتُبِرَ، وَالنَّقْدُ بِالنَّقْدِ كَطَعامٍ بِطَعامٍ،

(وَماجُهِلَ) ئەو خواردەمەنیەش کە نەزاندراوە: لە سەردەمیپێغەمبەرداﷺ ئایا پیوراوە، یان کێشراوە (يُراعَى فِيهِ عادَةُبَلَدِ الْبَيْعِ) عادەتی شوێنیمامڵەتەکەی تێدا ڕەچاو دەکرێ (وَقِيلَ الْكَيْلُ) لە فەرموودەیەکیبێهێزدا: پێوانە ڕەچاو دەکرێو (وَقِيلَ الْوَزْنُ) لە فەرموودەیەکی تری بێهێزدا: کێشان ڕەچاو دەکرێ (وَقِيلَ يَتَخَيَّرُ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا سەرپشکە: کامەیان ڕەچاو بکا دروستە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکیتری بێهێزدا: (إِنْ كانَ لَهُ أَصْلٌ) ئەگەر خواردەمەنیەکە بنچینەیەکی هەبێ (أُعْتُبِرَ) بنچینەکە ڕەچاو دەکرێ.

﴿ ڕیبای زێڕو زیو و پارە ﴾

(وَالنَّقْدُ بِالنَّقْدِ) زێڕ بە زێڕ و زیو بە زیو، هەم پارە بە پارە و بە پێچەوانەش (كَطَعامٍ بِطَعامٍ) وەك خواردەمەنی بە خواردەمەنییە: لە گشت ڕوونکردنەوەکانیڕابردوودا، بە بەڵگەی هەردوو حەدیسەکەیڕابردوو، واتە: ئەگەر زێڕ بە زێڕ بفرۆشرێ، یان زیو بە زیو بفرۆشرێ، یان پارەی وڵاتێك بە پارەی هەمان وڵات بگۆڕدرێتەوە، ئەوە–بۆ دروستبوونی مامڵەتەکە– سێ مەرج داندراون:

یەکەم: بێماوەدانان–هەردوو لا– شتەکە بدەنە یەکتر. دووەم: لە ئەندازەدا هاوێنەی یەکتری بن. سێیەم: پێش لێکجیابوونەوە–هەردوو لا– شتەکە لە یەکتری وەربگرن.

هەروەها ئەگەر زێڕ بە زیو بفرۆشرێ، یان زێڕو زیو بە پارە بفرۆشرێن، یان پارەی وڵاتێك بە پارەی وڵاتێکیتر بفرۆشرێ، ئەوە–بۆ دروستبوونی مامڵەتەکە– دوو مەرج داندراون: یەکەم: بێماوەدانان–هەردوو لا– شتەکە بدەنە یەکتر. دووەم: پێش لێکجیابوونەوە –هەردوو لا– شتەکە لە یەکتری وەربگرن. واتە: هاوێنەیی لە ئەندازەدا مەرج نیە.

ئینجا بزانە: چەند ڕیبایەکی ناو بازاڕ هەنە لەم ئاگاداریانەدا ڕوونیان دەکەینەوە:

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: پارەو دراوی ئەم سەردەمە جێگری زێڕو زیوە، کەواتە: زەکاتی تێدا واجبەو ڕیبای تێدا حەڕامە، ئینجا بزانە: کە لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە: (فلوس) ڕیبای تێدا نیە. مەبەستیان (فلوس)ی سەردەمیخۆیانە، چونکە پارەی سەردەمی ئەو زانایانە لە زێڕو زیو بوو، بەڵام (فلوس) پارە نەبو، بەڵکو لە سفر دروست دەکراو لەجێی وردەی زیو بەکار دەهێندرا، هەروەك لە (الدرالمنتقى شرح الملتقى) ل (123) ب(2)و (شرح أحكام النقود لاِبْن عابدين) ل (14و 16و 24) ڕوون کراوەتەوە.

کەواتە: (فلوس)ی ئەو سەردەم بەرامبەر زێڕو زیو هیچ بایەخی پێنەدەدرا، بەڵام لە سەردەمی ئێستادا زێڕو زیو بونەتە کەلوپەلێکی بە نرخی بازرگانی، واتە: وەکو پارە

....

بە کار ناهێندرێن، هەر وڵاتێك بۆ خۆی جۆرە پارەیەکی لە جێی زێڕو زیو داناوە، ئەوەش شتێکی ئاشکراو بەڵگە نەویستەو ململانەی ناوێ.

دووەم: لە پارە وردکردنەوەدا، یان لە پارە گۆڕینەوەدا تەماشا دەکرێ: ئەگەر وردەکەو درشتەکە پارەی یەك وڵات بن: وەك پێنج دیناری عێراقی بە تاك دیناری، یان بە تاك دیرهەمی عێراقی ورد بکرێتەوە، یان هەزار تومەنی ئێرانی بە تاك تومەن ورد بکرێتەوە، یان سەد دۆلاری ئەمریکی بە تاك دۆلار ورد بکرێتەوە، ئەوە هەرسێك مەرجەکانیڕابردوو پێویستن، واتە: وردەکەو درشتەکە بە ئەندازەی یەکتر-بێزێدەیی- بن، بێماوەدانان، پێش لێکجیابوونەوە، دەست بە دەست وردەکەو درشتەکە لە یەکتری وەربگرن، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو.

بەڵام ئەگەر پارەکان هی دوو وڵات بن: وەك دیناری عێراقی بە تومەنی ئێرانی، یان بە دۆلاری ئەمریکی بگۆڕێتەوە، ئەوە زێدەیی دروستە، بەڵام دوو مەرجەکەیتر پێویستن، واتە: بێماوەدانانو پێش لێکجیابوونەوە دەست بە دەست لە یەکتری وەربگرن، بە بەڵگەی ئەم حەدیسە: ﴿عَنْ مالِك بِن أوْس ﷺ قالَ: إلْتَمَسْتُ صَرْفاً بِمأةِدِينارٍ فَدَعانِي طَلْحَةُ فَتراوَضْنا حَتَّى إصْطَرَفَ مِنِّي، فَأَخَذَ الذَّهَبَ ثُمَّ قالَ: حَتَّى يَأْتِيَ خازِنِي مِنَ الْغابَةِ-وَعُمَرُ يَسْمَعُ- فَقالَ عُمَرُ: وَاللهِ لاَ تُفارِقُهُ حَتَّى تَأْخُذَ مِنْهُ، قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْوَرِقُ بِالذَّهَبِ رِبا إلاَّ هاءً وَهاءً...﴾ رواه الشيخان، (مالك) فەرمووی: ویستم سەد دیناری زێڕ ورد بکەمەوە بە دیرهەمی زیو، ئینجا (طلحة) بانگی کردمو گفتوگۆمان کرد تا پێك هاتین، ئینجا سەد دینارە زێڕەکەی لێوەرگرتمو گوتی: تا خزمەتکارەکەم دێتەوە ئینجا وردەکەت بۆ دەنێرم. ئیمامی(عمر) فەرمووی: (والله) نابێ لێیجیا ببیەوە تا وردەکەی لێوەردەگری، چونکە پێغەمبەر ﷺفەرمووی: زیو بە زێڕ ڕیبایە، تەنها دەست بەدەست نەبێ: ئەو بڵێ: بیگرە. ئەمیش بڵێ: بیگرە. واتە: دەبێتە (رِباالْيَد).

سێیەم: لە (المجموع) لیرەدا، لە سەرچاوەکانیتر لە (سَلَمْ)دا فەرموویانە: (دروست نیە (سَلَمْ) لە زێڕو زیودا بکرێ ئەگەر سەرمایەکەشی زێڕ، یان زیو بێ).

ئەوەش وا دەگەیەنێ کە دروست نیە: زێڕو زیو بە پارەی ئەم سەردەمە بە قەرز بفرۆشرێن، چونکە پارەکەش جێگری زێڕو زیوەو دەبێتە (رباالنِّساء)، پێغەمبەر ﷺدەفەرموێ: ﴿لاتَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ وَلاَ تَبِيعُواالْوَرِقَ بِالْوَرِقِ إلاَّ مِثْلاً بِمِثْلٍ، وَلاَتُشِفُّوا بَعْضَهُ

عَلَی بَعْضٍ وَلاَتَبِیعُوا شَیْئاً غائِباً مِنْهُ بِناجِزٍ﴾ رواه‌الشیخان واللفظ لمسلم، زێڕ به زێڕ مه‌فرۆشن ته‌نها به هـاوڕێنه‌یی نه‌بێ، زیو به زیو مـه‌فـرۆشن ته‌نها بـه هـاوڕێنه‌یی نـه‌بێ، به‌شـێكی

....

ڕه‌گه‌زی زێڕ، یان زیو له سه‌ر هه‌مان ڕه‌گه‌ز زیاد مه‌كه‌ن، هیچ زێڕ و زیوێكی نادیار و قه‌رز مه‌فرۆشن به حازرو به‌رچاو ته‌نها ده‌ست به ده‌ست نه‌بێ.

هه‌روه‌ها ئیمام(مالك) فه‌رموویه‌تی: (وَلَوْ أَنَّ النَّاسَ أَجَازُوا بَیْنَهُمُ الْجِلُودَ حَتَّی یَكُونَ لَهَا سِكَةٌ وعَیْنٌ، لَكَرِهْتُهَا أَنْ تُبَاعَ بالذَّهَبِ والْوَرِقِ نَظِرَةً) ئه‌گه‌ر خه‌ڵك لـه نێـوان خۆیانـدا پیسته بكه‌نه پاره‌یه‌كی وه‌ها: كه سیكه‌یه‌كی‌دیاركراوی هه‌بێ، ناپه‌سندی ده‌كه‌م –واتـه: حه‌رامه– به زێڕو زیو بفرۆشرێ به قه‌رز. بڕوانه (الْمُدَوَّنةالكُبْری: باب الصرف).

چواره‌م: له باسی ڕیبادا پیشه‌و زێده‌یی‌نرخ ڕه‌چاو ناكرێ، هه‌روه‌ك له (تحفة)دا فه‌رموویه‌تی، كه‌وابو: ئه‌گه‌ر له وڵاتێكدا دوو پاره‌ی باش‌و خراپ هه‌بون‌و خراپه‌كه‌ش نرخی كـه‌متر بـوو، هه‌ر ده‌بی به هاوڕێنه‌یی به یه‌كتری بگۆڕدرێنه‌وه، واته: ئه‌گه‌ر له گۆڕینه‌وه‌دا خراپه‌كه زیاتر بدرێ، ده‌بێته (رباالْفَضْل)، هه‌روه‌ك له (إحياءالعلوم)دا ڕوون كراوه‌ته‌وه.

جا ئه‌گه‌ر كه‌سێك پێویستی به گۆڕینه‌وه‌ی یه‌كێك له‌و دوو پاره‌یه هه‌بو–بۆ ڕزگاربوون لـه ڕیبا– پێویسته یه‌كێك له‌و دوو پاره‌یه به پـاره‌ی وڵاتـێكی‌تر بگۆڕێتـه‌وه، ئینجا پـاره‌ی وڵاته‌كه‌ش به‌و پاره‌یه بگۆڕێته‌وه: كه پێویستیه‌تی، چونكه پێغه‌مبه‌رﷺ ئه‌وها ڕێگای بۆ داناوین؟ به به‌ڵگه‌ی ئه‌م حه‌دیسه: ﴿عَنْ أَبِیسَعِیدﷺ جاءَ بِلاَلٌ بِتَمْرٍ بَرَنِیٍّ فَقالَ لَهُ النَّبِیُّﷺ: مِنْ أَیْنَ هَذَا؟ فَقالَ بِلاَلٌ: تَمْرٌ كانَ عِنْدَنا رَدِیءٌ فَبِعْتُ مِنْهُ صاعَیْنِ بِصاعٍ لِمَطْعَمِ النَّبِیِّﷺ. فَقالَ النَّبِیُّﷺ عِنْدَ ذَلِكَ: أَوَّهْ عَیْنُ الرِّبا، لاَتَفْعَلْ وَلَكِنْ إِذَا أَرَدْتَ أَنْ تَشْتَرِیَ التَّمْرَ فَبِعْهُ بَبَیْعٍ آخَرَ ثُمَّ اشْتَرِ بِهِ﴾ رواه مسلم، وزاد فی حدیث آخر: ﴿قالَ أَبُوسَعِید: فالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ أَحَقُّ أَنْ یَكُونَ رِباً أَمِ الْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ؟﴾. (بلال) هه‌ندێ قه‌سپی باشی هێناو پێغه‌مبه‌رﷺ فه‌رمووی: ئه‌م قه‌سپه له كوێوه هـاتوه؟ (بـلال) فـه‌رمووی: هه‌نـدێ قه‌سـپی خراپمـان هـه‌بو، منـیش دوو سـاعی خراپه‌كـه‌م فرۆشـت بـه سـاعێكی باشـه‌كه بـۆ خـۆراكی پێغه‌مبـه‌رﷺ. جـا پێغه‌مبـه‌رﷺ فه‌رمووی: ئای ئه‌وه خودی ڕیبایه، وا مه‌كه، به‌ڵام ئه‌گه‌ر ویستت قه‌سپی باش بكڕی، ئه‌وه خراپه‌كه به شتێكی‌تر بفرۆشه، ئینجا به‌و شته‌ش باشه‌كه بكڕه. جا (أبوسعيد) فه‌رمووی: ئایا قه‌سپ به قه‌سپ شیاوتره ببێته ڕیبا، یان زیو به زیو؟.

واته: چونكه قه‌سپ ڕیباداره، پاره‌ش ڕیباداره، بۆیێ (أبوسعيد) پاره‌ی (قیاس) كرده سه‌ر قه‌سپ، هه‌روه‌ك له (طِلْبَةُ الطَّلَبَة)دا ڕوون كراوه‌ته‌وه.

پێنجه‌م: نرخی پیشه–له باسی ڕیبادا– هیچ كار له ڕیبا ناكـا، كـه‌وابو: ئه‌گـه‌ر بـه چـه‌ند

دینارێکی زێڕ هەندێ خشڵی زێڕ بکڕێ-کە بە هۆی کردنە خشڵ- نرخی لە زێڕەکەیتر زیاتر بوو، ئەوە دەبی-لە کێشاندا- بە ئەندازەی یەکتری بن‌و هیچ نرخی پیشە ڕەچاو وَلَوْ بَاعَ جِزافاً تَخْميناً لَمْ يَصِحَّ وَإِنْ خَرَجا سَواءً، وَتُعْتَبَرُ الْمُماثَلَةُ وَقْتَ الْجَفافِ، وَقَدْ يُعْتَبَرُ الْكَمالُ أَوَّلاً،

نەکرێ، هەروەك لە (مغني)دا فەرموویەتی، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ﴿فَمَنْ زَادَ أَوِ اسْتَزَادَ﴾ی‌ڕابردوو.

کەوابو: ئەگەر زێڕینگرەکە بڵێ: لە بەرامبەر کرێی‌کارەکەم- دەستحەقی‌خۆم شتێك زیاد وەردەگرم، ئەوە حەرامەو دەبێتە ڕیبا ﴿عَنْ أَبِرافِعٍ: سَأَلْتُ عُمَرَ ﷺ عَنِ الْمَصُوغِ أَصُوغُهُ وَأَبِيعُهُ؟ قالَ: وَزْناً بِوَزْنٍ، قُلْتُ: إِنِّي أَبِيعُهُ وَزْناً بِوَزْنٍ وَلَكِنْ آخُذُ أَجْرَ عَمَلِي، قالَ إِنَّما عَمَلُكَ لِنَفْسِكَ فَلاَ تَزْدَدْ شَيْئاً...﴾ رواه الإمام النسفي في طِلْبَةِالطَّلَبَةِ، پرسیارم لە ئیمامی(عمر) کرد: من زێڕ، یان زیو دەکەمە خشڵ، خشڵەکەش دەفرۆشم؟ فەرمووی: کێش بە کێش- خشڵەکە- بە ڕەگەزی خۆی بفرۆشە. گوتم: کێش بە کێش دەیفرۆشم، بەڵام کرێی کارەکەی خۆم وەردەگرم؟ فەرمووی: کارەکەی خۆت بۆ خۆتە، هیچ شتێك زیاد وەرمەگرە.

کەوابو: چارە ئەمەیە: خشڵەکەی بە ڕەگەزێکیتر بفرۆشێتە خاوەن زێڕەکەو زێڕەکەشی بە ڕەگەزێکیتر لێبکڕێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی قەسپە باشەکەی‌ڕابردوو.

(وَلَوْ باعَ جِزافاً) ئەگەر لە گۆترە: خواردەمەنی، یان زێڕ، یان زیو، یان پارەی فرۆشت: هەر یەکەیان بە ڕەگەزی خۆی (تَخْميناً) یەکسانیەکەشی خەمڵاند، واتە: بە بۆچوونی خۆی داینا: ئەمەیان بە ئەندازەی ئەوی‌ترە (لَمْ يَصِحَّ) ئەم جۆرە فرۆشتنە دروست نیە (وَإِنْ خَرَجا سَواءً) هەرچەندەش هەردوو لا بە یەکسانی دەربچن، چونکە لە کاتی مامڵەت بەستندا یەکسانیەکە نەزاندراوە.

بەڵام ئەگەر فرۆشتنەکەیان بە ڕەگەزی‌خۆیان نەبو، بەڵکو هەر یەکەیان بە ڕەگەزێکی‌تری جیاواز فرۆشرا: وەك گەنم بە جۆ، یان زێڕ بە زیو، یان بە پارە ئەو کاتە دروستە لە گۆترە بفرۆشرێن، چونکە لەو حاڵەتەدا یەکسانی مەرج نیە، بەڵکو دەست بەدەستی مەرجە، هەروەك ڕوونمان کردەوە.

ئینجا بزانە: مەبەست بە هاووێنەیی خواردەمەنیەکان ئەمەیە: لە حاڵەتێکی تەواوی وەهادا هەردووکیان هاووێنەی یەکتر بن: کە بگونجێن پاشەکەوت بکرێن، یان زۆربەی سودەکانیان لێوەربگیرێن، کەوابو: (وَتُعْتَبَرُالْمُماثَلَةُ وَقْتَ الْجَفافِ) هاووێنەیی هەردوو خواردەمەنیەکان لە کاتی ووشکی‌دا ڕەچاو دەکرێ، چونکە لەو کاتەدا تەواون‌و کەڵکی پاشەکەوتکردنیان هەیە. هەروەها (وَقَدْ يُعْتَبَرُ الْكَمالُ أَوَّلاً) هەندێ جاریش تەواوی‌ی خواردەمەنیەکان لە حاڵەتی

سـەرەتایىدا ڕەچـاو دەكـرێ، هـەرچەندەش نەگەنـە حـاڵەتی پاشـەكەوتكردن: وەك ئـاوىترێو شـیری تـازە دۆشـراو و تەڕەقەسـپی مەسـەلەی (بَيْـعُ الْعَرايـا):

فَـلاَ يُبـاعُ رُطَـبٌ بِرُطَـبٍ وَلاَ بِتَمْـرٍ، وَلاَ عِنَـبٌ بِعِنَـبٍ وَلاَ بِزَبِيـبٍ، وَما لاَ جَفافَ لَهُ كَالْقِثَّاءِ وَالْعِنَبِ الَّذِى لاَ يَتَزَبَّبُ لاَ يُباعُ أَصْلاً، وَفِى قَوْلٍ تَكْفِى مُماثَلَتُهُ رَطْباً، وَلاَ تَكْفِى مُماثَلَةُ الدَّقِيقِ وَالسَّوِيقِ وَالْخُبْزِ، بَلْ تُعْتَبَرُ الْمُماثَلَةُ فِى الْحُبُوبِ حَبّاً،

كە لە باسـی فرۆشـتنی میـوەدا ڕوون كراوەتـەوە، واتـە: لـەو حاڵەتـەدا دروسـتە ئەوانـە بە ڕەگەزی خۆیان بە هاووێنـەیی بفرۆشـرێنو نایـەوێ تـرێ بكرێتـە مێـوژ، یـان شـیرەكە بكرێتە ماست، یان تەڕەكە ببێتە قەسپ، چـونكە هـەر لـە حاڵـەتی سـەرەتایىدا زۆربـەی سودەكانیان لىٚوەردەگیرێ.

ئینجا لە بەر ئەوەی هاووێنەیی لە كاتی ووشكیدا ڕەچاو دەكرێ (فَلاَ يُبـاعُ رُطَـبٌ بِرُطَـبٍ) دروست نیە: تەڕەقەسپ بفرۆشرێ بـە تەڕەقەسـپ، هـەم (وَلاَ بِتَمْـرٍ) دروسـت نیـە: تـەڕە قەسپ بفرۆشرێ بە قەسپىووشك، هەروەها (وَلاَ عِنَبٌ بِعِنَبٍ) دروست نیە: ترێ بفرۆشرێ بە ترێ، هەم (وَلاَ بِزَبِيـبٍ) دروسـت نیـە: تـرێ بفرۆشـرێ بـە مێـوژ، هـەروەها دروسـت نیـە: هەنجیرىتەڕ بفرۆشرێ بە هەنجیرىتەڕ، یان ووشك، هەم درست نیە گۆشتىتەڕ بفرۆشـرێ بە گۆشتىتەڕ چونكە نازانین لە كاتىووشكیدا—ئەوانە— دەبنە هاووێنەی یەكتر، یان نا:

﴿عَنْ سَعْدٍ رضي الله عنه سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ شِراءِ الرُّطَبِ بِالتَّمْرِ؟ فَقالَ: أَيَنْقُصُ الرُّطَبُ إِذَا يَبِسَ؟ قالُوا: نَعَمْ. فَنَهَى عَنْ ذَالِكَ﴾ رواه أصـحاب السـنن بسـند صـحيح، دەربـارەی كـڕینو فرۆشـتنی تەڕەقەسپ بە قەسپ، پرسیار لە پێغەمبەرﷺ كرا؟ ئەویش فـەرمووی: ئایـا هـەر كاتێـك تەڕەقەسپ ووشك كراوە، كەم دەبێتەوە؟ گوتیان: بەڵێ. جا پێغەمبەرﷺ قەدەغەی كرد: تەڕەقەسپ بفرۆشرێ بە قەسپ.

(وَما لاَجَفافَ لَهُ) ئەو جۆرە خواردەمەنیەی حاڵەتىووشكىی نیە: (كَالْقِثَّاءِ) وەك: تەرۆزىو خیار، هەم (وَالْعِنَبِ الَّذِى لاَيَتَزَبَّبُ) ئەو ترێیەی نابێتە مێوژ (لاَ يُباعُ أَصْلاً) ئـەوە بـە هـیچ جۆرێك نافرۆشرێ بە ڕەگەزی خۆی.

(وَفِىقَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا: (تَكْفِى مُماثَلَتُهُ رَطْباً) هاووێنەیی لە حاڵەتی تەڕیدا بەسە، كەواتە: ئەو جۆرە دروستە بە كێشان بە یەكتری بفرۆشرێن.

(وَلاَتَكْفِى) بەس نیە (مُماثَلَةُالدَّقِيقِ) هاووێنـەیی ئـاردو (وَالسَّـوِيقِ) ئـاردی جـۆ و (وَالْخُبْـزِ) نانو هەر شتێكىتری بنچینەكەی دەنك بـێ (بَـلْ تُعْتَبَرُالْمُماثَلَـةُ فِـى الْحُبُـوبِ حَبّـاً) بـەڵكو ڕەچـاو دەكـرێ هاووێنـەیی دەنكـەكانیان لـە حاڵـەتی دەنكـی ڕەقـدا، چـونكە ئەمـەیان حاڵەتێكی تەواوە.

کەوابو: دروست نیە ئارد بە ئارد بفرۆشرێ، ساوار بە ساوار بفرۆشرێ، ئارد بە گەنم بفرۆشرێ، چونکە نازاندرێ دەنکەکانیان یەکسانن، یان نا.

وَفِي حُبُوبِ الدُّهْنِ كَالسِّمْسِمِ حَبّاً أَوْ دُهْناً، وَفِي الْعِنَبِ زَبِيباً أَوْ خَلَّ عِنَبٍ، وَكَذَا الْعَصِيرُ فِي الأَصَحِّ، وَفِي اللَّبَنِ لَبَناً أَوْ سَمْناً أَوْ مَخِيضاً صافِياً، وَلاَ تَكْفِي الْمُماثَلَةُ فِي سائِرِ أَحْوالِهِ كَالْجُبْنِ وَالأَقِطِ، وَلاَ تَكْفِي مُماثَلَةُ ما أَثَّرَتْ فِيهِ النَّارُ بِالطَّبْخِ أَوِ الْقَلْيِ أَوِ الشَّيِّ،

﴿ **ئاگاداری** ﴾: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا دروستە: نان بفرۆشرێ بە ئارد، هەم بە گەنم، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئیمام (أبوحنيفة) بە خۆی دەفەرموێ: ئەو مامڵەتەی نان بە ئارد خێرو چاکەی تێدا نیە. هەروەك لە کتێبەکانیخۆیاندا فەرموویانە.

(وَفِي حُبُوبِ الدُّهْنِ) هاووێنەیی ڕەچاو دەکرێ لەو دەنکانەی ڕونیان لێوەردەگیرێ: (كَالسِّمْسِمِ) وەکو کونجیو گوڵە بەڕۆژەو زوڕات...هتد (حَبّاً أَوْ دُهْناً) یان لە حاڵەتی دەنکایەتیدا، یان لە حاڵەتی ڕونیدا (وَفِي الْعِنَبِ) هاووێنەیی لە ترێدا ڕەچاو دەکرێ (زَبِيباً) لە حاڵەتیمێوژیدا (أَوْ خَلَّ عِنَبٍ) یان لە حاڵەتیسرکەییدا (وَكَذَا الْعَصِيرُ) هەروەها ئاوی ترێو ئاوی قەسپو ئاوی هەنارو گشت میوەیەکیتر، لە حاڵەتیگوشراویدا هاووێنەیی تێدا ڕەچاو دەکرێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَفِي اللَّبَنِ) هاووێنەیی ڕەچاو دەکرێ لە شیردا (لَبَناً) لە حاڵەتی بوونە ماست (أَوْ سَمْناً) یان ڕون (أَوْ مَخِيضاً) یان دۆ (صافِياً) بەو مەرجەی ماستو ڕونو دۆیەکە: ئاویان تێکەڵ نەکرابێ، چونکە ئەگەر ئاویان تێکەڵ کرابێ، دروست نیە بە یەکتری بفرۆشرێن، هەم بەو مەرجەش بە ئاگر نەکوڵێندرابن.

(وَلاَ تَكْفِي الْمُماثَلَةُ فِي سائِرِ أَحْوالِهِ) هاووێنەیی بەس نیە لە حاڵەتەکانیتری شیردا: (كَالْجُبْنِ) وەك پەنیر بە پەنیر، چونکە فرێشکی تێکەڵ بوە، هەم (وَالأَقِطِ) وەکو کەشك بە کەشك، چونکە خوێی تێکەڵ بوە، واتە: ئەو دووانە ڕیبای دوو قۆڵییان تێدایە، هەروەك لە دوای ئێرە ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعالَى.

(وَلاَ تَكْفِي) بەس نیە (مُماثَلَةُ ما أَثَّرَتْ فِيهِ النَّارُ) هاووێنەیی ئەو خواردەمەنیەی ئاگر کاری تێکردوە (بِالطَّبْخِ) بە کوڵاندن (أَوِالْقَلْيِ) یان بە سوورکردنەوە (أَوِ الشَّيِّ) یان بە برژاندن، واتە: هەر خواردنێك ئاگر کاری تێکردبێ، دروست نیە بە ڕەگەزیخۆی بفرۆشرێ، چونکە گشت کارتێکردنێك وەك یەکتر نیەو هاووێنەیی نازاندرێ.

هەروەها: هەر شتێك لە دوو جۆرە خواردەمەنی، یان لە زیاتر دروست کرابێ، دروست نیە بە شتێکی وەها بفرۆشرێ: کە هەمان ڕەگەزیخواردەمەنیەکەی تێدا بێ:

بۆ وێنە: دروست نیە پاقلاوە، یان لوقم بفرۆشرێن بە پاقلاوە، یان بە لوقم، یان تەنها

به ئارد بفرۆشرێن، یان تەنها بە شەکر بفرۆشرێن، چونکە ئاگر کاری تێکردون، هەم–وەك پەنیرو کەشك– ڕیبای دوو قۆڵییان تێدایە.

وَلاَ يَضُــرُّ تَــأْثِيرُ تَمْيِيــزٍ كَالْعَسَــلِ وَالسَّــمْنِ، وَإِذَا جَمَعَــتِ الصَّــفْقَةُ رِبَوِيّــاً مِــنَ الْجــانِبَيْنِ وَاخْتَلَــفَ الْجِــنْسُ مِنْهُمــا: كَمُــدٍّ عَجْــوَةٍ وَدِرْهَــمٍ بِمُــدٍّ وَدِرْهَــمٍ، وَكَمُــدٍّ وَدِرْهَــمٍ بِمُدَّيْنِ أَوْ دِرْهَمَيْنِ، أَوِالنَّوْعُ: كَصِحاحٍ وَمُكَسَّرَةٍ بِهِما أَوْ بِأَحَدِهِما فَباطِلَةٌ،

(وَلاَ يَضُــرُّ تَــأْثِيرُتَمْيِيزٍ) زەرەر نــادا: کــارتێکردنی لێــك جیاکردنــەوە (كَالْعَسَــلِ) وەك کــارتێکردنی هــەنگوینو (وَالسَّمْنِ) ڕونــی ئــاژەڵ، کەواتــە: هــەر یــەکێك لەوانــە دروســتە بە ڕەگەزی خۆیان بفرۆشرێن.

﴿ ڕیبای دوو قۆڵی ﴾

(وَإِذَا جَمَعَتِ الصَّفْقَةُ) هەر کاتێك بەستنی یەك مامڵەت کۆی کردەوە (رِبَوِيّــاً مِــنَ الْجــانِبَيْنِ) ڕەگەزێکیڕیبادار لە هەردوو لای مامڵەتەکەوە (وَاخْتَلَفَ الْجِنْسُ) ڕەگەزیفرۆشـراوەکانیش لێك جیا بون (مِنْهُما) لە هەردوو لایەکەیان، یان لە یەکێکیان (كَمُدٍّعَجْوَةٍ وَدِرْهَمٍ) وەك مستێك قەسپو یەك دیرهەم بفرۆشرێن (بِمُدٍّ وَدِرْهَمٍ) بە مستێکیقەسپو یەك دیرهەم (وَ) هەروەها (كَمُــدٍّ وَدِرْهَــمٍ) وەك مستێکیقەســپو یــەك دیرهــەم بفرۆشــرێن (بِمُــدَّيْنِ) تــەنها بــە دوو مستەقەسپ (أَوْ دِرْهَمَيْنِ) یان تەنها بە دوو دیرهەم (أَوِالنَّوْعُ) یان جۆری ڕیبادارەکان لێـك جیاواز بون (كَصِحاحٍ وَمُكَسَّرَةٍ) وەك زێڕی وردەو درشتە، یـان زیـوی وردەو درشـتە، یـان پارەی وردەو درشتە وێکڕا بفرۆشرێن (بِهِما) بە وردەو درشتەی وێکـڕا (أَوْ بِأَحَـدِهِما) یـان تەنها بە وردە، یان تەنها بە درشتە، یان پارەی باشو خراپ وێکرا بفرۆشرێ، بـە پـارەی باشو خراپی وێکڕا، یان تەنها بە باشەکە، یان تەنها بە خراپەکە، لەو حاڵەتانەشدا نرخی وردەو درشتەو نرخی باشو خراپ لێك جیاواز بو، ئەوە (فَباطِلَةٌ) ئەو جۆرە مامڵەتە–لـەو هەموو مەسەلانەدا– بەتاڵەو دروست نیە، چونکە لە کاتی مامڵەت بەستندا نەزاندراوە: ئایا نرخی ئەم لایە–بە یەکسانی– بە سەر ئەو لادا بەشکراوە، یـان نـا، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانەو بەڵگەیان بەم حەدیسە هێناوەتەوە:

﴿عَـنْ فضـالَةﷺ: إشْـتَرَيْتُ يَـوْمَ خَيْبَـرَ قِـلاَدَةً بِاثْنَـىْعَشَـرَ دِينـاراً فِيهـا ذَهَـبٌ وَخَـرَزٌ، فَفَصَـلْتُها فَوَجَدْتُ فِيها أَكْثَرَ مِنْ اِثْنَىْعَشَرَ دِيناراً، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّﷺ؟ فَقالَ: لاَ تُباعُ حَتَّى تُفْصَلَ﴾ رواه مسلم، لە کاتی غەزای (خەیبەر) ملوانکەیەکم کڕی بە دوانزە دیناری زێڕ، ملوانکەکەش زێڕو مۆرەی تێدا بوو، ئینجا لێکم جیا کردەوەو دیتم لە کێشی دوانزە دینار زۆرتر زێـڕی تێدایە، جا ئەمەم بـۆ پێغەمبـەرﷺ بـاس کـرد، ئـەویش فـەرمووی: نابـێ ئـەو ملوانکەیـە بفرۆشرێ تا لێك جیا دەکرێتەوە.

کەوابو: ئەگەر مامڵەتەکە بکرێتە دوو بەش: وەك بڵێ: مستەکە لە بەرامبەر مستەکە بێ‌و دیرهەمەکەش لە بەرامبەر دیرهەمەکە بێ، ئەو کاتە دروست دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيَحْرُمُ بَيْعُ اللَّحْمِ بِالْحَيْوانِ مِنْ جِنْسِهِ، وَكَذَا بِغَيْرِ جِنْسِهِ مِنْ مَأْكُولٍ وَغَيْرِهِ فِالأَظْهَر.

(بابٌ)

نَهَى رَسُولُ اللهِﷺ عَنْ عَسْبِ الْفَحْلِ: وَهُوَ ضِرابُهُ وَيُقالُ ماؤُهُ وَيُقالُ أُجْرَةُ ضِرابِهِ،

هەروەها: ئەگەر نرخی وردەکەو درشتەکەو نرخی باش‌و خراپەکە یەکسان بون، ئەو کاتەش دروستە: ئەم لایە بەو لایە بفرۆشرێ، هەروەك لە (الشبراملسی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَيَحْرُمُ) حەڕامەو دروست نیە (بَيْعُ اللَّحْمِ بِالْحَيْوانِ) گۆشت بفرۆشرێ بە ئاژەڵی‌زیندوو (مِنْ جِنْسِهِ) جا گۆشتەکە لە ڕەگەزی‌ئاژەڵەکە بێ: وەك گۆشتی‌مەڕ بە مەڕ.

(وَكَذَا بِغَيْرِ جِنْسِهِ) هەروەها دروست نیە ئەگەر لە ڕەگەزی‌ئاژەڵەکەش نەبێ: وەك گۆشتی‌مەڕ بە مانگا (مِنْ مَأْكُولٍ) جا ئاژەڵەکە لە ڕەگەزی گۆشت حەڵاڵەکان بێ: وەك باسمان کرد (وَغَيْرِهِ) یان لە گۆشت حەڕامەکان بێ: وەك گۆشتی‌مەڕ بفرۆشرێ بە کەرو هێستر (فِیالأَظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا ﴿عَنْ سَعِيد بِن الْمُسَيِّبِ: نَهَىرَسُولُ اللهِﷺ: عَنْ بَيْعِ اللَّحْمِ بِالْحَيَوانِ﴾ رواه‌أبوداود، ورفعه‌الحاكم والبيهقي بسندصحيح بلفظ: ﴿نَهَىالنَّبِيُّﷺعَنْ بَيْعِ الشَّاةِ بِاللَّحْمِ﴾ پێغەمبەرﷺقەدەغەی کردوە: مەڕ بفرۆشرێ بە گۆشت.

﴿ بابٌ: **لە باسی مامڵەتەکانی قەدەغەکراو** ﴾

پێشەکی بزانە: مامڵەتەکانی قەدەغەکراو دوو جۆرن، یەکەمیان: مامڵەتی دانەمەزراوی حەڕام: کە ڕوکنێك، یان مەرجێکی ناتەواو بێ، یان مەرجێکی ناتەواوی تێدا بێ، ئەم مامڵەتە بەتاڵەو ناتەواوە، واتە: فرۆشراوەکە نابێتە ملکی کڕیارەکەو پارەکەش نابێتە ملکی فرۆشیارەکە، هەم کردنی‌مامڵەتەکەش حەڕامەو مامڵەتچیەکانیش گوناهبار دەبن: وەك ئەو مامڵەتانەی لەم باسەدا ڕوون کراونەوەو چەندی‌تریش.

دووەمیان: مامڵەتی دامەزراوی‌حەڕام: کە گشت ڕوکن‌و مەرجەکانی تەواو بن، بەڵام لە بەر هۆیەکی‌دەرەوەیی قەدەغە کرابێ، واتە: مامڵەتەکە دادەمەزرێ‌و تەواوە، بەڵام کردنی مامڵەتەکە حەڕامەو مامڵەتچیەکەش گوناهبار دەبێ: وەك ئەو مامڵەتانەی کە لە باسەکەی دوای‌ئێرەدا ڕوون کراونەوەو چەندی‌تریش.

دەربارەی جۆری یەکەمیان دەفەرموێ: ﴿نَهَىرَسُولُ اللهِﷺعَنْ عَسْبِ الْفَحْلِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە پەڕینی نێرەی‌ئاژەڵ بفرۆشرێ. (وَهُوَ) پەڕینی نێرە (ضِرابُهُ)

ئەوەیە نێرەکە بپەڕێندرێتە سەر ئاژەڵە مێیەکە تاکو ئاوسی بکا (وَيُقالُ ماؤُهُ) هەم دەگوترێ: مەبەست ئاوی=تۆی نێرەکەیە (وَيُقالُ) دەشگوترێ (أُجْرَةُ ضِرابِهِ) مەبەست کرێی پەڕاندنی نێرەکەیە.

فَيَحْرُمُ ثَمَنُ مائِهِ وَكَذا أُجْرَتُهُ فِالأَصَحِّ، وَعَنْ حَبَلِ الْحَبَلَةِ: وَهُوَ نَتاجُ النَّتاجِ بِأَنْ يَبِيعَ نَتاجَ النَّتاجِ أَوْ بِثَمَنٍ إِلَىٰ نَتاجِ النَّتاجِ، وَعَنِ الْمَلاَقِيحِ: وَهِيَ ما فِالبُطُونِ، وَالْمَضامِينِ: وَهِيَ مافِأَصْلاَبِ الْفُحُولِ، وَالْمُلاَمَسَةِ: بِأَنْ يَلْمَسَ ثَوْباً مَطْوِيّاً ثُمَّ يَشْتَرِيَهُ عَلَى أَنْ لاَخَيارَ لَهُ إِذا رَآهُ، أَوْ يَقُولَ إِذَا لَمَسْتَهُ فَقَدْ بِعْتُكَهُ، وَالْمُنابَذَةِ: بَأَنْ يَجْعَلاَ النَّبْذَ بَيْعاً، وَبَيْعِ الْحَصاةِ: بَأَنْ يَقُولَ لَهُ بِعْتُكَ مِنْ هَذِهِ الأَثْوابِ ما تَقَعُ هَذِهِ الْحَصاةُ عَلَيْهِ

کەوابو: (فَيَحْرُمُ ثَمَنُ مائِهِ) حەڕامە پارەی ئاوی نێرەکە وەربگیرێ (وَكَذَا أُجْرَتُهُ) هەروەها: حەڕامە نێرەکەش بۆ پەڕاندن بە کرێ بدا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا. کەوابو: وەها سوننەتە: نێرەکەی بە خواستن بداتە خاوەن ئاژەڵەکە، تاکو–بە خۆڕایی– بیپەڕێنێتە سەر ئاژەڵە مێیەکانی، ئینجا دروستە: ئەویش شتێك بە دیاری بداتە خاوەنی نێرەکە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿وَعَنْ حَبَلِ الْحَبَلَةِ﴾ رواەالشیخان، هەروەها پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە بەرهەمی بەرهەمەکان بفرۆشرێ. (وَهُوَ نَتاجُ النَّتاجِ) ئەوەش مەبەست بێچووی بێچووێکیْنەبووە (بِأَنْ يَبِيعَ نَتاجَ النَّتاجِ) وەك بێچووی بێچووێکی وەها بفرۆشێ: کە هێشتا بەخۆیشی لە دایك نەبوبێ (أَوْ بِثَمَنٍ) یان شتێك بە پارەیەکی قەرز بفرۆشێ (إِلَى نَتاجِ النَّتاجِ) تا بێچووی بێچووە نەبووەکە لە دایك ئەبێ، ئینجا پارە قەرزەکە بدا.

﴿وَعَنِ الْمَلاَقِيحِ وَهِيَ ما فِالْبُطُونِ﴾ هەروەها پێغەمبەرﷺقەدەغەی کردوە: کۆرپەی ناو زگی ئاژەڵ بفرۆشرێ، هەم ﴿وَالْمَضامِينِ وَهِيَ ما فِي أَصْلاَبِ الْفُحُولِ﴾ رواهما مالك وعبدالرزاق بإسناد قوی، پێغەمبەرﷺقەدەغەی کردوە ئاوی=تۆوی ئاژەڵە نێرەکان–کە هێشتا هەر لە پشتی نێرەکەدایە– بفرۆشرێ.

﴿وَالْمُلاَمَسَةِ﴾ رواه الشیخان، هەروەها قەدەغەی کردوە: فرۆشتنی دەست لێدان. (بِأَنْ يَلْمَسَ ثَوْباًمَطْوِيّاً) وەك دەست لە جلێکیپێچراو بداو (ثُمَّ يَشْتَرِيَهُ) ئینجا بیکرێ (عَلَى أَنْ لاَخَيارَ لَهُ) بەو مەرجەی پەشیمانبوونەوەی نەبێ (إِذا رَآهُ) کاتێ جلەکەی دیت (أَوْ يَقُولَ) یان بڵێ: (إِذَا لَمَسْتَهُ) هەر کاتێك دەستت لەم شتەدا (فَقَدْ بِعْتُكَهُ) ئەوە فرۆشتمە تۆ. واتە: دەست لێدانەکەی بکاتە فرۆشتن.

﴿وَالْمُنابَذَةِ﴾ رواه الشیخان، هەروەها پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە: فرۆشتنی بە فڕێدان. (بَأَنْ يَجْعَلاَ النَّبْذَ بَيْعاً) وەك فڕێدانی شتەکە بکەنە فرۆشتن و بڵێ: هەر کاتێك بۆم فڕێدای

ئەوە فرۆشتمە تۆ.

﴿وَبَيْعِ الْحَصاةِ﴾ رواه مسلم، هەروەها قەدەغەی کردوە: فرۆشتنی وردە بەرد. (بِأَنْ يَقُولَ لَهُ) وەك پێی بڵێ: (بِعْتُكَ مِنْ هَذِهِ الأَثْوابِ ما تَقَعُ هَذِهِ الْحَصاةُ عَلَيْهِ) لەم جلانە هەر

أَوْ يَجْعَلاَ الرَّمْيَ بَيْعاً، أَوْ بِعْتُكَ وَلَكَ الْخِيارُ إِلَىرَمْيِهَا، وَعَنْ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ: بِأَنْ يَقُولَ بِعْتُكَ بِأَلْفٍ نَقْداً أَوْ أَلْفَيْنِ إِلَسَنَةٍ، أَوْ بِعْتُكَ ذَا الْعَبْدَ بِأَلْفٍ عَلَى أَنْ تَبِيعَنِي دَارَكَ بِكَذَا، وَعَنْ بَيْعٍ وَشَرْطٍ: كَبَيْعٍ بِشَرْطِ بَيْعٍ أَوْ قَرْضٍ، وَلَواشْتَرَى زَرْعاً بِشَرْطِ أَنْ يَحْصُدَهُ الْبائِعُ، أَوْ ثَوْباً وَيَخِيطَهُ فَالأَصَحُّ بُطْلاَنُهُ،

کامیان ئەم بەردەی کەوتە سەر ئەوم فرۆشتە تۆ (أَوْ يَجْعَلاَ الرَّمْيَ بَيْعاً) یان هاویشتنی بەردەکە بکەنە فرۆشتن و بڵێ: هەر کاتێك بەردەکەم هاویشت ئەم شتەم فرۆشتە تۆ (أَوْ بِعْتُكَ) یان بڵێ: فرۆشتمە تۆ (وَلَكَ الْخِيارُ إِلَىرَمْيِهَا) مافی پەشیمانبوونەوەت هەبێ تا بەردەکە دەهاوێم.

﴿وَعَنْ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ﴾ صححه الترمذی، هەروەها پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە: دوو فرۆشتن لە یەك فرۆشتندا بکرێ. (بِأَنْ يَقُولَ) وەك بڵێ: (بِعْتُكَ بِأَلْفٍ نَقْداً أَوْ أَلْفَيْنِ إِلَىسَنَةٍ) فرۆشتمە تۆ بە هەزار دیناری حازر، یان بە دوو هەزاری قەرز تا ساڵێك. ئینجا یەکسەر شتەکە بباو هیچ لایەك دیاری نەکاو نەزاندرێ بە قەرزی بردوە، یان بە حازر.

بەڵام ئەگەر لایەك دیاری بکاو بزاندرێ بە قەرزی بردوە، یان بە حازری بردوە، وەك بڵێ: ئەم شتە بە حازر بە دینارێکە، بە قەرز بە دوو دینارە. کڕیارەکەش بڵێ: ئەوە بە قەرز لێتم کڕی بە دوو دینار. ئەوە دروستە، چونکە بە هۆی ئەو دیاریکردنە، نەزانین لاچووە، هەروەك لە (سنن الترمذی)و (حاشیة إبن قاسم)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فرۆشتنی بە مەرج ﴾

(أَوْ) یان بڵێ: (بِعْتُكَ ذَاالْعَبْدَ بِأَلْفٍ عَلَى أَنْ تَبِيعَنِي دَارَكَ بِكَذَا) ئەم کۆیلەیەم فرۆشتە تۆ بە هەزار دینار، بەو مەرجەی خانووەکەتم پێ بفرۆشی بەوەندە. ئەمەش دروست نیە، هەروەك دەفەرموێ: ﴿وَعَنْ بَيْعٍ وَشَرْطٍ﴾ رواه الحاكم وعبدالحق وآخرون وصححه بعضهم، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی کردوە: فرۆشتن و مەرج وێکرا بکرێن. (كَبَيْعٍ بِشَرْطِ بَيْعٍ) وەك شتێکی پێ بفرۆشێ بەو مەرجەی ئەویش شتێکی پێ بفرۆشێ: وەکو نموونەکەیڕابردوو (أَوْ قَرْضٍ) یان شتێکی پێ بفرۆشێ بەو مەرجەی ئەویش سەد دیناری بە قەرز بداتێ، ئەمەش دروست نیە.

(وَلَواشْتَرَى زَرْعاً) ئەگەر کشتوکاڵێکی کڕی (بِشَرْطِ أَنْ يَحْصُدَهُ الْبائِعُ) بەو مەرجەی فرۆشیارەکە بیدروێتەوە (أَوْ ثَوْباً وَيَخِيطَهُ) یان جلێکی کڕی بەو مەرجەی فرۆشیارەکە بیدورێ (فَالأَصَحُّ بُطْلاَنُهُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: کڕینەکە دروست نیەو

بەتاڵە لە هەردوو مەسەلەکەدا، بەڵام بە فەرموودەی بێهێز: کڕینەکە دروستەو مەرجەکەش دەبێتە بەکرێگرتن، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا ڕوون کراوەتەوە، واتە: بەشێکی نرخەکە لە بەرامبەر کرێیەکە دادەندرێ، هەروەك لە (شرح المَحلِّى)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَيُسْتَثْنَى صُوَرٌ: كَالْبَيْعِ بِشَرْطِ الْخِيارِ أَوِالْبَرَاءَ ةِ مِنَ الْعَيْبِ أَوْ بِشَرْطِ قَطْعِ الثَّمَرِ أَوِالأَجَلِ وَالرَّهْنِ وَالْكَفِيلِ الْمُعَيَّناتِ لِثَمَنٍ فِىالذِّمَّةِ، وَالإِشْهادِ وَلاَ يُشْتَرَطُ تَعْيِينُ الشُّهُودِ فِىالأَصَحِّ، فَإِنْ لَمْ يَرْهَنْ أَوْ لَمْ يَتَكَفَّلِ الْمُعَيَّنُ فَلِلْبائِعِ الْخِيارُ، وَلَوْ باعَ عَبْداً بِشَرْطِ إِعْتاقِهِ فَالْمَشْهُورُ صِحَّةُالْبَيْعِ وَالشَّرْطِ، وَالأَصَحُّ أَنَّ لِلْبائِعِ مُطالَبَةَ الْمُشْتَرِى بِالإِعْتاقِ، وَأَنَّهُ لَوْ شَرَطَ مَعَ الْعِتْقِ الْوَلاَءَ لَهُ أَوْ شَرَطَ تَدْبِيرَهُ أَوْ كِتابَتَهُ أَوْ إِعْتاقَهُ بَعْدَ شَهْرٍ لَمْ يَصِحَّ الْبَيْعُ،

(وَيُسْتَثْنَى) جیا دەکرێتەوە: لە قەدەغەکردنی فرۆشتن‌و مەرج (صُوَرٌ) چەند وێنەیەك: کە فرۆشتنەکەو مەرجەکەی تێیاندا دروستە (كَالْبَيْعِ بِشَرْطِ الْخِيارِ) وەك فرۆشتن بە مەرجی پەشیمانبوونەوە (أَوِالْبَرَا ةِ مِنَ الْعَيْبِ) یان بە مەرجی بێعەیبی (أَوْ بِشَرْطِ قَطْعِ الثَّمَرِ) یان بە مەرجی بڕینەوەی میوەی فرۆشراو بە سەر درەختەکەیەوە (أَوِالأَجَلِ) یان بە مەرجی پاش ماوەیەکی‌تر پارەکەی بداتێ، ئەگەر فرۆشراوەکەش ڕیبای تێدا نەبێ، ئەگینا: ئەو ماوە دانانە دروست نیە، هەروەك لە ڕیبادا ڕونمان کردەوە (وَالرَّهْنِ) هەم فرۆشتنی بە مەرجی بارمتە دانان‌و (وَالْكَفِيلِ) بە مەرجی کەفیل دانان (الْمُعَيَّناتِ) ئەو ماوەیەو بارمتەکەو کەفیلەکە دیاری‌کراو بن (لِثَمَنٍ فِىالذِّمَّةِ) بۆ پارەی فرۆشراوێك کە بە قەرز فرۆشرابێ (وَالإِشْهادِ) هەم فرۆشتنی بە مەرجی شاهید گرتن، بەڵام (وَلاَ يُشْتَرَطُ تَعْيِينُ الشُّهُودِ) مەرج نیە شاهیدەکان دیاری بکرێن: کێنە؟ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، واتە: ئەو وێنانەی‌ڕابردوو گشتی دروستن، چونکە ئەو مەرجانە گشتیان–لە قورئان‌و حەدیسدا– بەڵگەیان لە سەرە (فَإِنْ لَمْ يَرْهَنْ) جا ئەگەر کڕیارەکە بارمتەی دانەنا (أَوْ لَمْ يَتَكَفَّلِ الْمُعَيَّنُ) یان دیارکراوەکە نەبوە کەفیل، ئەوە (فَلِلْبائِعِ الْخِيارُ) فرۆشیارەکە بۆی دروستە پەشیمان ببێتەوە مامڵەتەکە هەڵبوەشێنێتەوە.

(وَلَوْ باعَ عَبْداً بِشَرْطِ إِعْتاقِهِ) ئەگەر کۆیلەیەکی فرۆشت بە مەرجی ئازادکردنی (فَالْمَشْهُورُ) بە فەرموودەی‌ناسراوی‌مەزهەب (صِحَّةُ الْبَيْعِ وَالشَّرْطِ) فرۆشتنەکەو مەرجەکە هەردووکیان دروستن، کەوابو: (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ لِلْبائِعِ) فرۆشیارەکە مافی هەیە: (مُطالَبَةَ الْمُشْتَرِى بِالإِعْتاقِ) داوا لە کڕیارەکە بکا: کۆیلەکە ئازاد بکا، جا ئەگەر ئازادی نەکرد، ئەو کاتە دادوەر–بە زۆرلێکردن– پێی ئازاد ئەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (لَوْ شَرَطَ مَعَ الْعِتْقِ) ئەگەر فرۆشیارەکە–لەگەڵ مەرجی ئازادکردن– بە مەرجی دانا (الْوَلاَءَ لَهُ) خزمایەتی ئازادکردن بۆ

خۆی بێ (أَوْ شَرَطَ تَدْبِيرَهُ) یان بە مەرجی دانا لە دوای مردن ئازادی بکا (أَوْ كِتابَتَهُ) یان بە پارە ئازادی بکا (أَوْ إِعْتاقَهُ بَعْدَ شَهْرٍ) یان لە دوای مانگێك ئازادی بکا (لَمْ يَصِحَّ الْبَيْعُ) لەو چوارە مەسەلانەدا فرۆشتنەکە دروست نابێ.

وَلَوْ شَرَطَ مُقْتَضَى الْعَقْدِ: كَالْقَبْضِ وَالرَّدِّ بِعَيْبٍ أَوْ مالاَ غَرَضَ فِيهِ كَشَرْطِ أَنْ لاَ يَأْكُلَ إِلاَّ كَذَا صَحَّ، وَلَوْ شَرَطَ وَصْفاً يُقْصَدُ: كَكَوْنِ الْعَبْدِ كاتِباً أَوِالدَّابَّةِ حامِلاً أَوْ لَبُوناً صَحَّ، وَلَهُ الْخِيارُ إِنْ أَخْلَفَ، وَفِي قَوْلٍ يَبْطُلُ الْعَقْدُ فِالدَّابَّةِ، وَلَوْ قالَ بِعْتُكَها وَحَمْلَها بَطَلَ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يَصِحُّ بَيْعُ الْحَمْلِ وَحْدَهُ، وَلاَ الْحامِلِ دُونَهُ، وَلاَ الْحامِلِ بِحُرٍّ، وَلَوْ باعَ حامِلاً مُطْلَقاً دَخَلَ الْحَمْلُ فِي الْبَيْعِ.

(وَلَوْ شَرَطَ مُقْتَضَى الْعَقْدِ) ئەگەر مەرجێکی وەهای دانا: کە مامڵەتەکە ئەو مەرجەی دەویا (كَالْقَبْضِ) وەك بەو مەرجەی کڕیارەکە: فرۆشراوەکە وەربگرێ، هەم (وَالرَّدِّ بِعَيْبٍ) ئەگەر عەیبی هەبو بیگەڕێنێتەوە بۆ فرۆشیارەکە (أَوْ مالاَغَرَضَ فِيهِ) یان مەرجێکی وەهای دانا کە هیچ مەبەستێکی تێدا نەبێ (كَشَرْطِ أَنْ لاَ يَأْكُلَ إِلاَّ كَذَا) وەك بە مەرج دابنێ: فرۆشراوەکە تەنها ئەو شتە بخوا، یان ئەو جلە بکاتە بەری (صَحَّ) لەو مەسەلانەدا فرۆشتنەکە دروست دەبێ و ئەو مەرجانەی ڕابردوو زیانی لێنادەن.

(وَلَوْ شَرَطَ وَصْفاً يُقْصَدُ) ئەگەر بە مەرجی دانا: فرشراوەکە سیفەتێکی ویستراوی تێدا بێ: (كَكَوْنِ الْعَبْدِ كاتِباً) وەك بەو مەرجەی کۆیلە فرۆشراوەکە نووسەر بێ (أَوِ الدَّابَّةِ حامِلاً) یان بەو مەرجەی ئاژەڵە فرۆشراوەکە ئاوس بێ (أَوْ لَبُوناً) یان شیری تێدابێ (صَحَّ) مامڵەتەکەو هەم مەرجەکەش دروستە، کەوابو: (وَلَهُ الْخِيارُ) کڕیارەکە بۆی هەیە پەشیمان بێتەوە (إِنْ أَخْلَفَ) ئەگەر مەرجەکە نەهاتە جێ: وەك نووسەر نەبێ، یان ئاوس نەبێ، یان شیری تێدا نەبێ (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (يَبْطُلُ الْعَقْدُ فِيالدَّابَّةِ) بە هۆی مەرجەکە مامڵەتەکە لە ئاژەڵەکەدا بەتاڵ دەبێتەوە.

بەڵام (وَلَوْ قالَ) ئەگەر بڵێ (بِعْتُكَها وَحَمْلَها) ئاژەڵەکەو کۆرپەکەی ناو زگم فرۆشتە تۆ (بَطَلَ) فرۆشتنەکە بەتاڵەو دروست نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە شتێکی نەزاندراو -کە کۆرپەکەیە- لەگەڵی فرۆشتوە، کەوابو: (وَلاَ يَصِحُّ بَيْعُ الْحَمْلِ وَحْدَهُ) دروست نیە کۆرپەکەش -لە ناو زگدا- بە تەنها بفرۆشرێ، هەم (وَلاَالْحامِلِ دُونَهُ) دروست نیە ئاوسەکەش بە بێ کۆرپەکەی ناو زگی بە تەنها بفرۆشرێ، چونکە کۆرپەی ناو زگی وەك ئەندامێکی خۆیەتی و جیا ناکرێتەوە (وَلاَالْحامِلِ بِحُرٍّ) هەروەها دروست نیە: کۆیلەیەکی ئاوسی وەها بفرۆشرێ: کە کۆرپەکەی ناو زگی ئازاد بێ.

(وَلَوْ باعَ حامِلاً) ئەگەر کۆیلەیەکی، یان ئاژەڵێکی ئاوسی فرۆشت (مُطْلَقاً) باسی کۆرپەکەی

ناو زگی نەکرد، واتە: بە مەرجیشی دانەنا (دَخَلَ الْحَمْلُ فِیالْبَيْعِ) کۆرپەکەی نـاو زگیشـی دەچێتە ناو فرۆشتنەکەیو هەردووکیان دەبنە ملْکی کڕیارەکـە، بـە (إجمـاع)ی زانایـانی ئاینی، بەو مـەرجەی هـەردووکیان مـڵکیفـرۆشیارەکە بن، بەڵام ئەگەر دایکەکە هی یەکێك

(فَصْــلٌ) وَمِــنَ الْمَنْهِــيِّ عَنْــهُ مــالاَ يُبْطِــلُ لِرُجُوعِــهِ إِلَــى مَعْنــىً يَقْتَــرِنُ بِــهِ: كَبَيْعِ حاضِرٍ لِبادٍ، بِأَنْ يَقْدَمَ غَرِيبٌ بِمَتاعٍ تَعُمُّ الْحاجَةُ إِلَيْهِ لِيَبِيعَهُ بِسِعْرِ يَوْمِهِ فَيَقُولُ بَلَدِيٌّ: اُتْرُكْهُ عِنْدِی لأَبِيعَهُ عَلَىالتَّدْرِيجِ بِأَغْلَى، وَتَلَقِّىالرُّكْبانِ: بِأَنْ يَتَلَقَّى طائِفَةً يَحْمِلُونَ مَتاعاً إِلَى الْبَلَدِ فَيَشْتَرِيَهُ قَبْلَ قُدُومِهِمْ وَمَعْرِفَتِهِمْ بِالسِّعْرِ، وَلَهُمُ الْخِيارُ إِذا عَرَفُوا الْغَبْنَ،

بوو، کۆرپەی ناو زگیشی هی یەکێکیتر بوو، ئەو کاتە فرۆشتنەکەی بەتاڵەو دروست نابێ، هەروەك تازە ڕابراو، لە زۆربەی سەرچاوەکانیشدا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی جۆریدووەمینی مامڵەتەکانیقەدەغەکراو ﴾

واتە: ئەو مامڵەتانەی دادەمەزرێن، بەڵام لەبەر هۆیەکیدەرەوەیی قەدەغەکراونو کردنیان حەرامەو مامڵەتچیەکەش گوناهبار دەبێ، هەروەك دەفەرموێ:

(وَمِنَ الْمَنْهِيِّ عَنْهُ) هەندێك لەو مامڵەتانەی قەدەغە کراونو حەرامن (ما لاَ يُبْطِلُ) ئەو جۆرە مامڵەتەیە: کە قەدەغەکە فرۆشتنەکە بـەتاڵ ناکـا، واتـە: دادەمـەزرێ (لِرُجُوعِـهِ) چـونکە قەدەغەکە دەگەڕێتەوە (إِلَى مَعْنىً) بۆ واتەیەکی دەرەوەیمامڵەتەکە، بـەڵام (يَقْتَـرِنُ بِـهِ) واتەکە لەگەڵ مامڵەتەکە وێکڕا دێنە جێ:

(كَبَيْعِ حاضِرٍ لِبادٍ) وەك فرۆشتنی نیشتەجێیشار بۆ نیشتەجێی دەشتو لادێ (بِأَنْ يَقْدَمَ غَرِيـبٌ) وەك یـەکێکی نـامۆ لـە دەرەوەی شـارەوە بێتـە شـار (بِمَتـاعٍ تَعُـمُّ الْحاجَـةُ إِلَيْـهِ) کەلوپەلێکی وەها لەگەڵ خۆی بۆ فرۆشتن بێنـێ: کـە خـەڵك پێویسـتیەتی (لِيَبِيعَـهُ بِسِـعْرِ يَوْمِهِ) بۆ ئەوەی بە نرخیڕۆژەکەی بیفرۆشێ (فَيَقُولُ بَلَدِيٌّ) ئینجا شارستانیەك پێی بڵێ: ئەمڕۆ مەیفرۆشە، بەڵکو (اُتْرُكْهُ عِنْدِی) لە لای من بەجێی بهێڵە (لأَبِيعَهُ عَلَىالتَّدْرِيجِ) تاکو بەرە بەرە بۆ تۆی بفرۆشم (بِأَغْلَى) بە نرخێکی گرانتر. ئەو جۆرە مامڵەتە حەرامە چونکە تەنگایی پەیدا دەکا، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿لاَ يَبِعْ حاضِرٌ لِبادٍ﴾ رواه الشـيخان، نابـێ شارستانی بۆ لادێیی بفرۆشێ.

هەروەها (وَتَلَقِّىالرُّكْبانِ) وەکو خۆ گەیاندنـە کاروانچیەکان (بِـأَنْ يَتَلَقَّـى طائِفَـةً) وەك لـە دەرەوەی شار بگاتە ئەو کاروانچیانەی: کە (يَحْمِلُونَ مَتاعاً إِلَىالْبَلَدِ) کەلوپەلێك ئەهێنن بۆ ناو شارەکە، یان گوندەکە (فَيَشْتَرِيَهُ) جا کەلوپەلەکەیان لێبکڕێ (قَبْلَ قُدُومِهِمْ وَمَعْرِفَتِهِمْ بِالسِّعْرِ) پێش ئەوەی بگەنـە نـاو شـارو نرخیکەلوپەلەکـە بـزانن، ئـەو جـۆرە مامڵەتـەش حەرامە، نەوەك زەرەر بکەن.

کەوابو: (وَلَهُمُ الْخِيارُ إِذا عَرَفُوا الْغَبْنَ) کاروانچیەکان مافی پەشیمانبوونەوەیان هەیە کاتێك زانییان زەرەریان کردوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَتَلَقَّوُا الرُّكْبانَ–وَفِرِوايَةٍ– فَإِنْ تَلَقَّاهُ إِنْسانٌ فَابْتاعَهُ فَصاحِبُ السِّلْعَةِ فِيها بِالْخِيارِ إِذَا وَرَدَ السُّوقَ﴾ رواه الشيخان، خۆتان

وَالسَّوْمِ عَلَى سَوْمِ غَيْرِهِ، وَإِنَّما يَحْرُمُ ذَلِكَ بَعْدَ إِسْتِقْرارِالثَّمَنِ، وَالْبَيْعِ عَلَى بَيْعِ غَيْرِهِ قَبْلَ لُزُومِهِ: بِأَنْ يَأْمُرَ الْمُشْتَرِيَ بِالْفَسْخِ لِيَبِيعَهُ مِثْلَهُ، وَالشِّراءِ عَلَىالشِّراءِ: بِأَنْ يَأْمُرَ الْبائِعَ بِالْفَسْخِ لِيَشْتَرِيَهُ، وَالنَّجَشِ: بِأَنْ يَزِيدَ فِي الثَّمَنِ لاَ لِرَغْبَةٍ بَلْ لِيَخْدَعَ غَيْرَهُ،

مەگەیەننە کاروانچیەکان، هەر کاروانچیەك مرۆڤێکی گەیشتیۆ کەلوپەلێکی لێکڕی، ئەوە خاوەنی کەلوپەلەکە مافی پەشیمانبوونەوەی هەیە هەر کاتێك هاتە بازاڕ.

﴿ مامەڵە لە سەر مامەڵە ﴾

هەروەها (وَالسَّوْمِ عَلَى سَوْمِ غَيْرِهِ) وەکو مامەڵە بە سەر مامەڵەی کەسێکیتردا (وَإِنَّما يَحْرُمُ ذَلِكَ بَعْدَ إِسْتِقْرارِالثَّمَنِ) ئەوەش تەنها لەو حاڵەتەدا حەرامە، کە پارەکە جێگیر بوبێ: وەك یەکێك بیەوێ شتێك بە دینارێك بکڕێ، ئەویش پێی بڵێ: ئەمە مەکڕە، من لەمەیان باشتر ئەدەمێ بە هەمان نرخ، یان بە کەمتر. یان بە فرۆشیارەکە بڵێ: ئەم شتەی پێ مەفرۆشە، من لێت دەکڕم بە زیاتر. ئەوەش حەرامە، چونکە ئازاردانی تێدایە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَ يَسُومُ الْمُسْلِمُ عَلَى سَوْمِ أَخِيهِ﴾ رواه مسلم، نابێ موسوڵمان مامەڵە بەسەر مامەڵەی برایخۆیدا بکا.

هەروەها (وَالْبَيْعِ عَلَى بَيْعِ غَيْرِهِ) وەك فرۆشتن بە سەر فرۆشتنی کەسێکیتردا (قَبْلَ لُزُومِه) پێش ئەوەی فرۆشتنەکە بچەسپێ، چونکە مافی پەشیمانبوونەوە هەیە (بِأَنْ يَأْمُرَ الْمُشْتَرِيَ بِالْفَسْخِ) وەك لە ماوەی پەشیمانبوونەوەدا بە کڕیارەکە بڵێ: کڕینەکەت هەڵبوەشێنەوە (لِيَبِيعَهُ مِثْلَهُ) تاکو شتێکی وەکو وی، یان چاکتری پێ بفرۆشێ بە هەمان نرخ، یان بە کەمتر.

هەروەها (وَالشِّراءِ عَلَىالشِّراءِ) وەکو کڕین بە سەر کڕینیکەسێکیتردا (بِأَنْ يَأْمُرَ الْبائِعَ بِالْفَسْخِ) وەك لە ماوەی پەشیمانبوونەوەدا بە فرۆشیارەکە بڵێ: فرۆشتنەکەت هەڵبوەشێنەوە (لِيَشْتَرِيَهُ) تاکو بەخۆی شتەکەی لێبکڕێ بە نرخێکی زۆرتر، ئەوەش حەرامە، چونکە ئازاردانی تێدایە، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿لاَ يَبِيعُ الرَّجُلُ عَلَىبَيْعِ أَخِيهِ﴾ رواه الشيخان، نابێ پیاو کڕینو فرۆشتن بە سەر کڕینوفرۆشتنی برایخۆیدا بکا.

﴿ مەزادکردنی بە فێڵ ﴾

هەروەها (وَالنَّجَشِ) وەکو نرخ بەرزکردنی بە فێڵ (بِأَنْ يَزِيدَ فِيالثَّمَنِ) وەك شتێك مەزاد بکرێ –واتە: بانگەوازی فرۆشتنی بکرێ– ئەویش نرخەکەی زیاد بکا (لاَ لِرَغْبَةٍ) مەبەستیشی کڕینی

شتەکە نەبێ (بَلْ لِيَخْدَعَ غَيْرَهُ) بەڵکو مەبەستی ئەوە بێ: فێڵ لە کڕیارەکانیتر بکاو دڵیان بۆی بچێو بیکڕن، ئەوەش حەرامە ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنِ النَّجَشِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە: نرخ -بە فێڵ- بەرز بکرێتەوە.

وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَخِيارَ، وَبَيْعِ الرُّطَبِ وَالْعِنَبِ لِعاصِرِالْخَمْرِ، وَيَحْرُمُ التَّفْرِيقُ بَيْنَ الأُمِّ وَالْوَلَدِ حَتَّى يُمَيِّزَ، وَفِقَوْلٍ حَتَّى يَبْلُغَ، وَإِذا فَرَّقَ بِبَيْعٍ أَوْ هِبَةٍ بَطَلاَ فِي الأَظْهَر،

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ خِيارَ) کڕیاری فێڵ لێکراو مافی پەشیمانبوونەوەی نیە، چونکە کەمتەرخەمی لە خۆیەتی.

هەروەها ئەگەر بە درۆ مەدحی شتەکە بکا تاکو کڕیارەکە دڵی بۆ کڕینی بچێ، ئەویش وەکو (نَجَش) حەرامە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ووشەی (لاَ لِرَغْبَةٍ) وا دەگەیەنێ: ئەگەر شتێك مەزاد کرا، واتە: بانگەوازی فرۆشتنی دەکرا، ئەویش دەیویست شتەکە بکڕێ، بۆیێ نرخی زیاد کرد، ئەو کاتە حەرام نیە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا لە باسی مامڵەت لە سەر مامڵەتدا فەرموویانە ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: باعَ النَّبِيُّ ﷺ حِلْساً وَقَدَحاً وَقالَ: مَنْ يَشْتَرِى هَذَاالْحِلْسَ وَالْقَدَحَ؟ فَقالَ رَجُلٌ: أَخَذْتُهَا بِدِرْهَمٍ. فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ يَزِيدُ؟ فَأَعْطاهُ رَجُلٌ دِرْهَمَيْنِ فَباعَهُمَا مِنْهُ﴾ رواه الترمذی وحسنه، پێغەمبەر ﷺ جله ووشترێکو پەرداغێکی فرۆشتێو فەرمووی: کێ ئەم دووانەم لێدەکڕێ؟ پیاوێك گوتی: من بە دیرهەمێك دەمەوێ. ئینجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: کێ زیاد دەکا؟ پیاوێکیتر دوو دیرهەمی دایێو فرۆشتییە ئەوی.

هەروەها (وَبَيْعِ الرُّطَبِ وَالْعِنَبِ لِعاصِرِالْخَمْرِ) وەکو قەسپو ترێ بفرۆشیتە ئەو کەسەی دەیکاتە شەڕاب، واتە: مەی، ئەوەش حەرامە، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ حَبَسَ الْعِنَبَ أَيَّامَ الْقِطافِ حَتَّى يَبِيعَهُ مِمَّنْ يَتَّخِذُهُ خَمْراً فَقَدْ تَقَحَّمَ النَّارَ عَلَى بَصِيرَةٍ﴾ رواه الطبرانی فیالأوسط بإسنادحسن، هەر کەسێك ترێ بهێڵێتەوە -لە کاتیبڕینەوەیدا- تاکو بیفرۆشێتە ئەو کەسەی دەیکاتە مەی= شەڕاب، بە ڕاستی بە زانینەوە خۆی خستۆتە ناو ئاگری دۆزەخ.

هەروەهاش هەر مامڵەتێك ببێتە هۆی تاوانکاری ئەویش حەرامە، وەك چەك بفرۆشێتە ڕێگرو ستەمکاران، یان دەرمانی بێهۆشکردن بفرۆشێتە پیاو خراپان...هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَىالإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ یارمەتی یەکتری مەدەن لە سەر گوناهو دوژمنکاری.

(وَيَحْرُمُ) حەرامە (التَّفْرِيقُ بَيْنَ الأُمِّ وَالْوَلَدِ) دایکەکۆیلەکەو منداڵەکەی لێك جیا بکرێنەوە: بە فرۆشتن، یان بە بەخشین، یان بە بەشکردن، یان بە قەرزدان (حَتَّىيُمَيِّزَ) تا منداڵەکە فامیدە

دەبێ (وَفِي قَوْلٍ حَتَّى يَبْلُغَ) لە فەرموودەیەکدا تا بلۆغ دەبێ (وَإِذا فَرَّقَ) هەر کاتێك دایکەکەو منداڵەکەی لێك جیا کردنەوە (بِبَيْعٍ أَوْ هِبَةٍ) بە فرۆشتن، یان بە بەخشین (بَطَلاَ) فرۆشتنەکەو بەخشینەکە هەردووکیان بەتاڵ دەبنەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

وَلاَ يَصِحُّ بَيْعُ الْعَرَبُونِ: بِأَنْ يَشْتَرِيَ وَيُعْطِيَهُ دَراهِمَ لِتَكُونَ مِنَ الثَّمَنِ إِنْ رَضِيَ السِّلْعَةَ، وَإِلاَّ فَهِبَةً.

ئینجا بزانە: لە ئاژەڵیشدا حەرامە: دایکەکەو بێچووەکەی لێك جیا بکرێنەوە ئەگەر بێچووەکە شیرخۆر بێ، جا بە سەربڕینیدایکەکە، یان بە فرۆشتن، یان بە بەخشین، یان بە بەشکردن، واتە: مامڵەتەکەش بەتاڵەو دروست نابێ، بەڵام ئەگەر بێچووە شیرخۆرەکە، گۆشتی بخورێ، ئەو کاتە دروستە سەری ببڕێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ وَالِدَةٍ وَوَلَدِها فَرَّقَ اللهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَحِبَّتِهِ يَوْمَ الْقِيامَةِ﴾ رواه الترمذي بسند حسن، هەر کەسێك دایكو منداڵەکەی لێك جیا بکاتەوە، خوای گەورە خۆیو خۆشەویستەکانی لە ڕۆژی قیامەت لێك جیا دەکاتەوە.

(وَلاَ يَصِحُّ بَيْعُ الْعَرَبُونِ) دروست نابێو حەرامە فرۆشتنی عەڕەبوون (بِأَنْ يَشْتَرِيَ) وەك شتێك بکڕێو (وَيُعْطِيَهُ دَراهِمَ) چەند دیرهەمێك، یان چەند دینارێکی بداتێو لەگەڵ مامڵەت بەستنەکەدا بە مەرج دابنێ: (لِتَكُونَ مِنَ الثَّمَنِ) ئەم دیرهەمو دینارانە بەشێکی پارەکە بن (إِنْ رَضِيَ السِّلْعَةَ) ئەگەر بە شتەکە ڕازی بوو (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بە شتەکە ڕازی نەبو و نەیویست (فَهِبَةً) ئەو پارەی داویەتی ببێتە بەخشینو لێی وەرنەگرێتەوە ﴿عَنْ عَمْرِو بنِ شُعَيْبٍ﷛: قالَ: نَهَى رَسُولُ اللهِﷺ عَنْ بَيْعِ الْعُرْبانِ﴾ رواه مالك وأحمد لكن إسناده غير متصل، پێغەمبەرﷺ فرۆشتنی عەڕەبوونی قەدەغە کردوە.

جا ئەگەر لە گفتوگۆی مامڵەت بەستندا ئەو مەرجە دانەنێ، بەڵکو لە پێش مامڵەت بەستنەکەدا مەرجەکە دابنێ، ئەو کاتە فرۆشتنەکە دروست دەبێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

﴿ پاشکۆ لەبارەی (إحْتِكار)و نرخ دانان ﴾

یەکەم: (إِحْتِكار) حەرامە، واتە: لە کاتیگرانیدا خواردەمەنی بکڕێو داینێ تاکو بە گرانتر بیفرۆشیتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَحْتَكِرُ إِلاَّ خاطِئٌ﴾ رواه مسلم، کەس ئیحتکار ناکا، تەنها مرۆڤیتاوانبار نەبێ.

واتە: چونکە بە هۆی (إحْتِكار) خەڵك زیانی دەکاتێ، بۆیێ بە (إِجْماع)ی زانایانیئیسلام: ئەگەر یەکێك خواردەمەنیەکی هەبوو، خەڵکیش ناچار بوو بۆ ئەو خواردەمەنیە، ئەوە زۆری لێئەکرێ خواردەمەنیەکە بفرۆشێ، تاکو زیان لە سەر خەڵکەکە لابدرێ، هەروەك (ابن

حجر) له (الزواجر)دا گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر لە کاتی هەرزانیدا شتێك بكڕێ تاكو لە كاتیگرانیدا بە پارەیەكی زۆر بیفرۆشێتەوە، یان لە كاتی گرانیدا بۆ خۆیو خێزانەكەی بیكڕێ، یان بەروبومی باغو

(فَصْلٌ) بَاعَ خَلاًّ وَخَمْراً، أَوْ عَبْدَهُ وَحُرّاً، أَوْ وَعَبْدَ غَيْرِهِ، أَوْ مُشْتَرَكاً بِغَيْرِ إِذْنِ الآخَرِ صَحَّ فِي مِلْكِهِ فِي الأَظْهَرِ، فَيَتَخَيَّرُ الْمُشْتَرِي

زەویخۆی بە گران فرۆشت، ئەوانە هیچیان نابنە (إِحْتِكار)و گوناهبار نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: (تَسْعِير)، واتە: نرخ دانان حەرامە، وەك كاربەدەست فەرمان بداتە بازرگانەكان: كەلوپەلەكەیان لەم نرخە زیاتر نەفرۆشن ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: قالَ النَّاسُ: غَلاَالسِّعْرُ فَسَعِّرْ لَنا يارَسُولَ اللهِ. فَقالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ اللهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْباسِطُ الرَّازِقُ، وَإِنِّي لأَرْجُو أَنْ أَلْقَاللهَ وَلَيْسَ أَحَدٌ يُطالِبُنِي بِمَظْلِمَةٍ فِي دَمٍ وَلاَ مالٍ﴾ صححه الترمذی، ئەی پێغەمبەری خوا نرخ گران بوە، تۆ نرخمان بۆ دابنێ. پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: خوای گەورە بە ویستی خۆی نرخ دادەنێ–واتە: من نرخ دانانێم چونكە ستەمە– من دەمەوێ بگەمە لای خوا، هیچ كەسێكیش داوای هیچم لێنەكا، بە هۆی ستەمێك لە خوێنو لە ماڵ.

بەڵام لە (نهایة)و (مغنی)و (الشبراملسی)دا ئاماژەیان كردوە: كە فەرموودەیەكیزانایانیش هەیە: دانانی نرخی دروست كردوە. ئینجا نرخ دانان دروست بێ، یان حەرام بێ، هەر كەسێك سەرپێچی لەو فەرمانەی كاربەدەست بكاو بە نرخێكی زیاتر بیفرۆشێ، گوناهبار دەبێو دەبی كاربەدەست تەمبێی بكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

سێیەم: گوتمان: هەر كڕینو فرۆشتنێك مەرجێك، یان ڕوكنێكی ناتەواو بێ، یان مەرجێكی ناتەواوی تێدا بێ، ئەو مامڵەتە بەتاڵەو دانامەزرێ، واتە: هەر شتێك بەو مامڵەتە دانەمەزراوە وەربگیرێ، شتەكە حەرامەو حەڵاڵ نابێ، كەوابو: واجبە شتەكە بگەڕێنێتەوە بۆ خاوەنەكەی، جا ئەگەر شتەكەش نەمابو، واجبە: وێنەی شتەكە بداتەوە خاوەنەكەی، ئەگەر وێنەی نەبو، واجبە: بەرزترین نرخ بداتە خاوەنەكەی، هەروەك (مغنی) لێرەداو (تحفة)و (نهایة)ش لە باسیفرۆشتنی بە مەرجدا ڕوونیان كردۆتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی لێك جیاكردنەوەی یەك مامڵەت ﴾

هەر كاتێك (باعَ خَلاًّ وَخَمْراً) بە یەك مامڵەت: سركەو شەڕابی وێكڕا فرۆشتن (أَوْ عَبْدَهُ وَحُرّاً) یان كۆیلەیخۆیو مرۆڤێكیئازادی وێكڕا فرۆشتن (أَوْ وَعَبْدَغَيْرِهِ) یان كۆیلەیخۆیو كۆیلەیكەسێكیتری فرۆشتن (أَوْ مُشْتَرَكاً) یان ماڵێكی هاوبەشی فرۆشت (بِغَيْرِ إِذْنِ الآخَرِ) بە بێئیزنی هاوبەشەكەیخۆی، لەو مامڵەتانەدا (صَحَّ فِي مِلْكِهِ) فرۆشتنەكە–تەنها– لە

ملکیخۆیدا دروست دەبێ: کە سرکەکەو کۆیلەکەیخۆیو بەشەکەیخۆیەتی، بەلاَم لە شەڕابەکەو ئازادەکەو کۆیلەکەی ئەویترو بەشی هاوبەشەکەیتردا بەتاڵ دەبێ (فی الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، کەوابو: (فَيَتَخَيَّرُ الْمُشْتَرِي) کڕیارەکە سەرپشکە لە نێوان

إنْ جَهِلَ، فَإِنْ أَجَازَ فَبِحِصَّتِهِ مِنَ الْمُسَمَّى بِاعْتِبَارِ قِيمَتِهِمَا، وَفِقَوْلٍ بِجَمِيعِهِ، وَلاَخِيَارَ لِلْبَائِعِ، وَلَوْ بَاعَ عَبْدَيْهِ فَتَلِفَ أَحَدُهُمَا قَبْلَ قَبْضِهِ لَمْ يَنْفَسِخْ فِي الآخَرِ عَلَىالْمَذْهَبِ، بَلْ يَتَخَيَّرُ: فَإِنْ أَجَازَ فِبِالْحِصَّةِ قَطْعاً، وَلَوْ جَمَعَ فِي صَفْقَةٍ مُخْتَلِفَيِ الْحُكْمِ: كَإِجارَةٍ وَبَيْعٍ أَوْ سَلَمٍ

پەشیمانبوونەوەو ڕازیبووندا (إِنْ جَهِلَ) ئەگەر نەیزانیبو فرۆشراوەکە ئەوها لێك جیایە، چونکە بە هۆی لێکجیابوونەوەیمامڵەتەکە زیانی پێدەگا:

(فَإِنْ أجازَ) جا ئەگەر ڕازی بوو و مامڵەتەکەی ڕۆیاندو پەشیمان نەبۆوە، یان لە سەرەتاوە دەیزانی فرۆشراوەکە لێك جیایە، ئەوە (فَبِحِصَّتِهِ مِنَ الْمُسَمَّى) بەشە فرۆشراوەکەی دروستبوو دەبێتە ملکی کڕیارەکە بە بەشە پارەکەیخۆی: لە کۆی ئەو پارەیەی گۆتراوە (بِاعْتِبارِ قِيمَتِهِما) بە گوێرەی ڕەچاوکردنی نرخی هەردووکیان:

بۆ وێنە: هەموو ماڵە هاوبەشە فرۆشراوەکە نرخی سێسەد دینار بوو، بەلاَم ئەو هەمووی بە سەدو پەنجا دینار فرۆشت، لەگەڵ ئەوەشدا بەشەکەیخۆی–بە تەنها– نرخی سەد دینار بوو، ئەوە بەشە پارەی بەشەکەی خۆی لەو سەدو پەنجا یە: پەنجا دینارە، چونکە سێیەکی پارەکەیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَفِي قَوْلٍ بِجَمِيعِهِ) لە فەرموودەیەکدا فرۆشراوەکە بە هەموو پارەکە دەبێتە ملکی کڕیارەکە، بەلاَم (وَلاَ خِيارَ لِلْبائِعِ) فرۆشیارەکە مافی پەشیمانبوونەوەی نیە، چونکە بە ویستی خۆی شتێکی دروست نەبووی فرۆشتوەو کەمتەرخەمیی کردوە.

(وَلَوْ باعَ عَبْدَيْهِ) ئەگەر دوو کۆیلەی خۆی فرۆشتن، یان دوو مەڕی خۆی فرۆشتن (فَتَلِفَ أَحَدُهُما قَبْلَ قَبْضِهِ) ئینجا یەکێکیان–لەو دووانە– فەوتا پێش ئەوەی کڕیارەکە وەریبگرێ، ئەوە فرۆشتنەکە لەو فەوتاوەدا هەڵدەوەشێتەوە، بەلاَم (لَمْ يَنْفَسِخْ فِيالآخَرِ) لەویتریان –کە ماوەتەوە– فرۆشتنەکە هەڵناوەشێتەوە (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی بەهێزی مەزهەب (بَلْ يَتَخَيَّرُ) بەڵکو کڕیارەکە سەرپشکە لە نێوان پەشیمانبوونەوەو ڕازیبووندا (فَإِنْ أجازَ) جا ئەگەر ڕازی بوو و مامڵەتەکەی ڕۆیاند (فِبِالْحِصَّةِ قَطْعاً) بە فەرموودەیەکی بڕاوە: ئەو کۆیلەیەی، یان ئەو مەڕەی ماوە، بە بەشە پارەکەی خۆی دەبێتە ملکیکڕیارەکە، کەواتە: بەشە پارەکەیفەوتاوەکەشی بۆ دەگەڕێتەوە.

(وَلَوْ جَمَعَ فِي صَفْقَةٍ) ئەگەر کۆی کردەوە لە یەك مامڵەتدا (مُخْتَلِفَيِ الْحُكْمِ) دوو مامڵەتی

لێك جیاواز (كَإِجارَةٍ وَبَيْعٍ) وەكو بەكرێدانو فرۆشتنێكی وێكرا، وەك بڵێ: خانووەكەم مانگێك بە كرێ دایە تۆ، باغەكەشم فرۆشتە تۆ، هەردوو لا بە هەزار دینار (أَوْ سَلَمٍ) یان وەكو بەكرێدانو (سَلَمْ)، وەك بڵێ: خانووەكەم مانگێك بەكرێ دایە تۆ، تۆنێك گەنمیشم

صَحَّا فِالأَظْهَر، وَيُوَزَّعُ الْمُسَمَّى عَلَى قِيمَتِهِما، أَوْ بَيْعٍ وَنِكاحٍ صَحَّ النِّكاحُ، وَفِالْبَيْعِ وَالصِّدَاقِ اَلْقَوْلاَنِ، وَتَتَعَدَّدُ الصَّفْقَةُ بِتَفْصِيلِ الثَّمَنِ: كَبِعْتُكَ ذَا بِكَذَا وَذَا بِكَذَا، وَبِتَعَدُّدِ الْبائِعِ، وَكَذَا بِتَعَدُّدِ الْمُشْتَرِى فِالأَظْهَر، وَلَوْ وَكَّلاَهُ أَوْ وَكَّلَهُما فَالأَصَحُّ اِعْتِبارُ الْوَكِيلِ.

(بَابُ الْخِيارِ)

بە (سَلَمْ) دایە تۆ، هەردوو لا بە هەزار دینار (صَحَّا) هەردوو مامڵەتەكان دروست دەبن، لە هەردوو مەسەلەدا (فِى الأَظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَيُوَزَّعُ الْمُسَمَّى) ئەو پارەیەی گۆتراوە–كە هەزار دینارەكەیە– دابەش دەكرێ (عَلَىقِيمَتِهِما) بە سەر نرخی هەردوو مامڵەتەكەدا، واتە: كرێی خانووەكەو نرخی باغەكە، یان گەنمەكە.

(أَوْ بَيْعٍ وَنِكاحٍ) یان وەكو فرۆشتنو مارەبڕین، وەك بڵێ: كیژی خۆم مارەبڕی لە تۆ، باغەكەی كیژەكەشم فرۆشتە تۆ بە هەزار دینار. واتە: مارەییو پارەیباغەكە وێكرا هەزار دینار بێ، ئەوە (صَحَّ النِّكاحُ) مارەبڕینەكە دروست دەبێ (وَفِىالْبَيْعِ وَالصِّدَاقِ) لە دروستبوونی فرۆشتنەكەو مارەییژنەكەشدا (اَلْقَوْلاَن) هەردوو فەرموودەیڕابردوو هەنە، بەهێزتریان ئەمەیە: فرۆشتنەكە بە بەشە پارەی نرخیخۆی دروست دەبێو مارەییەكەش بە بەشە پارەی مارەییهاوێنە دروست دەبێ.

(وَتَتَعَدَّدُالصَّفْقَةُ) یەك مامڵەت بە چەند مامڵەت دەژمێردرێ (بِتَفْصِيلِ الثَّمَنِ) بە لێكجیاكردنەوەی پارەكە (كَـ) وەك بڵێ: (بِعْتُكَ ذَا بِكَذَا وَذَا بِكَذَا) ئەمەم بە ئەوەندە پارەیە فرۆشتە تۆ، ئەمەشم بە ئەوەندە پارەیە فرۆشتە تۆ (وَ) هەروەها یەك مامڵەت بە چەند مامڵەت دەژمێردرێ (بِتَعَدُّدِالْبائِعِ) بە ژمارەی فرۆشیارەكان، وەك هاوبەشەكان وێكرا بڵێن: باغەكەمان فرۆشتە تۆ بە هەزار دینار (وَكَذَا بِتَعَدُّدِالْمُشْتَرِى) هەروەهاش بە ژمارەی كڕیارەكانیش، وەك بڵێ: خانووەكەم فرۆشتە هەرسێكتان بە هەزار دینار (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَلَوْ وَكَّلاَهُ) ئەگەر دوو كەس یەكێكیتریان كردە وەكیلیخۆیان (أَوْ وَكَّلَهُما) یان یەكێك دوو كەسی كردنە وەكیلیخۆی، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (اِعْتِبارُ الْوَكِيلِ) بۆ ژمارەیمامڵەتەكە وەكیلەكە ڕەچاو دەكرێ، واتە: ئەگەر یەك وەكیل بێ، مامڵەتەكەش بە یەك مامڵەت دەژمێردرێ، ئەگەر دوو وەكیل بن، بە دوو مامڵەت دەژمێردرێن.

﴿ بَابُ الْخِيارِ: **باسی پەشیمانبوونەوە** ﴾

پەشیمانبوونەوە سێ جۆرە، یەکەم: (خِيارُالْمَجْلِسِ) پەشیمانبوونەوەی دانیشگە. دووەم: (خِيارُالشَّرْط) پەشیمانبوونەوەی مەرج. سێیەم: (خِيارُالنَّقِيصَةَ)=(خِيارُالْعَيْب) پەشیمانبوونەوەی ناتەواوی=عەیبداری.

يَثْبُتُ خِيارُ الْمَجْلِسِ فِي أَنْواعِ الْبَيْعِ: كالصَّرْفِ وَالطَّعامِ بِالطَّعامِ وَالسَّلَمِ وَالتَّوْلِيَةِ وَالتَّشْرِيكِ وَصُلْحِ الْمُعَاوَضَةِ، وَلَوِ اشْتَرَى مَنْ يَعْتِقُ عَلَيْهِ: فَإِنْ قُلْنا الْمِلْكُ فِي زَمَنِ الْخِيارِ لِلْبائِعِ أَوْ مَوْقُوفٌ فَلَهُما الْخِيارُ، وَإِنْ قُلْنا لِلْمُشْتَرِي تَخَيَّرَ الْبائِعُ دُونَهُ، وَلاَ خِيارَ فِي الإِبْراءِ وَالنِّكاحِ وَالْهِبَةِ بِلاَ ثَوابٍ، وَكَذا ذَاتُ الثَّوابِ وَالشُّفْعَةُ وَالإِجارَةُ وَالْمُساقاةُ وَالصَّداقُ فِي الأَصَحِّ،

ئینجا دەربارەی جۆرییەکەم دەفەرموێ: (يَثْبُتُ خِيارُ الْمَجْلِسِ) پەشیمانبوونەوەی دانیشگە هەیە: بۆ کڕیارو فرۆشیار (فِي أَنْواعِ الْبَيْعِ) لە هەموو جۆرە کڕینو فرۆشتنێکدا (كالصَّوفِ) وەك پارە وردکردنەوەو پارەگۆڕینەوەو (وَالطَّعامِ بِالطَّعامِ) وەکو فرۆشتنی خۆراك بە خۆراكو (وَالسَّلَمِ) وەکو (سَلَمْ)کردنو (وَالتَّوْلِيَةِ) وەکو کردنە سەرپەرشتکاری کڕینەوەو (وَالتَّشْرِيكِ) وەکو کردنە هاوبەشی ماڵە کڕاوەکەو (وَصُلْحِ الْمُعَاوَضَةِ) وەکو سولحی بە گۆڕینەوە، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿اَلْبَيِّعانِ بِالْخِيارِ مالَمْ يَتَفَرَّقا أَوْ يَقُولَ أَحَدُهُما لِلآخَرِ: اِخْتَرْ﴾ رواه الشيخان، کڕیارو فرۆشیار مافی پەشیمانبوونەوەیان هەیە، تا لە دانیشگەی مامڵەتەکەدا بنو لێك جیا نەبوبنەوە، یان تا یەکێك بەویتر ئەڵێ: پەشیمانبوونەوە نەبێو مامڵەتەکەم براندەوە.

(وَلَواشْتَرَى مَنْ يَعْتِقُ عَلَيْهِ) ئەگەر کۆیلەیەکی وەهای کڕی کە لە سەر خۆی ئازاد دەبو: وەکو باوکی خۆی، یان منداڵی خۆی بکڕێ (فَإِنْ قُلْنا) ئەگەر بڵێین (اَلْمِلْكُ فِي زَمَنِ الْخِيارِ لِلْبائِعِ) مڵکایەتی فرۆشراوەکە لە ماوەی پەشیمانبوونەوەدا بۆ فرۆشیارەکەیە (أَوْ) یان بە فەرموودەی بەهێزتر بڵێین (مَوْقُوفٌ) مڵکایەتی فرۆشراوەکە لە ماوەی پەشیمانبوونەوەدا ڕاگیراوە (فَلَهُما الْخِيارُ) بۆ هەردووکیان هەیە پەشیمان ببنەوە، بەڵام (وَإِنْ قُلْنا لِلْمُشْتَرِي) ئەگەر بڵێین: مڵکایەتیەکە بۆ کڕیارەکەیە، ئەو کاتە (تَخَيَّرَالْبائِعُ) تەنها فرۆشیارەکە مافی پەشیمانبوونەوەی هەیە (دُونَهُ) کڕیارەکە مافی نیە.

(وَلاَخِيارَ) پەشیمانبوونەوە نیە (فِيالإِبْراءِ) لە گەردەن ئازادکردنداو (وَالنِّكاحِ) لە مارەبڕینداو (وَالْهِبَةِ بِلاَثَوابٍ) لە بەخشینی بێپاداشتدا (وَكَذا ذَاتُ الثَّوابِ) هەروەهاش بەخشینی بە پاداشو (وَالشُّفْعَةُ) شوفعەو (وَالإِجارَةُ) بەکرێدانو (وَالْمُساقاةُ) باغەوانیو (وَالصَّداقُ) مارەییدانان، ئەوانە هیچیان پەشیمانبوونەوەیان تێدا نیە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها پەشیمانبوونەوە نیە: لە تەڵاقدانو لە ئازادکردنو لە وەقفکردنو لە شریکایەتیو لە وەکیلایەتیو لە قەرزو لە پارە بە معامەلەدان، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيَنْقَطِعُ بِالتَّخايُرِ: بِأَنْ يَخْتارا لُزُومَهُ، فَلَوْ اِخْتارَ أَحَدُهُما سَقَطَ حَقُّهُ وَبَقِيَ لِلآخَرِ، وَبِالتَّفَرُّقِ بِبَدَنِهِما، فَلَوْ طالَ مُكْثُهُما أَوْ قاما وَتَماشَيا مَنازِلَ دَامَ خِيارُهُما، وَيُعْتَبَرُ فِي التَّفَرُّقِ اَلْعُرْفُ، وَلَوْ ماتَ فِي الْمَجْلِسِ أَوْ جُنَّ فَالأَصَحُّ إِنْتِقالُهُ إِلَى الْوارِثِ وَالْوَلِيِّ، وَلَوْ تَنازَعا فِي التَّفَرُّقِ أَوِ الْفَسْخِ قَبْلَهُ

(وَيَنْقَطِعُ) مافی پەشیمانبوونەوەیدانیشگە دەبڕیو نامێنێ (بِالتَّخايُرِ) بە هەڵبژاردنی ڕۆیاندنی مامڵەتەکە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو (بِأَنْ يَخْتارا لُزُومَهُ) وەکو هەردووکیان بڵێن: کڕینو فرۆشتنەکەمان ڕۆیاندو پەشیمانبوونەوەمان نەبێ. بەڵام (فَلَوْ اِخْتارَ أَحَدُهُما) ئەگەر تەنها یەکێکیان ڕۆیاندنی هەڵبژاردو گوتی: من پەشیمانبوونەوەم نەبێ. ئەوە (سَقَطَ حَقُّهُ) مافی پەشیمانبوونەوەی خۆی نامێنێو (وَبَقِيَ لِلآخَرِ) ئەویتر مافی پەشیمانبوونەوەی دەمێنێ تا لەو دانیشگەیەدا بمێنن.

(وَ) هەروەها مافی پەشیمانبوونەوەی دانیشگە دەبڕیو نامێنێ (بِالتَّفَرُّقِ بِبَدَنِهِما) بە لێکجیابوونەوەی لاشەی کڕیارەکەو فرۆشیارەکە، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو، جیاوازی نیە: بە ویستیخۆیان لێك جیا ببنەوە، یان بە نەزانی، جا هەردووکیان لێك جیا ببنەوە، یان تەنها یەکێکیان بڕوا، بەو مەرجەی لێکجیابوونەوەکە بە زۆرلێکردن نەبێ، کەواتە: (فَلَوْ طالَ مُكْثُهُما) ئەگەر کڕیارەکەو فرۆشیارەکە ماوەیەکیدرێژ لە دانیشگەی مامڵەتەکەدا مانەوە (أَوْ قاما) یان بە یەکەوە هەڵسانو (وَتَماشَيا مَنازِلَ) چەند قۆناغێك وێکڕا ڕۆیشتن، ئەوە (دَامَ خِيارُهُما) لە هەردوو مەسەلەدا پەشیمانبوونەوەی دانیشگەیان بەردەوام دەبێ، هەرچەند مانەوەکەیان، یان ڕۆیشتنەکەیان لە سێ ڕۆژانیش زیاتر بێ.

(وَيُعْتَبَرُ فِيالتَّفَرُّقِ) ڕەچاو دەکرێ لە لێکجیابوونەوەدا (اَلْعُرْفُ) عادەتیخەڵك: وەك یەکێك لە ژوورەکە، یان لە ناو ئوتومبێلەکە بڕواتە دەرەوە، یان لە ژوورێکی خانووەکە بڕواتە ژوورێکیتر، یان لە هۆڵێکی زۆر بەرین پشتی تێبکاو نەختێك بڕوا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ ماتَ فِيالْمَجْلِسِ) ئەگەر یەکێك –کڕیارەکە، یان فرۆشیارەکە– لە دانیشگەی مامڵەتەکەدا مرد (أَوْ جُنَّ) یان شێت بوو، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (إِنْتِقالُهُ) مافی پەشیمانبوونەوە دەگوازرێتەوە (إِلَىالْوارِثِ) بۆ میراتگری مردووەکەو (وَالْوَلِيِّ) بۆ سەرپەرشتکاری شێتەکە.

(وَلَوْتَنازَعا) ئەگەر كڕیارەكەو فرۆشیارەكە بووە كێشەیان (فِيالتَّفَرُّقِ) لەبارەی لێكجیابوونەوە، وەك بە یەكەوە بێنو یەكێكیان بڵێ: پێش هاتنمان لێك جیا بوینەوە. ئەوی‌تریش گوتی: لێك جیا نەبوینەوە (أوِ الْفَسْخِ قَبْلَهُ) یان بووە كێشەیان لەبارەی هەڵوەشاندنەوەی صُدِّقَ النَّافِی.

(فَصْلٌ) لَهُما وَلأَحَدِهِما شَرْطُ الْخِيارِ فِىأَنْواعِ الْبَيْعِ إِلاَّ أَنْ يُشْتَرَطَ الْقَبْضُ فِى الْمَجْلِسِ: كَرِبَوِىٍّ وَسَلَمٍ، وَإِنَّما يَجُوزُ فِى مُدَّةٍمَعْلُومَةٍ لاَ تَزِيدُ عَلَى ثَلاَثَةِأَيَّامٍ، وَتُحْسَبُ مِنَ الْعَقْدِ، وَقِيلَ مِنَ التَّفَرُّقِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ إِنْ كانَ الْخِيارُ لِلْبائِعِ فَمِلْكُ الْمَبِيعِ لَهُ،

مامڵەتەكە پێش لێكجیابوونەوە، وەك یەكێكیان بڵێ: پێش لێكجیابوونەوە مامڵەتەكەمان هەڵوەشاندۆتەوە. ئەوی‌تریش بڵێ: نا. ئەوە (صُدِّقَ النَّافِی) لە هەردوو مەسەلەدا باوەڕ بەوەیان دەكرێ كە دەڵێ: لێك جیا نەبوینەوە. یان دەڵێ: هەڵنەوەشاندراوەتەوە. بەو مەرجەی سوێند بخوا، هەروەك لە زۆربەی‌سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (خِيارُالشَّرْطِ) پەشیمانبوونەوەی مەرج ﴾

(لَهُما) بۆ كڕیارەكەو فرۆشیارەكە دروستە، هەم (وَلأَحَدِهِما) بۆ یەكێكیانیش دروستە (شَرْطُ الْخِيارِ) بە مەرج دابنێن: مافی پەشیمانبوونەوە بۆ هەردووكیان هەبێ، یان تەنها بۆ یەكێكیان هەبێ (فِى أَنْواعِ الْبَيْعِ) لە هەموو ئەو جۆرە مامڵەتانەی پەشیمانی‌ی دانیشگەیان تێدابو (إِلاّ أَنْ يُشْتَرَطَ الْقَبْضُ فِىالْمَجْلِسِ) تەنها لەو مامڵەتەدا نەبێ: كە مەرجە لە دانیشگەكەدا: پارەكەو فرۆشراوەكە -یان تەنها پارەكە- وەربگیرێ (كَرِبَوِىٍّ) وەك ڕیباداریێك بە ڕیباداریێكی‌تر بفرۆشرێ: وەكو خواردن بە خواردن، یان زێڕو زیو بە پارە، هەم (وَسَلَمٍ) وەكو (سَلَمْ)، كە تێیدا مەرجە: سەرمایەكە لە دانیشگەكەدا وەربگیرێ، واتە: لەو دووانەدا دروست نیە پەشیمانبوونەوە بە مەرج دابندرێ.

(وَإِنَّما يَجُوزُ فِى مُدَّةٍمَعْلُومَةٍ) بە مەرج دانانی پەشیمانی تەنها لە ماوەیەكی زاندراودا دروستە: كە (لاَتَزِيدُ عَلَىثَلاَثَةِ أَيَّامٍ) لە سێ ڕۆژان زیاتر نەبێ، پێغەمبەرﷺ بە پیاوێكی فەرمووە: ﴿إِذَا بايَعْتَ فَقُلْ لاَخِلاَبَةَ﴾ رواه الشیخان، زادالبیهقی بإسنادحسن: ﴿ثُمَّ أَنْتَ بِالْخِيارِ فِىكُلِّ سِلْعَةٍ اِبْتَعْتَها ثَلاَثَ لَيالٍ﴾ هەر كاتێك مامەڵەیەكت كرد، بڵێ: فێڵبازی نیە، ئینجا هەر شتێكت كڕی ماوەی سێ شەوان مافی پەشیمانیت هەیە.

جا بزانە: ئەگەر ماوەی پەشیمانیەكە نەزاندراو بوو، یان لە سێ‌ڕۆژان زیاتر بوو، ئەوە -لە هەردوو حاڵەتدا- خودی مامڵەتەكە بەتاڵ دەبێ، هەروەك لە(تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَتُحْسَبُ) ئەو ماوەیەی بە مەرج داندراوە، دەژمێردرێ (مِنَ الْعَقْدِ) لە بەستنی مامڵەتەكەوە (وَقِيلَ) لەفەرموودەیەكی بێ‌هێزدا (مِنَ التَّفَرُّقِ) لە لێكجیابوونەوەوە دەژمێردرێ.

(وَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر–لە پەشیمانیی دانیشگەو مەرجدا– ئەمەیە: (أَنَّهُ إِنْ كـانَ الْخِيـارُ لِلْبـائِعِ) ئەگـەر مـافی پەشـیمانی تـەنها بـۆ فرۆشـیارەکە هـەبێ، ئـەوە لـە مـاوەی پەشیمانیدا: (فَـمِلْكُ الْـمَبِيعِ لَهُ) مـڵکایەتیفرۆشراوەکەو گشت بەرهەمێکیفرۆشراوەکەش

وَإِنْ كانَ لِلْمُشْتَرِي فَلَهُ، وَإِنْ كانَ لَهُما فَمَوْقُوفٌ: فَإِنْ تَمَّ الْبَيْعُ بِانَ أَنَّهُ لِلْمُشْتَرِي مِنْ حِينِ الْعَقْدِ وَإِلاَّ فَلِلْبائِعِ، وَيَحْصُلُ الْفَسْخُ وَالإِجازَةُ بِلَفْظٍ يَدُلُّ عَلَيْهِما: كَفَسَخْتُ الْبَيْعَ وَرَفَعْتُهُ وَاسْتَرْجَعْتُ الْمَبِيعَ، وَفِيالإِجازَةِ: أَجَزْتُهُ وَأَمْضَيْتُهُ، وَوَطْءُ الْبائِعِ وَإِعْتاقُهُ فَسْخٌ، وَكَذا بَيْعُهُ وَإِجارَتُهُ وَتَزْوِيجُهُ فِيالأَصَحِّ، وَالأَصَحُّ أَنَّ هَذِهِ التَّصَرُّفاتِ مِنَ الْمُشْتَرِي إِجازَةٌ،

بۆ فرۆشیارەکەیە، مڵکایەتیپارەکەش بۆ کڕیارەکەیە (وَإِنْ كانَ لِلْمُشْتَرِي) وە ئەگەر مـافی پەشیمانی تـەنها بـۆ کڕیارەکـە هـەبێ، ئـەوە لـە مـاوەی پەشـیمانیدا: (فَلَـهُ) مڵکایـەتی فرۆشراوەکەو بەرهەمەکانیشی بۆ کڕیارەکەنە، مڵکایەتیپارەکەش بۆ فرۆشیارەکەیە.

بەڵام (وَإِنْ كـانَ لَهُـما) ئەگـەر مـافی پەشـیمانی بـۆ هـەردووکیان هـەبێ، ئـەوە لـە مـاوەی پەشیمانیدا: (فَمَوْقُوفٌ) مڵکایەتی فرۆشراوەکەو پارەکە ڕادەگیرێ: (فَـإِنْ تَـمَّ الْبَيْـعُ) جـا ئەگەر فرۆشتنەکە تەواو بوو و هیچێکیان پەشیمان نەبونەوە، ئەوە (بانَ) دەردەکەوێ (أَنَّهُ لِلْمُشْـتَرِي) مڵکایەتیفرۆشـراوەکەو بەرهەمەکەشـی بـۆ کڕیارەکەنـە، هـی پارەکـەش بـۆ فرۆشیارەکەیە (مِنْ حِينِ الْعَقْدِ) لە کاتی مامڵەت بەستنەکەوە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر فرۆشتنەکە تـەواو نـەبو و یـەکێکیان پەشـیمان بـۆوە (فَلِلْبـائِعِ) ئـەو کاتـە مڵکایـەتی فرۆشـراوەکەو بەرهەمەکەشی بۆ فرۆشیارەکەیە، هی پارەکەش بۆ کڕیارەکەیە.

(وَيَحْصُلُ الْفَسْخُ وَالإِجازَةُ) –لە ماوەیپەشیمانیدا– هەڵوەشاندنەوەیمامڵەتەکەو ڕۆیاندنی مامڵەتەکە–هەردووك– دێنەجێ (بِلَفْظٍ يَدُلُّ عَلَيْهِما) بە گۆتەیەکی وەها: ببێتە نیشـانە لـە سەر هەڵوەشاندنەوە، یان لە سەر ڕۆیاندن (كَ) وەك بڵـێ: (فَسَـخْتُ الْبَيْـعَ) فرۆشـتنەکەم هەڵوەشاندەوە (وَ) یان بڵـێ: (رَفَعْتُـهُ) فرۆشـتنەکەم هـەڵگرتو نەمویسـت (وَ) یـان بڵـێ: (اِسْتَرْجَعْتُ الْمَبِيعَ) فرۆشراوەکەم بۆ خۆم گەڕاندەوە (وَفِيالإِجازَةِ) هەم لە ڕۆیاندنیشدا بڵێ (أَجَزْتُهُ) ڕێگەم دا: مامڵەتەکە ببێ (وَ) یان بڵێ: (أَمْضَيْتُهُ) مامڵەتەکەم ڕۆیاند.

ئینجا بزانە: هەر یەکێك پەشیمانبوونەوەیمەرجی بۆ هەبێ، ئەوە بۆی دروستە: لە کـاتی ئامـادەبوونی مامڵەتچـیەکەیترو هـەم لـە کـاتی ئامادەنەبوونیشـیدا مامڵەتەکـە هەڵبوەشێنێتەوە، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَوَطْءُ الْبـائِعِ) لـە مـاوەی پەشـیمانیدا: (جمـاع)کردنـی فرۆشـیارەکە لەگـەڵ (جاريـة) فرۆشـراوەکە، هـەم (وَإِعْتاقُـهُ) ئـازادکردنی کۆیلـە فرۆشـراوەکە (فَسْـخٌ) هـەردووکیان بـە هەڵوەشاندنەوە دادەندرێن (وَكَذَا بَيْعُهُ) هەروەها فرۆشتنی فرۆشراوەکە، هـەم (وَإِجارَتُـهُ) بەکرێدانی، هەم (وَتَزْوِيجُـهُ) مـارەبڕینی، گشـتی بــە هەڵوەشــاندنەوە دادەنــدرێن

(فیالأَصَحِّ) له فەرموودەی ڕاستتردا (وَالأَصَحُّ) هەم بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ هَذِهِ التَّصَرُّفاتِ مِنَ الْمُشْتَرِی) ئەو کردەوانەیڕابردوو ئەگەر لە کڕیارەکەوە ڕوو بدەن لە ماوەی پەشیمانیدا (إِجازَةٌ) بە ڕێگادانو ڕۆیاندنی مامڵەتەکە دادەندرێن.

وَأَنَّ الْعَرْضَ عَلَى الْبَيْعِ وَالتَّوْكِيلَ فِيهِ لَيْسَ فَسْخاً مِنَ الْبائِعِ وَلاَ إِجازَةً مِنَ الْمُشْتَرِی.

(فَصْلٌ) لِلْمُشْتَرِی الْخِيارُ بِظُهُورِ عَيْبٍ قَدِيمٍ: كَخَصَاءِ رَقِيقٍ وَزِناهُ وَسَرِقَتِهِ وَإِباقِهِ وَبَوْلِهِ فِالْفِراشِ وَبَخَرِهِ وَصِنانِهِ وَجِماحِ الدَّابَةِ وَعَضِّها وَكُلِّ مَا يَنْقُصُ الْعَيْنَ أَوِالْقِيمَةَ نَقْصاً يَفُوتُ بِهِ غَرَضٌ صَحِيحٌ إِذَا غَلَبَ فِی جِنْسِ الْمَبِيعِ

بەڵام (وَأَنَّ الْعَرْضَ عَلَىالْبَيْعِ) دانانی فرۆشراوەکە بۆ فرۆشتن، هەم (وَالتَّوْكِيلَ فِيهِ) وەکیلگرتن بۆ فرۆشتنی (لَيْسَ فَسْخاً مِنَ الْبائِعِ) هیچیان نابنە هەڵوەشاندنەوە لە لایەن فرۆشیارەکەوە (وَلاَ إِجازَةً مِنَ الْمُشْتَرِی) هەم نابنە ڕۆیاندن لە لایەن کڕیارەکەوە، چونکە وا دەبێ: هەریەکەیان مەبەستی ئەوە بێ: بزانێ ئایا زەرەر دەکا، یان قازانج.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی (خِيارُالنَّقِيصَةِ) پەشیمانبوونەوەینالتەواوی ﴾

هەم پێی دەگوترێ: (خِيارُالْعَيْبِ)=پەشیمانبوونەوەیعەیبداری (لِلْمُشْتَرِی الْخِيارُ) کڕیارەکە مافی پەشیمانبوونەوەی هەیە (بِظُهُورِ عَيْبٍ قَدِيمٍ) بە هۆی دەرکەوتنی عەیبێکی کۆنی فرۆشراوەکە، بەو مەرجەی نەیزانیبێ ئەو عەیبەی هەیە، جا لەکاتی مامڵەت بەستندا فرۆشراوەکە عەیبەکەی هەبوبێ–بە (إجماع)یزانایانیئیسلام– یان لە دوای مامڵەت بەستنو پێش وەرگرتنی عەیبێکی لێپەیدا ببێ، بە بەڵگەی حەدیسی ئاژەڵە نەدۆشراوەکەیداهاتوو، هەم ﴿عَنْ عائِشَةَ رَضِىَاللهُ عَنها:أَنَّ رَجُلاً اِشْتَرَى غُلاَماً وَكانَ عِنْدَهُ ماشاءَاللهُ ثُمَّ رَدَّهُ مِنْ عَيْبٍ وَجَدَهُ، فَقَضىَ رَسُولُ اللهِﷺ: بِرَدِّهِ بِالْعَيْبِ. فَقالَ الْمَقْضِىُّ عَلَيْهِ: قَدْ اِسْتَعْمَلَهُ يارَسُولَ اللهِ؟ فَقالَ النَّبِىُّﷺ: اَلْخَراجُ بِالضَّمانِ﴾ رواه اصحاب السنن وصححه الترمذي والحاكم، پیاوێك کۆیلەیەکی کڕیو ماوەیەکی زۆر لەلای بوو، ئینجا بە هۆی عەیبێکیکۆن گەڕاندیەوە سەرفرۆشیارەکەو، پێغەمبەرﷺبڕیاری دروستبوونی گەڕاندنەوەکەی دا بە هۆی عەیبەکەی، ئینجا فرۆشیارەکە گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا، ئەوە کاری بەو کۆیلەیە کردوە، پێغەمبەرﷺفەرمووی: بەرهەمی فرۆشراوەکە بۆ کڕیارەکەیە، چونکە لە زامینیئەویدا بووە.

ئینجا عەیبەکە: (كَخَصَاءِ رَقِيقٍ) وەکو خەساندنی کۆیلەو ئاژەڵ (وَزِناهُ) وەکو زینای کۆیلەو (وَسَرِقَتِهِ) دزیو (وَإِباقِهِ) هەڵاتنو خۆ بزرکردنیو (وَبَوْلِهِ فِیالْفِراشِ) میزکردنی لە کاتی خەوتنداو (وَبَخَرِهِ) بۆگەنی هەناسەییو (وَصِنانِهِ) بۆگەنی بن هەنگڵی، هەروەها (وَجِماحِ الدَّابَةِ) وەکو شەموسی وولاغو (وَعَضِّها) قەپار لێدانیو لوشکە لێدانیو هەڵاتنو

ڕەوینەوەیو (وَكُلِّ ما يَنْقُصُ الْعَيْنَ) هەم وەكو هەر عەیبێكیتر: كە خودی فرۆشراوەكە كەم بكاتەوە (أوالْقِيمَةَ) یان نرخەكەی كەم بكاتەوە (نَقْصاً) كەمكردنەوەیەكی وەها: كە (يَفُوتُ بِهِ غَرَضٌ صَحِيحٌ) مەبەستێكی ڕاستی پێ لە دەست بچێ (إِذَا غَلَبَ فِيجِنْسِ الْمَبِيعِ عَدَمُهُ، سَواءٌ قَارَنَ الْعَقْدَ أَمْ حَدَثَ قَبْلَ الْقَبْضِ، وَلَوْ حَدَث بَعْدَهُ فَلاَ خِيارَ إِلاَّ أَنْ يَسْتَنِدَ إِلَسبَبٍ مُتَقَدِّمٍ: كَقَطْعِهِ بِجِنايَةٍ سابِقَةٍ فَيَثْبُتُ الرَّدُّ فِالأَصَحِّ، بِخِلافِ مَوْتِهِ بِمَرَضٍ سابِقٍ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قُتِلَ بِرِدَّةٍ سابِقَةٍ ضَمِنَهُ الْبائِعُ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ باعَ بِشَرْطِ بَراءَ تِهِ مِنَ الْعُيُوبِ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَبْرَأُ عَنْ كُلِّ عَيْبٍ باطِنٍ بِالْحَيَوانِ لَمْ يَعْلَمْهُ دُونَ غَيْرِهِ،

عَدَمُهُ) بەو مەرجەی لە ڕەگەزی فرۆشراوەكەدا–بە ئەغلەبی– ئەو جۆرە عەیبەی نەبێ، واتە: ئەگەر بە ئەغلەبی هەبو: وەك گاجووتی خەسێندراو، ئەو كاتە زیانی نیە.

ئینجا بزانە: (سَواءٌ) بۆ هەبوونی پەشیمانی یەكسانەو جیاوازی نیە: (قَارَنَ الْعَقْدَ) لەگەڵ بەستنی مامڵەتەكەدا فرۆشراوەكە عەیبەكەی هەبوبێ (أَمْ حَدَثَ قَبْلَ الْقَبْضِ) یان–لە دوای مامڵەت بەستن– پێش ئەوەی كڕیارەكە وەریبگرێ عەیبەكەی لێپەیدا بوبێ، واتە: لە هەردوو حاڵەتدا كڕیارەكە مافی پەشیمانبوونەوەی هەیە.

بەڵام (وَلَوْ حَدَثَ بَعْدَهُ) ئەگەر لە دوای وەرگرتنیفرۆشراوەكە عەیبەكەی لێپەیدا بو (فَلاَ خِيارَ) ئەو كاتە كڕیارەكە مافی پەشیمانیی نیە (إِلاَّ أَنْ يَسْتَنِدَ إِلَى سَبَبٍ مُتَقَدِّمٍ) مەگەر پەیدابوونی عەیبەكە بگەڕێتەوە سەر هۆیەكیڕابردوو (كَقَطْعِهِ بِجِنايَةٍ سابِقَةٍ) وەك دەستی كۆیلە فرۆشراوەكە ببڕدرێ بە هۆی تاوانێكی، یان دزییەكیڕابردوو، ئەو كاتە (فَيَثْبُتُ الرَّدُّ) مافی گەڕاندنەوەی دەبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(بِخِلافِ مَوْتِهِ بِمَرَضٍ سابِقٍ) بەڵام ئەگەر فرۆشراوەكە بە هۆی نەخۆشییەكیڕابردوو بمرێ، ئەو كاتە مافی گەڕاندنەوەی نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەرچەندە كڕیارەكەش نەیزانیبێ فرۆشراوەكە نەخۆشە، بەڵام (وَلَوْ قُتِلَ بِرِدَّةٍ سابِقَةٍ) ئەگەر كۆیلە فرۆشراوەكە كوژرا بە هۆی كافربوونێكیڕابردوو، یان بە هۆی كوشتنێكیڕابردوو (ضَمِنَهُ الْبائِعُ) فرۆشراوەكە دەبێتە زامینیو واجبە: پارەكە بگەڕێنێتەوە بۆ كڕیارەكە، ئەگەر كڕیارەكە ئەو هۆیەی نەزانیبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ باعَ) ئەگەر ئاژەڵێكی–یان شتێكیتری– فرۆشت (بِشَرْطِ بَراءَتِهِ مِنَ الْعُيُوبِ) بەو مەرجەی فرۆشیارەكە بەری بێو بەرپرسیار نەبێ لە عەیبەكانی فرۆشراوەكە، یان بڵێ: فرۆشراوەكە هیچ عەیبێكی نیە. یان بڵێ بە هەموو عەیبێكەوە دەیفرۆشمە تۆ. ئەوە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ يَبْرَأُ) فرۆشیارەكە بەری دەبێو بەرپرسیار نابێ (عَنْ كُلِّ عَيْبٍ باطِنٍ بِالْحَيَوانِ) لە گشت عەیبێكینادیار كە ئاژەڵەكە هەیبێ، بەو مەرجەی

(لَمْ يَعْلَمْهُ) فرۆشیارەکە ئەو عەیبەی نەزانیبێ.
(دُونَ غَيْرِهِ) بەڵام لە عەیبەکانی ئاشکرای ئاژەڵ بەری نابێ، هەروەها لە عەیبەکانی شتیتری-جگە لە ئاژەڵیش- بەری نابێ، جا ئاشکرا بێ، یان نادیار بێ.
وَلَهُ مَعَ هَذَا الشَّرْطِ الرَّدُّ بِعَيْبٍ حَدَثَ قَبْلَ الْقَبْضِ، وَلَوْ شَرَطَ الْبَراءَ ةَ عَمَّا يَحْدُثُ لَمْ يَصِحَّ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ هَلَكَ الْمَبِيعُ عِنْدَ الْمُشْتَرِى أَوْ أَعْتَقَهُ ثُمَّ عَلِمَ الْعَيْبَ رَجَعَ بِالأَرْشِ: وَهُوَ جُزْءٌ مِنْ ثَمَنِهِ نِسْبَتُهُ إِلَيْهِ نِسْبَةُ ما نَقَصَ الْعَيْبُ مِنَ الْقِيمَةِ لَوْ كانَ سَلِيماً، وَالأَصَحُّ إِعْتِبارُ أَقَلِّ قِيَمِهِ مِنْ يَوْمِ الْبَيْعِ إِلَىالْقَبْضِ، وَلَوْ تَلِفَ الثَّمَنُ دُونَ الْمَبِيعِ رَدَّهُ وَأَخَذَ مِثْلَ الثَّمَنِ أَوْ قِيمَتَهُ،

(وَلَهُ) بۆ کڕیارەکە دروستە-(مَعَ هَذَا الشَّرْطِ) لەگەڵ ئەو مەرجەی ڕابردووش- (اَلرَّدُّ بِعَيْبٍ) فرۆشراوەکە بگەڕێنێتەوە بە هۆی عەیبێکی وەها: کە (حَدَثَ قَبْلَ الْقَبْضِ) پێش وەرگرتنی فرۆشراوەکە پەیدا بوبێ.
(وَلَوْ شَرَطَ الْبَراءَ ةَ) ئەگەر بە مەرجی دانا: فرۆشیارەکە بەری بێ (عَمَّا يَحْدُثُ) لەو عەیبەی لەمەودوا-پێش وەرگرتن- پەیدا دەبێ (لَمْ يَصِحَّ) ئەو مەرجە دروست نیە، بەڵام فرۆشتنەکە دروست دەبێ (فِىالأَصَحِّ) فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلَوْ هَلَكَ الْمَبِيعُ عِنْدَالْمُشْتَرِى) ئەگەر کڕیارەکە فرۆشراوەکەی وەرگرتو لە لای خۆی لەناو چوو (أَوْأَعْتَقَهُ) یان کۆیلەکەی ئازاد کرد (ثُمَّ عَلِمَ الْعَيْبَ) ئینجا لە دوای لەناوچوونو ئازادکردن زانی عەیبێکی هەبوە (رَجَعَ بِالأَرْشِ) کڕیارەکە دەگەڕێتەوە سەر فرۆشیارەکە بۆ ئەوەی تۆڵەیعەیبەکەی لێوەربگرێ، چونکە لەو حاڵەتەدا ناتوانێ فرۆشراوەکە بگەڕێنێتەوە (وَهُوَ) تۆڵەیعەیبەکە (جُزْءٌ مِنْ ثَمَنِهِ) بەشێکە لە پارەیفرۆشراوەکە (نِسْبَتُهُ إِلَيْهِ) نیسبەتی ئەم بەشە بۆ پارەکە (نِسْبَةُ ما نَقَصَ الْعَيْبُ مِنَ الْقِيمَةِ) وەك نیسبەتی ئەو بەشەیە کە عەیبەکە لە نرخیفرۆشراوەکەی کەم کردۆتەوە (لَوْ كانَ سَلِيماً) ئەگەر فرۆشراوەکە بە سەلامەتی بمایاوە:
بۆ وێنە: ئەگەر بە بێعەیب نرخی سەد دینار بێ، بە عەیبەوە نرخی هەشتا دینار بێ، ئەوە نیسبەتیکەمبوونەوە-بە هۆی عەیبەکە- پێنجێکینرخەکەیە، کەوابو: پێنجێکی پارەکەی لە تۆڵەیعەیبەکە دەدرێ.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (إِعْتِبارُ أَقَلِّ قِيَمِهِ) کەمترین نرخەکانیفرۆشراوەکە-بۆ قرساندن- ڕەچاو دەکرێ (مِنْ يَوْمِ الْبَيْعِ) لە ڕۆژی کڕینیەوە (إِلَىالْقَبْضِ) تا کاتی وەرگرتنی.
(وَلَوْ تَلِفَ الثَّمَنُ) ئەگەر پارەکە فەوتابو (دُونَ الْمَبِيعِ) بەڵام فرۆشراوەکە نەفەوتابو و

عەیبێکی کۆنی لێئاشکرا بوو (رَدَّهُ) ئەوە فرۆشراوەکە دەگەڕێنێتەوە (وَأَخَذَ مِثْلَ الثَّمَنِ) وێنەی پارەکەی لە فرۆشیارەکە وەردەگرێتەوە ئەگەر وێنەی هەبێ (أَوْ قِيمَتَهُ) یان نرخی پارەکەی لێوەردەگرێتەوە، ئەگەر دەقرسێندرا.

وَلَوْ عَلِمَ الْعَيْبَ بَعْدَ زَوَالِ مِلْكِهِ إِلَغَيْرِهِ فَلاَ أَرْشَ فِالأَصَحِّ، فَإِنْ عَادَ الْمِلْكُ فَلَهُ الرَّدُّ، وَقِيلَ إِنْ عَادَ بِغَيْرِ الرَّدِّ بِعَيْبٍ فَلاَ رَدَّ، وَالرَّدُّ عَلَىالْفَوْرِ فَلْيُبَادِرْ عَلَىالْعَادَةِ، فَلَوْ عَلِمَهُ وَهُوَ يُصَلِّي أَوْ يَأْكُلُ فَلَهُ تَأْخِيرُهُ حَتَّى يَفْرُغَ، أَوْ لَيْلاً فَحَتَّى يُصْبِحَ، فَإِنْ كَانَ الْبَائِعُ بِالْبَلَدِ رَدَّهُ عَلَيْهِ بِنَفْسِهِ أَوْ وَكِيلِهِ أَوْ عَلَى وَكِيلِهِ، وَلَوْ تَرَكَهُ

(وَلَوْ عَلِمَ الْعَيْبَ) ئەگەر کڕیارەکە زانی فرۆشراوەکە عەیبێکی کۆنی هەبوە، بەڵام (بَعْدَ زَوَالِ مِلْكِهِ) پاش ئەوەی فرۆشراوەکە لە ملکایەتی وی دەرچوبو (إِلَىغَيْرِهِ) بۆ ملکایەتی کەسێکیتر، ئەوە (فَلاَ أَرْشَ) کڕیارەکە تۆڵەی عەیبەکەی نادرێتێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام (فَإِنْ عَادَ الْمِلْكُ) ئەگەر ملکایەتیەکەی بۆ گەڕاوە، واتە: فرۆشراوەکەی دووبارە کڕیەوە، یان پێی بەخشرا، یان بە میرات بۆی هاتەوە، یان بە هۆی عەیبەکۆنەکە گەڕاندرایەوە (فَلَهُ الرَّدُّ) ئەو کاتە بۆی دروستە -بە هۆی عەیبە کۆنەکە- بیگەڕێنێتەوە سەر فرۆشیارەکە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ عَادَ) ئەگەر فرۆشراوەکە گەڕابۆوە، بەڵام (بِغَيْرِالرَّدِّ بِعَيْبٍ) بە هۆیەکیتری جگە لە گەڕاندنەوەی عەیبداری (فَلاَ رَدَّ) ئەو کاتە ئەویش گەڕاندنەوەی بۆ نیە.

(وَالرَّدُّ عَلَىالْفَوْرِ) گەڕاندنەوەی فرۆشراویعەیبدار دەبی دەمودەست بێ، واتە: هەر کاتێك عەیبە کۆنەکەی دەرکەوت، نابێ گەڕاندنەوەکەی دوا بخا، کەواتە: ئەگەر بە بێعوزر دوای خست مافی گەڕاندنەوەکەی نامێنێ، مەگەر نەزان بێو سوێند بخوا: کە نەیزانیوە پێویستە گەڕاندنەوە دەمودەست بێ. ئەو کاتە مافی دەمێنێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە، کەوابو: (فَلْيُبَادِرْ عَلَى الْعَادَةِ) با پەلە بکا لە گەڕاندنەوەی فرۆشراوەکە بە گوێرەی عادەت (فَلَوْ عَلِمَهُ وَهُوَ يُصَلِّي) ئەگەر بە عەیبەکەی زانی لەو حاڵەتەی نوێژی دەکرد (أَوْ يَأْكُلُ) یان شتێکی دەخوارد (فَلَهُ تَأْخِيرُهُ) بۆی هەیە گەڕاندنەوەکەی دوا بخا (حَتَّى يَفْرُغَ) تا لە نوێژەکە، یان لە خواردنەکە دەبێتەوە.

(أَوْ لَيْلاً) یان لە شەوێدا زانی فرۆشراوەکە عەیبدارە (فَحَتَّى يُصْبِحَ) ئەوەش بۆی هەیە گەڕاندنەوەکە دوا بخا تا دەبێتە ڕۆژ، بەڵام ئەگەر دەگونجا لە شەوێدا بیگەڕێنێتەوە -چونکە لە شوێنیفرۆشیارەکە نزیك بوو- ئەو کاتەش واجبە: دەمودەست بیگەڕێنێتەوە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ كَانَ الْبَائِعُ بِالْبَلَدِ) جا ئەگەر فرۆشیارەکەش لە هەمان شوێنی کڕیارەکەدا بوو، ئەوە

(رَدَّهُ عَلَيْهِ بِنَفْسِهِ) هەر بەخۆی ماڵەعەیبدارەکە دەگەڕێنێتەوە سەر فرۆشیارەکە (أَوْ وَكِيلِهِ) یان بە وەکیلێکی خۆیدا بۆی دەگەڕێنێتەوە (أَوْ عَلَىٰوَكِيلِهِ) یان دەیگەڕێنێتەوە سەر وەکیلیفرۆشیارەکە، بەڵام (وَلَوْ تَرَكَهُ) ئەگەر–لە سەرەتاوە– وازی لە فرۆشیارەکە
وَرَفَعَ الأَمْرَ إِلَىالْحَاكِمِ فَهُوَ آكَدُ، وَإِنْ كَانَ غَائِبًا رَفَعَ إِلَىالْحَاكِمِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَلْزَمُهُ الإِشْهَادُ عَلَىالْفَسْخِ إِنْ أَمْكَنَهُ حَتَّى يُنْهِيَهُ إِلَىالْبَائِعِ أَوِالْحَاكِمِ، فَإِنْ عَجَزَ عَنِ الإِشْهَادِ لَمْ يَلْزَمْهُ التَّلَفُّظُ بِالْفَسْخِ فِي الأَصَحِّ،

هێناو (وَرَفَعَ الأَمْرَ إِلَىالْحَاكِمِ) یەکسەر کاروبارەکەی بەرز کردەوە بۆ دادوەری شارەکە (فَهُوَ آكَدُ) ئەوە باشترە.
(وَ) هەروەها (إِنْ كَانَ غَائِبًا) ئەگەر فرۆشیارەکە لە شوێنیکڕیارەکەدا نەبو، هیچ وەکیلیشی لەوێ نەبو، ئەو کاتەش (رَفَعَ إِلَىالْحَاكِمِ) یەکسەر کاروبارەکە بەرز دەکاتەوە بۆ دادوەریشوێنەکەو دەڵێ: ئەم شتەم لە فلانکەس کڕیوە بە ئەوەندە پارەیە، ئێستاش عەیبێکیکۆنی لێدەرکەوتوە، بۆیە فرۆشتنەکەم هەڵوەشاندەوە. ئینجا دەبی دوو شاهیدیش ئەو شاهیدییە بدەنو سوێندیش بخوا، ئینجا دادوەر بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی بۆ دەداو ماڵە فرۆشراوەکەی لێوەردەگرێو لە لای دادپەروەرێك دایدەنێ، پارەکەش بە قەرز لە سەر فرۆشیارەکە دەمێنێتەوە، جا ئەگەر فرۆشیارەکە ماڵی لەو شارەدا هەبێ، ئەوە دادوەر پارەیکڕیارەکە لەو ماڵە دەداتەوە، ئەگەر نا: ماڵە عەیبدارەکە دەفرۆشێو پارەیکڕیارەکەی لێدەداتەوە، کەوابو: نابێ گەڕاندنەوەکە دوا بخا تا فرۆشیارەکە ئامادە دەبێ، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە (أَنَّهُ يَلْزَمُهُ الإِشْهَادُ عَلَىالْفَسْخِ) کڕیارەکە لە سەری واجبە: دوو شاهید بگرێ لە سەر هەڵوەشاندنەوەی مامڵەتەکە، یان شاهیدێك بگرێ تاکو سوێندیش بخوا (إِنْ أَمْكَنَهُ) ئەگەر شاهیدگرتنەکەی بۆ بگونجێ، جا هەر کاتێك لە لای دوو شاهید، یان لە لای شاهیدێك مامڵەتەکەی هەڵوەشاندەوە، پێویست ناکا پەلە بکا لە گەڕاندنەوەی ماڵەعەیبدارەکە، چونکە بە هۆی هەڵوەشاندنەوە ماڵەکە دەبێتەوە مڵکی فرۆشیارەکە، کەوابو: لەو حاڵەتەدا بۆی دروستە: خۆی گیر بکاو پاش ماوەیەك ماڵەکە بگەڕێنێتەوە (حَتَّى يُنْهِيَهُ إِلَىالْبَائِعِ أَوِالْحَاكِمِ) تا بیداتەوە دەست فرۆشیارەکە، یان دادوەرەکە تاکو کێشەکە بڕێتەوە.
ئینجا بزانە: لەو شاهیدگرتنەدا جیاوازی نیە: کڕیارەکە بتوانێ بە خۆی ماڵەکە بگەڕێنێتەوە، یان نەتوانێ: بە هۆی نەخۆشی، یان ترسیدوژمن، یان دووریی فرۆشیارەکە، کە لەو سێ حاڵەتانەدا وەکیلیشی دەست نەکەوێ، هەروەك لە (تحفة)دا

فەرموویەتی.

(فَإِنْ عَجَزَ عَنِ الإِشْهادِ) جا ئەگەر توانای شاهیدگرتنی نەبو (لَمْ يَلْزَمْهُ التَّلَفُّظُ بِالْفَسْخِ) واجب نیە بە زوبان بڵێ: مامڵەتەکەم هەڵوەشاندەوە (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵکو هەر کاتێك فـرۆشـراوەکەی گـەیاندە لای فـرۆشیارەکە، یـان لای دادوەرەکـە، ئـەو کاتـە

وَيُشْتَرَطُ تَرْكُ الإِسْتِعْمالِ: فَلَوْ اِسْتَخْدَمَ الْعَبْدَ أَوْ تَـرَكَ حَقُّهُ، وَيُعْذَرُ فَی رُكُوبِ جَمُوحٍ يَعْسُرُ سَوْقُها وَقَوْدُها، وَلَوْ حَدَثَ عِنْدَهُ عَيْبٌ سَقَطَ الرَّدُّ قَهْراً: ثُمَّ إِنْ رَضِيَ وَإِلاَّ فَلْيَضُمَّ الْمُشْتَرِى أَرْشَ الْحادِثِ إِلَىالْمَبِيعِ وَيَرُدَّ، أَوْ يَغْرَمُ الْبائِعُ أَرْشَ الْقَدِيمِ وَلاَ يَرُدُّ،

بە زوبان دەڵێ:مامڵەتەکەم هەڵوەشاندەوە، هەروەك لـە (تحفـة)و (نهايـة)دا فەرموویانـە.

(وَ) هەروەها بۆ دروستبوونی گەڕاندنەوە (يُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەنـدرێ (تَـرْكُ الإِسْـتِعْمال) کڕیارەکە فرۆشراوەکە بەکار نەهێنێ لە دوای زانینی عەیبەکـەی، کـەوابو: (فَلَـوْ اِسْـتَخْدَمَ الْعَبْدَ) ئەگەر کڕیارەکە داوای خزمەتی لە کۆیلە فرۆشراوەکە کرد (أَوْ تَرَكَ عَلَى‌الدَّابَّةِ سَرْجَها أَوْ إِكافَها) یان زین، یان کورتانی لە سەر پشتی وولاغە فرۆشراوەکە هێشتەوە (بَطَلَ حَقُّهُ) مافی گەڕاندنەوەی نامێنێ، بەڵام ئەگەر لادانی‌کورتان زیانی بـە وولاغەکـە دەگەیانـد، یـان نەیدەزانی بە هۆی هێشتنەوەی‌کورتان مافی نامێنێ، ئەو کاتە زیانی نیـەو مـافی دەمێنـێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَ) هەروەها (يُعْذَرُ) عوزری دەدرێتێو مـافی دەمێنـێ (فَـی رُكُـوبِ جَمُـوحٍ) لـە سـواربوونی وولاغێکی شەموس: کە (يَعْسُرُ سَوْقُها وَقَوْدُها) لێخوڕینو ڕاکێشانی زەحمەت بێ، هەروەها ئەگەر لە ڕێگادا عەیبی جلوبەرگەکەی زانی، ئەو کاتەش مەرج نیە لـە ڕێگـادا دایبکـەنێ، هــەروەك لــە زۆربــەی سەرچـاوەکاندا فەرموویانــە (وَإِذا سَـقَطَ رَدُّهُ بِتَقْصِـيرٍ) هــەر کاتێـك کڕیارەکـە مـافی گەڕاندنـەوەی نـەما بـە هـۆی کەمتەرخەمیـەکی خـۆی (فَـلاَ أَرْشَ) تۆڵـەی عەیبەکەشی نادرێتێ.

(وَلَوْ حَدَثَ عِنْدَهُ عَيْبٌ) ئەگەر–فرۆشراوەکە– لە لای کڕیارەکە عـەیبێکی تـازەی لێ پەیـدا بوو، ئینجا عەیبەکۆنەکەشی لێدەرکەوت، ئەوا (سَقَطَ الرَّدُّ قَهْراً) مافی گەڕاندنەوەی زاڵبوونی نامێنێ (ثُمَّ) ئینجا کە مافی گەڕاندنەوەی نەما، تەماشا دەکەین: (إِنْ رَضِيَ بِهِ الْبائِعُ) ئەگەر فرۆشیارەکە ڕازی بوو فرۆشراوەکەی بە عەیبە تازەکەوە بدرێتەوە، ئەوە (رَدَّهُ الْمُشْتَرِى) کڕیارەکە فرۆشراوەکەی بۆ دەگەڕێنێتەوە (أَوْ قَنِعَ بِهِ) یان هەر کڕیارەکە –بە بێ‌تۆڵە– بە فرۆشراوەکە ڕازی دەبێو قەناعەتی پێدەکا.

(وَإِلاَّ) بــەڵام ئەگــەر فرۆشــیارەکە ڕازی نەبو–لە بەر عەیبە تازەکە– فرۆشراوەکەی

وەرنەگرتەوە (فَلْيَضُمَّ الْمُشْتَرِى أَرْشَ الْحادِثِ إِلَىالْمَبِيعِ) با کڕیارەکە تۆڵەی عەیبە تازەکە وەگەڵ فرۆشراوەکە بنێ‌و (وَيَرُدُّ) بە تۆڵەوە بیگەڕێنێتەوە بۆ فرۆشیارەکە (أَوْ يَغْرَمُ الْبائِعُ أَرْشَ الْقَدِيمِ) یان با فرۆشیارەکە تۆڵەی عەیبە کۆنەکە بداتە کڕیارەکەو (وَلاَ يَرُدُّ) کڕیارەکە فرۆشراوەکەی بۆ نەگەڕێنێتەوە.

فَإِنْ إِتَّفَقَا عَلَىأَحَدِهِما فَذاكَ، وَإِلاَّ فَالأَصَحُّ إِجابَةُ مَنْ طَلَبَ الإِمْساكَ، وَيَجِبُ أَنْ يُعْلِمَ الْمُشْتَرِى الْبائِعَ عَلَىالْفَوْرِ بِالْحادِثِ لِيَخْتارَ، فَإِنْ أَخَّرَ إِعْلامَهُ بِلاَ عُذْرٍ فَلاَ رَدَّ وَلاَ أَرْشَ، وَلَوْ حَدَثَ عَيْبٌ لاَ يُعْرَفُ الْقَدِيمُ إِلاَّ بِهِ كَكَسْرِ بَيْضٍ وَرانِجٍ وَتَقْوِيرِ بَطِّيخٍ مُدَوِّدٍ رَدَّ وَلاَ أَرْشَ عَلَيْهِ فِى الأَظْهَرِ، فَإِنْ أَمْكَنَ مَعْرِفَةُ الْقَدِيمِ بِأَقَلَّ مِمَّا أَحْدَثَهُ فَكَسائِرِ الْعُيُوبِ الْحادِثَةِ.

(فَرْعٌ) إِشْتَرَى عَبْدَيْنِ مَعِيبَيْنِ صَفْقَةً رَدَّهُما،

(فَإِنْ إِتَّفَقَا عَلَىأَحَدِهِمَا) جا ئەگەر هەردووکیان لە سەر یەکێك لەو دوو ڕێگایەی‌ڕابردوو ڕێك کەوتن (فَذَاكَ) ئەوە دیارە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر ڕێك نەکەوتن (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (إِجابَةُ مَنْ طَلَبَ الإِمْساكَ) وەڵامی ئەوەیان دەدرێتەوە کە داوای مانەوەی فرۆشراوەکەو تۆڵەی عەیبە کۆنەکە دەکا: جا کڕیارەکە بێ، یان فرۆشیارەکە بێ.

(وَيَجِبُ أَنْ يُعْلِمَ الْمُشْتَرِى الْبائِعَ عَلَىالْفَوْرِ) واجبە: کڕیارەکە –بە پەلە– فرۆشیارەکە ئاگادار بکاتەوە (بِالْحادِثِ) بە پەیدابوونی عەیبە تازەکە (لِيَخْتارَ) تاکو ڕێگایەك –لەو دووانەی ڕابردوو– هەڵبژێرێ (فَإِنْ أَخَّرَ إِعْلاَمَهُ بِلاَعُذْرٍ) جا ئەگەر –بە بێ‌عوزر– ئاگادارکردنەوەکەیی دواخست ئەو کاتە (فَلاَرَدَّ وَلاَأَرْشَ) نە مافی‌گەڕاندنەوەی هەیەو نە مافی‌تۆڵەی هەیە، بەڵام ئەگەر عوزری هەبێ: وەك نەزانێ پەلەکردن واجبە، ئەو کاتە بە سوێند باوەڕی پێ دەکرێ، هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ حَدَثَ عَيْبٌ) ئەگەر عەیبێکی وەها لە فرۆشراوەکە پەیدا بو: کە (لاَ يُعْرَفُ الْقَدِيمُ إِلاَّ بِهِ) عەیبە کۆنەکە نەدەزاندرا تەنها بەو عەیبە تازەیە نەبێ (كَكَسْرِ بَيْضٍ) وەکو شکاندنی هێلکەی نەعامەو (وَرَانِجٍ) شکاندنی گوێزی‌هیندیو (وَتَقْوِيرِ بَطِّيخٍ مُدَوِّدٍ) کونکردنی گندۆرەی کرمێ‌بوو، یان هەناری ڕزیو، یان گوێزی پووچەڵ، هەر یەکێك لەوانە (رَدَّ) دەگەڕێنێتەوە بۆ فرۆشیارەکەو (وَلاَ أَرْشَ عَلَيْهِ) تۆڵەی عەیبە تازەکەشی لە سەر نیە (فِى الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام (فَإِنْ أَمْكَنَ مَعْرِفَةُ الْقَدِيمِ) ئەگەر دەگونجا عەیبە کۆنەکە بزاندرێ (بِأَقَلَّ مِمَّا أَحْدَثَهُ) بە کەمتر لەو عەیبە تازەی کڕیارەکە پەیدای کردوە، ئەوەش (فَكَسائِرِ الْعُيُوبِ الْحادِثَةِ) وەك عەیبە تازەکانی‌ترە: کە ڕابران.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ژمارەیەك هێلکە، یان گندۆرەی کڕی‌و یەکێکیانی شکاندو دەرکەوت عەیبدارە، ئەوە مافی هەیە گشتیان بگەڕێنێتەوە، کەوابو: دروست نیە زیاتر بشکێنێ، واتە:

ئەگەر لەو عەیبدارە زیاتری شکاند، ئەو کاتە مافی گەڕاندنەوەی نامێنێ، هەروەك لە (تحفة)و(نهایة)دا فەرموویانە.

﴿ فَرْعٌ ﴾ لقێك لەم باسە (إِشْتَرَى عَبْدَينِ) هەر کاتێك دوو کۆیلەی کڕین (مَعِيبَيْنِ) هەردووکیان عەیبدار بون (صَفْقَةً) کڕینەکەش بە یەك مامڵەت بوو (رَدَّهُما) با هەردووکیان

وَلَوْ ظَهَرَ عَيْبُ أَحَدِهِما رَدَّهُما لاَ الْمَعِيبَ وَحْدَهُ فِي الأَظْهَر، وَلَوِ اشْتَرَى عَبْدَ رَجُلَيْنِ مَعِيباً فَلَهُ رَدُّ نَصِيبِ أَحَدِهِما، وَلَوْ اِشْتَرَيَاهُ فَلأَحِدِهِما الرَّدُّ فِي الأَظْهَر، وَلَوِ اخْتَلَفا فِي قِدَمِ الْعَيْبِ صُدِّقَ الْبائِعُ بِيَمِينِهِ عَلَىحَسَبِ جَوابِهِ، وَالزِّيادَةُ الْمُتَّصِلَةُ كَالسِّمَنِ

بگەڕێنێتەوە بۆ فرۆشیارەکە، ئەگەر حەز دەکا (وَلَوْ ظَهَرَ عَيْبُ أَحَدِهِما) ئەگەر تەنها عەیبی یەکێکیان دەرکەوت، ئەو کاتەش (رَدَّهُما) هەردووکیان دەگەڕێنێتەوە، ئەگەر حەز دەکا (لاَ الْمَعِيبَ وَحْدَهُ) نەك تەنها عەیبدارەکە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام ئەگەر فرۆشیارەکە ڕازی بێ: تەنها عەیبدارەکەی بدرێتەوە، ئەو کاتە دروستە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: هەر دوو شتێکی–بە یەك مامڵەت– بیانکڕێ‌و یەکێکیان، یان هەردووکیان عەیبدار بن، بەو ڕوونکردنەوەی‌ڕابردوو ڕەفتار دەکرێ، جیاوازی نیە: سودی ئەو دوو شتە بە یەکەوە بەستراب‌ێ: وەکو جووتێك گۆرەوی، یان نەبەسترابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوِ اشْتَرَى عَبْدَ رَجُلَيْنِ) ئەگەر بە یەك مامڵەت کۆیلەیەك، یان شتێکی‌تری کڕی کە ملکی دوو کەسان–یان زیاتر– بوو (مَعِيباً) شتە کڕاوەکەش عەیبدار بوو (فَلَهُ رَدُّ نَصِيبِ أَحَدِهِما) بۆی دروستە: تەنها بەشی یەکێکیان بگەڕێنێتەوەو بەشی یەکێکیانیش بۆ خۆی بهێڵێتەوە، هەروەها ئەگەر بە یەك مامڵەت دوو شتی بە دوو نرخ لە یەکێك کڕین، ئەو کاتەش دروستە تەنها یەکێکیان بگەڕێنێتەوە، هەروەهاش (وَلَوْ اشْتَرَيَاهُ) ئەگەر دوو کەس کۆیلەیەك، یان شتێکی‌تریان لە یەك کەس کڕی‌و عەیبێکی لێ‌دەرکەوت (فَلأَحِدِهِما الرَّدُّ) ئەو کاتەش دروستە: تەنها یەکێکیان بەشی‌خۆی بگەڕێنێتەوەو، ئەوی‌تر بەشی خۆی بهێڵێتەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

﴿ کێشەی کڕیار و فرۆشیار لە عەیبی فرۆشراوەکەدا ﴾

(وَلَوْ اِخْتَلَفا) ئەگەر کڕیارەکەو فرۆشیارەکە لێیان بووە کێشە (فِي قِدَمِ الْعَيْبِ) دەربارەی کۆنی‌عەیبەکەو پەیدابوونی‌عەیبەکە (صُدِّقَ الْبائِعُ) لەو کێشەیەدا باوەڕ بە فرۆشیارەکە دەکرێ (بِيَمِينِهِ) بەو مەرجەی سوێند بخوا، ئینجا سوێندخواردنەکەشی (عَلَى حَسَبِ جَوابِهِ) بەگوێرەی وەڵامدانەوەکەی دەبێ، واتە: ئەگەر لە وەڵامەکەی‌دا بڵێ: مافی گەڕاندنەوەی

نیه، یان بڵێ: له سەرم واجب نیه لێی وەربگرمەوە، هەر ئەوهاش سوێند دەخواو داوای لێناکرێ: له سوێندەکەیدا بڵێ: ئەو عەیبەی لێپەیدا بوە. یان بڵێ: عەیبەکە کۆن نیه.
(وَالزِّيادَةُ) ئەو زێدەییەی –له دوای مامڵەت بەستن– له لای کڕیارەکە له فرۆشراوە عەیبدارەکە پەیدا بوەو (الْمُتَّصِلَةُ) هەر بە فرۆشراوەکەوەیەو لێی جیا نابێتەوە (كَالسِّمَنِ) تَتْبَعُ الأَصْلَ، وَالْمُنْفَصِلَةُ كَالْوَلَدِ وَالأُجْرَةِ لاَ تَمْنَعُ الرَّدَّ، وَهِيَ لِلْمُشْتَرِي إنْ رَدَّ بَعْدَ الْقَبْضِ وَكَذَا قَبْلَهُ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ باعَها حامِلاً فَانْفَصَلَ رَدَّهُ مَعَها فِالأَظْهَرِ، وَلاَ يَمْنَعُ الرَّدَّ اَلإِسْتِخْدامُ

وەکو قەڵەوی و گەورەبوونی فرۆشراوەکە، ئەوە (تَتْبَعُ الأَصْلَ) لەگەڵ فرۆشراوەکەدا دەگەڕێندرێتەوە بۆ فرۆشیارەکەی، چونکە لێی جیا نابێتەوە.
هەروەها (وَالْمُنْفَصِلَةُ) ئەو زێدەییەی –له دوای مامڵەت بەستن– له فرۆشراوە عەیبدارەکە پەیدا بوەو لێی جیا بۆتەوە (كَالْوَلَدِ) وەکو بێچووی فرۆشراوەکەو (وَالأُجْرَةِ) کرێی فرۆشراوەکە، ئەگەر بە کرێی دابێ (لاَتَمْنَعُ الرَّدَّ) ئەو زێدەییانەش ڕێگەی گەڕاندنەوە ناگرن، واتە: ئەگەر عەیبێکی کۆنی لێدەرکەوت، خودی فرۆشراوەکە دەگەڕێنێتەوە، بەڵام (وَهِيَ) ئەو زێدەییە جیابووانەی –له دوای مامڵەت بەستن– له فرۆشراوەکە پەیدا بونە (لِلْمُشْتَرِي) هەمووی ملکی کڕیارەکەنە (إنْ رَدَّ بَعْدَالْقَبْضِ) ئەگەر کڕیارەکە فرۆشراوەکە بگەڕێنێتەوە پاش ئەوەی وەری گرتبێ، چونکە له حەدیسەکەی ڕابردوودا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿اَلْخَراجُ بِالضَّمانِ﴾ صححه الترمذي، بەرهەمی فرۆشراوەکە بۆ کڕیارەکەیە، چونکە له زامینی ئەویدایە.
(وَكَذَا قَبْلَهُ) هەروەها زێدەییەکانی فرۆشراوەکە بۆ کڕیارەکەنە، ئەگەر پێش وەرگرتنیشی بیداتەوە فرۆشیارەکەی (فِيالأَصَحِّ) له فەرموودەی ڕاستتردا.
ئینجا بزانە: ئەوەی ڕابردوو دەربارەی ئەو زێدەییە بوو: کە –له دوای مامڵەت بەستن– له لای کڕیارەکە له فرۆشراوەکە پەیدا ببێ و لێی جیا ببێتەوە، بەڵام (وَلَوْ باعَها حامِلاً) ئەگەر ئاژەڵێکی ئاوسی فرۆشت و عەیبێکی کۆنی لێدەرکەوت و ویستی بیگەڕێنێتەوە (فَانْفَصَلَ) ئینجا له لای کڕیارەکە بێچووەکەی لێ جیا بۆوە (رَدَّهُ مَعَها) دەبێ بێچووەکەش لەگەڵ دایکەکەی بگەڕێنێتەوە (فِي الأَظْهَرِ) له فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە دەزاندرێ له لای فرۆشیارەکە ئەو بێچووەی تێدا بووەو بەشێکی پارەکەش له بەرانبەری دادەندرێ، کەوابو: ئەگەر بێچووەکەی لێ جیا نەبۆوەو عەیبی لێپەیدا بو، ئەو کاتە بە ئاوسی دەیگەڕێنێتەوە.
هەروەها ئەو خوری و مووەی له کاتی فرۆشتندا بە ئاژەڵەوەیە، ئەویش لەگەڵ ئاژەڵە عەیبدارەکە دەگەڕێنێتەوە، هەرچەند لێیشی جیا کرابێتەوە، هەروەها بەری درەختیش

–ئەگەر لە كاتیفرۆشتندا دەركەوتبێ– ئەویش لەگەڵ درەختە عەیبدارەكە دەگەڕێنێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراوەتەوە.

(وَلاَ يَمْنَـعُ الـرَّدَّ الإِسْـتِخْدامُ) بـەكارهێنانی فرۆشـراوەكە ڕێگـەی گەڕاندنـەوەی نـاگرێ بە (إجـماع)و حـەدیسەكەیڕابردوو. بەو مـەرجەی لە حـاڵەتی بەكارهـێناندا بە عـەیبەكەی

وَوَطْءُ الثَّيِّـــــبِ، وَإِقْتِضــــــاضُ الْبِكْـــــرِ بَعْـــــدَ الْقَـــــبْضِ نَقْـــــصٌ حَـــــدَثَ، وَقَبْلَـــــــــهُ جِنايَـــــــــةٌ عَلَـــــــــالْمَبِيعِ قَبْـــــــــلَ الْقَـــــــــبْضِ.

(فَصْــلٌ) اَلتَّصْـرِيَةُ حَـرامٌ تُثْبِـتُ الْخِيـارَ عَلَـالْفَوْرِ، وَقِيـلَ يَمْتَـدُّ ثَلاَثَـةَ أَيَّـامٍ، فَـإِنْ رَدَّ بَعْـدَ تَلَـفِ اللَّـبَنِ رَدَّ مَعَهـا صَـاعَ تَمْـرٍ، وَقِيـلَ يَكْفِـي صـاعُ قُـوتٍ، والأَصَـحُّ أَنَّ الصَّـاعَ لاَ يَخْتَلِفُ بِكَثْرَةِ اللَّبَنِ، وَأَنَّ خِيارَها لاَ يَخْتَصُّ بِالنَّعَمِ بَلْ يَعُمُّ كُلَّ مَأْكُولٍ وَالْجارِيَةَ

نـەزانیبێ (وَوَطْءُ الثَّيِّـبِ) هـەروەهاش جیمـاع لەگـەڵكردنی (جاریـة)ی بێـوەژن، بـەڵام (وَإِقْتِضاضُ الْبِكْرِ) لابردنی كچێنی (جارية)یفرۆشراو (بَعْدَالْقَبْضِ) پاش وەرگرتنی (نَقْـصٌ حَدَثَ) ناتەواوییو عەیبێكە پەیدا بوەو ڕێگەی گەڕاندنەوەی بـە زاڵبـوون دەگـرێ (وَقَبْلَـهُ) پێش وەرگرتنیكۆیلەكەش (جِنايَةٌ عَلَىالْمَبِيعِ) دەستدرێژیەكە بۆ سەر فرۆشراوەكە (قَبْـلَ الْقَبْضِ) پێش وەرگرتنی، واتە: ئەگەر كڕیارەكە لایبردبێ مافی گەڕاندنەوەی نامێنـێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئاژەڵینەدۆشراو و فریودانیكڕیارەكە ﴾

(اَلتَّصْرِيَةُ) ڕاگرتنی شیر لە گوانی ئاژەڵدا، تـاكو كڕیارەكـە وا تێبگـا شـیری زۆرە (حَـرامٌ) حەرامە، چـونكە پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لاَ تُصَرُّواالإِبِلَ وَالْغَنَمَ، فَمَنِ ابْتاعَها بَعْدُ فَهُوَ بِخَيْرِالنَّظَرَيْنِ بَعْدَ أَنْ يَحْلُبَها: إِنْ شاءَ أَمْسَكَ وَإِنْ شاءَ رَدَّها وَصاعاً مِنْ تَمْرٍ﴾ رواه الشـيخان، شیر لە ناو گوانی ووشترو كارەگەلدا ڕامەگرن–تا فێڵ لە كڕیـار بكـەن– جـا هـەر كەسـێك ئاژەڵێكی نەدۆشراوی ئەوهای كڕی، ئەوە لە دوای دۆشـینی بـا یـەكێك لـەم دوو ڕێگایانـە هەڵبژێرێ: ئەگەر حەز دەكا با بۆخۆی بیهێڵێتەوە، ئەگەر حەزیش دەكا با بیگەڕێنێتـەوە لەگەڵ ساعە قەسپێك لە تۆڵەی شیرەكە.

كـەوابو: (تُثْبِـتُ الْخِيـارَ عَلَىـالْفَوْرِ) ئـەو ڕاگرتنـە مـافی پەشـیمانی دەداتـە كڕیارەكـە: كـە دەمودەست–بێدواخستن– بیگەڕێنێتەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يَمْتَدُّ ثَلاَثَـةَ أَيَّامٍ) ماوەی پەشیمانی تا سـێ ڕۆژان درێـژ دەبێتـەوە، چـونكە لـە حەدیسێكی(مسلم)دا هـاتوە، بۆیـێ زۆربـەی زانایـان ئـەم بێهێزەیـان بـە بـەهێز دانـاوە (فَـإِنْ رَدَّ) جـا ئەگـەر ئاژەڵەكەی گەڕاندەوە (بَعْدَ تَلَفِ اللَّبَنِ) پاش ئەوەی شیرە دۆشراوەكە نەما (رَدَّ مَعَها صَاعَ تَمْرٍ) دەبی ساعێكیقەسپ لەگەڵی بگەڕێنێتەوە (وَقِيلَ يَكْفِي صاعُ قُوتٍ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: ساعێكی هەر ئازووقەیەك بێ، بەسەو دروستە.

(والأصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أنَّ الصَّاعَ لاَ يَخْتَلِفُ) ساعی قەسپ ناگۆڕێ (بِكَثْرَةِ اللَّبَنِ) بە هۆی زۆریو کەمیی شیرە دۆشراوەکە (وَأنَّ خِيارَها) هەم پەشیمانیی ئەو شیر ڕاگرتنە (لاَ يَخْتَصُّ بِالنَّعَمِ) تایبەت نیە بە ووشترو مەڕو بزنو ڕەشە ووڵاغ (بَلْ يَعُمُّ كُلَّ مَأْكُولٍ) بەڵکو گشت ئاژەڵێکی گۆشت خوراو دەگرێتەوە (وَالْجَارِيَةَ) هەم (جارية)و

وَالأَتانَ، وَلاَ يَرُدُّ مَعَهُما شَيْئاً، وَفِيالْجارِيَةِ وَجْهٌ، وَحَبْسُ ماءِ الْقَناةِ وَالرَّحا الْمُرْسَلِ عِنْدَ الْبَيْعِ وَتَحْمِيرُ الْوَجْهِ وَتَسْوِيدُ الشَّعَرِ وَتَجْعِيدُهُ يُثْبِتُ الْخِيارَ، لاَ لَطْخُ ثَوْبِهِ تَخْيِيلاً لِكِتابَتِهِ فِي الأَصَحِّ.

(وَالأتانَ) ماکەریش دەگرێتەوە، بەڵام (وَلاَ يَرُدُّ مَعَهُما شَيْئاً) لەگەڵ گەڕاندنەوەی (جارية)و ماکەرەکەدا هیچ شتێك لە تۆڵەی شیرەکە ناگەڕێنێتەوە (وَفِيالْجَارِيَةِ وَجْهٌ) بەڵام لە بارەی (جارية) فەرموودەیەك هەیە: کە تۆڵەی شیرەکەش دەگەڕێنێتەوە، چونکە ئەوەیان وەکو شیری ماکەر پیس نیە.

(وَحَبْسُ ماءِالْقَناةِ) ڕاگرتنی ئاوی کارێزو جۆگەو (وَالرَّحا) ڕاگرتنی ئاوی ئاش (الْمُرْسَلِ عِنْدَ الْبَيْعِ) کە ئاوی هەر یەکێك لەو دووانە لە کاتیفرۆشتندا بەر بدرێ، تاکو کڕیارەکە وا تێبگا ئاوەکە زۆرە (وَتَحْمِيرُالْوَجْهِ) سۆرکردنی ڕووی کۆیلەو (وَتَسْوِيدُالشَّعَرِ) ڕەشکردنی مووی کۆیلەو (وَتَجْعِيدُهُ) ڕێکخستنی مووی کۆیلە، ئەوانە گشتی حەرامنو (يُثْبِتُ الْخِيارَ) هەر یەکەیان مافی پەشیمانی دەداتە کڕیارەکە، بە قیاس لە سەر ئاژەڵی نەدۆشراو (لاَ لَطْخُ ثَوْبِهِ) بەڵام ڕەنگکردنی جلەکانی کۆیلە بە مەرەکەب (تَخْيِيلاً لِكِتابَتِهِ) تاکو کڕیارەکە وا تێبگا نووسەرە، ئینجا نووسەریش نەبێ، ئەوە مافی پەشیمانیی نیە (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە دەیتوانی تاقیی بکاتەوە ئینجا بیکڕێ.

﴿ پاشکۆ: لە باسی چاوپۆشی لە پەشیمانو، ئەرکی گەڕاندنەوەی فرۆشراو ﴾

1- هەر کەسێك لە کڕینو فرۆشتنەکەی پەشیمان بۆوە، بەڵام بە شەرع مافی پەشیمانیی نەبو، ئەوە بۆ لایەنەکەیتر سوننەتە: چاوپۆشیی لێبکاو پەشیمانبوونەوەکەی لێ قبوڵ بکا، چونکە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿مَنْ أَقالَ مُسْلِماً بَيْعَتَهُ أَقالَهُ اللهُ عَثْرَتَهُ﴾ رواه أبوداود وصححهابن حبان، هەر کەسێك چاوپۆشی پەشیمانییمامڵەت لە موسوڵمانێك بکا، خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەت چاوپۆشیی لێدەکا.

ئینجا بزانە: ئەو چاوپۆشییە لە شەرعدا پێی دەگوترێ: (الإِقالَة)، واتە: لابردنیمامڵەت، جا ئەم لابردنە بە (فَسْخ): هەڵوەشاندەوە دادەندرێو مەرجە: کڕیارەکەو فرۆشیارەکە هەردووکیان ئامادە بنو لە یەکتری قبوڵ بکەن، وەك بڵێن: ئەو مامڵەتەمان هەڵوەشاندەوە. یان بڵێ: ئەوە چاوپۆشی ئەم مامڵەتەم لێکردی. ئەویش بڵێ: قبوڵم کرد. هەروەك لە

(المجموع)و (مغنی)دا ئەو مەسەلەیە ڕوون کراوەتەوە.

2-هەر کاتێك مامڵەتەکە هەڵوەشێندراوە: جا بە هۆی عەیبداری، یان بە هۆیەکیتر، ئەوە ئەرکی گەڕاندنەوەی فرۆشراوەکە-بۆ فرۆشیارەکە- تا ئەو شوێنەی لێیەوە وەرگیراوە، لە سەر کڕیارەکەیە، ئەرکی گەڕاندنەوەی پارەکەش-بۆ کڕیارەکە- تا ئەو

(بابٌ)

اَلْمَبِيعُ قَبْلَ قَبْضِهِ مِنْ ضَمانِ الْبائِعِ: فَإِنْ تَلِفَ اِنْفَسَخَ الْبَيْعُ وَسَقَطَ الثَّمَنُ، وَلَوْ أَبْرَأَهُ الْمُشْتَرِي عَنِ الضَّمانِ لَمْ يَبْرَأْ-فِالأَظْهَر-وَلَمْ يَتَغَيَّرِ الْحُكْمُ،

شوێنەی لێیەوە وەرگیراوە، لە سەر فرۆشیارەکەیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

3-هەر کەسێك بزانێ ماڵەکەی عەیبدارە، حەڕامە بیفرۆشێ تا عەیبەکە بە کڕیارەکە دەڵێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو، هەروەها ئەگەر یەکێکیتریش جگە لە فرۆشیارەکە بزانێ ئەو ماڵە عەیبی هەیە، لە سەری واجبە کڕیارەکە ئاگادار بکاتەوە، جا کڕیارەکە موسوڵمان بێ، یان کافر بێ، هەروەك لە (مغنی)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا ئەگەر ماڵە عەیبدارەکە بخاتە بەرچاو بە شێوەیەکی وەها: کڕیارەکە عەیبەکە ببینێ، ئەوەش بە ئاگادارکردنەوە دادەندرێ ﴿عَنْ أَبِهُرَيْرَةَ ﷺ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى صُبْرَةٍ مِنْ طَعامٍ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِيها فَنالَتْ أَصابِعُهُ بَلَلاً، فَقالَ: مَا هَذَا يا صاحِبَ الطَّعامِ؟ قالَ: أَصابَتْهُ السَّماءُ. فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَفَلاَ جَعَلْتَهُ فَوْقَ الطَّعامِ كَيْ يَراهُ النَّاسُ، مَنْ غَشَّ فَلَيْسَ مِنِّى﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ بە لای کۆمەڵە گەنمێکدا ڕابرد، جا دەستیخۆی خستە ناو گەنمەکەو پەنجەکانی گەیشتنە تەڕایەتیو فەرمووی: ئەی خاوەن گەنم ئەمە چیە؟ گوتی: باران لێیداوە. جا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دەبوا گەنمە تەڕەکەت لە لای سەرەوە دانابایە تاکو خەڵك ببینێ، هەر کەسێك خیانەتو فێڵبازی بکا، لە سەر ڕەووشتی من نیە.

﴿ بابٌ: **لە باسی شتیفرۆشراو پێش وەرگرتنی** ﴾

(اَلْمَبِيعُ) شتیفرۆشراو (قَبْلَ قَبْضِهِ) پێش ئەوەی کڕیارەکە وەریبگرێ (مِنْ ضَمانِ الْبائِعِ) هەر لە زامینیی فرۆشیارەکەیدایە، کەواتە: (فَإِنْ تَلِفَ) ئەگەر شتە فرۆشراوەکە فەوتاو نەما (اِنْفَسَخَ الْبَيْعُ) مامڵەتەکە هەڵدەوەشێتەوە (وَسَقَطَ الثَّمَنُ) پارەی فرۆشراوەکەش لە سەر کڕیارەکە لادەچێ، واتە: ئەگەر کڕیارەکە پارەی فرۆشراوەکەی دابوە فرۆشیارەکە، واجبە: بۆی بگەڕێنێتەوە، ئەگەر نەیدابو، لە سەری نیە بیداتێ.

(وَلَوْ أَبْرَأَهُ الْمُشْتَرِي) ئەگەر کڕیارەکە فرۆشیارەکەی ئازاد کرد (عَنِ الضَّمانِ) لە زامینیەکەو گوتی: ئەگەر فرۆشراوەکە بشفەوتێ پارەکەم وەرناگرمەوە (لَمْ يَبْرَأْ فِي الأَظْهَرِ) لە

فەرموودەی بەهێزتردا ئازاد نابێو (وَلَمْ يَتَغَيَّرِ الْحُكْمُ) ئەو بڕیارەیڕابردوو ناگۆڕێ، واتە: ئەگەر فرۆشراوەکە فەوتا، مامڵەتەکە هەڵدەوەشێتەوەو واجبە: پارەکەی بگەڕێنێتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر فرۆشیارەکە ماڵە فرۆشراوەکەی لە بەر دەستیکڕیارەکە دانا، کڕیارەکەش زانی ئەوە فرۆشراوەکەیەو لە وەرگرتنیشی قەدەغە نەکرابو بەلام بە قەسدی

وَإِتْلاَفُ الْمُشْتَرِي قَبْضٌ إِنْ عَلِمَ، وَإِلاَّ فَقَوْلاَنِ: كَأَكْلِ الْمالِكِ طَعامَهُ الْمَغْصُوبَ ضَيْفاً، وَالْمَــذْهَبُ أَنَّ إِتْــلاَفَ الْبــائِعِ كَتَلَفِــهِ، وَالأَظْهَــرُ أَنَّ إِتْــلاَفَ الأَجْنَبِــيِّ لاَ يَفْسَــخُ، بَلْ يَتَخَيَّرُ الْمُشْتَرِي بَيْنَ أَنْ يُجِيزَ وَيُغَرِّمَ الأَجْنَبِيَّ، أَوْ يَفْسَخَ فَيُغَرِّمَ الْبائِعُ الأَجْنَبِيَّ،

وەرینەگرت، ئەوە بە وەرگرتن دادەندرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەواتە: ئەگەر لەو حاڵەتەدا فرۆشراوەکە بشفەوتێ پارەکەی لە سەر کڕیارەکە لاناچێ. هەروەها ئەگەر فرۆشیارەکە ماڵەفرۆشراوەکەی هێنا، بەلام کڕیارەکە بە ڕقەکاری وەرینەگرت، ئەو کاتە دادوەر زۆری لێدەکا تا وەریبگرێ، جا ئەگەر کڕیارەکە سووڕ بوو لە سەر وەرنەگرتنی فرۆشراوەکە، یان لەو شوێنەدا حازر نەبو، ئەو کاتە دادوەر فەرمان دەداتە کەسێکیتر: فرۆشراوەکەی بۆ وەربگرێ، هەروەك لە (المجموع)دا فەرموویەتی.

(وَإِتْلاَفُ الْمُشْتَرِي) فەوتاندنی ماڵەفرۆشراوەکە بە کردارێکیکڕیارەکە (قَبْضٌ) بە وەرگرتن دادەندرێ (إِنْ عَلِمَ) ئەگەر زانیبی ئەوە فرۆشراوەکەیە (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر نەیزانیبێ (فَقَوْلاَنِ) لەو حاڵەتەدا دوو فەرموودە هەنە (كَأَكْلِ الْمالِكِ طَعامَهُ الْمَغْصُوبَ ضَيْفاً) وەك ئەو مەسەلەی خاوەنێك خواردەمەنیە زەوتکراوەکەی خۆی بە میوانی بخواو نەشزانێ ئەمە هی خۆیەتی، بە فەرموودەی بەهێزتر: ئەوەش بە وەرگرتن دادەندرێ، هەروەك زەوتکەرەکەش ئازاد دەبێ، چونکە خاوەنەکە بە خۆی ماڵیخۆی لە ناو بردوە.

(وَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (إِنَّ إِتْلاَفَ الْبائِعِ) فەوتاندنی فرۆشراوەکە –پێش وەرگرتنی– بە دەستی فرۆشیارەکەی: وەك لەناوی ببا، یان دووبارە بیفرۆشێتە کەسێکیترو نەتوانێ وەریبگرێتەوە، ئەوەش (كَتَلَفِهِ) وەك بە خۆی فەوتابێ وەهایە، واتە: مامڵەتەکە هەڵدەوەشێتەوەو پارەکەش لە سەر کڕیارەکە لادەچێ.

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّ إِتْلاَفَ الأَجْنَبِيِّ) فەوتاندنی فرۆشراوەکە بە دەستی کەسێکی بێگانە (لاَ يَفْسَخُ) مامڵەتەکە هەڵناوەشێتەوە (بَلْ يَتَخَيَّرُ الْمُشْتَرِي) بەڵکو کڕیارەکە سەرپشکە:

(بَيْنَ أَنْ يُجِيزَ) لە نێوان ئەوەی مامڵەتەکە بڕوێنێو هەڵینەوەشێنێتەوەو (وَيُغَرِّمَ الأَجْنَبِيَّ) تۆڵەی فرۆشراوەکەش–بۆ خۆی– لە بێگانەکە بستێنێ.

(أَوْ يَفْسَخَ) یان مامڵەتەکە هەڵبوەشێنێتەوە (فَيُغَرِّمَ الْبائِعُ الأَجْنَبِيَّ) ئینجا فرۆشیارەکەش

تۆڵەی فرۆشراوەکە لە بێگانەکە بستێنێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە دوای مامڵەتبەستن–پێش وەرگرتن– فرۆشیارەکە سودی لە خودی فرۆشراوەکە وەرگرتو بە کاری هێنا، ئەوە هیچ کرێی لە سەرنیە، مەگەر کڕیارەکە داوای فرۆشراوەکە بکاو فرۆشیارەکەش بە ڕقەکاری تەسلیمی نەکا، ئەو کاتە

وَلَوْ تَعَيَّبَ قَبْلَ الْقَبْضِ فَرَضِيَهُ أَخَذَهُ بِكُلِّ الثَّمَنِ، وَلَوْ عَيَّبَهُ الْمُشْتَرِي فَلاَ خِيارَ، أَوِ الأَجْنَبِيُّ فَالْخِيارُ: فَإِنْ أَجازَ غَرَّمَ الأَجْنَبِيَّ الأَرْشَ، وَلَوْ عَيَّبَهُ الْبائِعُ فَالْمَذْهَبُ ثُبُوتِ الْخِيارِ لاَالتَّغْرِيمِ، وَلاَ يَصِحُّ بَيْعُ الْمَبِيعِ قَبْلَ قَبْضِهِ،

کرێی لە سەر واجب دەبێ؛ بەڵام ئەو بەرهەمە زیادانەی لە دوای مامڵەت بەستن–لە لای فرۆشیارەکە– لە ماڵەفرۆشراوەکە پەیدا دەبن‌و لێی‌جیادەبنەوە: وەکو میوەو شیرو هێلکەو بێچوو...هتد، ئەوانە گشتی ملکی‌کڕیارەکەن‌و بە ئەمانەت لە لای‌فرۆشیارەکەنە، واتە: ئەگەر فرۆشیارەکە ئەو بەرهەمانە بە قەسدی بفەوتێنێ، تۆڵەی لە سەرە، بەڵام مامڵەتەکە هەڵناوەشێتەوە، بەڵکو ئەگەر بە هۆی فەوتانی‌فرۆشراوەکەش مامڵەتەکە هەڵبوەشێتەوە، ئەو بەرهەمانەی پێش هەڵوەشانەوە هەر بۆ کڕیارەکەنە، هەروەك لە (تحفە)و(الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ تَعَيَّبَ) ئەگەر ماڵەفرۆشراوەکە عەیبێکی لێ‌پەیدا بو (قَبْلَ الْقَبْضِ) پێش ئەوەی کڕیارەکە وەری بگرێ (فَرَضِيَهُ) جا کڕیارەکەش–بە عەیبەوە– پێی ڕازی بو (أَخَذَهُ بِكُلِّ الثَّمَنِ) ئەوە دەبی بە تەواوی پارەکەی بیەوێ‌و وەری بگرێ، واتە: ماف تۆڵەی عەیبەکەی نیە، چونکە دەتوانێ ڕازی نەبێ‌و مامڵەتەکە هەڵبوەشێنێتەوە، هەروەك لە لە پەشیمانی‌ی عەیبدا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ عَيَّبَهُ الْمُشْتَرِي) ئەگەر کڕیارەکە–بە خۆی– عەیبێکی لێ‌پەیدا کرد (فَلاَخِيارَ) ئەو کاتە ماف پەشیمانی‌ی نیە (أَوِالأَجْنَبِيُّ) یان ئەگەر بێگانەیەك عەیبێکی لێ‌پەیدا کرد (فَالْخِيارُ) ئەو کاتە کڕیارەکە ماف پەشیمانی‌ی هەیە: (فَإِنْ أَجازَ) جا ئەگەر پەشیمان نەبۆوەو مامڵەتەکەی ڕۆیاند (غَرَّمَ الأَجْنَبِيَّ الأَرْشَ) ئەو کاتە تۆڵەی عەیبەکە–بۆ خۆی– لە بێگانەکە دەستێنێ.

(وَ) هەروەها (لَوْ عَيَّبَهُ الْبائِعُ) ئەگەر فرۆشیارەکە–بەخۆی– عەیبێکی لێ‌پەیدا کرد (فَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (ثُبُوتُ الْخِيارِ) ئەو کاتەش ماف پەشیمانی بۆ کڕیارەکە هەیە (لاَالتَّغْرِيمِ) بەڵام ماف تۆڵەی عەیبەکەی نیە، کەوابو: ئەگەر حەز بکا: پەشیمان دەبێتەوە، ئەگەر نا: دەبی بە تەواوی پارەکەیی بیەوێ، هەروەك ڕابرا.

﴿ فرۆشتنەوەی شتی‌فرۆشراو پێش وەرگرتنی ﴾

(وَلاَ يَصِحُّ) بۆ كڕیارەكە دروست نیەو دانامەزرێ (بَيْعُ الْمَبِيعِ) فرۆشتنەوەی شتیفرۆشـراو (قَبْلَ قَبْضِهِ) پێش وەرگرتنی؟ چونكە ملكایەتەتیەكەی بێهێزە، واتە: ئەگەر فرۆشراوەكە –پێش وەرگرتنی– بفەوتێ مامڵەتەكە هەڵدەوەشـێتەوە، هـەروەك ڕابـرا، جیـاوازی نیـە فرۆشراوەكە: خواردەمەنی بێ–بە (إجـمـاع)ی زانایانیئایینی– یان هەر شتێكیتر بێ: كە

وَالأَصَـــحُّ أَنَّ بَيْعَـــهُ لِلْبـــائِعِ كَغَيْـــرِهِ، وَأَنَّ الإِجــارَةَ وَالــرَّهْنَ وَالْهِبَـــةَ كَـــالْبَيْعِ، وَأَنَّ الإِعْتاقَ بِخِلاَفِهِ، وَالثَّمَنُ الْمُعَيَّنُ كالْمَبِيعِ فَلاَ يَبِيعُهُ الْبائِعُ قَبْلَ قَبْضِهِ،

بگونجێ بگوازرێتەوە، یان نەگونجێ: وەكـو زەویو خـانوو ﴿عَنْ حَكِيمِ بِن حزامٍ﷛: قالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِذَا اشْتَرَيْتَ شَيْئاً فَلاَ تَبِعْهُ حَتَّى تَقْبِضَهُ﴾ رواه أحمـد والبيهقـي بسـند حسـن، پێغەمبەرﷺ فەرمووی: هەر كاتێك شتێكت كڕی، مەیفرۆشەوە تا وەریدەگری.

﴿ **ئاگــاداری** ﴾: لـە مەزهــەبیئیمامی(حنفی)دا دروسـتە: بـاغو زەمـینی فرۆشـراو پـێش وەرگرتن بفرۆشێتەوە، بەڵام ئەو فرۆشراوەی دەگونجێ بگوازرێتـەوە، ئـەو دروسـت نیـە، هەروەك لە كتێبەكانیخۆیاندا ڕوون كراوەتەوە.

هــەروەها لـە مەزهــەبی ئیمام(مالك)دا: تـەنها خواردەمـەنی دروسـت نیـە، واتـە: گشـت فرۆشراوێكی–جگە لە خواردەمەنی– دروستە پێش وەرگرتنی بفرۆشـێتەوە، هـەروەك لـە (شرح الموطأ)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ بَيْعَهُ لِلْبائِعِ) فرۆشتنەوەی فرۆشراو–پێش وەرگرتنی– هــەر بــە فرۆشـیارەكەی (كَغَيْـرِهِ) وەك فرۆشـتنەوەیەتی بــە یـەكێكیتر، واتــە: ئەگــەر بە پارەیەكیتر، یان بە زیاتر، یان بە كەمتر، یان بە ڕەگەزێكیتری جگە لە پارەكەی–پێش وەرگرتنی– بیفرۆشێتەوە فرۆشـیارەكە، ئـەو فرۆشـتنە دروسـت نیـە، بـەڵام ئەگـەر هـەر بـە خـودی پارەكـەیخۆی، یـان بـە وێنـەی پارەكـەیخۆی بیفرۆشـێتەوە فرۆشـیارەكە، ئــەو كاتــە دروســتەو بــە چاوپۆشیی‌پەشــیمانی دادەنــدرێ، هــەروەك لــە زۆربــەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَ)هـەر بـە فەرموودەیڕاسـتتر (أَنَّ الإِجـارَةَ) بەكرێـدانی فرۆشـراوەكە پـێش وەرگرتنـیو (وَالرَّهْنَ) هەم بە بارمتە دانانیو (وَالْهِبَةَ)هەم بەخشـینیو بـە قـەرزدانیو كردنـە مـارەییو كردنە خێر، ئەوانە گشتیان (كَالْبَيْعِ) وەكو فرۆشتنەوەیەتی پێش وەرگرتنی، واتە: هیچیان دروست نابن، بەڵام بە فەرموودەی بێهێز: ئەوانە گشتیان–پێش وەرگرتنی فرۆشراوەكە– دروستن، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى)دا فەرموویانە.

(وَأَنَّ الإِعْتاقَ) هەر بە فـەرموودەی ڕاسـتتر: ئازادكردنیكۆیلەیفرۆشـراو پـێش وەرگـرتنی (بِخِلاَفِهِ) بە پێچەوانەی فرۆشتنەوەیەتی واتە: ئازادكردنی دروست دەبێ.

(وَالثَّمَنُ الْمُعَيَّنُ) پارەی شتەفرۆشراوەکە ئەگەر دیارکراو بێ، ئەویش–پێش وەرگرتنی–(کالْمَبِيعِ) وەکو ماڵەفرۆشراوەکەیە–پێش وەرگرتنی– لە گشت ئەو بڕیارانەیڕابردوودا، کەواتە: (فَلاَ يَبِيعُهُ الْبائِعُ) نابی فرۆشیارەکە بیفرۆشێتەوە، واتە: دروست نیە دەستکاری پارەکە بکا (قَبْلَ قَبْضِهِ) پێش وەرگرتنی، جیاوازی نیە ئەو دەستکاریە: کردنە پارەی

وَلَهُ بَيْعُ مالِهِ فِي يَدِ غَيْرِهِ أَمانَةٌ: كَوَدِيعَةٍ وَمُشْتَرَكٍ وَقِراضٍ وَمَرْهُونٍ بَعْدَ إِنْفِكاكِهِ وَمَوْرُوثٍ وَباقٍ فِي يَدِ وَلِيِّهِ بَعْدَ رُشْدِهِ وَكَذا عارِيَةٌ وَمَأْخُوذٌ بِسَوْمٍ، وَلاَ يَصِحُّ بَيْعُ الْمُسْلَمِ فِيهِ وَلاَ الإِعْتِياضُ عَنْهُ، وَالْجَدِيدُ جَوازُ الإِسْتِبْدَالِ عَنِ الثَّمَنِ:

بازرگانی بێ، یان کرێی بەکرێگرتن بێ، یان بەخشین بێ، یان بە قەرزدان بێ، یان کردنە مارەیی بێ، یان کردنە خێر بێ، هەروەها جیاوازی نیە پارەکە پولو دراو بێ، یان شتێکیتر بێ.

﴿ فرۆشتنی (صَكّ)=شیك ﴾

(صَكّ)=شیك: پەڕە کاغەزێکە لە لایەن کاربەدەستی وولات دەردەچێ بۆ کەسێك، تێیدا دەنووسرێ: (ئەوەندە خۆراکە، یان ئەوەندە پارەیە بدرێتە ئەو کەسە).

جا بە فەرموودەی ڕاستتر: بۆ کەسەکە دروستە ئەو پەڕە کاغەزە بفرۆشێ؟ چونکە پەڕە کاغەزەکە–بە بێکڕین– بووەتە ملکیخۆیو بۆی جێگیر بووە، هەروەك ئیمامی (النواوی) لە (شرح مسلم)دا بە درێژی ڕوونی کردۆتەوە.

(وَلَهُ) هەروەها بۆی دروستە (بَيْعُ مالِهِ) ماڵیخۆی بفرۆشێ لەو حاڵەتەی (فِي يَدِ غَيْرِهِ أَمانَةٌ) ماڵەکە –بە ئەمانەت– لە دەستی کەسێکیتردایە: (كَوَدِيعَةٍ) وەك ماڵی سپێردراو و (وَمُشْتَرَكٍ) ماڵیهاوبەشو (وَقِراضٍ) ماڵی بە قازانج گێڕدراو لە لایەن کەسێکیترو (وَمَرْهُونٍ بَعْدَ إِنْفِكاكِهِ) ماڵی بە بارمتە داندراو پاش بەرهەڵبوونیو (وَمَوْرُوثٍ) هەم وەك ماڵی بە میرات گیراو و (وَباقٍ فِي يَدِ وَلِيِّهِ) ماڵی بن دەست سەرپەرشتکارەکەی (بَعْدَ رُشْدِهِ) پاش لاچوونی قەدەغەکردن (وَكَذا عارِيَةٌ) هەروەها ئەو شتەی بە خواستن داویەتیە کەسێکیتر، هەم (وَمَأْخُوذٌ بِسَوْمٍ) ئەو شتەی کڕیاریش بە دەستیەوە گرتوە، تاکو تەماشای بکا: ئایا پێی باشە بیکڕێ، یان نا؟ بەڵام هێشتا پێك نەهاتبون، واتە: ئەوانەیڕابردوو–گشتیان– دروستە: پێش وەرگرتنەوەیان بیانفرۆشێ؟ چونکە ئەوانە ملکیخۆیەتیو نەیکڕیون، بۆیێ وەرگرتنەوەیان مەرج نیە بۆ فرۆشتنیان.

﴿ گۆڕینەوەی قەرزێك بە شتێکیتر ﴾

(وَلاَ يَصِحُّ) دروست نیەو دانامەزرێ (بَيْعُ الْمُسْلَمِ فِيهِ) فرۆشتنی ماڵی سەلەم تێداکراو پێش وەرگرتنی (وَلاَالإِعْتِياضُ عَنْهُ) هەروەها گۆڕینەوەشی دروست نیە پێش وەرگرتنی، بۆ وێنە:

ئێستا سەد دینار بداتە یەکێك بە سەلەمی سەد کیلۆ گەنم کە پاش پێنج مانگیتر بۆی بێنێ، ئەوە فرۆشتنو گۆڕینەوەی ئەو گەنمە-پێش وەرگرتنی- دروست نیە.
بەڵام (وَالْجَدِيدُ) فەرموودەی نوێیئیمامی(الشافعی) ئەمەیە: (جَوازُ الإِسْتِبدَالِ عَنِ الثَّمَنِ) پارەی شتە فرۆشراوەکە-ئەگەر قەرز بێ- دروستە: لەگەڵ قەرزدارەکەی بیگۆڕێتەوە
فَإِنْ اِسْتَبْدَلَ مُوافِقاً فِي عِلَّةِ الرِّبا كَدَراهِمَ عَنْ دَنانِيرَ أُشْتُرِطَ قَبْضُ الْبَدَلِ فِي الْمَجْلِسِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ التَّعْيِينُ فَالْعَقْدِ وَكَذَا الْقَبْضُ فِي الْمَجْلِسِ إِنِ اسْتَبْدَلَ ما لاَ يُوافِقُ فِالْعِلَّةِ: كَثَوْبٍ عَنْ دَراهِمَ، وَلَوِ اسْتَبْدَلَ عَنِ الْقَرْضِ

بە شتێکیتر، جا پارەکە: پولو دراو بێ، یان نا ﴿عَنْ اِبْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: قُلْتُ: يارَسُولَ اللهِ ﷺ إِنِّي أَبِيعُ الإِبِلَ بِالدَّنانِيرِ وَآخُذُ الدَّراهِمَ وَأَبِيعُ بِالدَّراهِمِ وَآخُذُ الدَّنانِيرَ؟ فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: لاَبَأْسَ أَنْ تَأْخُذَها بِسِعْرِ يَوْمِها مالَم تَفْتَرِقا وَبَيْنَكُما شَيْءٌ﴾ رواه أصحاب السنن وصححه الحاكم، من ووشتر بە قەرز دەفرۆشم: جا بە دینار دەیفرۆشمو لە جیاتیدینار دیرهەم وەردەگرمەوە، بە دیرهەم دەیفرۆشمو لە جیاتیدیرهەم دینار وەردەگرمەوە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: هیچ باس نیە بەگوێرەی نرخی ڕۆژەکەیان-لەجیاتییەکتری- وەریان بگری، بەو مەرجەی کە لێك جیا ئەبنەوە، هیچ شتێك لە نێوانتاندا نەمابێ، واتە: گۆڕدراوەکە گشتی وەرگیرابێ.
(فَإِنِ اسْتَبْدَلَ مُوافِقاً) جا ئەگەر قەرزەکەی گۆڕییەوە بە شتێکی وەها: کە وەکو یەکتری بون (فِي عِلَّةِالرِّبا) لە هۆکاری ڕیبادا (كَدَراهِمَ عَنْ دَنانِيرَ) وەك لە جیاتی دینارەقەرزەکانی دیرهەم وەربگرێتەوە، ئەوە-لە گۆڕینەوەی ئەوجۆرەقەرزەدا- مەرجە: بە زوبان قبوڵی بکاو، هەم (أُشْتُرِطَ قَبْضُ الْبَدَلِ فِيالْمَجْلِسِ) بە مەرج دانـدراوە: پێش لێکجیابوونەوە لە دانیشگەی گۆڕینەوەدا-هەموو گۆڕدراوەکە- وەربگرێ، نەوەك ببێتە (رِباالْيَدِ)، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو.
ئینجا (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ التَّعْيِينُ فِيالْعَقْدِ) مەرج نیە ئەو پارەیەی-لەجیاتیقەرزەکە- وەردەگیرێ: لە مامڵەت بەستنی گۆڕینەوەکەدا دیاری بکا، وەك بڵێ: ئەم دینارە لەجیاتی دیرهەمەقەرزەکان. چونکە دیاریکردنو وەرگرتنی گۆڕدراوەکە لە دانیشگەیگۆڕینەوەکەدا بە مەرج داندراوە ئەگەر گۆڕدراوەکان لە هۆکاری ڕیبادا وەکو یەکتری بن، هەروەك تازە ڕابرا.
(وَكَذَا الْقَبْضُ فِيالْمَجْلِسِ) هەروەها مەرج نیە لە دانیشگەیگۆڕینەوەشدا شتەگۆڕدراوەکە وەربگرێ (إِنِ اسْتَبْدَلَ مالاَيُوافِقُ فِيالْعِلَّةِ) ئەگەر قەرزەکەی گۆڕییەوە بە شتێکی وەها: کە لە هۆکاری ڕیبادا وەکو یەکتری نەبون (كَثَوْبٍ عَنْ دَراهِمَ) وەك جلوبەرگێك لە جیاتی دیرهەمە

قەرزەكانی وەربگرێ، واتە: لە دانیشگەكەدا تەنها مەرجە جلەكە دیاری بكرێو قبوڵی بكا، بەڵام وەرگرتنی مەرج نیە؟ چونكە لە هۆكاریڕیبادا وەكو یەكتری نین.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو، دەربارەی ئەو فرۆشراوە بوو: كە بە قەرز فرۆشرابێو هێشتا پارەكەی وەرنەگیرابێ (و) هەروەها (لَو اسْتَبْدَلَ عَنِ الْقَرْضِ)ئەگەر شتێك وەربگرێ لەجیاتی وَقِيمَةِ الْمُتْلَفِ جازَ، وَفِي اشْتِراطِ قَبْضِهِ فِي الْمَجْلِسِ مَاسَبَقَ، وَبَيْعُ الدَّيْنِ لِغَيْرِ مَنْ عَلَيْهِ باطِلٌ فِالأَظْهَر: بِأَنِ يَشْتَرِيَ عَبْدَ زَيْدٍ بِمِأَةٍ لَهُ عَلَعَمْرٍو، وَلَوْ كانَ لِزَيْدٍ وَعَمْرٍو دَيْنانِ عَلَى شَخْصٍ فَباعَ زَيْدٌ عَمْراً دَيْنَهُ بِدَيْنِهِ بَطَلَ قَطْعاً،

شتێكیتری بە قەرزدراو: جا پارە بێ، یان نا (وَقِيمَةِ الْمُتْلَفِ) هەروەها ئەگەر شتێك وەربگرێ لەجیاتی نرخیشتێكیفەوتێندراو، لەو دووانەشدا (جازَ) ئەو گۆڕینەوەیە دروستەو (وَفِي اشْتِراطِ قَبْضِهِ فِيالْمَجْلِسِ) دەربارەی وەرگرتنی گۆڕدراوەكە لە دانیشگەی گۆڕینەوەدا (ما سَبَقَ) گشت ئەو بڕیارانەیڕابردوو ڕەچاو دەكرێن:

واتە: ئەگەر لەجیاتی پارە بە قەرزدراوەكە پارەیەكیتر لە قەرزدارەكە وەربگرێتەوە، یان لەجیاتی گەنمە بە قەرزدراوەكە خواردەمەنیەكیتر لە قەرزدارەكە وەربگرێتەوە، ئەوە مەرجە پێش لێكجیابوونەوە: لە دانیشگەكەدا پارەكەو خواردەمەنیەكە وەربگرێ؟ چونكە لە هۆكاری ڕیبادا وەكو یەكترن، بەڵام ئەگەر شتێكیتری–جگە لە پارە– لەجیاتی پارە قەرزەكە وەربگرێ، یان شتێكیتری–جگە لە خواردەمەنی– لەجیاتی خواردەمەنیە قەرزەكە وەربگرێ، ئەو كاتە وەرگرتنی مەرج نیە؟ چونكە لە هۆكاری ڕیبادا وەكو یەكتری نین، بەڵام دیاریكردنیو قبوڵكردنی مەرجە.

هەروەها ئەگەر لە تۆڵەی گەنمەفەوتێندراوەكە برنج، یان جۆ وەربگرێتەوە، مەرجە پێش لێكجیابوونەوە: لە دانیشگەكەدا برنجەكەو جۆیەكە وەربگرێ؟ چونكە لە هۆكاریڕیبادا وەكو یەكترن، بەڵام ئەگەر شتێكیتری جگە لە خواردەمەنی– لە تۆڵەیگەنمەكە– وەربگرێ، ئەو كاتە وەرگرتنی مەرج نیە؟ چونكە لە هۆكاریڕیبادا وەكو یەكتری نین، بەڵام دیاریكردنیو قبوڵكردنی مەرجە.

(وَبَيْعُ الدَّيْنِ) فرۆشتنی قەرز (لِغَيْرِ مَنْ عَلَيْهِ) بە كەسێكیتری جگە لەو كەسەی قەرزەكەی لە سەرە (باطِلٌ) بەتاڵەو دانامەزرێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (بِأَن يَشْتَرِيَ عَبْدَ زَيْدٍ) وەك كۆیلەی زەید بكڕێ (بِمِأَةٍ لَهُ عَلَىعَمْرٍو) بەو سەددینارەقەرزەی لە سەر عەمر هەیەتی، بەڵام لە زۆربەیسەرچاوەكاندا فەرموویانە: فەرموودەی پشت پێبەستراو ئەمەیە: فرۆشتنی قەرز بە كەسێكیتری جگە لە قەرزدارەكەش دروستە، هەروەك بە خودی قەرزدارەكەش دروست بوو: وەك گۆڕینەوەكەیڕابردوو.

(وَلَوْكانَ لِزَيْدٍ وَعَمْرٍو دَيْنانِ عَلَىشَخْصٍ) ئەگەر (زەید)و (عەمر) هەر یەكەیان قەرزێكیان لە

سەر کەسێکیتر هەبو (فَباعَ زَيْدٌ عَمْراً دَيْنَهُ بِدَيْنِه) ئینجا (زەید) قەرزەکەی خۆی فرۆشتە (عەمر) بە قەرزەکەی وی (بَطَلَ قَطْعاً) ئەوە دروست نیەو بەتاڵە، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام ﴿عَنْ اِبْنِ عمَرَ رَضِىَاللهُ عَنْهُما: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ بَيْعِ الْكالِئِ بِالْكالِئِ﴾ رواه الحاكم وصححه، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە: قەرزێك بە قەرزێك بفرۆشرێ.

وَقَبْضُ الْعَقارِ تَخْلِيَتُهُ لِلْمُشْتَرِي وَتَمْكِينُهُ مِنَ التَّصَرُّفِ، بِشَرْطِ فَراغِهِ مِنْ أَمْتِعَةِ الْبائِعِ، فَإِنْ لَمْ يَحْضُرِ العاقِدانِ الْمَبِيعَ أُعْتُبِرَ مُضِيُّ زَمَنٍ يُمْكِنُ فِيهِ الْمُضِيُّ إِلَيْهِ فِالأَصَحِّ، وَقَبْضُ الْمَنْقُولِ تَحْوِيلُهُ:

﴿ ئاگاداری ﴾: لەو ڕوونکردنەوەی ڕابردوو دەردەکەوێ: ئەگەر ژنێك نۆزدە میسقال زێڕ مارەیی قەرز بوو لە سەر مێردەکەی، ئەوە دروستە مارەییەکەی بفرۆشێتە مێردەکەی-واتە: لەجیاتیمارەییەکەی شتێکیتری لێوەربگرێ- جا ئەگەر بە پارە بیفرۆشیتێ، ئەوە مەرجە قبوڵی بکاو هەم-پێش لێکجیابوونەوە- لە دانیشگەی مامڵەتەکەدا پارەکەی لێوەربگرێ، بەڵام ئەگەر بە شتێکیتری-جگە لە پارە- بیفرۆشیتێ، ئەوە تەنها مەرجە: شتەکە دیاری بکرێو قبوڵی بکا، بەڵام وەرگرتنی مەرج نیە، هەروەك لە پێش ئێرەدا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ چۆنیەتی وەرگرتنی فرۆشراوەکە ﴾

(وَقَبْضُ الْعَقارِ) وەرگرتنی باغو زەمینو خانوو، بەم جۆرەیە: (تَخْلِيَتُهُ لِلْمُشْتَرِى) فرۆشیارەکە-بە گوتن- واز لە فرۆشراوەکە بێنێ بۆ کڕیارەکەو (وَتَمْكِينُهُ مِنَ التَّصَرُّفِ) هەم بۆی بگونجێنێ دەستکاری فرۆشراوەکە بکا (بِشَرْطِ فَراغِهِ مِنْ أَمْتِعَةِالْبائِعِ) بەو مەرجەی شوێنە فرۆشراوەکە: گشت کەلوپەلێکی فرۆشیارەکەو هەم کەلوپەلی خەڵکیتریش -جگە لە هیکڕیارەکە- لێی لابردرێ: وەك کەلوپەلی کرێچیو زەوتکەرو هەر کەسێکیتر، بەڵام مەرج نیە کڕیارەکە بڕواتە ناو شوێنەکەو دەستکاریی بکا.

(فَإِنْ لَمْ يَحْضُرِالْعاقِدانِ الْمَبِيعَ) جا ئەگەر کڕیارەکەو فرۆشیارەکە لە لای شتەفرۆشراوەکە ئامادە نەبون، ئەوە فرۆشتنەکە دروست دەبێ، بەڵام (أُعْتُبِرَ) بۆ دروستبوونی وەرگرتنەکە ڕەچاو دەکرێ (مُضِيُّ زَمَنٍ) کاتێکی وەها بڕوا: کە (يُمْكِنُ فِيهِ الْمُضِيُّ إِلَيْهِ) بگونجێ بەگوێرەی عادەت لەو ماوەیەدا بڕواتە لای فرۆشراوەکە (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەم پێویستە کەلوپەلی فرۆشیارەکەو خەڵکیتریشی لێ لابردرێ، هەروەك لە (تحفة) و(نهاية)دا فەرموویانە.

(وَقَبْضُ الْمَنْقُولِ) وەرگرتنی ئەو فرۆشراوەی دەگونجێ بگواسترێتەوە، بەم جۆرەیە: (تَحْوِيلُهُ) کڕیارەکە، یان جێگرێکیکڕیارەکە لە شوێنێك بیباتە شوێنێکیتر

﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَاللهُ عَنْهُما: كُنَّا نَشْتَرِىالطَّعامَ مِنَ الرُّكْبانِ جُزافاً، فَنَهانا رَسُولُ اللهِﷺ أَنْ نَبِيعَهُ حَتَّى نَنْقُلَهُ﴾ رواه الشيخان، ئێمه لەگۆترە خواردەمەنیمان لە كاروانچیان دەكڕی، جا پێغەمبەرﷺ قەدەغەی كردین ئەو خواردەمەنیە بفرۆشینەوە، تا لە شوێنی خۆی دەیگوازینەوە شوێنێكیتر.

فَإِنْ جَرَى الْبَيْعُ بِمَوْضِعٍ لاَ يَخْتَصُّ بِالْبائِعِ كَفَى نَقْلُهُ إِلَى حَيِّزٍ، وَإِنْ جَرَى فِى دارِالْبائِعِ لَمْ يَكْفِ ذَلِكَ إِلاَّ بِإِذْنِ الْبائِعِ فَيَكُونُ مُعِيراً لِلْبُقْعَةِ. (فَرْعٌ) لِلْمُشْتَرِى قَبْضُ الْمَبِيعِ إِنْ كانَ الثَّمَنُ مُؤَجَّلاً أَوْ سَلَّمَهُ، وَإِلاَّ فَلاَ يَسْتَقِلُّ بِهِ، وَلَوْ بِيعَ الشَّيْءُ تَقْدِيراً: كَثَوْبٍ وَأَرْضٍ ذَرْعاً وَحِنْطَةٍ كَيْلاً أَوْ وَزْناً اُشْتُرِطَ مَعَ النَّقْلِ ذَرْعُهُ أَوْ كَيْلُهُ أَوْ وَزْنُهُ،

(فَإِنْ جَرَى الْبَيْعُ بِمَوْضِعٍ) جا ئەگەر فرۆشتنەكە لە شوێنێكی وەهادا كرا: كە (لاَ يَخْتَصُّ بِالْبائِعِ) تایبەت بە فرۆشیارەكە نەبو: وەك ڕێگەو كۆڵانو شوێنە گشتیەكانیتر، یان لە ماڵیكڕیارەكەدا كرا، ئەوە (كَفَىنَقْلُهُ إِلَى حَيِّزٍ) بۆ دروستبوونی وەرگرتنەكە ئەوەندە بەسە: فرۆشراوەكە بگوازێتەوە لایەكیشوێنەكە.

(وَإِنْ جَرَى فِى دارِالْبائِعِ) بەڵام ئەگەر فرۆشتنەكە لە خانوو=مڵكی فرۆشیارەكەدا كرا، ئەوە (لَمْ يَكْفِ ذَلِكَ) ئەو گواستنەوەیە بەس نیە (إِلاَّ بِإِذْنِ الْبائِعِ) تەنها بەئیزنی فرۆشیارەكە نەبێ (فَيَكُونُ مُعِيراً لِلْبُقْعَةِ) جا ئەگەر فرۆشیارەكە ئیزنیدا بیگوازێتەوە لایەك، ئەوە لایەكەی بە خواستن داوەتە كڕیارەكە، تاكو فرۆشراوەكەی لێدابنێو وەرگرتنەكە دروست دەبێ.

﴿(فَرْعٌ) لقێكی باسەكە: مافی وەرگرتنیفرۆشراوەكە﴾

(لِلْمُشْتَرِى قَبْضُ الْمَبِيعِ) كڕیارەكە مافی هەیە: فرۆشراوەكە وەربگرێ بە بێئیزنی فرۆشیارەكە (إِنْ كانَ الثَّمَنُ مُؤَجَّلاً) ئەگەر فرۆشتنەكەی بە پارەیەكی قەرز بێ (أَوْ سَلَّمَهُ) یان بە حازر بێو پارەكەشی تەسلیمی فرۆشیارەكە كردبێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بە حازر بوو، پارەكەشی تەسلیم نەكردبو (فَلاَ يَسْتَقِلُّ بِهِ) نابێ سەربەخۆ-بە بێئیزنی فرۆشیارەكە- وەریبگرێ، واتە: ئەگەر لەم حاڵەتەدا بە بێئیزنی فرۆشیارەكە وەریگرت، واجبە: بیگەڕێنێتەوەو هیچ دەستكاریەكیشی لەو وەرگیراوەدا دروست نابێ، جا ئەگەر فەوتاندی پارەكەی لە سەر جێگیر دەبێو واجبە بیداتە فرۆشیارەكە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو-كە گووتمان ئەوەندە بەسە: فرۆشراوەكە لە شوێنێك بگواسترێتەوە شوێنێكیتر- دەربارەی ئەو شتانە بوو: كە لە گۆترە فرۆشرابن، بەڵام (وَلَوْ بِيعَ الشَّيْءُ تَقْدِيراً) ئەگەر شتومەك بە ئەندازە بفرۆشرێ (كَثَوْبٍ وَأَرْضٍ) وەك

جل‌وبه‌رگ‌و زه‌وی (ذَرْعاً) به‌ پێوانه‌ی گه‌ز بفرۆشرێ‌و (وَحِنْطَةٍ كَيْلاً) گه‌نم به‌ پێوانـه‌ی ڕیـه‌ بفرۆشرێ (أَوْ وَزْناً) یان شتێك به‌ كێشانه‌ی ته‌رازوو بفرۆشرێ، یان بـه‌ ژمـاردن بفرۆشـرێ، ئه‌وه‌ (اُشْتُرِطَ مَعَ النَّقْلِ) به‌ مه‌رج داندراوه‌–له‌گه‌ڵ گواستنه‌وه‌شی– (ذَرْعُهُ) به‌ گه‌ز بپێورێ (أَوْ كَـيْلُهُ) یـان بـه‌ ڕیـه‌ بپێورێ (أَوْ وَزْنُـهُ) یـان بكێشـرێ، یـان بژمـێردرێ، چـونكه‌ مِثالُـــهُ: بِعْتُكَهـــا كُـــلَّ صـــاعٍ بِـــدِرْهَمٍ، أَوْ عَلَىٰ أَنَّهـــا عَشَـــرَةُ آصُـــعٍ، وَلَـــوْ كـــانَ لَـــهُ طَعـــامٌ مُقَـــدَّرٌ عَلَـــى زَيْـــدٍ وَلِعَمْـــرٍو عَلَيْـــهِ مِثْلُـــهُ فَلْيَكْتَـــلْ لِنَفْسِهِ ثُمَّ يَكِيلُ لِعَمْرٍو، فَلَوْ قالَ إِقْبِضْ مِنْ زَيْدٍ ما لِي عَلَيْهِ لِنَفْسِكَ فَفَعَلَ فَالْقَبْضُ فاسِدٌ. (فَرْعٌ) قالَ الْبائِعُ: لاَ أُسَلِّمُ الْمَبِيعَ حَتَّى أَقْبِضَ ثَمَنَهُ، وَقالَ الْمُشْتَرِي فَي الثَّمَنِ مِثْلَهُ،

پێغه‌مبه‌رﷺ ده‌فه‌رموێ: ﴿مَنْ اِشْتَرَى طَعاماً فَلاَ يَبِعْهُ حَتَّى يَكْتالَهُ﴾ رواه مسلم، هه‌ر كه‌سێك خوارده‌مه‌نیه‌كی كڕی، نابێ بیفرۆشێته‌وه‌ تا ده‌یپێوێ.

(مِثالُهُ) وێنه‌ی پێوانه‌كه‌: (بِعْتُكَها) ئه‌م كۆمه‌ڵه‌ گه‌نمه‌م فرۆشته‌ تۆ (كُلَّ صاعٍ بِدِرْهَمٍ) هـه‌ر ساعێك به‌ دیرهه‌مێك (أَوْ) یان فرۆشتمه‌ تۆ (عَلَى أَنَّها عَشَرَةُ آصُعٍ) كه‌ كۆمه‌ڵه‌كه‌ ده‌ ساعه‌، واته‌: مه‌رجه‌ بپێورێ‌و وه‌ربگیرێ.

(وَلَوْ كانَ لَهُ طَعامٌ مُقَدَّرٌ عَلَى زَيْدٍ) ئه‌گه‌ر (به‌كر) ئه‌ندازه‌یه‌ك خوارده‌مه‌نیی له‌ سه‌ر (زه‌ید) هه‌بو (وَلِعَمْرٍو عَلَيْهِ مِثْلُهُ) هه‌م (عه‌مر)یش هه‌مان ئه‌ندازه‌ی خوارده‌مه‌نیه‌كه‌ی له‌ سه‌ر (به‌كر) هه‌بو (فَلْيَكْتَلْ لِنَفْسِهِ) كه‌ (به‌كر)خوارده‌مه‌نیه‌كه‌ی له‌ (زه‌ید) وه‌رگرته‌وه‌، واجبه‌: بۆ خۆی داوای لێبكـا جارێـك بیپێـوێ (ثُـمَّ) ئینجـا (يَكِيـلُ لِعَمْـرٍو) ئـه‌ویش بـۆ (عـه‌مر) دووبـاره‌ ده‌یپێوێته‌وه‌ كه‌ ده‌یداته‌وه‌، تا وه‌رگرتن و وێدانه‌كه‌ دروست بێن.

كه‌وابو: (فَلَوْ قالَ) ئه‌گه‌ر له‌ وێنه‌ی‌ڕابردوودا (به‌كر) به‌ (عه‌مر)ی‌گوت (إِقْبِضْ مِنْ زَيْدٍ ما لِي عَلَيْهِ) بڕۆ لای (زه‌ید) ئه‌وه‌ی من له‌ سه‌ر ئه‌وم هه‌یه‌ لێی وه‌ربگره‌وه‌ (لِنَفْسِكَ) بـۆ خـۆت له‌جیاتی قه‌رزه‌كه‌ت (فَفَعَلَ) ئینجـا (عـه‌مر)یش لـه‌ جیـاتی (بـه‌كر) بـۆ خـۆی لـه‌ (زه‌یـد)ی وه‌رگرته‌وه‌ (فَالْقَبْضُ فاسِدٌ) ئه‌م وه‌رگرتنه‌وه‌ی (عه‌مر) بۆ خۆی به‌تاڵه‌و دانامه‌زرێ، چونكه‌ وه‌رگرو وێده‌ر–ته‌نها– یه‌ك كه‌سه‌: كـه‌ (عـه‌مر)ه‌، هـه‌م ﴿نَهَىٰ رَسُولُ اللهِﷺ عَنْ بَيْعِ الطَّعامِ حَتَّى يَجْرِيَ فِيهِ الصَّاعانِ: صاعُ الْبائِعِ وَصاعُ الْمُشْتَرِي﴾ رواه الدارقطني والبزار بإسناد حسن، پێغه‌مبه‌رﷺ قه‌ده‌غه‌ی كردوه‌: خوارده‌مه‌نی بفرۆشرێ، تا دوو سـاعی تـێدا بـه‌كار دێـن: ساعی فرۆشیارو ساعی كڕیار. به‌ڵام به‌م وه‌رگرتنه‌ (زه‌ید) ئازاد ده‌بێ‌و قه‌رزی (به‌كر)ی له‌ ئه‌ستۆ لاده‌چێ، هه‌روه‌ك له‌ (تحفه‌)دا فه‌رموویه‌تی.

﴿ **ئـاگــاداری** ﴾ ئـه‌ركی هێنانی‌فرۆشـراوه‌كه‌و پێوانی‌ـو كێشـانی‌و ژمـاردنی لـه‌ سـه‌ر فرۆشـیاره‌كه‌یه‌، هـه‌روه‌ها ئـه‌ركی ژمـاردن‌و هێنـانی پاره‌كـه‌و ئـه‌ركی گواسـتنه‌وه‌ی فرۆشراوه‌كه‌ش له‌ سه‌ر كڕیاره‌كه‌یه‌، هه‌روه‌ك له‌ زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌كاندا ڕوون كراوه‌ته‌وه‌.

﴿ (فَرْعٌ) لقێکی باسەکە: کێشەی تەسلیمکردنی فرۆشراوەکە ﴾

(قالَ الْبائِعُ) ئەگەر–لە دوای جێگیربوونی مامڵەت بەستن– فرۆشیارەکە گوتی: (لاَ أُسَلِّمُ الْمَبِيعَ حَتَّى أَقْبِضَ ثَمَنَهُ) فرۆشراوەکە تەسلیم ناکەم، واتە: نایدەمە دەستیکڕیارەکە تا پارەکەی وەردەگرم (وَقالَ الْمُشْتَرِي فِي الثَّمَنِ مِثْلَهُ) کڕیارەکەش گوتی: منیش پارەکەی

منهاج– بەرگیسێیەم–5

أُجْبِرَ الْبائِعُ، وَفِي قَوْلٍ الْمُشْتَرِي، وَفِي قَوْلٍ لاَ إِجْبَارَ، وَفِي قَوْلٍ يُجْبَرانِ، قُلْتُ: فَإِنْ كانَ الثَّمَنُ مُعَيَّناً سَقَطَ الْقَوْلانِ الْأَوَّلانِ وَأُجْبِرا فِي الْأَظْهَرِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَإِذا سَلَّمَ الْبائِعُ أُجْبِرَالْمُشْتَرِي إِنْ حَضَرَالثَّمَنُ، وَإِلاَّ فَإِنْ كانَ مُعْسِراً فَلِلْبائِعِ الْفَسْخُ بِالْفَلَسِ، أَوْ مُوسِراً وَمالُهُ بِالْبَلَدِ أَوْ بِمَسافَةٍ قَرِيبَةٍ حُجِرَ عَلَيْهِ فِي أَمْوالِهِ حَتَّى يُسَلِّمَ، فَإِنْ كانَ بِمَسَافَةِالْقَصْرِ لَمْ يُكَلَّفِ الْبائِعُ الصَّبْرَ إِلَىإِحْضارِهِ، وَالأَصَحُّ:

نادەمە دەستیفرۆشیارەکە تا فرۆشراوەکە وەردەگرم. ئەوە بۆ بڕاندنەوەی ئەم کێشەیە (أُجْبِرَ الْبائِعُ) فرۆشیارەکە ناچار دەکرێ: فرۆشراوەکە بداتە دەستیکڕیارەکە (وَفِيقَوْلٍ الْمُشْتَرِي) لە فەرموودەیەکدا کڕیارەکە ناچار دەکرێ (وَفِيقَوْلٍ لاَإِجْبارَ)لە فەرموودەیەکیشدا هیچیان ناچار ناکرێن، بەڵکو (فَمَنْ سَلَّمَ) هەر کامەیان ماڵەکەیخۆی دایە دەست ئەویتر، ئەو کاتە (أُجْبِرَ صَاحِبُهُ) هاوڕێیەکەشی ناچار دەکرێ ماڵەکەی خۆی بداتەدەست (وَفِيقَوْلٍ يُجْبَرانِ) لە فەرموودەیەکدا هەردووکیان ناچار دەکرێن: ماڵەکەیان ئامادە بکەن و هەر یەکەیان بیداتە دەست ئەویتر.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: (فَإِنْ كانَ الثَّمَنُ مُعَيَّناً) ئەگەر پارەکەش وەکو فرۆشراوەکە دیارکراو بێ، لەو حاڵەتەدا (سَقَطَ الْقَوْلاَنِ الأَوَّلاَنِ) فەرموودەی یەکەمو دووەم لا دەچنو (وَأُجْبِرا) هەردووکیان ناچار دەکرێن ماڵەکەیان بدەنە دەست یەکتری (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

ئینجا (وَإِذا سَلَّمَ الْبائِعُ)هەر کاتێك فرۆشیارەکە فرۆشراوەکەی دایە دەست کڕیارەکە (أُجْبِرَ الْمُشْتَرِي) کڕیارەکەش ناچار دەکرێ پارەکەی بداتە دەست فرۆشیارەکە (إِنْ حَضَرَ الثَّمَنُ) ئەگەر پارەکە لە دانیشگەی مامڵەتەکەدا حازر بێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر پارەکە حازر نەبو، تێبینی دەکرێ: (فَإِنْ كانَ مُعْسِراً) ئەگەر کڕیارەکە نەبوویی بوو، بۆی نەدەگونجا پارەی فرۆشراوەکە بدا، ئەو کاتە (فَلِلْبائِعِ الْفَسْخُ بِالْفَلَسِ) فرۆشیارەکە مافی هەیە: مامڵەتەکە هەڵبوەشێنێتەوە بە هۆی لاتیی=نەبوونیی کڕیارەکەو فرۆشراوەکەی وەردەگرێتەوە (أَوْ مُوسِراً) یان ئەگەر کڕیارەکە هەبوویی بوو و (وَمالُهُ بِالْبَلَدِ) لە شوێنی مامڵەتەکەدا ماڵی هەبو (أَوْ بِمَسافَةٍ قَرِيبَةٍ) یان لە شوێنێکی نزیك ئەوێ ماڵی هەبو، ئەو کاتە (حُجِرَ عَلَيْهِ فِي أَمْوالِهِ) کڕیارەکە قەدەغە دەکرێ لە دەستکاریکردنی گشت مڵكو ماڵیخۆی (حَتَّى يُسَلِّمَ)

تا پارەکە دەداتە فرۆشیارەکە.

بەلام (فَإِنْ كانَ بِمَسَافَةِ الْقَصْرِ) ئەگەر لە شوێنێکی دوور–بە ئەندازەی هەشتا کیلۆمەتر و بە سەرەوەتر– کڕیارەکە ماڵی هەبو، ئەو کاتە (لَمْ يُكَلَّفِ الْبائِعُ الصَّبْرَ إِلَى إِحْضارِهِ) داوا لە فرۆشیارەکە ناکرێ خۆی ڕابگرێ تا کڕیارەکە پارەکەی بۆ دێنێ، بەڵکو (وَالأَصَحُّ) أَنَّ لَهُ الْفَسْخَ فَإِنْ صَبَرَ فَالْحَجْرُ كَما ذَكَرْنا، وَلِلْبائِعِ حَبْسُ مَبِيعِهِ حَتَّى يَقْبِضَ ثَمَنَهُ إِنْ خافَ فَوْتَهُ بِلاَ خِلاَفٍ، وَإِنَّمَا الأَقْوالُ إِذَا لَمْ يَخَفْ فَوْتَهُ وَتَنازَعا فِي مُجَرَّدِ الإِبْتِداءِ.

(بَابُ التَّوْلِيَةِ وَالإِشْراكِ وَالْمُرابَحَةِ)

إِشْتَرَى شَيْئاً ثُمَّ قَالَ لِعالِمٍ بِالثَّمَنِ وَلَّيْتُكَ هَذَاالْعَقْدَ فَقَبِلَ لَزِمَهُ مِثْلُ الثَّمَنِ،

فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (أَنَّ لَهُ الْفَسْخَ) فرۆشیارەکە بۆی هەیە مامڵەتەکە هەڵبوەشێنێتەوە (فَإِنْ صَبَرَ) جا ئەگەر خۆی ڕاگرت و هەڵینەوەشاندەوە، ئەو کاتە (فَالْحَجْرُ كَما ذَكَرْنا) کڕیارەکە قەدەغەی لە سەر دادەندرێ تا پارەکەی دەدا، هەروەك باسمان کرد.

(وَلِلْبائِعِ) فرۆشیارەکە مافی هەیە (حَبْسُ مَبِيعِهِ) فرۆشراوەکەی لە لایخۆی ڕابگرێو نەیداتە دەستیکڕیارەکە (حَتَّى يَقْبِضَ ثَمَنَهُ) تا هەموو پارەکەی وەردەگرێ (إِنْ خافَ فَوْتَهُ) ئەگەر بترسێ پارەکەی بفەوتێو نەیدرێتێ (بِلاَ خِلاَفٍ) لە مەدا هیچ جیاوازی لە نێوان فەرموودەکاندا نیە (وَإِنَّما الأَقْوالُ) بەڵکو فەرموودە جیاوازەکانیڕابردوو، تەنها (إِذَا لَمْ يَخَفْ فَوْتَهُ) لەو کاتەدا بون: کە نەترسێ پارەکە بفەوتێ، بەلام (وَتَنازَعا فِي مُجَرَّدِ الإِبْتِداءِ) ببێتە کێشەیان: لە تەنها دەست پێکردنی دانە دەست.

ئینجا بزانە: ئەگەر کڕیارەکەش بترسێ فرۆشراوەکە بفەوتێ، ئەویش بۆی هەیە پارەکە نەدا تا هەموو فرۆشراوەکە وەردەگرێ. دیسان بزانە: ئەگەر فرۆشتنەکە بە پارەیەکی حازر نەبێ، بەڵکو بە پارەیەکی قەرز=دواخراو بێ، ئەو کاتە فرۆشیارەکە ناچار دەکرێ دەمودەست فرۆشراوەکە بداتە دەستیکڕیارەکە، واتە: مافی ڕاگرتنی نیە تا ماوەی پارەدانەکە دێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ (بَابُ التَّوْلِيَةِ): **باسی کردنە سەرپەرشتکاری مامڵەتو**

(وَالإِشْراكِ): **کردنە هاوبەشی مامڵەتو** (وَالْمُرابَحَةِ): **قازانج کردن** ﴾

1– (اَلتَّوْلِيَةِ): کردنە سەرپەرشتکاری مامڵەت (إِشْتَرَى شَيْئاً) ئەگەر مرۆڤێك شتێکی کڕی (ثُمَّ) ئینجا لە دوای جێگیربوونی مامڵەتەکەو وەرگرتنی فرۆشراوەکە (قَالَ) کڕیارەکە گوتی (لِعالِمٍ بِالثَّمَنِ) بە کەسێکیتر–کە زانستی بە چەندو چۆنیەتی پارەکەی هەبو– (وَلَّيْتُكَ هَذَا الْعَقْدَ) تۆم کردە سەرپەرشتکاری ئەم مامڵەتە (فَقَبِلَ) جا ئەم کەسەش سەرپەرشتکاریەکەی قبوڵ کرد، وەك بڵێ: قبوڵم کرد، یان لێتم کڕیەوە، یان بوومە

سەرپەرشتکاری مامڵەتەکە. ئەوە شتەکە دەبێتە مڵکی خۆی، کەوابو: (لَزِمَهُ مِثْلُ الثَّمَنِ) وێنەی هەموو پارەکەی لە سەر واجب دەبێ بیداتە فرۆشیارەکەیدووەم، کەواتە: فرۆشیارەکەی یەکەم مافی نیە داوای پارەکەی لەم سەرپەرشتکارە بکا، چونکە هیچ مامڵەت لە نێوان ئەواندا نەبوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَهُوَ بَيْعٌ فِي شَرْطِهِ وَتَرَتُّبِ أَحْكامِهِ، لَكِنْ لاَيَحْتاجُ إِلَىذِكْرِالثَّمَنِ، وَلَوْ حُطَّ عَنِ الْمُوَلِّي بَعْضُ الثَّمَنِ اِنْحَطَّ عَنِ الْمُوَلَّى، وَالإِشْراكُ فِي بَعْضِهِ كَالتَّوْلِيَةِ فِكُلِّهِ إِنْ بَيَّنَ الْبَعْضَ، وَلَوْ أَطْلَقَ صَحَّ وَكانَ مُناصَفَةً، وَقِيلَ لاَ، وَيَصِحُّ بَيْعُ الْمُرابَحَةِ: بِأَنْ يَشْتَرِيَ بِمأَةٍ ثُمَّ يَقُولُ بِعْتُكَ بِما اشْتَرَيْتُ وَرِبْحِ دِرْهَمٍ لِكُلِّ عَشْرَةٍ أَوْ رِبْحِ دَهْ يازْدَه،

(وَهُوَ) ئەو مامڵەتەی سەرپەرشتکاری (بَيْعٌ) فرۆشتنە (فِي شَرْطِهِ) لە مەرجو (وَتَرَتُّبِ أَحْكامِهِ) دامەزرانی بڕیارەکانی (لَكِنْ لاَيَحْتاجُ إِلَىذِكْرِالثَّمَنِ) بەڵام پێویست بە گۆتنی پارەکەی ناکا، چونکە ئاشکرایە: هەر بە پارەکەی کڕینیی داویەتیە سەرپەرشتکارەکە، کەوابو: (وَلَوْ حُطَّ عَنِ الْمُوَلِّي بَعْضُ الثَّمَنِ) ئەگەر بەشێکیپارەکەی لە سەر فرۆشیارەکەی دووەم لادرا (اِنْحَطَّ عَنِ الْمُوَلَّى) هەمان بەشیش لە سەر سەرپەرشتکارەکە لادەچێ، چونکە سودی کردنە سەرپەرشتکاری ئەمەیە: نرخەکەی بچێتەوە سەر ئەو پارەیەی یەکەمجار فرۆشیارەکەی دووەم پێی کڕیوە، بەڵام–لەگەڵ ئەوەشدا– فرۆشیارەکەی دووەم بۆی هەیە داوای پارەکەی لە سەرپەرشتکارەکە بکا، هەرچەند فرۆشیارەکەی یەکەمیش داوای پارەکەی لەوی نەکردبێ، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

2– (وَالإِشْراكُ): کردنە هاوبەش (فِيبَعْضِهِ) لە بەشێکی ئەو فرۆشراوەی فرۆشیارەکەی دووەم کڕیویەتی (كَالتَّوْلِيَةِ فِيكُلِّهِ) وەك کردنە سەرپەرشتکاریە لە هەموو فرۆشراوەکەدا: کە باسمان کرد، کەواتە: بە ئەندازەی چەندی کردۆتە هاوبەش، بەو ئەندازەیەش لە پارەکەی دەیکەوێتە ئەستۆ (إِنْ بَيَّنَ الْبَعْضَ) بەو مەرجەی بەشەکەی روون بکاتەوە، وەك بڵێ: تۆم کردە هاوبەشیخۆم بە نیوەی ئەم شتە، یان بە سێیەکی، یان بە چوارێکی... هتد، ئینجا هاوبەشەکەش قبوڵ بکا.

(وَلَوْأَطْلَقَ) جا ئەگەر–بە بێدیاریکردن– گوتی: تۆم کردە هاوبەشیخۆم لەم شتەدا. هاوبەشەکەش قبوڵی کرد (صَحَّ) هاوبەشیەکە دروست دەبێو (وَكانَ مُناصَفَةً) شتەکە لە نێوانیاندا دەبێتە نیوەو نیوەی پارەکەشی دەکەوێتە سەر هاوبەشەکە (وَقِيلَ لاَ) لە فەرموودەیەکیبێهێزدا: دروست نابێ.

3– (وَيَصِحُّ بَيْعُ الْمُرابَحَةِ): فرۆشتنی بە قازانج دروستە (بِأَنْ يَشْتَرِيَ بِمأَةٍ) وەك بە سەد دیرهەم شتێك بکڕێ (ثُمَّ يَقُولَ) ئینجا بڵێتە یەکێکیتر–کە زانستی بە چەندو چۆنیەتی

پارەکە هەیە-: (بِعْتُكَ بِمااشْتَرَيْتُ وَرِبْحِ دِرْهَمٍ لِكُلِّ عَشْرَةٍ) فرۆشتمە تۆ بەو پارەیەی پێم کڕیوەو هەم بە قازانجی دیرهەمێك بۆ گشت دە دیرهەمێك (أَوْ) یان بڵێ: (رِبْحِ دَهْ يازْدَه) فرۆشتمە تۆ بە قازانجی دە یازدە، واتە: هەر دەیەك ببێتە یازدە، جا ئەگەر قبوڵی کرد، سەدو دە دیرهەمی دەکەوێتە ئەستۆ.

وَالْمُحاطَّةُ كَبِعْتُ بِما اشْتَرَيْتُ وَحَطِّ دَهْ يازْدَه، وَيُحَطُّ مِنْ كُلِّ أَحَدَعَشَرَ واحِدٌ، وَقِيلَ مِنْ كُلِّ عَشَرَةٍ، وَإِذا قالَ بِعْتُ بِما اشْتَرَيْتُ لَمْ يَدْخُلْ فِيهِ سِوَى الثَّمَنِ، وَلَوْ قالَ بِما قامَ عَلَيَّ، دَخَلَ مَعَ ثَمَنِهِ أُجْرَةُ الْكَيَّالِ وَالدَّلاَّلِ وَالْحارِسِ وَالْقَصَّارِ وَالرَّفَّاءِ وَالصَّبَّاغِ وَقِيمَةُ الصِّبْغِ وَسائِرُالْمُؤَنِ الْمُرادَةِ لِلإِسْتِرْباحِ،

﴿ ئاگاداری ﴾: هیچ ئەندازەیەك بۆ کەمو زۆریی قازانج دانەندراوە، بەڵکو ئەگەر بەقەد پارەکەی خۆی زیاتریش قازانج بکا، هەر دروستە: وەك شتێك بە سەد دیرهەم بکڕێو بە دوو سەدو بیست دیرهەم بیفرۆشێتەوە، هەروەك لە (نهاية) و(مغنى)دا فەرموویانە ﴿عَنْ عُرْوَةَالْبارِقِي﴾: أَنَّهُ إشْتَرَى-لِلنَّبِيِّﷺ- شاتَيْنِ بِدِينارٍ، فَباعَ أَحَدَهُما بِدِينارٍ، فَدَعا لَهُ النَّبِيُّﷺ بِالْبَرَكَةِ﴾ حديث صحيح رواه أبوداود، (عُرْوَة) دوو مەڕی بۆ پێغەمبەرﷺ بە یەك دینار کڕین، جا یەکێکیانی بە دینارێك فرۆشتەوەو پێغەمبەرﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ کرد.

4- (وَالْمُحاطَّةُ): فرۆشتنی بە زەرەر دروستە (كَبِعْتُ) وەك بڵێ: فرۆشتمە تۆ (بِما اشْتَرَيْتُ) بەو نرخەی پێم کڕیوە (وَحَطِّ دَهْ يازْدَه) بە زەرەری دە یازدە، واتە: (وَيُحَطُّ مِنْ كُلِّ أَحَدَ عَشَرَ واحِدٌ) لە هەر یازدەیەك یەکێك دادەشکێندرێو دەبێتە زەرەر (وَقِيلَ مِنْ كُلِّ عَشَرَةٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: لە هەر دەیەك یەکێك دەبێتە زەرەر.

﴿ ئاگاداری ﴾: جگە لێرەش فرۆشتنی بە زەرەر ئەگەر لە بەر خاتری کڕیارەکە بێ، خێری دەگاتێ، بەڵام ئەگەر لە بەر خاتریکڕیارەکە نەبێو نەزانێ خاترگرتن خێرە، ئەو کاتە بەو زەرەرە خێری ناگاتێ، هەروەك (تحفة)و (نهاية)-لە کۆتایی ماملەتەکانی قەدەغەکراودا- ڕوونیان کردۆتەوە، لە حەدیسێکی بێهێزیشدا هاتوە: ﴿مَاكِسْ عَنْ دِرْهَمِكَ فَإِنَّ الْمَغْبُونَ لاَ مَأْجُورٌ وَلاَ مَحْمُودٌ﴾ أخرجه البغوي وأبويعلى، زۆر سەودا بکەو هەوڵ بدە بە پارەیەکی کەم شتومەك بکڕی، چونکە ئەو کەسەی لە ماملەتدا زەرەر دەکا، نە خێری دەگاتێو نە سوپاسی دەکرێ.

(وَإِذا قالَ) هەر کاتێك گوتی (بِعْتُ بِمااشْتَرَيْتُ) فرۆشتمە تۆ بەو نرخەی پێم کڕیوە (لَمْ يَدْخُلْ فِيهِ سِوَىالثَّمَنِ) ئەوە جگە لەو پارەیەی پێی کڕیوە هیچیتر ناچێتە گەڵ نرخەکەی، بەڵام (وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی (بِما قامَ عَلَيَّ) فرۆشتمە تۆ بەو نرخەی لە سەرم وەستاوە. ئەو کاتە (دَخَلَ مَعَ ثَمَنِهِ) دەچێتە گەڵ نرخی پێکڕینی هەر مەسرەفێکی لەو شتەی کردبێ: وەك

(أُجْرَةُالْكَيَّالِ) کرێی پێوەر (وَالدَّلاّلِ) کرێی دەلاڵو (وَالْحارِسِ) کرێی چاودێرو (وَالْقَصّارِ)کرێی بەرگشۆرو (وَالرَّفّاءِ) کرێی پینەکەرو (وَالصَّبّاغِ) کرێی سبوغکەرو (وَقِيمَةُالصِّبْغِ) نرخی سبوغەکەو (وَسائِرُالْمُؤَنِ الْمُرادَةِ) گشت ئەرکەکانیتر: کە مەبەستن (لِلإِسْتِرْباحِ) بۆ قازانج کردن، وەکو قەڵەوکردنی ئاژەڵو کرێی دوکانو

وَلَوْ قَصَّرَ بِنَفْسِهِ أَوْ كالَ أَوْ حَمَلَ أَوْ تَطَوَّعَ بِهِ، شَخْصٌ لَمْ تَدْخُلْ أُجْرَتُهُ، وَلْيَعْلَما ثَمَنَهُ أَوْ ما قامَ بِهِ فَلَوْ جَهِلَهُ أَحَدُهُما بَطَلَ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلْيَصْدُقِ الْبائِعُ فِي قَدْرِ الثَّمَنِ وَالأَجَلِ وَالشِّراءِ بِالْعَرْضِ وَبَيانِ الْعَيْبِ الْحادِثِ عِنْدَهُ، فَلَوْ قالَ بِمِأَةٍ فَبانَ بِتِسْعِينَ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ تُحَطُّ الزِّيادَةُ وَرِبْحُها، وَأَنَّهُ لاَ خِيارَ لِلْمُشْتَرِي، وَلَوْ زَعَمَ أَنَّهُ مِأَةٌ وَعَشْرَةٌ وَصَدَّقَهُ الْمُشْتَرِي لَمْ يَصِحَّ الْبَيْعُ فِالأَصَحِّ، قُلْتُ: الأَصَحُّ صِحَّتُهُ

ئۆتومبێلو ئەو جۆرە شتانە، بەلام (وَلَوْ قَصَّرَ بِنَفْسِهِ) ئەگەر هەر بەخۆی: شتەکەی شوشتبو (أَوْ كالَ) یان پێوابوی (أَوْ حَمَلَ) یان هەڵیگرتبو (أَوْ تَطَوَّعَ بِهِ شَخْصٌ) یان یەکێك بەخۆڕایی کارێکی لەو کارانە بۆ کردبو، ئەوە (لَمْ تَدْخُلْ أُجْرَتُهُ) کرێی ئەو کارە وەگەڵ نرخەکەی ناکەوێ، چونکە هیچ پارەی بۆ سەرف نەکردوە.

(وَلْيَعْلَما ثَمَنَهُ) با کڕیارەکەو فرۆشیارەکە بزانن پارەکەی چەندە، لەو مەسەلەیەدا کە گوتی: فرۆشتمە تۆ بەو نرخەی پێم کڕیوە (أَوْ ما قامَ بِهِ) یان بزانن: بەچەند وەستاوە، لەو مەسەلەیەدا کە گوتی فرۆشتمە تۆ بەو نرخەی لەسەرم وەستاوە (فَلَوْ جَهِلَهُ أَحَدُهُما) ئەگەر یەکێکیان نەیزانی پارەکە چەندە، یان بەچەند وەستاوە (بَطَلَ) فرۆشتنەکە بەتاڵ دەبێتەوە (عَلَىالصَّحِيحِ) لەسەر فەرمودەی ڕاست.

(وَلْيَصْدُقِ الْبائِعُ) هەم واجبە فرۆشیارەکەش ڕاستی بڵێ تا باوەڕی پێ بکرێ (فِي قَدْرِ الثَّمَنِ) دەربارەی ئەندازەیئەو پارەیەی مامڵەتەکەی پێکراوە، هەم (وَالأَجَلِ) دەربارەی ماوە دانان، هەم (وَالشِّراءِ بِالْعَرْضِ) دەربارەیکڕینی بە کەلوپەلێکی جگە لە پارە، هەم (وَبَيانِ الْعَيْبِ الْحادِثِ عِنْدَهُ) دەربارەی ئەو عەیبەی لە لایخۆی پەیدا بوە، جا ئەگەر فرۆشیارەکە ڕاستی نەگوت، کڕیارەکە مافیپەشیمانیی هەیە، هەروەك لە(تحفە)و (الشروانی)دا فەرموویانە.

(فَلَوْ قالَ بِمِأَةٍ) ئەگەر گوتی بە سەد دینارم کڕیوەو بە قازانجی دە یازدە فرۆشتمە تۆ (فَبانَ بِتِسْعِينَ) ئینجا ئاشکرا بو: بە نەوەد دیناری کڕیوە، ئەوە فرۆشتنەکە دروست دەبێ، بەلام (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّهُ تُحَطُّ الزِّيادَةُ وَرِبْحُها) دە دینارە زێدەکەو قازانجەکە —هەردووکیان— لا دەدرێنو بە نەوەدو بە قازانجی نەوەدەکە دەبێتە مڵکی کڕیارەکە (وَأَنَّهُ لاَ خِيارَ لِلْمُشْتَرِي) کڕیارەکەش مافی پەشیمانبوونەوەی نیە.

(وَلَوْ زَعَمَ أَنَّهُ مِأَةٌ وَعَشْرَةٌ) ئەگەر لەو مەسەلەیەدا –لە دوای فرۆشتن– فرۆشیارەکە وا تێگەیشت پارەکە سەدو دە دینارە (وَصَدَّقَهُ الْمُشْتَرِى) کڕیارەکەش باوەڕی پێکرد (لَمْ يَصِحَّ الْبَيْعُ فِي الأَصَحِّ) فرۆشتنەکە دروست نابێ (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: (ٱلأَصَحُّ صِحَّتُهُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: فرۆشتنەکە دروست دەبێ، بەلام دە دینارەکە

وَاللهُ أَعْلَمُ. وَإِنْ كَذَّبَهُ وَلَمْ يُبَيِّنْ لِلْغَلَطِ وَجْهاً مُحْتَمَلاً لَمْ يُقْبَلْ قَوْلُهُ وَلاَ بَيِّنَتُهُ، وَلَهُ تَحْلِيفُ الْمُشْتَرِي: أَنَّهُ لاَ يَعْرِفُ ذَلِكَ فِالأَصَحِّ، وَإِنْ بَيَّنَ فَلَهُ التَّحْلِيفُ، وَالأَصَحُّ سَماعُ بَيِّنَتِهِ.

(بِابُ الأُصُولِ وَالثِّمارِ)

قَالَ بِعْتُكَ هَذِهِ الأَرْضَ أَوِالسَّاحَةَ أَوِ الْبُقْعَةَ، وَفِيهَا بِنَاءٌ وَشَجَرٌ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ يَدْخُلُ فِي الْبَيْعِ دُونَ الرَّهْنِ،

ناکەوێتە سەر کڕیارەکە، کەوابو: فرۆشیارەکە مافی پەشیمانیی هەیە (وَاللهُ أَعْلَمُ).

(وَإِنْ كَذَّبَهُ) بەلام ئەگەر–لەو مەسەلەیەدا– کڕیارەکە باوەڕی بە فرۆشیارەکە نەکردو گوتی: درۆ دەکا (وَلَمْ يُبَيِّنْ لِلْغَلَطِ وَجْهاً مُحْتَمَلاً) فرۆشیارەکەش ڕووێکی گونجاوی بۆ هەڵەکەی خۆی ئاشکرا نەکرد، واتە: هیچ بەڵگەیەکی گونجاوی نەبو (لَمْ يُقْبَلْ قَوْلُهُ) قسەکەی وەرناگیرێ، هەم (وَلاَ بَيِّنَتُهُ) شاهیدیشی وەرناگیرێن، بەلام (وَلَهُ) فرۆشیارەکە مافی هەیە (تَحْلِيفُ الْمُشْتَرِي) کڕیارەکە سوێند بدا: کە (أَنَّهُ لاَ يَعْرِفُ ذَلِكَ) نازانێ پارەکە سەدو دە دینارەو فرۆشیارەکە هەڵەی کردوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَإِنْ بَيَّنَ) بەلام ئەگەر بەڵگەیەکی گونجاوی–لە سەر هەڵەکەی– ئاشکرا کرد، وەك بڵێ: وەکیلەکەم بۆی کڕیبومو بە درۆ نرخەکەی پێ گوتبوم. ئەو کاتە (فَلَهُ التَّحْلِيفُ) بۆی هەیە کڕیارەکە سوێند بدا، هەم (وَالأَصَحُّ سَماعُ بَيِّنَتِهِ) بە فەرموودەی ڕاستتر: شاهیدەکانیشی وەردەگیرێن.

﴿ بابُ الأُصُولِ: **باسی فرۆشتنی بنچینەکانو** (وَالثِّمارِ): **میوەکان** ﴾

(قَالَ) ئەگەر فرۆشیارەکە گوتی: (بِعْتُكَ هَذِهِ الأَرْضَ) ئەم زەویەم فرۆشتە تۆ (أَوِالسَّاحَةَ) یان ئەم گۆڕەپانەم فرۆشتە تۆ (أَوِالْبُقْعَةَ) یان ئەم پارچەیەم فرۆشتە تۆ (وَفِيهَا بِناءٌ وَشَجَرٌ) لەو حاڵەتەشدا زەویەکە خانوو و درەختی تێدابو، یان بیری تێدابو (فَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب ئەمەیە: (أَنَّهُ يَدْخُلُ فِي الْبَيْعِ) ئەو بیرو خانوو و درەختە وەگەڵ فرۆشتنی زەویەکە دەکەونو دەبنە ملکی کڕیارەکە (دُونَ الرَّهْنِ) بەلام لە ڕەهنکردنیزەویدا خانوو و درەختو بیر وەگەڵ ڕەهن ناکەون.

ئینجا بزانە: هەر مامڵەتێك ملکایەتی بگوازێتەوە: وەك بەخشینو وەقفو وەسێتو کردنە مارەییو کرێو سولحو عیوەزی خولع، ئەوانە گشتی وەکو فرۆشتنن، بەلام درەختی ووشكو درەختی هەڵکەندراو و ئەو نەمامو شتڵەی بۆ هەڵکەندن داچێندراون، هیچیان وەگەڵ

فرۆشتنی زەوی ناکەون، مەگەر درەختە ووشکەکە دیوارێك، یان درەختیتری پێ ڕاگیرابێ، یان کرابێتە کەپری دارەمێو، ئەو کاتە وەگەڵ فرۆشتنی زەویەکە دەکەوێ، هەروەهاش ئاوی ناو بیرەکە-کە لە کاتی فرۆشتندا لە ناویدایە- مەرجە: ناوی بێنێو بڵێ: ئەم ئاوەی ئێستاشی لەگەڵدابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

وَأُصُولُ الْبَقْلِ الَّتِي تَبْقَى سَنَتَيْنِ كَالْقَتِّ وَالْهِنْدِبا كَالشَّجَرِ، وَلاَ يَدْخُلُ مَا يُؤْخَذُ دَفْعَةً كَحِنْطَةٍ وَشَعِيرٍ وَسائِرِالزُّرُوعِ، وَيَصِحُّ بَيْعُ الأَرْضِ الْمَزْرُوعَةِ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَلِلْمُشْتَرِي اَلْخِيارُ إنْ جَهِلَهُ، وَلاَ يَمْنَعُ الزَّرْعُ دُخُولَ الأَرْضِ فِي يَدِ الْمُشْتَرِي وَضَمانِهِ إذا حَصَلَتِ التَّخْلِيَةُ فِي الأَصَحِّ،

﴿ ئاگاداری ﴾: هەر کاتێك زەویەکی فرۆشت کە مافی ئاودانی لە ڕووبارێك، یان لە سەرچاوەیەك، یان لە بیرێکیگشتی هەبو، ئەوە-بێباسکردن- بەشە ئاوەکەشی وەگەڵ فرۆشتنەکەی دەکەوێ، جا ئەگەر ئەم زەویەی فرۆشتە چەند کەسێك، ئەو کاتەش بەشی هەر کەسەیان-بەگوێرەیخۆی بە پێوانە- بەشە ئاوەکەی بەر دەکەوێ، هەروەها ئەگەر زەویەکە ئاوی تایبەتیخۆی لە ناو سنوری خۆیدا بوو، ئەو کاتەش-بێباسکردن- ئەم ئاوەی وەگەڵ فرۆشتنی دەکەوێ، بەلام ئەگەر ئاوەکە ملکی تایبەتیی فرۆشیارەکە بوو و لە دەرەوەی سنوری زەویەکەدا بوو، ئەو کاتە-ئەگەر فرۆشیارەکە ناوی نەهێنێ- وەگەڵ فرۆشتنی زەویەکە ناکەوێ، کەوابو: مەرجە بڵێ: ئەم زەویەم لەگەڵ ئەم ئاوەم فرۆشتە تۆ. یان بڵێ: بە گشت مافێکەوە فرۆشتمە تۆ.

ئێنجا بزانە: دروست نیە مافی ئاودانیزەویەکە-بە بێزەویەکە- بە تەنها بفرۆشرێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا ناوەڕۆکی ئەم ئاگاداریە ڕوون کراوەتەوە.

(وَأُصُولُ اْلبَقْلِ الَّتِي تَبْقَى سَنَتَيْنِ) بنچینەی بڕکی ئەو سەوزانەی تا دوو ساڵان لە زەویدا دەمێننەوە، یان کەمتر دەمێنێتەوە، بەلام جار لە دوایجار خۆی، یان میوەکەی دەبڕنەوە (كَالْقَتِّ) وەکو وێنجەو سلقی گەلا، هەم (وَ) وەکو (الْهِنْدِباءِ)، هەم شفتیو خەیارو کەرەوزو ئەو جۆرە شتانە، گشتی (كَالشَّجَرِ) وەکو درەختیتەڕ وەگەڵ فرۆشتنی زەوی دەکەون، بەلام (وَلاَ يَدْخُلُ) وەگەڵ فرۆشتنی زەوی ناکەوێ (ما يُؤْخَذُ دَفْعَةً) ئەو شتەی تەنها یەك جار دەبڕێتەوە: (كَحِنْطَةٍ وَشَعِيرٍ) وەکو گەنمو جۆو دانەوێڵەکانیتر (وَسائِرِ الزُّرُوعِ) گشت کشتوکاڵەکانیتریش: وەك پیازو تووروو سلقی بنك.

(وَيَصِحُّ) دروستە (بَيْعُ الأرْضِ الْمَزْرُوعَةِ) فرۆشتنی ئەو زەویەی کشتوکاڵێکی وەهای تێدا چێندراوە: کە وەگەڵ فرۆشتنی زەویەکە ناکەوێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، بەلام (وَلِلْمُشْتَرِي الْخِيارُ) کڕیارەکە مافی پەشیمانیی هەیە (إِنْ جَهِلَهُ) ئەگەر

نەيزانيبێ ئەو زەويە داچێندراوە، وەك بە ماوەيەكى كەم لە پێش كڕينىدا ديتبێتى (وَلاَ يَمْنَعُ الزَّرْعُ) ئەو كشتوكاڵە ڕێگەى ئەوە ناگرێ (دُخُولَ الأَرْضِ فِى يَدِ الْمُشْتَرِى) زەويەكە بكەوێتە دەستىكڕيارەكەو (وَضَمانِهِ) بكەوێتە بن زەمانەتى كڕيارەكە (إذا حَصَلَتِ التَّخْلِيَةُ) هەر كاتێك وازلێهێنانى لە لايەن فرۆشيارەكەيەوە هاتە جێ (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەى ڕاستتردا.

وَالْبَذْرُ كَالزَّرْعِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ أُجْرَةَ لِلْمُشْتَرِى مُدَّةَ بَقاءِ الزَّرْعِ، وَلَوْ باعَ أَرْضاً مَعَ بَذْرٍ أَوْ زَرْعٍ لاَ يُفْرَدُ بِالْبَيْعِ بَطَلَ فِى الْجَمِيعِ، وَقِيلَ فِى الأَرْضِ قَوْلاَنِ، وَيَدْخُلُ فِى بَيْعِ الأَرْضِ الْحِجارَةُ الْمَخْلُوقَةُ فِيها دُونَ الْمَدْفُونَةِ، وَلاَ خِيارَ لِلْمُشْتَرِى إِنْ عَلِمَ وَيَلْزَمُ الْبائِعَ النَّقْلُ،

(وَالْبَذْرُ) تۆوى وەشێندراو لە ناو زەويەفرۆشراوەكەدا (كَالزَّرْعِ) وەك درەختو كشتوكاڵى ڕابردووە، واتە: ئەگەر بەردەوام دەماوە: وەك چوالەو گوێزو ئەو جۆرە شتانە، يان جار لە دواى جار دەبڕدراوە: وەك كەرەوزو ئەو جۆرە شتانە، ئەو جۆرە تۆوەش وەگەڵ زەويە فرۆشراوەكە دەكەوێو دەبێتە ملكى كڕيارەكە، ئەگەر نا: وەكو گەنمو جۆو ئەو جۆرە دانەوێڵانە، ئەوانە وەگەڵ فرۆشتنى زەوى ناكەون.

بەڵام ئاگاداربە: ئەو كشتوكاڵەىڕابردوو و هەم ئەوەى لەم تۆوەش پەيدا دەبێ–هەردوو جۆريان– تا كاتى درويێنەيانو بڕينەوەيان لە زەويەكەدا دەهێڵدرێنەوە، كەوابو: (وَالأَصَحُّ) فەرموودەى ڕاستتر (أَنَّهُ لاَأُجْرَةَ لِلْمُشْتَرِى مُدَّةَ بَقاءِالزَّرْعِ) كڕيارەكە مافى كرێى ئەو ماوەيەى نيە: كە ئەو جۆرە كشتوكاڵانەى تێدا دەمێنێتەوە، تا دەگاتە كاتى درويێنەو بڕينەوە.

(وَلَوْ باعَ أَرْضاً) ئەگەر زەويەكىداچێندراوى فرۆشت (مَعَ بَذْرٍ) لەگەڵ تۆوێكى وەشێندراو (أَوْ زَرْعٍ) يان لەگەڵ كشتوكاڵێكى چێندراو: كە (لاَ يُفْرَدُ بِالْبَيْعِ) نە تۆوەكەو نە كشتوكاڵەكە بە تەنها نەدەفرۆشران: وەك گشت تۆوێكو گشت سلقو پيازێكى ژێرخاكو گەنمو جۆى لە ناو گوڵى خۆىدا، واتە: ئەگەر ئەوانەى لەگەڵ زەويەكەدا وێكڕا فرۆشتن (بَطَلَ فِىالْجَمِيعِ) فرۆشتنەكە لە گشتياندا بەتاڵە، واتە: نە فرۆشتنى زەويەكە دروست دەبێو نە فرۆشتنى تۆوەكەو كشتوكاڵەكە، چونكە نەديتراون (وَقِيلَ) لە فەرموودەيەكى بێهێزدا: (فِىالأَرْضِ قَوْلاَنِ) دەربارەى دروستبوونى فرۆشتنى زەويەكە دوو فەرموودە هەنە: يەكێكيان دەفەرموێ: فرۆشتنى زەويەكە–بە تەواوى پارەكە– دروست دەبێ.

ئينجا بزانە: ئەگەر كشتوكاڵەكە بە تەنها دەفرۆشرا: وەك قەرسيل، ئەو كاتە فرۆشتنى لەگەڵ زەويەكەشدا دروست دەبێ، هەروەك لە باسى فرۆشتنى ميوەو كشتوكاڵدا ڕوونى دەكەينەوە، إن شاءَ اللّٰهُ تَعالَى.

(وَيَدْخُلُ فِى بَيْعِ الأَرْضِ) وەگەڵ فرۆشتنى زەوى دەكەوێ (الْحِجارَةُ الْمَخْلُوقَةُ فِيها) ئەو بەردانەى لە زەويەكەدا خوا دروستى كردون: وەك بەردى ڕستمو كانگە بەرد، يان

خاوەنەکەی تێیدا چەقاندون بۆ دیوارو ڕێکخستنی زەویەکە (دُونَ الْمَدْفُونَةِ) بەلام ئەو بەردانەی لە زەویەکەدا شاردراونەوە—واتە: یان کراونە کۆمەڵ— ئەوانە وەگەڵ فرۆشتنەکە ناکەون (وَلاَ خِيارَ لِلْمُشْتَرِي) کڕیارەکە مافی پەشیمانیی نیە (إِنْ عَلِمَ) ئەگەر زانیبێتی ئەو بەردانەی تێدا شاردراونەوە، بەلام (وَيَلْزَمُ الْبائِعَ النَّقْلُ) لە سەر فرۆشیارەکە واجبە:

وَكَذَا إِنْ جَهِلَ وَلَمْ يَضُرَّ قَلْعُها، وَإِنْ ضَرَّ فَلَهُ الْخِيارُ: فَإِنْ أَجازَ لَزِمَ الْبائِعَ النَّقْلُ وَتَسْوِيَةُالأَرْضِ، وَفِي وُجُوبِ أُجْرَةِالْمِثْلِ مُدَّةَ النَّقْلِ أَوْجُهٌ: أَصَحُّها تَجِبُ إِنْ نَقَلَ بَعْدَالْقَبْضِ لاَ قَبْلَهُ، وَيَدْخُلُ فِي بَيْعِ الْبُسْتانِ اَلأَرْضُ وَالشَّجَرُ وَالْحِيطانُ وَكَذَا الْبِناءُ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَفِي بَيْعِ الْقَرْيَةِ اَلأَبْنِيَةُ وَساحاتٌ يُحِيطُ بِها السُّورُ، لاَالْمَزارِعُ عَلَىالصَّحِيحِ، وَفِي بَيْعِ الدَّارِ اَلأَرْضُ

بەردەکان دەربێنێو لایانبباو گڵەکەش دەناو قۆرتەکە بکاتەوە (وَكَذَا إِنْ جَهِلَ) هەروەها ئەگەر نەشیزانیبێ ئەو بەردانەی تێدانە، مافی پەشیمانیی نیە (وَلَمْ يَضُرَّ قَلْعُها) بەو مەرجەی هەڵکەندنی بەردەکان زیان لە زەویەکە نەدا، کەوابو: فرۆشیارەکە بەردەکان لادەباو گڵەکەش دەناو قۆرتەکە دەکاتەوە، هەروەك گوتمان.

(وَإِنْ ضَرَّ) بەلام ئەگەر نەیزانیبو ئەو بەردانەی تێدا شاردراونەوە، هەڵکەندنی بەردەکانیش زیانی لە زەویەکە دەدا (فَلَهُ الْخِيارُ) ئەو کاتە کڕیارەکە مافی پەشیمانیی هەیە (فَإِنْ أَجازَ) جا ئەگەر پەشیمان نەبۆوەو مامڵەتەکەی ڕۆیاند (لَزِمَ الْبائِعَ النَّقْلُ) لە سەر فرۆشیارەکە واجبە: بەردەکان دەربێنێو لایانبباو (وَتَسْوِيَةُ الأَرْضِ) زەویەکەش ڕێك بخاتەوە، واتە: ئەو گڵەی بە هۆی بەردەکان هاتۆتە دەرەوە دەناو قۆرتەکان بکاتەوە.

(وَفِي وُجُوبِ أُجْرَةِ الْمِثْلِ) دەربارەی واجببوونی کرێی هاوێنەی زەویەکە بۆ کڕیارەکە (مُدَّةَ النَّقْلِ) بۆ ئەو ماوەیەی بەردەکان لادەبا (أَوْجُهٌ) چەند فەرموودەیەك هەنە (أَصَحُّها) ڕاسترەکەیان: (تَجِبُ) کرێی هاوینە واجب دەبێ: لە سەر فرۆشیارەکە (إِنْ نَقَلَ بَعْدَ الْقَبْضِ) ئەگەر لە دوای وەرگرتنی زەویەکە بەردەکانی لابردن (لاَ قَبْلَهُ) بەلام ئەگەر پێش وەرگرتنی زەویەکە لایبردن کرێیەکە واجب نابێ.

(وَيَدْخُلُ فِيبَيْعِ الْبُسْتانِ) وەگەڵ فرۆشتنی ڕەزو باغ دەکەوێ (اَلأَرْضُ) زەویەکەو (وَالشَّجَرُ) درەختی تەڕو (وَالْحِيطانُ) دیوارەکانیو پەرژینو کەپری دارەمێو و (وَكَذَاالْبِناءُ) هەروەها ئەو خانووەی دەناو باغەکەدایە، ئەویش وەگەڵ دەکەوێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستیمەزهەب (وَفِي بَيْعِ الْقَرْيَةِ) وەگەڵ فرۆشتنی گوند=دێ دەکەوێ (اَلأَبْنِيَةُ) خانووەکانیو (وَساحاتٌ يُحِيطُ بِهاالسُّورُ) هەم ئەو گۆڕەپانانەی شوورەی گوندەکە دەورەی داون (لاَالْمَزارِعُ) بەلام باغو بێستانەکانی گوندەکە—کە لە دەرەوەن— وەگەڵ فرۆشتنی

گوندەکە ناکەون (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.
(وَفِى بَيْعِ الدَّارِ) وەگەڵ فرۆشتنی خانوو دەکەوێ (اَلأَرْضُ) ئەو ئەندازە زەویەی خانووەکەی لە سەر دروست کراوە بەو مەرجەی زەویەکەش مڵکی خاوەن خانووەکە بێ، واتە: ئەگەر زەویەکەش مڵکی خاوەن خانووەکە نەبو، ئەو کاتە وەگەڵ فرۆشتنی
وَكُلُّ بِناءٍ حَتَّى حَمَّامُها، لاَالْمَنْقُولُ كَالدَّلْوِ وَالْبَكْرَةِ وَالسَّرِيرِ، وَتَدْخُلُ الأَبْوابُ الْمَنْصُوبَةُ وَحِلَقُها وَالإِجَّاناتُ وَالرَّفُّ وَالسُّلَّمُ الْمُسَمَّرانِ، وَكَذَاالأَسْفَلُ مِنْ حَجَرَيِ الرَّحَى عَلَىالصَّحِيحِ وَالأَعْلَى، وَمِفْتاحُ غَلَقٍ مُثْبَتٌ فِىالأَصَحِّ، وَفِى بَيْعِ الدَّابَّةِ نَعْلُها، وَكَذَا ثِيابُ الْعَبْدِ فِى بَيْعِهِ فِىالأَصَحِّ، قُلْتُ: الأَصَحُّ لاَ تَدْخُلُ ثِيابُ الْعَبْدِ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَرْعٌ) باعَ شَجَرَةً دَخَلَ عُرُوقُها وَوَرَقُها-وَفِى وَرَقِ التُّوتِ

خانووەکە ناکەوێ، کەوابو: کڕیارەکە مافی پەشیمانیی هەیە، ئەگەر نەیزانیبێ زەویەکە هی خاوەنیخانووەکە نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَكُلُّ بِناءٍ) هەروەها وەگەڵ فرۆشتنی خانوو دەکەوێ گشت ژوورو هۆدەو داڵانو بانو (حَتَّى حَمَّامُها) تا ژوورەکەی سەرشۆرگەو ئاودەستخانەکانو دەستشۆرە پێوە بەستراوەکانیش (لاَالْمَنْقُولُ) بەڵام ئەو شتانەی دەگوازرێنەوە، وەگەڵ فرۆشتنی خانوو ناکەون (كَالدَّلْوِ) وەکو دۆلکەی بیرو (وَالْبَكْرَةِ) بەکرەی پەتی بیرو (وَالسَّرِيرِ) تەختەی لە سەر خەوتنو کورسیو پەیژەی نەبەستراو و پانکەی هەواو پەردەی پەنجەرەو، هەر شتێکیتری لەم بابەتە.
(وَتَدْخُلُ الأَبْوابُ الْمَنْصُوبَةُ) وەگەڵ فرۆشتنی خانوو دەکەوێ: ئەو دەرگانەی بە خانووەکەوە بەستراونو (وَحِلَقُها) ئەڵقەکانیو (وَالإِجَّاناتُ) هەم حەوزی سەر شۆرگەو (وَالرَّفُّ) ڕەفتەو (وَالسُّلَّمُ) پەیژە=قادرمەو (اَلْمُسَمَّرانِ) بەو مەرجەی ڕەفتەو پەیژەکە بە خانووەکەوە بەسترابن (وَكَذَا الأَسْفَلُ مِنْ حَجَرَيِ الرَّحَى) هەروەها بەردی بنەوەی دوو بەرداشەکانیش وەگەڵ فرۆشتنی ئاشەکە دەکەوێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لەسەر فەرموودەی ڕاست (وَالأَعْلَى) هەم بەردی سەرەوەش وەگەڵ دەکەوێو (وَمِفْتاحُ غَلَقٍ مُثْبَتٌ) هەم کلیلی کێلونی پێوە بەستراویش وەگەڵ دەکەوێ، بەڵام قوفڵو کلیلەکەی وەگەڵ ناکەوێ (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَفِىبَيْعِ الدَّابَّةِ نَعْلُها) لە فرۆشتنی وولاغدا: ناڵەکانیش وەگەڵ فرۆشتن دەکەون، بەڵام زینو کورتانو لغاو و ڕەشمەکەی وەگەڵ ناکەون (وَكَذَا ثِيابُ الْعَبْدِ فِىبَيْعِهِ فِىالأَصَحِّ) هەروەها جلوبەرگی کۆیلەش وەگەڵ فرۆشتن دەکەوێ (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (لاَ تَدْخُلُ ثِيابُ العَبْدِ) جلو بەرگو پێڵاوی کۆیلە وەگەڵ

فرۆشتنیکۆیلەکە ناکەون (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَرْعٌ: لقێك لە باسی فرۆشتنی درەخت ﴾

(باعَ شَجَرَةً) هەر کاتێك درەختێکی تـەڕی فرۆشـت (دَخَـلَ عُرُوقُهـا) ڕەگەکانیشـی وەگـەڵ فرۆشتنی دەکەون (وَ) هەم (وَرَقُـها) گەڵایەکەشی وەگەڵ دەکەوێ، بەڵام (وَفِی وَرَقِ التُّوتِ وَجْـــهٌ- وَأَغْصـــانُها إِلاَّالْیـــابِسَ، وَیَصِـــحُّ بَیْعُهـــا بِشَـــرْطِ الْقَلْـــعِ أَوِ الْقَطْـــعِ وَبِشَـــرْطِ الإِبْقـــاءِ، وَالإِطْـــلاَقُ یَقْتَضِـــی الإِبْقـــاءَ، وَالأَصَـــحُّ أَنَّـــهُ لاَ یَـــدْخُلُ الْمَغْـــرِسُ لَکِنْ یَسْتَحِقُّ مَنْفَعَتَهُ ما بَقِیَتِ الشَّجَرَةُ،

وَجْهٌ) لەبارەی گەڵای تووی سپی فەرموودەیەك هەیـە: کـە وەگـەڵ فرۆشـتنی درەختەکـە ناکەوێ، چونکە کرمی ئاوریشمی پێ پەروەردە دەکرێ (وَأَغْصانُها) هەم لقەکانیشی وەگەڵ فرۆشتنی دەکەون (إِلاَّالْیابِسَ) تەنها لقە ووشکەکانی وەگەڵ فرۆشتن ناکەون.

(وَیَصِحُّ بَیْعُها) دروستە: درەختی تەڕو درەختی ووشك بفرۆشرێن: هەر یەکەی (بِشَرْطِ الْقَلْعِ) بە مەرجی هەڵکەندنی (أَوِالْقَطْعِ) یان بە مەرجی بڕینی (وَبِشَـرْطِ الإِبْقـاءِ) هـەم بـە مـەرجی هێشتنەوەشی ئەگەر درەختەکـە تـەڕ بـێ، جـا بـە هـەر مـەرجێك بـێ، واجبـە: مەرجەکـە جێبەجێ بکرێ، بـەڵام (وَالإِطْـلاَقُ) فرۆشـتنی بێمـەرج، واتـە: باسـی هەڵکەنـدنو بـڕینو هێشـتنەوەی نـەکرابێ (یَقْتَضِـیالإِبْقاءَ) وا دەخـوازێ درەختەکـە بهێشـترێتەوە، ئەگـەر درەختەکە تەڕ بێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: ئەگەر بە مەرجی بڕین درەختەکە بفرۆشێ، ئەوە ڕەگەکانی وەگەڵ فرۆشتن ناکەونو هەر بۆ فرۆشیارەکە دەمێننەوە، کەوابو: درەختەکە لە سەر ڕووی زەوی دەبڕدرێ، بەڵام ئەگەر بە مەرجی هەڵکەندن، یان بە مەرجی هێشتنەوە فرۆشتی، ئەو کاتە ڕەگەکانی وەگەڵ فرۆشتن دەکەونو دەبنە ملکیکڕیارەکە، کەواتە: بۆ کڕیارەکە دروستە: زەویەکە هەڵکەنێو ڕەگەکانی لە ژێر خاکدا بێنێتە دەر، هەرچەند زیانیش بگاتە زەویەکە، جا هەر نەمامو درەختێکیتر: کە لە ڕەگەکانی ئەم درەختە بڕوێ=پەیدا ببێ، ئەویش هەر دەبێتە ملکیکڕیارەکەو وەك دایکەکەی مافی هەیە بیهێڵێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر یەکێك درەختێکی بڕیو لە ملکی کەسێکیتردا بە سەر شتێکدا کەوتو لـە ناوی برد، ئەوە تۆڵـەی لـە سـەر واجـب دەبـێ، جیـاوازی نیـە: بزانـێ بـە سـەر شـتەکەدا دەکەوێ، یان نەزانێ، بەڵام ئەگەر لە ملکی خۆیدا درەختێکی بـڕیو هـەر لـە نـاو ملکـی خۆیدا بە سەر شـتێکدا کـەوتو زیـانی لێدا، ئـەوە ئەگـەر دەیزانـی بـە سـەر شـتەکەدا دەکەوێ، تۆڵەی لـە سـەرە، ئەگـەر نەیدەزانی، لـە سـەری نیـە، هـەروەك لـە (تحفـة)و

حاشیەكانیدا ڕوون كراوەتەوە.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ لاَ يَدْخُلُ الْمَغْرِسُ) ئەو شوێنەی-لە زەویدا- درەختەكەی تێدا چێندراوە، وەگەڵ فرۆشتن ناكەوێو نابێتە ملكی كڕیارەكە (لَكِنْ يَسْتَحِقُّ مَنْفَعَتَهُ) بەڵام كڕیارەكە مافی سوودلێوەرگرتنی شوێنەكەی هەیە (ما بَقِيَت الشَّجَرَةُ) تا ئەو
وَلَوْ كانَتْ يابِسَةً لَزِمَ الْمُشْتَرِيَ الْقَلْعُ، وَثَمَرَةُ النَّخْلِ الْمَبِيعِ إنْ شُرِطَتْ لِلْبائِعِ أَوْ لِلْمُشْتَرِى عُمِلَ بِهِ، وَإلاَّ: فَإنْ لَمْ يَتَأَبَّرْ مِنْها شَيْءٌ فَهِيَ لِلْمُشْتَرِى، وَإلاَّ فَلِلْبائِعِ، وَما يَخْرُجُ ثَمَرُهُ بِلاَ نَوْرٍ كَتِينٍ وَعِنَبٍ: إنْ بَرَزَ ثَمَرُهُ

ماوەیەی درەختەكە بە تەڕی دەمێنێ، واتە: ئەگەر درەختەكەی بڕی، یان ووشك بو، بۆی دروست نیە درەختێكیتر لە شوێنەكەیدا بچێنێ.
(وَلَوْ كانَتْ يابِسَةً) ئەگەر درەختەفرۆشراوەكە-لە سەرەتاوە- ووشك بوو (لَزِمَ الْمُشْتَرِيَ الْقَلْعُ) لە سەر كڕیارەكە واجبە: بە ڕەگەوە هەڵیكەنێ ئەگەر بە بێمەرج فرۆشرابێ، جا ئەگەر بە مەرجی هەڵكەندن، یان بڕین فرۆشرابێ، ئەو كاتە واجبە: مەرجەكە جێبەجێ بكرێ، بەڵام ئەگەر بە مەرجی هێشتنەوە فرۆشرابێ، ئەو كاتە فرۆشتنەكە بەتاڵەو دروست نابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَثَمَرَةُ النَّخْلِ الْمَبِيعِ) میوەی دارخورمای فرۆشراو (إنْ شُرِطَتْ لِلْبائِعِ) ئەگەر بە مەرج داندرابێ: هەمووی، یان بەشێكی بۆ فرۆشیارەكە بێ (أَوْ لِلْمُشْتَرِى) یان بۆ كڕیارەكە بێ (عُمِلَ بِهِ) ئەو مەرجە داندراوە ڕەفتاری پێدەكرێ (وَإلاَّ) بەڵام ئەگەر بۆ هیچیان بە مەرج دانەندرابو، بەڵكو تەنها گوتی: ئەم درەختەم فرۆشتە تۆ، ئەو كاتە تەماشا دەكرێ: (فَإنْ لَمْ يَتَأَبَّرْ مِنْها شَيْءٌ) ئەگەر بەری دارخورمایەكان هیچی لە كیسەكەیدا وەدەرنەكەوتبو، واتە: كیسەی هێشووەكەی لەت نەكرابو تاكو تۆزی نێرەی پێوەربگرێ (فَهِيَ لِلْمُشْتَرِى) ئەو میوەیە گشتی لەگەڵ درەختەكە دەبێتە ملكی كڕیارەكە (وَإلاَّ) بەڵام ئەگەر بەشێكی كەمی لێوەدەركەوتبو (فَلِلْبائِعِ) ئەو كاتە گشت میوەكە-دەركەوتوو و دەرنەكەوتوو- هەمووی بۆ فرۆشیارەكەیە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنِ ابْتاعَ نَخْلاً بَعْدَ أَنْ تُؤَبَّرَ فَثَمَرَتُها لِلْبائِعِ إلاَّ أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتاعُ﴾ رواه الشيخان، هەر كەسێك دارخورمایەكی كڕی پاش دەركەوتنی بەرەكەی، ئەوە بەرەكەی بۆ فرۆشیارەكەیە، مەگەر كڕیارەكە بۆ خۆی بە مەرجی دابنێ. واتە: ئەگەر میوەكە دەرنەكەوتبو، ئەو كاتە بۆ كڕیارەكەیە.
﴿ ئاگاداری ﴾: هەر بە بەڵگەی ئەو حەدیسە گشت میوەیەكیتر (قیاس) كراوەتە سەر خورما، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، واتە: ئەگەر بە مەرج داندرابێ: بۆ كڕیارەكە بێ، یان بۆ فرۆشیارەكە بێ، ئەو مەرجە ڕەفتاری پێدەكرێ، بەڵام ئەگەر بۆ

هیچیان بە مەرج دانەندرابو، تەماشا دەکرێ: ئەگەر لە کاتی مامڵەت بەستندا هیچی دەرنەکەوتبو، ئەوە گشتی بۆ کڕیارەکەیە، ئەگەر دەرکەوتبو، ئەوە گشتی بۆ فرۆشیارەکەیە.
(وَما يَخْرُجُ ثَمَرُهُ بِلاَ نَوْرٍ) هەر درەختێك میوەکەی بە بێ کلۆك دەربچێ (كَتِينٍ وَعِنَبٍ) وەکو درەختی هەنجیر و ترێو گوێز و ئەو جۆرانە، تەماشا دەکرێ: (إِنْ بَرَزَ ثَمَرُهُ) ئەگەر
فَلِلْبائِعِ وَإِلاَّ فَلِلْمُشْتَرِى، وَما خَرَجَ فِى نَوْرٍ ثُمَّ سَقَطَ كَمِشْمِشٍ وَتُفَّاحٍ: فَلِلْمُشْتَرِى إِنْ لَمْ تَنْعَقِدِالثَّمَرَةُ، وَكَذَا إِنِ انْعَقَدَتْ وَلَمْ يَتَناثَرِالنَّوْرُ فِىالأَصَحِّ، وَبَعْدَ التَّناثُرِ لِلْبائِعِ، وَلَوْ باعَ نَخَلاَتِ بُسْتانٍ مُطْلِعَةً وَبَعْضُها مُؤَبَّرٌ فَلِلْبائِعِ، فَإِنْ أَفْرَدَ ما لَمْ يُؤَبَّرْ فَلِلْمُشْتَرِى فِىالأَصَحِّ، وَلَوْ كانَتْ فِى بَساتِينَ فَالأَصَحُّ إِفْرادُ كُلِّ بُسْتانٍ بِحُكْمِهِ، وَإِذَا بَقِيَتِ الثَّمَرَةُ لِلْبائِعِ: فَإِنْ شَرَطَ الْقَطْعَ لَزِمَهُ، وَإِلاَّ

لە کاتی فرۆشتندا میوەکەی دەرکەوتبو (فَلِلْبائِعِ) ئەوە بۆ فرۆشیارەکەیە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر دەرنەکەوتبو (فَلِلْمُشْتَرِى) ئەوە بۆ کڕیارەکەیە، وە ئەگەر بەشێکی دەرکەوتبو، بەشێکیشی دەرنەکەوتبو: وەکو هەنجیر، ئەوە دەرکەوتووەکە بۆ فرۆشیارەکەیەو دەرنەکەوتووەکەشی بۆ کڕیارەکەیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَما خَرَجَ فِى نَوْرٍ) ئەو میوەیەی لە ناو کلۆکدا دەردەچێو (ثُمَّ سَقَطَ) ئینجا کلۆکەکەی دەوەرێنێ (كَمِشْمِشٍ وَتُفَّاحٍ) وەکو قەیسیو سێو (فَلِلْمُشْتَرِى) ئەوە بۆ کڕیارەکەیە (إِنْ لَمْ تَنْعَقِدِ الثَّمَرَةُ) ئەگەر لە کاتی مامڵەت بەستندا میوەکە گرێی نەکردبێ (وَكَذَا) هەروەها میوەکە بۆ کڕیارەکەیە (إِنْ انْعَقَدَتْ وَلَمْ يَتَناثَرِالنَّوْرُ) ئەگەر گرێی کردبێو کلۆکەکەی نەوەراندبێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام (وَبَعْدَالتَّناثُرِ) لە پاش گرێکردنو کلۆك وەراندن (لِلْبائِعِ) بۆ فرۆشیارەکەیە، واتە: ئەگەر هەمووشی دەرنەکەوتبێ، دەرکەوتوو و دەرنەکەوتووەکەی گشتی هەر بۆ فرۆشیارەکەیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَلَوْ باعَ نَخَلاَتِ بُسْتانٍ) ئەگەر چەند دارخورمایەکی لە یەك باغدا فرۆشت (مُطْلِعَةً) کیسەی هێشووەکانی بەدەر کەوتبو، ئینجا (وَبَعْضُها مُؤَبَّرٌ) بەشێکی لەت بوو، بەشێکیشی لەت نەبوو (فَلِلْبائِعِ) ئەوە لەتبووەکەو لەتنەبووەکە –گشتی– بۆ فرۆشیارەکەیە، هەروەك ڕابرا (فَإِنْ أَفْرَدَ ما لَمْ يُؤَبَّرْ) جا ئەگەر ئەوەی لەت نەبوە بە جیایی فرۆشتی (فَلِلْمُشْتَرِى) ئەو کاتە میوەکە دەبێتە هی کڕیارەکە (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلَوْ كانَتْ فِى بَساتِينَ) ئەگەر دارخورمایەکان لە چەند باغێکدا بون (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (إِفْرادُ كُلِّ بُسْتانٍ بِحُكْمِهِ) هەر باغێك بڕیاری سەربەخۆی بۆ دەدرێ، واتە: میوە دەرکەوتووی ئەم باغە بۆ فرۆشیارەکەیە، دەرنەکەوتووی ئەو باغەش بۆ کڕیارەکەیە.

(وَإِذَا بَقِيَتِ الثَّمَرَةُ لِلْبائِعِ) جا هەر كاتێك-لەو مەسەلانەیڕابردوودا- میوەكە بۆ فرۆشیارەكە مایەوەو نەبوە ملكیكڕیارەكە، تێبینی دەكرێ: (فَإِنْ شَرَطَ الْقَطْعَ) ئەگەر فرۆشیارەكە لە كاتی فرۆشتن بە مەرجی دانابێ: میوەكەی لێبكاتەوە، ئەو كاتە (لَزِمَهُ) لە سەری واجبە: لێی بكاتەوە (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر مەرجی لێكردنەوەی دانەنابو: وەك بلێ: تا پێگەیشتنی لێ

فَلَـهُ تَرْكُهـا إِلَـى الْجَـدَادِ، وَلِكُـلٍّ مِنْهُمـا السَّـقْيُ إِنِ انْتَفَـعَ بِـهِ الشَّـجَرُ وَالثَّمَـرُ، وَلاَ مَنْـعَ لِلآخَـرِ، وَإِنْ ضَـرَّهُما لَـمْ يَجُـزْ إِلاَّ بِرِضـاهُما، وَإِنْ ضَـرَّ أَحَـدَهُما وَتَنازَعـا فُسِـخَ الْعَقْـدُ إِلاَّ أَنْ يُسـامِحَ الْمُتَضَـرِّرُ، وَقِيـلَ لِطالِـبِ السَّـقْيِ أَنْ يَسْـقِيَ، وَلَـوْ كـانَ الثَّمَـرُ يَمْـتَصُّ رُطُوبَـةَ الشَّـجَرِ لَـزِمَ الْبـائِعَ أَنْ يَقْطَـعَ أَوْ يَسْـقِيَ. (فَصْلٌ) يَجُوزُ بَيْعُ الثَّمَرِ بَعْدَ بُدُوِّ صَلاَحِهِ مُطْلَقاً، وَبِشَرْطِ قَطْعِهِ، وَبِشَرْطِ إِبْقائِهِ،

ناكەمەوە، یان باسی هیچی نەكردبێ، ئەو كاتە (فَلَهُ تَرْكُها إِلَى الْجَدَادِ) بۆی هەیە میوەكەی بهێڵێتەوە تا كاتی بڕینەوەی دێ.

(وَلِكُلٍ مِنْهُما السَّقْيُ) لەو حاڵەتەدا كڕیارەكەو فرۆشیارەكە-هەردووكیان- مافی ئاودانی ئەو درەختە فرۆشراوەیان هەیە (إِنِ انْتَفَعَ بِهِ الشَّجَرُ وَالثَّمَرُ) ئەگەر درەختەكەو میوەكە -هەردووكیان- سود لە ئاودانەكە وەربگرن، كەوابو: (وَلاَ مَنْعَ لِلآخَرِ) ئەوی‌تریان مافی نیە ئەمەیان قەدەغە بكا لە ئاودانی درەختەكە، چونكە هیچ زیانی ناگاتێ.

(وَإِنْ ضَرَّهُما) ئەگەر ئاودانەكە زیانی دەگەیاندە درەختەكەو میوەكە (لَمْ يَجُزْ) بۆ هیچێكیان دروست نیە ئاوی بدا (إِلاَّ بِرِضاهُما) تەنها بە ڕەزامەندی هەردووكیان نەبێ (وَإِنْ ضَرَّ أَحَدَهُما) ئەگەر زیانی بە یەكێكیانی دەگەیاند: تەنها بە درەختەكە، یان تەنها بە میوەكە (وَتَنازَعا) هەردووكیان لە ئاودانو ئاونەداندا بووە كێشەیان، ئەو كاتە (فُسِخَ الْعَقْدُ) مامڵەتەكە هەڵدەوەشێندرێتەوە (إِلاَّ أَنْ يُسامِحَ الْمُتَضَرِّرُ) مەگەر زەرەرمەندەكە چاوپۆشی بكاو بە زیانەكەی ڕازی ببێ، ئەو كاتە هەڵناوەشێندرێتەوە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (لِطالِبِ السَّقْيِ أَنْ يَسْقِيَ) ئەوەی داوای ئاودان دەكا، ئەویان مافی ئاودانی هەیەو گوێ ناداتە زیانی ئەوی‌تر (وَلَوْ كانَ الثَّمَرُ يَمْتَصُّ رُطُوبَةَ الشَّجَرِ) ئەگەر میوەكە تەڕایەتی درەختەكەی دەمژی، ئەو كاتە (لَزِمَ الْبائِعَ) لە سەر فرۆشیارەكە واجبە: (أَنْ يَقْطَعَ) یان میوەكەی لێبكاتەوە (أَوْ يَسْقِيَ) یان درەختەكە ئاو بدا، تاكو كڕیارەكە زیانی نەگاتێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی فرۆشتنی میوە و كشتوكاڵ ﴾

(يَجُوزُ بَيْعُ الثَّمَرِ) فرۆشتنی میوە-كە هەر بەسەر درەختەوە بێ- دروستە (بَعْدَ بُدُوِّ صَلاَحِهِ) پاش دەركەوتنی پێگەیشتنی، جا فرۆشتنەكەشی دروستە (مُطْلَقاً) بێ مەرجی

لێکردنەوەو هێشتنەوەی بێ (وَبِشَرْطِ قَطْعِهِ) هەم دروستە بە مەرجی لێکردنەوەی بێ (وَبِشَرْطِ إِبْقائِهِ) هەم دروستە بە مەرجی هێشتنەوەی بێ ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: نَهَى النَّبِيُّ ﷺ عَنْ بَيْعِ الثَّمَرَةِ حَتَّى يَبْدُوَ صَلاَحُها﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە: میوە –بە سەر درەختەوە– بفرۆشرێ تا پێگەیشتنی دەردەکەوێ. واتە: پاش دەرکەوتنی پێگەیشتنی لە هەرسێك حاڵەتدا دروستە.

وَقَبْلَ الصَّلاَحِ: إِنْ بِيعَ مُنْفَرِداً عَنِ الشَّجَرِ لاَ يَجُوزُ إِلاَّ بِشَرْطِ الْقَطْعِ، وَأَنْ يَكُونَ الْمَقْطُوعُ مُنْتَفَعاً بِهِ لاَ كَكُمَّثْرَى، وَقِيلَ إِنْ كَانَ الشَّجَرُ لِلْمُشْتَرِي جَازَ بِلاَشَرْطٍ، قُلْتُ: فَإِن كَانَ الشَّجَرُ لِلْمُشْتَرِي وَشَرَطْنا الْقَطْعَ لاَ يَجِبُ الْوَفَاءُ بِهِ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَإِنْ بِيعَ مَعَ الشَّجَرِ جَازَ بِلاَشَرْطٍ وَلاَ يَجُوزُ بِشَرْطِ قَطْعِهِ، وَيَحْرُمُ بَيْعُ الزَّرْعِ الأَخْضَرِ فِالأَرْضِ إِلاَّ بِشَرْطِ قَطْعِهِ،

ئینجا بزانە: لە حاڵەتی فرۆشتنی بێمەرج و لە حاڵەتی مەرجیهێشتنەوەدا کڕیارەکە مافی هەیە: تا کاتیبڕینەوە میوەکە لە سەر درەختەکە بهێڵێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَقَبْلَ الصَّلاَحِ) بەڵام پێش دەرکەوتنی پێگەیشتنی (إِنْ بِيعَ مُنْفَرِداً عَنِ الشَّجَرِ)–ئەگەر میوەکەی سەر درەخت– بە جیا لە درەختەکەی فرۆشرا، واتە: درەختەکەی لەگەڵ نەفرۆشرا، ئەو کاتە (لاَ يَجُوزُ إِلاَّ بِشَرْطِ الْقَطْعِ) حەرامەو دروست نیە: بفرۆشرێ تەنها بە مەرجی لێکردنەوەی نەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو، کەوابو: دەبی دەمودەست گشتی لێبکاتەوەو (وَأَنْ يَكُونَ الْمَقْطُوعُ مُنْتَفَعاً بِهِ) هەروەها مەرجە ئەو میوەیەی لێدەکرێتەوە سودی لێوەربگیرێ: وەکو پەسیرەو چوالە (لاَ كَكُمَّثْرَى) نەك وەکو هەرمێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ كَانَ الشَّجَرُ لِلْمُشْتَرِي) ئەگەر ئەو درەختەی میوەکەی بە سەرەوەیە مڵکیکڕیارەکە بوو، میوەکەشی هی فرۆشیارەکە بوو (جَازَ بِلاَ شَرْطٍ) دروستە میوەکە بفرۆشێتە خاوەن درەختەکە بە بێمەرجی لێکردنەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (فَإِن كَانَ الشَّجَرُ لِلْمُشْتَرِي) جا ئەگەر درەختەکە مڵکیکڕیارەکە بوو (وَشَرَطْنا الْقَطْعَ) لێکردنەوەشمان بە مەرج دانا (لاَ يَجِبُ الْوَفَاءُ بِهِ) واجب نیە: کڕیارەکە مەرجەکە جێبەجێ بکا (وَاللهُ أَعْلَمُ) چونکە درەختەکەو میوەکە هەردووکی مڵکیخۆیەتی.

(وَإِنْ بِيعَ مَعَ الشَّجَرِ) ئەگەر میوەکەی سەر درەخت–پێش دەرکەوتنی پێگەیشتنی– بە درەختەوە وێکڕا فرۆشران (جازَ بِلاَشَرْطٍ) فرۆشتنەکە دروستە بە بێ هیچ مەرجێك، کەواتە: (وَلاَ يَجُوزُ بِشَرْطِ قَطْعِهِ) دروست نیە لەم حاڵەتەدا بە مەرجی لێکردنەوە بفرۆشرێ، چونکە

درەختەکەو میوەکە دەبێتە ملکی کڕیارەکە، کەواتە: نابێ کڕیارەکە لە دەستکاری ملکیخۆی قەدەغە بکرێ.

﴿ فرۆشتنی قەرسیلو پەرێز ﴾

(وَيَحْرُمُ بَيْعُ الزَّرْعِ الأَخْضَرِ) حەرامەو دانامەزرێ: فرۆشتنی سەوزەو کشتوکاڵی سەوزی پێنەگەیشتوو (فِيالأَرْضِ) کە لە زەویدا ڕوابێ: وەکو قەرسیلو سەوزەکانی خواردن (إِلاَّ بِشَرْطِ قَطْعِهِ) تەنها بە مەرجی بڕینەوەی، یان هەڵکەندنی دروستە.

فَإِنْ بِيعَ مَعَها أَوْ بَعْدَ إِشْتِدادِ الْحَبِّ جازَ بِلاَشَرْطٍ، وَيُشْتَرَطُ لِبَيْعِهِ وَبَيْعِ الثَّمَرِ بَعْدَ بُدُوِّ الصَّلاَحِ ظُهُورُالْمَقْصُودِ: كَتِينٍ وَعِنَبٍ وَشَعِيرٍ، وَما لاَ يُرَى حَبُّهُ كالْحِنْطَةِ وَالْعَدَسِ

ئینجا بزانە: ئەگەر بە مەرجی بڕینەوەی فرۆشتی، ئینجا لە دوای بڕینەوەی لە سەر پنجەکەی ژیاوە، ئەوەی ژیاوەتەوە دەبێتەوە ملکی فرۆشیارەکە.

بەڵام ئەگەر بە مەرجی هەڵکەندن فرۆشتبویو لە دوای هەڵکەندن ژیاوە، ئەو کاتە ئەمەشیان هەر بۆ کڕیارەکەیە، هەروەك لە (إبن قاسم)دا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ بِيعَ مَعَها) جا ئەگەر سەوزەو کشتوکاڵی سەوزی پێنەگەیشتوو، لەگەڵ زەوییەکە وێکڕا فرۆشران (أَوْ بَعْدَ إِشْتِدادِ الْحَبِّ) یان سەوزەو کشتوکاڵ لە دوای پێگەیشتنو دەنك ڕەقبوونی فرۆشران–واتە: دەنکەکەشی دیار بوو– ئەو کاتە (جازَ بِلاَ شَرْطٍ) فرۆشتنەکە دروستە بە بێ مەرجی لێکردنەوە، چونکە ئەمەش وەك دەرکەوتنی پێگەیشتنی میوەیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر یەکێك کشتوکاڵێکی سەوزی–وەکو قەرسیلو وێنجەو ئەو جۆرە شتانە– کڕی، تاکو ئاژەڵەکانی بەرەبەرە لێ بلەوەڕێنێ، ڕێگای شەرعی ئەمەیە: کشتوکاڵەکە بە مەرجی هەڵکەندن بکڕێو زەوییەکەش بۆ ماوەیەکی درێژ بە کرێ، یان بە خواستن لە خاوەنەکەی وەربگرێ، تاکو بتوانێ بۆ ماوەیەکیدرێژ ئاژەڵەکانی لێ بلەوەڕێنێ، چونکە ئەگەر بە مەرجی بڕینەوە بیکڕێ، ئەوە تەنها یەك جار مافی بڕینەوەی هەیەو، ئەوەی دەژییێتەوە بۆ خاوەنەکەی دەگەڕێتەوە، هەروەك تازە ڕابرا، هەم لە حاشیەکانی (تحفة)و (نهایة)دا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: فرۆشتنی پەرێز–واتە: ئەو زلكو قامیشو کایەی لە دوای دروێنە لە زەوییەکەدا دەمێنێتەوە– دروستە: بە مەرجی بڕینەوەو لابردن بفرۆشرێ وەکو درەختی وشك کە باسمان کرد، جا ئاشکرایە ئەمەیان ناژییێتەوە، بەڵام دەبی لە ماوەیەکی عادەتیدا گشتی لە زەوییەکە لاببا، تاکو زیان بە خاوەن زەوییەکە نەگا، جا ئەگەر بیەوێ ئاژەڵی لێ بلەوەڕێنێ، با بۆ ماوەیەکی درێژ زەوییەکە–بە کرێ، یان بە خواستن– لە خاوەنەکەی وەربگرێ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (لِبَيْعِهِ) بۆ دروستبوونی فرۆشتنی کشتوکاڵ لە دوای

دەنك ڕەقبوون، هەم (وَبَيْعِ الثَّمَرِ بَعْدَ بُدُوِّ الصَّلاَحِ) بۆ دروستبوونی فرۆشتنی میوە لە دوای دەرکەوتنی پێگەیشتنی (ظُهُورُالْمَقْصُودِ) دەبی مەبەستەکەی دیار بێو لە بەر چاو بێ (کَتِينٍ وَعِنَبٍ) وەکو هەنجیرو ترێو (وَشَعِيرٍ) وەکو جۆی گوڵەپێغەمبەرە کە دەنکەکانی لە ناو گوڵەکەیدا دیارە.
(وَما لاَ يُرَى حَبُّهُ) ئەو کشتوکاڵەی دەنکی دیار نیە (كالْحِنْطَةِ وَالْعَدَسِ) وەکو گەنمو نیسكو

فِي السُّنْبُلِ لاَ يَصِحُّ بَيْعُهُ دُونَ سُنْبُلِهِ وَلاَ مَعَهُ فِي الْجَدِيِ
الأَكْلِ، وَمَا لَهُ كِمامانِ كَالْجَوْزِ وَاللَّوْزِ وَالْباقِلاَّ يَباعُ فِي قِ
وَفِقَوْلٍ يَصِحُّ إِنْ كانَ رَطْباً، وَبُدُوُّ صَلاَحِ الثَّمَرِ ظُهُورَ مَبادِئِ النضجِ وَالحَلاوَهِ فِيما لاَ يَتَلَوَّنُ، وَفِغَيْرِهِ بِأَنْ يَأْخُذَ فِي الْحُمْرَةِ أَوِالسَّوادِ، وَيَكْفِي بُدُوُّ صَلاَحِ بَعْضِهِ وَإِنْ قَلَّ،

جۆی کوردەواری (فِي السُّنْبُلِ) لە گوڵەکەیدا (لاَ يَصِحُّ بَيْعُهُ دُونَ سُنْبُلِهِ) فرۆشتنی بە بێ گوڵەکەی دروست نیە، هەم (وَلاَ مَعَهُ) بە گوڵەوەش دروست نیە (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، چونکە دەنکەکەی -کە مەبەستە- لە ناو گوڵەکەیدا دیار نیە.
بەڵام بە فەرموودەی کۆنی ئیمامی(الشافعی)و لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا دروستە: دانەویڵە لە ناو گوڵی خۆیدا -بە گوڵەوە- بفرۆشرێ، هەروەك لە (پاشکۆی فرۆشتن)دا ڕابرا، بەڵگەشیان ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُما: نَهَا النَّبِيُّ ﷺ عَنْ بَيْعِ السُّنْبُلِ حَتَّى يَبْيَضَّ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە: گوڵی دانەویڵە بفرۆشرێ تا سپی دەبێو دەنکی ڕەق دەبێ. واتە: دوای سپی بوونو ڕەقبوون دروستە گوڵەکە بفرۆشرێ.
(وَلاَ بَأْسَ) هیچ باسێك نیە بۆ دروستبوونی فرۆشتن (بِكِمامٍ) داپۆشین بە هۆی توێکڵێك: کە (لاَ يُزالُ إِلاَّ عِنْدَالأَكْلِ) لانادرێت تەنها لە کاتی خواردنی نەبێ: وەك هەنارو مۆزو شفتی (وَما لَهُ كِمامانِ) ئەوەی دوو توێکڵی بە سەر یەکەوە هەنە (كَالْجَوْزِ) وەکو گوێزو (وَاللَّوْزِ) چوالەو (وَالْباقِلاَّ) پاقلە (يَباعُ فِي قِشْرِهِ الأَسْفَلِ) هەر یەکێك لەوانە لە توێکڵەکەی بنەوەیدا دەفرۆشرێ (وَلاَ يَصِحُّ فِي الأَعْلَى) لە توێکڵی سەرەوەیدا فرۆشتنی دروست نیە.
(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (يَصِحُّ إِنْ كانَ رَطْباً) لە توێکڵی سەرەوەشیدا دروستە بفرۆشرێ ئەگەر تەڕ بێ، سێ مەزهەبەکەی تریش -وەك ئەم فەرموودەیە- ڕێگەیان داوە: بە تەڕی لە توێکڵی سەرەوەیدا بفرۆشرێ، هەروەك لە(تحفة)و(نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَبُدُوُّ صَلاَحِ الثَّمَرِ) دەرکەوتنی پێگەیشتنی میوە ئەوەیە (ظُهُورُ مَبادِيِ النُّضْجِ وَالْحَلاَوَةِ) سەرەتای گەییןو شیرنایەتی دەربکەوێ (فِيما لاَ يَتَلَوَّنُ) لەو جۆرە میوەیەی ڕەنگێکی تر ناگرێ، وەك ڕۆن ببێو ئاوی تێبگەڕێ (وَفِي غَيْرِهِ) لەوەی تریش کە ڕەنگ دەگرێ (بِأَنْ يَأْخُذَ فِي الْحُمْرَةِ أَوِالسَّوادِ) بەوە دەبێ: کە دەست بە سوری، یان بە ڕەشی، یان بە زەردی بکا:

وەك ترێو هەنجیرو هەڵوژە.

(وَيَكْفِي بُدُوُّصَلاَحِ بَعْضِهِ) بۆ دروستبوونی فرۆشتن بەسە: بەشێکی پێگەیشتنی دەربکەوێ (وَإِنْ قَلَّ) هەرچەند کەمیش بێ: وەك دەنکێکی بەڵەکەی ترێ ﴿عَنْ أنَس رضي الله عنه: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ بَيْعِ الثِّمارِ حَتَّى تَزْهَى –أَيْ– تَحْمارَّ أَوْ تَصْفارَّ﴾ رواه البخاری، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە: میوەی سەر درەخت بفرۆشرێ تا سوّر دەبێ، یان زەرد دەبێ.

وَلَوْ بَاعَ ثَمَرَةَ بُسْتَانٍ أَوْ بَساتِينَ بَدا صَلاَحُ بَعْضِهِ فَعَلَى مَاسَبَقَ فِي التَّأْبِيرِ، وَمَنْ باعَ مابَدا صَلاَحُهُ لَزِمَهُ سَقْيُهُ قَبْلَ التَّخْلِيَةِ وَبَعْدَها، وَيَتَصَرَّفُ مُشْتَرِيهِ بَعْدَها، وَلَوْ عَرَضَ مُهْلِكٌ بَعْدَها كَبَرَدٍ فَالْجَدِيدُ أَنَّهُ مِنْ ضَمانِ الْمُشْتَرِى،

(وَلَوْ باعَ ثَمَرَةَ بُسْتانٍ أَوْ بَساتِينَ) ئەگەر میوەی باغێك، یان میوەی چەند باغێکی فرۆشت: کە (بَدا صَلاَحُ بَعْضِهِ) بەشێکی میوەکە پێگەیشتنی دەرکەوتبو و یەك ڕەگەزیش بوو (فَعَلَى ماسَبَقَ فِيالتَّأْبِيرِ) ئەوە –لێرەشدا– لە سەر بڕیاریڕابردوو لە لەتبوونی کیسەی دارخورمادا ڕەفتار دەکرێ، واتە: لە میوەی یەك باغدا: ئەگەر بەشێکی کەمی ڕەگەزێك پێگەیشتنی دەرکەوتبو، ئەوە گشت ڕەگەزەکە –پێگەیشتوو و پێنەگەیشتوو– بە یەکسانی بڕیاری پێگەیشتنی بۆ دەدرێ، بەڵام ئەگەر ڕەگەزەکە لە چەند باغێکدا بوو، ئەو کاتە هەر باغێك بڕیاری سەربەخۆی هەیە، واتە: ڕەگەزی پێنەگەیشتووی ئەم باغە بڕیاری هەمان ڕەگەزی پێگەیشتووی باغەکەیتری بۆ نادرێو مەرجە: لە فرۆشتندا –بە بڕیار– لێك جیا بکرێنەوە.

(وَمَنْ باعَ مابَدا صَلاَحُهُ) هەر کەسێك میوەیەکی، یان کشتوکاڵێکی وەهای فرۆشت: کە پێگەیشتنی دەرکەوتبو و مافی هێشتنەوەشی هەبو: وەك بە مەرجی هێشتنەوە، یان بە بێمەرج فرۆشتبێتی (لَزِمَهُ سَقْيُهُ) لە سەر فرۆشیارەکە واجبە: ئاوی بدا تا کاتی لێکردنەوەی دێ، ئەگەر بەراو بێ (قَبْلَ التَّخْلِيَةِ وَبَعْدَها) پێش وازلێهێنانو دوای وازلێهێنانی بۆ کڕیارەکە، ئاودانی هەر لە سەر واجبە.

بەڵام ئەگەر بە مەرجی لێکردنەوە، یان بڕینەوە، یان هەڵکەندن فرۆشتبێتی، ئەو کاتە لە دوای وازلێهێنان ئاودانی لە سەر واجب نیە (وَيَتَصَرَّفُ مُشْتَرِيهِ)کڕیاری میوەکەو کشتوکاڵەکە دەستکاریی دەکا بە هەموو جۆرە دەستکاریەك (بَعْدَها) پاش ئەوەی فرۆشیارەکە –بۆ کڕیارەکە– وازی لێدێنێ، چونکە بەم واز لێهێنانە وەرگرتنیفرۆشراوەکە دێتەجێ، هەروەك ڕابرا.

(وَلَوْ عَرَضَ مُهْلِكٌ بَعْدَها) ئەگەر لە دوای وازلێهێنانیفرۆشیارەکە بۆ کڕیارەکە، فرۆشراوەکە بەڵایەکی بە سەردا هاتو لە ناوی برد (كَبَرَدٍ) وەکو تەزرە، یان سەرماو کلۆ و سوتان، ئەوە

(فَالْجَدِيدُ) به فەرموودەی نوێ: (أَنَّهُ مِنْ ضَمَانِ الْمُشْتَرِي) ئەو میوەیەو ئەو کشتوکاڵە لە زامینی کڕیارەکەدایەو لە کیس خۆی دەڕوا؟ چونکە بە وازلێهێنانیفرۆشیارەکە وەرگرتنی فرۆشراوەکە دێتە جێ ﴿عَنْ أَبِسَعِيدﷺ: أُصِيبَ رَجُلٌ فِي ثِمارٍ اِبْتاعَها فَكَثُرَ دَيْنُهُ، فَقالَ النَّبِيُّﷺ: تَصَدَّقُوا عَلَيْهِ. فَلَمْ يَبْلُغْ ذَلِكَ وَفاءَ دَيْنِهِ، فَقالَ النَّبِيُّﷺ لِغُرَمائِهِ: خُذُوا مَا وَجَدْتُمْ لَيْسَ لَكُمْ إِلاَّ ذَلِكَ﴾ رواه مسلم، پیاوێك میوەیەکی کڕیو بەڵایەك هاتە

فَلَوْ تَعَيَّبَ بِتَرْكِ الْبائِعِ السَّقْيَ فَلَهُ الْخِيارُ، وَلَوْ بِيعَ قَبْلَ صَلاَحِهِ بِشَرْطِ قَطْعِهِ وَلَمْ يَقْطَعْ حَتَّى هَلَكَ فَأَوْلَى بِكَوْنِهِ مِنْ ضَمانِ الْمُشْتَرِى، وَلَوْ بِيعَ ثَمَرٌ يَغْلِبُ تَلاَحُقُهُ وَاخْتِلاَطُ حادِثِهِ بِالْمَوْجُودِ كَتِينٍ وَقِثَّاءٍ لَمْ يَصِحَّ إِلاَّ أَنْ يَشْتَرِطَ عَلَالْمُشْتَرِى قَطْعَ ثَمَرِهِ، وَلَوْ حَصَلَ الإِخْتِلاَطُ

سەر میوەکەو لە ناوی بردو زۆر قەرزدار بو، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: شتی بە خێر بدەنێ. جا شتەکەش بەرووەستی قەرزەکەی نەکرد، پێغەمبەرﷺ بە خاوەن قەرزەکانی فەرموو: ئەوەندەی هەیە بۆ خۆتانی ببەن‌و هیچیترتان بۆ نابێ.

واتە: ئەگەر لە کیس خۆی نەڕۆیشتبایە، پێغەمبەرﷺ فەرمانی نەدەکرد: شتی بە خێر بدرێتێ بۆ قەرزدانەوە.

ئینجا بزانە: لە حەدیسێکیتری (مسلم)دا هاتوە: ﴿حەڵاڵ نیە: هیچ لە کڕیارەکە وەربگری﴾. مەبەست ئەوەیە: پێش وەرگرتنیفرۆشراوەکە نابێ هیچی لێوەربگرێ، یان وەها خێرە هیچی لێوەرنەگرێ. تاکو دژایەتی لە نێوان هەردوو حەدیسەکاندا نەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَلَوْ تَعَيَّبَ) ئەگەر فرۆشراوەکە لە ناو نەچو، بەڵکو عەیبی لێپەیدا بو (بِتَرْكِ الْبائِعِ السَّقْيَ) چونکە فرۆشیارەکە ئاوی نەدابو (فَلَهُ الْخِيارُ) ئەو کاتە کڕیارەکە مافی پەشیمانبوونەوەی هەیە، ئینجا بزانە: ئەگەر پێش وازلێهێنانی بۆ کڕیارەکە لەناو چوو، یان بە هۆی ئاونەدانیفرۆشیارەکە لە ناو چوو، ئەوە —لە هەردوو حاڵەتدا— فرۆشیارەکە زامینە، کەواتە: بە هۆی ئەو لەناوچوونە فرۆشتنەکە هەڵدەوەشێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ بِيعَ) ئەگەر میوە، یان کشتوکاڵ فرۆشرا (قَبْلَ صَلاَحِهِ) پێش دەرکەوتنی پێگەیشتنەکەی، یان دوای دەرکەوتنی پێگەیشتنی (بِشَرْطِ قَطْعِهِ) لە هەردوو حاڵەتدا بە مەرجی لێکردنەوە فرۆشرا (وَلَمْ يَقْطَعْ) کڕیارەکەش لێی نەکردەوە (حَتَّى هَلَكَ) تا میوە فرۆشراوەکە لە ناو چوو (فَأَوْلَى بِكَوْنِهِ مِنْ ضَمانِ الْمُشْتَرِى) ئەو کاتە لە پێشترە: کە لە زامینیکڕیارەکەدا بێ‌و لە کیس خۆی بڕوا، چونکە کەمتەرخەمی کردوە.

(وَلَوْ بِيعَ ثَمَرٌ) ئەگەر میوەیەکی، یان کشتوکاڵێکی وەها فرۆشرا: کە (يَغْلِبُ تَلاَحُقُهُ)

به ئەغڵەبی بە دوایەکدا پەیدا دەبو (وَاخْتِلاَطُ حادِثِهِ بِالْمَوْجُودِ) پەیدابووەکەشی تێکەڵی هەبووەکەی دەبو (كَتِينٍ وَقِثَّاءٍ) وەکو هەنجیرو خیارو ئەو جۆرانە (لَمْ يَصِحَّ) فرۆشتنی ئەو جۆرانە دروست نیە (إِلاَّ أَنْ يَشْتَرِطَ عَلَىالْمُشْتَرِى قَطْعَ ثَمَرِهِ) مەگەر بە مەرج دابنێ لە سەر کڕیارەکە: میوەکەیخۆی لێبکاتەوە.

ئینجا (وَلَوْ حَصَلَ الإِخْتِلاَطُ) ئەگەر وەها ڕوویدا: پەیدابووەکەو هەبووەکە تێکەڵ بون فِيما يَنْدُرُ فِيهِ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لاَ يَنْفَسِخُ الْبَيْعُ بَلْ يَتَخَيَّرُ الْمُشْتَرِى، فَإِنْ سَمَحَ لَهُ الْبائِعُ بِما حَدَثَ سَقَطَ خِيارُهُ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يَصِحُّ بَيْعُ الْحِنْطَةِ فِى سُنْبُلِها بِصافِيَةٍ وَهُوَ الْمُحاقَلَةُ، وَلاَالرُّطَبِ عَلَى النَّخْلِ بِتَمْرٍ وَهُوَ الْمُزابَنَةُ، وَيُرَخَّصُ فِالعَرايا: وَهُوَ بَيْعُ الرُّطَبِ عَلَىالنَّخْلِ بِتَمْرٍ فِالأَرْضِ أَوِالْعِنَبِ فِالشَّجَرِ بِزَبِيبٍ فِيما دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ، وَلَوْ زادَ فِى صَفْقَتَيْنِ جازَ،

(فِيما يَنْدُرُ فِيهِ) لەو جۆرەی کەم تێکەڵ دەبو، یان لەو جۆرەی زۆر تێکەڵ دەبو (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەیڕاستتر (أَنَّهُ لاَيَنْفَسِخُ الْبَيْعُ) فرۆشتنەکە هەڵناوەشێتەوە (بَلْ يَتَخَيَّرُالْمُشْتَرِى) بەڵکو کڕیارەکە سەرپشکە: یان هەڵیدەوەشێنێتەوە، یان دەیڕوێنێ، بەڵام (فَإِنْ سَمَحَ لَهُ الْبائِعُ بِما حَدَثَ) ئەگەر فرۆشیارەکە لە پەیدابووەکە چاوپۆشی کردو دایە کڕیارەکە، ئەو کاتە (سَقَطَ خِيارُهُ) کڕیارەکە مافیپەشیمانیی نامێنێو دەبی مامڵەتەکە بڕوێنێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلاَ يَصِحُّ) حەرامەو دروست نابێ (بَيْعُ الْحِنْطَةِ فِى سُنْبُلِها) گەنم لە ناو گوڵیخۆیدا بفرۆشرێ (بِصافِيَةٍ) بە گەنمێکی پوختەکراو لە کاوکۆتەکەی (وَهُوَالْمُحاقَلَةُ) ئەو جۆرە فرۆشتنە پێی دەگوترێ: (موحاقەلە)= فرۆشتنی پەڵە گەنم بە گەنم.

(وَلاَالرُّطَبِ عَلَى النَّخْلِ) هەروەها دروست نابێ فرۆشتنی خورمای سەر دارخورما لە گۆترە (بِتَمْرٍ) بە قەسپی لێکراوەی لە گۆترە (وَهُوَالْمُزابَنَةُ) ئەوەش پێی دەگوترێ: (موزابەنە)= یەکتر لادان ﴿عَنْ جابِرٍ رضي الله عنه: نَهَى النَّبِيُّ ﷺ: عَنِ الْمُحاقَلَةِ وَالْمُزابَنَةِ...وَرَخَّصَ فِالْعَرايا﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی کردوە: مامڵەتی موحاقەلەو موزابەنە بکرێن و ڕێگەیداوە قرساوەکان بفرۆشرێن.

هەر بە بەڵگەی حەدیسەکە (وَيُرَخَّصُ فِىالْعَرايا) ڕێگە دەدرێ لە فرۆشتنیقرساوەکاندا (وَهُوَ) ئەو فرۆشتنە (بَيْعُ الرُّطَبِ عَلَىالنَّخْلِ) فرۆشتنی تەڕەقەسپی سەر دارخورمایە بە قرساندن (بِتَمْرٍ فِىالأَرْضِ) بە قەسپی لێکراوەی ووشکی بە پێوانە (أَوِ الْعِنَبِ فِىالشَّجَرِ) یان فرۆشتنی ترێی سەر دارەمێو بە قرساندن (بِزَبِيبٍ) بە مێوژی بە پێوانە (فَيما دُونَ خَمْسَةِ أَوْسُقٍ) ڕێگەدانەکەش لە ئەندازەی کەمتر لە پێنج بارە، بە گوێرەی قرساندنی

تەڕەقەسپەکە، یان ترێیەکە ﴿عَنْ أَبِيهُرَيْرَةَ﷛: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَخَّصَ فِيالْعَرَايا فِي خَمْسَةِ أَوْسُقٍ أَوْ دُونَ خَمْسَةَ أَوْسُقٍ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ ڕێگەی فرۆشتنی قرساوەکانی داوە لە ئەندازەی پێنج بار، یان کەمتر.

بەڵام (وَلَوْ زادَ فِي صَفْقَتَيْنِ) ئەگەر لە ئەندازەی پێنج بار زیاتری کڕی لە دوو مامڵەتدا (جازَ) دروستە، چونکە هەر مامڵەتێك سەربەخۆیە.

وَيُشْتَرَطُ التَّقابُضُ بِتَسْلِيمِ الثَّمَرِ كَيْلاً، وَالتَّخْلِيَةِ فِي النَّخْلِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لاَ يَجُوزُ فِي سائِرِالثِّمارِ، وَأَنَّهُ لاَيَخْتَصُّ بِالْفُقَرَاءِ.

(بَابُ إِخْتِلاَفِ الْمُتُبايِعَيْنِ)

إذا اتَّفَقَا عَلَى صِحَّةِ الْبَيْعِ ثُمَّ اخْتَلَفَا فِكَيْفِيَتِهِ: كَقَدْرِالثَّمَنِ، أَوْ صِفَتِهِ أَوِالأَجَلِ أَوْ قَدْرِهِ أَوْ قَدْرِالْمَبِيعِ وَلاَ بَيِّنَةَ تَحالَفا،

(وَيُشْتَرَطُ التَّقابُضُ) مەرجە: لە دانیشگەی مامڵەتەکەدا لە یەکتری وەربگرن بەم شێوەیە: (بِتَسْلِيمِ الثَّمَرِ كَيْلاً) کڕیارەکە قەسپەکەی، یان مێوژەکەی بە پێوان تەسلیمی فرۆشیارەکە بکاو (وَالتَّخْلِيَةِ فِيالنَّخْلِ) فرۆشیارەکەش-بۆ کڕیارەکە- واز لە تەڕە قەسپی سەر دارخورمایەکان بێنێ.

(وَالأَظْهَرُ) فەرمودەی بەهێزتر (أَنَّهُ لاَ يَجُوزُ فِي سائِرِالثِّمارِ) ئەو فرۆشتنەی بە قرساندن-جگە لە خورماو ترێ- لە میوەکانیتردا دروست نابێ (وَأَنَّهُ لاَيَخْتَصُّ بِالْفُقَرَاءِ) هەم ئەم جۆرە فرۆشتنەش تایبەت نیە بە گەداو هەژاران-هەرچەند بە هۆی ئەوانیش ڕێگەی دراوە- بەڵکو بۆ دەوڵەمەندانیش دروستە، واللهُ أعْلَمُ.

﴿ بَابُ إِخْتِلاَفِ الْمُتَبايِعَيْنِ: **باسی کێشەی کڕیارو فرۆشیار** ﴾

پێشەکی بزانە: لە هەر مامڵەتێکیتر-وەکو کڕینو فرۆشتن- شتێك لە بەرامبەر شتێك وەربگیرێ، ئەویش هەمان بڕیاری ئەم باسەی لێدێتەجێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(إِذا اتَّفَقَا عَلَى صِحَّةِ الْبَيْعِ) هەر کاتێك کڕیارەکەو فرۆشیارەکە یەکدەنگ بون لە سەر دروستبوونو دامەزرانی مامڵەتەکە (ثُمَّ اِخْتَلَفَا) ئینجا بووە کێشەیان (فِيكَيْفِيَتِهِ) لە چۆنیەتی مامڵەتەکەدا (كَقَدْرِالثَّمَنِ) وەك لە ئەندازەی پارەکەدا فرۆشیارەکە بڵێ: دە دینارە. کڕیارەکەش بڵێ: نۆ دینارە. (أَوْ صِفَتِهِ) یان وەك لە سیفەتی پارەکەدا، فرۆشیارەکە بڵێ: بە درشتەم داوییێ. کڕیارەکەش بڵێ بە وردە. (أَوِ الأَجَلِ) یان وەك لە بارەی ماوەدا فرۆشیارەکە بڵێ: بێ ماوەیە. کڕیارەکەش بڵێ: بە ماوەیە. (أَوْ قَدْرِهِ) یا وەك لە ئەندازەی ماوەکەدا فرۆشیارەکە بڵێ: بۆ ماوەی مانگێکە. کڕیارەکەش بڵێ: ماوەی دوو مانگە. (أَوْ

(قَدْرِالْمَبِيعِ) یا وەك لە ئەندازەی فرۆشراوەکەدا فرۆشیارەکە بڵێ: ساعێکە. کڕیارەکەش بڵێ: دوو ساعە (وَلاَ بَيِّنَـةَ) نە فرۆشیارەکەو نە کڕیارەکە هیچیان شاهیدیان نەبو (تَحالَفا) هەردووکیان سوێند بۆ یەکتری دەخۆن، چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلْيَمِينُ عَلَى الْمُدَّعَىعَلَيْـهِ﴾ رواەمسلم، سوێندخواردن لە سەر داوالێکراوە. واتە: هەر یەکێك لەو دووانە –لێرەدا– هەم داواکارەو هەم داوالێکراوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

فَيَحْلِفُ كُلٌّ عَلَى نَفْيِ قَوْلِ صاحِبِهِ وَإِثْباتِ قَوْلِهِ، وَيُبْدَأُ بِالْبائِعِ، وَفِي قَوْلٍ بِالْمُشْتَرِي، وَفِقَوْلٍ يَتَساوَيانِ فَيَتَخَيَّرُ الْحاكِمُ، وَقِيلَ يُقْرَعُ، وَالصَّحِيحُ أَنَّهُ يَكْفِي كُلَّ واحِدٍ يَمِينٌ تَجْمَعُ نَفْياً وَإِثْباتاً، وَيُقَدَّمُ النَّفْيُ فَيَقُولُ: مَا بِعْتُ بِكَذَا وَلَقَدْ بِعْتُ بِكَذَا، وَإِذَا تَحالَفَا فَالصَّحِيحُ أَنَّ الْعَقْدَ لاَ يَنْفَسِخُ، بَلْ إِنْ تَراضَيا وَإِلاَّ فَيَفْسَخانِهِ أَوْ أَحَدُهُما أَوِ الْحاكِمُ، وَقِيلَ إِنَّما يَفْسَخُهُ الْحاكِمُ،

(فَيَحْلِفُ كُلٌّ) جا هەر یەکەیان –کڕیارەکەو فرۆشیارەکە– سوێندێك دەخوا (عَلَىنَفْيِ قَوْلِ صاحِبِهِ) لە سەر وانەبوونی قسەی هاوڕێیەکەی‌و (وَإِثْباتِ قَوْلِهِ) لە سەر وابوونی قسەی خۆی (وَيُبْدَأ بِالْبائِعِ) لەو سوێندەدا سوننەتە یەکەمجار دەست بە فرۆشیارەکە بکرێ (وَفي قَوْلٍ بِالْمُشْتَرِي) لە فەرموودەیەکدا سوننەتە دەست بە کڕیارەکە بکرێ (وَفِي قَوْلٍ يَتَساوِيانِ) لە فەرموودەیەکدا هەردووکیان یەکسانن، کەوابو: (فَيَتَخَيَّرُالْحاكِمُ) دادوەر سەرپشکە لەوەی هەر کامیان پێشدا سوێند بدا (وَقِيلَ يُقْرَعُ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا پشکە لە نێوانیاندا دەکرێ، هەر کامیان پشکەی بۆ دەرچوو، ئەویان پێشدا سوێند دەدرێ.

(وَالصَّحِيحُ) فەرموودەی‌ڕاست (أَنَّهُ يَكْفِي كُلَّ واحِدٍ يَمِينٌ) هەر یەکەیان –کڕیارەکەو فرۆشیارەکە– تەنها سوێندێکی بەسە: کە (تَجْمَعُ نَفْياً وَإِثْباتاً) سوێندەکە نەبوونێك‌و هەبوونێك کۆ بکاتەوە، جا (وَيُقَدَّمُ النَّفْيُ) لەو سوێندخواردنەشدا سوننەتە: نەبوون وەپێش هەبوون بخرێ، کەواتە: (فَيَقُولُ) فرۆشیارەکە لە سوێندەکەی‌دا دەڵێ: والله (مَا بِعْتُ بِكَذَا وَلَقَدْ بِعْتُ بِكَذَا) بەوەندەم نەفرۆشتوە بەڵکو بەوەندەم فرۆشتوە. کڕیارەکەش دەڵێ: والله بەوەندەم نەکڕیوە بەڵکو بەوەندەم کڕیوە.

ئینجا ئەگەر یەکێکیان ئەوها بە هەبوون‌و نەبوون سوێندی نەخوارد، ئەوە مافی نامێنێ‌و مافەکە دەدرێتە سوێندخۆرەکە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، بەڵام (وَإِذَا تَحالَفَا) هەر کاتێك هەردووکیان ئەوها سوێندیان خوارد (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست (أَنَّ الْعَقْدَ لاَ يَنْفَسِخُ) مامڵەتەکە بە خۆی هەڵناوەشێتەوە (بَلْ إِنْ تَراضَيا) بەڵکو ئەگەر هەردووکیان ڕازی بون‌و لە سەر گوتەی یەکێکیان پێك هاتن، ئەوە مامڵەتەکە وەکو خۆی

بەردەوام دەبێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر پێك نەهاتنو ڕازی نەبون (فَيَفْسَخانِه) هەردووكيان مامڵەتەكە هەڵدەوەشێننەوە (أَوْ أَحَدُهُما) يان تەنها يەكێكيان هەڵيدەوەشێنێتەوە (أَوِ الْحاكِمُ) يان دادوەر هەڵيدەوەشێنێتەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەيەكی بێهێزدا: (إِنَّما يَفْسَخُهُ الْحاكِمُ) تەنها دادوەر هەڵيدەوەشێنێتەوە، نەك ئەوان، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿إِذَااخْتَلَفَ الْبَيِّعانِ وَلَيْسَ بَيْنَهُما بَيِّنَةٌ فَهُوَ مَا يَقُولُ رَبُّ السِّلْعَةِ أَوْ يَتَتارَكانِ: أَى يَفْسَخانِ الْعَقْدَ﴾ رواه اصحاب السنن وصححه الحاكم، هەر كاتێك كڕيارو فرۆشيار بووە كێشەيانو

ثُمَّ عَلَى الْمُشْتَرِى رَدُّ الْمَبِيعِ فَإِنْ كانَ وَقَفَهُ أَوْ أَعْتَقَهُ أَوْ باعَهُ أَوْ كاتَبَهُ أَوْ ماتَ لَزِمَهُ قِيمَتُهُ يَوْمَ التَّلَفِ فِى أَظْهَرِالأَقْوالِ، وَإِنْ تَعَيَّبَ رَدَّهُ مَعَ أَرْشِهِ، وَإِخْتِلاَفُ وَرَثَتِهِما كَهُما، وَلَوْ قالَ: بِعْتُكَهُ بِكَذا، فَقالَ: وَهَبْتَنِيهِ، فَلاَ تَحالُفَ بَلْ يَحْلِفُ كُلٌّ عَلَى نَفْيِ دَعْوَى الآخَرِ، فَإِذَا حَلَفا رَدَّهُ مُدَّعِي الْهِبَةِ بِزَوَائِدِهِ، وَلَوِادَّعَى صِحَّةَ الْبَيْعِ وَالآخَرُ فَسادَهُ فَالأَصَحُّ تَصْدِيقُ

شاهيديش لە نێوانياندا نەبو، ئەوە قسەی فرۆشيارەكە وەردەگيرێ -ئەگەر كڕيارەكە ڕازی بێ- ئەگەر نا: فرۆشتنەكە هەڵدەوەشێننەوە.

(ثُمَّ) ئينجا لە دوای هەڵوەشاندنەوە (عَلَى الْمُشْتَرِى رَدُّ الْمَبِيعِ) لە سەر كڕيارەكە واجبە: فرۆشراوەكە -بۆ فرۆشيارەكە- بگەڕێنێتەوە ئەو شوێنەی لێيەوە وەرگيراوە (فَإِنْ كانَ وَقَفَهُ) جا ئەگەر كڕيارەكە فرۆشراوەكەی وەقف كردبو (أَوْ أَعْتَقَهُ) يان ئازادی كردبو (أَوْ باعَهُ) يان فرۆشتبوی (أَوْ كاتَبَهُ) يان نووسراوی ئازادیی دابوێ (أَوْ ماتَ) يان مردبو، يان بە هەر شێوەيەكیتر لە ناو چوبو، ئەوە (لَزِمَهُ قِيمَتُهُ) لە سەر كڕيارەكە واجبە: نرخی فرۆشراوەكە بداتەوە فرۆشيارەكە (وَهِىَ) نرخی فرۆشراوەكە: كە لە سەری واجبە (قِيمَةُ يَوْمِ التَّلَفِ) نرخەكەی ڕۆژی لەناوچوونی فرۆشراوەكەيە (فِىأَظْهَرِالأَقْوالِ) لە بەهێزترينی فەرموودەكاندا (وَإِنْ تَعَيَّبَ) ئەگەر فرۆشراوەكە مابو، بەڵام عەيبی لێپەيدا بو، ئەوە (رَدَّهُ مَعَ أَرْشِهِ) فرۆشراوەكە لەگەڵ تۆڵەیعەيبەكە -بۆ فرۆشيارەكە- دەگەڕێنێتەوە.

(وَإِخْتِلاَفُ وَرَثَتِهِما) كێشەی ميراتگرەكانی كڕيارەكەو فرۆشيارەكە، يان تەنها ميراتگری يەكێكيان لەگەڵ ئەویتر (كَهُما) وەك كێشەی كڕيارەكەو فرۆشيارەكەيە: لەو بڕيارانەی ڕابردوودا، چونكە ميراتگر جێگری مردووەكەيەتی.

ئينجا بزانە: تا ئێستا باسی ئەوە بوو: هەردووكيان يەكدەنگ بن لە سەر دامەزرانی مامڵەتەكەو لە چۆنيەتيەكەشدا ببێتە كێشەيان، بەڵام (وَلَوْ قالَ بِعْتُكَهُ بِكَذَا) ئەگەر فرۆشيارەكە گوتی: فرۆشتومەتە تۆ بە ئەوەندە (فَقالَ) ئەویتريش گوتی: نەتفرۆشتومێ، بەڵكو (وَهَبْتَنِيهِ) پێت بەخشيوم. (فَلاَتَحالُفَ) ئەو كاتە وەك شێوەیڕابردوو سوێند بۆ

یەکتری ناخۆن (بَلْ يَحْلِفَ كُلٌّ عَلَىنَفِيِ دَعْوَىالآخَرِ) بەڵکو هەر یەکەیان سوێند دەخوا لە سەر وانەبوونی داوایەکەیئەویتر (فَإِذَاحَلَفا) جا کە هەردووکیان سوێندیان خوارد (رَدَّهُ مُدَّعِيالْهِبَةِ) ئەوەی داوای پێبەخشینی دەکا، واجبە: شتەکە بگەڕێنێتەوە (بِزَوَائِدِهِ) بە گشت زێدەییەکانیەوە، جیاوازی نیە: زێدەییەکانی لێ جیابوبنەوە، یان نا.

(وَلَوِ ادَّعَى صِحَّةَالْبَيْعِ) ئەگەر یەکێکیان گوتی: فرۆشتنەکە دروستبووەو دامەزراوە (وَالآخَرُ فَسادَهُ) ئەویتریش گوتی: بەتاڵەو دانەمەزراوە (فَالأصَحُّ) فەرموودەیڕاستتر: (تَصْدِيقُ مُدَّعِي الصِّحَّةِ بِيَمِينِهِ، وَلَوِ اشْتَرَى عَبْداً فَجاءَ بِعَبْدٍ مَعِيبٍ لِيَرُدَّهُ فَقالَ الْبائِعُ لَيْسَ هَـذَا الْمَبِيعَ، صُدِّقَ الْبائِعُ بِيَمِينِهِ، وَفِي مِثْلِهِ فِالسَّلَمِ يُصَدَّقُ الْمُسْلِمُ فِي الأَصَحِّ.

(بابٌ) اَلْعَبْدُ إنْ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُ فِالتِّجارَةِ لاَ يَصِحُّ شِراؤُهُ بِغَيْرِ إذْنِ سَيِّدِهِ فِالأَصَحِّ، وَيَسْتَرِدُّهُ الْبائِعُ سَواءٌ كانَ فِي يَدِالْعَبْدِ أَوْ سَيِّدِهِ، فَإِنْ تَلِفَ فِيَدِهِ تَعَلَّقَ الضَّمانُ بِذِمَّتِهِ، أَوْ فِي يَدِالسَّيِّدِ فَلِلْبائِعِ تَضْمِينُهُ، وَلَهُ مُطالَبَةُالْعَبْدِ بَعْدَالْعِتْقِ، وَاقْتِراضُهُ كَشِرائِهِ،

مُدَّعِي الصِّحَّةِ بِيَمِينِهِ) باوەڕ بە ئەویان دەکرێ کە دەڵێ: دروستبووە. ئەگەر سوێندیش بخوا (وَلَواشْتَرَى عَبْداً) ئەگەر یەکێك کۆیلەیەکی کڕی، یان شتێکیتری کڕی (فَجاءَ بِعَبْدٍمَعِيبٍ) جا کۆیلەیەکی عەیبداری هێنا (لِيَرُدَّهُ) تاکو بیداتەوە فرۆشیارەکە (فَقالَ الْبائِعُ: لَيْسَ هَذَا الْمَبِيعَ) فرۆشیارەکەش گوتی: ئەمەیان فرۆشراوەکە نیە (صُدِّقَ الْبائِعُ بِيَمِينِهِ) لەو حاڵەتەدا باوەڕ بە فرۆشیارەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا.

بەڵام (وَفِيمِثْلِهِ) لە وێنەیئەو فرۆشتنەدا (فِيالسَّلَمِ) لە مامڵەتی سەلەمدا (يُصَدَّقُ الْمُسْلِمُ) باوەڕ بە سەلەمدەر دەکرێ-کە کڕیارەکەیە- ئەگەر سوێند بخوا (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بۆ وێنە: سەلەمدەر سەد دیناری بە سەلەمی پەنجا تەنەکە گەنم دایە جووتیارێك، ئینجا گەنمەکەی وەرگرت، دوایێ گەنمێکی عەیبداری هێنا بیداتەوە جووتیارەکە، جووتیارەکەش گوتی: ئەمە گەنمی من نیە. ئەوە باوەڕ بە سەلەمدەرەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا.

﴿ بابٌ: لە باسی مامڵەتی کۆیلە ﴾

(اَلْعَبْدُ) کۆیلە (إنْ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُ فِيالتِّجارَةِ) ئەگەر ئیزنی نەدرێتێ لە بازرگانیکردندا (لاَ يَصِحُّ شِراؤُهُ) کڕینی هیچ شتێکی دروست نابێ (بِغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ) بە بێ ئیزنی گەورەکەی (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: (وَيَسْتَرِدُّهُ الْبائِعُ) فرۆشیارەکە داوا دەکا: ماڵە فرۆشراوەکەی بۆ بگەڕێندرێتەوە (سَواءٌ كانَ فِي يَدِالعَبْدِ أَوْ سَيِّدِهِ) یەکسانە: فرۆشراوەکە لە دەست کۆیلەکەدا بێ، یان لە دەست گەورەکەی دابێ (فَإِنْ تَلِفَ فِي يَدِهِ) جا ئەگەر ماڵە فرۆشراوەکە لە دەستی کۆیلەکەدا فەوتا بوو (تَعَلَّقَ الضَّمانُ بِذِمَّتِهِ)

زامینی ماڵە فەوتاوەکە بە قەرز لە ئەستۆی کۆیلەکەدا دەمێنێ: هەر کاتێك ئازاد کرا داوای ئەو قەرزەی لێدەکرێ (أَوْ فِی یَدِالسَّیِّدِ) یان ئەگەر ماڵەکە لە دەستی گەورەکەیدا فەوتا (فَلِلْبائِعِ تَضْمِینُهُ) فرۆشیارەکە بۆی هەیە گەورەکەی بکاتە زامین، هەم (وَلَهُ مُطالَبَةُ العَبْدِ) بۆی هەیە داوای تۆڵەی فرۆشراوەکە لە کۆیلەکە بکا، بەڵام (بَعْدَ العِتْقِ) دوای ئازادبوونی، نەك پێش ئازادبوونی (وَاقْتِراضُهُ) شت قەرزکردنی کۆیلە (کَشِرائِهِ) وەك شت کڕینیەتی: بە بێئیزن دروست نابێ.

وَإِنْ أَذِنَ لَهُ فِی التِّجارَةِ تَصَرَّفَ بِحَسَبِ الإِذْنِ، فَإِنْ أَذِنَ فِی نَوْعٍ لَمْ یَتَجاوَزْهُ، وَلَیْسَ لَهُ نِکاحٌ وَلاَ یُؤَجِّرُ نَفْسَهُ، وَلاَ یَأْذَنُ لِعَبْدِهِ فِی تِجارَةٍ، وَلاَیَتَصَدَّقُ وَلاَیُعامِلُ سَیِّدَهُ وَلاَیَنْعَزِلُ بِإِباقِهِ وَلاَیَصِیرُ مَأْذُوناً لَهُ بِسُکُوتِ سَیِّدِهِ عَلَتَصَرُّفِهِ، وَیُقْبَلُ إِقْرارُهُ بِدُیُونِ الْمُعامَلَةِ، وَمَنْ عَرَفَ رِقَّ عِبْدٍ لَمْ یُعامِلْهُ حَتَّی یَعْلَمَ الإِذْنَ بِسَماعِ سَیِّدِهِ أَوْ بَیِّنَةٍ أَوْ شُیُوعٍ بَیْنَ النَّاسِ، وَفِالشُّیُوعِ وَجْهٌ، وَلاَ یَکْفِی قَوْلُ الْعَبْدِ، فَإِنْ باعَ مَأْذُونٌ لَهُ وَقَبَضَ الثَّمَنَ فَتَلِفَ فِیَدِهِ فَخَرَجَتِ السِّلْعَةُ مُسْتَحَقَّةً رَجَعَ الْمُشْتَرِی بِبَدَلِها عَلَالْعَبْدِ، وَلَهُ مُطالَبَةُ السَّیِّدِ أَیْضاً،

(وَإِنْ أَذِنَ لَهُ فِی التِّجارَةِ) بەڵام ئەگەر گەورەکە کۆیلەکەی ئیزن دا لە بازرگانیکردندا (تَصَرَّفَ بِحَسَبِ الإِذْنِ) ئەوە بە گوێرەی ئەندازەی ئیزندانەکە بازرگانی دەکا، کەوابو: (فَإِنْ أَذِنَ فِیْنَوْعٍ) ئەگەر ئیزنیدا لە جۆرە شتێکدا بازرگانی بکا (لَمْ یَتَجاوَزْهُ) نابێ لەو جۆرە بە دەر بازرگانی بکا (وَلَیْسَ لَهُ نِکاحٌ) بەو ئیزندانەی بازرگانی بۆی درست نیە ژن بۆ خۆی بێنێ (وَلاَ یُؤَجِّرُ نَفْسَهُ) نابێ خۆی بەکرێ بدا بە بێ ئیزنیگەورەکەی (وَلاَ یَأْذَنُ لِعَبْدِهِ فِی تِجارَةٍ) نابێ کۆیلەیخۆی –کە بۆ بازرگانی کڕیویەتی– ئیزن بدا لە بازرگانی کردندا (وَلاَیَتَصَدَّقُ) نابێ هیچ شتێك بە خێر بداتە کەسێکیتر، نابێ هیچ شتێك ببەخشێ (وَلاَیُعامِلُ سَیِّدَهُ) نابێ مامڵەت لەگەڵ گەورەی خۆی بکا (وَلاَیَنْعَزِلُ بِإِباقِهِ) کۆیلە لە سەر کاری بازرگانی لاناچێ بە هۆی خۆ بزرکردنی.

(وَلاَیَصِیرُ مَأْذُوناًلَهُ بِسُکُوتِ سَیِّدِهِ عَلَی تَصَرُّفِهِ) کۆیلە بەوە نابێتە ئیزندراو: کە گەورەکەی بێدەنگ بێ لە دەستکاریەکانی (وَیُقْبَلُ إِقْرارُهُ بِدُیُونِ الْمُعامَلَةِ) دانپێداهێنانی کۆیلە وەردەگیرێ دەربارەی قەرزەکانی مامڵەتکردن (وَمَنْ عَرَفَ رِقَّ عِبْدٍ) هەر کەسێك بزانێ ئادەمیزادێك کۆیلەیە (لَمْ یُعامِلْهُ) دروست نیە هیچ مامڵەتێکی ماڵی لەگەڵ بکا (حَتَّی یَعْلَمَ الإِذْنَ) تا دەزانێ ئیزندراوە (بِسَماعِ سَیِّدِهِ) وەك گوێی لە گەورەکەی بێ: ئیزنی بدا (أَوْ بَیِّنَةٍ) یان شاهیدی ئیزندانی هەبێ (أَوْ شُیُوعٍ بَیْنَ النَّاسِ) یان لە ناو خەڵکدا بڵاو بێتەوە: کە ئیزندراوە (وَفِیالشُّیُوعِ وَجْهٌ) دەربارەی بڵاو بوونەوە فەرموودەیەك هەیە: کە بەس نیە: (وَلاَ یَکْفِی قَوْلُ العَبْدِ) قسەی کۆیلە –کە بڵێ: ئیزندراوم– بەس نیە.

(فَإِنْ باعَ مَأْذُونٌ لَهُ) ئەگەر کۆیلەیەکی ئیزندراو شتێکی فرۆشت (وَقَبَضَ الثَّمَنَ) پارەکەشی وەرگرت (فَتَلِفَ فِی يَدِهِ) جا پارەکە لە دەست کۆیلەکەدا فەوتا (فَخَرَجَت السِّلْعَةُ مُسْتَحَقَّةً) ئینجا دەرکەوت شتەفرۆشراوەکە هی کەسێکیتر بووە (رَجَعَ الْمُشْتَرِی بِبَدَلِها عَلَی العَبْدِ) ئەو کاتە کڕیارەکە دەگەڕێتەوە سەر کۆیلەکە تاکو لەجیاتی پارەی فرۆشراوەکە: وێنەکەی، یان نرخەکەی لێوەربگرێتەوە (وَلَهُ مُطالَبَةُ السَّيِّدِ أَيْضاً) هەروەها بۆی هەیە داوا لە گەورەیکۆیلەکەش بکا، تاکو تۆڵەی پارەکەی بداتێ

وَقِيلَ لاَ، وَقِيلَ إِنْ كانَ فِی يَدِالْعَبْدِ وَفاءٌ فَلاَ، وَلَواشْتَرَی سِلْعَةً فَفِمُطالَبَةِالسَّيِّدِ بِثَمَنِها هَذاالْخِلاَفُ، وَلاَ يَتَعَلَّقُ دَيْنُ التِّجارَةِ بِرَقَبَتِهِ، وَلاَ بِذِمَّةِسَيِّدِهِ بَلْ يُؤَدَّی مِنْ مالِ التِّجارَةِ، وَكَذَا مِنْ كَسْبِهِ بِاصْطِيادٍ وَنَحْوِهِ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يَمْلِكُ الْعَبْدُ بِتَمْلِيكِ سَيِّدِهِ فِی الأَظْهَر.

(كِتابُ السَّلَمِ)

هُوَ بَيْعُ مَوْصُوفٍ فِالذِّمَّةِ،

(وَقِيلَ لاَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بۆی نیە داوا لە گەورەکەی بکا (وَقِيلَ إِنْ كانَ فِی يَدِ العَبْدِ وَفاءٌ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەگەر لە دەستی کۆیلەکەدا بە ئەندازەی تۆڵەی پارەکە ماڵ هەبێ (فَلاَ) نابێ داوا لە گەورەکەی بکا.

(وَلَو اشْتَرَی سِلْعَةً) ئەگەر کۆیلەی ئیزندراو کەلوپەلێکی کڕی (فَفِی مُطالَبَةِ السَّيِّدِ بِثَمَنِها) دەربارەی ئەوەی داوا لە گەورەکەی بکا: تاکو پارەی فرۆشراوەکە بدا (هَذا الْخِلاَفُ) ئەو فەرموودە جیاوازانەیڕابردوو هەنە.

(وَلاَ يَتَعَلَّقُ دَيْنُ التِّجارَةِ بِرَقَبَتِهِ) قەرزی بازرگانی پەیوەندی بە گەردەنی کۆیلەکەوە نیە: واتە: بە گەردەنیەوە هەڵناواسرێ (وَلاَ بِذِمَّةِ سَيِّدِهِ) هەروەها بە ئەستۆی گەورەکەشی هەڵناواسرێو لە سەری نابێتە قەرز (بَلْ يُؤَدَّی مِنْ مالِ التِّجارَةِ) بەڵکو قەرزەکە لە ماڵی بازرگانی دەدرێتەوە (وَكَذَا مِنْ كَسْبِهِ) هەروەها لە بەرهەمی ئیشوکاری کۆیلەکەش دەدرێتەوە (بِاصْطِيادٍ وَنَحْوِهِ) کە بە ڕاوکردنو کارەکانیتر وەدەستی دێنێ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلاَ يَمْلِكُ العَبْدُ) کۆیلە نابێتە خاوەن ملك (بِتَمْلِيكِ سَيِّدِهِ) بەوەی گەورەکەی شتێکی بە ملکایەتی بداتێ (فِیالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە ئەو بەخۆی ملکی گەورەکەی خۆیەتی.

﴿ كِتابُ السَّلَمِ: **پەرتوکی سەلەم** ﴾

(هُوَ) سەلەم لە شەرعدا (بَيْعُ مَوْصُوفٍ فِیالذِّمَّةِ) فرۆشتنی شتێکە لە بەر چاو نەبێو ناونیشانی درابێو لە ئەستۆی فرۆشیارەکەدا بێ. وەك سەلەمدەر بڵێ: (ئەم سەد دینارەم دا

بە تۆ لە سەلەمی پەنجا تەنەکە گەنمیقەندەهاری لە ڕەمەزاندا تەسلیمم بکە). سەلەم لەگەڵکراویش قبوڵ بکاو هەم لە دانیشگەیمامڵەتەکەشدا سەد دینارەکەی لێوەربگرێ.

﴿عَنْ ابنِ عَبَّاسرَضِىَ اللهُ عَنْهُما: قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ وَهُمْ يُسْلِفُونَ فِالثِّمارِ اَلسَّنَةَ وَالسَّنَتَيْنِ، فَقالَ ﷺ: مَنْ أَسْلَفَ فِي شَيْءٍ فَلْيُسْلِفْ فِكَيْلٍ مَعْلُومٍ وَوَزْنٍ مَعْلُومٍ إلَأَجَلٍ مَعْلُومٍ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ هاتە مەدینەیپیرۆز، لەو کاتدا دانیشتووانی مەدینە سەلەمیان لە میوەدا دەکرد بۆ ماوەی ساڵێكو دوو ساڵ، جا پێغەمبەرﷺ فەرمووی:

يُشْتَرَطُ لَهُ مَعَ شُرُوطِ الْبَيْعِ أُمُورٌ، أَحَدُها: تَسْلِيمُ رَأْسِ الْمالِ فِالْمَجْلِسِ فَلَوْ أَطْلَقَ ثُمَّ عَيَّنَ وَسَلَّمَ فِي الْمَجْلِسِ جازَ، وَلَوْ أَحالَ بِهِ وَقَبَضَهُ الْمُحالُ فِي الْمَجِلِسِ فَلاَ، وَلَوْ قَبَضَهُ وَأَوْدَعَهُ الْمُسْلِمَ جازَ، وَيَجُوزُ كَوْنُهُ مَنْفَعَةً وَتُقْبَضُ بِقَبْضِ الْعَيْنِ،

هەر کەسێك لە شتێکدا سەلەمی کرد، با لە پێوانێکیزاندراودا و لە کێشانێکیزاندراودا بۆ ماوەیەکی دیارکراو سەلەم بکا.

ئینجا بزانە: مامڵەتی سەلەم لەم پێنج ڕوکنانە پێك دێ: (اَلْمُسْلِمُ) سەلەمدەر: کە کڕیارەکەیە. (اَلْمُسْلَمُ إِلَيْهِ) سەلەم لەگەڵکراو: کە فرۆشیارەکەیە. (رَأسُ الْمالِ) سەرمایە: کە پارەکەیە. (اَلْمُسْلَمُ فيهِ) سەلەم تێداکراو: کە فرۆشراوەکەیە. (اَلصِّيغَةُ) گوتەی مامڵەتەکە: کە ووشەی سەلەم، یان سەلەف، یان واتەکەیان بە زمانێکیتر.

(يُشْتَرَطُ لَهُ) بە مەرج دادەندرێ بۆ دروستبوونی سەلەم (مَعَ شُرُوطِ الْبَيْعِ) لەگەڵ مەرجەکانیفرۆشتندا: کە ڕابران (أُمُورٌ) حەفت مەرجیتر هەبن:

(أَحَدُها) مەرجییەکەمیان: (تَسْلِيمُ رَأْسِ الْمالِ فِيالْمَجْلِسِ) تەسلیمکردنی هەموو سەرمایە–کە پارەکەیە– لە دانیشگەی مامڵەتەکەدا (فَلَوْ أَطْلَقَ) جا ئەگەر پارەکەی بە دیارنەکراوی گوت، وەك بڵێ: دە دینارم لە سەلەمی فلان شت دا بە تۆ (ثُمَّ عَيَّنَ) ئینجا پارەکەی دیاری کردو گوتی: ئەم دە دینارە عێراقییە (وَسَلَّمَ فِيالْمَجْلِسِ) هەر لەو دانیشگەشدا پارەکەی تەسلیم کرد (جازَ) مامڵەتەکە دروستە.

(وَلَوْ أَحالَ بِهِ) ئەگەر سەلەمدەرەکە–بە پارەی سەلەم– سەلەم لەگەڵکراوەکەی حەواڵە کردە سەر قەرزدارێکی خۆی، تاکو پارەکەی سەلەم لە قەرزدارەکە وەربگرێ، ئینجا (وَقَبَضَهُ الْمُحالُ فِيالْمَجْلِسِ) سەلەم لەگەڵکراوەکەیحەواڵەکراو هەر لەو دانیشگەدا پارەی لە قەرزدارەکە وەرگرت (فَلاَ) ئەوە دروست نیەو دانامەزرێ، چونکە قەرزدارەکە قەرزەکەی خۆی داوەتەوە، واتە: لە جیاتی سەلەمدەر پارەکە تەسلیم ناکا.

بەڵام (وَلَوْ قَبَضَهُ) ئەگەر سەلەم لەگەڵکراوەکە پارەکەی لە سەلەمدەرەکە وەرگرتو (وَأَوْدَعَهُ الْمُسْلِمَ) هەر لەو دانیشگەشدا پارەکەی بە ئەمانەت لە لایسەلەمدەرەکە دانا، یان

به قەرز دایە سەلەمدەرەکە، یان لەجیاتیقەرزێك دایەوە (جاز) سەلەمەکە دروستە.
(وَيَجُوزُ كَوْنُهُ مَنْفَعَةً) دروستە: سەرمایەی سەلەم-لەجیاتی پارە- سودێکی زانراو بێ، وەك بڵێ: لە ئێستاوە سودی ساڵێکی ئەم خانووەم دایە تۆ لە سەلەمی هەزار کیلۆ گەنم (وَتُقْبَضُ) ئەو سودەی کراوەتە سەرمایە-ئەگەر تەسلیم بکرێ- وەردەگیرێ (بِقَبْضِ الْعَيْنِ) بە وەرگرتنی خودی ماڵە سوددەرەکە لە دانیشگەی مامڵەتەکەدا، واتە: لە وێنەیڕابردوودا ئەمەیان خانووەکە تەسلیم بکا، ئەویش وەریبگرێ.
وَإِذَا فُسِخَ السَّلَمُ وَرَأْسُ الْمَالِ بَاقٍ اِسْتَرَدَّهُ بِعَيْنِهِ، وَقِيلَ لِلْمُسْلَمِ إِلَيْهِ رَدُّ بَدَلِهِ إِنْ عَيَّنَ فِي الْمَجلِسِ دُونَ الْعَقْدِ، وَرُؤْيَةُ رَأْسِ الْمالِ تَكْفِي عَنْ مَعْرِفَةِ قَدْرِهِ فِي الأَظْهَرِ. اَلثَّانِي: كَوْنُ الْمُسْلَمِ فِيهِ دَيْناً فَلَوْ قالَ أَسْلَمْتُ إِلَيْكَ هَذا الثَّوْبَ فِي هَذَاالْعَبْدِ فَلَيْسَ بِسَلَمٍ، وَلاَ يَنْعَقِدُ بَيْعاً فِالأَظْهَر، وَلَوْ قالَ: اِشْتَرَيْتُ مِنْكَ ثَوْباً صِفَتُهُ كَذَا بِهَذِهِ الدَّراهِمِ، فَقالَ: بِعْتُكَ، اِنْعَقَدَ بَيْعاً، وَقِيلَ سَلَماً. اَلثَّالِثُ: اَلْمَذْهَبُ أَنَّهُ إِذَا أَسْلَمَ بِمَوْضِعٍ

(وَإِذَا فُسِخَ السَّلَمُ) هەر کاتێك-لە بەر هەر هۆیەك- مامڵەتی سەلەم هەڵوەشێندراوە (وَرَأْسُ الْمالِ باقٍ) خودی سەرمایەکەش-کە وەرگیرابو- هەر مابو، ئەوە (اِسْتَرَدَّهُ بِعَيْنِهِ) سەلەمدەرەکە خودی سەرمایەکەی وەردەگرێتەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (لِلْمُسْلَمِ إِلَيهِ رَدُّ بَدَلِه) سەلەم لەگەڵکراوەکە بۆی دروستە: لەجیاتیسەرمایەکە (بَدَل)ی بداتەوە (إِنْ عَيَّنَ فِيالْمَجْلِسِ) ئەگەر سەرمایەکە لە دانیشگەکەدا دیاری کرابو (دُونَ الْعَقْدِ) نەك لە مامڵەت بەستنەکەدا.
ئینجا بزانە: ئەگەر سەلەمەکە هەڵوەشێندراوەو سەرمایەکەشی نەمابو، ئەو کاتە ئەگەر وێنەی هەبو وێنەکەی وەردەگیرێتەوە، ئەگەر نا: نرخەکەی وەردەگرێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَرُؤْيَةُ رَأْسِ الْمالِ) دیتنی سەرمایەی سەلەم (تَكْفِي عَنْ مَعْرِفَةِ قَدْرِهِ) بەسە، وەبەر زانینی ئەندازەی سەرمایەکە دەکەوێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.
(اَلثَّانِي) مەرجیدووەم: (كَوْنُ الْمُسْلَمِ فِيهِ دَيْناً) دەبی سەلەم تێداکراوەکە قەرز بێ لە ئەستۆی فرۆشیارەکەدا، کەواتە: (فَلَوْ قالَ) ئەگەر سەلەمدەرەکە گوتی: (أَسْلَمْتُ إِلَيْكَ هَذَا الثَّوْبَ فِي هَذَاالْعَبْدِ) ئەم جلەم دایە تۆ لە سەلەمی ئەم کۆیلەیە.(فَلَيْسَ بِسَلَمٍ) ئەو مامڵەتە سەلەم نیە، چونکە فرۆشراوەکە-کە کۆیلەکەیە- لە بەرچاوەو قەرز نیە (وَلاَ يَنْعَقِدُ بَيْعاً) هەم ئەو مامڵەتە بە فرۆشتنیش دانامەزرێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە ووشەی سەلەمی بۆ گوتراوە.
بەڵام (وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی (اِشْتَرَيْتُ مِنْكَ ثَوْباً صِفَتُهُ كَذَا بِهَذِهِ الدَّراهِمِ) جلێکم لە تۆ کڕی

سیفەتی ئەوهاو ئەوها بێ، بەم دیرهەمانە (فَقالَ بِعْتُكَ) فرۆشیارەکەش گوتی: فرۆشتمە تۆ (اِنْعَقَدَ بَيْعاً) ئەم مامڵەتە بە فرۆشتن دادەمەزرێ، چونکە ووشەیفرۆشتنی بۆ گۆتراوە (وَقِيلَ سَلَماً) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بە سەلەم دادەندرێ، چونکە فرۆشراوەکە قەرزەو لە بەرچاو نیە.

(اَلثَّالِثُ) مەرجیسێیەم: دیاریکردنی شوێنی تەسلیمکردن، لە بارەی ئەم مەرجە (اَلْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستیمەزهەب ئەمەیە (أَنَّهُ إِذَا أَسْلَمَ بِمَوْضِعٍ) ئەگەر لە شوێنێکی لاَ يَصْلُحُ لِلتَّسْلِيمِ أَوْ يَصْلُحُ وَلِحَمْلِهِ مُؤْنَةٌ اُشْتُرِطَ بَيانُ مَحَلِّ التَّسْلِيمِ، وَإِلاَّ فَلاَ، وَيَصِحُّ حالاًّ وَمُؤَجَّلاً، فَإِنْ أَطْلَقَ اِنْعَقَدَ حالاًّ وَقِيلَ لاَيَنْعَقِدُ، وَيُشْتَرَطُ الْعِلْمُ بِالأَجَلِ: فَإِنْ عَيَّنَ شُهُورَالْعَرَبِ أَوِ الْفُرْسِ أَوِ الرُّومِ جازَ، وَإِنْ أَطْلَقَ حُمِلَ عَلَىالْهِلاَلِيِّ، فَإِنِ انْكَسَرَ شَهْرٌ

وەهادا سەلەمی کرد: کە (لاَ يَصْلُحُ لِلتَّسْلِيمِ) نەدەگونجا سەلەم تێداکراوەکەی لێ تەسلیم بکرێ (أَوْ يَصْلُحُ) یان دەگونجا، بەڵام (وَلِحَمْلِهِ مُؤْنَةٌ) هێنانی بۆ ئەو شوێنە ئەرك‌و ماندووبوونی هەبو، لەو حاڵەتانەدا (اُشْتُرِطَ بَيانُ مَحَلِّ التَّسْلِيمِ) بە مەرج داندراوە: شوێنی تەسلیمکردنی سەلەم تێداکراوەکە دیاری بکرێ.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر شوێنەکە بۆ تەسلیمکردن دەگونجاو هێنانی سەلەم تێداکراویش ئەرك‌و ماندووبوونی نەبو (فَلاَ) دیاریکردنی شوێنەکە مەرج نیەو هەر ئەو شوێنەی مامڵەتەکەی لێبەستراوە، ئەوێ دەبێتە شوێنی تەسلیمکردنی.

ئینجا بزانە: ئەگەر شوێنیدیارکراو–بە هۆی وێرانبوون، یان بە هۆیەکیتر– کەڵکی لێ تەسلیمکردنی نەما، ئەو کاتە نزیکترین شوێنی گونجاو دەبێتە شوێنی تەسلیمکردن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

مەرجیچوارەم: دیاریکردنی کاتی تەسلیمکردن، ئەگەر سەلەمەکە ماوەی بۆ داندرابێ، چونکە (وَيَصِحُّ) سەلەم دروستە (حالاًّ) هەر بۆ ئەم کاتەی ئێستا، ئەگەر سەلەم تێداکراوەکەی دەست بکەوێو بتوانێ–لە دوای پارە وەرگرتن– یەکسەر بچێ بیهێنێ (وَمُؤَجَّلاً) هەم بۆ کاتێکی لەمەودواش سەلەم دروستە.

(فَإِنْ أَطْلَقَ) جا ئەگەر لە مامڵەتی سەلەمدا باسی ئێستاو لەمەودوا نەکرا، ئەو کاتە (اِنْعَقَدَ حالاًّ) بۆ ئەم کاتەی ئێستا دادەمەزرێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (لاَ يَنْعَقِدُ) دانامەزرێ.

(وَ) هەر کاتێك سەلەمەکە بۆ کاتێکی لەمەودوا بوو (يُشْتَرَطُ الْعِلْمُ بِالأَجَلِ) بە مەرج دادەندرێ: هەردوو لا زانستیان هەبێ بە ماوەی سەلەمەکە، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ڕابردوو، هەم مەرجە: ماوەکەش بە ڕێکی دیاری بکرێ، کەواتە: دروست نیە بڵێ: تا

زستان، یان تا درویّنه.
(فَإِنْ عَيَّنَ شُهُورَالْعَرَبِ أَوِالْفُرْسِ أَوِالرُّومِ) جا ئەگەر–لە مامڵەتەکەدا– مانگەکانی عـەرەبی، یان فارسی، یان ڕۆمی دیاری کردن: وەك بڵـێ: بـە مـاوەی چـوار مـانگی عـەرەبی (جـازَ) سەلەمەکە دروستە (وَإِنْ أَطْلَقَ) ئەگەر هیچیانی دیاری نەکردو تەنها گوتی بە ماوەی چوار مـانگ، ئـەوە (حُمِـلَ عَلَىالْهِلاَلِىِّ) واتـەی مانگەکـە دەهێندرێتـە سـەر مـانگی ئیسـلامی: کە دەکەوێتە نێوان دوو مانگی یەکشەوە (فَإِنِ انْكَسَرَ شَهْرٌ) جا ئەگەر لەو مانگانە مانگێك
حُسِـــــبَ الْبـــــاقِي بِالأَهِلَّـــــةِ وَتُمِّـــــمَ الأَوَّلُ ثَلاَثِـــــينَ، وَالأَصَـــحُّ صِــــحَّةُ تَأْجِيلِـــهِ بِالْعِيـــدِ وَجُمـــادَى، وَيُحْمَـــلُ عَلَـــالأَوَّلِ.
(فَصْـــلٌ) يُشْـــتَرَطُ كَـــوْنُ الْمُسْـــلَمِ فِيـــهِ مَقْـــدُوراً عَلَـــى تَسْـــلِيمِهِ عِنْـدَ وُجُـوبِ التَّسْـلِيمِ، فَـإِنْ كـانَ يُوجَـدُ بِبَلَـدٍ آخَـرَ صَـحَّ إِنِ اعْتِيـدَ نَقْلُـهُ لِلْبَيْـعِ وَإِلاَّ فَـلاَ، وَلَـوْ أَسْـلَمَ فِيمـا يَعُـمُّ فَـانْقَطَعَ فِـى مَحِلِّـهِ لَـمْ يَنْفَسِـخْ فِـالأَظْهَر، فَيَتَخَيَّرُ الْمُسْلِمُ بَيْنَ فَسْخِهِ وَالصَّبْرِ حَتَّى يُوجَدَ، وَلَوْ عَلِمَ قَبْلَ الْمَحِلِّ انْقِطاعَهُ عِنْدَهُ

دەشکاوە؟ چونکە لە ناو مانگەکەدا مامڵەتەکە کرابو (حُسِبَ الْباقِى بِالأَهِلَّةِ) ئـەوانیتر بـە مانگی یەکشەوە دەژمێردرێنو (وَتُمِّمَ الأَوَّلُ ثَلاَثِينَ) یەکەمەکەش–کـە شـکاوەتەوە– سـی ڕۆژی بۆ تەواو دەکرێ، لە دوای مانگەکانیتر.
(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (صِحَّةُ تَأْجِيلِهِ) دروستە ماوە بۆ سەلەم دابندرێ (بِالْعِيدِ) بە هاتنی جەژنو (وَجُمادَى) هەم بە مـانگی (جومادا)ییەکـەم، یـان دووەم، هـەم مـانگی کانوونی یەکەمو دووەم (وَيُحْمَلُ عَلَىالأَوَّلِ) واتەی ئەوانەش دەهێندرێتـە سـەر سـەرەتای کاتەکە، واتە: یەکەم شەوی جەژنو یەکەم شەوی مانگەکان.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجەکانیتری سەلەم ﴾

مەرجیپێنجەم: (يُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (كَوْنُ الْمُسْلَمِ فِيهِ مَقْدُوراً عَلَى تَسْلِيمِهِ) سەلەم تێداکراوەکە توانای تەسلیمکردنی بە سەردا هەبێ (عِنْدَ وُجُوبِ التَّسْلِيمِ) لە کاتی واجببوونی تەسلیمکردنیدا (فَإِنْ كانَ يُوجَدُ بِبَلَدٍ آخَرَ) جا ئەگەر سەلەم تێداکراوەکە لـە شـوێنێکیتردا دەست دەکەوت (صَحَّ) سەلەمی تێدا دروست دەبێ (إِنْ اعْتِيدَ نَقْلُهُ لِلْبَيْعِ) ئەگەر عادەت بێ ئەو جۆرە شتە بۆ فرۆشتن بهێندرێتە شوێنی تەسلیمکردن (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر عادەت نەبو–بۆ فرۆشتن– بهێندرێ (فَلاَ) سەلەمی تێدا دروست نابێ، چونکە توانای بە سەردا نیە.
(وَلَوْ أَسْلَمَ فِيما يَعُمُّ) ئەگەر سەلەمی لە شتێکی وەهادا کرد: کـە لـە گشـتی ئـەو شـوێنەدا هەبو، بەڵام (فَانْقَطَعَ فِى مَحِلِّهِ) کە کـاتی تەسـلیمکردنی هـات، شـتەکە بـڕاوەو نـەما (لَـمْ يَنْفَسِخْ) سەلەمەکە هەڵناوەشێتەوە، هەرچەند نەمانیشی بە هۆی کەمتەرخەمیو دواخستنی

سەلەم لەگەڵکراوەکەش بێ: وەك لە كاتی دیاركراودا تەسلیمی نەكردبێ (فِـی الأَظْهَـرِ) لـە فەرموودەی بەهێزتردا (فَيَتَخَيَّرُ الْمُسْلِمُ) جا لەو حاڵەتەدا سەلەمدەرەكە سەرپشكە: (بَيْنَ فَسْخِهِ) لە نێوان هەڵوەشاندنەوەی سەلەمەكە، سەرمایەكەشی وەربگرێتەوە (وَالصَّبْرِ حَتَّى يُوجَدَ) یان خۆی ڕابگرێو چاوەڕوان بكا تا شتەكە دەست دەكەوێ.

بەڵام (وَلَوْ عَلِمَ قَبْلَ الْمَحِلِّ) ئەگەر پـێش هـاتنی كاتیتەسـلیمكردن، سـەلەمدەرەكە زانـی (انْقِطاعَهُ عِنْدَهُ) لە كاتی واجـببوونیتەسلیمكردندا ئـەو سـەلەم تـێداكراوە دەبڕێتـەوە،

فَـلاَ خِيـارَ قَبْلَـهُ فِالأَصَـحِّ، وَكَوْنُـهُ مَعْلُـومَ الْقَـدْرِ كَـيْلاً أَوْ وَزْنـاً أَوْ عَـدّاً أَوْ ذَرْعـاً، وَيَصِـحُّ الْمَكِيـلُ وَزْنـاً وَعَكْسَـهُ، وَلَـوْ أَسْـلَمَ فِـي مِـأَةِ صـاعِ حِنْطَـةً عَلَـأَنَّ وَزْنَهـا كَـذَا لَـمْ يَصِـحَّ، وَيُشْـتَرَطُ الْـوَزْنُ فِـي الْبِطِّـيخِ وَالْباذَنْجـانِ وَالْقِثَّـاءِ وَالسَّـفَرْجَلِ وَالرُّمَّـانِ، وَيَصِـحُّ فِـي الْجَـوْزِ وَاللَّـوْزِ بِـالْوَزْنِ فِنَـوْعٍ يَقِـلُّ اِخْتِلاَفُـهُ، وَكَـذَا كَـيْلاً فِالأَصَـحِّ، وَيُجْمَعُ فِاللَّبِنِ بَيْنَ الْعَدِّ وَالْوَزْنِ، وَلَوْ عَيَّنَ مِكْيالاً فَسَدَ إِنْ لَمْ يَكُنْ مُعْتاداً

ئـەوە (فَـلا خِيـارَ قَبْلَـهُ) پـێش هاتنیكاتەكـە مـافی پەشـیمانیی نیـە (فِیالأَصَـحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر لە كاتی واجببوونیتەسلیمكردندا سەلەم تێداكراوەكە بە پارەیەكی گران دەست دەكەوت، ئەو كاتە واجبە وەدەستی بێنـێ، هەرچـەندە بـە زیـاتر لـە نرخـی وێنەی خۆیشی بیكڕێ، هەروەك لە (تحفة)دا–بە پێچەوانەی (نهاية)و(مغنی)– فەرموویەتی.

مەرجیشەشـەم: (وَكَوْنُهُ مَعْلُومَ الْقَدْرِ) بە مەرج داندراوە: سەلەم تێداكراوەكە ئەنـدازەی زاندراو بێ: (كَيْلاً) بە پێوانە (أَوْ وَزْناً) یان بە كێشانە (أَوْ عَدّاً) یان بە ژمارە (أَوْ ذَرْعاً) یان بە گەز، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو، واتە: ژمارەو گەز قیاس كراونەتە سـەر پێوانـەو كێشان (وَيَصِحُّ الْمَكِيلُ وَزْناً) دروستە شتی بە پێوانە بە كێشان سەلەمی تێدا بكرێ، هەم (وَعَكْسَهُ) بە پێچەوانەوەش دروستە (وَلَوْ أَسْلَمَ فِي مِأَةِ صاعِ حِنْطَةً) ئەگەر سەلەمی لە سەد ساعی گەنمدا كرد (عَلَى أَنَّ وَزْنَها كَذَا) كە كێشەكەی ئەوەندە بـێ (لَـمْ يَصِـحَّ) ئـەو جـۆرە سەلەمە دروست نابێ، چونكە كەم دەست دەكەوێ.

(وَيُشْتَرَطُ الْوَزْنُ) كێشان بە مەرج دادەندرێ: (فِیالْبِطِّيخِ) لە گندۆرە=كاڵەكو لـە شـفتیو (وَالْباذَنْجانِ) لە باینجانو (وَالْقِثَّاءِ) لە خەیارو تەرۆزیو (وَالسَّفَرْجَلِ) لە بەهێو (وَالرُّمَّانِ) لە هەنارو ئەو جۆرە شتانەی لە بەر قەبارەیان بە پێوانـە ناگونجـێو لـە بـەر جیـاوازیش بـە ژماردن ناگونجێ (وَيَصِحُّ فِیالْجَوْزِ وَاللَّوْزِ بِـالْوَزْنِ) سـەلەم لـە گـوێزو چـوالەدا بـە كێشـان دروستە (فِي نَوْعٍ يَقِلُّ اِخْتِلاَفُهُ) لە جۆرێكی وەهادا: كە جیـاوازیی كـەم بـێ (وَكَـذَا كَـيْلاً) هەروەها بە پێوانەش تێیاندا دروستە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها لە مەزهەبی ئیمامی (حنفی)دا بە ژماردنیش لە گوێزو هێلکەدا دروستە، هەروەك لە (الهداية)دا فەرموویەتی. (ويُجْمَعُ فِيالِلَّبِنِ) لە سەلەمی خشتدا دەبی كۆ بكرێتەوە (بَيْنَ الْعَدِّ وَالْوَزْنِ) لە نێوان ژماردنو كێشاندا.

(وَلَوْ عَيَّنَ مِكْيالاً) ئەگەر-تەنها- یەك ڕبە، یان یەك گەز، یان یـەك تـەرازووی دیـاری كـرد (فَسَدَ) سەلەمەكە بەتاڵ دەبێتەوە (إِنْ لَمْ يَكُنْ مُعْتاداً) ئەگەر هەر یـەك لـەو دیاركراوانـەی ڕابردوو عـادەت نەبن، چـونكە وا دەبێ لە پێش هاتنی كاتی تەسلیمكردن ئەو دیاركراوانە

وَإِلاَّ فَـلاَ فِـى الأَصَـحِّ، وَلَـوْ أَسْـلَمَ فِـى ثَمَـرِ قَرْيَةٍصَـغِيرَةٍ لَـمْ يَصِـحَّ، أَوْ عَظِيمَـةٍ صَـحَّ فِـى الأَصَـحِّ، وَمَعْرِفَةُالأَوْصـافِ الَّتِـى يَخْتَلِـفُ بِهـاالْغَرَضُ اِخْتِلاَفـاً ظـاهِراً، وَذِكْرُهـا فِـى الْعَقْـدِ عَلَـى وَجْـهٍ لاَ يُـؤَدِّى إِلَـى عِزَّةِالْوُجُـودِ، فَـلاَ يَصِـحُّ فِيمـا لاَ يَنْضَـبِطُ مَقْصُـودُهُ كَـالْمُخْتَلِطِ الْمَقْصُودِ الأَرْكـانِ كَهَرِيسَـةٍ وَمَعْجُونٍ وَغالِيَـةٍ وَخُفٍّ وَتِرْيـاقٍ مَخْلُوطٍ، وَالأَصَـحُّ صِحَّتُهُ فِي الْمُخْتَلِطِ الْمُنْضَبِطِ كَعِتَّابِيٍّ وَخَزٍّ وَجُبْنٍ وَأَقِطٍ وَشَهْدٍ وَخَلِّ تَمْرٍ أَوْ زَبِيبٍ،

نامێننو كێشە ڕوو دەدا (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر عادەت بونو ئەندازەكەیان دەزانـدرا (فَـلاَ فِـى الأَصَحِّ) سەلەمەكە بەتاڵ نابێتەوە لە فەرموودەیڕاستتردا.

(وَلَوْ أَسْلَمَ فِى ثَمَرِ قَرْيَةٍ صَغِيرَةٍ) ئەگەر سەلەمی كرد لە میوەی گوندێكیبچووكدا (لَمْ يَصِحَّ) سەلەمەكە دروست نابێ، چونكە وا دەبێ میوەكەی لە بەر كەمی دەبڕێتەوەو نامێنـێ (أَوْ عَظِيمَةٍ) یان لە میوەی گوندێكیگەورەدا سەلەمی كرد (صَحَّ) ئەو كاتە دروست دەبێ (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە مەترسی بڕانەوەی نیە.

مەرجیحەفتـەم: (وَمَعْرِفَـةُ الأَوْصـافِ الَّتِـى) ناسـینی ئـەو جـۆرە سـیفەتانەی-سـەلەم تێداكراوەكە- كە (يَخْتَلِفُ بِهاالْغَرَضُ) مەبەستیان پێ دەگۆڕێ (اِخْتِلاَفاً ظاهِراً) گۆڕانێكی بە ئاشكرا (وَذِكْرُها فِيالْعَقْدِ) هەم مەرجە ئەو سیفەتانە لە مامڵـەت بەسـتنەكەدا بگـۆترێن (عَلَى وَجْهٍ لاَ يُؤَدِّى إِلى عِزَّةِ الْوُجُودِ) بە جـۆرێكی وەهـا: نەبێتـە هـۆی كـەم دەسـتكەوتنی سەلەم تێداكراوەكە:

كەوابو: (فَلاَ يَصِحُّ) سەلەم دروسـت نیـە (فِيما لاَ يَنْضَبِطُ مَقْصُودُهُ) لـەو جـۆرە شـتەی مەبەستەكەی بە ڕێكی دیار نابـێ (كَـالْمُخْتَلِطِ) وەك ئـەو جـۆرە شـتەی لـە چـەند بەشـێك تێكەڵـەو (الْمَقْصُـودِ الأَرْكـانِ) بەشـەكانیش هـەموو مەبەسـتن (كَهَرِيسَـةٍ) وەك هەریسـەو (وَمَعْجُونٍ) شێلدراوی تێكەڵ لە شەكرو شـتیتر (وَغالِيَـةٍ) بـۆنی تێكـەڵ لـە چـەند بۆنێكو (وَخُفٍّ) خوففو پێڵاوی دروستكراو بە پشتو ناواخنەو (وَتِرْياقٍ مَخْلُوطٍ) دەرمانی تێكەڵ لە چەند دەرمانێك.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (صِحَّتُهُ) سـەلەم دروسـتە (فِيالْمُخْتَلِطِ الْمُنْضَبِطِ) لـەو

تێکەڵەی بەشەکانی بە ڕێکی دەزاندرێنو بەشەکانیشی هەموو مەبەستن (کَعتَّابِیٍّ) وەك ئەو جلەی لە ئاوریشمو لۆکە دروست دەکرێو (وَخَزٍّ) هەم ئەو جلەی لە ئاوریشمو خوری دروست دەکرێ، چونکە بە ئاسانی بەشەکانی دەزاندرێ (وَ) هەروەها لەو تێکەڵەشدا دروستە: کە بە تەنها بەشێکی مەبەستەو بەشەکانیتریشی بۆ چاککردنی ئەو بەشە تێکەڵ کراون: وەك (جُبْنٍ) پەنیر (وَأَقِطٍ) کەشك (وَشَهْدٍ) شانەی هەنگوین (وَخَلٍّ تَمْرٍ أَوْ زَبِيبٍ) سرکەی قەسپ، یان مێوژ، کە بە تێکەڵکردنیئاو دروست دەکرێ.

لاَ الْخُبْزِ فِي الأَصَحِّ عِنْدَ الأَكْثَرِينَ، وَلاَ يَصِحُّ فِيمَا يَنْدُرُ وُجُودُهُ كَلَحْمِ الصَّيْدِ بِمَوْضِعِ الْعِزَّةِ، وَلاَ فِيمَا لَوِ اسْتُقْصِيَ وَصْفُهُ عَزَّ وُجُودُهُ كَاللُّؤْلُؤِ الْكِبَارِ وَالْيَوَاقِيتِ، وَجارِيَةٍ وَأُخْتِها أَوْ وَلَدِها. (فَرْعٌ) يَصِحُّ فِي الْحَيَوَانِ، فَيُشْتَرَطُ فِي الرَّقِيقِ ذِكْرُ نَوْعِهِ كَتُرْكِيٍّ، وَلَوْنِهِ كَأَبْيَضَ وَيَصِفُ بَياضَهُ بِسُمْرَةٍ أَوْ شُقْرَةٍ، وَذُكُورَتِهِ وَأُنُوثَتِهِ، وَسِنِّهِ، وَقَدِّهِ طُولاً وَقِصَراً، وَكُلُّهُ عَلَىالتَّقْرِيبِ، وَلاَ يُشْتَرَطُ ذِكْرُ الْكَحَلِ وَالسِّمَنِ وَنَحْوِهِما فِىالأَصَحِّ،

(لاَ الْخُبْزِ) بەڵام سەلەم لە ناندا دروست نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (عِنْدَ الأَكْثَرِينَ) لە لای زۆرترینی زانایانی ئاینی.

بەڵام لە فەرموودەیەکیتردا—کە (إمام الحرمين)و چەند زانایەکیتر بە ڕاستیان داناوە—: سەلەم لە ناندا دروستە، چونکە ئەندازەی کارتێکردنی ئاگرەکەی دیارەو خوێیەکەشی بۆ چاککردنەو مەبەست نیە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَلاَ يَصِحُّ) سەلەم دروست نیە (فِيمَا يَنْدُرُ وُجُودُهُ) لەو جۆرە شتەی کەم دەست دەکەوێ (كَلَحْمِ الصَّيْدِ) وەك گۆشتی نێچیر (بِمَوْضِعِ الْعِزَّةِ) لە شوێنێکی وەهادا: کە کەم دەست بکەوێ.

(وَلاَ فِيما) هەم لەو شتەشدا دروست نیە: کە (لَوْ اُسْتُقْصِيَ وَصْفُهُ) ئەگەر هەموو سیفەتەکانی بگوترێن (عَزَّ وُجُودُهُ) کەم دەست بکەوێ (كَاللُّؤْلُؤِ الْكِبارِ) وەك لوئلوئی گەورەو (وَالْيَواقِيتِ) یاقوت، هەم (وَجارِية وَأُخْتِها) جاریەكو خوشکەکەی (أَوْ وَلَدِها) یان منداڵەکەی وێکڕا، یان مەڕو بەرخەکەی، چونکە کەم وێکڕا کۆ دەبنەوە.

﴿ فَرْعٌ: **لقێك لە باسی سەلەمی ئاژەڵو خواردەمەنی** ﴾

(يَصِحُّ فِيالْحَيَوَانِ) سەلەم لە ئاژەڵدا دروستە، ئەگەر بە مەرجی ئاوسی نەبێ (فَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (فِيالرَّقِيقِ) لە کۆیلەی سەلەم تێداکراودا (ذِكْرُ نَوْعِه) باسی جۆرەکەی بکرێ (كَتُرْكِيٍّ) وەك بڵێ کۆیلەکە تورکی بێ (وَلَوْنِه كَأَبْيَضَ) باسی ڕەنگی بکا، وەك بڵێ: سپی بێ (وَيَصِفُ بَياضَهُ) وەسفی سپیایییەکەشی بکا: (بِسُمْرَةٍ) ئەسمەر بێ (أَوْ شُقْرَةٍ) یان

له نێوان زەردو سۆری بێ (وَذُكُورَتِهِ وَأُنُوثَتِه) باسی نێرو مێیایەتیشی بکا (وَسِنِّه) باسی تەمەنیشی بکا (وَقَدِّهِ طُولاً وقِصَراً) باسی بالآیەکەیشی بکا: درێژ بێ، یان کورت بێ (وَكُلُّهُ عَلَى التَّقْرِيبِ) گشت سیفەتو تەمەنو بالآیەکەی لە سەر نزیکی بێ.

(وَلاَ يُشْتَرَطُ) مەرج نیە (ذِكْرُ الكَحَلِ) باسی چاو ڕەشی بکاو (وَالسِّمَنِ) باسی قەڵەوی بکا (وَنَحْوِهِما) ئەوەی وەك ئەو دووانە بێ: وەك چاو گەورەییو مـل ئەستوری (فِـي الأَصَـحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَفِي الإِبِلِ وَالْخَيْلِ وَالْبِغالِ وَالْحَمِيرِ: اَلذُّكُورَةُ وَالأُنُوثَةُ وَالسِّنُّ وَاللَّوْنُ وَالنَّوْعُ، وَفِـالطَّيْرِ: اَلنَّوْعُ وَالصِّغَرُ وَكِبَرُالْجُثَّةِ، وَفِاللَّحْمِ: لَحْمُ بَقَرٍ أَوْ ضَأْنٍ أَوْ مَعْزٍ ذَكَرٍ خَصِيٍّ رَضِيعٍ مَعْلُوفٍ أَوْ ضِدِّها، مِنْ فَخِذٍ أَوْ كَتِفٍ أَوْ جَنْبٍ، وَيُقْبَلُ عَظْمُهُ عَلَىالْعادَةِ، وَفِي الثِّيابِ: اَلْجِنْسُ وَالطُّولُ وَالْعَرْضُ وَالْغِلَظُ وَالدِّقَّةُ وَالصَّفاقَةُ وَالرِّقَّةُ وَالنُّعُومَةُ وَالْخُشُونَةُ، وَمُطْلَقُهُ يُحْمَلُ عَلَىالْخامِ، وَيَجُوزُ فِالْمَقْصُورِ وَمَاصُبِغَ غَزْلُهُ قَبْلَ النَّسْجِ كَالْبُرُودِ، وَالأَقْيَسُ صِحَّتُهُ فِالْمَصْبُوغِ بَعْدَهُ، قُلْتُ: الأَصَحُّ مَنْعُهُ وَبِهِ قَطَعَ الْجُمْهُورُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَفي الإِبِلِ وَالْخَيْلِ وَالْبِغالِ وَالْحَمِيرِ) لە سەلەمی ووشترو ئەسپو هێسترو کەردا، مەرجە: (اَلذُّكُورَةُ وَالأُنُوثَةُ) نێرو مێیایەتی بکۆترێ (وَالسِّنُّ) تەمەنو (وَاللَّوْنُ) ڕەنگو (وَالنَّوْعُ) جۆری بکۆترێ (وَفِيالطَّيْرِ) لە باڵندەشدا مەرجە: (اَلنَّوْعُ) جۆری بکۆترێ (وَالصِّغَرُ وكِبَرُ الْجُثَّةِ) بچووکیو گەورەیی لاشەی بکۆترێ.

(وَفِياللَّحْمِ) لە سەلەمیگۆشتدا مەرجە: (لَحْمُ بَقَرٍ) بڵێ: گۆشتی ڕەشە ووڵاغە (أَوْ ضَأْنٍ) یان مەڕە (أَوْ مَعْزٍ) یان بزنە (ذَكَرٍ) نێرە (خَصِيٍّ) خەسێندراوە (رَضِيعٍ) شیرخۆرە (مَعْلُوفٍ) ئەڵفی دراوەتێ (أَوْ ضِدِّها) یان دژی ئەوانەیڕابردوو (مِنْ فَخِذٍ) گۆشتی ڕانە (أَوْ كَتِفٍ) یان گۆشتی شانە (أَوْ جَنْبٍ) یان گۆشتی تەنیشتە (وَيُقْبَلُ عَظْمُهُ عَلَىالْعادَةِ) واجبە: ئێسقانەکانیشی لەگەڵ گۆشتەکە وەربگیرێ، بە گوێرەی عادەتیگۆشت فرۆشتن: وەك ناوکیخورما لەگەڵ خورما.

(وَفِيالثِّيابِ) لە سەلەمیجلوبەرگدا، مەرجە: (اَلْجِنْسُ) ڕەگەزەکەی بکۆترێ: لۆکەیە، یان خوریيە، هەروەها جۆرو شوێنی لێدروستکردنیشی بکۆترێ (وَالطُّولُ وَالْعَرْضُ) درێژیو پانیی بکۆترێ (وَالْغِلَظُ وَالدِّقَّةُ) ئەستوریو باریکیی داوەکەی بکۆترێو (وَالصَّفاقَةُ وَالرِّقَّةُ) پڕیو تەنکیی چنینی بکۆترێو (وَالنُّعُومَةُ وَالْخُشُونَةُ) نەرمیو زبریی بکۆترێ (وَمُطْلَقُهُ) سەلەم لەم قوماشەدا کە باسی هیچی تێدا نەکرابێ (يُحْمَلُ عَلَىالْخامِ) واتەی دەهێندرێتە سەر ئەو قوماشەی نەکراوەتە جلوبەرگ.

(وَيَجُوزُ) سەلەم دروستە (فِيالْمَقْصُورِ) لە جلوبەرگی گازرکراو=شۆردراودا (وَما صُبِغَ غَزْلُهُ

(قَبْلَ النَّسْجِ) هەم لەو جۆرەشدا دروستە: كە پێش چنین داوەكەی ڕەنگ كرابێ (كَالْبُرُودِ) وەك پەشتەماڵەكانو بەرماڵەكان (وَالأَقْيَسُ صِحَّتُهُ فِيالْمَصْبُوغِ بَعْدَهُ) قیاس ئەوهایە لەو جۆرەشدا دروست بێ: كە دوای چنین ڕەنگ كرابێ (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: (الأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (مَنْعُهُ) سەلەمی ڕەنگكراوی دوای چنین دروست نیە (وَبِهِ قَطَعَ الْجُمْهُورُ) هەر بەو دروستنەبوونەش كۆمەڵە زۆرەكەی زانایان براندویەتیانەوە (وَاللهُ أَعْلَمُ)، جا مەبەستیش ئەو جۆرە ڕەنگەیە: كە لاشەی هەبێو كونەكانی نێوان داوەكانی جلەكە

وَفِي التَّمْرِ: لَوْنُهُ وَنَوْعُهُ وَبَلَدُهُ وَصِغَرُالْحَبَّاتِ وَكِبَرُهَا وَعِتْقُهُ وَحَداثَتُهُ، وَالْحِنْطَةُ وَسائِرُ الْحُبُوبِ كَالتَّمْرِ، وَفِالْعَسَلِ: جَبَلِيٌّ أَوْ بَلَدِيٌّ صَيْفِيٌّ أَوْ خَرِيفِيٌّ أَبْيَضُ أَوْ أَصْفَرُ، وَلاَ يُشْتَرَطُ الْعِتْقُ وَالْحَداثَةُ، وَلاَ يَصِحُّ فِالْمَطْبُوخِ وَالْمَشْوِيِّ، وَلاَ يَضُرُّ تَأْثِيرُالشَّمْسِ، وَالأَظْهَرُ مَنْعُهُ فِي رُؤُوسِ الْحَيَوانِ، وَلاَيَصِحُّ فِي مُخْتَلِفٍ: كَبُرْمَةٍ مَعْمُولَةٍ وَجِلْدٍ وَكُوزٍ وَطَسٍّ وَقَمْقُمٍ وَمَنارَةٍ وَطِنْجِيرٍ وَنَحْوِها،

بگرێ، بەڵام ئەگەر تەنها ڕەنگ بێو لاشەی نەبێ، ئەو كاتە دروستە، هەروەك لە (القليوبی)و (الشروانی)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَفِي التَّمْرِ) لە سەلەمی قەسپدا مەرجە: (لَوْنُهُ) ڕەنگەكەی بگۆترێو (وَنَوْعُهُ) جۆرەكەی بگۆترێ (وَبَلَدُهُ) شوێنەكەشی بگۆترێو (وَصِغَرُالْحَبَّاتِ وَكِبَرُهَا) گەورەیی‌و بچوكی دەنكەكانی بگۆترێو (وَعِتْقُهُ وَحَداثَتُهُ) كۆنیو نوێیی بگۆترێ (وَالْحِنْطَةُ وَسائِرُالْحُبُوبِ كَالتَّمْرِ) گەنمو گشت دانەوێڵەیەكیتریش وەكو قەسپ وایە، لە مەرجەكانیڕابردوودا.

(وَفِي الْعَسَلِ) لە سەلەمیهەنگویندا مەرجە: (جَبَلِيٌّ أَوْ بَلَدِيٌّ) دیاری بكرێ: كێوییە، یان ئاوەدانییە (صَيْفِيٌّ أَوْ خَرِيفِيٌّ) هاوینییە، یان پاییزییە (أَبْيَضُ أَوْ أَصْفَرُ) سپییە، یان زەردە، بەڵام (وَلاَ يُشْتَرَطُ الْعِتْقُ وَالْحَداثَةُ) بە مەرج دانەنراوە: كۆنیو نوێیی بگۆترێ، چونكە هەنگوین بە كۆنی ناگۆڕێ.

(وَلاَ يَصِحُّ) سەلەم دروست نیە (فِيالْمَطْبُوخِ) لە شتیكوڵاودا (وَالْمَشْوِيِّ) لە شتیبرژاودا، واتە: لە گشت ئەو شتەی ئەندازەی كارتێكردنی ئاگری دیار نەبێ، بەڵام ئەگەر ئەندازەی كارتێكردنی ئاگرەكەی دیار بوو: وەك شەكرو دۆشاو و گەچو ڕەژوو و ئەو جۆرە شتانە، ئەوە سەلەمی تێدا دروستە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەكاندا فەرموویانە (وَلاَ يَضُرُّ تَأْثِيرُ الشَّمْسِ) كارتێكردنی گەرمای ڕۆژ زیانی نیە.

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (مَنْعُهُ) سەلەم دروست نیە (فِي رُؤُوسِ الْحَيَوانِ) لە سەرو پێی ئاژەڵدا، بەڵام لە فەرموودەكەیتردا: سەلەم لە سەرو پێی ئاژەڵدا بە كێشان دروستە، بەو مەرجەی لە خوریو مووەكەی پاك بكرێتەوە، هەروەك لە (نهاية)و(مغنی)دا

فەرموویانە.

(وَلاَ يَصِحُّ) سەلەم دروست نیە (فِی مُخْتَلِفٍ) لەو شتەدا کە بەشەکانی لێك جیاواز بێ (کَبُرْمَةٍ مَعْمُولَةٍ) وەك دیزەو کوپەی بە دەست دروست کرابن (وَجِلْدٍ) هەم لە پیستەشدا دروست نیەو (وَکُوزٍ) هەم لە گۆزەو (وَطَسٍّ) لە تەشتو (وَقُمْقُمٍ) لە مەسینەو (وَمَنَارَةٍ) لە چرادانەو (وَطِنْجِيرٍ) قاپلەمەو (وَنَحْوِهَا) لە هەر شتێکی وەکو ئەوانیش بەشەکانیان لێك جیا بن، سەلەمی تێدا دروست نابێ.

وَيَصِحُّ فِي الأَسْطَالِ الْمُرَبَّعَةِ وَفِيمَا صُبَّ مِنْهَا فِي قَالَبٍ، وَلاَ يُشْتَرَطُ ذِكْرُ الْجَوْدَةِ وَالرَّدَاءَةِ فِالأَصَحِّ، وَيُحْمَلُ مُطْلَقُهُ عَلَىالْجَيِّدِ، وَيُشْتَرَطُ مَعْرِفَةُ الْعَاقِدَيْنِ اَلصِّفاتِ، وَكَذَا غَيْرُهُمَا فِالأَصَحِّ.

(فَصْلٌ) لاَ يَصِحُّ أَنْ يَسْتَبْدِلَ عَنِ الْمُسْلَمِ فِيهِ غَيْرَ جِنْسِهِ وَنَوْعِهِ، وَقِيلَ يَجُوزُ فِي نَوْعِهِ وَلاَ يَجِبُ قَبُولُهُ،

بەڵام (وَيَصِحُّ) سەلەم دروستە (فِی الأَسْطَالِ الْمُرَبَّعَةِ) لە سەتڵەکانی چوارگۆشەداو (وَفِيمَا صُبَّ مِنْهَا فِی قَالَبٍ) هەم لە گشت ئەوانەیڕابردووشدا کە لە ناو قالب داڕێژرابن، واتە: بە یەك ئەندازە دروست کرابن، سەلەمیان تێدا دروست دەبێ.

﴿ ئاگاداری ﴾ لە مەرجیدووەمدا ڕابرا: کە دەبێ سەلەم تێداکراوەکە قەرز بێ، جا بەهۆی ئەو مەرجەیە سەلەم لە خواردەمەنیدا دروست نیە ئەگەر سەرمایەکەشی خواردەمەنی بێ، هەرچەند ڕەگەزەکەشیان لێك جیاواز بێ، کەوابو: لە سەلەمی خواردەمەنیدا مەرجە: سەرمایەکەی شتێکیتری جگە لە خواردەمەنی بێ.

هەروەهاش سەلەم لە پارەو زێڕو زیودا دروست نیە، ئەگەر سەرمایەکەشی پارە، یان زێڕ، یان زیو بێ، هەرچەند ڕەگەزیشیان لێك جیاواز بێ، کەوابو: لە سەلەمی ئەوانەشدا مەرجە: سەرمایەکەی شتێکیتری جگە لە زێڕو زیو و پارە بێ، هەروەك لە (المجموع) لە ڕیبادا، لە سەرچاوەکانیتریشدا لێرەدا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلاَ يُشْتَرَطُ) لەو شتەی سەلەمی تێدا دەکرێ، بە مەرج داناندرێ (ذِكْرُ الْجَوْدَةِ وَالرَّدَاءَةِ) باسی چاکیو خراپی بکرێ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَيُحْمَلُ مُطْلَقُهُ عَلَى الْجَيِّدِ) جا ئەگەر باسی هیچیان نەکرا، ئەوە واتەی ئەهێندرێتە سەر باشەکەی (وَيُشْتَرَطُ مَعْرِفَةُ الْعَاقِدَيْنِ اَلصِّفَاتِ) هەروەها بە مەرج دادەندرێ: هەردوو مامڵەتچیەکان گشت سیفەتەکانی بە مەرج داندراو بناسن (وَكَذَا غَيْرُهُمَا) هەروەها مەرجە: دوو کەسی دادپەروەر–جگە لەوان– سیفەتەکانی بناسن (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، تاکو لە کاتی کێشەدا بگەڕێنەوە لای ئەو دوو دادپەروەرانە.

﴿ فَصْلٌ: له باسی گۆڕینەوەی سەلەم تێداكراو ﴾

(لاَ يَصِحُّ) بەتاڵەو دروست نیە (أنْ يَسْتَبْدِلَ عَنِ الْمُسْلَمِ فِيهِ) سەلەم تێداكراوەكە بگۆڕێتەوەو شتێكیتری لە جیاتی وەربگرێ: كە (غَيْرَ جِنْسِهِ) شتەكە ڕەگەزی سەلەم تێداكراوەكە نەبێ: وەك گەنم لە جیاتی جۆ (وَنَوْعِهِ) یان جۆری سەلەم تێداكراوەكە نەبێ: وەك گەنمی قەندەهاری لە جیاتی ڕەشگوڵ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (يَجُوزُ فِي نَوْعِهِ) گۆڕین لە جۆرێكی سەلەم تێداكراودا دروستە، بەلاَم (وَلاَ يَجِبُ قَبُولُهُ) واجب نیە:

وَيَجُوزُ أَرْدَأَ مِنَ الْمَشْرُوطِ وَلاَ يَجِبُ، وَيَجُوزُ أَجْوَدَ وَيَجِبُ قَبُولُهُ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ أَحْضَرَهُ قَبْلَ مَحِلِّهِ فَامْتَنَعَ الْمُسْلِمُ مِنْ قَبُولِهِ لِغَرَضٍ صَحِيحٍ: بِأَنْ كانَ حَيَواناً أَوْ وَقْتَ غارَةٍ لَمْ يُجْبَرْ، وَإِلاَّ: فَإِنْ كانَ لِلْمُؤَدِّى غَرَضٌ صَحِيحٌ كَفَكِّ رَهْنٍ أُجْبِرَ، وَكَذَا لِمُجَرَّدِ غَرَضِ الْبَراءَ ةِ فِي الأَظْهَر،

سەلەمدەرەكە قبوڵی بكا، هەروەها (وَيَجُوزُ أَرْدَأَ مِنَ الْمَشْرُوطِ) دروستە جۆرێكی سەلەم تێداكراوی خراپتر بدا، بەلاَم (وَلاَ يَجِبُ) واجب نیە: سەلەمدەرەكە قبوڵی بكا، چونكە لە مافی خۆی كەمترە، هەروەها (وَيَجُوزُ أَجْوَدَ) دروستە جۆرێكی سەلەم تێداكراوی چاكتر بداو (وَيَجِبُ قَبُولُهُ) واجبە: سەلەمدەرەكەش قبوڵی بكا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە منەتێكی وای تێدا نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾ ئەگەر بیەوێ سەلەم تێداكراوەكە بگۆڕێتەوەو گوناهباریش نەبێ، ڕێگای شەرعی ئەمەیە: هەردووكیان مامڵەتی سەلەم هەڵبوەشێننەوە، ئینجا سەلەمدەرەكە– لە جیاتی سەرمایەكەی– شتەكە لە سەلەم لەگەڵكراوەكە وەربگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ أَحْضَرَهُ) ئەگەر سەلەم لەگەڵكراوەكە سەلەم تێداكراوەكەی بۆ سەلەمدەرەكە هێنا (قَبْلَ مَحِلِّهِ) پێش ئەوەی كاتی تەسلیمكردنی هاتبێ (فَامْتَنَعَ الْمُسْلِمُ مِنْ قَبُولِهِ) سەلەمدەرەكەش قبوڵی نەكردو لێی وەرنەگرت (لِغَرَضٍ صَحِيحٍ) چونكە لەو قبوڵنەكردنەدا مەبەستێكی دروستی هەبو (بِأَنْ كانَ حَيَواناً) وەك سەلەم تێداكراوەكە ئاژەڵ بێو ئەركی بەخێوكردنی بوێ (أَوْ وَقْتَ غارَةٍ) یان كاتی تاڵانو ڕاوڕوت بوو، لەو حاڵەتانەدا (لَمْ يُجْبَرْ) زۆری لێناكرێ تا قبوڵی بكا، چونكە زیانی دەگاتێ.

(وَإِلاَّ) بەلاَم ئەگەر سەلەمدەرەكە لەو قبوڵنەكردنەدا هیچ مەبەستێكی دروستی نەبو، تەماشا دەكرێ: (فَإِنْ كانَ لِلْمُؤَدِّى غَرَضٌ صَحِيحٌ) ئەگەر سەلەم لەگەڵكراوەكە–لەو هێنانە– مەبەستێكی دروستی هەبو (كَفَكِّ رَهْنٍ) وەك بەرهەڵدانی ماڵێكی ڕەهنكراو، یان زامینێك، یان مەترسی بڕانی ئەو ڕەگەزەی هەبێ لە كاتیخۆیدا، لەو حاڵەتانەدا (أُجْبِرَ) سەلەمدەرەكە

زۆری لێدەكرێ تا قبوڵی بكا.
(وَكَذَا) هەروەها سەلەمدەرەكە زۆری لێدەكرێ تا قبوڵی بكا (لِمُجَرَّدِ غَرَضِ الْبَرَاءَةِ) ئەگەر مەبەستی سەلەم لەگەڵكراوەكە تەنها ئەوە بێ: مافی سەلەمدەرەكەی لە ئەستۆدا نەمێنێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.
هەروەهاش خاوەن قەرز ناچار دەكرێ گشت ئەو جۆرە قەرزانە وەربگرێتەوە: كە كاتی دانەوەیان هاتوە، هەروەك لە پاشكۆیقەرزدا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءَ اللّٰهُ تَعالَى.
وَلَوْ وَجَدَ الْمُسْلِمُ اَلْمُسْلَمَ إِلَيْهِ بَعْدَالْمَحِلِّ فِي غَيْرِ مَحَلِّ التَّسْلِيمِ لَمْ يَلْزَمْهُ الأَداءُإِنْ كانَ لِنَقْلِهِ مُؤْنَةٌ، وَلاَ يُطالِبُهُ بِقِيمَتِهِ لِلْحَيْلُولَةِ عَلَىالصَّحِيحِ، وَإِنِ امْتَنَعَ مِنْ قَبُولِهِ هُناكَ لَمْ يُجْبَرْ إِنْ كانَ لِنَقْلِهِ مُؤْنَةٌ، أَوْ كانَ الْمَوْضِعُ مَخُوفاً، وَإِلاَّ فَالأَصَحُّ إِجْبارُهُ.
(فَصْلٌ) اَلإِقْراضُ مَنْدُوبٌ،

(وَلَوْ وَجَدَ الْمُسْلِمُ الْمُسْلَمَ إِلَيْهِ) ئەگەر سەلەمدەرەكە سەلەم لەگەڵكراوەكەی دیت (بَعْدَ الْمَحِلِّ) پاش هاتنی كاتی تەسلیمكردن (فِي غَيْرِ مَحَلِّ التَّسْلِيمِ) لە شوێنێكیتری جگە لە شوێنی تەسلیمكردن (لَمْ يَلْزَمْهُ الأداءُ) سەلەم لەگەڵكراوەكە لە سەری واجب نیە: لەو شوێنەدا سەلەم تێداكراوەكەی بداتێ (إِنْ كانَ لِنَقْلِهِ مُؤْنَةٌ) ئەگەر گواستنەوەی سەلەم تێداكراوەكە—لە شوێنیتەسلیمكردن بۆ ئەو شوێنە— مەسرەفی بوێ‌و سەلەمدەرەكەش نەیدا، بەڵام ئەگەر سەلەمدەرەكە مەسرەفی گواستنەوەی بدا، یان مەسرەفی نەدەویا، ئەو كاتە لە سەری واجبە: لەو شوێنە تەسلیمی بكا، چونكە هیچ زیانی ناگاتێ.
جا هەر لەم مەسەلەیەدا: (وَلاَ يُطالِبُهُ بِقِيمَتِهِ) سەلەمدەرەكە مافی نیە داوای نرخی سەلەم تێداكراوەكە لە سەلەم لەگەڵكراوەكە بكا (لِلْحَيْلُولَةِ) بە هۆی ئەوەی—لە كاتیخۆیدا— ماڵەكەی تەسلیم نەكردوە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونكە گۆڕینەوەی سەلەم تێداكراو دروست نیە، هەروەك ڕابرا.
دیسان هەر لەو مەسەلەیەدا (وَإِنْ) ئەگەر سەلەم لەگەڵكراوەكە سەلەم تێداكراوەكەی هێنا شوێنێكیتری جگە لە شوێنی تەسلیمكردن، بەڵام (امْتَنَعَ مِنْ قَبُولِهِ هُناكَ) سەلەمدەرەكە لەو شوێنەدا قبوڵی نەكردو لێی وەرنەگرت، ئەوە (لَمْ يُجْبَرْ) زۆری لێناكرێ تا وەری بگرێ (إِنْ كانَ لِنَقْلِهِ مُؤْنَةٌ) ئەگەر گواستنەوەی لەو شوێنەوە—بۆ شوێنی تەسلیمكردن— مەسرەفی بوێ‌و سەلەم لەگەڵكراوەكەش بۆی نەیگوازێتەوە (أَوْ كانَ الْمَوْضِعُ مَخُوفاً) یان ئەگەر شوێنەكە، یان ڕێگایەكە بە ترس بێ.
(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر مەسرەفی گواستنەوەی نەدەویاو ڕێگەو شوێنەكەش بە ترس نەبو، ئەو كاتە (فَالأَصَحُّ إِجْبارُهُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: سەلەمدەرەكە زۆری لێدەكرێ تا

وەریبگرێو ئەو قەرزە لە ئەستۆی سەلەم لەگەڵکراوەکە لابچێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی قەرزدان ﴾

واتە: شتێك بە ملْكايەتی بداتە كەسێك، تاكو ئەویش وێنەی شتەكەی لـەجیاتی بداتـەوە. (اَلإِقْـراضُ) قـەرزدان (مَنْـدُوبٌ) سـوننەتەو قەرزدەرەكـە خێـری دەگاتـێ، خوایگـەورە دەفەرموێ: ﴿وَافْعَلُواالْخَيْرَ﴾ كاری چاكە بكەن. هەم پێغەمبەرﷺدەفـەرموێ: ﴿مَنْ نَفَّسَ عَـنْ أَخِيـهِ كُرْبَـةً مِـنْ كُـرَبِ الـدُّنْيا نَفَّـسَ اللهُ عَنْـهُ كُرْبَـةً مِـنْ كُـرَبِ يَـوْمِ الْقِيامَـةِ، وَاللهُ فِـي عَـوْنِ

وَصِـــيغَتُهُ أَقْرَضْــتُكَ أَوْ أَسْــلَفْتُكَ، أَوْ خُــذْهُ بِمِثْلِــهِ، أَوْ مَلَّكْتُكَــهُ عَلَــى أَنْ تَــرُدَّ بَدَلَــهُ، وَيُشْتَرَطُ قَبُولُهُ فِـالأَصَحِّ، وَفِـالْمُقْرِضِ أَهْلِيَّةُ التَّبَرُّعِ،

الْعَبْدِ مَادامَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ﴾ رواه مسلم، هەر كەسێك تەنگانەیەكی دونیا لە سەر بـرای خۆی لاببا، خوایگەورە تەنگانەیەكی قیامەتی لە سەر لادەبا، خوای گەورە بـەردەوام لـە یارمەتیدانی بەندەی خۆیدایە هەتا بەندە لـە یارمەتیـدانی برایخۆیـدا بـێ. واتـە: قـەرز وەرگرەكە تووشی تەنگانەو پێویستی بووە، بۆیێ داوای قەرز دەكا.

ئینجا بزانە: ئەگەر قەرزوەرگرەكە ناچار بوو بۆ قەرزكردن، ئەو كاتە قەرزدانەكـە واجبـە، بەڵام ئەگەر بزانێ: قەرزەكە لە حەڕام بە كار دێنێ، ئەو كاتە قەرزدانەكە حەڕامـە، ئینجا ئەگەر قەرزوەرگرەكە ناچار نەبو و ئومێدی توانینی قەرزدانەوەشی نەبو، ئەو كاتـە قـەرز وەرگرتن حەڕامە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَعْظَمَ الذُّنُوبِ عِنْدَاللهِ أَنْ يَلْقاهُ بِها عَبْدٌ بَعْدَالْكَبائِرِالَّتِي نَهَـاللهُ عَنْها أَنْ يَمُوتَ رَجُلٌ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ لاَيَدَعُ لَهُ قَضَاءً﴾ رواه أبوداود بسند صالح، بە ڕاستی گەورەترین گونـاه لـە لایخـوای گەورە– لە دوای گوناهەگەورەكان– ئەوەیە بەندە بمرێو قەرزی لە سەر بێ، هیچ لە دوای خۆی بەجێ نەهێڵێ بۆ قەرزدانەوە.

ڕوكنەكانیقەرز چوارن: (اَلْمُقْرِضُ) قەرزدەر. (اَلْمُقْتَرِضُ) قەرزوەرگر=قەرزدار. (اَلْمُقْـرَضُ) ماڵەقەرزكراوەكە. (اَلصِّيغَةُ) گۆتەیقەرزدان.

ئینجا (وَصِيغَتُهُ) گۆتەیقەرزدان: (أَقْرَضْتُكَ أَوْ أَسْلَفْتُكَ) ئەم شتەم بە قـەرز دا بـە تـۆ (أَوْ خُذْهُ بِمِثْلِهِ) یان بیبە بە وێنەی خۆی (أَوْ مَلَّكْتُكَهُ عَلَى أَنْ تَرُدَّ بَدَلَهُ) یان كردمە ملْكی تـۆ، تاكو وێنەكەیم بدەیتەوە (وَيُشْتَرَطُ قَبُولُهُ) بە مەرج دادەندرێ قەرزوەرگرەكەش قبوڵی بكا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾: چەند زانایەك فەرموویانە: گۆتەیقەرزدان مەرج نیە: نە لە لایەن قەرزدەر، نە لە لایەن قەرزوەرگر، واتە: ئەگەر گوتی: ئەو شتەم بە قەرز بدێ. ئەویش شتەكەی دایێ، یان كەسێكی ناردە لایو ئەویش ماڵەكەی بە قەرز بۆ نارد، ئەو قەرزەش دروسـت دەبـێ،

هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەروەها ئەگەر نووسراوێكی بۆ بنێرێو ئەویش قەرزەكەی بۆ بنێرێ، ئەوەش دروستە، هەروەك لە (المهذب)دا فەرموویەتی، كەوابو: لە ڕێگای تەلەفۆنو بێتەلیش قەرزكردن دروستە.
(وَفِی الْمُقْرِضِ) لەبارەی قەرزدەرەكەش بە مەرج دادەندرێ (أَهْلِیَّةُالتَّبَرُّعِ) بە شەرع شیاوی ماڵبەخشین بێ، واتە: بالغو عاقڵ بێو قەدەغەی دەستكاریماڵی لە سەر نەبێو زۆرلێكراو نەبێ، هەم ماڵە بە قەرزدراوەكەش مڵكیخۆی بێ، كەواتە: مندالو شێتو قەدەغەكراو و

وَيَجُوزُ إِقْرَاضُ مَا يُسْلَمُ فِيهِ إِلاَّ الْجارِيَةَ الَّتِى تَحِلُّ لِلْمُقْتَرِضِ فِى الأَظْهَرِ، وَمَا لاَ يُسْلَمُ فِيهِ لاَ يَجُوزُ إِقْراضُهُ فِى الأَصَحِّ، وَيُرَدُّ الْمِثْلُ فِالْمِثْلِيِّ، وِفِالْمُتَقَوَّمِ اَلْمِثْلُ صُورَةً، وَقِيلَ الْقِيمَةُ،

زۆرلێكراو، هیچیان قەرزدانیان دروست نابێ، هەروەها مەرجە: قەرزوەرگرەكەش بالغو عاقڵ بێو زۆرلێكراو نەبێ.
(وَ) لە بارەی ماڵە بە قەرزدراوەكەش (يَجُوزُ إِقْراضُ ما يُسْلَمُ فيهِ) دروستە بە قەرزدانی هەر شتێكی سەلەمی تێدا دروست بێ ﴿عَنْ أَبِىرافِعٍ﴾: أَنَّ النَّبِيَّﷺ إسْتَسْلَفَ مِنْ رَجُلٍ بَكْراً، ثُمَّ رَدَّ خِياراً رُباعِيَّاً وَقالَ: إِنَّ خِيارَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضاءً﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ ووشترێكی پێنج ساڵەی بە قەرز-لە پیاوێك- وەرگرت، ئینجا ووشترێكی شەش ساڵەیباشتری دایەوەو فەرمووی: باشترتان ئەو كەسەیە جوانتر قەرز بداتەوە.
(إِلاَّ الْجَارِيَةَالَّتِى تَحِلُّ لِلْمُقْتَرِضِ) تەنها ئەو (جارية)یە نەبێ كە بۆ قەرزوەرگرەكە حەڵاڵە، ئەو دروست نیە بە قەرز بدرێ، نەوەك جیماعی لەگەڵ بكاو بیگەڕێنێتەوە (فِیالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.
(وَما لاَ يُسْلَمُ فِيهِ) هەر شتێك سەلەمی تێدا دروست نەبێ (لاَ يَجُوزُ إِقْراضُهُ) بە قەرزدانیشی دروست نیە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، بەڵام بە قەرزدانی نان-هەر جۆرێك بێ- دروستە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَيُرَدُّ الْمِثْلُ فِیالْمِثْلِيِّ) لە كاتی قەرزدانەوەدا، واجبە: وێنەی بە قەرزدراوەكە بدرێتەوە، ئەگەر وێنەی هەبێ، واتە: بە پێوان، یان بە كێشان (وَفِیالْمُتَقَوَّمِ) وەلەو قەرزەش كە وێنەی نیە، بەڵام دەقرسێندرێو نرخی بۆ دادەندرێ (اَلْمِثْلُ صُورَةً) واجبە: وێنەی شكلی خۆی بدرێتەوە، وەك ووشترەكەی حەدیسی تازە ڕابرا (وَقِيلَ الْقِيمَةُ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا نرخەكەی دەدرێتەوە.
﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: ئەگەر پارەیەكی بە قەرز وەرگرت، ئینجا كاربەدەست پارەكەی لەكار خستو ڕەواجی نەما، ئەوە تەماشا دەكا: ئەگەر پارەكە نرخی هەبو، نرخەكەش زۆر كەم نەبو، ئەو كاتە واجبە: وێنەی پارەكە لە قەرز بداتەوە، بەڵام ئەگەر نرخی

نەبو، یان نرخی زۆر کەم بوو، ئەو کاتە واجبە: نرخی پارەکە لە قەرز بداتەوە، واتە: نرخی نـزیکترین ڕۆژی لەکارکـەوتنی لـە کـاتی دانـەوەی قەرزەکـە، هـەروەك لـە حاشـیەکانی (القلیوبی)و (البجیرمی)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: هەر کەسێك بە بێئیزنیقەرزدارەکە قەرزەکـەی بـۆ بداتـەوە، ئـەوە قەرزەکـە لـە ئەستۆی قەرزدارەکە لادەچێ، بەڵام ئەو کەسـە مـافی نیـە بگەڕێتـەوە سـەر قەرزدارەکـەو وێنەی قەرزەکەی لێوەربگرێتەوە.

وَلَـوْ ظَفِـرَ بِـهِ فِـغَيْـرِ مَحَـلِّ الإِقْـراضِ وَلِلنَّقْـلِ مُؤْنَـةٌ طَالَبَـهُ بِقِيمَـةِ بَلَـدِالإِقْراضِ، وَلاَ يَجُوزُ بِشَرْطِ رَدِّ صَحِيحٍ عَنْ مُكَسَّرٍ أَوْ زِيادَةٍ،

هەروەها ئەگەر یەکێك ماوەی چەند ساڵێك برایخۆیو منداڵەکانی برایەکەی بەخێو کردنو برایەکەشی بێدەنگ بو، ئەویش مافی نیە ئەرکی بەخێوکردنەکە لە برایەکەی وەربگرێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ئەو دوو مەسەلەی ڕوون کردونەوە.

سێیەم: قەرزانەی مانگانەو حەفتانە دروستە-کە ناو دەبرێ بە جومعانە -وەك کۆمەڵێك پیاو، یان ئافرەت ڕێك بکەونو یەکێکیان لە هەموو مانگێکدا، یان لە هـەموو حەفتەیەکدا ئەندازەیەکی پارە لە گشتیان وەربگرێ، ئینجا کـۆی ئـەو پارەیـە-بـە نۆبـەت- لـە هـەر مانگێکدا، یان لە هەر حەفتەیەکدا بداتە یەکێکیان تا کۆتاییان دێ، هەروەك لە (القلیوبی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَـوْ ظَفِـرَ بِـهِ) ئەگـەر قەرزدەرەکـە گەیشـتە قەرزدارەکـە (فِـي غَيْـرِ مَحَـلِّ الإِقْـراضِ) لـە شوێنێکیتری جگە لە شوێنی قەرزدانەکـە (وَلِلنَّقْـلِ مُؤْنَـةٌ) گواسـتنەوەی قەرزەکـەش-لـە شوێنی قەرزدان بۆ ئەو شـوێنە- مەسـرەفی دەویـا (طَالَبَـهُ بِقِيمَـةِ بَلَـدِالإِقْراضِ) ئـەو کاتـە قەرزدەرەکە مافی هەیە داوای نرخی قەرزەکـەی لـە قەرزدارەکـە بکـا: بـە گـوێرەی نرخـی شوێنی قەرزدانەکە، نەك نرخی شوێنی بەیەکگەیشتنەکە.

جا ئەگەر-لەو شوێنەدا- نرخی قەرزەکەی لێوەرگرت، ئەوە کێشەکە دەبڕێتـەوە، واتـە: ئەگەر هەردووکیان گەڕانەوە شوێنی قەرزدان، نە قەرزدەرەکە مافی هەیە داوای قەرزەکەی بکا، نە قەرزدارەکەش مافی هەیە داوای گەڕاندنەوەی نرخەکـە بکـا، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ باسی ڕیبای قەرز ﴾

(وَلاَ يَجُوزُ) دروست نیە بە قەرزدانی پارەو شتیتریش (بِشَـرْطِ رَدِّ صَـحِيحٍ عَـنْ مُكَسَّـرٍ) بـە مەرجی دانەوەی درشتە لەجیاتی وردە (أَوْ زِيادَةٍ) یان بە مەرجی دانـەوەی زیادەیـەك لـە سەر ئەندازەیخۆی، یان بە مەرجی دانەوەی باش لە جیاتی خراپ، یان بە مەرجی خزمەتی بکا، یان کوڕەکەی فێری خوێندن بکا، یان بە هەر مەرجێکیتر: کە سودێکی قەرزدەرەکەی

تێدا بێ، به بەڵگەی فەرموودەی(صحابة)كانیداهاتوو.
جیاوازی نیە: بەقەرزدراوەكە پارە بێ، یان خواردەمەنی بێ، یان شتێكیتر بێ: وەكو ئاژەڵو بەردو دارو ئاسن، واتە: بەو جۆرە مەرجانەیڕابردوو مامڵەتی قەرزەكە بەتاڵ دەبێتەوەو دەبێتە ڕیبا، هەروەك لە سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
كەوابو: ئەو پارەیەی بانكی دەوڵەت بە قەرز دەیداتە خەڵكی: بۆ خانوو دروستكردنو پێویستیەكانیتر، بە مەرجی: لە ئەندازەیقەرزەكە زیاتر بدەنەوە بانكەكە، ئەوەش
وَلَوْ رَدَّ هَكَذَا بِلاَ شَرْطٍ فَحَسَنٌ، وَلَوْ رَدَّ هَكَذَا بِلاَ شَرْطٍ فَحَسَنٌ،

بێگومان ڕیبایە ؟ چونكە لە حەدیسەكەیڕابردوو لە ڕیبادا پێغەمبەرﷺ فەرمووی: ﴿فَمَنْ زادَ أَوْ اِسْتَزادَ فَقَدْ أَرْبَى، اَلآخِذُ وَالْمُعْطِي فِيهِ سَواءٌ﴾ رواه مسلم، هەر كەسێك زێدە بدا، یان زێدە وەربگرێ، بە ڕاستی ڕیبای كردوە، زێدەوەرگرەكەو زێدەدەرەكە لە تاواندا یەكسانن. هەم ﴿عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ وَأُبَيِّ بن كَعْبٍ وَعَبْدِاللهِ بن سَلامٍ وَابْنِ عبَّاسٍ: كُلُّ قَرْضٍ جَرَّ مَنْفَعَةً فَهُوَ رِبا﴾ رواه البيهقي بمعناه، هەر قەرزێك سودێك بۆ قەرزدەرەكە ڕابكێشێ، ئەوە ڕیبایە.
جا بزانە: لە (زادَ، اِسْتَزادَ)ی حەدیسەكە وەردەگیرێ: ئەگەر زێدەییەكە كەمیش بێ هەر ڕیبایە، هەروەك پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿دِرْهَمُ رِباً يَأْكُلُهُ الرَّجُلُ–وَهُوَ يَعْلَمُ– أَشَدُّ مِنْ سِتَّةٍ وَثَلاثِينَ زَنْيَةً﴾ رواه أحمد ورجاله رجال الصحيح، دیرهەمێكی ڕیبا كە مرۆڤ دەیخوا –بشزانێ ڕیبایە– گوناهی توندترە لە سیو شەش زینا.
جا ئەوانەی دەڵێن: (بۆ پێویستیی خانوو دروستكردن ئەو ڕیبایە دروستە).! گوتەكەیان ڕاست نیە ؟ چونكە پێویستی وەكو ناچاری نیەو بە هۆی پێویستی وەرگرتنی ڕیبا دروست نیە، مەگەر ئەوان جیاوازی نێوان ناچاری و پێویستی نەكەن ! ؟:

﴿ پێناسەی (ضَرُورَة)و (حَاجَة) ﴾

(ضَرُورَة)=ناچاری بە حاڵەتێك ئەگوترێ: ئەگەر حەڕامەكە وەرنەگرێ، بە هیلاك بچێ، یان نزیكی بەهیلاكچوون بكا. ئەم ناچارییە–بۆ ناچاربووەكە– وەرگرتنیحەڕام حەڵاڵ ئەكا.
(حَاجَة)=پێویستیبە حاڵەتێك ئەگوترێ: ئەگەر حەڕامەكە وەرنەگرێ، زۆر ماندوو و بە ئازاری بكا، بەڵام بەهیلاك نەچێ. بەم پێویستییە حەڕام حەڵاڵ نابێ، هەروەك (الإمام السيوطي) لە (الأشباه والنظائر)دا پێناسەی كردوە.
(وَلَوْ رَدَّ هَكَذَا) ئەگەر قەرزدارەكە–لەخۆیەوە– زیاتری، یان باشتری دایەوە (بِلاَ شَرْطٍ) بە بێمەرج دانان (فَحَسَنٌ) ئەوە كارێكی جوانەو خێری دەگاتێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەی ﴿خِيارُكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضاءً﴾یڕابردوو لە حەدیسی ووشترە بەقەرزدراوەكەدا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بەو مەرجە قەرزەكەی بداتێ: كە لە شوێنێكیتر بیداتەوە، ئەوەش مامڵەتی قەرزەكە بەتاڵ دەكاتەوەو دەبێتە ڕیبا، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)دا فەرموویانە ﴿عَنْ زَيْنَبَ امْرَأَةِ عَبْدِاللهِ بن مَسْعُودٍ رضي الله عنهما: قالَ لِي عاصِمُ بن عَدِيّ: أُعْطِيكِ تَمْراً هَهُنا وَأَتَوَفَّى تَمْرَكِ بِخَيْبَرَ، فَسَأَلَتْ عُمَرَ ﷺ عَنْ ذَلِكَ؟ فَنَهاها عَنْهُ وَقالَ: كَيْفَ بِالضَّمانِ فِيما بَيْنَ ذَلِكَ؟﴾ رواه النسفي في طِلْبَةالطلبة، (عاصم) بە (زينب)ی گوت: من لێرە هەندێك قەسپ بە قەرز دەدەمە تۆ، ئینجا لە خەیبەر قەسپەكەی تۆ وەردەگرمەوە. جا (زینب) ئەو

وَلَوْ شَرَطَ مُكَسَّراً عَنْ صَحِيحٍ، أَوْ أَنْ يُقْرِضَهُ غَيْرَهُ لَغَا الشَّرْطُ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يُفْسِدُ الْعَقْدَ، وَلَوْ شَرَطَ أَجَلاً فَهُوَ كَشَرْطِ مُكَسَّرٍ عَنْ صَحِيحٍ إِنْ لَمْ يَكُنْ لِلْمُقْرِضِ غَرَضٌ، وَإِنْ كانَ كَزَمَنِ نَهْبٍ

پرسیارەی لە ئیمامی(عمر ﷺ) كرد؟ ئەویش لەو قەرزە قەدەغەی كردو فەرمووی: زامینیی گواستنەوەی قەسپەكە لێرەوە بۆ خەیبەر چۆنە؟. واتە: لادانی ئەركی گواستنەوەكە سودێك بۆ قەرزدەرەكە ڕادەكێشێو دەبێتە ڕیبا.

بەڵام لە مەزهەبی ئیمام(أحمد)دا: ئەگەر هەڵگرتنی قەرزەكە–بۆ ئەو شوێنە– مەسرەفی بوێ، ئەو كاتە دروست نیە، وە ئەگەر مەسرەفی نەوێ، ئەو كاتە بەو مەرجەش دروستە، هەروەك لە (مغني ابن قدامة)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ شَرَطَ مُكَسَّراً عَنْ صَحِيحٍ) ئەگەر–بە پێچەوانەیڕابردوو– قەرزدەرەكە بە مەرجی دانا: قەرزوەرگرەكە لە جیاتی درشتە وردەی بداتەوە، یان بە مەرجی دانا (أن يُقْرِضَهُ غَيْرَهُ) جگە لەو شتە شتێكیتریش بە قەرز بداتە قەرزوەرگرەكە (لَغَاالشَّرْطُ) ئەو مەرجە پووچەڵ دەبێو جێبەجێ ناكرێ، بەڵام (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ لاَيُفْسِدُالْعَقْدَ) ئەو مەرجە مامڵەتی قەرز بەتاڵ ناكاتەوەو قەرزدانەكە دروست دەبێ، چونكە مەرجەكە هیچ سودێك بۆ قەرزدەرەكە ڕاناكێشێ، بەڵام ئەگەر بە مەرج دابندرێ، قەرزوەرگرەكەش شتێك بە قەرز بداتە قەرزدەرەكە ئەوە دروست نابێ، چونكە سودی قەرزدەرەكەی تێدایە، هەروەك لە(الشرواني)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ئاگاداری﴾: لە مامڵەتی كڕینو فرۆشتندا دروستە: شتومەك–تا ماوەیەكیدیاركراو–بە پارەیەكیقەرز بفرۆشرێ، بەڵكو ئەگەر ماوەیقەرزەكە نەزاندرێ، فرۆشتنەكەش دروست نابێ، هەروەك لە باسی(پارەیفرۆشراوەكە)دا ڕابرا، ئینجا تا ماوەدیاركراوەكە تەواو نەبێ، دروست نیە فرۆشیارەكە داوای قەرزەكەی لە كڕیارەكە بكا، بەڵام لە مامڵەتی قەرزدا بە پێچەوانەوەیە، واتە: دروست نیە قەرزدانەكە بۆ ماوەیەكیدیاركراو بێ، كەوابو: بۆ قەرزدەرەكەش دروستە هەموو كاتێك داوای قەرزەكەی لە قەرزدارەكە بكا.

جا له سەر ئەو بڕیارە: (وَلَوْ شَرَطَ أَجَلاً) ئەگەر قەرزدەرەكە ماوەیەكی به مەرج دانـا، كـه لەو ماوەیەدا قەرزەكەی بدرێتەوە (فَهُوَ) ئەو مەرجە (كَشَرْطِ مُكَسَّرٍ عَنْ صَحِيحٍ) وەك مەرجی دانەوەی وردەیە لەجیاتی درشتە، واتە: قەرزدانەكە دروست دەبێ، بەڵام مەرجەكە پوچەڵ دەبێو جێبەجێ نـاكرێ (إِنْ لَـمْ يَكُـنْ لِلْمُقْـرِضِ غَـرَضٌ) بـەو مەرجـەی قەرزدەرەكـە-لـەو ماوەدانانەدا- هیچ مەبەستێكی وەهای نەبێ: سودێكی پێ بگا، چونكه (وَإِنْ كانَ) ئەگـەر قەرزدەرەكە-لەو ماوەدانانەدا- مەبەستی بوو سودێكی پێبگا (كَزَمَنِ نَهْبٍ) وەك له كاتی

فَكَشَـرْطِ صَـحِيحٍ عَـنْ مُكَسَّـرٍ فِالأَصَـحِّ، وَلَـهُ شَـرْطُ رَهْـنٍ وَكَفِيـلٍ، وَيَمْلِـكُ الْقَـرْضَ بِالْقَبْضِ، وَفِي قَوْلٍ بِالتَّصَرُّفِ، وَلَهُ الرُّجُوعُ فِي عَيْنِهِ مادامَ باقِياً بِحالِهِ فِي الأَصَحِّ.

تاڵانو ڕاوڕوتدا شتێك به قەرز بدا تا ماوەیەك به مەبەستی ئەوەی لـەو ماوەیـەدا شـتەكه بپارێزرێ، لەو حاڵەتەدا (فَكَشَرْطِ صَحِيحٍ عَنْ مُكَسَّرٍ) وەك مـەرجی دانـەوەی درشـتەیه لـه جیـاتی وردە، واتـە: بـه هـۆی ئـەو مەرجـه قەرزدانەكـه بـەتاڵ دەبێتـەوەو دەبێتـه ڕیبـا (فِيالأَصَحِّ) له فەرموودەی ڕاستتردا، چونكه قەرزەكە سودێك بۆ قەرزدەرەكە ڕادەكێشێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: لەو حاڵەتەی ماوەدانان سودی قەرزدەرەكەی تێدا نیەو قەرزەكەش بەتاڵ نابێتەوە-هەرچەند مەرجەكە پووچەڵە- بـەڵام سـوننەتە: قەرزدارەكـه وەفـادار بـێو لـه ماوەی دیاركراودا قەرزەكەی بداتەوە، هـەروەك لـه زۆربـەی سەرچـاوەكاندا فەرموویانـه، هەروەها له مەزهەبی ئیمام (مالك)دا: ماوەدانان له قەرزدانیشدا دروسـتەو جـێگیر دەبـێ، واتە: جێبەجێ دەكرێ، هەروەك له حاشیەی (القليوبي)و(عميرة)دا فەرموویانە.

(وَلَهُ) بۆ قەرزدەرەكە دروستە (شَرْطُ رَهْنٍ وَكَفِيلٍ) به مەرج دابنێ قەرزوەرگرەكە بارمتەیەك دابنێ، یان كەفیلێك بێنێ، یان شاهید بگرێ، چونكه ئەو مەرجە بۆ متمانەپێكردنە.

(وَيَمْلِكُ الْقَرْضَ) قەرزوەرگرەكە دەبێتە خاوەنی شتەقەرزكراوەكە (بِالْقَبْضِ) به وەرگرتنی قەرزكراوەكە، هەرچەند دەستكاریشی نەكا (وَفِي قَوْلٍ بِالتَّصَرُّفِ) لـه فەرموودەیەكدا بـه دەستكاریكردنی دەبێتە خاوەنی.

(وَلَـهُ الرُّجُـوعُ فِـي عَيْنِـهِ) قەرزدەرەكـەش بـۆی دروسـتە: خـودی قەرزكراوەكـە-لـه دوایوەرگرتن- له قەرزدارەكە وەربگرێتەوە (مادامَ باقِياً بِحالِهِ) مادام خودیقەرزكراوەكە- وەك خۆی- له مڵكایەتیقەرزدارەكەدا مابێتـەوە (فِيالأَصَحِّ) لـه فـەرموودەی ڕاسـتتردا، هەروەها بۆ قەرزدارەكەش دروسـتە: خودیقەرزكراوەكـه بـۆ قەرزدەرەكـه بگەڕێنێتـەوە، هەروەك له زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانه، واللهُ أعْلَمُ.

﴿ پاشكۆ ﴾ یەكەم: هەر قەرزێك كاتیدانەوەی هاتبێ، جا قەرزدارەكە، یـان میراتگرێكـی قەرزدارەكـه قەرزەكـه بداتـەوە، ئـەوە خـاوەن قەرزەكـه ناچـار دەكـرێ: یـان قەرزەكـه

وەربگرێتـەوە، یـان گەردنیقەرزدارەکـە ئـازاد بکـا، بـەو مەرجـەی ئـەرکی گواسـتنەوەی نەویو شوێنەکەو ڕێگایەکـەش بـە تـرس نـەبن، هـەروەك لـە کۆتـایی (سـلم) لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: هـەر کاتێـك قەرزدارەکـە قەرزەکـەی لـە بەردەسـتی خـاوەن قەرزەکـە دانـا، بە شێوەیەکی وەها: کە دەستی دەگەیشتە قەرزەکەو دەیزانی ئەمە قەرزی خۆیەتی، هیچ شتێکیش ڕێگای وەرگـرتنی لێنەدەگرت، ئەم دانانە بە وەرگـرتنەوە دادەندرێو ئەسـتۆی

(كِتابُ الرَّهْنِ)

لاَيَصِحُّ إلاَّ بِإيجابٍ وَقَبُولٍ، فَإنْ شُرِطَ فِيهِ مُقْتَضاهُ كَتَقَدُّمِ الْمُرْتَهِنِ بِهِ

قەرزدارەکە لەو قـەرزە ئـازاد دەبـێ، هەرچـەند خـاوەن قەرزەکـەش قبـوڵی نـەکاو بڵـێ: وەرینـاگرمـەوە. هـەروەك لـە (تحفـة)و(نهايـة) لـە باسی(فرۆشـراو پـێش وەرگـرتنی) ڕوون کراوەتەوە.

سێیەم: قەرزدانو قەرزدانەوەو گەردەن ئازادکردن ئاشکرا دەبن: بە شاهیدیی دوو پیاو، یان پیاوێكو دوو ئافرەت، یان پیاوێكو سوێندخواردن، هەروەك لە (کِتاب الشَّهادات)دا ڕوون دەکرێتەوە، إنْ شاءَ اللّٰهُ تَعالَى، جا ئەگەر هەردوو لا بـووە کێشـەیان: قەرزدەرەکـە گـوتی: ئـەم شتەم بە قەرز داوەتە تۆ. ماڵوەرگرەکەش گوتی: بە بەخشـین داومتـێ.-هـیچ لایـەکیش شاهیدی نەبو- ئەوە ماڵوەرگرەکە سوێند دەخواو باوەڕی پێ دەکرێ، هەروەك لە (تحفة) لە سەرتایقەرزدا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ كِتابُ الرَّهْنِ: **پەرتوکی ڕەهن=بارمتە دانان** ﴾

واتە: قەرزدارێك شتێك بکاتە بارمتەی قەرزەکەی، تاکو-ئەگەر قەرزەکە نەدراوە- لەو شتە قەرزەکە بدرێتەوە. خوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَإنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَقْبُوضَةٌ﴾ ئەگەر لە سەفەردا بونو مامڵەتێکی قەرزتان لەگەڵ یەکتری کردو نووسـەرێکتان دەست نەکەوت قەرزەکە بنوسێ، بۆ متمانەیقەرزدانەوە بارمتەیەك وەربگرن.

﴿وعنْ عائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها: أنَّ النَّبِيَّ ﷺ اِشْتَرَى طَعاماً مِنْ يَهُودِيٍّ إلى أجَلٍ وَرَهَنَهُ دِرْعاً مِنْ حَدِيدٍ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ هەندێك جۆی بە قەرز لە جولەکەیەك کڕیو زرێیەکی ئاسنی بە بارمتەی قەرزەکە دانا. واتە: سەفەرو دەستنەکەوتنی نووسەر مەرج نیە.

ئینجا بزانە: ڕوکنەکانی ڕەهن پێنجن: (اَلرَّاهِنُ) ڕەهنـدەر: کـە قەرزدارەکەیـەو بارمتەکـە دادەنێ. (اَلْمُرْتَهِنُ) ڕەهنوەرگر: کە خاوەنی قەرزەکەیەو بارمتەکە وەردەگرێ. (اَلْمَرْهُونُ) ڕەهنکراو: ئەو شتەی بە بارمتە دادەندرێ. (اَلْمَرْهُونُ بِهِ) ڕەهن بـۆکراو: کـە قەرزەکەیـە. (اَلصِّيغَةُ) گۆتەی ڕەهن وێدانو قبوڵکردن.

(لاَيَصِحُّ) ڕەهن دروست نابێ (إِلاّ بِإِيجابٍ وَقَبُولٍ) تەنها بە گوتەی وێدان و قبوڵکردن نەبێ، وەك ئەمە بڵێ: ئەم شتەم کردە بارمتەی ئەو قەرزەی تۆ کە لە سەر منە. ئەویش بڵێ: قبوڵم کرد.

(فَإِنْ شُرِطَ فِيهِ مُقْتَضاهُ) جا ئەگەر لە ڕەهنەکەدا مەرجێکی وەها داندرا: کە ڕەهنەکە ئەو مەرجەی دەخواست (كَتَقَدُّمِ الْمُرْتَهِنِ) وەك بە مەرجی ڕەهنوەرگرەکە لە هەموو خاوەن قەرزەکان لە پێشتر بێ (بِهِ) بە ڕەهنکراوەکە، واتە: پێش هەموویان قەرزەکەی وی لەو

أَوْ مَصْلَحَةٌ لِلْعَقْدِ كَالإِشْهادِ أَوْ مالاَ غَرَضَ فِيهِ صَحَّ الْعَقْدُ، وَإِنْ شُرِطَ ما يَضُرُّ الْمُرْتَهِنَ بَطَلَ الرَّهْنُ، وَإِنْ نَفَعَ الْمُرْتَهِنَ وَضَرَّالرَّاهِنَ كَشَرْطِ مَنْفَعَتِهِ لِلْمُرْتَهِنِ بَطَلَ الشَّرْطُ، وَكَذَاالرَّهْنُ فِىالأَظْهَرِ، وَلَوْ شُرِطَ أَنْ تَحْدُثَ زَوائِدُهُ مَرْهُونَةً فَالأَظْهَرُ فَسادُ الشَّرْطِ، وَأَنَّهُ مَتَى فَسَدَ فَسَدَالْعَقْدُ، وَشَرْطُ الْعاقِدِ كَوْنُهُ مُطْلَقَ التَّصَرُّفِ فَلاَ يَرْهَنُ الْوَلِيُّ مالَ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ، وَلاَ يَرْتَهِنُ لَهُما إِلاَّ لِضَرُورَةٍ أَوْ غِبْطَةٍ ظاهِرَةٍ،

ڕەهنکراوە بدرێتەوە (أَوْ مَصْلَحَةٌ لِلْعَقْدِ) یان بەرژەوەندیەکی مامڵەتەکە بە مەرج داندرا (كَالإِشْهادِ) وەك شاهیدگرتن (أَوْ مالاَ غَرَضَ فِيهِ) یان مەرجێکی وەها داندرا: کە هیچ مەبەست نەبو: وەك بەو مەرجەی ئاژەڵە ڕەهنکراوەکە ئەو جۆرە خواردنە بخوا (صَحَّ الْعَقْدُ) لە هەرسێك بەشەکاندا مامڵەتی ڕەهن دروست دەبێ، بەڵام مەرجەکەی سێیەم جێبەجێ ناکرێ.

(وَإِنْ شُرِطَ مايَضُرُّ الْمُرْتَهِنَ) ئەگەر مەرجێکی وەها داندرا: کە زیانی لە ڕەهنوەرگرەکە دەدا: وەك بە مەرجی ڕەهنکراوەکە نەفرۆشرێ، یان بە زیاتر لە نرخیخۆی بفرۆشرێ (بَطَلَ الرَّهْنُ) ڕەهنەکە بەتاڵ دەبێتەوە.

(وَإِنْ نَفَعَ الْمُرْتَهِنَ) ئەگەر مەرجەکە سودی دەدا ڕەهنوەرگرەکە، بەڵام (وَضَرَّالرَّاهِنَ) زیانی لە ڕەهندەرەکە دەدا: (كَشَرْطِ مَنْفَعَتِهِ لِلْمُرْتَهِنِ) وەك بە مەرجی سودیڕەهنکراوەکە بۆ ڕەهنوەرگرەکە بێ (بَطَلَ الشَّرْطُ) مەرجەکە بەتاڵ دەبێتەوە (وَكَذَاالرَّهْنُ) هەروەها مامڵەتی ڕەهنکەش بەتاڵ دەبێتەوە (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَلَوْ شُرِطَ أَنْ تَحْدُثَ زَوائِدُهُ مَرْهُونَةً) ئەگەر بە مەرج داندرا: هەر زێدەییەکی لە ڕەهنکراوەکە پەیدا ببێ–وەك میوەو بێچووی‌ڕەهنکراوەکە– ئەویش ڕەهنکراو بێ (فَالأَظْهَرُ فَسادُالشَّرْطِ) لە فەرموودەی بەهێزتر: مەرجەکە بەتاڵ دەبێ (وَأَنَّهُ مَتَى فَسَدَ) هەر کاتێکیش مەرجەکە بەتاڵ بو (فَسَدَالْعَقْدُ) مامڵەتی ڕەهنەکەش بەتاڵ دەبێ.

(وَشَرْطُ الْعاقِدِ) مەرجی مامڵەتکەر، واتە: ڕەهندەرو ڕەهنوەرگر، ئەوەیە (كَوْنُهُ مُطْلَقَ التَّصَرُّفِ) دەستکاریکردنی لە ماڵیخۆیدا دروست بێ، کەوابو: (فَلاَ يَرْهَنُ الْوَلِيُّ مالَ

الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ) دروست نيەو نابێ: سەرپەرشتكار ماڵی منداڵو شێت بە ڕەهـن دابنـێ، هەم (وَلاَ يَرْتَهِنُ لَهُما) نابێ ڕەهنیشیان بۆ وەربگرێ (إلاّ لِضَـرُورَةٍ) تـەنها لـە بـەر ناچـاری دروستە: وەك بۆ پێویستیەكی منداڵەكە، یان شێتەكە قەرزێك وەربگرێو ملكێكی ئەوان بە ڕەهنی ئەو قەرزە دابنێ تا بەرهەمی‌ملكەكە پەیدا دەبـێو قەرزەكـە دەداتـەوە (أَوْ غِبْطَـةٍ ظاهِرَةٍ) هەم لە بەر قازانجێكی‌ئاشكراش دروستە: وەك بە نرخێكی‌بەرز ملكی‌ئەوان بە قەرز بفرۆشێو شتێك بە ڕەهنی ئەو قەرزە بۆ ئەوان وەربگرێ.

وَشَـــرْطُ الـــرَّهْنِ كَوْنُـــهُ عَيْنـــاً فِىالأَصَـــحِّ، وَيَصِـــحُّ رَهْـــنُ الْمُشـــاعِ وَالأُمِّ دُونَ وَلَـــدِها وَعَكْسِـــهِ، وَعِنْـــدَ الْحاجَـــةِ يُباعَـــانِ وَيُـــوَزَّعُ الـــثَّمَنُ، وَالأَصَـــحُّ أَنْ تُقَـوَّمَ الأُمُّ وَحْـدَها ثُـمَّ مَـعَ الْوَلَـدِ فَالزَّائِـدُ قِيمَتُـهُ، وَرَهْـنُ الْجـانِي وَالْمُرْتَـدِّ كَبَيْعِهِمـا، وَرَهْـنُ الْمُـدَبَّرِ وَالْمُعَلَّـقِ عِتْقُـهُ بِصِـفَةٍ يُمْكِـنُ سَـبْقُها حُلُـولَ الـدَّيْنِ باطِـلٌ عَلَىالْمَـذْهَبِ، وَلَـوْ رَهَـنَ مَـا يَسْـرُعُ فَسـادُهُ: فَـإِنْ أَمْكَـنَ تَجْفِيفُـهُ كَرُطَـبٍ فَعَـلَ، وَإِلاَّ فَـإِنْ رَهَنَـهُ بِدَيْنٍ حالٍّ أَوْ مُؤَجَّلٍ يَحِلُّ قَبْلَ فَسادِهِ أَوْ شَرَطَ بَيْعَهُ وَجَعْلَ الثَّمَنِ رَهْناً صَحَّ، وَيُباعُ

(وَشَرْطُ الرَّهْنِ) مەرجی ڕەهنكراو (كَوْنُهُ عَيْناً) دەبی شتێكی وەها بێ: فرۆشتنی دروست بێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، كەواتە: ڕەهنكردنی قەرز دروست نیە، بەڵام (وَيَصِحُّ رَهْنُ الْمُشاعِ) دروستە: ڕەهنكردنی بەشە بەربڵاوەكەی‌خۆی لە ماڵێكی‌هاوبەشدا.

(وَالأُمِّ دُونَ وَلَدِها) هەم دروستە دایكێكی كۆیلە ڕەهن بكرێ بە بێ‌منداڵەكەی (وَعَكْسِهِ) بە پێچەوانەوەش دروستە (وَعِنْدَالْحاجَةِ) ئینجا لە كـاتی پێویسـتی بـۆ قەرزدانـەوە (يُباعـانِ) دایكەكەو منداڵەكـە هـەردووكیان وێكـڕا دەفرۆشـرێن (وَيُـوَزَّعُ الـثَّمَنُ) پارەكـەش بـە سـەر هەردووكیاندا بەش دەكرێو بەشە پارەی ڕەهنكراوەكە بۆ خـاوەن قەرزەكەیـە، هـەروەك دەفەرموێ: (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی‌ڕاستتر (أَنْ تُقَوَّمَ الأُمُّ وَحْدَها) جارێك دایكەكە بە تـەنها دەقرسێندرێ (ثُمَّ مَعَ الوَلَدِ) ئینجا جارێكی‌تریش لەگەڵ منداڵەكەی دەقرسێندرێ (فَالزَّائِدُ) ئەو ئەندازەیەی ئەمجارە لە نرخی‌دایكەكە زیادی كردوە (قِيمَتُهُ) نرخی‌منداڵەكەیە.

(وَرَهْنُ الْجانِي) ڕەهنكردنی كۆیلەی تاوانكار، هەم (وَالْمُرْتَدِّ) كۆیلەی كافربوو (كَبَيْعِهِما) وەك فرۆشتنیان وایە: كە بە درێژی باس كران (وَرَهْنُ الْمُدبَّرِ) ڕەهنكردنی ئەو كۆیلەی ئازادیی بە مردنی گەورەكەیـەوە بەسـتراوە، هـەم (وَالْمُعَلَّـقِ عِتْقُـهُ بِصِـفَةٍ) ئـەو كۆیلـەی ئـازادیی بە سیفەتێكی وەها بەستراوە: كە (يُمْكِنُ سَبْقُها حُلُولَ الدَّيْنِ) دەگونجێ پێش هاتنی كاتی قەرزدانەوە سیفەتەكە بێتەجێ (باطِلٌ عَلَىالْمَذْهَبِ) هەردووكی بەتاڵە، لە سەر فەرموودەی ڕاستی‌مەزهەب.

(وَلَوْ رَهَنَ مَا يَسْرُعُ فَسادُهُ) ئەگەر شتێكی وەهای ڕەهن كرد كە زوو خراپ دەبو، ئەوە (فَإِنْ

أَمْكَنَ تَجْفِيفُهُ) ئەگەر دەگونجا ووشك بكرێتەوە (كَرُطَبٍ) وەكو خورماو ترێ (فَعَلَ) دەبـی خاوەنەكەی ووشكی بكاتەوە (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر نەدەگونجا ووشك بكرێتەوە، ئـەوە (فَـإِنْ رَهَنَهُ بِدَيْنٍ حالّ) ئەگەر ڕەهنی كردبو بۆ قەرزێكی دەست بەجێ (أَوْ مُؤَجَّلٍ) یان بۆ قەرزێكی دواخراو، بەلام (يَحِلُّ قَبْلَ فَسادِهِ) پێش خراپبوونی كاتی دانەوەی دەهات (أَوْ شَرَطَ بَيْعَهُ) یـان بـە مـەرجی دانـابو: لـە كـاتی مەترسـیخراپبووندا بیفرۆشـێو (وَجَعْـلَ الـثَّمَنِ رَهْنـاً) پارەكەیشی بكرێتە ڕەهنكراو (صَـحَّ) لـەو حاڵەتانـەدا ڕەهنەكـە دروسـت دەبـێو (وَيُبـاعُ

عِنْـدَ خَـوْفِ فَسـادِهِ وَيَكُـونُ ثَمَنُـهُ رَهْنـاً، وَإِنْ شَـرَطَ مَنْـعَ بَيْعِـهِ لَـمْ يَصِـحَّ، وَإِنْ أَطْلَقَ فَسَدَ فِىالأَظْهَرِ، وَإِنْ لَمْ يُعْلَمْ هَلْ يَفْسُدُ قَبْلَ الأَجَلِ صَحَّ فِىالأَظْهَرِ، وَإِنْ رَهَنَ مـالاً يَسْـرُعُ فَسـادُهُ فَطَـرَأَ مـا عَرَّضَـهُ لِلْفَسـادِ كَحِنْطَـةٍ اِبْتَلَّـتْ لَـمْ يَنْفَسِـخِ الـرَّهْنُ بِحـالٍ، وَيَجُوزُ أَنْ يَسْتَعِيرَ شَيْئاً لِيَرْهَنَهُ، وَهُوَ فِىقَوْلٍ عارِيَةٌ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ ضَمانُ دَيْنٍ فِى رَقَبَةِ ذَلِكَ الشَّيْءِ فَيُشْتَرَطُ ذِكْرُجِنْسِ الدَّيْنِ وَقَدْرِهِ وَصِفَتِهِ، وَكَذَا الْمَرْهُونُ عِنْدَهُ فِى الأَصَحِّ،

عِنْدَ خَوْفِ فَسـادِهِ) لـە كـاتی مەترسـی خراپبوونیـدا دەفرۆشـرێو (وَيَكُـونُ ثَمَنُـهُ رَهْنـاً) پارەكەشی دەبێتە ڕەهنكراو.

بەلام (وَإِنْ شَرَطَ مَنْعَ بَيْعِهِ) ئەگەر بە مەرجی دانا: نەفرۆشرێ (لَمْ يَصِحَّ) ڕەهنەكە دروست نابێ (وَإِنْ أَطْلَقَ) ئەگەر هیچ مەرجێكی دانەنا (فَسَدَ) ڕەهنەكە بەتاڵ دەبێتەوە (فِى الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَإِنْ لَمْ يُعْلَمْ) ئەگەر لەو حاڵەتەدا نەزاندرا (هَلْ يَفْسُدُ قَبْلَ الأَجَلِ) ئایا خراپ دەبێ پێش ئەوەی كاتی دانەوەی قەرزەكە بێ، یان نا (صَحَّ) ڕەهنەكە دروست دەبێ (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَإِنْ رَهَنَ مالاً يَسْرُعُ فَسادُهُ) ئەگەر شتێكی وەهای ڕەهن كرد كە زوو خراپ نەدەبو، بەلام (فَطَرَأَ ما عَرَّضَهُ لِلْفَسادِ) حاڵەتێكی وەهای بەسەر هات: تووشی خراپبوونی كرد (كَحِنْطَـةٍ ابْتَلَّـتْ) وەك گـەنمێكیڕەهنكراو تـەڕ ببـێ، ئـەوە (لَـمْ يَنْفَسِـخِ الـرَّهْنُ بِحـالٍ) ڕەهنەكـە هەڵناوەشـێتەوە بـە هـیچ حاڵـەتێك، بـەڵكو–ئەگـەر نـەگونجا ووشـك بكرێتـەوە– واجبـە بفرۆشرێو پارەكەی بكرێتە ڕەهنكراو، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَيَجُوزُ أَنْ يَسْتَعِيرَ شَيْئاً) دروستە: شتێك بە خواستن وەربگرێ (لِيَرْهَنَهُ) تـاكو بـە ڕەهـنی قەرزەكەی دابنێ (وَهُوَ فِىقَوْلٍ عارِيَةٌ) لە فەرموودەیەكدا: ئەو مامڵەتەیخواستن–لـە دوای ڕەهنكردن– هەر بە (عارية) خواستن دەمێنێتەوە، بەلام (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّهُ) ئەو مامڵەتە بە خواستن نامێنێتەوە، بەڵكو (ضَمانُ دَيْنٍ) زامینیی قەرزێكە لە لایەن خاوەنی ماڵەخواستراوەكە (فِى رَقَبَـةِ ذَلِـكَ الشَّـيْءِ) زامینیەكـەش لـە گـەردەنی ئـەو شـتە خواستراوەدایەو هیچ لە ئەستۆی خاوەن ماڵەكەدا نیە، واتـە: ئەگـەر ماڵـە خواسـتراوەكە

فەوتا، یان بەڕوەستی قەرزدانەوەکەی بە تەواوەتی نەدەکرد، خاوەنەکەی هیچ قەرزدانەوەی لە سەر نیە.
کەوابو: (فَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی ئەو ماڵخواستنە بە مەرج دادەندرێ (ذِكْرُ جِنْسِ الدَّيْنِ) ڕەگەزی قەرزەکەی بۆ خاوەن ماڵەکە باس بکاو (وَقَدْرِهِ) هەم ئەندازەی قەرزەکەو (وَصِفَتِهِ) سیفەتی قەرزەکەو (وَكَذَا الْمَرْهُونُ عِنْدَهُ) هەم ناوی ئەو کەسەشی بۆ باس بکا: کە ماڵەخواستراوەکەی-بە ڕەهن- لە لا دادەندرێ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

فَلَوْ تَلِفِ فِي يَدِالْمُرْتَهِنِ فَلاَ ضَمانَ، وَلاَ رُجُوعَ لِلْما
أَوْ كانَ حالاًّ رُوجِعَ الْمالِكُ لِلْبَيْعِ، وَيُباعُ إِنْ لَمْ يُقْضِ

(فَصْلٌ) شَرْطُ الْمَرْهُونِ بِهِ كَوْنُهُ دَيْناً ثابِتاً لاَزِماً فَلاَ يَصِحُّ بِالْعَيْنِ الْمَغْصُوبَةِ وَالْمُسْتَعارَةِ فِیالأَصَحِّ وَلاَ بِما سَيُقْرِضُهُ، وَلَوْ قالَ: أَقْرَضْتُكَ هَذِهِ الدَّراهِمَ وَارْتَهَنْتُ بِها عَبْدَكَ، فَقالَ: اِقْتَرَضْتُ وَرَهَنْتُ، أَوْ قالَ: بِعْتُكَهُ بِكَذَا وَارْتَهَنْتُ الثَّوْبَ بِهِ،

(فَلَوْ تَلِفِ فِي يَدِ الْمُرْتَهِنِ) جا ئەگەر ماڵە خواستراوەکە لە دەستی ڕەهنوەرگرەکەدا فەوتا (فَلاَ ضَمانَ) زامینی لە سەر هیچێکیان نیە: نە ڕەهندەرەکەو نە ڕەهنوەرگرەکە (وَلاَ رُجُوعَ لِلْمالِكِ) خاوەنی ماڵە خواستراوەکە مافی پەشیمانبوونەوەی نیە (بَعْدَ قَبْضِ الْمُرْتَهِنِ) پاش ئەوەی ڕەهنوەرگرەکە ماڵەکەی وەرگرتبێ، چونکە ئەگەر پەشیمان ببێتەوە سودی ڕەهنەکە نامێنێ.
(فَإِذا حَلَّ الدَّيْنُ) جا هەر کاتێك کاتی قەرزدانەوە هات (أَوْ كانَ حالاًّ) یان هەر قەرزەکە دەست بەجێ بوو (رُوجِعَ الْمالِكُ لِلْبَيْعِ) دەبی-بۆ فرۆشتنی ماڵە خواستراوەکە- پرسی خاوەنەکەی بکرێ، ئینجا (وَيُباعُ) ماڵە خواستراوەکە دەفرۆشرێ، تاکو قەرزەکەی لێ بدرێتەوە (إِنْ لَمْ يُقْضَ الدَّيْنُ) ئەگەر قەرزەکە نەدرابێتەوە: لە لایەن قەرزدارەکە، یان لە لایەن خاوەن ماڵەکە، یان لە لایەن کەسێکی‌تر (ثُمَّ) ئینجا لە دوای فرۆشتنی ماڵەکە (يَرْجِعُ الْمالِكُ) خاوەن ماڵەکە دەگەڕێتەوە سەر ڕەهندەرە قەرزدارەکە (بِما بِيعَ بِهِ) بۆ ئەوەی ئەندازەی ئەو پارەیەی لێوەربگرێتەوە: کە ماڵە خواستراوەکەی پێ‌فرۆشراوە، جیاوازی نیە: پارەکە لە نرخی‌خۆی کەمتر بێ، یان زیاتر بێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجەکانی ڕەهن بۆکراو ﴾

(شَرْطُ الْمَرْهُونِ بِهِ) مەرجی ئەو مافەی ڕەهنی بۆ کراوە (كَوْنُهُ دَيْناً ثابِتاً) دەبی قەرزێکی دامەزراو بێ، واتە: بوبێتە قەرز، هەم (لاَزِماً) پێویست بێ: بدرێ، کەوابو: (فَلاَ يَصِحُّ بِالْعَيْنِ الْمَغْصُوبَةِ) دروست نیە: ڕەهن دابندرێ بۆ شتێکی‌زەوتکراو، هەم (وَالْمُسْتَعارَةِ) بۆ شتێکی‌خواستراو (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەوانە قەرز نین (وَلاَ بِما

سَيُقْرِضُهُ) هەروەها دروست نیە ئێستا ڕەهن دابندرێ بۆ ئەو قەرزەی لەمەودوا بە قـەرزی دەدرێ، چونکە لە کاتی ڕەهن داناندا قەرزەکە نەبۆتە قەرز.
بەڵام (وَلَوْ قالَ) ئەگەر قەرزدەرەکە گوتی: (أَقْرَضْتُكَ هَذِهِ الدَّراهِمَ وَارْتَهَنْتُ بِها عَبْدَكَ) ئـەم دیرهەمانەم بە قەرز دانە تۆ و کۆیلەکـەتم بـە ڕەهـنی ئـەو دیرهەمانـە قبـوڵ کـرد (فَقـالَ) قەرزوەرگرەکەش گوتی: (اقْتَرَضْتُ وَرَهَنْتُ) قەرزەکەم قبوڵ کردو کۆیلەکـەم ڕەهـنی ئـەو قەرزە کرد (أَوْ قالَ) یان فـرۆشـیارەکە گوتی: (بِعْتُكَهُ بِكَذَا وَارْتَهَنْتُ الثَّوْبَ بِهِ) ئەم شـتەم
فَقالَ اِشْتَرَيْتُ وَرَهَنْتُ، صَحَّ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يَصِحُّ بِنُجُومِ الْكِتابَةِ وَلاَ بِجُعْلِ الْجَعالَةِ قَبْلَ الْفَراغِ، وَقِيلَ يَجُوزُ بَعْدَ الشُّرُوعِ، وَيَجُوزُ بِالثَّمَنِ فِى مُدَّةِالْخِيارِ، وَبِالدَّيْنِ رَهْنٌ بَعْدَ رَهْنٍ، وَلاَ يَجُوزُ أَنْ يَرْهَنَهُ الْمَرْهُونَ عِنْدَهُ بِدَيْنٍ آخَرَ فِالْجَدِيدِ، وَلاَ يَلْزَمُ إِلاَّ بِقَبْضِهِ مِمَّنْ يَصِحُّ عَقْدُهُ، وَتَجْرِى فِيهِ النِّيابَةُ لَكِنْ لاَ يَسْتَنِيبُ الرَّاهِنَ وَلاَ عَبْدَهُ، وَفِى الْمَأْذُونِ لَهُ وَجْهٌ،

بەوەنـدە پارەیـە فرۆشـتە تـۆ و ئـەم جلەشـم بـە ڕەهـنی پارەکـەی قبـوڵ کـرد (فَقـالَ) کڕیارەکەش گوتی (اشْتَرَيْتُ وَرَهَنْتُ) لێتم کڕیو جلەکەشم کردە ڕەهنیپارەکەی (صَحَّ) لە هەردوو مەسەلەکاندا ڕەهنەکە دروستە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(و)هەروەها (لاَ يَصِحُّ بِنُجُومِ الْكِتابَةِ) دروسـت نیـە ڕەهـن دابنـدرێ بـۆ بەشـە قـەرزەکانی نووسراوپێدانی کۆیلە (وَلاَ) هەروەها دروست نیە ڕەهن دابندرێ (بِجُعْلِ الْجَعالَةِ) بۆ کـرێی کارێکی نادیار، وەك کرێی دۆزینەوەی شتی ونبوو (قَبْلَ الْفَراغِ) پێش تەواوبوونی کارەکە، وەك بڵێ: هەر کەسێك ئاژەڵە ونبووەکەم بۆ بدۆزێتەوە دینارێکی دەدەمێ. پیاوێکیش بڵێ: ڕەهنێك بۆ دینارکە دابنێ من دەیدۆزمەوە. ئەوە دروست نیە، چونکە لە کاتی ڕەهن داناندا پێویست نیە دینارەکە بدرێ؟ نەوەك کارەکە تەواو نەکرێ، یان مامڵەتەکە هەڵبوەشێننەوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (يَجُوزُ بَعْدَ الشُّرُوعِ) دروستە–لە دوای دەست پێکردنی کارەکە– ڕەهن دابندرێ.
(وَيَجُوزُ بِالثَّمَنِ فِى مُدَّةِ الْخِيارِ) دروستە: ڕەهن دابندرێ بۆ پـارەی فرۆشـراوێك لـە مـاوەی پەشیمانبوونەوەدا، چـونکە سـەر ئەکێشـێتە لای پێویسـتبوون (وَبِالـدَّيْنِ رَهْـنٌ بَعْـدَ رَهْـنٍ) هەروەها دروستە بۆ یەك قەرز ڕەهنێکیتر لە دوای ڕەهنەکەیتر دابندرێ، جا هەردووکیان وەها بڕیاریان بۆ دەدرێ: کە بە یەکەوە ڕەهن کراون.
(وَلاَ يَجُوزُ أَنْ يَرْهَنَهُ الْمَرْهُونَ عِنْدَهُ) ئەو ڕەهنکراوەی هێشتا هەر لە لایڕەهنوەرگرەکە لە ڕەهندایە، دروست نیە: ڕەهنی بکاتەوە هەر لە لای ئەوی (بِدَيْنٍ آخَرَ) بۆ قەرزێکیتری جگە لە قەرزی پێشوو (فِیالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا.
(وَلاَ يَلْزَمُ) مامڵەتی ڕەهن جێگیر نابێ (إِلاَّ بِقَبْضِهِ) تەنها بە وێدان‌و وەرگرتن جێگیر دەبێ،

به بەڵگەی ئایەتەکە (مِمَّنْ يَصِحُّ عَقْدُهُ) وێدانو وەرگرتنەکەش لەو کەسانەوە بن: کە مامڵەتی ڕەهنیان دروست بێ، واتە: منداڵو شێتو قەدەغەکراو و زۆرلێکراو نەبن.
(وَتَجْرِي فِيهِ النِّيابَةُ) لە مامڵەتی ڕەهندا جێنشینی ڕەوایە: لە وێدانو لە وەرگرتندا (لَكِنْ لاَ يَسْتَنِيبُ الرَّاهِنَ) بەڵام نابێ ڕەهنوەرگرەکە –بۆ وەرگرتنی ڕەهنەکە– ڕەهندەرەکە بکاتە جێنیشی خۆی، هەم (وَلاَ عَبْدَهُ) نابێ کۆیلەی ڕەهندەرەکەش بکاتە جێنیشیخۆی (وَفِي الْمَأْذُونِ لَهُ وَجْهٌ) دەربارەی کۆیلەیئیزندراو فەرموودەیەك هەیە: کە دروست بێ
وَيَسْتَنِيبُ مُكَاتَبَهُ، وَلَوْ رَهَنَ وَدِيعَةً عِنْدَ مُودَعٍ أَوْ مَغْصُوباً عِنْدَ غاصِبٍ لَمْ يَلْزَمْ ما لَمْ يَمْضِ زَمَنُ إمْكَانِ قَبْضِهِ، وَالأَظْهَرُ اشْتِراطُ إذْنِهِ فِقَبْضِهِ، وَلاَ يُبْرِئُهُ ارْتِهانُهُ عَنِ الْغَصْبِ، وَيُبْرِئُهُ الإيداعُ فِالأَصَحِّ، وَيَحْصُلُ الرُّجُوعُ عَنِ الرَّهْنِ قَبْلَ الْقَبْضِ بِتَصَرُّفٍ يُزِيلُ الْمِلْكَ: كَهِبَةٍ مَقْبُوضَةٍ وَبِرَهْنٍ مَقْبُوضٍ وَكِتابَةٍ وَكَذَا تَدْبِيرُهُ فِالأَظْهَر، وَبِإِحْبالِها، لاَ الْوَطْءِ وَالتَّزْوِيجِ،

(وَيَسْتَنِيبُ مُكَاتَبَهُ) دروستە نووسراو پێدراوی ڕەهندەرەکە بکاتە جێنیشی خۆی.
(وَلَوْ رَهَنَ وَدِيعَةً) ئەگەر ماڵێکی بە ئەمانەت داندراوی کردە ڕەهنی قەرزێك (عِنْدَ مُودَعٍ) لە لای ئەمیندارەکە (أَوْ مَغْصُوباً عِنْدَ غاصِبٍ) یان ماڵێکی زەوتکراوی کردە ڕەهنی قەرزێك لە لای زەوتکەرەکە: وەك قەرزێك وەربگرێ لە ئەمیندارەکە، یان لە زەوتکەرەکە، ئینجا بڵێ: ئەو ئەمانەتەی لە لایتۆیە، یان ئەو زەوتکراوەی لە لایتۆیە ڕەهنی ئەو قەرزە بێ. ئەوە ڕەهنەکە دروستە، بەڵام (لَمْ يَلْزَمْ) جێگیر نابێ (ما لَمْ يَمْضِ زَمَنُ إمْكَانِ قَبْضِهِ) تا ئەوەندە ماوەیە بە سەر ڕەهنەکەدا دەڕوا: کە بگونجێ –لەو ماوەیەدا– ڕەهندەرەکە ماڵەکە بداتە ڕەهنوەرگرەکەو ئەویش وەریبگرێ (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەیبەهێزتر (اشْتِراطُ إذْنِهِ فِيقَبْضِهِ) مەرجە: ڕەهندەرەکە ئیزن بدا ڕەهنکراوەکە وەربگیرێ.
(وَلاَ يُبْرِئُهُ ارْتِهانُهُ عَنِ الْغَصْبِ) قبوڵکردنیزەوتکراوەکە بە ڕەهن، زەوتکەرەکە ئازاد ناکا لە زامینیزەوتکردن، چونکە زەوتکراوەکە هەر لە ژێردەستیخۆیدایەو نەیگەڕاندۆتەوە بۆ خاوەنەکەی، بەڵام (وَيُبْرِئُهُ الإيداعُ) دانانی زەوتکراوەکە –بە ئەمانەت– لە لایزەوتکەرەکە، ئازادی ئەکا لە زامینی، وەك بڵێ: تۆم کردە ئەمیندار لە سەر ئەو ماڵە زەوتکراوەی لە لای تۆیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
ئینجا بزانە: گوتمان هەر کاتێك ڕەهنکراوەکە وەرگیرا، ئەوە مامڵەتی ڕەهن جێگیر دەبێ، کەواتە: ڕەهندەرەکە مافی پەشیمانیی نیە، بەڵام ئەگەر وەرنەگیرابو، ئەوە دەتوانێ بە قسە بڵێ: من پەشیمانم.
(وَ)هەروەهاش (يَحْصُلُ الرُّجُوعُ) پەشیمانی دێتە جێ (عَنِ الرَّهْنِ قَبْلَ الْقَبْضِ) لە مامڵەتی ڕەهن پێش وەرگرتنیڕەهنکراوەکە (بِتَصَرُّفٍ يُزِيلُ الْمِلْكَ) بە هەر دەستکاریکردنێکی

ڕەهندەرەکە: کە مڵکایەتی لا ببا (کَهِبَةٍ مَقْبُوضَةٍ) وەك ڕەهنکراوەکـە –پـێش وەرگـرتن– ببەخشێو پێبەخشکراوەکەش وەریبگرێ، یان ڕەهنکراوەکە –پێش وەرگرتن– بفرۆشـێ (وَ) هەروەها پەشیمانی دێتە جێ (بِرَهْنٍ مَقْبُوضٍ) بە ڕەهنکردنی کە وەربگیرێ (وَكِتابَـةٍ) هەم بە نووسراو پێدانی کۆیلـە ڕەهنکراوەکـە (وَكَذَا تَـدْبِيرُهُ) هـەروەها بـە ئـازادی دوای مردن(فِيالأَظْهَرِ) لـە فـەرموودەی بـەهێزتردا (وَبِإِحْبالِهـا) هـەم بـە ئاوسـکردنی (جاريـة) ڕەهنکراوەکە (لاَ الْوَطْءِ وَالتَّزْوِيجِ) نەك تەنها جیماع لەگەڵکردنیو مارە بڕینی.

وَلَـوْ مـاتَ الْعاقِـدُ قَبْـلَ الْقَـبْضِ أَوْ جُـنَّ، أَوْ تَخَمَّـرَ الْعَصِـيرُ أَوْ أَبَـقَ الْعَبْـدُ لَـمْ يَبْطُـلِ الـرَّهْنُ فِالأَصَـحِّ، وَلَـيْسَ لِلـرَّاهِنِ الْمُقْـبِضِ تَصَـرُّفٌ يُزِيـلُ الْمِلْـكَ، لَكِـنْ فِإِعْتاقِـهِ أَقْـوالٌ أَظْهَرُهـا: يَنْفُـذُ مِـنَ الْمُوسِـرِ وَيَغْـرَمُ قِيمَتَـهُ يَـوْمَ عِتْقِـهِ رَهْنـاً، وَإِذَا لَـمْ نُنَفِّـذْهُ فَانْفَـكَّ لَـمْ يُنَفِّـذْ فِالأَصَـحِّ، وَلَـوْ عَلَّقَـهُ بِصِـفَةٍ فَوُجِـدَتْ وَهُـوَ رَهْنٌ فَكَالإِعْتاقِ، أَوْ بَعْدَهُ نَفَذَ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلاَ رَهْنُهُ لِغَيْرِهِ، وَلاَ التَّزْوِيجُ وَلاَ الإِجارَةُ

(وَلَوْ ماتَ الْعاقِدُ قَبْلَ الْقَبْضِ) ئەگەر پـێش وەرگرتنیڕەهنکراوەکـە، ماملەتکەرەکـە مـرد، واتە: ڕەهندەرەکە، یان ڕەهنوەرگرەکە (أَوْ جُـنَّ) یـان شـێت بـو (أَوْ تَخَمَّـرَ الْعَصِـيرُ) یـان شەربەتە ڕەهنکراوەکە بووە شەڕاب (أَوْ أَبَقَ العَبْدُ) یان کۆیلەڕەهنکراوەکە خۆی ون کـرد (لَـمْ يَبْطُـلِ الـرَّهْنُ) لـە هـیچ حاڵەتێکـدا مامڵـەتی ڕەهـن بـەتاڵ نابێتـەوە (فِيالأَصَـحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَيْسَ لِلرَّاهِنِ الْمُقْبِضِ) لە ڕەهندەرەکە حەڕامە–پاش ئەوەی ڕەهنکراوەکەی دایە دەست ڕەهنوەرگرەکە– (تَصَرُّفٌ يُزِيلُ الْمِلْكَ) هەر دەستکاریەکی مڵکایەتی لاببا: وەك فرۆشـتنو بەخشینو وەقفکردن، واتە: ئەوانە هیچیان دروست نابن (لَكِنْ فِي إِعْتاقِهِ أَقْوالٌ) بـەڵام لـە بارەی ئازادکردنی کۆیلەڕەهنکراوەکە، چەند فەرموودەیەك هەنە:

(أَظْهَرُها) بە هێزتریان ئەمەیە (يَنْفُذُ مِنَ الْمُوسِرِ) ئازادکردنەکـە لـە خـاوەنێکی دەوڵەمەنـد دروست دەبێو جێبەجێ دەکرێ (وَيَغْرَمُ قِيمَتَهُ يَوْمَ عِتْقِهِ رَهْناً) نرخی کۆیلەکـە–لـە ڕۆژی ئازادکردنی– لە تۆڵەی کۆیلەکە دەبێتە بارمتە (وَإِذَا لَمْ نُنَفِّذْهُ) جا هەر کاتێك ئازادکردنەکە بە دروستبوویی دانەنێین، چونکە خاوەنەکەی نـەبوویی بـوو (فَانْفَـكَّ) ئینجا ڕەهنەکـەش بەرهەڵ بو، چونکە لـە قەرزەکـە گـەردەنی ئـازاد کـرا، یـان دایـەوە (لَـمْ يُنَفِّـذْ) ئێسـتاش ئازادکردنەکە دروست نابێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ عَلَّقَهُ بِصِفَةٍ) ئەگەر ئازادکردنی کۆیلەکەی بە سیفەتێکەوە هەڵواسی بو، وەك بڵێ: هەر کاتێك کوڕەکەم لە سەفەر گەڕاوە، تۆ ئازادی (فَوُجِدَتْ وَهُوَ رَهْنٌ) ئینجا سـیفەتەکە هاتـە جێ، واتە: کوڕەکەی گەڕاوە، کۆیلەکـەش هـەر لـە ڕەهنـدا بـوو، ئـەوە (فَكَالإِعْتـاقِ) وەك

ئازادکردن وایە: لە دەوڵەمەند دروست دەبێ، لە نەبوویی دروست نابێ (أَوْ بَعْدَهُ) یان لە دوای هەڵوەشاندەوەی ڕەهنەکە سیفەتەکە هاتە جێ (نَفَذَ) ئازادکردنی کۆیلەکە دروست دەبێو جێبەجێ دەکرێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لەسەر فەرموودەی ڕاست.

(وَلاَ رَهْنُهُ لِغَيْرِهِ) حەرامەو دروست نیە: ڕەهنکراو-کە هەر لە ڕەهندا بێ- ڕەهنی بکا لە لای کەسێکیتر، هەروەك لە لای ڕەهنوەرگرەکەش دروست نەبو و باسمان کرد (وَلاَ التَّزْوِيجُ) هەم دروست نیە (جارية) ڕەهنکراوەکە مارە ببڕی (وَلاَ الإِجارَةُ) هەروەها

إِنْ كانَ الدَّينُ حالاًّ أَوْ يَحِلُّ قَبْلَها، وَلاَ الْوَطْءُ فَإِنْ وَطِئَ فَالْوَلَدُ حُرٌّ، وَفِي نُفُوذِالإِسْتِيلاَدِ أَقْوالُ الإِعْتاقِ، فَإِنْ لَمْ نُنَفِّذْهُ فَانْفَكَّ نَفَذَ فِالأَصَحِّ، فَلَوْ ماتَتْ بِالْوَلاَدَةِ غَرِمَ قِيمَتَها رَهْناً فِالأَصَحِّ، وَلَهُ كُلُّ انْتِفاعٍ لاَ يَنْقُصُهُ كَالرُّكُوبِ وَالسُّكْنَى، لاَ الْبِناءُ وَالْغِراسُ، فَإِنْ فَعَلَ

دروست نیە ڕەهنکراوەکە بە کرێ بدا (إِنْ كانَ الدَّينُ حالاًّ) ئەگەر قەرزەکە دەست بەجێ بێ (أَوْ يَحِلُّ قَبْلَها) یان پێش تەواوبوونی ماوەی بەکرێدانەکە، کاتی قەرزدانەوەکە دەهات (وَلاَ الوَطْءُ) هەم دروست نیە: جیماع لەگەڵ (جارية)ی ڕەهنکراو بکا (فَإِنْ وَطِىءَ) جا ئەگەر خاوەنەکەی جیماعی لەگەڵ کردو ئاوسی کرد (فَالْوَلَدُ حُرٌّ) ئەو منداڵەی لەو جیماعە دەبێ، ئازادەو بە نەژادیش منداڵی خاوەنەکەیە.

(وَفِي نُفُوذِ الإِسْتِيلاَدِ أَقْوالُ الإِعْتاقِ) لە بارەی بوونی (جارية)کەش بە (أم الْوَلَد) فەرموودەکانی ئازادکردنیڕابردوو هەنە، بەهێزتریان ئەگەر خاوەنەکە هەبوویی بوو، (جارية)کە دەبێتە (أم الوَلَد) ئەگەر نا: نا.

(فَإِنْ لَمْ نُنَفِّذْهُ) جا ئەگەر بڵێین نابێتە (أم الوَلَد) چونکە خاوەنەکەی نەبوویی بوو (فَانْفَكَّ) ئینجا ڕەهنەکەش بەرهەڵ بو (نَفَذَ فِيالأَصَحِّ) لە دوای هەڵوەشانەوە دەبێتە (أم الوَلَد) لە فەرموودەی ڕاستتردا (فَلَوْ ماتَتْ بِالوَلاَدَةِ) ئەگەر ئەو (جارية) ئاوسکراوە بە هۆی منداڵ لێبوون مرد (غَرِمَ قِيمَتَها رَهْناً) ئەوە نرخی (جارية)کە -لە تۆڵە- دەکاتە بارمتە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ سودەکانی ڕەهنکراوەکە ﴾

(وَلَهُ) بۆ ڕەهندەرەکە دروستەو حەڵاڵە (كُلُّ انْتِفاعٍ) گشت سودێك لە ماڵە ڕەهنکراوەکەی وەربگرێ، بە شێوەیەکی وەها: کە (لاَ يَنْقُصُهُ) ئەو سودوەرگرتنە نرخی ڕەهنکراوەکە کەم نەکاتەوە (كَالرُّكُوبِ) وەکو سواریی ووڵاغو ئوتۆمبێلە ڕەهنکراوەکە.

هەم (وَالسُّكْنَى) نیشتەجێبوون لە ناو ماڵەڕەهنکراوەکەدا، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿اَلظَّهْرُ يُرْكَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذَا كانَ مَرْهُوناً، وَلَبَنُ الدَّرِّ يُشْرَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذا كانَ مَرْهُوناً﴾ رواه البخاري، پشتی ووڵاغە ڕەهنکراوەکە-لە لایەن خاوەنەکەی- بۆ سواری بە کار

ئەهێنـدرێ بـە هـۆی بـەخێوکردنی، هـەم شـیری گـوانی ئاژەڵـە ڕەهنکراوەکـە-لـە لایـەن خاوەنەکەی- دەخورێتەوە بە هۆی بەخێوکردنی.
کەواتە: ئەگەر بە مەرج دابندرێ: سودەکانی ڕەهنکراوەکە بۆ ڕەهنوەرگرەکـە بـێ، ئـەوە حەرامەو مامڵەتەکەش بەتاڵ دەبێتەوە، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەدا ڕابرا.
(لاَاْلبِناءُ) بەڵام بۆ ڕەهندەرەکە دروست نیە: خانوو لە ناو زەویە ڕەهنکراوەکەدا بکا، هەم (وَاْلغِراسُ) بۆی دروست نیە درەختی تێدا بچێنێ (فَـإِنْ فَعَـلَ) جـا ئەگـەر خـانووی تـێدا
لَـــمْ يُقْلَـــعْ قَبْـــلَ الأَجَـــلِ وَبَعْــدَهُ يُقْلَـــعُ إِنْ لَـــمْ تَـــفِ الأَرْضُ بِالـــدَّيْنِ وَزادَتْ بِـــهِ، ثُـــمَّ إِنْ أَمْكَـــنَ الإِنْتِفـــاعُ بِغَيْـــرِ اِسْـــتِرْدادٍ لَـــمْ يَسْـــتَرِدَّ وَإِلاَّ فَيَسْـتَرِدُّ، وَيُشْـهِدُ إِنِ اتَّهَمَـهُ، وَلَـهُ بِـإِذْنِ الْمُـرْتَهِنِ مـا مَنَعْنـاهُ، وَلَـهُ الرُّجُـوعُ قَبْلَ تَصَرُّفِ الرَّاهِنِ، فإِنْ تَصَرَّفَ جاهِلاً بِرُجُوعِهِ فَكَتَصَرُّفِ وَكِيلٍ جَهِلَ عَزْلَهُ،

کرد، یان درەختی تێدا چاند (لَمْ يُقْلَعْ قَبْلَ الأجَلِ) ئەو درەختو خانووە-پێش هاتنی کاتی قەرزدانەوە- لانادرێن، چونکە دەگونجێ: قەرزەکە لە شتێکیتر بدرێتەوە.
بەڵام (وَبَعْدَهُ) لە دوای هاتنی کاتیقەرزەدانەوە (يُقْلَعُ) واجبە: درەختو خانووەکە لابدرێن (إِنْ لَمْ تَفِ الأرْضُ بِالدَّيْنِ) ئەگەر نرخی زەویەکە بەڕوەستی قەرزەکەی نەکردو (وَزادَتْ بِهِ) بە لادانی درەختو خانووەکەش نرخی زیاد دەبو، واتە: ئەگەر نرخی زەویەکە بەڕوەستی قەرزەکەی دەکرد، یان بە لادانـی ئەوانـە نرخـی زیـاد نـەدەبو، یـان خاوەنەکـە ئیزنیـدا: زەویەکەو درەختەکە، یان زەویەکەو خانووەکە وێکڕا بفرۆشرێن، لەو حاڵەتانەدا درەختو خانووەکە لانادرێن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(ثُمَّ) ئینجا لە دوای ئەوەی ڕەهنوەرگرەکە ڕەهنەکەی وەرگرت (إِنْ أَمْكَنَ الإِنْتِفاعُ) ئەگـەر گونجـا: ڕەهندەرەکـە سـود لـە ڕەهنکراوەکـەی وەربگـرێ (بِغَيْـرِ اسْـتِرْدادٍ) بـێ ئـەوەی ڕەهنکراوەکە-لە ڕەهنوەرگرەکە- وەربگرێتەوە: وەك دۆشینی ئاژەڵی ڕەهنکراو، ئەوە (لَمْ يَسْتَرِدَّ) ڕەهنکراوەکە وەرناگرێتەوە.
(وَإِلاَّ) بـەڵام ئەگـەر نـەگونجا لـە لای ڕەهنوەرگرەکـە سـودی لێـوەربگرێ: وەك وولاغـی سـواریو خـانوو و ئـەو جـۆرە شـتانە، ئـەو کاتـە (فَيَسْـتَرِدُّ) ڕەهندەرەکـە-بـۆ سـود لێوەرگرتن- ڕەهنکراوەکە وەردەگرێتەوە، ئینجا هەر کاتێکیش سودەکەی لێـوەرگرتو هیچـیتر پێویسـتیی نـەما، ئـەوە دەیگەڕێنێتـەوە لای ڕەهنوەرگرەکـە (وَيُشْـهِدُ) ڕەهنوەرگرەکـەش دوو شـاهید لـە سـەر ڕەهندەرەکـە دەگـرێ: کـە ڕەهنکراوەکـەی گەڕاندۆتەوە لایخۆی (إِنِ اتَّهَمَهُ) ئەگەر متمانەی پێنەکرد.
(وَلَهُ) بۆ ڕەهندەرەکە دروستە (بِإِذْنِ الْمُرْتَهِنِ) بە ئیزنی ڕەهنوەرگرەکە (ما مَنَعْناهُ) گشت

ئەو دەستكاریی‌و سودانەی لێمان قەدەغە كردبون.
(وَلَهُ) هەم بۆ ڕەهنوەرگرەكەش دروستە (الرُّجُوعُ) لە ئیزندانەكەی پەشیمان ببێتەوە (قَبْلَ تَصَرُّفِ الرَّاهِنِ) پێش دەستكاریەكانی ڕەهندەرەكە (فَإِنْ تَصَرَّفَ) جا ئەگەر ڕەهندەرەكە دەستكاریەكی ڕەهنكراوەكەی كرد (جاهِلاً بِرُجُوعِهِ) لەو حاڵەتەشدا نەیدەزانی ڕەهنوەرگرەكە پەشیمان بۆتەوە (فَكَتَصَرُّفِ وَكِيلٍ جَهِلَ عَزْلَهُ) ئەوە وەك دەستكاری وەكیلێكە: كە نەیزانیبێ لە وەكیلایەتی لادراوە، واتە: بەتاڵەو جێبەجێ ناكرێ.
وَلَوْ أَذِنَ فِي بَيْعِهِ لِيُعَجِّلَ الْمُؤَجَّلَ مِنْ ثَمَنِهِ لَمْ يَصِحَّ الْبَيْعُ، وَكَذَا لَوْ شَرَطَ رَهْنَ الثَّمَنِ فِي الأَظْهَرِ.
(فَصْلٌ) إذا لَزِمَ الرَّهْنُ فَالْيَدُ فِيهِ لِلْمُرتَهِنِ وَلاَ تُزالُ إلاَّ لِلإِنْتِفاعِ كَما سَبَقَ، وَلَوْ شَرَطا وَضْعَهُ عِنْدَ عَدْلٍ جازَ، أَوْ عِنْدَ اِثْنَيْنِ وَنَصَّا عَلَى اجْتِماعِهِما عَلَىحِفْظِهِ أَوالإِنْفِرادِ بِهِ فَذَاكَ، وَإِنْ أَطْلَقا فَلَيْسَ لأَحَدِهِما الإِنْفِرادُ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ ماتَ الْعَدْلُ أَوْ فُسِّقَ جَعَلاَهُ حَيْثُ يَتَّفِقانِ، وَإِنْ تَشاحَّا وَضَعَهُ الْحاكِمُ عِنْدَ عَدْلٍ،

(وَلَوْ أَذِنَ فِي بَيْعِهِ) ئەگەر ڕەهنوەرگرەكە ئیزنیدا ڕەهندەرەكە: ڕەهنكراوەكە بفرۆشێ (لِيُعَجِّلَ الْمُؤَجَّلَ مِنْ ثَمَنِهِ) تاكو لە پارەی فرۆشراوەكە زوو قەرزەكەی بداتەوە، هێشتاش كاتی دانەوەی نەهاتبو (لَمْ يَصِحَّ الْبَيْعُ) ئەو فرۆشتنە دروست نابێ (وَكَذَا) هەروەها فرۆشتنەكە دروست نابێ (لَوْ شَرَطَ رَهْنَ الثَّمَنِ) ئەگەر بە مەرجی دانابێ: پارەی فرۆشراوەكە لە جێی وی بە ڕەهن دابندرێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

﴿ فَصْلٌ: **لە باسی فرۆشتن‌و كاروبارەكانی‌تری ڕەهنكراوەكە** ﴾

(إذا لَزِمَ الرَّهْنُ) هەر كاتێك مامڵەتی ڕەهن جێگیر بوو: بە هۆی وێدان‌و وەرگرتن (فَالْيَدُ فِيهِ لِلْمُرتَهِنِ) مافی دەست بەسەرداگرتنی ڕەهنكراوەكە بۆ ڕەهنوەرگرەكەیە (وَلاَ تُزالُ) دەستی ڕەهنوەرگرەكە لە سەر ڕەهنكراوەكە لانادرێ (إلاَّ لِلإِنْتِفاعِ) تەنها بۆ سود لێوەرگرتن نەبێ، ئینجا لە دوای سود لێوەرگرتن دەگەڕێندرێتەوە ژێر دەستی ڕەهنوەرگرەكە (كَما سَبَقَ) هەروەك تازە ڕابرا.
(وَلَوْ شَرَطا وَضْعَهُ عِنْدَ عَدْلٍ) ئەگەر هەردوو لا بە مەرجیان دانا: ڕەهنكراوەكە لە لای دادپەروەرێك دابندرێ (جازَ) دروستە، هەروەها ئەگەر هەردوو لا ڕێك بكەون كە لە لای ڕەهندەرەكە دابندرێ، ئەوەش دروستە.
(أَوْ عِنْدَ اِثْنَيْنِ) یان بە مەرجیان دانا: لە لای دوو دادپەروەران دابندرێ‌و (وَنَصَّا عَلَى اجْتِماعِهِما عَلَى حِفْظِهِ) هەردوو لا دەققی ئەو مەرجەیان دانا: كە هەردوو دادپەروەرەكان وێكڕا بیپارێزن (أَوالإِنْفِرادِ بِهِ) یان تەنها تەنها بیپارێزن (فَذَاكَ) ئەوە دیارەو بەگوێرەی

مەرجەکە ڕەفتار دەکرێ، بەڵام (وَإِنْ أَطْلَقا) ئەگەر بە بێ‌هیچ مەرجێك دایاننا (فَلَيْسَ لأحَدِهِما الإِنْفِرادُ) ئەوە هیچێکیان مافی نیە بە تەنها بیپارێزێ (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلَوْ ماتَ الْعَدْلُ) جا ئەگەر دادپەروەرەکە مرد (أَوْ فُسِّقَ) یان بووە فاسق، ئەو کاتە (جَعَلاَهُ حَيْثُ يَتَّفِقانِ) بۆ لای کێ ڕێك بکەون لە لای ئەوی دایدەنێن، بەڵام (وَإِنْ تَشاحَّا) ئەگەر هەردوو لا بووە کێشەیان، ئەو کاتە (وَضَعَهُ الْحاكِمُ عِنْدَ عَدْلٍ) دادوەر لە لای دادپەروەرێك دایدەنێ، تاکو کێشەکە ببڕێتەوە.
وَيَسْتَحِقُّ بَيْعَ الْمَرْهُونِ عِنْدَ الْحاجَةِ، وَيُقَدَّمُ الْمُرْتَهِنُ بِثَمَنِهِ وَيَبِيعُهُ الرَّاهِنُ أَوْ وَكِيلُهُ بِإِذْنِ الْمُرْتَهِنِ، فَإِنْ لَمْ يَأْذَنْ قالَ لَهُ الْحاكِمُ: تَأْذَنُ أَوْ تُبْرِئُ، وَلَوْ طَلَبَ الْمُرْتَهِنُ بَيْعَهُ فَأَبَى الرَّاهِنُ أَلْزَمَهُ الْقاضِي قَضاءَ الدَّيْنِ أَوْ بَيْعَهُ، فَإِنْ أَصَرَّ باعَهُ الْحاكِمُ، وَلَوْ باعَهُ الْمُرْتَهِنُ بِإِذْنِ الرَّاهِنِ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ باعَ بِحَضْرَتِهِ صَحَّ وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ شُرِطَ أَنْ يَبِيعَهُ الْعَدْلُ جازَ، وَلاَ يُشْتَرَطُ مُراجَعَةُ الرَّاهِنِ فِالأَصَحِّ، فَإِذا باعَ فَالثَّمَنُ عِنْدَهُ مِنْ ضَمانِ الرَّاهِنِ

(وَيَسْتَحِقُّ بَيْعَ الْمَرْهُونِ) ڕەهندەرەکە مافی هەیە ڕەهنکراوەکە بفرۆشێ (عِنْدَ الْحاجَةِ) هەر کاتێ پێویستی بە فرۆشتنی هەبێ: بۆ قەرزدانەوەکە، یان لە ترسی خراپبوونی (وَيُقَدَّمُ الْمُرْتَهِنُ بِثَمَنِهِ) ئینجا کە فرۆشرا، ڕەهنوەرگرەکە وەپێش گشت خاوەن قەرزەکان دێخرێ‌و قەرزەکەی وی لە پارەی فرۆشراوەکە دەدرێتەوە.
(وَيَبِيعُهُ الرَّاهِنُ أَوْ وَكِيلُهُ) ڕەهندەرەکە، یان وەکیلەکەی وی ڕەهنکراوەکە دەفرۆشێ (بِإِذْنِ الْمُرْتَهِنِ) بە ئیزنی ڕەهنوەرگرەکە (فَإِنْ لَمْ يَأْذَنْ) جا ئەگەر ڕەهنوەرگرەکە ئیزنی نەدا ڕەهنکراوەکە بفرۆشرێ، ئەو کاتە (قالَ لَهُ الْحاكِمُ) دادوەر پێی دەڵێ: (تَأْذَنُ أَوْ تُبْرِيءُ) یان دەبی ئیزن بدەی بفرۆشرێ، یان دەبی گەردەنی‌قەرزدارەکە ئازاد بکەی لە قەرزەکەت.
جا ئەگەر هەر سوور بوو، ئەو کاتە دادوەر ئیزن دەدا ڕەهندەرەکە بیفرۆشێ، یان هەر بەخۆی دەیفرۆشێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
(وَلَوْ طَلَبَ الْمُرْتَهِنُ بَيْعَهُ) ئەم جارە: ئەگەر ڕەهنوەرگرەکە داوای فرۆشتنی ڕەهنکراوەکەی کرد (فَأَبَىالرَّاهِنُ) بەڵام ڕەهندەرەکە نەیفرۆشت، ئەو کاتە (أَلْزَمَهُ الْقاضِي) قازی زۆری لێدەکا: کە (قَضاءَ الدَّيْنِ) قەرزەکەی بداتەوە (أَوْ بَيْعَهُ) یان ڕەهنکراوەکە بفرۆشێ (فَإِنْ أَصَرَّ) جا ئەگەر هەر سوور بوو، ئەو کاتە (باعَهُ الْحاكِمُ) دادوەر دەیفرۆشێ‌و لە پارەی فرۆشراوەکە قەرزەکە دەداتەوە.
(وَلَوْ باعَهُ الْمُرْتَهِنُ بِإِذْنِ الرَّاهِنِ) ئەگەر ڕەهنوەرگرەکە –بە ئیزنی ڕەهندەرەکە– ڕەهنکراوەکەی فرۆشت، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ إِنْ باعَ بِحَضْرَتِهِ صَحَّ) ئەگەر بە ئامادەبوونی ڕەهندەرەکە فرۆشتبێتی، دروستە (وَإِلاَّ فَلاَ) بەڵام ئەگەر ئامادە

نەبوبێ، فرۆشتنەکە دروست نابێ.
(وَلَوْ شُرِطَ) ئەگەر لە مامڵەتیڕەهندا بە مەرج داندرابو: کە (أَنْ يَبِيعَهُ الْعَدْلُ) دادپەروەر ڕەهنکراوەکە بفرۆشێ، ئەوە (جازَ) دروستە، هەم (وَلاَ يُشْتَرَطُ مُراجَعَةُالرَّاهِنِ) بە مەرج دانانرێ ئیزنی ڕەهندەرەکە وەربگیرێ بۆ فرۆشتنی ڕەهنکراوەکە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (فَإذا باعَ) جا هەر کاتێك دادپەروەرەکە ڕەهنکراوەکەی فرۆشت و پارەکەی وەرگرت (فَالثَّمَنُ عِنْدَهُ مِنْ ضَمانِ الرَّاهِنِ) ئەوە پارەی لای دادپەروەرەکە، هەر حَتَّى يَقْبِضَهُ الْمُرْتَهِنُ، وَلَوْ تَلِفَ ثَمَنُهُ فِي يَدِ الْعَدْلِ ثُمَّ اُسْتُحِقَّ الْمَرْهُونُ فَإِنْ شاءَ الْمُشْتَرِي رَجَعَ عَلَىالْعَدْلِ، وَإِنْ شاءَ عَلَىالرَّاهِنِ وَالْقَرارُ عَلَيْهِ، وَلاَ يَبِيعُ الْعَدْلُ إلاَّ بِثَمَنِ مِثْلِهِ حالاًّ مِنْ نَقْدِ بَلَدِهِ، فَإِنْ زادَ راغِبٌ قَبْلَ انْقِضاءِ الْخِيارِ فَلْيَفْسَخْ وَلْيَبِعْهُ، وَمُؤْنَةُ الْمَرْهُونِ عَلَىالرَّاهِنِ، وَيُجْبَرُ عَلَيْها لِحَقِّ الْمُرْتَهِنِ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلاَ يُمْنَعُ راهِنٌ مِنْ مَصْلَحَةِ الْمَرْهُونِ كَفَصْدٍ وَحِجامَةٍ،

لە زامینی ڕەهندەرەکە دەبێ (حَتَّى يَقْبِضَهُ الْمُرْتَهِنُ) تا ڕەهنوەرگرەکە پارەکەی لێوەردەگرێ.
(وَلَوْ تَلِفَ ثَمَنُهُ فِي يَدِالْعَدْلِ) ئەگەر پارەی فرۆشراوەکە لە دەستی دادپەروەرەکەدا فەوتا (ثُمَّ اُسْتُحِقَّ الْمَرْهُونُ) ئینجا ڕەهنکراوەفرۆشراوەکەش بە ماڵی خەڵك دەرچو، ئەو کاتە (فَإِنْ شاءَ الْمُشْتَرِي) ئەگەر کڕیارەکە حەز دەکا (رَجَعَ عَلَىالْعَدْلِ) با بگەڕێتەوە سەر دادپەروەرەکەو پارەکەی لێوەربگرێتەوە (وَإِنْ شاءَ عَلَىالرَّاهِنِ) ئەگەر حەزیش دەکا بگەڕێتەوە سەر ڕەهندەرەکە، چونکە (وَالْقَرارُ عَلَيْهِ) ئەنجامی بڕیارەکەش هەر لە سەر ڕەهندەرەکە جێگیر دەبێ، واتە: ئەگەر فرۆشیارەکە پارەکە لە دادپەروەرەکە وەربگرێتەوە، دادپەروەرەکەش ئەندازەی پارەکە لە ڕەهندەرەکە وەردەگرێتەوە، بەو مەرجەی کەمتەرخەمیی نەکردبێ، ئەگینا: هەر دادپەروەرەکە زامینەو بڕیارەکە لە سەر ئەو جێگیر دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(وَلاَ يَبِيعُ الْعَدْلُ) نابێ دادپەروەرەکە ماڵەڕەهنکراوەکە بفرۆشێ (إلاَّ بِثَمَنِ مِثْلِهِ) تەنها دەبی بە نرخی وێنەیخۆی بیفرۆشێو هەم (حالاًّ) بە پارەیەکیحازرو (مِنْ نَقْدِ بَلَدِهِ) بە پارەی وڵاتەکەی ڕەهنکراوەکەش بێ (فَإِنْ زادَ راغِبٌ) جا ئەگەر–جگە لە کڕیارەکە– یەکێکیتر نرخێکی زیاتری بە ڕەهنکراوەکە دەدا (قَبْلَ انْقِضاءِ الْخِيارِ) پێش ئەوەی پەشیمانیی دانیشگە، یان مەرج کۆتایی بێ (فَلْيَفْسَخْ) واجبە دادپەروەرەکە مامڵەتەکە هەڵبوەشێنێتەوەو (وَلْيَبِعْهُ) هەم بەو نرخە زیادە بیفرۆشێتەوە یەکێکیان، واتە: یان زیادکەرەکە، یان کڕیارەکە، ئەگەر حەز دەکا.

(وَمُؤْنَــةُالْمَرْهُونِ) ئــەركی پاراســتن‌و بــەخێوكردنی ڕەهنكراوەكــە (عَلَىالرَّاهِنِ) لــە ســەر ڕەهندەرەكەیــە، بــە (إجمــاع) زانایانی‌ئیســلام‌و حەدیســەكەی‌ڕابردوو (وَيُجْبَــرُ عَلَيْهــا) ڕەهندەرەكــە زۆری لێ‌دەكرێ: ئــەو ئەركــە بــدا (لِحَــقِّ الْمُــرْتَهِنِ) لــە بــەر خــاتری مــافی ڕەهنوەرگرەكە (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (وَلاَ يُمْنَــعُ راهِــنٌ مِــنْ مَصْلَحَةِ الْمَرْهُونِ) نابێ ڕەهندەرەكە قەدەغە بكرێ لەو كارەی بەرژەوەندی ڕەهنكراوەكەی تێدایە (كَفَصْدٍ) وەك خوێن لێ‌بەردان‌و (وَحِجامَةٍ) خوێن لێگرتن‌و دەرمانكردن.

وَهُــوَ أَمانَــةٌ فِــي يَــدِالْمَرْتَهِنِ، وَلاَ يَسْــقُطُ بِتَلَفِــهِ شَــيْءٌ مِــنْ دَيْنِــهِ، وَحُكْــمُ فاسِــدِ الْعُقُــودِ حُكْــمُ صَــحِيحِها فِالضَّــمانِ، وَلَــوْ شُــرِطَ كَــوْنُ الْمَرْهُــونِ مَبِيعاً لَهُ عِنْدَالْحُلُولِ فَسَدَ، وَهُوَ قَبْلَ الْمَحِلِّ أَمانَةٌ، وَيُصَدَّقُ الْمُرْتَهِنُ فِي دَعْوَى التَّلَفِ بِيَمِينِهِ، وَلاَ يُصَدَّقُ فِالرَّدِّ عِنْدَالأَكْثَرِينَ، وَلَوْ وَطِىءَ الْمُرْتَهِنُ الْمَرْهُونَةَ بِلاَ شُبْهَةٍ فَزانٍ،

(وَهُوَ) شتی ڕەهنكراو (أَمانَةٌ فِي يَدِ الْمَرْتَهِنِ) بە ئەمانەت لە دەستی ڕەهنوەرگرەكەدایــە، واتــە: ئەگــەر فــەوتا، یــان عەیبــدار بــوو، ڕەهنوەرگرەكــە نابێتــە زامــن، بــەو مەرجــەی كەمتەرخەمی نــەكردبێ، ئــەگینا: دەبێتــە زامــن، هــەروەك لــە (تحفە) دا فەرموویــەتی، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿لاَيُغْلَقُ الرَّهْنُ مِنْ راهِنِهِ، لَهُ غُنْمُهُ وَعَلَيْهِ غُرْمُهُ﴾ رواه الـدارقطني والحاكم ورجاله ثقات، نابێ ڕەهنكراوەكە لە خاوەنەكەی قەدەغە بێ، سودی ڕەهنكراوەكە هەر بۆ خاوەنەكەیەتی‌و فەوتان‌و ئەركی بەخێوكردنی هەر لە سەر خاوەنەكەیەتی.

(وَلاَ يَسْقُطُ بِتَلَفِهِ شَيْءٌ مِنْ دَيْنِهِ) بە هۆی فەوتانی ڕەهنكراوەكە هیچ بەشێكی قەرزەكە —لە سەر ڕەهندەرەكە— لاناچێ.

(وَحُكْمُ فاسِدِالْعُقُودِ) بڕیاری‌شەرعی لەو مامڵەتانەی بەتاڵ‌و دانەمەزراون (حُكْمُ صَحِيحِها) وەك بڕیاری مامڵەتەكانی دروست‌و دامەزراوە (فِيالضَّمانِ) لە بارەی زامن بــوون‌و زامــن نەبوون، كەوابو: مامڵەتی‌ڕەهن دروست بوبێ، یان نا، ڕەهنوەرگرەكە نابێتە زامن، بەڵام مامڵەتی كڕین‌و فرۆشتن دروست بوبێ، یان نا، كڕیارەكە هەر زامن دەبێ.

جا لە سەر ئەو بنچینەیە: (وَلَوْشُرِطَ) ئەگــەر لــە مامڵەتی‌ڕەهنــدا بــە مــەرج دانــدرا: (كَوْنُ الْمَرْهُونِ مَبِيعاً لَهُ) ڕەهنكراوەكــە فرۆشــراوی ڕەهنوەرگرەكــە بــێ (عِنْـدَالْحُلُولِ) كــە كــاتی دانەوەی‌قەرزەكە هات، ئەوە (فَسَدَا) هەردوو مامڵەتەكە بەتاڵ دەبن، واتە: ڕەهنەكە بەتاڵە، چونكە كاتی بۆ داندراوە، فرۆشتنەكەش بەتاڵە، چونكە بە هاتنی كــاتی قەرزدانەوەكــەوە بەستراوە، كەوابو: (وَهُوَقَبْلَ الْمَحِلِّ أَمانَةٌ) ئەو ڕەهنكراوە پێش هاتنی كاتی قەرزدانەوە بە بڕیاری‌ئەمانەت لە لای‌ڕەهنوەرگرەكەیە، چونكە ڕەهنێكی بەتاڵــە، بــەڵام لــە دوای هــاتنی كاتی‌قەرزدانەوە بە بڕیاری‌زامینی لە لایەتی، چونكە فرۆشتنێكی بەتاڵە.

(وَيُصَـدَّقُ الْمُـرْتَهِنُ) بـاوەڕ بـە ڕەهنوەرگرەکـە دەکـرێ (فِـی دَعْوَیـالتَّلَفِ) ئەگـەر گـوتی ڕەهنکراوەکە فەوتاوە (بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕی پێ دەکرێ، بەڵام (وَلاَ يُصَدَّقُ فِی الرَّدِّ) لەبارەی گەڕاندنەوەی ڕەهنکراوەکە –بۆ لای ڕەهندەرەکە– بە سـوێند بـاوەڕی پـێ ناکرێ (عِنْدَ الأكْثَرِينَ) لە لای زۆرترینی زانایان، کەوابو: دەبی شاهیدی هەبێ.

(وَلَوْ وَطِیءَ الْمُرْتَهِنُ الْمَرْهُونَةَ) ئەگەر ڕەهنوەرگرەکە جیماعی لەگەڵ (جارية)ڕەهنکراوەکە کرد (بِلاَ شُـبْهَةٍ) بە قـەسـدیو بێ هـەڵە (فَزانٍ) ئەوە بە زیناکەر دادەندرێو سـزای زینای

وَلاَ يُقْبَلُ قَوْلُهُ: جِهِلْتُ تَحْرِيمَهُ، إلاَّ أَنْ يَقْرُبَ إِسْلاَمُهُ أَوْ يَنْشَأَ بِبادِيَةٍ بَعِيدَةٍ عَنِ الْعُلَماءِ، وَإِنْ وَطِیءَ بِإِذْنِ الرَّاهِنِ قُبِلَ دَعْواهُ جَهْلَ التَّحْرِيمِ فِالأَصَحِّ فَلاَ حَدَّ، وَيَجِبُ الْمَهْرُ إِنْ أَكْرَهَها، وَالْوَلَدُ حُرٌّ نَسِيبٌ، وَعَلَيْهِ قِيمَتُهُ لِلرَّاهِنِ، وَلَوْ أُتْلِفَ الْمَرْهُونُ وَقُبِضَ بَدَلُهُ صارَ رَهْناً، وَالْخَصْمُ فِالْبَدَلِ الرَّاهِنُ، فَإِنْ لَمْ يُخاصِمْ لَمْ يُخاصِمِ الْمُرْتَهِنُ فِالأَصَحِّ، فَلَوْ وَجَبَ قِصاصٌ اِقْتَصَّ الرَّاهِنُ وَفاتَ الرَّهْنُ، فَإِنْ وَجَبَ الْمالُ بِعَفْوِهِ أَوْ بِجِنايَةِ خَطَإٍ

لە سەرە (وَلاَ يُقْبَلُ قَوْلُهُ جِهِلْتُ تَحْرِيمَهُ) لێی وەرناگیرێ کە بڵێ: نەمزانیوە جیمـاع کـردن حەڕامە (إلاَّ أنْ يَقْرُبَ إِسْلاَمُهُ) مەگەر تـازە موسـوڵمان بوبـێ (أَوْ يَنْشَـأَ بِبادِيَـةٍ بَعِيـدَةٍ عَـنِ الْعُلَماءِ) یان لە شوێنێکی دوور لە زانایانی ئایینی پێگەیشتبێ، لەو حاڵەتانەدا سزای زینای لە سەر لادەچێ.

(وَإِنْ وَطِیءَ بِإِذْنِ الرَّاهِنِ) ئەگەر بە ئیزنیڕەهندەرەکە جیماعی لەگەڵ (جارية) ڕەهنکراوەکە کرد، ئەوە (قُبِـلَ دَعْـواهُ جَهْـلَ التَّحْـرِيمِ) لێـی وەردەگـیرێ کـە بڵـێ: نـەمزانیوە حەڕامـە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: (فَلاَ حَدَّ) سزای زینـای لەسـەر نیـە (وَيَجِـبُ الْمَهْرُ) مارەیی (جارية)کەی لە سەر واجب دەبێ (إِنْ أكْرَهَها) ئەگەر زۆری لێکردبێ: لە سەر جیماع کردن (وَ) هەر کاتێك بە جیماع کردن سزای زینای نەکەوێتە سەر (اَلْوَلَدُ حُرٌّ نَسِيبٌ) ئەو منداڵەش کە لە جیماعەکەدا پەیدا دەبێ، ئازادەو منـداڵی جیماعکەرەکەیـە، کـەوابو: (وَعَلَيْهِ قِيمَتُهُ لِلرَّاهِنِ) لە سەری واجبە: نرخـی ئـەو منداڵـە لـە تۆڵـە بداتـە ڕەهندەرەکـە، چونکە کۆیلایەتی ئەو منداڵەی لە دەست چواندوە.

(وَلَوْ أُتْلِفَ الْمَرْهُونُ) ئەگەر ڕەهنکراوەکە فەوتێندرا (وَقُبِضَ بَدَلُهُ) تۆڵەی فەوتێندراوەکەش لە تاوانکارەکە وەرگیرا، ئەوە (صارَ رَهْناً) ئەو وەرگیراوە لە خۆیەوە دەبێتە ڕەهنکراو لە جیـاتی فەوتێندراوەکـە (وَالْخَصْـمُ فِیالْبَـدَلِ اَلـرَّاهِنُ) ئـەو کێشەچـیەی داوای تۆڵـەی فەوتێندراوەکە دەکا: تەنها ڕەهندەرەکەیە، کەواتە: (فَإِنْ لَمْ يُخاصِمْ) ئەگەر ڕەهندەرەکە داوای تۆڵەی نەکرد (لَمْ يُخاصِمِ الْمُرْتَهِنُ) نابێ ڕەهنوەرگرەکەش داوای بکا (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەو خاوەنی ڕەهنکراوەکە نیە.

(فَلَوْ وَجَبَ قِصاصٌ) جا ئەگەر بە هۆی کوشتنی کۆیلە ڕەهنکراوەکە کوشتنەوەی لە تۆڵە واجب بو، چونکە مرۆڤکوژەکەش کۆیلە بوو، ئەو کاتە (اقْتَصَّ الرَّاهِنُ) ڕەهندەرەکە –لە تۆڵە– دەیکوژێو (وَفَاتَ الرَّهْنُ) ڕەهنەکەش دەفەوتێ، چونکە هیچی لەجیاتی وەرنەگیراوە.

بەلام (فَإِنْ وَجَبَ الْمالُ) ئەگەر لەو کوشتنەدا ماڵێك واجب بو بدرێ (بِعَفْوِهِ) چونکە ڕەهندەرەکە مرۆڤکوژەکەی لە کوشتن عەفو کرد (أَوْ بِجِنايَةِ خَطَإٍ) یان کوشتنەکە

لَمْ يَصِحَّ عفْوُهُ عَنْهُ وَلا إِبْراءُ الْمُرْتَهِنِ الْجانِيَ، وَلاَ يَسْرِي الرَّهْنُ إِلَى زِيادَتِهِ الْمُنْفَصِلَةِ كَثَمَرَةٍ وَوَلَدٍ، فَلَوْ رَهَنَ حامِلاً وَحَلَّ الأَجَلُ وَهِيَ حامِلٌ بِيعَتْ، وَإِنْ وَلَدَتْهُ بِيعَ مَعَها فِي الأَظْهَرِ، فَإِنْ كانَتْ حامِلاً عِنْدَالْبَيْعِ دُونَ الرَّهْنِ فَالوَلَدُ لَيْسَ بِرَهْنٍ فِي الأَظْهَرِ.

(فَصْلٌ) جَنَى الْمَرْهُونُ قُدِّمَ الْمَجْنِيُّ عَلَيْهِ، فَإِنْ أُقْتُصَّ أَوْ بِيعَ لَهُ بَطَلَ الرَّهْنُ،

بە هەڵە بوو، ئەو کاتە (لَمْ يَصِحَّ عفْوُهُ عَنْهُ) دروست نیە ڕەهندەرەکە لەو ماڵەی عەفوی بکا، چونکە مافی ڕەهنوەرگرەکەی پێیەوە بەستراوە، هەم (وَلاَ إِبْراءُ الْمُرْتَهِنِ الْجانِيَ) دروست نیە ڕەهنوەرگرەکەش تاوانکارەکە ئازاد بکا: نە لە کوشتنو نە لە ماڵەکە، چونکە ئەو خاوەن نیە.

(وَلاَ يَسْرِيالرَّهْنُ إِلَى زِيادَتِهِ الْمُنْفَصِلَةِ) بڕیاری ڕەهن ناڕواتە لای ئەو زێدەییانەی لە ڕەهنکراوەکە جیا دەبنەوە (كَثَمَرَةٍ) وەك میوەی درەختەڕەهنکراوەکەو (وَوَلَدٍ) بێچووی ئاژەڵە ڕەهنکراوەکە، بەلام دەڕواتە لای ئەو زێدەییانەی جیا نابنەوە: وەك قەڵەویو گەورەبوون.

(فَلَوْ رَهَنَ حامِلاً) جا ئەگەر ئاژەڵێکی ئاوسی ڕەهن کردو (وَحَلَّ الأَجَلُ) ئینجا کاتی دانەوەیقەرزەکەی هاتو (وَهِيَ حامِلٌ) ئاژەڵەکەش هەر ئاوس بوو، ئەوە (بِيعَتْ) بە ئاوسی دەفرۆشرێ تاکو قەرزەکەی لێ بدرێتەوە.

(وَ) هەروەها (إِنْ وَلَدَتْهُ) ئەگەر ئاژەڵەکە زابێ (بِيعَ مَعَها) بێچووەکەی لەگەڵ خۆی دەفرۆشرێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەلام (فَإِنْ كانَتْ حامِلاً عِنْدَ الْبَيْعِ) ئەگەر لە کاتی فرۆشتنیدا ئاژەڵەکە ئاوس بوو (دُونَ الرَّهْنِ) نەك لە کاتیڕەهنکردنیدا، ئەو کاتە (فَالْوَلَدُ لَيْسَ بِرَهْنٍ) بێچووەکەی ناو زگی بە ڕەهنکراو دانانرێ (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە لە دوای ڕەهنکردندا پەیدا بووە، کەوابو: تا زگەکەی دانەنێ نابێ بفرۆشرێ، مەگەر ڕەهندەرەکە ڕازی بێ، ئەو کاتە بە ئاوسی دەفرۆشرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی فەوتانو بەرهەڵبوونی ڕەهنکراوەکە ﴾

(جَنَى الْمَرْهُونُ) هەر کاتێك کۆیلە ڕەهنکراوەکە تاوانێکی دەستدرێژیی کردە سەر ئادەمیزادێك: بە کوشتن، یان بە لە ناوبردنی ئەندامێك، ئەوە (قُدِّمَ الْمَجْنِيُّ عَلَيْهِ) ئادەمیزادەکەی دەستدرێژیی کراوەتە سەر، وەپێش ڕەهنوەرگرەکە دێخرێ بۆ تۆڵە وەرگرتن، کەوابو: (فَإِنْ اُقْتُصَّ) ئەگەر کۆیلە تاوانکارەکە -لە تۆڵە- کوژرا (أَوْ بِيعَ لَهُ) یان بۆ تۆڵەی تاوانەکە فرۆشرا (بَطَلَ الرَّهْنُ) ڕەهنەکە بەتاڵ دەبێتەوە، چونکە ڕەهنکراوەکە نەماوە.

وَإِنْ جَنَى عَلَى سَيِّدِهِ فَاقْتُصَّ بَطَلَ، وَإِنْ عُفِيَ عَلَى مَالٍ لَمْ يَثْبُتْ عَلَى الصَّحِيحِ فَيَبْقَى رَهْنًا، وَإِنْ قَتَلَ مَرْهُونًا لِسَيِّدِهِ عِنْدَ آخَرَ فَاقْتُصَّ بَطَلَ الرَّهْنَانِ، وَإِنْ وَجَبَ مَالٌ تَعَلَّقَ بِهِ حَقُّ مُرْتَهِنِ الْقَتِيلِ فَيُبَاعُ وَثَمَنُهُ رَهْنٌ، وَقِيلَ يَصِيرُ رَهْنًا، فَإِنْ كَانَا مَرْهُونَيْنِ عِنْدَ شَخْصٍ بِدَيْنٍ وَاحِدٍ نَقَصَتِ الْوَثِيقَةُ، أَوْ بِدَيْنَيْنِ وَفِي نَقْلِ الْوَثِيقَةِ غَرَضٌ نُقِلَتْ، وَلَوْ تَلِفَ مَرْهُونٌ بِآفَةٍ بَطَلَ،

(وَإِنْ جَنَى عَلَى سَيِّدِهِ) ئەگەر کۆیلە ڕەهنکراوەکە دەستدرێژیی کردە سەر گەورەکەی خۆیو کوشتی، یان ئەندامێکی لە ناوبرد (فَاقْتُصَّ) ئینجا -لە تۆڵە- کوژرا، یان ئەندامەکەی لێکراوە (بَطَلَ) ڕەهنەکە بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵام (وَإِنْ عُفِيَ عَلَى مالٍ) ئەگەر لە تاوانکارەکە بوردرا بەو مەرجەی لە خوێنیتاوانەکە هەندێك ماڵ بدا (لَمْ يَثْبُتْ) ئەو ماڵەی ناکەوێتە سەر (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، کەوابو: (فَيَبْقَى رَهْنًا) کۆیلە تاوانکارەکە هەر بە ڕەهنکراوی دەمێنێتەوە.

(وَإِنْ قَتَلَ مَرْهُونًا لِسَيِّدِهِ عِنْدَ آخَرَ) ئەگەر ئەم کۆیلەڕەهنکراوە کۆیلەیەکیتریڕەهنکراوی کوشت: کە ئەویش گەورەکەیخۆی لە لای یەکێکیتر ڕەهنی کردبو (فَاقْتُصَّ) ئینجا گەورەکەش تاوانکارەکەی -لە تۆڵە- کوشت، ئەوە (بَطَلَ الرَّهْنانِ) هەردووك ڕەهنەکان بەتاڵ دەبنەوە، چونکە هەردووك کۆیلەکان فەوتان، بەڵام (وَإِنْ وَجَبَ مالٌ) ئەگەر بە هۆی تاوانەکە ماڵ واجب بو: وەك لە کوشتن لێی ببوردرێ لە بەرامبەر ئەو ماڵە، ئەو کاتە (تَعَلَّقَ بِهِ حَقُّ مُرْتَهِنِ الْقَتِيلِ) مافی ڕەهنوەرگرەکەیکوژراوەکە بەو ماڵەوە دەبەسترێ، کەوابو: (فَيُباعُ) کۆیلەتاوانکارەکە دەفرۆشرێو (وَثَمَنُهُ رَهْنٌ) پارەکەشی دەبێتە ڕەهنکراو لە جێی کوژراوەکە (وَقِيلَ يَصِيرُ رَهْنًا) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: خودی تاوانکارەکە لە جێی کوژراوەکە دەبێتە ڕەهنکراو، واتە: نافرۆشرێ.

(فَإِنْ كانا مَرْهُونَيْنِ عِنْدَ شَخْصٍ) جا ئەگەر تاوانکارەکەو کوژراوەکە هەردووکیان لەلای مرۆڤێك ڕەهن کرابون (بِدَيْنٍ واحِدٍ) بۆ یەك قەرز، ئەوە (نَقَصَتِ الْوَثِيقَةُ) تەنها بارمتەییەکە کەم دەبێتەوە، واتە: ڕەهنەکە بەتاڵ نابێتەوە.

(أَوْ بِدَيْنَيْنِ) یان بۆ دوو قەرز هەردووکیان ڕەهن کرابون‌و (وَفِي نَقْلِ الْوَثِيقَةِ غَرَضٌ) گواستنەوەی بارمتەیی قەرزی تاوانکارەکە بۆ قەرزی کوژراوەکە سودێکی ڕەهنوەرگرەکەی تێدا بوو (نُقِلَتْ) ئەو کاتە تاوانکارەکە-بە بارمتەیی- دەگوازرێتەوە لای قەرزی کوژراوەکە، واتە: دەفرۆشرێ‌و پارەکەی لە جێی کوژراوەکە دەبێتە ڕەهن.
(وَلَوْ تَلِفَ مَرْهُونٌ بِآفَةٍ) ئەگەر ڕەهنکراوەکە بە هۆی ڕوداوێك-لە خۆیەوە- فەوتا (بَطَلَ) مامڵەتی ڕەهن بەتاڵ دەبێتەوە.
وَيَنْفَكُّ بِفَسْخِ الْمُرْتَهِنِ وَبِالْبَرَاءَةِ مِنَ الدَّيْنِ، فَإِنْ بَقِيَ شَيْءٌ مِنْهُ لَمْ يَنْفَكَّ شَيْءٌ مِنَ الرَّهْنِ، وَلَوْ رَهَنَ نِصْفَ عَبْدٍ بِدَيْنٍ وَنِصْفَهُ بِآخَرَ فَبَرِئَ مِنْ أَحَدِهِما اِنْفَكَّ قِسْطُهُ، وَلَوْ رَهَنَاهُ فَبَرِئَ أَحَدُهُما اِنْفَكَّ نَصِيبُهُ.
(فَصْلٌ) اِخْتَلَفا فِي الرَّهْنِ أَوْ قَدْرِهِ صُدِّقَ الرَّاهِنُ بِيَمِينِهِ إِنْ كانَ رَهْنَ تَبَرُّعٍ، وَإِنْ شُرِطَ فِي بَيْعٍ تَحالَفا،

(وَ) هەروەها (يَنْفَكُّ) مامڵەتی ڕەهن هەڵدەوەشێتەوەو ڕەهنکراوەکە بەرەڵا دەبێ (بِفَسْخِ الْمُرتَهِنِ) بە هەڵوەشاندنەوەی ڕەهنوەرگرەکە، هەرچەندە ڕەهندەرەکەش ڕازی نەبێ.
(وَ) هەروەها مامڵەتی ڕەهن هەڵدەوەشێتەوە (بِالْبَرَاءَةِ مِنَ الدَّيْنِ) بە ئازادبوونی قەرزدارەکە لە هەموو قەرزەکە: وەك بە خۆی هەموو قەرزەکە بداتەوە، یان یەکێکیتر بۆی بداتەوە، یان خاوەن قەرزەکە گەردەنی ئازاد بکا لە هەموو قەرزەکە.
بەڵام (فَإِنْ بَقِيَ شَيْءٌ مِنْهُ) ئەگەر بەشێکی کەم قەرزەکەی لە سەر مابێ، ئەو کاتە (لَمْ يَنْفَكَّ شَيْءٌ مِنَ الرَّهْنِ) هیچ بەشێك لە ڕەهنکراوەکە بەرەڵا نابێ‌و گشتی بە ڕەهنکراو دەمێنێتەوە تا هەموو قەرزەکە دەداتەوە.
(وَلَوْ رَهَنَ نِصْفَ عَبْدٍ بِدَيْنٍ) ئەگەر نیوەی کۆیلەیەکی، یان نیوەی باغێکی کردە ڕەهنی قەرزێك (وَنِصْفَهُ بِآخَرَ) نیوەکەیتریشی کردە ڕەهنیقەرزێکیتر (فَبَرِئَ مِنْ أَحَدِهِما) ئینجا قەرزدارەکە لە قەرزێکیان ئازاد بو، ئەوە (اِنْفَكَّ قِسْطُهُ) بەشی قەرزە ئازادبووەکەشی لە ڕەهنکراوەکە بەرەڵا دەبێ‌و بەشی قەرزەکەیتریشی هەر بە ڕەهن دەمێنێتەوە (وَلَوْ رَهَنَاهُ) ئەگەر دوو کەس باغێکی هاوبەشیان لە ڕەهنی قەرزێك دانا: کە لە سەر هەردووکیان بوو (فَبَرِئَ أَحَدُهُما) ئینجا یەکێکیان لە قەرزەکەیخۆی ئازاد بو، ئەوە (اِنْفَكَّ نَصِيبُهُ) بەشە باغەکەی خۆیشی لە ڕەهنەکە بەرەڵا دەبێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی کێشەی ڕەهندەرو ڕەهنوەرگر ﴾

(اِخْتَلَفا فِي الرَّهْنِ) هەر کاتێك ڕەهندەرەکەو ڕەهنوەرگرەکە بووە کێشەیان لە بنچینەی ڕەهنەکەدا، ئەمە دەیگوت: ڕەهنت کردومێ. ئەویش دەیگوت: ڕەهنم

نـەكردوە. (أَوْ قَـدْرِهِ) يـان لـە ئەنـدازەی ڕەهنەكـە بـووە كێشـەيان، ئەمـە دەيگـوت: ڕەهنكراوەكە دوو خانووە. ئەويش دەيگوت تەنها يەك خانووە. لـەو مەسـەلانەدا—ئەگـەر شاهيد نەبو— (صُدِّقَ الـرَّاهِنُ بِيَمِينِـهِ) ڕەهندەرەكـە سـوێند دەخـواو بـاوەڕی پـێدەكرێ (إِنْ كانَ رَهْنَ تَبَرُّعٍ) ئەگەر ڕەهنەكە بە پياوەتی كرابێ، واتە: لە مامڵەتی كڕينو فرۆشتندا بە مەرج دانەندرابێ، بەڵام (وَإِنْ شُرِطَ فِی بَيْعٍ) ئەگەر ڕەهنەكە پياوەتی نـەبو، بـەڵكو لـە مامڵەتی فـرۆشتندا بە مـەرج داندرابو، ئەو كاتە (تَحالَفا) هەردووكيان سوێند بۆ يـەكتری

وَلَـوِ ادَّعَـى أَنَّهُمـا رَهَنـاهُ عَبْـدَهُما بِمِـأَةٍ وَصَـدَّقَهُ أَحَـدُهُما فَنَصِـيبُ الْمُصَـدِّقِ رَهْـنٌ بِخَمْسِـينَ، وَالْقَـوْلُ فِـی نَصِـيبِ الثَّـانِی قَوْلُـهُ بِيَمِينِـهِ، وَتُقْبَـلُ شَهادَةُالْمُصَـدِّقِ عَلَيْـهِ، وَلَو اخْتَلَفا فِی قَبْضِهِ: فَإِنْ كانَ فِی يَدِالرَّاهِنِ أَوْ فِی يَدِالْمُرْتَهِنِ وَقالَ الرَّاهِنُ غَصَبْتَهُ صُدِّقَ الـرَّاهِنُ بِيَمِينِـهِ، وَكَـذَا إِنْ قـالَ أَقْبَضْـتُهُ عَـنْ جِهَـةٍ أُخْـرَى فِالأَصَـحِّ، وَلَـوْ أَقَـرَّ بِقَبْضِـهِ ثُمَّ قالَ لَمْ يَكُنْ إِقْرارِی عَنْ حَقِيقَةٍ فَلَهُ تَحْلِيفُهُ، وَقِيلَ لاَ يُحَلِّفُهُ إِلاَّ أَنْ يَذْكُرَ لإِقْرارِهِ تَأْوِيلاً

دەخـۆن: كـە قسـەكەی خـۆی ڕاسـتەو قسـەی بەرامبەرەكـەی ڕاسـت نيـە. ئينجـا ڕەهنەكە هەڵدەوەشێندرێتەوە.

(وَلَوِ ادَّعَى أَنَّهُما رَهَناهُ عَبْدَهُما بِمأَةٍ) ئەگەر ڕەهنوەرگرەكە داوای كرد: كە ئەم دوو كەسانە كۆيلەيەكی خۆيان—لە لای ئەو— كردۆتـە ڕەهـنی سـەد دينـاری قـەرز (وَصَدَّقَهُ أَحَدُهُما) لەو دووانەش تەنها يەكێكيان گوتی: باوەڕی پێدەكەمو ڕاست ئـەكا. ئـەویتريش گـوتی: ڕاست ناكا. ئەوە (فَنَصِيبُ الْمُصَدِّقِ رَهْنٌ بِخَمْسِينَ) بەشـی باوەڕكەرەكـە دەبێتـە ڕەهـنی پەنجا دينار: كە نيوەی قەرزەكەيە (وَالْقَوْلُ فِی نَصِيبِ الثَّانِی) ئەو قسەيەی كە وەردەگيرێ لـەبارەی بەشـەكەی هاوبەشـیدووەم (قَوْلُـهُ بِيَمِينِـهِ) هـەر قسـەكەیخۆيەتیو بـە سـوێند باوەڕی پێدەكرێ كە بڵێ: مـن ڕەهـنم نـەكردوە. بـەڵام (وَتُقْبَـلُ شَـهادَةُ الْمُصَـدِّقِ عَلَيْـهِ) شـاهيدی باوەڕكەرەكـەش وەردەگـيرێ لـە سـەر ئـەو هاوبەشـەیدووەم، جـا ئەگـەر ڕەهنوەرگرەكە لەگەڵ ئەو شاهيديە سوێند بخوا، يان شاهيدێكیتريشی هـەبو، ئـەو كاتـە گشت ماڵە هاوبەشەكە دەبێتە ڕەهن.

(وَلَـوِ اخْتَلَفـا فِـی قَبْضِـهِ) ئەگـەر ڕەهندەرەكـەو ڕەهنوەرگرەكـە لـە بـارەی وەرگـرتنی ڕەهنكراوەكە بووە كێشەيان، ئەوە (فَإِنْ كانَ فِی يَدِالرَّاهِنِ) ئەگەر ڕەهنكراوەكە لە دەستی ڕەهندەرەكەدا بوو (أَوْ فِی يَدِالْمُرتَهِنِ) يان لە دەستی ڕەهنوەرگرەكەدا بوو، بـەڵام (وَقـالَ الرَّاهِنُ غَصَبْتَهُ) ڕەهندەرەكە گوتی: داگيرت كردوە. لە هەردوو مەسـەلەدا (صُـدِّقَ الـرَّاهِنُ بِيَمِينِهِ) ڕەهندەرەكە سوێند دەدرێو باوەڕی پێدەكرێ (وَكَذَا) هەروەها ڕەهندەرەكە بـە سوێند باوەڕی پێدەكرێ (إِنْ قالَ) ئەگەر گوتی: (أَقْبَضْتُهُ عَنْ جِهَةٍ أُخْرَى) ئەو شـتەم لـە

ڕووێکیترەوە داوەتە دەست تۆ: وەك ئەمانەت، یان بەکرێدان، یان بە خواستن (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ أقَرَّ بِقَبْضِه) ئەگەر ڕەهندەرەکە دانیىنا: کە ڕەهنوەرگرەکە ڕەهنکراوەکەی وەرگرتوە (ثُمَّ قالَ لَمْ يَكُنْ إقْرارِي عَنْ حَقِيقَةٍ) ئینجا گوتی ئەو دانهێنانەم بە ڕاستی نەبو، ئەو کاتە (فَلَهُ) ڕەهندەرەکە مافی هەیە (تَحْلِيفُهُ) ڕەهنوەرگرەکە سوێند بدا: کە ڕەهنکراوەکەی وەرگرتوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (لاَ يُحَلِّفُهُ إلاَّ أنْ يَذْكُرَ لإقْرارِهِ تَأْوِيلاً) نابێ كَقَوْلِهِ: أَشْهَدْتُ عَلَى رَسْمِ الْقَبالَةِ، وَلَوْ قالَ أَحَدُهُما جَنَى الْمَرْهُونُ وَأَنْكَرَ الآخَرُ صُدِّقَ الْمُنْكِرُ بِيَمِينِهِ، وَلَوْ قالَ الرَّاهِنُ جَنَى قَبْلَ الْقَبْضِ فَالأَظْهَرُ تَصْدِيقُ الْمُرْتَهِنِ بِيَمِينِهِ فِي إنْكارِهِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ إذَا حَلَفَ غَرِمَ الرَّاهِنُ لِلْمَجْنِيِّ عَلَيْهِ، وَأَنَّهُ يَغْرَمُ الأَقَلَّ مِنْ قِيمَةِ الْعَبْدِ وَأَرْشِ الْجِنايَةِ، وَأَنَّهُ لَوْ نَكَلَ الْمُرْتَهِنُ رُدَّتِ الْيَمِينُ عَلَىالْمَجْنِيِّ عَلَيْهِ لاَ عَلَىالرَّاهِنِ، فَإذَا حَلَفَ بِيعَ فِىالْجِنايَةِ، وَلَوْ أَذِنَ فِي بَيْعِ الْمَرْهُونِ فَبِيعَ وَرَجَعَ عَنِ الإذْنِ وَقالَ رَجَعْتُ قَبْلَ الْبَيْعِ وَقالَ الرَّاهِنُ بَعْدَهُ، فَالأَصَحُّ

سوێندی بدا، مەگەر ڕەهندەرەکە بۆ دانهێنانەکەیخۆی واتەیەکی گونجاو بڵێ (كَقَوْلِه) وەك بڵێ: (أشْهَدْتُ عَلَى رَسْمِ الْقَبالَةِ) ئەو دانهێنانەم شاهیدگرتن بوو لە سەر ئەو نووسراوەی پێش بەستنی مامڵەتەکە دەنوسرێو ئیمزا دەکرێ، واتە: ئینجا لە دوای نوسینیشاهیدیو ئیمزاکردن، مامڵەتەکە بە ڕێگایەکیشەرعی دەبەسترێ.

(وَلَوْ قالَ أحَدُهُما جَنَىالْمَرْهُونُ) ئەگەر یەکێکیان گوتی: کۆیلە ڕەهنکراوەکە تاوانێکی دەستدرێژیی کردوە (وَأنْكَرَالآخَرُ) ئەویتریش گوتی وا نیە (صُدِّقَ الْمُنْكِرُ بِيَمِينِهِ) ئەوەی دەڵێ وا نیە، سوێند دەدرێو باوەڕی پێ دەکرێ (وَلَوْ قالَ الرَّاهِنُ) ئەگەر ڕەهندەرەکە گوتی (جَنَى قَبْلَ الْقَبْضِ) پێش وەرگرتن دەستدرێژیی کردوە. ئەوە (فَالأظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (تَصْدِيقُ الْمُرْتَهِنِ بِيَمِينِهِ فِي إنْكارِهِ) ڕەهنوەرگرەکە سوێند دەخواو باوەڕی پێدەکرێ کە بڵێ: نەمزانیوە دەستدرێژیی کردبێ.

(وَالأصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أنَّهُ إذَا حَلَفَ) هەر کاتێك ڕەهنوەرگرەکە سوێندی خوارد (غَرِمَ الرَّاهِنُ لِلْمَجْنِيِّ عَلَيْهِ) دەبێ ڕەهندەرەکە تۆڵەی دەستدرێژیەکە بداتە ئەو کەسەی دەستدرێژیی کراوەتە سەر (وَأنَّهُ يَغْرَمُ الأقَلَّ مِنْ قِيمَةِ الْعَبْدِ وَأرْشِ الْجِنايَةِ) کامەیان کەمترە: لە نرخی کۆیلەکەو لە تۆڵەی تاوانەکە، ئەو کەمترە لە تۆڵە دەدا (وَأنَّهُ لَوْ نَكَلَ الْمُرْتَهِنُ) ئەگەر ڕەهنوەرگرەکە سوێندی نەخوارد (رُدَّتِ الْيَمِينُ عَلَىالْمَجْنِيِّ عَلَيْهِ) سوێندەکە دەگەڕێندرێتەوە سەر ئەو کەسەی دەستدرێژیی کراوەتە سەر (لاَالرَّاهِنِ) ناگەڕێندرێتەوە سەر ڕەهندەرەکە (فَإذَا حَلَفَ) جا هەر کاتێك سوێندی خوارد (بِيعَ فِىالْجِنايَةِ) کۆیلەکە بە

هۆی تاوانەکە دەفرۆشریٚ‌و تۆڵەی تاوانەکەی لە پارەکەی دەدریٚ.
(وَلَوْ أَذِنَ فِي بَيْعِ الْمَرْهُونِ) ئەگەر ڕەهنوەرگرەکە ئیزنیدا: ڕەهندەرەکە ڕەهنکراوەکە بفرۆشیٚ (فَبِيعَ) ئینجا فرۆشرا (وَرَجَعَ عَنِ الإِذْنِ) ئەویش لە ئیزندانەکەی پەشیمان بۆوەو (وَقَالَ رَجَعْتُ قَبْلَ الْبَيْعِ) گوتی: پێش فرۆشتنی لە ئیزندانەکەم پەشیمان بومەوە، کەواتە: فرۆشتنەکەی بەتاڵەو دروست نەبوە (وَقَالَ الرَّاهِنُ بَعْدَهُ) ڕەهندەرەکەش گوتی: دوای فرۆشتن پەشیمان بویەوە، کەواتە: فرۆشتنەکەی دروست بووە، ئەوە (فَالأَصَحُّ) بە

تَصْدِيقُ الْمُرْتَهِنِ، وَمَنْ عَلَيْهِ أَلْفانِ بِأَحَدِهِما رَهْ أَلْفِ الرَّهْنِ صُدِّقَ بِيَمِينِهِ، وَإِنْ لَمْ يَنْوِ شَيْئاً .

(فَصْلٌ) مَنْ ماتَ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ تَعَلَّقَ بِتَرِكَتِهِ تَعَلُّقَهُ بِالْمَرْهُونِ، وَفِي قَوْلٍ كَتَعَلُّقِ الأَرْشِ بِالْجانِي، فَعَلَى الأَظْهَرِ يَسْتَوِي الدَّيْنُ الْمُسْتَغْرِقُ وَغَيْرُهُ فِي الأَصَحِّ،

فەرموودەی ڕاستتر: (تَصْدِيقُ الْمُرْتَهِنِ) ڕەهنوەرگرەکە سوێنددەخواو باوەڕی پیٚ دەکریٚ.
(وَمَنْ عَلَيْهِ أَلْفانِ) هەر کەسیٚك دوو هەزار دینار قەرزی لە سەر بوو (بِأَحَدِهِما رَهْنٌ) بۆ هەزاریٚکیان ڕەهنیٚکی دانابو (فَأَدَّى أَلْفاً) ئینجا قەرزی هەزاریٚکی دایەوەو (وَقَالَ أَدَّيْتُهُ عَنْ أَلْفِ الرَّهْنِ) گوتی: ئەوەی داومەتەوە، لە جیاتی هەزارەکەی ڕەهن بۆکراو بوو، ئەوە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ) ڕەهندەرەکە سوێند دەخواو باوەڕی پیٚ دەکریٚ، کەوابو: ڕەهنکراوەکە بەرهەڵ دەبیٚ (وَإِنْ لَمْ يَنْوِ شَيْئاً) ئەگەر لە حاڵەتی دانەوەی ئەو هەزارە، مەبەستی هیچیانی نەبو، ئەو کاتە (جَعَلَهُ عَمَّا يَشاءُ) بە دڵی‌خۆی لە جیاتی کامەیان حەز دەکا، بریاری بۆ دەدا (وَقِيلَ يُقَسَّطُ) لە فەرموودەیەکی بیٚ‌هیٚزدا: ئەو هەزارە لە نیٚوان هەردوو هەزارەکەدا بەش دەکریٚ‌و لە هەر یەکەو نیوەی لە سەر لادەچیٚ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی پەیوەندی قەرز بە میراتەوە ﴾

(مَنْ ماتَ) هەر کەسیٚك مرد (وَعَلَيْهِ دَيْنٌ) لەو حاڵەتەشدا قەرزی لە سەر بوو (تَعَلَّقَ بِتَرِكَتِه) ئەو قەرزە بە میراتەکەیەوە دەبەستریٚ‌و میراتەکەش دەبیٚتە ڕەهنکراویٚکی شەرعی (تَعَلُّقَهُ بِالْمَرْهُونِ) وەك بەسترانی قەرز بە ماڵیٚکی ڕەهنکراوی‌دەستکرد: کە بە دریٚژی باسمان کرد (وَفِيقَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: ئەو قەرزە بە میراتەکەوە دەبەستریٚ (كَتَعَلُّقِ الأَرْشِ بِالْجانِي) وەك بەسترانی تۆڵەی‌کوشتن بە گەردەنی ئەو کۆیلەیەی مرۆڤەکەی کوشتوە.
(فَعَلَىالأَظْهَرِ) جا لە سەر فەرموودەی بەهیٚزتر: (يَسْتَوِيالدَّيْنُ الْمُسْتَغْرِقُ وَغَيْرُهُ) یەکسانە: ئەو قەرزەی هەموو میراتەکە وەبنەخۆی دەگریٚ‌و ئەوەی لە میراتەکە کەمترە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەواتە: ئەگەر بەشیٚك لە قەرزەکە لە سەر مردووەکە مابیٚ، حەڕامەو دروست نابیٚ: میراتگر دەستکاری میراتەکە بکا، جیاوازی نیە: میراتگرەکان زۆر

بن، یان تەنها یەك كەس بێ، بەڵام هەر كاتێك میراتگرێك –بەگوێرەی بەشە میراتەكەی خۆی– بەشە قەرزەكەیخۆی دایەوە، ئەوە بەشە میراتەكەی وی لە ڕەهن بەرهەڵ دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لەم باسەدا جیاوازی قەرزی ئادەمیزادو قەرزی خوای گەورە نیە: وەك زەكاتو كەففارەتو نەزرو حەج، جا –بۆ وێنە– ئەگەر زەكاتو قەرزی ئادەمیزاد وێكڕا لە سەر مردووێك كۆبونەوە، واجبە: زەكاتەكە پێشدا بدرێ، چونكە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

وَلَوْ تَصَرَّفَ الْوارِثُ وَلاَ دَيْنَ ظاهِرٌ فَظَهَرَ دَيْنٌ بِرَدِّ مَبِيعٍ بِعَيْبٍ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَتَبَيَّنُ فَسادُ تَصَرُّفِهِ لَكِنْ إِنْ لَمْ يُقْضَ الدَّيْنُ فُسِخَ، وَلاَ خِلاَفَ أَنَّ لِلْوارِثِ إِمْساكَ عَيْنِ التَّرِكَةِ وَقَضاءَ الدَّيْنِ مِنْ مالِهِ، وَالصَّحِيحُ أَنَّ تَعَلُّقَ الدَّيْنِ بِالتَّرِكَةِ لاَ يَمْنَعُ الإِرْثَ فَلاَ يَتَعَلَّقُ بِزَوائِدِ التَّرِكَةِ كَكَسْبٍ وَنَتاجٍ.

﴿فَدَيْنُ اللهِ أَحَقُّ بِالْقَضاءِ﴾ رواه الشيخان، قەرزی خوای گەورە لەپێشترە بدرێتەوە. هەروەك لە باسی زەكاتی قەرزدا ڕوونمان كردەوە، هەروەها ئەگەر یەكێك مردبێو لە ژیانیا حەجی لە سەر واجب بوبێ، ئەوە میراتگرەكەی قەدەغە دەكرێ: دەستكاری میراتەكە بكا، تا حەج بۆ مردووەكەی دەكرێ–هەروەك چەند زانایەك وەهایان فەرمووە– یان تا كرێی حەج بۆكردنی تەسلیمی یەكێك دەكرێ تاكو حەجی بۆ بكا، هەروەك چەند زانایەكیتر وەهایان فەرموووەو لە (تحفة)دا ڕوونی كردۆتەوە.

(وَلَوْ تَصَرَّفَ الْوارِثُ) ئەگەر میراتگرەكە دەستكاریەكی میراتەكەی كرد: وەك فرۆشتن (وَلاَ دَيْنَ ظاهِرٌ) لەو حاڵەتەشدا هیچ قەرزێك دیار نەبو (فَظَهَرَ دَيْنٌ) ئینجا لە پاشان قەرزێك پەیدا بوو (بِرَدِّ مَبِيعٍ بِعَيْبٍ) بە هۆی گەڕاندنەوەی فرۆشراوێكیعەیبدار: كە لە ژیانی مردووەكەدا پارەكەی نەمابو، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ لاَ يَتَبَيَّنُ فَسادُ تَصَرُّفِهِ) بەوە ئاشكرا نابێ: كە دەستكاریەكەی بەتاڵە (لَكِنْ إِنْ لَمْ يُقْضَ الدَّيْنُ) بەڵام ئەگەر ئەو قەرزە پەیدابووە نەدراوە (فُسِخَ) دەستكاریەكەیمیراتگرەكە هەڵدەوەشێندرێتەوە، تاكو خاوەن قەرزەكە بگاتە مافی خۆی.

ئینجا بزانە: ئەگەر میراتگرەكە بە ئیزنی خاوەن قەرزەكان–بۆ قەرزدانەوە– میراتەكە بفرۆشێ، ئەو كاتە فرۆشتنەكەی دروست دەبێ، بەو مەرجەی فرۆشتنەكە بە نرخی هاووێنە بێو بە ئیزنی گشت خاوەن قەرزەكان بێ، جا ئەگەر یەكێكیان ئامادە نەبو، ئەو كاتە بە ئیزنی قازی دەیفرۆشێ، هەروەك لە (تحفە)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلاَ خِلاَفَ) زانایان هیچ جیاوازییان لەوەدا نیە: كە (أَنَّ لِلْوارِثِ) بۆ میراتگرەكە دروستە: (إِمْساكَ عَيْنِ التَّرِكَةِ) خودی میراتەكە بۆ خۆی وەربگرێو (وَقَضاءَ الدَّيْنِ مِنْ مالِهِ) لە ماڵی

خۆیشی قەرزەکەی سەر مردووەکە بداتەوە (وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ تَعَلُّقَ الدَّيْنِ بِالتَّرِكَةِ) ئەو بەسترانەی قەرزەکە بە میراتەکەوە (لاَ يَمْنَعُ الإِرْثَ) ڕێگای میراتگرتن ناگرێ، واتە: میراتەکە دەبێتە ملکیمیراتگرەکان، کەوابو: (فَلاَ يَتَعَلَّقُ بِزَوَائِدِالتَّرِكَةِ) قەرزەکە بە زێدەییەکانی میراتەکەوە نابەسترێتەوە (كَكَسْبٍ وَنَتَاجٍ) وەك کرێی کارکردنی بە میراتگراوەکەو بێچووەکانی ئاژەڵی بەمیراتگراو، چونکە ئەوانە-لە دوای مردن- لە ملکی میراتگرەکەدا پەیدا بوینەو گشتی دەبنە ملکی میراتگرەکە.

(كِتابُ التَّفْلِيسِ)

مَنْ عَلَيْهِ دُيُونٌ حالَّةٌ زائِدَةٌ عَلَىمالِهِ يُحْجَرُ عَلَيْهِ بِسُؤالِ الْغُرَماءِ،

﴿ **پاشکۆ** ﴾ یەکەم: هەر کاتێك شتێکی دۆزیەوەو کردیە ملکی خۆی، ئینجا مرد، ئەو شتە دۆزراوەیە بە میراتەکەیەوە نابەسترێتەوە، بەڵام ئەگەر مردووەکە ماڵێکی، یان قەرزی کەسێکی ونبووی لە سەر بوو: کە شوێنی دیار نەبو، لە دۆزینەوەشی بێئومێد بوین، ئەو قەرزە دەدرێتە دەست قازی، جا ئەگەر قازی نەبو، یان خائن بوو و بە شەریعەتی ئیسلام ڕەفتاری نەدەکرد-وەك ئەم سەردەمە- ئەو کاتە دەدرێتە دەست باوەڕپێکراوێکی لێزان، تاکو بۆ (بَيْتُ الْمال) سەرفی بکا، یان هەر میراتگرەکە بەخۆی ئەو کارە ئەنجام دەدا، جا ئەگەر بەخۆیشی هەژار بوو، ئەو کاتە دروستە بەشی هەژارێکیش لەو ماڵە، یان لەو قەرزە بۆ خۆی دابنێ، هەم دووریش نیە: ئەو مەسەلەیەش وەك مەسەلەی یەتیمی بێسەرپەرشتکار بێ-ئەگەر باوەڕ پێکراوێك نەبو- پیاوماقوڵانی شوێنەکە، جێبەجێکردنی سەرفکردنەکەی بخەنە ئەستۆی خۆیان، هەروەك لە (تحفة) و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: هەر کاتێك میراتگرێکیقەرزدارەکە قەرزەکەی داوە خاوەن قەرزەکە، واجبە: لێی وەربگرێتەوە، هەروەك-بە درێژی- لە پاشکۆی قەرزدا ڕوون کراوە ، هەروەها سوننەتە: بە زووترین کات قەرزی مردووەکە بدرێتەوە، چونکە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَىعَنْهُ﴾ حديث صحيح رواه الترمذي، گیانی مرۆڤی ئیماندار بە هۆی قەرزەکەی قەدەغە دەکرێ لە چوونە بەهەشت. ئەم باسە لە پەڕتووکی مردووەکاندا درێژتر ڕوون کراوەتەوە.

﴿ كِتابُ التَّفْلِيسِ: **پەڕتوکی قەدەغە دانان لە سەر قەرزدار** ﴾

(مَنْ عَلَيْهِ دُيُونٌ) هەر کەسێك قەرزێك، یان چەند قەرزێکی ئادەمیزادی لە سەر بێ، کە (حالَّةٌ) کاتی دانەوەیان هاتبێو (زائِدَةٌ عَلَى مالِه) ئەندازەی قەرزەکەش زۆرتر بێ لە هەموو ملكو ماڵەکەی، ئەو قەرزدارە (يُحْجَرُ عَلَيْهِ) واجبە: لە لایەن قازی قەدەغەی لە سەر

دابندرێ، تاكو دەستكاری ملكو ماڵەكەی نەكا، وەك بڵێ: (فلانكەسم قەدەغە كرد لە دەستكاریكردنی ملكو ماڵی خۆی).

ئینجا كە ئەو قەدەغەیەش دادەنێ (بِسُؤَالِ الْغُرَماءِ) بە داواكردنیخاوەن قەرزەكان دایدەنێ ﴿عَنْ كَعْب بن مالِكٍ رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حَجَرَ عَلَىمُعاذٍ مالَهُ وَباعَهُ فِي دَيْنٍ كانَ عَلَيْهِ وَقَسَمَهُ بَيْنَ غُرَمائِهِ، فَقالَ: لَيْسَ لَكُمْ إِلاَّذَلِكَ﴾ رواه الدارقطني وصححه الحاكم، پێغەمبەر ﷺ قەدەغەی دانا لە سەر (معاذ) بە هۆی ئەو قەرزەی لە سەری بوو، ماڵەكەی فرۆشتو

وَلاَ حَجْرَ بِالْمُؤَجَّلِ، وَإِذا حُجِرَ بِحالٍّ لَمْ يَحِلَّ الْمُؤَجَّلُ فِىالأَظْهَرِ، وَلَوْ كانَتِ الدُّيُونُ بِقَدْرِ الْمالِ فَإِنْ كانَ كَسُوباً يُنْفِقُ مِنْ كَسْبِهِ فَلاَ حَجْرَ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ كَسُوباً وَكانَتْ نَفَقَتُهُ مِنْ مالِهِ فَكَذَا فِىالأَصَحِّ، وَلاَ يَحْجُرُ بِغَيْرِ طَلَبٍ فَلَوْ طَلَبَ بَعْضُهُمْ وَدَيْنُهُ قَدْرٌ يُحْجَرُ بِهِ

پارەكەی لە نێوان خاوەن قەرزەكاندا بەش كرد، ئینجا فەرمووی: ئێستا تەنها ئەوەندەتان بۆ هەیە. واتە: ئەو قەرزەی لە سەری ماوە، چاوەڕوان بكەن.

(وَلاَحَجْرَ بِالْمُؤَجَّلِ) هیچ قەدەغەیەك دانادرێ بە هۆی قەرزێك: كە كاتی دانەوەی نەهاتبێ، چونكە ئێستا داوای قەرزەكەی لێناكرێ (وَإِذا حُجِرَ بِحالٍّ) هەر كاتێك قەدەغەی لە سەر داندرا بە هۆی قەرزێك كە كاتی دانەوەی هاتبێ (لَمْ يَحِلَّ الْمُؤَجَّلُ) بەو قەدەغەدانانە كاتی دانەوەی قەرزە دواخراوەكان نایێو هەر لە ئەستۆی قەرزدارەكەدا دەمێننەوە (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

بەڵام ئەگەر قەرزدارەكە بمرێ، ئەو كاتە بە هۆی مردن قەرزە دواخراوەكانیش كاتی دانەوەیان دێ، چونكە ئەستۆی قەرزدارەكە بە مردن وێران دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ كانَتِ الدُّيُونُ بِقَدْرِ الْمالِ) بەڵام ئەگەر قەرزەكان بە ئەندازەی ملكو ماڵی قەرزدارەكە بون، تەماشا دەكرێ: (فَإِنْ كانَ كَسُوباً) ئەگەر قەرزدارەكە كاروكاسبی دەكردو (يُنْفِقُ مِنْ كَسْبِهِ) لە كارو كاسبیەكەشی خۆیو خێزانەكەی بەخێو دەكرد، ئەوە (فَلاَ حَجْرَ) پێویست نیە قەدەغە لە سەر قەرزدارەكە دابندرێ، بەڵكو قازی فەرمانی پێ دەكا: قەرزەكە بداتەوە. جا ئەگەر نەیداوە، ئەو كاتە قازی ماڵەكەی لێدەفرۆشێ، یان جارجارە لێی دەداو دەیخاتە بەندیخانە تا قەرزەكە دەداتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿لَيُّ الْواجِدِ يُحِلُّ عِرْضَهُ وَعُقُوبَتَهُ﴾ رواه البخاری وأحمد وأبوداود، قەرز نەدانەوەی مرۆڤیهەبوویی باسكردنو سزادانی حەلاڵ دەكا.

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ كَسُوباً) بەڵام ئەگەر كاروكاسبی نەدەكردو (وَكانَتْ نَفَقَتُهُ مِنْ مالِهِ) خۆیو خێزانەكەشی لەو ماڵە بەخێو دەكرد (فَكَذَا) لەو حاڵەتەش قەدەغەی لە سەر دانادرێ (فِى

الأصَـحِّ) لــه فەرموودەیڕاســتردا، چــونكە خــاوەن قــەرزەكان دەتــوانن ئێســتا داوای قەرزەكانیانی لێبكەن.

(وَلاَ يَحْجُرُ بِغَيْرِ طَلَبٍ) نابێ قـازی قەدەغـە لـە سـەر قەرزدارەكـە دابنـێ بـە بـێداواكردنی خـــاوەن قـــەرزەكان (فَلَـــوْ طَلَـــبَ بَعْضُـــهُمْ) جـــا ئەگـــەر تـــەنها یـــەكێكیان داوای قەدەغـــەدانانی كـــردو (وَدَيْنُـــهُ قَـــدْرٌ يُحْجَـــرُ بِـــهِ) قەرزەكەشـــی ئەندازەیـــەكی وەهـــا بـــوو: قەدەغـــەی پێدادەنـــدرا، چـــونكە لـــە ملّـــك و ماڵەكـــەی زۆرتـــر بـــوو

حَجَـرَ، وَإلاَّ فَـلاَ، وَيُحْجَـرُ بِطَلَـبِ الْمُفْلِـسِ فِـالأَصَـحِّ، فَـإذَا حُجِـرَ تَعَلَّـقَ حَـقُّ الْغُرَمـاءِ بمالِـهِ، وَأَشْـهَدَ عَلَـى حَجْـرِهِ لِيُحْـذَرَ، وَلَـوْ بـاعَ أَوْ وَهَـبَ أَوْ أَعْتَـقَ فَفِـقَـوْلٍ يُوقَـفُ تَصَـرُّفُهُ، فَإنْ فَضَلَ ذٰلِكَ عَلَىالدَّيْنِ نَفَذَ وَإلاَّ لَغا، وَالأَظْهَرُ بُطْلاَنُهُ، فَلَوْ باعَ مالَهُ لِغُرَمائِهِ بِدَيْنِهِمْ بَطَلَ فِـالأَصَحِّ، وَلَوْ باعَ سَلَماً أَوِ اشْتَرَى فِـالذِّمَّةِ فَالصَّحِيحُ صِحَّتُهُ وَيَثْبُتُ فِـذِمَّتِهِ،

(حَجَرَ) ئەو كاتەش قەدەغەی لـە سـەر دادەنـێ (وَإلاَّ) بـەڵام ئەگـەر قەرزەكـەی لـە ملّـك و ماڵەكەی كەمتر بوو (فَلاَ) قەدەغەی لە سەردانانێ.

(وَ) هەروەها (يُحْجَرُ) قەدەغە لە سەر قەرزدارەكە دادەندرێ (بِطَلَبِ الْمُفْلِسِ) بە داواكردنی خودی قەرزدارەكە، واتە: بەخۆی داوا لە قازی بكا: قەدەغەی لە سەر دابنێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(فَإذَا حُجِرَ) جا هەر كاتێك قەدەغە لە سەر قەرزدارەكە داندرا (تَعَلَّـقَ حَـقُّ الْغُرَمـاءِ بِمالِـهِ) مـــافی خـــاوەن قـــەرزەكان بـــە ملّـــك و ماڵەكەیـــەوە دەبەســـترێ و هـــیچ دەســـتكاریەكی قەدەغەكراوەكەش لە ملّك و ماڵەكەیدا دروست نابێ، كەواتە: دروست نیە قەدەغەكراوەكە گەردنی قەرزدارەكانی خۆیشی لە قەرزەكەی ئازاد بكا (وَأَشْهَدَ عَلَى حَجْرِهِ) سوننەتە قازی شـاهید بگـرێ لەسـەر قەدەغـە دانانەكـەی (لِيُحْذَرَ) تـاكو خـەڵك خـۆی لێ بپـارێزن و هـیچ مامڵەتێكی لەگەڵ نەكەن.

(وَلَوْ باعَ) ئەگەر لە دوای قەدەغەكردن شتێكی فرۆشت (أَوْ وَهَبَ)یان بەخشیی (أَوْ أَعْتَقَ) یان كۆیلەیەكی ئازاد كرد (فَفِي قَوْلٍ يُوقَفُ تَصَرُّفُهُ) لە فەرموودەیەكدا ئـەو دەسـتكاریەی ڕادەگیرێ: (فَإنْ فَضَلَ ذٰلِكَ عَلَىالدَّيْنِ) جا ئەگەر ئەو دەستكاریە لە قەرزەكەی زیـاد بـوو، چونكە ماڵەكەی بە نرخێكـی بـەرز فرۆشـرا، یـان لـە قـەرزێك گـەردەنی ئـازاد كـرا (نَفَذَ) دەسـتكاریەكەی بـە دروسـتبوویی دادەنـدرێ (وَإلاَّ) ئەگـەر زیـاد نـەبو (لَغـا) بـە بـەتاڵبوو دادەندرێ، بەڵام (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (بُطْلاَنُهُ) ئـەو دەسـتكاریەیڕابردووی گشتی لە ئێستاوە بەتاڵەو هیچی جێبەجێ ناكرێ.

(فَلَوْ باعَ مالَهُ لِغُرَمائِهِ بِدَيْنِهِمْ) ئەگەر لە دوای قەدەغەكردن قەرزدارەكە ملّك و ماڵەكەی خۆی

فرۆشتە خاوەن قەرزەكان بە قەرزەكەى خۆیان (بَطَلَ) ئەو فرۆشتنەش بەتاڵەو دانامەزرێ (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەى ڕاستتردا، بەڵام لـە فەرموودەیـەكى بـێهێزدا: ئـەو فرۆشـتنە دروست دەبێ، هەروەك لە (نهایة) و(مغنى)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ باعَ سَلَماً) ئەگەر شتێكى بە سەلەم فرۆشت (أَوِ اشْتَرَى فِىالذِّمَّةِ) یان شتێكى بە قەرز كڕی (فَالصَّحِيحُ صِحَّتُهُ) بە فەرموودەى ڕاست: ئەو مامڵەتە بە قەرزانەى دروسـت دەبـن و(وَيَثْبُتُ فِى ذِمَّتِه) سەلەم تێداكراوەكەو پارەىفرۆشراوەكە لە ئەستۆیدا جێگیر دەبێ.

وَيَصِــحُّ نِكاحُـــهُ وَطَلاَقُـــهُ وَخُلْعُـــهُ وَاقْتِصاصُـــهُ وَإِسْـــقاطُهُ، وَلَـــوْ أَقَـــرَّ بِعَـــيْنٍ أَوْ دَيْــنٍ وَجَــبَ قَبْــلَ الْحَجْــرِ فَــالأَظْهَرُ قَبُولُــهُ فِــى حَــقِّ الْغُرَمــاءِ، وَإِنْ أَسْــنَدَ وُجُوبَــهُ إِلَــى مَابَعْــدَالْحَجْرِ بِمُعامَلَــةٍ أَوْ مُطْلَقــاً لَــمْ يُقْبَــلْ فِــى حَقِّهِــمْ، وَإِنْ قــالَ عَنْ جِنايَةٍ قُبِلَ فِىالأَصَحِّ، وَلَهُ أَنْ يَرُدَّ بِالْعَيْبِ ما كانَ اِشْتَراهُ إِنْ كانَتِ الْغِبْطَةُ فِى الرَّدِّ، وَالأَصَحُّ تَعَدِّى الْحَجْرِ إِلَى مَا حَدَثَ بَعْدَهُ بِالإِصْطِيادِ وَالْوَصِيَّةِ وَالشِّراءِ إِنْ صَحَّحْناهُ،

(وَيَصِـحُّ نِكاحُـهُ وَطَلاَقُـهُ) ژن هێنـانو تەڵاقدانیشـى دروسـت دەبـن (وَ) هـەروەها (خُلْعُـهُ) تەڵاقدانى بە پارەو (وَاقْتِصاصُهُ) كوشتنى لە تۆڵەو (وَإِسْقاطُهُ) لێبـوردنى لـە كوشـتنەكە، ئەوانەش گشتى دروست دەبن.

(وَلَوْ أَقَرَّ) ئەگەر قەرزدارەكە دانىنا: (بِعَيْنٍ) بە خودى ماڵێكو گوتى: مڵكى فلانكەسـە (أَوْ دَيْنٍ) یان دانىنا بە قەرزێك: كە (وَجَبَ قَبْلَ الْحَجْرِ) قەرزەكە پێش قەدەغەدانان لە سـەرى واجب بووە بۆ فلانكەس (فَـالأَظْهَرُ) فـەرموودەى بـەهێزتر (قَبُولُـهُ فِـى حَـقِّ الْغُرَمـاءِ) ئـەو دانهێنانەى لىٚوەردەگیرێ دەرهەق خاوەن قەرزەكان، واتە: خاوەن ماڵەكە خودى ماڵەكە بۆ خۆى دەباو خاوەن قەرزەكەش پاڵەپەستەى خاوەن قەرزەكانىتر دەكا لەو ماڵەىدا: كە قەدەغەى لەسەرداندراوە.

بەڵام (وَإِنْ أَسْنَدَ وُجُوبَهُ إِلَى ما بَعْدَالْحَجْرِ) ئەگەر دانىنا بـە قـەرزێكى وەهـا: كـە لـە دواى قەدەغەدانان لە سەرى واجب بوبێ (بِمُعامَلَةٍ) بە هـۆى مامڵـەتێك (أَوْ مُطْلَقـاً) یـان بـە بـێ مامڵـەت، ئـەو كاتـە (لَـمْ يُقْبَـلْ فِـى حَقِّهِـمْ) دەرهـەق خـاوەن قـەرزەكان ئـەو دانهێنانـەى لىٚوەرناگیرێ، بەڵكو تەنها دەرهەق خۆى لىٚى وەردەگیرێو لە دواى لاچوونى قەدەغەكـە ئەو قەرزەشى لىٚوەردەگیرێتەوە، بەڵام (وَإِنْ قالَ عَنْ جِنايَةٍ) ئەگەر بڵێ: ئەم قـەرزەم بـە هـۆى تاوانێـك لـە سـەر واجـب بـووە (قُبِـلَ) ئـەوە دەرهـەق خـاوەن قـەرزەكانیش لىٚـى وەردەگـیرێ (فِىالأَصَـحِّ) لـە فـەرموودەى ڕاسـتتردا:، كەواتـە: سـتەم لێكراوەكـەش پاڵەپەستەى خاوەن قەرزەكان دەكا لە ماڵى قەرزدارەكەدا.

(وَلَهُ) بۆ قەرزدارەكە دروستە (أَنْ يَرُدَّ بِالْعَيْبِ ما كانَ اشْتَراهُ) ئەو شتەى پێش قەدەغەكردن

کڕیویەتی بە هۆی عەیبداری بیگەڕێنێتەوە سەر فرۆشیارەکە (إِنْ كانَتِ الْغِبْطَةُ فِي الرَّدِّ) ئەگەر قازانج لەو گەڕاندنەوەیەدا هەبێ (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (تَعَدِّي الْحَجْرِ إِلَى ماحَدَثَ بَعْدَهُ) ئەو قەدەغەکردنە دەڕواتە سەر ئەو ملّك و ماڵەش: کە لە دوای قەدەغەدانانەکە پەیدا بووە: (بِالإِصْطِيادِ) بە هۆی ڕاوکردنو (وَالْوَصِيَّةِ) بە هۆی وەسێتو (وَالشِّراءِ) بە هۆی کڕینی بە قەرز (إِنْ صَحَّحْناهُ) ئەگەر–بە فەرموودەی ڕاستتر– ئەو کڕینە بە درووستبوو دابنێن.

وَأَنَّهُ لَيْسَ لِبائِعِهِ أَنْ يَفْسَخَ وَيَتَعَلَّقَ بِعَيْنِ مَتاعِهِ إِنْ عَلِمَ الْحالَ، وَإِنْ جَهِلَ فَلَهُ ذَلِكَ، وَأَنَّهُ إِذَا لَمْ يُمْكِنِ التَّعَلُّقُ بِها لاَ يُزاحِمُ الْغُرَماءَ بِالثَّمَنِ. (فَصْلٌ) يُبادِرُ الْقاضِي بَعْدَ الْحَجْرِ بِبَيْعِ مالِهِ وَقَسْمِهِ بَيْنَ الْغُرَماءِ وَيُقَدِّمُ ما يَخافُ فَسادَهُ، ثُمَّ الْحَيَوانَ ثُمَّ الْمَنْقُولَ ثُمَّ الْعَقارَ، وَلْيَبِعْ بِحَضْرَةِ الْمُفْلِسِ وَغُرَمائِهِ كُلَّ شَيْءٍ فِي سُوقِهِ بِثَمَنِ مِثْلِهِ حالاًّ مِنْ نَقْدِالْبَلَدِ، ثُمَّ إِنْ كانَ الدَّيْنُ غَيْرَ جِنْسِ النَّقْدِ وَلَمْ يَرْضَ الْغَرِيمُ إِلاَّ بِجِنْسِ حَقِّهِ اشْتَرَى،

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (لَيْسَ لِبائِعِهِ أَنْ يَفْسَخَ) ئەو کەسەی لە دوای قەدەغەکردن بە قەرز شتی فرۆشتۆتە قەرزدارەکە، بۆی دروست نیە: فرۆشتنەکە هەڵبوەشێنێتەوەو (وَيَتَعَلَّقَ بِعَيْنِ مَتاعِهِ) دەست بە خودی کەلوپەلە فرۆشراوەکەیەوە بگرێو بیباتەوە (إِنْ عَلِمَ الْحالَ) ئەگەر زانیبێتی ئەو قەرزدارە قەدەغەی لە سەر داندراوە، بەڵام (وَإِنْ جَهِلَ) ئەگەر نەیزانیبێ (فَلَهُ ذَلِكَ) ئەو کاتە بۆی دروستە فرۆشتنەکە هەڵبوەشێنێتەوەو خودی ماڵەکەی خۆی بباتەوە (وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (إِذَا لَمْ يُمْكِنِ التَّعَلُّقُ بِها) هەر کاتێك نەگونجا دەست بە خودی ماڵەکەیەوە بگرێو بیباتەوە (لاَ يُزاحِمُ الْغُرَماءَ بِالثَّمَنِ) نابێ پاڵەپەستەی خاوەن قەرزەکانیش بکا بە پارەی فرۆشراوەکە، چونکە لە دوای قەدەغەدانان ئەو قەرزە پەیدا بووە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی فرۆشتنی ماڵی قەرزداری قەدەغەکراو ﴾

(يُبادِرُ الْقاضِي بَعْدَ الْحَجْرِ) سوننەتە: قازی–لە دوای قەدەغەدانان– پەلە بکا (بِبَيْعِ مالِهِ) بە فرۆشتنی ملّك و ماڵی قەدەغەکراوەکە (وَقَسْمِهِ بَيْنَ الْغُرَماءِ) پارەی فرۆشراوەکەش بە سەر خاوەن قەرزەکاندا بەش بکا بەگوێرەی قەرزەکانیان، هەم (وَيُقَدِّمُ ما يَخافُ فَسادَهُ) ئەو جۆرە شتەش پێشدا بفرۆشێ کە لە خراپبوونی دەترسێ: وەك میوە (ثُمَّ الْحَيَوانَ) ئینجا ئاژەڵەکان بفرۆشێ (ثُمَّ الْمَنْقُولَ) ئینجا ئەو جۆرە شتەی دەگوازرێتەوە (ثُمَّ الْعَقارَ) ئینجا خانوو و باغو زەوی.

(وَلْيَبِعْ بِحَضْرَةِ الْمُفْلِسِ) سوننەتە ئەو شتانە بفرۆشێ بە ئامادەبوونی قەرزدارەکەو، هەم (وَغُرَمائِهِ) بە ئامادەبوونی خاوەن قەرزەکانیش (كُلَّ شَيْءٍ فِي سُوقِهِ) هەر

شتەی لە بازاڕی خۆیدا بفرۆشێ (بِثَمَنِ مِثْلِه) بە پارەی هاووێنەی خۆی، یان زیاتر (حالاً) بە پارەیەکی حازر: کە (مِنْ نَقْدالْبَلَد) لە پارەی شوێنەکە بێ.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوایفرۆشتن (إِنْ كانَ الدَّيْنُ غَيْرَ جِنْسِ النَّقْد) ئەگەر قەرزەکە ڕەگەزێکیتری جگە لە ڕەگەزی پارەی فرۆشراوەکە بوو و (ولَمْ يَرْضَ الْغَريمُ إِلاَّ بِجِنْسِ حَقِّه) خاوەن قەرزەکەش تەنها بە ڕەگەزی قەرزەکەی خۆی ڕازی دەبو، ئەو کاتە (اشْتَرَى) واجبە: ڕەگەزی قەرزەکەیخۆی بۆی بکڕێ.

وَإِنْ رَضِيَ جازَ صَرْفُ النَّقْدِ إِلَيْهِ إِلاَّ فِي السَّلَمِ، وَلاَ يُسَلِّمُ مَبِيعاً قَبْلَ قَبْضِ ثَمَنِهِ، وَما قَبَضَهُ قَسَّمَهُ بَيْنَ الْغُرَماءِ إِلاَّ أَنْ يَعْسُرَ لِقِلَّتِهِ فَيُؤَخِّرُهُ لِيَجْتَمِعَ، وَلاَ يُكَلَّفُونَ بَيِّنَةً بِأَنْ لاَ غَرِيمَ غَيْرُهُمْ، فَلَوْ قَسَّمَ فَظَهَرَ غَرِيمٌ شارَكَ بِالْحِصَّةِ، وَقِيلَ تُنْقَضُ الْقِسْمَةُ، وَلَوْ خَرَجَ شَيْءٌ-باعَهُ قَبْلَ الْحَجْرِ- مُسْتَحَقّاً وَالثَّمَنُ تالِفٌ فَكَدَيْنٍ ظَهَرَ، وَإِنِ اُسْتُحِقَّ شَيْءٌ بَاعَهُ الْحاكِمُ قُدِّمَ الْمُشْتَرِي بِالثَّمَنِ، وَفِي قَوْلٍ يُحاصُّ الْغُرَماءَ،

بەڵام (وَإِنْ رَضِيَ) ئەگەر خاوەن قەرزەکە بە ڕەگەزی پارەی فرۆشراوەکەش ڕازی دەبو (جازَ صَرْفُ النَّقْدِ إِلَيْه) ئەو کاتە دروستە: پارەی فرۆشراوەکەی لەجیاتی قەرزەکەی بدرێتێ (إِلاَّ فِي السَّلَمِ) تەنها لە مامڵەتی سەلەمدا نەبێ، چونکە گۆڕینەوەی سەلەم تێداکراو دروست نیە، هەروەك ڕابرا، کەواتە: واجبە: سەلەم تێداکراوەکەی بۆ پەیدا بکا.

(وَلاَ يُسَلِّمُ مَبِيعاً قَبْلَ قَبْضِ ثَمَنِه) نابێ قازی هیچ فرۆشراوێك پێش وەرگرتنی پارەکەی تەسلیمی کڕیارەکە بکا (وَما قَبَضَهُ) هەر پارەیەکیشی وەرگرت (قَسَّمَهُ بَيْنَ الْغُرَماءِ) لە نێوان خاوەن قەرزەکاندا بەشی دەکا: بەگوێرەی قەرزەکانیان (إِلاَّ أَنْ يَعْسُرَ لقلّته) مەگەر بەشکردنەکەی زەحمەت بێ، بە هۆی کەمی پارەکە، ئەو کاتە (فَيُؤَخِّرُهُ لِيَجْتَمِعَ) بەشکردنەکە دوا دەخا تا پارەکە کۆدەبێتەوە.

(وَلاَ يُكَلَّفُونَ بَيِّنَةً) خاوەن قەرزەکان داوای شاهیدیان لێناکرێ: (بِأَنْ لاَ غَرِيمَ غَيْرُهُمْ) کە جگە لەخۆیان هیچ خاوەن قەرزیتر نیە.

بەڵام (فَلَوْقَسَّمَ) ئەگەر قازی ماڵەکەی بەش کرد (فَظَهَرَ غَرِيمٌ) ئینجا خاوەن قەرزێکیتریش ئاشکرا بوو (شارَكَ بِالْحِصَّةِ) ئەم خاوەن قەرزەش دەبێتە هاوبەشی ئەوانیتر: بەگوێرەی بەشە قەرزەکەی خۆی (وَقِيلَ) لە فەرموودەی بێهێزدا: (تُنْقَضُ الْقِسْمَةُ) بەشکردنەکە هەڵدەوەشێندرێتەوە.

(وَلَوْ خَرَجَ شَيْءٌ-باعَهُ قَبْلَ الْحَجْرِ- مُسْتَحَقّاً) ئەگەر قەدەغەکراوەکە-پێش قەدەغەکردن- شتێکی فرۆشتبو، شتەکەش بە ماڵیخەڵکی دەرچوو (وَالثَّمَنُ تالِفٌ) پارەکەش-کە وەریگرتبو- نەمابو، ئەوەش (فَكَدَيْنٍ ظَهَرَ) وەکو قەرزێکە: کە لە دوای قەدەغەکردن ئاشکرا بوبێ، واتە: کڕیارەکەش دەبێتە هاوبەشی خاوەن قەرزەکان، بەڵام

ئەگەر پارەكە مابو، ئەو كاتە پارەكە دەگەڕێندرێتەوە.
(وَإِنِ اسْتُحِقَّ شَيْءٌ بَاعَهُ الْحاكِمُ) ئەگەر شتێك كە دادوەر فرۆشتبێتی، بە ماڵی خەڵكی دەرچوو، ئەو كاتە (قُدِّمَ الْمُشْتَرِي بِالثَّمَنِ) كڕیارەكە وەپێش خاوەن قەرزەكان دێخرێ‌و پارەكەی دەدرێتەوە.
(وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا: (يُحاصُّ الْغُرَماءَ) ئەم كڕیارەش هاوبەشی خاوەن قەرزەكانیتر دەكا.

وَيُنْفِقُ عَلَى مَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُ حَتَّى يُقَسِّمَ مالَهُ إِلاَّ أَنْ يَسْتَغْنِيَ بِكَسْبٍ، وَيُباعُ مَسْكَنُهُ وَخادِمُهُ فِالأَصَحِّ وَإِنِ احْتاجَ إِلَى خادِمٍ لِزَمانَتِهِ وَمَنْصِبِهِ، وَيُتْرَكُ لَهُ دَسْتُ ثَوْبٍ يَلِيقُ بِهِ: وَهُوَ قَمِيصٌ وَسَراوِيلُ وَعِمامَةٌ وَمِكْعَبٌ وَيُزادُ فِي الشِّتاءِ جُبَّةٌ وَيُتْرَكُ لَهُ قُوتُ يَوْمِ الْقِسْمَةِ لِمَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُ، وَلَيْسَ عَلَيْهِ بَعْدَالْقِسْمَةِ أَنْ يَكْتَسِبَ أَوْ يُؤَجِّرَ نَفْسَهُ لِبَقِيَّةِ الدَّيْنِ، وَالأَصَحُّ وُجُوبُ إِجارَةِ أُمِّ وَلَدِهِ وَالأَرْضِ الْمَوْقُوفَةِ عَلَيْهِ،

(وَ) لەدوای قەدەغەدانان (يُنْفِقُ عَلَى مَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُ) واجبە قازی–بە ماڵی قەدەغەكراوەكە– ئەو كەسانە بەخێو بكا: كە بەخێوكردنیان لە سەر قەدەغەكراوەكەیە (حَتَّى يُقَسِّمَ مالَهُ) تا ماڵەكەی بەش دەكا (إِلاَّ أَنْ يَسْتَغْنِيَ بِكَسْبٍ) مەگەر قەدەغەكراوەكە پێویستی بەو ماڵە نەبێ بە هۆی كەسابەتی خۆی، ئەو كاتە لە كەسابەتەكەی بەخێو دەكرێن.
(وَ) هەركاتێك–بۆ قەرزدانەوە– ماڵیقەرزدارەكە بفرۆشرێ، ئەوە (يُباعُ مَسْكَنُهُ) خانووی قەرزدارەكە دەفرۆشرێ‌و هەم ڕایەخ‌و قەروێڵەشی دەفرۆشرێن، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.
(وَخادِمُهُ) هەم كۆیلەخزمەتكارەكەی‌و شتیسواریشی دەفرۆشرێ: وەك وڵاغ‌و ئوتومبێل (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا (وَإِنِ احْتاجَ إِلَيخادِمٍ) هەرچەند پێویستی بەخزمەتكار و شتی سواریش هەبێ (لِزَمانَتِه) لە بەر دەردەداری‌و (وَمَنْصِبِه) پلە بەرزیی.
بەڵام (وَيُتْرَكُ لَهُ دَسْتُ ثَوْبٍ يَلِيقُ بِهِ) دەستە جلێكی بۆ دەهێڵدرێتەوە: كە شیاوی ئەو بێ (وَهُوَ) دەستە جلەكەش لە شەرعدا ئەمەیە: (قَمِيصٌ) كراس‌و چاكەت (وَسَراوِيلُ) دەرپێ (وَعِمامَةٌ) مێزەر (وَمِكْعَبٌ) پێڵاو.
(وَيُزادُ فِيالشِّتاءِ جُبَّةٌ) لە زستانیشدا قاپوتێك، یان قەمسەڵەیەك زیاد دەكرێ (وَ) هەروەها (يُتْرَكُ لَهُ قُوتُ يَوْمِ الْقِسْمَةِ) مەسرەفی ڕۆژی بەشكردنی ماڵەكەشی بۆ دەهێڵدرێتەوە (لِمَنْ عَلَيْهِ نَفَقَتُهُ) بۆ ئەو كەسانەی مەسرەفی بەخێوكردنیانی لە سەریەتی، هەروەها ئەو كتێبانەی زانا پێویستی پێیان هەیە بۆی دەهێڵدرێتەوە، چەك‌و كەرستەی جەنگیش بۆ جەنگاوەری جیهاد دەهێڵدرێنەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَلَيْسَ عَلَيْهِ بَعْدَ الْقِسْمَةِ) لە دوای بەشكردنیماڵەكە لە سەر قەرزدارەكە واجب نیە

(أَنْ يَكْتَسِبَ) کەسابەت بکا (أَوْ يُؤَجِّرَ نَفْسَهُ) یان خۆی بەکرێ بدا (لِبَقِيَّةِ الدَّيْنِ) بۆ دانەوەی ئەو بەشە قەرزەی لە سەری ماوە، چونکە خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَإِنْ كَانَ ذُوعُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ﴾ ئەگەر قەرزدارەکە نەبوویی بوو، دەبێ چـاوەڕوانی هـەبوویی بکـرێ. هەم بە بەڵگەی ﴿لَيْسَ لَكُمْ إِلاَّ ذَلِكَ﴾ی ڕابردوو لە حەدیسی (معاذ)دا.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاسـتتر: (وُجُـوبُ إِجـارَةِ أُمِّ وَلَـدِهِ) واجبـە: (جاريـة)کـەی خـۆی کە دایکی منداڵە بە کرێ بدا، هەم (وَالأَرْضِ الْمَوْقُوفَةِ عَلَيْهِ) ئەو زەویەی وەقـفی کـراوەتە

وَإِذَا ادَّعَى أَنَّهُ مُعْسِرٌ أَوْ قَسَّمَ مالَهُ بَيْنَ غُرَمائِهِ وَزَعَمَ أَنَّهُ لاَيَمْلِكُ غَيْرَهُ وَأَنْكَرُوا فَإِنْ لَزِمَهُ الـدَّيْنُ فِـى مُعامَلَـةِ مـالٍ كَشِـراءٍ أَوْ قَـرْضٍ فَعَلَيْـهِ الْبَيِّنَـةُ، وَإِلاَّ فَيُصَـدَّقُ بِيَمِينِـهِ فِالأَصَـحِّ، وَتُقْبَلُ بَيِّنَةُالإِعْسارِ فِالْحالِ، وَشَرْطُ شاهِدِهِ خِبْرَةُ باطِنِهِ، وَلْيَقُلْ: هُوَ مُعْسِرٌ، وَلاَ يُمَحِّضُ النَّفْيَ كَقَوْلِهِ: لاَ يَمْلِكُ شَيْئاً، وَإِذَا ثَبَتَ إِعْسارُهُ لَمْ يَجُزْ حَبْسُهُ وَلاَ مُلاَزَمَتُهُ، بَلْ يُمْهَلُ حَتَّى يُوسِرَ، وَالْغَرِيبُ الْعاجِزُ عَنْ بَيِّنَةِ الإِعْسارِ يُوَكِّلُ الْقاضِى بِهِ مَنْ يَبْحَثُ عَنْ حالِهِ،

سەر، واجبە: بە کرێی بدا، واتە: ئەو دووانە فرۆشتنیان دروست نابێ، بـەڵام واجبـە: بـە کرێ بدرێن و لە کرێیەکانیان قەرز بدرێتەوە.

(وَإِذَا ادَّعَى أَنَّهُ مُعْسِرٌ) هـەر کاتێك قەرزدارەکـە گـوتی: مـن نـەبوویيم، واتـە: هیچـم نیـە قەرزەکەم پێ بدەمەوە (أَوْ قَسَّمَ مالَهُ بَيْنَ غُرَمائِهِ) یان هەر کاتێك قازی ماڵەکەی ئەوی لە نێوان خاوەن قەرزەکاندا بەش کردو بەرووەستی هەموو قەرزەکانی نـەرکردو (وَزَعَـمَ أَنَّـهُ لاَ يَمْلِكُ غَيْرَهُ) قەرزدارەکەش گوتی: جگە لەو مڵك و ماڵـە هیچیـترم نیـە (وَأَنْكَـرُوا) خـاوەن قەرزەکانیش گوتیان: وا نیە. ئەوە (فَإِنْ لَزِمَهُ الدَّيْنُ فِيمُعامَلَةِ مالٍ) ئەگەر قەرزەکـەی بـە هۆی مامڵەتی‌ماڵێك کەوتبێتە سەری (كَشِراءٍ) وەکو کڕین (أَوْ قَرْضٍ) یان قـەرزکردن، لـەو حاڵەتەدا (فَعَلَيْهِ الْبَيِّنَةُ) لە هەردوو مەسەلەکەدا قەرزدارەکە لە سەریەتی شاهید بێنێ: کە نەبوویيە، یان هیچیتری نیە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بە هۆی مامڵەتی‌ماڵێك نـەبو، بـەڵکو بـە هۆی زامینی و تاوان و مارەیی ژن و ئـەو جـۆرە شـتانە بـوو، ئـەو کاتـە (فَيُصَـدَّقُ بِيَمِينِـهِ) قەرزدارەکە لە سـەر قسـەکەی‌خۆی سـوێند دەخـواو بـاوەڕی پـێ‌دەکرێ (فِيالأَصَـحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَتُقْبَلُ بَيِّنَةُ الإِعْسارِ فِيالْحالِ) قبوڵ دەکرێ دوو پیاو شاهیدی بدەن: ئەو قەرزدارە ئێستا نەبوویيە (وَشَرْطُ شاهِدِهِ) مەرجی شاهیدی ئەو نەبوویيە ئەوەیە (خِبْرَةُ باطِنِهِ) خەبەردار بێ لە وەزعی پەنهانی ئەو قەرزدارە: بە هۆی دراوسێیەتی، یان هاوڕێیەتی (وَلْيَقُلْ) با لە شاهیدیەکەی‌دا بڵێ: (هُوَ مُعْسِرٌ) ئەو قـەرزدارە نەبوویيـە (وَلاَ يُمَحِّـضُ النَّفْيَ) نابـێ بـە نەبوونێکی ڕووت شاهیدی بدا (كَقَوْلِهِ: لاَ يَمْلِكُ شَيْئاً) وەك بڵێ: هیچی نیە. بـەڵکو دەڵـێ: جگە لە ئەرکی بـەخێوکردنی ئـەمڕۆی خۆی و خێزانی هیچیتری نیە.

(وَإِذَا ثَبَتَ إِعْسارُهُ) ئینجا هەر کاتێك ئیسبات بوو ئەو قەرزدارە نەبوویی‌یە (لَمْ يَجُزْ حَبْسُهُ) دروست نیە بەند بکرێو (وَلاَ مُلاَزَمَتُهُ) هەم دروست نیە لە ژێر چاودێری دابندرێ (بَلْ يُمْهَلُ حَتَّى يُوسِرَ) بەڵکو مۆڵەت دەدرێ تا ماڵێکی دەبێ قەرزەکەی پێ بداتەوە، بە بەڵگەی ئایەتەکەی ڕابردوو (وَالْغَرِيبُ الْعاجِزُ عَنْ بَيِّنَةِ الإِعْسارِ) ئەو قەرزدارەی نامۆیەو ناتوانێ شاهیدی نەبوویی بێنێ بەند دەکرێ، ئینجا (يُوَكِّلُ الْقاضِي بِهِ مَنْ يَبْحَثُ عَنْ حالِهِ) واجبە: فَإِذَا غَلَبَ عَلَى ظَنِّهِ إِعْسارُهُ شَهِدَ بِهِ.

(فَصْلٌ) مَنْ باعَ وَلَمْ يَقْبِضِ الثَّمَنَ حَتَّى حُجِرَ عَلَى الْمُشْتَرِي بِالْفَلَسِ فَلَهُ فَسْخُ الْبَيْعِ وَاسْتِرْدادُ الْمَبِيعِ، وَالأَصَحُّ أَنَّ خِيارَهُ عَلَى الْفَوْرِ،

قازی دوو کەس ڕابسپێرێ تاکو لە حاڵو وەزعی ژیانی بکۆڵنەوە (فَإِذَا غَلَبَ عَلَى ظَنِّهِ إِعسارُهُ) جا هەر کامیان بە زۆری دڵی دەچوو ئەو قەرزدارە نەبوویی‌یە، ئەو کاتە (شَهِدَ بِهِ) شاهیدی بە نەبوویی‌قەرزدارەکە دەدا، نەوەك هەر لە بەندیخانەدا بمێنێتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەر کاتێك قەرزدارێکی‌هەبوویی داوای قەرزدانەوەی لێکرا، واجبە: بەگوێرەی توانا بە پەلە قەرزەکە بداتەوە، ئەگینا: گوناهبار دەبێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ﴾ رواه الشيخان، درێژەپێدانی قەرزنەدانەوەی مرۆڤی هەبوویی زۆرداری‌یە. جا ئەگەر هەبوویی بوو و قەرزەکەی نەداوە، ئەو کاتە دروستە بخرێتە بەندیخانە، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەدا بەڵگەمان هێناوە، ئینجا کرێی بەندیخانەو خواردنی‌ڕۆژانەیی‌و کرێی‌چاودێر-گشتی- لە ماڵی بەندکراوەکە دەژمێردرێ، بەڵام نەخۆش‌و ڕێبوارو منداڵو ئافرەتی‌داپۆشراو، ئەوانە نابێ بەند بکرێن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی پەشیمانبوونەوە لە مامڵەتی مرۆڤی‌قەدەغەکراوەکە ﴾

(مَنْ باعَ) هەر کەسێك شتێکی فرۆشت (وَلَمْ يَقْبِضِ الثَّمَنَ) پارەکەشی وەرنەگرت (حَتَّى حُجِرَ عَلَى الْمُشْتَرِي بِالْفَلَسِ) تا قەدەغە لە سەر کڕیارەکە داندرا بە هۆی نەبوویی (فَلَهُ فَسْخُ الْبَيْعِ) ئەوە بۆی دروسە فرۆشتنەکە هەڵبوەشێنێتەوەو (وَاسْتِرْدادُ الْمَبِيعِ) فرۆشراوەکەی خۆی وەربگرێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ أَدْرَكَ مالَهُ بِعَيْنِهِ عِنْدَ رَجُلٍ قَدْ أَفْلَسَ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ مِنْ غَيْرِهِ﴾ رواه الشيخان، هەر کەسێك بگاتەوە خودی ماڵی‌خۆی لە لای کڕیارێکی وەها: کە بە هۆی قەرزداری قەدەغەی لە سەر داندرابێ، ئەو-بۆ بردنەوەی ماڵەکەی‌خۆی- لە خاوەن قەرزەکان لەپێشترە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر کڕیارەکە قەدەغەی لە سەر دانەندرابو، بەڵام لە حاڵەتی نەبوویی‌دا مرد، ئەو کاتەش فرۆشیارەکە مافی هەیە فرۆشتنەکە هەڵبوەشێنێتەوەو فرۆشراوەکەی

خۆی بباتەوە، هەروەك لە (تحفة) و(نهاية)دا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر نەمرد و قەدەغەشی لە سەر دانەندرابو، ئەو كاتە دروست نیە فرۆشیارەكە پەشیمان ببێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ خِيارَهُ عَلَى الْفَوْرِ) پەشیمانبوونەوەی فرۆشیارەكە دەمودەستەو دەبی دەستبەجێ بڵێ: فرۆشتنەكەم هەڵوەشاندەوە.

وَأَنَّهُ لاَ يَحْصُلُ الْفَسْخُ بِالْوَطْءِ وَالإِعْتاقِ وَالْبَيْعِ، وَلَهُ الرُّجُوعُ فِي سائِرِ الْمُعاوَضاتِ كَالْبَيْعِ، وَلَهُ شُرُوطٌ: مِنْها كَوْنُ الثَّمَنِ حالاًّ، وَأَنْ يَتَعَذَّرَ حُصُولُهُ بِالإِفْلاَسِ، فَلَوِ امْتَنَعَ مِنْ دَفْعِ الثَّمَنِ مَعَ يَسارِهِ أَوْ هَرَبَ فَلاَ فَسْخَ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قالَ الْغُرَماءُ لاَ تَفْسَخْ وَنُقَدِّمُكَ بِالثَّمَنِ فَلَهُ الْفَسْخُ، وَكَوْنُ الْمَبِيعِ باقِياً فِمِلْكِ الْمُشْتَرِي، فَلَوْ فاتَ أَوْ كاتَبَ الْعَبْدَ فَلاَ رُجُوعَ، وَلاَ يَمْنَعُ التَّزْوِيجُ، وَلَوْ تَعَيَّبَ بِآفَةٍ أَخَذَهُ ناقِصاً أَو ضارَبَ بِالثَّمَنِ،

(وَأَنَّهُ لاَ يَحْصُلُ الْفَسْخُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: هەڵوەشاندنەوە نایەتە جێ (بِالْوَطْءِ) بە جیماع كردنو (وَالإِعْتاقِ) بە ئازادكردنی(جاریە)كەو (وَالْبَيْعِ) بە فرۆشتنی ماڵەكە(وَلَهُ الرُّجُوعُ فِي سائِرِ الْمُعاوَضاتِ كَالْبَيْعِ) بۆی دروستە پەشیمان ببێتەوە لە گشت ئەو مامڵەتانەی -وەكو فرۆشتن- شتێكیان لە بەرامبەر وەردەگیرێ: وەك بەكرێدانو قەرزو سەلەم.

(وَلَهُ شُرُوطٌ) پەشیمانبوونەوەكەی‌ڕابردوو، چەند مەرجێكی هەنە: (مِنْها) یەكێكیان: (كَوْنُ الثَّمَنِ حالاًّ)ئەوەیە فرۆشتنەكە بە پارەیەكی حازر بێو قەرز نەبێ. (وَ) مەرجی‌دووەمیان: (أَنْ يَتَعَذَّرَ حُصُولُهُ بِالإِفْلاَسِ) بە هۆی نەبوویی كڕیارەكە نەگونجێ پارەی فرۆشراوەكەی دەست بكەوێ، كەوابو: (فَلَوِامْتَنَعَ مِنْ دَفْعِ الثَّمَنِ مَعَ يَسارِهِ) ئەگەر كڕیارەكە هەبوویی بوو، بەڵام بە قەسدی پارەكەی نەدەدا (أَوْ هَرَبَ) یان ڕایكردو خۆی شاردەوە، یان لە حاڵەتی هەبووییدا مرد، بەڵام میراتگرەكەی پارەكەی نەدەدا، لەو مەسەلانەدا (فَلاَ فَسْخَ) مافی هەڵوەشاندنەوەی نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی‌ڕاستتردا، كەوابو: لە ڕێگەی كاربەدەستێكەوە پارەكەی خۆی داوا دەكاو وەری‌دەگرێ.

(وَلَوْ قالَ الْغُرَماءُ) ئەگەر خاوەن قەرزەكان گوتیانە فرۆشیارەكە: (لاَ تَفْسَخْ) فرۆشتنەكە هەڵمەوەشێنەوە (وَنُقَدِّمُكَ بِالثَّمَنِ) ئێمە پێشدا-لە ماڵی‌قەرزدارەكە، یان لە ماڵی‌خۆمان- پارەكەی تۆ دەدەین، ئەو كاتەش (فَلَهُ الْفَسْخُ) مافی هەڵوەشاندنەوەی هەیە، چونكە ئەو پێشخستنە منەتی تێدایە.

(وَ) مەرجی‌سێیەمیان: (كَوْنُ الْمَبِيعِ باقِياً فِي مِلْكِ الْمُشْتَرِي) خودی فرۆشراوەكە لە ملكایەتی كڕیارەكەدا مابێ، بە بەڵگەی حەدیسەكە، كەوابو: (فَلَوْ فاتَ) ئەگەر فرۆشراوەكەی لە ملكدا نەمابێ: وەك فرۆشتبێتی، یان وەقفی كردبێ، یان بەخشیبێتی، یان

مردبێ (أَوْ كاتَبَ العَبْدَ) یان نووسراوی لەگەڵ کۆیلەکە کردبو، یان ئازادی کردبو، ئەو کاتە (فَلاَ رُجُوعَ)مافی پەشیمانیی نیە، بەڵام (وَلاَ يَمْنَعُ التَّزْوِيجُ) مارەبڕینی (جارية) فرۆشراوەکە ڕێگای پەشیمانی ناگرێ.

(وَلَوْ تَعَيَّبَ بِآفَةٍ) ئەگەر فرۆشراوەکە بە هۆی ڕوداوێك عەیبدار بوبێ، ئەو کاتە (أَخَذَهُ ناقِصاً) فرۆشیارەکە بە ناتەواوی وەریدەگرێتەوە (أو ضارَبَ بِالثَّمَنِ) یان بەگوێرەی

أَوْ بِجِنايَـةِ أَجْنَبِيٍّ أَوِالْبائِعِ فَلَـهُ أَخْـذُهُ وَيُضارِبُ مِنْ ثَمَنِهِ بِنِسْبَةِ نَقْصِ الْقِيمَةِ، وَجِنايَةُ الْمُشْتَرِي كَآفَةٍ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ تَلِفَ أَحَدُ الْعَبْدَيْنِ ثُمَّ أَفْلَسَ أَخَذَ الْباقِيَ وَضارَبَ بِحِصَّةِ التَّالِفِ، فَلَوْ كانَ قَبَضَ بَعْضَ الثَّمَنِ رَجَعَ فِالْجَدِيدِ فَإِنْ تَساوَتْ قِيمَتُهُما وَقَبَضَ نِصْفَ الثَّمَنِ أَخَذَالْباقِيَ بِباقِي الثَّمَنِ، وَفِي قَوْلٍ يَأْخُذُ نِصْفَهُ بِنِصْفِ باقِي الثَّمَنِ وَيُضارِبُ بِنِصْفِهِ، وَلَوْ زادَ الْمَبِيعُ زِيادَةً مُتَّصِلَةً كَسِمَنٍ وَصَنْعَةٍ

پارەکەی دەبێتە هاوبەشی خاوەن قەرزەکان لە ملك و ماڵی قەرزدارەکەدا (أَوْ بِجِنايَةِ أَجْنَبِيٍّ أَوِ الْبائِعِ) یان ئەگەر فرۆشراوەکە بە دەستدرێژی بێگانەیەك، یان بە دەستدرێژی فرۆشیارەکە عەیبدار بوبێ، ئەوکاتەش (فَلَهُ أَخْذُهُ) بۆی دروستە فرۆشراوەکە وەربگرێتەوەو هەم (وَيُضارِبُ مِنْ ثَمَنِهِ بِنِسْبَةِ نَقْصِ الْقِيمَةِ) بەگوێرەی کەمبوونەوەی نرخەکەشی ببێتە هاوبەشی خاوەن قەرزەکان لە ماڵی قەرزدارەکەدا، جیاوازی نیە قەرزدارەکە: تۆڵەی دەستدرێژیەکەی لە تاوانکارەکە وەرگرتبێ، یان نا.

(وَجِنايَةُ الْمُشْتَرِي) دەستدرێژیی کڕیارەکە (كَآفَةٍ) وەك ڕوداوێکە: کە باسمان کرد (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَلَوْ تَلِفَ أَحَدُ الْعَبْدَيْنِ) ئەگەر لە دوو کۆیلە فرۆشراوەکان، یان لە دوو ئاژەڵە فرۆشراوەکان یەکێکیان فەوتا (ثُمَّ أَفْلَسَ) ئینجا کڕیارەکە بە هۆی نەبوویی قەدەغەی لە سەر داندرا، ئەو کاتە (أَخَذَ الْباقِيَ) فرۆشیارەکە ئەو فرۆشراوەی ماوە، وەریدەگرێتەوەو (وَضارَبَ بِحِصَّةِ التَّالِفِ) بە بەشە پارەی فەوتاوەکەش دەبێتە هاوبەشی خاوەن قەرزەکان لە ماڵی قەرزدارەکەدا.

(فَلَوْ كانَ قَبَضَ بَعْضَ الثَّمَنِ) جا ئەگەر فرۆشیارەکە بەشێکی پارەکەی وەرگرتبو و بەشێکیشی وەرنەگرتبو، ئەو کاتەش (رَجَعَ) دروستە پەشیمان ببێتەوە (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا (فَإِنْ تَساوَتْ قِيمَتُهُما) جا لەو حاڵەتەدا ئەگەر نرخی هەردوو ئاژەڵە فرۆشراوەکان یەکسان بوو (وَقَبَضَ نِصْفَ الثَّمَنِ) نیوەی پارەکەشی وەرگرتبو، نیوەیشی وەرنەگرتبو، ئەو کاتە (أَخَذَ الْباقِيَ بِباقِيالثَّمَنِ) ئەو ئاژەڵەی ماوە، وەریدەگرێتەوە لە جیاتی ئەو نیوە پارەیەی لە سەر کڕیارەکە ماوە، ئەو نیوە پارەیەی وەریشی گرتوە لەجیاتی ئاژەڵە فەوتاوەکە دەبێ (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (يَأْخُذُ نِصْفَهُ بِنِصْفِ باقِي

الثَّمَنِ) نیوەی ئەو فرۆشراوەی ماوە، وەریدەگرێتەوە لەجیاتی نیوەی ئەو نیوە پارەیەی ماوەو (وَيُضارِبُ بِنِصْفِهِ) بە نیوەکەیتریش-کە چوارێکی هەموو پارەکەیە- دەبێتە هاوبەشی خاوەن قەرزەکان.

(وَلَوْ زادَالْمَبِيعُ) ئەگەر فرۆشراوەکە زێدەییەکی لێپەیدا بوو (زِيادَةً مُتَّصِلَةً) زێدەییەکەش هەر بە فرۆشراوەکەوە بوو (کَسِمَنٍ) وەك قەڵەویو گەورەبوونو (وَصَنْعَةٍ) فێربوونی

فازَ الْبائِعُ بِها، وَالْمُنْفَصِلَةُ كَالثَّمَرَةِ وَالْوَلَدِ لِلْمُشْتَرِي، وَيَرْجِعُ الْبائِعُ فِيالأَصْلِ، فَإِنْ كانَ الْوَلَدُ صَغِيراً وَبَذَلَ الْبائِعُ قِيمَتَهُ أَخَذَهُ مَعَ أُمِّهِ، وَإِلاَّ فَيُباعانِ وَتُصْرَفُ إِلَيْهِ حِصَّةُ الأُمِّ، وَقِيلَ لاَ رُجُوعَ، فَإِنْ كانَتْ حامِلاً عِنْدَ الرُّجُوعِ دُونَ الْبَيْعِ أَوْ عَكْسَهُ فَالأَصَحُّ تَعَدِّيالرُّجُوعِ إِلَىالْوَلَدِ، وَاسْتِتارُالثَّمَرِ بِكِمامِهِ وَظُهُورُهُ بِالتَّأْبِيرِ قَرِيبٌ مِنْ اِسْتِتارِالْجَنِينِ وَانْفِصالِهِ وَأَوْلَى بِتَعَدِّيالرُّجُوعِ، وَلَوْ غَرَسَ الأَرْضَ أَوْ بَنَى: فَإِنْ اِتَّفَقَ الْغُرَماءُ وَالْمُفْلِسُ عَلَى تَفْرِيغِها فَعَلُوا

پیشە، ئەوە (فازَ الْبائِعُ بِها) بۆ فرۆشیارەکەیەو هیچیش لە بەرامبەر نادا، بەڵام (وَالْمُنْفَصِلَةُ) ئەو زێدەییانەی لە فرۆشراوەکە جیا بونەتەوە (کَالثَّمَرَةِ وَالْوَلَدِ) وەك میوەو بێچوو، ئەوانە (لِلْمُشْتَرِي) بۆ کڕیارەکەنە، کەوابو: (وَيَرْجِعُ الْبائِعُ فِيالأَصْلِ) فرۆشیارەکە تەنها بنچینەی فرۆشراوەکە وەردەگرێتەوە.

(فَإِنْ كانَ الْوَلَدُ صَغِيراً) جا ئەگەر بێچووی (جارية) فرۆشراوەکە بچووك بوو و (وَبَذَلَ الْبائِعُ قِيمَتَهُ) فرۆشیارەکەش نرخی بێچووەکەی دەدا، ئەو کاتە (أَخَذَهُ مَعَ أُمِّهِ) بێچووەکەش لەگەڵ دایکەکەی وەردەگرێتەوە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر نرخی بێچووەکەی نەدا (فَيُباعانِ) ئەو کاتە هەردووکیان دەفرۆشرێنو (وَتُصْرَفُ إِلَيْهِ حِصَّةُ الأُمِّ) بەشە پارەی دایکەکەی دەدرێتێو بەشە پارەی بێچووەکەش بۆ قەرزدارەکەیە (وَقِيلَ) لە فەرموودەی بێهێزدا: ئەگەر نرخی بێچووەکەی نەدا (لاَ رُجُوعَ) مافی پەشیمانیی نیە.

(فَإِنْ كانَتْ حامِلاً عِنْدَ الرُّجُوعِ) جا ئەگەر ئاژەڵەکە لە کاتی پەشیمانبوونەوەدا ئاوس بوو (دُونَ الْبَيْعِ) بەڵام لە کاتی فرۆشتنیدا ئاوس نەبو (أَوْ عَكْسَهُ) یان بە پێچەوانەوە: لە کاتی فرۆشتنیدا ئاوس بوو، بەڵام لە کاتیپەشیمانبوونەوەدا ئاوس نەبو، واتە: زابو، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر لە هەردوو مەسەلەدا: (تَعَدِّيالرُّجُوعِ إِلَىالْوَلَدِ) پەشیمانبوونەوەکەی دەگاتە بێچووەکەیو لەگەڵ دایکەکەی وەریدەگرێتەوە.

(وَاسْتِتارُ الثَّمَرِ بِكِمامِهِ) داپۆشرانی میوە بە بەرگەکەی خۆیو (وَظُهُورُهُ بِالتَّأْبِيرِ) دەرکەوتنی بە هۆی لەتبوونی بەرگەکەی (قَرِيبٌ مِنَ اسْتِتارِ الْجَنِينِ وَانْفِصالِهِ) نزیکە لە داپۆشرانی بێچوو لە زگیدایکیداو جیابوونەوەی لە زگیدایکیو (وَأَوْلَى بِتَعَدِّيالرُّجُوعِ) لەپێشترە کە پەشیمانیی بگاتێ، واتە: ئەگەر لە کاتی فرۆشتنیدا خودی میوەکە هەبو، لە

کاتی پەشیمانیشدا بە تەواوی دەرکەوتبو، ئەوە لەگەڵ درەختەکە وەریدەگرێتەوە.
(وَلَوْغَرَسَ الأرْضَ) ئەگەر قەرزدارەکە زەویەکی کڕیو درەختی لە زەویەکەدا چاند (أَوْبَنَى) یان خانووی تێدا کرد، ئینجا پێش ئەوەی پارەکە بدا، قەدەغەی لە سەر داندرا، ئەو کاتە (فَإِنْ اتَّفَقَ الْغُرَمَاءُ وَالْمُفْلِسُ عَلَى تَفْرِيغِها) ئەگەر خاوەن قەرزەکانو قەرزدارەکە ڕێك کەوتن: درەختو خانووەکە لە زەویەکەدا لابدرێن (فَعَلُوا) ئەوە لایاندەبەنو

وَأَخَذَها، وَإِنِ امْتَنَعُوا لَمْ يُجْبَرُوا، بَلْ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ وَيَتَمَلَّكَ الْغِراسَ وَالْبِناءَ بِقِيمَتِهِ، وَلَهُ أَنْ يَقْلَعَ وَيَضْمَنَ أَرْشَ النَّقْصِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لَيْسَ لَهُ أَنْ يَرْجِعَ فِيها وَيَبْقَى الْغِراسُ وَالْبِناءُ لِلْمُفْلِسِ، وَلَوْ كانَ الْمَبِيعُ حِنْطَةً فَخَلَطَها بِمِثْلِها أَوْ دُونِها فَلَهُ أَخْذُ قَدْرِ الْمَبِيعِ مِنَ الْمَخْلُوطِ، أَوْ بِأَجْوَدَ فَلاَ رُجُوعَ فِي الْمَخْلُوطِ فِي الأَظْهَرِ، وَلَوْ طَحَنَها أَوْ قَصَّرَالثَّوْبَ فَإِنْ لَمْ تَزِدِ الْقِيمَةُ رَجَعَ وَلاَ شَيْءَ لِلْمُفْلِسِ، وَإِنْ زادَتْ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يُباعُ وَلِلْمُفْلِسِ مِن ثَمَنِهِ بِنِسْبَةِ ما زادَ،

(وَأَخَذَها) فرۆشیارەکەش زەویەکەی وەردەگرێتەوە، بەڵام (وَإِنِ امْتَنَعُوا) ئەگەر ڕازی نەبون: درەختو خانووەکە لە زەویەکەدا لابدرێن، ئەوە (لَمْ يُجْبَرُوا) ناچار ناکرێن (بَلْ لَهُ أنْ يَرْجِعَ) بەڵکو فرۆشیارەکە مافی هەیە زەویەکەی وەربگرێتەوە، هەم (وَيَتَمَلَّكَ الْغِراسَ وَالْبِناءَ بِقِيمَتِهِ) درەختو خانووەکەش بۆ خۆی وەربگرێ: هەر یەکەی بە نرخی خۆی، هەم (وَلَهُ أنْ يَقْلَعَ) بۆی هەیە درەختو خانووەکە لاببا و (وَيَضْمَنَ أرْشَ النَّقْصِ) تۆڵەی کەمبوونەوەی نرخی دارو بەردو خۆڵی درەختو خانووەکەش بداتە قەرزدارەکە.
بەڵام (وَالأظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر: (أنَّهُ لَيْسَ لَهُ أنْ يَرْجِعَ فيها) فرۆشیارەکە بۆی دروست نیە: تەنها زەویەکە وەربگرێتەوەو (وَيَبْقَى الْغِراسُ وَالْبِناءُ لِلْمُفْلِسِ) درەختو خانووەکەش —هەر لە زەویەکەدا— بۆ قەرزدارەکە بمێنێتەوە، چونکە دەبێ درەختو خانووەکە بۆ قەرزدانەوە بفرۆشرێن، بە بێزەویەکەش نرخێکی تەواو ناکەنو زیان دەگاتە قەرزدارەکە.
(وَلَوْ كانَ الْمَبِيعُ حِنْطَةً) ئەگەر فرۆشراوەکە گەنم بوو (فَخَلَطَها بِمِثْلِها أوْ دُونِها) کڕیارەکەش تێکەڵی گەنمێکیتری وەك خۆی، یان خراپتری کرد، ئەوە (فَلَهُ أخْذُ قَدْرِ الْمَبِيعِ مِنَ الْمَخْلُوطِ) فرۆشیارەکە بۆی دروستە ئەندازەی گەنمەفرۆشراوەکەی لەو تێکەڵکراوە وەربگرێتەوە (أوْ بِأجْوَدَ) یان ئەگەر تێکەڵی گەنمێکی باشتری کردبو، ئەو کاتە (فَلاَ رُجُوعَ فِي الْمَخْلُوطِ) مافی پەشیمانیی لە تێکەڵکراوەکەدا نیە، بەڵکو بە گوێرەی پارەی فرۆشراوەکە، دەبێتە هاوبەشی خاوەن قەرزەکان لە ماڵی قەرزدارەکەدا (فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.
(وَلَوْ طَحَنَها) ئەگەر کڕیارەکە گەنمە فرۆشراوەکەی هاڕیبو (أوْ قَصَّرَالثَّوْبَ) یان جلە

فرۆشراوەکەی شۆردبو، ئەو کاتە: (فَإنْ لَمْ تَزِدِ الْقِيمَةُ) ئەگەر بەو هاڕین و شۆردنە نرخی زیاد نەبوبێ (رَجَعَ) فرۆشیارەکە وەریدەگرێتەوەو (وَلاَ شَيْءَ لِلْمُفْلِسِ) قەرزدارەکەش هیچی نادرێتێ، بەڵام (وَإنْ زادَتْ) ئەگەر نرخی زیاد بوبێ، ئەوە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أنَّهُ يُباعُ) ئەو فرۆشراوە دەفرۆشرێ‌و (وَلِلْمُفْلِسِ مِنِ ثَمَنِهِ بِنِسْبَةِ مازادَ) قەرزدارەکەش بەگوێرەی نرخە زیادەکە، لە پارەی فرۆشراوەکەی دەدرێتێ.

وَلَوْ صَبَغَهُ بِصَبْغِهِ فَإِنْ زادَتِ الْقِيمَةُ قَدْرَ قِيمَةِ الصَّبْغِ رَجَعَ وَالْمُفْلِسُ شَرِيكٌ بِالصَّبْغِ، أَوْ أَقَلَّ فَالنَّقْصُ عَلَىالصَّبْغِ، أَوْ أَكْثَرَ فَالأَصَحُّ أَنَّ الزِّيادَةَ لِلْمُفْلِسِ، وَلَواشْتَرَى مِنْهُ الصَّبْغَ وَالثَّوْبَ رَجَعَ فِيهِما إلاَّ أَنْ لاَ تَزِيدَ قِيمَتُهُما عَلَى قِيمَةِالثَّوْبِ فَيَكُونُ فاقِداً لِلصَّبْغِ، وَلَوِ اشْتَراهُما مِنْ إثْنَيْنِ فَإنْ لَمْ تَزِدْ قِيمَتُهُ مَصْبُوغاً عَلَى قِيمَةِ الثَّوْبِ فَصاحِبُ الصَّبْغِ فاقِدٌ،

(وَلَوْ صَبَغَهُ بِصَبْغِهِ) ئەگەر قەرزدارەکە فرۆشراوەکەی ڕەنگ کردبو لە سەر ئەرکی خۆی، ئەو کاتە: (فَإنْ زادَتِ الْقِيمَةُ) ئەگەر نرخیفرۆشراوەکە-بە هۆی ڕەنگکردن- زیادی کردبو، زیادکردنەکەش (قَدْرَ قِيمَةِالصَّبْغِ) بە ئەندازەی نرخی ڕەنگەکە بوو: وەك فرۆشراوەکە نرخی چوار دیرهەم بێ‌و بە هۆی ڕەنگکردن نرخی ببێتە شەش دیرهەم، نرخی ڕەنگەکەش بە تەنها دوو دیرهەم بوو، ئەو کاتە (رَجَعَ) فرۆشیارەکە جلە ڕەنگکراوەکەی وەردەگرێتەوەو (وَالْمُفْلِسُ شَرِيكٌ بِالصَّبْغِ) قەرزدارەکەش هاوبەشیەتی بە ئەندازەی نرخی ڕەنگەکە-کە دوو دیرهەمە- کەواتە: یان دەبی فرۆشیارەکە پارەی ڕەنگەکە بدا، یان ڕەنگکراوەکە بفرۆشرێ‌و دوو دیرهەم نرخی ڕەنگەکە بدرێتە قەرزدارەکە.

(أَوْ أقَلَّ) یان نرخە زیادەکە لە ئەندازەی نرخی ڕەنگەکە کەمتر بوو، ئەو کاتە (فَالنَّقْصُ عَلَى الصَّبْغِ) کەمیەکە لە سەر ڕەنگەکەیە، کەواتە: ئەگەر لەم مەسەلەیەدا نرخی بووە پێنج دیرهەم، ئەوە تەنها دیرهەمێك بەشی قەرزدارەکەیە (أَوْ أكْثَرَ) یان نرخە زیادەکە لە ئەندازەی نرخی ڕەنگەکەش زیاتر بوو: وەك بگاتە هەشت دیرهەم، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ الزِّيادَةَ لِلْمُفْلِسِ) نرخی زیادەکە گشتی بۆ قەرزدارەکەیە، کەواتە: لێرەدا چوار دیرهەمی دەدرێتێ.

(وَلَوِ اشْتَرَى مِنْهُ الصَّبْغَ وَالثَّوْبَ) ئەگەر قەرزدارەکە جلەکەو ڕەنگەکەی وێکڕا لێ‌کڕی بون، ئینجا قەدەغەی لە سەر داندرا، ئەو کاتەش (رَجَعَ فِيهِما) فرۆشیارەکە هەردووکیان وەردەگرێتەوە (إلاَّ أنْ لاَ تَزِيدَ قِيمَتُهُما عَلَى قِيمَةِالثَّوْبِ) مەگەر نرخی جلەکەو ڕەنگەکە وێکڕا لە نرخی خودی جلەکە زیاتر نەبێ، ئەوە (فَيَكُونُ فاقِداً لِلصَّبْغِ) فرۆشیارەکە ڕەنگەکەی لە دەست چووە، کەوابو: جلەکە وەردەگرێتەوەو بەگوێرەی نرخی ڕەنگەکەش دەبێتە

هاوبەشی خاوەن قەرزەکان.

(وَلَوِ اشْتَرَاهُما مِنْ إِثْنَيْنِ) ئەگەر جلەکەو ڕەنگەکەی–بە جیا– لە دوو کەسان کڕیبون، ئەو کاتە(فَإِنْ لَمْ تَزِدْ قِيمَتُهُ مَصْبُوغاً عَلَى قِيمَةِ الثَّوْبِ) ئەگەر نرخی جلەکە بەرەنگکراوی زیادی نەکردبو لە نرخی خودیجلەکە بەرەنگنەکراوی، ئەوە (فَصاحِبُ الصَّبْغِ فاقِدٌ) خاوەن ڕەنگەکە ڕەنگەکەی لە دەست چووەو بە پارەی ڕەنگەکەی دەبێتە هاوبەشی

وَإِنْ زَادَتْ بِقَدْرِ قِيمَةِالصَّبْغِ اِشْتَرَكَا، وَ
فَالأَصَحُّ أَنَّ الْمُفْلِسَ شَرِيكٌ

(بابُ الْحِجْرِ)

مِنْهُ حَجْرُ الْمُفْلِسِ لِحَقِّ الْغُرَماءِ، وَالرَّاهِنِ لِلْمُرْتَهِنِ، وَالْمَرِيضِ لِلْوَرَثَةِ، وَالْعَبْدِ لِسَيِّدِهِ، وَالْمُرْتَدِّ لِلْمُسْلِمِينَ، وَلَها أَبْوابٌ: وَمَقْصُودُ الْبابِ حَجْرُ الْمَجْنُونِ وَالصَّبِيِّ وَالْمُبَذِّرِ،

خاوەن قەرزەکان، خاوەن جلەکەش جلەکەی خۆی وەردەگرێتەوە. بەڵام (وَإِنْ زَادَتْ بِقَدْرِ قِيمَةِ الصَّبْغِ) ئەگەر بە ئەندازەی نرخی ڕەنگەکە، نرخی جلەکەش زیادی کردبو، ئەوکاتە (اشْتَرَكا) هەردوو فرۆشیارەکە دەبنە هاوبەشی یەکتری، واتە: نرخی جلەکە بۆ خاوەنەکەیەتیو نرخی ڕەنگەکەش بۆ خاوەنەکەیەتی (وَإِنْ زادَتْ عَلَىقِيمَتِهِما) ئەگەر نرخەکە لە ئەندازەی نرخی جلەکەو ڕەنگەکە زیاتر بوو، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ الْمُفْلِسَ شَرِيكٌ لَهُما بِالزِّيادَةِ) قەرزدارەکەش هاوبەشی هەردوو فرۆشیارەکەیە: بە گوێرەی زێدەییەکە.

﴿ بابُ الْحِجْرِ: باسی قەدەغەکردن لە دەستکاریکردنی مڵك و ماڵ ﴾

(مِنْهُ) بەشێکی ئەو قەدەغەکردنە (حَجْرُالْمُفْلِسِ) قەدەغەکرنی قەرزدارە (لِحَقِّ الْغُرَماءِ) لە بەر مافی خاوەن قەرزەکان، هەروەك ڕابرا، هەم (وَالرَّاهِنِ) قەدەغەکردنی ڕەهندەرە (لِلْمُرْتَهِنِ) لە بەر مافی ڕەهنوەرگر، هەروەك ڕابرا، هەم (وَالْمَرِيضِ) قەدەغەکردنی مرۆڤی نەخۆشە لە بارەی زیاتر لە سێیەکی ماڵی خۆی (لِلْوَرَثَةِ) لە بەر مافی میراتگرەکان، هەروەك لە باسی وەسێتدا ڕوون کراوەتەوە، هەم (وَالعَبْدِ) قەدەغەکردنی کۆیلەیە (لِسَيِّدِهِ) لە بەر مافی گەورەکەیخۆی هەروەك ڕابرا، هەم (وَالْمُرْتَدِّ) قەدەغەکردنی موسوڵمانی کافربووە (لِلْمُسْلِمِينَ) لە بەر مافی موسوڵمانان، هەروەك لە باسی کافر بووندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَها أَبْوابٌ) ئەوانەش چەند باسێکیخۆیان هەنە: هەندێکیان ڕابرانو هەندێکیشیان لەمەودوا دێن، إِنْ شاءَ اللّٰهُ تَعالَى.

﴿ ئاگاداری ﴾: (فتوا)دەری نەزان و فاسق، هەم ئەوەی فێڵە ناشەرعیەکان بە خەڵکی دەڵێ، واجبە: قەدەغەیان لە سەر دابندرێ، هەروەك لە (الدرالمنتقى)دا فەرموویەتی. جا

ئەوەش بێنەوە بیرت کە ئیمامی(النواوی) فەرمووی: نەرمیو ئاسانکاری لە(فتوا)دا حەڕامە. هەروەك لە(پێشەکی، بەرگییەکەم)دا ڕوونمان کردەوە.

ئینجا (وَمَقْصُودُالْبابِ) مەبەستی ئەم باسە (حَجْرُالْمَجْنُونِ) قەدەغەکردنی مرۆڤی شێتە، هەم (وَالصَّبِيِّ) قەدەغەکردنی منداڵە، هەم (وَالْمُبَذِّرِ) قەدەغەکردنی ئەو مرۆڤەیە: کە ماڵیخۆی بە فیڕۆ دەدا: کە پێی دەگوترێ (سَفِيه)، خوایگەورە دەفەرموێ:

فَبِالْجُنُونِ تَنْسَلِبُ الْوِلاَيَاتُ وَاِعْتِبَارُ الأَقْوالِ، وَيَرْتَفِعُ بِالإِفاقَةِ، وَحَجْرُ الصَّبِيِّ يَرْتَفِعُ بِبُلُوغِهِ رَشِيداً، وَالْبُلُوغُ بِاسْتِكْمالِ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً،

﴿فَإِنْ كَانَ الَّذِى عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لاَيَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ﴾ ئەو کەسەی مافی لە سەرە، ئەگەر (سفيه)–واتە: ماڵ بەفیڕۆدەر– بوو، یان بێهێز بوو: وەك منداڵ، یان نەیئەتوانی بڵێ، بە هۆی شێتی، یان لاڵی، هەر یەکێك لەوانە با سەرپەرشتکارەکەی بڵێو نووسەرەکەش بنوسێ. واتە: چونکە ئەوانە قەدەغەیان لە سەر داندراوە.

(فَبِالْجُنُونِ) جا بە هۆی شێتبوونی مرۆڤ (تَنْسَلِبُ الْوِلاَيَاتُ) گشت سەرپەرشتکاریەکی شەرعیی لادەچێ، هەم (وَاِعْتِبارُالأَقْوالِ) ئیعتباریش بە هیچ گۆتەیەکی ناکرێ: وەك موسوڵمانبوونو کافربوونو گشت مامڵەتێکیتری دونیایی.

ئینجا بزانە: منداڵی نەفام وەکو شێت وایە، واتە: هیچ مامڵەتێکی دونیای دروست نابێ، ئیسلامبوونو کافربوونیشی دروست نابێ، بەڵام منداڵی فامیدە خواپەرستیەکانی دروست دەبن، هەروەها بۆ دیاری پێداناردنو بۆ بانگکردنە سەر زیافەت قسەکانی ڕەچاو دەکرێن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

دیسان بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا: ئیسلامبوونی منداڵ –بە بێئیزنی سەرپەرشتکارەکەی– دروست دەبێ، هەم کڕینو فرۆشتنو ئەو جۆرە مامڵەتانەشی بە ئیزنی سەرپەرشتکارەکەی دروست دەبن، بەو مەرجەی مەبەستی کڕینو فرۆشتن بزانێ، هەروەك لە (مجمع الأنهر)دا فەرموویەتی.

(وَيَرْتَفِعُ) قەدەغە لە سەر شێت لادەچێ (بِالإِفاقَةِ) بە چاکبوونەوەی لە شێتیەکەی، هەروەها (وَحَجْرُالصَّبِيِّ يَرْتَفِعُ) قەدەغەکردنی منداڵیش لادەچێ (بِبُلُوغِهِ رَشِيداً) بە بلۆغبوونی لە حاڵەتێکیوەهادا: کە بۆ دینو دونیای بگونجێ، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوالَهُمْ﴾ ئەگەر منداڵەکان بلۆغیان بوو و گونجانی دینو دونیاتان لێ دیتن، ماڵەکەیخۆیانیان بدەنەوە.

هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يُفِيقَ﴾ حديث صحيح رواه اصحاب السنن، نووسینی

تاوان له سەر سێ کەسان لادراوە: له سەر خەوتوو تا هەشیار دەبێتەوە، له سەرمنداڵ تا بلۆغی دەبێ، له سەر شێت تا چاك دەبێتەوە.

﴿ باسی بلۆغبوونی منداڵ ﴾

(وَالْبُلُوغُ) بلۆغبوونی نێر و مێ به یەکێك لەم دووانە دەبێ، یەکەم: (بِاسْتِکْمالِ خَمْسَ عَشْرَةَ سَنَةً) به تەواوکردنی پانزە ساڵی مانگی: کە هەر ساڵێك له دوانزە مانگیئیسلامی پێك دێو أَوْ خُـــرُوجِ الْمَنِـــيِّ، وَوَقْـــتُ إِمْكانِـــهِ اِسْـــتِكْمالُ تِسْـــعِ سِـــنِينَ، وَنَبـــاتُ الْعانَـــةِ يَقْتَضِـــى الْحُكْـــمَ بِبُلُـــوغِ وَلَـــدِ الْكـــافِرِ لاَ الْمُسْـــلِمِ فِـــى الأَصَـــحِّ، وَتَزِيدُ الْمَرْأَةُ حَيْضاً وَحَبَلاً، وَالرُّشْدُ صَلاَحُ الدِّينِ وَالْمالِ، فَلاَ يَفْعَلُ مُحَرَّماً يُبْطِلُ الْعَدالَةَ،

دەکاتە (354) ڕۆژ ﴿عَنْ اِبْنِ عمَر رَضِىاللهُ عَنْهُما: عُرِضْتُ عَلَىرَسُولِ اللهِﷺ يَوْمَ أُحُدٍ وَأَنا ابْنُ أَرْبَعَ عَشْرَةَ فَلَمْ يُجِزْنِى، وَعُرِضْتُ عَلَيْهِ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَأَنا اِبْنُ خَمْسَ عَشْرَةَ فَأَجازَنِى﴾ رواه الشيخان، (ابن عمر) فەرمووی: له جەنگی(ئوحود) منیان هێنا لای پێغەمبەرﷺ، ئەویش ڕێگای نەدام بچمە جەنگ؟ چونکە تەمەنم چواردە ساڵان بوو، بەڵام له جەنگی(خندق) ڕێگەی دام بچمە جەنگ؟ چونکە تەمەنم پانزە ساڵان بوو، واتە: گەورە بوبوم.

دووەم: (أَوْ خُرُوجِ الْمَنِيِّ) یان به هاتنەدەرەوەی(مَنِی)، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا بَلَغَ الأَطْفالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا﴾ هەر کاتێك منداڵەکان گەیشتنە حاڵەتی (مَنـی)هـاتن، بـا ئیزن وەربگرن. هەروەها له حەدیسی سێ کەسەکەیڕابردووشدا پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی: ﴿وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ﴾. واتە: (إحتلام) به هاتنەدەرەوەی(مَنِی) دەگوترێ.

(وَوَقْتُ إِمْكانِهِ) کاتی گونجانی هاتنەدەرەوەی(مَنِی) له نێر و له مێ (اِسْتِكْمالُ تِسْعِ سِنِينَ) تەواوکردنی نۆ ساڵیمانگییە، کەواتە: هەر کاتێك له تەمەنی نـۆ سـاڵیو بـەو لاوە—کـوڕ، یان کچ— (مَنِی)ی هاتـە دەرەوە، یـان تەمـەنی پـانزە سـاڵیمانگییان تـەواو کـرد، ئـەوە هەردووکیان بڕیاری بلۆغبوونیان بۆ دەدرێ، واتە: له قۆناغی منداڵی دەردەچنو دەگەنـە قۆناغی گەورەیی.

(وَنَباتُ الْعانَةِ) پەیدابوونی موویژێر له بەری نێر و مێ، نیشانەیەکی وەهایە: کە (يَقْتَضِى الْحُكْمَ بِبُلُوغِ وَلَدِالْكافِرِ) وا دەگەیەنێ: بڕیاری بلۆغبوون بۆ منداڵی کافران بدرێ (لاَ الْمُسْلِمِ) نەك منداڵیموسوڵمانان (فِىالأَصَحِّ) له فەرموودەیڕاستتردا.

(وَتَزِيدُالْمَرْأَةُ) ئـافرەت دوو شـتیتری زیـاد لـە پیـاو هەنـە: کـە بلـۆغی پـێ دەبـێ: یەکـەم: (حَيْضـاً) هـەر کاتێـك لـە تەمـەنی نـۆ سـاڵیو بـەولاوە خـوێنی حـەیز ببینـێ. دووەم: (وَحَبَلاً) هەر کاتێك ئاوس بوو، واتە: به یەکێك لەو دووانەش ئافرەت بلۆغی دەبێ.

(وَالرُّشْدُ) پێناسەی ڕەشیدی، واتە: گونجان ئەمەیە: (صَلَاحُ الدِّينِ وَالْمالِ) بۆ بەرژەوەندی ئایینو ماڵیخۆی بگونجێ.

کەوابو: (فَلاَ يَفْعَلُ مُحَرَّماً) نابێ نە بە کرداروو نە بە گوفتار حەڕامێکی وەها بکا: کە (يُبْطِلُ الْعَدالَةَ) دادپەروەریەتی هەڵبوەشێنێتەوە: وەك گوناهێکی گەورە بکا، یان بەردەوام بێ لە سەر گوناهە بچووکەکان بە حاڵەتێکی وەها: خواپەرستیەکەی زاڵ نەبێ بە سەرگوناهەکانیدا.

وَلاَ يُبَذِّرُ بِأَنْ يُضَيِّعَ الْمالَ بِاحْتِمالِ غَبْنٍ فاحِشٍ فِالْمُعامَلَةِ أَوْ رَمْيِهِ فِي بَحْرٍ أَوْ إِنْفاقِهِ فِي مُحَرَّمٍ، وَالأَصَحُّ أَنَّ صَرْفَهُ فِالصَّدَقَةِ وَوُجُوهِ الْخَيْرِ وَالْمَطاعِمِ وَالْمَلاَبِسِ الَّتِي لاَ تَلِيقُ بِحالِهِ لَيْسَ بِتَبْذِيرٍ، وَيُخْتَبَرُ رُشْدُ الصَّبِيِّ وَيَخْتَلِفُ بِالْمَراتِبِ: فَيُخْتَبَرُ وَلَدُ التَّاجِرِ بِالْبَيْعِ وَالشِّراءِ وَالْمُماكَسَةِ فِيهِما، وَوَلَدُ الزَّرَّاعِ بِالزِّراعَةِ وَالنَّفَقَةِ عَلَى الْقُوَّامِ بِها، وَالْمُحْتَرِفُ بِما يَتَعَلَّقُ بِحِرْفَتِهِ، وَالْمَرْأَةُ بِما يَتَعَلَّقُ بِالْغَزْلِ وَالْقُطْنِ وَصَوْنِ الأَطْعِمَةِ عَنِ الْهِرَّةِ وَنَحْوِها، وَيُشْتَرَطُ تَكَرُّرُ الإِخْتِبارِ مَرَّتَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ،

(وَ) لەبارەی ماڵیش (لاَ يُبَذِّرُ) ماڵی خۆی بە فیڕۆ نەدا (بِأَنْ يُضَيِّعَ الْمالَ) وەك ماڵی خۆی لە دەست بدا (بِاحْتِمالِ غَبْنٍ فاحِشٍ) بە هۆی ڕازیبوون بە زەرەرێکی زۆر (فِيالْمُعامَلَةِ) لە کڕینو فرۆشتندا (أَوْ رَمْيِهِ فِي بَحْرٍ) یان ماڵیخۆی فڕێبداتە ناو دەریا (أَوْ إِنْفاقِهِ فِيمُحَرَّمٍ) یان ماڵیخۆی لە شتی حەڕام خەرج بکا.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ صَرْفَهُ فِيالصَّدَقَةِ) خەرجکردنی ماڵ بە سەر هەژاراندا‌و (وَوُجُوهِ الْخَيْرِ) بۆ کاروباری چاکەو (وَالْمَطاعِمِ) بۆ خواردنو (وَالْمَلاَبِسِ الَّتِي) بۆ جلو بەرگێکی وەها: کە (لاَ تَلِيقُ بِحالِهِ) شیاوی وەزعی خۆی نەبن (لَيْسَ بِتَبْذِيرٍ) هیچێکیان بەفیڕۆدان نیە.

(وَيُخْتَبَرُ رُشْدُالصَّبِيِّ) واجبە: لە لایەن سەرپەرشتکارەکەوە گونجانی منداڵ بۆ ئایینو دونیای تاقی بکرێتەوە (وَيَخْتَلِفُ بِالْمَراتِبِ) تاقیکردنەوەکەش بە گوێرەی وەزعی منداڵەکە دەگۆڕێ، کەوابو: (فَيُخْتَبَرُ وَلَدُالتَّاجِرِ) منداڵی بازرگان تاقی دەکرێتەوە (بِالْبَيْعِ وَالشِّراءِ) بە کڕینو فرۆشتنو (وَالْمُماكَسَةِ فِيهِما) هەم بە سەوداو خۆگیرکردن لە کڕینوفرۆشتندا بۆ قازانج کردن.

(وَوَلَدُالزَّرَّاعِ) منداڵی کشتوکاڵکەریش تاقی دەکرێتەوە (بِالزِّراعَةِ) بە داچاندنی کشتوکاڵو (وَالنَّفَقَةِ عَلَىالْقُوَّامِ بِها) هەم بە مەسرەف کردن لە کرێکارەکانی بەرژەوەندی کشتوکاڵ: وەك جووتیارو پاسەوانو ئاودەر (وَالْمُحْتَرِفُ) منداڵیپیشەکاریش تاقی دەکرێتەوە (بِما يَتَعَلَّقُ بِحِرْفَتِهِ) بەو جۆرە شتەی پەیوەندی بە پیشەکەیەوە هەیە.

(وَالْمَـرْأَةُ) هـەروەها ئـافرەتیش تـاقی دەكرێتـەوە (بِمـا يَتَعَلَّـقُ بِـالْغَزْلِ وَالْقُطْـنِ) بـەو شتانەی پەیوەندی بە ڕستنو لۆكەوە هەیە: وەك ڕستنو تەشیو پەڕەكردن، هەم (وَصَوْنِ الأَطْعِمَـةِ عَـنِ الْهِـرَّةِ) پاراسـتنی خـۆراك لـە پشـیلەو (وَنَحْوِهـا) لـە شـتی وەكـو پشـیلەش: وەك مشكو مریشك.

(وَيُشْـتَرَطُ تَكَـرُّرُ الإِخْتِبـارِ مَـرَّتَيْنِ أَوْ أَكْثَـرَ) بـە مـەرج دادەنـدرێ: دوو جـار، یـان زیـاتر تاقیكردنەوەكە دووبارە ببێتەوە.

وَوَقْتُـهُ قَبْـلَ الْبُلُـوغِ، وَقِيـلَ بَعْـدَهُ، فَعَلَـىالأَوَّلِ اَلأَصَـحُّ أَنَّـهُ لاَ يَصِـحُّ عَقْـدُهُ بَـلْ يُمْـتَحَنُ فِـى الْمُماكَسَـةِ فَـإِذَا أَرادَالْعَقْـدَ عَقَـدَالْوَلِيُّ، فَلَـوْ بَلَـغَ غَيْرَرَشِـيدٍ دامَ الْحَجْـرُ، وَإِنْ بَلَـغَ رَشِـيداً اِنْفَـكَّ بِـنَفْسِ الْبُلُـوغِ وَأُعْطِـيَ مالَـهُ، وَقِيـلَ يُشْـتَرَطُ فَكُّ الْقاضِى، فَلَوْ بَذَّرَ بَعْدَ ذَلِكَ حُجِرَ عَلَيْهِ، وَقِيلَ يَعُودُالْحَجْرُ بِلاَإِعادَةٍ، وَلَوْ فُسِّقَ لَمْ يُحْجَرْ عَلَيْهِ فِى الأَصَحِّ، وَمَنْ حُجِرَ عَلَيْهِ لِسَفَهٍ طَرَأَ فَوَلِيُّهُ الْقَاضِى، وَقِيلَ وَلِيُّهُ فِى الصِّغَرِ،

(وَوَقْتُهُ) كاتی ئەو تاقیكردنەوەیە (قَبْلَ الْبُلُوغِ) پێش بلۆغبوونی منداڵەكەیە، چونكە خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَابْتَلُوا الْيَتَامَى﴾ یەتیمەكان تاقی بكەنەوە. واتە: چونكە ئەگەر بلۆغی بوو، یەتیمەی نامێنێ.

(وَقِيلَ بَعْدَهُ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: لـە دوای بلۆغبوونـە (فَعَلَىالأَوَّلِ) جـا لـە سـەر فـەرموودە یەكەمەكـەی بـەهێز (الأَصَحُّ أَنَّـهُ لاَيَصِـحُّ عَقْـدُهُ) مامڵـەت بەسـتنی منداڵەكـە دروست نابێ (بَلْ يُمْتَحَنُ فِىالْمُماكَسَةِ) بەڵكو لە سەوداكردنەكەدا تـاقی دەكرێتـەوە (فَـإِذَا أَرادَالْعَقْدَ) جـا هـەر كاتێك ویسـتی مامڵەتەكـە ببەسـتێ (عَقَدَالْوَلِيُّ) سەرپەرشـتكارەكەی مامڵەتەكە دەبەستێ.

(فَلَوْ بَلَغَ غَيْرَ رَشِيدٍ) جا ئەگەر منداڵەكە بلۆغی بوو لە حاڵەتێكیوەهادا: كە بۆ دینو دونیای نەدەگونجا (دامَ الْحَجْرُ) ئەوە لە دوای بلۆغبوونیش قەدەغەكردنەكەی هەر بەردەوام دەبێ، بەڵام (وَإِنْ بَلَغَ رَشِيداً) ئەگەر بلۆغی بوو و بۆ دینو دونیاشـی دەگونجـا، ئـەو كاتـە (انْفَـكَّ الْحَجْرُ) قەدەغەكەی لە سـەر لادەچـێ (بِـنَفْسِ البُلُـوغِ) بـە خـودی بلۆغبوونەكـە، كـەوابو: (وَأُعْطِـيَ مالَـهُ) ماڵەكـەیخۆی دەدرێتـەوە دەسـتی (وَقِيـلَ يُشْـتَرَطُ فَـكُّ الْقاضِـى) لـە فەرموودەیەكی بێهێزدا مەرجە: قازی قەدەغەكە لاببا.

(فَلَوْ بَذَّرَ بَعْدَ ذَلِكَ) جا ئەگەر لە دوای بلۆغبوونو گونجانەكە مـاڵیخۆی بـەفیڕۆ دەدا، ئـەو كاتـەش (حُجِـرَ عَلَيْـهِ) لـە لایـەن قازیـیـەوە قەدەغـەی لـە سـەر دادەنـدرێ (وَقِيـلَ) لـە فەرموودەیەكی بێهێزدا (يَعُودُالْحَجْرُ بِلاَ إِعادَةٍ) قەدەغەكردنەكەی دێتەوە سەر بێ ئەوەی لە سەری دابندرێتەوە (وَلَوْ فُسِّقَ) ئەگەر لە دوای بلۆغبوونو گونجان فاسق بو، ئەو كاتە (لَمْ

يُحْجَرْ عَلَيْهِ) قەدەغەی لە سەر دانانـدرێ (فِيالأصَحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاسـتتردا، چـونکە پێشینەکان قەدەغەیان لە سەر فاسقەکان دانەناوە.
(وَمَنْ حُجِرَ عَلَيْهِ) هەر کەسێك قەدەغەی لە سەر داندرابێ (لِسَفَهٍ طَرَأَ) بە هۆی (سَـفیه)ی، واتە: ماڵ بە فیڕۆدانێك کـە لـە دوای بلۆغبـوون هاتبێتـە سـەری، ئـەوە (فَوَلِيُّـهُ الْقَاضِـی) سەرپەرشتکارەکەی وی قازییە (وَقِيلَ) لـە فەرموودەیـەکی بـێهێزدا (وَلِيُّـهُ فِـی الصِّـغَرِ) سەرپەرشتکارەکەی هەر ئەو سەرپەرشتکارەی سەردەمی منداڵیەتی.
وَلَـوْ طَـرَأَ جُنُـونٌ فَوَلِيُّـهُ وَلِيُّـهُ فِالصِّـغَرِ، وَقِيـلَ الْقاضِـی، وَلاَ يَصِـحُّ مِنَ الْمَحْجُورِ عَلَيْهِ لِسَفَهٍ بَيْعٌ وَلاَ شِراءٌ وَلاَ إِعْتاقٌ وَهِبَةٌ وَنِكاحٌ بِغَيْرِ إِذْنِ وَلِيِّهِ، فَلَو اشْتَرَى أَوِ اقْتَـرَضَ وَقَـبَضَ وَتَلِـفَ الْمَـأْخُوذُ فِـی يَـدِهِ أَوْ أَتْلَفَـهُ فَـلاَ ضَـمانَ فِالْحـالِ وَلاَ بَعْدَ فَكِّ الْحَجْرِ، سَواءٌ عَلِمَ حالَهُ مَنْ عامَلَهُ أَوْ جَهِلَ، وَيَصِحُّ بِإِذْنِ الْوَلِيِّ نِكاحُهُ، لاَ التَّصَرُّفُ الْمالِيُّ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يَصِحُّ إِقْرارُهُ بِدَيْنٍ قَبْلَ الْحَجْرِ أَوْ بَعْدَهُ، وَكَذَا بِإِتْلاَفِ الْمالِ فِالأَظْهَرِ، وَيَصِحُّ بِالْحَدِّ وَالْقِصاصِ، وَطَلاَقُهُ وَخُلْعُهُ وَظِهارُهُ وَنَفْيُهُ النَّسَبَ بِلِعانٍ،

(وَلَوْ طَرَأَ جُنُونٌ) ئەگەر لە دوای بلۆغبوون شێتیی بە سەردا هات، واتە: شێت بوو، ئـەوە (فَوَلِيُّـهُ) سەرپەرشـتکارییەوی (وَلِيُّـهُ فِیالصِّـغَرِ) هـەر ئـەو سەرپەرشـتکارەی سـەردەمی منداڵیەتی (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (الْقاضِی) سەرپەرشتکاری وی قازییە.
(وَلاَ يَصِحُّ مِنَ الْمَحْجُورِ عَلَيْهِ لِسَفَهٍ) ئەو کەسەی بە هۆی ماڵ بە فیڕۆدان قەدەغەی لە سەر داندراوە، لەلای دروست نابێ (بَيْعٌ وَلاَ شِراءٌ) هیچ کڕینو هیچ فرۆشـتنێك (وَلاَ إِعْتـاقٌ) هـیچ کۆیلە ئازادکردنێكو (وَهِبَةٌ) هیچ بەخشینێك (وَ) هەروەها (نِكـاحٌ) مـارەبڕینی بـۆ خۆیشـی دروست نیە (بِغَيْرِ إِذْنِ وَلِيِّهِ) بە بێئیزنی سەرپەرشتکارەکەی.
(فَلَواشْتَرَى) جا ئەگەر قەدەغەکراوەکە شتێکی کڕی (أَوِ اقْتَرَضَ) یان شـتێکی قـەرز کـرد (وَقَبَضَ) شتەکەشی وەرگرتو (وَتَلِفَ الْمَأْخُوذُ فِی يَدِهِ) ئەو شتە وەرگیراوەش لە دەستی خۆیدا فەوتا (أَوْ أَتْلَفَهُ) یان بەخۆی فەوتاندی (فَلاَ ضَمانَ فِیالْحالِ) ئێستا نابێتـە زامـین (وَلاَ بَعْدَ فَكِّ الْحَجْرِ) هەروەها لە دوای لاچوونی قەدەغەش نابێتە زامـین (سَواءٌ) جیـاوازی نیەو یەکسانە (عَلِمَ حالَهُ مَنْ عامَلَهُ) ئەو کەسەی مامڵەتی لەگەڵ کردوە زانیبی قەدەغـەی لەسەر داندراوە (أَوْ جَهِلَ) یان نەیزانیبێ.
(وَيَصِحُّ بِإِذْنِ الْوَلِيِّ) دروسـت دەبـێ: بـە ئیزنـی وەلیەکـەی (نِكاحُـهُ) ژن مـارەکردنی سەفیهەکە (لاَ التَّصَرُّفُ الْمالِيُّ) بەڵام دەستکاریەکانی ماڵیی دروست نیە (فِیالأصَحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا (وَلاَ يَصِحُّ) دروست نابێ: (إِقْرارُهُ بِدَيْنٍ قَبْلَ الْحَجْرِ) دانپێداهێنانی سەفیهەکە: بـە قـەرزێك کـە پـێش قەدەغـەکردن کەوتبێتـە سـەری (أَوْ بَعْدَهُ) یـان پـاش

قەدەغەکردن (وَكَذَا) هەروەها دانیپێداهێنانی دروست نابێ (بِإِتْلَافِ الْمَالِ) بە فەوتاندنی ماڵێك (فِی الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

بەلام (وَيَصِحُّ بِالْحَدِّ) دانیپێداهێنان بە سزای تاوان دروست دەبێ، هەم (وَالْقِصاصِ) بە کوشتنی لە تۆڵەش دروست دەبێ (وَ) هەروەها (طَلَاقُهُ) تەلاقدانی دروست دەبێو (وَخُلْعُهُ) تەلاقی بەرامبەر وەرگرتنی ماڵێك دروست دەبێو (وَظِهارُهُ) زیهاری دروست دەبێو (وَنَفْيُهُ النَّسَبَ بِلِعانٍ) هەم نەفیکردنی منداڵیشی بە لەعنەتکردن دروست دەبێ: وەك بڵێ: ئەم منداڵە هی من نیە.

وَحُكْمُهُ فِي الْعِبادَةِ كَالرَّشِيدِ لَكِنْ لاَ يُفَرِّقُ الزَّكاةَ بِنَفْسِهِ، وَإِذَا أَحْرَمَ بِحَجٍّ فَرْضٍ أَعْطَى الْوَلِيُّ كِفايَتَهُ لِثِقَةٍ يُنْفِقُ عَلَيْهِ فِي طَرِيقِهِ، وَإِنْ أَحْرَمَ بِتَطَوُّعٍ وَزادَتْ مُؤْنَةُ سَفَرِهِ عَنْ نَفَقَتِهِ الْمَعْهُودَةِ فَلِلْوَلِيِّ مَنْعُهُ، وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ كَمُحْصَرٍ فَيَتَحَلَّلُ، قُلْتُ: وَيَتَحَلَّلُ بِالصَّوْمِ إِنْ قُلْنا لِدَمِ الإِحْصارِ بَدَلٌ لأَنَّهُ مَمْنُوعٌ مِنَ الْمالِ، وَلَوْ كانَ لَهُ فِي طَرِيقِهِ كَسْبٌ قَدْرَ زِيادَةِ الْمُؤْنَةِ لَمْ يَجُزْ مَنْعُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(فَصْلٌ) وَلِيُّ الصَّبِيِّ أَبُوهُ ثُمَّ جَدُّهُ ثُمَّ وَصِيُّهُما ثُمَّ الْقَاضِي،

(وَحُكْمُهُ فِي الْعِبادَةِ) بڕیاری شەرع لە بارەی سەفیهەکە: لە خواپەرستندا (كَالرَّشِيدِ) وەك مرۆڤی ڕەشید وایە، واتە: خواپەرستیەکانی دروستن (لَكِنْ) بەلام (لاَ يُفَرِّقُ الزَّكاةَ بِنَفْسِهِ) نابێ-بێئیزنی وەلیەکەی- زەکاتیخۆی بەش بکا (وَإِذَا أَحْرَمَ بِحَجٍّ فَرْضٍ) هەر کاتێك سەفیهەکە ئیحرامی بەست بە حەجێکیواجب (أَعْطَى الْوَلِيُّ كِفايَتَهُ لِثِقَةٍ) سەرپەرشتکارەکە ئەرکی حەج کردنەکەی دەداتە دەست باوەڕ پێکراوێك (يُنْفِقُ عَلَيْهِ فِي طَرِيقِهِ) تاکو لە ڕێگای حەجدا مەسرەفی بەخێوکردنی بداتێ تا دەگەڕێتەوە.

(وَإِنْ أَحْرَمَ بِتَطَوُّعٍ) هەر کاتێك سەفیهەکە ئیحرامی بەست بە حەجی سوننەت (وَزادَتْ مُؤْنَةُ سَفَرِهِ) ئەرکی سەفەری حەجەکەی زیاتر بوو (عَنْ نَفَقَتِهِ الْمَعْهُودَةِ) لە ئەرکی بەخێوکردنی ماڵەوەی (فَلِلْوَلِيِّ مَنْعُهُ) بۆ سەرپەرشتکارەکەی دروستە: قەدەغەی بکا لە حەج کردن (وَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (أَنَّهُ كَمُحْصَرٍ) ئەم قەدەغەکراوەش وەك قەدەغەکراوی حەج وایە: کە باسمان کرد، کەوابو: (فَيَتَحَلَّلُ) ئیحرامی خۆی دەشکێنێ (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (وَيَتَحَلَّلُ بِالصَّوْمِ) ئیحرامی خۆی دەشکێنێو بەڕۆژوو دەبێ (إِنْ قُلْنا لِدَمِ الإِحْصارِ بَدَلٌ) ئەگەر بە فەرموودەی بەهێزتر بڵێین: خوێنی قەدەغەکردنیحەج جێگری هەیە (لأَنَّهُ مَمْنُوعٌ مِنَ الْمالِ) چونکە سەفیهەکە قەدەغەکراوە ماڵیخۆی خەرج بکا، بەلام (وَلَوْ كانَ لَهُ فِي طَرِيقِهِ كَسْبٌ) ئەگەر سەفیهەکە لە ڕێگای حەجدا کەسابەتێکی وەهای دەکرد: کە (قَدْرَ زِيادَةِ الْمُؤْنَةِ) بە ئەندازەی ئەرکە زێدەکە دەبو، ئەوە (لَمْ يَجُزْ مَنْعُهُ) دروست نیە قەدەغەی بکا لە حەج کردن (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: له باسى(وَلِيِّ): سەرپەرشتكارى منداڵ و شێت ﴾

(وَلِيُّ الصَّبِيِّ) سەرپەرشتكارى منداڵ–چ نێر، چ مێ– هەروەها سەرپەرشتكارى شێت–چ نێر، چ مێ– هەروەك ڕابرا (أَبُوهُ) باوكى خۆيەتى (ثُمَّ) ئينجا ئەگەر باوكى نەبو (جَدُّهُ) باپيرەى خۆيەتى، واتە: باوكى باوكو بە سەرەوەتر (ثُمَّ) ئينجا لە دواى باپيرە (وَصِيُّهُمَا) سەروەسێتى باوكو باپيرە، واتە: ئەو پياوەى باوك، يان باپيرە داينـاوە تاكو سەرپەرشتى منداڵەكە بكا (ثُمَّ) ئينجا ئەگەر سەروەسێت نەبو (اَلْقَاضِي) ئەو كاتە قازى، وَلاَ تَلِي الأُمُّ فِي الأَصَحِّ،

يان ئەميندارێكى قازى سەرپەرشتى منداڵەكە دەكا، چونكە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿اَلسُّلْطانُ وَلِيُّ مَنْ لاَ وَلِيَّ لَهُ﴾ رواه الترمذي بسند حسن، كاربەدەست سەرپەرشتكارى ئەو كەسەيە: كە سەرپەرشتكارى نيە.

(وَلاَ تَلِي الأُمُّ) دايك نابێتە سەرپەرشتكارى شێتو منداڵ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەى ڕاستتردا، بەڵام لە فەرموودەيەكىتردا: ئەگەر باوكو باپيرە نەبون، ئەو كاتە دايك دەبێتە سەرپەرشتكارى منداڵەكەو شێتەكە، بەڵكو دايك لە سەروەسێتەكەى باوكو باپيرەش لەپێشترە بۆ سەرپەرشتى منداڵەكە، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموويانە.

﴿ ماڵ چاككردنەوەى شێت و يەتيم ﴾

هەر منداڵێك، يان هەر شێتێك باوكو باپيرەى نەمابن، ئەوە بۆ خزمە نێرينەكانى–وەكو براو مام– دروستە: شێتەكەو منداڵەكە بە ماڵى ئەوان بەخێو بكەن، بەڵكو ئەگەر قازى بە شەرعى ئيسلام ڕەفتارى نەدەكرد، واجبە: خزمە نێرينەكانو پياوماقوڵانىشوێنەكە، يان خاوەن دەسەڵاتێكىشوێنەكە دەستكارى ماڵى شێتو منداڵ بخەنە ئەستۆى خۆيان، واتە: يەكێكى ئەمينو موسوڵمان بكەنە سەرپەرشتكارى ئەوان، هەرچەند بە كرێش بێ.

جا ئەگەر بە(تَقْلِيد)ى فەرموودە بێهێزەكەىڕابردوو: دايكىمنداڵەكە بكەنە سەرپەرشتكار –بە كرێ، يان بێكرێ– ئەوە باشتريشە، بەو مەرجەى دايكەكە ئەمينو موسوڵمان بێ، كەواتە: كرێى سەرپەرشتكار لە ماڵى شێتەكەو منداڵەكە ديارى دەكەن.

ئينجا بزانە: بۆ سەرپەرشتكارەكە دروستە: خواردەمەنىىخۆى تێكەڵى خواردەمەنىى شێتەكەو منداڵەكە بكا، بەو مەرجەى بەرژەوەندى ئەوانى تێدا بێ، جا لەو حاڵەتەدا بۆ سەرپەرشتكارەكە دروستە: ميواندارى بەو ماڵە تێكەڵە بكاو بە خێريش بيداتە خەڵك، بەو مەرجەى شێتەكەو منداڵەكە ئەندازەى مافىخۆيان بۆ بمێنێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ئەم باسە ڕوون كراوەتەوە، جا لە كوردستاندا بەم تێكەڵكردنە دەگوترێ: (ماڵ چاككردنەوەى يەتيم).

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر منداڵێك، یان شێتێك باوكی، یان دایكی، یان برایەكی بكوژرێ، یان ماڵی بفەوتێندرێ، یـان زیـانێكی لاشـەیی لێبدرێ: وەك برینـدار بكـرێ، یـان ئەنـدامێكی بشكێندرێ، ئەوە بۆ سەرپەرشتكارەكەی دروست نیە: تاوانكارەكە ببورێ، یان لەو تۆڵەی شەرع دیاریی كردوە، كەمتری لێوەربگرێ، بە بەڵگەی ئایەتەكەیداهاتوو، جیاوازی نیـە سەرپەرشـتكارەكە: بـاوك، یـان بـاپیرە بـێ، یـان كەسـێكیتر بـێ، جـا ئەگـەر تاوانەكـە كوشــتنەوەی لــە تۆڵــەی بــۆ دانـدرابێ، ئــەو كــاتە واجــبە: چــاوەڕوانی بلوغــبوونی

وَيَتَصَــــرَّفُ الْــــوَلِيُّ بِالْمَصْــــلَحَةِ، وَيَبْنِــــي دُورَهُ بِــــالطِّينِ وَالآجُــــرِّ لاَ اللِّــــبْنِ وَالْجِــــصِّ، وَلاَ يَبِيــــعُ عَقَــــارَهُ إِلاَّ لِحاجَــــةٍ أَوْ غِبْطَــــةٍ ظَــــاهِرَةٍ، وَلَــهُ بَيْــعُ مالِــهِ بِعَــرْضٍ وَنَسِــيئَةٍ لِلْمَصْــلَحَةِ، وَإِذَا بَــاعَ نَسِــيئَةً أَشْــهَدَ وَارْتَهَــنَ بِــهِ، وَيَأْخُذُ لَهُ بِالشُّفْعَةِ أَوْ يَتْرُكُ بِحَسَبِ الْمَصْلَحَةِ، وَيُزَكِّي مالَهُ، وَيُنْفِقُ عَلَيْهِ بِالْمَعْرُوفِ،

منداڵەكەو چاكبوونەوەی شێتەكە بكرێ، هەروەك لە پەڕتوكی بریندارکردنو كوشتندا ئەو مەسەلەیە ڕوون دەكەینەوە، إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى.

كــەوابو: (وَيَتَصَــرَّفُ الْــوَلِيُّ بِالْمَصْــلَحَةِ) واجبــە: سەرپەرشــتكارەكە بــە گــوێرەی بەرژەوەندی شـێتەكەو منداڵەكـە دەسـتكاری ماڵەكـەیان بكـا، خوایگـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَلاَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ نزیك ماڵی یەتیم مەكەون تـەنها بـە ڕێگایـەكی چاكتر نەبێ. كەوابو: واجبە ملكو ماڵەكەی بپارێزێو بـە ئەنـدازەی زەكـاتو بـەخێوكردن قازانجی لێوەدەست بێنێ.

هەم (وَيَبْنِيدُورَهُ) خانووەكانیشـیان بـۆ دروسـت بكـا (بِـالطِّينِ وَالآجُـرِّ) بـە قـوڕو خشـتی سـوركراوە (لاَ اللِّـبْنِ وَالْجِـصِّ) نــەك بــە خشـتیقوڕو گــەچ، بــەڵام زۆر لــە زانایـان ئــەو فەرموودەیان هەڵبژاردوە: كـە بـەگوێرەی عـادەتی شـوێنەكە خانووەكـە دروست دەكـا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يَبِيعُ عَقارَهُ) نابێ سەرپەرشتكارەكە زەمینو باغی هیچێكیان بفرۆشێ (إِلاَّ لِحاجَةٍ) تەنها لەبەر پێویستی ئەوان نەبێ: وەك ترسی ستەمكارو ترسی خراپبوون (أَوْ غِبْطَةٍ ظاهِرَةٍ) یان لەبەر قازانجێكی ئاشكرا: وەك بە زیاتر لە پارەی هاوێنەی خۆی بیفرۆشێ، یان بەو پارەیە شتێكی باشتریان بۆ بكڕێتەوە.

(وَلَهُ بَيْعُ مالِهِ) هەروەها بۆ سەرپەرشتكارەكە دروستە: ماڵی منداڵو شێت بفرۆشێ (بِعَرْضٍ) بە كەلوپەلێكی جگە لە پارە، هەم (وَنَسِيئَةٍ) دروستە بە قەرزیش بیفرۆشێ (لِلْمَصْلَحَةِ) لـە بەر بەرژەوەندی.

بەڵام (وَإِذَا باعَ نَسِيئَةً) هەر كاتێك بە قەرزی فرۆشت (أَشْهَدَ) واجبە: دوو شاهید بگرێو هەم

(وَارْتَهَنَ بِهِ) واجبه بارمتەش بۆ قەرزەکە وەربگرێ.
(و) هەروەها (يَأْخُذُ لَهُ بِالشُّفْعَةِ) سەرپەرشتکارەکە مڵکە هاوبەشەکەی ئەوان بە (شوفعە) بۆیان وەردەگرێتەوە (أَوْ يَتْرُكُ) یان وەریناگرێتەوە (بِحَسَبِ الْمَصْلَحَةِ) واجبە: بەگوێرەی بەرژەوەندی لەو دووانە یەکێکیان بکا.
(وَيُزَكِّي مالَهُ) هەم واجبە: زکاتەکەشیان بۆ بدا، هەروەك لە باسی زەکاتدا ڕابرا (وَيُنْفِقُ عَلَيْهِ بِالْمَعْرُوفِ) بەگوێرەی لێوەشانەوەو عادەتی شوێنەکە بە ماڵەکەیخۆیان بەخێویان دەکا.
فَإِذا ادَّعَى بَعْدَ بُلُوغِهِ عَلَىالأَبِ وَالْجَدِّ بَيْعاً بِلاَ مَصْلَحَةٍ صُدِّقا بِالْيَمِينِ، وَإِنِ ادَّعاهُ عَلَىالْوَصِيِّ وَالأَمِينِ صُدِّقَ هُوَ بِيَمِينِهِ.
(بَابُ الصُّلْحِ)
هُوَ قِسْمانِ: أَحَدُهُما يَجْرِي بَيْنَ الْمُتَداعِيَيْنِ، وَهُوَ نَوْعانِ، أَحَدُهُما: صُلْحٌ عَلَى إِقْرارٍ، فَإِنْ جَرَى عَلَى عَيْنٍ غَيْرِ الْمُدَّعاةِ فَهُوَ بَيْعٌ بِلَفْظِ الصُّلحِ

(فَإِذا ادَّعَى بَعْدَ بُلُوغِهِ عَلَىالأَبِ وَالْجَدِّ) جا هەر کاتێك -منداڵەکە- لە دوای بلۆغبوون، یان لە دوای چاکبوونەوەی لە شێتی، داوایەکی لە سەر باوکی، یان لە سەر باپیرەی هەبو: کە ئەوان (بَيْعاً بِلاَمَصْلَحَةٍ) ماڵیئەویان فرۆشتوە بە بێڕەچاوکردنی بەرژەوەندی-لەو حاڵەتەشدا هیچ شاهیدێك نەبو- ئەوە (صُدِّقا بِالْيَمِينِ) باوەڕ بە باوكو باپیرە دەکرێ ئەگەر سوێند بخۆن، بەڵام (وَإِنِ ادَّعاهُ عَلَىالْوَصِيِّ وَالأَمِينِ) ئەگەر داوایەکەی لە سەر سەروەسێتو ئەمیندارەکە بوو، ئەو کاتە (صُدِّقَ هُوَ بِيَمِينِهِ) باوەڕ بە منداڵەبالغەکەو شێتەچاکبۆوەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخۆن.
﴿ بَابُ الصُّلْحِ: **باسی سولح کردن** ﴾
واتە: پێکهاتن بۆ نەهێشتنی کێشەی دوو کەس، یان زیاتر، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَالصُّلْحُ خَيْرٌ﴾ پێکهاتن باشترە.
هەم پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿اَلصُّلْحُ جائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ صُلْحاً حَرَّمَ حَلالاً أَوْ أَحَلَّ حَراماً﴾ رواه الترمذی وابن حبان وصححاه، پێکهاتن لە نێوان موسوڵمانانندا دروستە، تەنها پێکهاتنێك نەبێ: کە حەرامی پێ حەڵاڵ بکرێ، یان حەڵاڵی پێ حەرام بکرێ.
(هُوَ) سولح کردن (قِسْمانِ) دوو بەشە (أَحَدُهُما) بەشی یەکەمیان: (يَجْرِي بَيْنَ الْمُتَداعِيَيْنِ) ئەو پێکهاتنەیە: کە لە نێوان داواکارو داوا لێکراودا دێتە جێ (وَهُوَ) پێکهاتنی نێوان داواکارو داوا لێکراو (نَوْعانِ) دوو جۆرن: (أَحَدُهُما) جۆری یەکەمیان: (صُلْحٌ عَلَى إِقْرارٍ) پێکهاتنێکە لە سەر دانپێداهێنانیداوالێکراوەکە دەستی پێدەکرێ، یان لە سەر هەبوونی شاهیدی داواکارەکە دەستی پێدەکرێ، جا ئەم جۆرەیان چوار حاڵەتی هەنە:

حاڵەتی یەکەم: (فَإِنْ جَرَى عَلَى عَيْنٍ) ئەگەر پێکهاتنەکە هاتە جێ لە سەر وەرگرتنی شتێکیتری (غَيْرِ الْمُدَّعاةِ) جگە لە شتەکەی داواکراو، وەك داواکار بڵێ: ئەم خانووە هی منە. ئەویش بڵێ: ڕاست دەکەی. یان شاهیدی هەبێ، ئینجا داوالێکراو بڵێ: خانووەکەتم لێ مەستێنەوە، لە جیاتی خانووەکەت ئەم ئۆتۆمبیلەمت دەدەمێ. (فَهُوَ بَيْعٌ) ئەو جۆرە پێکهاتنە دروستەو کڕینو فرۆشتنێکە (بِلَفْظِ الصُّلْحِ) بە وشەی سولح ڕوویداوەو پێی دەگوترێ: (صُلْحُ الْمُعاوَضَةِ)، واتە: پێکهاتنیگۆڕینەوە.

تَثْبُتُ فِيهِ أَحْكامُهُ: كَالشُّفْعَةِ وَالرَّدِّ بِالْعَيْبِ وَمَنْعِ تَصَرُّفِهِ قَبْلَ قَبْضِهِ وَاشْتِراطِ التَّقابُضِ إِنِ اتَّفَقاَ فِعِلَّةِالرِّبا، أَوْ عَلَى مَنْفَعَةٍ فَإِجارَةٌ تَثْبُتُ أَحْكامُها، أَوْ عَلَى بَعْضِ الْعَيْنِ الْمُدَّعاةِ فَهِبَةٌ لِبَعْضِها لِصاحِبِ الْيَدِ فَتَثْبُتُ أَحْكامُها، وَلاَ يَصِحُّ بِلَفْظِ الْبَيْعِ، وَالأَصَحُّ صِحَّتُهُ بِلَفْظِ الصُّلْحِ، وَلَوْ قالَ مِنْ غَيْرِ سَبْقِ خُصُومَةٍ صالِحْنِي عَنْ دارِكَ بِكَذَا فَالأَصَحُّ بُطْلاَنُهُ،

کەوابو: (تَثْبُتُ فِيهِ أَحْكامُهُ) گشت بڕیارەکانی کڕینو فرۆشتنی بۆ دەبێ (كَالشُّفْعَةِ) وەك بە شوفعە وەرگرتنەوەی هاوبەشو (وَالرَّدِّ بِالْعَيْبِ) هەم گەڕاندنەوەی وەرگیراوەکە بە هۆی عەیبداری، هەم پەشیمانبوونەوەکانی مەرجو دانیشگەو (وَمَنْعِ تَصَرُّفِهِ قَبْلَ قَبْضِهِ) هەم وەك قەدەغەی دەستکاریکردنیوەرگیراوەکە پێش وەرگرتنیو (وَاشْتِراطِ التَّقابُضِ) هەم وەك مەرجی لێکوەرگرتن پێش لێکجیابوونەوە (إِنِ اتَّفَقاَ فِي عِلَّةِالرِّبا) ئەگەر هەردوو گۆڕدراوەکان هۆکاری ڕیبایان وەکو یەکتری بون: وەك لەجیاتی جۆ، گەنم وەربگرێ.

حاڵەتی دووەم: (أَوْ عَلَى مَنْفَعَةٍ) یان ئەگەر پێکهاتنەکە هاتە جێ لە سەر وەرگرتنی سودێك لەجیاتی شتەداوکراوەکە، وەك بڵێ: خانووەکەتم لێمەستێنەوە، لەجیاتی خانووەکەت بۆ ماوەی ساڵێك کار بەم ئۆتۆمبیلەم بکە. (فَإِجارَةٌ) ئەو پێکهاتنەش دروستەو بەکرێدانی داواکراوەکەیە، کەوابو: (تَثْبُتُ أَحْكامُها) بڕیارەکانیبەکرێدانی بۆ دەبێ کە لە باسی بەکرێداندا باس کراون، ئەوەش هەر پێی دەگوترێ: (صُلْحُ الْمُعاوَضَةِ) پێکهاتنیگۆڕینەوە.

حاڵەتیسێیەم: (أَوْ عَلَى بَعْضِ الْعَيْنِ الْمُدَّعاةِ) یان ئەگەر پێکهاتنەکە هاتە جێ لە سەر وەرگرتنەوەی بەشێکی شتەداواکراوەکە، وەك بڵێ: نیوەی خانووەکەتم لێوەربگرەو لە نیوەکەیتر ببورە. (فَهِبَةٌ لِبَعْضِها لِصاحِبِ الْيَدِ) ئەو پێکهاتنە دروستەو بەخشینی بەشێکیداواکراوەکەیە بە خاوەن دەستەکەو پێی دەگوترێ: (صُلْحُ الْحَطِيطَةِ) پێکهاتنی داشکاندن، کەوابو: (فَتَثْبُتُ أَحْكامُها) بڕیارەکانی بەخشینی بۆ دەبێ: کە لە باسی بەخشیندا باس کراون.

کەوابو: (وَلاَ يَصِحُّ بِلَفْظِ الْبَيْعِ) بە ووشەی فرۆشتن ئەم پێکهاتنەی داشکاندن دروست نابێ،

چونكە هیچی لەجیاتی وەرنەگیراوە، بەڵام (وَالأَصَحُّ) فـەرموودەی ڕاسـتتر (صِـحَّتُهُ بِلَفْـظِ الصُّلْحِ) بە ووشەی سولح ئەم پێكهاتنەیداشكاندن دروست دەبێ.
(وَلَـوْ قـالَ مِـنْ غَيْـرِ سَبْقِ خُصُـومَةٍ) ئەگـەر بـە بـێڕوودانی هـیچ كێشـەیەك گـوتی (صالِحْنِي عَنْ دارِكَ بِكَذَا) سولحم لەگەڵ بكە لەجیاتی خانووەكەت بەوەندە پارەیە (فَالأَصَحُّ بُطْلانُهُ) بە فەرموودەی ڕاستتر ئەم پێكهاتنە پوچەڵەو دانەمـەزراوە، چـونكە پێشـدا هـیچ كێشەیەك ڕووی نەداوە.

وَلَـوْ صـالَحَ مِـنْ دَيْـنٍ عَلَىعَـيْنٍ صَـحَّ، فَـإِنْ تَوافَقـا فِـى عَلَّـةِ الرِّبـا اُشْـتُرِطَ قَـبْضُ الْعِـوَضِ فِـالْمَجْلِسِ، وَإِلاَّ فَـإِنْ كـانَ الْعِـوَضُ عَيْنـاً لَـمْ يُشْـتَرَطْ قَبْضُـهُ فِـى الْمَجِلِـسِ فِالأَصَـحِّ، أَوْ دَيْنـاً اُشْـتُرِطَ تَعْيِينُـهُ فِـى الْمَجِلِـسِ، وَفِي قَبْضِهِ الْوَجْهانِ، وَإِنْ صالَحَ مِنْ دَيْنٍ عَلَى بَعْضِهِ فَهُوَ إِبْراءٌ عَنْ باقِيهِ

حاڵەتیچوارەم: (وَلَوْ صالَحَ مِنْ دَيْنٍ) ئەگەر سولحی كرد لە قەرزێك (عَلَى عَـيْنٍ) لـە سـەر وەرگرتنی شتێك لەجیاتیقەرزەكە (صَحَّ) ئەو پێكهاتنەش دروست دەبێو هـەر بـە(صُلحُ الْمُعاوَضَةَ) پێكهاتنیگۆڕینەوە ناو دەبرێ (فَإِنْ تَوافَقا فِي عَلَّةِ الرِّبا) جا ئەگەر قەرزەكەو شتەوەرگیراوەكە لە هۆكاری ڕیبادا وەكو یەكتری بون (اشْتُرِطَ قَبْضُ الْعِوَضِ فِيالْمَجْلِسِ) بە مەرج داندراوە: ئەو شتەی لەجیاتیقەرزەكەیە–پێش لێكجیابوونـەوە– لـە دانیشـگەی پێكهاتنەكەدا وەربگیرێ نەوەك ڕیبا ڕوودا:
بۆ وێنە: ئەگەر ژنێك بە مێردەكەی گوت: ئەوە سولحم لەگەڵ كـردی لـە نـۆزدە میسـقال زێڕی مارەییەكەم بە دە هەزار دیناری عێراقی. ئەوە مەرجە: دە هـەزار دینارەكـە–پـێش لێكجیابوونەوە– لە دانیشگەی پێكهاتنەكەدا وەربگرێ، ئەگینا: دەبێتە ڕیبا.
(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر لە هۆكاری ڕیبادا وەكو یەكتری نەبون، ئەوە تەماشا دەكەین: (فَإِنْ كانَ الْعِوَضُ عَيْناً) ئەگەر ئەو شتەی لەجیاتیقەرزەكە وەردەگیرێ، شتێكی بەرچاو بوو، واتـە: قەرز نەبو: وەك ژنەكە لەجیاتی نۆزدە میسقالەكە خانووێك، یان نۆزدە مەڕ، یان مانگایەك وەربگرێ، ئەوە (لَمْ يُشْتَرَطْ قَبْضُهُ فِيالْمَجْلِسِ) مـەرج نیـە لـە دانیشـگەی پێكهاتنەكـەدا شتەكە وەربگرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(أَوْ دَيْناً) یان ئەگەر ئەو شتەی لەجیاتیقەرزەكە وەردەگیرێ، ئەویش هەر قـەرز بـوو: وەك لەجیاتی نۆزدە میسقالەكە هەزار كیلۆ گەنم قـەرز بـێ لـە سـەر مێردەكـەی، ئـەوە (اُشْـتُرِطَ تَعْيِينُهُ فِي الْمَجْلِسِ) بە مەرج داندراوە: لە دانیشگەی پێكهاتنەكـەدا شـتە قەرزەكـە دیـاری بكـرێ، بـەڵام (وَفِـي قَبْضِـهِ) لـە بـارەی وەرگـرتنی قەرزەكـە لـە دانیشـگەی پێكهاتنەكـەدا (الْوَجْهانِ) دوو فەرموودەكە هەنە: ڕاسترەكەیان: مەرج نیە پێش لێكجیابوونەوە وەربگیرێ.

(وَإِنْ صالَحَ مِنْ دَيْنٍ) ئەگەر لە قەرزێك سولحی كرد (عَلَىبَعْضِهِ) لە سەر وەرگرتنی بەشێكی قەرزەكە: وەك بڵێ: ئەوە سولحم لەگەڵ كردی لەو نۆزدە میسقال زێڕەی مارەییم تەنها دە میسقالم بدێ. ئەم پێكهاتنەش دروستەو-وەكو بەخشین- بەشێكە لە (صُلْحُ الْحَطِيطَةِ) پێكهاتنیداشكاندن، چونكە (فَهُوَ إِبْراءٌ عَنْ باقِيهِ) ئەو داشكاندنە گەردەن ئازادكردنە لەو بەشەقەرزەی ماوە، بۆیێ هەم پێی دەگوترێ: (صُلْحُ الإِبْراءِ) پێكهاتنی گەردن ئازادكردن.

وَيَصِحُّ بِلَفْظِ الإِبْراءِ وَالْحَطِّ وَنَحْوِهِما وَبِلَفْظِ الصُّلْحِ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ صالَحَ مِنْ حالٍّ عَلَى مُؤَجَّلٍ مِثْلِهِ أَوْ عَكَسَ لَغا، فَإِنْ عَجَّلَ الْمُؤَجَّلَ صَحَّ الأَداءُ، وَلَوْ صالَحَ مِنْ عَشَرَةٍ حالَّةٍ عَلَىخَمْسَةٍ مُؤَجَّلَةٍ بَرِئَ مِنْ خَمْسَةٍ وَبَقِيَتْ خَمْسَةٌ حالَّةٌ، وَلَوْ عَكَسَ لَغا. اَلنَّوْعُ الثّانِي: اَلصُّلْحُ عَلَى الإِنْكارِ، فَيَبْطُلُ إِنْ جَرَى عَلَى نَفْسِ الْمُدَّعَى،

كەوابو: (وَيَصِحُّ بِلَفْظِ الإِبْراءِ) پكهاتنەكە بە ووشەی گەردن ئازادكردن دروست دەبێو هەم (وَالْحَطِّ) بە ووشەی داشكاندن دروست دەبێو هەم (وَنَحْوِهِما) بەوەی وەكو ئەم دوو ووشەیەش بێ: وەك لێتم بورد، یان چاوپۆشیم لێت كرد، یان فڕێمدا (وَبِلَفْظِ الصُّلْحِ) هەم بە وشەی سولحیش دروست دەبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

جا ئەگەر بە ووشەی سولح بێ: ئەوە قبوڵكردنیشی مەرجە، بەڵام لە ووشەكانیتردا قبوڵكردن مەرج نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: بە هیچ جۆرێك دروست نیە منداڵو شێت سولح بكەنو ئەو كەسانە ببورن كە دەستدرێژییان كردۆتە سەرماڵی ئەوان، یان ئەندامێكی ئەوان، هەروەك لە پەرتووكی كوشتندا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءَ اللّٰهُ تَعالَى.

(وَلَوْ صالَحَ مِنْ حالٍّ) ئەگەر سولحی كرد لە قەرزێكی وەها: كە كاتی دانەوەی هاتبو (عَلَى مُؤَجَّلٍ مِثْلِهِ) لە سەر وەرگرتنی قەرزێكیدواخراوی وەكو خۆی، وەك بڵێ: سولحم لەگەڵ كردی ئەم قەرزەم ئێستا مەدەوە پاش دوو مانگیتر قەرزێكی وەكو ویم بدەوە (أَوْ عَكَسَ) یان بە پێچەوانەوە گوتی: ئەو قەرزەی پاش دوو مانگیتر كاتی دانەوەی دێ، ئێستا بمدەوە (لَغا) لە هەر دووكیاندا پێكهاتنەكە پووچەڵ دەبێتەوەو دروست نابێ، كەوابو: بڕیاری هەردوو قەرزەكان وەك خۆی دەمێنێتەوە، بەڵام (فَإِنْ عَجَّلَ الْمُؤَجَّلَ) ئەگەر قەرزدارەكە قەرزدانەوەكەی وەپێش خستو ئێستا دایەوە (صَحَّ الأَداءُ) قەرزدانەوەكە دروست دەبێ.

(وَلَوْ صالَحَ مِنْ عَشَرَةٍ حالَّةٍ) ئەگەر سولحی كرد لە دە دیناری قەرز: كە كاتیدانەوەی هاتبو (عَلَى خَمْسَةٍ مُؤَجَّلَةٍ) لە سەر وەرگرتنی پێنج دیناریدواخراو (بَرِئَ مِنْ خَمْسَةٍ) قەرزدارەكە لە پێنج دینار گەردەنی ئازاد دەبێو (وَبَقِيَتْ خَمْسَةٌ حالَّةٌ) پێنج دیناری حازریشی لە ئەستۆدا دەمێنێ، بەڵام (وَلَوْ عَكَسَ) ئەگەر بە پێچەوانەوە گوتی: ئەو دە دینارە

قەرزەی پاش دوو مانگیتر کاتی دانەوەی دێ سولحم لەگەڵ کردی لە سەر پێنج دیناری ئێستای حازر بمدەیێ (لَغا) ئەو پێکهاتنەش پووچەڵ دەبێتەوە، چونکە لە بەرامبەر وەپێشخستنی کاتەکە وازی لە پێنجەکەیتر هێناوەو کاتەکەشی وەپێش نایەخرێ.

(اَلنَّوْعُ الثَّانِی) جۆری دووەمی سولح: (اَلصُّلْحُ عَلَیٰالإِنْکارِ) سولح کردنێکە لە سەر داننەهێنانی داوالێکراوەکە دەستی پێدەکرێ، کە لەو حاڵەتەشدا داواکار هیچ بەڵگەیەکی شەرعیی نەبێ (فَیَبْطُلُ) ئەو پێکهاتنە بەتاڵەو دروست نابێ (إِنْ جَرَی عَلَی نَفْسِ الْمُدَّعَی)

وَکَذَا إِنْ جَرَی عَلَبَعْضِهِ فِالأَصَحِّ، وَقَوْلُهُ: صالِحْنِی عَلَالدَّارِالَّتِی تَدَّعِیها لَیْسَ إِقْراراً فِالأَصَحِّ. اَلْقِسْمَ الثَّانِی: یَجْرِی بَیْنَ الْمُدَّعِی وَالأَجْنَبِیِّ: فَإِنْ قالَ وَکَّلَنِی الْمُدَّعَعَلَیْهِ فِالصُّلْحِ وَهُوَ مُقِرٌّ لَكَ صَحَّ، وَلَوْ صالَحَ لِنَفْسِهِ وَالْحالَةُ هَذِهِ صَحَّ وَکَأَنَّهُ اشْتَراهُ، وَإِنْ کانَ مُنْکِراً وَقالَ الأَجْنَبِیُّ هُوَ مُبْطِلٌ فِی إِنْکارِهِ

ئەگەر پێکهاتنەکە بێتەجێ لە سەر وەرگرتنی خودیداواکراوەکە: وەك کێشەکەیان لە سەر خانووێك بێ، داوالێکراویش دان نەهێنێ، ئینجا خانووەکە بدرێتە داواکار، یان بدرێتە داوالێکراو، یان شتێکیتر لە جیاتیخانووەکە بدرێتە یەکێکیان، ئەوە دروست نیە.

(وکَذَا) هەروەها دروست نیە (إِنْ جَرَی عَلَی بَعْضِهِ) ئەگەر پێکهاتنەکە لە سەر وەرگرتنی بەشێکیداواکراوەکەش بێتەجێ: وەك نیوەی خانووەکە (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَقَوْلُهُ) قسەی داوا لێکراو پاش داننەهێنانی کە بڵێ: (صالِحْنِی عَلَی الدَّارِ الَّتِی تَدَّعِیها) سولحم لەگەڵ بکە لە سەر ئەو خانووەی داوای دەکەی (لَیْسَ إِقْراراً) ئەو گوتەیە نابێتە دانهێنان (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

ئینجا بزانە: لە هەر سێك مەزهەبەکەیتردا: سولح کردن لە حاڵەتی داننەهێنانیشدا دروستە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(اَلْقِسْمُ الثَّانِی) بەشی دووەمی سولح کردن (یَجْرِی بَیْنَ الْمُدَّعِی وَالأَجْنَبِیِّ) پێکهاتنێکە لە نێوان داواکارو بێگانەیەك دێتەجێ (فَإِنْ قالَ) جا ئەگەر بێگانەکە بە داواکارەکەی گوت: (وکَّلَنِی الْمُدَّعَیعَلَیْهِ فِیالصُّلْحِ) داوا لێکراوەکە منی کردۆتە وەکیلی خۆی لەم پێکهاتنەدا، هەم (وَهُوَ مُقِرٌّ لَكَ) داوا لێکراوەکەش دان بە مافی تۆدا دەهێنێ. یان گوتی: من دەزانم مافی تۆیە، جا ئەم شتەش هی داوالێکراوەکەیە لە جیاتی مافەکەی خۆت لێم وەربگرە. ئینجا داواکارەکەش سولحی کرد، واتە: شتەکەی داوالێکراوەکەی لە وەکیلەکە وەرگرت (صَحَّ) ئەو پێکهاتنە دروستە، چونکە لە گشت مامڵەتێکدا قسەی مرۆڤ وەردەگیرێ: کە بڵێ: من وەکیلی فلانکەسم.

(وَلَوْ صالَحَ لِنَفْسِهِ) هەروەها ئەگەر بێگانەکە سولحەکەی بۆ خۆی کرد، واتە: شتێکیخۆی

دایە داواکارەکە لە جیاتیمافەکەی (وَالْحالَةُ هَذِهِ) حاڵەتەکەش هەر حاڵەتیڕابردوو بوو، واتە: گوتی داوالێکراو دان بە مافیتۆدا دەهێنێ، یان هیتۆیە (صَحَّ) ئەو پێکهاتنەش دروستەو (وَكَأَنَّهُ اشْتَرَاهُ) وای لێ دێ بێگانەکە شتەداواکراوەکەی—لە داواکار—کڕیوە بۆ خۆی.

(وَإِنْ كانَ مُنْكِراً) بەڵام ئەگەر داوالێکراوەکە دانی نەدەهێنا بە مافی داواکارەکەو (وَقالَ الأَجْنَبِيُّ هُوَ مُبْطِلٌ فِيإِنْكارِهِ) بێگانەکەش بە داواکارەکەی گوت: داوالێکراوەکە ناهەقە لەو داننەهێنانەدا، تۆ ڕاست دەکەی، بەڵام سولح لەگەڵ من بکە، ئەم شتەی خۆمت لە جیاتی

فَهُوَ شِراءُ مَغْصُوبٍ فَيُفْرَقُ بَيْنَ قُدْرَتِهِ عَلَانْتِزاعِهِ وَعَدَمِها، وَإِنْ لَمْ يَقُلْ هُوَ مُبْطِلٌ لَغا الصُّلْحُ.

(فَصْلٌ) اَلطَّرِيقُ النَّافِذُ لاَ يُتَصَرَّفُ فِيهِ بِما يَضُرُّالْمارَّةَ، وَلاَ يُشْرَعُ فِيهِ جَناحٌ وَلاَ ساباطٌ يَضُرُّهُمْ، بَلْ يُشْتَرَطُ اِرْتِفاعُهُ بِحَيْثُ يَمُرُّ تَحْتَهُ مُنْتَصِباً، وَإِنْ كانَ مَمَرَّ الْفُرْسانِ وَالْقَوافِلِ فَلْيَرْفَعْهُ بِحَيْثُ يَمُرُّ تَحْتَهُ الْمَحْمِلُ عَلَى الْبَعِيرِ مَعَ أَخْشابِ الْمِظَلَّةِ، وَيَحْرُمُ الصُّلْحُ عَلَى إِشْراعِ الْجَناحِ،

دەدەمێ. ئینجا داواکارەکە سولحی لەگەڵ بێگانەکە کرد (فَهُوَ شِراءُ مَغْصُوبٍ) ئەو سولحەش کڕینی شتێکی زەوتکراوە، کەوابو: (فَيُفْرَقُ بَيْنَ قُدْرَتِهِ عَلَىانْتِزاعِهِ) بڕیاری دروستبوون لێك جیادەکرێتەوە: ئەگەر بێگانەکە توانای سەندنەوەی داواکراوەکەی هەبێ، ئەوە سولحەکە دروست دەبێ (وَعَدَمِها) ئەگەر توانایشی نەبێ، دروست نابێ.

بەڵام (وَإِنْ لَمْ يَقُلْ هُوَ مُبْطِلٌ) ئەگەر بێگانەکە نەڵێ داوالێکراوەکە ناهەقە (لَغا الصُّلْحُ) پێکهاتنەکە پوچەڵ دەبێو دانامەزرێ، چونکە شتێکی وەهای کڕیوە کە نەیزانیوە ملکی ئەوە، یان نا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی پاڵە پەستە لە سەر مافەکانی هاوبەش ﴾

(اَلطَّرِيقُ النَّافِذُ) هەر ڕێگایەكو هەر کۆڵانێك کە هەردوو سەری دەربچێ (لاَ يُتَصَرَّفُ فِيهِ) نابێ دەستکاریی تێدا بکرێ (بِما يَضُرُّالْمارَّةَ) بە دەستکاریەکی وەها: زیان لەو کەسانە بدا کە هاتوچۆی تێدا دەکەن، هەم (وَلاَ يُشْرَعُ فِيهِ جَناحٌ) نابێ هیچ زێدە بانێك بە سەر ئاسمانی ڕێگاو کۆڵانەکەدا بهێندرێتە دەرەوە، هەم (وَلاَ ساباطٌ) نابێ ساباتیشی لە سەر دروست بکرێ (واتە: بانێکی وەها: کە لە سەر دوو دیوار داندرابێ) بە شێوەیەکی وەها: کە (يَضُرُّهُمْ) زێدە بانەکەو ساباتەکەی سەر دیوارەکان زیان لەو کەسانە بدا: کە هاتوچۆی بە ژێردا دەکەن (بَلْ يُشْتَرَطُ ارْتِفاعُهُ) بەڵکو—بۆ دروستبوون— بە مەرج دادەندرێ: بانەکە بەرز بێ (بِحَيْثُ يَمُرُّ تَحْتَهُ مُنْتَصِباً) بە شێوەیەکی وەها: مرۆڤی پیادە بە ڕاستبوویی لە ژێریدا بڕواو ئەگەر شتێکیشی لە سەر سەری دانابێ، نەگاتە بانەکە.

(وَإِنْ كانَ مَمَرَّ الْفُرْسانِ وَالْقَوافِل) ئەگەر ڕێگاکەش ڕێگای ڕابردنی سوارو کاروانەکان

بوو (فَلْيَرْفَعْهُ) واجبه زێده بانەکه بەرز بکا (بِحَيْثُ يَمُرُّ تَحْتَهُ الْمَحْمِلُ عَلَىالْبَعِيرِ) بە شێوەیەکی وەها: کەژاوەی سەر ووشتر لە ژێریدا بڕوا (مَعَ أَخْشابِ الْمِظَلَّةِ) لەگەڵ دارەکانی سێبەرگەی سەر کەژاوەکە، کەواتە: ئەگەر ڕێگاکە جادەی ئوتومبێل بوو، مەرجە: لۆریی گەورەی بارکراو لە ژێریدا بڕوا، هەروەك لە (تحفة) دەفامێتەوە.

(وَيَحْرُمُ الصُّلْحُ) حەڕامە پێکهاتن بە وەرگرتنی شتێك لە خاوەن خانووەکە (عَلَى إِشْراعِ الْجَناحِ) لە سەر هێنانە دەرەوەی زێدە بانەکە، واتە: پێکهاتنەکە حەڕامە: هەم بۆ

وَأَنْ يَبْنِيَ فِي الطَّرِيقِ دَكَّةً، أَوْ يَغْرِسَ شَجَرَةً، وَقِيلَ إِنْ لَمْ يَضُرَّ جازَ، وَغَيْرُ النَّافِذِ يَحْرُمُ الإِشْراعُ إِلَيْهِ لِغَيْرِ أَهْلِهِ، وَكَذا لِبَعْضِ أَهْلِهِ فِي الأَصَحِّ إِلاَّ بِرِضاالْباقِينَ، وَأَهْلُهُ مَنْ نَفَذَ بابُ دارِهِ إِلَيْهِ لاَ مَنْ لاَصَقَهُ جِدارُهُ،

دانیشتووانی شوێنەکەو هەم بۆ گەورەی موسوڵمانانیش، چونکە ئەگەر زێدەبانەکەی بۆ دروست بێ، ئەوە مافێکیشەرعیی خۆیەتی، ئەگەر بۆی دروست نەبێ، ئەوە بە پارە حەڵاڵ نابێ.

(وَ) هەروەها حەڕامە (أَنْ يَبْنِيَ فِي الطَّرِيقِ دَكَّةً) سەکۆ، یان دوکان لە ڕێگادا دروست بکا، هەرچەند ڕێگاکەش بەرین بێ (أَوْ يَغْرِسَ شَجَرَةً) یان درەختێکی تێدا بچێنێ، چونکە ڕێگاکە بەرتەسك دەبێ، کەواتە: ئەگەر لقی درەختێك دەهاتەوە سەر ڕێگاو زیانی لە هاتوچۆ دەدا، واجبە: لابېردرێ، یان ببڕدرێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ لَمْ يَضُرَّ) ئەگەر زیان لە خەڵکی نەدا (جازَ) دروستە.

ئینجا بزانە: دروستە کەرستەی خانوو دروستکردن لە سەر ڕێگا دابندرێ تا ئەو ماوەیەی دەگوازرێتەوە سەر زەمینی خانووەکە، بەو مەرجەی ئەندازەی تێدا ڕابردن بمێنێ، بەڵام دروست نیە: ووڵاغی لێ ببەسترێتەوە، یان شتی پیسی فڕێ بدرێتە سەر، یان ئاوی سەرشۆرگە بەرەڵێ بداتە ڕێگایەکی تەسك، هەروەك لە (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها دروست نیە: زێدەبان بە سەر هەوای مزگەوتو قوتابخانەو شوێنە گشتیەکانیتردا بهێندرێتە دەرەوە، هەرچەند زیانیشی نەبێ، هەروەك لە (تحفة) و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَغَيْرُالنَّافِذِ) ئەو کۆڵانەی سەرەکەیتری دەرناچێ، واتە: گیراوە (يَحْرُمُ الإِشْراعُ إِلَيْهِ لِغَيْرِ أَهْلِهِ) جگە لە خەڵکیکۆڵانەکە، بۆ گشت کەسێکیتر حەڕامە: زێدە بانێك دەربێنێتە سەر ئاسمانیکۆڵانەکە، هەرچەند زیانیشی نەبێ.

(وَكَذَا لِبَعْضِ أَهْلِهِ) هەروەها بۆ هەندێکی خەڵکی کۆڵانەکەش حەڕامە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (إِلاَّ بِرِضاالْباقِينَ) تەنها بە ڕازیبوونی دانیشتووەکانیتر نەبێ، واتە: ئەگەر ئەوانیتر ڕازی بن، ئەو کاتە دروستە زێدە بانەکە بباتە دەرەوە.

(وَأَهْلُهُ) مەبەست بە خەڵكی كۆڵانەكە (مَنْ نَفَذَ بابُ دارِهِ إِلَيْهِ) ئەو كەسەیە: كە دەرگای خانووەكەی بە لای كۆڵانەكەدا كرابێتەوە (لاَ مَنْ لاَصَقَهُ جِدارُهُ) نەك ئەو كەسەی دیواری خانووەكەی بە لای كۆڵانەكەوەیەو هیچ دەرگایشی لە دیوارەكەدا نەكراوەتەوە، واتە: ئەمەیان بە خەڵكی كۆڵانەكە داناندرێ.

ئینجا بزانە: دروستە مرۆڤ بە مڵكی كەسێكیتردا ڕاببرێ بەو مەرجەی بەو ڕابردنەی وی نەبێتە ڕێگەو بەگوێرەی عادەتیش چاو پۆشیی لێبكرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

وَهَلِ الْإِسْتِحْقاقُ فِكُلِّها لِكُلِّهِمْ أَمْ تَخْتَصُّ شِرْكَةُ كُلٍّ بِما بَيْنَ رَأْسِ الدَّرْبِ وَبابِ دارِهِ؟ وَجْهانِ: أَصَحُّهُمَا الثَّانِي، وَلَيْسَ لِغَيْرِهِمْ فَتْحُ بابٍ إِلَيْهِ لِلإِسْتِطْراقِ، وَلَهُ فَتْحُهُ إِذَا سَمَّرَهُ فِالأَصَحِّ، وَمَنْ لَهُ فِيهِ بابٌ فَفَتَحَ آخَرَ أَبْعَدَ مِنْ رَأْسِ الدَّرْبِ فَلِشُرَكائِهِ مَنْعُهُ، وَإِنْ كانَ أَقْرَبَ إِلَىرَأْسِهِ وَلَمْ يَسُدَّ الْبابَ الْقَدِيمَ فَكَذَلِكَ، وَإِنْ سَدَّهُ فَلاَ مَنْعَ، وَمَنْ لَهُ دارانِ تَفْتَحانِ إِلَى دَرْبَيْنِ مَسْدُودَيْنِ،

منهاج- بەرگیسێیەم- 11

(وَهَلِ الإِسْتِحْقاقُ فِي كُلِّها لِكُلِّهِمْ) ئایا مافی هەموو كۆڵانەكە بۆ هەموو دانیشتووانیەتی (أَمْ تَخْتَصُّ شِرْكَةُ كُلٍّ واحِدٍ) یان تایبەتە هاوبەشیەتی هەر یەكێكیان (بِما بَيْنَ رَأْسِ الدَّرْبِ وَبابِ دارِهِ؟) بە نێوان سەری كۆڵانەكەو دەرگای خانووەكەی؟ (وَجْهانِ) دوو فەرموودە هەنە: (أَصَحُّهُما الثَّانِي) ڕاسترەكەیان دووەمەكەیە، كە دەفەرموێ: هاوبەشیەكەی تایبەتە بە نێوان سەریكۆڵانەكەو دەرگایخانووەكەی، چونكە هەر ئەو ئەندازەیە شوێنی هاتوچۆی خۆیەتیو بەولاوەتر مافی نیە.

(وَلَيْسَ لِغَيْرِهِمْ) دروست نیە: بۆ بێگانەیەكی جگە لە خەڵكی كۆڵانەكە بە بێئیزنی ئەوان (فَتْحُ بابٍ إِلَيْهِ) دەرگایەك بە لای كۆڵانەكەدا بكاتەوە (لِلإِسْتِطْراقِ) بۆ هاتوچۆ كردن، بەڵام بە ئیزنی خەڵكی كۆڵانەكە دروستە، جا هەر كاتێكیش حەز بكەن دروستە: لە ئیزنەكەیان پەشیمان ببنەوەو دەرگاكەی پێ دابخەن.

(وَ) هەروەها (لَهُ فَتْحُهُ) بۆی دروستە دەرگاكە بكاتەوە (إِذَا سَمَّرَهُ) ئەگەر بە بزمار بیبەستێو هاتوچۆی تێدا نەكا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، هەروەها بۆ بێگانەكە دروستە دەلاقەیەك بۆ ڕۆناكی لە دیوارەكەیدا بە لای كۆڵانەكەدا بكاتەوە، هەرچەند پەنجەرەشی تێنەگرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَمَنْ لَهُ فِيهِ بابٌ) هەر كەسێك لەو كۆڵانەدا دەرگایەك، یان سولكەیەكی هەبو (فَفَتَحَ آخَرَ) ئینجا دەرگایەكیتریشی كردەوە (أَبْعَدَ مِنْ رَأْسِ الدَّرْبِ) دوورتر لە سەری كۆڵانەكە، واتە: بە لای كۆتایی كۆڵانەكەدا كردیەوە (فَلِشُرَكائِهِ مَنْعُهُ) بۆ گشت هاوبەشەكانی لای كۆتایی

کۆڵانەکە دروستە: قەدەغەی بکەن، هەرچەند دەرگاکەیتریشی داخستبێ.
(وَ) هەروەها (إِنْ كانَ أَقْرَبَ إِلَىرأْسِهِ) ئەگەر دەرگاکە بەرەو سەری کۆڵانەکەش نزیکتر بوو و (وَلَمْ يَسُدَّ الْبابَ الْقَدِيمَ) دەرگا کۆنەکەشی دانەخستبو (فَكَذَلِكَ) بۆ گشت هاوبەشەکانی لای کۆتاییکۆڵانەکە دروستە: قەدەغەی بکەن، بەڵام (وَإِنْ سَدَّهُ) ئەگەر دەرگا کۆنەکەی داخستو دەرگایەکیتری بە لای سەری کۆڵانەکەدا کردەوە (فَلاَ مَنْعَ) دروست نیە قەدەغەی بکەن.
(وَمَنْ لَهُ دارانِ) هەر کەسێك دوو خانووی هەبن (تَفْتَحانِ إِلَى دَرْبَيْنِ مَسْدُودَيْنِ) هەردوو خانووەکان پشتیان پێکەوەبێ، هەر یەکەشیان–بە جیا– بە لای کۆڵانێکی گیراودا دەرگای أَوْ مَسْدُودٍ وَشارِعٍ فَفَتَحَ باباً بَيْنَهُما لَمْ يُمْنَعْ فِالأَصَحِّ، وَحَيْثُ مُنِعَ فَتْحُ الْبابِ فَصالَحَهُ أَهْلُ الدَّرْبِ بِمالٍ صَحَّ، وَيَجُوزُ فَتْحُ الْكَوَّاتِ، وَالْجِدارُ بَيْنَ مالِكَيْنِ قَدْ يَخْتَصُّ بِهِ أَحَدُهُما، وَقَدْ يَشْتَرِكانِ فِيهِ، فالْمُخْتَصُّ لَيْسَ لِلآخَرِ وَضْعُ الْجُذُوعِ عَلَيْهِ بِغَيْرِ إِذْنٍ فِالْجَدِيدِ، وَلاَ يُجْبَرُالْمالِكُ، فَلَوْ رَضِيَ بِلاَعِوَضٍ فَهُوَ إِعارَةٌ

دەکراوە (أَوْ مَسْدُودٍ وَشارِعٍ) یان یەکێکیان بە لای کۆڵانێکی گیراوداو ئەویتریشیان بەرەو ڕێگەیەکیکراوەدا دەرگای کرابۆوە (فَفَتَحَ باباً بَيْنَهُما) ئینجا دەرگایەکیتریشی–جگە لەو دوو دەرگایە– لە نێوان هەردوو خانووەکاندا کردەوە، تاکو لەم خانووەوە هاتوچۆ بکا بۆ ئەو خانووە (لَمْ يُمْنَعْ فِيالأَصَحِّ) نابێ قەدەغە بکرێ لە فەرموودەیڕاستتردا، چونکە ئەگەر دیواری نێوان هەردوو خانووەکانیش لاابباو بیانکاتە یەك خانوو، هەر نابێ قەدەغە بکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَحَيْثُ مُنِعَ فَتْحَ الْبابِ) هەر کاتێك–بە شەرع– قەدەغە کرا: لە کردنەوەی دەرگا (فَصالَحَهُ أَهْلُ الدَّرْبِ) ئینجا خەڵکی کۆڵانەکە لەگەڵی پێك هاتن: ڕێگای دەرگاکردنەوەی بدەن (بِمالٍ) بەرامبەر وەرگرتنی هەندێك ماڵ (صَحَّ) پێکهاتنەکە دروستەو ماڵەکەش بە سەر ژمارەی خانووەکاندا بەش دەکرێ بەگوێرەی پێوانەکەیان (وَيَجُوزُ فَتْحُ الْكَوَّاتِ) بۆ خاوەن دیوارەکە دروستە: دەلاقەی دوودەر لە دیوارەکەیدا بکاتەوە، جیاوازی نیە: پەنجەرەی تێدابنێ، یان نا، بەرەو کۆڵان بێ، یان نا.

﴿ دیواری نێوان دوو خانوو ﴾

(وَالْجِدارُ بَيْنَ مالِكَيْنِ) دیوارێك کە لە نێوان دوو خاوەندا بێ (قَدْ يَخْتَصُّ بِهِ أَحَدُهُما) هەندێ جار تایبەتە بە یەکێکیان (وَقَدْ يَشْتَرِكانِ فيهِ) هەندێ جاریش هاوبەشن لە دیوارەکەدا: (فالْمُخْتَصُّ) جا دیواری تایبەت بە یەکێکیان (لَيْسَ لِلآخَرِ وَضْعُ الْجُذُوعِ عَلَيْهِ) بۆ ئەویتریان دروست نیە دارەکانی بانی خانوویخۆی لە سەر دیوارەکەی وی دابنێ، یان دیواری لە سەر

بكا (بِغَيْرِ إِذْنٍ) به بێ‌ئیزنی خاوەن دیوارەكە (فِى الْجَدِيدِ) لە فـەرموودەی نـوێی ئیمـامی (الشافعی)دا (وَلاَ يُجْبَرُ الْمالِكُ) خاوەن دیوارەكەش زۆری لێناكرێ بۆ ئـەوەی ڕێگـای بـدا: دارەكـانی لـە سـەر دیوارەكـەی دابنـێ، یـان دیـوار لـە سـەر دیوارەكـەی بكـا، چـونكە پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿لایَحِلُّ مالُ امْرِىءٍ مُسْلِمٍ إِلاَّبِطِيبِ نَفْسٍ مِنْهُ﴾ رواه الحاكم علی شرط الشیخین، بۆ هـیچ كەسـێك مـاڵی موسـوڵمانێك حـەڵاڵ نیـە تـەنها بە دڵخۆشیخۆی نەبێ.

(فَلَـوْ رَضِـيَ بِلاَعِـوَضٍ) جـا ئەگـەر خـاوەن دیوارەكـە ڕازی بـو: ئـەویتر دیوارێـك، یان دارەكانی لە سـەر دیوارەكەی وی دابنێ بە خـۆڕایی (فَـهُوَ إِعـارَةٌ) ئەوە بە خـواستن

وَلَـهُ الرُّجُــوعُ قَبْــلَ الْبِنــاءِ عَلَيْــهِ، وَكَــذَا بَعْــدَهُ فِىالأَصَــحِّ، وَفائِــدَةُ الرُّجُــوعِ تَخْيِيـرُهُ بَـيْنَ أَنْ يُبْقِيَـهُ بِـأُجْرَةٍ أَوْ يَقْلَـعَ وَيَغْـرَمَ أَرْشَ نَقْصِـهِ، وَقِيـلَ فائِدَتُـهُ طَلَـبُ الأُجْرَةِ فَقَـطْ، وَلَـوْ رَضِـيَ بِوَضْـعِ الْجُـذُوعِ وَالْبِنـاءِ عَلَيْهـا بِعِوَضٍ فَـإِنْ آجَـرَ رَأْسَ الْجِـدارِ لِلْبِنـاءِ فَهُـوَ إِجـارَةٌ، وَإِنْ قـالَ بِعْتُـهُ لِلْبِنـاءِ عَلَيْـهِ أَوْ بِعْتُـهُ حَـقَّ الْبِنـاءِ عَلَيْـهِ فَالأَصَـحُّ أَنَّ هَـذَا الْعَقْدَ فِيهِ شَوْبُ بَيْعٍ وَإِجارَةٍ، فَإِذَا بَنَى فَلَيْسَ لِمالِكِ الْجِدارِ نَقْضُهُ بِحالٍ،

دیوارەكەی وێداوە، كەوابو: (وَلَهُ الرُّجُوعُ قَبْلَ الْبِناءِ عَلَيْهِ) بۆ خاوەن دیوارەكـە دروسـتە: پەشیمان ببێتەوە پێش ئەوەی ئەویتر دیوارەكەی لە سەر دروسـت بكـا، یـان دارەكـانی دابنێتە سەر دیوارەكە.

(وَكَذَا بَعْدَهُ) هەروەها لە دوای دانانی دارەكانو لـە دوای دروسـتكردنی دیوارەكـەش بـۆی دروستە پەشیمان ببێتەوە (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَفائِـدَةُ الرُّجُـوعِ) سـودی پەشیمانبوونەوەشی ئەمەیە (تَخْيِيرُهُ) خاوەن دیوارەكە ئەویتر دەكاتە سەرپشك (بَيْنَ أَنْ يُبْقِيَهُ بِأُجْرَةٍ) لە نێوان ئەوەی دیوارەكەی، یان دارەكانی لە سەر دیوارەكەی وی بهێڵێتەوە بە كرێ (أَوْ يَقْلَعَ) یان دیوارەكەو دارەكانی لابباو (وَيَغْرَمَ أَرْشَ نَقْصِهِ) خاوەن دیوارەكەش تۆڵـەی كەموكوڕیەكـەی بـداتێ (وَقِيـلَ) لـە فەرموودەیـەكی بـێ‌هێزدا (فائِدَتُـهُ) سـودی پەشیمانبوونەوە (طَلَبُ الأُجْرَةِ فَقَطْ) تەنها داواكردنی كرێیە، هیچیتر نیە.

(وَلَوْ رَضِيَ بِوَضْعِ الْجُذُوعِ وَالْبِناءِ عَلَيْها) ئەگەر خاوەن دیوارەكە ڕازی بو: ئەویتر دارەكانی بانیخۆی لە سەر دیوارەكەی وی دابنێ، یان دیوارێك لە سەر دیوارەكەی وی بكا (بِعِوَضٍ) بەرامبەر وەرگرتنی شتێك، ئەوە تەماشا دەكەین:

(فَإِنْ آجَرَ رَأْسَ الْجِدارِ لِلْبِناءِ) ئەگەر خاوەنەكە سەرەدیوارەكەیخۆی بە كـرێ دابیتـێ بـۆ ئەوەی دیواری لە سەر بكا، یـان دارەكـانی لـە سـەر دابنـێ (فَهُـوَ إِجـارَةٌ) ئـەوە مامڵـەتی بەكرێدانە، بەڵام (وَإِنْ قالَ بِعْتُهُ لِلْبِناءِ عَلَيْهِ) ئەگەر خاوەنەكـە گـوتی: سـەرە دیوارەكـەم

فرۆشتە تۆ بۆ ئەوەی دیواری لە سەر بکەی، یان داری بانیخۆتی لە سەر دابنێی (أَوْ بِعْتُ حَقَّ ٱلبِناءِ عَلَيْهِ) یان گوتی: مافی خانوو دروستکردن لە سەر ئەم دیوارەم فرۆشتە تۆ (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ هَذَاالْعَقْدَ) ئەو مامڵەت بەستنە (فِيهِ شَوْبُ بَيْعٍ وَإِجارَةٍ) لە فرۆشتنو بەکرێدان تێکەڵە، چونکە وەکو فرۆشتن ماوەکەی بەردەوامە، وەکو بەکرێدانیش تەنها سودی دیوارەکە مەبەستە.

(فَإِذَا بَنَى) جا هەر کاتێك بەکرێگرەکە، یان کڕیارەکە دیوارەکەی لە سەر دیواری خاوەنەکە دروست کرد، یان دارەکانی بانی خۆی لە سەر دیوارەکەی دانان (فَلَيْسَ لِمالِكِ الْجِدارِ نَقْضُهُ بِحالٍ) خاوەن دیوارەکە بۆی دروست نیە: دیوارەکەی کڕیارەکە، یان دیوارەکەی

وَلَوِ انْهَدَمَ الْجِدارُ فَأَعادَهُ مالِكُهُ فَلِلْمُشْتَرِي إِعادَةُ الْبِناءِ، وَسَواءٌ كانَ الإِذْنُ بِعَوَضٍ أَوْ بِغَيْرِهِ يُشْتَرَطُ بِيانُ قَدْرِ الْمَوضِعِ الْمَبْنِيِّ عَلَيْهِ طُولاً وَعَرْضاً، وَسَمْكِ الْجُدْرانِ وَكَيْفِيَّتِها، وَكَيْفِيَّةِ السَّقْفِ الْمَحْمُولِ عَلَيْها، وَلَوْ أَذِنَ فِالْبِناءِ عَلَىأَرْضِهِ كَفَى بَيانُ قَدْرِمَحَلِّ الْبِناءِ، وَأَمَّاالْجِدارُالْمُشْتَرَكُ فَلَيْسَ لأَحَدِهِما وَضْعُ جُذُوعِهِ عَلَيْهِ بِغَيْرِ إِذْنٍ فِالْجَدِيدِ، وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَتِدَ فِيهِ وَتِداً أَوْ يَفْتَحَ كَوَّةً إِلاَّ بِإِذْنِهِ، وَلَهُ أَنْ يَسْتَنِدَ إِلَيْهِ وَيُسْنِدَ مَتاعاً لاَ يَضُرُّ،

بەکرێگرەکە هەڵبوەشێنێ، یان دارەکانی لاببا بە هیچ جۆرێك، واتە: نە بە خۆڕاییو نە بە تۆڵە، کەوابو: (وَلَوِ انْهَدَمَ الْجِدارُ) ئەگەر دیوارەکە ڕوخا (فَأَعادَهُ مالِكُهُ) ئینجا خاوەنەکەی دووبارە دروستی کردەوە (فَلِلْمُشْتَرِي إِعادَةُ الْبِناءِ) بۆ کڕیارەکەو بۆ بەکرێگرەکەش دروستە: دیوارەکەی خۆی لە سەر ئەو دیوارە نوێیە دروست بکاتەوە، یان دارەکانی لە سەر دابنێتەوە، چونکە ئەو مافەی بۆ جێگیر بوە.

کەوابو: ئەگەر خاوەنەکە دیوارەکەی دروست نەکردەوە، بەڵام کڕیارەکە، یان بەکرێگرەکە ویستی لە سەر ئەرکیخۆی لە بناغەوە دروستی بکاتەوە، ئەوە ڕێگای دەدرێتێو دیوارە نوێیەکەش دەبێتە ملکی خۆی، هەروەك (الشبراملسی) فەرموویەتی.

(وَسَواءٌ كانَ الإِذْنُ بِعَوَضٍ أَوْ بِغَيْرِهِ) یەکسانە ئیزندانەکەیڕابردوو بە پارە بێ، یان بە خۆڕایی بێ، لە هەردوو حاڵەتدا (يُشْتَرَطُ بِيانُ قَدْرِالْمَوضِعِ الْمَبْنِيِّ عَلَيْهِ) بە مەرج داندراوە: دیاری بکرێ ئەندازەی ئەو شوێنەی دیوارەکەی لە سەر دەکرێ، یان دارەکانی لە سەر دادەندرێن، واتە: (طُولاً) درێژییەکەیو (وَعَرْضاً) بەرینییەکەیو (وَسَمْكِ الْجُدْرانِ) بەرزی دیوارەکانو (وَكَيْفِيَّتِها) چۆنیەتیەکەیانو (وَكَيْفِيَّةِ السَّقْفِ الْمَحْمُولِ عَلَيْها) چۆنیەتی ئەو بانەی لە سەر دیوارەکانیش دادەندرێ، گشتی دیاری بکرێن.

بەڵام (وَلَوْ أَذِنَ فِيٱلْبِناءِ عَلَى أَرْضِهِ) ئەگەر ئیزنیدا: لە سەر زەویەکەی وی خانووێك دروست بکا، جا بە خۆڕایی، یان بە پارە ئیزنی بدا (كَفَى بَيانُ قَدْرِ مَحَلِّ الْبِناءِ)

دیاریکردنی ئەندازەی شوێنی خانوو لە سەر دروستکردن بەسە، واتە: لە ڕووی بەرینیو درێژیەوە.
(وَأَمَّاالْجِدارُالْمُشْتَرَكُ) بەڵام دیواری هاوبەش لە نێوان دوو کەساندا (فَلَيْسَ لأَحَدِهِما) دروست نیە بۆ هیچێکیان (وَضْعُ جُذُوعِهِ عَلَيْهِ) دارەکانی بانیخۆی لە سەر دابنێ (بِغَيْرِ إِذْنٍ) بە بێئیزنی هاوبەشەکەیتر (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا (وَلَيْسَ لَهُ أَنْ يَتِدَ فِيهِ وَتِداً) هەم بۆی دروست نیە مێخ لە دیوارەکەدا بکوتێ (أَوْ يَفْتَحَ كَوَّةً) یان دەلاقەی تێدا بکاتەوە (إِلاَّ بِإِذْنِه) تەنها بە ئیزنی هاوبەشەکەیتر دروستە.
(وَلَهُ أَنْ يَسْتَنِدَ إِلَيْهِ) بۆ هاوبەشەکە دروستە پاڵ وەدیوارەکە بداو (وَيُسْنِدَ مَتاعاً لاَ يَضُرُّ) هەم دروستەپاڵی شتێکی وەهاشی وێبدا: کە زیان لە دیوارەکە نەدا.
وَلَـهُ ذَلِـكَ فِـي جِـدارِ الأَجْنَبِـيِّ، وَلَـيْسَ لَـهُ إِجْبـارُ شَـرِيكِهِ عَلَىالْعِمـارَةِ فِالْجَدِيـدِ، فَإِنْ أَرادَ إِعادَةَ مُنْهَدِمٍ بِآلَةٍلِنَفْسِهِ لَمْ يُمْنَعْ، وَيَكُونُ الْمُعادُ مِلْكَهُ يَضَعُ عَلَيْهِ ماشاءَ وَيَنْقُضُهُ إِذَا شاءَ، وَلَوْ قالَ الآخَرُ لاَ تَنْقُضْهُ وَأَغْرَمُ لَكَ حِصَّتِي، لَمْ تَلْزَمْهُ إِجابَتُهُ، وَإِنْ أَرادَ إِعادَتَهُ بِنُقْضِهِ الْمُشْتَرَكِ فَلِلآخَرِ مَنْعُهُ، وَلَوْ تَعاوَنا عَلَى إِعادَتِهِ بِنُقْضِهِ عادَ مُشْتَرَكاً كَما كانَ، وَلَوِ انْفَرَدَ أَحَدُهُما وَشَرَطَ لَهُ الآخَرُ زِيادَةً جازَ وَكانَتْ فِي مُقابَلَةِ عَمَلِهِ فِي نَصِيبِ الآخَرِ،

(وَلَـهُ ذَلِـكَ فِـي جِـدارِ الأَجْـنَبِيِّ) ئـەو پاڵوێدانـە لـە دیـواری بێگانەشـدا دروسـتە. (وَلَيْسَ لَهُ) هاوبەش مافی نیەو بۆی دروست نیە (إِجْبارُ شَرِيكِهِ عَلَىالْعِمارَةِ) هاوبەشەکەیتر ناچار بکاو زۆری لێبکا: بۆ چاککردنەوەی دیوارو خانوو و بیرو جۆگەو ئـەو جـۆرە شـتە هاوبەشانە (فِيالْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێی ئیمامی(الشافعي)دا.
بـەڵام لـە فـەرموودەی کۆنیـدا: هاوبەشـەکە ناچـار دەکـرێ بـۆ چـاککردنەوەی مڵکـە هاوبەشەکە، تاکو مڵکەکە لە کار نەکەوێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.
(فَإِنْ أَرادَ إِعادَةَ مُنْهَدِمٍ) جا ئەگەر هاوبەشێك ویستی دیوارێکیڕووخاوی هاوبەش دروست بکاتەوە (بِآلَةٍ لِنَفْسِه) بە کەرستەیەکی تایبەتیخۆی (لَمْ يُمْنَعْ) قەدەغە نـاکرێو ڕێگـای دەدرێتێ (وَيَكُونُ الْمُعادُ مِلْكَهُ) دروستکراوەکەش دەبێتە مڵکی خۆی (يَضَعُ عَلَيْهِ ما شاءَ) هەر شتێکی حەز بکا لە سەر دیوارەکەی دادەنێ (وَيَنْقُضُهُ إِذَا شاءَ) هەر کاتێکیش حەز بکا هەڵیدەوەشێنێ.
ئینجا بزانە: ئەم ڕێگادانە تەنها تایبەتە بە دیوار–نەك بـە خـانوو– هـەم لـەو حاڵەتەشـدا ڕێگـای دەدرێتـێ کـە هاوبەشـەکەیتر لەگـەڵی دروسـت نەکاتـەوە، هـەروەك لـە (تحفـه)و حاشیەکانیدا ڕوون کراوەتـەوە (وَلَـوْ قـالَ الآخَـرُ) ئەگـەر هاوبەشـەکەیتر پـێی گـوت (لاَ تَنْقُضْهُ) ئەم دیوارە نوێکراوەیە هەڵمەوەشێنە (وَأَغْرَمُ لَكَ حِصَّتِي) بەشـە مەسـرەفەکەی خۆمت دەدەمەوە (لَمْ تَلْزَمْهُ إِجابَتُهُ) لە سەری واجب نیە بە گوێی بکا.

(وَإِنْ أَرادَ إِعادَتَهُ بِنُقْضِهِ الْمُشْتَرَك) ئەگەر هاوبەشەكە ویستی بە كەرستە هاوبەشەكەی كۆن دیوارەكە نوێ بكاتەوە (فَلِلآخَرِ مَنْعُهُ) بۆ هاوبەشەكەیتر دروستە: قەدەغەی بكاو ڕێگای نەدا، بەڵام (وَلَوْ تَعاوَنا عَلَى إِعادَتِهِ بِنُقْضِهِ) ئەگەر هەردووكیان یارمەتی یەكتریان داو بە كەرستە كۆنەكە دیوارەكەیان دروست كردەوە، ئەو كاتە (عادَ مُشْتَرَكاً كَما كانَ) وەك جاران دەبێتەوە هاوبەش لە نێوانیاندا.

(وَلَوِ انْفَرَدَ أَحَدُهُما) ئەگەر تەنها یەكێكیان بە ئیزنی ئەویتر بە كەرستە كۆنەكە دیوارەكەی دروست كردەوە (وَشَرَطَ لَهُ الآخَرُ زِيادَةً) هاوبەشەكەیتریش-لە بەرامبەر كارەكەی- بەشێكی زیادی بۆ دانا (جازَ) ئەوە دروستە (وَكانَتْ فِي مُقابَلَةِعَمَلِهِ فِي نَصِيبِ الآخَرِ) زێدەییەكەش دەبێتە كرێ لە بەرامبەر كارەكەی لە بەشی هاوبەشەكەیتردا.

وَيَجُوزُ أَنْ يُصالِحَ عَلَى إِجْراءِ الْماءِ وَإِلْقاءِ الثَّلْجِ فِي مِلْكِهِ عَلَى مالٍ، وَلَوْ تَنازَعا جِداراً بَيْنَ مِلْكَيْهِما فَإِنِ اتَّصَلَ بِبِناءِ أَحَدِهِما بِحَيْثُ يُعْلَمُ أَنَّهُما بُنِيا مَعاً فَلَهُ الْيَدُ،

(وَيَجُوزُ أَنْ يُصالِحَ) دروستە لەگەڵ دراوسێیەكەی پێك بێ (عَلَى إِجْراءِ الْماءِ) لە سەر ڕەوانەكردنی ئاو بە ناو جۆگەو ملكیدراوسێیەكەیدا بۆ ناو ملكیخۆی (وَ) هەم لەگەڵی پێك بێ لە سەر ئەوەی (إِلْقاءِ الثَّلْجِ فِيمِلْكِهِ) بەفری سەربانیخۆی فڕێبداتە ناو ملكی دراوسێیەكەی، یان ئاوی باران بە سەر بانەكەیدا بڕۆێنێ، بەو مەرجەی هیچ شوێنێكیتر نەبێ (عَلَىمالٍ) پێكهاتنەكەش لە سەر وەرگرتنی ماڵێك بێ، جیاوازی نیە: مامڵەتەكە بەكرێدان بێ، یان فرۆشتنی مافەكە بێ، هەروەك لە مەسەلەی دیوارەكەدا ڕوون كراوە.

ئینجا بزانە: پێكهاتن دروستە لە سەر وەرگرتنی ماڵێك بەرامبەر خەوتن لە ملكی كەسێكیتردا، یان پیساییكردن، یان فڕێدانی زبڵو ئەو جۆرە شتانە، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا ڕوون كراوەتەوە.

هەروەها بزانە: بەكرێدانو فرۆشتنی مافیڕابردنیش بە ناو ملكیخۆیدا دروستە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر لقیدرەختەكانی، یان ڕەگەكانیان چوونە سەر هەوای ملكی كەسێكیتر، ئەوە ناچار دەكرێ لایانببا، جا ئەگەر لاینەبردن، با خاوەن ملكەكە بەخۆی لایانببا، جا ئەگەر نەگونجا لایانببا، ئەو كاتە بۆ خاوەن ملكەكە دروستە-بە بێئیزنی قازی- بیانبڕێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: بە هیچ جۆرێك پێكهاتن دروست نیە لە سەر هێشتنەوەی لقو ڕەگەكانی درەختەكان لە بەرامبەر وەرگرتنی ماڵ، هەروەك لە (نهاية)و (مغني)دا فەرموویانە.

دیسان بزانە: ئەو نەمامانەی لە ڕەگەكانی درەختەكە پەیدا دەبن، گشتی هی خاوەنی درەختەكەیەو نابنە هی خاوەنی زەوییەكە، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَلَـوْ تَنازَعاجِـداراً) ئەگـەر دوو کـەس بـووە کێشـەیان لـە سـەر دیوارێـك (بَـيْنَ مِلْكَيْهِـما) دیوارەکەش لە نێوان ملْکیهەردووکیاندا بوو و هیچیان شاهیدیان نەبو، تەماشا دەکـەین: (فَإِنِ اتَّصَلَ بِبِناءِ أَحَدِهِما) ئەگەر دیوارەکە بە ملْکی یەکێکیانەوە بوو (بِحَيْـثُ يُعْلَـمُ أَنَّهُمـا بُنِيا مَعاً) بە شێوەیەکیوەها: دەزاندرا دیوارەکەو ملْکەکە بە یەکەوە دروست کراون: وەك بەردو خشتەکانی قوڕنەی دیوارەکە لەگەڵ ملْکەکە تێك ونابن، ئـەوە (فَلَـهُ الْيَـدُ) خـاوەن دەستی دیوارەکە بۆ خاوەن ملْکەکەیە، کەواتە: سوێند ئەدرێو بەو سوێندە بڕیار دەدرێ: دیوارەکە هی ئەوە، بەڵام ئەگەر تەنها یـەکێکیان شـاهیدی هـەبێ، ئـەو کاتـە بـەگوێرەی شاهیدیەکە بڕیار بۆ خاوەن شاهیدەکە دەدرێ.

وَإِلاَّ فَلَهُمــا، فَــإِنْ أَقــامَ أَحَــدُهُما بَيِّنَــةً قُضِــيَ لَــهُ، وَإِلاَّ حَلَفــا، فَــإِنْ حَلَفــا أَوْ نَكَــلاَ جُعِــلَ بَيْنَهُمــا، وَإِنْ حَلَــفَ أَحَــدُهُما قُضِــيَ لَــهُ، وَلَــوْ كــانَ لأَحَــدِهِما عَلَيْــهِ جُــذُوعٌ لَــمْ يُــرَجَّحْ، وَالسَّــقْفُ بَــيْنَ عُلُــوِّهِ وَسُــفْلِ غَيْــرِهِ كَجِــدارٍ بَــيْنَ مِلْكَــيْنِ فَيُنْظَرُ: أَيُمْكِنُ إِحْداثُهُ بَعْدَالْعُلُوِّ؟ فَيَكُونُ فِي يَدِهِما، أَوْ لاَ؟ فَلِصاحِبِ السُّفْلِ.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر دیوارەکە بە ملْکی هیچێکیانەوە نـەونابو، یـان بـە یەکسـانی بـە ملْکـی هەردووکیانەوە ونابو (فَلَهُما) ئەو کاتە خاوەن دەستیەکە بۆ هەردووکیانە، کەوابو: تەماشا دەکەین: (فَإِنْ أَقامَ أَحَدُهُما بَيِّنَةً) ئەگەر تەنها یەکێکیان شاهیدی هێنا: کە دیوارەکە هـی خۆیەتی (قُضِيَ لَهُ) بەو شاهیدیە بڕیار دەدرێ دیوارەکە گشتی هی ئەوە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر هیچێکیان شاهیدی نەبو، یان هەردووکیان شاهیدیان هـەبو، ئـەو کاتـە (حَلَفا) هەردووکیان سوێند دەخۆنو هەر یەکەیان لە سوێندەکەیدا دەڵێ: (واللە ماڤی ئەو نیوەیـەت نیـە، ئـەو نیـوەی بـن دەسـتی تـۆش هـی منـە). واتـە: لێـرەدا شـاهیدی هەردووکیان لەکار دەکەون.

(فَإِنْ حَلَفا) جا ئەگەر هەردووکیان سوێندیان خوارد (أَوْ نَكَلاَ) یـان هیچـێکیان سـوێندیان نەخوارد (جُعِلَ بَيْنَهُما) دیوارەکە دەدرێتە هـەردووکیان بـە نیـوەیی (وَإِنْ حَلَـفَ أَحَـدُهُما) ئەگەر تەنها یەکێکیان سوێندی خوارد (قُضِيَ لَهُ) بڕیار دەدرێ: کە دیوارەکە گشـتی هـی سوێندخۆرەکەیە.

بەڵام (وَلَوْ كانَ لأَحَدِهِما عَلَيْهِ جُذُوعٌ) ئەگەر لەو دوو کەسانە یەکێکیان دارەکانی خانووی لە سەر دیوارەکە هەبو، یان دەلاقەو ڕەفتەی لە دیوارەکەدا هەبو (لَمْ يُرَجَّحْ) بەو جۆرە شتە بێهێزانە بەهێز ناکرێو نابێتە نیشانەی خاوەن دەستی، بەڵام دارەکانی سەر دیوارەکەش لانابردرێن، هەرچەندە نەشزاندرێ بە چ مافێك داندراون، چـونکە وادێتـە بەرچـاو کـە بـە

مافێکیشەرعی داندرابن، کەوابو: مافی هێشتنەوەیان بەردەوام دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهایە)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَالسَّقْفُ) بانی خانووی دوو نهۆم: کە (بَیْنَ عُلُوِّهِ) کەوتبێتە نێوان سەرەوەی یەکێکیانو (وَسُفْلِ غَیْرِهِ) بنەوەی ئەویتر (کَجِدارٍ بَیْنَ مِلْکَیْنِ) وەك دیواری نێوان دوو ملك وایە (فَیُنْظَرُ) تەماشا دەکرێ: (أَیُمْکِنُ إِحْداثُهُ بَعْدَالْعُلُوِّ؟) ئایا دەگونجێ ئەم بانە لە دوای بانەکەی لای سەرەوە دروست کرابێ؟ وەك دیوارەکان کون کرابنو دارەکانی تێندرابنو سەرپۆش کرابێ (فَیَکُونُ فِی یَدِهِما) لەو حاڵەتەدا بانەکە لە دەست هەردووکیاندا دەبێ، واتە: بۆ لایەنی بنەوە دەبێتە بان، بۆ لایەنی سەرەوەش دەبێتە زەمین (أَوْ لاَ) یان نەدەگونجا پەیدا ببێ (فَلِصاحِبِ السُّفْلِ) ئەو کاتە بۆ خاوەنی لای خوارەوەیە.

(بَابُ الْحَوالَةِ)

یُشْتَرَطُ لَها رِضا الْمُحِیلِ وَالْمُحْتالِ، لاَالْمُحالِ عَلَیْهِ فِالأَصَحِّ، وَلاَ تَصِحُّ عَلَی مَنْ لاَ دَیْنَ عَلَیْهِ، وَقِیلَ تَصِحُّ بِرِضاهُ، وَتَصِحُّ بِالدَّیْنِ اللاَّزِمِ، وَعَلَیْهِ، وَالْمِثْلِیِّ وَکَذَا الْمُتَقَوِّمِ

﴿ بَابُ الْحَوالَةِ: **باسی حەواڵە** ﴾

واتە: گواستنەوەیقەرزێك لە ئەستۆی قەرزارێکەوە بۆ ئەستۆیقەرزارێکیتر.
پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَطْلُ الْغَنِیِّ ظُلْمٌ، وَإِذَا أُتْبِعَ أَحَدُکُمْ عَلَی مَلِیءٍ فَلْیُتْبَعْ﴾ رواه الشیخان، دواخستنی قەرزدانەوەی مرۆڤیهەبوویی ستەمو زۆرداریە، وە هەر کاتێك یەکێکتان حەواڵە کرا بۆ سەر قەرزارێکی هەبوویی با بچێ.
ئینجا بزانە: حەواڵە لە شەش ڕوکن پێك دێ: (اَلْمُحِیلُ) حەواڵەکەر. (اَلْمُحْتالُ) حەواڵەکراو. (اَلْمُحالُ عَلَیْهِ) حەواڵەبۆسەرکراو. (دَیْنُ الْمُحِیلِ) قەرزیحەواڵەکەرەکە. (دَیْنُ الْمُحْتالِ) قەرزیحەواڵەکراوەکە. (اَلصِّیغَةُ) گۆتەی حەواڵەکردن.
بۆ وێنە: ڕزگار پەنجا دینار قەرزداری نەوزادە، نەوزادیش پەنجا دینار قەرزداری ئازادە، ئینجا نەوزاد بڵێتە ئازاد: وا تۆم حەواڵە کرد بۆ سەر ڕزگار بەو قەرزەی لە سەر منت هەیە، لەێی وەربگرەوە. ئینجا ئەویش–بە گۆتن– قبوڵ بکا.
(یُشْتَرَطُ لَها) بە مەرج دادەندرێ بۆ دروستبوونی حەواڵە: (رِضاالْمُحِیلِ) حەواڵەکەر ڕازی بێ، واتە: ئەو قەرزدارەی خاوەن قەرزەکە دەنێرێ (وَالْمُحْتالِ) هەم حەواڵەکراو ڕازی بێ، واتە: خاوەن قەرزینێردراو (لاَالْمُحالِ عَلَیْهِ) بەڵام مەرج نیە: حەواڵەبۆسەرکراو ڕازی بێ، واتە: ئەو قەرزدارەی خاوەن قەرزەکەی نێردراوەتە سەر (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ناچارە قەرزەکە بداتەوە ئەمە، یان ئەوە.
کەوابو: ئەگەر حەواڵەبۆسەرکراوەکە مردووش بێ، حەواڵەکە دروست دەبێ، هەروەك لە

زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: لە میراتەکەی قەرزەکە دەدرێتەوە.
(وَلاَ تَصِحُّ عَلَى مَنْ لاَدَيْنَ عَلَيْهِ) حەواڵە دروست نابێ: بۆ سەر ئەو کەسەی قەرزی لە سەر نەبێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (تَصِحُّ بِرِضاهُ) حەواڵەکە بە ڕەزامەندی وی دروست دەبێ (وَتَصِحُّ) حەواڵە دروست دەبێ (بِالدَّيْنِ اللاَّزِمِ) بەو جۆرە قەرزەی واجبەو پەشیمانیی تێدا نیە: وەك کڕیارەکە بڵێتە فرۆشیارەکە: تۆم حەواڵە کرد بۆ سەر فلانکەس پارەی فرۆشراوەکەتی لێوەربگرە.
(وَعَلَيْهِ) هەم حەواڵە بۆ سەر قەرزی واجبیش دروستە، وەك فرۆشیارەکە خاوەن قەرزێك حەواڵە بکا بۆ سەر کڕیارەکە، کە بە هۆی کڕینەکە قەرزەکەی کەوتۆتە ئەستۆ (وَالْمِثْلِىُّ) هەم حەواڵە بە قەرزێکی هاووێنەش دروست دەبێ: وەك پارەو دانەوێڵە (وَكَذَا الْمُتَقَوِّمِ) فِي الأَصَحِّ، وَبِالثَّمَنِ فِي مُدَّةِ الْخِيارِ، وَعَلَيْهِ فِالأَصَحِّ، وَالأَصَحُّ صِحَّةُ حَوالَةِالْمُكاتَبِ سَيِّدَهُ بِالنُّجُومِ دُونَ حَوالَةِالسَّيِّدِ عَلَيْهِ، وَيُشْتَرَطُ الْعِلْمُ بِما يُحالُ بِهِ وَعَلَيْهِ قَدْراً وَصِفَةً، وَفِي قَوْلٍ تَصِحُّ بِإِبِلِ الدِّيَةِ وَعَلَيْها، وَيُشْتَرَطُ تَساوِيهِما جِنْساً وَقَدْراً وَكَذَا حُلُولاً وَأَجَلاً وَصِحَّةً وَكَسْراً فِالأَصَحِّ، وَيَبْرَأُ بِالْحَوالَةِ الْمُحِيلُ عَنْ دَيْنِ الْمُحْتالِ وَالْمُحالُ عَلَيْهِ عَنْ دَيْنِ الْمُحِيلِ، وَيَتَحَوَّلُ حَقُّ الْمُحْتالِ إِلَى ذِمَّةِ الْمُحالِ عَلَيْهِ، فَإِنْ تَعَذَّرَ بِفَلَسٍ أَوْ جَحْدٍ

هەروەها بە قەرزێکی قرسێندراویش دروست دەبێ: وەك ئاژەڵو جلوبەرگ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَبِالثَّمَنِ فِيمُدَّةِالْخِيارِ) هەم حەواڵە دروستە بە پارەی فرۆشراوێك لە ماوەی پەشیمانیدا: وەك کڕیارەکە فرۆشیارەکە حەواڵە بکا بۆ سەر یەکێکیتر (وَعَلَيْهِ) هەم بۆ سەر پارەی فرۆشراوەکەش لە ماوەی پەشیمانیدا دروستە: وەك فرۆشیارەکە یەکێکیتر حەواڵە بکا بۆ سەر کڕیارەکە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (صِحَّةُ حَوالَةِ الْمُكاتَبِ سَيِّدَهُ) دروستە: کۆیلەی نووسراو پێدراو گەورەکەی خۆی حەواڵە بکا (بِالنُّجُومِ) بە بەشەکانی پارەی نووسراوەکە (دُونَ حَوالَةِ السَّيِّدِ عَلَيْهِ) بەڵام دروست نیە: گەورەکە یەکێکیتر حەواڵە بکا بۆ سەر کۆیلەکە.
(وَيُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ (اَلْعِلْمُ) حەواڵەکەرەکەو حەواڵەکراوەکە زانستیان هەبێ (بِما يُحالُ بِهِ) بەو قەرزەی حەواڵەی پێدەکرێ، هەم (وَعَلَيْهِ) بەو قەرزەش کە حەواڵەی بۆ سەر دەکرێ (قَدْراً) لە ڕووی ئەندازەوە (وَصِفَةً) لە ڕووی ڕەگەزو جۆرەوە (وَفِيقَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (تَصِحُّ بِإِبِلِ الدِّيَةِ) حەواڵە دروست دەبێ: بەو ووشترانەی لە خوێنی مرۆڤی کوژراو دەدرێنو (وَعَلَيْها) هەم بۆ سەر ووشترەکانیش حەواڵە دروست دەبێ.
(وَ) هەروەها (يُشْتَرَطُ تَساوِيهِما) بە مەرج دادەندرێ هەردوو قەرزەکان–حەواڵەپێکراوەکەو حەواڵەبۆسەرکراوەکە–: یەکسان بن (جِنْساً) لە ڕەگەزو (وَقَدْراً) لە ئەندازەدا

(وَكَذَا حُلُولاً) هەروەها لە حازریداو (وَأَجَلاً) لە ماوەدا، واتە: هەردووکیان وەکو یەکتر کاتی دانەوەیان هاتبێ (وَصِحَّةً وَكَسْراً) لە درشتەییو لە وردەییداو لە چاکیو لە خراپیدا (فِیالأَصَـــحِّ)
لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَيَبْرأُ بِالْحَوالَةِ) بە هۆی حەواڵە ئازاد دەبێ: (اَلْمُحِيلُ عَنْ دَيْنِ الْمُحْتالِ) حەواڵەکەرەکە لە قەرزی حەواڵەکراوەکە، هەم (وَالْمُحالُ عَلَيْهِ) حەواڵەبۆسەرکراوەکەش ئازاد دەبێ (عَنْ دَيْنِ الْمُحِيلِ) لە قەرزی حەواڵەکەرەکە (وَيَتَحَوَّلُ حَقُّ الْمُحْتالِ) مافی حەواڵەکراوەکە دەگوازرێتەوە (إِلَى ذِمَّةِ الْمُحالِ عَلَيْهِ) بۆ ئەستۆی حەواڵەبۆسەرکراوەکە.
(فَإِنْ تَعَذَّرَ) جا ئەگەر نەگونجا حەواڵەکراوەکە قەرزەکەی لە حەواڵەبۆسەرکراوەکە وەربگرێتەوە (بِفَلَسٍ) بە هۆی قەدەغەیقەرزداری (أَوْ جَحْدٍ) یان بە هۆی داننەهێنان وَحَلَفَ وَنَحْوِهِما لَمْ يَرْجِعْ عَلَىالْمُحِيلِ، فَلَوْ كانَ مُفْلِساً عِنْدَالْحَوالَةِ وَجَهِلَهُ الْمُحْتالُ فَلاَ رُجُوعَ لَهُ، وَقِيلَ لَهُ الرُّجُوعُ إِنْ شُرِطَ يَسارُهُ، وَلَوْ أَحالَ الْمُشْتَرِى بالثَّمَنِ فَرَدَّ الْمَبِيعَ بِعَيْبٍ بَطَلَتْ فِىالأَظْهَر، أَوِ الْبائِعُ بِالثَّمَنِ فَوُجِدَ الرَّدُّ لَمْ تَبْطُلْ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَلَوْ باعَ عَبْداً وَأَحالَ بِثَمَنِهِ ثُمَّ اتَّفَقَ الْمُتَبايعانِ وَالْمُحْتالُ عَلَىحُرِّيَّتِهِ أَوْ ثَبَتَتْ بِبَيِّنَةٍ بَطَلَتِ الْحَوالَةُ،

بە قەرزەکەو (وَحَلَفَ) سوێندیشی خوارد: کە قەرزەکەی لە سەر نیە (وَنَحْوِهِما) یان بە هۆیەکیتری وەك ئەو دووانە: وەك بە هۆی مردن، یان بە زۆرداری قەرزەکەی نەداتێ، ئەوە (لَمْ يَرْجِعْ عَلَىالْمُحِيلِ) لەو حاڵەتانەدا نابێ حەواڵەکراوەکە بگەڕێتەوە سەر حەواڵەکەرەکە، چونکە بە هۆی قبوڵکردنیحەواڵە، قەرزەکەی لە ئەستۆیحەواڵەکەرەکە لاچووەو کێشەی لەگەڵ ئەودا بڕاوەتەوە، واتە: وەك شتێکی لەجیاتیقەرزەکەی لێوەرگرتبێو شتەکەش لە دەستی خۆیدا بفەوتێ، قبوڵکردنی حەواڵەش ئەوهایە.
(فَلَوْ كانَ مُفْلِساً عِنْدَالْحَوالَةِ) جا ئەگەر حەواڵەبۆسەرکراوەکە لە کاتی حەواڵەکردندا قەدەغەی قەرزداریی لە سەر داندرابو (وَجَهِلَهُ الْمُحْتالُ) حەواڵەکراوەکەش نەیزانیبو (فَلاَ رُجُوعَ لَهُ) ئەو کاتەش مافی گەڕانەوەی نیە بۆ سەر حەواڵەکەرەکە، چونکە کەمتەرخەمی لە خۆیەتی (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (لَهُ الرُّجُوعُ إِنْ شُرِطَ يَسارُهُ) مافی گەڕانەوەی هەیە ئەگەر دەوڵەمەندی حەواڵەبۆسەرکراوەکە بە مەرج داندرابێ.
(وَلَوْ أَحالَ الْمُشْتَرِى بالثَّمَنِ) ئەگەر کڕیارەکە فرۆشیارەکەی حەواڵە کردە سەر یەکێکیتر، تاکو پارەی فرۆشراوەکەی لێوەربگرێ (فَرَدَّ الْمَبِيعَ بِعَيْبٍ) ئینجا کڕیارەکە–بە هۆی عەیبێك– فرۆشراوەکەی گەڕاندەوە (بَطَلَتْ) حەواڵەکەش بەتاڵ دەبێتەوە (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، چونکە پارەکە نەماوە، بەڵام (أَوِالْبائِعُ) ئەگەر فرۆشیارەکە خاوەن قەرزێکی حەواڵە کردە سەر کڕیارەکە (بِالثَّمَنِ) تاکو پارەی فرۆشراوەکەی

لێوەربگرێ (فَوُجِدَالرَّدُّ) ئینجا گەڕاندنەوەی فرۆشراوەکە بە هۆی عەیبێك هاتە جێ (لَمْ تَبْطُلْ) ئەو کاتە حەواڵەکە بەتاڵ نابێتەوە (عَلَىالْمَذْهَب) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، کەوابو: هەر کاتێك کڕیارەکە پارەکەی تەسلیمی حەواڵەکراوەکە کرد، دەگەڕێتەوە سەر فرۆشیارەکەو وێنەی پارەکەی لێدەستێنێتەوە.

(وَلَوْ باعَ عَبْداً) ئەگەر کۆیلەیەکی فرۆشت (وَأَحالَ بِثَمَنِه) فرۆشیارەکەش خاوەن قەرزێکی حەواڵە کردە سەر کڕیارەکە، تاکو پارەکەی لێوەربگرێ (ثُمَّ اتَّفَقَ الْمُتَبايعانِ وَالْمُحْتالُ عَلَى حُرِّيَّتِه) ئینجا کڕیارەکەو فرۆشیارەکەو حەواڵەکراوەکە یەکدەنگ بون: کە ئەو کۆیلەیە لە کاتی فرۆشتنیدا ئازاد بووە (أَوْ ثَبَتَتْ بِبَيِّنَةٍ) یان بە هۆی شاهید ئازادیەکەی ئاشکرا بوو (بَطَلَتِ الْحَوالَةُ) حەواڵەکە بەتاڵ دەبێتەوە.

وَإِنْ كَذَّبَهُما الْمُحْتالُ وَلاَ بَيِّنَةَ حَلَّفاهُ عَلَىنَفْيِ الْعِلْمِ ثُمَّ يَأْخُذُالْمالَ مِنَ الْمُشْتَرِى، وَلَوْ قالَ الْمُسْتَحَقُّ عَلَيْهِ وَكَّلْتُكَ لِتَقْبِضَ لِى، وَقالَ الْمُسْتَحِقُّ: أَحَلْتَنِى، أَوْ قالَ: أَرَدْتُ بِقَوْلِى أَحَلْتُكَ: اَلْوَكالَةَ، وَقالَ الْمُسْتَحِقُّ: بَلْ أَرَدْتَ الْحَوالَةَ، صُدِّقَ الْمُسْتَحَقُّ عَلَيْهِ بِيَمِينِهِ، وَفِى الصُّورَةِ الثَّانِيَةِ وَجْهٌ، وَإِنْ قالَ أَحَلْتُكَ فقالَ وَكَّلْتَنِى صُدِّقَ الثَّانِى بِيَمِينِه.

(بابُ الضَّمانِ)

بەڵام (وَإِنْ كَذَّبَهُما الْمُحْتالُ) ئەگەر حەواڵەکراوەکە کڕیارەکەو فرۆشیارەکەی بە درۆزن دانان و گوتی: ئازاد نیە (وَلاَ بَيِّنَةَ) هیچ شاهیدیش نەبو، ئەو کاتە (حَلَّفاهُ عَلَىنَفْيِالْعِلْمِ) حەواڵەکراوەکە سوێند دەدەن: کە نازانێ کۆیلەکە ئازادە (ثُمَّ يَأْخُذُ الْمالَ مِنَ الْمُشْتَرِى) ئینجا حەواڵەکراوەکە پارەکەی لە کڕیارەکە وەردەگرێ.

(وَلَوْ قالَ الْمُسْتَحَقُّ عَلَيْه) ئەگەر قەرزدارەکە بە خاوەن قەرزەکەی گوت: من تۆم حەواڵە نەکردوە، بەڵکو (وَكَّلْتُكَ لِتَقْبِضَ لِى) من تۆم کردۆتە وەکیلیخۆم تاکو قەرزەکەم بۆ من وەربگریەوە. (وَقالَ الْمُسْتَحِقُّ أَحَلْتَنِى) خاوەن قەرزەکەش گوتی: نا، بەڵکو حەواڵەت کردوم تاکو بۆ خۆم وەریبگرمەوە. (أَوْ قالَ) یان قەرزدارەکە گوتی: (أَرَدْتُ بِقَوْلِى: أَحَلْتُكَ الْوكالَةَ) مەبەستم بە ووشەی حەواڵەکردن وەکیلایەتی بوو (وَقالَ الْمُسْتَحِقُّ بَلْ أَرَدْتَ الْحَوالَةَ) خاوەن قەرزەکەش گوتی: نا، بەڵکو مەبەستت حەواڵە بوو. لەو مەسەلانەدا (صُدِّقَ الْمُسْتَحَقُّ عَلَيْهِ بِيَمِينِه) باوەڕ بە قەرزدارەکە دەکرێ بە هۆی سوێندخواردنی (وَفِىالصُّورَةِ الثَّانِيَةِ وَجْهٌ) لە مەسەلەی دووەمدا فەرموودەیەك هەیە: کە باوەڕ بە خاوەن قەرزەکە دەکرێ.

(وَإِنْ قالَ أَحَلْتُكَ) ئەگەر قەرزدارەکە گوتی: من تۆم حەواڵە کردوەو هیچ مافت لە سەر من نەماوە. (فقالَ وَكَّلْتَنِى) خاوەن قەرزەکەش گوتی: نا، بەڵکو منت کردۆتە وەکیلی خۆت تاکو قەرزەکەت بۆ تۆ وەربگرمەوەو قەرزەکەی من لە ئەستۆی تۆدا ماوە. (صُدِّقَ الثَّانى

بِيَمِينِهِ) لێرەدا باوەڕ بە خاوەن قەرزەکە دەکرێ بە هۆی سوێندخواردنی، ئینجا کە سوێندی خوارد حەواڵەکە لادەچێو قەرزەکەی خۆی لە قەرزدارەکە وەردەگرێتەوە.

﴿ بابُ الضَّمانِ: **باسی زامینی** ﴾

واتە: مافی سەر کەسێکیتر بخاتە ئەستۆی خۆی: ئەگەر ئەو نەیداوە، خۆی بیداتەوە، یان ئامادەکردنی کەسێك، یان ماڵێك لە کاتێکیتایبەتیدا بخاتە سەر شانی خۆی.

﴿عَنْ اِبْنِ عبّاس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: لَزِمَ رَجُلٌ غَرِيماً لَهُ بِعَشَرَةِ دَنانِيرَ فَقالَ: وَاللهِ لاَ أُفارِقُكَ حَتَّى تَقْضِيَنِى أَوْ تَأْتِيَنِى بِحَمِيلٍ، فَتَحَمَّلَ بِهَاالنَّبِيُّﷺ فَقَضاها عَنْهُ﴾ رواه أبوداود وابن ماجه بسند صالح، پیاوێك قەرزدارێکی خۆی گرتبو چونکە دە دیناری قەرزدار بوو، گوتی: (والله) لێت جیا نابمەوە تا دەمدەیەوە، یان تا زامینێکم

شَرْطُ الضَّامِنِ: اَلرُّشْدُ، وَضَمانُ مَحْجُورٍعَلَيْهِ بِفَلَسٍ كَشِرائِهِ، وَضَمانُ عَبْدٍ بِغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ باطِلٌ فِالأَصَحِّ، وَيَصِحُّ بِإِذْنِهِ: فَإِنْ عَيَّنَ لِلأَداءِ كَسْبَهُ أَوْ غَيْرَهُ قَضَى مِنْهُ، وَإِلاَّ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ كانَ مَأْذُوناً لَهُ فِالتِّجارَةِ تَعَلَّقَ بِما فِي يَدِهِ وَما يَكْسِبُهُ بَعْدَالْإِذْنِ، وَإِلاَّ فَبِما يَكْسِبُهُ، وَالأَصَحُّ اِشْتِراطُ مَعْرِفَةِ الْمَضْمُونِ لَهُ، وَأَنَّهُ لاَيُشْتَرَطُ قَبُولُهُ وَرِضاهُ،

بۆ دێنی. ئینجا پێغەمبەرﷺ بووە زامینی، جا پیاوەکە بۆی نەگونجا قەرزەکە بداتەوە، پێغەمبەرﷺ قەرزەکەی بۆ داوە.

ئینجا بزانە: زامینی لەم پێنج ڕوکنانە پێك دێ:

(ضامِن) زامین: کە مافەکە دەخاتە ئەستۆی خۆی.

(مَضْمُونُ لَهُ) زامینیبۆکراو: کە خاوەن مافەکەیە.

(مَضْمُونُ عَنْهُ) زامینی لەجیاتکراو: کە ماف لەسەرەکەیە.

(مَضْمُون) زامینکراو: کە خودی مافەکەیە. (اَلصِّيغَةُ): گوتەی زامینی.

(شَرْطُ الضّامِنِ) مەرجی زامینەکە (اَلرُّشْدُ) ڕەشیدییە، واتە: بۆ دینو دونیای خۆی بگونجێ، کەواتە: زامینیی منداڵو شێتو زۆرلێکراو و قەدەغەکراو دروست نابێ، بەڵام (وَضَمانُ مَحْجُورٍ عَلَيْهِ بِفَلَسٍ) زامینیی ئەو کەسەی کە بە هۆیقەرزداری قەدەغەی لە سەر داندراوە (كَشِرائِهِ) وەکو کڕینە بە قەرزەکەی وایە، واتە: دروست دەبێ.

(وَضَمانُ عَبْدٍ بِغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ باطِلٌ) زامینیی کۆیلە بە بێئیزنی گەورەکەی بەتاڵە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام (وَيَصِحُّ بِإِذْنِهِ) بە ئیزنی گەورەکەی دروست دەبێ (فَإِنْ عَيَّنَ لِلأَداءِ كَسْبَهُ) جا ئەگەر گەورەکەی–بۆ دانەوەی ماڵەکە– کەسابەتی کۆیلەکەی دیاری کرد (أَوْ غَيْرَهُ) یان شتێکیتری دیاری کرد: وەك بازرگانی (قَضَى مِنْهُ) لەو دیارکراوە مافەکەی دەداتەوە (وَإِلاَّ) ئەگەر هیچی بۆ دیاری نەکرد (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی

ڕاستتر (أَنَّهُ إِنْ كانَ مَأْذُوناً لَهُ فِي التِّجارَةِ) ئەگەر کۆیلەکە ئیزن درابێ بۆ بازرگانیکردن، ئەوە (تَعَلَّقَ بِما فِي يَدِهِ) تۆڵەی زامینیەکە دەبەسترێتەوە بەو ماڵەی لە دەستیدایەو (وَمايَكْسِبُهُ بَعْدَالإِذْنِ) هەم بەو کەسابەتەی لە دوایئیزندانەکە دەیکا (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بۆ بازرگانی ئیزن نەدرابو (فَبِما يَكْسِبُهُ) ئەوە بە کەسابەتەکەیەوە دەبەسترێتەوە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (اِشْتِراطُ مَعْرِفَةِ الْمَضْمُونِ لَهُ) مەرجە: زامینەکە خودی زامینیبۆکراوەکە بناسێ، چونکە ئەو خاوەنی مافەکەیە، خاوەن مافەکانیش لێك جیاوازن –لە دواکردنی مافیخۆیان– لە توندیو نەرمیدا.

بەڵام (وَأَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ قَبُولُهُ وَرِضاهُ) بە مەرج دانانەدرێ: زامینیبۆکراوەکە زامینیەکە قبوڵ بکاو پێی ڕازی بێ.

وَلاَ يُشْتَرَطُ رِضَا الْمَضْمُونِ عَنْهُ قَطْعاً وَلاَ مَعْرِفَتُهُ فِالأَصَحِّ، وَيُشْتَرَطُ فِالْمَضْمُونِ كَوْنُهُ ثابِتاً، وَصَحَّحَ الْقَدِيمُ ضَمانَ ما سَيَجِبُ، وَالْمَذْهَبُ صِحَّةُ ضَمانِ الدَّرَكِ بَعْدَ قَبْضِ الثَّمَنِ، وَهُوَ أَنْ يَضْمَنَ لِلْمُشْتَرِي الثَّمَنَ إِنْ خَرَجَ الْمَبِيعُ مُسْتَحَقّاً أَوْ مَعِيباً أَوْ ناقِصاً لِنَقْصِ الصَّنْجَةِ،

(وَلاَ يُشْتَرَطُ رِضا الْمَضْمُونِ عَنْهُ قَطْعاً) هەروەهاش بە مەرج دانانەدرێ زامینی لەجیاتیکراوەکە ڕازی بێ، چونکە ئەو قەرزدارەو دروستیشە: کەسێك –بە بێئیزن– قەرزی کەسێکیتر بداتەوە، کەوابو: (وَلاَ مَعْرِفَتُهُ) ناسینیشی مەرج نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، جیاوازیش نیە: زامینی لەجیاتکراوەکە زیندوو بێ، یان مردوو بێ ﴿عَنْ جابِرٍ: أَتَيْنا رَسُولَ اللهِﷺ بِجَنازَةٍ لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ، فَقالَ: أَعَلَيْهِ دَيْنٌ؟ قُلْنا: دِينارانِ. فَانْصَرَفَ، فَقالَ أَبوقتادَةَ: اَلدِّينارانِ عَلَيَّ. فَقالَ النَّبِيُّﷺ: حَقَّ الْغَرِيمِ وَبَرِئَ مِنْهُما الْمَيِّتُ؟ قالَ: نَعَمْ. فَصَلَّى عَلَيْهِ﴾ حديث صحيح رواه أحمد وأبوداود، مردووێکمان هێنا لای پێغەمبەرﷺ تاکو نوێژی جەنازەی لە سەر بکا، ئەویش فەرمووی: ئایا هیچ قەرزی لە سەرە؟ گوتمان: دوو دینار قەرزدارە. پێغەمبەرﷺ نوێژی لە سەر نەکرد، جا (أبوقتادة) بووە زامینیو گوتی: دوو دینارەکە لە سەر من بن بیاندەمەوە. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: مافی خاوەن قەرزەکە کەوتە سەر تۆ و مردووەکەش لە دوو دینارەکە ئازاد بوو؟ گوتی: بەڵێ. جا پێغەمبەرﷺنوێژی لە سەر کرد. واتە: لە حەدیسەکەدا باسی ناسینی مردووەکەو ڕازیبوونی نەکراوە.

(وَيُشْتَرَطُ فِيالْمَضْمُونِ) بە مەرج دادەندرێ: لە مافە زامینکراوەکەدا: یەکەم: (كَوْنُهُ ثابِتاً) مافێکی جێگیر بێ، بەڵام (وَصَحَّحَ الْقَدِيمُ) فەرموودەی کۆن بە دروستبووی داناوە: (ضَمانَ ما سَيَجِبُ) زامینیی ئەو مافەی لەمەودوا واجب دەبێ، وەك

بڵێ: (ئەم شتە بفرۆشە فلانکەس من زامینی پارەکەم). یان بڵێ: (سەد دینار بە قەرز بدە فلانکەس من زامینی قەرزەکەم). ئەوە لە سەر فەرموودەی کۆن دەبێتە زامین، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (صِحَّةُ ضَمَانِ الدَّرَكِ) دروستە: زامینیی داواکردنی مامڵەت پێکراو (بَعْدَ قَبْضِ الثَّمَنِ) لە دوای وەرگرتنی پارەکە (وَهُوَ) زامینیی داوا کردن ئەمەیە: (أَنْ يَضْمَنَ لِلْمُشْتَرِي الثَّمَنَ) بۆ کڕیارەکە ببێتە زامینی پارەکەی (إِنْ خَرَجَ الْمَبِيعُ مُسْتَحَقّاً) ئەگەر فرۆشراوەکە بە ماڵی کەسێکیتر دەرچوو (أَوْ مَعِيباً) یان عەیبدار دەرچوو (أَوْ نَاقِصاً) یان ناتەواو دەرچوو (لِنَقْصِ الصَّنْجَةِ) لەبەر ناتەواوی بارسەنگەکەی: وەك کیلۆ، یان گەز، یان ڕیەکەی ناتەواو بێ.

وَكَوْنُهُ لاَزِماً لاَ كَنُجُومِ كِتابَةٍ، وَيَصِحُّ ضَمانُ الثَّمَنِ فِي مُدَّةِالْخِيارِ فِالأَصَحِّ، وَضَمانُ الْجُعْلِ كَالرَّهْنِ بِهِ، وَكَوْنُهُ مَعْلُوماً فِي الْجَدِيدِ، وَالإِبْراءُ مِنَ الْمَجْهُولِ باطِلٌ فِي الْجَدِيدِ،

دووەم: (وَكَوْنُهُ لاَزِماً) هەروەها مەرجە: مافە زامینکراوەکە واجب بوبێ، هەرچەندە جێگیریش نەبوبێ: وەکو پارەی فرۆشراوێکی وەرنەگیراو، یان مارەیی ژن پێش جیماع کردن (لاَ كَنُجُومِ كِتابَةٍ) نەك وەکو بەشەکانی پارەی نووسراو پێدان، چونکە واجب نیە کۆیلەکە بیدا (وَيَصِحُّ ضَمَانُ الثَّمَنِ فِي مُدَّةِ الْخِيارِ) دروستە ببێتە زامینی پارەی فرۆشراوەکە بۆ فرۆشیارەکە لە ماوەی پەشیمانیدا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَضَمَانُ الْجُعْلِ) هەروەها دروستە ببێتە زامینی کرێی جەعالە، لە پاش تەواوبوونی کارەکە (كَالرَّهْنِ بِهِ) هەروەك ڕەهن دانانیش بۆ ئەو کرێیە دروست بوو.

سێیەم: (وَكَوْنُهُ مَعْلُوماً) هەروەها مەرجە مافە زامینکراوەکە زاندراو بێ لە لایەن زامینەکەوە: لە ڕووی ڕەگەزو جۆرو ئەندازەوە (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، کەواتە: زامینیی مافی نەزاندراو دروست نابێ، بەڵام لە فەرموودەی کۆندا: زانینی زامینکراو مەرج نیە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ باسی گەردەن ئازادکردن ﴾

(وَالإِبْراءُ) گەردەن ئازادکردن (مِنَ الْمَجْهُولِ) لە شتی نەزاندراو (باطِلٌ) بەتاڵەو ئازاد نابێ، واتە: لە دونیادا، بەڵام بۆ قیامەت ئازاد دەبێ، هەروەك لە (الشبراملسی)دا فەرموویەتی (فِي الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا، بەڵام لە فەرموودەی کۆندا: گەردەن ئازادکردن لە شتی نەزاندراویش دروست دەبێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا فەرموویانە.

ئینجا بزانە: دروستە لە بەرامبەر گەردەن ئازادکردن شتێك بداتە خاوەن مافەکە، کەوابو: هەر کاتێك خاوەن ماف گەردەنی ئازاد کرد، شتەکە دەبێتە مڵکی خۆی، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو مافەی گەردەنی لێ ئازاد دەکرێ، مەرجە: قەرز بێ، واتە: گەردەن ئازادکردن لە شتی بەرچاو دروست نابێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە، وەك بڵێ: (گەردەنت ئازاد بێ لەو پەڕتووکەی لێمت داگیر کردوە). ئەوە دروست نیە، بەڵکو دەبی بڵێ: (بە تۆم بەخشی).

هەروەها مەرجە: ئازادکەرو ئازادکراوەکە هەردووکیان ئەندازەو ڕەگەزو جۆری مافەکە بزانن، لەو حاڵەتەی ئازادکردنەکە ئاڵوگۆڕیی تێدایە، وەك بڵێ: (ئەگەر لە مارەییەکەت گەردەنم ئازاد بکەی تەڵاقت بکەوێ).

بەڵام ئەگەر ئاڵوگۆڕیی تێدا نەبێ، ئەو کاتە مەرج نیە: ئازادکراوەکە زانستی بە مافەکە هەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

إلاَّ مِنْ إِبِلِ الدِّيَةِ، وَيَصِحُّ ضَمانُها فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ قالَ ضَمِنْتُ ما لَكَ عَلَى زَيْدٍ مِنْ دِرْهَمٍ إِلَعَشَرَةٍ فَالأَصَحُّ صِحَّتُهُ وَأَنَّهُ يَكُونُ ضامِناً لِعَشَرَةٍ، قُلْتُ: الأَصَحُّ لِتِسْعَةٍ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(فَصْلٌ):

ئینجا بزانە: ئەگەر دەیویست لە قەرزێکی نەزانراو گەردەنی ئازاد بکا، با ژمارەیەکی وەها بڵێ: کە بێگومان لە ئەندازەی قەرزەکە زیاتر بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، وەك بڵێ: (لە دینارێك تا دە هەزار دینار گەردەنت ئازاد بێ).

هەروەها واجبە: مرۆڤ گەردەنی خۆی بەو کەسانەش ئازاد بکا، کە غەیبەتی کردون، یان ئابڕووی بردون، یان ستەمی لێکردون، جا ئەگەر خاوەن مافەکە بە بێوەرگرتنی ماڵ گەردەنی ئازاد نەدەکرد، با شتێکی بداتێ تا گەردەنی ئازاد بکا، جا ئەگەر غەیبەتەکە نەگەیشتبوە غەیبەتکراوەکە، ئەوەندە بەسە: پەشیمان ببێتەوەو دوعای لێخۆشبوونی گوناهیش بۆ غەیبەتکراوەکە بکا.

دیسان بزانە: گەردەن ئازادکردنی منداڵ پێش بلۆغبوون بە هیچ جۆرێك دروست نابێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کرانەوە.

(إِلاَّ مِنْ إِبِلِ الدِّيَةِ) تەنها لە ووشترەکانی خوێنی مرۆڤی‌کوژراو گەردەن ئازادکردن دروست دەبێ، هەرچەند نەشزاندرێ چۆنن (وَيَصِحُّ ضَمانُها) هەم دروستە: یەکێك ببێتە زامینی ووشترەکانیش (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر بڵێ: (ضَمِنْتُ مالَكَ عَلَى زَيْدٍ) بوومە زامینی ئەو قەرزەی‌تۆ کە لە سەر زەیدە (مِنْ دِرْهَمٍ إِلَى عَشَرَةٍ) لە دیرهەمێك تا دە دیرهەم (فَالأَصَحُّ صِحَّتُهُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەو زامینی‌یە دروستە، هەروەك ئەو جۆرە گەردەن ئازادکردنەش دروست بوو (وَأَنَّهُ) ئەو مرۆڤە (يَكُونُ ضامِناً لِعَشَرَةٍ) دەبێتە زامینی دە دیرهەم (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی)

دەفەرموێ: (الأَصَحُّ لِتسْعَوْ) بە فەرموودەی ڕاستتر: دەبێتە زامینی نۆ دیرهەم (وَاللهُ أَعْلَمُ). کەوابو: ئەگەر بڵێ: (گەردەنت ئازاد بێ لە دیرهەمێك تا دە دیرهەم). یان بڵێ: (لە دیرهەمێك تا دە دیرهەم نەزری تۆم کرد). ئەوە گەردەنی لە نۆ دیرهەم ئازاد کردوەو، هەم نۆ دیرهەمی نەزر کردوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی کەفالەت ﴾

واتە: ئامادەکردنی کەسێك لە لای کەسێك لە کاتو شوێنێکی دیارکراودا، بخاتە سەر شانی خۆی. جا ئەمەیان پێی دەگوترێ: (كَفِيلْ). وە ئەوەی ئامادە دەکرێ، پێی دەگوترێ: (مَكْفُول) کەفالەتکراو. ئەوەی لە لایشی ئامادە دەکرێ، پێی دەگوترێ: (مَكْفُولٌ لَهُ) کەفالەت بۆکراو.

اَلْمَذْهَبُ صِحَّةُ كَفالَةِ الْبَدَنِ، فَإِنْ كَفَلَ بَدَنَ مَنْ عَلَيْهِ مالٌ لَمْ يُشْتَرَطِ الْعِلْمُ بِقَدْرِهِ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ مِمَّا يَصِحُّ ضَمانُهُ، وَالْمَذْهَبُ صِحَّتُها بِبَدَنِ مَنْ عَلَيْهِ عُقُوبَةٌ لآدَمِيٍّ: كَقِصاصٍ وَحَدِّ قَذْفٍ، وَمَنْعُها فِي حُدُودِاللهِ تَعالَى، وَتَصِحُّ بِبَدَنِ صَبِيٍّ وَمَجْنُونٍ وَمَحْبُوسٍ وَغائِبٍ وَمَيِّتٍ لِيُحْضِرَهُ فَيُشْهَدَ عَلَىصُورَتِهِ، ثُمَّ إِنْ عَيَّنَ مكانَ التَّسْلِيمِ تَعَيَّنَ، وإِلاَّ فَمَكانُها، وَيَبْرَأُ الْكَفِيلُ بِتَسْلِيمِهِ فِي مَكانِ التَّسْلِيمِ

(اَلْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستیمەزهەب: (صِحَّةُ كَفالَةِ الْبَدَنِ) کەفیلایەتی لاشە دروستەو بەشێکە لە زامینیو خەڵك پێویستی پێیەتی: (فَإِنْ كَفَلَ بَدَنَ مَنْ عَلَيْهِ مالٌ) جا ئەگەر بووە کەفیلی لاشەیکەسێکی وەها: کە ماڵێکی لە سەر بوو، یان لە لایبوو (لَمْ يُشْتَرَطِ الْعِلْمُ بِقَدْرِهِ) بە مەرج دانانرێ ئەندازەیماڵەکە بزاندرێ، بەلاَم (وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهُ مِمَّايَصِحُّ ضَمانُهُ) بە مەرج دادەندرێ: ماڵەکەی سەر کەفالەتکراوەکە لەو جۆرە بێ: زامینیی دروست بێ، کەوابو: دروستە: ببێتە کەفیلی لاشەیمرۆڤێکی قەرزدار تاکو لە کاتو شوێنێکی دیارکراودا لە لایکەسێك ئامادەی بکا، هەرچەندە نەشزانێ ئەندازەی قەرزەکە چەندە.

(وَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (صِحَّتُها بِبَدَنِ مَنْ عَلَيْهِ عُقُوبَةٌ لآدَمِيٍّ) کەفیلایەتی دروستە: بە لاشەی ئەو کەسەی سزایەکی ئادەمیزادێکی لە سەرە (كَقِصاصٍ) وەك کوشتنی لە تۆڵەی کوشتنێكو (وَحَدِّ قَذْفٍ) سزای بوختان پێکردن.

(وَمَنْعُها فِي حُدُودِ اللهِ تَعالَى) هەر بەو فەرموودەیە کەفیلایەتی قەدەغەیەو دروست نیە: لە سزایەکی مافی خوای گەورە: وەکو زیناو شەڕاب خواردنەوە، بەلاَم لە فەرموودەیەکیتردا: لە سزایەکانی مافی خوای گەورەشدا کەفیلایەتی دروستە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.

(وَتَصِحُّ) کەفیلایەتی دروستە (بِبَدَنِ صَبِيٍّ) بە لاشەی منداڵو (وَمَجْنُونٍ) شێتو (وَمَحْبُوسٍ) بەندکراو و (وَغائِبٍ) نادیارو (وَمَيِّتٍ) مردو و (لِيُحْضِرَهُ) تاکو مردووەکە ئامادە

بكا (فَيُشْهَدَ عَلَى صُورَتِهِ) بۆ ئەوەی شاهیدی لە سەر ڕەنگو لاشەكەی بدرێ، ئەگەر ناو و نەژادی نەزاندرێو ژێر خاكیش نەكرابێو لاشەكەشی نەگۆڕابێ، ئەگینا: كەفالەتەكە دروست نابێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(ثُمَّ إِنْ عَيَّنَ مكانَ التَّسْلِيمِ) ئینجا ئەگەر كەفیلەكە شوێنی تەسلیمكردنیكەفالەتكراوەكەی دیاری كردبو (تَعَيَّنَ) ئەوە دەبی هەر لەو شوێنە دیاركراوەدا ئامادەی بكا (وإلاَّ) بەڵام ئەگەر هیچ شوێنێكی دیاری نەكردبو (فَمَكانُها) ئەوە هەر شوێنی كەفالەت لێكردنەكە دەبێتە دیاركراو، واتە: لەوێدا ئامادەی دەكا.

ئینجا (وَيَبْرَأُالكَفِيلُ) كەفیلەكە -لە كەفیلایەتی- ئازاد دەبێ: (بِتَسْلِيمِهِ) بەوەی كەفالەتكراوەكە تەسلیمی كەفالەت بۆكراوەكە بكا (فی مَكانِ التَّسْلِيمِ) لەو شوێنەدا كە بۆ

بِلاَ حائِلٍ كَمُتَغَلِّبٍ، وَبِأَنْ يَحْضُرَ الْمَكْفُ

عَنْ جِهَةِ الْكَفِيلِ، وَلاَ يَكْفِى مُجَرَّدُ حُضُورِهِ، فَ

إِحْضارُهُ إِنْ جَهِلَ مَكانَهُ، وَإِلاَّ فَيَلْزَمُهُ، وَيُمْهَلُ مُدَّةَ ذَهابٍ وَإِيابٍ، فَإِنْ مَضَتْ وَلَمْ يُحْضِرْهُ حُبِسَ، وَقِيلَ إِنْ غابَ إِلَى مَسافَةِ الْقَصْرِ لَمْ يَلْزَمْهُ إِحْضارُهُ،

تەسلیمكردن دیاریكراوە (بِلاَ حائِلٍ) بە بێ‌هیچ پەردەو ڕێگرتنێك، واتە: ئەگەر قەدەغەیەك هەبو: (كَمُتَغَلِّبٍ) وەك خاوەن دەسەڵاتێك ڕێگا نەدا كەفالەتكراوەكە بكەوێتە ژێر دەسەڵاتی كەفالەت بۆكراوەكە، ئەو كاتە كەفیلەكە ئازاد نابێ، هەرچەند ئامادەشی بكا.

(وَ) هەروەها كەفیلەكە- لە كەفیلایەتی- ئازاد دەبێ: (بِأَنْ يَحْضُرَ الْمَكْفُولُ) بەوەی كەفالەتكراوەكە -بەخۆی- لە شوێنی دیاركراودا ئامادە بێو (وَيَقُولَ) بە كەفالەت بۆكراوەكە بڵێ: (سَلَّمْتُ نَفْسِي عَنْ جِهَةِ الْكَفِيلِ) ئەوە خۆم تەسلیمی تۆ كرد لە لایەن كەفیلەكەمەوە. كەوابو: (وَلاَ يَكْفِي مُجَرَّدُحُضُورِهِ) تەنها ئامادەبوونی لە شوێنەكەدا بەس نیە، ئەگەر نەڵێ: لە لایەن كەفیلەكەمەوە خۆم تەسلیم كردوی.

(فَإِنْ غابَ) جا ئەگەر كەفالەتكراوەكە دیار نەبو و ڕۆیشتبوە شوێنێكیتر (لَمْ يَلْزَمِ الْكَفِيلَ إِحْضارُهُ) لە سەر كەفیلەكە واجب نیە: بیهێنێتەوەو ئامادەی بكا (إِنْ جَهِلَ مَكانَهُ) ئەگەر نەیدەزانی لە كوێیە، چونكە عوزری بە دەستە، كەوابو: بە سوێند باوەڕی پێدەكرێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر دەیزانی لە كوێیە (فَيَلْزَمُهُ) واجبە: بیهێنێتەوەو ئامادەی بكا (وَيُمْهَلُ مُدَّةَ ذَهابٍ وَإِيابٍ) كەفیلەكە مۆڵەتی دەدرێتێ بۆ ماوەی چوونو گەڕانەوەی بە گوێرەی عادەتی شوێنەكە.

(فَإِنْ مَضَتْ) جا ئەگەر ماوەكەی تەواو بوو (وَلَمْ يُحْضِرْهُ) كەفالەتكراوەكەشی نەهێناو ئامادەی نەكرد (حُبِسَ) كەفیلەكە بەند دەكرێو لە بەندیخانە ئازاد ناكرێ تا دەزانین: كەفالەتكراوەكە مردوە، یان لە لای خاوەن دەسەڵاتێك خۆی پەنا داوە، یان بۆ

شوێنێكی نەزاندراو ڕایكردوە، واتە: لەو حاڵەتانەدا كەفیلەكە -لە بەندیخانە- ئازاد دەكرێ.
هەروەها ئەگەر كەفیلەكە -لەخۆیەوە- قەرزەكەی بداتەوە، ئەو كاتەش لە بەندیخانە ئازاد دەكرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (إِنْ غابَ إِلَى مَسافَةِ الْقَصْرِ) ئەگەر ڕۆیشتبووە شوێنێكی دووری بە ئەندازەی كورتكردنەوەی نوێژ (لَمْ يَلْزَمْهُ إِحْضارُهُ) واجب نیە: ئامادەی بكا.
﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: ئەركی بە سەفەرچوونی كەفیلەكەو گەڕانی بە دوای كەفالەتكراوەكەدا گشتی لە سەر كەفیلەكەیە، هەروەهاش ئەركی سەفەری كەفالەتكراوەكەش لە سەر خۆیەتی، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون كراوەتەوە.
وَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِذَا مـاتَ وَدُفِـنَ لاَ يُطالَـبُ الْكَفِيـلُ بِالْمـالِ، وَأَنَّـهُ لَـوْ شُـرِطَ فِالْكَفالَـةِ: أَنَّـهُ يَغْـرَمُ الْمــالَ إِنْ فــاتَ التَّسْــلِيمُ بَطَلَــتْ، وَأَنَّهــا لاَ تَصِــحُّ بِغَيْرِرِضــاالْمَكْفُولِ.
(فَصْلٌ) يُشْتَرَطُ فِالضَّمانِ وَالْكَفالَةِ لَفْظٌ يُشْعِرُ بِالْتِزامٍ:

دووەم: كەفیلەكە -ڕاستەوخۆ- داوای ماڵەكەی لێناكرێ، بەڵكو بەند دەكرێ، جا ئەگەر -لەخۆیەوە- لە ترسی بەندكردن ماڵەكەی داوە خاوەن مافەكە، ئەو كاتە دروست نیە بەند بكرێ، ماڵەكەش وەك قەرزێك دەبێتە ملكی خاوەن مافەكە، واتە: هەر كاتێك كەفالەتكراوەكە ئامادە بوو، یان مرد، ئەو كاتە كەفیلەكە ماڵەكەیخۆی لە خاوەن مافەكە وەردەگرێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.
(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ إِذَا ماتَ) هەر كاتێك كەفالەتكراوەكە مرد و (وَدُفِنَ) ناشترا، یان بۆ شوێنێكی نەزاندراو ڕایكرد، لەو حاڵەتانەدا (لاَ يُطالَبُ الْكَفِيلُ بِالْمالِ) داوای ماڵەكە لە كەفیلەكە ناكرێ، بەڵكو -لەو حاڵەتانەدا- ئەگەر بەندیش كرابێ، واجبە: ئازاد بكرێ، هەروەك ڕابرا.
ئینجا بزانە: ئەگەر كەفیلەكە بمرێ، كەفالەتەكە بەتاڵ دەبێتەوە، واتە: كەفالەت بۆكراوەكە هیچ مافێكی لە میراتی ئەودا نیە، بەلآم ئەگەر كەفالەت بۆكراوەكە بمرێ، ئەو كاتە كەفالەتەكە بەتاڵ نابێتەوە، بەڵكو مافەكەی دەبێتە هی میراتگرەكانی، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.
(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (لَوْ شُرِطَ فِيالْكَفالَةِ) ئەگەر لە كەفالەتەكەدا بە مەرج داندرا: (أَنَّهُ يَغْرَمُ الْمالَ) كەفیلەكە ئەو ماڵە بداتەوە: كە لە سەر كەفالەتكراوەكەیە (إِنْ فاتَ التَّسْلِيمُ) ئەگەر تەسلیمكردنی كەفالەتكراوەكە لە دەست چوو (بَطَلَتْ) بە هۆی ئەو مەرجە كەفالەتەكە بەتاڵ دەبێتەوە.

(وَأَنَّها لاَتَصِحُّ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: کەفالەت دروست نابێ (بِغَيْرِ رِضاالْمَكْفُولِ) بە بێڕەزامەندی کەفالەتکراوەکە، یان سەرپەرشتکارەکەی وی، چونکە ئەگەر ئیزن نەدا، لە سەری واجب نابێ لەگەڵ کەفیلەکە لە شوێنی دیارکراودا ئامادە ببێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی گۆتەی دامەزراندنی زامینیو کەفالەت ﴾

(يُشْتَرَطُ) بە مەرج دادەندرێ: (فِيالضَّمانِ) لە زامینیی ماڵو (وَالْكَفالَةِ) لە کەفیلایەتی لاشەدا (لَفْظٌ) ووشەیەکی وەها بگوترێ: کە (يُشْعِرُ بِالْتِزامٍ) بگەیەنێ مافەکەی خستۆتە ملی خۆی.

ئینجا بزانە: نووسینیش وەکو گۆتنە ئەگەر نیەتی لەگەڵدا بێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

كَضَمِنْتُ دَيْنَكَ عَلَيْهِ أَوْ تَحَمَّلْتُهُ أَوْ تَقَلَّدْتُهُ أَوْ تَكَفَّلْتُ بِبَدَنِهِ، أَوْ أَنا بِالْمالِ أَوْ بِإِحْضارِ الشَّخْصِ ضامِنٌ أَوْ كَفِيلٌ أَوْ زَعِيمٌ أَوْ حَمِيلٌ، وَلَوْ قالَ أُؤَدِّي الْمالَ أَوْ أُحْضِرُ الشَّخْصَ فَهُوَ وَعْدٌ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَجُوزُ تَعْلِيقُهُما بِشَرْطٍ، وَلاَ تَوْقِيتُ الْكَفالَةِ، وَلَوْ نَجَّزَها وَشَرَطَ تَأْخِيرَالإِحْضارِ شَهْراً جازَ، وَأَنَّهُ يَصِحُّ ضَمانُ الْحالِّ مُؤَجَّلاً أَجَلاً مَعْلُوماً، وَأَنَّهُ يَصِحُّ ضَمانُ الْمُؤَجَّلِ حالاًّ، وَأَنَّهُ لاَ يَلْزَمُهُ التَّعْجِيلُ،

(کَ) وەك بڵێ: (ضَمِنْتُ دَيْنَكَ عَلَيْهِ) بوومە زامینی قەرزی تۆ کە لە سەر فلانکەسە (أَوْ تَحَمَّلْتُهُ) یان بڵێ: من باری قەرزەکەتم هەڵگرت (أَوْ تَقَلَّدْتُهُ) یان بڵێ: قەرزەکەتم خستە گەردەنی خۆم (أَوْ) یان لە کەفالەتدا بڵێ: (تَكَفَّلْتُ بِبَدَنِهِ) بوومە کەفیلی لاشەی فلانکەس (أَوْ) یان بڵێ: (أَنا بِالْمالِ) من بەو ماڵەی لە سەر فلانە زامینم (أَوْ بِإِحْضارِ الشَّخْصِ ضامِنٌ) یان بڵێ: من بە ئامادەکردنی مرۆڤەکە زامینم (أَوْ كَفِيلٌ) یان کەفیلم (أَوْ زَعِيمٌ) یان ماڵدەرێکی گەورەم (أَوْ حَمِيلٌ) یان بار هەڵگرم.

(وَلَوْقالَ) ئەگەر گوتی: (أُؤَدِّيالْمالَ) من ماڵەکە دەدەم (أَوْ) یان گوتی (أُحْضِرُالشَّخْصَ) مرۆڤەکە ئامادە دەکەم (فَهُوَ وَعْدٌ) ئەو گۆتەیە گفتدانێکە واجب نیە جێبەجێ بکرێ، واتە: بەو جۆرە ووشەیە زامینیو کەفیلایەتی دانامەزرێ، چونکە ماف خستنەملی تێدا نیە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يَجُوزُ تَعْلِيقُهما بِشَرْطٍ) دروست نیە زامینیو کەفالەت بە مەرجێکەوە ببەسترێن، وەك بڵێ: هەر کاتێك سەری مانگ هات من زامینم، یان کەفیلم (وَلاَ تَوْقِيتُ الْكَفالَةِ) هەروەها ماوە دانانیش بۆ کەفیلایەتیو بۆ زامینی دروست نیە، وەك بڵێ: من کەفیلم تا مانگێك، یان زامینم تا ساڵێك.

بەڵام (وَلَوْ نَجَّزَها) ئەگەر –بە بێبەستنەوە– بڕیاری کەفیلایەتی داو (وَشَرَطَ تَأْخِيرَالإِحْضارِ شَهْراً) لە بڕیارەکەدا بە مەرجی دانا: ماوەی مانگێك ئامادەکردنی مرۆڤەکە دوا

(جازَ) ئەوە دروستە، وەك بڵێ: من کەفیلم بە ئامادەکردنی لاشەی فلانکەس لە دوای مانگێك ئامادەی دەکەم.

(وَأَنَّهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (يَصِحُّ ضَمَانُ الْحالِّ مُؤَجَّلاً) دروستە زامینی قەرزێکی حازر بە زامینیەکی کات بۆداندراو: کە (أَجَلاً مَعْلُوماً) کاتەکەش زاندراو بێ، وەك بڵێ: من کەفیلی ئەم قەرزەتم کە ئێستا کاتیدانەوەی هاتوە لە دوای مانگێك دەتدەمەوە.

(وَ) هەروەها (أَنَّهُ يَصِحُّ ضَمانُ الْمُؤَجَّلِ حالاًّ) بە فەرموودەی ڕاستتر دروستە زامینی ئەو قەرزەی کاتی دانەوەی نەهاتوە بە زامینیەکیحازر، وەك بڵێ: من زامینی ئەو قەرزەتم کە پاش مانگێك کاتیدانەوەی دێ ئێستا دەتدەمەوە، بەلام (وَأَنَّهُ لاَيَلْزَمُهُ التَّعْجِيلُ) بە فەرموودەیڕاستتر: لەم مەسەلەیدووەمەدا لە سەری واجب نیە: بە پەلە قەرزەکە بداتەوە.

وَلِلْمُسْتَحِقِّ مُطالَبَةُ الضَّامِنِ وَالأَصِيلِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَصِحُّ بِشَرْطِ بَرَاءَةِ الأَصِيلِ، وَلَوْ أَبْرَأَ الأَصِيلَ بَرِئَ الضَّامِنُ، وَلاَ عَكْسَ، وَلَوْ ماتَ أَحَدُهُما حَلَّ عَلَيْهِ دُونَ الآخَرِ، وَإِذا طالَبَ الْمُسْتَحِقُّ الضَّامِنَ فَلَهُ مُطالَبَةُ الأَصِيلِ بِتَخْلِيصِهِ بِالأَداءِ إِنْ ضَمِنَ بِإِذْنِهِ،

(وَلِلْمُسْتَحِقِّ) بۆ خاوەن مافەکەو بۆ میراتگرەکەی دروستە (مُطالَبَةُ الضَّامِنِ) داوای مافەکەی لە زامینەکە بکا، هەم (وَالأَصِيلِ) داواش لە خودی ماف لەسەرەکە بکا: بە یەکەوەو بە جیا جیا، چونکە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿الزَّعِيمُ غارِمٌ﴾ رواه الترمذي وحسنه، کەفیل تۆڵەژمێرە. واتە: ئەگەر قەرزدارەکە نەیداوە، واجبە: ئەو بیداتەوە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يَصِحُّ) زامینیو کەفالەت هیچێکیان دروست نابن (بِشَرْطِ بَرَاءَ ةِ الأَصِيلِ) بە مەرجی ئازادیی ماف لەسەرەکە.

(وَلَوْ أَبْرَأَ الأَصِيلَ) ئەگەر خاوەن مافەکە ماف لەسەرەکەی–لە مافەکە– ئازاد کرد، ئەو کاتە (بَرِىءَ الضَّامِنُ) زامینەکەش ئازاد دەبێ، چونکە مافەکە لاچووە، بەلام (وَلاَ عَكْسَ) بە پێچەوانەوە نابێ، واتە: ئەگەر خاوەن مافەکە زامینەکەی–لە زامینی، یان لە مافەکە– ئازاد کرد، ئەو کاتە ماف لەسەرەکە ئازاد نابێو مافەکەی هەر لەسەر دەمێنێ.

(وَلَوْ ماتَ أَحَدُهُما) ئەگەر–لە زامینەکەو لە ماف لەسەرەکە– یەکێکیان مرد (حَلَّ عَلَيْهِ) قەرزی دواخراو–تەنها– لە سەر مردووەکە دەبێتە حازر، چونکە بە هۆی مردن ئەستۆیەکەی وێران بووەو قەرزەکە دەکەوێتە سەر میراتەکەی (دُونَ الآخَرِ) لە سەر ئەویتر –کە زیندووەکەیە– نابێتە حازر.

جا ئەگەر ماف لەسەرەکە بمرێ، ئەوە دروستە زامینەکە داوا لە خاوەن مافەکە بکا:

مافەکەی‌خۆی لە میراتی ماف لەسەرەکە وەربگرێتەوە، یان گەردەنی ئازاد بکا؟ نەوەك میراتەکەی بفەوتێ‌و تۆڵەی مافەکەی پێ‌وەرنەگیرێتەوە.

بەڵام ئەگەر زامینەکە بمرێ‌و خاوەن مافەکەش لە میراتەکەی وی مافی خۆی وەرگرت، نابێ میراتگرەکانی زامینەکە ئێستا بگەڕێنەوە سەر ماف لەسەرەکە، بەڵکو کە کاتی قەرزدانەوە داهات، ئەو کاتە دەگەڕێنەوەو تۆڵەی مافەکە لە ماف لەسەرەکە وەردەگرنەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِذا طالَبَ الْمُسْتَحِقُّ الضَّامِنَ) هەر کاتێك خاوەن مافەکە داوای مافەکەی لە زامینەکە کرد (فَلَهُ مُطالَبَةُ الأصِيلِ) بۆ زامینەکەش دروستە: داوا لە ماف لەسەرەکە بکا (بِتَخْلِيصِهِ بِالأداءِ) مافەکەی بداتەوە خاوەن مافەکەو لە زامینیەکە ڕزگاری بکا (إِنْ ضَمِنَ بِإِذْنِهِ) ئەگەر بە ئیزنی ماف لەسەرەکە بوبێتەتە زامین.

وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يُطالِبُهُ قَبْلَ أَنْ يُطالَبَ، وَلِلضَّامِنِ الرُّجُوعُ عَلَىالأَصِيلِ إِنْ وُجِدَ إِذْنُهُ فِىالضَّمانِ وَالأَداءِ، وَإِنِ انْتَفَى فِيهِما فَلاَ، وَإِنْ أَذِنَ فِىالضَّمانِ فَقَطْ رَجَعَ فِىالأَصَحِّ، وَلاَ عَكْسَ فِىالأَصَحِّ، وَلَوْ أَدَّى مُكَسَّراً عَنْ صِحاحٍ أَوْ صالَحَ عَنْ مِأَةٍ بِثَوْبٍ قِيمَتُهُ خَمْسُونَ فَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَرْجِعُ إِلاَّ بِما غَرِمَ، وَمَنْ أَدَّى دَيْنَ غَيْرِهِ بِلاَ ضَمانٍ وَلاَ إِذْنٍ

بەڵام (وَالأصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يُطالِبُهُ قَبْلَ أَنْ يُطالَبَ) نابێ زامینەکە داوای مافدانەوەی لێبکا، پێش ئەوەی داوای مافەکە لەوی بکرێ.

ئینجا (وَلِلضَّامِنِ) هەر کاتێك زامینەکە لەماڵی‌خۆی مافەکەی داوە خاوەن مافەکە، بۆی هەیە (الرُّجُوعُ عَلَىالأصِيلِ) بگەڕێتەوە سەر ماف لەسەرەکەو چەندی لەجیاتی داوەتەوە، ئەوەندەی لێ‌وەربگرێتەوە (إِنْ وُجِدَ إِذْنُهُ فِىالضَّمانِ وَالأداءِ) ئەگەر ماف لەسەرەکە ئیزنی هەبوبێ: لە زامینی‌و لە مافدانەوەکەدا.

بەڵام (وَإِنِ انْتَفَى فِيهِما) ئەگەر لە زامینی‌و لە مافدانەوەکەدا ئیزنی نەبوبێ (فَلاَ) زامینەکە هیچ مافێکی نیە بگەڕێتەوە سەر ماف لەسەرەکە بۆ ئەوەی چەندی داوە لێی وەربگرێتەوە، چونکە لە خۆیەوە–بە خۆڕایی– مافەکەی داوەتەوە.

(وَإِنْ أَذِنَ فِىالضَّمانِ فَقَطْ) ئەگەر ماف لەسەرەکە–تەنها – ئیزنی دابو: ببێتە زامین‌و ئیزنی نەدابو مافەکەی لەجیاتی بداتەوە، ئەو کاتە (رَجَعَ) دەگەڕێتەوە سەر ماف لەسەرەکەو چەندی لەجیاتی داوە لێی وەردەگرێتەوە (فِىالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئیزنی زامینیی هەیەو زامینیش هۆی دانەوەیە.

بەڵام (وَلاَ عَكْسَ) بە پێچەوانەوە نابێ، واتە: ئەگەر بێ‌ئیزن بوە زامین، بەڵام ئیزنی‌دا: مافەکەی لەجیاتی بداتەوە، ئەو کاتە نابێ زامینەکە مافەکەی لێ‌وەربگرێتەوە

(فِيالأَصَحِّ) له فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە بە هۆی زامینیەکی ئیزننەدراو قەرزەکەی داوەتەوە، بەڵام لە فەرموودەکەیتردا: بۆی هەیە لێی وەربگرێتەوە، چونکە بە ئیزنی وی مافەکەی داوەتەوە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە.
(وَلَوْ أَدَّى مُكَسَّراً عَنْ صِحاحٍ) ئەگەر زامینەکە پارەی وردەی لەجیاتی درشتە دایەوە (أَوْ صالَحَ عَنْ مِأَةٍ) یان سولحی کرد لەجیاتی سەد دینار (بِثَوْبٍ قِيمَتُهُ خَمْسُونَ) پارچە جلێکی دایەوە کە نرخی پەنجا دینار بوو (فَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَرْجِعُ إِلاَّ بِما غَرِمَ) بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەوەی داویە، تەنها ئەوی لە ماف لەسەرەکە وەردەگرێتەوە، واتە: وردەکەو پەنجا دینارەکە، چونکە هەر ئەوەندەی لە دەست چووە.
(وَمَنْ أَدَّى دَيْنَ غَيْرِهِ) هەر کەسێك قەرز بۆ قەرزدارێك بداتەوە (بِلاَضَمانٍ وَلاَ إِذْنٍ) بێزامینیو بێئیزندانی قەرزدارەکە، ئەوە قەرزەکە لە سەر قەرزدارەکە لادەچێ، بەڵام

فَلاَ رُجُوعَ، وَإِنْ أَذِنَ بِشَرْطِ الرُّجُوعِ رَجَعَ، وَكَذَا إِنْ أَذِنَ مُطْلَقاً فِي الأَصَحِّ، وَالأَصَحُّ أَنَّ مُصالَحَتَهُ عَلَىغَيْرِ جِنْسِ الدَّيْنِ لاَ تَمْنَعُ الرُّجُوعَ، ثُمَّ إِنَّما يَرْجِعُ الضَّامِنُ وَالْمُؤَدِّي إِذَا أَشْهَدَا بِالأَداءِ

(فَلاَ رُجُوعَ) کەسەکە بۆی نیە بگەڕێتەوە سەر قەرزدارەکەو ئەوەندەی بۆی داوەتەوە لێی وەربگرێتەوە، بەڵکو لە کیس خۆی دەچێ، چونکە لە حەدیسەکەی (جابر)یڕابردوودا پێغەمبەرﷺ بە(أبوقتادة)ی فەرموو: ﴿حَقَّ الْغَرِيمِ وَبَرِئَ مِنْهُماالْمَيِّتُ﴾ مافی خاوەن قەرزەکە کەوتە سەر تۆ، مردووەکەش لە دوو دینارەکە ئازاد بو.
واتە: چونکە (أبوقتادة) پێشدا زامین نەبو و ئیزنی مردووەکەشی وەرنەگرتبو، بۆیێ دوو دینارەکە لە کیس خۆی ڕۆیشت و قەرزەکەش لە سەر مردووەکە لاچوو.
(وَإِنْ أَذِنَ بِشَرْطِ الرُّجُوعِ) ئەگەر قەرزدارەکە کەسێکی ئیزن دا: قەرزەکەی بۆ بداتەوە بەو مەرجەی بگەڕێتەوەو لێی وەربگرێتەوە، ئەو کاتە (رَجَعَ) مافی هەیە بگەڕێتەوە سەریو ئەوەندەی بۆی داوەتەوە، لێی وەربگرێتەوە.
(وَكَذَا) هەروەها مافی وەرگرتنەوەی هەیە (إِنْ أَذِنَ مُطْلَقاً) ئەگەر قەرزدارەکە ئیزنی دابێو باسی گەڕانەوە سەریشی نەکردبێو بێئیزن نەبوبێتە زامین (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە بە بێزامینی بە مەبەستی لێوەرگرتنەوەو بە ئیزنیقەرزدارەکە قەرزەکەی داوەتەوە.
ئینجا (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ مُصالَحَتَهُ عَلَى غَيْرِ جِنْسِ الدَّيْنِ) سولح کردنی ئیزندراوەکە لە سەر شتێکیتر: کە ڕەگەزی قەرزەکە نەبێ، واتە: ئەگەر لەجیاتی قەرزەکە شتێکیتری داوە خاوەن قەرزەکە، ئەوە (لاَ تَمْنَعُ الرُّجُوعَ) ڕێگای گەڕانەوەو وەرگرتنەوە ناگرێ، کەواتە: لە قەرزەکەو لەو شتەی لە جیاتیی داوە، کامەیان کەمترە، ئەویان لە

قەرزدارەکە وەردەگرێتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بڵێتە یەکێکیتر: (ئالیك بدە ئاژەڵەکەم). یان بڵێ: (بە پارە لە دیلی ڕزگارم بکە). یان بڵێ: (قەرزەکەم بۆ بدەوە). یان بڵێ: (ژنەکەم بەخێو بکە). لەو مەسەلانەدا –بە بێمەرج– مافی هەیە بگەڕێتەوە سەری و مەسرەفەکەی لێوەربگرێتەوە، بەڵام ئەگەر بڵێ: (خانووەکەم بۆ نوێ بکەوە). یان بڵێ: (قەرزی فلانکەس بدەوە). ئەوە ئەگەر بە مەرجی دانابێ لێی وەربگرێتەوە، مافی هەیە لێی وەربگرێتەوە، ئەگەر نا: نا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(ثُمَّ) ئینجا لە دوای مافدانەوەکە (إِنَّما يَرْجِعُ الضَّامِنُ وَالْمُؤَدِّي) زامینەکەو ئەو کەسەی قەرزەکەی –بە ئیزن– داوەتەوە، تەنها لە حاڵەتێکی وەهادا دەگەڕێنەوە سەر ماف لەسەرەکە (إِذَا أَشْهَدَا بِالأداءِ) ئەگەر بۆ مافدانەوەکە شاهیدیان گرتبێ: جا شاهیدەکە رَجُلَيْنِ أَوْ رَجُلاً وَامْرَأَتَيْنِ، وَكَذَا رَجُلٌ لِيَحْلِفَ مَعَهُ فِالأَصَحِّ، فَإِنْ لَمْ يُشْهِدْ فَلاَ رُجُوعَ إِنْ أَدَّى فِي غَيْبَةِالأَصِيلِ وَكَذَّبَهُ، وَكَذَا إِنْ صَدَّقَهُ فِالأَصَحِّ، فَإِنْ صَدَّقَهُ الْمَضْمُونُ لَهُ أَوْ أَدَّى بِحَضْرَةِالأَصِيلِ رَجَعَ عَلَىالْمَذْهَبِ.

(كِتابُ الشِّرْكَةِ)

هِيَ أَنْوَاعٌ: شَرِكَةُ الأَبْدانِ كَشَرِكَةِ الْحَمَّالِينَ وَسائِرِ الْمُحْتَرِفَةِ

(رَجُلَيْنِ) دوو پیاو بن (أَوْ رَجُلاً وَامْرَأَتَيْنِ) یان پیاوێك و دوو ئافرەت بن (وَكَذَا رَجُلٌ) هەروەها پیاوێکیش بەسە (لِيَحْلِفَ مَعَهُ) تاکو لەگەڵ شاهیدیی پیاوەکە سوێند بخوا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(فَإِنْ لَمْ يُشْهِدْ) جا ئەگەر زامینەکە هیچ شاهیدی نەگرتبوو (فَلاَ رُجُوعَ) مافی گەڕانەوەسەری نیە (إِنْ أَدَّى فِي غَيْبَةِ الأَصِيلِ) ئەگەر لە حاڵەتی ئامادەنەبوونی ماف لەسەرەکە مافەکەی دابێتەوەو (وَكَذَّبَهُ) ماف لەسەرەکەش باوەڕی پێنەکا (وَكَذَا إِنْ صَدَّقَهُ) هەروەها ئەگەر باوەڕیشی پێبکا مافی نیە بگەڕێتەوە سەری (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە ئەگەر داوای مافەکەی لێبکرێ، شاهیدی مافدانەوەی نیە.

بەڵام (فَإِنْ صَدَّقَهُ الْمَضْمُونُ لَهُ) ئەگەر زامین بۆکراوەکە –کە خاوەن مافەکەیە– ئەو، یان میراتگرەکەی باوەڕی پێکردو گوتی: ڕاستە مافەکەی داومەتەوە (أَوْ أَدَّى بِحَضْرَةِ الأَصِيلِ) یان بە ئامادەبوونی ماف لەسەرەکە مافەکەی داوە، لەو دوو حاڵەتەدا (رَجَعَ) دەگەڕێتەوە سەر ماف لەسەرەکەو لێی وەردەگرێتەوە، هەرچەندە شاهیدیش نەبێ (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، چونکە لە مەسەلەی یەکەمدا خاوەن ماف دانی بە ماف وەرگتنەوەدا هێناوەو ناتوانێ داوای مافەکەی لێبکا، لە دووەمەکەشدا کەمتەرخەمی لە ماف لەسەرەکەوەیە: کە شاهیدی نەگرتوە.

﴿ كِتابُ الشِّرْكَةِ: پەرتوكی هاوبەشیەتی ﴾

واتــە: هــەبوونی مافێــك لــە شــتێكدا بــۆ دوو كــەس، یــان زیــاتر، پێغەمبــەرﷺ لـــە حەدیســـێكی (قُدْسِـــي)دا دەفـــەرموێ: ﴿يَقُـولُ اللّهُ تَعـالَى: أَنـا ثالِـثُ الشَّـرِيكَيْنِ مَــالَمْ يَخُـنْ أَحَـدُهُما صـاحِبَهُ، فَـإِذا خانَـهُ خَرَجْـتُ مِـنْ بَيْنِهِمـا﴾ رواه أبـــــوداود وصححه الحاكم، خوایگەورە دەفەرموێ: من هاوڕێی سێیەمینی دوو هاوبەشەكانم تا خیانەت لەگەڵ یەكتری ناكەن، جا هەر كاتێك یەكێكیان خیانەتی لەگەڵ ئەویتر كـرد، مـن لـە نێوانیـان دەردەچـم. واتـە: بەرەكـەت لـە ماڵەكەیانـدا نـاهێڵم.

(هِيَ) هاوبەشی (أَنْواعٌ) چوار جۆرن:

یەكەم: (شَـرِكَةُ الأَبْـدانِ) هاوبەشـیی لاشـەكان (كَشَـرِكَةِ الْحَمَّـالِينَ) وەكـو هاوبەشـیی بارهەڵگرەكانو (وَسـائِرِ الْمُحْتَرِفَةِ) گشت پیشـەكارانیتریش: وەكو بەرگدروو و دارتاشو لِيَكُــونَ بَيْنَهُمــا كَسْــبُهُما مُتَســاوِياً أَوْ مُتفاوِتــاً مَــعَ اتِّفــاقِ الصَّــنْعَةِ أَوِ اخْتِلاَفِهــا، وَشَرِكَةُ الْمُفاوَضَةِ لِيَكُونَ بَيْنَهُما كَسْبُهُما وَعَلَيْهِما ما يَعْرِضُ مِنْ غُرْمٍ، وَشَرِكَةُ الْوُجُوهِ بِأَنْ يَشْـتَرِكَ الْوَجِيهـانِ لِيَبْتـاعَ كُـلُّ واحِـدٍ مِنْهُمـا بِمُؤَجَّـلٍ لَهُمـا فَـإِذَا باعَـا كـانَ الْفاضِـلُ عَنِ الأَثْمانِ بَيْنَهُما، وَهَذِهِ الأَنْواعُ باطِلَةٌ، وَشِرْكَةُالْعِنانِ صَحِيحَةٌ، وَيُشْتَرَطُ فِيها

دەلاڵەكانو...هتـد (لِيَكُونَ بَيْنَهُمـا كَسْبُهُما مُتَسـاوِياً) تـاكو ئـەو ماڵـەی بـە پیشـەكەیان وەدەستی دێنن لە نێوانیاندا بە یەكسـانی بـێ (أَوْ مُتَفاوِتـاً) یـان لێك جیـاواز بـێ، واتـە: بەشی هەندێكیان لە هەندێكیان زیاتر بێ، جا جیاوازی نیە: (مَعَ اتِّفاقِ الصَّنْعَةِ) پیشەكەیان وەكو یەكتری بێ (أَوِ اخْتِلاَفِها) یـان لێك جیـا بـێ، ئـەم جـۆرە هاوبەشـیە دروسـت نیـە، چونكە فریودانی تێدایە.

بەڵام لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا دروستە، هەروەك لە (مجمع الأنهر)دا ڕوون كراوەتەوە، بەڵگەشی ئەم حەدیسەیە: ﴿عَنْ ابن مَسْعودِ ﷺ: اِشْتَرَكْتُ أَنا وَعَمَّارٌ وَسَعْدٌ فِيما نُصِيبُ يَوْمَ بَدْرٍ، فَجاءَ سَعْدٌ بِأَسِيرَيْنِ وَلَمْ أَجِيءْ أَنا وَعَمَّارٌ بِشَيْءٍ﴾ رواه أبوداود بسـند منقطـع، (عبـدالله) فەرمووی: منو (عمار)و (سعد) بوینە هاوبەشییەكتری لەو شتەی لە غەزای (بدر) دەستمان دەكەوێ، جا (سعد) دوو دیلی گرتنو هێنانی، ئێمەش هیچمان نەهێنا.

دووەم: (وَشَرِكَةُالْمُفاوَضَـةِ) هاوبەشـیی یەكسـانی: وەك ببنـە هاوبـەش (لِيَكُـونَ بَيْنَهُمـا كَسْبُهُما) تاكو ئەوەی بە ماڵیخۆیان، یان بەلاشەیخۆیان وەدەستی دێنن لە نێوانیاندا بە یەكسانی بێ، هەم (وَعَلَيْهِما ما يَعْرِضُ مِنْ غُرْمٍ) لـە سـەر هـەردووكیان بـێ: ژمـاردنی ئـەو زەرەرەی دێتە سەریان، بە هۆی زەوتكردنو فەوتانو زەرەرەكانیتر.

سێیەم: (وَشَرِكَةُالْوُجُوهِ) هاوبەشیی پیاوماقوڵان (بِأَنْ يَشْتَرِكَ الْوَجِيهانِ) وەك دوو كەسی متمانەپێكراو ببنە هاوبەش (لِيَبْتاعَ كُلُّ واحِدٍ مِنْهُمـا بِمُؤَجَّـلٍ) تـاكو هـەر یەكـەیان

شتێك به قەرز بكڕێ (لَهُما) شته كڕاوەكەی هەر یەكەشیان بۆ هەردووكیان بێ (فَإذَا باعَا) جا هەر كاتێك شتەكانیان فرۆشتو پارەی فرۆشیارەكانیان داوه (كانَ الْفاضِلُ عَنِ الأثْمانِ بَیْنَهُما) ئەوەی له پارەی فرۆشیارەكانیش زیاد بێ، له نێوانیاندا به هاوبەشی بێ.

ئینجا بزانه: له مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا ئەو دوو جۆره هاوبەشیانەش وەكو جۆرییەكەم دروستن، بەڵام (وَهَذِهِ الأنْواعُ) ئەو هەرسێك جۆرانه له مەزهەبی ئیمامی(الشافعی)دا (باطِلَةٌ) بەتاڵنو دروست نابن، كەوابو: هەر كەسەیان ئەوەی به لاشەو بـه مـاڵی خـۆی وەدەسـتی هێناوه تەنها بۆ خۆیەتی.

چوارەم: (وَشـرْكَةُ الْعِنـانِ) هاوبەشـیماڵییه، واتـه: لـه ماڵێكیانـدا ببنـه هاوبـەش تـاكو بازرگانیی پێبكەن (صَحیحَةٌ) ئەوه دروسته، به (إجماع) زانایانی ئیسلام (وَیُشْتَرَطُ فیها) لَفْـظٌ یَـدُلُّ عَلَـى الإذْنِ فِالتَّصَـرُّفِ، فَلَـوْ اِقْتَصَـرَ عَلَـى اِشْـتَرَكْنا لَـمْ یَكْـفِ فِـى الأَصَـحِّ، وَفِیهِمـا أَهْلِیَـةُ التَّوْكِیـلِ وَالتَّوَكُّـلِ، وَتَصِـحُّ فِـى كُـلِّ مِثْلِـيٍّ دُونَ الْمُتَقَـوِّمِ، وَقِیـلَ تَخْـتَصُّ بِالنَّقْدِالْمَضْـرُوبِ، وَیُشْـتَرَطُ خَلْـطُ الْمـالَیْنِ بِحَیْـثُ لاَ یَتَمَیَّـزانِ، وَلاَ یَكْفِـالْخَلْطُ مَـعَ اِخْـتِلاَفِ جِـنْسٍ، أَوْ صِـفَةٍ كَصِـحاحٍ وَمُكَسَّرَةٍ، هَذَا إذَا أَخْرَجا مالَیْنِ وَعَقَدا، فَإنْ مَلَكا مُشْتَرَكاً بِإرْثٍ وَشِراءٍ وَغَیْرِهِما

به مەرج دادەندرێ له هاوبەشیماڵیدا (لَفْظٌ) ووشەیەكی وەها بگوترێ: كه (یَدُلُّ عَلَى الإذْنِ) بەڵگەو نیشـانه بـێ لـه سـەر ئیزنـدانی هـەر یەكـەیان بـۆ ئـەویتر (فیالتَّصَـرُّفِ) لـه دەستكاریكردنی ماڵەكه: به كڕینو فرۆشتن، كەوابو: (فَلَواقْتَصَـرَ عَلَـى اِشْـتَرَكْنا) ئەگـەر تەنها ئەوەندەیان به یەكتری گوت: بوینه هاوبـەش (لَـمْ یَكْـفِ) ئەوەنـده بـەس نیـه (فِـى الأصَحِّ) له فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵكو مەرجه: هەردووكیان بڵێنـه یـەكتری: ئیـزنم دای مامڵەت لەو ماڵەدا بكەی.

(وَ) هەروەها به مەرج دادەندرێ (فیهِما) له هەردوو هاوبەشەكاندا (أهْلِیَةُالتَّوْكیلِ وَالتَّوكُّلِ) به شەرع بتوانێ: وەكیل وەربگرێو هەم ببێته وەكیلی كەسێكیتر له دەسـتكاریماڵیدا، چونكه هەر یەكەیان وەكیلی هاوبەشەكەیترەو هەم هاوبەشەكەشی كردۆته وەكیلی خۆی.

(وَتَصِحُّ) هاوبەشی دروست دەبێ (فِی كُلِّ مِثْلِيٍّ) لـه گشـت شـتێكی هاوێنەییـدا: كـه لـه حاڵەتی تێكەڵیدا لێك جیا نەكرێنـەوە: وەكـو پـارەو دانەوێڵـه (دُونَ الْمُتَقَـوِّمِ) بـەڵام لـەو شتانەدا دروست نابێ: كه نرخیان بۆ دادەندرێ: وەك كەلوپەلو ئاژەڵو جلوبەرگ، چونكه ناگونجێ ئەو جۆره شتانه به شێوەیەكی وەهـا تێكـەڵ بكـرێن: كـه لێـك جیـا نەكرێنـەوە (وَقیلَ) له فەرموودەیەكی بێهێزدا: (تَخْتَصُّ بِالنَّقْدِالْمَضْرُوبِ) هاوبەشی تایبەته به پارەی سكه لێدراو.

(وَيُشْتَرَطُ خَلْطُ الْمالَيْنِ) به مەرج دادەندرێ پێش مامڵەت بەستنەكە: ماڵەكەیان تێكەڵ بكەن (بِحَيْثُ لاَ يَتَمَيَّزانِ) به جۆرێكی وەها: كه لێك جیا نەكرێنەوە، كەوابو: (وَلاَ يَكْفِي الخَلْطُ مَعَ اخْتِلاَفِ جِنْسٍ) تێكەڵكردنی ئەو دوو ماڵانه بەس نیه كه ڕەگەزیان لێك جیا بێ: وەكو زێڕو زیو (أَوْ صِفَةٍ) یان سیفەتیان لێك جیا بێ (كَصِحاحٍ وَمُكَسَّرَةٍ) وەك پارەی درشتەو وردە، یان پارەی دوو وڵات.

(هَذَا) به مەرج دانانی تێكەڵكردن (إِذَا أُخْرِجا مالَيْنِ) لەو كاتەدایه: كه هەردووكیان ماڵی خۆیان بێننو (وَعَقَدا) مامڵەتی هاوبەشیەتی ببەستن، بەڵام (فَإِنْ مَلَكا مُشْتَرَكاً) ئەگەر هەردووكیان ماڵێكی هاوبەشیان وێكڕا بووە مڵك: وەك (بِإِرْثٍ) بە هۆی میراتگرتن ببنه خاوەنیماڵەكه (وَشِراءٍ) هەم وەكو به كڕینو (وَغَيْرِهِما) جگه لەو دوانەش وەكو شتێكیان

وَأَذِنَ كُلٌّ لِلآخَرِ فِي التِّجارَةِ فِيهِ تَمَّتِ الشَّرِكَةُ، وَالْحِيلَةُ فِي الشَّرِكَةِ فِي الْعُرُوضِ أَنْ يَبِيعَ كُلُّ واحِدٍ بَعْضَ عَرْضِهِ بِبَعْضِ عَرْضِ الآخَرِ وَيَأْذَنَ لَهُ فِي التَّصَرُّفِ، وَلاَ يُشْتَرَطُ تَساوِي قَدْرِالْمالَيْنِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ الْعِلْمُ بِقَدْرِهِما عِنْدَالْعَقْدِ، وَيَتَسَلَّطُ كُلٌّ مِنْهُما عَلَىالتَّصَرُّفِ بِلاَ ضَرَرٍ: فَلاَ يَبِيعُ نَسِيئَةً وَلاَ بِغَيْرِ نَقْدِ الْبَلَدِ وَلاَ بِغَبْنٍ فاحِشٍ وَلاَ يُسافِرُ بِهِ وَلاَ يُبْضِعُهُ بِغَيْرِ إِذْنٍ، وَلِكُلٍّ فَسْخُهُ مَتَى شاءَ،

به هاوبەشی پێببەخشرێ، ئینجا (وَأَذِنَ كُلٌّ لِلآخَرِ فِي التِّجارَةِ فِيهِ) هەر یەكەشیان ئەویتری ئیزندا: بازرگانی لەو ماڵەدا بكا، ئەوە (تَمَّتِ الشَّرِكَةُ) هاوبەشیەكە تەواودەبێو دامەزراوە، چونكه مەبەستیتێكەڵیەكە هاتۆتە جێ.

(وَالْحِيلَةُ) ڕێگایەكی شەرعی (فِيالشَّرِكَةِ فِيالْعُرُوضِ) دەربارەی هاوبەشی لە كەلوپەلدا ئەمەیە: (أَنْ يَبِيعَ كُلُّ واحِدٍ بَعْضَ عَرْضِهِ) هەر هاوبەشێك بەشێكیكەلوپەلەكەی خۆی بفرۆشێتە ئەویتر (بِبَعْضِ عَرْضِ الآخَرِ) به بەشێكی كەلوپەلەكەی ئەویتر، ئینجا (وَيَأْذَنَ لَهُ فِيالتَّصَرُّفِ) هەر یەكەیان –لەدوای لێكوەرگرتن– ئەویتر ئیزن بدا: له دەستكاریكردنی ماڵەكەیان. ڕێگایەكیتریش ئەمەیە: هەریەكەیان بەشێكی ماڵەكەی خۆی بفرۆشێتە ئەویتر به قەرز، ئینجا قەرزەكەیان وەبەر یەكتری بێخن.

(وَلاَ يُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی هاوبەشی به مەرج داناندرێ (تَساوِي قَدْرِالْمالَيْنِ) ئەندازەی ماڵەكانی هەردووكیان یەكسان بێ (وَالأَصَحُّ) به فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ الْعِلْمُ بِقَدْرِهِما عِنْدَالْعَقْدِ) به مەرج داناندرێ –له كاتی مامڵەت بەستندا– بزاندرێ ئەندازەی ماڵەكەیان چەندە، ئەگەر بگونجێ لەمەودوا بزاندرێ.

(وَيَتَسَلَّطُ كُلٌّ مِنْهُما عَلَىالتَّصَرُّفِ) له دوای ئیزندان هەر یەكەیان دەبێتە خاوەن دەسەڵات له سەر دەستكاریكردن له ماڵە هاوبەشەكەدا، بەو مەرجەی (بِلاَ ضَرَرٍ) دەستكاریەكە بێزیان بێ، كەوابو: (فَلاَ يَبِيعُ نَسِيئَةً) نابێ هیچێكیان ماڵەكە بە قەرز بفرۆشێ

(وَلاَ بِغَيْرِ نَقْدِالْبَلَدِ) هەم نابێ بە پارەیەکیتری –جگە لە پارەیشوێنەکە– بیفرۆشێ (وَلاَ بِغَبْنٍ فاحِشٍ) نابێ کڕینو فرۆشتن بە زەرەرێکی ناشیرن بکا.

(وَلاَ يُسافِرُ بِهِ) نابێ ماڵە هاوبەشەکە لەگەڵ خۆیا بباتە سەفەر، بەڵام ئەگەر ترسی فەوتانی ماڵەکەی هەبێ، ئەو کاتە دروستە لەگەڵ خۆیا بیباتە شوێنێکیتر (وَلاَ يُبْضِعُهُ) نابێ بیداتە دەست کەسێکیتر تاکو–بۆ ئەوان– کاری تێدا بکا، جا ئەو قەدەغەکراوانەیڕابردوو، گشتی (بِغَيْرِ إِذْنٍ) بە بێئیزنی هاوبەشەکەیتر دروست نینە، واتە: ئەگەر هاوبەشەکە–هەر کامەیان– ئیزن بدا، ئەوە دروستە.

(وَلِكُلٍّ فَسْخُهُ) بۆ گشت هاوبەشێك–بە تەنها– دروستە: ماملەتی هاوبەشیەتی هەڵبوەشێنێتەوە (مَتَى شاءَ) هەر کاتێك حەز بکا.

وَيَنْعَزِلاَنِ عَنِ التَّصَرُّفِ بِفَسْخِهِما، فَإِنْ قالَ أَحَدُهُما عَزَلْتُكَ أَوْ لاَ تَتَصَرَّفْ فِي نَصِيبِي لَمْ يَنْعَزِلِ الْعازِلُ، وَتَنْفَسِخُ بِمَوْتِ أَحَدِهِما وَبِجُنُونِهِ وَبِإِغْمائِهِ، وَالرِّبْحُ وَالْخُسْرانُ عَلَى قَدْرِالْمالَيْنِ تَساوَياَ فِي الْعَمَلِ أَوْ تفاوَتاَ، فَإِنْ شَرَطا خِلاَفَهُ فَسَدَالْعَقْدُ فَيَرْجِعُ كُلٌّ عَلَى الآخَرِ بِأُجْرَةِ عَمَلِهِ فِي مالِهِ، وَتَنْفُذُ التَّصَرُّفاتُ،

(وَيَنْعَزِلاَنِ عَنِ التَّصَرُّفِ) هەردووك هاوبەشەكان لە كار دەكەونو دەسەڵاتی دەستكاریماڵەكەیان نامێنێ (بِفَسْخِهِما) بە هۆی هەڵوەشاندنەوەی هەردووكیان، یان تەنها یەكێكیان، واتە: هەر كاتێك هەردووكیان، یان تەنها یەكێكیان ماملەتی هاوبەشیەكەی هەڵوەشاندەوە، بۆ هیچێكیان دروست نابێ دەستكاری ماڵە هاوبەشەكە بكا.

(فَإِنْ قالَ أَحَدُهُما) جا ئەگەر هیچێكیان هەڵینەوەشاندەوە، بەڵام تەنها یەكێكیان بە هاوبەشەكەیتری گوت (عَزَلْتُكَ) تۆم لە هاوبەشی لادا (أَوْ) یان گوتی (لاَ تَتَصَرَّفْ فِي نَصِيبِي) دەستكاری لە بەشەكەی مندا نەكەی، ئەوە (لَمْ يَنْعَزِلِ الْعازِلُ) لادەرەكە–كە ئەو قسانەی كردوە– لە دەسەڵات لاناچێو مافی دەستكارییی دەمێنێ.

(وَ) هەروەها (تَنْفَسِخُ) شەریكایەتی هەڵدەوەشێتەوە (بِمَوْتِ أَحَدِهِما) بە هۆی مردنی یەكێك لە هاوبەشەكان، هەم (وَبِجُنُونِهِ) بە هۆی شێتبوونی، هەم (وَبِإِغْمائِهِ) بە هۆی بێهۆشبوونی، واتە: ئەگەر هاوبەشێك مرد، یان شێت بوو، یان بێهۆش بوو، ئەو كاتە هاوبەشیەكە هەڵدەوەشێتەوەو نابێ هاوبەشەكەیتر دەستكاریماڵەهاوبەشەكە بكا.

(وَالرِّبْحُ وَالْخُسْرانُ) قازانجو زەرەری ماڵە هاوبەشەكە (عَلَى قَدْرِالْمالَيْنِ) لە سەر ئەندازەی ماڵەكانیانە، نەك بەگوێرەی كارەكەیان، واتە: ئەگەر ماڵی یەكێك سەد دینار بێ، هی ئەویتریش دوو سەد دینار بێ، ئەوە بەشێكی قازانجەكە بۆ خاوەن سەدەكەیەو دوو بەشیش بۆ خاوەن دوو سەدەكەیە، هەروەهاش بەشێكی زەرەرەكە لە سەر خاوەنی سەدەكەیەو، دوو بەشیش لەسەر خاوەنی دوو سەدەكەیە، جیاوازی نیە:

(تَساوِیاً فِیالْعَمَلِ) هاوبەشەکان بە یەکسانی کار لە ماڵەکەدا بکەن (أَوْ تَفاوَتاً) یان جیاواز بن: وەك یەکێکیان زیاتر کار بکا، یان لێزانتر بێ.

(فَإِنْ شَرَطا خِلاَفَهُ) جا ئەگەر بە مەرجیان دانا بە دژی بڕیاریڕابردوو بێ: وەك ماڵەکەیان یەکسان بێو قازانجی یەکێکیان زیاتر بێ، یـان بـە پێچـەوانەوە بـێ، ئـەوە (فَسَـدَ الْعَقْدُ) مامڵەتی هاوبەشیەتی بەتاڵ دەبێتەوەو دروست نابێ، کەوابو: (فَیَرْجِعُ كُلٌّ عَلَیالآخَرِ) هەر یەکێکیان لە هاوبەشەکان دەگەڕێتەوە سەر هاوبەشەکەیتر (بِأُجْرَةِ عَمَلِه فِی مالِه) کرێی کارکـردنی لە ماڵەکەیدا لێوەردەگـرێ، واتە: ئەمـەیان لەو وەردەگـرێو ئەویشـیان لـەم وەردەگرێ (وَ) هەروەها: لـە هاوبەشـیی نادروسـتدا (تَنْفُذُ التَّصَـرُّفاتُ) دەسـتکاریەکانی

وَالـرِّبْحُ عَلَـی قَـدْرِ الْمـالَیْنِ، وَیَـدُ الشَّـرِیكِ یَـدُ أَمانَـةٍ: فَیُقْبَـلُ قَوْلُـهُ فِـالرَّدِّ وَالْخُسْـرانِ وَالتَّلَـفِ، فَـإِنْ اِدَّعـاهُ بِسَـبَبٍ ظـاهِرٍ طُولِـبَ بِبَیِّنَـةٍ بِالسَّـبَبِ ثُـمَّ یُصَـدَّقُ فِـالتَّلَفِ بِـهِ، وَلَوْ قالَ مَنْ فِی یَدِهِ الْمالُ هُوَ لِی، وَقالَ الآخَرُ مُشْتَرَكٌ، أَوْ بِالْعَكْسِ صُدِّقَ صاحِبُ الْیَدِ،

گشـت هاوبەشـەکانیش لـە ماڵەکـەدا جێبـەجێ دەبـێ، چـونکە یـەکترییان ئیـزن داوە (وَ) هەروەها (اَلرِّبْحُ) قازانجو زەرەری ئەو هاوبەشیەی نادروستە (عَلَی قَدْرِ الْمالَیْنِ) لە سەر ئەندازەی ماڵەکانیانە، وەکو هاوبەشیی دروستبوو.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا دروسـتە: ماڵـەکانیان یەکسـان بـێو بەشـە قـازانجی یـەکێکیان زیـاتر بـێ، هـەروەها بـە پێچـەوانەوەش دروسـتە، چـونکە وا دەبـێ: هاوبەشێك لێزانترە، یان زیاتر کار دەکاو بە یەکسانی ڕازی نابێ، هەروەك لـە کتێبـەکانی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ باسی کێشەی هاوبەشەکان ﴾

(وَیَدُالشَّرِیكِ) دەستیهاوبەش لە سەر بەشیهاوبەشەکەیتر (یَدُأَمانَةٍ) دەستی ئەمینداریە، جیاوازی هاوبەشیی دروستو نادروست نیە، کـەوابو: (فَیُقْبَـلُ قَوْلُـهُ) قسـەی هاوبەشـەکە وەردەگیرێو بـە سـوێند بـاوەڕی پـێدەکرێ: (فِیـالرَّدِّ) لـە بـارەی گەڕاندنـەوەی بەشـی هاوبەشەکەیتر بۆ خودی هاوبەشەکە (وَالْخُسْرانِ) هەم لە بارەی زەرەرکردنیش بە سوێند باوەڕی پێ دەکرێ.

ئینجا بزانە: ئەوەی لێی دەدزرێو ئەوەی لە گومرگ لێی دەستێندرێ، ئەوەش بە زەرەر دادەندرێ، هەروەك لە (الشبراملسی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالتَّلَفِ) هەروەها لە بارەی لەناوچوونی ماڵە هاوبەشەکەش بە سوێند باوەڕی پـێدەکرێ (فَإِنِ ادَّعـاهُ بِسَـبَبٍ ظـاهِرٍ) جـا ئەگـەر گـوتی ماڵەکـە بـە هۆیـەکی ئاشـکرا لـەناو چـووە: وەك سوتانو لافاو، ئەوە (طُولِبَ بِبَیِّنَةٍ بِالسَّبَبِ) داوای شاهیدی لێدەکرێ: کە ئەو

هۆیه ڕووی داوه (ثُمَّ يُصَدَّقُ فِيالتَّلَفِ بِهِ) ئینجا به سوێند باوەڕی پێدەکرێ: که به هۆیەکه ماڵەکه فەوتاوه.

(وَلَوْ قالَ مَنْ فِي يَدِهِ الْمالُ) ئەگەر ئەو هاوبەشەی ماڵەکەی لە دەستە، گوتی: (هُوَ لِي) ئەو ماڵە گشتی هی خۆمە (وَقالَ الآخَرُ مُشْتَرَكٌ) هاوبەشەکەیتریش گوتی: هەردووکمان لەو ماڵەدا هاوبەشین (أَوْ بِالْعَكْسِ) یان بە پێچەوانەوە، خاوەن دەستەکە گوتی: هەردووکمان لەو ماڵەدا هاوبەشین، ئەویتریش گوتی: گشتی هی منە. ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا (صُدِّقَ صاحِبُ الْيَدِ) خاوەن دەستەکە بە سوێند باوەڕی پێدەکرێ، چونکە لە دەستدابوون نیشانەیەکی ملکایەتییە.

وَلَوْ قالَ اِقْتَسَمْنا وَصارَ لِي صُدِّقَ الْمُنْكِرُ، وَلَوِ اشْتَرَى وَقالَ: اِشْتَرَيْتُهُ لِلشَّرِكَةِ أَوْ لِنَفْسِي وَكَذَّبَهُ الآخَرُ صُدِّقَ الْمُشْتَرِي.

بەڵام (وَلَوْ قالَ) ئەگەر خاوەن دەستەکە گوتی: (اقْتَسَمْنا وَصارَ لِي) ماڵەکەمان بەش کردوەو ئەمەی لە ژێر دەستمە بوەتە ماڵی من. هاوبەشەکەیتریش گوتی: بەشمان نەکردوەو هەردووکمان تێیدا هاوبەشین. ئەوە (صُدِّقَ الْمُنْكِرُ) بە سوێند باوەڕ بەوەیان دەکرێ کە دەڵێ بەش نەکراوە.

(وَلَواشْتَرَى) ئەگەر هاوبەشێك شتێکی کڕی (وَقالَ اشْتَرَيْتُهُ لِلشَّرِكَةِ) شتەکەم بۆ هاوبەشیەتی کڕیوە (أَوْ) یان گوتی: (لِنَفْسِي) بۆ خۆم کڕیومە (وكَذَّبَهُ الآخَرُ) هاوبەشەکەی تریش گوتی: ڕاست ناکەی. ئەوە لە هەردوو حاڵەتدا (صُدِّقَ الْمُشْتَرِي) باوەڕ بە کڕیارەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا، چونکە ئەو مەبەستی خۆی زیاتر دەزانێ.

﴿ پاشکۆ: لە بارەی هاوبەشیەتی خێزانیو چەند مەسەلەیەکیتر ﴾

یەکەم: وا ڕوو دەدا یەکێك دەمرێو میراتەکەیو کۆمەڵێك منداڵی لە پاش بەجێ دەمێنێ، جا ئەگەر هاتو: یەکێکیان بەو میراتە -پێش بەشکردن- ژنی هێنا، یان حەجی کرد، یان هەر مەسرەفێکیتری کرد، ئەوە یەتیمەکان مافیان هەیە ئەندازەی بەشیخۆیانی لێ وەربگرنەوە، هەروەها ئەوانەی گەورەنەو ئیزنیان نەداوە، یان بە مەرجی لێوەرگرتنەوە ئیزنیان دابو، ئەوانیش مافیان هەیە ئەندازەی بەشی خۆیانی لێوەربگرنەوە، بەڵام ئەگەر یەکێکی بالغو عاقڵ -بە بێمەرج- ئیزنی بدا، ئەوە مافی وەرگرتنەوەی نیە، هەروەك لە (الشبراملسی)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

جا ئەگەر میراتگرێك گوتی: ئەم شتە تایبەتی خۆمە، شتەکەش لە دەستیخۆیدا بوو، یان گوتی: بۆ خۆم -بە قەرز، یان بە ماڵیخۆم- کڕیومە. یان گوتی: بۆ هاوبەشیەتی -بە قەرز، یان بە ماڵیمیراتەکە- کڕیومە. لەو مەسەلانەدا -ئەگەر شاهید نەبێ- بە سوێند باوەڕی

پێدەکرێ، هەروەك لە كێشەی هاوبەشەكاندا تازە ڕابرا.

دووەم: ئەگەر ژن و مێرد، یان میراتگرەكانیان -لە بارەی كەلوپەلی ناو ماڵ- بووە كێشەیان، ئەوە هەر كامەیان شاهیدی هەبێ كەلوپەلەكەی دەدرێتێ، ئەگەر نا: ئەوە كەلوپەلەكە لە دەست هەردووكیاندایە، كەوابو: هەردووكیان سوێند دەخۆن و كەلوپەلەكە لە نێوانیاندا دەكرێتە هاوبەش بە نیوەیی، جا ئەگەر تەنها یەكێكیان سوێندی خوارد، ئەو كاتە گشتی دەدرێتە سوێندخۆرەكە، ئینجا لێرەدا جیاوازی نیە: شتەكە بۆ هەردووكیان بگونجێ: وەكو پارە، یان تەنها بۆ مێردەكە بگونجێ: وەكو چەك، یان تەنها بۆ ژنەكە: وەكو خشڵ، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)و حاشیەكانیاندا -لە باسی (إقرار)دا ڕوون كراوەتەوە.

(كِتابُ الْوَكالَةِ)

شَرْطُ الْمُوَكِّلِ صِحَّةُ مُباشَرَتِهِ مَا وَكَّلَ فِيهِ بِمِلْكٍ أَوْ وِلاَيَةٍ، فَلاَ يَصِحُّ تَوْكِيلُ صَبِيٍّ وَلاَ مَجْنُونٍ

سێیەم: بۆ هیچ هاوبەشێك -پێش بەشكردن- دروست نیە: هیچ بەشێكی خۆی لە ماڵە هاوبەشەكە ببا، مەگەر هاوبەشەكەیتر ئیزنی بدا، یان ڕقەكاری بكاو لەگەڵی بەش نەكا، ئەو كاتە دروستە: بەشی خۆی لە ماڵی هاوێنەیی ببا: وەكو گەنم و پارە، بەڵام لە هیچ حاڵەتێكدا -پێش بەشكردن- بۆی دروست نیە بەشیخۆی لە ماڵی قرسێندراودا ببا: وەكو جلوبەرگ و ئاژەڵ.

جا هەر یەكێك لە هاوبەشەكان بەشێكی شتێكی هاوبەش لە كەسێك وەربگرێتەوە، ئەوە گشتیان تێیدا دەبنەوە هاوبەش، تەنها لە پارەی فرۆشراودا نەبێ، واتە: ئەگەر دوو كەس شتێكی هاوبەشیان فرۆشتە یەكێكیتر، ئەوە بۆ هەر یەكەیان دروستە بە تەنها بەشە پارەكەی خۆی لە كڕیارەكە وەربگرێ و ئەوی‌تر لەگەڵی نابێتەوە هاوبەش، هەروەك لە (تحفة)و حاشیەكانیدا لێرەو لە (باسی بەشكردن)دا ڕوون كراوەتەوە.

چوارەم: ئەگەر پیاوێك بە شوانێكی گوت: ئەم مەڕەم بۆ قەڵەو بكە، نیوەی بۆ تۆ. یان ئەم دوو مەڕەم بەخێو بكە، یەكێكیان بۆ تۆ. ئەم مامڵەتە دروست نابێ -واتە: شوانەكە نابێتە هاوبەشی پیاوەكە- بەڵكو مافی كرێی هاوێنەی هەیە بە هۆی بەخێوكردنی نیوەكەی پیاوەكە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی‌و، لە باسی (إجارة)شدا بە درێژی ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعالَى.

﴿ كِتابُ الْوَكالَةِ: **پەرتوكی وەكیلایەتی** ﴾

واتە: كاری خۆی بداتە دەست یەكێكیتر: تاكو لە حاڵەتی ژیانیدا لە جیاتی بكا ﴿عَنْ عُرْوَةَ الْبارِقِيِّ رضي الله عنه: أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه وسلم بَعَثَ مَعَهُ بِدِينارٍ يَشْتَرِي لَهُ أُضْحِيَّةً...﴾ رواه البخاري،

پێغەمبەر ﷺ دینارێکی بە (عروة)دا نارد، تاکو قوربانیەکی بۆ بکڕێ بە وەکیلایەتی.
ئینجا بزانە: وەکیلایەتی لەم چوار ڕوکنانە پێك دێ: (مُوكِّل): وەکیلگر. (وكِيل): بریکار. (مُوكَّلٌ فيه): کاری وەکیل تێداگراو. (صِيغَةٌ): گۆتەی وەکیلگرتن.
(شَرْطُ الْمُوَكِّلِ) مەرجی وەکیلگرەکە، ئەمەیە (صِحَّةُ مُباشَرَتِهِ ما وكَّلَ فِيهِ) دروست بێ: بە خۆی-ڕاستەوخۆ- ئەو کارە بکا: کە بریکاری تێدا گرتوە، جا (بِمِلْكٍ) بە هۆی ملکایەتی بێ: وەك بیکاتە وەکیل تاکو ماڵەکەی بفرۆشێ (أَوْ وِلَايَةٍ) یان بە هۆی دەسەلاتداریەتی شەرعی بێ: وەك بیکاتە وەکیل تاکو کیژەکەی مارە ببڕێ، کەوابو: (فَلاَ يَصِحُّ تَوْكِيلُ صَبِيٍّ) دروست نابێ وەکیلگرتنی منداڵ، هەم (وَلاَ مَجْنُونٍ) هی شێت، چونکە بەخۆیان ناتوانن کاری خۆیان ئەنجام بدەن.
وَلاَ الْمَرْأَةِ وَالْمُحرِمِ فِي النِّكاحِ، وَيَصِحُّ تَوْكِيلُ الْوَلِيِّ فِي حَقِّ الطِّفْلِ، وَيُسْتَثْنَى تَوْكِيلُ الأَعْمَى فِي الْبَيْعِ وَالشِّراءِ فَيَصِحُّ، وَشَرْطُ الْوَكِيلِ صِحَّةُ مُباشَرَتِهِ التَّصَرُّفَ لِنَفْسِهِ، لاَ صَبِيٍّ وَمَجْنُونٍ، وَكَذَا الْمَرْأَةُ وَالْمُحْرِمُ فِالنِّكاحِ، لَكِنْ الصَّحِيحُ إعْتِمادُ قَوْلِ صَبِيٍّ فِالإِذْنِ فِي دُخُولِ دارٍ وَإِيصالِ هَدِيَّةٍ، وَالأَصَحُّ صِحَّةُ تَوْكِيلِ عَبْدٍ فِي قَبُولِ نِكاحٍ وَمَنْعُهُ فِي الإِيجابِ،

(وَلاَ الْمَرْأَةِ) هەم دروست نیە: ئافرەتو (وَالْمُحرِمِ) ئەوەی لە ژێر ئیحرامدایە: یەکێکیتر بکەنە وەکیلی خۆیان (فِي النِّكاحِ) لە مارەبڕیندا، چونکە دروست نیە: نە ئافرەتو نە ئیحرامدار بە خۆیان مارە ببڕن.
هەروەهاش دروست نیە: پیاوی (فاسق) یەکێکیتر بکاتە وەکیلی خۆی بۆ مارەبڕینی کیژەکەی، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی، واتە: بەڵام ئەگەر (تقلید)ی ئەو زانایانە بکا: کە ڕێگەیان داوە پیاوی (فاسق) ببێتە (وەلی). ئەو کاتە دروست دەبێ: پیاوێکیتر بکاتە وەکیلی خۆی، هەروەك لە مارەبڕیندا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللّٰهُ تَعالَى.
(وَيَصِحُّ تَوْكِيلُ الْوَلِيِّ) دروستە سەرپەرشتکار وەکیل بگرێ (فِي حَقِّ الطِّفْلِ) لەبارەی منداڵ تاکو دەستکاری ماڵەکەی بکا، یان مارەی ببڕێ (وَيُسْتَثْنَى) جیا دەکرێتەوە لەو (قاعدة)یەڕابردوو (تَوْكِيلُ الأَعْمَى فِيالْبَيْعِ وَالشِّراءِ) وەکیلگرتنی مرۆڤی کوێر لە کڕینو فرۆشتندا (فَيَصِحُّ) وەکیلگرتنەکەی دروست دەبێ، هەرچەندە دروستیش نیە بە خۆی کڕینو فرۆشتن بکا.
(وَشَرْطُ الْوَكِيلِ) مەرجی وەکیلەکەش ئەمەیە: (صِحَّةُ مُباشَرَتِهِ التَّصَرُّفَ لِنَفْسِهِ) دروست بێ-ڕاستەوخۆ- بۆ خۆی ئەو کارە بکا: کە تێیدا کراوەتە وەکیل، کەوابو: (لاَ صَبِيٍّ وَمَجْنُونٍ) دروست نیە منداڵو شێت ببنە وەکیلی کەسێکیتر (وَكَذَا الْمَرْأَةُ وَالْمُحْرِمُ فِي عَقْدِ

النِّكاحِ) هەروەها دروست نیە: ئافرەتو پیاوی ژێر ئیحرام ببنە وەکیل بۆ مارەبڕینی ئافرەت، چونکە-بە شەرع- ناتوانن کارەکە بکەن.

کەوابو: دروست نیە: پیاوی (فاسق)-پێش (تقلید)کردن- ببێتە وەکیلی مارەبڕین، هەروەك لە باسی مارەبڕیندا ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللهُ تَعالَى (لَكِنْ الصَّحِيحُ) بەڵام فەرموودەی ڕاست ئەمەیە (إِعْتِمادُ قَوْلِ صَبِيٍّ) دروستە: پشت بە قسەی منداڵ ببەسترێ (فِيالإِذْنِ فِى دُخُولِ دارٍ) لە ئیزندانی چوونە ناو خانوو، هەم (وَإِيصالِ هَدِيَّةٍ) لە گەیاندنی دیاریدا.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (صِحَّةُ تَوْكِيلِ عَبْدٍ فِى قَبُولِ نِكاحٍ) دروستە: کۆیلە بکرێتە وەکیل بۆ قبوڵکردنی مارەبڕین، بەڵام (وَمَنْعُهُ فِى الإِيجابِ) دروست نیە: بکرێتە وەکیل بۆ مارەبڕین، هەروەها دروستە ئافرەت بکرێتە وەکیل بۆ تەڵاقدانی ئافرەتێکیتر.

وَشَرْطُ الْمُوَكَّلِ فِيهِ أَنْ يَمْلِكَهُ الْمُوَكِّلُ: فَلَوْ وَكَّلَ بِبَيْعِ عَبْدٍ سَيَمْلِكُهُ وَطَلاَقِ مَنْ سَيَنْكِحُها بَطَلَ فِالأَصَحِّ، وَأَنْ يَكُونَ قابِلاً لِلنِّيابَةِ، فَلاَ يَصِحُّ فِي عِبادَةٍ إِلاَّالْحَجَّ وَتَفْرِقَةَ زَكاةٍ وَذَبْحَ أُضْحِيَةٍ، وَلاَ فِي شَهادَةٍ وَإِيلاءٍ وَلِعانٍ وَسائِرِ الأَيْمانِ، وَلاَ فِي الظِّهارِ فِي الأَصَحِّ،

هەروەها دروستە دەوڵەمەندێك، یان هەژارێك ببێتە وەکیلی هەژارێك بۆ وەرگرتنی زەکات، هەروەها دروستە منداڵ بکرێتە وەکیل: بۆ بەشکردنی زەکاتو بۆ سەربڕینیقوربانیو بۆ حەجی سوننەت، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی (حنفی)دا دروستە: منداڵی فامیدە بکرێتە وەکیل، هەروەك لە کتێبەکانی خۆیاندا فەرموویانە.

(وَشَرْطُ الْمُوَكَّلِ فيهِ) مەرجی وەکیل تێداگراو، یەکەم: (أَنْ يَمْلِكَهُ الْمُوَكِّلُ) وەکیلگرەکە خاوەنی وەکیل تێداگراوەکە بێ، لە کاتی وەکیلگرتندا، جا خاوەنیەکەی بە هۆی مڵکایەتی بێ، یان بە هۆی دەسەڵاتداریەتی شەرعی، کەوابو: (فَلَوْ وَكَّلَ بِبَيْعِ عَبْدٍ سَيَمْلِكُهُ) ئەگەر کردیە وەکیلی خۆی بۆ فرۆشتنی کۆیلەیەك کە لەمەودوا دەبێتە مڵکی (وَطَلاَقِ مَنْ سَيَنْكِحُها) یان کردیە وەکیلی خۆی بۆ تەڵاقدانی ژنێك کە لەمەودوا مارەی دەکا (بَطَلَ) ئەو وەکیلگرتنە بەتاڵەو دانامەزرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە دەسەڵاتی شەرعیی بە سەردا نیە.

دووەم: (وَأَنْ يَكُونَ قابِلاً لِلنِّيابَةِ) دەبی وەکیل تێداگراوەکە قبوڵی جێگریی بکا، کەوابو: (فَلاَ يَصِحُّ فِيعِبادَةٍ) وەکیلگرتن لە خواپەرستی لاشەییدا دروست نابێ، چونکە مەبەست لە خواپەرستی لاشەیی تاقیکردنەوەی خودی مرۆڤەکەیە.

(إِلاّ الْحَجَّ) تەنها حەجو عومرە نەبێ، لەواندا وەکیلایەتی دروستە، هەروەك لە حەجی پەککەوتوودا ڕوون کراوە (وَتَفْرِقَةَ زَكاةٍ) هەم لە بەشکردنی زەکاتو نەزرو کەففارەتیشدا وەکیلگرتن دروستە (وَذَبْحَ أُضْحِيَةٍ) هەم لە سەربڕینیقوربانیشدا دروستە،

چونکە ئەوانە خواپەرستی ماڵین ﴿عَنْ جابِرٍ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَحَرَ ثَلاَثاً وَسِتِّينَ وأَمَرَ عَلِيّاً أَنْ يَذْبَحَ الْباقِيَ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەر ﷺ شەستو سێ ووشتری سەربڕینو فەرمانی بە ئیمامی(علی) کرد: سیوحەفتەکەیتر سەر ببڕێ. واتە: سەد وشتری کردنە قوربانی.

(وَ) هەروەها (لاَ فِی شَهَادَةٍ) وەکیلگرتن لە شاهیدیداندا دروست نیە، هەم (وَإِیلاءٍ) لە سوێندی جیماع نەکردندا دروست نیە، هەم (وَلِعانٍ) لە لەعنەت لێککردنی ژنو مێرددا دروست نیە، هەم (وَسائِرِالأَیْمانِ) لە هیچ سوێندخواردنەکانیتریشدا وەکیلگرتن دروست نیە، هەروەها لە نەزرکردنو لە هەڵواسینیتەڵاقیشدا دروست نیە، هەم (وَلاَ فِیالظِّهارِ) لە زیهاریشدا دروست نیە (فِی الأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، کەواتە: لە هیچ گوناهکردنێکدا وەکیلگرتن دروست نابێ، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَيَصِحُّ فِی طَرَفَيْ بَيْعٍ، وَهِبَةٍ، وَسَلَمٍ، وَرَهْنٍ، وَنِكاحٍ، وَطَلاقٍ، وَسائِرِ الْعُقُودِ، وَالْفُسُوخِ، وَقَبْضِ الدُّيُونِ وَإِقْباضِها وَالدَّعْوَى وَالْجَوابِ، وَكَذا فِی تَمَلُّكِ الْمُباحاتِ كالإِحْياءِ وَالإِصْطِيادِ وَالإِحْتِطابِ فِی الأَظْهَرِ، لاَ فِی الإِقْرارِ فِی الأَصَحِّ، وَيَصِحُّ فِی اسْتِيفاءِ عُقُوبَةِ آدَمِيٍّ كَقِصاصٍ وَحَدِّ قَذْفٍ، وَقِيلَ لاَ يَجُوزُ إِلاَّ بِحَضْرَةِ الْمُوَكِّلِ،

(وَيَصِحُّ) وەکیلگرتن دروست دەبێ (فِی طَرَفَيْ بَيْعٍ) لە هەردوو لایەکەی کڕینو فرۆشتندا، هەم (وَهِبَةٍ) لە بەخشینو (وَسَلَمٍ) لە سەلەمو (وَرَهْنٍ) لە ڕەهنو (وَنِكاحٍ) لە مارەبڕین، واتە: تاکو وەکیلەکە یەکێکی لەو ماملەتانە بۆ بکا، یان بۆی قبوڵ بکا.

(وَ) هەروەها (طَلاَقٍ) وەکیلگرتن دروستە بۆ تەڵاقدانی ژنەکەی، هەرچەند وەکیلەکەش ئافرەت بێ (وَسائِرِ الْعُقُودُ) هەم بۆ گشت ماملەت بەستنەکانیتریش وەکیلگرتن دروستە، وەك زامینیو سولحو هاوبەشیو حەواڵەو وەکیلایەتیو بەکرێدانو باغەوانیو شوفعەو... هتد، هەم (وَالْفُسُوخِ) بۆ گشت هەڵوەشاندنەوەکانیش دروستە: وەك هەڵوەشاندنەوەی سپاردنو خواستنو جەعالەو کڕینو فرۆشتن...هتد.

هەم (وَقَبْضِ الدُّيُونِ) بۆ وەرگرتنەوەی قەرزەکانیش وەکیلگرتن دروستەو (وَإِقْباضِها) بۆ قەرز وێدانیش دروستە، هەم بۆ گەردەن ئازادکردنیش-لە قەرز- وەکیلگرتن دروستەو (وَالدَّعْوَى) هەم وەکیلگرتن دروست دەبێ، بۆ داواکردنی ماڵ، یان سزای ئادەمیزادان (وَالْجَوابِ) هەم بۆ وەڵامدانەوەی داوایەکانیش دروستە، هەرچەند لایەنەکەیتریش پێی ناخۆش بێ.

(وَكَذَا فِیتَمَلُّكِ الْمُباحاتِ) هەروەها وەکیلگرتن دروستە بۆ بە ملککردنی شتە حەڵاڵەکان: (كالإِحْياءِ) وەك زیندووکردنەوەی زەمینیمردوو و (وَالإِصْطِيادِ) ڕاوکردنو (وَالإِحْتِطابِ) دار هێنان (فِی الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (لاَ فِیالإِقْرارِ) بەڵام لە دانپێداهێناندا وەکیلگرتن دروست نیە، وەك بڵێ: تۆم کردە وەکیلی خۆم تاکو لە جیاتی من دان بێنی: من ئەوەندەی فلانکەس قەرزدارم (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيَصِحُّ) وەكیلگرتن دروست دەبێ (فِی اسْتِیفاءِ عُقُوبَةِ آدَمِیٍّ) بۆ وەرگرتنی سزای مافی ئادەمیزاد: (كَقِصاصٍ) وەك كوشتنی لە تۆڵەی كوشتنێكو (وَحَدِّ قَذْفٍ) سزای بوختان پێكردن (وَقِیلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (لاَ یَجُوزُ إِلاَّ بِحَضْرَةِ الْمُوَكِّلِ) دروست نیە سزایەكە وەربگرێ تەنها بە ئامادەبوونی وەكیلگرەكە نەبێ.

هەروەها بۆ كاربەدەستیش دروستە: وەكیل بگرێ بۆ وەرگرتنی سزای مافی خوای گەورە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ﴿أُغْدُ یَا أُنَیْسُ عَلَى إِمْرَأَةِ هَذا فَإِنْ اِعْتَرَفَتْ فَارْجُمْها﴾ رواه الشیخان، ئەی (أُنَیْس) برۆ لای ژنی ئەم پیاوە، ئەگەر دانی بە زینادا هێنا، بەردبارانی بكە.

وَلْیَكُنِ الْمُوَكَّلُ فِیهِ مَعْلُوماً مِنْ بَعْضِ الْوُجُوهِ، وَلاَ یُشْتَرَطُ عِلْمُهُ مِنْ كُلِّ وَجْهٍ، فَلَوْ قالَ وَكَّلْتُكَ فِی كُلِّ قَلِیلٍ وَكَثِیرٍ أَوْ فِی كُلِّ أُمُورِی أَوْ فَوَّضْتُ إِلَیْكَ كُلَّ شَیْءٍ لَمْ یَصِحَّ، وَإِنْ قالَ فِی بَیْعِ أَمْوالِی وَعِتْقِ أَرِقَّائِی صَحَّ، وَإِنْ وَكَّلَهُ فِی شِراءِ عَبْدٍ وَجَبَ بَیانُ نَوْعِهِ، أَوْ دارٍ وَجَبَ بَیانُ الْمَحَلَّةِ وَالسِّكَّةِ، لاَ قَدْرِالثَّمَنِ فِالأَصَحِّ، وَیُشْتَرَطُ مِنَ الْمُوَكِّلِ لَفْظٌ یَقْتَضِی

سێیەم: (وَلْیَكُنِ الْمُوَكَّلُ فیهِ مَعْلُوماً) دەبی وەكیل تێداگراوەكە زاندراو بێ (مِنْ بَعْضِ الْوُجُوهِ) لە چەند ڕوویێكەوە (وَلاَ یُشْتَرَطُ عِلْمُهُ مِنْ كُلِّ وَجْهٍ) بەڵام زانینی لە هەموو ڕوویێكەوە بە مەرج داناندرێ.

(فَلَوْ قالَ وَكَّلْتُكَ فِی كُلِّ قَلِیلٍ وَكَثِیرٍ) جا ئەگەر گوتی: تۆم كردە وەكیلی خۆم لە گشت زۆرو كەمێكی خۆمدا (أَوْ) یان گوتی: (فِی كُلِّ أُمُورِی) تۆم كردە وەكیلی خۆم لە گشت كارێكی خۆمدا (أَوْ) یان گوتی (فَوَّضْتُ إِلَیْكَ كُلَّ شَیْءٍ) گشت شتێكی خۆمم دایە دەستی تۆ، یان تۆ وەكیلی منی چی حەز دەكەی بیكە. لەو مەسەلانەدا (لَمْ یَصِحَّ) وەكیلگرتنەكە دروست نابێ، نەوەك وەكیلەكە كارێكی وا بكا: كە وەكیلگرەكە ڕازی نەبێ.

بەڵام (وَإِنْ قالَ) ئەگەر گوتی: (فِی بَیْعِ أَمْوالِی وَعِتْقِ أَرِقَّائِی) تۆم كردە وەكیلی خۆم لە فرۆشتنی مڵكو ماڵەكانمداو لە ئازادكردنی كۆیلەكانمدا، یان لە وەرگرتنەوەی قەرزەكانمدا، ئەوە (صَحَّ) وەكیلگرتنەكە دروستە.

ئینجا بزانە: ئەگەر گوتی تۆم كردە وەكیلیخۆم گەردەنی فلاَنكەس ئازاد بكە لە گشت قەرزەكانم. ئەوەش دروستە، بەڵام مەرجە: وەكیلگرەكە ئەندازەی قەرزەكان بزانێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَإِنْ وَكَّلَهُ فی شِراءِ عَبْدٍ) ئەگەر كردیە وەكیل بۆ كڕینی كۆیلەیەك (وَجَبَ بَیانُ نَوْعِهِ) واجبە: جۆری كۆیلەكەی بۆ دیاری بكا: لە چ گەلێك بێ (أَوْ دارٍ) یان ئەگەر كردیە وەكیلی خۆی بۆ كڕینیخانوو (وَجَبَ بَیانُ الْمَحَلَّةِ) واجبە: گەڕەكەكەی بۆ دیاری بكا، هەم (وَالسِّكَّةِ)

کۆلانەکەشی بۆ دیاری بکا (لاَ قَدْرِالثَّمَنِ) بەلاّم دیاریکردنی ئەندازەی پارە لە کڕینی هیچ شتێکدا مەرج نیە (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: ئەگەر گوتی: بە هەر نرخێك بێ: کەم، یان زۆر بۆم بکڕە، ئەو کاتە دروستە: بە زیاتر لە نرخی هاووێنەی خۆی بیکڕێ.

هەروەها ئەگەر گوتی: تۆ وەکیلی منی هەر ژنێك حەز دەکەی لێم مارە ببڕە. ئەوەش دروستەو بە بۆچوونی خۆی ژنێکی بۆ مارە دەکا، هەروەك لە (تحفة)و حاشیەکانیدا ئەو دوو مەسەلەیە ڕوون کراونەوە.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی وەکیلایەتی بە مەرج دادەندرێ (مِنَ الْمُوَكِّلِ لَفْظٌ) لە لای وەکیلگرەکەوە قسەیەکی وەها بگوترێ، یان بنووسرێ: کە (يَقْتَضِي رِضَاهُ: كَوَكَّلْتُكَ فِي كَذَا أَوْ فَوَّضْتُهُ إِلَيْكَ أَوْ أَنْتَ وَكِيلِي فِيهِ، فَلَوْ قَالَ بِعْ أَوْ أَعْتِقْ حَصَلَ الإِذْنُ، وَلاَ يُشْتَرَطُ الْقَبُولُ لَفْظاً، وَقِيلَ يُشْتَرَطُ، وَقِيلَ يُشْتَرَطُ فِي صِيَغِ الْعُقُودِ كَوَكَّلْتُكَ، دُونَ صِيَغِ الأَمْرِ كَبِعْ وَأَعْتِقْ، وَلاَ يَصِحُّ تَعْلِيقُها بِشَرْطٍ فِالأَصَحِّ، فَإِنْ نَجَّزَها وَشَرَطَ لِلتَّصَرُّفِ شَرْطاً

رِضاهُ) بگەیەنێو نیشانە بێ: لە سەر ڕازیبوونی وەکیلگرەکە: بەو کارەی کە وەکیلەکە لە جیاتیی دەیکا (کَ) وەك بلێ: (وَكَّلْتُكَ فِي كَذَا) تۆم کردە وەکیلی خۆم لەو کارەدا (أَوْ فَوَّضْتُهُ إِلَيْكَ) یان ئەو کارەم دا دەستی تۆ (أَوْ أَنْتَ وَكِيلِي فِيهِ) یان تۆ وەکیلی منی لەو کارە، یان تۆم لە جێی خۆم دانا لەو کارەدا (فَلَوْ قالَ) جا ئەگەر –تەنها– گوتی: (بِعْ) ئەو شتەم بۆ بفرۆشە، یان بۆم بکڕە (أَوْ أَعْتِقْ) یان کۆیلەکەم ئازاد بکە، ئەوە (حَصَلَ الإِذْنُ) ئیزندانەکە دێتە جێ، کڕینو فرۆشتنەکەو ئازادکردنەکە دروست دەبن.

ئینجا بزانە: نووسینو هەواڵ ناردن بەسە بۆ دروستبوونی وەکیلایەتی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: مەرج نیە: وەکیلو وەکیلگرەکە لە یەك دانیشگەدا بن، کەوابو: ئەگەر نامەی نووسی، یان هەواڵی ناردو گوتی: فلاّنکەسم کردە وەکیلیخۆم لەم کارەدا، ئەوە وەکیلایەتی دروست دەبێ (وَلاَ يُشْتَرَطُ الْقَبُولُ لَفْظاً) بە مەرج دانانرێ وەکیلەکە بە گۆتن وەکیلایەتی قبولّ بکا، بەڵکو ئەوە مەرجە: بە گۆتن وەکیلایەتی ڕەد نەکاتەوەو نەڵێ: قبولّ ناکەم، یان کارەکە ناکەم. واتە: ئەگەر قسەیەکی وەهای گوت، ئەو کاتە وەکیلایەتی بەتاڵ دەبێتەوە، جا ئەگەر پەشیمان بۆوە، واجبە: گۆتەی وەکیلگرتن نوێ بکرێتەوە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو لەو حاڵەتەدا بوو: کە وەکیلەکە بە خۆڕایی –وەکیلایەتی– بکا، بەلاّم ئەگەر بە کرێ بیکا، ئەو کاتە واجبە –بە گۆتن– وەکیلایەتی قبولّ بکا، هەروەك لە

(تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُشْتَرَطُ) قبـوڵکردن بـە مەرج دادەندرێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُشْتَرَطُ فِى صِيَغِ الْعُقُودِ) قبوڵکردن لە ووشەکانی مامڵەت بەستندا بە مەرج دادەندرێ (گ) وەك بڵێ: (وَكَّلْتُكَ) تۆم کردە وەکیلی خۆم (دُونَ صِيَغِ الأَمْرِ) بەڵام لە ووشەکانی فەرماندا بە مەرج داناندرێ (گ) وەك بڵێ: (بِعْ) بفرۆشە (وَأَعْتِقْ) ئازاد بکا.

(وَلاَ يَصِحُّ تَعْلِيقُهَا بِشَرْطٍ) دروست نیە وەکیلایەتی بە مەرجێکەوە هەڵبواسرێ، وەك بڵـێ: هـەر کاتێـك بـاوکم هاتـەوە، یـان سـەری مـانگ هـات، تـۆم کـردە وەکیلـی خـۆم. واتـە: وەکیلایـەتی بەتاڵـە (فِيالأَصَحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاسـتتردا، بـەڵام (فَـإِنْ نَجَّزَهَـا) ئەگـەر بە وشەیەکی بڕایەوە کـردیە وەکیلو (وَشَـرَطَ لِلتَّصَـرُّفِ شَـرْطاً) بۆ دەسـتکاریکردنیشی جـازَ، وَلَـوْ قَـالَ وَكَّلْتُـكَ وَمَتَـى عَزَلْتُـكَ فَأَنْـتَ وَكِيلِـى صَـحَّتْ فِالْحَـالِ فِالأَصَـحِّ، وَفِـى عَـوْدِهِ وَكِـيلاً بَعْـدَ الْعَـزْلِ الْوَجْهَـانِ فِـى تَعْلِيقِهَـا، وَيَجْرِيَـانِ فِـى تَعْلِيـقِ الْعَـزْلِ. (فَصْــلٌ) اَلْوَكِيــلُ بِــالْبَيْعِ مُطْلَقــاً لَــيْسَ لَــهُ الْبَيْــعُ بِغَيْــرِ نَقْدِالْبَلَــدِ، وَلاَبِنَسِــيئَةٍ وَلاَبِغَبْنٍ فاحِشٍ، وَهُوَ مَا لاَيُحْتَمَلُ غالِباً، فَلَوْ بَاعَ عَلَىأَحَدِ هَذِهِ الأَنْوَاعِ

مەرجێکی دانا، وەك بڵێ: تۆم کردە وەکیلی خۆم خانووەکەم بۆ بفرۆشە، بـەڵام تـا دوای مانگێکیتر مەیفرۆشە. ئەوە (جازَ) دروستە، هەروەها دروستە: ماوەشی بـۆ دابنـێ، وەك بڵێ: تا ماوەی مانگێك تۆ وەکیلی منی لەو کارەدا. کەوابو: هەر کاتێك مانگێك تـەواو بـو، وەکیلەکە لە وەکیلایەتی دەکەوێو مافی دەستکاریی نامێنێ.

ئینجا بزانە: لەو حاڵەتانەی وەکیلایەتی–بە شەرع– بـەتاڵو نادروسـتە، دەسـتکاریەکانی وەکیلەکە–بە هۆی ئیزندانەکە– دروست دەبن، ئەگەر لە کاتی دەستکاریەکەدا ئیزندانەکە مابێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَلَوْ قَالَ وَكَّلْتُكَ) ئەگەر گوتی: تۆم کردە وەکیلی خۆمو (وَمَتَى عَزَلْتُكَ فَأَنْـتَ وَكِيلِـى) هـەر کـاتێکیش لـە وەکیلایـەتی لامـدای تـۆ هـەر وەکیلـی مـنی (صَـحَّتْ فِيالْحَـالِ) ئێسـتا وەکیلایەتیەکە دروست دەبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەڵام (وَفِى عَوْدِهِ وَكِيلاً بَعْدَ الْعَزْلِ) لە بارەی بوونەوەی بە وەکیل لە دوای لادانەکە (الْوَجْهَانِ فِـى تَعْلِيقِهَـا) ئـەوو دوو فـەرموودەی لـە هەڵواسـینی وەکیلایەتیـدا هـەبون لێرەشـدا هەنـە، ڕاستترەکەیان: نابێتەوە وەکیل (وَيَجْرِيَانِ) ئەو دوو فەرموودانە دێنە جێ (فِى تَعْلِيقِ الْعَزْلِ) لە هەڵواسینی لادانەکەدا، وەك بڵێ: تۆ وەکیلی منی لەو کارەدا، جا هەر کاتێك بـاوکم هاتـەوە تۆم لە وەکیلایەتی لادا. بە فەرموودەی ڕاستتر: بە هاتنەوەی باوکی لە وەکیلایەتی ناکەوێ.

﴿ فَصْلٌ: لەباسی چۆنیەتی دەستکاریەکانی وەکیل ﴾

(اَلْوَكِيلُ بِاْلبَيْعِ مُطْلَقاً) ئەوەی کراوەتە وەکیل بۆ فرۆشتنێکی بێ مەرج و ناتۆرە (لَـيْسَ لَـهُ اْلبَيْعُ بِغَيْرِ نَقْدِاْلبَلَدِ) بۆی دروست نیە: بە پارەیەکیتری –جگە لە پارەی شوێنەکە– شتەکە بفرۆشێ، هەم (وَلاَ بِنَسِيئَةٍ) نابێ بە قەرز بیفرۆشێ، هەرچەند لە نرخی خۆیشی زیاتر بکا، هەم (وَلاَ بِغَبْنٍ فاحِشٍ) نابێ بە زەرەرێکی ناشیرن بیفرۆشێ:

(وَهُوَ) زەرەری ناشیرین ئەمەیە: (مالاَ يُحْتَمَلُ غالِباً) کە بە ئەغڵەبی خەڵك پێی ڕازی نەبێ: وەك دوو دیرهەم لە دە دیرهەمدا، بەڵام ئەگەر کەم بوو: وەك دیرهەمێك لە دە دیرهەم، یان بەگوێرەی عادەتی شوێنەکە، ئەو کاتە دروستە بیفرۆشێ.

(فَلَوْ بَاعَ عَلَىأَحَدِ هَذِهِ الأَنْواعِ) جا ئەگەر وەکیلەکە شتێکی بە یەکێك لەو جۆرانەیڕابردوو فـرۆشـت، واتە: بە پارەیەکـی بێگـانە، یان بە قـەرز، یان بە زەرەرێکـی ناشـیرین، ئەوە وَسَـلَّمَ الْمَبِيعَ ضَمِنَ، فَـإِنْ وَكَّلَـهُ لِيَبِيعَ مُـؤَجَّلاً وَقَـدَّرَ الأَجَـلَ فَـذَاكَ، وَإِنْ أَطْلَـقَ صَـحَّ فِـي الأَصَـحِّ وَحُمِـلَ عَلَىاْلمُتَعَـارَفِ فِـي مِثْلِـهِ، وَلاَ يَبِيعُ لِنَفْسِهِ وَوَلَدِهِ الصَّغِيرِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَبِيعُ لأَبِيهِ وَإِبْنِهِ الْبالِغِ،

فرۆشتنەکە دروست نابێو (وَ) هەر کاتێك (سَلَّمَ الْمَبِيعَ) فرۆشراوەکەشی تەسلیمی کڕیارەکە کرد (ضَمِنَ) خودیوەکیلەکە دەبێتە زامینیفرۆشراوەکە، چونکە بە فرۆشتنێکی نادروست فرۆشراوەکەی تەسلیمی کڕیارەکە کردوە، کەوابو: واجبە: نرخەکەی ڕۆژی تەسلیمکردنیی بداتە وەکیلگرەکە، بەڵام ئەگەر فرۆشـراوەکە مابـێ، ئـەو کاتـە واجبـە: وەریبگرێتـەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(فَإِنْ وَكَّلَهُ لِيَبِيعَ مُؤَجَّلاً) جا ئەگەر کردیە وەکیل تاکو بە قەرز بۆی بفرۆشـێ، هـەم (وَقَـدَّرَ الأَجَلَ) ئەندازەی ماوەکەشی بۆ دیاری کرد (فَذَاكَ) ئەوە دیارە، بەڵام (وَإِنْ أَطْلَـقَ) ئەگـەر ئەندازەکـەی دیـاری نـەکرد، ئـەوەش (صَـحَّ) وەکیلایەتیەکـە دروسـتە (فِيالأَصَـحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتراو (وَحُمِلَ عَلَىاْلمُتَعَارَفِ فِيمِثْلِهِ) ماوەی بە قەرزدانەکەش دەهێندرێتە سەر عادەتی خەڵکی لە وێنەی فرۆشراوەکەدا، واتە: خەڵك ئەو جـۆرە شـتەی بـۆ مـاوەی چەند ڕۆژ، یان چەند مانگ –بە قـەرز– دەفرۆشـت، نابـێ وەکیلەکـە بـۆ ماوەیـەکی زیـاتر بیفرۆشـێ، جـا ئەگـەر بـە قـەرزی فرۆشـت، واجبـە: شـاهیدیش بگـرێ لـە سـەر بـە قـەرز فرۆشتنەکە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلاَ يَبِيعُ لِنَفْسِهِ) دروست نیە: وەکیلەکە شتەکە بفرۆشێتە خـۆی، هـەم (وَوَلَـدِهِ الصَّـغِيرِ) دروست نیە: بیفرۆشێتە منداڵە نەبالغەکەی خۆی، هەم دروست نیە: وەکیلەکـە شـتێك لـە خۆی، یان لە منداڵە نەبالغەکەی بکڕێ بۆ وەکیلگرەکە.

ئینجا بزانە: منداڵە شێتەکەشی وەکو نەبالغەکەیـە، هـەم لـە دروسـتنەبوونی ئـەو کـڕین و

فرۆشتنەدا جیاوازی نیە: وەکیلگرەکە ئیزنی بداو ئەندازەی پارەکەشی بۆ دیاری بکا، یان نا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، هەروەها دروست نیە وەکیلەکە وەکیلێك بۆ خۆی، یان بۆ منداڵەکەی بگرێو بە خۆیشی لە جیاتی وەکیلگرەکە کڕینەکە، یان فرۆشتنەکە بکا، هەروەك لە (ابن قاسم)و (القليوبى)دا فەرموویانە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ يَبِيعُ لأَبِيهِ وَإِبْنِهِ الْبالِغِ) دروستە وەکیلەکە شتەکە بفرۆشێتە باوكو باپیرەو دایكو داپیرەو کوڕو کچەبالغەکانیو نەوێیە بالغەکانی، هەم دروستە شتیشیان لێبکڕێ بۆ وەکیلگرەکەی، ئینجا بزانە: مامڵەتەکانیتریش -کە بە وێدانو قبوڵکردن دەبەسترێن- وەکو کڕینو فرۆشتن بڕیاریان بۆ دەدرێ، هەروەك لە (القليوبى)دا فەرموویەتی.

وَأَنَّ الْوَكِيلَ بِالْبَيْعِ لَهُ قَبْضُ الثَّمَنِ وَتَسْلِيمُ الْمَبِيعِ، وَلاَيُسَلِّمُهُ حَتَّى يَقْبِضَ الثَّمَنَ، فَإِنْ خالَفَ ضَمِنَ، وَإِذَا وَكَّلَهُ فِي شِراءٍ لاَيَشْتَرِي مَعِيباً، فَإِنِ اشْتَراهُ فِالذِّمَّةِ وَهُوَ يُساوِي مَعَ الْعَيْبِ ما اشْتَراهُ بِهِ وَقَعَ عَنِ الْمُوَكِّلِ إِنْ جَهِلَ الْعَيْبَ، وَإِنْ عَلِمَهُ فَلاَ فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ لَمْ يُساوِهِ لَمْ يَقَعْ عَنْهُ إِنْ عَلِمَهُ، وَإِنْ جَهِلَهُ وَقَعَ فِي الأَصَحِّ،

(وَ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ الْوَكِيلَ بِالْبَيْعِ) ئەوەی کراوەتە وەکیل بۆ فرۆشتنی شتێك (لَهُ قَبْضُ الثَّمَنِ) بۆی دروستە پارەی فرۆشراوەکە وەربگرێو هەم (وَتَسْلِيمُ الْمَبِيعِ) فرۆشراوەکەش تەسلیمی کڕیارەکە بکا، بەڵام (وَلاَ يُسَلِّمُهُ) نابێ فرۆشراوەکەی تەسلیم بکا (حَتَّى يَقْبِضَ الثَّمَنَ) تا پارەکەی وەردەگرێ.

کەوابو: (فَإِنْ خالَفَ) ئەگەر وەکیلەکە -پێش وەرگرتنی پارەکە- فرۆشراوەکەی تەسلیم کرد (ضَمِنَ) وەکیلەکە دەبێتە زامینی فرۆشراوەکەو دەبی نرخەکەی بداتە وەکیلگرەکە، جا هەر کاتێك پارەی فرۆشراوەکەی بۆ وەکیلگرەکە وەرگرت، پارەکەی خۆی لێوەردەگرێتەوە، بەڵام ئەگەر بە زۆرلێکردن فرۆشراوەکەی تەسلیمی کڕیارەکە کرد، ئەو کاتە نابێتە زامین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَإِذَا وَكَّلَهُ فِي شِراءٍ) هەر کاتێك کردیە وەکیل لە کڕینی شتێکدا (لاَ يَشْتَرِي مَعِيباً) نابێ شتی عەیبدار بۆ وەکیلگرەکە بکڕێ (فَإِنِ اشْتَراهُ فِيالذِّمَّةِ) جا ئەگەر هاتو شتە عەیبدارەکەی بە قەرز کڕی (وَهُوَ يُساوِي مَعَ الْعَيْبِ ماالشْتَراهُ بِهِ) لە ڕاستیشدا شتەکە -بە عەیبەوە- ئەو نرخەی دەکرد، ئەوە (وَقَعَ عَنِ الْمُوَكِّلِ) کڕینەکە بۆ وەکیلگرەکە دادەمەزرێو مافی پەشیمانیشی هەیە (إِنْ جَهِلَ الْعَيْبَ) ئەگەر وەکیلەکە بە عەیبەکەی نەزانیبێ، بەڵام (وَإِنْ عَلِمَهُ) ئەگەر بە عەیبەکەی زانیبێ، ئەوە (فَلاَ) کڕینەکە بۆ وەکیلگرەکە دانامەزرێ، بەڵکو بۆ خودی وەکیلەکە دادەمەزرێ (فِي الأَصَحِّ) لە

فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَ) هەروەها (إِنْ لَمْ يُساوِهِ) ئەگەر شتەکە–بە عەیبەوە– ئەو نرخەی نەدەکرد، ئەو کاتەش (لَمْ يَقَعْ عَنْهُ) بۆ وەکیلگرەکە دانامەزرێ، بەڵکو بۆ خودی وەکیلەکە دادەمەزرێ (إِنْ عَلِمَهُ) ئەگەر وەکیلەکە بە عەیبەکەی زانیبێ، بەڵام (وَإِنْ جَهِلَهُ) ئەگەر وەکیلەکە بە عەیبەکەی نەزانیبێ، ئەو کاتە (وَقَعَ) بۆ وەکیلگرەکە دادەمەزرێو مافی پەشیمانیشی هەیە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەیڕابردوو لە حاڵەتی کڕینێکی بە قەرز بوو، بەڵام ئەگەر کڕینەکە بە خودی ماڵی وەکیلگرەکە بێو وەکیلەکەش بە عەیبەکەی زانیبێ، ئەو کاتە کڕینەکە بەتاڵەو بۆ هیچێکیان دانامەزرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
وَإِذَا وَقَعَ لِلْمُوَكِّلِ فَلِكُلٍّ مِنَ الْوَكِيلِ وَالْمُوَكِّلِ الرَّدُّ، وَلَيْسَ لِلْوَكِيلِ أَنْ يُوَكِّلَ بِلاَ إِذْنٍ إِنْ تَأَتَّى مِنْهُ ما وُكِّلَ فِيهِ، وَإِنْ لَمْ يَتَأَتَّ لِكَوْنِهِ لاَ يُحْسِنُهُ أَوْ لاَ يَلِيقُ بِهِ فَلَهُ التَّوْكِيلُ، وَلَوْ كَثُرَ وَعَجَزَ عَنِ الإِتْيانِ بِكُلِّهِ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ يُوَكِّلُ فِيما زادَ عَلَىالْمُمْكِنِ، وَلَوْ أَذِنَ فِالتَّوْكِيلِ وَقالَ: وَكِّلْ عَنْ نَفْسِكَ، فَفَعَلَ فَالثَّانِي وَكِيلُ الْوَكِيلِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَنْعَزِلُ بِعَزْلِهِ وَانْعِزالِهِ، وَإِنْ قالَ: وَكِّلْ عَنِّي، فَالثَّانِي وَكِيلُ الْمُوَكِّلِ،

ئینجا (وَإِذَا وَقَعَ لِلْمُوَكِّلِ) هەر کاتێك کڕینە بە قەرزەکە–لە هەردوو مەسەلەی نەزانیندا– بۆ وەکیلگرەکە دامەزرابێ، ئەوە (فَلِكُلٍّ مِنَ الْوَكِيلِ وَالْمُوَكِّلِ الرَّدُّ) بۆ وەکیلەکەو بۆ وەکیلگرەکە دروستە:–بە هۆی عەیبەکە– شتەکە بگەڕێننەوە بۆ فرۆشیارەکە، بەڵام ئەگەر کڕینەکە بۆ وەکیلەکە دامەزرابێ ئەو کاتە مافی گەڕاندنەوەی نیە، چونکە زانیویە عەیبدارەو کەمتەرخەمی لە خۆیەتی، هەروەك لە باسی پەشیمانیدا ڕابرا.

﴿ وەکیلگرتنی وەکیل ﴾

(وَلَيْسَ لِلْوَكِيلِ أَنْ يُوَكِّلَ بِلاَ إِذْنٍ) بۆ وەکیلەکە دروست نیە: وەکیلێك بگرێ بە بێئیزنی وەکیلگرەکە (إِنْ تَأَتَّى مِنْهُ ما وُكِّلَ فِيهِ) ئەگەر لێی دەهات ئەو کارە بکا: کە تێیدا کراوەتەوە وەکیل، بەڵام (وَإِنْ لَمْ يَتَأَتَّ) ئەگەر کارەکەی لێنەدەهات: (لِكَوْنِهِ لاَ يُحْسِنُهُ) چونکە باش نەیدەزانی بیکا (أَوْ لاَ يَلِيقُ بِهِ) یان لێی نەدەوەشاوە بیکا، یان ماندووبوونێکی زیاد لە عادەتی تووش دەبو، لەو حاڵەتانەدا (فَلَهُ التَّوْكِيلُ) بۆی هەیە وەکیلێکیتر لە بری وەکیلگرەکەی بگرێ، تاکو کارەکە بکا.
(وَ) هەروەها (لَوْ كَثُرَ) ئەگەر ئەو کارەی تێیدا کراوەتە وەکیل زۆر بوو و (وَعَجَزَ عَنِ الإِتْيانِ بِكُلِّهِ) توانای نەبو گشتی بەخۆی بکا، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (أَنَّهُ يُوَكِّلُ) وەکیلەکە–لە بری وەکیلگرەکە– وەکیلێکیتر دەگرێ (فِيما زادَ عَلَىالْمُمْكِنِ) لەو کارانەدا: کە لە توانایی زیاترنو ناگونجێ بیانکا.

(وَلَوْ أذِنَ فِیالتَّوْكِيلِ) ئەگەر وەكيلگرەكە ئيزنیدا: وەكيل بگرێو (وَقالَ وَكِّلْ عَنْ نَفْسِكَ) بە وەكيلەكەی گوت: لە بریخۆت وەكيل بگرە (فَفَعَلَ) وەكيلەكەش وەكيلێكیتری گرت، ئەوە (فَالثَّانِی) وەكيلەكـەی دووەم (وَكِيـلُ الْوَكِيـلِ) دەبێتـە وەكيلـی وەكيلەكـە (وَالأصَـحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أنَّهُ يَنْعَزِلُ) دووەمەكە لە كار لادەچێ (بِعَزْلِهِ) بەوەی وەكيلەكە لە كار لايبداو، هەم (وَانْعِزالِهِ)بە لەكاركەوتنی وەكيلەكەش وەكيلی دووەم لە كار دەكـەوێ: وەك وەكيلەكە بمرێ، يان شێت ببێ، هەروەها وەكيلگرەكەش دەتوانێ دووەمەكە لە كار لابدا، هەروەك دەتوانێ وەكيلەكەش لابدا.
(وَإِنْ قالَ وَكِّلْ عَنِّی) ئەگەر وەكيلگرەكە بە وەكيلەكەی گوت: لە بری من وەكيل بگرە، ئەو كاتە (فَالثَّانی وَكِيلُ الْمُوَكِّلِ) وەكيلەكەی دووەم وەكيلی وەكيلگرەكەيە.
وَكَذَا لَوْ أَطْلَقَ فِیالأَصَحِّ، قُلْتُ: وَفِی هاتَيْنِ الصُّورَتَيْنِ لايَعْزِلُ أَحَدُهُما الآخَرَ،وَلاَ يَنْعَزِلُ بِانْعِزالِهِ، وَحَيْثُ جَوَّزْنا لِلْوَكِيلِ اَلتَّوْكِيلَ يُشْتَرَطُ أَنْ يُوَكِّلَ أَمِيناً إِلاَّ أَنْ يُعَيِّنَ الْمُوَكِّلُ غَيْرَهُ، وَلَـوْ وَكَّـلَ أَمِينـاً فَفُسِّـقَ لَـمْ يَمْلِـكِ الْوَكِيـلُ عَزْلَـهُ فِیالأَصَـحِّ وَاللهُ أَعْلَـمُ. (فَصْـلٌ) قـالَ: بِـعْ لِشَخْصٍ مُعَيَّنٍ أَوْ فِی زَمَنٍ أَوْ مَكانٍ مُعَيَّنٍ تَعَيَّنَ، وَفِی الْمَكانِ وَجْهٌ إِذَا لَمْ يَتَعَلَّقْ بِهِ غَرَضٌ، وَإِنْ قالَ بِعْ بِمِأَةٍ لَمْ يَبِعْ بِأَقَلَّ،

(وَكَذَا لَوْ أطْلَقَ) هەروەها ئەگەر وەكيلگرەكە تەنها بڵێ: وەكيل بگرە، واتە: نەڵێ: لە بری من، يان لە بری خۆت، ئـەو كاتـەش دووەمەكـە وەكيلـی وەكيلگرەكەيـە (فِیالأصَحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا.
(قُلْتُ) ئيمامی (النواوی) دەفەرموێ: (وَفِی هاتَيْنِ الصُّورَتَيْنِ) لە هەردوو وێنەكەیڕابردوودا، كە بڵێ: لە بری من، يان هيچ نەڵێ (لاَ يَعْزِلُ أحَدُهُما الآخَرَ) لە وەكيلەكان هيچێكيان ئەویتر لە كار لانادا (وَلاَ يَنْعَزِلُ بِانْعِزالِهِ) هەم هيچێكيان بە لەكاركەوتنی ئەویتر لە كار ناكەوێ.
(وَحَيْثُ جَوَّزْنـا لِلْوَكِيـلِ اَلتَّوْكِيـلَ) هـەر كاتێـك-بـە شـەرع- ڕێگـە بدەينـە وەكيلەكـە بـۆ وەكيلگرتن (يُشْتَرَطُ أنْ يُوَكِّلَ أمِيناً) بە مەرج دادەندرێ: مرۆڤێكی ئەمين بكاتە وەكيل (إلاَّ أنْ يُعَيِّنَ الْمُوَكِّلُ غَيْرَهُ) مەگەر وەكيلگرەكە يـەكێكی نائـەمين ديـاری بكـا، ئـەو كاتـە بـە گوێرەی ديـاریكردنی وی وەكيـل دەگـرێ، بـەڵام ئەگـەر تـەنها وەكيلەكـە دەيزانـی ئـەو دياركراوە (فاسقە)، وەكيلگرەكە نەيدەزانی، ئەو كاتە نابێ بيكاتـە وەكيـل، هـەروەك لـە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموويانە.
(وَلَوْ وَكَّلَ أمِيناً) ئەگەر وەكيلەكە وەكيلێكی ئەمينی گرت (فَفُسِّقَ) ئينجا بووە (فاسق)، ئەوە (لَمْ يَمْلِكِ الْوَكِيلُ عَزْلَهُ) وەكيلەكە ناتوانێ لە كار لايبدا (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە وەكيلەكە بۆ وەكيلگرتن ئيزن دراوەو بۆ لادان ئيزن نەدراوە، بەڵام ئەگەر لە بریخۆی

وەكیلی گرتبو، ئینجا وەكیلەكە بووە (فاسق)، ئەو كاتە دەتوانێ لایبدا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: لە باسی دیاریكردنی دەستكاریەكانی وەكیل ﴾

(قالَ) هەر كاتێك وەكیلگرەكە بە وەكیلەكەی گوت: (بِعْ لِشَخْصٍ مُعَيَّنٍ) ماڵەكەم بفرۆشە فلانكەس (أَوْ فِي زَمَنٍ أَوْ مَكانٍ مُعَيَّنٍ) یان لە فلانە ڕۆژە، یان لە فلانە شوێنەدا بیفرۆشە، ئەوە (تَعَيَّنَ) كەسەكەو كاتەكەو شوێنەكە لە سەر وەكیلەكە دەبێتە مەرجو دروست نیە: بیفرۆشێتە كەسێكیتر، یان لە كاتو شوێنێكیتردا بیفرۆشێ، بەڵام (وَفِي الْمَكانِ وَجْهٌ) لە بارەی دیاریكردنی شوێن فەرموودەیەك هەیە: كە نابێتە مەرج (إِذَا لَمْ يَتَعَلَّقْ بِهِ غَرَضٌ) ئەگەر مەبەستێكی ڕاستی وەكیلگرەكە پەیوەندی بە دیاریكردنی شوێنەكەوە نەبێ.
(وَإِنْ قالَ بِعْ بِمِائَةٍ) ئەگەر وەكیلگرەكە گوتی: بە سەد دینار بیفرۆشە. ئەوە (لَمْ يَبِعْ بِأَقَلَّ)

وَلَهُ اَنْ يَزِيدَ إِلاَّ أَنْ يُصَرِّحَ بِالنَّهْيِ، وَلَوْ قالَ اِشْتَرِ بِهَذَا الدِّينارِ شاةً وَوَصَفَها فَاشْتَرَى بِهِ شاتَيْنِ بِالصِّفَةِ، فَإِنْ لَمْ تُساوِ وَاحِدَةٌ دِيناراً لَمْ يَصِحَّ الشِّراءُ لِلْمُوَكِّلِ، وَإِنْ ساوَتْهُ كُلُّ واحِدَةٍ فَالأَظْهَرُ اَلصِّحَّةُ وَحُصُولُ الْمِلْكِ فِيهِما لِلْمُوَكِّلِ، وَلَوْ أَمَرَهُ بِالشِّراءِ بِمُعَيَّنٍ فَاشْتَرَى فِالذِّمَّةِ لَمْ يَقَعْ لِلْمُوَكِّلِ وَكَذَا عَكْسُهُ فِي الأَصَحِّ، وَمَتَى خالَفَ الْمُوَكِّلُ فِي بَيْعِ مالِهِ أَوِالشِّراءِ بِعَيْنِهِ فَتَصَرُّفُهُ باطِلٌ،

نابێ بە كەمتر بیفرۆشێ، بەڵام (وَلَهُ اَنْ يَزِيدَ) بۆی هەیە بە زیاتر بیفرۆشێ (إِلاَّ أَنْ يُصَرِّحَ بِالنَّهْيِ) مەگەر بە ئاشكرا قەدەغەی بكاو بڵێ: بە زیاتر مەیفرۆشە. ئەو كاتە نابێ بە زیاتر بیفرۆشێ، ئینجا بزانە: كڕین وەكو فرۆشتن وایە: لە گشت ئەو بڕیارانەیڕابردوودا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
(وَلَوْ قالَ: اِشْتَرِ بِهَذَا الدِّينارِ شاةً) ئەگەر گوتی: بەم دینارە مەڕێكم بۆ بكڕە (وَوَصَفَها) جۆری مەڕەكەشی دیاری كرد (فَاشْتَرَى بِهِ شاتَيْنِ بِالصِّفَةِ) ئینجا وەكیلەكەش دوو مەڕی لەو جۆرەی بە دینارەكە كڕین، ئەوە (فَإِنْ لَمْ تُساوِ وَاحِدَةٌ دِيناراً) ئەگەر مەڕێكیان بە تەنها دینارێكی نەدەكرد (لَمْ يَصِحَّ الشِّراءُ لِلْمُوَكِّلِ) كڕینەكە بۆ وەكیلگرەكە دروست نابێ، بەڵكو ئەگەر بە خودی دینارەكە مەڕەكانی كڕیبێ كڕینەكەش بەتاڵە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
بەڵام (وَإِنْ ساوَتْهُ كُلُّ واحِدَةٍ) ئەگەر هەر یەكەیان بە تەنها دینارێكی دەكرد، ئەوە (فَالأَظْهَرُ الصِّحَّةُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: كڕینەكە دروستەو (وَحُصُولُ الْمِلْكِ فِيهِما لِلْمُوَكِّلِ) مڵكایەتی لە هەردوو مەڕەكانیشدا بۆ وەكیلگرەكە دەبێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەی (عروةالبارقي)یڕابردوو، لە مەرجیچوارەمی مامڵەت پێكراودا.

(وَلَوْ أَمَرَهُ بِالشِّراءِ بِمُعَيَّنٍ) ئەگەر فەرمانی پێکرد بە خودی ماڵێك شتەكە بكڕێ، وەك بڵێ: بە خودی ئەم پارەیە بۆم بكڕە (فَاشْتَرَى فِي‌الذِّمَّةِ) وەكیلەكەش بە قەرز بۆی كڕی، ئەوە (لَمْ يَقَعْ لِلْمُوكِّلِ) كڕینەكە بۆ وەكیلگرەكە دانامەزرێ، بەڵكو بۆ خودی وەكیلەكە دادەمەزرێ (وَكَذَا عَكْسُهُ) هەروەها پێچەوانەكەشی دروست نابێ، وەك بڵێ: بە قەرز بۆم بكڕەو ئەمەش لە قەرزەكەی بدە. ئەویش بە خودی‌شتەكە كڕیی، ئەو فرۆشتنە بەتاڵەو بۆ هیچێكیان دانامەزرێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا.

(وَمَتَى خالَفَ الْمُوكِّلَ) هەر كاتێك وەكیلەكە دژی ئیزندانی وەكیلگرەكەی كرد (فِي بَيْعِ مالِهِ) لەبارەی فرۆشتنی ماڵەكەی (أَوِالشِّراءِ بِعَيْنِهِ) یان لەبارەی كڕین بە خودی ماڵەكەی، ئەوە (فَتَصَرُّفُهُ باطِلٌ) دەستكارییەكەی وەكیلەكە-لە كڕینو فرۆشتنەكەدا- بەتاڵو دانەمەزراوە.

وَلَوِ اشْتَرَى فِالذِّمَّةِ وَلَمْ يُسَمِّ الْمُوَكِّلَ وَقَعَ لِلْوَكِيلِ، وَإِنْ سَمَّاهُ فَقالَ الْبائِعُ: بِعْتُكَ، فَقالَ: اِشْتَرَيْتُ لِفُلانٍ، فَكَذَا فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ قالَ بِعْتُ مُوَكِّلَكَ زَيْداً، فَقالَ اِشْتَرَيْتُ لَهُ، فَالْمَذْهَبُ بُطْلانُهُ، وَيَدُ الْوَكِيلِ يَدُ أَمانَةٍ وَإِنْ كانَ بِجُعْلٍ، فَإِنْ تَعَدَّى ضَمِنَ وَلاَ يَنْعَزِلُ فِي الأَصَحِّ،

ئینجا هەر لە حاڵەتی دژ بە ئیزندانەكەدا (وَلَوِ اشْتَرَى فِي الذِّمَّةِ) ئەگەر شتێكی بە قەرز كڕیو بە بێ‌ئیزن لە نرخی خۆی زیاتری پێدا، یان دژایەتیەكی‌تری كرد (وَلَمْ يُسَمِّ الْمُوَكِّلَ) لە كڕینەكەشدا ناوی وەكیلگرەكەی نەهێنا، ئەوە (وَقَعَ لِلْوَكِيلِ) كڕینەكە بۆ وەكیلەكە دادەمەزرێ (وَ) هەروەها (إِنْ سَمَّاهُ) ئەگەر ناوی وەكیلگرەكەش بێنێ: (فَقالَ الْبائِعُ: بِعْتُكَ) وەك فرۆشیارەكە بڵێ: فرۆشتمە تۆ (فَقالَ اِشْتَرَيْتُ لِفُلانٍ) وەكیلەكەش بڵێ: بۆ فلانكەس كڕیم (فَكَذَا) ئەوەش هەر بۆ وەكیلەكە دادەمەزرێ (فِي‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستردا، چونكە بە دژی ئیزندانی وەكیلگرەكەی دەستكاریی كردوە.

ئینجا بزانە: لە گشت ماڵەت بەستنێكدا-جگە لە مارەبڕین-مەرجە: گفتوگۆی ماڵەتەكە لەگەڵ وەكیلەكەدا بكرێ، هەم مەرجە: وەكیلەكەش ناوی وەكیلگرەكەی بێنێ، یان بە دڵ نیەتی وەكیلگرەكە بێ، كەوابو: (وَإِنْ قالَ) ئەگەر فرۆشیارەكە گوتی (بِعْتُ مُوَكِّلَكَ زَيْداً) ئەمەم فرۆشتە وەكیلگرەكەت كە ناوی (زەید)ە (فَقالَ: اِشْتَرَيْتُ لَهُ) وەكیلەكەش گوتی: لێتم كڕی بۆ (زەید). ئەوە (فَالْمَذْهَبُ بُطْلانُهُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: ماڵەتەكە بەتاڵە، چونكە گفتوگۆیەكە لەگەڵ وەكیلەكەدا نەبوە، كەوابو: ئەگەر بڵێ: فرۆشتمە تۆ بۆ فلانكەس، وەكیلەكەش بڵێ: قبوڵم كرد بۆ فلانكەس، ئەوە دروست دەبێ ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە قبوڵكردنی بەخشینو وەقفو وەسێتو خواستنو ئەمانەتدا، واجبە: وەكیلەكە ناوی وەكیلگرەكە بێنێو بڵێ: بۆ فلانكەس قبوڵم كرد، هەروەها لە مارەبڕیندا دروست نیە: گفتوگۆیەكە لەگەڵ وەكیلەكەدا بكرێ، بەڵكو واجبە: بۆ

وەکیلگرەکە بکڕێو ناویشی بگوترێ، هەروەك لە(باسی مارەبڕین)دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللّٰہ تَعالَی.

(وَیَدُالْوکیِّلِ) دەستی وەکیلەکە لە سەر ئەو شتەی تێیدا کراوەتەوە وەکیل (یَدُ أمانَةٍ) دەستی ئەمانەتە (وَإِنْ کانَ بِجُعْلٍ) هەرچەند وەکیلایەتیەکەشی بە کرێ بێو بە خۆڕایی نەبێ، کەواتە: ئەگەر –بێکەمتەرخەمی– ماڵەکە بفەوتێ، وەکیلەکە نابێتە زامنو تۆڵەی لە سەر نیە، بەلام (فَإِنْ تَعَدَّی) ئەگەر دوژمنکاری، یان کەمتەرخەمیی کرد: وەك بێئیزن جلەکە دەبەر بکا، یان سواری وولاغەکە ببێ، یان نەیپارێزێ، یان لە شوێنێك دایبنێو لە بیری بچێ، یان نەزانێ چۆن لێی ون بوە، ئەوە (ضَمِنَ) دەبێتە زامنو دەبێ تۆڵەی بژمێرێ، بەلام (وَلاَ یَنْعَزِلُ) وەکیلەکە –بە هۆی دوژمنکاریو کەمتەرخەمی– لە وەکیلایەتی لاناچێ ئەگەر وەکیلگرەکە لاینەدا (فیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَأَحْکـــامُ الْعَقْـــدِ تَتَعَلَّـــقُ بِالْوَکِيـــلِ دُونَ الْمُوَکِّـــلِ فَيُعْتَبَـــرُ فِالرُّؤْيَـــةِ وَلُزُومِ الْعَقْدِ بِمُفارَقَةِ الْمَجْلِسِ وَالتَّقابُضِ فِالْمَجْلِسِ –حَيْثُ يُشْتَرَطُ– اَلْوَکِيلُ دُونَ الْمُوَکِّلِ، وَإِذا اِشْـتَرَى الْوَکِيـلُ طالَبَـهُ الْبـائِعُ بِـالثَّمَنِ إنْ کـانَ دَفعَـهُ إِلَيْـهِ الْمُوَکِّـلُ، وَإِلاَّ فَـلاَ إنْ کـانَ الـثَّمَنُ مُعَيَّنـاً، وَإِنْ کـانَ فِـي الذِّمَّـةِ طالَبَـهُ إِنْ أَنْکَـرَ وَکالَتَـهُ أَوْ قـالَ لاَ أَعْلَمُهـا، وَإِنْ اِعْتَـرَفَ بِهـا طالَبَـهُ أَيْضـاً فِـي الأَصَـحِّ کَما يُطالِـبُ الْمُوَکِّـلَ، وَيَکُـونُ الْوَکِيـلُ کَضامِنٍ وَالْمُوَکِّلُ کَأَصِيلٍ، وَإِذَا قَبَضَ الْوَکِيلُ بِالْبَيْعِ الثَّمَنَ وَتَلِفَ فِي يَدِهِ وَخَرَجَ الْمَبِيعُ

(وَأَحْکامُ الْعَقْدِ) بڕیارەکانی مامڵەت بەستن (تَتَعَلَّقُ بِالْوکِيلِ) پەیوەندییان بە وەکیلەکەوە هەیە (دُونَ الْمُوَکِّلِ)نەك بە وەکیلگرەکە، کەوابو: (فَيُعْتَبَرُ) ڕەچاو دەکرێ: (فیالرُّؤْيَةِ) لە دیتنی فرۆشراوەکەو (وَلُزُومِ الْعَقْدِ بِمُفارَقَةِالْمَجْلِسِ) هەم لە چەسپاندنی مامڵەتەکە بە لێك جیابوونەوەی دانیشگەو (وَالتَّقابُضِ فیالْمَجْلِسِ) هەم لە لێکوەرگرتن لە دانیشگەدا (حَيْثُ يُشْتَرَطُ) لەو مامڵەتەی لە یەکتری وەرگرتنی تێدا مەرجە: وەکو ڕیبادار، لە گشت ئەوانەدا (اَلْوکِيلُ) وەکیلەکە ڕەچاو دەکرێ (دُونَ الْمُوکِّلِ) نەك وەکیلگرەکە، کەوابو: تەنها وەکیلەکە مافی پەشیمانەی دانیشگەو مەرجی هەیە، هەرچەند وەکیلگرەکەش مامڵەتەکە بڕوێنێو پێی ڕازی بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَإذا اشْتَرَیالْوکِيلُ) هەر کاتێك وەکیلەکە شتێکی –بۆ وەکیلگرەکە– کڕی (طالَبَهُ الْبائِعُ بِالثَّمَنِ) فرۆشیارەکە داوای پارەکەی لە وەکیلەکە دەکا (إِنْ کانَ دَفَعَهُ إِلَيْهِ الْمُوکِّلُ) ئەگەر وەکیلگرەکە پارەکەی دابێتە وەکیلەکە (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر پارەکەی نەدابێتێ (فَلاَ) نابێ داوا لە وەکیلەکە بکا (إِنْ کانَ الثَّمَنُ مُعَيَّناً) ئەگەر پارەکە دیارکراو بێ، بەڵکو داوا لە وەکیلگرەکە دەکا.

بەلام (وَإِنْ کانَ فیالذِّمَّةِ) ئەگەر پارەکە دیارکراو نەبو، بەڵکو قەرز بوو (طالَبَهُ) ئەو کاتەش

داوای پارەکە لە وەکیلەکە دەکا (إِنْ أَنْكَرَ وَكالَتَهُ) ئەگەر فرۆشیارەکە بڵێ: تۆ وەکیل نی (أَوْ قالَ: لاَ أَعْلَمُها) یان فرۆشیارەکە گوتی: من نازانم تۆ وەکیلی، بەڵام (وَإِن اعْتَرَفَ بِها) ئەگەر فرۆشیارەکە دانی هێنا بە وەکیلایەتی وەکیلەکە، ئەو کاتەش (طالَبَهُ أَيْضاً) وەك مەسەلەکەیتر داوای پارەکە لە وەکیلەکە دەکا (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (كَما يُطالِبُ الْمُوَكِّلَ) هەروەك بۆی دروستە داوای پارەکەی لە وەکیلگرەکەش بکاو (وَيَكُونُ الْوَكِيلُ كَضامِنٍ) وەکیلەکە-لێرەدا- وەکو زامینێکەو (وَالْمُوَكِّلُ كَأَصِيلٍ) وەکیلگرەکەش وەکو ماف لەسەرێکە، واتە: ئەگەر وەکیلەکە پارەکەی دایە فرۆشیارەکە، ئەو کاتە پارەکەی خۆی لە وەکیلگرەکە وەردەگرێتەوە.

(وَإِذَا قَبَضَ الْوَكِيلُ بِالْبَيْعِ الثَّمَنَ) هەر کاتێك وەکیلێکی شت فرۆشتن پارەی فرۆشراوەکەی وەرگرتو (وَتَلِفَ فِي يَدِهِ) پارەکەش لە دەستی ئەودا فەوتاو (وَخَرَجَ الْمَبِيعُ مُسْتَحَقّاً رَجَعَ عَلَيْهِ الْمُشْتَرِي وَإِنِ اعْتَرَفَ بِوَكالَتِهِ فِي الأَصَحِّ، ثُمَّ يَرْجِعُ الْوَكِيلُ عَلَىالْمُوَكِّلِ، قُلْتُ: وَلِلْمُشْتَرِي الرُّجُوعُ عَلَى الْمُوَكِّلِ اِبْتِداءً فِي الأَصَحِّ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(فَصْلٌ) اَلْوَكالَةُ جائِزَةٌ مِنَ الْجانِبَيْنِ فَإِذَا عَزَلَهُ الْمُوَكِّلُ فِي حُضُورِهِ أَوْ قالَ رَفَعْتُ الْوَكالَةَ أَوْ أَبْطَلْتُها أَوْ أَخْرَجْتُكَ مِنْها إِنْعَزَلَ، فَإِنْ عَزَلَهُ وَهُوَ غائِبٌ إِنْعَزَلَ فِي الْحالِ، وَفِي قَوْلٍ: لاَ، حَتَّى يَبْلُغَهُ الْخَبَرُ،

مُسْتَحَقّاً) فرۆشراوەکەش بە ماڵی کەسێکیتر دەرچو، لەو حاڵەتەدا (رَجَعَ عَلَيْهِ الْمُشْتَرِي) کڕیارەکە دەگەڕێتەوە سەر وەکیلەکە، تاکو تۆڵەی پارە فەوتاوەکەی لێ وەربگرێتەوە (وَإِنِ اعْتَرَفَ بِوَكالَتِهِ) هەرچەند کڕیارەکە دان بە وەکیلایەتیشیدا بهێنێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (ثُمَّ يَرْجِعُ الْوَكِيلُ عَلَى الْمُوَكِّلِ) ئینجا وەکیلەکەش دەگەڕێتەوە پارەکەی لە وەکیلگرەکە وەردەگرێتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (وَلِلْمُشْتَرِيالرُّجُوعُ عَلَى الْمُوَكِّلِ ابْتِداءً) کڕیارەکە بۆی دروستە-هەر لە سەرەتاوە- بگەڕێتەوە سەر وەکیلگرەکەو پارەکەی لە ئەو وەربگرێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: لە باسی لەکارکەوتن و کێشەی وەکیل ﴾

(اَلْوَكالَةُ) وەکیلایەتی (جائِزَةٌ مِنَ الْجانِبَيْنِ) مامڵەتێکی نەچەسپاوە: لە لایەن وەکیل و وەکیلگرەکەوە، کەواتە: هەر کامەیان حەز بکا: دەتوانێ-بە تەنها- هەڵیبوشێنێتەوە، هەرچەند وەکیلایەتیەکەش بە کرێ بێ، بەڵام بەو مەرجەی بە ووشەی بەکرێگرتن مامڵەتەکە نەبەسترابێ، ئەگینا: هیچێکیان ناتوانێ-بە تەنها- هەڵیبوەشێنێتەوە.

هەروەها ئەگەر-لە حاڵەتی دیارنەبوونی وەکیلگرەکە- وەکیلەکە بزانێ: ئەگەر خۆی لە وەکیلایەتی لابدا، زۆردارێك دەست بە سەر ماڵەکەدا دەگرێ، یان بێشەرعیەکیتر

ڕوودەدا، ئەو کاتەش حەرامەو دروست نابێ: خۆی لە وەکیلایەتی لابدا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإذَا عَزَلَهُ الْمُوَكِّلُ فِىحُضُورِهِ) جا هەر کاتێك وەکیلگرەکە وەکیلەکەی لە کار لادا، لەو حاڵەتەش وەکیلەکە لە وێ حازر بوو، وەك بڵێ: تۆم لە کار لادا (أَوْ قالَ: رَفَعْتُ الْوكالَةَ) یان گوتی: وەکیلایەتیەکەم هەڵگرت (أَوْ أَبْطَلْتُها) یان بەتاڵم کردەوە (أَوْ أَخْرَجْتُكَ مِنْها) یان تۆم لە وەکیلایەتی دەرکرد، بەو ووشانە (إنْعَزَلَ) وەکیلەکە لە کار دەکەوێ.

(فَإنْ عَزَلَهُ وَهُوَغائِبٌ) جا ئەگەر وەکیلگرەکە وەکیلەکەی لە کار لادا، لەو حاڵەتەش وەکیلەکە نادیار بوو، ئەو کاتەش (إنْعَزَلَ فِىالْحالِ) هەر ئەو دەم لەکار دەکەوێ و پێویست ناکا بزانێ لادراوە، بەڵام (وَفِى قَوْلٍ: لاَ، حَتَّى يَبْلُغَهُ الْخَبَرُ) لە فەرموودەیەکدا: لە کار ناکەوێ تا هەواڵی لەکارخستنی دەگاتێ.

وَلَوْ قالَ عَزَلْتُ نَفْسِى أَوْ رَدَدْتُ الْوَكالَةَ اِنْعَزَلَ، وَيَنْعَزِلُ بِخُرُوجِ أَحَدِهِما عَنْ أَهْلِيَةِ التَّصَرُّفِ بِمَوْتٍ أَوْ جُنُونٍ وَكَذَا إغْماءٌ فِى الأَصَحِّ، وَبِخُرُوجِ مَحَلِّ التَّصَرُّفِ عَنْ مِلْكِ الْمُوَكِّلِ، وَإِنْكارُ الْوَكِيلِ الْوَكالَةَ لِنِسْيانٍ أَوْ لِغَرَضٍ فِى الإخْفاءِ لَيْسَ بِعَزْلٍ، فَإنْ تَعَمَّدَ وَلاَ غَرَضَ اِنْعَزَلَ،

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر وەکیلەکە –بەخۆی– گوتی (عَزَلْتُ نَفْسِى) خۆم لە کار لادا (أَوْ رَدَدْتُ الْوكالَةَ) یان گوتی: وەکیلایەتیەکەم ڕەد کردەوە، یان هەڵموەشاندەوە (انْعَزَلَ) هەر ئەو دەمە لە کار دەکەوێ، هەرچەند وەکیلگرەکەش لەوێ نەبێ.

(وَ)هەروەها (يَنْعَزِلُ) وەکیلەکە لە کار دەکەوێ (بِخُرُوجِ أَحَدِهِما عَنْ أَهْلِيَةُ التَّصَرُّفِ) بەوەی یەکێکیان لە دەسەڵاتداریەتی دەستکاری بچێتە دەر (بِمَوْتٍ) بە هۆی مردن (أَوْ جُنُونٍ) یان شێتی (وَكَذَا إغْماءٌ) هەروەها بێهۆشی (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، واتە: هەر کاتێك –لە وەکیلەکەو لە وەکیلگرەکە– یەکێکیان مرد، یان شێت بوو، یان بێهۆش بوو، وەکیلایەتیەکە هەڵدەوەشێتەوەو وەکیلەکە لە کار دەکەوێ، بەڵام لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بە هۆی بێهۆشی لە کار ناکەوێ.

ئینجا بزانە: وەکیلی بەردبارانیشەیتانەکان –بە هۆی بێهۆشبوونی وەکیلگرەکە– لە کار ناکەوێ، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَ) هەروەها وەکیلەکە لە کار دەکەوێ (بِخُرُوجِ مَحَلِّ التَّصَرُّفِ عَنْ مِلْكِ الْمُوكِّلِ) بەوەی شوێنی دەستکاریەکە لە مڵکایەتی وەکیلگرەکەدا نەمێنێ: وەك وەکیلگرەکە شتەکە بفرۆشێ، یان بیبەخشێ، یان وەقفی بکا، جا ئەگەر دووبارەش بیێتەوە مڵکی وەکیلگرەکە، وەکیلایەتیەکە بۆ وەکیلەکە ناگەڕێتەوە.

(وَإِنْكارُالْوكِيلِ الْوكالَةَ) دانـەهێنانی وەکیلەکە: بە وەکیلایەتیەکە (لِنِسْيانٍ) لە

بەر لەبیرچوون (أَوْ لِغَرَضٍ فِی الإِخْفاءِ) یان مەبەستێکی لە شاردنەوەی وەکیلایەتی‌دا هەبێ‌و بلێ: من وەکیلی فلان نیم (لَیْسَ بِعَزْلٍ) نابێتە لەکارلادانی خۆی، بەلام (فَإِنْ تَعَمَّدَ) ئەگەر بە قەسدی وا بلێ‌و لە بیری نەچوبێ‌و (وَلاَ غَرَضَ) هیچ مەبەستێکیشی نەبێ، ئەو کاتە (انْعَزَلَ) بەو داننەهێنانە لە کار دەکەوێ، ئینجا بزانە: داننەهێنانی وەکیلگرەکەش وەکو داننەهێنانی وەکیلەکەیە: لە گشت ئەو باسانەی ڕابردوودا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە دوای لەکارلادان، یان لە دوای لەکارکەوتن –بە هەر هۆیەك– هیچ دەستکاریەکی وەکیلەکەو هیچ مامڵەتێکی دروست نابێ، هەرچەند نەشیزانیبێ لادراوە، یان لەکار کەوتوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَإِذَا اخْتَلَفَا فِي أَصْلِهَا أَوْ صِفَتِهَا بِأَنْ قَالَ: وَكَّلْتَنِي فِي الْبَيْعِ نَسِيئَةً أَوِ الشِّرَاءِ بِعِشْرِينَ، فَقَالَ: بَلْ نَقْداً أَوْ بِعَشَرَةٍ، صُدِّقَ الْمُوَكِّلُ بِيَمِينِهِ، وَلَوِ اشْتَرَى جارِيَةً بِعِشْرِينَ وَزَعَمَ أَنَّ الْمُوَكِّلَ أَمَرَهُ فَقَالَ: بَلْ بِعَشَرَةٍ، وَحَلَفَ فَإِنِ اشْتَرَى بِعَيْنِ مالِ الْمُوَكِّلِ وَسَمَّاهُ فِي الْعَقْدِ أَوْ قالَ بَعْدَهُ اشْتَرَيْتُهُ لِفُلاَنٍ وَالْمالُ لَهُ وَصَدَّقَهُ الْبائِعُ فَالْبَيْعُ باطِلٌ، وَإِنْ كَذَّبَهُ حَلَفَ عَلَى نَفْيِ الْعِلْمِ بِالْوَكالَةِ

جا ئەگەر لە دوای دەستکاری‌کردن وەکیلگرەکە گوتی: پێش دەستکاری‌کردن وەکیلەکەم لە کار لادابو. ئەوە ئەگەر شاهید نەهێنێ باوەڕی پێ ناکرێ، کەوابو: پێویستە بۆ لەکارلادانی وەکیلەکە: وەکیلگرەکە شاهید بگرێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَإِذَا اخْتَلَفَا فِي أَصْلِهَا) هەر کاتێك وەکیلەکەو وەکیلگرەکە بووە کێشەیان: لە بنچینەی وەکیلایەتی‌دا، وەك وەکیلگرەکە بلێ: تۆم نەکردۆتە وەکیلی خۆم (أَوْ صِفَتِهَا) یان لە شێوەی وەکیلایەتی‌دا (بِأَنْ قالَ: وَكَّلْتَنِي فِي الْبَيْعِ نَسِيئَةً) وەك وەکیلەکە بلێ: منت کردۆتە وەکیل لە فرۆشتنی بە قەرزدا (أَوْ) یان منت کردۆتە وەکیل (فِي الشِّراءِ بِعِشْرِينَ) لە کڕینی‌دا بە بیست دینار (فَقالَ بَلْ) وەکیلگرەکەش گوتی بەڵکو تۆم کردۆتە وەکیل (نَقْداً) بە حازر بیفرۆشی (أَوْ بِعَشَرَةٍ) یان گوتی: تۆم کردۆتە وەکیل بە دە دینار بیکڕی. لەو مەسەلانەدا (صُدِّقَ الْمُوَكِّلُ بِيَمِينِهِ) باوەڕ بە وەکیلگرەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا.

﴿ ئاگاداری ﴾: وەکیلایەتی بە شاهیدیی دوو پیاو ئاشکرا دەبێ، هەروەك لە باسی شاهیدی‌دا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءالله تعالی.

(وَلَوِ اشْتَرَى جَارِيَةً بِعِشْرِينَ) ئەگەر وەکیلەکە کۆیلەیەك، یان شتێکی‌تری کڕی بە بیست دینارو (وَزَعَمَ أَنَّ الْمُوَكِّلَ أَمَرَهُ) گوتی: وەکیلگرەکە فەرمانی داومێ بە بیست دینار بیکڕم (فَقالَ بَلْ بِعَشَرَةٍ) وەکیلگرەکەش گوتی: بەڵکو ئیزنم دابوی بە دە

دینار بیکڕی. لەو حاڵەتەشدا هیچێکیان شاهیدی نەبو (وَحَلَفَ) وەکیلگرەکەش سوێندی خوارد، ئەوە تەماشا دەکەین:
(فَإِنِ اشْتَرَى بِعَيْنِ مالِ الْمُوَكِّلِ) ئەگەر بە خودیماڵی وەکیلگرەکە شتەکەی کڕیبو، هەم (وَسَمَّاهُ فِيالْعَقْدِ) لە مامڵەت بەستنەکەشدا ناوی وەکیلگرەکەی هێنابو (أَوْ قالَ بَعْدَهُ) یان لە دوایکڕینەکە گوتی: (اشْتَرَيْتُهُ لِفُلاَنٍ وَالْمالُ لَهُ) ئەو شتەم بۆ فلانکەس کڕیوەو ماڵەکەش -کە پارەکەیە- هیئەوە (وَصَدَّقَهُ الْبائِعُ) فرۆشیارەکەش باوەڕی پێکرد، ئەوە (فَالْبَيْعُ باطِلٌ) لە هەردوو مەسەلەدا فرۆشتنەکە بەتاڵەو دروست نابێ.
بەلاّم (وَإِنْ كَذَّبَهُ) ئەگەر فرۆشیارەکە باوەڕی پێنەکردو گوتی: بۆ خۆت کڕیوتە. یان گوتی: تۆ وەکیل نی. ئەو کاتە (حَلَفَ عَلَى نَفْيِ الْعِلْمِ بِالْوَكالَةِ) فرۆشیارەکە سوێند دەخوا
وَوَقَعَ الشِّراءُ لِلْوَكِيلِ، وَكَذَا إِنِ اشْتَرَى فِالذِّمَّةِ وَلَمْ يُسَمِّ الْمُوَكِّلَ وَكَذَا إِنْ سَمَّاهُ وَكَذَّبَهُ الْبائِعُ فِالأَصَحِّ، وَإِنْ صَدَّقَهُ بَطَلَ الشِّراءُ، وَحَيْثُ حُكِمَ بِالشِّراءِ لِلْوَكِيلِ يُسْتَحَبُّ لِلْقاضِي أَنْ يَرْفُقَ بِالْمُوَكِّلِ لِيَقُولَ لِلْوَكِيلِ: إِنْ كُنْتُ أَمَرْتُكَ بِعِشْرِينَ فَقَدْ بِعْتُكَها بِها، وَيَقُولُ هُوَ: اِشْتَرَيْتُ، لِتَحِلَّ لَهُ، وَلَوْ قالَ أَتَيْتُ بِالتَّصَرُّفِ الْمَأْذُونِ فِيهِ وَأَنْكَرَ الْمُوَكِّلُ صُدِّقَ الْمُوَكِّلُ، وَفِقَوْلٍ الْوَكِيلُ، وَقَوْلُ الْوَكِيلِ فِتَلَفِ الْمالِ مَقْبُولٌ بِيَمِينِهِ وَكَذَا فِالرَّدِّ، وَقِيلَ إِنْ كانَ بِجُعْلٍ فَلاَ،

لە سەر نەزانینی وەکیلایەتیەکە، ئینجا (وَوَقَعَ الشِّراءُ لِلْوَكِيلِ) کڕینەکە بۆ وەکیلەکە دادەمەزرێ (وَكَذَا) هەروەها کڕینەکە بۆ وەکیلەکە دادەمەزرێ (إِنِ اشْتَرَى فِيالذِّمَّةِ) ئەگەر شتەکەی بە قەرز کڕیبێو (وَلَمْ يُسَمِّ الْمُوَكِّلَ) لە مامڵەت بەستنەکەدا ناوی وەکیلگرەکەی نەهێنابێ (وَكَذَا إِنْ سَمَّاهُ) هەروەها ئەگەر-لە کڕینە بە قەرزەکەدا- ناویشی هێنابێ، بەلاّم (وَكَذَّبَهُ الْبائِعُ) فرۆشیارەکە باوەڕی پێنەکردبێ، ئەو کاتەش فرۆشتنەکە هەر بۆ وەکیلەکە دادەمەزرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
بەلاّم (وَإِنْ صَدَّقَهُ) ئەگەر فرۆشیارەکە باوەڕی پێ کردبێ ئەو کاتە (بَطَلَ الشِّراءُ) فرۆشتنەکە بەتاڵ دەبێتەوەو بۆ هیچێکیان دانامەزرێ.
(وَحَيْثُ حُكِمَ بِالشِّراءِ لِلْوَكِيلِ) هەر کاتێك بڕیار بدرێ: کە کڕینەکە بۆ وەکیلەکە دامەزراوە (يُسْتَحَبُّ لِلْقاضِي) بۆ قازی وەها سوننەتە (أَنْ يَرْفُقَ بِالْمُوَكِّلِ) بە نەرمی لەگەڵ وەکیلگرەکە بدوێ (لِيَقُولَ لِلْوَكِيلِ) تاکو وەکیلگرەکە بڵێتە وەکیلەکە: (إِنْ كُنْتُ أَمَرْتُكَ بِعِشْرِينَ) ئەگەر من فەرمانم پێکردبوی بە بیست دینار ئەم شتە-یان ئەم کاڵایە- بکڕی (فَقَدْ بِعْتُكَها بِها) ئەوە فرۆشتمەوە تۆ بە بیست دینار (وَيَقُولُ هُوَ) وەکیلەکەش بڵێ: (اشْتَرَيْتُ) لێتم کڕی. (لِتَحِلَّ لَهُ) تاکو شتەکە بۆ وەکیلەکە حەلاڵ بێ، چونکە ئەو واتێدەگا: شتەکەی بۆ وەکیلگرەکەی کڕیوە.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر وەکیلەکە گوتی: (أَتَيْتُ بِالتَّصَرُّفِ الْمَأْذُونِ فِيهِ) ئەو دەستکاریەی مـن کردومە تێیدا ئیزنـدراوم (وَأَنْكَرَالْمُوَكِّلُ) وەکیلگرەکەش گـوتی: وانیـە، ئیـزن نـەدراوی. لێرەشدا (صُدِّقَ الْمُوَكِّلُ) باوەڕ بە وەکیلگرەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا (وَفِى قَوْلٍ) لـە فەرموودەیەکدا (الْوكِيلُ) باوەڕ بە وەکیلەکە دەکرێ.

(وَقَوْلُ الْوكِيلِ فِى تَلَفِ الْمالِ) قسەی وەکیلەکە لەبارەی فەوتانی ماڵەکە، وەك بڵێ: ماڵەکە فەوتاوە (مَقْبُولٌ بَيَمِينِهِ) بە سوێندخواردنەکەی لێی وەردەگیرێو باوەڕی پێدەکرێ (وَكَذَا فِىالرَّدِّ) هەروەها لەبارەی گەڕاندنەوەی ماڵەکەش–بۆ وەکیلگرەکە– بە سوێند باوەڕی پێ دەکرێ، (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (إِنْ كانَ بِجُعْلٍ فَلاَ) ئەگەر وەکیلایەتیەکە بـە کرێ بێ، لەبارەی گەڕاندنەوە باوەڕی پێ ناکرێ.

وَلَـوِ ادَّعَـى الـرَّدَّ عَلَـى رَسُـولِ الْمُوَكِّـلِ وَأَنْكَرَالرَّسُـولُ صُـدِّقَ الرَّسُـولُ، وَلاَ يَلْـزَمُ الْمُوَكِّـلَ تَصْـدِيقُ الْوَكِيـلِ عَلَىالصَّـحِيحِ، وَلَـوْ قَـالَ قَبَضْـتُ الـثَّمَنَ وَتَلِـفَ وَأَنْكَـرَ الْمُوَكِّـلُ صُـدِّقَ الْمُوَكِّـلُ إِنْ كَـانَ قَبْـلَ تَسْـلِيمِ الْمَبِيـعِ، وَإِلاَّ فَالْوَكِيـلُ عَلَىالْمَـذْهَبِ، وَلَـوْ وَكَلَّـهُ بِقَضـاءِ دَيْـنٍ فَقـالَ قَضَـيْتُهُ وَأَنْكَـرَ الْمُسْـتَحِقُّ صُدِّقَ الْمُسْتَحِقُّ بِيَمِينِهِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لاَ يُصَدَّقُ الْوَكِيلُ عَلَى الْمُوَكِّلِ إِلاَّ بِبَيِّنَةٍ،

جـا بزانـە: ئـەو بـاوەڕ پێکردنـەیڕابردوو لـەو حاڵەتـەدا بـوو کـە بڵـێ: داومەتـە دەسـت وەکیلگرەکە، بەڵام (وَلَوادَّعَى الرَّدَّ عَلَى رَسُولِ الْمُوَكِّلِ) ئەگـەر وەکیلەکـە گـوتی: ماڵەکـەم داوەتە دەست ئەو کەسەی وەکیلگرەکە ناردبوی (وَأَنْكَرَالرَّسُولُ) نێردراوەکەش گـوتی: وا نیەو نەتداوەتەوە من. لەو حاڵەتەشدا هیچ شاهید نەبو، ئەوە (صُدِّقَ الرَّسُـولُ) بـاوەڕ بـە نێردراوەکە دەکرێ، بە هۆی سوێندخواردنی، هەم (وَلاَ يَلْزَمُ الْمُوَكِّلَ تَصْـدِيقُ الْوَكِيـلِ) لـە سەر وەکیلگرەکەش واجب نیە: باوەڕ بە وەکیلەکە بکا (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە وەکیلەکـە دەڵـێ: ماڵەکـەم داوەتـە کەسـێکیتر–جگـە لـە وەکیلگرەکـە– کەوابو: لەو جۆرە مەسەلانەدا لە سەر وەکیلەکە واجبە: شاهید بگرێ، تاکو لە کێشەکەیدا سەرکەوتوو بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر وەکیلەکە گوتی: (قَبَضْتُ الثَّمَنَ وَتَلِفَ) پـارەی فرۆشـراوەکەم وەرگـرتو پارەکەش فەوتا (وَأَنْكَرَالْمُوَكِّلُ) وەکیلگرەکەش گوتی: پارەکەت وەرنەگرتوە. ئەوە (صُدِّقَ الْمُوَكِّلُ إِنْ كانَ قَبْلَ تَسْلِيمِ الْمَبِيعِ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە وەکیلگرەکە دەکرێ ئەگـەر کێشـەکەی پـێش تەسـلیمکردنی فرۆشـراوەکە بـێ (وَإِلاَّ) بـەڵام ئەگـەر کێشـەکەی دوای تەسلیمکردنی فرۆشراوەکە بێ (فَالْوَكِيلُ) ئەو کاتە بە سوێند باوەڕ بە وەکیلەکـە دەکـرێ (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

(وَلَوْ وَكَّلَهُ بِقَضاءِ دَيْنٍ) ئەگەر كرديە وەكيل بۆ ئەوەی قەرزێكی بۆ بداتەوەو بە ئەندازەی قەرزەكەش ماڵێكی دايە دەستی وەكيلەكە (فَقالَ قَضَيْتُهُ) ئينجا وەكيلەكەش گوتی: قەرزەكەم داوەتەوە خاوەن قەرزەكە (وَأَنْكَرَ الْمُسْتَحِقُّ) خاوەن قەرزەكەش گوتی: نەيداومەوە. لێرەشدا هيچ شاهيد نەبو، ئەوە (صُدِّقَ الْمُسْتَحِقُّ بِيَمِينِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە خاوەن قەرزەكە دەكرێ، ئينجا هەر كاتێك سوێندی خوارد، قەرزەكەی خۆی لە وەكيلگرەكە داوا دەكاتەوە، نەك لە وەكيلەكە.

(وَ) هەر كاتێك –لەم مەسەلەيەدا– وەكيلگرەكەش ئەندازەی قەرزەكە لە وەكيلەكە داوا بكاتەوە، ئەوە (الأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر ئەمەيە: (أَنَّهُ لاَ يُصَدَّقُ الْوَكِيلُ عَلَىالْمُوَكِّلِ) وەكيلەكە لە سەر حيسابی وەكيلگرەكە باوەڕی قەرزدانەوەی پێ ناكرێ (إِلاَّ بِبَيِّنَةٍ) تەنها

وَقَيِّمُ الْيَتِيمِ إِذَا ادَّعَى دَفْعَ الْمالِ إِلَيْهِ بَعْدَ الْبُلُوغِ

وَلَيْسَ لِوَكِيلٍ وَلاَ مُودَعٍ أَنْ يَقُولَ بَعْدَ طَلَبِ الْمالِكِ: لاَ

وَلِلْغاصِبِ وَمَنْ لاَ يُقْبَلُ قَوْلُهُ فِالرَّدِّ ذَلِكَ، وَلَوْ قالَ رَجُلٌ: وَكَّلَنِي الْمُسْتَحِقُّ بِقَبْضِ مالِهِ عِنْدَكَ مِنْ دَيْنٍ أَوْ عَيْنٍ، وَصَدَّقَهُ فَلَهُ دَفْعُهُ إِلَيْهِ، وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ لاَ يَلْزَمُهُ إِلاَّ بِبَيِّنَةٍ عَلَى وَكالَتِهِ، وَلَوْ قالَ: أَحالَنِي عَلَيْكَ، وَصَدَّقَهُ وَجَبَ الدَّفْعُ فِي الأَصَحِّ،

بە دوو شاهيد، يان بە شاهيدێكو سوێندخواردن باوەڕی پێ دەكرێ، كەوابو: لەو جۆرە مەسەلانەدا پێويستە: وەكيلەكە شاهيد بگرێ، تاكو سەركەوتوو بێ.

(وَقَيِّمُ الْيَتِيمِ) سەرپەرشتكاری يەتيم (إِذَا ادَّعَى دَفْعَ الْمالِ إِلَيْهِ بَعْدَالْبُلُوغِ) هەر كاتێك بڵێ: ماڵی يەتيمەكەم لە دوای بلۆغبوونی داومەتەوە خۆی، ئەوە (يَحْتاجُ إِلَى بَيِّنَةٍ) پێويستی بە شاهيد هەيەو بە سوێند باوەڕی پێ ناكرێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَلَيْسَ لِوَكِيلٍ) هيچ وەكيلێك بۆی نيەو (وَلاَ مُودَعٍ) هەم ئەو كەسەی شتێكی بە ئەمانەت لە لای داندراوە، ئەويش بۆی نيە (أَنْ يَقُولَ بَعْدَ طَلَبِ الْمالِكِ) لە دوای ئەوە كە خاوەنەكە ماڵەكەی خۆی داوا دەكاتەوە، بڵێ: (لاَ أَرُدُّ الْمالَ إِلاَّبِإِشْهادٍ) ماڵەكەت نادەمەوە تەنها بە شاهيدگرتن نەبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە وەكيلو هەم گشت ئەمينداريێكیتريش لەبارەی گەڕاندنەوەیماڵ بۆ خاوەنەكەی بە سوێند باوەڕی پێ دەكرێ، هەروەك ڕابرا.

بەڵام (وَلِلْغاصِبِ) بۆ زەوتكەرو هەم (وَمَنْ لاَ يُقْبَلُ قَوْلُهُ فِيالرَّدِّ) بۆ ئەو كەسەش كە لەبارەی گەڕاندنەوە بە سوێند باوەڕی پێ ناكرێ: وەك ڕەهنوەرگرو بەكرێگرو قەرزدارو ماڵخواز، گشتيان (ذَلِكَ) بۆيان هەيە ماڵەكە نەدەنەوە خاوەنەكەی تا شاهيد دەگرن، چونكە ئەوانە بە سوێندخواردن باوەڕيان پێ ناكرێ.

(وَلَوْ قالَ رَجُلٌ) ئەگەر پياوێك بە يەكێكیتری گوت: (وَكَّلَنِيالْمُسْتَحِقُّ بِقَبْضِ مالِهِ عِنْدَكَ)

فلانە خاوەن ماڵ منی کردۆتە وەکیلیخۆی تاکو ئەو ماڵەیوی -کە لە لایتۆیە- لێتی وەربگرمەوە (مِنْ دَيْنٍ أَوْ عَيْنٍ) جیاوازی نیە ماڵەکە: قەرز بێ، یان کەلوپەل بێ (وَصَدَّقَهُ) ئەویش باوەڕی پێکرد (فَلَهُ دَفْعُهُ إِلَيْهِ) بۆی دروستە ماڵەکەی بداتە دەست، بەلام (فَالْمَذْهَبُ) فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (أَنَّهُ لاَ يَلْزَمُهُ إِلاَّ بِبَيِّنَةٍ) لە سەری واجب نابێ: بیداتە دەست، تەنها بە شاهیدیی دوو پیاو نەبێ، کە شاهیدی بدەن: (عَلَىوكالَتِهِ) لە سەر وەکیلایەتی پیاوەکە.

(وَلَوْ قالَ: أَحالَنِي عَلَيْكَ) ئەگەر پیاوێك بە قەرزدارێکی گوت: خاوەن قەرزەکە منی حەواڵەی سەر تۆ کردوە (وَصَدَّقَهُ) قەرزدارەکەش باوەڕی پێکرد (وَجَبَ الدَّفْعُ فِي الأَصَحِّ) واجبە: قەرزەکەی بداتە دەست، لە فەرموودەی ڕاستتردا.

قُلْتُ: وَإِنْ قالَ: أَنا وارِثُهُ، وَصَدَّقَهُ وَجَبَ الدَّفْعُ عَلَىالْمَذْهَبِ وَاللهُ أَعْلَمُ.

(كِتابُ الإِقْرارِ)

يَصِحُّ مِنْ مُطْلَقِ التَّصَرُّفِ، وَإِقْرارُ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ لاَغٍ، فَإِنْ اِدَّعَى الْبُلُوغَ بِالإِحْتِلاَمِ مَعَ الإِمْكانِ

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (وَإِنْ قالَ) ئەگەر پیاوێك گۆتیە قەرزدارێك، یان گۆتیە ئەمینداریك: (أَنا وارِثُهُ) تەنها من میراتگری خاوەن قەرزەکەمە. یان گوتی: تەنها من میراتگری خاوەنی ئەمانەتەکەمە. واتە: هیچ میراتگریتری نیە (وَصَدَّقَهُ) قەرزدارەکەش، یان ئەمیندارەکەش باوەڕی پێکرد (وَجَبَ الدَّفْعُ) واجبە: قەرزەکەو ئەمانەتەکەی بداتە دەست (عَلَىالْمَذْهَبِ) لەسەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ كِتابُ الإِقْرارِ: **پەرتوکی ئیقرار** ﴾

واتە: دانهێنان بە مافی کەسێکیتر لە سەر خۆی. ئینجا بزانە: جیاوازی نیە دان پێداهێنراوەکە مافی خوایگەورە بێ: وەکو زیناو شەڕابخواردنەوە، یان مافی ئادەمیزاد بێ: وەکو قەرزو کوشتن. واتە: مرۆڤ بە هەر کامێکیان دان بهێنێ، بڕیاری شەرعیی ئەو مافەی لە سەر جێبەجێ دەکرێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەی ﴿أُغْدُ يَاأُنَيْسُ عَلَى اِمْرَأَةِهَذا فَإِنْ اِعْتَرَفَتْ فَارْجُمْها﴾ رواه الشيخان، ئەی (ئونەیس) بڕۆ لای ژنی ئەم پیاوە، ئەگەر دانی بە زینادا هێنا، بەردبارانی بکە.

ئینجا بزانە: دانهێنان لەم چوار ڕوکنانە پێك دێ: (اَلْمُقِرُّ) دانهێنەر: کە دان بە مافەکەدا دێنێ. (اَلْمُقَرُّلَهُ) دان بۆهێنراو: کە دانی بۆ بە مافەکەدا هێنراوە. (اَلْمُقَرُّبِهِ) دان پێداهێنراو: کە مافەکەیە. (اَلصِّيغَةُ): گۆتەی دانهێنانەکە.

ئینجا (يَصِحُّ) دانهێنان دروست دەبێ (مِنْ مُطْلَقِ التَّصَرُّفِ) لەو کەسەی ڕێگای دەستکاری

ملك‌و ماڵی درابێ، واته: باڵغو عاقڵ بێ‌و قه‌ده‌غه‌ی له‌ سه‌ر نه‌بێ‌و زۆری لێنه‌كرابێ، كه‌وابو: (وَإِقْرارُالصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ) دانهێنانی منداڵو شێت (لاَغٍ) پووچه‌ڵه‌و كه‌ڵكی نیه‌، چونكه‌ پێغه‌مبه‌رﷺ ده‌فه‌رموێ: ﴿رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلاَثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ﴾ حديث صحيح رواه اصحاب السنن، نووسینی داواكاری له‌ سه‌ر سێ كه‌سان لادراوه‌: له‌ سه‌ر خه‌وتوو تا هه‌شیار ده‌بێته‌وه‌، له‌ سه‌ر منداڵ تا بلۆغی ده‌بێ، له‌ سه‌ر شێت تا چاك ده‌بێته‌وه‌.

(فَإِنْ ادَّعَىالْبُلُوغَ بِالإِحْتِلاَمِ) جا ئه‌گه‌ر منداڵ –چ كوڕ، چ كچ– گوتی: به‌ هۆی (مَنِی)هاتن بلۆغم بووه‌: له‌ خه‌ودا، یان له‌ به‌ ئاگاییدا، یان كچ گوتی: خوێنی حه‌یزم هاتوه‌ (مَعَ الإِمْكانِ) ده‌شگونجا قسه‌ی منداڵه‌كه‌ ڕاست بێ؟ چونكه‌ ته‌مه‌نی نۆ ساڵی ته‌واو كردبو، صُدِّقَ وَلاَ يُحَلَّفُ، وَإِنْ ادَّعاهُ بِالسِّنِّ طُولِبَ بِبَيِّنَةٍ، وَالسَّفِيهُ وَالْمُفْلِسُ سَبَقَ حُكْمُ إِقْرارِهِما، وَيُقْبَلُ إِقْرارُ الرَّقِيقِ بِمُوجِبِ عُقُوبَةٍ، وَلَوْ أَقَرَّ بِدَيْنِ جِنايَةٍ لاَ تُوجِبُ عُقُوبَةً فَكَذَّبَهُ السَّيِّدُ تَعَلَّقَ بِذِمَّتِهِ دُونَ رَقَبَتِهِ، وَإِنْ أَقَرَّ بِدَيْنِ مُعامَلَةٍ لَمْ يُقْبَلْ عَلَىالسَّيِّدِ إِنْ لَمْ يَكُنْ مَأْذُوناً لَهُ فِالتِّجارَةِ، وَيُقْبَلُ إِنْ كانَ، وَيُؤَدَّى مِنْ كَسْبِهِ وَما فِي يَدِهِ، وَيَصِحُّ إِقْرارُ الْمَرِيضِ مَرَضَ الْمَوْتِ لأَجْنَبِيٍّ وَكَذَا لِوارِثٍ

ئه‌وه‌ (صُدِّقَ) باوه‌ڕ به‌ منداڵه‌كه‌ ده‌كرێ‌و (وَلاَ يُحَلَّفُ) سوێندیش نادرێ: له‌ سه‌ر هاتنی (مَنِی)و خوێنی‌حه‌یز.

به‌ڵام (وَإِنِ ادَّعاهُ بِالسِّنِّ) ئه‌گه‌ر منداڵه‌كه‌ –كوڕ، یان كچ– گوتی: به‌ ساڵ، واته‌: به‌ ته‌واوبوونی ته‌مه‌نی پانزه‌ ساڵی بلۆغم بوه‌، ئه‌و كاته‌ (طُولِبَ بِبَيِّنَةٍ) منداڵه‌كه‌ داوای شاهیدی لێده‌كرێ، واته‌: ده‌بی دوو پیاو شاهیدی بده‌ن: (ئه‌م منداڵه‌ به‌ ساڵ بلۆغی بووه‌). به‌ڵام ئه‌گه‌ر چوار ئافره‌تیش شاهیدی بده‌ن: كه‌ له‌ فلانه‌ ڕۆژدا ئه‌م منداڵه‌ له‌ دایك بووه‌. ئه‌و كاته‌ش به‌ پابه‌ندی له‌ دایكبوونه‌كه‌ ساڵه‌كانیش ئاشكرا ده‌بن، هه‌روه‌ك له‌ (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون كراوه‌ته‌وه‌.

(وَالسَّفِيهُ)ماڵ به‌فیڕۆده‌ر، هه‌م (وَالْمُفْلِسُ) قه‌رزداری قه‌ده‌غه‌كراو (سَبَقَ حُكْمُ إِقْرارِهِما) بڕیاری دانهێنانیان له‌ باسی خۆیاندا ڕابرا (وَيُقْبَلُ إِقْرارُالرَّقِيقِ بِمُوجِبِ عُقُوبَةٍ) دانهێنانی كۆیله‌ وه‌رده‌گیرێ به‌و جۆره‌ تاوانه‌ی سزای هه‌یه‌: وه‌ك زیناو كوشتن‌و...هتد (وَلَوْ أَقَرَّ بِدَيْنِ جِنايَةٍ لاَ تُوجِبُ عُقُوبَةً) ئه‌گه‌ر كۆیله‌ دانی هێنا به‌ قه‌رزی تاوانێكی وه‌ها: كه‌ سزای نیه‌، به‌ڵكو تۆڵه‌ی هه‌یه‌: وه‌كو زه‌وتكردن‌و بریندا‌ركردن (فَكَذَّبَهُ السَّيِّدُ) گه‌وره‌كه‌ش گوتی: درۆ ده‌كا (تَعَلَّقَ بِذِمَّتِهِ) قه‌رزه‌كه‌ ده‌كه‌وێته‌ ئه‌ستۆی كۆیله‌كه‌ (دُونَ رَقَبَتِهِ) به‌ گه‌رده‌نیه‌وه‌ نابه‌سترێ.

(وإِنْ أَقَرَّ بِدَيْنِ مُعامَلَةٍ) ئەگەر کۆیلەکە دانی‌هێنا بە قەرزی مامڵەتێك: وەك کڕین‌وفرۆشتن (لَمْ يُقْبَلْ عَلَى‌السَيِّدِ) ئەو دانهێنانە لە سەر حیسابی گەورەکەی وەرناگیرێ (إِنْ لَمْ يَكُنْ مَأْذُوناً لَهُ فِى التِّجارَةِ) ئەگەر کۆیلەکە ئیزن نەدرابێ: بازرگانی بکا، کەوابو: قەرزەکە دەکەوێتە ئەستۆی کۆیلەکە، بەلام (وَيُقْبَلُ إِنْ كانَ) دانهێنانەکەی لە سەر حیسابی گەورەکەی وەردەگیرێ ئەگەر ئیزن درابێ بۆ بازرگانی‌کردن، کەوابو: (وَيُؤَدَّى مِنْ كَسْبِهِ وَما فِىيَدِهِ) قەرزەکە لە کەسابەتی کۆیلەکەو لەو ماڵەی لە دەستی دایە دەدرێتەوە.

(وَيَصِحُّ إِقْرارُالْمَرِيضِ مَرَضَ الْمَوْتِ) دانهێنانی نەخۆش–کە دەردی پێ‌مردنی بێ– دروست دەبێ‌و وەردەگیرێ: (لأجْنَبِىٍّ) بۆ بێگانەیەك کە میراتگر نەبێ (وَكَذَا لِوارِثٍ) هەروەها دانهێنانەکەی بۆ میراتگرەکەشی وەردەگیرێ‌و دروست دەبێ، هەرچەند میراتگرەکانی‌تریش

عَلَى الْمَذْهَبِ، وَلَوْ أَقَرَّ فِى صِحَّتِهِ بِدَيْنٍ وَفِى مَرَضِهِ لآخَرَ لَمْ يُقَدَّمِ الأَوَّلُ، وَلَوْ أَقَرَّ فِى صِحَّتِهِ أَوْ مَرَضِهِ وَأَقَرَّ وارِثُهُ بَعْدَ مَوْتِهِ لآخَرَ لَمْ يُقَدَّمِ الأَوَّلُ فِى الأَصَحِّ، وَلاَ يَصِحُّ إِقْرارُ مُكْرَهٍ، وَيُشْتَرَطُ فِالْمُقَرِّلَهُ أَهْلِيَةُ اِسْتِحْقاقِ الْمُقَرِّبِهِ، فَلَوْ قالَ لِهَذِهِ الدَّابَةِ عَلَيَّ كَذَا فَلَغْوٌ، فَإِنْ قالَ بِسَبَبِها لِمالِكِها وَجَبَ،

باوەڕ نەکەن (عَلَى الْمَذْهَب) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، جا لە هەردوو مەسەلەی بێگانەو میراتگردا جیاوازی نیە دان پێداهێنراوەکە: قەرز بێ، یان کەلوپەل بێ.

بەلام چەند زانایەك ئەو فەرموودەیان هەڵبژاردوە: کە دانهێنانی نەخۆشی‌دەردی پێ‌مردن بۆ میراتگرەکەی قبوڵ ناکرێ ئەگەر تۆمەتی لێ‌بکرێ، هەروەك لە (تحفە)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ أَقَرَّ فِى صِحَّتِه بِدَيْنٍ) ئەگەر کەسێك لە حاڵەتی‌ساغی‌دا دانی‌هێنا بە قەرزی‌کەسێك، هەم (وَفِى‌مَرَضِه لآخَرَ) لە حاڵەتی نەخۆشیشی‌دا دانی هێنا بە قەرزی یەکێکی‌تر، ئەوە (لَمْ يُقَدَّمِ الأَوَّلُ) قەرزی یەکەمەکەیان وەپێش دووەمەکە ناخسترێ، بەڵکو هەردووکیان یەکسانن (وَ) هەروەها (لَوْ أَقَرَّ فِى صِحَّتِه أَوْ مَرَضِه) ئەگەر کەسێك لە حاڵەتی‌ساغی، یان نەخۆشی‌دا دانی‌هێنا بە قەرزی‌کەسێك، هەم (وَأَقَرَّ وارِثُهُ بَعْدَ مَوْتِه لآخَرَ) میراتگرەکەشی لە دوای مردنی دانی‌هێنا بە قەرزی کەسێکی‌تر لە سەر مردووەکە، لێرەشدا (لَمْ يُقَدَّمِ الأَوَّلُ) یەکەمەکەیان وەپێش دووەمەکە ناخسترێ (فِى‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە میراتگرەکەش جێنیشی مردووەکەیە.

(وَلاَ يَصِحُّ إِقْرارُ مُكْرَهٍ) دانهێنانی زۆرلێکراو–بە ناهەق– تاکو دان بهێنێ دروست نابێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿رُفِعَ عَنْ أُمَّتِى اَلْخَطَأُ وَالنِّسْيانُ وَمااسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ﴾ حدیث حسن رواه ابن ماجه وغیره، لادراوە لە سەر ئوممەتی من: تاوانی هەڵەو لەبیرچوون‌و زۆرلێکردن.

ئینجا بزانە: ئەگەر زۆرلێکردنەکە بە ناهەق نەبێ: وەك دانی بە شتێکی نەزانراودا هێنابێ‌و زۆری لێ‌بکرێ تاکو ڕوونی بکاتەوە، ئەو کاتە دروست دەبێ، هەروەها ئەگەر لە

سەر ڕاست گوتن زۆری لێبکرێ: وەك تۆمەتێکی پێکرابێ‌و لێی بدرێ تاکو ڕاستی بڵێ، ئەوەش دروست دەبێ، بەڵام لە هەموو حاڵەتێکدا لێدانەکە حەڕامە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَيُشْتَرَطُ فِيالْمُقَرِّلَهُ) بە مەرج دادەندرێ ئەو کەسەی بۆی دان بە مافەکەدا ئەهێندرێ: (أَهْلِيَةُ اِسْتِحْقَاقِ الْمُقَرِّ بِهِ) لەوانە بێ: دان پێداهێنراوەکەی بدرێتێ‌و دانپێداهێنانەکە بە درۆ دەرنەچێ، کەوابو: (فَلَوْ قالَ لِهَذِهِ الدَّابَةِ عَلَيَّ كَذَا) ئەم وڵاغە ئەم شتەی لە سەر من هەیە (فَلَغْوٌ) ئەو دانپێداهێنانە پوچەڵە، چونکە وڵاغ نابێتە خاوەن مڵك، بەڵام (فَإِنْ قالَ: بِسَبَبِها لِمالِكِها) ئەگەر گوتی: بە هۆی ئەم وڵاغە، خاوەنەکەی ئەو شتەی لە سەر منە (وَجَبَ) ئەوە واجبە: شتەکە بداتە خاوەنەکەی.

وَلَوْ قالَ لِحَمْلِ هِنْدٍ كَذَا بِإِرْثٍ أَوْ وَصِيَّةٍ لَزِمَهُ، وَإِنْ أَسْنَدَهُ إِلَى جِهَةٍ لاَ تُمْكِنُ فِي حَقِّهِ فَلَغْوٌ، وَإِنْ أَطْلَقَ صَحَّ فِي الأَظْهَرِ، وَإِذَا كَذَّبَ الْمُقَرُّ لَهُ اَلْمُقِرَّ تُرِكَ الْمالُ فِي يَدِهِ فِي الأَصَحِّ، فَإِنْ رَجَعَ الْمُقِرُّ فِي حالِ تَكْذِيبِهِ وَقالَ غَلِطْتُ قُبِلَ قَوْلُهُ فِي الأَصَحِّ.
(فَصْلٌ) قَوْلُهُ: لِزَيْدٍ كَذَا، صِيغَةُ إِقْرارٍ، وَقَوْلُهُ: عَلَيَّ وَفِي ذِمَّتِي، لِلدَّيْنِ، وَمَعِي وَعِنْدِي، لِلْعَيْنِ،

(وَلَوْ قالَ: لِحَمْلِ هِنْدٍ كَذَا بِإِرْثٍ أَوْ وَصِيَّةٍ) ئەگەر گوتی: کۆرپەی ناو زگی ئەو ئافرەتە ئەو شتەی لە سەر من هەیە، بە هۆی میراتی باوکی، یان بە هۆی وەسێت. ئەوە (لَزِمَهُ) شتەکەی دەکەوێتە سەر، چونکە دەگونجێ کۆرپەی ناو زگ میراتی هەبێ، بەڵام (وَإِنْ أَسْنَدَهُ إِلَى جِهَةٍ لاَ تُمْكِنُ فِي حَقِّهِ) ئەگەر مافەکەی دایە پاڵ هۆیەکی وەها: کە دەرهەق کۆرپەکە نەدەگونجا، وەك بڵێ: کۆرپەکە سەد دیناری بە قەرز داومێ (فَلَغْوٌ) ئەو وەپاڵدانە پوچەڵە، بەڵام (وَإِنْ أَطْلَقَ) ئەگەر بێ وەپاڵدان گوتی: سەد دیناری ئەو کۆرپەیەم لە سەرە. ئەوە (صَحَّ) دانپێداهێنانەکە دروستە، واتە: پارەکەی دەکەوێتە سەر (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.
(وَإِذَا كَذَّبَ الْمُقَرُّلَهُ اَلْمُقِرَّ) هەر کاتێك دان بۆهێنراوەکە، واتە: ئەو کەسەی بۆی دان بە مافەکەدا هێنراوە، گوتی: دانهێنەرەکە درۆ دەکا، هیچ مافێکی منی لە سەر نیە. ئەوە (تُرِكَ الْمالُ فِي يَدِهِ) ماڵەکە لە دەست دانهێنەرەکەدا دەهێڵدرێتەوەو لێی وەرناگیرێ‌و هەر بە مڵکیخۆی دادەندرێ، هەم داوای قەرزەکەشی لێناکرێ ئەگەر دانی بە قەرزێکدا هێنابێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: (فَإِنْ رَجَعَ الْمُقِرُّ فِي حالِ تَكْذِيبِهِ) ئەگەر-لەو حاڵەتەی وەدرۆخستنەوەدا- دانهێنەرەکە لە دانپێداهێنانەکەی پەشیمان بۆوەو (وَقالَ: غَلِطْتُ) گوتی: هەڵەم کردبو، یان بە قەسدی درۆم کردبو (قُبِلَ قَوْلُهُ) قسەکەی وەردەگیرێ

(فِي الأَصَحِّ) له فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە دانپێداهێنانەکەی بەتاڵ بۆتەوەو ماڵەکەش هەر لە ملکایەتی خۆیدا ماوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: له باسی گۆتەی دانپێداهێنان ﴾

بزانە: مەرجە دانپێداهێنانەکە بە گۆتەیەکی وەها، یان بە نووسینێکی وەها بێ: کە بگەیەنێ مافێکی لە سەرە، کەوابو: (قَوْلُهُ لِزَيْدٍ كَذَا) ئەگەر بڵێ: ئەو شتە بۆ زەیدە. ئەوە (صِيغَةُ إِقْرارٍ) ووشەی دانپێداهێنانە (وَقَوْلُهُ) ئەگەر بڵێ: (عَلَيَّ) ئەو شتەی فلانکەس لە سەر منە (وَفِي ذِمَّتِي) یان لە ئەستۆمدایە. ئەوەش (لِلدَّيْنِ) دانپێداهێنانەو بۆ قەرز بە کار دێ (وَمَعِي) ئەگەر بڵێ: ئەو شتەی فلانکەس لەگەڵمە (وَعِنْدِي) یان لە لامە. ئەوەش (لِلْعَيْنِ) دانپێداهێنانەو بۆ کەلوپەل بە کار دێ.

وَلَوْ قالَ: لِي عَلَيْكَ أَلْفٌ، فَقالَ زِنْ أَوْ خُذْ أَوْ زِنْهُ أَوْ خُذْهُ أَوْ اِخْتِمْ عَلَيْهِ أَوْ اِجْعَلْهُ فِي كِيسِكَ، فَلَيْسَ بِإِقْرارٍ، وَلَوْ قالَ: بَلَى أَوْ نَعَمْ أَوْ صَدَقْتَ أَوْ أَبْرَأْتَنِي مِنْهُ أَوْ قَضَيْتُهُ أَوْ أَنا مُقِرٌّ بِهِ، فَهُوَ إِقْرارٌ، وَلَوْ قالَ: أَنا مُقِرٌّ أَوْ أَنا أُقِرُّ بِهِ، فَلَيْسَ بِإِقْرارٍ، وَلَوْ قالَ: أَلَيْسَ لِي عَلَيْكَ كَذا؟ فَقالَ: بَلَى، أَوْ نَعَمْ، فَإِقْرارٌ، وَفِي نَعَمْ وَجْهٌ، وَلَوْ قالَ: اِقْضِ الأَلْفَ الَّذِي لِي عَلَيْكَ، فَقالَ: نَعَمْ أَوْ أَقْضِي غَداً أَوْ أَمْهِلْنِي يَوْماً أَوْ حَتَّى أَقْعُدَ أَوْ أَفْتَحَ الْكِيسَ أَوْ أَجِدَ، فَإِقْرارٌ فِالأَصَحِّ، (فَصْلٌ) يُشْتَرَطُ فِالْمُقَرِّبِهِ أَنْ لاَ يَكُونَ مِلْكاً لِلْمُقِرِّ، فَلَوْ قالَ: دارِي أَوْ ثَوْبِي أَوْ دَيْنِي

(وَلَوْ قالَ: لِي عَلَيْكَ أَلْفٌ) ئەگەر یەکێك گوتی: کاك ئازاد هەزار دینارم لە سەر تۆیە (فَقالَ) ئازادیش لە وەڵامدا گوتی: (زِنْ) بکێشە، یان بژمێرە (أَوْ خُذْ) یان بگرە (أَوْ زِنْهُ) یان بیکێشە (أَوْ خُذْهُ) یان بیگرە (أَوِ اخْتِمْ عَلَيْهِ) یان مۆری لە سەر بدە (أَوِ اجْعَلْهُ فِي كِيسِكَ) یان بیخە ناو کیسەی خۆت (فَلَيْسَ بِإِقْرارٍ) ئەو وەڵامدانەوەیە نابێتە دانپێداهێنان.

بەلام (وَلَوْ قالَ) ئەگەر لە وەڵامدا گوتی: (بَلَى أَوْ نَعَمْ) بەڵێ وایە (أَوْ صَدَقْتَ) یان ڕاست ئەکەی (أَوْ أَبْرَأْتَنِي مِنْهُ) یان لە هەزارەکە گەردەنت ئازاد کردوم، یان گەردەنم ئازاد بکە (أَوْ قَضَيْتُهُ) یان داومەتەوە (أَوْ أَنا مُقِرٌّ بِهِ) یان من دان بە هەزارەکەدا ئەهێنم (فَهُوَ إِقْرارٌ) ئەو وەڵامدانەوەیە دەبێتە دانپێداهێنان، بەلام (وَلَوْ قالَ:) ئەگەر لە وەڵامدا گوتی: (أَنا مُقِرٌّ) من دانهێنەرم (أَوْ أَنا أُقِرُّ بِهِ) یان لەمەودوا من دان بە هەزارەکەدا ئەهێنم (فَلَيْسَ بِإِقْرارٍ) ئەوە نابێتە دانپێداهێنان.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر بە ئازادی گوت: (أَلَيْسَ لِي عَلَيْكَ كَذَا؟) ئایا من سەد دینارم لە سەر تۆ نیە؟ (فَقالَ: بَلَى أَوْ نَعَمْ) ئازادیش لە وەڵامدا گوتی: بەڵێ (فَإِقْرارٌ) ئەو وەڵامە دانپێداهێنانە (وَفِي نَعَمْ وَجْهٌ) لەبارەی بەڵێ فەرموودەیەکی بێهێز هەیە: کە نابێتە دانپێداهێنان.

(وَلَوْ قالَ: اِقْضِ الأَلْفَ الَّذِی لِی عَلَيْكَ) ئەگەر گوتی: ئەو هەزار دینارەی من لە سەر تۆم هەیە، بمدەوە (فَقالَ: نَعَمْ) ئازادیش گوتی: بەڵێ (أَوْ أَقْضِی غَداً) یان گوتی: سبەینێ دەتدەمەوە (أَوْ أَمْهِلْنِی یَوْماً) یان ڕۆژێك مۆڵەتم بدە (أَوْ حَتَّی أَقْعُدَ) یان تا دادەنیشم (أَوْ أَفْتَحَ الْكِیسَ) یان تا كیسەكەم دەكەمەوە (أَوْ أَجِدَ) یان تا دەستم دەكەوێ، یان تا كلیلەكەم دێنم (فَإِقْرارٌ) ئەوانە گشتی دانپێداهێنانە (فِی الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی دان پێداهێنراو: كە مافەكەیە ﴾

(یُشْتَرَطُ فِی الْمُقَرِّبِهِ) بە مەرج دادەندرێ لە دان پێداهێنراوەكەدا: (أَنْ لاَ یَكُونَ مِلْكاً لِلْمُقِرِّ) نابێ ملكی دانهێنەرەكە بێ، لە كاتی دانهێناندا، كەوابو: (فَلَوْ قالَ: دارِی أَوْ ثَوْبِی أَوْ دَیْنِی الَّذِی عَلَی زَیْدٍ لِعَمْرٍو، فَهُوَ لَغْوٌ، وَلَوْ قالَ: هَذَا لِفُلاَنٍ وَكانَ مِلْكِی إِلَی أَنْ أَقْرَرْتُ بِهِ، فَأَوَّلُ كَلاَمِهِ إِقْرارٌ وَآخِرُهُ لَغْوٌ، وَلْیَكُنِ الْمُقَرُّبِهِ فِی یَدِالْمُقِرِّ لِیُسَلَّمَ بِالإِقْرارِ لِلْمُقَرِّلَهُ، فَلَوْ أَقَرَّ وَلَمْ یَكُنْ فِی یَدِهِ ثُمَّ صارَ عُمِلَ بِمُقْتَضَاالإِقْرارِ، فَلَوْ أَقَرَّ بِحَرِّیَّةِ عَبْدٍ فِی یَدِغَیْرِهِ ثُمَّ اشْتَراهُ حُكِمَ بِحُرِّیَّتِهِ، ثُمَّ إِنْ كانَ قالَ هُوَ حُرُّالأَصْلِ فَشِراؤُهُ اِفْتِداءٌ، وَإِنْ قالَ أَعْتَقَهُ فَافْتِداءٌ مِنْ جِهَتِهِ وَبَیْعٌ مِنْ جِهَةِالْبائِعِ عَلَاالْمَذْهَبِ فَیَثْبُتُ فِیهِ الْخِیارَانِ لِلْبائِعِ فَقَطْ، وَیَصِحُّ الإِقْرارُ بِالْمَجْهُولِ فَإِذَا قالَ: لَهُ عَلَیَّ شَیْءٌ، قُبِلَ تَفْسِیرُهُ بِكُلِّ ما یُتَمَوَّلُ وَإِنْ قَلَّ،

الَّذِی عَلَی زَیْدٍ لِعَمْرٍو) ئەگەر گوتی: خانووی خۆم، یان جلی خۆم، یان قەرزی خۆم كە لە سەر زەیدە، بۆ عەمرە (فَهُوَ لَغْوٌ) ئەوە پوچەڵەو بە كەڵك نایێ.

(وَلَوْ قالَ هَذَا لِفُلاَنٍ وكانَ مِلْكِی إِلی أَنْ أَقْرَرْتُ بِهِ) ئەگەر گوتی: ئەمە هی فلانكەسە، پێشدا ملكی من بوو، تا دانم پێدا هێنا، ئەوە (فَأَوَّلُ كَلاَمِهِ إِقْرارٌ وَآخِرُهُ لَغْوٌ) سەرەتای قسەكەی دانپێداهێنانەو كۆتاییەكەشی پوچەڵە.

(وَلْیَكُنِ الْمُقَرُّبِهِ فِی یَدِالْمُقِرِّ) هەم دەبی دان پێداهێنراوەكە لە دەستی دانهێنەرەكەدا بێ (لِیُسَلَّمَ بِالإِقْرارِ لِلْمُقَرِّلَهُ) تاكو بە هۆی دانهێنانەكە تەسلیمی دان بۆهێنراوەكە بكرێ (فَلَوْ أَقَرَّ وَلَمْ یَكُنْ فِی یَدِهِ) جا ئەگەر دانی بە شتێكدا هێناو شتەكەش لە دەستیخۆیدا نەبو (ثُمَّ صارَ) ئینجا هاتە دەستی خۆی (عُمِلَ بِمُقْتَضَیالإِقْرارِ) بەگوێرەی دانپێداهێنانەكە ڕەفتار دەكرێو شتەكە دەدرێتە دان بۆهێنراوەكە.

(فَلَوْ أَقَرَّ بِحَرِّیَّةِ عَبْدٍ فِی یَدِ غَیْرِهِ) ئەگەر دانی هێنا بە ئازادیی كۆیلەیەك كە لە دەستی كەسێكیتردا بوو (ثُمَّ اشْتَراهُ) ئینجا بە خۆی كۆیلەكەی كڕی، ئەوە (حُكِمَ بِحُرِّیَّتِهِ) بڕیار دەدرێ: كە كۆیلەكە ئازادە (ثُمَّ) ئینجا تەماشادەكەین: (إِنْ كانَ قالَ: هُوَ حُرُّالأَصْلِ) ئەگەر لە دانهێنانەكەدا گوتبێتی: ئەو كۆیلەیە لە بنچینەدا ئازادە. ئەوە (فَشِراءُهُ اِفْتِداءٌ)

کڕینەکەی ڕزگارکردنە لە ژێر دەستی گەورەکەی، بەڵام (وَإِنْ قالَ: أَعْتَقَهُ) ئەگەر لە دانهێنانەکەدا گوتبێتی: ئازادی کردوە. ئەوە (فَافْتِداءٌ مِنْ جِهَتِهِ) لە لای کڕیارەکەوە کڕینەکەی ڕزگارکردنەو (وَبَيْعٌ مِنْ جِهَةِ الْبائِعِ) لە لای فرۆشیارەکەش فرۆشتنە (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، کەوابو:(فَيَثْبُتُ فِيهِ الْخِيارَانِ لِلْبائِعِ فَقَطْ) هەردوو پەشیمانیی دانیشگەو مەرج تەنها بۆ فرۆشیارەکە دەبن، بۆ کڕیارەکە نابن.

(وَيَصِحُّ الإِقْرارُ بِالْمَجْهُولِ) دانهێنان بە شتێکی نەزانراودا دروست دەبێ و داوای ڕوونکردنەوەی لێدەکرێ، کەوابو: (فَإِذَا قالَ: لَهُ عَلَيَّ شَيْءٌ) هەر کاتێك گوتی: ئازاد شتێکی لە سەر من هەیە. ئەوە (قُبِلَ تَفْسِيرُهُ بِكُلِّ ما يُتَمَوَّلُ وَإِنْ قَلَّ) لێی قبوڵ دەکرێ: شتەکە بە هەر ماڵێك ڕوون بکاتەوە، هەرچەند ماڵەکەش کەم بێ، وەك بڵێ: مەبەستم یەك فلس بوو.

وَلَوْ فَسَّرَهُ بِما لاَيُتَمَوَّلُ لَكِنَّهُ مِنْ جِنْسِهِ كَحَبَّةِحِنْطَةٍ، أَوْ بِما يَحِلُّ اِقْتِناؤُهُ كَكَلْبٍ مُعَلَّمٍ وَسَرْجِينٍ قُبِلَ فِالأَصَحِّ، وَلاَيُقْبَلُ بِما لاَيُقْتَنَى كَخِنْزِيرٍ وَكَلْبٍ لاَ نَفْعَ فِيهِ، وَلاَ بِعِيادَةٍ وَرَدِّ سَلامٍ، وَلَوْ أَقَرَّ بِمالٍ أَوْ مالٍ عَظِيمٍ أَوْ كَبِيرٍ أَوْ كَثِيرٍ قُبِلَ تَفْسِيرُهُ بِما قَلَّ مِنْهُ، وَكَذَا بِالْمُسْتَوْلَدَةِ فِالأَصَحِّ، لاَبِكَلْبٍ وَجِلْدِ مَيْتَةٍ، وَقَوْلُهُ: لَهُ كَذا، كَقَوْلِهِ: شَيْءٌ، وَقَوْلُهُ: شَيْءٌ شَيْءٌ أَوْ كَذَا كَذَا، كَما لَوْ لَمْ يُكَرِّرْ، وَلَوْ قالَ: شَيْءٌ وَشَيْءٌ أَوْ كَذَا وكَذَا، وَجَبَ شَيْئانِ، وَلَوْ قالَ: كَذَا دِرْهَماً أَوْ رَفَعَ الدِّرْهَمَ أَوْ جَرَّهُ، لَزِمَهُ دِرْهَمٌ،

(وَ) هەروەها (لَوْ فَسَّرَهُ بِما لاَ يُتَمَوَّلُ) ئەگەر شتەکەی ڕوون کردەوە بە شتێکی وەها: کە بە ماڵ دانەندرا (لَكِنَّهُ مِنْ جِنْسِهِ كَحَبَّةِ حِنْطَةٍ) بەڵام لە ڕەگەزی ماڵ بوو، وەك بڵێ: مەبەستم یەك دەنکە گەنم بوو (أَوْ) یان ڕوونی کردەوە (بِما يَحِلُّ اقْتِناءُهُ) بە شتێکی وەها: کە لە ڕەگەزی ماڵ نەبو، بەڵام ڕاگرتنی دروست بوو (كَكَلْبٍ مُعَلَّمٍ) وەك بڵێ: سەگێکی فێرە ڕاوکراوم مەبەست بوو، هەم (وَسِرْجِينٍ) وەك بڵێ: مەبەستم زبڵ بوو، ئەو کاتەش (قُبِلَ) ئەو ڕوونکردنەوەیەی لێ قبوڵ دەکرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام (وَلاَ يُقْبَلُ بِما لاَ يُقْتَنَى) لێی قبوڵ ناکرێ: ڕوونی بکاتەوە بە شتێکی وەها: کە ڕاگرتنی دروست نەبێ: (كَخِنْزِيرٍ وكَلْبٍ لاَ نَفْعَ فِيهِ) وەك بڵێ: مەبەستم بەراز، یان سەگێکی بێسود بوو (وَلاَ بِعِيادَةٍ وَرَدِّ سَلاَمٍ) هەم لێی قبوڵ ناکرێ: بڵێ: مەبەستم سەردانی نەخۆش، یان وەڵامی سەلام بوو.

(وَلَوْ أَقَرَّ بِمالٍ) ئەگەر دانی هێنا بە ماڵێك (أَوْ مالٍ عَظِيمٍ أَوْ كَبِيرٍ) یان بە ماڵێکی گەورە (أَوْ كَثِيرٍ) یان بە ماڵێکی زۆر، وەك بڵێ: ماڵێکی گەورەی فلانکەسم لە لایە، یان ماڵێکی زۆری ئەوم لە سەرە، ئەوە (قُبِلَ تَفْسِيرُهُ بِما قَلَّ مِنْهُ) لێی قبوڵ دەکرێ ڕوونی بکاتەوە بە

ماڵێکی کەم (وَكَذَا) هەروەها لێی قبوڵ دەکرێ ڕوونی بکاتەوە (بِالْمُسْتَوْلَدَةِ) بەو (جارية)ی منداڵی لە گەورەکەی بووە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (لاَ بِكَلْبٍ وَجِلْدِ مَيْتَةٍ) بەڵام لێی قبوڵ ناکرێ بڵێ: مەبەستم سەگ، یان پێستەی مرداربووە.

(وَقَوْلُهُ) ئەگەر بڵێ: (لَهُ كَذَا) ئەوەندەی لە سەر منە (كَقَوْلِهِ شَيْءٌ) وەك بڵێ: شتێکی لە سەر من هەیە، لە هەردووکیان قبوڵ دەکرێ بە شتێکیکەم ڕوونی بکاتەوە (وَقَوْلُهُ) ئەگەر بڵێ: (شَيْءٌ شَيْءٌ) شتێك، شتێك (أَوْ) یان بڵێ: (كَذَا كَذَا) ئەوەندە، ئەوەندە. ئەوە (كَمَا لَوْ لَمْ يُكَرِّرْ) وەك دووبارە نەکرابنەوە، وەهایە، بەڵام (وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (شَيْءٌ وَشَيْءٌ) شتێكو شتێك (أَوْ) یان بڵێ: (كَذَا وكَذَا) ئەوەندەو ئەوەندە. ئەو کاتە (وَجَبَ شَيْئانِ) دوو شتی لە سەر واجب دەبن، هەرچەند کەمیش بن.

(وَلَوْ قالَ: كَذَا دِرْهَماً أَوْ رَفَعَ الدِّرْهَمَ أَوْ جَرَّهُ) ئەگەر گوتی: ئەوەندە دیرهەمەی ئازادم لە لایە، ئەوە (لَزِمَهُ دِرْهَمٌ) دیرهەمێکی لە سەر واجب دەبێ، جا بۆر بداتە (درهم)، یان ژێری

وَالْمَذْهَبُ: أَنَّهُ لَوْ قالَ: كَذَا وَكَذَا دِرْهَماً بِالنَّصْبِ، وَجَبَ دِرْهَمانِ، وَأَنَّهُ لَوْ رَفَعَ أَوْ جَرَّ فَدِرْهَمٌ، وَلَوْ حَذَفَ الْوَاوَ فَدِرْهَمٌ فِيالأَحْوالِ، وَلَوْ قالَ: أَلْفٌ وَدِرْهَمٌ، قُبِلَ تَفْسِيرُ الأَلْفِ بِغَيْرِالدَّراهِمِ، وَلَوْ قالَ: خَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ دِرْهَماً، فَالْجَمِيعُ دَراهِمُ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلَوْ قالَ: اَلدَّراهِمُ الَّتِي أَقْرَرْتُ بِها ناقِصَةُالْوَزْنِ، فَإِنْ كانَتْ دَراهِمُ الْبَلَدِ تامَّةَالْوَزْنِ فَالصَّحِيحُ قَبُولُهُ إِنْ ذَكَرَهُ مُتَّصِلاً، وَمَنْعُهُ إِنْ فَصَلَهُ عَنِ الإِقْرارِ، وَإِنْ كانَتْ ناقِصَةً قُبِلَ إِنْ وَصَلَهُ وَكَذَا إِنْ فَصَلَهُ فِيالنَّصِّ، وَالتَّفْسِيرُ بِالْمَغْشُوشَةِ كَهُوَ بِالنَّاقِصَةِ، وَلَوْ قالَ: لَهُ عَلَيَّ مِنْ دِرْهَمٍ إِلَىعَشَرَةٍ، لَزِمَهُ تِسْعَةٌ فِيالأَصَحِّ، وَإِنْ قالَ: دِرْهَمٌ فِي عَشَرَةٍ، فَإِنْ أَرادَ الْمَعِيَّةَ لَزِمَهُ

بداتێ (وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ لَوْ قالَ: كَذَا وَكَذَا دِرْهَماً بِالنَّصْبِ) ئەگەر بڵێ: ئەوەندەو ئەوەندە دیرهەمە. ئەوە (وَجَبَ دِرْهَمانِ) دوو دیرهەمی لە سەر واجب دەبن (وَأَنَّهُ لَوْ رَفَعَ أَوْ جَرَّ فَدِرْهَمٌ) ئەگەر بۆر بداتە (درهم)، یان ژێری بداتێ، ئەوە دیرهەمێکی لە سەر واجبە، بەڵام (وَلَوْ حَذَفَ الْوَاوَ) ئەگەر پیتی (واو) نەڵێ، ئەوە (فَدِرْهَمٌ فِيالأَحْوالِ) لە هەموو حاڵەتەکاندا یەك دیرهەمی لەسەرە.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر بڵێ: (أَلْفٌ وَدِرْهَمٌ) هەزارێكو دیرهەمێکی لە لامە، ئەوە (قُبِلَ تَفْسِيرُالأَلْفِ بِغَيْرِ الدَّراهِمِ) لێی قبوڵ دەکرێ: هەزارەکە بە شتێکی–جگە لە دیرهەم– ڕوون بکاتەوە (وَلَوْ قالَ خَمْسَةٌ وَعِشْرُونَ دِرْهَماً) ئەگەر گوتی بیستو پێنج دیرهەم، ئەوە (فَالْجَمِيعُ دَراهِمُ عَلَىالصَّحِيحِ) هەموو بیستو پێنجەکە بە دیرهەم ڕوون دەکرێتەوە.

(وَلَوْ قالَ: اَلدَّراهِمُ الَّتِي أَقْرَرْتُ بِها ناقِصَةُ الْوَزْنِ) ئەگەر گوتی: ئەو دیرهەمانەی دانم پێدا هێناون کێشیان ناتەواوە، ئەوە تەماشا دەکرێ: (فَإِنْ كانَتْ دَراهِمُ الْبَلَدِ تامَّةَ الْوَزْنِ) ئەگەر

دیرهەمەکانی ئەو شوێنە کێشیان تەواو بوو (فَالصَّحِيحُ قَبُولُهُ إِنْ ذَكَرَهُ مُتَّصِلاً) ئەو قسەیەی لێقبوڵ دەکرێ ئەگەر لەگەڵ دانپێداهێنانەکەدا گوتبێتی: کێشان ناتەواوە (وَمَنْعُهُ إِنْ فَصَلَهُ عَنِ الإِقْرارِ) بەلام لێی قبوڵ ناکرێ ئەگەر گوتەکەی لە دانپێداهێنانەکە جیا کردبێتەوە.

(وَإِنْ كانَتْ ناقِصَةً) ئەگەر دیرهەمەکانی شوێنەکە ناتەواو بون، ئەو کاتە (قُبِلَ إِنْ وَصَلَهُ وَكَذَا إِنْ فَصَلَهُ فِي النَّصِّ) لێی قبوڵ دەکرێ: جا لەگەڵ دانپێداهێنانەکەدا گوتبێتی، یان بە جیا (وَالتَّفْسيرُ بِالْمَغْشُوشَةِ) ڕوونکردنەوەی دیرهەمەکان بە دیرهەمی فێڵ تێداکراو (كَهُوَ بِالنَّاقِصَةِ) وەك ڕوونکردنەوەیانە بە دیرهەمی ناتەواو، لە گشت باسەکانیڕابردوودا.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (لَهُ عَلَيَّ مِنْ دَرْهَمٍ إِلَىعَشَرَةٍ) لە دیرهەمێك تا دە دیرهەمی لە سەر منە. ئەوە (لَزِمَهُ تِسْعَةٌ فِيالأَصَحِّ) نۆ دیرهەمی لە سەر واجب دەبن (وَإِنْ قالَ: دِرْهَمٌ فِي عَشَرَةٍ) ئەگەر گوتی: دیرهەمێك لە دە دیرهەمدا لە سەر منی هەیە. ئەوە (فَإِنْ أَرادَ الْمَعِيَّةَ لَزِمَهُ أَحَدَعَشَرَ، أَوِ الْحِسابَ فَعَشَرَةٌ، وَإِلاَّ فَدِرْهَمٌ.

(فَصْلٌ) قالَ: لَهُ عِنْدِي سَيْفٌ فِغِمْدٍ أَوْ ثَوْبٌ فِي صُنْدُوقٍ، لاَيَلْزَمُهُ الظَّرْفُ، أَوْ غِمْدٌ فِيهِ سَيْفٌ أَوْ صُنْدُوقٌ فِيهِ ثَوْبٌ، لَزِمَهُ الظَّرْفُ وَحْدَهُ، أَوْ عَبْدٌ عَلَى رَأْسِهِ عِمامَةٌ، لَمْ تَلْزَمْهُ الْعِمامَةُ عَلَالصَّحِيحِ، أَوْ دابَّةٌ بِسَرْجِها أَوْ ثَوْبٌ مَطَرَّزٌ، لَزِمَهُ الْجَمِيعُ، وَلَوْ قالَ: فِي مِيراثِ أَبِي أَلْفٌ، فَهُوَ إِقْرارٌ عَلَى أَبِيهِ بِدَيْنٍ، وَلَوْ قالَ فِي ميراثِي مِنْ أَبِي أَلْفٌ، فَهُوَ وَعْدُ هِبَةٍ، وَلَوْ قالَ: لَهُ عَلَيَّ دِرْهَمٌ دِرْهَمٌ، لَزِمَهُ دِرْهَمٌ، فَإِنْ قالَ: وَدِرْهَمٌ، لَزِمَهُ دِرْهَمانِ،

أَحَدَعَشَرَ) ئەگەر مەبەستی لەگەڵ بێ، یانزە دیرهەمی لە سەر واجب دەبن (أَوِ الْحِسابَ فَعَشَرَةٌ) یان ئەگەر مەبەستی لێکدانی ژمارە بێ: دە دیرهەمی لە سەر واجب دەبن (وَإِلاَّ) ئەگەر هیچیانی مەبەست نەبێ (فَدِرْهَمٌ) دیرهەمێکی لە سەر واجب دەبێ.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی چەند جۆرێکی دانپێداهێنان ﴾

(قالَ) ئەگەر یەکێك گوتی: (لَهُ عِنْدِي سَيْفٌ فِي غِمْدٍ) ئازاد شمشێرێکی لە کالانێکدا لە لای منە (أَوْ ثَوْبٌ فِي صُنْدُوقٍ) یان جلێکی لە سندوقێکدا لە لای منە. ئەوە (لاَ يَلْزَمُهُ الظَّرْفُ) کالانەکەو سندوقەکەی ناکەونە سەر، بەڵکو تەنها شمشێرو جلەکەی دەکەونە سەر (أَوْ) یان ئەگەر گوتی: (غِمْدٌ فِيهِ سَيْفٌ) کالانێکی لە لای منە شمشێرێکی تێدایە (أَوْ صُنْدُوقٌ فِيهِ ثَوْبٌ) یان سندوقێکی لە لای منە جلێکی تێدایە، ئەوە –بە پێچەوانەیڕابردوو– (لَزِمَهُ الظَّرْفُ وَحْدَهُ) تەنها کالانەکەو سندوقەکەی دەکەونە سەر (أَوْ) یان گوتی: (عَبْدٌ عَلَى رَأْسِهِ عِمامَةٌ) کۆیلەیەکی لە لامە مێزەرێکی لە سەرە (لَمْ تَلْزَمْهُ الْعِمامَةُ) مێزەرەکەی ناکەوێتە

سەر (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست.
(أَوْ) یان گوتی: (دابَّةٌ بِسَرْجِها) وولاغێکی بە زینەکەیەوە، یان بە کورتانەکەیەوە لە لامە (أَوْ ثَوْبٌ مَطَرَّزٌ) یان جلێکی قەیتان لێدراوی لە لایمنە. ئەوە (لَزِمَهُ الْجَمِيعُ) گشتی دەکەونە سەر. واتە: وولاغەکەو زینەکەو جلەکەو قەیتانەکە (وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (فِی مِيراثِ أَبِی أَلْفٌ) ئازاد لە میراتیباوکمدا هەزار دیناری هەیە (فَهُوَ إِقْرارٌ عَلَىأَبِيهِ بِدَيْنٍ) ئەوە دانهێنانێکە –بە قەرزێك– لە سەر باوکیخۆی، بەلام (وَلَوْ قالَ فِیمِيراثِی مِنْ أَبِی أَلْفٌ) ئەگەر گوتی: لە میراتیمن کە لە باوکم وەرم گرتوە هەزار دیناری هەیە (فَهُوَ وَعْدُ هِبَةٍ) ئەوە گفتی بەخشینێکە: کە هەزار دیناری بە بەخشین بداتێ، واتە: لە سەری واجب نیە.
(وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (لَهُ عَلَيَّ دِرْهَمٌ دِرْهَمٌ) ئازاد دیرهەمێك دیرهەمێکی لە سەر منە. ئەوە (لَزِمَهُ دِرْهَمٌ) یەك دیرهەمی دەکەوێتە سەر، بەلام (فَإِنْ قالَ: وَدِرْهَمٌ) ئەگەر گوتی: دیرهەمێكو دیرهەمێکی لە سەر منە. ئەوە (لَزِمَهُ دِرْهَمانِ) دوو دیرهەمی دەکەونە سەر.
وَلَوْ قالَ: لَهُ دِرْهَمٌ وَدِرْهَمٌ وَدِرْهَمٌ، لَزِمَهُ بِالأَوَّلَيْنِ دِرْهَمانِ وَأَمَّاالثَّالِثُ فَإِنْ أَرادَ بِهِ تَأْكِيدَ الثَّانِی لَمْ يَجِبْ بِهِ شَيْءٌ، وَإِنْ نَوَى الإِسْتِئْنافَ لَزِمَهُ ثالِثٌ، وَكَذَا إِنْ نَوَى تَأْكِيدَ الأَوَّلِ أَوْ أَطْلَقَ فِی الأَصَحِّ، وَمَتَى أَقَرَّ بِمُبْهَمٍ كَشَيْءٍ وَثَوْبٍ وَطُولِبَ بِالْبَيانِ فَامْتَنَعَ فَالصَّحِيحُ أَنَّهُ يُحْبَسُ، وَلَوْ بَيَّنَ وَكَذَّبَهُ الْمُقَرُّلَهُ فَلْيُبَيِّنْ وَلْيَدَّعِ وَالْقَوْلُ قَوْلُ الْمُقِرِّ فِی نَفْيِهِ، وَلَوْ أَقَرَّ لَهُ بِأَلْفٍ ثُمَّ أَقَرَّ لَهُ بِأَلْفٍ فِی يَوْمٍ آخَرَ لَزِمَهُ أَلْفٌ فَقَطْ، وَإِنِ اخْتَلَفَ الْقَدْرُ دَخَلَ الأَقَلُّ فِىالأَكْثَرِ،

(وَلَوْ قالَ: لَهُ دِرْهَمٌ وَدِرْهَمٌ وَدِرْهَمٌ) ئەگەر گوتی: دیرهەمێكو دیرهەمێكو دیرهەمێکی لە سەر منە. ئەوە (لَزِمَهُ بِالأَوَّلَيْنِ دِرْهَمانِ) بە یەکەمەکەو دووەمەکە دوو دیرهەمی دەکەونە سەر (وَأَمَّا الثَّالِثُ) بەلام دیرهەمەکەیسێیەم (فَإِنْ أَرادَ بِهِ تَأْكِيدَالثَّانِی) ئەگەر مەبەستی دووپاتکردنەوەی دووەمەکە بوبێ (لَمْ يَجِبْ بِهِ شَيْءٌ) هیچی بە سێیەمەکە ناکەوێتە سەر. بەلام (وَإِنْ نَوَىالإِسْتِئْنافَ) ئەگەر مەبەستی بنیاتنان بێ (لَزِمَهُ ثالِثٌ) ئەوە دیرهەمەکەی سێیەمیشی دەکەوێتە سەر (وَكَذَا) هەروەها سێیەمەکەی دەکەوێتە سەر (إِنْ نَوَىتَأْكِيدَ الأَوَّلِ أَوْ أَطْلَقَ) ئەگەر مەبەستی دووپاتکردنەوەییەکەمەکە بوبێ، یان هیچ دووپاتکردنەوەیەکی مەبەست نەبوبێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَمَتَى أَقَرَّ بِمُبْهَمٍ) هەر کاتێك دانیهێنا بە شتێکی نەناسراودا (كَشَيْءٍ) وەك بلێ: شتێکی لە لای منە (وَثَوْبٍ) هەم وەك بلێ: جلێکی لە لای منە (وَ) لەو حالەتەشدا (طُولِبَ بِالْبَيانِ) دانهێنەرەکە داوای ڕوونکردنەوەی لیکرا (فَامْتَنَعَ) جا ئەویش ڕوونی نەکردەوە، ئەوە (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست: (أَنَّهُ يُحْبَسُ) ئەو دانهێنەرە دەخرێتە بەندیخانە، واتە: تا ڕوونی دەکاتەوە.
بەلام (وَلَوْ بَيَّنَ) ئەگەر دانهێنەرەکە ڕوونی کردەوەو (وَكَذَّبَهُ الْمُقَرُّلَهُ) دان

بۆهێنراوەکەش باوەڕی پێنەکردو گوتی: وا نیە (فَلْيُبَيِّنْ) با دان بۆهێنراوەکە بەخۆی ڕوونی بکاتەوە، ئینجا (وَلْيَدَّعِ) با داوای شتەکەش لە دانهێنەرەکە بکا، جا لەو کێشەیەدا (وَالْقَوْلُ) ئەو قسەیەی کە وەردەگیرێ (قَوْلُ الْمُقِرِّ فِيْنَفْيِهِ) قسەیدانهێنەرەکەیە کە سوێند بخواو بڵێ: ئەو شتەی لێی داوا کردوم لە سەرم نیە.

(وَلَوْ أَقَرَّ لَهُ بِأَلْفٍ) ئەگەر دانی هێنا بە هەزار دینار بۆ ئازاد (ثُمَّ أَقَرَّ لَهُ بِأَلْفٍ فِي يَوْمٍ آخَرَ) ئینجا لە ڕۆژێکیتریشدا دانی هێنا بە هەزار دینار هەر بۆ ئازاد، ئەوە (لَزِمَهُ أَلْفٌ فَقَطْ) تەنها هەزارێکی دەکەوێتە سەر، چونکە دانهێنانەکە هەواڵێکە دووبارە گۆتراوەتەوە.

(وَ) هەروەها (إِنِ اخْتَلَفَ الْقَدْرُ) ئەگەر ئەندازەکەش لێك جیاواز بێ، وەك ڕۆژێك بڵێ: هەزار دیناری لە سەر منە. ڕۆژێکیتریش بڵێ: پێنجسەد دیناری لە سەر منە. ئەوەش (دَخَلَ الأَقَلُّ فِيْالأَكْثَرِ) کەمەکە دەچێتە ناو زۆرەکەو تەنها هەزار دیناری دەکەوێتە سەر.

فَلَوْ وَصَفَهُمَا بِصِفَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ أَوْ أَسْنَدَهُما إِلَىجِهَتَيْنِ أَوْ قَالَ: قَبَضْتُ يَوْمَ السَّبْتِ عَشَرَةً، ثُمَّ قَالَ: قَبَضْتُ يَوْمَ الأَحَدِ عَشَرَةً، لَزِمَا، وَلَوْ قَالَ: لَهُ عَلَيَّ أَلْفٌ مِنْ ثَمَنِ خَمْرٍ أَوْ كَلْبٍ، أَوْ أَلْفٌ قَضَيْتُهُ، لَزِمَهُ الأَلْفُ فِيالأَظْهَرِ، وَلَوْ قَالَ: مِنْ ثَمَنِ عَبْدٍ لَمْ أَقْبِضْهُ إِذَا سَلَّمَهُ سَلَّمْتُ، قُبِلَ عَلَىالْمَذْهَبِ وَجُعِلَ ثَمَناً، وَلَوْ قَالَ: لَهُ عَلَيَّ أَلْفٌ إِنْ شَاءَ اللهُ، لَمْ يَلْزَمْهُ شَيْءٌ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَلَوْ قَالَ: أَلْفٌ لاَ يَلْزَمُ، لَزِمَهُ، وَلَوْ قَالَ: لَهُ عَلَيَّ أَلْفٌ، ثُمَّ جاءَ بِأَلْفٍ وَقالَ: أَرَدْتُ بِهِ هَذَا وَهُوَ وَدِيعَةٌ،

بەڵام (فَلَوْ وَصَفَهُمَا بِصِفَتَيْنِ مُخْتَلِفَتَيْنِ) ئەگەر دوو هەزارەکانی هەر یەکە بە جۆرێك باس کرد، وەك بڵێ: هەزار دیناری درشتەی لە لای منە، ڕۆژێکیتریش بڵێ: هەزار دیناری وردەی لە لای منە (أَوْ أَسْنَدَهُمَا إِلَىجِهَتَيْنِ) یان دوو هەزارەکانی دانە پاڵ دوو لای لێك جیاواز، وەك بڵێ: هەزار دینار پارەی فرۆشراوێکی لە سەر منە. جارێکیتریش بڵێ: هەزار دینار قەرزی لە سەر منە. (أَوْ قَالَ: قَبَضْتُ يَوْمَ السَّبْتِ عَشَرَةً) یان گوتی: ڕۆژی شەممە دە دینارم لێی وەرگرتوە (ثُمَّ قالَ قَبَضْتُ يَوْمَ الأَحَدِ عَشَرَةً) ئینجا گوتی: ڕۆژی یەك شەممە دە دینارم لێی وەرگرتوە. لەو سێ مەسەلانەدا (لَزِمَا) هەردوو ئەندازەکانی دەکەونە سەر، واتە: دوو هەزارەکانو دوو دەیەکان.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (لَهُ عَلَيَّ أَلْفٌ مِنْ ثَمَنِ خَمْرٍ أَوْ كَلْبٍ) ئازاد هەزار دیناری پارەی شەڕاب، یان پارەی سەگێکی لە سەر منە (أَوْ أَلْفٌ قَضَيْتُهُ) یان گوتی: هەزار دیناری لە سەر منە بەڵام داومەتەوە، ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا (لَزِمَهُ الأَلْفُ) هەزارەکەی دەکەوێتە سەر (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام (وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (مِنْ ثَمَنِ عَبْدٍ لَمْ أَقْبِضْهُ إِذَا سَلَّمَهُ سَلَّمْتُ) هەزار دیناری پارەی کۆیلەیەکی لە سەر منە، کۆیلەکەم

وەرنەگرتوە، هەر کاتێك کۆیلەکەم تەسلیم بکا، پارەکەی تەسلیم دەکەم (قُبِلَ) ئەو قسەیەی لێقبوڵ دەکرێ (عَلَىالْمَذْهَب) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (وَجُعِلَ ثَمَناً) هەزار دینارەکە دەکرێتە پارەی کۆیلە فرۆشراوەکە.

(وَلَوْ قالَ: لَهُ عَلَيَّ أَلْفٌ إِنْ شاءَ اللهُ) ئەگەر گوتی: هەزار دیناری لە سەر منە ئەگەر خوا حەز بکا. ئەوە (لَمْ يَلْزَمْهُ شَيْءٌ) هیچی لە سەر واجب نابێ (عَلَىالْمَذْهَب) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، چونکە حەزکردن و حەزنەکردنی خوا لە ئێمە دیار نیە (وَلَوْ قالَ: أَلْفٌ لاَ يَلْزَمُ) ئەگەر گوتی: هەزار دیناری لە سەر منە و هەزارەکە واجب نابێ، ئەوە (لَزِمَهُ) هەزارەکەی لە سەر واجب دەبێ بیداتێ.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (لَهُ عَلَيَّ أَلْفٌ) ئازاد هەزار دیناری لە سەر منە (ثُمَّ جاءَ بِأَلْفٍ وَقالَ) ئینجا دانهێنەرەکە هەزار دیناری هێناو گوتی: (أَرَدْتُ بِهِ هَذا، وَهُوَ وَدِيعَةٌ) مەبەستم فَقالَ الْمُقَرُّلَهُ: لِي عَلَيْهِ أَلْفٌ آخَرُ، صُدِّقَ الْمُقِرُّ-فِىالأَظْهَر- بِيَمِينِهِ، فَإِنْ كانَ قالَ: فِىذِمَّتِى أَوْ دَيْناً صُدِّقَ الْمُقَرُّلَهُ عَلَىالْمَذْهَبِ، قُلْتُ: فَإِذَا قَبِلْنا التَّفْسِيرَ بِالْوَدِيعَةِ فَالأَصَحُّ أَنَّها أَمانَةٌ فَيُقْبَلُ دَعْواهُ التَّلَفَ بَعْدَالإِقْرارِ وَدَعْوَىالرَّدِّ، وَإِنْ قالَ: لَهُ عِنْدِى أَوْ مَعِى أَلْفٌ، صُدِّقَ فِىدَعْوَىالْوَدِيعَةِ وَالرَّدِّ وَالتَّلَفِ قَطْعاً وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ أَقَرَّ بِبَيْعٍ أَوْ هِبَةٍ وَإِقْباضٍ ثُمَّ قالَ كانَ فاسِداً وَأَقْرَرْتُ لِظَنِّى الصِّحَّةَ، لَمْ يُقْبَلْ وَلَهُ تَحْلِيفُ الْمُقَرِّلَهُ، فَإِنْ نَكَلَ

ئەم هەزار دینارە بوو، ئەم هەزارەش-ئازاد- بە سپاردن لە لای من دایناوبو (فَقالَ الْمُقَرُّلَهُ: لِى عَلَيْهِ أَلْفٌ آخَرُ) دان بۆهێنراوەکەش-واتە: ئازاد- گوتی: جگە لەم هەزارە، هەزارێتریشم لە سەر تۆیە. ئەوە (صُدِّقَ الْمُقِرُّ-فِىالأَظْهَر- بِيَمِينِهِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: باوەڕ بە دانهێنەرەکە دەکرێ، ئەگەر سوێند بخوا: (کە لە سەری واجب نیە هەزارێتری بداتێ). بەڵام هەر لەم مەسەلەیەدا (فَإِنْ كانَ قالَ) ئەگەر گۆتبێتی (فِى ذِمَّتِى) هەزار دیناری لە ئەستۆی مندا هەیە (أَوْ دَيْناً) یان هەزار دیناری بە قەرز لە لای منە، ئینجا هەزار دیناری هێناو گوتی: مەبەستم ئەم هەزارە بوو، کە بە سپاردن لە لای من دایناوبو، ئەو کاتە (صُدِّقَ الْمُقَرُّ لَهُ) بە سوێند باوەڕ بە دان بۆهێنراوەکە دەکرێ (عَلَىالْمَذْهَب) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (فَإِذَا قَبِلْنا التَّفْسِيرَ بِالْوَدِيعَةِ) هەر کاتێك لێی قبوڵ بکەین: هەزار دینارەکە بە سپاردن ڕوون بکاتەوە (فَالأَصَحُّ أَنَّها أَمانَةٌ) بە فەرموودەی ڕاستتر: ئەو هەزارە ئەمانەتێکە لە لایدانهێنەرەکە، کەوابو:(فَيُقْبَلُ دَعْواهُ التَّلَفَ بَعْدَ الإِقْرارِ) بە سوێند خواردن لێی قبوڵ دەکرێ بڵێ: لە دوای دانهێنانەکەم هەزارەکە فەوتا (وَ) هەروەها بە سوێند لێی قبوڵ دەکرێ (دَعْوَىالرَّدِّ) کە بڵێ: لە دوای دانهێنانەکەم بۆ

خاوەنەکەیم گەڕاندەوە (وَإِنْ قالَ) ئەگەر بڵێ: (لَهُ عِنْدِي أَوْ مَعِي أَلْفٌ) هەزار دیناری لە لای منە، یان لەگەڵ منە. ئەوە (صُدِّقَ فِي دَعْوَى الْوَدِيعَةِ وَالرَّدِّ وَالتَّلَفِ قَطْعاً) بە سوێند باوەڕی پێدەکرێ ئەگەر بڵێ: بە سپاردن لە لای منە. یان بڵێ: بۆ خاوەنەکەیم گەڕاندەوە. یان بڵێ: فەوتا. (وَاللهُ أَعْلَمُ).

(وَلَوْ أَقَرَّ بِبَيْعٍ) ئەگەر دانی هێنا بە فرۆشتنێك (أَوْ هِبَةٍ وَإِقْباضٍ) یان دانی هێنا بە بەخشینی‌شتێك‌و دانەدەست پێبەخشراوەکە (ثُمَّ قالَ كانَ فاسداً) ئینجا دانهێنەرەکە گوتی: فرۆشتنەکە، یان بەخشینەکە بەتاڵ‌و دانەمەزراو بوو، بەڵام (وَأَقْرَرْتُ لِظَنِّي الصِّحَّةَ) بۆیە دانم هێنا چونکە وا تێگەیشتبوم دروست بووە. ئەوە (لَمْ يُقْبَلْ) قسەی دانەمەزرانەکەی لێ قبوڵ ناکرێ، بەڵام (وَلَهُ تَحْلِيفُ الْمُقَرِّ لَهُ) بۆی هەیە دان بۆهێنراوەکە سوێند بدا: لە سەر دانەمەزرانی فرۆشتن، یان بەخشینەکە (فَإِنْ نَكَلَ) جا ئەگەر دان بۆهێنراوەکە سوێندی

حَلَفَ الْمُقِرُّ وَبَرِئَ، وَلَوْ قالَ: هَذِهِ الدَّارُ لِزَيْدٍ بَلْ لِعَمْرٍو أَوْ غَصَبْتُها مِنْ زَيْدٍ بَلْ مِنْ عَمْرٍو سُلِّمَتْ لِزَيْدٍ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ الْمُقِرَّ يَغْرَمُ قِيمَتَها لِعَمْرٍو بِالإِقْرارِ، وَيَصِحُّ الإِسْتِثْناءُ إِنِ اتَّصَلَ وَلَمْ يَسْتَغْرِقْ، فَلَوْ قالَ: لَهُ عَلَيَّ عَشَرَةٌ إِلاَّ تِسْعَةً إِلاَّ ثَمانِيَةً لَزِمَهُ تِسْعَةٌ، وَيَصِحُّ مِنْ غَيْرِ الْجِنْسِ: كَأَلْفٌ إِلاَّ ثَوْباً، وَيُبَيِّنُ بِثَوْبٍ قِيمَتُهُ دُونَ أَلْفٍ، وَمِنَ الْمُعَيَّنِ: كَهَذِهِ الدَّارُ لَهُ إِلاَّ هَذَا الْبَيْتَ، أَوْ هَذِهِ الدَّراهِمُ لَهُ إِلاَّ ذَا الدِّرْهَمَ، وَفِي الْمُعَيَّنِ وَجْهٌ شاذٌّ، قُلْتُ: لَوْ قالَ: هَؤُلاَءِ الْعَبِيدُ لَهُ إِلاَّ واحِداً قُبِلَ وَرَجَعَ فِي الْبَيانِ إِلَيْهِ،

نەخوارد، ئەو کاتە (حَلَفَ الْمُقِرُّ) دانهێنەرەکە سوێندی گەڕاندرایەوە دەخوا: (کە فرۆشتنەکە، یان بەخشینەکە دانەمەزراوە). ئینجا (وَبَرِئَ) لە مافەکە ئازاد دەبێ‌و بڕیاری دانەمەزراندنیان بۆ دەدرێ، چونکە گەڕاندنەوەی سوێند وەکو دانپێداهێنانە.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (هَذِهِ الدَّارُ لِزَيْدٍ بَلْ لِعَمْرٍو) ئەم خانووە هی (زەید)ە، بەڵکو هی (عەمر)ە (أَوْ) یان گوتی: (غَصَبْتُها مِنْ زَيْدٍ بَلْ مِنْ عَمْرٍو) داگیرم کردوە لە (زەید)، بەڵکو لە (عەمر). ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا ماڵەکەی لێوەردەگیرێ، هەم (سُلِّمَتْ لِزَيْدٍ) تەسلیمی زەید دەکرێ، ئینجا (وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ الْمُقِرَّ يَغْرَمُ قِيمَتَها لِعَمْرٍو بِالإِقْرارِ) دانهێنەرەکە نرخی دان پێداهێنراوەکەش–لە تۆڵە– دەداتە عەمر بە هۆی دانپێداهێنانەکەی بۆ ئەویش.

(وَيَصِحُّ الإِسْتِثْناءُ) لە دانهێناندا جیاکردنەوە دروستە (إِنِ اتَّصَلَ) بەو مەرجەی جیاکراوەکە –بە بێ‌نێوان– لەگەڵ دان پێداهێنراوەکەدا بگوترێ، هەم (وَلَمْ يَسْتَغْرِقْ) گشت دان پێداهێنراوەکەش نەگرێتەوە، کەواتە: ئەگەر بڵێ: دە دیناری لە سەر منە دە دینار نەبێ، ئەو جیاکردنەوەیە دانامەزرێ (فَلَوْ قالَ) جا ئەگەر گوتی: (لَهُ عَلَيَّ عَشَرَةٌ إِلاَّ تِسْعَةً إِلاَّ ثَمانِيَةً) دە دیناری لە سەر منە نۆ دینار نەبێ، هەشت دینار نەبێ، ئەوە (لَزِمَهُ تِسْعَةٌ) نۆ دیناری لە

سەر واجب دەبن.
(وَيَصِحُّ مِنْ غَيْـرِالْجِنْسِ) جياكردنـەوە دروسـتە لـە ڕەگـەزێكىترى جگـە لـە ڕەگـەزى دان پێداهێنراوەكە (كَأَلْفٍ إلاَّ ثَوْباً) وەك: هەزار دينارى لە سەر منە جلێك نەبێ (وَيُبَـيِّنُ بِثَـوْبٍ قِيمَتُهُ دُونَ أَلْفٍ) ئەو جلە ڕوون دەكرێتەوە بە جلێكى وەها: كە نرخى لە هەزار دينار كەمتر بێ (وَ) هەروەها (مِنَ الْمُعَيَّنِ) جياكردنەوە لە شتى دياركراويشدا دروستە (كَهَذِهِ الدَّارُ لَهُ إلاَّ هَذَاالْبَيْتَ) وەك: ئەم خانووە هى ئازادە ئەو ژوورە نەبێ (أَوْ هَذِهِ الدَّارَاهِمُ لَهُ إلاَّ ذَاالـدِّرْهَمَ) يان ئەم ديرهەمانە هى ئازادە ئەم ديرهەمە نەبێ (وَفِيالمُعَيَّنِ وَجْهٌ شاذٌّ) لەبارەى دياركراو، فەرموودەى بێهێز هەيە: كە جياكردنەوەى لێ دروست نەبێ.
(قُلْتُ) ئيمامى(النواوى) دەفەرموێ: (لَوْ قالَ هَؤُلاَءِ العَبِيدُ لَهُ إلاَّ واحِداً) ئەگەر گـوتى: ئـەو كۆيلانە هـى ئەون يەك كۆيلە نەبێ. ئەوە (قُبِلَ) لێى قبولّ دەكرێو (وَرَجَعَ فِيالْبَيانِ إلَيْهِ) فَـإِنْ مـاتُوا إلاَّ واحِـداً وَزَعَـمَ أَنَّـهُ الْمُسْـتَثْنَى صُـدِّقَ بِيَمِينِـهِ عَلَىالصَّـحِيحِ وَاللهُ أَعْلَـمُ. (فَصْلٌ):

بۆ دياركردنى كۆيلەكەش دەگەڕێتەوە لاى دانهێنەرەكە (فَإِنْ مـاتُوا إلاَّ واحِـداً) جـا ئەگـەر كۆيلەكان گشتيان مردن تەنهايەكێكيان نەبێ (وَزَعَمَ أَنَّهُ الْمُسْتَثْنَى) دانهێنەرەكەش گوتى: ئەمەيان جياكراوەكە بوو، ئەوە (صُدِّقَ بِيَمِينِهِ عَلَىالصَّحِيحِ) بە سوێند باوەڕى پێ دەكرێ لە سەر فەرموودەى ڕاست ، چونكە ئەو مەبەستى خۆى دەزانێ (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: لە باسى دانهێنان بە نەژادى ئادەميزادێك ﴾

واتە: نەژادى ئادەميزادێك بە خۆيەوە ببەستێو بە بەچەىخۆى دابنێ، يان نەژادىخۆى بە ئادەميزادێكەوە ببەستێو خۆى بە بەچەى ئەو دابنێ.
جا بزانە: لە سەردەمى نەفامىو لە سەرەتاى ئيسلاميش ڕەفتار ئەوەبو: پياوێك منـدالّى كەسێكىترى دەكردە كوڕى خۆى، جا كوڕەكە بە كوڕى ئەو پياوە ناوى دەهێندرا، ئينجا خواىگەورە ئەم ڕەفتارەى حەرام كردو فەرمووى: ﴿اُدْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَاللهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُواآبَائَهُمْ فَإِخْوانُكُمْ فِالـدِّينِ وَمَوالِيكُمْ﴾ بـە باوكىخۆيـان ناويـان بهێـنن، ئـەوە دادپەروەرانەترە لە لاىخوا، جا ئەگەر نەتانزانى كێ باوكيانە—وەك مندالّەكە دۆزرابێتەوە— ئەوان براىئێوەن لە ئايينو برادەرىئێوەن، واتە: بە برا ناويان بهێنن.
ئينجا ئەگەر ئەو دانپێداهێنانە ڕاست بێ، ئەو كاتە دانهێنانەكە واجبە، بەلاّم ئەگەر درۆ بێ، ئەو كاتە حەرامەو لە گوناهە گەورەكانە، جياوازى نيە درۆيەكە: لە هـەبوونى نەژادەكـەدا بێ، يان لە نەبوونىدا بێ، هەروەك لە (تحفة) و(نهاية)و، حاشيەكانياندا ڕوون كراوەتەوە، دەربارەى درۆكردن لە هەبوونىنەژاددا، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿مَنْ اِدَّعَى إلَى غَيْرِ أَبِيهِ وَهُـوَ يَعْلَـمُ أَنَّـهُ غَيْـرُ أَبِيـهِ فَالْجَنَّـةُ عَلَيْـهِ حَرامٌ﴾ وفـى حـديث آخـر: ﴿فَعَلَيْـهِ لَعْنَـةُاللهِ

وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ رواهماالشيخان، هەر کەسێك خۆی بە نەژادی کەسێکیتری جگە لە باوکی خۆیەوە ببەستێو بشزانێ ئەو کەسە باوکی خۆی نیە، ئەوە بەهەشتی لێ حەرامەو لەعنەتی خواو مەلائیکەو خەڵکی لە سەر بێ.

هەم دەربارەی درۆکردن لە نەبوونیەنەژاددا، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿أَيُّمارَجُلٍ جَحَدَ وَلَدَهُ وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ إِحْتَجَبَ اللهُ عَنْهُ وَفَضَحَهُ عَلَى رُؤُوسِ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ﴾ رواه ابوداود وصححه ابن حبان والحاكم، هەر پیاوێك بە منداڵی خۆی بڵێ: منداڵی من نیە. بشزانێ منداڵی خۆیەتی، ئەوە خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەت خۆی لێ دائەپۆشێو ڕووڕەشی ئەکا لە بەرچاوی هەموو خەڵك.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: لەعنەتو هەڕەشەی ئەو حەدیسانە، ئەو کەسانەش دەگرێتەوە: کە —لە سەردەمی ئێستادا— منداڵێك لە کەسێك وەردەگرن، یان منداڵێك دەدۆزنەوە، ئینجا

أَقَـرَّ بِنَسَبٍ إِنْ أَلْحَقَهُ بِنَفْسِهِ اُشْتُرِطَ لِصِحَّتِهِ أَنْ لاَ يُكَذِّبَهُ الْحِسُّ وَلاَ الشَّرْعُ بِأَنْ يَكُونَ مَعْرُوفَ النَّسَبِ مِنْ غَيْرِهِ، وَأَنْ يُصَدِّقَهُ الْمُسْتَلْحَقُ إِنْ كانَ أَهْلاً لِلتَّصْدِيقِ، فَإِنْ كانَ بالِغاً فَكَذَّبَهُ لَمْ يَثْبُتْ إِلاَّ بِبَيِّنَةٍ، وَإِنْ اِسْتَلْحَقَ صَغِيراً ثَبَتَ، فَلَوْ بَلَغَ

لە بەرێوەبەرایەتی ڕەگەزنامەو ناسنامەدا نەژادی منداڵەکە بە خۆیانەوە دەبەستنو دەیکەنە کوڕی خۆیان، یان کیژی خۆیان، جا بە هۆی ئەو تاوانە گەورەیە، پاشەڕۆژێکی پڕ ترسو ناشەرعی چاوەڕوانی خێزانەکەو منداڵەکە دەکا؟ چونکە منداڵەکە بە حەرامی تێکەڵی ئەو خێزانە دەبێو بە ناشەرعی میرات لەو خێزانە دەگرێو گشتیان دەبنەماڵوێرانی ڕۆژی قیامەت، کەوابو: هەر ئێستا لە سەر ئەندامانی خێزانەکە واجبەو هەم هەر کاتێك منداڵەکەش بلۆغی بو، لە سەری واجبە: بە پەلە خۆیان لەو گوناهە گەورەیە ڕزگار بکەنو ئەو نەژادە درۆزنە هەڵبوەشێننەوە، نەوەك بەردەوام لە لەعنەتی خوادا بمێننەوە، چونکە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿لَيْسَ مِنْ رَجُلٍ إِدَّعَى بِغَيْرِأَبِيهِ—وَهُوَ يَعْلَمُ— إِلاَّ كَفَرَ﴾ رواه الشيخان، هەر پیاوێك نەژادی خۆی بە کەسێکیتر—جگە لە باوکیخۆی— ببەستێو بشزانێ باوکی خۆی نیە، بە ڕاستی کافر بووە. واتە: ئەگەر بە حەڵاڵی دابنێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(أَقَرَّ بِنَسَبٍ) هەر کاتێك دانی هێنا: بە نەژادی کەسێك، ئەوە تەماشا دەکەین: (إِنْ أَلْحَقَهُ بِنَفْسِهِ) ئەگەر نەژادی کەسەکەی بە خۆیەوە بەست (اُشْتُرِطَ لِصِحَّتِهِ) بەمەرج دانراوە بۆ دروستبوونی بەستانەکە، سێ مەرج:

یەکەم: (أَنْ لاَيُكَذِّبَهُ الْحِسُّ) نابێ هەستکردن بە درۆزنی دابنێ، کەوابو: ئەگەر یەکێکی تەمەن بیست ساڵی، یەکێکی پانزە ساڵی بە منداڵیخۆی دابنێ، ئەوە درۆیەو دروست نابێ.

دووەم: (وَلاَالشَّرْعُ) نابێ شەرع بە درۆزنی دابنێ: (بِأَنْ يَكُونَ مَعْرُوفَ النَّسَبِ مِنْ غَيْرِهِ) وەك منداڵەكە ناسراو بێ: كە لە نەژادی كەسێكی‌ترە، هەروەك تازە ڕوونمان كردەوە، یان منداڵەكە لە زینا بوبێ؟ چونكە منداڵی لە زینا بیژی‌یەو دروست نیە بە نەژادی خۆیەوە ببیەستێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

سێیەم: (وَأَنْ يُصَدِّقَهُ الْمُسْتَلْحَقُ) دەبی نەژادبەستراوەكە باوەڕ بە دانهێنەرەكە بكا (إِنْ كانَ أَهْلاً لِلتَّصْدِيقِ) ئەگەر لەوانە بێ: كەڵكی باوەڕ پێكردنی هەبێ: وەك بالغو عاقڵ بێ، كەوابو: (فَإِنْ كانَ بالِغاً فَكَذَّبَهُ) ئەگەر نەژادبەستراوەكە بالغو عاقڵ بوو و دانهێنەرەكەی بەدرۆ خستەوە، ئەو كاتە: (لَمْ يَثْبُتْ إِلاَّ بِبَيِّنَةٍ) نەژادەكەی ئاشكرا نابێ، تەنها بە شاهید نەبێ، بەڵام (وَإِنِ اسْتَلْحَقَ صَغِيراً) ئەگەر نەژادی منداڵێكی نەبالغ، یان شێتێكی بە خۆیەوە بەست، ئەو كاتە: (ثَبَتَ) نەژادەكەی ئاشكرا دەبێ، كەوابو: (فَلَوْ بَلَغَ) ئەگەر منداڵەكە

وَكَذَّبَهُ لَمْ يَبْطُلْ فِالأَصَحِّ، وَيَصِحُّ أَنْ يَسْـ

فِالأَصَحِّ وَيَرِثُهُ، وَلَوْ اِسْتَلْحَقَ إِثْنانِ بالِغاً ثَـ

يَأْتِي فِي اللَّقِيطِ إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى، وَلَوْ قالَ لِوَلَدِ امَتِهِ هذا وَلَدِي ثبت نَسَبَه، وَلاَ يَثْبُتُ الإِسْتِيلاَدُ فِالأَظْهَر، وَكَذا لَوْ قالَ: وَلَدِي وَلَدَتْهُ فِمِلْكِي، فَإِنْ قالَ عَلِقَتْ بِهِ فِمِلْكِي ثَبَتَ الإِسْتِيلاَدُ، فَإِنْ كانَتْ فِراشاً لَهُ لَحِقَهُ بِالْفِراشِ مِنْ غَيْرِ اسْتِلْحاقٍ، وَإِنْ كانَتْ مُزَوَّجَةً فَالْوَلَدُ لِلزَّوْجِ وَاسْتِلْحاقُ السَّيِّدِ باطِلٌ،

بلۆغی بوو، یان شێتەكە چاك بۆوەو (وَكَذَّبَهُ) دانهێنەرەكەی بەدرۆ خستەوە (لَمْ يَبْطُلْ) نەژادەبەستراوەكە بەتاڵ نابێتەوە (فِی‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَيَصِحُّ أَنْ يَسْتَلْحِقَ مَيِّتاً صَغِيراً) دروستە نەژادی منداڵێكی نەبالغی مردوو بە خۆیەوە ببەستێ (وَكَذَا كَبِيرٌ) هەروەها دروستە نەژادی مردووێكی‌گەورەی بالغیش بەخۆیەوە ببەستێ (فِی‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، كەوابو: (وَيَرِثُهُ) دانهێنەرەكە میرات دەگرێ لە نەژادبەستراوە مردووەكە.

(وَلَوِ اسْتَلْحَقَ إِثْنانِ بالِغاً) ئەگەر دووكەس، یان زیاتر نەژادی یەكێكی بالغو عاقڵیان بە خۆیانەوە بەستو هەردووك گوتیان ئەمە كوڕی منە. ئەوە (ثَبَتَ لِمَنْ صَدَّقَهُ) نەژادەكەی بۆ ئەو كەسەیان ئاشكرا دەبێ: كە ئەو باوەڕی پێ دەكا.

(وَحُكْمُ الصَّغِيرِ يَأْتِي فِی‌اللَّقِيطِ) بڕیاری منداڵی‌نەبالغ كە دوو كەس بە نەژادی خۆیانەوە ببیەستن لە باسی منداڵی دۆزراوەدا دێ، إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى.

(وَلَوْ قالَ لِوَلَدِ أَمَتِهِ: هَذَا وَلَدِي) ئەگەر گوتیە منداڵی (جارية)كەی خۆی: ئەمە منداڵی منە (ثَبَتَ نَسَبُهُ) نەژادەكەی ئاشكرا دەبێ، بەڵام (وَلاَ يَثْبُتُ الإِسْتِيلاَدُ) دایكە منداڵیەكەی

(جارية)كە ئاشكرا نابێ (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (وَكَذَا) هەروەها دایكە منداڵیەكەی ئاشكرا نابێ (لَوْ قالَ: وَلَدِي وَلَدَتْهُ فِي مِلْكِي) ئەمە منداڵی منە لە ملكایەتی مندا لێی بوە، بەلام (فَإِنْ قالَ: عَلِقَتْ بِهِ فِي مِلْكِي) ئەگەر گوتی: لە ملكایەتی مندا زگی پێ گرتوە، ئەو كاتە (ثَبَتَ الإِسْتِيلاَدُ) (جارية)كە دەبێتە دایكە منداڵ.

(فَإِنْ كانَتْ فِراشاً لَهُ) جا ئەگەر (جاريە)كە سەرجێی گەورەكەی بێ، واتە: جیماعی لەگەڵ كردبو، ئەو كاتە (لَحِقَهُ بِالْفِراشِ مِنْ غَيْرِ اسْتِلْحاقٍ) نەژادی منداڵی (جارية)كە –بە هۆی سەرجێییەكە– بە گەورەكەیەوە دەبەسترێ، بێ ئەوەی گەورەكە بیبەستێ، بەلام (وَإِنْ كَانَتْ مُزَوَّجَةً) ئەگەر (جارية)كە لە یەكێكیتر مارە كرابو، ئەو كاتە (فَالوَلَدُ لِلزَّوْجِ) منداڵی (جارية)كە دەبێتە هی مێردەكەی، كەوابو: (وَاسْتِلْحاقُ السَّيِّدِ باطِلٌ) نەژادبەستانی گەورەكەی بەخۆیەوە بەتاڵەو دروست نابێ.

وَأَمّا إِذا أَلْحَقَ النَّسَبَ بِغَيْرِهِ كَهَذا أَخِي أَوْ عَمِّي فَيَثْبُتُ نَسَبُهُ مِنَ الْمُلْحَقِ بِهِ بِالشُّرُوطِ السَّابِقَةِ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُ الْمُلْحَقِ بِهِ مَيِّتاً، وَلاَ يُشْتَرَطُ أَنْ لاَ يَكُونَ نَفاهُ فِي الأَصَحِّ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُ الْمُقِرِّ وارِثاً حائِزاً، وَالأَصَحُّ أَنَّ الْمُسْتَلْحَقَ لاَ يَرِثُ وَلاَ يُشارِكُ الْمُقِرَّ فِي حِصَّتِهِ، وَأَنَّ الْبالِغَ مِنَ الْوَرَثَةِ لاَ يَنْفَرِدُ بِالإِقْرارِ،

ئینجا بزانە: تا ئێرە باس لەوە بوو: نەژادەكە بە خۆیەوە ببەستێ (وَأَمّا إِذا أَلْحَقَ النَّسَبَ بِغَيْرِهِ) بەلام ئەگەر نەژادەكە –جگە لە خۆی– بە خزمێكیتریەوە ببەستێ (كَ) وەك بلێ: (هَذا أَخِي) ئەمە برامە كوڕی باوكمە (أَوْ) یان بلێ: (عَمِّي) ئەمە مامەمە كوڕی باپیرمە، ئەو كاتە (فَيَثْبُتُ نَسَبُهُ مِنَ الْمُلْحَقِ بِهِ) نەژادەكەی لە پێوەبەستراوەكە ئاشكرا دەبێ: كە باوكو باپیرەیەتی (بِالشُّرُوطِ السَّابِقَةِ) بەو سێ مەرجانەیڕابردوو، هەم چوارەمیش: (وَيُشْتَرَطُ كَوْنُ الْمُلْحَقِ بِهِ مَيِّتاً) لێرەدا بە مەرج دادەندرێ: پێوەبەستراوەكە مردوو بێ، واتە: نەژاد بەستن بە زیندوویێكی جگە لە خۆی دروست نابێ، بەلام (وَلاَ يُشْتَرَطُ) لێرەدا بە مەرج داناندرێ: (أَنْ لاَ يَكُونَ نَفاهُ) پێوەبەستراوەكە لە ژیانیدا نەیگوتبێ: ئەمە منداڵی من نیە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها (وَيُشْتَرَطُ) لێرەدا بۆ دروستبوونی نەژادەكە بە مەرج دادەندرێ (كَوْنُ الْمُقِرِّ وارِثاً حائِزاً) دانهێنەرەكە میراتگرێكی وەها بێ: گشت میراتی مردووەكەی –بە شەرع– بدرێتێ، جیاوازی نیە: میراتگرە دانهێنەرەكە: یەك كەس بێ، یان زیاتر بێ، بۆ وێنە: ئەگەر یەكێك بمرێو تەنها كوڕێكی لە دوا بەجێ بمێنێ، ئینجا ئەم كوڕە دان بهێنێ: كە ئازاد برایەتی. ئەو كاتە نەژادی ئازاد ئاشكرا دەبێو لەگەڵ دانهێنەرەكە دەبنە برای یەكتریو میراتەكە لە نێوانیاندا بە نیوەیی دەبێ، كەوابو: ئەگەر میراتگرەكان كۆمەڵێك كوڕو كیژ بون، ئەو كاتە:

پێویسته گشتیان له سهر دانهێنانهکه ڕێك بکهون، ههروهك له زۆربهی سهرچاوهکاندا فهرموویانه.

بهڵام ئهگهر میراتگرهکان –به گشتی– له سهر دانهێنانهکه ڕێك نهکهوتن، بهڵکو ههندێکیان دانیان پێدا هێناو ههندێکیش دانیان پێدا نههێنا، ئهو کاته (وَالأَصَحُّ) فهرموودهی ڕاستتر: (أَنَّ الْمُسْتَلْحَقَ لاَ يَرِثُ) نهژادبهستراوهکه میرات ناگرێ، چونکه ئاشکرابوونی نهژادهکهی دروست نهبوه، ههم (وَلاَ يُشارِكُ الْمُقِرَّ فِي حِصَّتِهِ) ناشبێته هاوبهشی دانهێنهرهکه له بهشه میراتهکهیدا.

(وَ) ههر به فهرموودهی ڕاستتر (أَنَّ الْبالِغَ مِنَ الْوَرَثَةِ لاَ يَنْفَرِدُ بِالإِقْرارِ) ئهو میراتگرهی بلۆغی بووه، نابێ به تهنها دان بهێنێ به نهژادهکه، بهڵکو چاوهڕوانی ئهوانیتریش دهکرێ تا بلۆغیان دهبێ، ههم چاوهڕوان دهکرێ شێتهکهیان چاك ببێتهوه.

وَأَنَّهُ لَوْ أَقَرَّ أَحَدُ الْوارِثَيْنِ وَأَنْكَرَ الآخَرُ وَماتَ وَلَمْ يَرِثْهُ إِلاَّ الْمُقِرُّ ثَبَتَ النَّسَبُ، وَأَنَّهُ لَوْ أَقَرَّ ابْنٌ حائِزٌ بِأُخُوَّةِ مَجْهُولٍ فَأَنْكَرَ الْمَجْهُولُ نَسَبَ الْمُقِرِّ لَمْ يُؤَثِّرْ فِيهِ وَيَثْبُتُ أَيْضاً نَسَبُ الْمَجْهُولِ، وَأَنَّهُ إِذا كانَ الْوارِثُ الظّاهِرُ يَحْجُبُهُ الْمُسْتَلْحَقُ كَأَخٍ أَقَرَّ بِابْنٍ لِلْمَيِّتِ ثَبَتَ النَّسَبُ وَلاَ إِرْثَ.

(كِتابُ الْعارِيَةِ)

(وَ) ههر به فهرموودهی ڕاستتر: (أَنَّهُ لَوْ أَقَرَّ أَحَدُ الْوارِثَيْنِ) ئهگهر له دوو برا –که ههردووکیان میراتگر بون– یهکێکیان دانیهێنا به نهژادی برایهکی سێیهم (وَأَنْكَرَ الآخَرُ) ئهویتریش دانی پێدا نههێنا، ئهوه سێیهمهکه میرات ناگرێ، چونکه نهژادی به دروستی ئاشکرا نهبوه، بهڵام (وَ) ههر کاتێك (ماتَ) داننههێنهرهکه مرد (وَلَمْ يَرِثْهُ إِلاَّ الْمُقِرُّ) جگه له دانهێنهرهکهش کهسیتر میراتی له داننههێنهرهکه نهدهگرت، ئهو کاته (ثَبَتَ النَّسَبُ) به هۆی دانهێنانهکهیڕابردوو، نهژادهکه ئاشکرا دهبێو سێیهمهکهش میرات دهگرێ، چونکه دانهێنهرهکه– ئێستا– گشت میراتی دهدرێتێ.

(وَ) ههر به فهرموودهی ڕاستتر (أَنَّهُ لَوْ أَقَرَّ ابْنٌ حائِزٌ) ئهگهر کوڕێکی ناسراو–که ههموو میراتهکهی دهبرد– دانی هێنا (بِأُخُوَّةِ مَجْهُولٍ) به برایهتی نهناسراوێك (فَأَنْكَرَ الْمَجْهُولُ نَسَبَ الْمُقِرِّ) ئینجا نهناسراوهکهش دانی نههێنا به نهژادی دانهێنهرهکه، واته: نهناسراوهکه به کوڕهکهی گوت: من کوڕی مردووهکهم، تۆ کوڕی ئهو نی، ئهوه (لَمْ يُؤَثِّرْ فِيهِ) داننههێنانهکهیوی کار له نهژادی کوڕهکه ناکا، چونکه نهژادهکهی بهستراوه، کهوابو: (وَيَثْبُتُ أَيْضاً نَسَبُ الْمَجْهُولِ) به هۆی دانهێنانیناسراوهکه، نهژادی نهناسراوهکهش ئاشکرا دهبێ.

(وَ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ إِذا كانَ الْوارِثُ الظاهِرُ يَحْجُبُهُ الْمُسْتَلْحَقُ) هەر کاتێك میراتگرێکی ئاشکرا بە هۆی نەژادبەستراوەکە، بێبەش دەبو لە میراتی مردووەکەی: (كَأَخٍ أَقَرَّ بِإبْنٍ لِلْمَيِّتِ) وەك برای مردووێك دان بهێنێ بە نەژادی کوڕیك بۆ مردووەکە، ئەو کاتە (ثَبَتَ النَّسَبُ) نەژادیکوڕەکە ئاشکرا دەبێو دەبێتە کوڕی مردووەکە، بەلام (وَلاَ إِرْثَ) هیچ میراتەکەی نادرێتێ، چونکە ئەگەر میراتی بدرێتێ، برایەکە لە میراتگریەتی دەکەوێ، وە ئەگەر لە میراتگریەتی بکەوێ، دانهێنانەکەی هەڵدەوەشێتەوە.

﴿ كِتابُ الْعارِيَةِ: **پەرتوکی خواستن** ﴾

واتە: شتێك—بە خواستن— لە کەسێك وەربگرێ تاکو سودی لێوەربگرێ، ئینجا بۆ خاوەنەکەی بیگەڕێنێتەوە ﴿عَنْ أَنَسٍ ﷺ: كانَ فَزَعٌ بِالْمَدِينَةِ فَاسْتَعارَ النَّبِيُّ ﷺ فَرَساً مِنْ أَبِطَلْحَةَ فَرَكِبَهُ، فَلَمَّا رَجَعَ قالَ: مَا رَأَيْنا مِنْ شَيْءٍ﴾ رواه البخاري، ترسێك لە (مدينة)

شَرْطُ الْمُعِيرِ: صِحَّةُ تَبَرُّعِهِ، وَمِلْكُهُ الْمَنْفَعَةَ، فَيُعِيرُ مُسْتَأْجِرٌ لاَ مُسْتَعِيرٌ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلَهُ أَنْ يَسْتَنِيبَ مَنْ يَسْتَوْفِي الْمَنْفَعَةَ لَهُ،

ڕوویدا، جا پێغەمبەرﷺ ئەسپێکی لە (أبیطلحة) خواستو بەرەو ڕوداوەکە ڕۆیشت، جا کە گەڕاوە فەرمووی: هیچمان نەدیت.

ئینجا بزانە: شت بە خوازدان— لە خودیخۆیدا – سوننەتە، بەلام ئەگەر ببێتە هۆی دروستبوونی خواپەرستیەکی واجب، یان ڕزگارکردنی گیانێکیڕێزدار ئەو کاتە بەخوازدانەکە واجب دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَىالْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَتَعَاوَنُوا عَلَىالإِثْمِ وَالْعُدْوانِ﴾ یارمەتی یەکتری بدەن لە سەر چاکەو خواپەرستی، بەلام یارمەتی یەکتری مەدەن لە سەرگوناهو دوژمنکاری.

دیسان بزانە: مامڵەتیخواستن لەم چوار ڕوکنانە پێك دێ: (مُعِيرٌ)خوازدەر: کە خاوەن ماڵەکەیە. (مُسْتَعِيرٌ)ماڵخواز: کە ماڵەکە بە خواستن وەردەگرێ. (مُسْتَعَارٌ)خواستراوەکە: کە ماڵەکەیە، هەم پێی دەگوترێ: (مُعَارٌ) بەخوازدراو. (اَلصِّيغَة): گۆتەی مامڵەتەکە.

(شَرْطُ الْمُعِيرِ) مەرجی خوازدەرەکە، ئەمەیە: (صِحَّةُ تَبَرُّعِهِ) دروست بێ: ماڵی خۆی بە خۆڕایی بداتە یەکێکیتر، واتە: بالغو عاقڵ بێو قەدەغەی لە سەر نەبێو زۆرلێکراو نەبێ، کەواتە: ئەگەر منداڵو شێتو زۆرلێکراو و قەدەغەکراو شتێك بە خواستن بدەن، خواستنەکە دروست نابێو ماڵخوازەکەش دەبێتە زامینیو هەم کرێیەکەشی دەکەوێتە سەر، هەروەك (تحفة) لە (ألأنوار) گێڕاویەتیەوە.

ئینجا بزانە: پێویستە ماڵخوازەکەش ئەو مەرجانەیڕابردووی تێدا بێنە جێ، کەواتە: خواستنی منداڵو شێتو قەدەغەکراو و زۆرلێکراو دروست نابێ، بەلام نابنە زامینی ماڵەخواستراوەکە، بەو مەرجەی لە منداڵو شێتو قەدەغەکراو وەریاننەگرتبێ،

ئەگینا: ئەوانیش دەبنە زامینی ماڵەکە، هەروەك لە (حاشیةالعوض)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَ) هەم مەرجی خوازدەرەکە ئەمەیە: (مِلْكُهُ الْمَنْفَعَةَ) سودی ماڵە بەخوازدراوەکەش ملکیخۆی بێ، هەرچەند خودی ماڵەکەش ملکیخۆی نەبێ، کەوابو: (فَيُعِيرُ مُسْتَأْجِرٌ) دروستە: بەکرێگرێك ماڵە بەکرێگیراوەکە–بە خواستن– بداتە کەسێکیتر، چونکە خاوەنی سودەکەیە، کەوابو: وەسێت بۆکراو و وەقف بۆسەرکراویش بۆیان دروستە: وەسێت پێکراوەکەو وەقفکراوەکە بەخواستن بدەن.
بەڵام (لاَ مُسْتَعِيرٌ) دروست نیە: ماڵخوازێك ماڵەخواستراوەکە –بە خواستن– بداتە یەکێکیتر (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، چونکە خاوەنی سودەکە نیە، بەڵکو بۆی حەلاڵ کراوە: سود لە ماڵەکە وەربگرێ، کەوابو: (وَلَهُ) بۆ ماڵخوازەکە دروستە (أَنْ يَسْتَنِيبَ مَنْ يَسْتَوْفِي الْمَنْفَعَةَ لَهُ) یەکێك لە جێی خۆی دابنێ تاکو سودەکەی بۆ وەربگرێ:
وَالْمُسْتَعارِ: كَوْنُهُ مُنْتَفَعاً بِهِ مَعَ بَقاءِ عَيْنِهِ، وَتَجُوزُ إِعارَةُ جارِيَةٍ لِخِدْمَةِ امْرَأَةٍ أَوْ مَحْرَمٍ، وَيُكْرَهُ إِعارَةُ عَبْدٍ مُسْلِمٍ لِكافِرٍ، وَالأَصَحُّ اِشْتِراطُ لَفْظٍ: كَأَعَرْتُكَ أَوْ أَعِرْنِي، وَيَكْفِي لَفْظُ أَحَدِهِما مَعَ فِعْلِ الآخَرِ،

وەك وەکیلەکەی، یان ژنەکەی سواری ئۆتۆمبیلەکە بکا، یان گاجووتەکە بداتە دەست یەکێکیتر تاکو جووتی بۆ بکا.
(وَالْمُسْتَعارِ) مەرجی ماڵەخواستراوەکەش ئەمەیە: (كَوْنُهُ مُنْتَفَعاً بِهِ) لەوانە بێ: سودی لێوەربگیرێ (مَعَ بَقاءِ عَيْنِهِ) لەگەڵ ئەوەشدا خودی ماڵەکەش بمێنێتەوە، کەواتە: بە خوازدانی بەفر بۆ ساردکردنی ئاو، یان مۆم بۆ داگیرساندن، دروست نابێ، کەوابو: ڕێگای شەرعی ئەمەیە: بە فرۆشتن، یان بە بەخشین بیداتێ.
هەروەها ئەگەر بۆ میوە لێخواردن درەختێکی بداتێ، یان بۆ شیر لێخواردن، یان بێچوو لێبوون ئاژەڵێکی بداتێ، دەبێ میوەکەو شیرەکەو بێچووەکەی بۆ حەلاڵ بکاو درەختەکەیو ئاژەڵەکەشی بە خواستن بداتێ، تاکو بتوانێ ئەو بەرهەمانەیان لێوەدەست بێنێ، چونکە مەرجی خواستراوەکە ئەمەیە: بە هۆی سود لێوەرگرتن لەناو نەچێ، ئیتر دیاریکردنی خواستراوەکە مەرج نیە، کەواتە: دروستە بڵێ: هەر ئاژەڵێکی منت دەوێ بە خواستن بیبە. هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَتَجُوزُ إِعارَةُجارِيَةٍ) دروستە (جارية) بە خواستن بدا (لِخِدْمَةِامْرَأَةٍ أَوْ مَحْرَمٍ) بۆ خزمەتکردنی ئافرەت، یان پیاوێکی مەحرەم، چونکە مەترسی بێ شەرعیی لێناکرێ، بەڵام (وَيُكْرَهُ إِعارَةُ عَبْدٍمُسْلِمٍ لِكافِرٍ) ناپەسندە کۆیلەیەکی موسوڵمان بە خواستن بدرێتە کافرێك، چونکە سوکایەتی تێدایە.
کەواتە: حەرامە چەك بە خواستن بدرێتە ڕێگر، یان هەر شتێکیتر کە ببێتە

پاڵپشتی پیاوخراپان بۆ خراپەکەیان، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئاماژەیان بۆ کردووە، لە سەرەتای ئەم باسەدا بەڵگەمان هێناوە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (اشْتِراطُ لَفْظٍ) بۆ دروستبوونی خواستن مەرجە: بە زوبان، یان بە نووسین گوتەیەکی وەها هەبێ: کە ئیزندانی سود لێوەرگرتن بگەیەنێ (کـ) وەك بڵێ: (أَعَرْتُكَ) بە خواستن ئەم شتەم دایە تۆ. یان بڵێ: بۆم حەلاڵ کردی سودی لێوەربگری. ئینجا ماڵخوازەکەش شتەکە ببا (أَوْ) یان ماڵخوازەکە بڵێ: (أَعِرْنِي) ئەم شتەم بە خواستن بدێ. ئینجا خوازدەرەکەش بیداتێ، چونکە (وَيَكْفِي لَفْظُ أَحَدِهِما مَعَ فِعْلِ الآخَرِ) بۆ دروستبوونی سود لێوەرگرتن ئەوەندە بەسە: یەکێکیان گوتەکە بڵێ‌و ئەویتریش کردارەکە بکا، واتە: مەرج نیە: هەردووکیان گوتەکە بڵێن.

وَلَوْ قالَ أَعَرْتُكَهُ لِتَعْلِفَهُ أَوْ لِتُعِيرَنِي فَرَسَكَ فَهُوَ إِجارَةٌ فاسِدَةٌ تُوجِبُ أُجْرَةَالْمِثْلِ، وَمُؤْنَةُالرَّدِّ عَلَىالْمُسْتَعِيرِ، فَإِنْ تَلِفَتْ لاَ بِاسْتِعْمالٍ ضَمِنَها وَإِنْ لَمْ يُفَرِّطْ،

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر خوازدەرەکە گوتی: (أَعَرْتُكَهُ لِتَعْلِفَهُ) ئەسپەکەم بە خواستن دایە تۆ، تاکو ئالیکی بدەیتێ (أَوْ لِتُعِيرَنِي فَرَسَكَ) یان تاکو تۆش ئەسپەکەت بە خواستن بدەیتە من (فَهُوَ) ئەو مامڵەتە (إِجارَةٌ فاسِدَةٌ) بەکرێدانێکی دانەمەزراوی نادروستە، کەوابو: (تُوجِبُ أُجْرَةَالْمِثْلِ) کرێی هاووێنە لە سەر ماڵخوازەکە واجب دەکا بۆ خاوەنی ئەسپەکە، ئەگەر ماوەیەکی وەهای پێ بچێ: کرێی هەبێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەرکی بەخێوکردنی ماڵەخواستراوەکە لە سەر خاوەنەکەیەتی، واتە: لە سەر ماڵخوازەکە نیە، جا ئەگەر ماڵخوازەکە ئەرکی بەخێوکردنی دا، بەڵام ئیزنی قازیی وەرنەگرت‌و شاهیدیشی نەگرتن تاکو ئەرکەکە لە خاوەنەکەی وەربگرێتەوە، ئەو کاتە مافی وەرگرتنەوەی نیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(وَمُؤْنَةُالرَّدِّ) ئەرکی گەڕاندنەوەی ماڵەخواستراوەکە: بۆ خاوەنەکەی (عَلَىالْمُسْتَعِيرِ) لە سەر ماڵخوازەکەیە، پێغەمبەرﷺفەرموویەتی: ﴿عَلَىالْيَدِ مَا أَخَذَتْ حَتَّى تُؤَدِّيَهُ﴾ رواه اصحاب السنن بسند حسن، ئەو دەستەی شتێك وەردەگرێ، واجبە: بیپارێزێ تا دەیداتەوە خاوەنەکەی.

ئینجا بزانە: هەر کاتێك خاوەنەکە: داوای ماڵە خواستراوەکەی کرد، یان مرد، لە سەر ماڵخوازەکە واجبە: بە پەلە ماڵە خواستراوەکە بگەڕێنێتەوە، ئەگینا: دەبێتە زامن‌و کرێیەکەشی دەکەوێتە سەر، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

جا ئەگەر خاوەنەکەو ماڵخوازەکە لە سەر گەڕاندنەوەی ماڵەکە بووە کێشەیان: خاوەنەکە دەیگوت: نەتگەڕاندۆتەوە، ماڵخوازەکەش دەیگوت: گەڕاندومەتەوە—هیچ شاهیدیشی نەبو—

ئەوە باوەڕ بە خاوەنەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا، هەروەك لە (مغنی)و (اقناع)دا فەرموویەتی.

(فَإِنْ تَلِفَتْ) جا ئەگەر ماڵەخواستراوەکە فەوتا، یان عەیبێکی لێپەیدا بو (لاَ بِاسْتِعْمالٍ) فەوتانەکەش بە هۆی بەکارهێنانێکی ئیزندراو نەبو: وەك گورگ ئاژەڵەخواستراوەکە بخوا، یان ماڵەخواستراوەکە بدزرێ، یان بسوتێ، ئەوە (ضَمِنَها) ماڵخوازەکە دەبێتە زامینی‌و دەبی تۆڵەی بدا (وَإِنْ لَمْ يُفَرِّطْ) هەرچەند کەمتەرخەمیشی نەکردبێ ﴿عَنْ صَفْوانَ بِن أُمَيّةَ﷜: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اِسْتَعارَ مِنْهُ أَدْرُعاً يَوْمَ حُنَيْنٍ، فَقالَ: أَغَصْبٌ يامُحَمَّدُ؟ قَالَ: بَلْ عارِيَةٌ مَضْمُونَةٌ﴾ رواه ابوداود والنسائي باسناد جيد، پێغەمبەرﷺ چەند زرێیەکی لە (صفوان) خواست بۆ جەنگی (حنين)، جا (صفوان) گوتی: ئایا بە زەوتکردن

وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَضْمَنُ ما يَنْمَحِقُ أَوْ يَنْسَحِقُ بِاسْتِعْمالٍ، وَالثَّالِثُ يَضْمَنُ الْمُنْمَحِقَ، وَالْمُسْتَعِيرُ مِنَ الْمُسْتَأْجِرِ لاَ يَضْمَنُ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ تَلِفَتْ دابَّتُهُ فِي يَدِ وَكِيلٍ بَعَثَهُ فِي شُغْلِهِ أَوْ فِي يَدِ مَنْ سَلَّمَها إِلَيْهِ لِيَرُوضَها فَلاَ ضَمانَ، وَلَهَ الإِنْتِفاعُ بِحَسَبِ الإِذْنِ،

زرێیەکان دەبەی؟ پێغەمبەرﷺ فەرمووی: بەڵکو بە خواستنێکی‌زامینکراو وەریان دەگرم ئەگەر لەناو چون تۆڵەیان دەدەم.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بە هۆی بەکارهێنانێکی‌ئیزندراو ماڵەخواستراوەکە بفەوتێ، ئەو کاتە نابێتە زامین، هەروەك لە (شرح المنهج)دا فەرموویەتی، کەواتە: ئەگەر داس بە دروێنە بشکێ، یان گاجووت بە کێڵان بمرێ، یان قاچی بشکێ، ماڵخوازەکە نابێتە زامین، واتە: بەو مەرجەی لە ڕادە بەدەر بە کاری نەهێنابێ، ئەگینا: لەو حاڵەتەشدا دەبێتە زامین، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

جا ئەگەر هەردوولا بووە کێشەیان: ئایا خواستراوەکە بە هۆی بەکارهێنانێکی ئیزندراو فەوتاوە، یان نا؟ ئەوە باوەڕ بە ماڵخوازەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا، هەروەك–بە پێچەوانەی(تحفة)–لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ لاَ يَضْمَنُ ما يَنْمَحِقُ) ماڵخوازەکە نابێتە زامینی ئەو خواستراوەی بە هۆی بەکارهێنانێکی ئیزندراو گشتی لەناو بچێ: وەك جلوبەرگو ئەو جۆرە شتانە، هەم وەکو وڵاغەکە بە هۆی بارێکی‌عادەتی، یان سوارییێکی‌عادەتی لەناو بچێ (أَوْ يَنْسَحِقُ بِاسْتِعْمالٍ) یان بەهۆی بەکارهێنانێکی ئیزندراو عەیبدار ببێو کەم ببێتەوە: وەك وڵاغەکە پشتی بریندار ببێ، یان شەلە ببێ، یان کێردەکە بشکێ (وَالثَّالِثُ) بە فەرموودەی سێیەم (يَضْمَنُ الْمُنْمَحِقَ) دەبێتە زامینی ئەو خواستراوەی گشتی لەناو دەچێ.

(وَالْمُسْتَعِيرُ مِنَ الْمُسْتَأْجِرِ) ئەو کەسەی ماڵێکی خواستوە: لە بەکرێگرێك، یان لە وەسێت

بۆکراوێك، یان له وەقف بۆسەرکراوێك (لاَ يَضْمَنُ) ئـەویش نابێتـە زامـین (فِىالأَصَحِّ) لـە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە دەستی ئەوانەش جێگری خاوەن ماڵەکەیە.

(وَلَوْ تَلِفَتْ دابَّتُهُ) ئەگەر وولاغەکەی خۆی فەوتا: (فِى يَدِ وَكِيلٍ بَعَثَهُ فِى شُغْلِه) لە دەستی وەکیلێکیدا: کە بۆ کارێکیخۆی ناردویەتی (أَوْ فى يَدِ مَنْ سَلَّمَها إِلَيْهِ لِيَرُوضَها) یـان لـە دەستی کەسێکدا: کە وولاغەکەی تەسلیم کردبو تاکو مەشقی سواریی پێ بکا (فَلاَ ضَمانَ) وەکیلەکەو کەسەکە نابنە زامینی وولاغەکە، بەو مەرجەی کەمتەرخەمییان نەکردبێ.

(وَلَهَ الإِنْتِفاعُ) بۆ ماڵخوازەکە دروستە: سـود لـە خواسـتراوەکە وەربگـرێ (بِحَسَبِ الإِذْنِ) بەگـوێرەی ئیزندانەکە، کەواتە: ئەگـەر کـتێبێکی بە خـواسـتن وەرگـرتو دیتی هـەڵەیەکی تێدایـە، دروسـت نیـە: هەڵەکـە –بـە بـێئیزنی خاوەنەکـەی– چـاك بکاتـەوە، مەگـەر فَـإِنْ أَعـارَهُ لِزِراعَةِحِنْطَـةٍ زَرَعَهـا وَمِثْلَهـا إِنْ لَـمْ يَنْهَـهُ، أَوْ لِشَـعِيرٍ لَـمْ يَـزْرَعْ مـا فَوْقَـهُ كَحِنْطَـةٍ، وَلَـوْ أَطْلَـقَ الزِّراعَـةَ صَـحَّ –فِـى الأَصَـحِّ– وَيَـزْرَعُ مـا شـاءَ، وَإِذا اسْتَعارَ لِبِنـاءٍ أَو غِـراسٍ فَلَـهُ الـزَّرْعُ وَلاَعَكْـسَ، وَالصَّـحِيحُ أَنَّـهُ لاَيَغْـرِسُ مُسْـتَعِيرٌ لِبِناءٍ وَكَذا الْعَكْسُ، وَأَنَّهُ لاتَصِحُّ إِعارَةُ الأَرْضِ مُطْلَقَةً، بَلْ يُشْتَرَطُ تَعْيِينُ نَوْعِ الْمَنْفَعَةِ.

خواستراوەکە قورئان بێ، یان کتێبێکی وەقفکـراو بـێ، ئـەو کاتـە واجبـە: هەڵەکـە چـاك بکاتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوونی کردۆتەوە.

(فَإِنْ أَعارَهُ لِزِراعَةِ حِنْطَةٍ) جا ئەگەر زەویەکەی بە خواستن دایێ تاکو گەنمی تێدا بچێنێ، ئەوە (زَرَعَها وَمِثْلَها) گەنمو وێنەی گەنمیشی تێدا دەچێنێ (إِنْ لَمْ يَنْهَهُ) ئەگەر لە وێنەکـە قەدەغەی نەکردبێ، کەوابو: دروستە جۆی تێدا بچێنێ، بەڵام دروسـت نیـە برنجـی تـێدا بچێنێ؟ چونکە زیانی زیاترە (أَوْ لِشَعِيرٍ) یان بۆ داچاندنی جۆ دابوێ، ئەوە (لَمْ يَـزْرَعْ مـا فَوْقَهُ كَحِنْطَةٍ) دروست نیە: ئەو شتەی تێدا بچێنێ کە زیانی زیـاترە: وەکـو گـەنم، بـەڵام (وَلَوْ أَطْلَقَ الزِّراعَةَ) ئەگەر تەنها گوتی: بۆ کشتوکاڵ دامە تۆ، ئەوەش (صَحَّ) دروست دەبێ (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەوابو: (وَيَزْرَعُ ما شاءَ) هەرکشتوکاڵێکی حەز دەکا تێیدا دەچێنێ.

ئینجا بزانە: هەر کاتێك ماڵخوازەکە –بە پێچەوانەوە– شـتێکی ئیزننـەدراوی تـێدا چـاند، ئەوە بۆ خاوەنەکە دروستە: هەڵیبکەنێو هیچ تۆڵەشی نەداتێ، بەڵکو ئەگەر ماوەیەکیشی بە سەردا چوبێ، لە سـەر ماڵخوازەکـە واجبـە: کـرێی هاووێنەیشـی بـداتێ، هـەروەك لـە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَإِذا اسْتَعارَ لِبِناءٍ أَو غِراسٍ)هەر کاتێك زەویەکی بە خواستن وەرگرت بۆ خانوو تێدا کردن، یان بۆ درەخت تێدا چاندن، ئەوە (فَلَهُ الـزَّرْعُ) بـۆی دروسـتە: کشـتوکاڵی تـێدا بچێنێ،

چونکە زیانی کەمترە، بەلام (وَلاَ عَكْسَ) پێچەوانەکەی دروست نیە، واتە: ئەگەر بۆ کشتوکاڵ خواستبێتی، دروست نیە بۆ درەختو خانوو بە کاری بێنێ، چونکە زیانیان زۆرترە (وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست (أَنَّهُ لاَ يَغْرِسُ مُسْتَعِيرٌ لِبِنَاءٍ) ئەو ماڵخوازەی بۆ خانوو زەویەکەی خواستوە، بۆی دروست نیە: درەختی تێدا بچێنێ (وَكَذَا الْعَكْسُ) هەروەها پێچەوانەکەشی دروست نیە، واتە: ئەگەر بۆ درەخت خواستبێتی دروست نیە خانووی تێدا دروست بکا.

(وَأَنَّهُ لاَ تَصِحُّ إِعَارَةُ الأَرْضِ مُطْلَقَةً) هەر بە فەرموودەی ڕاست: دروست نیە: زەوی بە خواستن بدرێ بێ باسکردنی سودەکەی (بَلْ يُشْتَرَطُ تَعْيِينُ نَوْعِ الْمَنْفَعَةِ) بەڵکو بە مەرج دانراوە: جۆری سود لێوەرگرتنەکەی دیاری بکرێ، بەلام ئەگەر بڵێ: بە خواستن

(فَصْلٌ) لِكُلٍّ مِنْهُمَا رَدُّ الْعَارِيَةِ مَتَى شَاءَ إِلاَّ إِذا أَعَارَ لِدَفْنٍ فَلاَ يَرْجِعُ حَتَّى يَنْدَرِسَ أَثَرُ الْمَدْفُونِ وَإِذا أَعَارَ لِلْبِنَاءِ أَوِ الْغِرَاسِ وَلَمْ يَذْكُرْ مُدَّةً ثُمَّ رَجَعَ: إِنْ كانَ شَرَطَ الْقَلْعَ مَجَّاناً لَزِمَهُ،

دامە تۆ، تاکو سودی لێوەربگری بە بۆچوونی خۆت، یان چۆن بەخۆت حەز دەکەی. ئەوە دروست دەبێو چۆن حەز دەکا سودی لێوەردەگرێ.

ئینجا بزانە: هەر شتێك –وەکو زەوی– لە چەند ڕوویێکەوە سووی لێوەربگیرێ، وەك: وولاغ، ئەویش وەکو زەوی بڕیاری بۆ دەدرێ: لە گشت ئەو ڕوونکردنەوانەی ڕابردوودا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی هەڵوەشاندنەوەی خواستن ﴾

(لِكُلٍّ مِنْهُمَا) بۆ خوازدەرەکەو بۆ ماڵخوازەکە دروستە: هەر یەکەیان (رَدُّالْعارِيَةِ مَتَى شاءَ) پەشیمان ببێتەوەو ماڵە خواستراوەکە بگەڕێنێتەوە، هەر کاتێك حەز دەکا (إِلاَّ إِذا أَعارَ لِدَفْنٍ) تەنها ئەگەر زەویەکی بە خواستن دایێ بۆ ناشتنی مردوویێك، مردووەکەشی تێدا نێشترابو، ئەو کاتە (فَلاَ يَرْجِعُ) بۆ هیچ لایەکیان دروست نیە: پەشیمان ببێتەوە (حَتَّى يَنْدَرِسَ أَثَرُالْمَدْفُونِ) تا ئاسەواری مردووەکە دەبڕێو دەبێتە خۆڵ، ئەو کاتە دروستە پەشیمان ببێتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر لە خوازدەرەکەو لە ماڵخوازەکە –تەنها– یەکێکیان بمرێ، یان شێت ببێ، یان بێهۆش ببێ، یان قەدەغەی لە سەر دابندرێ، ئەوە یەکسەر خواستنەکە هەڵدەوەشێتەوە، کەوابو: واجبە: ماڵخوازەکە، یان میراتگرەکەی –بە پەلە– ماڵە خواستراوەکە بگەڕێننەوە، ئەگینا: دەبنە زامین.

جا بزانە: ئەگەر لە دوای پەشیمانبوونەوەی خوازدەرەکە، ماڵخوازەکە خواستراوەکەی

بەکار هێنا، ئەوە ئەگەر نەیزانیبێ پەشیمان بۆتەوە کرێی ناکەوێتە سەر، وە ئەگەر زانیبێتی دەیکەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر لە دوای مردنو شێتبوونو بێهۆشبوونی خوازدەرەکە بە کاری بێنێ، ئەو کاتە کرێی دەکەوێتە سەر، جا زانیبێتی، یان نەیزانیبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإذا أعارَ لِلْبِناءِ أوالْغِراسِ)هەر کاتێك زەویەکی بە خواستن دایێ بۆ خانوو تێداکردن، یان بۆ درەخت تێداچاندن (وَلَمْ يَذْكُرْ مُدَّةً) باسی هیچ ماوەیەکیشی نەکرد (ثُمَّ) ئینجا لە دوای خانوو کردنو درەخت چاندن (رَجَعَ) خوازدەرەکە پەشیمان بۆوە، ئەوە تەماشا دەکەین: (إِنْ كانَ شَرَطَ الْقَلْعَ مَجَّاناً) ئەگەر خوازدەرەکە بە مەرجی دانابێ:ماڵخوازەکە بە خۆڕایی= بە بێتۆڵە درەختەکەو خانووەکە هەڵکەنێو لایانببا، ئەوە (لَزِمَهُ) لە سەر

وَإِلاَّ فَإِنْ اِخْتارَ الْمُسْتَعِيرُ اَلْقَلْعَ قَلَعَ، وَلاَ يَلْزَمُهُ تَسْوِيَةُ الأَرْضِ فِالأَصَحِّ، قُلْتُ: الأَصَحُّ تَلْزَمُهُ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَإِنْ لَمْ يَخْتَر لَمْ يُقْلَعْ مَجَّاناً، بَلْ لِلْمُعِيرِ الْخِيارُ بَيْنَ أَنْ يُبْقِيَهُ بِأُجْرَةٍ أَوْ يَقْلَعَ وَيَضْمَنَ أَرْشَ النَّقْصِ، قِيلَ أَوْ يَتَمَلَّكَهُ بِقِيمَتِهِ، فَإِنْ لَمْ يَخْتَرْ لَمْ يُقْلَعْ مَجَّاناً إِنْ بَذَلَ الْمُسْتَعِيرُ الأُجْرَةَ وَكَذَا إِنْ لَمْ يَبْذُلْها فِالأَصَحِّ،

ماڵخوازەکە واجبە: هەڵیانبکەنێو لایان ببا، جا ئەگەر لاینەبردن، ئەو کاتە خوازدەرەکە بەخۆی لایاندەبا، جا ئەگەر پێویستی بە کرێکار هەبو، ئەو کاتە لە سەر حیسابی ماڵخوازەکە کرێیەکە دەدا، شاهیدیش دەگرێ تاکو بتوانێ لێی وەربگرێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا فەرموویانە.

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر هەڵکەندنو لابردنی بە مەرج دانەنابێ، ئەو کاتە: (فَإِنِ اخْتارَ الْمُسْتَعِيرُ الْقَلْعَ)ئەگەر ماڵخوازەکە–بەخۆی– هەڵکەندنو لابردنی هەڵبژارد، ئەوە (قَلَعَ) هەڵیدەکەنێو لایدەباو مافی تۆڵە وەرگرتنیشی نیە، هەم (وَلاَ يَلْزَمُهُ تَسْوِيَةُ الأرْضِ فِيالأصَحِّ) لە سەری واجب نیە زەویەکەش ڕێك بخاتەوە، بەڵام (قُلْتُ) ئیمامی(النواوي) دەفەرموێ: (الأصَحُّ تَلْزَمُهُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: لە سەری واجبە: زەویەکە ڕێك بخاتەوە (وَاللهُ أَعْلَمُ)، بەڵام لە سەری واجب نیە: کلێکیتری بۆ بێنێ ئەگەر کلەکەی خۆی بەشی نەکردەوە.

(وَإِنْ لَمْ يَخْتَر) جا ئەگەر ماڵخوازەکە هەڵکەندنی هەڵنەبژارد (لَمْ يُقْلَعْ مَجَّاناً) نابێ بە بێتۆڵە هەڵبکەندرێ، چونکە بە ڕێگایەکی شەرعی درەختو خانووەکە لە زەویەکەدا دانـدراون (بَلْ لِلْمُعِيرِ الْخِيارُ) بەڵکو–ئەو کاتە–خوازدەرەکە مافی هەڵبژاردنی یەکێك لەو سێ ڕێگایانەی هەیە:

یەکەم: (بَيْنَ أَنْ يُبْقِيَهُ بِأُجْرَةٍ) یان خانووەکەو درەختەکە بە کرێ لە زەویەکەیدا بهێڵێتەوە. دووەم: (أَوْ يَقْلَعَ وَيَضْمَنَ أَرْشَ النَّقْصِ) یان درەختو خانووەکە هەڵبکەنێو

تۆڵەی ناتەواویەکەشی بدا. سێیەم: (قِيلَ) لە فەرمودەیەکدا-کە بە ڕاستتر داندراوە- (أَوْ يَتَمَلَّكَهُ بِقِيمَتِهِ) یان درەختو خانووەکە لە ماڵخوازەکە دەکڕێ بە نرخی ڕۆژی کڕین، جا هەر کاتێك خوازدەرەکە یەکێکی لەو سێیانە هەڵبـژارد، لـە سـەر ماڵخوازەکـەش واجبـە: لەگەڵی ڕێك بکەوێ، ئەگینا: زۆری لێدەکرێ-بە بێتۆڵەوەرگرتن- درەختو خانووەکەی لابدا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(فَإِنْ لَمْ يَخْتَرْ) بەلام ئەگەر خوازدەرەکە هیچێکی لەو سێیانە هەڵنەبژارد، ئەو کاتەش (لَـمْ يُقْلَعْ مَجَّاناً) درەختو خانووەکە بە بێتۆڵە هەڵناکەندرێن (إِنْ بَذَلَ الْمُسْتَعِيرُ الأُجْرَةَ) ئەگەر ماڵخوازەکـە کرێیەکـە بـدا (وَكَـذَا إِنْ لَـمْ يَبْـذُلْها) هـەروەها ئەگـەر کرێیەکـەش نـەدا، هەڵناکەندرێن (فِي الأَصَحِّ) لە فەرمودەی ڕاستتردا.

ثُـمَّ قِيـلَ يَبِيـعُ الْحـاكِمُ الأَرْضَ وَمـا فِيهـا وَتُقْسَـمُ بَيْنَهُمـا، وَالأَصَـحُّ أَنَّـهُ يُعْـرِضُ عَنْهُمـا حَتَّى يَخْتـارا شَـيْئاً، وَلِلْمُعِيـرِ دُخُولُهـا وَالإِنْتِفـاعُ بِهـا، وَلاَ يَـدْخُلُها الْمُسْـتَعِيرُ بِغَيْـرِ إِذْنٍ لِلتَّفَرُّجِ، وَيَجُوزُ لِلسَّقْيِ وَالإِصْلاَحِ فِـالأَصَحِّ، وَلِكُلٍّ بَيْعُ مِلْكِهِ، وَقِيـلَ لَيْسَ لِلْمُسْتَعِيرِ بَيْعُهُ لِثالِثٍ، وَالْعارِيَةُ الْمُؤَقَّتَةُ كَالْمُطْلَقَةِ، وَفِـقَوْلٍ لَهُ الْقَلْعُ فِيها مَجَّاناً إِذا رَجَعَ،

(ثُمَّ قِيلَ يَبِيعُ الْحاكِمُ الأَرْضَ وَما فِيها) ئینجا لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: دادوەر زەوییەکەو درەختو خانووەکە وێکڕا دەفرۆشێو (وَتُقْسَمُ بَيْنَهُما) پارەکەش لە نێـوان خوازدەرەکـەو ماڵخوازەکەدا بەش دەکا.

بەلام (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُعْرِضُ عَنْهُما حَتَّى يَخْتارا شَيْئاً) دادوەر وازیان لێدێنێ تا-بەخۆیان- شتێك هەڵدەبژێرنو کێشەکە دەبڕێتەوە.

(وَ) لەو حاڵەتەی وازیان لێدێنێ (لِلْمُعِيرِ دُخُولُها وَالإِنْتِفاعُ بِهـا) بـۆ خوازدەرەکـە دروسـتە بچێتە ناو زەوییەکەیخۆیو سودی لێوەربگرێ.

بەلام (وَلاَ يَدْخُلُها الْمُسْتَعِيرُ بِغَيْرِ إِذْنٍ) نابێ ماڵخوازەکە بە بێئیزنی خوازدەرەکە بڕواتە ناو زەوییەکە (لِلتَّفَرُّجِ) بۆ غەم ڕەواندن، بەلام (وَيَجُوزُ لِلسَّقْيِ وَالإِصْـلاَحِ) دروسـتە بـۆ ئـاودانو چاککردنەوەو میوەڕنین بچێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَ) هەروەها (لِكُلٍّ بَيْعُ مِلْكِهِ) بۆ خوازدەرەکەو بۆ ماڵخوازەکە دروستە: هەر یەکـەیان مڵکـی خۆی بفرۆشێتە ئەویتر، یان بێگانەیەك (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (لَيْسَ لِلْمُسْـتَعِيرِ بَيْعُهُ لِثالِثٍ) بۆ ماڵخوازەکە دروست نیە: درەختو خانووەکەی بفرۆشێتە سێیەمێکی بێگانە.

ئینجا بزانە: دروستبوونی فرۆشتن لەو حاڵەتەدایە: کە زەوییەکە، یان درەختو خانووەکـە وەقف نەکرابن، چونکە فرۆشتنی وەقفکراو دروست نابێ.

کەوابو: ئەگەر خانووەکە کرابوە مزگەوت، ئەو کاتە: یان دەبی بە کرێ بهێڵدرێتەوە، یـان

بڕوخێندرێ‌و تۆڵەی ناتەواویی بدرێ، جا-ئەگەر بگونجێ- کەلوپەلەکەیشی بکرێتەوە مزگەوت، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)و حاشیەکانیاندا فەرموویانە.

(وَالْعارِيَةُالْمُؤَقَّتَةُ) ئەو خواستنەی ماوەیەکی بۆ داندراوە (كَالْمُطْلَقَةِ) وەك ئەو خواستنەیە کە ماوەی بۆ دانەندرابێ: لە گشت بڕیارەکانیڕابردوودا، واتە: جیاوازی نیەو یەکسانە: پێش تەواوبوونی ماوەکە، یان دوای تەواوبوونی ماوەکە پەشیمان ببێتەوە، لە هەردوو حاڵەتدا گشت ئەو بڕیارانەیڕابردووی تێدا دێنە جێ، چونکە ماوە دانان گفتێکە واجب نیە جێبەجێ بکرێ، بەڵام (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا (لَهُ الْقَلْعُ فيها مَجّاناً) لە خواستنی بە ماوەدا بۆ خوازدەرەکە دروستە: درەختو خانووەکە بە بێ‌تۆڵە هەڵبەکەنێ (إِذا رَجَعَ) هەر کاتێك لە دوای تەواوبوونی ماوەکە پەشیمان ببێتەوە.

وَإِذا أَعارَهُ لِزِراعَةٍ وَرَجَعَ قَبْلَ إِدْراكِ الزَّرْعِ فَالصَّحِيحُ أَنَّ عَلَيْهِ الإِبْقاءَ إِلَىالْحَصادِ، وَأَنَّ لَهُ الأُجْرَةَ، فَلَوْ عَيَّنَ مُدَّةً وَلَمْ يُدْرِكْ فِيها لِتَقْصِيرِهِ بِتَأْخِيرِالزِّرَاعَةِ قَلَعَ مَجّاناً، وَلَوْ حَمَلَ السَّيْلُ بَذْراً إِلَى أَرْضِهِ فَنَبَتَ فَهُوَ لِصاحِبِ الْبَذْرِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُجْبَرُ عَلَىقَلْعِهِ، وَلَوْ رَكِبَ دَابَّةً وَقالَ لِمالِكِها أَعَرْتَنِيها فَقالَ بَلْ آجَرْتُكَها، أَوْ اِخْتَلَفَ مالِكُ الأَرْضِ وَزارِعُها كَذَلِكَ

(وَإِذا أَعارَهُ لِزِراعَةٍ) هەر کاتێك زەویەکەی بە خواستن دایێ بۆ کشتوکاڵێك (وَرَجَعَ قَبْلَ إِدْراكِ الزَّرْعِ) ئینجا پێش پێگەیینی کشتوکاڵەکە پەشیمان بۆوە، ئەوە (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست: (أَنَّ عَلَيْهِ الإِبْقاءَ إِلَىالْحَصادِ) لە سەری واجبە: تا کاتی دروێنە بیهێڵێتەوە، بەڵام (وَأَنَّ لَهُ الأُجْرَةَ) بە فەرموودەی ڕاست-لە کاتی پەشیمانبوونەوەوە تا کاتی دروێنە- مافی کرێی هەیە.

(فَلَوْ عَيَّنَ مُدَّةً) جا ئەگەر ماوەیەکی بۆ کشتوکاڵەکە دیاری کرد (وَلَمْ يُدْرِكْ فِيها) لەو ماوەیەشدا کشتوکاڵەکە پێنەگەیشت (لِتَقْصِيرِهِ بِتَأْخِيرِ الزِّرَاعَةِ) چونکە ماڵخوازەکە کەمتەرخەمی کردبو بە هۆی دواخستنی چاندن، ئەو کاتە (قَلَعَ مَجّاناً) بە بێ‌تۆڵە کشتوکاڵەکە هەڵدەکەنێ.

(وَلَوْ حَمَلَ السَّيْلُ بَذْراً إِلَىأَرْضِهِ) ئەگەر لافاو تۆوی دانەوێڵەیەك، یان لقە درەختێك، یان دەنکی میوەیەکی هێنا ناو زەویەکەی (فَنَبَتَ) ئینجا لە ناو زەویەکەیدا دانەوێڵەکە، یان لقەکە، یان دەنکەکە ڕواو سەوز بو (فَهُوَ لِصاحِبِ الْبَذْرِ) ئەوە هەر هی خاوەنی تۆیەکەیە، لە سەر خاوەن زەویەکەش واجبە: ئاگاداری بکاتەوەو بیداتەوە (وَالأَصَحُّ) فەرموودەیڕاستتر (أَنَّهُ يُجْبَرُ عَلَى قَلْعِهِ) خاوەنەکە ناچار دەکرێ سەوزبووەکەی هەڵبکەنێ‌و لایببا.

هەروەها ئەگەر ڕەگەکانی درەختێك بێنە ناو زەویەکەی‌و لقیان لێ سەوز ببێ، ئەم

سەوزبووەش هەر هی خاوەنی درەختەکەیەو خاوەنەکەش ناچار دەکرێ لایانببا، جا ئەگەر خاوەنەکە سەوزبووەکەی لانەبرد، ئەو کاتە خاوەن زەویەکە بە خۆی لایدەبا، هەروەك ئەگەر بە هۆی لافاو-واتە: یان بە هۆیەکیتر- بەردو گڵی زەویەکەی سەرەوە هاتە ناو زەویەکەی خوارەوە، ئەو کاتەش خاوەنی خوارەوە بۆی دروستە: خاوەنی سەرەوە ناچار بکا: تاکو بەردو گڵەکەی لاببا، بەڵام ئەگەر خاوەنەکە وازی لە دانەویڵەکە، یان لە شتەکانیتر هێنا، یان بەگوێرەی عادەت بە زۆری واز لەو جۆرە شتانە دەهێندرا، ئەو کاتە دەبێتە هی خاوەن زەویەکە، هەروەك لە (تحفة)دا ئەم باسە ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَوْ رَكِبَ دَابَّةً) ئەگەر سواری وڵاغێك بوو و (وَقالَ لِمالِكِها أَعَرْتَنِيها) گوتیە خاوەنەکەی: وڵاغەکەت بە خواستن داومێ (فَقالَ: بَلْ آجَرْتُكَها) خاوەنەکەش گوتی: بەڵکو بە کرێ داومەتە تۆ (أَوِ اخْتَلَفَ مالِكُ الأَرْضِ وَزارِعُها كَذَلِكَ) یان خاوەن زەویەکەو داچێنەری

فَالْمُصَدَّقُ الْمالِكُ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَكَذا لَوْ قالَ: أَعَرْتَنِي وَقالَ بَلْ غَصَبْتَ مِنِّي،فَإِنْ تَلِفَتِ الْعَيْنُ فَقَدْ اِتَّفَقا عَلَى الضَّمانِ، لَكِنِ الأَصَحُّ أَنَّ الْعارِيَةَ تُضْمَنُ بِقِيمَةِ يَوْمِ التَّلَفِ، لاَ بِأَقْصَى الْقِيَمِ وَلاَ بِيَوْمِ الْقَبْضِ، فَإِنْ كانَ ما يَدَّعِيهِ الْمالِكُ أَكْثَرَ حَلَفَ لِلزِّيادَةِ.

(كِتابُ الْغَصْبِ)

هُوَ الْإِسْتِيلاَءُ عَلَى حَقِّ الْغَيْرِ عُدْواناً،

کشتوکاڵەکە ئەوها بووە کێشەیان، ئەوە (فَالْمُصَدَّقُ الْمالِكُ) لە هەردوو کێشەکەدا-ئەگەر شاهید نەبێ- بە سوێندخواردن باوەڕ بە خاوەن وڵاغو خاوەن زەویەکە دەکرێ (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستیمەزهەب. واتە: خاوەنەکە سوێند دەخوا: (بە خواستن نەمداوەتێ بەڵکو بە کرێ داومەتێ). ئینجا کە سوێندی خوارد مافی کرێی هاووێنەی هەیە.

(وَكَذَا) هەروەها-بە سوێندخواردن- باوەڕ بە خاوەنەکە دەکرێ (لَوْ قالَ: أَعَرْتَنِي) ئەگەر سوارەکە، یان داچێنەرەکە بڵێ: بە خواستن داومێ (وَقالَ بَلْ غَصَبْتَ مِنِّي) خاوەنەکەش بڵێ: بەڵکو لە منت زەوت کردوە. ئینجا کە سوێندی خوارد مافی کرێی هاووێنەی هەیە (فَإِنْ تَلِفَتِ الْعَيْنُ) جا ئەگەر-لەم مەسەلەیەدا- پێش گەڕاندنەوە ماڵەکە فەوتا، ئەوە (فَقَدْ اِتَّفَقا عَلَى الضَّمانِ) هەردوو لا یەکدەنگن لە سەر زامینی، چونکە ماڵی خواستراو و ماڵی زەوتکراو هەردووکیان تۆڵەیان بۆ داندراوە.

(لَكِنِ الأَصَحُّ) بەڵام بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ الْعارِيَةَ تُضْمَنُ بِقِيمَةِ يَوْمِ التَّلَفِ) ماڵی خواستراو بە گوێرەی نرخی ڕۆژی لەناوچوونی تۆڵەی بۆ دادەندرێ (لاَ بِأَقْصَىالْقِيَمِ) نەك بە گوێرەی نرخەهەرەزۆرەکەیی، هەم (وَلاَ بِيَوْمِ الْقَبْضِ) نەك بەگوێرەینرخی ڕۆژی وەرگرتنی (فَإِنْ كانَ مايَدَّعِيهِ الْمالِكُ أَكْثَرَ) جا ئەگەر ئەوەی خاوەنەکە-بە هۆی زەوتکردن- داوای

دەكرد زۆرتر بوو لە نرخی ڕۆژی لەناوچوون، ئەوكاتە (حَلَفَ لِلزِّيادَةِ) خاوەنەكە سوێند دەخوا: كە مافی ئەو زێدەییەی هەیە.

﴿ كِتابُ الْغَصْبِ: **پەرتوكی زەوتكردن=داگیركردن** ﴾

(هُوَ) پێناسەی زەوتكردن=داگیركردن لە شەرعدا: (الإِسْتِيلاَءُ عَلَى حَقِّ الْغَيْرِ عُدْواناً) دەست بەسەرداگرتنی مافیكەسێكیترە بە ناهەق.

كەوابو: ئەگەر داوای شتێك لە كەسێك بكا، ئەویش لە شەرمان، یان لە ترسان شتەكەی بداتێ، ئەوەش پێی دەگوترێ (غَصْبُ الْحَياءِ): زەوتكردنی شەرمنی، وەكو زەوتكردنی زۆرداری حەرامەو نابێتە ملكی زەوتكەرەكە.

هەروەها: هەر شتێكیش بە مامڵەتێكی نادروستو دانەمەزراو وەربگرێ، ئەویش پێناسەی (غصب)=زەوتكردن دەیگرێتەوەو بڕیاری زەوتكراوی لە سەر دەدرێ، هەروەك

فَلَوْ رَكِبَ دابَّةً أَوْ جَلَسَ عَلَى فِراشٍ فَغاصِبٌ وَإِنْ لَمْ يَنْقُلْ، وَلَوْ دَخَلَ دارَهُ وَأَزْعَجَهُ عَنْها أَوْ أَزْعَجَهُ وَقَهَرَهُ عَلَىالدَّارِ وَلَمْ يَدْخُلْ فَغاصِبٌ، وَفِالثَّانِيَةِ وَجْهٌ وَاهٍ، وَلَوْ سَكَنَ بَيْتاً وَمَنَعَ الْمالِكَ مِنْهُ دُونَ بَاقِالدَّارِ فَغاصِبٌ لِلْبَيْتِ فَقَطْ، وَلَوْ دَخَلَ بِقَصْدِ الإِسْتِيلاَءِ وَلَيْسَ الْمالِكُ فِيها فَغاصِبٌ، وَإِنْ كانَ وَلَمْ يُزْعِجْهُ

لە (بجیرمی)دا فەرموویەتیو لە ئاگاداریەكەیداهاتوو و لە(باسی ماوەی بەكرێدان)دا وێنەی بۆدێنین، إن شاء الله تعالى.

ئینجا بزانە: زەوتكردن لە گوناهە گەورەكانە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، خوایگەورە دەفەرموێ: ﴿وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ﴾ لە نێوان خۆتانداماڵییەكتری بە ناهەق مەخۆن.

هەم پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ دِماءَكُمْ وَأَمْوالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرامٌ﴾ رواه الشيخان، خوێنتانو ماڵتانو ئابڕووتان= ناموستان لە سەر یەكتری حەرامە.

(فَلَوْ رَكِبَ دابَّةً) جا ئەگەر–بێئیزن– سواری وولاغێكی، یان ئوتومبێلێكی كەسێكیتر بوو (أَوْ جَلَسَ عَلَى فِراشٍ) یان–بێئیزن– لە سەر ڕایەخی كەسێكیتر دانیشت (فَغاصِبٌ) ئەوە بە زەوتكەر دادەندرێ (وَإِنْ لَمْ يَنْقُلْ) هەرچەندە شتەكەشی نەگواستبێتەوە بۆ شوێنێكیتر، بەڵام ئەگەر مانگایەك وەگەڵ گاگەلیگاوانێك بكەوێ، ئەوە ئەگەر گاوانەكە لەگەڵ مانگایەكانی خۆی ئەو مانگایەش لێبخورێ، دەبێتە زامین، ئەگەر لیێی نەخورێ–واتە: بەخۆی بڕوا– نابێتە زامین، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ دَخَلَ دارَهُ) ئەگەر چووە ناو خانووی كەسێك (وَأَزْعَجَهُ عَنْها) خاوەنەكەی لە خانووەكە دەركردە دەرەوە (أَوْ أَزْعَجَهُ وَقَهَرَهُ عَلَىالدَّارِ) یان دەری كردە دەرەوەو قەدەغەشی كرد:

دەستكاری خانووەكەی بكا، بەڵام (وَلَمْ يَدْخُلْ) بە خۆی نەچووە ناو خانووەكە، ئەوە (فَغاصِبٌ) لە هەردوو مەسەلەدا بە زەوتكەر دادەندرێ (وَفِي الثَّانِيَةِ وَجْهٌ وَاهٍ) لە مەسەلەی دووەمدا فەرموودەیەكی زۆر بێهێز هەیە: كە نابێتە زەوتكەر.

(وَلَوْ سَكَنَ بَيْتاً) ئەگەر لە ژوورێكی خانووەكەدا نیشتەجێ بو، هەم (وَمَنَعَ الْمالِكَ مِنْهُ دُونَ بَاقِي الدَّارِ) خاوەنەكەشی -تەنها- لەو ژوورە قەدەغە كرد، نەك لە بەشەكانی‌تری خانووەكە، ئەو كاتە (فَغاصِبٌ لِلْبَيْتِ فَقَطْ) تەنها بە زەوتكەری ژوورەكە دادەندرێ، نەك بەشەكانی‌تری خانووەكە (وَلَوْ دَخَلَ بِقَصْدِ الإِسْتِيلاَءِ) ئەگەر بە مەبەستی دەست بەسەرداگرتن چووە ناو خانووەكە (وَلَيْسَ الْمالِكُ فيها) لەو حاڵەتەشدا: نە خاوەنەكەو نە جێنیشێكی خاوەنەكە لە ناو خانووەكەدا نەبو، ئەوەش (فَغاصِبٌ) بە زەوتكەر دادەندرێ (وَ) هەروەها (إِنْ كانَ وَلَمْ يُزْعِجْهُ) ئەگەر خاوەنەكە، یان جێگرێكی خاوەنەكە لە ناو خانووەكەدا بوو، بەڵام

فَغاصِبٌ لِنِصْفِ الدَّارِ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ ضَعِيفاً لاَ يُعَدُّ مُسْتَوْلِياً عَلَى صاحِبِ الدَّارِ، وَعَلَى الْغَاصِبِ الرَّدُّ، فَإِنْ تَلِفَ عِنْدَهُ ضَمِنَهُ،

دەری‌نەكردە دەرەوە، ئەو كاتەش (فَغاصِبٌ لِنِصْفِ الدَّارِ) زەوتكەری نیوەی خانووەكەیە، چونكە هەردوو لا -بە هەق‌و بە ناهەق- دەستیان بە سەردا گرتوە (إِلاَّ أَنْ يَكُونَ ضَعِيفاً لاَ يُعَدُّ مُسْتَوْلِياً عَلَى صاحِبِ الدَّارِ) مەگەر ئەوەی -بە ناهەق- چۆتە ناو خانووەكە بێ‌هێز بێ‌و دەسەڵاتی بەسەر خاوەن خانووەكەدا نەبێ، ئەو كاتە بە زەوتكەر دانانرێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر رێگەی نەدا خاوەنەكە كەلوپەلی خۆی لە خانووەكەی بباتە دەرەوە، ئەو كاتە بە زەوتكەری كەلوپەلەكەش دادەندرێ، هەرچەندە مەبەستیشی زەوتكردنی كەلوپەلەكە نەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە پێناسەی زەوتكردن‌و لەو مەسەلانەی‌رابردوو ئاشكرا دەبێ: هەر كەسێك بە كرێ لە دوكانی، یان لە خانووی كەسێكدا نیشتەجێ ببێ‌و ماوەی بەكرێدانەكەش تەواو ببێ، یان مامڵەتی بەكرێدانەكە دانەمەزراو بێ: وەك خاوەنەكە بە ئەندازەی كرێیەكە رازی نەبێ، ئەوە لە سەری واجبە: یەكسەر لە دوكان‌و لە خانووەكە بڕواتە دەرەوە، یان خاوەنەكەی رازی بكا، ئەگینا: بە زەوتكەر دادەندرێ‌و تا لە دوكان‌و خانووەكەشدا بێ، لە گشت كاتێكی‌دا لە سەر گوناهی زەوتكردن بەردەوام دەبێ، جگە لەوەش لە (المجموع)دا فەرموویەتی: نوێژكردن لە شوێنی زەوتكراودا حەرامە. هەروەك لە باسی نوێژبڕەكاندا روونمان كردەوە.

(وَعَلَى الْغَاصِبِ الرَّدُّ) لە سەر زەوتكەرەكە واجبە: خودی‌زەوتكراوەكە -بە پەلە-

بگەڕێنێتـەوە بـۆ خاوەنەکـەی، هەرچـەندە ئەرکیگەڕاندنەوەشـی زۆر بـێ، واتـە: ئـەرکی گەڕاندنەوەی زەوتکراوەکە لە سەر زەوتکەرەکەیە، هەروەك لە (فصل)یداهاتوودا ڕوونـی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعالَى. پێغەمبـەر ﷺدەفـەرموێ: ﴿عَلَىالْيَدِ مَا أَخَذَتْ حَتَّى تُؤَدِّيَهُ﴾ رواه أحمد وصححه الحاكم، ئەو دەستەی شتێکی وەرگرتوە، واجبە: بیپارێزێ تا دەیداتەوە.

ئینجا بزانە: ئەگەر زەوتکەرەکە شتە زەوتکراوەکەی لە بەر دەستی خاوەنەکەی دانا، یان لە خانووی خاوەنەکەی داناو خاوەنەکەش–لە هەردوو حاڵەتدا– زانی ئەوە ماڵی خۆیەتیو هیچ شتێکیش ڕێگەی وەرگرتنی ماڵەکەی لێنـەدەکرد، ئـەوە زەوتکەرەکـە ئـازاد دەبـێ، هەروەها ئەگەر شتەزەوتکراوەکە بداتەوە دەست بەکرێگری شتەکە، یان دەست ئەمینداری شتەکە، ئەو کاتەش ئازاد دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(فَإِنْ تَلِفَ عِنْدَهُ) جا ئەگەر زەوتکراوەکە– هەمووی، یان بەشێکی– لـە لای زەوتکەرەکـە بە خـۆی فەوتا، یان فـەوتێندرا، ئەوە (ضَمِنَهُ) زەوتکەرەکە دەبێتە زامینی فـەوتاوەکەو

وَلَـوْ أَتْلَـفَ مـالاً فِـي يَـدِ مالِكِـهِ ضَـمِنَهُ، وَلَـوْ فَـتَحَ رَأْسَ زِقٍّ مَطْـرُوحٍ عَلَـىالأَرْضِ فَخَـرَجَ مَافِيـهِ بِـالْفَتْحِ، أَوْ مَنْصُـوبٍ فَسَـقَطَ بِـالْفَتْحِ وَخَـرَجَ مافِيـهِ ضَـمِنَ، وَإِنْ سَـقَطَ بِعـارِضِ رِيـحٍ لَـمْ يَضْـمَنْ، وَلَـوْ فَـتَحَ قَفَصـاً عَـنْ طـائِرٍ وَهَيَّجَـهُ فَطـارَ ضَـمِنَهُ، وَإِنِ اقْتَصَرَ عَلَىالْفَتْحِ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ إِذَا طَارَ فِالْحالِ ضَمِنَ، وَإِنْ وَقَفَ ثُمَّ طَارَ فَلاَ،

تۆڵەی دەکەوێتە سەر–بە (اجماع)ی زانایانیئیسلام– بەو جۆرەی لە (فصـل)یداهاتوودا ڕوونی دەکەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعالَى.

(وَلَوْ أَتْلَفَ مالاً فَي يَدِ مالكه) ئەگەر ماڵێکی لـە دەسـتی خاوەنەکەیدا فەوتانـد (ضَـمِنَهُ) دەبێتە زامینی، واتە: تۆڵەی ماڵەکەی دەکەوێتە سەر (وَ) هەروەها (لَوْ فَتَحَ رَأْسَ زِقٍّ مَطْرُوحٍ عَلَىالأَرْضِ) ئەگەر سەرقەپاغ، یان زاربێنی مەشکێکی درێژکراو لە سەر زەویـی کـردەوە (فَخَرَجَ ما فيهِ بِالْفَتْحِ) بە هۆی کردنەوەکە ئەوەی لە ناو مەشکەکەدا بوو، هاتە دەرەوە (أَوْ مَنْصُوبٍ) یان مەشکەکە بە پێوە داندرابو (فَسَقَطَ بِالْفَتْحِ) بـە هـۆی کردنـەوەی زاربێنەکـە کەوتە سەر زەویو (وَخَرَجَ ما فيـه) ئـەوەی تێیـدابو، هاتـە دەرەوە (ضَـمِنَ) لـە هـەردوو حاڵەتدا دەبێتە زامین، بەڵام (وَإِنْ سَقَطَ بِعارِضِ رِيحٍ) ئەگەر بـە هـۆی هـاتنی بـا، یـان بـە هۆیەکیتر مەشکەکە کەوت (لَمْ يَضْمَنْ) نابێتە زامین.

(وَلَوْ فَتَحَ قَفَصاً عَنْ طـائِرٍ) ئەگـەر قەفەسـێکی لـە باڵندەیـەك کـردەوەو (وَهَيَّجَـهُ فَطـارَ) باڵندەکەشی وەجولە خستو هەڵفڕی، یان کتك خواردی (ضَمِنَهُ) دەبێتە زامین، بەڵام (وَإِنِ اقْتَصَرَ عَلَىالْفَتْحِ) ئەگەر تەنها قەفەسەکەی کردەوە، ئەوە (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ إِذَا طَارَ فِيالْحالِ) ئەگەر هەر ئەو دەم باڵندەکە هەڵفڕی (ضَـمِنَ) دەبێتـە زامـین (وَإِنْ

وَقَفَ ثُمَّ طَارَ) ئەگەر ماوەیەك وەستا، ئینجا فڕی (فَلاَ) نابێتە زامینی.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: ئەگەر كەسێك ڕاگری كەشتییەك-واتە: یان ئوتومبێلێك- بكاتەوەو بە هۆی كردنەوەكەی زیانێكی بگاتێ، دەبێتە زامینی، هەروەها ئەگەر پەتی وولاغێك بكاتەوە، یان دەرگەی تەویلەكەی بكاتەوەو بە هۆی كردنەوەكەی شتێكی بە سەر بێ، دەبێتە زامینیو ئەگەر شتێكیشی لە تەنیشت بێو یەكسەر بیخوا، ئەوە دەبێتە زامینی شتەكەش، هەروەك لە (تحفة)دا ڕوون كراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر یەكێك دوو زمانی بكاو ناوی كەسێك بداتە ستەمكارێك، ستەمكارەكەش -بە هۆی دووزمانیەكەی وی- شتێك بە ناهەق لە كەسەكە بستێنێ، ئەوە ئەگەر ستەمكارەكە بە ماڵ سەندن ناسراوبو، دووزمانیەكەش بە ناهەق بوو، ئەو كاتە كەسەكە بۆی دروستە تۆڵەی ماڵەستێندراوەكەی لە دووزمانەكە وەرگرێتەوە، هەروەك لە (بغيةالمسترشدين)دا-بە پێچەوانەی (تحفة)و (نهاية)- ڕوون كراوەتەوە.

منهاج- بەرگی سێیەم-16

وَالأَيْـدِي الْمُتَرَتِّبَـةُ عَلَـى يَـدِ الْغَاصِـبِ أَيْـدِي ضَ
ثُـمَّ إِنْ عَلِـمَ فَكَغاصِـبٍ مِـنْ غَاصِـبٍ فَيَسْـتَقِ
وَكَذَا إِنْ جَهِلَ وَكَانَتْ يَدُهُ فِيأَصْلِها يَدَ ضَمَانٍ كَالْعارِيَةِ، وَإِنْ كَانَتْ يَدَ أَمانَةٍ كَوَدِيعَةٍ

ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا ئەگەر كرێكارێك-بە فەرمانی كاربەدەستێك ناوی كۆمەڵەخەڵكێك بنووسێو ناوەكانیش بداتە یارمەتیدەرەكانی كاربەدەستەكە، ئەوانیش بە ناهەق پارە لە ناونووسراوەكان بستێنن، ئەوە كاربەدەستەكەو یارمەتیدەرەكانیو ناونووسەكە-هەر سێكیان- ستەمەكەیان لە سەر دەنووسرێ لە دونیاو قیامەت، هەروەك لە (الدّرالمُنْتَقى)دا فەرموویەتی.

(وَالأَيْدِي الْمُتَرَتِّبَةُ عَلَى يَدِ الْغَاصِبِ) ئەو دەستانەی زەوتكراوەكە لە دەستی زەوتكەرەكە وەردەگرن، گشتیان (أَيْدِي ضَمَانٍ) دەستی زامینینو ئەوانیش-وەكو زەوتكەرەكە- بە زەوتكەر دادەندرێن (وَإِنْ جَهِلَ صاحِبُهاالْغَصْبَ) هەرچەندە خاوەن دەستەكانیش نەیانزانیبێ شتەكە زەوتكراوە.

(ثُمَّ إِنْ عَلِمَ) ئینجا ئەگەر خاوەن دەستیدووەم زانیبی شتەكە زەوتكراوە، ئەوە (فَكَغاصِبٍ مِنْ غَاصِبٍ) دووەمەكە وەك زەوتكەرێك لە زەوتكەرێك وایە، واتە: هەرچی لە زەوتكەرەكە داوا بكرێ لەویش داوا دەكرێ، كەوابو: (فَيَسْتَقِرُّ عَلَيْهِ ضَمَانُ مَا تَلِفَ عِنْدَهُ) لە سەر خاوەن دەستیدووەم جێگیر دەبێ زامینیی ئەو زەوتكراوەی لە لای وی فەوتاوە، واتە: ئەگەر زەوتكەرەكە تۆڵەی زەوتكراوەكەی لێوەرگیرا، مافی هەیە ئەویش ئەندازەی تۆڵە وەرگیراوەكە لە خاوەن دەستیدووەم وەربگرێتەوە، بەڵام خاوەن دەستیدووەم مافی نیە هیچ لە زەوتكەرەكە وەربگرێ.

جا ئەگەر هەردوو لا بووە کێشەیان: زەوتکەرەکە گوتی: پـێم گـوتی شـتەکە زەوتکـراوە. دووەمەکەش گوتی: پێت نەگوتم. ئەوە بە سوێندخواردن باوەڕ بە زەوتکەرەکـە دەکـرێ، بەڵام ئەگەر بڵێ: کەسێکیتر پێی گوتی: شتەکە زەوتکراوە. ئەو کاتە باوەڕ بە دووەمەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا، هەروەك لە (بجیرمی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَكَذَا إِنْ جَهِلَ) هەروەها ئەگـەر خـاوەن دەسـتیدووەم نەشـیزانیبێ شـتەکە زەوتکـراوە، زامینیەی هەر لە سەر جێگیر دەبێ (وَ) لەو حاڵەتەی نەزانیندا (كَانَتْ يَـدُهُ فِـي أَصْـلِها يَـدَ ضَـمَانٍ) دەسـتیدووەمەکە دەسـتی زامینـی بـوو: (كَالْعارِيَـةِ) وەك خواسـتن، واتـە: شـتە زەوتکراوەکە–لە زەوتکەر– بخوازێ، یان لێی بکڕێ، یان بە قەرز، یان بە بەخشین لێـی وەربگرێ، لەو مەسەلانەشدا تۆڵەی هەر لە سەر دووەمەکەیە.

بەڵام (وَإِنْ كَانَتْ يَدَأَمانَةٍ) ئەگەر خاوەن دەستیدووەم نەیزانیبو زەوتکـراوەو بـە دەسـتی ئەمینداری زەوتکراوەکەی لێوەرگرت: (كَوَدِيعَةٍ) وەك بە سپاردن لێی وەربگرێ، ئەو کاتە فَـالْقَرارُ عَلَـى الْغَاصِـبِ، وَمَتَـى أَتْلَـفَ الآخِـذُ مِـنَ الْغَاصِـبِ مُسْـتَقِلاًّ بِـهِ فَـالْقَرارُ عَلَيْــهِ مُطْلَقــاً، وَإِنْ حَمَلَــهُ الْغَاصِــبُ عَلَيْــهِ بِــأَنْ قَــدَّمَ لَــهُ طَعَامــاً مَغْصُــوباً ضِيافَةً فَأَكَلَهُ فَكَذَا فِالأَظْهَر، وَعَلَى هَذَا لَوْ قَدَّمَهُ لِمالِكِهِ فَأَكَلَهُ بَرِئَ الْغَاصِبُ.

(فَالْقَرارُ عَلَى الْغَاصِبِ) تۆڵەی زەوتکراوەکە لە سەر زەوتکەرەکـە جـێگیر دەبـێ، کەواتـە: ئەگـەر خـاوەن دەسـتیدووەم تۆڵـەی زەوتکراوەکـە بـدا، مـافی هەیـە بگەڕێتـەوە سـەر زەوتکەرەکەو ئەندازەی تۆڵەکەی لێوەربگرێتەوە، بەڵام زەوتکەرەکـە مـافی نیـە هـیچ لـە دووەمەکە وەربگرێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر یەکێك زۆری لە یەکێکیتر کرد: تاکو شتێك زەوت بکا، یان لە ناوی ببا، لەو دوو حاڵەتەشدا زامینیەکە لە سەر زۆردارەکە جێگیر دەبێو واجبە: ئەو تۆڵەی شتەکە بدا، هەروەك لە (الشبراملسی)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر یەکێك ماڵێکی ناسراوێکیخۆی لە دڕندەیەك، یان لە زەوتکەرێك، یان لە دزێك وەربگرێتەوە، تاکو بیداتەوە خاوەنەکەی، بـەڵام پـێش ئـەوەی بیداتـەوە، شـتەکە فەوتا، یان گوم بـو، ئـەوە نابێتـە زامـین، هـەروەك (القاضـي) فەرموویـەتی. بـەڵام ئەگـەر خاوەنەکەی نەدەناسی، یان کەمتەرخەمیی کـرد، یـان مەبەسـتی دانـەوە نـەبو، ئـەو کاتـە دەبێتە زامین، ئینجا ئیمامی(السُّبْكي) ئەو فەرموودەیەی بەهێز کردوە: کە بەو مەرجە نابێتە زامین ئەگەر ماڵەکە مەترسی فەوتانی لێبکرێو نەشتواندرێ داوایتۆڵەی لە زەوتکەرەکـەی بکرێ، هەروەك لە(تحفة)و(الشروانی)دا لە سەرەتای ئەم باسەدا ڕوون کراوەتەوە.

ئینجا بزانە: تا ئێستا باسی ئەوە بوو: زەوتکراوەکە بە خۆی بفەوتێ، بەڵام (وَمَتَى أَتْلَـفَ الآخِـذُ مِـنَ الْغَاصِـبِ مُسْـتَقِلاًّ بِـهِ) هـەر کاتێك ئـەو دەسـتە دووەمـەی زەوتکراوەکـەی لـە

زەوتكەرێك وەرگرتوە، سەربەخۆ زەوتكراوەكەی فەوتاند، ئەو كاتە (فَالْقَرارُ عَلَيْهِ) تۆڵەی زەوتكراوەكە لە سەر دەستەوەرگرەكە جێگیر دەبێو واجبە: ئەو تۆڵەی بژمێرێ (مُطْلَقاً) جا دەستەوەرگرەكە دەستی زامینی بێ، یان دەستی ئەمینداری بێ.

(وَإِنْ حَمَلَهُ الْغَاصِبُ عَلَيْهِ) بەڵام ئەگەر سەربەخۆ زەوتكراوەكەی نەفەوتاند، بەڵكو زەوتكەرەكە هانیدا لە سەر فەوتاندنی (بِأَنْ قَدَّمَ لَهُ طَعَاماً مَغْصُوباً ضِيافَةً فَأَكَلَهُ) وەك خواردەمەنیەكی زەوتكراوی بە میوانداری دابیتێ، ئینجا خواردی (فَكَذَا) تۆڵەی خواردەمەنیەكە هەر لە سەر میوانەبخۆرەكە جێگیر دەبێو واجبە: تۆڵەی بدا (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

(وَعَلَى هَذَا) لە سەر فەرموودەی بەهێزتر (لَوْ قَدَّمَهُ لِمالِكِهِ) ئەگەر زەوتكەرەكە خواردەمەنیەزەوتكراوەكەی دایە خاوەنەكەی (فَأَكَلَهُ) خاوەنەكەش خواردیو نەشیدەزانی خواردەمەنیەكەی خۆیەتی، ئەو كاتە (بَرِئَ الْغَاصِبُ) زەوتكەرەكە ئازاد دەبێ، چونكە خاوەنەكە بە خۆیماڵیخۆی فەوتاندوە.

(فَصْلٌ) تُضْمَنُ نَفْسُ الرَّقِيقِ بِقِيمَتِهِ تَلِفَ أَوْ أُتْلِفَ تَحْتَ يَدٍ عادِيَةٍ، وَأَبْعاضُهُ الَّتِي لاَ يَتَقَدَّرُ أَرْشُها مِنَ الْحُرِّ بِما نَقَصَ مِنْ قِيمَتِهِ، وَكَذَا الْمُقَدَّرَةُ إِنْ تَلِفَتْ، وَإِنْ أُتْلِفَتْ فَكَذَا فِالْقَدِيمِ، وَعَلَىالْجَدِيدِ تَتَقَدَّرُ مِنَ الرَّقِيقِ، وَالْقِيمَةُ فِيهِ كالدِّيَةِ فِالْحُرِّ، فَفِي يَدِهِ نِصْفُ قِيمَتِهِ، وَسائِرُالْحَيَوانِ بِالْقِيمَةِ، وَغَيْرُهُ مِثْلِيٌّ وَمُتَقَوِّمٌ، وَالأَصَحُّ أَنَّ الْمِثْلِيَّ ما حَصَرَهُ كَيْلٌ أَوْ وَزْنٌ وَجازَ السَّلَمُ فِيهِ: كَماءٍ وَتُرابٍ وَنُحاسٍ

﴿ فَصْلٌ: لە باسی تۆڵەی زەوتكراو و فەوتاوەكانیتر ﴾

(تُضْمَنُ نَفْسُ الرَّقِيقِ) زامینی دادەندرێ بۆ گیانی كۆیلە (بِقِيمَتِهِ) بە نرخەكەیخۆی، واتە: تۆڵەی بۆ دادەندرێ بە ئەندازەی نرخەكەی خۆی: كەم بێ، یان زۆر بێ، جا (تَلِفَ) بە خۆی بفەوتێ (أَوْ أُتْلِفَ) یان بفەوتێندرێ (تَحْتَ يَدٍعادِيَةٍ) فەوتانەكەشی لە ژێر دەستێكی زامیندا بێ: وەك دەستی زەوتكەرو ماڵخوازو مامڵەتكەر (وَأَبْعاضُهُ الَّتِي لاَ يَتَقَدَّرُ أَرْشُها مِنَ الْحُرِّ) ئەو بەشانەی كۆیلە: كە لە مرۆڤی ئازاد ئەندازەی تۆڵەی بۆ دانەندراوە، ئەوانیش تۆڵەیان بۆ دادەندرێ (بِما نَقَصَ مِنْ قِيمَتِهِ) بە گوێرەی كەمكردنەوەی لە نرخی كۆیلەكە (وَكَذَا الْمُقَدَّرَةُ إِنْ تَلِفَتْ) هەروەها ئەوانەی ئەندازەی تۆڵەشیان بۆ داندراوە، هەر بە گوێرەی كەمكردنەوە تۆڵەیان بۆ دادەندرێ، ئەگەر بە خۆیان بفەوتێن.

(وَ) هەروەها (إِنْ أُتْلِفَتْ) ئەگەر بشفەوتێندرێن (فَكَذَا فِيالْقَدِيمِ) هەروەك فەوتاوەكان تۆڵەیان بۆ دادەندرێ لە فەرموودەی كۆندا، بەڵام (وَعَلَىالْجَدِيدِ) لەسەر فەرموودەی نوێ (تَتَقَدَّرُ مِنَ الرَّقِيقِ) لە كۆیلەش ئەندازە بۆ تۆڵەكەی دادەندرێ، كەوابو: (وَالقِيمَةُ فِيهِ) نرخی بەشە فەوتێندراوەكە لە كۆیلەكەدا (كالدِّيَةِ فِيالْحُرِّ) وەكو خوێنی بەشە فەوتاوەكەی مرۆڤی ئازادە، كەواتە: (فَفِي يَدِهِ) لە دەستی كۆیلەكەدا ئەگەر لێی كراوە (نِصْفُ قِيمَتِهِ)

نیوەی نرخی کۆیلەکە واجب دەبێ، هەروەك لە مرۆڤی ئازاددا نیوەی خوێنی واجب دەبێ.
(وَسائِرُ الْحَيَوانِ) گشت گیانلەبەرێکیتریش -جگە لە ئادەمیزاد- تۆڵەی بۆ دادەندرێ (بِالْقِيمَةِ) بە ئەندازەی نرخیخۆی، جا بە خۆی -لە ژێر دەستە زامینەکەدا- بفەوتێ، یان بفەوتێندرێ، هەروەهاش بەشەکانیگیانلەبەرەکەش تۆڵەیان بۆ دادەندرێ: بەگوێرەی کەمکردنەوەیان لە نرخی گیانلەبەرەکە.
(وَغَيْرُهُ) ملكوماڵیتریش -جگە لە گیانلەبەر- دوو بەشە: (مِثْلِيٌّ) هاوێنەییەو (وَمُتَقَوِّمٌ) نرخ بۆ داندراوە:
ئینجا (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ الْمِثْلِيَّ) مەبەست بە ماڵی هاوێنەیی (ما حَصَرَهُ كَيْلٌ أَوْ وَزْنٌ وَجازَ السَّلَمُ فِيهِ) ئەوەیە: بە پێوان، یان بە کێشان ئەندازەکەی بزاندرێو سەلەمیشی تێدا دروست بێ: (كَماءٍ) وەك ئاوی ساردو (وَتُرابٍ) گڵو (وَنُحاسٍ) مسو
وَتِبْرٍ وَمِسْكٍ وَكافُورٍ وَقُطْنٍ وَعِنَبٍ وَدَقِيقٍ، لاَ غالِيَةٍ وَمَعْجُونٍ، فَيُضْمَنُ الْمِثْلِيُّ بِمِثْلِهِ تَلِفَ أَوْ أُتْلِفَ، فَإِنْ تَعَذَّرَ فَالْقِيمَةُ، وَالأَصَحُّ أَنَّ الْمُعْتَبَرَ أَقْصَى قِيَمِهِ مِنْ وَقْتِ الْغَصْبِ إِلَى تَعَذُّرِالْمِثْلِ، وَلَوْ نَقَلَ الْمَغْصُوبَ الْمِثْلِيَّ إِلَى بَلَدٍآخَرَ فَلِلْمالِكِ أَنْ يُكَلِّفَهُ رَدَّهُ وَأَنْ يُطالِبَهُ بِالْقِيمَةِ فِي الْحالِ

(وَتِبْرٍ) زێڕی پاككراوەو (وَ) هەروەها (مِسْكٍ وكافُورٍ) کە بۆنیان خۆشەو (وَقُطْنٍ) لۆکەو (وَعِنَبٍ) ترێو گشت میوەیتریش (وَدَقِيقٍ) ئارد (لاَغالِيَةٍ وَمَعْجُونٍ) نەك ئەو بۆنانەی لە زۆر شت تێکەڵکراون، یان گەنم وجۆی تێکەڵکراو.
هەروەها ئەو شتانەی بە ژماردن، یان بە پێوانی گەز ئەندازەیان بزاندرێ: وەك ئاژەڵو جلوبەرگ، ئەوانیش هاوێنەیی نین، بەڵکو نرخ بۆ داندراون، واتە: دەقرسێندرێن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
ئینجا بزانە: (فَيُضْمَنُ الْمِثْلِيُّ بِمِثْلِهِ) شتی هاوێنەیی تۆڵەی بۆ دادەندرێ: بە وێنەکەی خۆی، جیاوازی نیە: (تَلِفَ) شتەکە بە خۆی بفەوتێ لە لای زەوتکەرەکە (أَوْ أُتْلِفَ) یان بفەوتێندرێ (فَإِنْ تَعَذَّرَ) جا ئەگەر وێنەکەی دەست نەکەوت، ئەو کاتە (فَالْقِيمَةُ) نرخی شتەکە واجب دەبێ لە تۆڵەی بدا.
(وَالأَصَحُّ) فەرموودەیڕاستتر (أَنَّ الْمُعْتَبَرَ) ئەو نرخەی بۆ تۆڵەی زەوتکراوەکە ڕەچاو دەکرێ (أَقْصَى قِيَمِهِ) نرخە هەرە بەرزەکەیەتی (مِنْ وَقْتِ الْغَصْبِ إِلَىتَعَذُّرِالْمِثْلِ) لە کاتی زەوتکردنیەوە تا کاتی دەستنەکەوتنی وێنەکەی، واتە: ئەگەر لە ڕۆژی زەوتکردنیدا نرخی سەدو پەنجا دینار بوو، لە ڕۆژی فەوتانیشیدا سەدو بیست دینار بوو، لە ڕۆژی دەستنەکەوتنی وێنەکەشیدا سەد دینار بوو، ئەوە سەدو پەنجا دینارەکە واجب دەبێ لە

تۆڵەی بدا، ئینجا بزانە: ئەگەر هەر لە سەرەتاوە هەردوو لا ڕازی بىن نرخی شتەکە وەربگیرێ، ئەوە دروستە، هەرچەند وێنەکەشی دەست بکەوێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ نَقَلَ الْمَغْصُوبَ الْمِثْلِيَّ إِلَىبَلَدٍآخَرَ) ئەگەر-زەوتکەرەکە- زەوتکراوەکەی گواستبۆوە بۆ شارێکیتر، ئەو کاتە (فَلِلْمالِكِ أَنْ يُكَلِّفَهُ رَدَّهُ) بۆ خاوەنەکەی دروستە: داوا لە زەوتکەرەکە بکا: زەوتکراوەکە لە سەر ئەرکیخۆی بگەڕێنێتەوە شوێنی خۆی، هەم (وَأَنْ يُطالِبَهُ بِالْقِيمَةِ فِى الْحالِ) بۆی دروستە: هەر ئەو دەم-پێش گەڕاندنەوەی- داوای نرخی زەوتکراوەکەی لێبکا، واتە: بەرزترینی نرخەکەی لە ڕۆژی زەوتکردنیەوە تا کاتی داوالێکردنی.

ئینجا بزانە: ئەم تۆڵە وەرگرتنە بۆ (اَلْحَيْلُولَة)یە، واتە: ئەگەر نرخەکەی لێوەرگرت، ئەو نرخە-وەکو ماڵێکیقەرزکراو- دەبێتە مڵکی خاوەنیزەوتکراوەکەو بۆ خۆی

فَإِذا رَدَّهُ رَدَّها، فَإِنْ تَلِفَ فِى الْبَلَدِ الْمَنْقُولِ إِلَيْهِ طالَبَهُ بِالْمِثْلِ فِى أَيِّ الْبَلَدَيْنِ شاءَ، فَإِنْ فُقِدَالْمِثْلُ غَرَّمَهُ قِيمَةَ أَكْثَرِالْبَلَدَيْنِ قِيمَةً، وَلَوْ ظَفِرَ بِالْغَاصِبِ فِى غَيْرِ بَلَدِ التَّلَفِ فَالصَّحِيحُ أَنَّهُ إِنْ كانَ لاَ مُؤْنَةَ لِنَقْلِهِ كَالنَّقْدِ فَلَهُ مُطالَبَتُهُ بِالْمِثْلِ وَإِلاَّ فَلاَ مُطالَبَةَ بِالْمِثْلِ بَلْ يُغَرِّمُهُ قِيمَةَ بَلَدِالتَّلَفِ، وَأَمَّاالْمُتَقَوِّمُ فَيُضْمَنُ بِأَقْصَىقِيَمِهِ مِنَ الْغَصْبِ إِلَى التَّلَفِ،

دەستکاریی دەکاو گشت سودێکی لێدەبینێ، بەڵام (فَإِذا رَدَّهُ) هەر کاتێك زەوتکەرەکە زەوتکراوەکەی بۆ گەڕاندەوە (رَدَّها) ئەویش ئەو نرخەی-کە لە تۆڵە- لێی وەرگرتبو، بۆی دەگەڕێنێتەوە، جا ئەگەر نرخەکە نەمابو، ئەو کاتە شتێکیتری-بە ئەندازەی ئەو نرخەی- بۆ دەگەڕێنێتەوە.

(فَإِنْ تَلِفَ فَى الْبَلَدِ الْمَنْقُولِ إِلَيْهِ) جا ئەگەر زەوتکراوەکە لەو شارەدا فەوتابو: کە بۆ ئەوێ گواسترابۆوەو خاوەنەکەش لەوێ زەوتکەرەکەی گرت، ئەو کاتە (طالَبَهُ بِالْمِثْلِ) خاوەنەکە داوای وێنەی زەوتکراوەکەی لە زەوتکەرەکە دەکا (فِى أَيِّ الْبَلَدَيْنِ شاءَ) لە هەر شارێکدا حەز دەکا لەو دوو شارانە (فَإِنْ فُقِدَالْمِثْلُ) جا ئەگەر وێنەکەیشی نەبو، ئەو کاتە (غَرَّمَهُ قِيمَةَ أَكْثَرِ الْبَلَدَيْنِ قِيمَةً) خاوەنەکە نرخە زۆرترەکەی زەوتکراوەکە-تۆڵە- لە زەوتکەرەکە وەردەگرێ، جا زۆرترەکە: هی شاریخۆی بێ، یان هی شارەکەی بۆگواستراوە بێ: کە زەوتکراوەکەی تێدافەوتاوە.

بەڵام (وَلَوْ ظَفِرَ بِالْغَاصِبِ فِى غَيْرِ بَلَدِالتَّلَفِ) ئەگەر خاوەنەکە زەوتکەرەکەی گرت لە شارێکیتردا-جگە لە شاری لێفەوتانەکە- ئەوە (فَالصَّحِيحُ) فەرموودەی ڕاست: (أَنَّهُ إِنْ كانَ لاَ مُؤْنَةَ لِنَقْلِهِ) ئەگەر وێنەی فەوتاوەکە ئەرکی گواستنەوەی نەدەویا (كَالنَّقْدِ) وەکو پارەو پول، یان خاوەنەکە ئەرکی گواستنەوەی دەدا، ئەو کاتە (فَلَهُ مُطالَبَتُهُ بِالْمِثْلِ) بۆ

خاوەنەکەی دروستە: داوای وێنەی فەوتاوەکەی لە زەوتکەرەکە بکا.
(وَإِلاَّ) بەلاّم ئەگەر ئەرکی گواستنەوەی دەویاو خاوەنەکەش ئەرکەکەی نەدەدا، یان ڕێگایەکە بە ترس بوو، ئەو کاتە (فَلاَ مُطالَبَةَ بِالْمِثْلِ) نابێ داوای وێنەی فەوتاوەکە لە زەوتکەرەکە بکا (بَلْ يُغَرِّمُهُ قِيمَةَ بَلَدِالتَّلَفِ) بەلّکو خاوەنەکە نرخی ئەو شارەی تێیدا فەوتاوە– تۆڵە– لە زەوتکەرەکە وەردەگرێ، بەلاّم لێرەدا تۆڵە وەرگرتنەکە بۆ (اَلْفَيْصُولَةِ)یە، واتە: بە یەکجاری تۆڵە وەرگیراوەکە دەبێتە ملّکی خاوەنەکەو کێشەکە دەبڕێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(وَأَمَّاالْمُتَقَوِّمُ) ئینجا زەوتکراوی نرخ بۆداندراو: وەکو ئاژەلّو جلوبەرگ (فَيُضْمَنُ بِأَقْصَى قِيَمِهِ) تۆڵەی بۆ دادەندرێ بە بەرزترین نرخەکانی (مِنَ الْغَصْبِ إِلَى التَّلَفِ) لە ڕۆژی زەوتکردنیەوە تا ڕۆژی فەوتانی، واتە: ئەگەر لە ڕۆژی زەوتکردنی نرخی سەد دینار بوو،
وَفِي الإِتْلاَفِ بِلاَغَصْبٍ بِقِيمَةِ يَوْمِ التَّلَفِ، فَإِنْ جَنَى وَتَلِفَ بِسِرَايَةٍ فَالْوَاجِبُ الأَقْصَى أَيْضاً، وَلاَتُضْمَنُ الْخَمْرُ وَلاَتُرَاقُ عَلَى ذِمِّيٍّ إِلاَّ أَنْ يُظْهِرَ شُرْبَهَا أَوْ بَيْعَها، وَتُرَدُّ عَلَيْهِ إِنْ بَقِيَتِ الْعَيْنُ

ئینجا بووە سەدو بیست دینار، ئینجا لە ڕۆژی فەوتانی بووە هەشتا دینار، ئەوە سەدو بیست دینارەکە لە تۆڵەی دەدرێ.
بەلاّم (وَفِي الإِتْلاَفِ بِلاَ غَصْبٍ) لەو فەوتاندنەی بە بێ‌زەوتکردنە، دەبێتە زامین (بِقِيمَةِ يَوْمِ التَّلَفِ) بە نرخی ڕۆژی فەوتانیو بەگوێرەی نرخی شوێنی لێ‌فەوتاندنی، کەواتە: فەوتاندنی ئاوی سارد لە هاوینو لە شوێنێکی گەرمیاندا، تۆڵەی زۆرترە لە فەوتاندنی ئاو لە کوێستان، یان لە زستاندا (فَإِنْ جَنَى) جا ئەگەر دەستدرێژیی کردە سەر شتێکی نرخ بۆ داندراو: وەك ئاژەلّێك بریندار بکا، ئینجا (وَتَلِفَ بِسِرَايَةٍ) بە پێداڕۆیشتنی دەستدرێژیەکە ئاژەلّەکە مرد، ئەوە (فَالْوَاجِبُ الأَقْصَى) لەم مەسەلەیەشدا بەرزترین نرخ لە تۆڵە واجب دەبێ (أَيْضاً) وەك مەسەلەی‌زەوتکردن.

﴿ تێکدانی شتە ناشەرعیەکان ﴾

(وَلاَ تُضْمَنُ الْخَمْرُ) شەرابو هەر شتێکی‌تری مرۆڤ سەرخۆش بکا زامینیی بۆ دانەندراوە، واتە: ئەگەر بفەوتێندرێ تۆڵەی نیە، جیاوازی نیە شەرابەکە: هی موسولّمان بێ، یان هی کافر بێ، جا ئەگەر نەگونجا شەرابەکە برژێندرێ؟ چونکە ماوەیەکی‌زۆری دەویا، یان فاسقەکان ڕێگەیان نەدەدا، ئەو کاتە دروستە: شوشەکەی‌شەرابیش بشکێنێ، بەلّکو کاربەدەست بۆی دروستە: شوشەو گشت کیسەیەکی‌تریش کە ئەو سەرخۆشکەرانەی تێدایە، بیانشکێنێو لە ناویان ببا، تاکو خەلّك تەمبێ ببێ، هەروەك لە زۆریەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: بە بەلّگەی حەدیسەکەی ﴿عَنْ أَبِطَلْحَةَ ﷺ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِهْتَرِقِ الْخَمْرَ

وَاكْسِرِالدِّنانَ﴾ حديث صحيح رواه الترمذي، شەڕابەكە برژێنەو كوپەكانی شەڕابەكەش بشكێنە.

(وَلاَ تُراقُ عَلَىذِمِّيٍّ) پەیمان لەئەستۆ شەڕابی لێنارژێندرێ، جا جولەكە بێ، یان گاور، یان مەگوش (إلاَّ أَنْ يُظْهِرَ شُرْبَهاَ) مەگەر بە ئاشكرایی لە ناو موسوڵماناندا شەڕابەكە بخواتەوە (أَوْ بَيْعَها) یان بە ئاشكرایی لە ناو موسوڵماناندا بیفرۆشێ، ئەو كاتە شەڕابەكەی لێ دەرژێندرێ، چونكە ئەو ئاشكراكردنە سوكایەتیئیسلامی تێدایە.

كەوابو: بەرازو زوڕناو مۆسیقاش–ئەگەر ئاشكرا بكەن– هەمان بڕیاری شەڕابی بۆ دەدرێ، بەڵام ئەگەر پەیمان لە ئەستۆكان–سەربەخۆ– لە دێیەكدا نیشتەجێ بن، ئەو كاتە وازیان لێدەهێندرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَ) هەر كاتێك پەیمان لەئەستۆ شەڕابەكەی ئاشكرا نەكردبو (تُرَدُّ عَلَيْهِ) ئەگەر لێیستێندرابو، واجبە: بیدرێتەوە (إنْ بَقِيَتِ الْعَيْنُ) ئەگەر خودی شەڕابەكەی خۆی مابێ، وَكَذَا الْمُحْتَرَمَةُ إذَا غُصِبَتْ مِنْ مُسْلِمٍ، وَالأَصْنامُ وَآلاَتُ الْمَلاَهِى لاَ يَجِبُ فِى إبْطالِها شَيْءٌ، وَالأَصَحُّ أَنَّها لاَ تُكْسَرُ الْكَسْرَ الْفَاحِشَ، بَلْ تُفْصَلُ لِتَعُودَ كَما قَبْلَ التَّأْلِيفِ، فَإِنْ عَجَزَ الْمُنْكِرُ عَنْ رِعايَةِ هَذَا الْحَدِّ لِمَنْعِ صاحِبِ الْمُنْكَرِ أَبْطَلَهُ كَيْفَ تَيَسَّرَ، وَتُضْمَنُ مَنْفَعَةُ الدَّارِ وَالْعَبْدِ وَنَحْوِهِما بِالتَّفْوِيتِ وَالْفَواتِ فِى يَدٍ عادِيَةٍ،

بەڵام ئەگەر خودی شەڕابەكەی خۆی فەوتابو، دروست نیە تۆڵەی بدرێتێ، هەروەك لە (شرح المنهج)دا فەرموویەتیو تازەش ڕابرا.

(وَكَذَا الْمُحْتَرَمَةُ) هەروەهاش شەڕابی ڕێزدار، واجبە: بدرێتەوە خاوەنەكەی (إذَا غُصِبَتْ مِنْ مُسْلِمٍ) هەر كاتێك لە موسوڵمانێك زەوت كرابێ، (شەڕابی ڕێزدار ئەمەیە: بە مەبەستی كردنە سركە گوشرابێو بە بێدەستكاریش بوبێتە شەڕاب). كەواتە: شەڕابە بێڕێزەكەی گشت موسوڵمانێك واجبە: بڕژێندرێو تۆڵەشی نادرێتێ، هەروەك ڕابرا.

(وَالأَصْنامُ) بتو سەنەمەكان، واتە: هەر شتێكی بپەرسترێو، هەم (صَلیب) كە دروشمێكیگاورەكانی(صليبي)=خاچ پەرستەكانەو، هەم (وَآلاَتُ الْمَلاَهى) كەلوپەلی گەمەو ڕابواردنی حەڕام: وەك زوڕناو مۆسیقاو تاوڵەو دۆمینەو...هتد (لاَ يَجِبُ فِى إِبْطالِها شَيْءٌ) لە تێكدانیاندا هیچ تۆڵەیەك واجب نابێ، بەڵام (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أنَّها لاَ تُكْسَرُ الْكَسْرَ الْفَاحِشَ) ئەوانەیڕابردوو بە شێوەیەكی وەها ناشكێندرێن: كە هیچ كەڵكیان نەمێنێ (بَلْ تُفْصَلُ لِتَعُودَ كَما قَبْلَ التَّأْلِيفِ) بەڵكو لێك دەكرێنەوەو پارچە پارچە دەكرێن: تاكو وەك پێش پێكەوەنانیان لێ بێنەوە.

(فَإِنْ عَجَزَ الْمُنْكِرُ عَنْ رِعايَةِ هَذَاالْحَدِّ) جا ئەگەر ڕێگریخراپەكە نەیتوانی ئەو سنورەیڕابردوو ڕەچاو بكا (لِمَنْعِ صاحِبِ الْمُنْكَرِ) چونكە خاوەنیخراپەكە، یان كاربەدەستەكان ڕێگەیان

لێدەگرت—وەك سەردەمیئێستا— ئەو كاتە (أَبْطَلَهُ كَيْفَ تَيَسَّرَ) چۆن بۆی بكرێ وەها تێكی دەدا، هەرچەند لەو سنوورەیڕابردووش زیاتر بێ: وەكو سوتاندن.
ئینجا بزانە: لەو تێكدانەیڕابردوودا جیاوازی پیاو و ئافرەت نیە، هەم بۆ كاربەدەستەكان دروستە: بتو سەنەمو گشت بێشەرعیەكانیتریش لە ڕەگو ڕیشەوە تێك بدەن، هەروەك لە (مغنی)و (الشبراملسی)دا فەرموویانە، واتە: بە بەڵگەی سوتاندنی (مَسْجِدالضِّرار)و سوتاندنی گوێلكەپەرستراوەكەی (بَنیإسْرائيل)، ئینجا لە (كتاب الجهاد)دا ئەم باسە درێژتر ڕوون دەكەینەوە، إن شاءَ اللّٰهُ تَعالَى.
(وَتُضْمَنُ مَنْفَعَةُالدَّارِ وَالْعَبْدِ وَنَحْوِهِما) سودی خانوو و كۆیلەو شتی وەك ئەوانیش: وەكو ئاژەڵو ئۆتومبێل، زامینیی بۆ داندراوە، واتە: تۆڵەی سودی ئەو جۆرە شتانەش واجبە: بدرێ، ئینجا (بِالتَّفْوِيتِ) سودەكە بە هۆی بەكارهێنان فەوتێندرابێ: وەك لە خانووەكەدا دانیشتبێ، یان سواری ئۆتومبێلەكە بووبێ (وَالْفَوات فی يَدٍ عادِيَةٍ) یان لە دەستێكی
وَلاَ تُضْمَنُ مَنْفَعَةُالْبُضْعِ إِلاَّ بِتَفْوِيتٍ، وَكَذَا مَنْفَعَةُ بَدَنِ الْحُرِّ فِالأَصَحِّ، وَإِذَا نَقَصَ الْمَغْصُوبُ بِغَيْرِ إِسْتِعْمالٍ وَجَبَ الأَرْشُ مَعَ الأُجْرَةِ، وَكَذَا لَوْ نَقَصَ بِهِ بِأَنْ بَلِيَ الثَّوْبُ فِي الأَصَحِّ.
(فَصْلٌ) إِدَّعَى تَلَفَهُ وَأَنْكَرَ الْمالِكُ صُدِّقَ الْغَاصِبُ بِيَمِينِهِ

دوژمنكاریدا سودەكە—بەخۆی— فەوتا بێ: وەك زەوتكەرەكە خانووەكەی كلیل دابێو هیچ سودێكی لێوەرنەگرتبێ، واتە: لە هەردوو حاڵەتدا واجبە: كرێی هاووێنە—لە تۆڵەی سودی شتەزەوتكراوەكە— بداتە خاوەنەكەی.
(وَلاَ تُضْمَنُ مَنْفَعَةُ الْبُضْعِ إِلاَّ بِتَفْوِيتٍ) سودی ئەندامی مێیینەیی(جارية) زامینیی بۆ داناندرێ، تەنها بە فەوتاندنی نەبێ، واتە: ئەگەر جیماعی لەگەڵ (جارية)زەوتكراوەكە كرد، واجبە: مارەیی هاووێنەی لە تۆڵە بدا.
(وَكَذَا مَنْفَعَةُ بَدَنِ الْحُرِّ) هەروەهاش سودی لاشەی مرۆڤی ئازاد، تەنها بە هۆی فەوتاندن تۆڵەی بۆ داندراوە: وەك بە زۆرلێكردن كارێكی پێبكا، واجبە: كرێیەكەی بداتێ (فی الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، كەواتە: ئەگەر سودەكانی—بەخۆ— بفەوتێن: وەك لە شوێنێكدا بەندی بكاو ڕێگەی نەدا هیچ كارێك بكا، ئەو كاتە زۆردارەكە نابێتە زامنو تۆڵەی سودەكانی لە سەر نیە.
هەروەها سودەكانی مزگەوتو خوێندنگاو شوێنە گشتیەكانیتریش وەكو مرۆڤیئازادن، واتە: ئەگەر كەلوپەلێكی خۆی لە یەكێك لەو شوێنانە دابنێو كلیلی بدا، واجبە: كرێی گشت شوێنەكە بداو ئەگەر كلیلی نەدا، واجبە: كرێی شوێنی كەلوپەلەكەی بدا، بەو مەرجەی بەو كەلوپەلە بەرتەنگ ببێو عادەتیش نەبێ ئەو كەلوپەلەی تێدا دابندرێ، ئینجا كرێیەكەش بۆ

بەرژەوەندی شوێنەکە سەرف دەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَإِذَا نَقَصَ الْمَغْصُوبُ بِغَيْرِإِسْتِعْمالٍ) هەر کاتێك زەوتکراوەکە –بێ بەکارهێنان– لە خۆیەوە ناتەواویەکی لێپەیدا بو: وەك ئاژەڵەکە کوێر ببێ، یان لاواز ببێ، یان قاچی بشکێ، ئەوە (وَجَبَ الأَرْشُ مَعَ الأُجْرَةِ) واجبە: تۆڵەی ناتەواویەکە بداتە خاوەنەکەی، هەم واجبە: کرێی سودەفەوتاوەکەشی بداتێ.
(وكَذَا لَوْ نَقَصَ بِهِ) هەروەها ئەگەر بە هۆی بەکارهێنانیش ناتەواویی لێپەیدا ببێ (بِأَنْ بَلِيَ الثَّوْبُ) وەك بە هۆی دەبەرکردن جلەکە بدڕێو کۆن ببێ، واجبە: تۆڵەی ناتەواویەکەو کرێی سودە فەوتێندراوەکە بداتە خاوەنەکەی (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی کێشەی خاوەنەکەو زەوتکەرەکە ﴾

(إِدَّعَى تَلَفَهُ) ئەگەر زەوتکەرەکە گوتی: زەوتکراوەکە فەوتاوە (وَأَنْكَرَالْمالِكُ) خاوەنەکەش گوتی: وا نیەو نەفەوتاوە. هیچ شاهیدیش نەبو، ئەو کاتە (صُدِّقَ الْغَاصِبُ بِيَمِينِهِ) باوەڕ عَلَى الصَّحِيحِ، فَإِذَا حَلَفَ غَرَّمَهُ الْمالِكُ فِيالأَصَحِّ، وَلَوْ اِخْتَلَفَا فِي قِيمَتِهِ أَوْ فِي الثِّيابِ الَّتِي عَلَى الْعَبْدِ الْمَغْصُوبِ أَوْ فِي عَيْبٍ خِلْقِيٍّ صُدِّقَ الْغاصِبُ بِيَمِينِهِ، وَفِي عَيْبٍ حادِثٍ يُصَدَّقُ الْمالِكُ بِيَمِينِهِ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ رَدَّهُ ناقِصَ الْقِيمَةِ لَمْ يَلْزَمْهُ شَيْءٌ، وَلَوْ غَصَبَ ثَوْباً قِيمَتُهُ عَشَرَةٌ فَصارَتْ بِالرُّخْصِ دِرْهَماً ثُمَّ لَبِسَهُ فَصارَتْ نِصْفَ دِرْهَمٍ فَرَدَّهُ لَزِمَهُ خَمْسَةٌ وَهِيَ قِسْطُ التَّالِفِ مِنْ أَقْصَى الْقِيَمِ،

بە زەوتکەرەکە دەکرێ بە هۆی سوێندخواردنی (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، ئینجا (فَإِذَا حَلَفَ) هەر کاتێك زەوتکەرەکە سوێندی خوارد (غَرَّمَهُ الْمالِكُ) خاوەنەکە تۆڵەی زەوتکراوەکەی لێ داوا دەکا (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
ئینجا (وَلَواخْتَلَفا فِيقِيمَتِهِ) ئەگەر لە دوای کێشەی فەوتانیزەوتکراوەکە–دووبارە– بووە کێشەیان: لە بارەی نرخیزەوتکراوەکە (أَوْ فِيالثِّيابِ الَّتِي عَلَىالْعَبْدِالْمَغْصُوبِ) یان بووە کێشەیان: لە بارەی ئەو جلوبەرگەی بەسەر کۆیلە زەوتکراوەکەوە بووە (أَوْ فِي عَيْبٍ خِلْقِيٍّ) یان بووە کێشەیان لە بارەی عەیبێکی زگماکی، وەك زەوتکەرەکە بڵێ: لە زگماکدا کوێر بوو. خاوەنەکەش بڵێ: لە لای تۆ کوێر بوە. شاهیدیش نەبو، ئەوە لە هەر سێك مەسەلەکاندا (صُدِّقَ الْغاصِبُ بِيَمِينِهِ) باوەڕ بە زەوتکەرەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا.
بەڵام (وَفِي عَيْبٍ حادِثٍ) ئەگەر لە عەیبێکی پەیدابوودا بووە کێشەیان، وەك زەوتکەرەکە بڵێ: لە لای تۆ دەستی لێکراوەتەوە، شاهیدیش نەبو، ئەو کاتە (يُصَدَّقُ الْمالِكُ بِيَمِينِهِ) باوەڕ بە خاوەنەکەی دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلَوْ رَدَّهُ) ئەگەر زەوتکەرەکە زەوتکراوەکەی بۆ خاوەنەکەی گەڕاندەوە، بەڵام (ناقِصَ

الْقيمَةِ) به هۆیهەرزانی نرخی دابەزیبو–نەك لە بەر هۆیەكیتر– وەك پارە زەوتكراوەكە، یان شتێكیتریزەوتكراو نرخی دابەزێ، ئەو كاتە (لَمْ یَلْزَمْهُ شَيْءٌ) زەوتكەرەكە هیچ تۆڵەی لە سەر نیە، چونكە خودی زەوتكراوەكە كەم نەبۆتەوە، بەڵكو خەڵك بە نرخی جاران نایەوێ.
(وَلَوْ غَصَبَ ثَوْباً قیمَتُهُ عَشَرَةٌ) ئەگەر جلێكی زەوت كرد كە نرخەكەی دە دیرهەم بوو (فَصارَتْ بِالرُّخْصِ دِرْهَماً) ئینجا بە هۆی هەرزانی نرخی بووە دیرهەمێك (ثُمَّ لَبِسَهُ فَصارَتْ نِصْفَ دِرْهَمٍ) ئینجا جلەكەی دەبەر كردو جلەكەی كۆن كردو نرخەكەی بووە نیو دیرهەم (فَرَدَّهُ) ئینجا بۆ خاوەنەكەی گەڕاندەوە (لَزِمَهُ خَمْسَةٌ) پێنج دیرهەمی تۆڵە لە سەر واجب دەبێ (وَهِيَ قِسْطُ التَّالِفِ) ئەو پێنج دیرهەمە بەشی فەوتاوەكەیە (مِنْ أقْصَى الْقِیَمِ) لە بەرزترین نرخەكانی، چونكە كە بە هۆی هەرزانی نرخەكەی بووەتە دیرهەمێك، جا ئەو كات بە هۆی دبەركردنیش نیوەینرخی دابەزیوە، كەواتە: نیوەی دەیەكە–كە بەرزترین نرخەكەیە– دەكاتە پێنج.
قُلْتُ: وَلَوْ غَصَبَ خُفَّیْنِ قِیمَتُهُما عَشَرَةٌ فَتَلِفَ أَحَدُهُما وَرَدَّ الآخَرَ وَقِیمَتُهُ دِرْهَمانِ أَوْ أَتْلَفَ أَحَدَهُما غَصْباً أَوْ فِي یَدِ مالِكِهِ لَزِمَهُ ثَمانِیَةٌ فِالأَصَحِّ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَلَوْ حَدَثَ نَقْصٌ یَسْرِي إِلَىالتَّلَفِ بِأَنْ جَعَلَ الْحِنْطَةَ هَرِیسَةً فَكَالتَّالِفِ، وَفِي قَوْلٍ یَرُدُّهُ مَعَ أَرْشِ النَّقْصِ، وَلَوْ جَنَى الْمَغْصُوبُ فَتَعَلَّقَ بِرَقَبَتِهِ مالٌ لَزِمَ الْغاصِبَ تَخْلِیصُهُ بِالأَقَلِّ مِنْ قِیمَتِهِ وَالْمالِ، فَإِنْ تَلِفَ فِي یَدِهِ غَرَّمَهُ الْمالِكُ، وَلِلْمَجْنِیِّعَلَیْهِ تَغْرِیمُهُ وَأَنْ یَتَعَلَّقَ بِما أَخَذَهُ الْمالِكُ

(قُلْتُ) ئیمامی (النواوي) دەفەرموێ: (وَلَوْ غَصَبَ خُفَّیْنِ) ئەگەر جووتە خوففێك، یان جووتە گۆرەویەكی زەوت كرد: كە (قیمَتُهُما عَشَرَةٌ) نرخەكەیان دە دیرهەم بوو (فَتَلِفَ أَحَدُهُما) ئینجا یەكێكیان بە خۆی فەوتا (وَرَدَّ الآخَرَ وَقیمَتُهُ دِرْهَمانِ) جا ئەوەكەیتریشی گەڕاندەوەو نرخەكەی دوو دیرهەم بوو (أَوْ أتْلَفَ أحَدَهُما غَصْباً) یان تەنها یەكێكیانی بە زەوتكردن فەوتاند (أَوْ فِي یَدِمالِكِهِ) یان لە دەستی خاوەنەكەیدا فەوتاندی، ئەوە (لَزِمَهُ ثَمانِیَةٌ) هەشت دیرهەمی لە سەر واجب دەبن (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسترتردا، واتە: پێنج دیرهەم نرخی فەوتاوەكەیە، سێ دیرهەمیش تۆڵەی كەمكردنەوەی نرخەكەیەتی بە هۆی لێك جیاكردنەوە (وَاللهُ أعْلَمُ).
(وَلَوْ حَدَثَ نَقْصٌ یَسْرِي إِلىالتَّلَفِ) ئەگەر ناتەواویەكی وەها لە زەوتكراوەكەدا پەیدا بو: كە سەری دەكێشا لای فەوتان (بِأَنْ جَعَلَ الْحِنْطَةَ هَرِیسَةً) وەك گەنمە زەوتكراوەكە بكاتە هەریسە، یان بیكاتە چێشتێكیتر: كە ئەگەر ماوەیەك دابندرێ تێك بچێ، ئەوە (فَكَالتَّالِفِ) وەك زەوتكراویفەوتاوە، واتە: لەو حاڵەتەدا واجبە: زەوتكەرەكە تۆڵەی گشت زەوتكراوەكە بداتە خاوەنەكەی، جا زەوتكراوەكەش گشتی دەبێتە مڵكی زەوتكەرەكە،

بەڵام نابێ دەستکاریی بکا تا تۆڵەی دەداتە خاوەنەکەی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە (وَفِی قَوْلٍ) لە فەرموودەیەکدا: (یَرُدُّهُ مَعَ أَرْشِ النَّقْصِ) زەوتکراوەکە بۆ خاوەنەکەی دەگەڕێنێتەوە لەگەڵ تۆڵەی ناتەواوییەکە.

(وَلَوْ جَنَیالْمَغْصُوبُ) ئەگەر کۆیلە زەوتکراوەکە تاوانێکی کرد (فَتَعَلَّقَ بِرَقَبَتِه مالٌ) جا لە تۆڵەی تاوانەکە هەندێك ماڵی بە گەردەنیەوە بەسترا (لَزِمَ الْغاصِبَ تَخْلیصُهُ بِالأَقَلِّ مِنْ قیمَتِهِ وَالْمالِ) لە سەر زەوتکەرەکە واجبە: کۆیلەکە ڕزگار بکا بە ئەندازەکەمترەکە: لە نرخەکەیو لە تۆڵەی تاوانەکە (فَإِنْ تَلِفَ فِی یَدِهِ) جا ئەگەر کۆیلە تاوانکارەکە لە دەستی زەوتکەرەکەدا فەوتا (غَرَّمَهُ الْمالِكُ) خاوەنەکە نرخە هەرە بەرزەکەی –لە تۆڵە– لێ دەستێنێ، هەم (وَلِلْمَجْنِیِّ عَلَیْهِ تَغْریمُهُ) ئەوەی تاوانەکەشی کراوەتە سەر بۆی دروستە: تۆڵەی تاوانەکە لە زەوتکەرەکە بستێنێ، هەم (وَأَنْ یَتَعَلَّقَ بِما أَخَذَهُ الْمالِكُ) بۆی دروستە: دەست بەو نرخەوە بگرێ کە خاوەنەکە لە زەوتکەرەکەی وەرگرتوە، بە ئەندازەی تۆڵەی

ثُمَّ یَرْجِعُ الْمالِكُ عَلَىالْغاصِبِ، وَلَوْ رَدَّ الْعَبْدَ إِلَىالْمالِكِ فَبِیعَ فِالْجِنایَةِ رَجَعَ الْمالِكُ بِما أَخَذَهُ الْمَجْنِیُّعَلَیْهِ عَلَىالْغاصِبِ، وَلَوْ غَصَبَ أَرْضاً فَنَقَلَ تُرابَها أَجْبَرَهُ الْمالِكُ عَلَى رَدِّهِ أَوْ رَدِّمِثْلِهِ وَإِعادَةِ الأَرْضِ كَماكانَتْ، وَلِلنَّاقِلِ الرَّدُّ وَإِنْ لَمْ یُطالِبْهُ الْمالِكُ إِنْ كانَ لَهُ فیهِ غَرَضٌ، وَإِلاَّ فَلاَ یَرُدُّهُ بِلاَ إِذْنٍ فِالأَصَحِّ، وَیُقاسُ بِما ذَكَرْنا حَفْرُ الْبِئْرِ وَطَمُّها، وَإِذا أَعادَ الأَرْضَ كَماكانَتْ وَلَمْ یَبْقَ نَقْصٌ فَلاَ أَرْشَ لَكِنْ عَلَیْهِ أُجْرَةُ الْمِثْلِ لِمُدَّةِ الإِعادَةِ،

تاوانەکەی لێ ببا (ثُمَّ یَرْجِعُ الْمالِكُ عَلَیالْغاصِبِ) ئینجا دیسان خاوەنەکە دەگەڕێتەوە سەر زەوتکەرەکەو ئەندازەی تۆڵەی تاوانەکە –کە داویەتی– لە زەوتکەرەکەی وەردەگرێتەوە (وَ) هەروەها (لَوْ رَدَّ العَبْدَ إِلَیالْمالِكِ) ئەگەر زەوتکەرەکە کۆیلە تاوانکارەکەی بۆ خاوەنەکەی گەڕاندەوە (فَبیعَ فِیالْجِنایَةِ) ئینجا لە بەر تۆڵەی تاوانەکە کۆیلەکە فرۆشرا، ئەو کاتەش (رَجَعَ الْمالِكُ بِما أَخَذَهُ الْمَجْنِیُّ عَلَیْهِ عَلَیالغاصِبِ) خاوەنەکە دەگەڕێتەوە سەر زەوتکەرەکە تاکو تاوان کراوەسەر چەند تۆڵەی تاوانەکەی لێوەرگرتوە، ئەویش ئەوەندە لە زەوتکەرەکە وەربگرێتەوە.

(وَلَوْ غَصَبَ أَرْضاً) ئەگەر زەویەکی زەوت کرد (فَنَقَلَ تُرابَها) ئینجا گڵی زەویەکەی گواستەوە (أَجْبَرَهُ الْمالِكُ عَلَی رَدِّه) خاوەن زەویەکە ناچاری دەکا: یان خودی گڵەکە بگەڕێنێتەوە شوێنی خۆی (أَوْ رَدِّ مِثْلِه) یان وێنەی گڵەکە بێنێتەوە، هەم (وَإِعادَةِ الأَرْضِ كَما كانَتْ) ناچاری دەکا زەویەکەش وەکو جاران ڕێك بخاتەوە.

(وَلِلنَّاقِلِ الرَّدُّ) هەم ئەو کەسەی گڵەکەشی گواستۆتەوە، مافی هەیە گڵەکە بگەڕێنێتەوە (وَإِنْ لَمْ یُطالِبْهُ الْمالِكُ) هەرچەند خاوەنەکەشی داوای لێنەکا (إِنْ كانَ لَهُ فیهِ غَرَضٌ) ئەگەر

لەو گەڕاندنەوەیەدا مەبەستێکی شەرعیی هەبێ: وەك گڵەکەی لە ملکیخۆی دانابێو بیەوێ لاییبا، یان تاکو لە زامینی ئازاد ببێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر هیچ مەبەستێکی نەبو، ئـەو کاتـە (فَلاَ يَرُدُّهُ بِلاَإِذْنٍ) نابێ بیگەڕێنێتەوە، تەنها بـە ئیزنیخاوەنەکـەی نـەبێ (فِيالأصَحِّ) لـە فەرموودەیڕاستتردا.

(وَيُقاسُ بِما ذَكَرْنا) بـەو ڕوونکردنـەوەی ڕابـردوو (قیـاس) دەکـرێ (حَفْرُ الْبِئْرِ وَطَمُّها) هەڵکەندی بیر لە ناو ملکێکیزەوتکراوداو پڕکردنەوەی بیرەکە، واتە: ئەگەر خاوەن ملکەکە فەرمانی پێکرد، واجبە: بیرەکە پڕ بکاتەوە، هەم ئەگەر بە خۆیشی مەبەستێکی شەرعیی هەبێ، دروستە پڕی بکاتەوە، ئەگینا: بە بێئیزنی خاوەنەکە دروست نیە پڕی بکاتەوە.

(وَإِذا أَعادَ الأرْضَ كَماكانَتْ) هەر کاتێك زەویەکـەی وەك جـاران ڕێك خسـتەوە (وَلَـمْ يَبْـقَ نَقْصٌ) هیچ ناتەواویەکی نەما، ئەوە (فَلاَ أَرْشَ) هیچ تۆڵەی لە سەر نیە (لَكِـنْ عَلَيْـهِ أُجْـرَةُ الْمِثْلِ لِمُدَّةِ الإعادَةِ) بەڵام کرێی هاوێنەی بۆ ماوەی ڕێکخستنەوەی زەویەکەی لە سەرە،

وَإِنْ بَقِـيَ نَقْـصٌ وَجَـبَ أَرْشُـهُ مَعَهـا، وَلَـوْ غَصَـبَ زَيْتـاً وَنَحْـوَهُ وَأَغْـلاَهُ فَنَقَصَـتْ عَيْنُـهُ دُونَ قِيمَتِـهِ رَدَّهُ وَلَزِمَـهُ مِثْـلُ الـذَّاهِبِ فِيالأَصَـحِّ، وَإِنْ نَقَصَـتِ الْقِيمَـةُ فَقَـطْ لَزِمَـهُ الأَرْشُ، وَإِنْ نَقَصَــتا غَــرِمَ الــذَّاهِبَ وَرَدَّ الْبــاقِيَ مَــعَ أَرْشِــهِ إِنْ كــانَ نَقْــصُ الْقِيمَــةِ أَكْثَــرَ، وَالأَصَحُّ أَنَ السِّمَنَ لاَ يَجْبُرُ نَقْصَ هُزالٍ قَبْلَهُ، وَأَنَّ تَذَكُّرَ صَنْعَةٍ نَسِيَها يَجْبُرُ النِّسْيانَ، وَتَعَلُّمُ صَنْعَةٍ لاَ يَجْبُرُ نِسْيانَ أُخْرَى قَطْعاً، وَلَوْ غَصَبَ عَصِيراً فَتَخَمَّرَ ثُمَّ تَخَلَّلَ فَالأَصَحُّ:

هەروەك کرێی پێش ئەو ماوەیەشی —لە کاتی زەوتکردنیەوە— لە سەرە (وَ) هەروەها (إِنْ بَقِيَ نَقْصٌ) ئەگەر ناتەواویەکی مابو، ئەو کاتە (وَجَبَ أَرْشُهُ) واجبە: تۆڵەی ناتەواویەکەش بدا (مَعَها) لەگەڵ کرێی زەوتکراوەکە.

(وَلَوْ غَصَبَ زَيْتاً وَنَحْوَهُ) ئەگەر ڕۆنو ئەو جۆرە شتەی وەك ڕۆنـە، زەوتـی کـرد (وَأَغْـلاَهُ) ڕۆنەکەشی کوڵاند (فَنَقَصَتْ عَيْنُهُ دُونَ قِيمَتِهِ) خودی ڕۆنەکە کەم بـۆوە، بـەڵام نرخەکـەی کەم نەبۆوە، ئەو کاتە (رَدَّهُ) واجبە: ئەوەندەی ماوە بۆ خاوەنەکەی بیگەڕێنێتەوە، هـەم (وَلَزِمَـهُ مِثْـلُ الـذَّاهِبِ) واجبـە: وێنـەی ڕۆیشـتووەکەش —لـە تۆڵـە— بداتـە خاوەنەکـەی (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام (وَإِنْ نَقَصَتِ الْقِيمَةُ فَقَطْ) ئەگەر تەنها نرخەکەی کەم بۆوە، ئەو کاتە (لَزِمَهُ الأَرْشُ) واجبە: تۆڵەی کەمبوونەوەی نرخەکەی بدا.

(وَإِنْ نَقَصَتا) ئەگەر ڕۆنەکەو نرخەکەی هەردووکیان بە کوڵاندن کەم بونەوە، ئەو کاتە (غَرِمَ الذَّاهِبَ) وێنەی ڕۆیشتووەکە لە تۆڵەی دەدا (وَرَدَّ الْباقِيَ مَعَ أَرْشِه) ئەوەندەش کە ماوەتەوە بۆ خاوەنەکەی دەگەڕێنێتەوە، لەگەڵ تۆڵەی کەمبوونەوەی (إِنْ كـانَ نَقْـصُ الْقِيمَـةِ أَكْثَـرَ) ئەگەر کەمبوونەوەی نرخەکەی زۆرتر بێ لە کەمبوونەوەی خودی ڕۆنەکە، وەك دوو کیلـۆ

ڕوون نرخەکەیان دوو دینار بێ‌و بە هۆیکوڵاندن ببێتە یەك کیلۆ، نرخەکەشی ببێتە نیو دینار، ئەوە واجبە: کیلۆیەکەی بداتەوەو نیو دیناروو کیلۆ ڕونێکیش لە تۆڵەی بدا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَ السِّمَنَ لاَ يَجْبُرُ نَقْصَ هُزالٍ قَبْلَهُ) قەڵەوبوونی زەوتکراوەکە ناتەواوی لاوازبوونی پێشەخۆی پڕ ناکاتەوەو واجبە: تۆڵەی لاوازبوونەکە بدا (وَ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ تَذَكُّرَ صَنْعَةٍ) وەبیرهاتنەوەی پیشەیەك: کە (نَسِيَها) کۆیلە زەوتکراوەکە لە بیری کردبێ (يَجْبُرُالنِّسْيانَ) وەبیرهاتنەوەکە لە بیرکردنەکە پڕ دەکاتەوە، بەڵام (وَتَعَلُّمُ صَنْعَةٍ لاَ يَجْبُرُ نِسْيانَ أُخْرَى قَطْعاً) فێربوونی پیشەیەکیتر لە بیرکردنی پیشەکەیتر پڕ ناکاتەوە.

(وَلَوْ غَصَبَ عَصِيراً) ئەگەر ئاوێکی گوشراویترێی زەوت کرد (فَتَخَمَّرَ) ئینجا ئاوەکەش بووە شەڕاب (ثُمَّ تَخَلَّلَ) ئینجا شەڕابەکەش بووە سرکە (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر:

أَنَّ الْخَلَّ لِلْمالِكِ، وَعَلَىالْغاصِبِ الأَرْشُ إِنْ كانَ الْخَلُّ أَنْقَصَ قِيمَةً، وَلَوْ غَصَبَ خَمْراً فَتَخَلَّلَتْ، أَوْ جِلْدَ مَيْتَةٍ فَدَبَغَهُ فَالأَصَحُّ أَنَّ الْخَلَّ وَالْجِلْدَ لِلْمَغْصُوبِ مِنْهُ.

(فَصْلٌ) زِيادَةُ الْمَغْصُوبِ إِنْ كانَتْ أَثَراً مَحْضاً كَقُصارَةٍ فَلاَ شَيْءَ لِلْغاصِبِ بِسَبَبِها وَلِلْمالِكِ تَكْلِيفُهُ رَدَّهُ كَما كانَ إِنْ أَمْكَنَ، وَأَرْشُ النَّقْصِ، وَإِنْ كانَتْ عَيْناً: كَبِناءٍ وَغِراسٍ كُلِّفَ الْقَلْعَ،

(أَنَّ الْخَلَّ لِلْمالِكِ) سرکەکە دەبێتە هی خاوەنی ئاویترێیەکە (وَعَلَىالْغاصِبِ الأَرْشُ) واجبە: زەوتکەرەکەش تۆڵەی ناتەواوی بدا (إِنْ كانَ الْخَلُّ أَنْقَصَ قِيمَةً) ئەگەر نرخی سرکەکە لە ئاویترێیەکە کەمتر بێ.

(وَلَوْ غَصَبَ خَمْراً) ئەگەر شەڕابێکی زەوت کرد (فَتَخَلَّلَتْ) شەڕابەکەش بووە سرکە (أَوْ جِلْدَ مَيْتَةٍ) یا پیستەی مرداربووی زەوت کرد (فَدَبَغَهُ) پیستەکەشی دەباغ کرد، ئەوە (فَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ الْخَلَّ وَالْجِلْدَ لِلْمَغْصُوبِ مِنْهُ) سرکەکەو پیستە دەباغکراوەکە هی ئەو کەسەیە: کە لێی زەوتکراوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی گۆڕانکاریەکانی زەوتکراو ﴾

(زِيادَةُ الْمَغْصُوبِ) زێدەبوونی زەوتکراوەکە (إِنْ كانَتْ أَثَراً مَحْضاً) ئەگەر ئاسەوارێکی ڕووت بوو (كَقُصارَةٍ) وەك شۆردنی جلەزەوتکراوەکەو هاڕینیگەنمو سەربڕینیئاژەڵ‌و برژاندنیو ئەو جۆرە کردارانە، ئەوە (فَلاَ شَيْءَ لِلْغاصِبِ بِسَبَبِها) بە هۆی ئەو کردارانە زەوتکەرەکە مافی هیچ کرێیەکی نیە، بەڵکو (وَلِلْمالِكِ تَكْلِيفُهُ رَدَّهُ كَماكانَ) خاوەنەکە مافی هەیە داوا لە زەوتکەرەکە بکا: زەوتکراوەکە بگەڕێنێتەوە سەر شێوەی جارانی (إِنْ أَمْكَنَ) ئەگەر

بگونجێ، هەم (وَأَرْشُ النَّقْصِ) مافی هەیە تۆڵەی ناتەواویەکەشی لێبستێنێ، هەم مافی هەیە کرێی ماوێنەیشی لێوەربگرێ.
بەڵام (وَإِنْ كانَتْ عَيْناً) ئەگەر زێدەبوونی زەوتکراوەکە لاشەیەکی بەرچاو بوو (كَبِناءٍ وَغِراسٍ) وەك لە زەویەکیزەوتکراودا خانووی کردبێ، یان درەختی چاندبێ، ئەوە (كُلِّفَ الْقَلْعَ) داوا لە زەوتکەرەکە دەکرێ –لە سەر ئەرکیخۆی– هەڵیانبکەنێو لایانببا، تۆڵەی ناتەواوی زەویەکەش بداو کرێی ماوەی زەوتکردنەکەش بدا، واتە: خاوەن زەویەکەش هیچ تۆڵەی زەرەری درەختوخانووەکەی لە سەر نیە، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿لَيْسَ لِعِرْقٍ ظالِمٍ حَقٌّ﴾ رواه أبوداود بإسنادحسن، ڕەگی زۆرداری هیچ مافیکی نیە.
ئینجا بزانە: ئەگەر زەوتکەرەکە هەڵینەکەندنو لاینەبردن، ئەو کاتە خاوەن زەویەکە لە سەر حیسابیزەوتکەرەکە لایاندەبا، واتە: شاهید دەگرێ: تاکو ئەرکیلابردنیان لە زەوتکەرەکە وەربگرێتەوە، هەروەك لە (الشبراملسی)دا فەرموویەتی، بەڵکو ئەگەر
وَإِنْ صَبَغَ الثَّوْبَ بِصِبْغِهِ وَأَمْكَنَ فَصْلُهُ أُجْبِرَ عَلَيْهِ فِالأَصَحِّ، وَإِنْ لَمْ يُمْكِنْ: فَإِنْ لَمْ تَزِدْ قِيمَتُهُ فَلاَ شَيْءَ لِلْغاصِبِ فِيهِ، وَإِنْ نَقَصَتْ لَزِمَهُ الأَرْشُ، وَإِنْ زَادَتْ اِشْتَرَكا فِيهِ، وَلَوْ خَلَطَ الْمَغْصُوبَ بِغَيْرِهِ وَأَمْكَنَ التَّمِييزُ لَزِمَهُ، وَإِنْ شَقَّ فَإِنْ تَعَذَّرَ فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ كالتَّالِفِ فَلَهُ تَغْرِيمُهُ، وَلِلْغاصِبِ أَنْ يُعْطِيَهُ مِنْ غَيْرِ الْمَخْلُوطِ،

زەوتکەرەکە بە خۆڕاییش شتە زێدەکانی بداتە خاوەن زەویەکە، ئەوە لە سەری واجب نیە لێی قبوڵ بکا، چونکە منەتی تێدایە، هەروەها ئەگەر خاوەن زەویەکە ڕازی بوو: درەختو خانووەکە بە کرێ بهێڵدرێتەوە، یان بە پارە لە زەوتکەرەکە بیانکڕێتەوە، ئەو کاتەش لە سەر زەوتکەرەکە واجب نیە ڕازی ببێ، چونکە خاوەن زەویەکە هیچ تۆڵەی لابردنی لە سەر نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَإِنْ صَبَغَ الثَّوْبَ بِصِبْغِهِ) ئەگەر زەوتکەرەکە بە سبوغیخۆی جلە زەوتکراوەکەی ڕەنگ کرد (وَأَمْكَنَ فَصْلُهُ) دەشگونجا سبوغەکە لە جلەکە بکرێتەوە (أُجْبِرَ عَلَيْهِ) ناچار دەکرێ لێی بکاتەوە، هەرچەندە زەرەرێکی زۆریش بکا (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا،
بەڵام (وَإِنْ لَمْ يُمْكِنْ) ئەگەر نەگونجا سبوغەکەی لێبکاتەوە، ئەو کاتە تێبینی دەکرێ:
(فَإِنْ لَمْ تَزِدْ قِيمَتُهُ) ئەگەر نرخی جلەکە –بە هۆی سبوغکردن– زیادو کەمی نەکردبو، ئەوە (فَلاَ شَيْءَ لِلْغاصِبِ فِيهِ) زەوتکەرەکە هیچ بەشێکی لە جلەکەدا نیە (وَإِنْ نَقَصَتْ) ئەگەر نرخەکەی کەمی کردبو (لَزِمَهُ الأَرْشُ) تۆڵەی کەمکردنەکەی لە سەر واجب دەبێ، بەڵام (وَإِنْ زَادَتْ) ئەگەر نرخەکەی زیادی کردبو (اِشْتَرَكا فِيهِ) هەردووکیان لە جلەکەدا دەبنە هاوبەش: بەشی خاوەنەکە بەگوێرەی نرخی جلەکەیەو بەشی زەوتکەرەکەش بە گوێرەی

زێدەییەکەیە، بۆ وێنە: ئەگەر نرخی جلەکە دە دینار بێو بە سبوغەوە پانزە دینار بێ، ئەوە دوو بەش بۆ خاوەنەکەیەو بەشێکی بۆ زەوتکەرەکەیە.

(وَلَوْ خَلَطَ الْمَغْصُوبَ بِغَيْرِهِ) ئەگەر زەوتکراوەکەی تێکەڵی شتێکیتر کردو (وَأَمْكَنَ التَّمِييزُ) دەشگونجا لێکی جیا بکاتەوە، ئەوە (لَزِمَهُ وَإِنْ شَقَّ) لە سەری واجبە: لێکی جیا بکاتەوە، هەرچەند زۆریش ماندوو ببێ، بەڵام (فَإِنْ تَعَذَّرَ) ئەگەر نەگونجا (فَالْمَذْهَبُ) ئەوە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (أَنَّهُ كَالتَّالِفِ) زەوتکراوەکە وەکو زەوتکراوی فەوتاوە، کەوابو: (فَلَهُ تَغْرِيمُهُ) بۆ خاوەنەکەی دروستە تۆڵەی زەوتکراوە تێکەڵکراوەکەی لێبستێنێ، ئینجا تێکەڵکراوەکەش دەبێتە ملکی زەوتکەرەکە، بەڵام (وَلِلْغَاصِبِ) بۆ زەوتکەرەکە دروستە (أَنْ يُعْطِيَهُ مِنْ غَيْرِ الْمَخْلُوطِ) تۆڵەی زەوتکراوەکەی لە شتێکیتری تێکەڵنەکراو بداتە خاوەنەکەو هەم بۆی دروستە: لە تێکەڵکراوەکەشی بداتێ بەو مەرجەی تێکەڵی وێنەی خۆی، یان تێکەڵی باشتری کردبێ.

وَلَوْ غَصَبَ خَشَبَةً وَبَنَى عَلَيْهَا أُخْرِجَتْ، وَلَوْ أَدْرَجَهَا فِي سَفِينَةٍ فَكَذَلِكَ إِلاَّ أَنْ يَخَافَ تَلَفَ نَفْسٍ أَوْ مَالٍ مَعْصُومَيْنِ، وَلَوْ وَطِىءَ الْمَغْصُوبَةَ عالِماً بِالتَّحْرِيمِ حُدَّ، وَإِنْ جَهِلَ فَلاَ حَدَّ، وَفِي الْحَالَيْنِ يَجِبُ الْمَهْرُ إِلاَّ أَنْ تُطاوِعَهُ فَلاَ يَجِبُ عَلَى الصَّحِيحِ، وَعَلَيْهَا الْحَدُّ إِنْ عَلِمَتْ، وَوَطْءُ الْمُشْتَرِي مِنَ الْغاصِبِ كَوَطْئِهِ فِي الْحَدِّ وَالْمَهْرِ، فَإِنْ غَرِمَهُ لَمْ يَرْجِعْ بِهِ عَلَى الْغاصِبِ فِي الأَظْهَرِ،

﴿ ئاگاداری ﴾: هەرچەند تێکەڵکراوەکە -لەو مەسەلەیەدا- دەبێتە ملکی زەوتکەرەکە، بەڵام بۆی دروست نیە: هیچ دەستکاریەکی بکا، تا تۆڵەی دەداتە خاوەنەکەی، هەروەك لە (فصل)ی‌ڕابردوودا ڕوون کراوە، جا ئەگەر ئەندازەی مافی خاوەنەکەی لە تێکەڵکراوەکە -بۆ خاوەنەکە- جیا کردەوە، ئەوە بەسە، واتە: ئەو کاتە دروستە دەستکاری ئەویتر بکا، هەروەك لە (تحفه)و (نهایه)دا فەرموویانە.

(وَلَوْ غَصَبَ خَشَبَةً) ئەگەر پارچە دارێك، یان بەردێکی زەوت کرد و (وَبَنَى عَلَيْهَا) دیوارێکی لە سەر دروست کرد، ئەوەش (أُخْرِجَتْ) واجبە: بهێندرێتە دەرەوە، هەرچەند زەوتکەرەکەش زەرەرێکی زۆر بکا، هەم واجبە: تۆڵەی ناتەواویەکەو کرێیەکەشی بدا (وَلَوْ أَدْرَجَهَا فِي سَفِينَةٍ) ئەگەر تەختەدارێکی‌زەوتکراوی خستبوە کەشتیەیەك (فَكَذَلِكَ) ئەوەش واجبە: بهێندرێتە دەرەوە (إِلاَّ أَنْ يَخَافَ تَلَفَ نَفْسٍ أَوْ مالٍ مَعْصُومَيْنِ) تەنها ئەگەر بترسێ گیانو ماڵێکی پارێزراو لە ناو بچن، وەك کەشتیەکە لە ناو دەریادابێو تەختەدارەکەش لە لای بنەوەی بێو بە هۆی دەرهێنانەی ئەو ترسە ڕوبدا، ئەو کاتە چاوەڕوان دەکرێ تا کەشتیەکە دەگاتە کەناری دەریا.

(وَلَوْ وَطِىءَ الْمَغْصُوبَةَ) ئەگەر زەوتکەرەکە جیماعی لەگەڵ (جارية) زەوتکراوەکە کرد (عالِماً بِالتَّحْرِيمِ) دەشیزانی جیماعەکە حەڕامە، ئەوە (حُدَّ) زەوتکەرەکە سزای

زینای لێ دەدرێ، بەلام (وَإِنْ جَهِلَ) ئەگەر نەیزانی حەرامە؟ چونکە تازە موسولمان بوو، یان لە زانایانیئاییینی دوور بوو، ئەو کاتە (فَلاَ حَدَّ) سزی لێنادرێ، بەلام (وَفِيالْحالَيْنِ يَجِبُ الْمَهْرُ) لە هەردوو حالەتی زانینو نەزانیندا واجبە: مارەیی (جارية)کە بداتە خاوەنەکەی (إِلاَّ أَنْ تُطاوِعَهُ) مەگەر (جارية)کە بە خۆشیخۆی ڕێگەی جیماع کردنی بداتێ، ئەو کاتە (فَلاَ يَجِبُ عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەیڕاست مارەییەکەی واجب نابێ، بەلکو (وَعَلَيْها الْحَدُّ إِنْ عَلِمَتْ) (جارية)کەش سزای زینای لە سەرە، ئەگەر زانیبێتی حەرامە.

(وَوَطْءُ الْمُشْتَرِي مِنَ الْغاصِبِ) جیماعی ئەو کەسەی (جارية)کەی لە زەوتکەرەکە کڕیوە (كَوَطْئِهِ فِيالْحَدِّ وَالْمَهْرِ) وەکو جیماعی زەوتکەرەکەیە: لە بارەی سزای زیناو مارەیی (جارية)کە (فَإِنْ غَرِمَهُ) جا ئەگەر خاوەنەکە مارەییەکەی لە کڕیارەکە وەرگرت، ئەوە (لَمْ يَرْجِعْ بِهِ عَلَىالْغاصِبِ) کڕیارەکە مافی نیە بگەڕێتەو سەر زەوتکەرەکەو ئەندازەی مارەییەکەی لێوەربگرێتەوە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

وَإِنْ أَحْبَلَ عالِماً بِالتَّحْرِيمِ فالْوَلَدُ رَقِيقٌ غَيْرُ نَسِيبٍ، وَإِنْ جَهِلَ فَحُرٌّ نَسِيبٌ، وَعَلَيْهِ قِيمَتُهُ يَوْمَ الإِنْفِصالِ، وَيَرْجِعُ بِهاالْمُشْتَرِي عَلَىالْغاصِبِ، وَلَوْ تَلِفَ الْمَغْصُوبُ عِنْدَالْمُشْتَرِي وَغَرِمَهُ لَمْ يَرْجِعْ بِهِ، وَكَذَا لَوْ تَعَيَّبَ عِنْدَهُ فِيالأَظْهَرِ، وَلاَ يَرْجِعُ بِغُرْمِ مَنْفَعَةٍ اِسْتَوْفاها فِيالأَظْهَرِ، وَيَرْجِعُ بِغُرْمِ مَا تَلِفَ عِنْدَهُ وَبِأَرْشِ نَقْصِ بِنائِهِ وَغِراسِهِ

(وَإِنْ أَحْبَلَ) ئەگەر زەوتکەرەکە، یان کڕیارەکە (جارية)کەی ئاوس کرد (عالِماً بِالتَّحْرِيمِ) دەشیزانی جیماعەکە حەرامە (فالْوَلَدُ رَقِيقٌ غَيْرُ نَسِيبٍ) ئەو مندالەی لەو جیماعە بووە: کۆیلەیەکی بێنەژادە، واتە: بیژییە، چونکە لە زینایە، بەلام (وَإِنْ جَهِلَ) ئەگەر جیماعکەرەکە نەیزانیبێ حەرامە، ئەو کاتە (فَحُرٌّ نَسِيبٌ) مندالەکە ئازادەو لە نەژادی جیماعکەرەکەیە، کەوابو: (وَعَلَيْهِ قِيمَتُهُ يَوْمَ الإِنْفِصالِ) لە سەر جیماعکەرەکە واجبە نرخی ئەو مندالە بداتە گەورەی (جارية)کە، واتە: نرخی ڕۆژی لە دایکبوونی (وَيَرْجِعُ بِها الْمُشْتَرِي عَلَىالْغاصِبِ) جا ئەگەر کڕیارەکە تۆلەی مندالەئازادەکەی دایە گەورەی(جاريە)کە، مافی هەیە ئەویش بگەڕێتەوە سەر زەوتکەرەکەو نرخەکەی لێوەربگرێتەوە.

(وَلَوْ تَلِفَ الْمَغْصُوبُ عِنْدَالْمُشْتَرِي) ئەگەر شتێکیزەوتکراو فرۆشرا، ئینجا لە لای کڕیارەکە فەوتا (وَغَرِمَهُ) کڕیارەکەش تۆلەی زەوتکراوەکەی دایە خاوەنەکەی، ئەوە (لَمْ يَرْجِعْ بِهِ) نابێ کڕیارەکە بگەڕێتەوە سەر زەوتکەرەکە تاکو ئەندازەی تۆلەی زەوتکراوەکەی لێوەربگرێتەوە، بەلکو تەنها مافی هەیە پارەکەیخۆی وەربگرێتەوە: کە لە بەرامبەر کڕینیزەوتکراوەکە دابویە زەوتکەرەکە.

(وَكَذَا لَوْ تَعَيَّبَ عِنْدَهُ) هەروەها ئەگەر زەوتکراوەکە لە لای کڕیارەکە عەیبێکی لێپەیدا ببێو تۆلەی عەیبەکەی لێبستێندرێ، نابێ لە زەوتکەرەکەی وەربگرێتەوە

(فِىالأظْهَرِ) لـه فـەرموودەی بـەهێزتردا، چـونكە فرۆشـراو پـاش وەرگـرتنی لـە زامینیـی كڕیارەكەدایە.

(وَ) هەروەها (لاَ يَرْجِعُ بِغُرْمِ مَنْفَعَةٍ اِسْتَوْفاها) كڕیارەكە ناگەڕێتەوە سەر زەوتكەرەكە، تاكو تۆڵەی ئەو سودەی لێبستێنێتەوە: كە بە خۆی سودەكەی وەرگرتوەو تۆڵەشی داوە: وەك كڕیارەكە سواری وولاغەزەوتكراوەكە بوبێ، یان لە خانووەزەوتكراوەكەدا نیشتەجێ بوبێو خاوەنەكەش كرێی لێوەرگرتبێ (فِىالأظْهَرِ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەلاَم (وَيَرْجِعُ بِغُرمِ ما تَلِفَ عِنْدَهُ) كڕیارەكـە دەگەڕێتـەوە سـەر زەوتكەرەكـە تـاكو تۆڵـەی ئـەو سـودەی لێ بستێنێ: كە لە لای وی فەوتاوەو تۆڵەشی لێوەرگیراوە.

(وَ) هەروەها ئەگەر زەویەكی كڕیو خانووی تێدا كردو درەختی تێدا چاند، ئینجا ئاشكرا بوو: زەویەكە زەوتكراوە، ئەو كاتەش كڕیارەكە دەگەڕێتەوە سـەر زەوتكەرەكـە: (بِأَرْشِ نَقْـصِ بِنائِـهِ وَغِـراسِهِ) بـۆ وەرگـرتنەوەی تۆڵـەی كەمـبوونەوەی خـانووەكەیی‌و

إِذا نُقِـضَ فِـى الأَصَـحِّ، وَكُـلُّ مـالَوْ
لَـوْ غَرِمَـهُ الْغاصِـبُ لَـمْ يَرجِـعْ بِـهِ عَلَـى الْ
وَكُلُّ مَنْ اِنْبَنَتْ يَدُهُ عَلَى يَدِالْغاصِبِ فَكالْمُشْتَرِى وَاللّهُ أعْلَمُ.

درەختەكەی (إِذا نُقِضَ) هـەر كاتێك لـە لایـەن خـاوەن زەویەكـەوە هەڵكەنـدران‌و لادران (فِىالأصَـحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاسـتتردا، چـونكە زەوتكەرەكـە هەڵیخەڵەتانـدوەو مڵكـی كەسێكی‌تری فرۆشتوەتێ.

(وَكُلُّ مالَوْ غَرِمَهُ الْمُشْتَرِى رَجَعَ بِهِ) هەر شتێك ئەگەر كڕیارەكە تۆڵەی دابا، بۆی دروست بوو لە زەوتكەرەكەی وەربگرێتەوە: وەك تۆڵەی ئەو سودەی لە بن دەستی كڕیارەكەدا فەوتاوە (لَوْ غَرِمَهُ الْغاصِبُ) ئەگەر هاتو: لە سەرەتاوە زەوتكەرەكە ئەو تۆڵەیەی دا، ئەوە (لَمْ يَرجِعْ بِهِ عَلَىالْمُشْتَرِى) نابێ بگەڕێتەوە سەر كڕیارەكە بۆ ئەوەی لێی وەربگرێتەوە (وَما لاَ) وە هـەر شـتێكیش ئەگـەر كڕیارەكـە تۆڵـەی دابایـە، بـۆی دروسـت نـەبو لـە زەوتكەرەكـەی وەربگرێتـەوە: وەكـو ئـەو سـودەی بـە خـۆی فەوتاندویـەتی، ئـەوە (فَيَرْجِـعُ) ئەگـەر لـە سەرەتاوە زەوتكەرەكە ئەو تۆڵەیەی دا، بۆی دروستە لە كڕیارەكەی وەربگرێتەوە.

(قُلْتُ) ئیمامی(النواوى) دەفەرموێ: (وَكُلُّ مَنِ انْبَنَـتْ يَـدُهُ عَلَـى يَدِالْغاصِـبِ) هـەر كەسـێك دەستی لە سەر دەستی زەوتكەرەكە دامەزرابێ‌و لە لایەن زەوتكەرەكەوە زەوتكراوەكـەی هاتبێتە ژێردەست، ئەوەش (فَكالْمُشْتَرِى وَاللهُ أَعْلَمُ) وەكو كڕیارەكەی‌ڕابردووە: لـە گشـت بڕیارەكانی‌دا، هەروەك لە باسی (وَالأَيْدِى الْمُتَرَتِّبَـةُ عَلَـى يَـدِ الْغَاصِـبِ)دا بـە درێـژی ڕوون كراوە.

﴿ پاشكۆ: لە بارەی تۆبەكردن لە ماڵی حەرام ﴾

پێشەكی بزانە: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ كانَتْ عِنْدَهُ مَظْلِمَةٌ لأَخِيهِ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ مِنْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ...﴾ الحديث رواه البخاري، هەر كەسێك ستەمێكی برای خۆی لە لایە: لە ناموس، یان لە شتێكیتر، با هەر ئەمڕۆ لەم دونیایەدا خۆی لەو ستەمە ئازاد بكا.

جا بزانە: هەر كەسێك ماڵێكی حەرامی كەوتە دەست: وەك زەوتكراو و دزراو و پیباو شیربایی‌و ئەو جۆرە شتانە، ئینجا ویستی تۆبە بكا، یان بە ڕێگایەكیتر ماڵی كەسێكی كەوتە دەست: وەك ئەمانەتێك، یان قەرزێك، یان ماڵێكی دۆزرایەوە لە ناو ئاودا، یان ماڵێكی لە دڕندەو دزو زەوتكەر ستاندەوە، یان مردووێكی بێكەس ماڵێكی لە پاش بەجێما، ئەوە ڕێگای ئازادبوون لە گشت ئەو جۆرە ماڵانەی‌ڕابردوو بەم جۆرەیە:

یەكەم: ئەگەر خاوەنی ماڵەكەی دەناسی‌و زیندوو بوو، واجبە: بیداتەوە خودی خاوەنەكە، وە ئەگەر نەیدەناسی، یان بێ‌هەواڵ گوم بوبێ‌و لە ناسین‌و هاتنەوەی بێ‌ئومێد بوبێ، یان مردبێ، ئەو كاتە دەیداتەوە میراتگرەكانی، ئینجا ئەگەر میراتگریشی نەبێ، یان لە ناسینی

(كِتابُ الشُّفْعَةِ)

میراتگرەكانیشی بێ‌ئومێد ببێ، ئەو كاتە ماڵەكە دەبێتە ملكی (بَيْتُ الْمال)، جا ئەگەر قازی، یان سەرپەرشتكارەكە فاسق‌و خائین بون، یان هەر (بَيْتُ الْمال) نەبو، ئەو كاتە دەیداتە دەست پیاوچاكانی شوێنەكە، یان هەر بە خۆی–بە زامینی‌خۆی– لە بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرفی دەكا: وەكو مزگەوت‌و ڕێگەو شوێنە گشتیەكان، هەم دروستە بە سەر هەژارانیشدا بەشی بكا، جا ئەگەر بە خۆیشی هەژار بوو، بۆی دروستە بەشی خۆی‌و منداڵەكانیشی دابنێ، مەبەستیش (بە زامینی‌خۆی) ئەمەیە: واجبە نیەت بێنێ: هەر كاتێك خاوەنەكەی دەست كەوت، تۆڵەی ماڵەسەرفكراوەكەی بداتێ، هەروەك لە (تحفة) لە باسی (الشهادات)دا فەرموویەتی.

دووەم: ئەگەر ئەو ماڵەحەرامانەی‌ڕابردوو تێكەڵی ماڵی خۆی بوبن‌و ویستی تۆبە بكا، ئەو كاتەش بۆی دروستە: ئەندازەی حەرامەكە–بە مەبەستی‌بەشكردن– لە ماڵی خۆی جیا بكاتەوە، تەسلیمی‌خاوەنەكەی بكاتەوە، جا ئەگەر خاوەنەكەی دەست نەكەوت، ئەوە–بەو شێوەی‌ڕابردوو– بۆ (بَيْتُ الْمال)، یان بۆ بەرژەوەندیەكان، یان بۆ هەژاران سەرفی دەكا، هەروەك لە (تحفة)لە باسی نێچیردا فەرموویەتی.

ئینجا بزانە: ناوەڕۆكی ئەو (پاشكۆیە)م لە (إحياءالعلوم) لە باسی حەڵاڵ‌و حەرام‌و، لە (بغيةالمسترشدين) لە باسی (غصب)و، لە چەند شوێنێكی‌تری(تحفة) وەرم گرتوە، بەڵگەی پاشكۆیەكەش ئەم حەدیسانەیە، یەكەم: كە پێغەمبەر ﷺ گۆشتی مەڕێكی برژاوی‌حەرامی

درایێ، مەڕە برژێندراوەکەش گوتی: من حەڕامم. پێغەمبەرﷺفەرمووی: ﴿أَطْعِمُوها الأُسارَى﴾ رواه الإمام أحمد بإسناد جيد، گۆشتی مەڕەکە دەرخواردی دیلەکان بدەن.
دووەم: کە ئیمامی(أبوبکر)ﷺ گرۆیەکەی سورەتی(الرُّوم)ی لە کافرەکان بردەوەو وەری گرت، پێغەمبەرﷺفەرمووی: ﴿هَذا سُحْتٌ فَتَصَدَّقْ بِهِ﴾ رواه البيهقي والترمذي بإسناد حسن، ئەم گرۆیە حەڕامە، کەوابو: بیکە خێر بە سەر خەڵکیدا. ئینجا تکایە بگەڕێوە بۆ مەرجیچوارەمی مامڵەت پێکراو لەم بەرگەدا.

﴿ كِتابُ الشُّفْعَةِ: **پەرتوکی شوفعە** ﴾

شوفعە: مافێکی زاڵبوونیهاوبەشەکەیکۆنە بە سەر هاوبەشەکەینوێیدا لە بە مڵککردنی ئەو بەشەی نوێیەکە کردویەتیە مڵکیخۆی لە بەرامبەر شتێك.
بۆ وێنە یەکێك لە هاوبەشەکان بەشە مڵکەکەیخۆی بفرۆشێتە کەسێکیتر، ئینجا هاوبەشەکەیتریش بە زۆر ئەو بەشە فرۆشراوە لە کڕیارەکە بستێنێتەوە بەو پارەیەی پێی کڕیوە، واتە: هەرچەند کڕیارەکەش ڕازی نەبێ، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ:
لاَ تَثْبُتُ فِي مَنْقُولٍ، بَلْ فِيأَرْضٍ وَمَافِيها مِنْ بِناءٍ وَشَجَرٍ تَبَعاً وَكَذَا ثَمَرٌ لَمْ يُؤَبَّرْ فِيالأَصَحِّ، وَلاَ شُفْعَةَ فِيحُجْرَةٍ بُنِيَتْ عَلَىسَقْفٍ غَيْرِمُشْتَرَكٍ، وَكَذَا مُشْتَرَكٌ فِيالأَصَحِّ، وَكُلُّ ما لَوْ قُسِمَ بَطَلَتْ مَنْفَعَتُهُ الْمَقْصُودَةُ كَحَمَّامٍ وَرَحىً لاَشُفْعَةَ فِيهِ فِيالأَصَحِّ، وَلاَشُفْعَةَ إلاَّ لِشَرِيكٍ،

﴿اَلشُّفْعَةُ فِكُلِّ شِرْكٍ لَمْ يُقْسَمْ: فِي أَرْضٍ أَوْ رَبْعٍ أَوْ حائِطٍ، لاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يَبِيعَ حَتَّى يُؤْذِنَ شَرِيكَهُ، فَإِنْ شاءَ أَخَذَ وَإِنْ شاءَ تَرَكَ، فَإِذَا باعَ وَلَمْ يُؤْذِنْهُ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ﴾ رواه مسلم، شوفعە لە گشت شتێکی هاوبەشدا هەیە–کە بەش نەکرابێ–: زەوی بێ، یان خانوو بێ، یان باغ بێ، دروست نیە هاوبەشەکە بەشەکەیخۆی بفرۆشێ تا ئاگاداری هاوبەشەکەیتری دەکاتەوە، جا بیەوێ، یان نەیەوێ، جا ئەگەر ئاگاداری نەکردەوەو بەشەکەیخۆی فرۆشت، ئەو کاتە هاوبەشەکە زیاتر مافی هەیە بە شوفعە وەریبگرێتەوە.
ئینجا بە بەڵگەی ئەو حەدیسە (لاَ تَثْبُتُ فِي مَنْقُولٍ) شوفعە لەو جۆرە شتەدا نیە، کە بگوازرێتەوە (بَلْ فِي أَرْضٍ) بەڵکو لە زەویو شتیتری نەگوازراوەدا هەیە، هەم (وَمافِيها) شوفعە لەو شتانەشدا هەیە: کە لە زەویە فرۆشراوەکەدانە (مِنْ بِناءٍ وَشَجَرٍ تَبَعاً) لە خانوو، لە درەخت، بە هۆی پابەندبوونیان بە زەویەکەوە (وَكَذَا ثَمَرٌ لَمْ يُؤَبَّرْ) هەروەها شوفعە لە میوەی درەختەکانی زەویە فرۆشراوەکەدا هەیە کە میوەکە بە دەر نەکەوتبێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلاَ شُفْعَةَ فِي حُجْرَةٍ) شوفعە لە ژوورێکی وەهادا نیە: کە (بُنِيَتْ عَلَىسَقْفٍ غَيْرِمُشْتَرَكٍ) لە سەر بانێکی بێهاوبەشی دروست کرابێ (وَكَذَا مُشْتَرَكٌ) هەروەها ئەگەر لە سەر بانێکی

هاوبەشیش دروست کرابێ، شوفعەی تێدا نیە (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە لە سەر شوێنێکی جێگیر دروست نەکراوەو وەکو گواستراوەیە.
(وَكُلُّ ما لَوْ قُسِمَ بَطَلَتْ مَنْفَعَتُهُ الْمَقْصُودَةُ) هەر شتێك ئەگەر بەش بکرێ ئەو سودەی -کە مەبەستە- تێك بچێ: (كَحَمَّامٍ) وەك گەرماوێکی بچووك (وَرَحىً) وەك ئاشێکی بچووك، ئەو جۆرە شتەش (لاَ شُفْعَةَ فِيهِ) شوفعەی تێدا نیە (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلاَشُفْعَةَ إِلاَّ لِشَرِيكٍ) مافی بە شوفعە وەرگرتنەوە تەنها بۆ ئەو هاوبەشەیە: کە بەشی لە شتە فرۆشراوەکەدا هەبێ: جا منداڵ بێ، یان گەورە بێ، موسوڵمان بێ، یان کافر بێ، هەرچەندە ئادەمیزادیش نەبێ: وەك مزگەوتێك بەشە ملکێکی وەقف نەکراوی لەگەڵ کەسێکدا هەبێ، ئەوە -ئەگەر بەرژەوەندیمزگەوتی تێدابێ- واجبە: سەرپەرشتکارەکە بەشە فرۆشراوەکە بە شوفعە بۆ مزگەوتەکە وەربگرێتەوە.
ئینجا بزانە: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا دراوسێی پێوەنوسیش مافی شوفعەی هەیە، واتە: ئەگەر دراوسێیەك ملکێکی خۆی فرۆشت، ئەوە -لە هەر لایەك- هەر دراوسێیەك
وَلَوْ باعَ داراً وَلَهُ شَرِيكٌ فِيمَمَرِّها فَلاَ شُفْعَةَ لَهُ فِيها، وَالصَّحِيحُ ثُبُوتُها فِي الْمَمَرِّ إِنْ كانَ لِلْمُشْتَرِي طَرِيقٌ آخَرُ إِلَىالدَّارِ، أَوْ أَمْكَنَ فَتْحُ بابٍ إِلَى شارِعٍ وَإِلاَّ فَلاَ، وَإِنَّما تَثْبُتُ فِيما مُلِكَ بِمُعاوَضَةٍ مِلْكاً لاَزِماً مُتَأَخِّراً عَنْ مِلْكِ الشَّفِيعِ: كَمَبِيعٍ وَمَهْرٍ وَعِوَضِ خُلْعٍ وَصُلْحِ دَمٍ وَنُجُومٍ وَأُجْرَةٍ وَرَأْسِ مالِ سَلَمٍ،

مڵکەکەی لەگەڵ ئەو ملکە فرۆشراوە پێکەوەنوسابێ، مافی هەیە ملکە فرۆشراوەکە بە شوفعە وەربگرێتەوە، جا ئەگەر دوو دراوسێ، یان زیاتر بون، ئەو کاتە شوفعەکە -بەگوێرەی ژمارەی خۆیان- بە یەکسانی بە سەریاندا بەش دەکرێ، هەروەك لەکتێبەکانی مەزهەبی (حنفی)دا ڕوون کراوەتەوە، بە بەڵگەیفەرموودەی پێغەمبەرﷺ: ﴿اَلْجارُ أَحَقُّ بِصَقَبِهِ﴾ رواه البخاري، دراوسێ لەپێشترە بە هۆی نزیکیی ملکی دراوسێیەکەی بکڕێتەوە.
(وَلَوْ باعَ داراً) ئەگەر خانووێکی فرۆشت (وَلَهُ شَرِيكٌ فِي مَمَرِّها) هاوبەشێکی -تەنها- لە ڕێگەی خانووەکەدا هەبو، واتە: لە خودیخانووەکەدا هاوبەشی نەبو (فَلاَ شُفْعَةَ لَهُ فِيها) ئەو هاوبەشە مافی شوفعەی لە خانووەکەدا نیە، چونکە بەشی تێدا نیە.
بەڵام (وَالصَّحِيحُ) بە فەرموودەی ڕاست (ثُبُوتُها فِيالْمَمَرِّ) مافی شوفعەی لە ڕێگەکەدا هەیە (إِنْ كانَ لِلْمُشْتَرِي طَرِيقٌ آخَرُ إِلَىالدَّارِ) بەو مەرجەی کڕیارەکە ڕێگەیەکیتری بۆ خانووەکە هەبێ (أَوْ أَمْكَنَ فَتْحُ بابٍ إِلَى شارِعٍ) یان بۆی بگونجێ -بە بێئەرکێکی زۆر- دەرگایەك بەرەو کۆڵانێك بکاتەوە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر کڕیارەکە ڕێگەیەکیتری نەبو، نەشدەگونجا دەرگایەکیتر بکاتەوە، ئەو کاتە (فَلاَ) هاوبەشەکە مافی شوفعەی نیە، چونکە زەرەری

کڕیارەکەی تێدایە، بنچینەی شەرعیش دەفەرموێ: (اَلضَّرَرُ لاَيُزالُ بِالضَّرَرِ) زیان بە زیانێکی وەکو خۆی لانابردرێ.

(وَإنَّما تَثْبُتُ فِيما مُلِكَ بِمُعاوَضَةٍ) شوفعە تەنها لەو شتەدا هەیە: کە لە بەرامبەر وەرگرتنی شتێك کرابێتە ملکی هاوبەشە نوێیەکە (مِلْكاً لاَزِماً) ملکایەتیەکەش واجب بوبێ و (مُتَأَخِّراً عَنْ مِلْكِ الشَّفيعِ) هۆی ملکایەتیەکەش لە دوای ملکایەتی شوفعەگرەکە بێ: کە هاوبەشە کۆنەکەیە (کَمَبيعٍ) وەك بەشەکە فرۆشرابێ، هەم (وَمَهْرٍ) وەك بەشەکە کرابێتە مارەیی ژن، هەم (وَعِوَضِ خُلْعٍ) وەك بەشەکە لە بەرامبەر (خُلْع) درابێتە مێردەکە، هەم (وَصُلْحِ دَمٍ) وەك بەشەکە لە جیاتی خوێنی کوژراوێك بە سولح درابێ، هەم (وَنُجُومِ كِتابَةٍ) وەك لە جیاتی بەشەکانی نووسراوپێدانی کۆیلە درابێ، هەم (وَأُجْرَةٍ) وەك بەشەکە لە جیاتی کرێی خانووێك درابێ، هەم (وَرَأْسِ مالِ سَلَمٍ) وەك بەشەکە بۆ سەرمایەی سەلەم درابێ، واتە: لە گشت ئەو بەشانەیڕابردوودا شوفعەگر=هاوبەشەکۆنەکە مافی هەیە: بەشەکان بە شوفعە وەربگرێتەوە، چونکە لە بەرامبەر شتێك وەرگیراون.

وَلَوْ شُرِطَ فِى الْبَيْعِ اَلْخِيارُ لَهُما أَوْ لِلْبائِعِ لَمْ يُؤْخَذْ بِالشُّفْعَةِ حَتَّى يَنْقَطِعَ الْخِيارُ، وَإِنْ شُرِطَ لِلْمُشْتَرِى وَحْدَهُ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يُؤْخَذُ إِنْ قُلْنا اَلْمِلْكُ لِلْمُشْتَرِى وَإِلاَّ فَلاَ، وَلَوْ وَجَدَ الْمُشْتَرِى بِالشَّقْصِ عَيْباً وَأَرادَ رَدَّهُ بِالْعَيْبِ وَأَرادَ الشَّفِيعُ أَخْذَهُ وَيَرْضَى بِالْعَيْبِ فَالأَظْهَرُ إجابَةُ الشَّفِيعِ، وَلَوْ اِشْتَرَى اِثْنانِ داراً أَوْ بَعْضَها فَلاَ شُفْعَةَ لأَحَدِهِما عَلَى الآخَرِ، وَلَوْ كانَ لِلْمُشْتَرِى شِرْكٌ فِى الأَرْضِ

کەوابو: ئەگەر بەشەکە بە میرات، یان بە بەخشین، یان بە وەسێت بووە ملکی کەسێکیتر، ئەو کاتە هاوبەشە کۆنەکە مافی شوفعەی نیە، چونکە بێبەرامبەر بووەتە ملك، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ شُرِطَ فِى الْبَيْعِ اَلْخِيارُ لَهُما) ئەگەر لە مامڵەتی فرۆشتنەکەدا مافی پەشیمانی بۆ کڕیارەکەو بۆ فرۆشیارەکە بە مەرج داندرا (أَوْ لِلْبائِعِ) یان تەنها بۆ فرۆشیارەکە داندرا، ئەو کاتە (لَمْ يُؤْخَذْ بِالشُّفْعَةِ) نابێ بەشە فرۆشراوەکە بە شوفعە وەربگرێتەوە (حَتَّى يَنْقَطِعَ الْخِيارُ) تا ماوەی پەشیمانیەکە دەبڕێ.

بەڵام (وَإِنْ شُرِطَ لِلْمُشْتَرِى وَحْدَهُ) ئەگەر مافی پەشیمانی تەنها بۆ کڕیارەکە بە مەرج داندرابێ، ئەوە (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ يُؤْخَذُ) ئەو بەشە فرۆشراوە ئێستا بە شوفعە وەردەگیرێتەوە (إِنْ قُلْنا اَلْمِلْكُ لِلْمُشْتَرِى) ئەگەر بە فەرموودەی ڕاستتر بڵێین: ملکایەتی فرۆشراوەکە لە ماوەی پەشیمانیدا بۆ کڕیارەکەیە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بە فەرموودەی بێهێز بڵێین: بۆ فرۆشیارەکەیە، یان دەوەستێندرێ (فَلاَ) ئەو کاتە بە شوفعە

وەرناگیرێتەوە، تا ماوەی پەشیمانی کۆتایی دێ.

(وَلَوْ وَجَدَ الْمُشْتَرِي بِالشِّقْصِ عَيْباً) ئەگەر کڕیارەکە دیتی: ئەو بەشە مڵکەی کڕیویەتی عەیبێکی هەیە، ئینجا (وَأَرادَ رَدَّهُ بِالْعَيْبِ) ویستی بە هۆی عەیبەکە بیگەڕێنێتەوە بۆ فرۆشیارەکە، بەڵام (وَأَرادَ الشَّفِيعُ أَخْذَهُ) شوفعەگرەکەش ویستی بەشە فرۆشراوەکە –بە شوفعە– وەربگرێتەوەو (وَيَرْضَى بِالْعَيْبِ) بە عەیبەکەشی ڕازی بێ، ئەوە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (إِجابَةُالشَّفِيعِ) وەڵامی شوفعەگرەکە دەدرێتەوەو بەشە فرۆشراوەکەی دەدرێتێ.

(وَلَوِ اشْتَرَى اثْنانِ داراً أَوْ بَعْضَهَا) ئەگەر دوو کەس وێکڕا خانووێکیان کڕی، یان بەشێکی خانووێکیان کڕی، ئەوە (فَلاَ شُفْعَةَ لأَحَدِهِما عَلَىالآخَرِ) هیچێکیان –ئێستا– مافی شوفعەی لە سەر ئەویتر نیە، چونکە لە یەك کاتدا هەردووکیان بوونەتە خاوەنی مڵکەکە.

(وَلَوْ كانَ لِلْمُشْتَرِي شِرْكٌ فِيالأَرْضِ) ئەگەر کڕیارەکە بەشێکی لە زەویە فرۆشراوەکەدا هەبو: وەك زەویەکە لە نێوان سێ کەساندا هاوبەش بێ، ئینجا یەکێکیان بەشەکەیخۆی فَالأَصَحُّ أَنَّ الشَّرِيكَ لاَ يَأْخُذُ كُلَّ الْمَبِيعِ بَلْ حِصَّتَهُ، وَلاَ يُشْتَرَطُ فِيالتَّمَلُّكِ بِالشُّفْعَةِ حُكْمُ حاكِمٍ وَلاَ إِحْضارُالثَّمَنِ وَلاَ حُضُورُالْمُشْتَرِي، وَيُشْتَرَطُ لَفْظٌ مِنَ الشَّفِيعِ: كَتَمَلَّكْتُ أَوْ أَخَذْتُ بِالشُّفْعَةِ، وَيُشْتَرَطُ مَعَ ذَلِكَ: إِمَّا تَسْلِيمُ الْعِوَضِ إِلَىالْمُشْتَرِي فَإِذَا تَسَلَّمَهُ أَوْ أَلْزَمَهُ الْقَاضِي التَّسَلُّمَ مَلَكَ الشَّفِيعُ الشِّقْصَ، وَإِمَّا رِضَاالْمُشْتَرِي بِكَوْنِ الْعِوَضِ فِي ذِمَّتِهِ،

بفرۆشێتە یەکێك لە هاوبەشەکانیتر، ئەوە (فالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّ الشَّرِيكَ) هاوبەشەکەیتر (لاَ يَأْخُذُ كُلَّ الْمَبِيعِ) نابێ –بە تەنهایی– گشت بەشە فرۆشراوەکە بە شوفعە وەربگرێتەوە (بَلْ حِصَّتَهُ) بەڵکو بەشیخۆی وەردەگرێ، واتە: لەم مەسەلەیەدا –تەنها– شەشێکی بەشە فرۆشراوەکە بە شوفعە وەردەگرێتەوە، شەشێکەکەیتریش بۆ کڕیارەکە دەمێنێتەوە؟ چونکە ئەویش وەکو ئەویتر هاوبەشەو مافی شوفعەی هەیە، هەرچەندە کڕیاریش بێ.

(وَلاَ يُشْتَرَطُ) بە مەرج دانانرێ (فِيالتَّمَلُّكِ بِالشُّفْعَةِ) لە مافی کردنەمڵکایەتیی بە شوفعە (حُكْمُ حاكِمٍ) دادوەرێك بڕیار بدا، هەم (وَلاَ إِحْضارُالثَّمَنِ) مەرج نیە پارەکە ئێستا حازر بکا، هەم (وَلاَ حُضُورُ الْمُشْتَرِي) مەرج نیە کڕیارەکە ئامادە بێو ڕازی بێ، چونکە بە بڕیاری پێغەمبەرﷺ مافی شوفعەی هەیە.

بەڵام (وَيُشْتَرَطُ) بۆ کردنە مڵکایەتی بە مەرج دادەندرێ (لَفْظٌ مِنَ الشَّفِيعِ) لە لایەن شوفعەگرەکەوە: گۆتەیەك، یان نووسینێك هەبێ (كَ) وەك بڵێ: (تَمَلَّكْتُ) ئەم بەشەم بە شوفعە کردە مڵکی خۆم (أَوْ) یان بڵێ: (أَخَذْتُ بِالشُّفْعَةِ) ئەم بەشەم بە شوفعە وەرگرتەوە.

واتە: ئەگەر –تەنها– بڵێ: من داوای شوفعە دەکەم. بەو گوتەیە نابێتە مڵك.
ئینجا (وَيُشْتَرَطُ مَعَ ذَلِكَ) بە مەرج دادەندرێ –لەگەڵ گوتەیڕابردووش– یەکێك لەم سێیانەی داهاتووش ببێ:
یەکەم: (إِمَّا تَسْلِيمُ الْعِوَضِ إِلَىالْمُشْتَرِي) یان دەبی شوفعەگرەکە پارەی بەشە فرۆشراوەکە تەسلیمی کڕیارەکە بکا (فَإِذَا تَسَلَّمَهُ) جا هەر کاتێك کڕیارەکە بەخۆی پارەکەی لێوەرگرت (أَوْ) یان بە ڕەفەکاری لێیوەرنەگرت، بەڵام (أَلْزَمَهُ الْقَاضِي التَّسَلُّمَ) قازی بە زۆرلێکردن ناچاری کرد لێیوەربگرێ، ئەو کاتە (مَلَكَ الشَّفِيعُ الشِّقْصَ) شوفعەگرەکە دەبێتە خاوەنی بەشە وەرگیراوەکە، جا ئەگەر شوفعەگرەکە پارەکەی لە بەر دەستی کڕیارەکە دانا بە شێوەیەکی وەها: بۆی دەگونجا وەریبگرێ، ئەوەش بەسەو بە وەرگرتن دادەندرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
دووەم: (وَإِمَّا رِضَىالْمُشْتَرِي) یان دەبی کڕیارەکە ڕازی بێ (بِكَوْنِ الْعِوَضِ فِي ذِمَّتِهِ) پارەی بەشە فرۆشراوەکە قەرز بێ لە ئەستۆی شوفعەگرەکەدا.
وَإِمَّا قَضَاءُ الْقَاضِي لَهُ بِالشُّفْعَةِ إِذا حَضَرَ مَجْلِسَهُ وَأَثْبَتَ حَقَّهُ فَيَمْلِكُ بِهِ فِي الأَصَحِّ،وَلاَ يَتَمَلَّكُ شِقْصاً لَمْ يَرَهُ الشَّفِيعُ عَلَى الْمَذْهَبِ.
(فَصْلٌ) إِنْ اِشْتَرَى بِمِثْلِيٍّ أَخَذَهُ الشَّفِيعُ بِمِثْلِهِ، أَوْ بِمُتَقَوِّمٍ فَبِقِيمَتِهِ يَوْمَ الْبَيْعِ، وَقِيلَ يَوْمَ اِسْتِقْرارِهِ بِانْقِطاعِ الْخِيارِ، أَوْ بِمُؤَجَّلٍ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ مُخَيَّرٌ بَيْنَ أَنْ يُعَجِّلَ وَيَأْخُذَ فِي الْحالِ أَوْ يَصْبِرَ إِلَى الْمَحِلِّ وَيَأْخُذُ،

سێیەم: (وَإِمَّا قَضاءُ الْقَاضِي لَهُ بِالشُّفْعَةِ) یان دەبی قازی بڕیاری مافی شوفعەی بۆ بدا (إِذا حَضَرَ مَجْلِسَهُ) هەر کاتێك شوفعەگرەکە لە دانیشگەی قازیدا ئامادە بوو، هەم (وَأَثْبَتَ حَقَّهُ) مافی هەبوونی شوفعەی بۆ خۆی جێگیر کرد، ئەو کاتە (فَيَمْلِكُ بِهِ) بەو بڕیارە دەبێتە خاوەنی بەشەکە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلاَ يَتَمَلَّكُ شِقْصاً لَمْ يَرَهُ الشَّفِيعُ) شوفعەگرەکە نابێتە خاوەنی بەشێکی وەها: کە نەیدیتبێ (عَلَى الْمَذْهَبِ) لەسەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، چونکە فرۆشتنی شتی نادیار دروست نیە، بەڵام لە فەرموودەی بێهێزدا دبێتە خاوەنیو هەر کاتێك دیتی مافی پەشیمانبوونەوەشی هەیە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ڕوونکردنەوەی نرخی بەشە فرۆشراوەکە ﴾

(إِنِ اشْتَرَى بِمِثْلِيٍّ) ئەگەر کڕیارەکە –بەشەکەی– بە شتێکی هاوێنەیی کڕیبێ: وەکو گەنمو پارە، ئەوە (أَخَذَهُ الشَّفِيعُ بِمِثْلِهِ) شوفعەگرەکەش هەر بە وێنەیشتەکە بەشە فرۆشراوەکە وەردەگرێتەوە، واتە: کڕیارەکە چەند گەنم، یان چەند پارەی پێداوە، شوفعەگرەکەش

ئەوەندە دەداتە کڕیارەکە.
(أَوْ بِمُتَقَوَّمٍ) یان ئەگەر بە شتێکی نرخ بۆ داندراو بەشەکەی کڕیبو: وەك جلوبەرگو ئاژەڵ، ئەوە(فَبِقِيمَتِهِ) شوفعەگرەکە بە نرخی شتەکە بەشە فرۆشراوەکە وەردەگرێتەوە، واتە: شوفعەگرەکە نرخی بەشە فرۆشراوەکە ناداتە کڕیارەکە، بەڵکو چی پێداوە، نرخی ئەوەندەی دەداتێ، نرخەکەش کە ڕەچاو دەکرێ (يَوْمَ الْبَيْعِ) هی ئەو ڕۆژەیە: کە بەشەکەی تێدا فرۆشراوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَوْمَ اسْتِقْرَارِهِ) نرخی ڕۆژی جێگیربوونی مامڵەتەکەیە (بِانْقِطَاعِ الْخِيَارِ) بە هۆی بڕانەوەی مافی پەشیمانبوونەوە.
(أَوْ بِمُؤَجَّلٍ) یان ئەگەر بەشەکەی بە قەرز کڕیبو، ئەوە (فَالأَظْهَرُ) فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ مُخَيَّرٌ) شوفعەگرەکە سەرپشکە (بَيْنَ أَنْ يُعَجِّلَ وَيَأْخُذَ فِيالْحَالِ) لە نێوان ئەوەی هەر ئێستا پارەیکڕیارەکە بداو بەشە فرۆشراوەکەش-هەر ئێستا- بە شوفعە وەربگرێتەوە (أَوْ يَصْبِرَ إِلَى الْمَحِلِّ) یان خۆی ڕابگرێ تا کاتی دانەوەیقەرزەکە دێ، ئینجا ئەو کات پارەی فرۆشراوەکە بداو (وَيَأْخُذُ) هەر ئەو کاتیش بەشەکە بە شوفعە وەربگرێتەوە، بەڵام
وَلَوْ بِيعَ شِقْصٌ وَغَيْرُهُ أَخَذَهُ بِحِصَّتِهِ مِنَ الْقِيمَةِ، وَيُؤْخَذُ الْمَمْهُورُ بِمَهْرِمِثْلِهَا وَكَذَا عِوَضُ الْخُلْعِ، وَلَوْ اِشْتَرَى بِجُزَافٍ وَتَلِفَ اِمْتَنَعَ الأَخْذُ، فَإِنْ عَيَّنَ الشَّفِيعُ قَدْراً وَقَالَ الْمُشْتَرِي لَمْ يَكُنْ مَعلُومَ الْقَدْرِ حَلَفَ عَلَى نَفْيِ الْعِلْمِ، وَإِنِ ادَّعَى عِلْمَهُ وَلَمْ يُعَيِّنْ قَدْراً لَمْ تُسْمَعْ دَعْوَاهُ فِي الأَصَحِّ،

ئەگەر کڕیارەکە ڕازی بو: پارەکەی بە قەرز لە سەر شوفعەگرەکە بێ، ئەو کاتە واجبە: شوفعەگرەکەش ڕازی ببێو هەر ئێستا بەشەکە بە شوفعە وەربگرێتەوە، ئەگینا: مافی شوفعەی نامێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَلَوْ بِيعَ شِقْصٌ وَغَيْرُهُ) ئەگەر بەشەکەو شتێکیتر وێکڕا فرۆشران، بەڵام شتەکە شوفعەی تێدا نەبو: وەك بەشە زەویەکی هاوبەشو زەویەکیتری تایبەت بەخۆی وێکڕا بفرۆشێ، ئەو کاتە (أَخَذَهُ بِحِصَّتِهِ مِنَ الْقِيمَةِ) شوفعەگرەکە-تەنها- بەشەکە بە شوفعە وەردەگرێتەوە بە بەشە نرخەکەیخۆی لە کۆی نرخی هەردوو فرۆشراوەکە.
(وَ) هەروەها (يُؤْخَذُالْمَمْهُورُ) ئەو بەشەی-لە لایەن مێردەوە- کراوەتە مارەیێژن، ئەویش بە شوفعە وەردەگرێتەوە (بِمَهْرِمِثْلِهَا) بە مارەیی هاووێنەی ژنەکە، واتە: شوفعەگرەکە مارەیی هاووێنە دەداتە ژنەکەو بەشەکەش بە شوفعە لە ژنەکە وەردەگرێتەوە (وَكَذَا عِوَضُ الْخُلْعِ) هەروەها ئەو بەشەی کراوەتە عیوەزی خولع-واتە: لە بەرامبەر خولع دراوەتە مێردی ژنەکە- ئەویش وەردەگرێتەوە بە مارەیی هاووێنەی ژنەکە، واتە: بە شوفعە لە مێردەکەی وەردەگرێتەوە، جا-لە هەردوو مەسەلەدا-جیاوازی نیە: مارەییەکە لە نرخی

بەشەکە: کەمتر بێ، یان زیاتر بێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَلَوِ اشْتَرَى بِجُزافٍ) ئەگەر –کڕیارەکە– بەشەکەی بە شتێکی لە گوترە کڕیو (وَتَلِفَ) پێش ئەوەی ئەندازەشی بزاندرێ شتەکە فەوتا، ئەو کاتە (امْتَنَعَ الأَخْذُ) قەدەغەیەو نابێ بە شوفعە وەربگرێتەوە؟ چونکە نازاندرێ ئەندازەی پارەکەی چەند بووە تا بەو ئەندازەیە شوفعە کە وەربگرێتەوە.
(فَإِنْ عَيَّنَ الشَّفِيعُ قَدْراً) جا ئەگەر شوفعەگرەکە ئەندازەیەکی دیاری کردو گوتی: بە سەد دینار بەشەکەت کڕیوە (وَقالَ الْمُشْتَرِي لَمْ يَكُنْ مَعلُومَ الْقَدْرِ) کڕیارەکەش گوتی: ئەندازەی پارەکە زاندراو نەبو، ئەوە (حَلَفَ عَلَى نَفْيِ الْعِلْمِ) کڕیارەکە سوێند دەخوا: کە نازانێ بە چەندی کڕیوە، ئینجا کە سوێندی خوارد، شوفعەگرەکەش مافی شوفعەی نامێنێ، بەلام (وَإِنِ ادَّعَى عِلْمَهُ) ئەگەر شوفعەگرەکە گوتی: کڕیارەکە دەزانێ بە چەندی کڕیوەو (وَلَمْ يُعَيِّنْ قَدْراً) هیچ ئەندازەشی دیاری نەکرد، ئەو کاتە (لَمْ تُسْمَعْ دَعْواهُ) گوێ نادرێتە داواکاریەکەی (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَإِذا ظَهَرَ الثَّمَنُ مُسْتَحَقّاً: فَإِنْ كانَ مُعَيَّناً بَطَلَ الْبَيْعُ وَالشُّفْعَةُ، وَإِلاَّ أُبْدِلَ وَبَقِيا، وَإِنْ دَفَعَ الشَّفِيعُ مُسْتَحَقّاً لَمْ تَبْطُلْ شُفْعَتُهُ إِنْ جَهِلَ وَكَذَا إِنْ عَلِمَ فِي الأَصَحِّ، وَتَصَرُّفُ الْمُشْتَرِي فِي الشِّقْصِ كَبَيْعٍ وَوَقْفٍ وَإِجارَةٍ صَحِيحٌ، وَلِلشَّفِيعِ نَقْضُ ما لاَشُفْعَةَ فِيهِ كَالْوَقْفِ، وَأَخْذُهُ، وَيَتَخَيَّرُ فِيما فِيهِ شُفْعَةٌ كَبَيْعٍ: بَيْنَ أَنْ يَأْخُذَ بِالْبَيْعِ الثَّانِي أَوْ يَنْقُضَهُ وَيَأْخُذَ بِالأَوَّلِ،

(وَإِذا ظَهَرَ الثَّمَنُ مُسْتَحَقّاً) هەر کاتێك ئەو پارەیەی بەشەکەی پێ کڕاوە، بە مالی کەسێکیتر دەرچو، تەماشا دەکەین: (فَإِنْ كانَ مُعَيَّناً) ئەگەر پارەکە دیارکراو بوو: وەك بە خودی پارەیەکی دزراو، یان بە مالی کەسێکیتر بە بێئیزن بەشەکە بکڕێ، ئەوە (بَطَلَ الْبَيْعُ وَالشُّفْعَةُ) فرۆشتنەکەو شوفعەکە هەردووکیان بەتاڵ دەبنەوەو هیچیان دروست نابن، چونکە پارەکە ملکی کڕیارەکە نیە (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر پارەکە دیارکراو نەبو، بەلکو بە قەرز بەشەکەی کڕیبو، ئینجا پارەیەکی دزراوی لەو قەرزە داوە، ئەو کاتە (أُبْدِلَ) ئەو پارەی داویەتی بە پارەیەکی ملکی خۆی دەگۆڕدرێتەوەو (وَبَقِيا) فرۆشتنەکەو شوفعەکەش بە دروستبوویی دەمێننەوە.
(وَ) هەروەها (إِنْ دَفَعَ الشَّفِيعُ مُسْتَحَقّاً) ئەگەر شوفعەگرەکەش مالی کەسێکیتری دا کڕیارەکە (لَمْ تَبْطُلْ شُفْعَتُهُ إِنْ جَهِلَ) مافی شوفعەکەی بەتاڵ نابێتەوە، ئەگەر نەیزانیبێ (وَكَذَا إِنْ عَلِمَ) هەروەها ئەگەر زانیبیشی، هەر بەتاڵ نابێتەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، کەواتە: ئەم جارە خودی مالیخۆی دەداتە کڕیارەکەو بەشەکەشی بە شوفعە لێوەردەگرێتەوە.

(وَتَصَرُّفُ الْمُشْتَرِي فِيالشِّقْصِ) دەستكاریی‌كڕیارەكە لە بەشە فرۆشراوەكەدا (كَبَيْعٍ) وەك بەشەكەی بفرۆشێ (وَوَقْفٍ) یان وەقفی بكا (وَإِجارَةٍ) یان بە كرێی بدا، یان ببیبەخشێ، گشتی (صَحِيحٌ) دروستە، چونكە ئەو دەستكاریيەی لە ملكی خۆیدا كردوە، بەلام (وَلِلشَّفِيعِ) بۆ شوفعەگرەكەش دروستە: (نَقْضُ ما لاَشُفْعَةَ فِيهِ) هەر دەستكاریيەكی كڕیارەكە: كە مافی شوفعەی تێدا نیە، هەڵبوەشێنێتەوە (كَالْوَقْفِ) وەك وەقفو بەخشینو بەكرێدان، واتە: مافی هەیە هەر یەكێك لەو دەستكاریانە هەڵبوەشێنێتەوەو (وَأَخْذُهُ) بەشەكە بۆ خۆی بە شوفعە وەربگرێتەوە.

(وَ) هەروەها (يَتَخَيَّرُ فِيما فِيهِ شُفْعَةٌ) شوفعەگرەكە سەرپشكە لەو دەستكاریيەی مافی شوفعەی تێدایە (كَبَيْعٍ) وەكو فرۆشتن: (بَيْنَ أَنْ يَأْخُذَ بِالْبَيْعِ الثَّانِي) لە نێوان ئەوەی بە فرۆشتنەكەی دووەم شوفعەكە وەربگرێتەوە (أَوْ يَنْقُضَهُ) یان فرۆشتنەكەی دووەم هەڵبوەشێنێتەوەو (وَيَأْخُذَ بِالأَوَّلِ) بە فرۆشتنەكەی یەكەم شوفعەكە وەربگرێتەوە، چونكە مافی شوفعەگرەكە لە پێش هەردوو كڕیارەكەدایە.

وَلَوْ اِخْتَلَفَ الْمُشْتَرِي وَالشَّفِيعُ فِي قَدْرِالثَّمَنِ صُدِّقَ الْمُشْتَرِي وَكَذَا لَوْ أَنْكَرَالشِّراءَ أَوْ كَوْنَ الطَّالِبِ شَرِيكاً، فَإِنْ اِعْتَرَفَ الشَّرِيكُ بِالْبَيْعِ فَالأَصَحُّ ثُبُوتُ الشُّفْعَةِ، وَيُسَلَّمُ الثَّمَنُ إلَىالْبائِعِ إنْ لَمْ يَعْتَرِفْ بِقَبْضِهِ، وَإِنْ اِعْتَرَفَ فَهَلْ يُتْرَكُ فِي يَدِالشَّفِيعِ أَمْ يَأْخُذُهُ الْقاضِي وَيَحْفَظُهُ؟ فِيهِ خِلاَفٌ سَبَقَ فِىالإِقْرارِ نَظِيرُهُ، وَلَوْ اِسْتَحَقَّ الشُّفْعَةَ جَمْعٌ أَخَذُوا عَلَى قَدْرِ الْحِصَصِ،

(وَلَو اخْتَلَفَ الْمُشْتَرِي وَالشَّفِيعُ) ئەگەر كڕیارەكەو شوفعەگرەكە بووە كێشەیان: (فِي قَدْرِ الثَّمَنِ) لە ئەندازەی پارەكەدا، وەك كڕیارەكە بڵێ: بە دوو سەد دینار كڕیومە. شوفعەگرەكەش بڵێ: بە سەد دینار. هیچ شاهیدیش نەبو، ئەو كاتە (صُدِّقَ الْمُشْتَرِي) بە سوێندخواردن باوەڕ بە كڕیارەكە دەكرێ، جا بەو پارەیەی سوێندی لە سەر خواردوە، بەشەكە بە شوفعە وەردەگرێتەوە (وَكَذَا) هەروەها (لَوْ أَنْكَرَالشِّراءَ) ئەگەر كڕیارەكە دان بە كڕینەكەدا نەهێنێو بڵێ: بەشەكەم نەكڕیوە (أَوْ كَوْنَ الطَّالِبِ شَرِيكاً) یان داننەهێنێ كە داواكاریشوفعەكە هاوبەشە—لە هەردوو مەسەلەدا— بە سوێندخواردن باوەڕ بە كڕیارەكە دەكرێ.

ئینجا لەو مەسەلەیەدا: كە كڕیارەكە دەڵێ بەشەكەم نەكڕیوە (فَإِن اعْتَرَفَ الشَّرِيكُ بِالْبَيْعِ) ئەگەر هاوبەشە كۆنەكە دانی بە فرۆشتنەكەدا هێناو گوتی: بەشەكەی خۆم فرۆشتۆتە ئەو كڕیارە. ئەوە (فَالأَصَحُّ ثُبُوتُ الشُّفْعَةِ) بە فەرموودەی ڕاستتر: بەو دانهێنانە مافی شوفعە بۆ هاوبەشەكەی‌تر جێگیر دەبێ، هەرچەند كڕیارەكەش بڵێ: درۆ دەكاو بەشەكەم

نەكڕیوە. كەوابو: (وَيُسَلِّمُ الثَّمَنُ إِلَىالْبائِعِ) پارەی بەشە فرۆشراوەكە تەسلیمی فرۆشیارەكە دەكرێ–كە هاوبەشە كۆنەكەیە– (إِنْ لَمْ يَعْتَرِفْ بِقَبْضِهِ) ئەگەر دانندەهێنێو نەڵێ: پارەكەشم وەرگرتوە.

بەڵام (وَإِنِ اعْتَرَفَ) ئەگەر بڵێ: پارەكەشم لە كڕیارەكە وەرگرتوە. ئەو كاتە (فَهَلْ يُتْرَكُ فِي يَدِالشَّفِيعِ) ئایا پارەی بەشە فرۆشراوەكە هەر لە دەستی شوفعەگرەكەدا دەهێڵدرێتەوەو لێیوەرناگیرێ (أَمْ يَأْخُذُهُ الْقَاضِي وَيَحْفَظُهُ؟) یان قازی لێیوەردەگرێو دەیپارێزێ؟ چونكە ماڵێكی لە دەستچووی بێخاوەنە (فِيهِ خِلاَفٌ سَبَقَ فِيالإِقْرارِ نَظِيرُهُ) دوو فەرموودەی جیاوازی تێدانە، وێنەكەشی لە باسی دانهێناندا ڕابرا، فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: هەر لە دەست شوفعەگرەكەدا دەهێڵدرێتەوە.

(وَلَوِ اسْتَحَقَّ الشُّفْعَةَ جَمْعٌ) ئەگەر كۆمەڵە هاوبەشێك مافی شوفعەیان هەبو، ئەوە بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَخَذُوا عَلَى قَدْرِ الْحِصَصِ) گشتیان بەشە فرۆشراوەكە بە شوفعە وەردەگرنەوە: لە سەر ئەندازەی بەشەكانیخۆیان لەو مڵكەدا، بۆ وێنە: ئەگەر سێ كەس

وَفِي قَوْلٍ عَلَىالرُّؤُوسِ، وَلَوْ باعَ أَحَدُالشَّرِيكَيْنِ نِصْفَ حِصَّتِهِ لِرَجُلٍ ثُمَّ بَاقِيَهَا لآخَرَ فَالشُّفْعَةُ فِالنِّصْفِ الأَوَّلِ لِلشَرِيكِ الْقَدِيمِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِنْ عَفَا عَنِ النِّصْفِ الأَوَّلِ شارَكَهُ الْمُشْتَرِالأَوَّلُ فِالنِّصْفِ الثَّانِي، وَإِلاَّ فَلاَ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لَوْ عَفا أَحَدُ الشَّفِيعَيْنِ سَقَطَ حَقُّهُ، وَتَخَيَّرَ الآخَرُ بَيْنَ أَخْذِ الْجَمِيعِ وَتَرْكِهِ، وَلَيْسَ لَهُ الإِقْتِصارُ عَلَىحَصَّتِهِ،

لە زەویەكدا هاوبەش بن: یەكێكیان نیوەی هەبێو یەكێكیان سێیەكی هەبێو یەكێكیان شەشێكی هەبێ، ئینجا خاوەنی نیوەكە بەشەكەی خۆی فرۆشت، ئەوە خاوەنی سێیەكەكە دوو بەش بە شوفعە وەردەگرێتەوەو خاوەنیشەشێكەكەش بەشێك وەردەگرێتەوە، بەڵام (وَفِي قَوْلٍ) لە فەرموودەیەكدا (عَلَى الرُّؤُوسِ) لە سەر ژمارەی خاوەن بەشەكان شوفعەكە وەردەگیرێ، واتە: بە یەكسانی–بەشەكە– بە سەر گشتیاندا بەش دەكرێ، هەروەك مەزهەبی ئیمامی (حنفی)ش ئەوهایەو لە سەرەتای ئەم باسە ڕابرا.

(وَلَوْ باعَ أَحَدُالشَّرِيكَيْنِ نِصْفَ حِصَّتِهِ لِرَجُلٍ) ئەگەر هاوبەشێك نیوەی بەشەكەیخۆی فرۆشتە پیاوێك (ثُمَّ بَاقِيَهَا لآخَرَ) ئینجا–پێش بە شوفعەوەرگرتنی ئەم بەشە–نیوەكەیتریشی فرۆشتە پیاوێكیتر، ئەوە (فَالشُّفْعَةُ فِيالنِّصْفِ الأَوَّلِ) مافی شوفعە لە نیوە فرۆشراوەكەی یەكەمدا (لِلشَرِيكِ الْقَدِيمِ) تەنها بۆ هاوبەشە كۆنەكەیە، چونكە لە كاتی فرۆشتنیدا –جگە لە فرۆشیارەكە– هیچ هاوبەشێكیتری لەگەڵدا نەبو.

ئینجا (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ إِنْ عَفا عَنِ النِّصْفِ الأَوَّلِ) ئەگەر هاوبەشە كۆنەكە–بۆ كڕیارەكەییەكەم– وازی هێنا لە شوفعەی نیوەفرۆشراوەكەییەكەمو لێی

وەرنەگرتەوە، ئەو کاتە (شارَكَهُ الْمُشْتَرِي الأوَّلُ) کڕیارەیەکەمەکەش مافی هەیە: هاوبەشیی هاوبەشەکۆنەکە بکا (فِي النِّصْفِ الثَّانِي) لە شوفعەی نیوەفرۆشراوەکەی دووەمدا، چونکە بە هۆی وازلێهێنانەکە نیوەی‌یەکەم بۆتە مڵکی ئەوی‌و ئەویش بۆتە هاوبەشی هاوبەشە کۆنەکە (وَإلاَّ) بەڵام ئەگەر هاوبەشەکۆنەکە وازی نەهێناو نیوەکەی‌یەکەمی بە شوفعە وەرگرتەوە، ئەو کاتە (فَلاَ) کڕیارە یەکەمەکە نابێتە هاوبەشی کۆنەکەو مافی نیە هیچ لە نیوە فرۆشراوەکەی‌دووەم وەربگرێتەوە، چونکە نیوەکەی خۆی بە شوفعە لێ وەرگیراوەو هەر لەو کاتیشدا هاوبەشیەکەشی نەماوە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لَوْ عَفا أَحَدُالشَّفِيعَيْنِ) ئەگەر یەکێك لە شوفعەگرەکان وازی هێنا لە مافی خۆی (سَقَطَ حَقُّهُ) بەو وازهێنانە مافی شوفعەی لە دەست دەچێ‌و (وَتَخَيَّرَ الآخَرُ) هاوبەشەکەی‌تریش دەبێتە سەرپشك: (بَيْنَ أَخْذِالْجَمِيعِ وَتَرْكِهِ) لە نێوان ئەوەی هەموو بەشە فرۆشراوەکە بە شوفعە وەربگرێتەوە، یان واز لە هەمووی بێنێ، کەواتە: (وَلَيْسَ لَهُ الإقْتِصارُ عَلَى حَصَّتِه) مافی نیە تەنها بەشی خۆی لە

وَأَنَّ الْوَاحِدَ إِذَا أَسْقَطَ بَعْضَ حَقِّهِ سَقَطَ كُلُّهُ، وَلَوْ حَضَرَ أَحَدُ الشَّفِيعَيْنِ فَلَهُ أَخْذُ الْجَمِيعِ فِالْحالِ فَإِذا حَضَرَالْغائِبُ شَارَكَهُ، وَالأَصَحُّ أَنَّ لَهُ تَأْخِيرَالأَخْذِ إِلَى قُدُومِ الْغائِبِ، وَلَوْ اِشْتَرَيا شِقْصاً فَلِلشَّفِيعِ أَخْذُ نَصِيبِهِما وَنَصِيبِ أَحَدِهِما، وَلَوْ إِشْتَرَى وَاحِدٌ مِنْ إِثْنَيْنِ فَلَهُ أَخْذُ حِصَّةِ أَحَدِ الْبائِعَيْنِ فِالأَصَحِّ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ الشُّفْعَةَ عَلَى الْفَوْرِ، فَإِذا عَلِمَ الشَّفِيعُ بِالْبَيْعِ فَلْيُبادِرْ عَلَى الْعادَةِ،

بەشە فرۆشراوەکە -بە شوفعە- وەربگرێتەوە (وَ) هەر بە فەرموودەی‌ڕاستتر: (أَنَّ الْوَاحِدَ إِذَا أَسْقَطَ بَعْضَ حَقِّهِ) ئەگەر یەك شوفعەگر بەشێکی مافی خۆی لە دەست دا، ئەوە (سَقَطَ كُلُّهُ) گشت مافەکەی خۆی لە دەست دەچێ.

(وَلَوْ حَضَرَ أَحَدُالشَّفِيعَيْنِ) ئەگەر لە دوو شوفعەگرەکان تەنها یەکێکیان حازر بو (فَلَهُ أَخْذُ الْجَمِيعِ فِيالْحالِ) بۆی دروستە -هەر ئێستا- هەموو بەشەفرۆشراوەکە بە شوفعە وەربگرێتەوە، کەواتە: هەموو بەشەکە دەبێتە مڵکی‌خۆی‌و گشت بەرهەمی‌بەشەکەش بۆ خۆیەتی تا شوفعەگرەکەی نادیار دەگەڕێتەوە، ئینجا (فَإِذا حَضَرَالْغائِبُ) هەر کاتێك شوفعەگرەکەی‌نادیار هاتەوە، ئەو کاتە (شَارَكَهُ) ئەویش -ئەگەر حەز بکا- دەبێتە هاوبەشی حازرەکە لە شوفعەی بەشەکەدا.

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ لَهُ تَأْخِيرَ الأَخْذِ) شوفعەگرەکەی حازریش مافی هەیە وەرگرتنەوەکە دوا بخا (إِلَى قُدُومِ الْغائِبِ) تا شوفعەگرەکەی‌نادیار دێتەوە، واتە: بەم دواخستنە مافەکەی لە دەست ناچێ، چونکە عوزری هەیە.

(وَلَوِ اشْتَرَيا شِقْصاً) ئەگەر دوو کڕیار بەشێکیان لە هاوبەشێك کڕی، ئەوە

(فَلِلشَّفِيعِ) بۆ شوفعەگرەكە دروستە (أَخْذُ نَصِيبِهِما وَنَصِيبِ أَحَدِهِما) بەشی هەردوو كڕیارەكان بە شوفعە وەربگرێتەوە، هەم دروستە تەنها بەشی یەكێكیانیش وەربگرێتەوە.
(وَ) هەروەها (لَو اشْتَرى واحِدٌ مِنْ إِثْنَيْنِ) ئەگەر یەك كڕیار لە دوو هاوبەشانی كڕی، ئەو كاتەش (فَلَهُ) بۆ شوفعەگرەكە دروستە (أَخْذُ حِصَّةِ أَحَدِ الْبائِعِينَ) تەنها بەشی فرۆشیارێك بە شوفعە وەربگرێتەوەو هی ئەویتریش واز لێ بێنێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّ الشُّفْعَةَ عَلَى الْفَوْرِ) داواكردنی شوفعە لە سەر پەلەیە، كەوابو: (فَإِذا عَلِمَ الشَّفِيعُ بِالْبَيْعِ) هەر كاتێك شوفعەگرەكە زانی: بەشەكە فرۆشراوە (فَلْيُبادِرْ عَلَى الْعادَةِ) واجبە: بێدواكەوتن –بەگوێرەیعادەت– بە پەلە داوای شوفعەكە بكا، بەڵام ئەگەر نەیزانیبێ بەشەكە فرۆشراوە، ئەوە مافی شوفعەكەی هەر بەردەوامە، هەرچەند ساڵێكیشی بە سەردا بڕوا.
هەروەها ئەگەر زانی: بەشەكە فرۆشراوە، بەڵام بە درۆ پارەیەكیزۆریان پێ گوت، بۆیێ وازی لێهێنا، یان نەیدەزانی مافی شوفعەی هەیە، یان نەیدەزانی پەلەكردن واجبە، یان

فَإِنْ كانَ مَرِيضاً أَوْ غائِباً عَنْ بَلَدِالْمُشْتَرِي أَوْ خائِفاً مِنْ عَدُوٍّ فَلْيُوَكِّلْ إِنْ قَدَرَ، وَإِلاَّ فَلْيُشْهِدْ عَلَىالطَّلَبِ، فَإِنْ تَرَكَ الْمَقْدُورَ عَلَيْهِ مِنْهُما بَطَلَ حَقُّهُ فِيالأَظْهَرِ، فَلَوْ كانَ فِيصَلاَةٍ أَوْ حَمَّامٍ أَوْ طَعامٍ فَلَهُ الإِتْمامُ، وَلَوْ أَخَّرَ وَقالَ لَمْ أُصَدِّقِ الْمُخْبِرَ لَمْ يُعْذَرْ إِنْ أَخْبَرَهُ عَدْلاَنِ، وَكَذا ثِقَةٌ فِيالأَصَحِّ، وَيُعْذَرُ إِنْ أَخْبَرَهُ مَنْ لاَ يُقْبَلُ خَبَرُهُ، وَلَوْ أُخْبِرَ بِالْبَيْعِ بِأَلْفٍ فَتَرَكَ فَبانَ بِخَمْسِمِأَةٍ

شوفعەگرەكە یەتیم بوو و سەرپەرشتكارەكەی شوفعەی بۆ وەرنەگرتبو، یان وازی لێهێنابو، لەو حاڵەتانەشدا پەلەكردن واجب نیە، واتە: تا عوزرەكەیان لادەچێ، مافی شوفعەیان هەر دەمێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.
هەروەها ئەگەر سەرپەرشتكاری مزگەوتیش بەشەكەی بە شوفعە بۆ مزگەوت وەرنەگرتەوە، یان وازی لێهێنا، مزگەوتەكە مافەكەی لە دەست ناچێو مافی بە شوفعە وەرگرتنەوەی هەر دەمێنێ، هەروەك لە (الشبراملسی)دا فەرموویەتی.
(فَإِنْ كانَ مَرِيضاً) جا ئەگەر شوفعەگرەكە: نەخۆش بوو، یان لە بەندیخانەدا بوو (أَوْ غائِباً عَنْ بَلَدِالْمُشْتَرِي) یان لە شوێنی كڕیارەكە حازر نەبو (أَوْ خائِفاً مِنْ عَدُوٍّ) یان لە دوژمنێك دەترسا، لەو حاڵەتانەدا (فَلْيُوَكِّلْ) با وەكیلێك بگرێ تاكو داوای شوفعەی بۆ بكا (إِنْ قَدَرَ) ئەگەر توانای هەبێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر توانای وەكیلگرتنی نەبو (فَلْيُشْهِدْ عَلَىالطَّلَبِ) با شاهید بگرێ لە سەر داواكردنی شوفعەكە، جا لێرەدا شاهیدێكیش بەسە، بۆ ئەوەی بە خۆیشی سوێند بخوا.
(فَإِنْ تَرَكَ الْمَقْدُورَ عَلَيْهِ مِنْهُما) جا ئەگەر توانای یەكێكی لەو دووانە هەبو، بەڵام هیچیانی

نەکرد، واتە: نە وەکیلو نە شاهیدی نەگرت، ئەو کاتە (بَطَلَ حَقُّهُ) مافی شوفعەی نامێنێ (فِی الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا (فَلَوْ کانَ فِی صَلاَةٍ) جا ئەگەر زانی بەشەکە فرۆشراوە، بەڵام خەریکی نوێژکردن بوو (أَوْ حَمَّامٍ) یان لە گەرماودا بوو (أَوْ طَعامٍ) یان خەریکی خواردن بوو (فَلَهُ الإِتْمامُ) بۆی دروستە ئەوانە تەواو بکا، ئینجا داوای شوفعە بکا.
(وَلَوْ أَخَّرَ) ئەگەر شوفعەگرەکە داواکردنی شوفعەی دواخستو (وَقالَ لَمْ أُصَدِّقْ الْمُخْبِرَ) گوتی: باوەڕم بە هەواڵدەرەکە نەکرد، بۆیێ دوام خست. ئەوە (لَمْ یُعْذَرْ) عوزری وەرناگیرێ (إِنْ أَخْبَرَهُ عَدْلاَنِ) ئەگەر دوو دادپەروەر هەواڵەکەیان بۆ هێنابێ (وَکَذَا ثِقَةٌ) هەروەها ئەگەر باوەڕ پێکراوێکیش هەواڵەکەی بداتێ، عوزری نادرێتێ (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام (وَیُعْذَرُ) عوزری دواخستنی لێوەردەگیرێ (إِنْ أَخْبَرَهُ مَنْ لاَ یُقْبَلُ خَبَرُهُ) ئەگەر یەکێکی قسەوەرنەگیراو هەواڵەکەی بداتێ: وەك فاسقو منداڵ.
(وَلَوْ أُخْبِرَ بِالْبَیْعِ بِأَلْفٍ) ئەگەر پێیان گوت: بەشەکە بە هەزار دینار فرۆشراوە (فَتَرَكَ) ئەویش وازی لە شوفعەکە هێنا (فَبانَ بِخَمْسِمائَةٍ) ئینجا ئاشکرا بوو: بە پێنجسەد دینار

بَقِيَ حَقُّهُ، وَإِنْ بانَ بِأَكْثَرَ بَطَلَ، وَلَوْ لَقِيَ الْمُشْتَرِيَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، أَوْ قالَ بارَكَ اللهُ فِی صَفْقَتِكَ لَمْ يَبْطُلْ، وَفِی الدُّعاءِ وَجْهٌ، وَلَوْ بَاعَ الشَّفِيعُ حِصَّتَهُ جاهِلاً بِالشُّفْعَةِ فَالأَصَحُّ بُطْلاَنُها.

(كِتابُ الْقِراضِ)

اَلْقِراضُ وَالْمُضارَبَةُ أَنْ يَدْفَعَ إِلَيْهِ مالاً لِيَتَّجِرَ فِيهِ وَالرِّبْحُ مُشْتَرَكٌ،

فرۆشراوە، ئەوە (بَقِيَ حَقُّهُ) مافی شوفعەی هەر دەمێنێ (وَإِنْ بانَ بِأَكْثَرَ) بەڵام ئەگەر ئاشکرا بوو بە زیاتر فرۆشراوە، ئەو کاتە (بَطَلَ) مافی شوفعەی نامێنێ.
(وَلَوْ لَقِيَ الْمُشْتَرِيَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ) ئەگەر شوفعەگرەکە گەیشتە کڕیارەکەو سەلامی لێکرد (أَوْ قالَ بارَكَ اللهُ فِی صَفْقَتِكَ) یان پێی گوت: خوا بەرەکەت بخاتە مامڵەتەکەت (لَمْ يَبْطُلْ) بەوانە مافی شوفعەی لە دەست ناچێ (وَفِیالدُّعاءِ وَجْهٌ) بەڵام لە دوعاکردنەکەدا فەرموودەیەکی بێهێز هەیە: شوفعەی پێ لە دەست دەچێ.
(وَلَوْ بَاعَ الشَّفِيعُ حِصَّتَهُ) ئەگەر شوفعەگرەکەش-وەك هاوبەشەکەیتر- هەموو بەشەکەی خۆی فرۆشت (جاهِلاً بِالشُّفْعَةِ) لە حاڵەتیفرۆشتنیشدا نەیزانیبو مافی شوفعەی هەیە، یان نەیزانیبو هاوبەشەکەشی بەشەکەیخۆی فرۆشتوە، ئەوە (فَالأَصَحُّ بُطْلاَنُها) بە فەرموودەی ڕاستتر: مافی شوفعەی نامێنێ، چونکە بە هۆی فرۆشتن هاوبەشیەکەی لاچووە، بەڵام ئەگەر هەموو بەشەکەیخۆی نەفرۆشتبو، بەڵکو هەندێکی مابو، ئەو کاتە ئەگەر نەیزانیبێ، مافی شوفعەی دەمێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ كِتابُ الْقِراضِ: **پەرتوکی مامڵەتی قازانجیهاوبەش** ﴾

(اَلْقِراضُ وَالْمُضارَبَةُ) ئەو دوو ووشەیە بۆ مامڵەتی قازانجیهاوبەش دەگوترین،

مەبەستیش بەو مامڵەتە ئەمەیە: (أَنْ يَدْفَعَ إِلَيْهِ مالاً) خاوەن ماڵەکە هەندێك پارەو پوول بداتە کرێکارێك (لِيَتَّجِرَ فيهِ) تاکو بازرگانیی پێ بکاو (وَالرِّبْحُ مُشْتَرَكٌ) قازانجەکەش هاوبەش بێ لە نێوان هەردووکیاندا.

جا ئەو مامڵەتە بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلام دروستە، هەم ﴿عَنْ نُفَيْسَةَ بِنْتِ مُنَيّة رَضِيَ اللهُ عَنْها: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ ضارَبَ لِخَدِيجَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها –قَبْلَ الْبَعْثَةِ– بِمالِها إِلَىالشَّامِ﴾ رواه ابو نعيم وغيره، وهذا مشهور، پێغەمبەرﷺ پێش بوونی بە پێغەمبەر بازرگانیی بە ماڵی (خديجة) کرد بۆ وولاتی شام. واتە: لە دوای بوونیشی بە پێغەمبەر، ئەو مامڵەتەی ڕەد نەکردۆتەوە، سەحابەکانیش کردویانە.

ئینجا بزانە: مامڵەتی قازانجیهاوبەش لەم ڕوکنانە پێك دێ: (اَلْمال) ماڵی بازرگانیەکە. (اَلْمالِك) خاوەنەکە: کە پارەکە دەدا. (اَلْعامِلْ) کرێکارەکە: کە پارەکە وەردەگرێو بازرگانیی پێ دەکا. (اَلرِّبْح) قازانجەکە. (اَلصِّيغَة): گۆتەی مامڵەتەکە. (اَلْعَمَل): کارکردن کە بازرگانیەکەیە.

وَيُشْتَرَطُ لِصِحَّتِهِ كَوْنُ الْمالِ دَرَاهِمَ أَوْ دَنانِيرَ خالِصَةً، فَلاَ يَجُوزُ عَلَى تِبْرٍ وَحُلِيٍّ وَمَغْشُوشٍ وَعُرُوضٍ، وَمَعْلُوماً مُعَيَّناً، وَقِيلَ يَجُوزُ عَلَى إِحْدَى الصُّرَّتَيْنِ،

(وَيُشْتَرَطُ لِصِحَّتِه) بە مەرج دادەندرێ: بۆ دروستبوونی مامڵەتی قازانجیهاوبەش (كَوْنُ الْمالِ دَرَاهِمَ أَوْ دَنانِيرَ خالِصَةً) سەرمایەی ماڵی بازرگانیەکە، یان دیرهەمی زیو، یان دیناری زێڕی بێگەرد بێ، کەوابو: (فَلاَ يَجُوزُ عَلَىتِبْرٍ) ئەو مامڵەتە دروست نیە: لە سەر زێڕو زیوی لێنەدراو بێ، هەم (وَحُلِيٍّ) دروست نیە لە سەر خشڵی زێڕو زیو بێ، هەم (وَمَغْشُوشٍ) دروست نیە: لە سەر دیرهەمو دیناری فێڵ تێداکراو بێ، هەم (وَعُرُوضٍ) دروست نیە لە سەر کەلوپەل بێ، واتە: ئەوانەیڕابردوو دروست نیە بکرێنە سەرمایەی مامڵەتی قازانجی هاوبەش، وەك بڵێ: ئەم زێڕە، یان ئەم گەنمە ببە بازرگانیی پێبکە، قازانجمان بە نیوەیی، یان بڵێ: ئەو خشڵەم، یان ئەم جلەم بۆ بفرۆشە قازانجمان بە نیوەیی، واتە: مامڵەتەکە دروست نابێ، چونکە ئەوانە پارە نین.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: چەند زانایەکیئاییینی ڕێگەیان داوە: بە پارەی (مَغْشُوش)ی فێڵ تێداکراویش ئەو مامڵەتەیقازانجیهاوبەش بکرێ، بەو مەرجەی لە بازاڕدا ڕەواجی هەبێ، ئیمامی (السُّبْكى)ش ئەو فەرموودەیەی هەڵبژاردوە، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەکاندا فەرموویانە، کەوابو: چارەمان نیەو دەبی بە فەرموودەی ئەوانە ڕەفتار بکەین: ئەگەر بمانەوێ مامڵەتی قازانجیهاوبەش بە پارەی ئەم سەردەمە بکەین، چونکە ئەویش ئێستا جێگری پارەی زێڕ و زیوەو لە بازاڕدا ڕەواجی هەیە، وَاللهُ أَعْلَمُ.

دووەم: بە مەزهەبی ئیمام(أحمد): ئەگەر کەسێك وولاغەکەی بداتە کەسێکیتر تاکو

کرێکاریی پێبکاو کرێیەکەش لە نێوانیاندا بە نیوەیی، یان بە سێیەك بێ، ئەوە دروستە، هەروەك لە (مغنی ابن قدامە)دا فەرموویەتی، کەوابو: ئوتومبیلەکانی ئەم سەردەمەش –بە مەزهەبی ئیمام(أحمد)– هەمان بڕیاری وولاغی بۆ دەدرێ، وَاللهُ أَعْلَمُ.

(وَمَعْلُوماً) هەم مەرجە: سەرمایەی مامڵەتەکە زاندراو بێ، هەم (مُعَيَّناً) دیارکراویش بێ، کەواتە: دروست نیە بڵێ: ئەو قەرزەی لە سەر تۆم هەیە، یان ئەو قەرزەی لە سەر فلانکەسم هەیە بازرگانیی پێ بکە. بەڵکو مەرجە: قەرزەکە وەربگرێتەوە، ئینجا مامڵەتەکە ببەستێو بیداتە کڕیارەکە.

بەڵام لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا دروستە بڵێ: (قەرزەکەم لە فلانکەس وەربگرەوەو بازرگانی قازانجیهاوبەشی پێبکە). یان بڵێ: (ئەم کەلوپەلەم بۆ بفرۆشەو بە پارەکەی بازرگانی قازانجیهاوبەش بکە). هەروەك لە کتێبەکانی خۆیاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يَجُوزُ عَلَى إِحْدَى الصُّرَّتَيْنِ) دروستە بڵێ: بە یەکێك لەم دوو کیسە پارەیە بازرگانی بکە.

وَمُسَلَّماً إِلَى الْعامِلِ فَلاَ يَجُوزُ شَرْطُ كَوْنِ الْمالِ فِي يَدِالْمالِكِ، وَلاَ عَمَلِهِ مَعَهُ، وَيَجُوزُ شَرْطُ عَمَلِ غُلاَمِ الْمالِكِ مَعَهُ عَلَىالصَّحِيحِ، وَوَظِيفَةُ الْعامِلِ اَلتِّجارَةُ وَتَوابِعُها كَنَشْرِ الثِّيابِ وَطَيِّها، فَلَوْ قارَضَهُ لِيَشْتَرِيَ حِنْطَةً فَيَطْحَنَ وَيَخْبُزَ، أَوْ غَزْلاً يَنْسُجُهُ وَيَبِيعُهُ فَسَدَ الْقِراضُ، وَلاَ يَجُوزُ أَنْ يَشْرِطَ عَلَيْهِ شِراءَ مَتاعٍ مُعَيَّنٍ أَوْ نَوعٍ يَنْدُرُ وُجُودُهُ، أَوْ مُعامَلَةَ شَخْصٍ، وَلاَ يُشْتَرَطُ بَيانُ مُدَّةِ الْقِراضِ،

(وَمُسَلَّماً إِلَى الْعامِلِ) هەم دەبی ماڵەکە تەسلیمی کرێکارەکە بکرێ، کەوابو: (فَلاَ يَجُوزُ شَرْطُ كَوْنِ الْمالِ فِي يَدِالْمالِكِ) دروست نیە بە مەرجی ماڵەکە لە دەستی خاوەن پارەکە دابێ (وَلاَ عَمَلِهِ مَعَهُ) هەم دروست نیە بە مەرجی خاوەن پارەکەش لەگەڵ کرێکارەکە کاری بازرگانیەکە بکا، بەڵام (وَيَجُوزُ شَرْطُ عَمَلِ غُلاَمِ الْمالِكِ مَعَهُ) دروستە بە مەرجی کۆیلەی خاوەنەکە لەگەڵ کرێکارەکە کاری بازرگانی بکا (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، هەروەها دروستە بە مەرجی بە وولاغی، یان بە ئوتومبێلی خاوەن ماڵەکە: ماڵەکە بار بکرێ.

(وَوَظِيفَةُ الْعامِلِ) لەو مامڵەتەدا ئەرکی سەرشانی کرێکارەکە: (اَلتِّجارَةُ) بازرگانییە، واتە: کڕینو فرۆشتنە، هەم (وَتَوابِعُها كَنَشْرِالثِّيابِ وَطَيِّها) ئەو کارانەی پابەندی بازرگانیەکەنە: وەك بڵاوکردنو پێچانەوەی جلوبەرگو کەلوپەلیتر، هەم پێوانو کێشان بە گوێرەی عادەت (فَلَوْ قارَضَهُ) جا ئەگەر پارەی دایە کرێکارێك بۆ قازانجیهاوبەش (لِيَشْتَرِيَ حِنْطَةً فَيَطْحَنَ وَيَخْبُزَ) تاکو گەنمی پێ بکڕێ، جا گەنمەکەش بهاڕێو بیکاتە نان (أَوْ غَزْلاً يَنْسُجُهُ وَيَبِيعُهُ) یان ڕیسێکی پێ بکڕێو بیچنێو بیفرۆشێ، لە هەردوو مەسەلەدا (فَسَدَالْقِراضُ)

مامڵەتی قازانجیهاوبەش بەتاڵ دەبێتەوەو دروست نابێ، چونکە ئەو جۆرە کارانە ئەرکی سەرشانی کرێکارەکە نین، بەڵکو بەکرێ ئەنجام دەدرێن.

﴿ ئاگاداری ﴾: بە مەزهەبی ئیمام(أحمد) دروستە: پارچە قوماشێك بداتە بەرگدرووێك تاکو بیکاتە کراس و بیفرۆشێ، نیوەیقازانجیشی– لە بەرامبەر کارەکەی– بداتێ، هەروەك لە(مغنی ابن قدامە)دا فەرموویەتی.

(وَلاَ يَجُوزُ أَنْ يَشْرِطَ عَلَيْهِ شِراءَ مَتاعٍ مُعَيَّنٍ) دروست نیە لە سەر کرێکارەکە بە مەرج دابنێ: کەلوپەلێکی دیارکراو بکڕێ، وەك بڵێ: تەنها ئەم گەنمە، یان ئەم جلە بکڕە (أَوْ نَوعٍ يَنْـدُرُ وُجُودُهُ) یان بە مەرج دابنێ: جۆرێکی وەها بکڕێ: کە کەم دەست بکەوێ، وەك بڵێ: تەنها ئەسپ‌و ماینی بازوو بکڕە (أَوْ مُعامَلَةَ شَخْصٍ مُعَيَّنٍ) یان بە مەرج دابنێ، کڕین، یان فرۆشتن تەنها لەگەڵ مرۆڤێکی دیارکراو بکا.

(وَلاَ يُشْتَرَطُ) بە مەرج دانانـدرێ (بَيـانُ مُـدَّةِ الْقِـراضِ) مـاوەی مامڵـەتی قازانجیهاوبـەش دیاری بکرێ، چونکە کاتی قازانج کـردن دیار نیە، کەوابو: ئەگەر گـوتی: تا ماوەی ساڵێك

فَلَـوْ ذَكَـرَ مُـدَّةً وَمَنَعَـهُ التَّصَـرُّفَ بَعْـدَها فَـلاَ فِالأَصَـحِّ، وَيُشْـتَرَطُ إخْتِصاصُـهُما بِـالرِّ قارَضْـتُكَ عَلَـى أَنَّ كُـلَّ الـرِّبْحِ لَـكَ فِقِـراضٌ فاسِـدٌ، وَقِيـلَ قِـراضٌ صَـحِيحٌ، وَإِنْ قالَ كُلُّهُ لِي فَقِراضٌ فاسِدٌ وَقِيلَ إِبْضاعٌ، وَكَوْنُهُ مَعْلُوماً بِالْجُزْئِيَّةِ،

منهاج– بەرگیسێیەم–18

مامڵەتی قازانجیهاوبەشم لەگەڵ کردی. ئەوە دروست نابێ، هەروەها (فَلَوْ ذَكَرَ مُدَّةً) ئەگەر ماوەیەکی دیاری کردو (وَمَنَعَـهُ التَّصَـرُّفَ بَعْـدَها) لـە دوای ماوەکـەش قەدەغـەی کـرد لـە دەستکاری کردن، وەك بڵێ: لـە دوای سـاڵێك هیچیتر دەسـتکاری ماڵەکـە مەکـە. ئـەوە (فَسَدَالْعَقْدُ) مامڵەتەکە بەتاڵ دەبێتەوە، بەڵام (وَإِنْ مَنَعَهُ الشِّراءَ بَعْدَها) ئەگەر تەنها لە کڕین قەدەغەی کردو، گوتی: لە دوای ساڵێك هیچ شتێك مەکڕە، تەنها بفرۆشە. ئەو کاتە (فَـلاَ) مامڵەتەکە بەتاڵ نابێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە بە هۆی فرۆشتنەکە قازانج دەست دەکەوێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی ئەو مامڵەتە بە مەرج دادەندرێ (إِخْتِصاصُهُما بِالرِّبْحِ) قازانجەکە تایبەت بـێ بـە خاوەنەکـەو بـە کرێکارەکـە، واتـە: دروسـت نیـە بەشـێکی قازانجەکـە بـۆ کەسێکیتر دابندرێ (وَ) هەروەها مەرجە: (اِشْتِراكُهُما فِيـهِ) هـەردووکیان لـە قازانجەکـەدا هاوبەش بن: خاوەنەکە بە هۆی ملکایەتیو کرێکارەکەش بە هۆی کارکردن.

کەوابو: (وَلَوْ قالَ) ئەگەر خاوەنەکە گوتی (قارَضْتُكَ عَلَى أَنَّ كُلَّ الرِّبْحِ لَكَ) ئەم پارەیەم بە قازانجی هاوبەشی دایە تۆ بەو مەرجەی گشت قازانجەکە بۆ تۆ بێ. ئەوە (فَقِراضٌ فاسِدٌ)

مامڵەتێکی بەتاڵە، کەوابو: کرێکارەکە لە قازانجی بازرگانیەکە هیچی نادرێتێ، بەڵام مافی هەیە کرێیهاووێنە لە خاوەنەکە وەربگرێ، چونکە بە خۆڕایی ئەو کارەی نەکردوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (قِراضٌ صَحِيحٌ) مامڵەتێکی دروستە.

(وَ) هەروەها (إِنْ قالَ: كُلُّهُ لِي) ئەگەر خاوەنەکە گوتی: بەو مەرجەی گشت قازانجەکە بۆ من بێ (فَقِراضٌ فاسِدٌ) ئەوەش مامڵەتێکی بەتاڵە، بەڵام لێرەدا کرێکارەکە مافی هیچ کرێیەکی نیە؟ چونکە بە خۆڕایی کارەکەی کردوە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: ئەو مامڵەتە (إِبْضاعٌ) ماڵ پێدا ناردنێکی بە خۆڕاییە بۆ بازرگانی، واتە: وەکیلایەتیەکی بە خۆڕاییە لە کڕینو فرۆشتندا.

ئینجا بزانە: لەو مەسەلانەیڕابردوودا –بە هۆی ئیزنەکە– گشت کڕینو فرۆشتنێکی کرێکارەکە دروست دەبن، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَ) هەروەها مەرجە: (كَوْنُهُ مَعْلُوماً بِالْجُزْئِيَّةِ) دەبی ئەندازەی هاوبەشیەکە –بەگوێرەی بەشەکانی قازانجەکە– زاندراو بێ، وەك بڵێ: نیوەی قازانجەکە، یان سێیەکیقازانجەکە

فَلَوْ قالَ: عَلَى أَنَّ لَكَ فِيهِ شَرِكَةً أَوْ نَصِيباً فَسَدَ، أَوْ بَيْنَنا فَالأَصَحُّ الصِّحَّةُ وَيَكُونُ نِصْفَيْنِ، وَلَوْ قالَ لِي النِّصْفُ فَسَدَ فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ قالَ: لَكَ النِّصْفُ صَحَّ عَلَى الصَّحِيحِ، وَلَوْ شَرَطَ لأَحَدِهِما عَشَرَةً أَوْ رِبْحَ صِنْفٍ فَسَدَ. (فَصْلٌ) يُشْتَرَطُ إِيجابٌ وَقَبُولٌ، وَقِيلَ يَكْفِي الْقَبُولُ بِالْفِعْلِ، وَشَرْطُهُما كَوَكِيلٍ وَمُوَكِّلٍ،

بۆ تۆ. کەوابو: (فَلَوْ قالَ) ئەگەر خاوەنەکە گوتی: ئەم پارەیەم بە قازانجیهاوبەش دایە تۆ (عَلَى أَنَّ لَكَ فِيهِ شَرِكَةً أَوْ نَصِيباً) بەو مەرجەی: تۆش بەشێکت لە قازانجەکەدا هەبێ، یان تۆش هاوبەش بی لە قازانجەکەدا. ئەوە (فَسَدَ) مامڵەتەکە بەتاڵ دەبێتەوە.

(أَوْ بَيْنَنا) بەڵام ئەگەر گوتی: قازانجەکە هاوبەش بێ: لە نێوان هەردووکماندا. ئەوە (فَالأَصَحُّ الصِّحَّةُ) بە فەرموودەی ڕاستتر مامڵەتەکە دروستەو (وَيَكُونُ نِصْفَيْنِ) قازانجەکە دەبێتە نیوە لە نێوانیاندا.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر خاوەنەکە گوتی: (لِيالنِّصْفُ) نیوەی قازانجەکە بۆ من بێ. بەڵام باسی کرێکارەکەی نەکرد، ئەو کاتەش (فَسَدَ فِيالأَصَحِّ) مامڵەتەکە بەتاڵ دەبێتەوە، لە فەرموودەی ڕاستتردا.

بەڵام (وَإِنْ قالَ لَكَ النِّصْفُ) ئەگەر گوتی: نیوەی قازانجەکە بۆ تۆ بێ. باسی خۆیشی نەکرد، ئەو کاتە (صَحَّ عَلَىالصَّحِيحِ) مامڵەتەکە دروست دەبێ لەسەر فەرموودەی ڕاست.

(وَلَوْ شَرَطَ لأَحَدِهِما) ئەگەر خاوەنەکە –بۆ خۆی، یان بۆ کرێکارەکەی– بە مەرجی دانا: (عَشَرَةً) لە قازانجەکە دە دیناری هەبێ (أَوْ رِبْحَ صِنْفٍ) یان بە مەرجی دانا: یەکێکیان

قازانجی جۆره ماڵێکی ئەو بازرگانیەی هەبێ، ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا (فَسَدَ) مامڵەتەکە بەتاڵ دەبێتەوە، چونکە وادەبێ تەنها دە دینارەکە قازانج دەبێ، یان تەنها جۆرەکە قازانج دەدا، ئەو کاتەش تایبەت دەبێ بە یەکێکیان نەك بە هەردووکیان.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی گۆتە و مەرجەکانی خاوەنەکە و کرێکارەکە ﴾

(يُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی مامڵەتی قازانجیهاوبەش بە مەرج دادەندرێ: (إِيجابٌ) گۆتـەی ماڵ وێدان هەبێ، وەك بڵێ: ئەم پارەیەم بـە قازانجیهاوبەشـی دایـە تـۆ. یـان بڵـێ: ئـەم پارەیەم لێوەربگرەو بازرگانیی پێ بکە قازانج بە نیوەییمان.

(وَقَبُولٌ) هەم گۆتەی قبوڵکردنیش هەبێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (يَكْفِي الْقَبُولُ بِالْفِعْلِ) قبوڵکردنی بە کردار بەسەو پێویست بە گۆتن ناکا.

(وَشَرْطُهُما) مەرجی خاوەنەکەو کرێکارەکە (كَوَكِيلٍ وَمُوَكِّلٍ) وەکو مەرجەکانی وەکیلو وەکیلگرە، کەوابو: ئەگەر یەکێکیان منداڵ، یان شێت، یان قەدەغەکراو، یان زۆرلێکراو بوو، ئەوە مامـڵەتەکە دروسـت نابـێ، بـەڵام بـۆ سـەرپەرشـتکاری شـێتو مـنداڵ دروسـتە:

وَلَوْ قارَضَ الْعَامِلُ آخَرَ بِإِذْنِ الْمالِكِ لِيُشارِكَهُ فِالْعَمَلِ وَالرِّبْحِ لَمْ يَجُزْ فِي الأَصَحِّ، وَبِغَيْرِ إِذْنِـهِ فاسِـدٌ، فِـإِنْ تَصَـرَّفَ الثَّـانِي فَتَصَـرُّفُ غاصِـبٍ: فَـإِنْ اِشْـتَرَى فِـي الذِّمَّـةِ وَقُلْنا بِالْجَدِيدِ فَالرِّبْحُ لِلْعامِلِ الأَوَّلِ فِي الأَصَحِّ وَعَلَيْهِ لِلثَّانِي أُجْرَتُهُ، وَقِيلَ هُوَ لِلثَّانِي،

پارەی ئەوان بە قازانجیهاوبەش بداتە ئەو جۆرە کەسەی: کە دروستە ماڵی ئەوانی لە لای دابنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَلَوْ قارَضَ الْعَامِلُ آخَرَ بِإِذْنِ الْمالِكِ) ئەگەر کرێکارەکە –بە ئیزنی خاوەنەکە– پارەکەی وی بـە قازانجیهاوبـەش دایـە کەسـێکیتر (لِيُشـارِكَهُ فِيالْعَمَـلِ وَالـرِّبْحِ) تـاکو ئـەو کەسـەش هاوبەشیی کرێکارەکە بکا: لە کارکردنو لە قازانجدا (لَـمْ يَجُـزْ) ئـەوە مامڵەتەکەیدووەم حەڵاڵ نیەو دروست نابێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام مامڵەتەکـەی یەکـەم هەر بە دروستی دەمێنێتەوە.

کەوابو: ئەگەر کرێکارە دووەمەکە –لەو مامڵەتە دروست نەبووەدا– کڕینو فرۆشتنی کردو قازانجی کرد، ئەوە گشت قازانجەکە بـۆ خـاوەن پارەکەیـە، خاوەنەکـەش کرێیهاووێنـە دەداتە ئەو کرێکارە دووەمە، کرێکارە یەکەمەکەش –ئەگەر هیچ کـاری نـەکردبێ– هیچـی نادرێتێ، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَ) هـەر ئـەو جـۆرە مامڵەتـەیڕابردوو (بِغَيْـرِ إِذْنِـهِ) بێئیزنیخاوەنەکـە (فاسِـدٌ) بەتاڵـەو دانامەزرێ، کەوابو: (فَإِنْ تَصَرَّفَ الثَّانِي) ئەگەر کرێکارە دووەمەکە –بێئیزنی خاوەنەکە– کڕینو فرۆشتنی کرد، ئەوە (فَتَصَرُّفُ غاصِبٍ) دەستکاریی زەوتکەرەو دەبێتە زامن.

ئینجا (فَإِنِ اشْتَرَى فِيالذِّمَّةِ) ئەگەر کرێکارە دووەمەکە شتێکی بۆ کرێکارەکەیەکەم بە قەرز کڕی، ئینجا قەرزەکەشی لە ماڵی مامڵەتەکە دایەوەو قازانجیشی کرد (وَقُلْنا بِالْجَدِيدِ) ئەگەر –لە باسیزەوتکردندا– بە فەرموودەی نوێی ئیمامی (الشافعي) بڵێین: قازانج گشتی بۆ زەوتکەرەکەیە ئەگەر بە قەرز بکڕێ، ئەو کاتە لەم مەسەلەیەشدا (فَالرِّبْحُ لِلْعامِلِ الأَوَّلِ) گشت قازانجەکە بۆ کرێکارەکەی یەکەمە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە کڕینەکە بۆ وی دامەزراوەو دروست بووە، دووەمەکەش وەکو وەکیلێك بە ئیزنی وی بۆ وی کڕیویەتی، کەوابو: (وَعَلَيْهِ لِلثَّانِي أُجْرَتُهُ) لە سەر کرێکارەکەیەکەم واجبە: کرێی کرێکارەکەیدووەم بدا، چونکە بەشی لە قازانجەکە نیەو بە خۆڕاییش ئەو کارەی نەکردوە، بەڵام دووەمەکەش دەبێتە زامینی ئەو پارەیەی لە قەرزی داوەتەوە، چونکە قەرزدانەوەکەی ناشەرعیەو دروست نەبووە، کەوابو: تۆڵەی پارەکە دەداتە خاوەنەکەی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (هُوَ لِلثَّانِي) قازانجەکە گشتی بۆ کرێکارەکەی دووەمە.

وَإِنِ اشْتَرَى بِعَيْنِ مالِ الْقِراضِ فَباطِلٌ، وَيَجُوزُ أَنْ يُقارِضَ الْواحِدُ إِثْنَيْنِ مُتَفاضِلاً وَمُتَساوِياً، وَالإِثْنانِ وَاحِداً وَالرِّبْحُ بَعْدَ نَصِيبِ الْعامِلِ بَيْنَهُما بِحَسَبِ الْمالِ، وَإِذا فَسَدَ الْقِراضُ نَفَذَ تَصَرُّفُ الْعامِلِ، وَالرِّبْحُ لِلْمالِكِ، وَعَلَيْهِ لِلْعامِلِ أُجْرَةُ مِثْلِ عَمَلِهِ إِلاَّ إِذَا قالَ قارَضْتُكَ وَجَمِيعُ الرِّبْحِ لِي فَلاَ شَيْءَ لَهُ فِي الأَصَحِّ، وَيَتَصَرَّفُ الْعامِلُ مُحْتاطاً لاَ بِغَبْنٍ وَلاَ نَسِيئَةٍ

بەڵام (وَإِنِ اشْتَرَى بِعَيْنِ مالِ الْقِراضِ) ئەگەر کرێکارەکەیدووەم بە خودی ماڵی مامڵەتەکە شتێکی کڕی، ئەو کاتە (فَباطِلٌ) کڕینەکە –لە سەر فەرموودەینوێ– بەتاڵەو بۆ هیچێکیان دانامەزرێ، هەروەك لە مەرجیچوارەمی مامڵەت پێکراودا ڕوونمان کردەوە.

(وَيَجُوزُ أَنْ يُقارِضَ الْواحِدُ إِثْنَيْنِ) دروستە: یەك خاوەن پارەکەی بە قازانجیهاوبەش بداتە دوو کرێکاران: جا (مُتَفاضِلاً) بەشی یەکێکیان –لە قازانجەکە– لەویتر زیاتر بێ (وَمُتَساوِياً) یان یەکسان بێ (وَ) هەروەها بە پێچەوانەوەش دروستە (الإِثْنانِ وَاحِداً) دوو خاوەن مامڵەتی قازانجیهاوبەش لەگەڵ یەك کرێکار ببەستن، ئینجا (وَالرِّبْحُ) قازانجی ماڵەکەی هەردووکیان (بَعْدَ نَصِيبِ الْعامِلِ) پاش ئەوەی بەشی کرێکارەکەی لێوەرگیرا (بَيْنَهُما بِحَسَبِ الْمالِ) لە نێوان هەردووکیاندا بە گوێرەی پارەکەیان دەبێ، واتە: ئەگەر خاوەنێك دوو هەزار دیناری دابوێ، خاوەنەکەیتریش هەزاری دابوێ، نیوەی قازانجیشیان بۆ کرێکارەکە دانابو، ئەوە کرێکارەکە نیوەی قازانجەکە وەردەگرێ، ئینجا لە نیوەکەیتریش: خاوەنی هەزارەکە بەشێکی لێوەردەگرێو خاوەنی دوو هەزارەکەش دوو بەشی لێ

وەردەگریٚ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.
(وَإِذا فَسَدَ الْقِراضُ) هەر کاتێك مامڵەتی قازانجیهاوبەش بەتاڵو نا دروست بوبێ (نَفَذَ تَصَرُّفُ الْعامِلِ) دەستکاری‌ی‌کرێکارەکە بە کڕینو فرۆشتن، جێبەجێ دەبێو بە دروستبوویی دادەندرێ، چونکە ئیزندانەکە هەر بەردەوامە، بەڵام (وَالرِّبْحُ لِلْمالِكِ) قازانجەکە گشتی بۆ خاوەن پارەکەیەو (وَعَلَيْهِ لِلْعامِلِ أُجْرَةُ مِثْلِ عَمَلِه) لە سەر خاوەنەکەش واجبە: کرێی وێنەی‌کارەکە بداتە کرێکارەکە، هەرچەند هیچ قازانجیشی نەکردبێ، چونکە بە خۆڕایی ئەو کارەی نەکردوە (إِلاَّ إِذَا قالَ) تەنها لەو کاتەدا نەبێ: کە خاوەنەکە بڵێ: (قارَضْتُكَ وَجَمِيعُ الرِّبْحِ لِي) مامڵەتی قازانجیهاوبەشم لەگەڵ کردی‌و هەموو قازانجەکەش بۆ من بێ، ئەو کاتە (فَلاَ شَيْءَ لَهُ) کرێکارەکە مافی هیچ کرێو هیچ قازانجێکی نیە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرمودەی ڕاستتردا، چونکە بە خۆڕایی کارەکەی کردوە.
(وَيَتَصَرَّفُ الْعامِلُ مُحْتاطاً) کرێکارەکە بە پارێزکاریەوە دەستکاری لە ماڵەکەدا دەکا، کەوابو: (لاَ بِغَبْنٍ) نابێ بە زەرەرێکی ناشیرن کڕینو فرۆشتن بکاو (وَلاَ نَسِيئَةٍ) نابێ بِلاَ إِذْنٍ، وَلَهُ الْبَيْعُ بَعَرْضٍ، وَلَهُ الرَّدُّ بَعَيْبٍ تَقْتَضِيهِ مَصْلَحَةٌ، فَإِنِ اقْتَضَتِ الإِمْساكَ فَلاَ فِي الأَصَحِّ، وَلِلْمالِكِ اَلرَّدُّ، فَإِنِ اخْتَلَفا عُمِلَ بِالْمَصْلَحَةِ، وَلاَ يُعامِلُ الْمالِكَ، وَلاَ يَشْتَرِي لِلْقِراضِ بِأَكْثَرَ مِنْ رَأْسِ الْمالِ، وَلاَ مَنْ يَعْتِقُ عَلَى الْمالِكِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ، وَكَذَا زَوْجُهُ فِي الأَصَحِّ، وَلَوْ فَعَلَ لَمْ يَقَعْ لِلْمالِكِ، وَيَقَعُ لِلْعامِلِ إِنْ اشْتَرَى

بە قەرزیش کڕینو فرۆشتن بکا (بِلاَ إِذْنٍ) بە بێئیزنی خاوەنەکە (وَلَهُ الْبَيْعُ بَعَرْضٍ) بۆ کرێکارەکە دروستە: کڕینو فرۆشتنەکە بە کەلوپەلێکی–جگە لە پارە– بکا، بەڵام دروست نیە: کڕینو فرۆشتنەکە بە پارەیەکی‌تری–جگە لە پارەی شوێنەکە– بکا، چونکە پارەکەی‌تر لەو شوێنەدا ڕەواجی نیە.
(وَلَهُ الرَّدُّ بَعَيْبٍ) بۆ کرێکارەکە دروستە، بەڵکو واجبە: کەلوپەلی‌کڕاو بۆ فرۆشیارەکە بگەڕێنێتەوە بە هۆی عەیبێکی وەها: کە نەیزانیبێ، لەو حاڵەتەی کە (تَقْتَضِيهِ مَصْلَحَةٌ) بەرژەوەندیەك گەڕاندنەوەکەی بوێ، بەڵام (فَإِنِ اقْتَضَتِ الإِمْساكَ) ئەگەر بەرژەوەندیەکە گرتنەوەی عەیبدارەکەی دەویا (فَلاَ) نابێ بیگەڕێنێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرمودەی ڕاستتردا (وَ) هەروەها (لِلْمالِكِ الرَّدُّ) خاوەنەکەش مافی گەڕاندنەوەی عەیبدارەکەی هەیە (فَإِنِ اخْتَلَفا) جا ئەگەر کرێکارەکەو خاوەنەکە لە گەڕاندنەوەیدا بووە کێشەیان، ئەو کاتە (عُمِلَ بِالْمَصْلَحَةِ) بەگوێرەی بەرژەوەندی کار دەکرێ.
(وَلاَ يُعامِلُ الْمالِكَ) دروست نیە کرێکارەکە مامڵەتی کڕینو فرۆشتن –بە خودی ماڵی قازانجیهاوبەش– لەگەڵ خاوەنەکە بکا، هەم دروست نیە دوکانیشی لێبەکرێ بگرێ بۆ

ئەوەی کەلوپەلی قازانجیهاوبەشی تێدا دابنێ، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی، بەڵکو ئەگەر خاوەنەکە دوو کرێکاری ئەو مامڵەتەی هەبون، بۆ ئەوانیش دروست نیە: بە خودی ماڵی قازانجیهاوبەش کڕینو فرۆشتن لەگەڵ یەکتری بکەن، چونکە لە گشت ئەو مەسەلانەیڕابردوودا دەبێتە ماڵفرۆشتنی یەك خاوەن بە ماڵی هەمان خاوەن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، بەڵام دروستە کرێکارەکە بە ماڵی خۆی ماڵی بازرگانیەکە لە خاوەنەکە بکڕێ بۆ خۆی، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَلاَ يَشْتَرِي لِلْقِراضِ بِأَكْثَرَ مِنْ رَأْسِ الْمالِ) نابێ بۆ قازانجیهاوبەش بە زیاتر لە سەرمایەی مامڵەتەکە شت بکڕێ بێئیزنی خاوەنەکە، هەم (وَلاَ مَنْ يَعْتِقُ عَلَىالْمالِكِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ) نابێ -بێ ئیزن- کۆیلەیەکی وەها بکڕێ: کە لە دژی خاوەنەکە ئازاد ببێ: وەك باوكو دایكو منداڵەکانی خاوەنەکە (وَكَذَا زَوْجُهُ فِيالأَصَحِّ) هەروەها ژنیخاوەنەکەش -ئەگەر کۆیلە بێ- نابێ بیکڕێ (وَلَوْ فَعَلَ) ئەگەر کرێکارەکە یەکێکی لەو قەدەغەکراوانە کرد، ئەوە (لَمْ يَقَعْ لِلْمالِكِ) مامڵەتەکە بۆ خاوەنەکەی دانامەزرێ، بەڵام (وَيَقَعُ لِلْعامِلِ إِنِ اشْتَرَى فِي الذِّمَّةِ، وَلاَ يُسافِرُ بِالْمالِ بِلاَ إِذْنٍ، وَلاَ يُنْفِقُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ حَضَراً وَكَذَا سَفَراً فِيالأَظْهَرِ، وَعَلَيْهِ فِعْلُ ما يُعْتادُ: كَطَيِّ الثَّوْبِ وَوَزْنِ الْخَفِيفِ كَذَهَبٍ وَمِسْكٍ لاَ الأَمْتِعَةِ الثَّقِيلَةِ وَنَحْوُهُ، وَما لاَيَلْزَمُهُ لَهُ الإِسْتِئْجارُ عَلَيْهِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّ الْعامِلَ يَمْلِكُ حِصَّتَهُ مِنَ الرِّبْحِ بِالْقِسْمَةِ لاَ بِالظُّهُورِ،

فِي الذِّمَّةِ) بۆ کرێکارەکە دادەمەزرێ ئەگەر بە قەرزی کڕیبێ، واتە: ئەگەر بە خودی ماڵی قازانجی هاوبەشی کڕیبێ، ئەو کاتە مامڵەتەکە بەتاڵە.

(وَلاَ يُسافِرُ بِالْمالِ بِلاَ إِذْنٍ) نابێ کرێکارەکە بە بێئیزن بازرگانیەکە بباتە شارێکیتر، هەم (وَلاَ يُنْفِقُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ حَضَراً) نابێ لە ماڵی بازرگانی ئەرکی بەخێوکردنی خۆی ببا ئەگەر لە ماڵەوە بێ (وَكَذَا سَفَراً) هەروەها ئەگەر لە سەفەریش بێ، هەر دروست نیە (فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵام لە فەرموودەی بێهێزدا: هەر ئەرکێك بە هۆی سەفەر لە سەر کرێکارەکە زیاد ببێ، بۆی دروستە لە ماڵی بازرگانیەکە بیدا -بەگوێرەی عادەت- واتە: وەك کرێی ئوتومبێلو میوانخانە -نەك خواردن- جا ئەو ئەرکانەش لە قازانجی بازرگانیەکە دەردەکرێن، جا ئەگەر قازانج نەبو، ئەو کاتە بە زەرەر دادەندرێن، هەروەها دروست نیە هیچ شتێکیش لە ماڵی بازرگانیەکە بکاتە خێر، هەروەك ئەو دوو مەسەلەیە لە (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَعَلَيْهِ فِعْلُ ما يُعْتادُ) لە سەر کرێکارەکە واجبە: ئەو جۆرە کارانەی عادەتە بازرگانەکان بیکەن، ئەویش بەخۆی بیانکا: (كَطَيِّالثَّوْبِ) وەکو پێچانەوەی جلوبەرگو کەلوپەل، هەم

(وَوَزْنِ الْخَفِيفِ) كێشانی شتی سوك به تەرازوو: (كَذَهَبٍ وَمِسْكٍ) وەكو زێڕو میسك (لاَ الأَمْتِعَةِ الثَّقِيلَـةِ) نـەك كەلوپـەلی گـرانو (وَنَحْـوُهُ) كـاریتری ئـەوها گرانیشـی لـە سـەر نیـە: وەك گواستنەوەو هەڵگرتنی لە ناو بازاڕدا، كەوابو: (وَمَا لاَ يَلْزَمُهُ) هەر كارێكی لە سەری واجب نەبێ (لَهُ الإِسْتِئْجارُ عَلَيْهِ) بۆی دروستە: لە ماڵی بازرگانیەكە كرێی بۆ بدا، بـەلام ئەگـەر بەخۆی بیكا، ئەو كاتە مافی كرێی نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەوەی گومرگو پاسەوانەكانی دوكانو ڕێگەو پۆلیسەكان لێیوەردەگرتن، گشتی لە ماڵی بازرگانی دەژمێردرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، واتە: لە قازانجەكەی دەدرێ، جا ئەگەر قازانج نـەبو، ئـەوە بـە زەرەر دادەنـدرێ، هـەروەك لـە (الشروانی)دا ڕوونی كردۆتەوە.

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّ الْعامِلَ يَمْلِكُ حِصَّتَهُ مِنَ الرِّبْحِ) كرێكارەكـە دەبێتـە خاوەنی بەشەكەیخۆی لە قازانجی بازرگانیەكە (بِالْقِسْـمَةِ) بـە بەشـكردنیقازانجەكە: كـە كرابێتەوە پارە (لاَ بِالظُّهُورِ) نەك بە ئاشكرابوونی قازانجەكە.

وَثِمـــارُ الشَّـــجَرِ وَالنِّتـــاجُ وَكَسْـــبُ الرَّقِيـــقِ وَالْمَهْـــرُ الْحاصِـــلَةُ مِـــنْ مـــالِ الْقِـــراضِ يَفُـــوزُ بِهـــا الْمالِـــكُ، وَقِيـــلَ مـــالُ قِـــراضٍ، وَالـــنَّقْصُ الْحاصِـــلُ بِـــالرُّخْصِ مَحْسُـــوبٌ مِـــنَ الـــرِّبْحِ مـــا أَمْكَـــنَ وَمَجْبُـــورٌ بِـــهِ، وَكَـــذَا لَـــوْ تَلِـــفَ بَعْضُـــهُ بِآفَـــةٍ أَوْ غَصْبٍ أَوْ سَرِقَةٍ بَعْدَ تَصَرُّفِ الْعامِلِ فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ تَلِفَ قَبْلَ تَصَرُّفِهِ

(وَثِمارُ الشَّجَرِ) بەری درەختی بازرگانیەكەو (وَالنِّتـاجُ) بێچـووەكانی ئـاژەڵی بازرگانیەكـەو (وَكَسْبُ الرَّقِيقِ) كەسابەتی كۆیلەی بازرگانیەكەو (وَالْمَهْرُ) مارەیی (جارية)ی بازرگانیەكە، هەم كرێی زەویو ئاژەڵی بازرگانیەكە: كە لە كاتی كڕیندا نەبوبن، بەڵكو (الْحاصِلَةُ مِنْ مالِ الْقِراضِ) گشتیان لە دوایكڕین–بـەخۆیان– لـە مـاڵی بازرگانیەكـە پەیـدا بـوبن، نـەك بـە دەستكارییكرێكارەكە، ئەوە (يَفُوزُ بِهاالْمالِكُ) گشتی دەبێتە هی خاوەن پارەكە، نابێتـە ماڵی بازرگانیەكە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (مـالُ قِـراضٍ) ئەوانـە گشـتی مـاڵی بازرگانیەكەنە.

ئینجا بزانە: ئەگەر ئـاژەڵی ئـاوس، یـان داری بـە بـەری بـۆ بازرگـانی كڕیبـێ، ئـەو كاتـە بێچووەكەشو بەرەكەش هەر بە ماڵی بازرگانی دادەندرێن، بە فەرموودەی بەهێزتر: چونكە لە كاتی كڕیندا ئەوانە هەبون.

(وَالنَّقْصُ الْحاصِلُ بِالرُّخْصِ) ئەو زەرەرو ناتەواویەی لە ماڵی بازرگانیەكە پەیدا دەبێ: بـە هۆی هەرزانی، یان عەیبداری (مَحْسُوبٌ مِنَ الرِّبْحِ ما أَمْكَنَ) لـە قازانجەكـە دەژمێـردرێ تـا دەگونجێ (وَمَجْبُورٌ بِهِ) زەرەكە بە قازانجەكە پڕ دەكرێتەوە، جیاوازی نیە زەرەرەكە: پێش

قازانجەكە پەیدا بوبێ، یان لە دوای قازانجەكە، هەروەك لە (بجیرمی)دا فەرموویەتی. جا ئەگەر قازانجەكە بەش كرابو، بەڵام مامڵەتەكە هەر بەردەوام بوو و هەڵنەوەشێندرابۆوە، ئەو كاتە زەرەرەكە بە قازانجە بەشكراوەكەش پڕ دەكرێتەوە، بەڵام ئەگەر ماڵەكە كرابۆوە پارەو مامڵەتەكەش كۆتایی هاتبو، یان هەڵوەشێندرابۆوە، ئەو كاتە مڵكایەتیكرێكارەكە لە قازانجەكە جێگیر دەبێو بە هیچ جۆرێك لێی وەرناگیرێتەوە، هەروەك لە سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وكَذَا) هەروەها (لَوْ تَلِفَ بَعْضُهُ بِآفَةٍ) ئەگەر بەشێكی ماڵەكە بە هۆی ڕوداوێكی ئاسمانی لە ناو چوو: وەك سوتانو كەوتنە ناو ئاو (أَوْ غَصْبٍ) یان بە هۆی زەوتكردن (أَوْ سَرِقَةٍ) یان بە هۆی دزین لە ناو چوو، نەشگونجا تۆڵەی لە زەوتكەرەكەو دزەكە وەربگیرێ، هەم (بَعْدَ تَصَرُّفِ الْعامِلِ) لە دوای دەستكاریكرێكارەكەش ئەو ڕوداوانە پەیدا بون، ئەوانەش گشتی لە قازانجەكە دەژمێردرێنو پڕی پڕ دەكرێنەوە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام (وَإِنْ تَلِفَ قَبْلَ تَصَرُّفِهِ) ئەگەر بەشێكی ماڵەكە پێش فَمِنْ رَأْسِ الْمالِ فِي الأَصَحِّ.

(فَصْلٌ) لِكُلٍّ فَسْخُهُ، وَلَوْ ماتَ أَحَدُهُما أَوْ جُنَّ أَوْ أُغْمِيَ عَلَيْهِ انْفَسَخَ، وَيَلْزَمُ الْعامِلَ الإِسْتِيفاءُ إِذا فَسَخَ أَحَدُهُما، وَتَنْضِيضُ رَأْسِ الْمالِ إِنْ كانَ عَرْضاً، وَقِيلَ لاَ يَلْزَمُهُ التَّنْضِيضُ إِذا لَمْ يَكُنْ رِبحٌ،

دەستكاریی كرێكارەكە لەناو چوو، واتە: پێش ئەوەی دەست بە كڕینو فرۆشتن بكا، ئەو كاتە (فَمِنْ رَأْسِ الْمالِ) زەرەرەكە لە سەرمایەی بازرگانیەكە دەژمێردرێ نەك لە قازانجەكە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر ماڵەكە هەمووی لە ناو بچێ، ئەو كاتە –لە گشت حاڵەتێكدا– مامڵەتەكە كۆتایی دێ، بەڵام ئەگەر بێگانەیەك هەموو ماڵەكەی فەوتاندو تۆڵەی لێوەرگیرا، یان تۆڵەی لە زەوتكەرەكەو لە دزەكە وەرگیرا، ئەو كاتە مامڵەتەكە كۆتایی نایێو بەو تۆڵەیە بازرگانی دەكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی هەڵوەشاندنەوە مامڵەتەكەو، كێشەی هەردوو لا ﴾

(لِكُلٍّ فَسْخُهُ) بۆ هەر یەكێك لە خاوەنەكەو لە كرێكارەكە دروستە: مامڵەتەكە هەڵبوەشێنێتەوە هەر كاتێك حەز بكا، هەرچەند ئەویتریش ڕازی نەبێو حازریش نەبێ، وەك بڵێ: (مامڵەتەكەم هەڵوەشاندەوە). یان خاوەنەكە بڵێ: (هیچیتر دەستكاری ماڵەكەم مەكە). یان ماڵەكەی خۆی لە كرێكارەكە وەربگرێتەوە.

(وَلَوْ ماتَ أَحَدُهُما) ئەگەر یەكێكیان –خاوەنەكە، یان كرێكارەكە– مرد (أَوْ جُنَّ) یان

یەکێکیان شێت بوو (أَوْ أُغْمِيَ عَلَيْهِ) یان یەکێکیان بێهۆش بوو، ئەو کاتە (انْفَسَخَ) مامڵەتەکە بە خۆی هەڵدەوەشێتەوە، بەڵام ئەگەر خاوەنەکە مرد، یان شێت بوو، ئەو کاتە بە بێئیزنی میراتگرەکانی بۆ کرێکارەکە دروستە: ئەوەندە کەلوپەلەی لە دەستیدا ماوە، بیکاتەوە پارەو ئەو پارەیەی وەرنەگیراوە، وەریبگرێ، بەڵام ئەگەر کرێکارەکە بمرێ، ئەو دەستکاریانە بۆ میراتگرەکانیوی دروست نینە بە بێئیزنی خاوەن پارەکە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيَلْزَمُ الْعامِلَ الإِسْتِيفاءُ إِذا فَسَخَ أَحَدُهُما) جا هەر کاتێك یەکێکیان مامڵەتەکەی هەڵوەشاندەوە، لە سەر کرێکارەکە واجبە: قەرزەکانی بازرگانیەکە وەربگرێتەوەو هەم (وَتَنْضِيضُ رَأْسِ الْمالِ) بە ئەندازەی سەرمایەکەش لە بازرگانیەکە بکاتەوە پارە (إِنْ كانَ عَرْضاً) ئەگەر ئەوەی لە بەردەستیدایە کەلوپەل بێ، واتە: بەڵام ئەندازەی قازانجەکەی لە سەر واجب نیە: بیکاتەوە پارە، چونکە لە نێوانیاندا هاوبەشە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: (لاَ يَلْزَمُهُ التَّنْضِيضُ) کردنە پارەی لە سەر نیە (إِذا لَمْ يَكُنْ رِبحٌ) ئەگەر قازانجی نەبێ.

وَلَوْ اِسْتَرَدَّ الْمالِكُ بَعْضَهُ قَبْلَ ظُهُورِ رِبْحٍ وَخُسْرانٍ رَجَعَ رَأْسُ الْمالِ إِلَى الْباقِي، وَإِنِ اسْتَرَدَّ بَعْدَ الرِّبْحِ فَالْمُسْتَرَدُّ شائِعٌ رِبْحاً وَرَأْسَ مالٍ، مِثالُهُ: رَأْسُ الْمالِ مِأَةٌ وَالرِّبْحُ عِشْرُونَ وَاسْتَرَدَّ عِشْرِينَ فَالرِّبْحُ سُدُسُ الْمالِ فَيَكُونُ الْمُسْتَرَدُّ سُدُسُهُ مِنَ الرِّبْحِ فَيَسْتَقِرُّ لِلْعامِلِ الْمَشْرُوطُ مِنْهُ، وَباقِيهِ مِنْ رَأْسِ الْمالِ، وَإِنِ اسْتَرَدَّ بَعْدَ الْخُسْرانِ فَالْخُسْرانُ مُوَزَّعٌ عَلَىالْمُسْتَرَدِّ وَالْباقِي فَلاَ يَلْزَمُ جَبْرُ حِصَّةِ الْمُسْتَرَدِّ لَوْ رَبِحَ بَعْدَ ذَلِكَ،

(وَلَوِ اسْتَرَدَّ الْمالِكُ بَعْضَهُ) ئەگەر خاوەنەکە بەشێکی لە ماڵی بازرگانیەکە وەرگرتەوە (قَبْلَ ظُهُورِ رِبْحٍ وَخُسْرانٍ) پێش ئەوەی قازانجو زەرەر ئاشکرا ببن، ئەوە (رَجَعَ رَأْسُ الْمالِ إِلَى الْباقِي) سەرمایەی بازرگانیەکە دێتەوە سەر ئەو ئەندازەیەی ماوەتەوە، واتە: وا دادەندرێ: لە سەرەتاوە هەر ئەو ئەندازەیەی بۆ بازرگانی داناوە.

بەڵام (وَإِنِ اسْتَرَدَّ بَعْدَ الرِّبْحِ) ئەگەر لە دوای ئاشکرابوونی قازانج بەشێکی لە ماڵی بازرگانیەکە وەرگرتەوە، ئەو کاتە (فَالْمُسْتَرَدُّ) ئەوەی وەرگیراوەتەوە (شائِعٌ رِبْحاً وَرَأْسَ مالٍ) بە بەربڵاوی بەش دەکرێ بە سەر قازانجەکەو سەرمایەکەدا:

(مِثالُهُ) بۆ وێنەی ئەم مەسەلەیە دەڵێین: (رَأْسُ الْمالِ مِأَةٌ) سەرمایەی بازرگانیەکە–کە خاوەنەکە دابویە کرێکارەکە– سەد دینار بوو (وَالرِّبْحُ عِشْرُونَ) قازانجەکەشی بیست دینار بوو، کۆی دەکاتە سەدو بیست دینار (وَاسْتَرَدَّ عِشْرِينَ) خاوەنەکەش بیست دیناری–لەو سەدو بیستە– وەرگرتەوە، ئەوە (فَالرِّبْحُ سُدُسُ الْمالِ) قازانجەکە–کە بیستەکەیە– شەشێکی هەموو ماڵی بازرگانیەکەیەو لە نێوانیاندا هاوبەشە، کەوابو: (فَيَكُونُ الْمُسْتَرَدُّ) ئەو

بیستەی وەرگیراوەتەوە بەم جۆرە بەش دەکرێ: (سُدُسُهُ منَ الرِّبْحِ) شەشێکێکی -کە سێ دینارو سێیەکە دینارێکە- لە قازانجەکە دەژمێردرێ (فَیَسْتَقِرُّ لِلْعامِلِ الْمَشْرُوطُ مِنْهُ) ئەو بەشەی بۆ کرێکارەکە بە مەرج داندراوە، لەو شەشێکە جێگیر دەبێ، واتە: ئەگەر نیوەی قازانجی بۆ بە مەرج داندرابێ: لێرەدا بەشی کرێکارەکە دینارێك‌و دوو سێیەکەو لە ئەستۆی خاوەنەکەدایەو واجبە بیداتەوە (وَباقِیهِ) ئەوی‌تریش -کە شانزە دینارو دوو سێیەکە- گشتی (مِنْ رَأْسِ الْمالِ) لە سەرمایەکە دەژمێردرێ، کەواتە: سەرمایەکە دێتەوە سەر هەشتاو سێ دینارو سێیەکە دینارێك.

(وَإِنِ اسْتَرَدَّ بَعْدَ الْخُسْرانِ) ئەگەر لە دوای ئاشکرابوونی زەرەر بەشێکی لە ماڵی بازرگانیەکە وەرگرتەوە، ئەو کاتە (فَالْخُسْرانُ مُوَزَّعٌ) زەرەرەکە بەش دەکرێ (عَلَى الْمُسْتَرَدِّ وَالْباقِی) بەسەر ئەوەی وەرگیراوەتەوەو ئەوەی ماوەتەوە، کەوابو: (فَلاَ یَلْزَمُ جَبْرُ حِصَّةِ الْمُسْتَرَدِّ) واجب نیە بەشە زەرەرەکەی وەرگیراوەکە پڕ بکرێتەوە (لَوْ رَبِحَ بَعْدَ ذَلِكَ) ئەگەر لە دوای ئەو وەرگرتنەوەیە قازانجی کرد:

مِثالُهُ: اَلْمالُ مِأَةٌ وَالْخُسْرانُ عِشْرُونَ ثُمَّ اسْتَرَدَّ عِشْرِینَ فَرُبُعُ الْعِشْرِینَ حِصَّةُ الْمُسْتَرَدِّ، وَیَعُودُ رَأْسُ الْمالِ إِلَى خَمْسَةٍ وَسَبْعِینَ، وَیُصَدَّقُ الْعامِلُ بِیَمِینِهِ فِی قَوْلِهِ: لَمْ أَرْبَحْ، أَوْ لَمْ أَرْبَحْ إِلاَّ كَذَا، أَوِ اشْتَرَیْتُ هَذَا لِلْقِراضِ أَوْ لِی، أَوْ لَمْ تَنْهَنِی عَنْ شِراءِ كَذَا، وَفِی قَدْرِ رَأْسِ الْمالِ، وَدَعْوَى التَّلَفِ، وَكَذَا دَعْوَى الرَّدِّ فِی الأَصَحِّ، وَلَوِ اخْتَلَفا فِی الْمَشْرُوطِ لَهُ تَحالَفا، وَلَهُ أُجْرَةُ الْمِثْلِ.

(مِثالُهُ) وێنەی ئەم مەسەلەیە: (اَلْمالُ مِأَةٌ) سەرمایەکە سەد دینار بوو (وَالْخُسْرانُ عِشْرُونَ) زەرەرەکەش بیست دینار بوو (ثُمَّ اسْتَرَدَّ عِشْرِینَ) ئینجا خاوەنەکەش بیست دیناری لێ وەرگرتەوە، ئەوە (فَرُبُعُ الْعِشْرِینَ) چوارێکی بیستەکەی زەرەر -کە پێنج دینارە- (حِصَّةُ الْمُسْتَرَدِّ) بەشی بیستە وەرگیراوەکەیەو لە سەر خاوەنەکە دەژمێردرێ‌و وا دادەندرێ: بیست‌و پێنج دیناری وەرگرتۆتەوە، کەوابو: (وَیَعُودُ رَأْسُ الْمالِ إِلَى خَمْسَةٍ وَسَبْعِینَ) سەرمایەکە دێتەوە سەر حەفتاو پێنج دینار، چونکە ئێستا شەست دینار لە دەست کرێکارەکەدا ماوەو، هەر بیست دینارێکیش پێنج دیناری زەرەر بۆ دادەندرێ‌و، سێ جار پێنج دەکاتە پانزە، لەگەڵ شەستەکە دەکاتە حەفتاو پێنج، کەواتە: ئەگەر قازانجی کرد، لە قازانجەکە پانزە دینار دادەنێتە سەر شەستەکە، تاکو سەرمایەکە ببێتەوە حەفتاو پێنج، هەروەك لە (الشروانی)دا فەرموویەتی.

(وَیُصَدَّقُ الْعامِلُ بِیَمِینِهِ) بە سوێندخواردن باوەڕ بە کرێکارەکە دەکرێ (فِی قَوْلِهِ) ئەگەر بڵێ: (لَمْ أَرْبَحْ) قازانجم نەکردوە (أَوْ) یان بڵێ (لَمْ أَرْبَحْ إِلاَّ كَذَا) تەنها ئەوەندەم قازانج

کردوه (أَوْ) یان بڵێ: (اِشْتَرَیْتُ هَذَا لِلْقِراضِ) ئەوەم بۆ قازانجی هاوبەشی کڕیوە (أَوْ لِی) یان بڵێ: بۆ خۆم کڕیومە (أَوْ) یان بڵێتە خاوەنەکە: (لَمْ تَنْهَنِی عَنْ شِراءِ کَذَا) لە کڕینی ئەو شتە قەدەغەت نەکردومو نەتگوت مەیکڕە.

(وَ) هەروەها بە سوێندخواردن باوەڕ بە کرێکارەکە دەکرێ (فِی قَدْرِ رَأْسِ الْمالِ) لە ئەندازەی سەرمایەکەو، هەم (وَدَعْوَیالتَّلَفِ) لە داوای فەوتانیماڵەکەدا، چونکە کرێکارەکە ئەمینداره، کەوابو: نابێتە زامینی ماڵە فەوتاوەکەش، بەڵام ئەگەر دوژمنکاری، یان کەمتەرخەمیی کردبێ: ئەو کاتە دەبێتە زامین، بەو جۆرەی لە (اَلْوَدِیعَة)دا ڕوون دەکرێتەوە (وکَذَا) هەروەها بە سوێندخواردن باوەڕی پێدەکرێ (دَعْوَیالرَّدِّ) ئەگەر بڵێ: ماڵەکەم بۆ خاوەنەکەی گەڕاندۆتەوە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوِ اخْتَلَفا فِیالْمَشْرُوطِ لَهُ) ئەگەر خاوەنەکەو کرێکارەکە بووە کێشەیان: لە بارەی ئەندازەی ئەو بەشەقازانجەی بە مەرج بۆی دانراوە (تَحالَفا) هەردووکیان سوێند بۆ یەکتری دەخۆن–وەك لە کێشەی کڕیارو فرۆشیاردا ڕابرا– ئینجا (وَلَهُ أُجْرَةُالْمِثْلِ)

(کِتابُ الْمُساقاةِ)

تَصِحُّ مِنْ جائِزِ التَّصَرُّفِ، وَلِصَبِیٍّ وَمَجْنُونٍ بِالْوِلاَیَةِ، وَمَوْرِدُها اَلنَّخْلُ وَالْعِنَبُ، وَجَوَّزَها الْقَدِیمُ فِی سائِرِ الأَشْجارِ الْمُثْمِرَةِ،

کرێکارەکە کرێی وێنەی کارەکەیخۆی دەدرێتێ: جا زۆر بێ، یان کەم بێ، کەواتە: قازانجەکەش گشتی بۆ خاوەن پارەکەیە.

ئینجا بزانە: ئەگەر خاوەنەکەو کرێکارەکە بووە کێشەیان: خاوەنەکە گوتی: پارەکەم بە قەرز داویێ. کرێکارەکە گوتی: بە قازانجیهاوبەش داومتێ. ئەوە تەماشا دەکرێ: ئەگەر کێشەکەیان پێش فەوتانی ماڵەکە بێ–واتە: ماڵەکەی بازرگانی مابو– ئەوە بە سوێندخواردن باوەڕ بە خاوەنەکە دەکرێ.

بەڵام ئەگەر کێشەکەیان لە دوای فەوتانی ماڵەکە بوو–واتە: ماڵەکە نەمابو– ئەو کاتە باوەڕ بە کرێکارەکە دەکرێ ئەگەر سوێند بخوا، چونکە کرێکارەکە ئەمیندارەو ئەگەر دوژمنکاریو کەمتەرخەمیی نەکردبێ نابێتە زامینی ماڵەفەوتاوەکە، هەروەك لە(تحفة)دا–بە پێچەوانەی(نهایة)– ڕوون کراوەتەوە.

﴿ کِتابُ الْمُساقاةِ: **پەڕتوکی باغەوانی** ﴾

واتە: خاوەن باغەکە یەکێکیتر بە کرێ بگرێ بە بەشێکی میوەی درەختەکان، تاکو درەختەکانی بۆ ئاو بداو پەروەردەیان بکا ﴿عَنْ اِبْنِ عمَررَضِىاللهُ عَنْهُما: أَنَّ النَّبِیَّﷺ عَامَلَ أَهْلَ خَیْبَرَ بِشَطْرِ مَایَخْرُجُ مِنْها مِنْ ثَمَرٍ أَوْ زَرْعٍ﴾ رواه الشیخان، پێغەمبەرﷺ لەگەڵ دانیشتووانی

(خَيْبَر) ڕێك كەوت: كە باغەكانی ئاو بدەن‌و زەویەكانی دابچێنن بە نیوەی بەرهەمەكەی: لە میوە، یان لە دانەوێڵە.
(تَصِحُّ) باغەوانی دروست دەبێ (مِنْ جائِزِ التَّصَرُّفِ) لە لایەن كەسێكی وەهاوە: كە دەستكاریی لە مڵك‌و ماڵی خۆیدا دروست بێ، واتە: خاوەنەكەو باغەوانەكە هەردووكیان بالغ‌و عاقڵ بن‌و قەدەغەكراو و زۆرلێكراو نەبن (وَ) هەروەها بۆ سەرپەرشتكار دروستە: باغەوان بگرێ (لِصَبِيٍّ وَمَجْنُونٍ) بۆ منداڵ‌و شێت (بِالْوِلاَيَةِ) بە هۆی سەرپەرشتكاریەتیی لە سەر ئەوان، ئەگەر بەرژەوەندی هەبێ.
(وَمَوْرِدُها) ئەو درەختانەی مامڵەتی باغەوانییان لە سەر دەكرێ (اَلنَّخْلُ وَالْعِنَبُ) داری خورماو داری ترێیە، بەڵام (وَجَوَّزَها الْقَدِيمُ فِي سائِرِ الأشْجارِ الْمُثْمِرَةِ) فەرموودەی كۆنی ئیمامی(الشافعی) دروستی كردوە: باغەوانی لە گشت درەختێكی بەردەردا بكرێ: وەك هەنجیرو سێو و...هتد، ئیمامی(النواوی)ش ئەم فەرموودەكۆنەی هەڵبژاردوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
وَلاَ تَصِحُّ الْمُخابَرَةُ: وَهِيَ عَمَلُ الأَرْضِ بِبَعْضِ مَايَخْرُجُ مِنْها وَالْبَذْرُ مِنَ الْعامِلِ، وَلاَ الْمُزارَعَةُ: وَهِيَ هَذِهِ الْمُعامَلَةُ وَالْبَذْرُ مِنَ الْمالِكِ،

﴿ باسی سەپانیی دانەوێڵە: بە نیوەتۆو، بە بنەتۆو ﴾

(وَلاَ تَصِحُّ الْمُخابَرَةُ) سەپانیی دانەوێڵە بە نیوەتۆو دروست نیە (وَهِيَ) مامڵەتی‌نیوەتۆو ئەمەیە: (عَمَلُ الأرْضِ) سەپانەكە لە زەویەكەدا كار بكاو دانەوێڵەی تێدا بچێنێ (بِبَعْضِ ما يَخْرُجُ مِنْها) بەرامبەر وەرگرتنی بەشێك لەو بەرهەمەی لە زەویەكە دەردەچێ: وەك نیوەیی، سێیەك، چوارێك...هتد (وَالْبَذْرُ مِنَ الْعامِلِ) تۆوە چێندراوەكەش لە لایەن سەپانەكەوە بێ ﴿عَنْ جابِرٍ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْمُخابَرَةِ وَالْمُحاقَلَةِ﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی كردوە: زەوی بە نیوەتۆو دابچێندرێ‌و قەدەغەی كردوە: پەڵە گەنم بە گەنم بدرێ.
(وَلاَ الْمُزارَعَةُ) هەروەها سەپانیی بە بنەتۆویش دروست نیە (وَهِيَ) مامڵەتی‌بنەتۆو (هَذِهِ الْمُعامَلَةُ) هەر مامڵەتەكەی‌ڕابردووە، بەڵام لێرەدا (وَالْبَذْرُ مِنَ الْمالِكِ) تۆوەكە لە لایەن خاوەن زەویەكەوە بێ ﴿عَنْ ثابِتٍ: نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْمُزارَعَةِ وَأَمَرَ بِالْمُؤَاجَرَةِ﴾ رواه مسلم، پێغەمبەرﷺ قەدەغەی كردوە: زەوی بە بنەتۆو دابچێندرێ‌و فەرمانی داوە بەكرێ بدرێ.
﴿ ئاگاداری ﴾ یەكەم: لە لای چەند زانایەكی ئایینی سەپانیی‌دانەوێڵە: بە نیوەتۆو و بە بنەتۆو دروستە، ئیمامی(النواوی)ش ئەم فەرموودەیەی هەڵبژاردوەو لە (شرح مسلم)دا

بەڵگەی بە حەدیسەکەی(خَیْبَر)ی ڕابردوو هێناوەتەوە، هەم فەرموویەتی: مەبەستی قەدەغەکردنی ئەو دوو حەدیسەی ڕابردوو ئەمەیە: هەر یەکێك –لە سەپانەکەو لە خاوەن زەویەکە– پارچەیەکی دیارکراوی بۆ دابچێندرێ، هەم لە زۆربەی سەرچاوەکانیشدا ئەوها ڕوون کراوەتەوە.

دووەم: ئەگەر بە فەرموودەی ئەو زانایە –زەویەکە بە نیوەتۆو، یان بە بنەتۆو داچێندرا، نابێ هیچ لایەك بەشەکەی خۆی لە بەرهەمەکە ببا، تا زەکاتی لێدەدرێ؟ چونکە زەکاتوەرگرەکان –بە ئەندازەی زەکات– لەو بەرهەمەدا هاوبەشن، کەوابو: هەر یەکێکیان –پێش زەکاتدان– بەشی خۆی ببا، ئەوە ئەندازەی زەکات نابێتە ملکی ئەوی‌و واجبە: لێی وەربگیرێتەوە، ئینجا لە هەموو حاڵەتێکدا زەکات لە سەر خاوەن تۆوەکە دەژمێردرێ، واتە: لە بەشەکەی وی دەڕوا، جیاوازی نیە خاوەنی‌تۆوەکە: سەپانەکە بێ، یان خاوەن زەویەکە، هەروەك لە (پاشکۆ)ی زەکاتی‌دانەوێڵەدا ڕوونمان کردەوە، هەم لەم باسەشدا زۆربەی سەرچاوەکان فەرموویانە: **(کشتوکاڵ پابەندی تۆوەکەیە).**

فَلَوْ كانَ بَيْنَ النَّخْلِ بَياضٌ صَحَّتِ الْمُزارَعَةُ عَلَيْهِ مَعَ الْمُساقاةِ عَلَالنَّخْلِ بِشَرْطِ اِتِّحادِ الْعامِلِ وَعُسْرِ إِفْرادِالنَّخْلِ بِالسَّقْيِ وَالْبَياضِ بِالْعِمارَةِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُشْتَرَطُ أَنْ لاَيُفْصَلَ بَيْنَهُما وَأَنْ لاَ يُقَدِّمَ الْمُزارَعَةَ، وَأَنَّ كَثِيرَ الْبَياضِ كَقَلِيلِهِ، وَأَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ تَساوِى الْجُزْءِ الْمَشْرُوطِ مِنَ الثَّمَرِ وَالزَّرْعِ، وَأَنَّهُ لاَ يَجُوزُ أَنْ يُخابِرَ تَبَعاً لِلْمُساقاةِ، فَإِنْ أُفْرِدَتْ أَرْضٌ بِالْمُزارَعَةِ

سێیەم: ئەگەر سەپانەکە زەویەکەی بە ماملەتی‌نیوەتۆو وەرگرت –واتە: تاکو بە تۆوەکەی خۆی بیکا– بەلام بەشێکی زەویەکەی دانەچاند، یان هەر هیچی دانەچاند تا کاتی کشتوکاڵەکە بەسەر چوو، ئەوە کرێی زەویەکەی دەکەوێتە سەر، بەلام ئەگەر لەو حاڵەتەدا بە ماملەتی‌بنەتۆو وەری‌گرتبو –واتە: تاکو بە تۆوی‌خاوەنەکەی بیکا– ئەو کاتە کرێی لە سەر واجب نابێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ڕوون کراوەتەوە.

چوارەم: ئەگەر سەپانەکە، یان باغەوانەکە –بە قەسدی– وازی لە ئاودان هێناو بە هۆی ئاونەدانەکە میوەکە، یان کشتوکاڵەکە فەوتا، ئەوە دەبێتە زامن‌و تۆڵەی دەکەوێتە سەر، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

(فَلَوْ كانَ بَيْنَ النَّخْلِ بَياضٌ) جا ئەگەر لە نێوان دارخورمایەکاندا پارچە زەویەکی نەچێندراو هەبو، ئەو کاتە (صَحَّتِ الْمُزارَعَةُ عَلَيْهِ) ماملەتی بنەتۆو لە سەر ئەو زەویە دروستە (مَعَ الْمُساقاةِ عَلَىالنَّخْلِ) لەگەڵ ماملەتی باغەوانی لە سەر دارخورمایەکان (بِشَرْطِ اتِّحادِ الْعامِلِ) بەو مەرجەی باغەوانەکەو سەپانەکە یەك کەس بێ‌و لێك جیا نەبن، هەم (وَعُسْرِ اِفْرادِ النَّخْلِ بِالسَّقْيِ) زەحمەت بێ دارخورمایەکان بە تەنها خزمەت بکرێن‌و ئاوبدرێن‌و (وَالْبَياضِ

بِالْعِمارَةِ) پارچە زەویەكەش بە تەنها دابچێندرێ.
(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يُشْتَرَطُ أَنْ لاَ يُفْصَلَ بَيْنَهُما) بە بە مەرج دادەندرێ: مامڵەتی باغەوانیو سەپانی یەك مامڵەت بێو لێك نەكرێتەوەو هەم (وَأَنْ لاَ يُقَدِّمَ الْمُزارَعَةَ) مامڵەتی سەپانیەكە پێش باغەوانیەكە نەگوترێ.
(وَ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ كَثِيرَ الْبَياضِ كَقَلِيلِه) بۆ دروستبوونی ئەو دوو مامڵەتە زەویی زۆر وەكو كەم وایە، هەم (وَأَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ تَساوِيالْجُزْءِ الْمَشْرُوطِ) بە مەرج داناندرێ ئەو بەشانەی بۆ سەپانەكە بە مەرج داندراون یەكسان بن (مِنَ الثَّمَرِ وَالزَّرْعِ) لە میوەكەو لە كشتوكاڵەكە، بەڵكو دروستە: یەكێكیان نیوە بێو ئەوی‌تریان چوارێك بێ (وَ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ لاَ يَجُوزُ أَنْ يُخابِرَ تَبَعاً لِلْمُساقاةِ) دروست نیە: مامڵەتی نیوەتۆو لەگەڵ خاوەنەكە بكا، بە پابەندی باغەوانیەكە، بەڵام بە فەرموودەی بێهێز ئەوەشیان هەر دروستە.
ئینجا ئەگەر بەو فەرموودەیە ڕەفتار بكەین: كە سەپانی بە بنەتۆو و بە نیوەتۆو دروست نیە، تەماشا دەكرێ: (فَإِنْ أُفْرِدَتْ أَرْضٌ بِالْمُزارَعَةِ) ئەگەر زەویەك بە مامڵەتی بنەتۆو فَالْمَغَلُّ لِلْمالِكِ وَعَلَيْهِ لِلْعامِلِ أُجْرَةُ عَمَلِهِ وَدَوابِّهِ وَآلاتِهِ، وَطَرِيقُ جَعْلِ الْغَلَّةِ لَهُما وَلاَ أُجْرَةَ: أَنْ يَسْتَأْجِرَهُ بِنِصْفِ الْبَذْرِ لِيَزْرَعَ لَهُ النِّصْفَ الآخَرَ وَيُعِيرَهُ نِصْفَ الأَرْضِ، أَوْ يَسْتَأْجِرَهُ بِنِصْفِ الْبَذْرِ وَنِصْفِ مَنْفَعَةِ الأَرْضِ لِيَزْرَعَ لَهُ النِّصْفَ الآخَرَ فِى النِّصْفِ الآخَرِ مِنَ الأَرْضِ.
(فَصْلٌ) يُشْتَرَطُ تَخْصِيصُ الثَّمَرِ بِهِما،

داچێندرا –واتە: بە تۆوی خاوەن زەویەكە– ئەو كاتە (فَالْمَغَلُّ لِلْمالِك) بەروبومەكە گشتی بۆ خاوەن زەویەكەیە، چونكە بەرهەمی ملكی‌خۆیەتی، بەڵام (وَعَلَيْهِ لِلْعامِلِ أُجْرَةُ عَمَلِه) لە سەر خاوەن زەویەكەش واجبە: كرێی كرداری سەپانەكە بدا، هەم (وَدَوابِّه) كرێی ئاژەڵەكانیشی بدا، هەم (وَآلاتِه) كرێی كەرستەی وەدەستهێنانی بەرهەمەكەشی بدا: وەك ئامێری كێڵانو شتەكانی‌تر، جا جیاوازی نیە: كشتوكاڵەكە سەلامەت ببێ، یان لەناو بچێ، هەر واجبە: ئەو كرێیانە بداتە سەپانەكە.
بەڵام ئەگەر–هەر بەو فەرموودەیە– زەویەكە بە نیوەتۆو داچێندرا–واتە: بە تۆوی سەپانەكە– ئەو كاتە بەروبومەكە گشتی بۆ سەپانەكەیە، چونكە كشتوكاڵەكە پابەندی تۆوەكەیە، كەوابو: لە سەر سەپانەكە واجبە: كرێی وێنەی زەویەكە بداتە خاوەنی زەویەكە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، جا لە بەر ئەوەی كشتوكاڵ پابەندی تۆوەكەیەتی لە هەردوو مامڵەتی بنەتۆو و نیوەتۆودا زەكاتیش لە سەر خاوەن تۆوەكەیە، هەروەك لە پێش ئێرەدا ڕوونمان كردەوە.
(وَطَرِيقُ جَعْلِ الْغَلَّةِ لَهُما) جا–هەر بەو فەرموودەیە– ڕێگای شەرع بۆ ئەوەی بەروبومەكە بۆ

هەردووكیان بێ‌و (وَلاَ أُجْرَةَ) هیچ لایـەكیش كـرێی ئـەویتر نـەدا، ئەمەیـە (أَنْ يَسْـتَأْجِرَهُ بِنِصْفِ الْبَذْرِ) خاوەن زەویەكە سەپانەكە بە كرێ بگرێ بە نیوەیتۆوی خـۆی (لِيَـزْرَعَ لَـهُ النِّصْفَ الآخَرَ) تاكو نیوەكەیتریتۆوەكەی بۆ دابچێنێ‌و (وَيُعِيرَهُ نِصْـفَ الأَرْضِ) نیـوەی زەویەكەشی بە خواستن بداتە سـەپانەكە، تـاكو ئـەویش نیوەكـەیخۆی تـێدا بچێنێ بـە بەرێڵاوی (أَوْ يَسْتَأْجِرَهُ) یان خاوەنەكە سـەپانەكە بـەكرێ بگـرێ (بِنِصْـفِ الْبَـذْرِ وَنِصْـفِ مَنْفَعَةِالأَرْضِ) بە نیوەی تۆوەكەو بـە نیـوەی سـودیزەویەكە (لِيَـزْرَعَ لَـهُ النِّصْـفَ الآخَـرَ) تاكو نیوەكەیتری تۆوەكەی بۆ دابچێنێ (فِيالنِّصْـفِ الآخَـرِ مِـنَ الأَرْضِ) لـە نیـوەیتری زەویەكەدا بە بەرێڵاوی، یان نیوەیتۆوەكەی بە قەرز بـداتێ‌و نیوەیزەویەكەشـی بـەكرێ بداتێ بە بەرێڵاوی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجەكانی باغەوانی ﴾

(يُشْتَرَطُ) بـە مـەرج دادەنـدرێ (تَخْصِـيصُ الثَّمَـرِ بِهِمـا) میـوەی درەختـەكان تایبـەت بـە خاوەنەكەو بە باغەوانەكە بـێ، واتـە: دروســت نیـە: بەشـێكی بـۆ كەسـێكیتر دابنـدرێ وَاشْتِراكُهُما فِيهِ وَالْعِلْمُ بِالنَّصِيبَيْنِ بِالْجُزْئِيَّةِ كَالْقِراضِ، وَالأَظْهَرُ صِحَّةُ الْمُساقاةِ بَعْدَ ظُهُورِ الثَّمَرِ لَكِنْ قَبْلَ بُدُوِّ الصَّلاَحِ، وَلَوْ ساقاهُ عَلَى وَدِيٍّ لِيَغْرِسَهُ وَيَكُونَ الشَّجَرُ لَهُما لَمْ يَجُزْ،

(وَاشْتِراكُهُما فِيهِ) هـەم مەرجـە هـەردووكیان لـە میوەكـەدا هاوبـەش بـن، نـەك تـەنها بـۆ یەكێكیان بێ (وَالْعِلْمُ بِالنَّصِيبَيْنِ بِالْجُزْئِيَّةِ) هـەم مەرجـە هـەردووكیان بـزانن بەشـیان لـە میوەكە چەندە: وەك نیوە، چوارێك...هتد، ئەوانـە گشـتی (كَالْقِراضِ) وەك لـە مامڵـەتی قازانجی هاوبەشیدا ڕابرا.

(وَالأَظْهَـرُ) بـە فـەرموودەی بـەهێزتر: (صِحَّةُالْمُسـاقاةِ بَعْـدَ ظُهُـورِالثَّمَرِ) مامڵەتیباغـەوانی –هـەروەك پـێش دەركـەوتنی میـوەی درەختـەكان دروسـت دەبـێ– دوای دەركـەوتنی میوەكەش دروست دەبێ (لَكِنْ قَبْـلَ بُـدُوِّ الصَّـلاَحِ) بـەڵام بـەو مەرجـەی مامڵەتەكە پـێش ئاشكرابوونی پێگەیشتنی میوەكە بێ، واتە: لە دوای ئاشكرابوونی پێگەیشتنی میوەكە بە هیچ جۆرێك دروست نابێ.

ئینجا بزانە: ئەگەر پێش دەركەوتنی میوەكە مامڵەتەكە بەسترا، ئەوە باغەوانەكە دەبێتـە خاوەنی بەشە میوەكەی خۆی بە دەركەوتنی میوەكە، بەڵام ئەگـەر لـە دوای دەركـەوتنی میوەكە مامڵەتەكە بەسترا، ئەوە هەر ئەو دەم دەبێتە خاوەنی بەشەكەیخۆی، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) دا فەرموویانە.

﴿ مامڵەتی نیوە باغی ﴾

(وَلَوْ ساقاهُ) ئەگەر خاوەن زەویەكە لەگەڵ باغەوانەكە پێك هـات (عَلَـى وَدِيٍّ لِيَغْرِسَـهُ) لـە

سەر هەندێك نەمامی دارخورما–واتە: یان نەمامی هەر درەختێکیتر– تاکو لە زەویيەکەیدا بیچێنێو (وَيَكُونَ الشَّجَرُ لَهُما) درەختەکە، یان میوەی درەختەکە بۆ هەردووکیان بێ (لَمْ يَجُزْ) ئەو مامڵەتە دروست نیە، چونکە هیچ حەدیسێك لەبارەی ئەو نیوە باغییە نەهاتوە، کەوابو: ئەگەر نەمامەکانیش ملْکی خاوەن زەویيەکە بن، ئەوە درەختەکانیش گشتی بۆ خۆیەتیو باغەوانەکە هیچ بەشێکی لە درەختەکاندا نیە، بەلاّم لە سەر خاوەنەکەیان واجبە: کرێی کرداری باغەوانەکەو کرێی کەرستەکانیشی بدا.

بەلاّم ئەگەر نەمامەکان ملْکی باغەوانەکە بن، ئەوە درەختەکانیش گشتی بۆ باغەوانەکە دەبنو خاوەن زەویيەکە هیچ بەشی لە درەختەکاندا نابێ، بەلْکو واجبە: باغەوانەکە کرێی وێنەیزەویيەکە بداتە خاوەنەکەی، کەواتە: خاوەن زەویيەکە سەرپشکە: لە نێوان هێشتنەوەی درەختەکانو کرێی زەویيەکەشی وەربگرێ، یان درەختەکان بە نرخیخۆیان لە باغەوانەکە بکڕێ، یان هەڵیانبکەنێو تۆڵەینانەواوییان بدا: بە گوێرەی ئەو ڕوونکردنەوەی لە کۆتایی (عارية)دا ڕابراو، هەم لە (تحفة)و (نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَلَوْ كانَ مَغْرُوساً وَشَرَطَ لَهُ جُزْءاً مِنَ الثَّمَرِ عَلَىالْعَمَلِ فَإِنْ قَدَّرَ لَهُ مُدَّةً يُثْمِرُ فِيها غالِباً صَحَّ، وَإِلاَّ فَلاَ، وَقِيلَ إِنْ تَعارَضَ الإِحْتِمالاَنِ صَحَّ، وَلَهُ مُساقاةُ شَرِيكِهِ فِالشَّجَرِ إِذَا شَرَطَ لَهُ زِيادَةً عَلَىحِصَّتِهِ، وَيُشْتَرَطُ أَنْ لاَيَشْرِطَ عَلَىالْعامِلِ مَالَيْسَ مِنْ جِنْسِ أَعْمالِها، وَأَنْ يَنْفَرِدَ بِالْعَمَلِ وَبِالْيَدِ فِي الْحَدِيقَةِ، وَمَعْرِفَةُالْعَمَلِ بِتَقْدِيرِالْمُدَّةِ كَسَنَةٍ أَوْ أَكْثَرَ، وَلاَ يَجُوزُ التَّوْقِيتُ بِإِدْراكِ الثَّمَرِ فِي الأَصَحِّ، وَصِيغَتُها: ساقَيْتُكَ عَلَى هَذَا النَّخْلِ بِكَذَا أَوْ سَلَّمْتُهُ إِلَيْكَ لِتَتَعَهَّدَهُ،

(وَلَوْ كانَ مَغْرُوساً) ئەگەر نەمامەکان چێندراو بونو (وَشَرَطَ لَهُ جُزْءاً مِنَ الثَّمَرِ) خاوەنەکە بۆ باغەوانەکەی بە مەرج دانا: بەشێکیمیوەکەیانی بداتێ (عَلَىالْعَمَلِ) لە بەرامبەر کارکردنی، ئەوە تەماشا دەکەین: (فَإِنْ قَدَّرَ لَهُ مُدَّةً) ئەگەر ماوەیەکی وەهای بۆ مامڵەتەکە دانا: کە (يُثْمِرُ فِيها غالِباً) ئەو نەمامانە لەو ماوەیەدا بە ئەغڵەبی بەریان دەدا، واتە: میوەیان دەگرت، ئەوە (صَحَّ) مامڵەتەکە دروست دەبێ (وَإِلاَّ فَلاَ) بەلاّم ئەگەر لەو ماوەیەدا بەریان نەدەدا، مامڵەتەکە دروست نابێ (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (إِنْ تَعارَضَ الإِحْتِمالاَنِ) ئەگەر ئیحتیمالی بەردانو بەرنەدان هەردووکی بەرامبەر یەك وەستان، ئەو کاتە (صَحَّ) مامڵەتەکە دروست دەبێ.

ئینجا هەروەك مامڵەتی باغەوانی لەگەڵ بێگانەدا دروستە (وَلَهُ مُساقاةُ شَرِيكِهِ فِيالشَّجَرِ) ئەوهاش بۆی دروستە: لەگەڵ هاوبەشەکەشی لە درەختەکاندا مامڵەتی باغەوانی بکا (إِذَا شَرَطَ لَهُ زِيادَةً عَلَىحِصَّتِهِ) بەو مەرجەی بەشێکی زیاد لە بەشەکەی خۆی بۆی دیاری بکا،

بۆ وێنە: ئەگەر باغەکە لە نێوانیاندا بە نیوەیی بوو، ئەو دوو بەشی میوەکەی بداتێ.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی باغەوانی بە مەرج دادەندرێ (أَنْ لاَ يَشْرِطَ عَلَى الْعامِلِ ما لَيْسَ مِنْ جِنْسِ أَعْمالِها) ئەو جۆرە کارانە لە سەر باغەوانەکە بە مەرج نەگرێ کە لە کردارەکانی باغەوانی نین: وەك بیر هەڵکەندن (وَ) هەروەها مەرجە (أَنْ يَنْفَرِدَ بِالْعَمَلِ وَبِالْيَدِ فِى الْحَدِيقَةِ) باغەوانەکە سەربەخۆ بێ لە کارکردن، هەم باغەکەش لە ژێر دەستی ئەودابێ.

(وَ) هەروەها مەرجە (مَعْرِفَةُ الْعَمَلِ) ماوەی کارکردنەکە بزاندرێ (بِتَقْدِيرِالْمُدَّةِ) بە دیاریکردنی ئەندازەی ماوەکە (كَسَنَةٍ أَوْ أَكْثَرَ) وەك ماوەی ساڵێك، یان زیاتر، واتە: ماوەیەکی وەها دابندرێ: کە میوەکەی تێدا دەربکەوێو پێویستی بە کارکردن نەمێنێ، بەڵام (وَلاَ يَجُوزُ التَّوْقِيتُ بِإِدْراكِ الثَّمَرِ) دروست نیە: ماوەکە دابندرێ: بە پێگەیشتنی میوەکە (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە کاتی پێگەیشتنی دیار نیە.

(وَصِيغَتُها) گوتەی مامڵەتی باغەوانی، وەك بڵێ: (ساقَيْتُكَ عَلَى هَذَا النَّخْلِ بِكَذَا) مامڵەتی باغەوانیم لەگەڵ تۆ بەست بەوەندە میوەیە: نیوە، چوارێك...(أَوْ) یان بڵێ: (سَلَّمْتُهُ إِلَيْكَ لِتَتَعَهَّدَهُ) باغەکەمم تەسلیمی تۆ کرد، تاکو پەروەردەی بکەی بەوەندە میوەیە.

وَيُشْتَرَطُ الْقَبُولُ دُونَ تَفْصِيلِ الأَعْمالِ، وَيُحْمَلُ الْمُ وَعَلَى الْعامِلِ مَايُحْتاجُ إِلَيْهِ لِصَلاَحِ الثَّمَرِ وَاسْتِزادَتِهِ مِمَّا يَتَكَرَّرُ كُلَّ سَنَةٍ: كَسَقْيٍ وَتَنْقِيَةِ نَهْرٍ وَإِصْلاَحِ الأَجاجِينِ الَّتِى يَثْبُتُ فِيهاالْماءُ، وَتَلْقِيحٍ، وَتَنْحِيَةِ حَشِيشٍ وَقُضْبانٍ مُضِرَّةٍ، وَتَعْرِيشٍ جَرَتْ بِهِ عادَةٌ، وَكَذَا حِفْظُ الثَّمَرِ وَجَذاذُهُ وَتَجْفِيفُهُ فِالأَصَحِّ، وَما قُصِدَ بِهِ حِفْظُ الأَصْلِ وَلاَ يَتَكَرَّرُ كُلَّ سَنَةٍ: كَبِناءِ الْحِيطانِ وَحَفْرِ نَهْرٍجَدِيدٍ فَعَلَى الْمالِكِ، وَالْمُساقاةُ لاَزِمَةٌ، فَلَوْ هَرَبَ الْعامِلُ قَبْلَ الْفَراغِ وَأَتَمَّهُ الْمالِكُ مُتَبَرِّعاً بَقِيَ اِسْتِحْقاقُ الْعامِلِ،

(وَيُشْتَرَطُ الْقَبُولُ) بە مەرج دادەندرێ: باغەوانەکەش بڵێ: قبوڵم کرد (دُونَ تَفْصِيلِ الأَعْمالِ) بەڵام مەرج نیە بە درێژی باسی کارەکانی باغەوانی بکرێ، چونکە (وَيُحْمَلُ الْمُطْلَقُ فِى كُلِّ ناحِيَةٍ عَلَى الْعُرْفِ الْغالِبِ) لە گشت شوێنێکدا ئەو باغەوانییەی باسی کارەکانی نەکراوە، دێتە سەر عادەتە زۆرەکەی شوێنەکەو ڕەفتاری پێ دەکرێ.

(وَعَلَى الْعامِلِ) لە سەر باغەوانەکە واجبە: (مايُحْتاجُ إِلَيْهِ) ئەو کارانە بکا: کە پێویستن (لِصَلاَحِ الثَّمَرِ وَاسْتِزادَتِهِ) بۆ چاکیی‌میوەکەو زیادبوونیی (مِمَّا يَتَكَرَّرُ كُلَّ سَنَةٍ) لەو جۆرانەی گشت ساڵێك دووبارە دەبنەوە (كَسَقْيٍ) وەك ئاودانو (وَتَنْقِيَةِ نَهْرٍ) خاوێن کردنەوەی جۆگە: لە خڵتو قوڕو (وَإِصْلاَحِ الأَجاجِينِ الَّتِى يَثْبُتُ فِيهاالْماءُ) هەم چاککردنی ئەو قۆرتانەی لە دەوروەی‌درەختەکەنەو ئاویان تێدەکرێ تاکو درەختەکە بیخواتەوەو (وَتَلْقِيحٍ) هەم تووی نێرەی دارخورما بنێتە ناو مێیەکەی‌و (وَتَنْحِيَةِ حَشِيشٍ) هەم پوشو گیای زیانبەخش لاباو (وَقُضْبانٍ مُضِرَّةٍ) هەم لقەدارەکانی زیانبەخش لاباو (وَتَعْرِيشٍ جَرَتْ

بِهِ عَادَةً) هەم کەپر بۆ دارمیوەکان بکا بە گوێرەی عادەتی شوێنەکە (وَكَذَا حِفْظُ الثَّمَرِ) هەروەها میوەکەش بپارێزێو (وَجَذَاذُهُ) میوەکەش لە درەختەکان بکاتەوەو (وَتَجْفِيفُهُ) ووشکی بکاتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
بەڵام (وَما قُصِدَ بِهِ حِفْظُ الأَصْلِ)ئەو کارەش کە بۆ پاراستنیدرەختەکان مەبەستەو (وَلاَ يَتَكَرَّرُ كُلَّ سَنَةٍ) گشت ساڵێکیش دووبارە نابێتەوە (كَبِناءِالْحيطانِ) وەك پەرژینو دیوار دروستکردنو (وَحَفْرِ نَهْرٍجَدِيدٍ) هەڵکەندنی جۆگەیەکینوێ، هەم چاککردنەوەی جۆگەی ڕماو، هەم کێڵانیزەوییەکە، ئەوانە (فَعَلَىالْمالِكِ) گشتی لە سەر خاوەن درەختەکەیە.
(وَالْمُساقاةُ لاَزِمَةٌ) باغەوانی مامڵەتێکی چەسپاوە، کەواتە: واجبە: باغەوانەکە ماوەی کارەکانیخۆی تەواو بکا، هەرچەند میوەکەش گشتی لەناو چوبێو هیچی دەست نەکەوێ (فَلَوْ هَرَبَ الْعامِلُ قَبْلَ الْفَرَاغِ) جا ئەگەر باغەوانەکە–پێش ئەوەی کارەکەی تەواو بکا– هەڵاتو گوتی: هیچیتر کار ناکەم، یان نەخۆش بوو، یان بەند کرا (وَأَتَمَّهُ الْمالِكُ مُتَبَرِّعاً) بەڵام خاوەن باغەکە، یان بێگانەیەك بە خۆڕایی کارەکانی تەواو کردن، ئەوە (بَقِيَ اسْتِحْقاقُ الْعامِلِ) مافی باغەوانەکە–لەو بەشەی دیارکراوە– هەر دەمێنێ.
وَإِلاَّ اِسْتَأْجَرَ الْحاكِمُ عَلَيْهِ مَنْ يُتِمُّهُ، فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَىالْحاكِمِ فَلْيُشْهِدْ عَلَى الإِنْفاقِ إِنْ أَرادَ الرُّجُوعَ، وَلَوْ ماتَ وَخَلَّفَ تَرِكَةً أَتَمَّ الْوارِثُ الْعَمَلَ مِنْها، وَلَهُ أَنْ يُتِمَّ الْعَمَلَ بِنَفْسِهِ أَوْ بِمالِهِ، وَلَوْ ثَبَتَتْ خِيانَةُ عامِلٍ ضُمَّ إِلَيْهِ مُشْرِفٌ، فَإِنْ لَمْ يَتَحَفَّظْ بِهِ اُسْتُؤْجِرَ مِنْ مالِ الْعامِلِ، وَلَوْ خَرَجَ الثَّمَرُ مُسْتَحَقّاً فَلِلْعامِلِ عَلَى الْمُساقِي أُجْرَةُ الْمِثْلِ.

(كِتابُ ٱلإِجارَةِ)

(وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر هیچ کەسێك بە خۆڕایی کارەکەی نەدەکرد، ئەو کاتە (اِسْتَأْجَرَ الْحاكِمُ عَلَيْهِ مَنْ يُتِمُّهُ) دادوەر لە سەر حیسابی باغەوانەکە، کەسێکی وەها بە کرێ دەگرێ: کە کارەکەی بۆ تەواو بکا (فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَىٱلْحاكِمِ) جا ئەگەر خاوەنەکە توانای نەبو لە ڕێگای دادوەرەوە بە کرێی بگرێ؟ چونکە دادوەر لەوێدا نەبو، یان بۆی نەدەکرد، ئەو کاتە (فَلْيُشْهِدْ) با خاوەنەکە شاهید بگرێ (عَلَىالإِنْفاقِ) لە سەر ئەو مەسرەفەی لە بەکرێگرتن دەیکا، یان لە سەر ئەو کارەی بەخۆی بە کرێ دەیکا لە سەر حیسابی باغەوانەکە (إِنْ أَرادَ الرُّجُوعَ) ئەگەر بیەوێ کرێیەکە لە باغەوانەکە وەربگرێتەوە.
(وَلَوْ ماتَ) ئەگەر باغەوانەکە مرد پێش ئەوەی کارەکەی تەواو بکاو (وَخَلَّفَ تَرِكَةً) میراتیشی لە پاش خۆی بەجێ هێشت، ئەو کاتە (أَتَمَّ الْوارِثُ الْعَمَلَ مِنْها) میراتگرەکەی بەو میراتە یەکێك بەکرێ دەگرێو کارەکەی تەواو دەکا، بەڵام (وَلَهُ أَنْ يُتِمَّ ٱلْعَمَلَ بِنَفْسِهِ أَوْ بِمالِهِ) بۆ میراتگرەکە دروستە: بەخۆی، یان بە ماڵیخۆی کارەکە تەواو بکا.
(وَلَوْ ثَبَتَتْ خِيانَةُ عامِلٍ) ئەگەر ئاشکرا بوو: باغەوانەکە خیانەتی کردوە (ضُمَّ إِلَيْهِ

مُشْرِفٌ) له سەر ئەركی‌خۆی چاودێرێكی وەگەڵ دێخرێ (فَإِنْ لَمْ يَتَحَفَّظْ بِهِ) جا ئەگەر بەو چاودێرەش خۆی لە خیانەت نەپاراست، ئەو كاتە (اُسْتُؤْجِرَ مِنْ مالِ الْعامِلِ) بە ماڵی باغەوانەكە كرێكارێك بە كرێ دەگیرێ تاكو كارەكەی وی تەواو بكا.

(وَلَوْ خَرَجَ الثَّمَرُ مُسْتَحَقّاً) ئەگەر میوەی‌باغەكە بە ماڵی كەسێكی‌تر دەرچوو، ئەو كاتە (فَلِلْعامِلِ عَلَى الْمُساقِي أُجْرَةُالْمِثْلِ) باغەوانەكە مافی كرێی هاوێنەی لە سەر ئەو كەسە هەیە: كە مامڵەتی باغەوانی لەگەڵ كردوە.

﴿ كِتابُ الإجارَة: پەرتوكی بەكرێدان و بەكرێگرتن ﴾

واتە: سودێك بكرێتە ملكی‌كەسێك لە بەرامبەر وەرگرتنی شتێك بەو مەرجانەی لەم باسەدا گوتراون. خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ﴾ ئەگەر ئافرەتەكان منداڵیان بۆ ئێوە شیردان، ئێوەش كرێیەكەیان بدەنێ. ﴿عَنْ عائِشَةَرَضِىالله عنها: أَنَّ رَسُولَ اللهِﷺ اِسْتأْجَرَ دَلِيلاً فِىالْهِجْرَةِ﴾ رواه البخاري، پێغەمبەرﷺ-كە كۆچی كرد بۆ مەدینە- پیاوێكی شارەزای بە كرێ گرت تاكو لە ڕێگە شارەزایان بكا.

شَرْطُهُما: كَبائِعٍ وَمُشْتَرٍ، وَالصِّيغَةُ: آجَرْتُكَ هَذَا أَوْ أَكْرَيْتُكَ أَوْ مَلَّكْتُكَ مَنافِعَهُ سَنَةً بِكَذَا، فَيَقُولُ: قَبِلْتُ أَوْ اِسْتَأْجَرْتُ أَوْ اِكْتَرَيْتُ، وَالأَصَحُّ انْعِقادُها بِقَوْلِهِ: آجَرْتُكَ مَنْفَعَتَها، وَمَنْعُها بِقَوْلِهِ: بِعْتُكَ مَنْفَعَتَها، وَهِيَ قِسْمانِ: وارِدَةٌ عَلَى عَيْنٍ كَإِجارَةِالْعَقارِ وَدابَّةٍ أَوْ شَخْصٍ مُعَيَّنَيْنِ، وَعَلَى الذِّمَّةِ كَاسْتِئْجارِ دابَّةٍ مَوْصُوفَةٍ، وَبِأَنْ يُلْزِمَ ذِمَّتَهُ خِياطَةً أَوْ بِناءً،

ئینجا بزانە: مامڵەتی بەكرێدان لەم ڕوكنانە پێك دێ: (اَلْمُؤَجِّر): بەكرێدەر. (اَلْمُسْتَأْجِر): بەكرێگر. (اَلأُجْرَة): كرێ. (اَلْمَنْفَعَة): سودە بەكرێدراوەكە. (اَلصِّيغَة): گۆتەی بەكرێدان و بەكرێگرتن.

(شَرْطُهُما) مەرجی بەكرێدەرو بەكرێگر (كَبائِعٍ وَمُشْتَرٍ) وەك فرۆشیارو كڕیارە، واتە: هەردوو لا بالغو عاقڵ بن و قەدەغەكراو و زۆرلێكراو نەبن بە ناهەق.

ئینجا بزانە: بۆ سەرپەرشتكار دروستە: منداڵو شێتو هەم ماڵەكەشیان بە كرێ بدا، هەروەك لە باسی هەڵوەشاندنەوەی بەكرێداندا دێ، هەروەها دروستە: موسوڵمان خۆی بكاتە كرێگرتەی كافر، بەڵام حەرامە: بەخۆی خزمەتی كافرەكە بكا، هەروەك لە (القليوبى)دا فەرموویەتی، كەوابو: ئەگەر بەخۆی خزمەتی كرد، مافی كرێیەكەی هەیە، هەروەك لە (الشبراملسى)دا فەرموویەتی.

(وَالصِّيغَةُ) گۆتەی بەكرێدان و بەكرێگرتن: وەك بڵێ: (آجَرْتُكَ هَذا أَوْ أَكْرَيْتُكَ) ئەم شتەم بە كرێ دایە تۆ (أَوْ) یان بڵێ: (مَلَّكْتُكَ مَنافِعَهُ سَنَةً بِكَذَا) سودەكانی ئەم شتەم كردە ملكی تۆ بۆ ماوەی ساڵێك بەوەندە پارەیە (فَيَقُولُ) بەكرێگرەكەش بڵێ: (قَبِلْتُ) قبوڵم كرد (أَوِ

اسْتَأْجَرْتُ أَوِ اكْتَرَيْتُ) يان بڵێ: بە کرێم گرت.
(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (انْعِقادُها بِقَوْلِهِ:) بەکرێدان دادەمەزرێ کە بڵێ: (آجَرْتُكَ مَنْفَعَتَها) سودی ئەم شتەم بەکرێ دایە تۆ (وَمَنْعُها بِقَوْلِهِ:) بەڵام دانامەزرێ ئەگەر بڵێ: (بِعْتُكَ مَنْفَعَتَها) سودی ئەم شتەم فرۆشتە تۆ. چونکە فرۆشتن بۆ سودەکان بە کار نایێ، بەڵکو بۆ خودی سوددەرەکان بە کار دێ.
(وَهِيَ قِسْمانِ) بەکرێدانو بەکرێگرتن دوو بەشە، یەکەم: (وَارِدَةٌ عَلَى عَيْنٍ) بەکرێدانەکە دێتە سەر خودی شتێك: (كَإِجارَةِالْعَقارِ) وەك بەکرێدانی زەمینو خانوو، هەم (وَدابَّةٍ) وەك بەکرێدانی وولاغ (أَوْ شَخْصٍ) یان ئادەمیزادێك: کە (مُعَيَّنَيْنِ) وولاغەکەو مرۆڤەکە هەردووکیان دیارکراو بن.
دووەم: (وَعَلَىالذِّمَّةِ) بەکرێدانەکە دێتە سەر ئەستۆی کەسێك: (كَاسْتِئْجارِ دابَّةٍ مَوْصُوفَةٍ) وەك وولاغێکی ناونیشان دراو-کە دیار نەبێ- لە کەسەکە بە کرێ بگرێ (وَ) هەروەها (بِأَنْ يُلْزِمَ ذِمَّتَهُ خِياطَةً أَوْ بِناءً) وەك بخاتە ئەستۆیکەسەکە: دوروینیجلێك، یان
وَلَوْ قالَ: اِسْتَأْجَرْتُكَ لِتَعْمَلَ كَذَا فَإِجارَةُ عَيْنٍ، وَقِيلَ ذِمَّةٍ، وَيُشْتَرَطُ فِي إِجارَةِ الذِّمَّةِ تَسْلِيمُ الأُجْرَةِ فِالْمَجلِسِ، وَإِجارَةُالْعَيْنِ لاَ يُشْتَرَطُ ذَلِكَ فِيها، وَيَجُوزُ فِيها التَّعْجِيلُ وَالتَّأْجِيلُ إِنْ كانَتْ فِالذِّمَّةِ، وَإِذَا أُطْلِقَتْ تَعَجَّلَتْ، وَإِنْ كانَتْ مُعَيَّنَةً مُلِكَتْ فِالْحالِ، وَيُشْتَرَطُ كَوْنُ الأُجْرَةِ مَعْلُومَةً فَلاَ تَصِحُّ بِالْعِمارَةِ وَالْعَلْفِ،

دروستکردنی خانووێك (وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی (اِسْتَأْجَرْتُكَ لِتَعْمَلَ كَذَا) تۆم بەکرێ گرت تاکو ئەو کارەم بۆ بکەی (فَإِجارَةُ عَيْنٍ) ئەوە بەکرێگرتنی خودی بەکرێگیراوەکەیەو واجبە: بەخۆی کارەکە بکا (وَقِيلَ ذِمَّةٍ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بەکرێگرتنی لە ئەستۆیە، واتە: مەرج نیە بەخۆی کارەکە بکا.
(وَيُشْتَرَطُ فِي إِجارَةِ الذِّمَّةِ) بە مەرج دادەندرێ لە بەکرێگرتنی لە ئەستۆدا (تَسْلِيمُ الأُجْرَةِ فِيالْمَجْلِسِ) لە دانیشگەی مامڵەتەکەدا کرێیەکە تەسلیم بکرێ، کەواتە: ئەگەر گوتی خستمە ئەستۆی تۆ خانووێکی دوو ژووریم بۆ دروست بکەی، یان کراسێکم بۆ بدووری. ئەوە واجبە: هەر لەم دانیشگەیەدا کرێیەکە تەسلیم بکا.
بەڵام (وَإِجارَةُ الْعَيْنِ لاَيُشْتَرَطُ ذَلِكَ فِيها) لە بەکرێگرتنی خودیشتێکدا مەرج نیە: کرێیەکە -لە دانیشگەدا- تەسلیم بکرێ، کەوابو: (وَيَجُوزُ فِيها) لە بەکرێگرتنی خودی شتەکەدا دروستە: (اَلتَّعْجِيلُ) زوو کرێیەکە بداو، هەم (وَالتَّأْجِيلُ) لەمەودواش بیدا (إِنْ كانَتْ فِي الذِّمَّةِ) ئەگەر کرێیەکە قەرز بێ لە ئەستۆی بەکرێگرەکەدا، بەڵام (وَإِذَا أُطْلِقَتْ) هەر کاتێك لە مامڵەتەکەدا باسی حازرو قەرزی کرێیەکە نەکرا، ئەو کاتە (تَعَجَّلَتْ) کرێیەکە دەبێتە

حازرو واجبە: ئێستا بیدا.

ئینجا (وَإِنْ كانَتْ مُعَيَّنَةً) ئەگەر کرێیەکە شتێکی دیارکراو بوو: وەك ئەم خانووەی لێ بە کرێ بگرێ بەم گەنمە، یان قەرز بوو، ئەوە (مُلِكَتْ فِيالْحالِ) بە بەستنیمامڵەتەکە دەمودەست کرێیەکە دەبێتە ملکی بەکرێدەرەکە، هەروەك سودی خودی بەکرێگیراوەکەش دەبێتە ملکی بەکرێگرەکەو، لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی بەکرێدان بەمەرج دادەندرێ (كَوْنُ الأُجْرَةِ مَعْلُومَةً) کرێیەکە زاندراو بێ: لە ڕووی ڕەگەزو ئەندازەیەوە، کەوابو: (فَلاَ تَصِحُّ بِالْعِمارَةِ) دروست نیە خانوو بە کرێ بدرێو کرێیەکەشی چاککردنەوەی خانووەکە بێ، هەم (وَالْعَلْفِ) دروست نیە وولاغ بە کرێ بدرێو کرێیەکەشی ئالیکدانی بێ، چونکە نازاندرێ ئەندازەی کرێیەکە چەندە، بەڵام ئەگەر خانووەکەی، یان وولاغەکەی بە کرێیەکی زاندراو بە کرێ دایێ، ئینجا ئیزنیدا کرێیەکەش لە چاککردنەوەیخانووەکەو لە ئالیکدان خەرج بکا، ئەو کاتە: دروست دەبێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

وَلاَ لِيَسْلَخَ بِالْجِلْدِ وَيَطْحَنَ بِبَعْضِ الدَّقِيقِ أَوِ بِالنُّخالَةِ، وَلَوْ اسْتَأْجَرَها لِتُرْضِعَ رَقِيقاً بِبَعْضِهِ فِيالْحالِ جازَ عَلَى الصَّحِيحِ، وَكَوْنُ الْمَنْفَعَةِ مُتَقَوِّمَةً: فَلاَ يَصِحُّ اِسْتِئْجارُ بَيَّاعٍ عَلَى كَلِمَةٍ لاَ تُتْعِبُ

هەروەها ئەگەر بڵێ: دامە تۆ بە کرێ ئینجا دوایێ پێك دێین. یان گوتی: ئەم کارەم بۆ بکە کرێی خەڵکی چەند بوو ئەوەندەت دەدەمێ. یان شتێکت دەدەمێ. ئەوانەش دروست نابن (وَلاَ لِيَسْلَخَ بِالْجِلْدِ) هەروەها دروست نیە بۆ گرواندنی ئاژەڵە سەربڕاوەکەی، یان بۆ سەربڕینەکەی یەکێك بە کرێ بگرێ بە پیستەکەی (وَيَطْحَنَ بِبَعْضِ الدَّقِيقِ) هەم دروست نیە بۆ هاڕینی گەنمەکەی ئاشەوان بە کرێ بگرێ بە بەشێکی ئاردەکە: وەك سێیەکی، یان هەشتێکی (أَوْ بِالنُّخالَةِ) یان بە کەپەك=پوشکەکەی، چونکە ئەستوریی پیستەکەو ئەندازەی ئاردەکەو پوشکەکە ئێستا نەزاندراوە، کەوابو: ئەگەر بڵێ: بە ڕبەیەکی ئەم گەنمەم بە کرێ گرتی تاکو ئەویترم بۆ بهاڕی، ئەوە دروست دەبێ، هەروەك لە(تحفه)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری: لەبارەی مامڵەتی شوانکاری ﴾

ئەگەر بڵێ ئەم مەڕەم بۆ قەڵەو بکە نیوەی بۆ تۆ. یان گوتی ئەم دوو مەڕەم، یان ئەم کۆمەڵە جوجەڵەیەم بۆ بەخێو بکە نیوەی بۆ تۆ. ئەو مامڵەتە بەتاڵەو دروست نابێ، چونکە ئەندازەی کرێیەکەی ئێستا نەزاندراوە، کەوابو: شوانەکە مافی کرێی هاووێنەی دەکەوێتە سەر خاوەن ئاژەڵەکە، هەروەك لە (مغنی)—لە کۆتایی شریکایەتیدا—و لە (بغیة)دا فەرموویانە.

جا بزانە: ڕێگەی شەرعی بۆ دروستبوونی مامڵەتی ئاژەڵ بە نیوەیی ئەمەیە: هەر لە سەرەتاوە ئەندازەیەکی زانداروی بۆ دیاری بکا، وەك بڵێ: تۆم بە کرێ گرت بە نیوەی ئێستای ئەم مانگایە تاکو نیوەکەیترم بۆ بەخێو بکەی تا ماوەی ئەوەندە ساڵە. یان بڵێ: تۆم بە کرێ گرت بە دە مەڕی ئێستا لەم پەنجا مەڕە تاکو چلەکەیترم بۆ بەخێو بکەی تا ئەوەندە ساڵە. ئەوها دروستە، هەروەك دەفەرموێ:

(وَلَوْ اسْتَأْجَرَها) ئەگەر ئافرەتێکی بە کرێ گرت (لِتُرْضِعَ رَقِيقاً) تاکو کۆیلەیەکی بۆ شیر بدا (بِبَعْضِهِ فِيالْحَالِ) بە بەشێکی زانداروی ئێستایکۆیلەکە: وەك سێیەکی، یان چوارێکی، ئەوە (جازَ عَلَى الصَّحِيحِ) بەکرێگرتنەکە دروست دەبێ، لە سەر فەرموودەی ڕاست، کەواتە: بەکرێگیراوەکە–لەو مەسەلانەیڕابردوودا– بە ئەندازەی کرێیە دیارکراوەکە بە بەربڵاوی دەبێتە هاوبەشی خاوەنەکە، هەروەك لە شریکایەتیدا ڕابرا.

(وكَوْنُ الْمَنْفَعَةِ مُتَقَوِّمَةً) مەرجە–بۆ دروستبوونی بەکرێدان– سودەکە نرخی هەبێ، کەوابو: (فَلاَ يَصِحُّ اسْتِئْجارُ بَيَّاعٍ عَلَى كَلِمَةٍ لاَ تُتْعِبُ) دروست نیە: دەلاڵێك بە کرێ بگرێ وَإِنْ رَوَّجَتِ السِّلْعَةَ، وَكَذَا دَراهِمُ وَدَنانِيرُ لِلتَّزْيِينِ، وَكَلْبٌ لِلصَّيْدِ فِيالأَصَحِّ، وَكَوْنُ الْمُؤَجِّرِ قادِراً عَلَتَسْلِيمِها: فَلاَ يَصِحُّ اسْتِئْجارُ آبِقٍ وَمَغْصُوبٍ وَأَعْمَى لِلْحِفْظِ وَأَرْضٍ لِلزِّراعَةِ لاَ ماءَ لَها دائِمٌ وَلاَ يَكْفِيها الْمَطَرُ الْمُعْتادُ، وَيَجُوزُ إنْ كانَ لَها ماءٌ دائِمٌ، وَكَذَا إِنْ كَفاها الْمَطَرُالْمُعْتادُ أَوْ ماءُ الثُّلُوجِ الْمُجْتَمِعَةِ وَالْغالِبُ حُصُولُها فِيالأَصَحِّ، وَالإمْتِناعُ الشَّرْعِيُّ كَالْحِسِّيِّ: فَلاَ يَصِحُّ اِسْتِئْجارٌ لِقَلْعِ سِنٍّ صَحِيحَةٍ، وَلاَ حائِضٍ لِخِدْمَةِ مَسْجِدٍ، وَكَذَا مَنْكُوحَةٍ لِرَضاعٍ أَوْ غَيْرِهِ

بۆ گوتنی ووشەیەکی وەها: کە ماندووی نەکا (وَإِنْ رَوَّجَتِ السِّلْعَةَ) هەرچەند ڕەواجیش بداتە کەلوپەلەکە (وكَذَا دَراهِمُ وَدَنانِيرُ لِلتَّزْيِينِ) هەروەها دروست نیە بەکرێگرتنی دیرهەمو دینار بۆ ڕازاندنەوە، هەم (وَكَلْبٌ لِلصَّيْدِ) دروست نیە بەکرێگرتنی سەگ بۆ ڕاوکردن (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

هەروەها مەرجە: بە هۆی سودوەرگرتن خودی شتەکە لەناو نەچێ، کەوابو: دروست نیە ئاژەڵێك بۆ شیر لێخواردن بە کرێ بگیرێ، یان باغێك بۆ میوە لێخواردن بە کرێ بگیرێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە، چونکە خودی شیرەکەو میوەکە لەدوای خواردن نامێنێتەوە.

(وكَوْنُ الْمُؤَجِّرِ قادِراً عَلَى تَسْلِيمِها) هەروەها مەرجە: بەکرێدەرەکە توانای هەبێ: سودەکە تەسلیمی بەکرێگرەکە بکا، کەوابو: (فَلاَ يَصِحُّ اسْتِئْجارُ آبِقٍ وَمَغْصُوبٍ) دروست نیە بەکرێگرتنی کۆیلەی هەڵاتوو و شتی ونبوو و شتی زەوتکراو، هەم (وَأَعْمَى لِلْحِفْظِ) دروست نیە بەکرێگرتنی کوێر بۆ پاسەوانی، هەم (وَأَرْضٍ لِلزِّراعَةِ لاَ ماءَ لَها دائِمٌ) دروست

نیە بەکرێگرتنی زەوی بۆ کشتوکاڵ: کە ئاوێکی بەردەوامی نەبێ و (وَلاَ يَكْفِيهاالْمَطَرُ الْمُعْتادُ) بارانی عادەتیشی بەس نەبێ.

بەڵام (وَيَجُوزُ) بەکرێگرتنی زەوی دروستە (إِنْ كانَ لَها ماءٌ دائِمٌ) ئەگەر ئاوێکی بەردەوامی هەبێ (وَكَذَا إِنْ كَفاها الْمَطَرُ الْمُعْتادُ) هەروەها ئەگەر بارانی عادەتیشی بەس بێ (أَوْ ماءُ الثُّلُوجِ الْمُجْتَمِعَةِ) یان ئاوی بەفری کۆبووەوەی بەس بێ (وَالْغالِبُ حُصُولُها) بە ئەغلەبیش ئاوی بەفرەکە وەدەست بهێندرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَالإِمْتِناعُ الشَّرْعِيُّ) ڕێگەنەدانی شەرعی بۆ تەسلیمکردنی سودەکە (كَالْحِسِّيِّ) وەك ڕێگە نەدانی هەست پێکراویڕابردووە، کەوابو: (فَلاَ يَصِحُّ اِسْتِئْجارٌ لِقَلْعِ سِنٍّ صَحِيحَةٍ) دروست نیە بەکرێگرتنی کەسێك بۆ دەرهێنانی ددانێکی ساغ، یان بۆ لێکردنەوەی ئەندامێکی ساغ، چونکە شەرع ڕێگەی زیان لێدان نادا (وَلاَ حائِضٍ لِخِدْمَةِ مَسْجِدٍ) هەم بەکرێگرتنی ئافرەتی حەیزداریش بۆ خزمەتی مزگەوت دروست نابێ، چونکە حەرامە لە مزگەوتدا بمێنێتەوە (وَكَذَا مَنْكُوحَةٍ لِرَضاعٍ) هەروەها ئافرەتی مارەبڕاویش بۆ شیردان (أَوْ غَيْرِهِ) بِغَيْرِ إِذْنِ الزَّوْجِ فِي الأَصَحِّ، وَيَجُوزُ تَأْجِيلُ الْمَنْفَعَةِ فِي إِجارَةِالذِّمَّةِ كَأَلْزَمْتُ ذِمَّتَكَ الْحَمْلَ إِلَى مَكَّةَ أَوَّلَ شَهْرِكَذَا، وَلاَ يَجُوزُ إِجارَةُعَيْنٍ لِمَنْفَعَةٍ مُسْتَقْبَلَةٍ، فَلَوْ آجَرَ السَّنَةَ الثَّانِيَةَ لِمُسْتَأْجِرِالأُولَى قَبْلَ اِنْقِضائِها جازَ فِالأَصَحِّ، وَيَجُوزُ كِراءُ الْعُقَبِ فِالأَصَحِّ: وَهُوَ أَنْ يُؤَجِّرَ دابَّةً رَجُلاً لِيَرْكَبَها بَعْضَ الطَّرِيقِ، أَوْ رَجُلَيْنِ لِيَرْكَبَ هَذَا أَيَّاماً وَذَا أَيَّاماً وَيُبَيِّنَ الْبَعْضَيْنِ، ثُمَّ يَقْتَسِمانِ.

یان بۆ کارێکیتر (بِغَيْرِ إِذْنِ الزَّوْجِ) بە بێئیزنی مێردەکەی دروست نابێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە لە گشت کاتێکدا مافی مێردەکەی لە سەرە.

(وَيَجُوزُ تَأْجِيلُ الْمَنْفَعَةِ فِي إِجارَةِالذِّمَّةِ) لە بەکرێگرتنی لە ئەستۆدا دروستە: سودەکە دوا بخرێ تا کاتێکی زاندراو (كَ) وەك بڵێ: (أَلْزَمْتُ ذِمَّتَكَ الْحَمْلَ إِلَى مَكَّةَ أَوَّلَ شَهْرِ كَذَا) خستمە ئەستۆی تۆ: ئەو شتەم بۆ بار بکەی تا (مكة)ی پیرۆز لە سەرەتای فلانە مانگەدا. بەڵام (وَلاَ يَجُوزُ إِجارَةُ عَيْنٍ لِمَنْفَعَةٍ مُسْتَقْبَلَةٍ) دروست نیە بەکرێدانی خودی شتێك بۆ سودی ساڵی داهاتوو، وەك بڵێ: ئەو خانووەم بەکرێ دایە تۆ بۆ ساڵی داهاتوو، یان بۆ ساڵێك سەرەتاییەکەی لە سبەینێوە دەست پێ بکا.

بەڵام ئەگەر سودەکەی ساڵیداهاتووش یەکسەر لە دوای ساڵیڕابردوو دەستی پێدەکرا، ئەو کاتە: دروستە، هەروەك دەفەرموێ: (فَلَوْ آجَرَ السَّنَةَالثَّانِيَةَ لِمُسْتَأْجِرِالأُولَى) ئەگەر ساڵی دووەمیش بە کرێی داوە بەکرێگرەکەی ساڵییەکەم (قَبْلَ اِنْقِضائِها) پێش ئەوەی ساڵی یەکەم تەواو ببێ (جازَ فِيالأَصَحِّ) ئەو کاتە دروستە، لە فەرموودەیڕاستتردا، چونکە هەردوو ماوەکان پێکەوەنووساون.

﴿ ئاگاداری ﴾: هەر بەم (قاعِدَة)یە، مەرجە: بەکرێگرتنی خودی کەسێك بۆ حەج کردن لەجیاتی یەکێکیتر، لەو کاتەدا بێ: کە حاجیەکان دەڕۆنە حەج، یان خۆیان بۆ ڕۆیشتن ئامادە دەکەن، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا فەرموویانەو، لە پەڕتووکی حەجدا ڕوونمان کردۆتەوە.

(وَيَجُوزُ كِراءُ الْعُقَبِ) دروستە بەکرێدانی بە نۆبەت (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَهُوَ) بەکرێدانی بە نۆبەت ئەمەیە: (أَنْ يُؤَجِّرَ دابَّةً رَجُلاً) وولاغێك بە کرێ بداتە پیاوێك (لِيَرْكَبَها بَعْضَ الطَّرِيقِ) تاکو لە بەشێکی ڕێگەدا ئەو سواری ببێو لە بەشێکیتریشدا خاوەنەکەی سواری ببێ (أَوْ رَجُلَيْنِ) یان بەکرێی بداتە دوو کەسان (لِيَرْكَبَ هَذَا أَيَّاماً وَذَا أَيَّاماً) تاکو ئەمەیان چەند ڕۆژێك سوار ببێو ئەویتریش چەند ڕۆژێك (وَيُبَيِّنَ الْبَعْضَيْنِ) بەشەکانی هەردووکیشیان ڕوون بکاتەوە (ثُمَّ) ئینجا لە دوای دروستبوونی بەکرێگرتنەکە (يَقْتَسِمانِ) بەشە نۆبەتەکانیان بەش بکەن: بە کات، یان بە ئەندازەی ڕێگەکە.

(فَصْلٌ) يُشْتَرَطُ كَوْنُ الْمَنْفَعَةِ مَعْلُومَةً، ثُمَّ تارَةً تُقَدَّرُ بِزَمانٍ كَدارٍ سَنَةً، وَتارَةً بِعَمَلٍ كَدابَّةٍ إِلَى مَكَّةَ، وَكَخِياطَةِ ذَاالثَّوْبِ، فَلَوْ جَمَعَهُما فَاسْتَأْجَرَهُ لِيَخِيطَهُ بَياضَ النَّهارِ لَمْ يَصِحَّ فِي الأَصَحِّ، وَيُقَدَّرُ تَعْلِيمُ الْقُرْآنِ بِمُدَّةٍ أَوْ تَعْلِيمِ سُوَرٍ،

﴿ فَصْلٌ: لە باسی مەرجەکانیتری سودەکە ﴾

(يُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی مامڵەتی بەکرێدان بە مەرج دادەنرێ (كَوْنُ الْمَنْفَعَةِ مَعْلُومَةً) سودەکە زاندراو بێ: لە ڕووی چۆنیەتیو ئەندازەیەوە (ثُمَّ تارَةً تُقَدَّرُ بِزَمانٍ) ئینجا هەندێ جار ئەندازەی سودەکە بە ماوەیەك دیاری دەکرێ (كَدارٍ سَنَةً) وەك بڵێ: ئەم خانووەم بەکرێ دایە تۆ بە سەد دینار بۆ ماوەی ساڵێك تێیدا نیشتەجێ ببە.

کەواتە: ئەگەر ماوەی بەکرێدانەکەی نەگوت، یان ئەندازەی ماوەکەی دیاری نەکرد، وەك تەنها بڵێ: ئەم خانووەم بەکرێ دایە تۆ هەر مانگێك بە پێنج دینار. ئەوە دروست نابێ، بەڵام ئەگەر ئەندازەکە دیاری بکاو بڵێ: بۆ ماوەی ساڵێك بە کرێ دامە تۆ هەر مانگێك بە پێنج دینار، ئەو کاتە: دروست دەبێ، هەروەك لە (مغنی)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە لای ئیمام (أحمد): ئەگەر ئەندازەی ماوەی بەکرێدانەکەش دیاری نەکرێ هەر دروستە، وەك: ئەم شتەم بە کرێ دایە تۆ هەر مانگێك بە دیرهەمێك. ئەم بەکرێدانە دروستو جێگیر دەبێو تا مانگی یەکەمیش تەواو دەبێ، بۆ هیچ لایەنەکیان دروست نیە هەڵیبوەشێنێتەوە، لە مانگەکانی دوای مانگییەکەمیش بە هەمان بڕیار ڕەفتار دەکرێ، کەواتە لە دوای تەواوبوونی هەر مانگێکدا دروستە: بەکرێدانەکە هەڵبوەشێندرێتەوە، هەروەك لە(مغنی إبن قدامة)دا ڕوون کراوەتەوە.

(وَتارَةً بعَمَلٍ) هەندێ جاریش سودەکە بە کردار دیاری دەکرێ (کَدَابَّةٍ إِلَی مَکَّةَ) وەك بڵێ: ئەم وولاغەم بە کرێ دایە تۆ بە سەد دینار سواری ببە تا (مکة)ی پیرۆز (وکَخِیاطَةِ ذَا الثَّوْبِ) هەم وەك بڵێ: تۆم بە کرێ گرت بە سەد دینار بۆ دوروینی ئەم جلە.

(فَلَوْ جَمَعَهُما) جا ئەگەر ماوەو کردارەکەی هەردووك کۆ کردنەوەو (فَاسْتَأْجَرَهُ) بە کرێی گرت بە سەد دینار (لِیَخِیطَهُ بَیاضَ النَّهارِ) تاکو لە سپیایی ئەم ڕۆژەیدا بەرگێکی بۆ بدورێ، یان لە ماوەی ئەم مانگەیدا شتێکی بۆ دروست بکا (لَمْ یَصِحَّ فِیالأَصَحِّ) ئەوە دروست نابێ لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە وا دەبێ کردارەکە پێش دەکەوێ، یان دوا دەکەوێ.

(وَیُقَدَّرُ تَعْلِیمُ القُرْآنِ بِمُدَّةٍ) فێرکردنی قورئانی پیرۆز ئەندازەی دیاری دەکرێ (بِمُدَّةٍ) بە ماوەیەك، وەك بڵێ: ماوەی مانگێك فێرە قورئانم بکە (أَوْ تَعْلِیمِ سُوَرٍ) یان بە دیاریکردنی سوورەتەکان، وەك بڵێ: ئەو سوورەتەو ئەو سوورەتەم فێر بکە.

وَفِی الْبِناءِ یُبَیِّنُ الْمَوْضِعَ وَالطُّولَ وَالْعَرْضَ وَالسَّمْكَ وَما یُبْنَی بِهِ إِنْ قُدِّرَ بِالْعَمَلِ، وَإِذَا صَلَحَتِ الأَرْضُ لِبِناءٍ وَزِراعَةٍ وَغِراسٍ اُشْتُرِطَ تَعْیِینُ الْمَنْفَعَةِ، وَیَکْفِی تَعِیینُ الزِّراعَةِ عَنْ ذِکْرِ ما یُزْرَعُ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قالَ لِتَنْتَفِعَ بِها بِما شِئْتَ، صَحَّ، وَکَذَا لَوْ قالَ إِنْ شِئْتَ فَازْرَعْ وَإِنْ شِئْتَ فَاغْرِسْ فِی الأَصَحِّ،

(وَفِی الْبِناءِ) لە بەکرێگرتن بۆ دروستکردنی خانوو (یُبَیِّنُ الْمَوْضِعَ) دەبی شوێنەکە دیاری بکاو (وَالطُّولَ) درێژیەکەیو (وَالْعَرْضَ) بەرینیەکەیو (وَالسَّمْكَ) بەرزیەکەیو (وَما یُبْنَی بِهِ) هەم ئەو کەرەستەی پێی دروست دەکرێ: وەك خشتو بەردو...هتد (إِنْ قُدِّرَ بِالْعَمَلِ) ئەگەر ئەندازەی بەکرێگرتنەکە بە کردار دیاری بکرێ، بەڵام ئەگەر بە کات دیاری بکرێ، ئەوانەیڕابردووی ناوێ.

(وَإِذَا صَلَحَتِ الأَرْضُ) هەر کاتێك زەویەکە کەڵکی هەبو: (لِبِناءٍ) بۆ خانوو و (وَزِراعَةٍ) بۆ کشتوکاڵو (وَغِراسٍ) بۆ درەخت ڕواندن (اُشْتُرِطَ) لە بەکرێدانیدا بەمەرج دانراوە (تَعْیِینُ الْمَنْفَعَةِ) ئەو سودەی بۆی بە کرێ گیراوە دیاری بکرێ بەڵام (وَیَکْفِی تَعِیینُ الزِّراعَةِ) دیاریکردنی کشتوکاڵ بەسە (عَنْ ذِکْرِ ما یُزْرَعُ) لەجیاتی گوتنی ناوی ئەو شتەی تێیدا دەچێندرێ، واتە: ئەگەر لەجیاتی بڵێ: بۆ گەنم. بڵێ: بۆ کشتوکاڵ. ئەوە بەسە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: بە کرێ دامە تۆ (لِتَنْتَفِعَ بِها بِما شِئْتَ) تاکو بە هەرچی حەز دەکەی سودی لێوەربگرێ (صَحَّ) ئەوە دروست دەبێو دروستە: بۆ درەختو کشتوکاڵو بۆ خانوو سودی لێوەربگرێ (وکَذَا لَوْ قالَ) هەروەها دروست دەبێ، ئەگەر بڵێ: (إِنْ شِئْتَ فَازْرَعْ وَإِنْ

شئْتَ فَاغْرِسْ) ئەگەر حەز دەكەی كشتوكاڵی تیّدا بچیّنەو ئەگەر حەزیش دەكەی درەختی تیّدا بچیّنە (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر زەویەكەی بۆ درەختو خانوو بە كریّ دایێ، ئینجا بەكریّگرەكەش خانووی تیّدا كردو درەختی تیّدا چاند، ئینجا ماوەی بەكریّدانەكەش تەواو بوو، ئەوە بەكریّدەرەكە سەرپشكە: یان بۆ ماوەیەكیتری دیاركراو-بە كریّ- درەختو خانووەكە بهیّڵیّتەوە، یان هەڵیانبكەنیّو تۆڵەی ناتەواویش بداتە بەكریّگرەكە، یان بە نرخی خۆیان لە خاوەنەكەیان بیانكڕیّو بیانكاتە ملكی خۆی.

هەروەها ئەگەر زەویەكی كڕی، بەڵام كڕینەكە نادروستو دانەمەزراو بوو، ئینجا كڕیارەكەش خانووی تیّدا كردو درەختی تیّدا چاند، ئەو كاتەش فرۆشیارەكە سەرپشكە لە نیّوان ئەو سیّ كارانەیڕابردوودا، هەروەك لە(بجیرمی)و(الشروانی) لە كۆتایی(عاریة)دا ڕوون كراوەتەوە.

وَيُشْتَرَطُ فِي إِجارَةِ دابَّةٍ لِرُكُوبٍ مَعْرِفَةُالرَّاكِبِ بِمُشاهَدَةٍ أَوْ وَصْفٍ تامٍّ، وَقِيلَ لاَ يَكْفِالْوَصْفُ، وَكَذَاالْحُكْمُ فِيما يَرْكَبُ عَلَيْهِ مِنْ مَحْمِلٍ وَغَيْرِهِ إِنْ كانَ لَهُ، وَلَوْ شَرَطَ حَمْلَ المَعالِيقِ مُطْلَقاً فَسَدَ الْعَقْدُ فِي الأَصَحِّ، وَإِنْ لَمْ يَشْرِطْهُ لَمْ يُسْتَحَقَّ، وَيُشْتَرَطُ فِي إِجارَةِالْعَيْنِ: تَعْيِينُ الدَّابَّةِ، وَفِي اشْتِراطِ رُؤْيَتِها اَلْخِلاَفُ فِي بَيْعِ الْغائِبِ، وَفِي إِجارَةِالذِّمَّةِ: ذِكْرُ الْجِنْسِ وَالنَّوْعِ وَالذُّكُورَةِ وَالأُنُوثَةِ، وَيُشْتَرَطُ فِيهِما بَيانُ قَدْرِ السَّيْرِ كُلَّ يَوْمٍ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ بِالطَّرِيقِ مَنازِلُ مَضْبُوطَةٌ فَيُنَزَّلُ عَلَيْها،

(وَيُشْتَرَطُ فِي إِجارَةِ دابَّةٍ) بە مەرج دادەندریّ لە بەكریّدانی وولاغ (لِرُكُوبٍ) بۆ سواری (مَعْرِفَةُ الرَّاكِبِ) سوارەكە بناسیّ (بِمُشاهَدَةٍ) بە دیتن (أَوْ وَصْفٍ تامٍّ) یان بە باسكردنیّكی تەواوی لاشەكەی لە ڕووی قەڵەوی‌و لاوازیەوە (وَقِيلَ لاَ يَكْفِيالْوَصْفُ) لە فەرموودەیەكی بیّهیّزدا: باسكردنی بەس نیە (وَكَذَا الْحُكْمُ فيما يَرْكَبُ عَلَيْهِ) هەروەها مەرجە ئەو شتەش بزاندریّ: كە لە سەری سوار دەبیّ (مِنْ مَحْمِلٍ وَغَيْرِهِ) لە كەژاوەو زین‌و كورتان (إِنْ كانَ لَهُ) ئەگەر ئەو شتانە ملكی بەكریّگرەكە بن.

(وَلَوْ شَرَطَ حَمْلَ الْمَعالِيقِ مُطْلَقاً) ئەگەر بە مەرجی دانا كەرستەی كاروانچی=ڕیّبوار: وەك یاتاغ‌و ئاو و خواردەمەنی‌و مەسینەو جامە-بیّ دیتن‌و باسكردن- بار بكریّن (فَسَدَالْعَقْدُ) مامڵەتەكە بەتاڵ دەبیّتەوە (فِیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە خەڵك لە زۆری‌و كەمیی ئەو كەرستانەدا لیّك جیاوازن (وَإِنْ لَمْ يَشْرِطْهُ) جا ئەگەر هەڵگرتنی‌ئەوانەی بە مەرج دانەنا، مامڵەتەكە دروست دەبیّ، بەڵام (لَمْ يُسْتَحَقَّ حَمْلُها) مافی باركردنیان نیە، هەرچەند كەم‌و سوكیش بن.

(وَيُشْتَرَطُ فِي إِجارَةِالْعَيْنِ) به مەرج دادەندرێ: له بەكرێدانی خودی وولاغێك بۆ سواری، یان بۆ باركردن (تَعْيِينُ الدَّابَّةِ) وولاغەكه دیاری بكا، واته: دروست نیه بڵێ: یەكێك لەم دوو وولاغه (وَفِيإشْتِراطِ رُؤْيَتِها) لەبارەی به مەرج دانانی دیتنی وولاغەكه (اَلْخِلاَفُ فِي بَيْعِ الْغائِبِ) ئەو فەرموودانەی ڕابران له فرۆشتنی نادیاردا، لێرەشدا هەنە، فەرموودەی بەهێزتر: مەرجه وولاغه بەكرێگیراوەكه بدیترێ (وَفِي إِجارَةِالذِّمَّةِ) به مەرج دادەندرێ له بەكرێدانی وولاغ له ئەستۆدا: (ذِكْرُ الْجِنْسِ) ڕەگەزی وولاغەكه بگوترێ (وَالنَّوْعِ) جۆرەكەی بگوترێ (وَالذُّكُورَةِ وَالأُنُوثَةِ) نێرایەتیو مێیایەتیی بگوترێ.

(وَيُشْتَرَطُ فِيهِما) به مەرج دادەندرێ له هەردوو بەكرێدانەكاندا، واته: خودی ولاغێك و ولاغێكی له ئەستۆدا: (بَيانُ قَدْرِالسَّيْرِ كُلَّ يَوْمٍ) ئەندازەی ڕۆیشتن له گشت ڕۆژێكدا دیاری بكرێ (إِلاَّ أَنْ يَكُونَ بِالطَّرِيقِ مَنازِلُ مَضْبُوطَةٌ) مەگەر له ڕێگەدا چەند قۆناغێكی پشوودانی ڕێك هەبن، ئەو كاته (فَيُنَزَّلُ عَلَيْها) ئەگەر باس نەكرا، ئەندازەی ڕۆیشتنەكه دەهێندرێته سەر ئەو قۆناغانه.

وَيَجِبُ فِي الإِيجارِ لِلْحَمْلِ أَنْ يَعْرِفَ الْمَحْمُولَ، فَإِنْ حَضَرَ رَآهُ وَامْتَحَنَهُ بِيَدِهِ إِنْ كانَ فِي ظَرْفٍ، وَإِنْ غابَ قُدِّرَ بِكَيْلٍ أَوْ وَزْنٍ، وَجِنْسَهُ، لاَجِنْسَ الدَّابَّةِ وَصِفَتَها إِنْ كانَتْ إِجارَةَ ذِمَّةٍ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ الْمَحْمُولُ زُجاجاً وَنَحْوَهُ.

(فَصْلٌ) لاَ تَصِحُّ إِجارَةُ مُسْلِمٍ لِجِهادٍ وَلاَ عِبادَةٍ تَجِبُ لَها نِيَّةٌ إِلاَّ حَجٌّ وَتَفْرِقَةُ زَكاةٍ، وَتَصِحُّ لِتَجْهِيزِ مَيِّتٍ وَدَفْنِهِ، وَتَعْلِيمِ الْقُرْآنِ،

(وَيَجِبُ فِي الإِيجارِ لِلْحَمْلِ) واجبه: له بەكرێدانی وولاغ بۆ باركردن: (أَنْ يَعْرِفَ الْمَحْمُولَ) بەكرێدەرەكه باركراوەكه بزانێ (فَإِنْ حَضَرَ) جائەگەر باركراوەكه حازر بوو، ئەو كاته (رَآهُ) به چاو ببینێ (وَامْتَحَنَهُ بِيَدِهِ إِنْ كانَ فِيظَرْفٍ) هەم گرانابیشی به دەستی خۆی تاقی بكاتەوە، ئەگەر له ناو شتێكدا بوو، بەلام (وَإِنْ غابَ) ئەگەر شتەكه نادیار بوو، ئەو كاته (قُدِّرَ بِكَيْلٍ أَوْ وَزْنٍ) ئەندازەی به پێوان، یان به كێشان دیاری دەكرێ (وَ) هەروەها (جِنْسَهُ) واجبه: ڕەگەزی هەڵگیراوه نادیارەكەش بزانێ: ئایا گەنمه، یان خوێیه.

(لاَ جِنْسَ الدَّابَّةِ وَصِفَتَها) بەلام له بەكرێدانی وولاغ بۆ باركردن مەرج نیه: ڕەگەزو سیفەتی وولاغەكه بزاندرێ (إِنْ كانَتْ إِجارَةَ ذِمَّةٍ) ئەگەر بەكرێدانەكەی له ئەستۆدا بێ (إِلاَّ أَنْ يَكُونَ الْمَحْمُولُ زُجاجاً وَنَحْوَهُ) مەگەر باركراوەكه شوشەو ئەو جۆرە شته بێ: كه مەترسی شكانی لێبكرێ، ئەو كاته مەرجه: ڕەگەزو سیفەتی وولاغەكه بزاندرێ، تاكو باركراوەكه بپارێزرێ، هەروەها له بەكرێگرتنی وولاغ بۆ سواری مەرجه: ڕەگەزو سیفەتی وولاغەكه بزاندرێ، چونكه سواریی هەر جۆرێك لەویتر جیاوازه.

(لاَ تَصِحُّ إِجارَةُ مُسْلِمٍ لِجِهادٍ) دروست نیه مرۆڤی موسوڵمان بۆ جیهاد=غەزاکردن بە کرێ بگیرێ، چونکە هەر کاتێك گەیشتە ڕیزی جەنگ لە سەری دەبێتە (فَرْضُ الْعَيْنِ)و خێرەکەشی بۆ خۆیەتی (وَلاَ عِبادَةٍ تَجِبُ لَها نِيَّةٌ) هەم دروست نیە بەکرێگرتن بۆ کردنی خواپەرستیەکی وەها: کە نیەت بۆهێنانی واجب بێ: وەکو نوێژو ڕۆژوو (إِلاَّ حَجٌّ وَتَفْرِقَةُ زَكاةٍ) تەنها بەکرێگرتن بۆ حەج و بۆ بەشکردنیزەکات دروستە.

هەم (وَتَصِحُّ لِتَجْهِيزِ مَيِّتٍ) بەکرێگرتن دروستە: بۆ کاروباری مردوو: وەك شۆردن و کفن و نوێژ لەسەرکردن و (وَدَفْنِهِ) ناشتنی، هەم (وَتَعْلِيمِ الْقُرْآنِ) بۆ فێرکردنی قورئانی پیرۆز، هەم بۆ کردنی گشت (فَرْضُ الْكِفايَة)کانیتر، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ أَحَقَّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْراً كِتابُ اللهِ تَعالَى﴾ رواه البخاري، بە راستی باشترین شت کە کرێی لە سەر وەربگرن قورئانی پیرۆزە.

﴿ ئاگاداری ﴾: بە بەڵگەی ئەو حەدیسە بەکرێگرتن دروستە: بۆ خوێندنی ئەندازەیەکی دیارکراو لە قورئانی پیرۆز: لە سەر گۆڕیمردوویێك، چونکە لە حاڵەتی قورئان خوێندندا

وَلِحَضانَةٍ وَإِرْضاعٍ مَعاً، وَلأَحَدِهِما فَقَطْ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَسْتَتْبِعُ أَحَدُهُما الآخَرَ، وَالْحَضانَةُ حِفْظُ صَبِيٍّ وَتَعَهُّدُهُ بِغَسْلِ رَأْسِهِ وَبَدَنِهِ وَثِيابِهِ وَدَهْنِهِ وَكَحْلِهِ وَرَبْطِهِ فِالْمَهْدِ وَتَحْرِيكِهِ لِيَنامَ وَنَحْوِها، وَلَوْ اِسْتَأْجَرَ لَهُما فَانْقَطَعَ اللَّبَنُ فَالْمَذْهَبُ اِنْفِساخُ الْعَقْدِ فِالإِرْضاعِ دُونَ الْحَضانَةِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَجِبُ حِبْرٌ وَخَيْطٌ وَكُحْلٌ عَلَى وَرَّاقٍ وَخَيَّاطٍ وَكَحَّالٍ، قُلْتُ: صَحَّحَ الرَّافِعِيُّ فِي الشَّرْحِ

ڕەحمەتیخوا دێتە خوارەوەو مردووەکە سودی پیدەگا، هەروەها لە دوورەوەی گۆڕەکەش دروستە قورئان بە خێریمردووەکە بخوێندرێ، بەڵام بەو مەرجەی لە دوای خوێندنەکە دوعایخێرەکە بکاو بڵێ: خوایە وێنەی خێری ئەم قورئانخوێندنەم بگەینە فلانە مردووە.

واتە: ئەگەر تەنها نیەتی خێری مردووەکە بێو ئەو جۆرە دوعایەشی بۆ نەکا، خێر ناگاتە مردووەکە، جا ئەگەر بە (جَنابَة)وە قورئانی خوێند، ئەو کاتە مافی کرێیەکەی نیە، هەرچەند لە بیریشی چوبێ کە جەنابەتدارە، هەروەك لە (تحفه)و (نهایه)و حاشیەکانیاندا ناوەڕۆکی ئەو ئاگاداریە ڕوون کراوەتەوەو، لە (پەڕتوکیوەسێت)دا درێژتر ڕوونی دەکەینەوە،إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى.

(وَلِحَضانَةٍ وَإِرْضاعٍ مَعاً) دروستە: ئافرەتێك بە کرێ بگیرێ بۆ بەخێوکردن و شیردانیمنداڵ وێکڕا، هەم (وَلأَحَدِهِما فَقَطْ) بۆ تەنها یەکێکیشیان دروستە، جیاوازی نیە بەکرێگیراوەکە: دایکی منداڵەکە بێ، یان بێگانە بێ (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ لاَ يَسْتَتْبِعُ أَحَدُهُما الآخَرَ) لەو دووانە یەکێکیان نابێتە پابەندی ئەویتر، چونکە هەر یەکەیان کارێکی سەربەخۆیە (وَالْحَضانَةُ) مەبەست بە بەخێوکردن (حِفْظُ صَبِيٍّ) پاراستنی منداڵە، هەم (وَتَعَهُّدُهُ) خزمەتکردنی منداڵ (بِغَسْلِ رَأْسِهِ وَبَدَنِهِ) بەوەی سەرو لاشەی بشواو (وَثِيابِهِ)

جل‌وبەرگەکانی بشواو (وَدَهْنِه) چەوری بکاو (وَکَحْلِه)کلی دەچاوان بکاو (وَرَبْطِه فِیالْمَهْدِ) بیخاتە ناو بێشکەو (وَتَحْرِیکِه لِیَنامَ) بێشکەش بژێنێ تاکو بخەوێ (وَنَحْوِهـا) ئـەوەی وەك ئەو کارانەشە: وەك پاککردنەوەی لە میزو پیسایی.

(وَلَوْ اسْتَأْجَرَ لَهُما) ئەگەر بۆ بەخێوکردن‌و شیردان ئافرەتێکی بە کرێ گرت (فَانْقَطَعَ اللَّبَنُ) ئینجا شیرەکەی نەماو بڕا، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ اِنْفِساخُ الْعَقْدِ فِیالْإِرْضاعِ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: مامڵەتەکە لە شیردانەکە هەڵدەوەشێتەوە (دُونَ الْحَضانَةِ) بەڵام لە بەخێوکردندا هەڵناوەشێتەوە.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ لاَ یَجِبُ حِبْرٌ) مەرەکەب واجب نیـەو هـەم (وَخَـیْطٌ) داوی دوروین واجب نیەو هەم (وَکُحْلٌ) کل واجب نیە (عَلَى وَرَّاقٍ وَخَیَّـاطٍ وَکَحَّـالٍ) لـە سـەر نوسەری کتێب‌و لە سـەر بەرگدروو و لـە سـەر کـل دەچـاوکەر (قُلْـتُ) ئیمـامی (النـواوی) دەفـەرمـوێ: (صَحَّحَ الرَّافِعِیُّ فِی الـشَّرْحِ) ئیمامی (الرافعی) لە شـەرحـە گـەورەکەیدا ئەو اَلرُّجُـوعَ فِیـهِ إِلَىالْعـادَةِ، فَـإِنِ اضْـطَرَبَتْ وَجَـبَ الْبَیَـانُ وَإِلاَّ فَتَبْطُـلُ الإِجـارَةُ وَاللهُ أَعْلَـمُ.

(فَصْـلٌ) یَجِـبُ تَسْـلِیمُ مِفْتـاحِ الـدَّارِ إِلَىـالْمُکْتَرِی، وَعِمارَتُهـا عَلَـى الْمُـؤَجِّرِ، فَـإِنْ بـادَرَ وَأَصْـلَحَها، وَإِلاَّ فَلِلْمُکْتَـرِی الْخِیـارُ، وَکَسْـحُ الـثَّلْجِ عَـنِ السَّـطْحِ عَلَـى الْمُـؤَجِّرِ، وَتَنْظِیـفُ عَرَصَةِ الدَّارِ عَنْ ثَلْجٍ وَکُناسَةٍ عَلَـالْمُکْتَرِی، وَإِنْ آجَرَ دَابَّةً لِرُکُوبٍ فَعَلَى الْمُؤَجِّرِ إِکافٌ وَبَرْذَعَةٌ وَحِزامٌ وَثَفَرٌ وَبُرَةٌ وَخِطامٌ، وَعَلَـالْمُکْتَرِی مَحْمِلٌ وَمَظَلَّةٌ وَوِطاءٌ وَغِطاءٌ وَتَوابِعُها،

فەرموودەیەی بە ڕاست داناوە: کە دەفەرموێ (الرُّجُوعَ فِیهِ إِلَىالْعـادَةِ) لەوانـەیڕابردوودا دەگەڕێینەوە سەر عادەتی خەڵك (فَإِنِ اضْطَرَبَتْ) جا ئەگەر عادەتەکە ڕێك نەبو، ئەو کاتە: (وَجَبَ الْبَیَانُ) واجبە ڕوون بکرێتەوە: لە سەر کامەیانە (وَإِلاَّ) ئەگەر ڕوون نەکراوە (فَتَبْطُلُ الإِجارَةُ) بەکرێدانەکە بەتاڵ دەبێتەوە (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ئەرکەکانی بەکرێدەرو بەکرێگر ﴾

(یَجِبُ تَسْلِیمُ مِفْتاحِ الدَّارِ إِلَىالْمُکْتَرِی) واجبە: بەکرێدەرەکە کلیلی خـانووە بەکرێدراوەکـە تەسلیمی بەکرێگرەکـە بکـا، جـا ئەگـەر تەسـلیمی نـەکرد، ئـەو کاتـە: بەکرێگرەکـە مـافی پەشیمانیی هەیە، جا ئەگەر پەشیمان نەبۆوە، ئەو کاتـە: مـاوەی کلیـل وێنەدانەکـە بـە هەڵوەشـاوە دادەنـدرێ، واتـە: کـرێی ئـەو ماوەیـەی نادرێتــێ، هــەروەك لــە زۆربــەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَعِمارَتُها) چاککردنەوەی خانووەکە (عَلَىالْمُؤَجِّرِ) لە سەر بەکرێدەرەکەیە، کەوابو: (فَإِنْ بادَرَ وَأَصْلَحَها) ئەگەر بەکرێدەرەکە پەلەی کردو چاکی کردەوە، ئـەوە باشـە (وَإِلاَّ) بـەڵام ئەگەر چاکی نەکردوە، ئەو کاتە (فَلِلْمُکْتَرِیالْخِیارُ) بەکرێگرەکە مافی پەشیمانیی هەیە.

(وَكَسْحُ الثَّلْجِ عَنِ السَّطْحِ عَلَىالْمُؤَجِّرِ) ڕامالینی بەفر لە سەربانیخانووەکە لە سەر بەکرێدەرەکەیە، هەروەها خزمەتکردنی سەربانەکەش تاکو دڵۆپە نەکا، ئەویش لە سەر بەکرێدەرەکەیە، چونکە ئەگەر دڵۆپە بکا، لەو حاڵەتەدا بەکرێگرەکە مافی پەشیمانیی هەیە، بەڵام (وَتَنْظِيفُ عَرْصَةِ الدَّارِ) پاککردنەوەی حەوشو پێش دەرگەی خانووەکە (عَنْ ثَلْجٍ وَكُناسَةٍ) لە بەفرو لەخڵتو خاڵ (عَلَىالْمُكْتَرِي) لە سەر بەکرێگرەکەیە.
(وَإِنْ آجَرَ دَابَّةً لِرُكُوبٍ) ئەگەرووڵاغێکی بە کرێدا بۆ سواری، ئەوە (فَعَلَىالْمُؤَجِّرِ إِكافٌ) لە سەر بەکرێدەرەکە واجبە: کورتانی ووڵاغەکەو (وَبَرْذَعَةٌ) جلی سەر پشتی ووڵاغەکەو (وَحِزامٌ) تەنگە=کەژێو (وَثَفَرٌ) پاڵوو (وَبُرَةٌ) ئاڵقەی لووتی ووشترو (وَخِطامٌ) داوی ئاڵقەکەش، بەڵام (وَعَلَىالْمُكْتَرِي مَحْمِلٌ) کەژاوەی سەرپشتی ووڵاغەکە، ئەویان لە سەر بەکرێگرەکەیە، هەم (وَمَظَلَّةٌ) چەتری سێبەرو (وَوِطاءٌ وَغِطاءٌ) داپۆشەری کەژاوەکەو (وَتَوابِعُها) پابەندیەکانی کەژاوەکە: وەکو گوریسو ئەو جۆرە شتانەش گشتی لە سەر

وَالأَصَحُّ فِي السَّرْجِ اتِّباعُ الْعُرْفِ، وَظَرْفُ الْمَحْمُولِ عَلَى الْمُؤَجِّرِ فِي إِجارَةِ الذِّمَّةِ، وَعَلَى الْمُكْتَرِي فِي إِجارَةِ الْعَيْنِ، وَعَلَى الْمُؤَجِّرِ فِي إِجارَةِ الذِّمَّةِ الْخُرُوجُ مَعَ الدَّابَّةِ لِتَعَهُّدِها، وَإِعانَةُالرَّاكِبِ فِي رُكُوبِهِ وَنُزُولِهِ بِحَسَبِ الْحاجَةِ، وَرَفْعُ الْحِمْلِ وَحَطُّهُ، وَشَدُّ الْمَحْمِلِ وَحَلُّهُ، وَلَيْسَ عَلَيْهِ فِي إِجارَةِالْعَيْنِ إِلاَّ التَّخْلِيَةُ بَيْنَ الْمُكْتَرِي وَالدَّابَةِ، وَتَنْفَسِخُ إِجارَةُ الْعَيْنِ بِتَلَفِ الدَّابَّةِ،

بەکرێگرەکەیە (وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر (فِي السَّرْجِ) لەبارەی زینی ئەسپی بەکرێدراو (اتِّباعُ العُرْفِ) بە شوێنکەوتنی عادەتی شوێنەکەیە، جا ئەگەر هیچ عادەتێك نەبو، ئەو کاتە: واجبە: دیاری بکرێ لە سەر کامەیانە.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەرکی بەخێوکردنی ووڵاغە بەکرێدراوەکە لە سەر بەکرێدەرەکەیە، هەروەك لە (القليوبى)دا فەرموویەتی، هەروەها پاراستنی ووڵاغەکەش لە سەر خاوەنەکەیەتی، بەڵام ئەگەر تەسلیمی بەکرێگرەکەی کردبێ تاکو-بە تەنهایی- بە سواری ووڵاغەکە بۆ سەفەر بڕوا، ئەو کاتە: پاراستنی لە سەر بەکرێگرەکەیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.
(وَظَرْفُ الْمَحْمُولِ) کیسەی ئەو شتەی بە کرێ بار دەکرێ: وەك جەواڵو خلارو سندوق (عَلَى الْمُؤَجِّرِ فِي إِجارَةِالذِّمَّةِ) لە سەر بەکرێدەری ووڵاغەکەیە لە بەکرێدانی لە ئەستۆدا، بەڵام (وَعَلَى الْمُكْتَرِي فِيإِجارَةِالْعَيْنِ) لە بەکرێدانی خودی ووڵاغەکەدا لە سەر بەکرێگرەکەیە.
(وَعَلَىالْمُؤَجِّرِ فِي إِجارَةِالذِّمَّةِ) لە بەکرێدانی لە ئەستۆدا لە سەر بەکرێدەری ووڵاغەکە واجبە: (الْخُرُوجُ مَعَ الدَّابَّةِ) بەخۆی، یان جێگری خۆی لەگەڵ ووڵاغەکە دەربچێ بۆ سەفەرەکە (لِتَعَهُّدِها) تاکو ئاگای لە ووڵاغەکەی بێ‌و خزمەتی بکا، هەم (وَإِعانَةُ الرَّاكِبِ فِي

رُكُوبِهِ وَنُزُولِهِ) له سەری واجبه یارمەتی سوارەکەش بدا له سواربوونو دابەزینیدا (بِحَسَبِ الْحاجَةِ) بەگوێرەی پێویستی (وَرَفْعُ الْحِمْلُ وَحَطُّهُ) له سەر بەکرێدەرەکە واجبە: بارەکە لە وولاغ بار بکاو داییبەزێنێ، هەم (وَشَدُّ الْمَحْمِلِ وَحَلُّهُ) واجبە کەژاوەکەش ببەستێو بیکاتەوە.

بەلام (وَلَيْسَ عَلَيْهِ فِي إجارَةِ الْعَيْنِ) له بەکرێدانی خودی وولاغەکەدا، هیچ ئەوانەیڕابردوو لە سەر بەکرێدەرەکە واجب نیە (إلاَّالتَّخْلِيَةُ بَيْنَ الْمُكْتَرِي وَالدَّابَّةِ) تەنها ئەوەندە واجبە: بۆ بەکرێگرەکە واز له وولاغەکە بێنێو بۆی بگونجێنێ سودی لێوەربگرێ.

(وَتَنْفَسِخُ إجارَةُالْعَيْنِ) مامڵەتی بەکرێدانی خودیوولاغێک–یان شتێکیتر– لەمەودوا هەڵدەوەشێتەوە (بِتَلَفِ الدَّابَّةِ) بە فەوتانی وولاغە بەکرێگیراوەکە–یان شتە بەکرێگیراوەکانیتر– بەلام لە ڕابردوودا هەڵناوەشێتەوە، کەواتە: ئەگەر لە ڕێگەدا وولاغەکە فەوتا، ئەو کاتە: خاوەنەکەی مافی بەشەکرێیەکەی ڕابردووی هەیە.

وَيَثْبُتُ الْخِيارُ بِعَيْبِها، وَلاَخِيارَ فِي إجارَةِالذِّمَّةِ، بَلْ يَلْزَمُهُ الإبْدالُ، وَالطَّعامُ الْمَحْمُولُ لِيُؤْكَلَ يُبْدَلُ إذَا أُكِلَ فِالأَظْهَر.

(فَصْلٌ) يَصِحُّ عَقْدُ الإجارَةِ مُدَّةً تَبْقَى فِيها الْعَيْنُ غالِباً، وَفِي قَوْلٍ لاَ يُزادُ عَلَى سَنَةٍ، وَفِي قَوْلٍ ثَلاَثِينَ، وَلِلْمُكْتَرِي اسْتِيفاءُ الْمَنْفَعَةِ بِنَفْسِهِ وَبِغَيْرِهِ فَيُرْكِبُ وَيُسَكِّنُ مِثْلَهُ،

(وَ) هەروەها (يَثْبُتُ الْخِيارُ بِعَيْبِها) مافی پەشیمانی بۆ بەکرێگرەکە هەیە: بە هۆی عەیبێکی هەبوویی ئەگەر نەیزانیبێ، هەم بە هۆی عەیبێکی پەیدابووش مافی پەشیمانیی هەیە، بەلام (وَلاَ خيارَ فِي إجارَةِالذِّمَّةِ) له بەکرێدانی له ئەستۆدا بەکرێگرەکە مافی پەشیمانیی نیە: ئەگەر وولاغەکە فەوتا، یان عەیبێکی هەبو (بَلْ يَلْزَمُهُ الإبْدالُ) بەڵکو له سەر بەکرێدەرەکە واجبە: ئەو وولاغە بە وولاغێکیتری ساغ بگۆڕێو لە جێی دابنێ، جا ئەگەر نەگونجا بیگۆڕێ، ئەو کاتە: بەکرێگرەکە مافی پەشیمانیی هەیە.

(وَالطَّعامُ الْمَحْمُولُ لِيُؤْكَلَ) ئەو خواردەمەنیەی بارکراوە، تاکو لە ڕێگەدا بخورێ (يُبْدَلُ إذَا أُكِلَ) هەر کاتێك خورا، خواردەمەنیەکیتری لە جێ بار دەکرێتەوە (فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا.

﴿ فَصْلٌ: له باسی ماوەی بەکرێدانو، زامینیی بەکرێگر ﴾

(يَصِحُّ عَقْدُ الإجارَةِ مُدَّةً) مامڵەتی بەکرێدان دروست دەبێ بۆ ماوەیەکی زاندراوی وەها: کە (تَبْقَى فِيها الْعَيْنُ غالِباً) خودی شتە بەکرێدراوەکە لەو ماوەیەدا بمێنێ بە ئەغڵەبی، هەرچەند بشگاتە سەد ساڵ، جیاوازی ملکی وەقفکراو و بەرهەڵدراو نیە.

(وَفِي قَوْلٍ لاَ يُزادُ عَلَى سَنَةٍ) لە فەرموودەیەکدا: نابێ لە ساڵێك زیاتر بە کرێ بدرێ

(وَفِي قَوْلٍ ثَلَاثِينَ) لە فەرمووودەیەکدا: نابێ لە سی ساڵ زیاتر بەکرێ بدرێ.
ئینجا ماوەی بەکرێدانەکە زۆر بێ، یان کەم بێ، مەرجە: ماوەی بەکرێدانەکە بزاندرێ، واتە: ئەگەر دیاری نەکرێ ماوەی بەکرێدانەکە چەندە، ئەوە مامڵەتەکە دانامەزرێو دروست نابێ ، هەروەك لە لە مەرجەکانی سودی بەکرێگیراودا ڕابرا.
(وَلِلْمُكْتَرِي) بۆ بەکرێگرەکە دروستە: (اسْتِيفَاءُالْمَنْفَعَةِ بِنَفْسِهِ) سودی شتەبەکرێگیراوەکە بە خۆی وەربگرێ، هەم (وَبِغَيْرِهِ) بە کەسێکیتری ئەمینیش وەریبگرێ، چونکە سودەکە بووەتە ملکیخۆی، کەوابو: بۆی دروستە: شتەبەکرێگیراوەکە بەکرێ بداتەوە یەکێکیتر، هەم دروستە: بە خواستنیشی بداتێ، هەروەك لە (المهذب)و (مغنی)دا فەرموویانە.
جا ئەگەر بەکرێگیراوەکە وولاغ بوو، ئەوە (فَيُرْكِبُ) بۆی دروستە کەسێکیتری وەك خۆی سواری وولاغەکە بکا (وَ) هەروەها لە خانووی بەکرێگیراویشدا (يُسَكِّنُ مِثْلَهُ) بۆی دروستە: یەکێکیتری وەك خۆی تێیدا نیشتەجێ بکا: بە کرێ، یان بە خۆڕایی، وَلاَ يُسَكِّنُ حَدَّاداً وَقَصَّاراً، وَمَا يُسْتَوْفَى مِنْهُ: كَدارٍ وَدابَّةٍ مُعَيَّنَةٍ لاَ يُبْدَلُ، وَمَا يُسْتَوْفَى بِهِ: كَثَوْبٍ وَصَبِيٍّ عُيِّنَ لِلْخِياطَةِ وَالإِرْتِضاعِ يَجُوزُ إِبْدالُهُ فِي الأَصَحِّ، وَيَدُ الْمُكْتَرِي عَلَى الدَّابَّةِ وَالثَّوْبِ يَدُ أَمانَةٍ مُدَّةَ الإِجارَةِ

بەڵام (وَلاَ يُسَكِّنُ حَدَّاداً) نابێ ئاسنگرو (وَقَصَّاراً) جلشۆر لە خانووەکەدا نیشتەجێ بکا، ئەگەر بە خۆی لەو چینانە نەبێ.
﴿ **ئاگاداریی سەرقوفلانە** ﴾: لە مەرجەکانی بەکرێگرتندا ئاشکرا بوو: ئەوەیڕابردوو لەحاڵەتێکدا بوو: کە مامڵەتی بەکرێگرتنەکە دروستو دامەزراوبێو ماوەی بەکرێگرتنەکەش مابێ، چونکە ئەگەر مامڵەتەکە نادروست بێ–وەك ماوەی بەکرێگرتنەکە دیاری نەکرابێ، یان ماوەی بەکرێگرتنەکە تەواو بوبێ– واجبە بەکرێگراوەکە بداتەوە خاوەنەکەی، واتە: بۆی دروست نیە: نە بە خۆڕایی‌و نە بە کرێ بیداتە کەسێکیتر، هەم دروست نیە: مافی بەکرێگرتنەکەشی بفرۆشێتێ، چونکە ملکیخۆی نیە، کەواتە: هەرکەسێك ئەم جۆرە بەکرێگراوە لە بەکرێگرەکە وەربگرێ، لێی حەرامەو ئەویش بە (غاصب)=زەوتکەر دادەندرێ، چونکە بە مامڵەتێکی نادروست بەکرێگراوەکەی وەرگرتوە، هەروەك لە پێناسەی (غصب)و لە چوارەم مەرجی فرۆشراودا ڕابرا، جا ئەم مامڵەتە ناشەرعییە پێی دەگوترێ: (سەرقوفلانە). پێویستە موسوڵمان خۆی لێبپارێزێ.
(وَما يُسْتَوْفَى مِنْهُ) ئەو شتەی سودەکەی لێوەردەگیرێ: (كَدارٍ) وەکو خانوو، هەم (وَدَابَّةٍ مُعَيَّنَةٍ) وەکو وولاغێکی دیارکراو (لاَ يُبْدَلُ) دروست نیە: بە شتێکیتر بگۆڕدرێ، بەڵام (وَمَا يُسْتَوْفَى بِهِ) ئەو شتەی سودەکەی پێوەردەگیرێ: (كَثَوْبٍ وَصَبِيٍّ) وەکو جلێك، یان

منداڵێك: كە (عُيِّنَ لِلْخياطَةِ) جلەكە بۆ دوورین دیاریكرابێ‌و (وَالإِرْتِضـاعِ) منداڵەكـەش بـۆ شیرخواردن دیاریكرابێ، ئەوە (يَجُوزُ إِبْدالُـهُ) دروسـتە بەكرێگرەكـە بـە شـتێكیتری وەك خۆی بیگۆڕێ، هەرچەند بەكرێگیراوەكەش ڕازی نەبێ، واتە: دروستە لە جیاتی ئەم جلـە، جلێكیتری وەك خۆی پێ‌ی بدوورێ‌و لەجیاتی ئەم منداڵە منداڵێكیتری وەك خـۆی پـێ‌ی شیر بدا (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

﴿ زامینی بەكرێگرو بەكرێگیراوەكان ﴾

(وَيَـدُالْمُكْتَرِي) دەسـتی مرۆڤی‌بــەكرێگر (عَلَىالدَّابَّـةِ وَالثَّـوْبِ) لــە سـەر وولاغ‌و جلــە بەكرێگیراوەكان‌و لە سەر گشت شتێكیتری بەكرێگیراویش (يَدُأَمانَـةٍ) دەسـتی ئەمیندارییـە (مُدَّةَ الإِجارَةِ) لە ماوەی بەكرێگیرانەكەدا، واتە: ئەگەر لـەو ماوەیـەدا شـتەبەكرێگیراوەكە فەوتا، بەكرێگرەكە نابێتە زامین، بەو مەرجەی كەمتەرخـەمی نـەكردبێ، كـەوابو: واجبـە: پاسەی زەرەرو زیانی لێبكا، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

وَكَـذَا بَعْـدَها فِـى الأَصَـحِّ، وَلَـوْ رَبَـطَ دابَّـةً إِكْتَراه
لَـمْ يَضْـمَنْ، إِلاَّ إِذاانْهَـدَمَ عَلَيْهـا اِصْـطَبْلٌ فِـى وَقْـتٍ لـو انتفع بِهـا لـم يصِبها الهدم، وَلَوْ تَلِفَ الْمالُ فِى يَدِ أَجِيرٍ بِلاَتَعَدٍّ كَثَوْبٍ اُسْتُؤْجِرَ لِخياطَتِهِ أَوْ صَبْغِهِ لَمْ يَضْمَنْ إِنْ لَمْ يَنْفَرِدْ بِالْيَدِ بِأَنْ قَعَدَ الْمُسْتَأْجِرُ مَعَهُ أَوْ أَحْضَرَهُ مَنْزِلَهُ، وَكَذَا إِنِ انْفَرَدَ فِى أَظْهَرِ الأَقْوالِ،

(وَكَذَا بَعْدَها) هەروەها لە دوای تەواوبوونی ماوەی بەكرێگیرانەكەش دەسـتی بەكرێگرەكـە هەر دەستی ئەمینداریيە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا.

كەوابو: نەگەڕاندنەوەی بەكرێگیراوەكەو نە ئەركی گەڕاندنەوەی لە سەر بەكرێگرەكە نیە، بەڵكو مەرجە: بۆ خاوەنەكەی بیپارێزێ‌و هەر كاتێك داوای كرد بیداتـەوە، هـەم نابـێ-لـە دوای تەواوبوونی ماوەكە- بە كاری بێنێ، ئەگینا: دەبێتە زامین‌و كرێ‌ی هاوێنەی لە سەر واجب دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَلَـوْ رَبَـطَ دابَّـةً إِكْتَراهـا لِحَمْـلٍ أَوْ رُكُـوبٍ) ئەگـەر بەكرێگرەكـە وولاغێكـی بەسـتەوە: كـە بۆ باركردن، یان بۆ سواری، یان بۆ كارێكیتر بە كرێ‌ی گرتبو (وَلَمْ يَنْتَفِعْ بِهـا) سودیشـی لێوەرنەگرت‌و وولاغەكە فەوتا، ئەوە (لَمْ يَضْمَنْ) نابێتە زامینی وولاغەكە، جیـاوازی نیـە: لە ماوەی بەكرێداندا بفەوتێ، یان لە دوای ماوەكـە (إِلاَّ إِذا انْهَـدَمَ عَلَيْهـا اصْـطَبْلٌ) مەگـەر تەویلە، یان خانووێكی بە سەردا بڕوخێ (فِی وَقْتٍ لَوِ انْتَفَعَ بِها) لە كاتێكی وەهادا: ئەگەر سودی لێوەرگرتبا (لَمْ يُصِبْهاالْهَدْمُ) لـەو كاتـەدا ڕوخانەكـەی تـووش نـەدەبو، ئـەوە لـەو حاڵەتەدا دەبێتە زامین ئەگەر هیچ عوزرێكی وەكو ترس‌و نەخۆشی‌ی نـەبێ، واتـە: ئەگـەر عوزرێكی وەهای هەبو، یان لە كاتێكی وەهادا بە سەریدا ڕوخا: كە عادەت نـەبو بـە كـار

بهێندرێ: وەکو تاریکە شەو، ئەو کاتانە نابێتە زامین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
(وَلَوْ تَلِفَ الْمالُ) ئەگەر ماڵی کەسێك فەوتا (فِی یَدِ أجِیرٍ) لە دەستی بەکرێگیراوێکدا (بِلاَ تَعَدٍّ) فەوتانەکەش بێدوژمنکاریو بێکەمتەرخەمی بوو (كَثَوْبٍ) وەك جلێك لە لای بفەوتێ کە (اُسْتُؤْجِرَ لِخِیاطَتِهِ أوْ صَبْغِهِ) بە کرێ گیرابێ بۆ دوورینی، یان بۆ ڕەنگکردنی، هەم وەك ئاژەڵێك بفەوتێ کە بە کرێ گیرابێ بۆ لەوەڕاندنی، ئەو بەکرێگیراوە (لَمْ یَضْمَنْ) نابێتە زامینی شتە فەوتاوەکە (إنْ لَمْ یَنْفَرِدْ بِالْیَدِ) ئەگەر بە تەنها دەستی بە سەر شتەکەوە نەبێ (بِأنْ قَعَدَالْمُسْتَأْجِرُ مَعَهُ) وەك بەکرێگرەکەش لەگەڵی دانیشتبێ (أوْ أحْضَرَهُ مَنْزِلَهُ) یان هێنابێتیە ماڵی خۆی.
(وكَذَا إنِ انْفَرَدَ فِی أظْهَرِ الأقْوالِ) هەروەها ئەگەر بە تەنهاش بێ، هەر نابێتە زامین، لە بەهێزترینی فەرموودەکاندا.
وَالثَّالِثُ: يَضْمَنُ الْمُشْتَرِكُ: وَهُوَ مَنِ الْتَزَمَ عَمَلاً فِذِمَّتِهِ، لاَالْمُنْفَرِدُ: وَهُوَ مَنْ آجَرَ نَفْسَهُ مُدَّةً مُعَيَّنَةً لِعَمَلٍ، وَلَوْ دَفَعَ ثَوْباً إلَقَصَّارٍ لِيُقَصِّرَهُ أَوْ خَيَّاطٍ لِيَخِيطَهُ فَفَعَلَ وَلَمْ يَذْكُرْ أُجْرَةً فَلاَ أُجْرَةَ لَهُ، وَقِيلَ لَهُ،

(وَالثَّالثُ) بە فەرموودەی سێیەم (یَضْمَنُ الْمُشْتَرِكُ) بەکرێگیراویهاوبەش دەبێتە زامین (وَهُوَ) بەکرێگیراویهاوبەش (مَنِ الْتَزَمَ عَمَلاً فِیذِمَّتِهِ) ئەو کەسەیە: کە کارکردنێکی خستبێتە ئەستۆیخۆی (لاَالْمُنْفَرِدُ) بەڵام بەکرێگیراوی تاك نابێتە زامین (وَهُوَ) بەکرێگیراویتاك (مَنْ آجَرَ نَفْسَهُ مُدَّةً مُعَیَّنَةً لِعَمَلٍ) ئەو کەسەیە: بۆ ماوەیەکی دیارکراو خۆی بە کرێ دابێ: بۆ کارکردنێك.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو کەسەی بە کرێ گیراوە: بۆ چاودێریو پاسەوانیی دوکانو ماڵو باغو خەرمانو ئوتومبێلو ئەوجۆرە شتانە –ئەگەر دوژمنکاریو کەمتەرخەمی نەکا– نابێتە زامینی فەوتانی ئەو شتانە، هەروەها: گەرماوچیو خانچی نابنە زامینی جلو وڵاغی خەڵکی، تەنها ئەگەر پاراستنیان بخەنە ئەستۆی خۆیان، یان کرێی پاراستنیان وەربگرن، ئەو کاتە –ئەگەر کەمتەرخەمی بکەن– دەبنە زامین، هەروەها هەر بەکرێگیراوێکیتریش ئەگەر کەمتەرخەمی، یان دوژمنکاری بکا: وەك ئاژەڵەکە بداتە دەست کەسێکیترو بفەوتێ، یان نانکەر ئاگرێکی زۆر لە بن ناندا بکاتەوەو نانەکە بسوتێ، ئەو کاتە ئەویش دەبێتە زامین.
ئینجا بزانە: شوانی شێت، یان نەبالغ–واتە: هەم گشت بەکرێگیراوێکیتری شێت، یان نەبالغ– ئەگەر کەمتەرخەمیش بکا، هەر نابێتە زامینی ماڵەفەوتاوەکە، بەڵام

ئەگەر دوژمنكاری بكا: وەك بە دەستیخۆی شتەكە بفەوتێنێ، ئەو كاتـە ئـەویش دەبێتـە زامین.

جـا هـەر كاتێك بەكرێگرەكـەو بەكرێگیراوەكـە بـووە كێشـەیان: لـەبارەی كەمتەرخـەمیو دوژمنكاری، ئەوە—بە سوێندخواردن— باوەڕ بە بەكرێگیراوەكە دەكرێ؟ چونكە ئەمینداره، بەو مەرجەی دوو كەسی لێزان بە پێچەوانەی قسەكەی وی شاهیدی نـەدەن، هـەروەك لـە (تحفة)و (نهاية)و حاشيەكانياندا ناوەڕۆكی ئەم ئاگاداریە ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ دَفَـعَ ثَوْبـاً إِلَىقَصَّـارٍ لِيُقَصِّـرَهُ) ئەگـەر جلێكـی دایـە دەسـت جلشـۆرێك تـاكو بیشـوا (أَوْ خَيَّاطٍ لِيَخِيطَهُ) یان دایە دەست بەرگدروو تاكو بیدوورێ (فَفَعَلَ) ئەویش كارەكەی كرد (وَلَمْ يَذْكُرْ أُجْرَةً) هیچ لایەك باسی كرێی نەكرد، ئـەوە (فَـلاَ أُجْـرَةَ لَـهُ) مـافی كـرێی نیـە، هەروەك ئەگەر بڵێ: مانگێك لە خانووەكەتدا نیشـتەجێم بكـە، ئـەویش نیشـتـەجێی بكـاو باسی كرێش نەكەن، ئەویش مافی كرێی نیە (وَقِيلَ لَهُ) لە فەرموودەیەكی بـێهێزدا: مـافی كرێی هاووێنەی هەیە.

وَقِيــلَ إِنْ كَــانَ مَعْرُوفــاً بِــذَلِكَ الْعَمَــلِ فَلَــهُ، وَإِلاَّ فَــلاَ وَقَــدْ يُسْتَحْسَــنُ، وَلَــوْ تَعَــدَّى الْمُسْــتَأْجِرُ بِــأَنْ ضَــرَبَ الدَّابَّــةَ أَوْ كَبَحَهــا فَــوْقَ الْعــادَةِ أَوْ أَرْكَبَهــا أَثْقَلَ مِنْـهُ أَوْ أَسْكَنَ حَـدَّاداً أَوْ قَصَّاراً ضَـمِنَ الْعَيْنَ، وَكَـذَا لَـوْ اِكْتَـرَى لِحَمْلِ مِـأَةِ رِطْلٍ مِنْ حِنْطَةٍ فَحَمَّلَ مِأَةً شَعِيراً أَوْ عَكَسَ، أَوْ لِعَشْرَةِ أَقْفِزَةِ شَعِيرٍ فَحَمَّلَ حِنْطَةً، دُونَ عَكْسِهِ، وَلَـوْ اِكْتَـرَى لِمِـأَةٍ فَحَمَّـلَ مِـأَةً وَعَشْـرَةً لَزِمَـهُ أُجْرَةُالْمِثْـلِ لِلزِّيـادَةِ، وَإِنْ تَلِفَـتْ بِـذَلِكَ ضَمِنَها إِنْ لَمْ يَكُنْ صَاحِبُها مَعَها، فَإِنَ كانَ ضَمِنَ قِسْطَ الزِّيادَةِ، وَفِي قَوْلٍ نِصْفَ الْقِيمَةِ،

(وَقِيلَ إِنْ كانَ مَعْرُوفاً بِذَلِكَ الْعَمَلِ) لە فەرموودەیەكدا: ئەگەر مرۆڤەكە بەو كارە ناسراو بێ: كە بە كرێ دەیكا، ئەوە (فَلَهُ) مافی كرێی هاووێنـەی هەیـە (وَإِلاَّ) بـەڵام ئەگـەر وەهـا نـە ناسرابێ (فَلاَ) مافی كرێی نیە (وَقَدْ يُسْتَحْسَنُ) وا جوانـە ئـەم فـەرموودە سـێیەمە بـەهێز بكرێ، هەم زۆر لە زانایان هەڵیانبژاردوەو فتوایان پێداوە.

(وَلَوْ تَعَدَّىالْمُسْتَأْجِرُ) ئەگەر بەكرێگرەكە دوژمنكـاریی كـرد (بِـأَنْ ضَـرَبَ الدَّابَّـةَ) وەك لـە عادەت زیاتر لە وڵاغەكەی دابێ (أَوْ كَبَحَها فَوْقَ الْعادَةِ) یان لغاوەكەی لە دەمـی داوە لـە عادەت زیاتر (أَوْأَرْكَبَها أَثْقَلَ مِنْهُ) یان یەكێكی لە خۆی گرانتر سواری وڵاغەكەی كرد (أَوْ أَسْكَنَ حَدَّاداً أَوْقَصَّاراً) یان ئاسنگرێك، یان جلشۆرێكی لە خانووەكەدا نیشتەجێ كرد، ئەوە (ضَمِنَ الْعَيْنَ) دەبێتە زامینی خودی بەكرێگیراوەكە.

(وَكَذَا) هەروەها دەبێتە زامین (لَواكْتَرَى لِحَمْلِ مِأةِرِطْلٍ مِنْ حِنْطَةٍ) ئەگەر وڵاغەكەی بە كرێ گرتبێ بۆ بـاركردنی سـەد ڕیتـل گـەنم (فَحَمَّلَ مِأةً شَعِيراً) ئینجا ئەویش سەد ڕیتل

جۆی لیٚ بار کرد (أَوْ عَكَسَ) یان به پێچەوانەی کرد، هەر دەبێتـە زامـین، چـونکە جۆیەکـە زۆرتر لە پشتی وولاغەکە دەگرێو گەنمەکەش گراناییەکەی لە یەك شوێندا کۆدەبێتەوە (أَوْ لِعَشْرَةِ أَقْفِزَةِ شَعِيرٍ) یان بە کرێی گرت بۆ بارکردنی دە کەویشکە جۆ (فَحَمَّلَ حِنْطَةً) ئەویش دە کەویشکە گەنمی لیٚ بار کردن، ئەوەش دەبێتە زامین (دُونَ عَكْسِهِ) بەلاّم بە پێچەوانەوە نابێتە زامین، چونکە جۆ سوکترە.

(وَلَوِ اكْتَرَى لِمِأَةٍ) ئەگەر وولاغەکەی بەکرێ گرت بۆ بارکردنی سەد کیلۆ (فَحَمَّلَ مِأَةً وَعَشْرَةً) ئەویش سەدو دە کیلۆی لیٚ بار کرد، ئەوە (لَزِمَهُ أُجْرَةُ الْمِثْلِ لِلزِّيَادَةِ) کرێی هاووێنـەی بـۆ ئەو دە کیلۆ زیادەیەش لە سەر واجب دەبیٚ، هەم (وَإِنْ تَلِفَتْ بِذَلِكَ) ئەگەر وولاغەکە بە هۆی ئەو دە کیلۆ زیادەیە فەوتا، ئەو کاتـە (ضَـمِنَهَا إِنْ لَـمْ يَكُـنْ صَـاحِبُهَا مَعَهَـا) بەکرێگرەکـە دەبێتە زامینیوولاغەکە ئەگەر خاوەنەکەی لەگەڵدا نەبیٚ (فَإِنْ كَانَ) جا ئەگەر خاوەنەکەی لەگەڵدا بوو، ئەو کاتە (ضَمِنَ قِسْطَ الزِّيادَةِ) بە بەشی زێدەییەکە دەبێتە زامینی وولاغەکـە (وَفِي قَوْلٍ نِصْفَ الْقِيمَةِ) لە فەرموودەیەکدا: بە نیوەی نرخەکەی دەبێتە زامین.

وَلَـوْ سَـلَّمَ الْمِـأَةَ وَالْعَشْـرَةَ إِلَـى الْمُـؤَجِّرِ فَحَمَّلَهـا جـاهِلاً ضَـمِنَ الْمُكْتَـرِي عَلَـى الْمَـذْهَبِ، وَلَـوْ وَزَنَ الْمُـؤَجِّرُ وَحَمَّـلَ فَـلاَ أُجْـرَةَ لِلزِّيـادَةِ، وَلاَضَـمانَ إِنْ تَلِفَـتْ، وَلَـوْ أَعْطـاهُ ثَوْبـاً لِيَخِيطَـهُ فَخاطَـهُ قَبـاءً وَقـالَ: أَمَرْتَنِـي بِقَطْعِـهِ قَبـاءً، فَقـالَ: بَلْ قَمِيصاً، فَالأَظْهَرُ تَصْدِيقُ الْمالِكِ بِيَمِينِهِ، وَلاَ أُجْرَةَ عَلَيْهِ، وَعَلَى الْخَيَّاطِ أَرْشُ النَّقْصِ. (فَصْلٌ) لاَ تَنْفَسِخُ الإِجارَةُ بِعُذْرٍ: كَتَعَذُّرِ وَقُودِ حَمَّامٍ وَسَفَرٍ وَمَرَضِ مُسْتَأْجِرٍ دابَّةً لِسَفَرٍ،

(وَلَوْسَلَّمَ الْمِأَةَ وَالْعَشْرَةَ إِلَىالْمُؤَجِّرِ) جا ئەگەر سەدو دە کیلۆیەکەی تەسلیمی بەکرێدەرەکە کرد (فَحَمَّلَهَا جاهِلاً) ئەویش لە وولاغەکەی بار کـردو نـەیزانی دە کیلـۆ زیـادە، ئـەو کاتـە (ضَمِنَ الْمُكْتَرِي عَلَىالْمَذْهَبِ) بەکرێگرەکە بە بەشە زێدەییەکە دەبێتە زامینـی وولاغەکـە، بەلاّم (وَلَوْ وَزَنَ الْمُؤَجِّرُ) ئەگەر بەکرێدەرەکە بارەکەی کێشـاو زانـی چـەندەو (وَحَمَّـلَ) بـە بیٚئیزن لە وولاغەکەی بار کرد (فَلاَ أُجْرَةَ لِلزِّيادَةِ) ئەو کاتە مافی کرێی زێدەییەکـەی نیـە، هەم (وَلاَضَمانَ إِنْ تَلِفَتْ) بەکرێگرەکـەش نابێتـە زامـین ئەگـەر وولاغەکـە بفـەوتیٚ، بـەڵکو بەکرێگرەکە مافی هەیە داوای لیٚبکا: زێدەییەکە بگەڕێنێتەوە شوێنی خۆی.

(وَلَوْ أَعْطاهُ ثَوْباً لِيَخِيطَهُ) ئەگەر پارچە قوماشێکی دایێ تاکو بیدوریێ (فَخاطَهُ قَباءً) ئـەویش دورویو کردیە کەوا (وَقالَ أَمَرْتَنِي بِقَطْعِهِ قَباءً) گوتی: تـۆ فـەرمانت پـێ کـردم بیکەمـە کـەوا (فَقالَ: بَلْ قَمِيصاً) خاوەنەکەش گوتی: نا، بەڵکو گوتبوم بیکە کراس. هـیچ شـاهیدیش نـەبو، ئەوە (فَالأَظْهَرُ تَصْدِيقُ الْمالِكِ بِيَمِينِهِ) بە فـەرموودەی بـەهێزتر: بـە سـوێندخواردن بـاوەڕ بـە خاوەنەکە دەکریٚ، ئینجا کە سوێندی خوارد (وَلاَ أُجْرَةَ عَلَيْهِ) کرێی دوروینەکەشی لە سەر نیە،

بەڵكو (وَعَلَىالْخَيَّاطِ أَرْشُ النَّقْصِ) واجبە بەرگدرووەكە تۆڵەی ناتەواویش بداتە خاوەنەكەی.
ئینجا بزانە: ئەگەر بەرگدرووەكە جلێكی هێناو گوتی: ئەمە جلەكەی تۆیە. خاوەنەكەش گوتی: ئەمە جلەكەی من نیە. ئەو كاتە بە سوێندخواردن باوەڕ بە بەرگدرووەكە دەكرێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی هەڵوەشاندنەوەی مامڵەتی بەكرێدان ﴾

(لاَ تَنْفَسِخُ الإِجارَةُ بِعُذْرٍ) مامڵەتی بەكرێدان بە هۆی پەیدابوونی عوزرێك هەڵناوەشێتەوە (كَتَعَذُّرِ وَقُودِحَمَّامٍ) وەك دەستنەكەوتنی سووتەمەنیی گەرماو: وەكو نەفتو دار، یان وەك دەستنەكەوتنی سووتەمەنیی ئۆتومبێل: وەكو گازو بەنزین، هەم (وَسَفَرٍ) وەكو سەفەر، واتە: بۆی نەگونجێ بە سواری ووڵاغەكە بڕواتە سەفەر، یان سەفەری تووش ببێ و بۆی نەگونجێ سود لە بەكرێگیراوەكە وەربگرێ (وَمَرَضِ مُسْتَأْجِرِ دابَّةً لِسَفَرٍ) هەم وەك نەخۆشبوونی بەكرێگریووڵاغەكە بۆ سەفەر، واتە: بە هۆی ئەو عوزرانە مامڵەتەكە هەڵناوەشێتەوە.

وَلَوْ اِسْتَأْجَرَ أَرْضاً لِزِراعَةٍ فَزَرَعَ فَهَلَكَ الزَّرْعَ بِجائِحَةٍ فَلَيْسَ لَهُ الْفَسْخُ وَلاَ حَطُّ شَيْءٍ مِنَ الأُجْرَةِ، وَتَنْفَسِخُ بِمَوْتِ الدَّابَّةِ وَالأَجِيرِ الْمُعَيَّنَيْنِ فِالْمُسْتَقْبَلِ لاَالْمَاضِی فِالأَظْهَر، فَيَسْتَقِرُّ قِسْطُهُ مِنَ الْمُسَمَّى، وَلاَ تَنْفَسِخُ بِمَوْتِ الْعاقِدَيْنِ وَمُتَوَلِّالْوَقْفِ، وَلَوْ آجَرَ الْبَطْنُ الأَوَّلُ مُدَّةً وَماتَ قَبْلَ تَمامِها، أَوِ الْوَلِيُّ صَبِيّاً مُدَّةً لاَ يَبْلُغُ فِيها بِالسِّنِّ فَبَلَغَ بِالإِحْتِلاَمِ

(وَلَوْ اِسْتَأْجَرَ أَرْضاً لِزِراعَةٍ) ئەگەر زەویەكی بە كرێ گرت بۆ چاندنی كشتوكاڵێك (فَزَرَعَ) ئینجا كشتوكاڵەكەشی تێدا چاند (فَهَلَكَ الزَّرْعَ بِجائِحَةٍ) كشتوكاڵەكەش بە هۆی ڕوداوێك لەناو چوو: وەك كلۆ و لافاو و سەرما، ئەوە (فَلَيْسَ لَهُ الْفَسْخُ) مافی هەڵوەشاندەوەی نیەو هەم (وَلاَ حَطُّ شَيْءٍ مِنَ الأُجْرَةِ) مافی داشكاندنی هیچ بەشێكی كرێیەكەشی نیە، چونكە ڕوداوەكە تووشی خودیزەویە بەكرێگیراوەكە نەبوە، واتە: ئەگەر خودیبەكرێگیراوەكە –بە هۆی ڕوداوەكە– فەوتا، یان كەڵكی سودلێوەرگرتنی نەما، ئەو كاتە –بۆ ماوەیداهاتوو– مامڵەتەكە هەڵدەوەشێتەوە، هەروەك لە (مغنی)و (القلیوبی)دا فەرموویانە.
(وَتَنْفَسِخُ) مامڵەتی بەكرێدان هەڵدەوەشێتەوە (بِمَوْتِ الدَّابَّةِ) بە هۆی مردنی ووڵاغە بەكرێگیراوەكە، هەم (وَالأَجِيرِ) بە هۆی مردنی مرۆڤیبەكرێگیراو بۆ كاركردنێك: كە (الْمُعَيَّنَيْنِ) ووڵاغەكەو مرۆڤەكە هەردووكیان دیاركراو بن، ئینجا هەڵوەشانەوەكەش: (فِی الْمُسْتَقْبَلِ لاَالْمَاضِی) لە ماوەیداهاتوودا، نەك ماوەیڕابردوودا (فِیالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، كەواتە: (فَيَسْتَقِرُّ قِسْطُهُ مِنَ الْمُسَمَّى) بەشەكرێیەكەی ماوەیڕابردوو جێگیر دەبێ: لە كۆی هەموو كرێیەكەی ناوبراو:

بۆ وێنە: ئەگەر ماوەی بەکرێدانەکە ساڵێك بێ و لە نیوەی‌ساڵدا بەکرێگیراوەکە فەوتا، ئەوە ئەگەر بەشە کرێیەکەی نیوەی‌ڕابردوو دوو هەندەی ماوەی‌داهاتوو بوو، واجبە: دوو بەشی‌کرێیەکەی بۆ ماوەی‌ڕابردوو دابندرێ، لە نیوەی‌داهاتووشدا هەڵدەوەشێتەوەو هیچی بۆ داناندرێ.

(وَلاَ تَنْفَسِخُ بِمَوْتِ الْعاقِدَيْنِ) مامڵەتی بەکرێدان هەڵناوەشێتەوە بە هۆی مردنی بەکرێدەرو بەکرێگر، یان تەنها یەکێکیان (وَمُتَوَلّی‌الْوَقْفِ) هەروەها بە هۆی مردنی سەرپەرشتکاری وەقفەکەش هەڵناوەشێتەوە.

(وَلَوْ آجَرَ الْبَطْنُ الأَوَّلُ مُدَّةً) ئەگەر چینی یەکەمی وەقف بۆسەرکراوەکان وەقفکراوەکەیان بۆ ماوەیەکی دیارکراو بە کرێ دا (وَماتَ قَبْلَ تَمامِها) چینەکەش پێش تەواوبوونی ماوەکە مرد (أَوالْوَلِيُّ صَبِيّاً) یان سەرپەرشتکار منداڵێکی بە کرێ دا، یان ماڵی منداڵەکەی بە کرێ دا، یان ماڵی شێتێکی بە کرێ دا (مُدَّةً لاَ يَبْلُغُ فِيها بِالسِّنِّ) بۆ ماوەیەکی وەها: کە –بە ساڵ– بلۆغی نەدەبو لەو ماوەیەدا (فَبَلَغَ بِالإِحْتِلاَمِ) ئینجا ئەویش بە (مَنِي)هاتن

فَالأَصَحُّ اِنْفِساخُها فِي الْوَقْفِ لاَالصَّبِيِّ، وَأَنَّها تَنْفَسِخُ بِانْهِدامِ الدَّارِ، لاَانْقِطاعِ ماءِ أَرْضٍ اُسْتُؤْجِرَتْ لِزِراعَةٍ، بَلْ يَثْبُتُ الْخِيارُ، وَغَصْبُ الدَّابَّةِ وَإِباقُ الْعَبْدِ يُثْبِتُ الْخِيارَ، وَلَوْ أَكْرَى جِمالاً وَهَرَبَ وَتَرَكَها عِنْدَالْمُكْتَرِي راجَعَ الْقاضِيَ لِيَمُونَها مِنْ مالِ الْجَمَّالِ، فَإِنْ لَمْ يَجِدْ لَهُ مالاً اِقْتَرَضَ عَلَيْهِ، فَإِنْ وَثِقَ بِالْمُكْتَرِي دَفَعَهُ إِلَيْهِ، وَإِلاَّ جَعَلَهُ عِنْدَ ثِقَةٍ، وَلَهُ

بلۆغی بوو، یان شێتەکە چاك بۆوە، ئەوە (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (اِنْفِساخُها فِي الْوَقْفِ) بەکرێدانەکە –بۆ ماوەی‌داهاتوو– لە مەسەلەی وەقفەکەدا هەڵدەوەشێتەوە (لاَالصَّبِيِّ) بەڵام لە مەسەلەی منداڵەکەو شێتەکەدا هەڵناوەشێتەوە.

(وَ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّها تَنْفَسِخُ بِانْهِدامِ الدَّارِ) مامڵەتی بەکرێدان –بۆ ماوەی داهاتوو– هەڵدەوەشێتەوە: بە هۆی ڕوخانی هەموو خانووە بەکرێدراوەکە، بەڵام ئەگەر بەشێکی خانووەکە ڕوخاو خاوەنەکەی بە پەلە چاکی نەکردەوە، ئەو کاتە بەکرێگرەکە مافی پەشیمانەی هەیە، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(لاَ انْقِطاعِ ماءِ أَرْضٍ اُسْتُؤْجِرَتْ لِزِراعَةٍ) بەڵام بە هۆی بڕانی ئاوی زەویەکی‌بەراو–کە بۆ کشتوکاڵ بە کرێ گیرابێ– بەکرێدانەکە هەڵناوەشێتەوە (بَلْ يَثْبُتُ الْخِيارُ) بەڵکو بە هۆی ئاوبڕانەکە بەکرێگرەکە مافی پەشیمانبوونەوەی هەیە، ئەگەر بەکرێدەرەکە لە لایەکی‌تر بە پەلە ئاوی بۆ پەیدا نەکا (وَ) هەروەها (غَصْبُ الدَّابَّةِ) زەوتکردنی وڵاغە بەکرێگیراوەکەو (وَإِباقُ الْعَبْدِ) هەڵاتنی کۆیلەبەکرێگیراوەکە (يُثْبِتُ الْخِيارَ) هەر یەکێك لەوانە مافی پەشیمانی بۆ بەکرێگرەکە جێگیر دەکەن، ئەگەر بە پەلە زەوتکراوەکە وەرنەگرێتەوە، چونکە لەو

حاڵەتەدا ناگونجێ سودی لێوەربگرێ.

(وَلَوْ أكْرَى جِمالاً) ئەگەر چەند ووشترێکی بە کرێ دانە کەسێك، ئینجا (وَهَرَبَ وَتَرَكَها عِنْدَ الْمُكْتَرِى) بەکرێدەرەکەش هەلاتو ووشترەکانی لە لایبەکرێگرەکە بەجێ هێشتن، ئەو کاتە ئەگەر بەکرێگرەکە بە خۆی بەخێویان نەکا (راجَعَ الْقاضِيَ لِيَمُونَها مِنْ مالِ الْجَمَّالِ) دەچێتە لای قازی تاکو ووشترەکان بە ماڵیووشترەوانەکە بەخێو بکا (فَإِنْ لَمْ يَجِدْ لَهُ مالاً) جا ئەگەر قازی–جگە لەو ووشترانە–هیچ ماڵیتری ووشترەوانەکەی دەست نەکەوت، ئەوە (اِقْتَرَضَ عَلَيْهِ) بۆ بەخێوکردنی ووشترەکان قازی هەندێك ماڵ لە سەر حیسابی ووشترەوانەکە قەرز دەکا.

ئینجا (فَإِنْ وَثِقَ بِالْمُكْتَرِى دَفَعَهُ إِلَيْهِ) ئەگەر قازی باوەڕی بە بەکرێگرەکە هەبو، ئەوە ماڵەقەرزکراوەکەی دەداتە دەست تاکو ووشترەکانی پێ بەخێو بکا (وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر باوەڕی بە بەکرێگرەکە نەبو، ئەو کاتە (جَعَلَهُ عِنْدَ ثِقَةٍ) ماڵەقەرزکراوەکە لە لای باوەڕپێکراوێك دادەنێ، تاکو لە بەخێوکردنی ووشترەکان خەرجی بکا (وَلَهُ) هەم بۆ قازی

أَنْ يَبِيعَ مِنْها قَدْرَ النَّفَقَةِ، وَلَوْ أَذِنَ لِلْمُكْتَرِى فِالإِنْفاقِ مِنْ مالِهِ لِيَرْجِعَ جازَ فِالأَظْهَر، وَمَتَى قَبَضَ الْمُكْتَرِى الدَّابَّةَ أَوالدَّارَ وَأَمْسَكَها حَتَّى مَضَتْ مُدَّةُ الإجارَةِ اِسْتَقَرَّتِ الأُجْرَةُ وَإِنْ لَمْ يَنْتَفِعْ، وَكَذَا لَوْ اِكْتَرَى دَابَّةً لِرُكُوبٍ إِلَمَوْضِعٍ وَقَبَضَها وَمَضَتْ مُدَّةُ إِمْكانِ السَّيْرِ إِلَيْهِ، وَسَواءٌ فِيهِ إجارَةُ الْعَيْنِ وَالذِّمَّةِ إِذَا سَلَّمَ الدَّابَّةَ الْمَوْصُوفَةَ، وَتَسْتَقِرُّ فِى الإِجارَةِالْفاسِدَةِ أُجْرَةُالْمِثْلِ بِما يَسْتَقِرُّ بِهِ الْمُسَمَّى فِى الصَّحِيحَةِ،

دروستە: (أَنْ يَبِيعَ مِنْها قَدْرَ النَّفَقَةِ) بە ئەندازەی ئەرکی بەخێوکردنی ووشترەکان بەشێك لە ووشترەکان بفرۆشێ.

(وَ) هەروەها (لَوْ أذِنَ لِلْمُكْتَرِى فِىالإِنْفاقِ مِنْ مالِهِ) ئەگەر قازی ئیزن بدا بەکرێگرەکە لە ماڵیخۆی ووشترەکان بەخێو بکا (لِيَرْجِعَ) تاکو ئەرکی بەخێوکردنەکە لە خاوەنەکەیان وەربگرێتەوە (جازَ) ئەوەش دروستە (فِىالأَظْهَر) لە فەرموودەی بەهێزتردا، جا ئەگەر بەکرێگرەکە قازیی دەست نەکەوت، ئەو کاتە شاهید دەگرێ: کە لە سەر حیسابی خاوەنەکەیان –بە ماڵیخۆی– بەخێویان دەکا، تاکو بتوانێ ئەرکی بەخێوکردن وەربگرێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَمَتَى قَبَضَ الْمُكْتَرِىالدَّابَّةَ أَوالدَّارَ) هەر کاتێك بەکرێگرەکە ووڵاغەکە، یان خانووە بەکرێدراوەکەی وەرگرت، یان هەر شتێکیتری بەکرێدراوی وەرگرت (وَأَمْسَكَها حَتَّى مَضَتْ مُدَّةُ الإجارَةِ) بەکرێگراوەکەشی لە لایخۆی هێشتەوە تا ماوەی بەکرێدانەکە تەواو بوو، ئەوە (اِسْتَقَرَّتِ الأُجْرَةُ) کرێیەکەی لە سەر جێگیر دەبێ (وَإِنْ لَمْ يَنْتَفِعْ) هەرچەند سودیشی

لێوەرنەگرتبێ، جیاوازی نیە: بە قەسدی سودی لێوەرنەگرتبێ، یان عوزرێکی وەك ترس و نەخۆشیی هەبوبێ (وَكَذَا) هەروەها کرێیەکەی لە سەر جێگیر دەبێ (لَو اكْتَرَى دَابَّةً لِرُكُوبٍ إِلَى مَوْضِعٍ) ئەگەر وولاغێکی بۆ سواری بەکرێ گرتبو بۆ شوێنێك (وَقَبَضَهَا) وولاغەکەشی وەرگرت (وَمَضَتْ مُدَّةُ إِمْكانِ السَّيْرِ إِلَيْهِ) ماوەیەکیوەهاش بەسەر چوو: کە دەگونجا بڕواتە شوێنەکە، بەلام نەڕۆیشت.

(وَسَوَاءٌ فيه) جیاوازی نیەو یەکسانە: لە هەر یەکێك لەو دوو مەسەلانەیڕابردوودا (إِجارَةُ الْعَيْنِ وَالذِّمَّةِ) بەکرێدانی خودیشتێك و بەکرێدانی لە ئەستۆ (إِذَا سَلَّمَ الدَّابَّةَ الْمَوْصُوفَةَ) هەر کاتێك بەکرێدەرەکە وولاغەباسکراوەکە تەسلیمی بەکرێگرەکە بکا.

(وَتَسْتَقِرُّ فِي الإِجارَةِالْفاسِدَةِ أُجْرَةُالْمِثْلِ) لە بەکرێدانی نادروستدا—کە مەرجێکی ناتەواو بێ— کرێی هاوێنە جێگیر دەبێ (بِما يَسْتَقِرُّ بِهِ الْمُسَمَّى فِيالصَّحِيحَةِ) بەو هۆیانەی کرێی ناوبراو لە بەکرێدانیدروستبوودا جێگیر دەبو، جا لە بەکرێدانینادروستیشدا جیاوازی نیە: سودی لێوەرگرتبێ، یان نا، واتە: چونکە بەکرێدانی نادروستیش هەمان بڕیاری بەکرێدانی

وَلَوْ أَكْرَى عَيْناً مُدَّةً وَلَمْ يُسَلِّمْها حَتَّى مَضَتْ انْفَسَخَتْ، وَلَوْ لَمْ يُقَدِّرْ مُدَّةً وَآجَرَ لِرُكُوبٍ إِلَىمَوْضِعٍ وَلَمْ يُسَلِّمْها حَتَّى مَضَتْ مُدَّةُ السَّيْرِ فَالأَصَحُّ أَنَّها لاَ تَنْفَسِخُ، وَلَوْ آجَرَ عَبْدَهُ ثُمَّ أَعْتَقَهُ فَالأَصَحُّ أَنَّها لاَ تَنْفَسِخُ الإِجارَةُ وَأَنَّهُ لاَ خِيارَ لِلْعَبْدِ، وَالأَظْهَرُ أَنَّهُ لاَيَرْجِعُ عَلَى سَيِّدِهِ بِأُجْرَةِ ما بَعْدَ الْعِتْقِ، وَيَصِحُّ بَيْعُ الْمُسْتَأْجَرَةِ لِلْمُكْتَرِي، وَلاَ تَنْفَسِخُ الإِجارَةُ فِي الأَصَحِّ،

دروستبووی بۆ دەدرێ، بەلام لەوەدا جیاوازن: لە دروستبووەکەدا کرێی ناوبراو جێگیر دەبێ، لە نادروستەکەدا کرێی هاوێنە جێگیر دەبێ.

بەلام ئەگەر بەکرێدانەکە لە بنچینەدا (باطل)=دانەمەزراو بوو: وەك منداڵێك مرۆڤێکی بالغ بە کرێ بگرێو کارێکی پێبکا، ئەوە مافی هیچ کرێیەکی نیە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

(وَلَوْ أَكْرَى عَيْناً مُدَّةً) ئەگەر خودی شتێکی بۆ ماوەیەکی دیارکراو بە کرێ دا (وَلَمْ يُسَلِّمْها حَتَّى مَضَتْ) شتەکەشی تەسلیمی بەکرێگرەکە نەکرد تا ماوە دیارکراوەکە تەواو بوو، ئەو کاتە (انْفَسَخَتْ) بەکرێدانەکە هەڵدەوەشێتەوە، چونکە پێش وەرگرتن کاتی سودەکە فەوتاوە.

بەلام (وَلَوْ لَمْ يُقَدِّرْ مُدَّةً) ئەگەر لەو بەکرێدانەدا ماوەی دیار نەکردبێو (وَآجَرَ لِرُكُوبٍ إِلَى مَوْضِعٍ) بەکرێی دابێ بۆ سواری تا شوێنێکی دیارکراو (وَلَمْ يُسَلِّمْها حَتَّى مَضَتْ مُدَّةُ السَّيْرِ إِلَيْها) وولاغەکەشی تەسلیمی بەکرێگرەکە نەکرد، تا ماوەی ڕۆیشتن بۆ شوێنە دیارکراوەکە

بەسەر چوو، ئەوە (فَالأصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أنَّها لاَ تَنْفَسِخُ) بەکرێدانەکە هەڵناوەشێتەوە، چونکە پەیوەندی بە کاتەوە نیەو شوێنی سودەکەش هەر ماوە.
(وَلَوْ اَجرَ عَبْدَهُ) ئەگەر کۆیلەکەی خۆی بەکرێ دا (ثُمَّ أعْتَقَهُ) ئینجا ئازادی کرد، ئەوە (فَالأصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أنَّها لاَ تَنْفَسِخُ الإجارَةُ) بەکرێدانەکە هەڵناوەشێتەوە (وَأنَّهُ لاَ خِيارَ لِلْعَبْدِ) کۆیلەکەش مافی پەشیمانیی نیە لە دوای ئازادبوونی، کەواتە: هەر بە بەکرێدراوی دەمێنێتەوە تا ماوەی بەکرێدانەکە تەواو دەبێ، بەڵام (وَالأظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أنَّهُ لاَيَرْجِعُ عَلَىسَيِّدِهِ) کۆیلە ئازادکراوەکە ناگەڕێتەوە سەر گەورەکەی خۆی، واتە: (بِأُجْرَةِ ما بَعْدَالْعِتْقِ) کرێی دوای ئازادبوونی لە گەورەکەی وەرناگرێتەوە، کەوابو: تا ماوەی بەکرێدانەکە تەواو دەبێ، لە (بيت المال)، یان لە لایەن دەوڵەمەندەکان بەخێو دەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَيَصِحُّ بَيْعُ الْمُسْتَأْجَرَةِ لِلْمُكْتَرِى) دروستە شتی بەکرێدراو بفرۆشێتە بەکرێگرەکە، پێش ئەوەی ماوەی بەکرێدانەکە تەواو ببێ (وَلاَ تَنْفَسِخُ الإجارَةُ) بەو فرۆشتنە بەکرێدانەکە هەڵناوەشێتەوە (فِيالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَلَوْ باعَها لِغَيْرِهِ جازَ فِي الأَظْهَرِ وَلاَ تَنْفَسِخُ.

(كِتابُ إِحْياءِ الْمَواتِ)

اَلأَرْضُ الَّتِي لَمْ تُعَمَّرْ قَطُّ إِنْ كانَتْ بِبِلاَدِالإِسْلامِ فَلِلْمُسْلِمِ تَمَلُّكُها بِالإِحْياءِ، وَلَيْسَ هُوَ لِذِمِّيٍّ، وَإِنْ كانَتْ بِبِلاَدِ كُفَّارٍ

(وَلَوْ باعَها لِغَيْرِهِ) ئەگەر شتە بەکرێدراوەکەی فرۆشتە کەسێکیتری-جگە لە بەکرێگرەکە- ئەوەش (جازَ فِيالأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: دروستە، هەم (وَلاَ تَنْفَسِخُ) بەو فرۆشتنەش بەکرێدانەکە هەڵناوەشێتەوە، کەواتە: لە هەردوو مەسەلەکەدا-تا ماوەی بەکرێدانەکە تەواو دەبێ- شتە فرۆشراوەکە لە دەستی بەکرێگرەکەدا دەمێنێتەوە، کرێیەکەشی-لەو ماوەیەدا- هەر بۆ بەکرێدەرەکەیە، واتە: هیچی بۆ کڕیارەکە نیە.
بەڵام ئەگەر کڕیارەکە نەیزانیبو بە کرێ دراوە، یان زانیبوی بەڵام وا تێگەیشتبو: کرێی ئەو ماوەیە بۆ خۆیەتی-چونکە شارەزا نەبو- ئەو کاتە مافی پەشیمانیی هەیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.
﴿ **پاشکۆ** ﴾: ئەگەر بەکرێدەرەکەو بەکرێگرەکە بووە کێشەیان: لە باری ئەندازەی کرێیەکە، یان لە ئەندازەی ماوەکە، یان لە ئەندازەی بەکرێدراوەکە، یان لە ئەندازەی سود لێوەرگرتنەکە، ئەوە لێرەشدا-وەك کێشەی کڕیارو فرۆشیار- هەردووکیان سوێند بۆ یەکتری دەخۆن، ئینجا بەکرێدانەکە هەڵدەوەشێتەوەو کرێیهاووێنەش لە سەر

بەكرێگرەكە واجب دەبێ: بۆ ئەو ماوەیەی كە سودەكەی وەرگرتوە، هەروەك لە (فتح المعین)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ كِتابُ إِحْياءِ الْمَواتِ: **پەڕتوكی زیندووكردنەوەی زەمینی مردوو** ﴾

واتە: ئاوەدانكردنەوەی زەمینێكی وەها كە هیچ كاتێك ملْكی هیچ كەسێك نەبوبێ و مافی هیچ كەسێكی بە سەرەوە نەبێ. پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿مَنْ عَمَّرَ أَرْضاً لَيْسَتْ لأَحَدٍ فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا﴾ رواه البخاری، هەر كەسێك زەمینێك ئاوەدان بكاتەوە كە مافی كەسی تێدا نەبێ، ئەوە دەبێتە ملْكی خۆی.

(اَلأَرْضُ الَّتِي لَمْ تُعَمَّرْ قَطُّ) ئەو زەمینەی هیچ كاتێك ئاوەدان نەكراوەو مافی هیچ ئاوەدانیەكیشی تێدا نیە (إِنْ كانَتْ بِبِلاَدِالإِسْلامِ) ئەگەر لە وولاتەكانی ئیسلامدابێ، ئەوە (فَلِلْمُسْلِمِ تَمَلُّكُها بِالإِحْياءِ) بۆ مرۆڤی موسوڵمان دروستە بیكاتە ملْكی‌خۆی بە ئاوەدانكردنەوەی زەمینەكە، هەرچەند كاربەدەستی موسوڵمانانیش ئیزنی نەدا.

بەلاّم (وَلَيْسَ هُوَ لِذِمِّيٍّ) ئەو ئاوەدانكردنەوەیە بۆ جولەكەو دیان و مەگوشی پەیمان لەئەستۆ دروست نیە (وَإِنْ كانَتْ بِبِلاَدِ كُفَّارٍ) ئەگەر زەمینەكە لە وولاتی كافراندا بێ، ئەو فَلَهُمْ إِحْياؤُها، وَكَذَا لِلْمُسْلِمِ إِنْ كانَتْ مِمَّا لاَيَذُبُّونَ الْمُسْلِمِينَ عَنْها، وَما كانَ مَعْمُوراً فَلِمالِكِهِ، فَإِنْ لَمْ يُعْرَفْ وَالْعِمارَةُ إِسْلاَمِيَّةٌ فَمالٌ ضائِعٌ، وَإِنْ كانَتْ جاهِلِيَّةً فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يُمْلَكُ بِالإِحْياءِ، وَلاَ يُمْلَكُ بِالإِحْياءِ حَرِيمُ مَعْمُورٍ، وَهُوَ ما تَمَسُّ الْحاجَةُ إِلَيْهِ لِتَمامِ الإِنْتِفاعِ، فَحَرِيمُ الْقَرْيَةِ: اَلنَّادِي وَمُرْتَكَضُ الْخَيْلِ

كاتە (فَلَهُمْ إِحْياؤُها) بۆ كافران دروستە: زیندووی بكەنەوە (وَكَذَا لِلْمُسْلِمِ) هەروەها بۆ موسوڵمانانیش دروستە (إِنْ كانَتْ مِمَّا لاَيَذُبُّونَ الْمُسْلِمِينَ عَنْها) بەو مەرجەی كافرەكان موسوڵمانان لەو شوێنە دەرنەكەن، واتە: ئەگەر موسوڵمانیان لەو شوێنە دەردەكرن، ئەو كاتە دروست نیە موسوڵمان ئاوەدانی بكاتەوە.

(وَما كانَ مَعْمُوراً) هەر زەمینێك –لە ڕابردوودا– ئاوەدان بوبێ و ئێستا وێران بێ، ئەوە (فَلِمالِكِهِ) هەر بۆ خاوەنەكەی‌خۆیەتی، جا ئەگەر نەمابو، ئەو كاتە بۆ میراتگرەكەیەتی، جیاوازی نیە: خاوەنەكەی موسوڵمان بێ، یان كافر (فَإِنْ لَمْ يُعْرَفْ) جا ئەگەر نەزاندرا خاوەنەكەی كێیە (وَالْعِمارَةُ إِسْلاَمِيَّةٌ) ئاوەدانیەكەش ئاوەدانیەكی ئیسلامی بوو: وەك نیشانەیەكی ئیسلامی تێدا بێ، ئەو كاتە (فَمالٌ ضائِعٌ) زەمینەكە ماڵێكی لە دەستچووەو دەكەوێتە دەست كاربەدەستی موسوڵمانان، واتە: ئەگەر ئومێدی ئاشكرابوونی خاوەنەكەی هەبێ، ئەوە زەمینەكەی بۆ دەپارێزێ، یان دەیفرۆشێ و پارەكەی بۆ دەپارێزێ، یان بە قەرز دەیداتە (بَيْتُ الْمالِ)، بەلاّم ئەگەر ئومێدی ئاشكرابوونی نەبو، ئەو كاتە یەكسەر

دەبێتە مڵکی (بَیْتُ المال)، کەوابو: بۆ کاربەدەستی موسوڵمانان دروستە بیداتە کەسێك، واتە: ئەگەر کاربەدەست نەیدا، ئەوە بە ئاوەدانکردنەوە نابێتە مڵکی هیچ کەسێك، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَإِنْ كانَتْ جاهِلِيَّةً) بەڵام ئەگەر وێرانبووەکە ئاوەدانیی سەردەمی کافران بوو: وەك نیشانەیەکی کافرانی تێدابێ، یان گومان لەوەدا هەبو: کە هی سەردەمی کافرانە، ئەو کاتە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّهُ يُمْلَكُ بِالإِحْياءِ) بە هۆی زیندووکردنەوە دەکرێتە مڵك و دروستە وەك زەمینیمردوو زیندوو بکرێتەوە.

(وَلاَ يُمْلَكُ بِالإِحْياءِ حَرِيمُ مَعْمُورٍ) پاسکراوی شوێنی ئاوەدانکراو، بە زیندووکردنەوە ناکرێتە مڵك (وَهُوَ) پاسکراو (ما تَمَسُّ الْحاجَةُ إِلَيْهِ) ئەو شوێنەیە کە زۆر پێویستی پێ دەبێ (لِتَمامِ الإِنْتِفاعِ) بۆ سودوەرگرتنیتەواو لە شوێنەکە، ئینجا ئەو پاسکراوەش بەگوێرەی شوێنەکە دەگۆڕێ.

کەوابو: (فَحَرِيمُ الْقَرْيَةِ) پاسکراوی گوند=دێ: (اَلنَّادِي) ئەو شوێنەیە کە خەڵك بۆ قسەکردن لێی دادەنیشێو هەم (وَمُرْتَكَضُ الْخَيْلِ) شوێنی غارغارانێی سوارئەسپەکانەو وَمُناخُ الإِبِلِ وَمَطْرَحُ الرَّمادِ وَنَحْوُها، وَحَرِيمُ الْبِئْرِ فِالْمَواتِ: مَوْقِفُ النَّازِحِ وَالْحَوْضُ وَالدُّولاَبُ وَمُجْتَمَعُ الْماءِ وَمُتَرَدَّدُ الدَّابَّةِ، وَحَرِيمُ الدَّارِ فِالْمَواتِ: مَطْرَحُ رَمادٍ وَكُناسَةٍ وَثَلْجٍ وَمَمَرٌّ فِصَوْبِ الْبابِ، وَحَرِيمُ آبارِالْقَناةِ: مالَوْ حُفِرَ فِيهِ نَقَصَ ماؤُها أَوْ خِيفَ الإِنْهِيارُ، وَالدَّارُالْمَحْفُوفَةُ بِدُورٍ لاَحَرِيمَ لَها، وَيَتَصَرَّفُ كُلُّ واحِدٍ فِي مِلْكِهِ عَلَى الْعادَةِ،

هەم (وَمُناخُ الإِبِلِ) شوێنی ئیخ کردنی ووشترەکانەو هەم (وَمَطْرَحُ الرَّمادِ) شوێنی فرێدانی خۆڵو خڵتوخاڵو زبڵو (وَنَحْوُها) ئەوەی وەك ئەو شوێنانەیە: وەك یاریگەی منداڵانو مۆڵگەو لەوەڕگەی ئاژەڵەکانو شوێنی دار لێهێنانو کانگەی گڵو بەردی خانوو و قەراغی جۆگەو گشت شوێنە گشتییەکانیتر، واتە: ئەوانە –هیچیان– دروست نیە ئاوەدان بکرێنەوەو بکرێتە مڵکی تایبەتی کەسێك.

هەروەها پاسکراوی جۆگەش ئەم لاو ئەو لایەتی: کە لە کاتی جۆماڵکردن قوڕو بەردی فڕێ دەدرێتێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

(وَحَرِيمُ الْبِئْرِ فِيالْمَواتِ) پاسکراوی بیرێك کە لە زەمینێکی مردوودا هەڵکەندرابێ (مَوْقِفُ النَّازِحِ) ئەو شوێنەیە کە بۆ ئاوهەڵێنجان مرۆڤەکەی لێڕادەوەستێ، هەم (وَالْحَوْضُ) ئەو حەوزەیە کە ئاوەکەی تێدەکرێو هەم (وَالدُّولاَبُ) شوێنی دۆلابەیە، هەم (وَمُجْتَمَعُ الْماءِ) ئەو شوێنەیە کە ئاوی تێدا کۆ دەکرێتەوە بۆ ئاودانی ئاژەڵەکانو هەم (وَمُتَرَدَّدُ الدَّابَّةِ) ئەو شوێنەیە کە وولاغی ئاوهەڵێنجان هاتوچۆی تێدا دەکا.

(وَحَرِيمُ الدَّارِ فِيالْمَواتِ) پاسکراوی خانوویدروستکراو لە زەمینێکیمردوودا

(مَطْرَحُ رَمادٍ وكُناسَةٍ وَثَلْجٍ) ئەو شوێنەیە کە خۆڵەمێش و خڵت‌وخاڵ و بەفری فڕێدەدرێتێ، هەم (وَمَمَرٌّ فى صَوْبِ الْبابِ) شوێنی هاتوچۆکردنە لە لایدەرگەوە.

(وَحَرِيمُ آبارِالْقَناةِ) پاسکراوی بیرەکانی‌کارێز (مالَوْ حُفِرَ فِيه) ئەو شوێنەیە: کە ئەگەر بیرێکی تازەی لێهەڵبکەندرێ (نَقَصَ ماؤُها) بەو بیرەتازەیە ئاوی کارێزەکە کەم دەبو (أَوْ خِيفَ الإِنْهِيارُ) یان ترسی تێکرمانی‌کارێزەکە دەبو (وَالدَّارُ الْمَحْفُوفَةُ بِدُورٍ) ئەو خانووەی بە خانووەکانی‌تر دەورەی دراوە (لاَ حَرِيمَ لَها) هیچ پاسکراوی نیە، چونکە ئەو لە خانووەکانی‌تر زیاتر مافی نیە.

(وَيَتَصَرَّفُ كُلُّ واحِدٍ فِى مِلْكِهِ عَلَى‌الْعادَةِ) گشت خاوەنێك بەگوێرەی عادەت دەستکاری لە ملکی‌خۆیدا دەکا، هەرچەندە بە هۆی ئەو دەستکاریەش دراوسێیەکەی زیانی بگاتێ: وەك بیرێك لە ملکی خۆیدا هەڵبکەنێ و بە هۆی بیرەکە ئاوی بیری دراوسێیەکەی کەم بکاتەوە، یان دیواری دراوسێیەکەی بروخێ، یان بە هۆی بیری ئاودەستخانەکەی بیری ئاوی دراوسێیەکەی بگۆڕێ، واتە: چونکە ئەو دەستکاریانەی لە ملکی‌خۆیدا کردون لێی قەدەغە ناکرێن، بەو مەرجەی بەگوێرەی عادەت بێ.

فَإِنْ تَعَدَّى ضَمِنَ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَتَّخِذَ دارَهُ الْمَحْفُوفَةَ بِمَساكِنَ حَمَّاماً وَإِصْطَبْلاً، وَحانُوتَهُ فِالْبَزَّازِينَ حانُوتَ حَدَّادٍ إِذا اِحْتاطَ وَأَحْكَمَ الْجُدْرانَ، وَيَجُوزُ إِحْياءُ مَواتِ الْحَرَمِ دُونَ عَرَفاتٍ فِالأَصَحِّ، قُلْتُ: وَمُزْدَلِفَةُ وَمِنَى كَعَرَفَةَ وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَخْتَلِفُ الإِحْياءُ بِحَسَبِ الْغَرَضِ فَإِنْ أَرادَ مَسْكَناً أُشْتُرِطَ تَحْوِيطُ الْبُقْعَةِ وَسَقْفُ بَعْضِها وَتَعْلِيقُ بابٍ وَفِى الْبابِ وَجْهٌ،

بەلام (فَإِنْ تَعَدَّى) ئەگەر لە سنووری عادەت تێپەڕیی و لە عادەت زیاتر دەستکاریی لە ملکی خۆیدا کرد، ئەو کاتە (ضَمِنَ) دەبێتە زامینی گشت زیانێك کە–بێگومان– بە هۆی ئەو دەستکاریە ڕوو بدا، یان بە گومانێکی بەهێز: وەك دوو کەسی لێزان و ئاگادار شاهیدی بدەن: کە ئەو زیانە بە هۆی ئەو دەستکاریە پەیدا بوە، هەروەك لە (تحفة) و (نهاية)دا فەرموویانە، کەوابو: ئەگەر خانووەکەی بکاتە کارگەی دەرمانێکی‌بۆنداروو منداڵی‌دراوسێکانی بە هۆی بۆنەکەی بمرن، ئەوە دەبێتە زامین، هەروەك لە (نهاية)دا فەرموویەتی.

(وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّهُ يَجُوزُ أَنْ يَتَّخِذَ دارَهُ الْمَحْفُوفَةَ بِمَساكِنَ) دروستە خانووەکەی خۆی–کە بە چەند خانووێك دەورەی دراوە– بیکاتە (حَمَّاماً) گەرماو و هەم (وَإِصْطَبْلاً) بیکاتە خانەی ئاژەڵ و بیکاتە فرنی و بیکاتە مزگەوت، هەم (وَحانُوتَهُ فى الْبَزَّازِينَ) دروستە دوکانەکەی خۆی لە ناو کوتاڵفرۆشەکاندا بکاتە (حانُوتَ حَدَّادٍ) دوکانی ئاسنگرو جلشۆر (إِذا احْتاطَ وَأَحْكَمَ الْجُدْرانَ) بەو مەرجەی پارێزکاری بکاو دیوارەکان باش قاییم بکا.

ئینجا بزانە: کۆمەڵێکی زانایان ئەو فەرموودەیان هەڵبژاردوە: کە هەر

دەستكاریەك ببێتە هۆی ئازاردانیدراوسێكانیو عادەت نەبێ، ئەوە لێی قەدەغە دەكرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا فەرموویانە.

(وَيَجُوزُ إِحْياءُ مَواتِ الْحَرَمِ) دروستە: شوێنەمردووەكانی (حرم)ی پیرۆز زیندوو بكرێنەوە (دُونَ عَرَفاتٍ) بەلام زەمینی (عرفة) دروست نیە زیندوو بكرێتەوە (فیالأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (قُلْتُ) ئیمامی (النواوی) دەفەرموێ: (وَمُزْدَلِفَةُ وَمِنَى) هەردووكیان (كَعَرَفَةَ) وەكو زەمینی (عرفة) دروست نیە زیندوو بكرێنەوە (وَاللّهُ أَعْلَمُ).

﴿ چۆنیەتی زیندووكردنەوە ﴾

(وَيَخْتَلِفُ الإِحْياءُ بِحَسَبِ الْغَرَضِ) زیندووكردنەوەی زەمینەكە بەگوێرەی مەبەستەكەی لێك جیاوازە، كەوابو: (فَإِنْ أرادَ مَسْكَناً) ئەگەر ویستی شوێنەكە بكاتە خانوو (اُشْتُرِطَ تَحْوِيطُ الْبُقْعَةِ) بە مەرج داندراوە، دیوارێك لە دەورەی پارچە زەمینەكە بكاو هەم (وَسَقْفُ بَعْضِها) بان بۆ هەندێكیشی دروست بكاو هەم (وَتَعْلِيقُ بابٍ) دەرگەشی پێوە بخا (وَفى الْبابِ وَجْهٌ) لە بارەی دەرگە فەرموودەیەكی بێهێز هەیە: بە مەرج نەبێ.

أَوْ زَرِيبَةَ دَوَابَّ فَتَحْوِيطٌ لاَ سَقْفٌ، وَفِى الْبابِ اَلْخِلاَفُ، أَوْ مَزْرَعَةً فَجَمْعُ التُّرابِ حَوْلَها وَتَسْوِيَةُ الأَرْضِ وَتَرْتِيبُ ماءٍ لَها إنْ لَمْ يَكْفِها الْمَطَرُالْمُعْتادُ، لاَالزِّراعَةُ فِالأَصَحِّ، أَوْ بُسْتاناً فَجَمْعُ التُّرابِ وَالتَّحْوِيطُ حَيْثُ جَرَتِ الْعادَةُ بِهِ وَتَهْيِئَةُ ماءٍ وَيُشْتَرَطُ الْغَرْسُ عَلَىالْمَذْهَبِ، وَمَنْ شَرَعَ فِى عَمَلِ إِحْياءٍ وَلَمْ يُتِمَّهُ أَوْ أَعْلَمَ عَلَىالْبُقْعَةِ بِنَصْبِ أَحْجارٍ أَوْ غَرَزَ خَشَباً

﴿ ئاگاداری ﴾: لە شوێنەواری خێڵو كۆچەریەكانیش -لە گەرمیانو لە كوێستان- بەگوێرەی عادەت ڕەفتار دەكرێ، كەوابو: ئەگەر یەكێكیان شوێنێكی لە دڕكو بەرد پاك كردەوەو ڕێكی خست تاكو خێمەی لێدابكوتێ، یان كەپرو ساباتی لێدروست بكاو ئاژەڵەكانی لێبدۆشێ، ئەوە ئەگەر بە مەبەستی ملكایەتی ئەو كارەی كردبێ، ئەو پارچە زەمینە دەبێتە ملكی خۆی، هەرچەندە لەوێش بار بكا، بەلام ئەگەر بە مەبەستی سود لێوەرگرتن ئەو كارەی كردبێ، ئەو كاتە ئەویان بۆ سود لێوەرگرتن لە گشت كەسێكیتر لە پێشترە تا بار دەكا، هەروەك لە (تحفة)و(نهایة)دا ڕوون كراوەتەوە.

(أَوْ زَرِيبَةَ دَوَابٍّ) ئەگەر ویستی بیكاتە شوێنی ئاژەڵەكان، ئەو كاتە (فَتَحْوِيطٌ) پێویستە دیواری لە دەورە بكا، بەلام (لاَ سَقْفٌ) بان بۆكردن پێویست نیە (وَفى الْبابِ الْخِلاَفُ) لە بارەی دەرگەش دوو فەرموودەكەیڕابردوو هەنە، ڕاستترەكەیان: مەرجە دەرگەی هەبێ.

(أَوْ مَزْرَعَةً) یان ئەگەر ویستی زەمینەكە بكاتە زەویی كشتوكاڵ (فَجَمْعُ التُّرابِ حَوْلَها) مەرجە گڵی لە دەورە كۆ بكاتەوە، یان بە بەرد دیواری بۆ بكا، یان بە دڕك پەرژینی بۆ بكا،

هەم (وَتَسْوِيَةُ الأَرْضِ) زەویەکەش ڕێك بخا، واتە: بڵندیو نەویایەتی لاببا، هەم (وَتَرْتِيبُ ماءٍ لَها) ئاویشی بۆ دابین بکا (إِنْ لَمْ يَكْفِهاالْمَطَرُالْمُعْتادُ) ئەگەر بارانیعادەتیی بەس نـەبێ (لاَ الزِّراعَةُ) بەلاَم مەرج نیە کشتوکاڵەکەی تێدا بچینێ (فىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(أَوْ بُسْتاناً) یان ئەگەر ویستی زەمینەکە بکاتە باغ، ئەو کاتە (فَجَمْعُ التُّرابِ) مەرجە گڵی لە دەورە کۆ بکاتەوەو هەم (وَالتَّحْوِيطُ) دیواریشـی لـە دەورە بکـا (حَيْـثُ جَـرَتِ الْعـادَةُ بِـهِ) بەگوێرەی عادەت: ئەگەر عادەت دیواری بەرد بوو بە بەرد دیوارەکە بکا، ئەگـەر عـادەت پەرژین بوو بە دڕكو قامیش پەرژینی بکا، هەم (وَتَهْيِئَةُ ماءٍ) ئاویشی بـۆ ئامـادە بکـا (وَ) هەروەها (يُشْتَرَطُ الْغَرْسُ) لێرەدا بە مەرج داندراوە: هەندێك درەختی تـێدا بچـینێ (عَلَـى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

(وَمَنْ شَرَعَ فِى عَمَلِ إِحْياءٍ) هەر کەسێك دەستی کرد بە کاری زیندووکردنـەوەی شـوێنێكو (وَلَمْ يُتِمَّهُ) تەواویشی نەکرد (أَوْ أَعْلَمَ عَلَى بُقْعَةٍ) یان نیشانەی لە سەر پارچەزەمینێك دانـا (بِنَصْبِ أَحْجارٍ أَوْ غَرَزَ خَشَباً) چەند بەردێکی وەکـو کێل دانا، یان دارێکی چـەقاند، بەلاَم

فَمُتَحَجِّـرٌ وَهُـوَ أَحَـقُ بِـهِ، لَكِـنِ الأَصَـحُّ أَنَّـهُ لاَ يَصِـحُّ بَيْعُـهُ، وَأَنَّـهُ لَـوْ أَحْيـاهُ آخَـرُ مَلَكَـهُ، وَلَـوْ طالَـتْ مُـدَّةُ التَّحَجُّـرِ قـالَ لَـهُ السُّـلْطانُ: أَحْـيِ أَوْ أُتْـرُكْ، فَـإِنِ اسْـتَمْهَلَ أُمْهِـلَ مُـدَّةً قَرِيبَـةً، وَلَـوْ أَقْطَعَـهُ الإِمـامُ مَواتـاً صـارَ أَحَـقَّ بِإِحْيائِـهِ كَـالْمُتَحَجِّرِ، وَلاَ يُقْطِعُ إِلاَّ قادِراً عَلَى الإِحْياءِ وَقَدْراً يَقْدِرُ عَلَيْهِ، وَكَذَا التَّحَجُّرُ،

هیچ کارێکیتری تێدا نەکرد، ئەوە (فَمُتَحَجِّرٌ) شوێنەکەی بۆ خۆی قەدەغە کـردوە، واتـە: نابێتە مڵکی خۆی، کەوابو: (وَهُوَ أَحَقُّ بِهِ) ئەو لە گشت کەسێك مافی زیاترەو لە پێشترە بۆ زیندووکردنەوەی ئەو پارچەیە (لَكِنِ الأَصَحُّ أَنَّهُ لاَ يَصِحُّ بَيْعُهُ) بەلاَم بە فەرموودەی ڕاستتر دروست نیە: ئەو پارچەیە بفرۆشێتە کەسێکیتر، چونکە ئەو خاوەنی شوێنەکە نیە، بەڵکو مافی هەیە بیکاتە مڵکی خۆیو ئەو مافەش نافرۆشرێ.

(وَأَنَّـهُ) هــەر بــە فــەرموودەی ڕاســتتر (لَـوْ أَحْيـاهُ آخَـرُ) ئەگــەر کەســێکیتر ئــەو شوێنەقەدەغەکراوەی بۆ خۆی زیندوو کردەوەو ئەویش وازی لێنەهێنابو، ئەوە (مَلَكَهُ) ئەو کەسە دەبێتە خاوەنی شوێنەکە، بەلاَم گوناهبار دەبێ.

(وَلَوْ طالَتْ مُدَّةُ التَّحَجُّرِ) ئەگەر ماوەی دەست بە سـەرداگرتنی شـوێنەقەدەغەکراوەکە زۆر درێژ بۆوە، ئەو کاتە (قـالَ لَـهُ السُّـلْطانُ: أَحْـيِ أَوْ أُتْـرُكْ) کاربەدەسـت پـێی دەڵـێ: یـان زیندووی بکەوە، یان وازی لێبێنە (فَإِنِ اسْتَمْهَلَ) جا ئەگەر داوای مۆڵەتی کرد (أُمْهِلَ مُـدَّةً قَرِيبَةً) بۆ ماوەیەکی نزیك مۆڵەتی دەدرێتێ، جا ئەگەر ئەو ماوەیـەش ڕۆیشـتو زینـدووی نەکردەوە، ئەو کاتە مافی لەو قەدەغەکراوەدا نامێنێ.

(وَلَوْ أَقْطَعَهُ الإِمامُ مَواتاً) ئەگەر پێشەوای موسوڵمانان پارچە زەمینێکی دایە کەسێك: تاکو بۆ خۆی زیندووی بکاتەوە، ئەوەش (صارَ أَحَقَّ بِإِحْيائِهِ) لە گشت کەسێك مافی زیاترە: ئەو پارچەیە بۆ خۆی زیندوو بکاتەوە (كَالْمُتَحَجِّرِ) وەك قەدەغەکەریڕابردوو، بەڵام ئەگەر پێشەوا پارچەکەی بۆ کردنەملك بداتێ، ئەوکاتە یەکسەر دەبێتە ملکی وی، هەروەها ئەگەر ئەو شوێنە وێرانبووانەش–کە خاوەنیان نادۆزرێتەوە– بە ملکایەتی بداتە کەسێك، ئەویش دەبێتە ملکی وی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

کەوابو: (وَلاَ يُقْطِعُ إِلاَّ قادِراً عَلَىالإِحْياءِ) پێشەوا ئەو پارچە زەویە ناداتە گشت جۆرە کەسێك، بەڵکو تەنها دەداتە ئەو کەسەی توانای زیندووکردنەوەی هەیە، هەم (وَقَدْراً يَقْدِرُ عَلَيْهِ) تەنها ئەندازەیەکی وەهاشی دەداتێ، کە توانای زیندووکردنەوەیی هەبێ.

(وَكَذَا التَّحَجُّرُ) قەدەغەکردنیڕابردووش هەر ئەوهایە، واتە: تەنها ئەو جۆرە کەسە مافی هەیە پارچەیەك بۆ خۆی قەدەغە بکا، کە توانای زیندووکردنەوەی هەبێو تەنها بە ئەندازەی پێویست بێو توانای زیندووکردنەوەی ئەو ئەندازەیەی هەبێ.

وَالأَظْهَرُ أَنَّ لِلإِمامِ أَنْ يَحْمِيَ بُقْعَةَ مَواتٍ لِرَعْيِ نَعَمِ جِزْيَةٍ وَصَدَقَةٍ وَضالَّةٍ وَضَعِيفٍ عَنِ النُّجْعَةِ، وَأَنَّ لَهُ نَقْضَ ما حَماهُ لِلْحاجَةِ، وَلاَ يَحْمِي لِنَفْسِهِ.

﴿ پووشانەو پاوان کردنی لەوەڕگە ﴾

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ لِلإِمامِ) بۆ پێشەوای موسوڵمانانو بۆ جێگرەکەی دروستە (أَنْ يَحْمِيَ بُقْعَةَ مَواتٍ) پارچەزەمینێکی مردوو پاوان بکا، واتە: قەدەغەی بکا تاکو خەڵك ئاژەڵەکان لەو پارچەیە نەلەوەڕێنێ، جا ئەو پاوانەش (لِرَعْيِ نَعَمِ جِزْيَةٍ) بۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵەکانی سەرانەیەو هەم (وَصَدَقَةٍ) بۆ ئاژەڵەکانی زەکاتو هەم (وَضالَّةٍ) بۆ ئاژەڵەکانی ونبوو و هەم (وَضَعِيفٍ عَنِ النُّجْعَةِ) بۆ ئەو ئاژەڵەی بێهێزەو ناگاتە لەوەڕگەی دوور، ئینجا بەو مەرجەش دروستە: کە لەوەڕگەیتر–جگە لە پاوانکراوەکە– زۆر بنو بەشی لەوەڕانی ئاژەڵەکانیخەڵك بکەن، هەرچەند دووریش بن.

(وَأَنَّ لَهُ نَقْضَ ماحَماهُ لِلْحاجَةِ) هەم بۆ پێشەوای موسوڵمانان دروستە: پاوانکراوی خۆیو کاربەدەستەکانی پێشەخۆیشی هەڵبوەشێنێتەوە بۆ بەرژەوەندی موسوڵمانان (وَلاَ يَحْمِي لِنَفْسِهِ) نابێ: نە پێشەواو نە خەڵکیتر شوێنێك بۆ خۆی پاوان بکا، چونکە ئەو پاوانکردنە تایبەتە بە بەرژەوەندی گشتیی ئیسلام، پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿لاَ حِمَى إِلاَّ لِلَّهِ وَلِرَسُولِهِ﴾ رواه البخاري، پاوانکردنی لەوەڕگەی گشتی تەنها بۆ خواو بۆ پێغەمبەری خوایەﷺ هیچ کەسێکیتر مافی پاوانکردنی نیە.

﴿ ئاگاداری ﴾: حەرامە کاربەدەست، یان خەڵکیتر شتێك لەو کەسانە وەربگرن: کە لە

پاوانکراوێکی مردوو، یان له لەوەڕگەیەکی مردوو ئاژەڵەکانیان دەلەوەڕێنن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، واتە: بە بەڵگەی حەدیسەکەیداهاتوو، جا ئەو شتە حەڕامەی وەردەگیرێ لە کوردستاندا پێی دەگوترێ: (پووشانە). هەم دەشگوترێ: (پاوان فرۆشتن). جا ئەو شتە حەڕامە–پارە بێ، یان شتێکیتر– نابێتە ملکی ئەو کەسەی وەریگرتوە، جیاوازی نیە: خەڵکی شوێنەکە بە تێکڕایی وەریبگرن، یان تەنها خاوەن دەسەڵاتو زۆردارێك وەریبگرێ، کەواتە: ئەگەر بە ناوی زەکاتیش وەریبگرێ، بە زەکات ناچێو لە هەموو حاڵەتێکدا واجبە: بۆ خاوەنەکەی بگەڕێندرێتەوە.

هەروەها ئەو خاوەن ئاژەڵانەی بە لای دێیەکدا ڕادەبرنو دەچنە شوێنێکیتر، بۆ دانیشتووانیدێیەکە دروست نیە: قەدەغەیان بکەن لە لەوەڕاندنی ئاژەڵەکانیان لە لەوەڕگەگشتیەکەی دێیەکە، واتە: ئەو ماوەیەی بەوێدا ڕادەبرن، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، کەواتە: ئەگەر لەوەڕگەکە لە پێویستی خۆیان زیاد بێ، ئەو کاتە ناتوانن لە لەوەڕاندنی یەکجاریش قەدەغەیان بکەن، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ:

(فَصْلٌ) مَنْفَعَةُ الشَّارِعِ اَلْمُرُورُ، وَيَجُوزُ الْجُلُوسُ بِهِ لِاسْتِرَاحَةٍ وَمُعامَلَةٍ وَنَحْوِهِما إِذَا لَمْ يُضَيِّقْ عَلَىالْمارَّةِ، وَلاَ يُشْتَرَطُ إِذْنُ الإِمامِ، وَلَهُ تَظْلِيلُ مَقْعَدِهِ ببارِيَّةٍ وَغَيْرِها، وَلَوْ سَبَقَ إِلَيْهِ إِثْنانِ أُقْرِعَ، وَقِيلَ يُقَدِّمُ الإِمامُ بِرَأْيِهِ،

﴿اَلنَّاسُ شُرَكَاءُ فِي ثَلاَثَةٍ: اَلْكَلأِ وَالْماءِ وَالنَّارِ﴾ رواه أبوداود بسندصالح، خەڵك لە سێ شتدا هاوبەشن: لە گیاو لە ئاو و لە ئاگردا.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی سودەکانی هاوبەش ﴾

(مَنْفَعَةُ الشَّارِعِ) بنچینەی سودی ڕێگە (اَلْمُرُورُ) هاتوچۆکردنە بەڵام (وَيَجُوزُالْجُلُوسُ بِهِ) دروستە: لە ڕێگە دابنیشێ (لِاسْتِراحَةٍ وَمُعامَلَةٍ وَنَحْوِهِما) بۆ حەسانەوەو مامڵەت کردنو ئەو جۆرە شتانە: وەکو پیشەسازیو چاوەڕوانکردن (إِذَا لَمْ يُضَيِّقْ عَلَىالْمارَّةِ) بەو مەرجەی ڕێگەکە بەرتەنگ نەکا لەو کەسانەی هاتوچۆ دەکەن.

(وَلاَ يُشْتَرَطُ إِذْنُ الإِمامِ) بۆ دانیشتنی ڕێگەو سودەکانیتری ڕێگە، ئیزندانی کاربەدەست بە مەرج داناندرێ، هەروەها (وَلَهُ) ئەو کەسەی لە ڕێگە دادەنیشێ بۆی دروستە (تَظْلِيلُ مَقْعَدِهِ ببارِيَّةٍ) لە شوێنی دانیشتنیخۆی سێبەرێك بکا: بە کەپرۆکەیەك، هەم (وَغَيْرِها) بە شتیتریش وەك پارچە جلو لقیدرەخت، بەو مەرجەی زیان لە خەڵکیتر نەدا، بەڵام دروست نیە خانووی تێدا بکا.

(وَلَوْ سَبَقَ إِلَيْهِ إِثْنانِ) ئەگەر دوو کەس وێکڕا هاتنە شوێنێکی ڕێگەکەو بەشی هەردووکیانی نەدەکردو بووە کێشەیان، ئەو کاتە (أُقْرِعَ) پشکە لە نێوانیاندا دەکرێو بۆ کامەیان

دەرچوو، ئەویان تێیدا دادەنیشێو واجبە: ئەویتر واز بێنێ.
(وَقيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (يُقَدِّمُ الإمـامُ بِرأْيِـهِ) کاربەدەست یـەکێکیان وەپـێش ئەویتر دەخا بە بۆچوونی خۆی.
﴿ ئاگاداری ﴾: نە بۆ کاربەدەستو نەبۆ خـەڵکیتریش دروسـت نیـە: کـرێ لـەو کەسـانە وەربگرن: کە لە سەر ڕێگەکاندا کڕینو فرۆشتنو پیشەسازیو ئەو جۆرە کارانـە دەکـەن، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
ئینجا بزانە: دروسـت نیـە مـرۆڤ –بـە بـێئیزن– لـە سـەر کۆسـپەدەرگەی دوکـانو خـانوو دابنیشێ، جا ئەگەر خاوەنەکەی ئیزنیشی بدا، ئەو کاتەش بۆی دروستە ئـەویان دەربکـاو یەکێکیتر بهێنێتە شوێنەکەی، هەروەها دانیشتن لە دەوروبەری دوکانو خانووش –ئەگـەر زیانی بۆ خاوەنەکانیان هەبێ– بە بێئیزن دروست نیە، واتە: بەڵام ئەگەر زیانی نەبێ، ئەو کاتە بە بێئیزن دروستە، بەڵام بـە هـیچ جۆرێك دروسـت نیـە کـرێ لـە دانیشـتووی سـەر کۆسپەکەو دەوروبەری خانووەکە وەربگیرێ، هەروەك لە (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

وَلَـوْ جَلَـسَ فِيـهِ لِلْمُعامَلَـةِ ثُـمَّ فارَقَـهُ بَطَـلَ حَقُّـهُ، وَإِنْ فارَقَـهُ لِيَعُـودَ لَـمْ يَبْطُـلْ إلاَّ أَنْ تَطُـولَ مُفارَقَتُهُ بِحَيْثُ يَنْقَطِـعُ مُعـامِلُوهُ عَنْـهُ وَيَـأْلَفُونَ غَيْـرَهُ، وَمَـنْ أَلِـفَ مِـنَ المَسْـجِدِ مَوْضِعاً يُفتِـي فِيـهِ وَيُقْرِئُ كَالْجالِسِ فِي شارِعٍ لِمُعامَلَةٍ، وَلَوْ جَلَسَ فِيهِ لِصَلاَةٍ لَمْ يَصِرْ أَحَقَّ بِهِ فِي غَيْرِها،

منهاج– بەرگیسێیەم–
21

دیسان بزانە: بۆ دوکاندارو بۆ ماملەتچی سەر ڕێگەش دروستە: ئەو کەسانە قەدەغە بکەن کە لە پێشیان ڕادەوەستنو دەبنە هۆی نـەدیتنی کەلوپەلەکـەیانو ڕێگـەی کڕیارەکانیـان دەگرن، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا فەرموویانە.
(وَلَوْ جَلَسَ فِيهِ لِلْمُعامَلَةِ) ئەگەر کەسێك لە ڕێگەدا دانیشت بۆ کڕینو فرۆشتنو پیشەسازی (ثُمَّ فارَقَهُ تارِكاً لِلْحِرْفَةِ) ئینجا شوێنەکەی بەجێهێشت، چـونکە وازی لـە کارەکـەی هێنـا (أَوْ مُنْتَقِلاً إِلَىغَيْرِهِ) یان بەو مەبەستەی بڕواتە شوێنێکیتر تا لەوێ کارەکەی بکـا، ئـەوە لە هەردوو مەسەلەدا (بَطَلَ حَقُّهُ) مافی لەو شوێنەدا نامێنـێ، کەواتـە: دروسـتە یـەکێکیتر بچێتە شوێنەکەی.
بەڵام (وَإِنْ فارَقَهُ لِيَعُودَ) ئەگەر بەو مەبەستە ڕۆیشتبو، تاکو بگەڕێتەوە شوێنەکەی خۆی: وەك لە شەوێدا بڕواتەوە ماڵیخۆی، یان بۆ حەسـانەوە بڕواتـە شـوێنێك، ئـەو کاتـە (لَـمْ يَبْطُلْ) مـافی بـەتاڵ نابـێو هـەر دەمێنـێ، پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿إِذَا قامَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَجْلِسِهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَهُوَ أَحَقُّ بِهِ﴾ رواه مسلم، هەر کەسێك لە شوێنی خۆی هەڵساو ڕۆیشت، ئینجا گەڕاوە، ئەوە لە گشت کەسێك لەپێشترە بۆ شوێنەکەی خۆی.
(إِلاَّ أَنْ تَطُـولَ مُفارَقَتُـهُ) مەگـەر بەجێهێشـتنەکەی زۆر درێـژ بـێ (بِحَيْـثُ

يَنْقَطِعُ مُعامِلُوهُ عَنْهُ) بە شێوەیەكی وەها: ماملەتچیەكانی وازی لێبێننو (وَيَأْلَفُونَ غَيْرَهُ) هاموشۆی كەسێكیتر بكەن، ئەو كاتەش مافی نامێنێ.
(وَمَنْ أَلِفَ مِنَ الْمَسْجِدِ مَوْضِعاً) ئەگەر كەسێك هاموشۆی شوێنێكی لە مزگەوت دەكرد (يُفْتِي فِيهِ) لەو شوێنەدا (فتوا)ی دەدا (وَيُقْرِىءُ) یان دەرسی قورئان، یان حەدیس، یان شەرع، یان دەرەسەكانیتری ئایینیی دەگوتنەوە، ئەو زانایەش (كَالْجالِسِ فِي شارِعٍ لِمُعامَلَةٍ) وەك ئەو كەسە بڕیاری بۆ دەدرێ: كە بۆ ماملەت كردن لە ڕێگە دادەنیشێ، واتە: تا بە تەواوی شوێنەكە بەجێ نەهێڵێ، هیچ كەسێك ناتوانێ دەری بكا، هەروەها نابێ ئەویش بە هۆی دەرس گوتنەوە مزگەوتەكە لە نوێژكەران بەرتەنگ بكاو نابێ نوێژیان لێ تێك بدا.
بەلام (وَلَوْ جَلَسَ فِيهِ لِصَلاَةٍ) ئەگەر كەسێك لە مزگەوتدا لە شوێنێك دانیشت بۆ نوێژكردن، ئەوە (لَمْ يَصِرْ أَحَقَّ بِهِ فِي غَيْرِها) جگە لەو نوێژە لە هیچ نوێژێكیتردا مافی لە كەسێكیتر زیاتر نیە لەو شوێنەدا، كەواتە: ئەگەر لەو نوێژەوە تا نوێژێكیتر هەر لەو شوێنەدا مایەوە، ئەوە مافەكەی هەر بەردەوامە.

فَلَوْ فارَقَهُ لِحاجَةٍ لِيَعُودَ لَمْ يَبْطُلِ اخْتِصاصُهُ فِي تِلْكَ الصَّلاَةِ فِي الأَصَحِّ وَإِنْ لَمْ يَتْرُكْ إِزارَهُ، وَلَوْ سَبَقَ رَجُلٌ إِلَى مَوْضِعٍ مِنْ رِباطٍ مُسَبَّلٍ أَوْ فَقِيهٌ إِلَى مَدْرَسَةٍ أَوْ صُوفِيٌّ إِلَى خانَقاهٍ لَمْ يُزْعَجْ وَلَمْ يَبْطُلْ حَقُّهُ بِخُرُوجِهِ لِشِراءِ حاجَةٍ وَنَحْوِهِ.
(فَصْلٌ) اَلْمَعْدِنُ الظَّاهِرُ: وَهُوَ ما خَرَجَ بِلاَعِلاَجٍ كَنِفْطٍ وَكِبْرِيتٍ وَقارٍ وَمُومِياءٍ وَبِرامٍ وَأَحْجارِ رَحًى

هەروەها (فَلَوْ فارَقَهُ لِحاجَةٍ) ئەگەر پێش ئەوەی نوێژەكە بكا لە شوێنە ڕۆیشت لە بەر پێویستیەك (لِيَعُودَ) تاكو لە دوای بەجێ هێنانی پێویستیەكە بێتەوە شوێنەكە، ئەو كاتەش (لَمْ يَبْطُلِ اخْتِصاصُهُ فِي تِلْكَ الصَّلاَةِ) تایبەتیەكەی بەو شوێنەوە لەو نوێژەدا بەتاڵ نابێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَإِنْ لَمْ يَتْرُكْ إِزارَهُ) هەرچەند پەشتەماڵەكەی، یان شتێكیتری لەو شوێنەش بەجێ نەهێشتبێ، بە بەڵگەی حەدیسەكەیڕابردوو، بەلام ئەگەر ئیقامەتی نوێژ كرا و لە كاتی نوێژدابەستندا حازر نەبو، ئەو كاتە شوێنەكەی پڕ دەكرێتەوە، جا ئەگەر شتێكیشی لە شوێنی خۆی بەجێ هێشتبو، ئەو كاتە یەكێك بە پێیخۆی لایدەداو ڕیزی نوێژەكە پێكەوەدەندرێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
(وَلَوْ سَبَقَ رَجُلٌ إِلَى مَوْضِعٍ مِنْ رِباطٍ مُسَبَّلٍ) ئەگەر پیاوێك پێش خەڵكیتر هاتە شوێنێك لەو خانانەی بۆ خێرات دروست كراونو لە ڕێگەیخوا پێویستو هەژارەكانی تێدا دەحاوێنەوە (أَوْ فَقِيهٌ إِلَىمَدْرَسَةٍ) یان مامۆستایەكی ئایینی، یان قوتابیەكی ئایینی پێشدا چووە خوێندنگایەكی ئایینی (أَوْ صُوفِيٌّ إِلَى خانَقاهٍ) یان سۆفیەك پێشدا هاتە خانەقایەك، هەر یەكێك لەوانە (لَمْ يُزْعَجْ) بە ناهەق دەرناكرێو (وَلَمْ يَبْطُلْ حَقُّهُ بِخُرُوجِهِ)

هەروەها مافی مانەوەشی لەو شوێنەدا نافەوتێ بە هۆی چوونە دەرەوەی (لِشِراءِ حاجَةٍ) بۆ کڕینی پێویستیەکانو (وَنَحْوِهِ) بۆ ئەو جۆرە شتانەشی کە وەك شت کڕین دەبنە عوزر.

کەواتە: ئەگەر بە هۆی نەخۆشی، یان ترس، یان بە عادەت لە مانگی ڕەمەزانو لە جەژنەکاندا قوتابی ئایینی خوێندنگای بەجێ هێشت، ئەوە مافی نافەوتێ، هەرچەند یاتاغو کەلوپەلەکەشی بەجێ نەهێڵێ، بەڵام ئەگەر بە بێ‌عوزر ڕۆیشت، یان ماوەیەکی زۆر بزر بوو، یان وازی لە خوێندن هێنا، یان سۆفی وازی لە خواپەرستی هێنا، ئەو کاتە مافی لە شوێنەکە نامێنێو دەردەکرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: **لە باسی کانگەکانی هاوبەش** ﴾

(اَلْمَعْدِنُ الظَّاهِرُ) کانگەی ئاشکرا (وَهُوَ ما خَرَجَ بِلاَعِلاَجٍ) ئەوەیە: بە بێ‌کارکردن بەدەرکەوتوە (كَـ) وەك (نِفْطٍ)، هەم (وَكِبْرِيتٍ) گۆگردو (وَقَارٍ) قیرو (وَمُومِياءٍ) مومیا و (وَبِرامٍ) بەردی دیزە و (وَأَحْجارِ رَحَىً) بەردی دەستار و ئاشو بەردی مەرمەڕ و بەردی دروستکردنی

لاَ يُمْلَكُ بِالإِحْيـاءِ، وَلاَيَثْبُتُ فِيهِ اِخْتِصاصٌ بِتَحَجُّرٍ وَلاَإِقْطاعٍ، فَإِنْ ضاقَ نَيْلُهُ قُدِّمَ السَّابِقُ بِقَدْرِحاجَتِهِ فَإِنْ طَلَبَ زِيادَةً فَالأَصَحُّ إِزْعاجُهُ، فَلَوْ جاءا مَعاً أُقْرِعَ فِالأَصَحِّ، وَالْمَعْدِنُ الْباطِنُ: وَهُوَ ما لاَيَخْرُجُ إِلاَّ بِعِلاَجٍ كَذَهَبٍ وَفِضَّةٍ وَحَدِيدٍ وَنُحاسٍ لاَ يُمْلَكُ بِالْحَفْرِ وَالْعَمَلِ فِي الأَظْهَرِ،

خانوو و بەردی گەچو خوێو ئەو جۆرە شتەگشتیانە (لاَ يُمْلَكُ بِالإِحْياءِ) بە هۆی زیندووکردنەوە نابێتە ملکی هیچ کەسێك، هەم (وَلاَ يَثْبُتُ فيهِ اِخْتِصاصٌ بِتَحَجُّرٍ) ناشبێتە تایبەتی هیچ کەسێك بە هۆی قەدەغەکردنو دەست بەسەرداگرتن (وَلاَ إِقْطاعٍ) هەم بە پێبەخشینی کاربەدەستیش نابێتە تایبەتی هیچ کەسێك، چونکە ئەو جۆرە کانگایانە هاوبەشن لە نێوان خەڵکداو هەر کەسێك مافی هەیە بە ئەندازەی پێویستی خۆی لێی ببا وەکو گیاو ئاوی گشتی ﴿عَنْ أَبْيَض بن حَمال‌ﷺ: أَنَّ النَّبِيَّ‌ﷺ أَقْطَعَهُ مِلْحَ مَأْرِبَ، فَقالَ رَجُلٌ: إِنَّهُ كَالْماءِالْعِدِّ، فَقالَ النَّبِيُّ‌ﷺ: فَلاَ إِذَنْ﴾ رواه أصحاب السنن وصححه ابن حبان، پێغەمبەرﷺ کانگەی خوێی (مأرب)ی دایە پیاوێك، ئینجا پیاوێکی‌تر گوتی: ئەو کانگایە وەك ئاوی ڕەوانی‌گشتی بەردەوامە، پێغەمبەریشﷺ فەرمووی: کەوابو: نایدەمێ.

(فَإِنْ ضاقَ نَيْلُهُ) جا ئەگەر دەستکەوتی کانگەکە بەشی دوو کەس، یان زیاتری نەدەکرد، ئەو کاتە (قُدِّمَ السَّابِقُ) کامەیان پێشدا گەیوەتە کانگەکە ئەویان وەپێش دێخرێ (بِقَدْرِ حاجَتِهِ) بە ئەندازەی پێویستی خۆی ببا (فَإِنْ طَلَبَ زِيادَةً) جا ئەگەر لە پێویستی‌خۆی زیاتری داوا کرد، ئەوە (فَالأَصَحُّ إِزْعاجُهُ) بە فەرموودەی ڕاستتر دەردەکرێ بەو مەرجەی لە لای خەڵکی‌تر پاڵەپەستەی لەگەڵ بکرێ لە سەر کانگەکە، ئەگینا: وازی لێدەهێندرێ.

(فَلَوْ جاءا مَعاً) جا ئەگەر دوو كەس وێكڕا هاتنە سەر كانگەكەو بەشی هەردووكیانی نەدەكرد، ئەو كاتە (أُقْرِعَ فیالأصَحِّ) پشكە لە نێوانیاندا دەكرێ لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەلام ئەگەر بەشی هەردووكیانی دەكرد، ئەو كاتە هەردووكیان وێكڕا بەشی خۆیانی لێ دەبەن، جیاوازی دەوڵەمەندو هەژار نیە، هەم جیاوازی نیە: بۆ پێویستی بیبا، یان بۆ بازرگانی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالْمَعْدِنُ الْباطِنُ) كانگەی ناو زەمین (وَهُوَ مالاَ يَخْرُجُ إلاَّ بِعِلاَجٍ) كە تەنها بە هۆی كاركردن بەدەر دەكەوێ (كَذَهَبٍ وَفِضَّةٍ) وەكو زێڕو زیو، هەم (وَحَدِيدٍ وَنُحاسٍ) وەكو ئاسنو مسو ئەو جۆرە شتانە (لاَ يُمْلَكُ بِالْحَفْرِ وَالْعَمَلِ) شوێنەكەی نابێتە ملكی هیچ كەسێك بە هۆی هەڵكەندنو كار تێداكردن (فی الأظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵكو تەنها دەستكەوتەكەی دەبێتە ملكی ئەو كەسەی كاری تێدا كردووەو بە كاركردن وەدەستی هێناوە.

وَمَنْ أَحْيا مَواتاً فَظَهَرَ فِيهِ مَعْدِنٌ باطِنٌ مَلَكَهُ، وَالْمِياهُ الْمُباحَةُ مِنَ الأَوْدِيَةِ وَالْعُيُونِ فِالْجِبالِ يَسْتَوِالنَّاسُ فِيها، فَإِنْ أَرادَ قَوْمٌ سَقْيَ أَراضِيهِمْ مِنْها فَضاقَ سُقِيَ الأَعْلَى فَالأَعْلَى وَحَبَسَ كُلُّ واحِدٍ الْمَاءَ حَتَّى يَبْلُغَ الْكَعْبَيْنِ، فَإِنْ كانَ فِالأَرْضِ اِرْتِفاعٌ وَانْخِفاضٌ أُفْرِدَ كُلُّ طَرَفٍ بِسَقْيٍ، وَما أُخِذَ مِنْ هَذَاالْماءِ فِي إِناءٍ مُلِكَ عَلَى الصَّحِيحِ،

(وَمَنْ أحْيا مَواتاً) هەر كەسێك شوێنێكیمردووی زیندوو كردەوە (فَظَهَرَ فیهِ مَعْدِنٌ باطِنٌ) ئینجا كانگەیەكی ناو زەمینی تێدا ئاشكرا بوو، ئەو كەسە (مَلَكَهُ) دەبێتە خاوەنی كانگەكەش، واتە: بەو مەرجەی لە حاڵەتی زیندووكردنەوەدا نەیزانیبێ ئەو كانگەیە هەیە، ئەگینا: نابێتە خاوەنی كانگەكە، چونكە مەبەستەكەی خراپ بووە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَالْمِياهُ الْمُباحَةُ) ئەو ئاوە گشتیانەی دێنە دەرەوە (مِنَ الأوْدِيَةِ وَالْعُيُونِ فیالْجِبالِ) لە گەڵیەكانو لە سەرچاوەكانی ناو چیاو دەشت (يَسْتَوِيالنَّاسُ فيها) گشت كەسێك تێیاندا هاوبەشە، بە بەڵگەی حەدیسەكەی ﴿اَلنَّاسُ شُرَكَاءُ فِثَلاَثَةٍ: اَلْكَلاَءِ وَالْماءِ وَالنَّارِ﴾یڕابردوو، واتە: خەڵك لە گیاو ئاو و ئاگردا هاوبەشن.

(فَإِنْ أرادَ قَوْمٌ سَقْيَ أراضِيهِمْ مِنْها) جا ئەگەر كۆمەڵێك ویستیان زەویەكانی خۆیان لەو ئاوە گشتییە ئاو بدەن (فَضاقَ) ئاوەكەش بەشی نەدەكرد، ئەو كاتە (سُقِيَ الأعْلَى فَالأعْلَى) زەویەكەی سەرەوەتر: كە لە ئاوەكە نزیكترە، ئینجا ئەوەكەیتر...بەو جۆرە ئاودەدرێ، هەرچەند كشتوكاڵەكەی خوارەوەش ووشك ببێ تا نۆبەتی دەگاتێ (وَحَبَسَ كُلُّ واحِدٍ الْمَاءَ) هەر كەسەش ئاو لە ناو ملكیخۆیدا ڕادەگرێ (حَتَّى يَبْلُغَ الْكَعْبَيْنِ) تا دەگاتە گوزینگەكان

(فَإِنْ كانَ فيالأَرْضِ ارْتِفاعٌ وَانْخِفاضٌ) جا ئەگەر زەمینەکە بڵندو نەویی تێدا بوو، ئەو کاتە (أُفْرِدَ كُلُّ طَرَفٍ بِسَقْيٍ) گشت لایەك بە تەنها ئاودەدرێ، تاکو لە مافی خۆی زیاتر ئاوەکە نەبا.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر کەسێك ویستی زەمینێك زیندوو بکاتەوەو لەو ئاوەگشتییە ئاوی بدا، ئەوە ئەگەر تەنگایی پەیدا بکاو ئاوەکە بەش نەکا، ئەو کاتە بۆ خاوەنەکانی پێشەوی دروستە: ڕێگەی نەدەن و لە ئاودانەکەش قەدەغەی بکەن، هەروەها ئاوی ئەو سەرچاوانەی لە ملکێکدا بە دەست کەسێکەوەبن، یان بە دەست کۆمەڵێکەوەبن و بنچینەکەیان نەزاندرێ، ئەوە بڕیاری ملکایەتیئاوەکە بۆ ئەوان دەدرێ و کەسیتر ناتوانێ ئاوەکەیان لێبستێنێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَما أُخِذَ مِنْ هَذَا الْماءِ فِي إِناءٍ) هەر ئاوێکی لەو ئاوەگشتیانە وەرگیرابێ و خرابێتە ناو جامێك، یان حەوزێك (مُلِكَ عَلَى الصَّحِيحِ) دەبێتە ملکی ئەو کەسەی وەریگرتوە، لە سەر فەرموودەی ڕاست.

وَحافِرُ بِئْرٍ بِمَواتٍ لِلإِرْتِفاقِ أَوْلَى بِماءِها حَتَّى يَرْتَحِلَ، وَالْمَحْفُورَةُ لِلتَّمَلُّكِ أَوْ فِي مِلْكٍ يُمْلَكُ ماؤُها فِي الأَصَحِّ، وَسَواءٌ مَلَكَهُ أَمْ لاَ: لاَ يَلْزَمُهُ بَذْلُ ما فَضَلَ عَنْ حاجَتِهِ لِزَرْعٍ، وَيَجِبُ لِماشِيَةٍ عَلَى الصَّحِيحِ، وَالْقَناةُالْمُشْتَرَكَةُ يُقْسَمُ ماؤُها بِنَصْبِ خَشَبَةٍ فِي عُرْضِ النَّهْرِ فِيها ثُقَبٌ مُتَساوِيَةٌ أَوْ مُتَفاوِتَةٌ عَلَى قَدْرِالْحِصَصِ، وَلَهُمُ الْقِسْمَةُ مُهَايَأَةً.

(وَحافِرُ بِئْرٍ بِمَواتٍ لِلإِرْتِفاقِ) ئەو کەسەی لە زەمینێکی مردوودا بیرێکی هەڵکەندوە، تاکو بۆ خۆی سودی لێوەربگرێ، نەك بۆ ملکایەتی، ئەوە (أَوْلَى بِماءِها حَتَّى يَرْتَحِلَ) لە گشت کەسێك زیاتر مافی لە ئاوەکەدا هەیە تا بار دەکا، ئینجا هەر کاتێك باری کرد، بیرەکە بۆ گشت کەسێك حەڵاڵ دەبێ، کەوابو: دروست نیە: بیرەکە پڕ بکاتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

(وَالْمَحْفُورَةُ لِلتَّمَلُّكِ) بەڵام ئەو بیرەی لە زەمینێکیمردوودا هەڵیکەندوە بۆ ئەوەی بیکاتە ملکی خۆی (أَوْ فِي مِلْكٍ) یان لە ناو ملکێکیخۆیدا هەڵیکەندوە، ئەو کاتە (يُمْلَكُ ماؤُها) لە هەردوو مەسەلەدا ئاوەکەی دەبێتە ملکی خاوەنیبیرەکە (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَسَواءٌ) لەو مەسەلەیەدا یەکسانە –(مَلَكَهُ أَمْ لاَ) ببێتە خاوەنی ئاوی بیرەکە، یان نا– لە هەردوو حاڵەتدا (لاَ يَلْزَمُهُ بَذْلُ ما فَضَلَ عَنْ حاجَتِهِ لِزَرْعٍ) لە سەری واجب نیە: ئەو ئاوەی لە پێویستی خۆی زیاترە بۆ کشتوکاڵ بیداتە کەسێکیتر، بەڵام (وَيَجِبُ لِماشِيَةٍ عَلَى الصَّحِيحِ) واجبە: بۆ ئاودانی ئاژەڵ بیداتە خەڵکیتر، بەو مەرجەی ئاوێکیتر بێتەوە جێی و زیان نەگاتە کشتوکاڵ و ئاژەڵەکانی خۆی، جا هەر کاتێك بەخشینی ئاو واجب بێ، دروست نیە

هیچ شتێك لە بەرامبەر ئاودانەکە وەربگرێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.
(وَالْقَناةُ الْمُشْتَرَكَةُ) ئاوی کارێزو سەرچاوەی هاوبەش لە نێوان کۆمەڵێکدا (يُقْسَمُ ماؤُها) ئاوەکەی بەش دەکرێ (بِنَصْبِ خَشَبَةٍ فِي عُرْضِ النَّهْرِ) بە داچەقاندنی دارێك لە ناو ڕووبارەکەدا (فِيها ثُقَبٌ مُتَساوِيَةٌ) دارەکە چەند کونێکی یەکسانی تێدابێ (أَوْ مُتَفاوِتَةٌ عَلَى قَدْرِالْحِصَصِ) یان لێك جیاواز بن بە گوێرەی بەشەئاوەکان.
(وَلَهُمُ الْقِسْمَةُ مُهَايَأَةً) هەروەها بۆیان دروستە بە نۆبەتیش ئاوەکە بەش بکەن: لە سەر حیسابی ڕۆژ، یان کاتژمێر، بەگوێرەی بەشیمڵکەکان.
﴿ئاگاداری﴾ یەکەم: دروست نیە بەشە ئاوی ئەم زەویو باغەی ببا بۆ زەویو باغێکیتر: کە بەشی لەم ئاوەدا نەبێ، جیاوازی نیە: ئەویتریش بەراو بێ، یان دێمەکار بێ؟ چونکە لەمەودوا داوای بەشەئاوێکی وەهای بۆ دەکا: کە لەمەوپێش نەیبو-هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە- جا ئەگەر بەشە ئاوەکەیخۆی لە مڵکیخۆی زیاد

(كِتابُ الْوَقْفِ)

شَرْطُ الْواقِفِ: صِحَّةُ عِبارَتِهِ وَأَهْلِيَّةُ التَّبَرُّعِ، وَالْمَوقُوفِ: دَوامُ الإِنْتِفاعِ بِهِ، لاَ مَطْعُومٌ وَرَيْحانٌ، وَيَصِحُّ وَقْفُ عَقارٍ وَمَنْقُولٍ

بوو، ئەو کاتە چۆن حەز دەکا: دەستکاری ئاوەکە دەکا، تەنها نابێ ئاوەکە بباتە مڵکێکیتر: کە بەشی لە ئاوەکەدا نەبێ-هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی- واتە: چونکە لەو حاڵەتەشدا مەترسی ئەوە هەیە لەمەودوا بڵێ: بۆ ئەو مڵکەشم بەشم لە ئاوەکەدا هەیە.
دووەم: دروست نیە بەشە ئاوی مڵکەکەیخۆی بفرۆشێتە کەسێکیتر، چونکە ئاوی ڕەوان ناگونجێ تەسلیمی کڕیار بکرێ، لە بەر ئەوەی بەرەبەرە ئاوێکیتر دێو تێکەڵی فرۆشراوەکە دەبێو ئەندازەیشی نازاندرێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ كِتابُ الْوَقْفِ: **پەرتوکی وەقف** ﴾

واتە: وەستاندنی ماڵێکی بەردەوامی بە سود: لە سەر ڕووەکی حەلاڵ لە ڕێگەی خوا، تاکو نەفرۆشرێو نەبەخشرێ، بەڵکو بەردەوام سودی لێوەربگیرێ. وەك بڵێ: ئەم خانووەم وەقف کرد لە سەر ئەم مزگەوتە.
ئێنجا بزانە: وەقفکردن خێرێکی نەبڕاوەیە، لە دوای مردنیوەقفکەرەکەش خێرەکەی هەر بۆ دەچێ، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِذَا ماتَ ابْنُ آدَمَ اِنْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلاَّ مِنْ ثَلاَثٍ: صَدَقَةٍجارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍصالِحٍ يَدْعُو لَهُ﴾ رواه مسلم، هەر کاتێك ئادەمیزاد مرد، خێری کردەوەکانیخۆی دەبڕێ، تەنها لە سێ کردەوەیخۆی خێرەکەی بەردەوامە، یەکەم: خێرێکی ڕەهوانی بەردەوامی وەکو وەقف. دووەم: زانستێکیئایینیی بە سود. سێیەم:

منداڵێکیخۆی کە پیاوچاك بێو دوعای بۆ بکا.
(شَرْطُ الْواقِفِ) مەرجی وەقفکەر، واتە: ئەو کەسەی ماڵەکە وەقف دەکا، ئەمەیە: (صِحَّةُ عِبارَتِهِ) قسەکردنی دروست ببێ، واتە: منداڵو شێتو زۆرلێکراو نەبێ، هەم (وَأَهْلِيَّةُ التَّبَرُّعِ) ماڵ بەخشینیشی دروست بێ، واتە: خاوەنی ماڵە وەقفکراوەکە بێ، کۆیلە نەبێو قەدەغەکراو نەبێ.
(وَالْمَوقُوفِ) مەرجی ماڵەوەقفکراوەکەش ئەمەیە (دَوامُ الإِنْتِفاعِ بِهِ) بەردەوام سودی لێ وەربگیرێ، واتە: (لاَ مَطْعُومٌ وَرَيْحانٌ) خواردەمەنی نەبێو ڕەیحانو ئەو جۆرە گیایانەش نەبێ، چونکە سودەکەیان بەردەوام نیە.
(وَيَصِحُّ وَقْفُ عَقارٍ) دروستە وەقفکردنی زەویو باغو خانوو، بە (إجماع)ی زانایانیئاییینی، هەم (وَمَنْقُولٍ) دروستە: وەقفکردنی ئەو جۆرە شتەی دەگوازرێتەوە: وەکو کتێبو ئاژەڵو جلو چەكو ئوتومبێل...هتد، پێغەمبەرﷺ فەرمووی:
وَمُشاعٍ، لاَ عَبْدٍ وَثَوْبٍ فِالذِّمَّةِ، وَلاَ وَقْفُ حُرٍّ نَفْسَهُ، وَكَذَا مُسْتَوْلَدَةٍ وَكَلْبٍ مُعَلَّمٍ وَأَحَدِ عَبْدَيْهِ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ وَقَفَ بِناءً أَوْ غِراساً فِي أَرْضٍ مُسْتَأْجَرَةٍ لَهُما فَالأَصَحُّ جَوازُهُ، فَإِنْ وَقَفَ عَلَىمُعَيَّنٍ واحِدٍ أَوْ جَمْعٍ أُشْتُرِطَ إِمْكانُ تَمْلِيكِهِ،

﴿وَأَمّا خالِدٌ فَقَدْ اِحْتَبَسَ أَدْراعَهُ وَأَعْتادَهُ فِىسَبِيلِ اللهِ﴾ رواه الشيخان، حەزرەتی (خالد) زرێو تاقمەکانیجەنگی خۆی لە ڕێگەیخوا وەقف کردون.
(وَمُشاعٍ) هەروەها وەقفکردنی بەشێکی بەربڵاویش دروستە، واتە: بەشێکی دیارنەکراو لە ماڵێکی هاوبەشدا وەقف بکا (لاَ عَبْدٍ وَثَوْبٍ فىالذِّمَّةِ) بەڵام دروست نیە وەقفکردنی کۆیلەیەك، یان جلێك، یان هەر شتێکیتر، کە قەرز بێ لە ئەستۆیکەسێکدا، چونکە خودی شتە قەرزەکە ملکی وی نیە (وَلاَ وَقْفُ حُرٍّ نَفْسَهُ) هەروەها دروست نیە مرۆڤی ئازاد خۆی وەقف بکا، چونکە گەردەنی خۆی ملکیخۆی نیە (وَكَذَا مُسْتَوْلَدَةٍ) هەروەها دروست نیە وەقفکردنی (أُمّ الْوَلَدِ)و هەم (وَكَلْبٍ مُعَلَّمٍ) سەگی ڕاهێنراو، چونکە سەگ ملك نیە (وَ) هەروەها دروست نیە (أَحَدِعَبْدَيْهِ) وەقفکردنی یەکێك لە دوو کۆیلەکانی، یان یەکێك لە دوو خانووەکانی، چونکە نەزاندراوە وەقفکراو کامەیانە (فىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَلَوْ وَقَفَ بِناءً أَوْ غِراساً فِي أَرْضٍ مُسْتَأْجَرَةٍ لَهُما) ئەگەر خانووێك، یان چەند درەختێکی وەقف کردن کە لە زەویەکی بەکرێگیراودا دروست کرابو و چێندرابون، زەویەکەش بۆ درەختو خانوو بە کرێ گیرابو، یان خواسترابو، ئەوە (فَالأَصَحُّ جَوازُهُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: وەقفکردنەکە دروستە، ئینجا کە ماوەی بەکرێگرتنەکە تەواو بوو، ئەو کاتە خاوەن زەویەکە سەرپشکە: یان درەختەکانو خانووەکە–بۆ ماوەیەکیتری دیارکراو– بە کرێ

بهێڵێتەوە، یان هەڵیانبکەنێو تۆڵەی ناتەواویش بداتە وەقف لەسەرکراوەکە، جا ئەگەر بگونجێ، واجبە بەو تۆڵەیەو بە پارچەکانی درەختو خانووە وەقفکراوەکە: پارچە زەویەك بکڕدرێو لە جێیان بکرێتە وەقف، جا ئەگەر نەگونجا، ئەو کاتە گشتی دەبێتە ملّکی وەقف لەسەرکراوەکە، واتە: لە مەسەلەی وەقفکردندا دروست نیە خاوەن زەویەکە: درەختو خانووە وەقفکراوەکە بکاتە ملّکیخۆی، هەروەك لە (عارية)دا ڕابرا، لە (تحفة)و (نهاية)شدا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ وەقف لەسەرکراو ﴾

(فَإِنْ وَقَفَ عَلَى مُعَيَّنٍ) جا ئەگەر شتەکەی وەقف کرد لە سەر دیارکراوێك (واحِدٍ أَوْ جَمْعٍ) دیارکراوەکەش یەك کەس بێ، یان کۆمەڵێك، ئەوە (اُشْتُرِطَ إِمْكانُ تَمْليكِهِ) بە مەرج دانـدراوە: بگونجێ شتەکە بکرێتە ملّکی وی، هەم لە حاڵەتی وەقفکردندا وەقف لەسەرکراوەکە هەبێ.

فَلاَ يَصِحُّ عَلَىجَنِينٍ، وَلاَ عَلَىالْعَبْدِ لِنَفْسِهِ فَلَوْ أَطْلَقَ الْوَقْفَ عَلَيْهِ فَهُوَ وَقْفٌ عَلَىسَيِّدِهِ، وَلَوْ أَطْلَقَ الْوَقْفَ عَلَى بَهِيمَةٍ لَغا وَقِيلَ هُوَ وَقْفٌ عَلَى مالِكِها، وَيَصِحُّ عَلَى ذِمِّيٍّ، لاَ مُرْتَدٍّ وَحَرْبِيٍّ وَنَفْسِهِ فِالأَصَحِّ، وَإِنْ وَقَفَ عَلَى جِهَةِ مَعْصِيَةٍ كَعِمارَةِ الْكَنائِسِ فَباطِلٌ، أَوْ جِهَةِ قُرْبَةٍ كَالْفُقَراءِ وَالْعُلَماءِ وَالْمَساجِدِ وَالْمَدارِسِ صَحَّ،

کەوابو: (فَلاَ يَصِحُّ عَلَى جَنِينٍ) وەقف لە سەر کۆرپەی ناو زگ دروست نابێ، هەم لە سەر شتی نەبووش –سەربەخۆ– دروست نابێ، وەك بڵێ: وەقف بێ لە سەر منداڵەکانم. لەو کاتیشدا هیچ منداڵێکی نەبێ، یان بڵێ: لە سەر مزگەوتێك کە لەمەودوا دروست دەکرێ. بەڵام وەقفکردن لە سەر شتی نەبوو–بە پابەندیهەبوویێك– دروست دەبێ، وەك بڵێ: وەقف بێ لە سەر ئەم منداڵانەمو لە سەر منداڵیمنداڵەکانم. کە لەو کاتدا منداڵیمنداڵەکانی نەبێ، یان بڵێ: وەقف بێ لە سەر ئەم مزگەوتەو لە سەر هەر مزگەوتێکیتری لەمەودوا لەو شوێنە دروست دەکرێ. ئینجا مەرجە: وەقفکردنەکەش گوناهی تێدا نەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا ئەو مەسەلانە ڕوون کرانەوە.

(وَلاَعَلَىالْعَبْدِ لِنَفْسِه) هەروەها وەقف لە سەر کۆیلە بۆ خودی خۆی دروست نابێ، بەڵام (فَلَوْ أَطْلَقَ الْوَقْفَ عَلَيْهِ فَهُوَ وَقْفٌ عَلَى سَيِّدِه) ئەگەر تەنها گوتی وەقف بێ لە سەر کۆیلەکە، ئەوە دەبێتە وەقف لە سەر گەورەکەی (وَلَوْ أَطْلَقَ الْوَقْفَ عَلَى بَهِيمَةٍ) ئەگەر بێ باسکردنی هیچ شتێك وەقفی کردە سەر وڵاغێك (لَغا) وەقفەکە بەتاڵە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا (هُوَ وَقْفٌ عَلَىمالِكِها) شتەکە دەبێتە وەقف لە سەر خاوەن وڵاغەکە (وَيَصِحُّ عَلَىذِمِّيٍّ) دروستە: وەقف لە سەر کافری پەیمان لە ئەستۆ (لاَ مُرْتَدٍّ وَحَرْبِيٍّ) بەڵام لە سەر موسوڵمانی کافربوو و لە سەر کافریجەنگی دروست نیە.

(وَنَفْسِهِ) هەروەها وەقف لە سەر خودیخۆیشی دروست نیە: وەك ئەم شتەم وەقف كرد لە سەر خۆم (فیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.
بەڵام لە فەرموودەیبێهێزدا: وەقف لە سەر خودیخۆیشی دروست دەبێ، كۆمەڵێكی زانایانیش ئەم فەرموودەیان هەڵبژاردوە، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)دا فەرموویانە.
(وَإِنْ وَقَفَ عَلَى جِهَةِمَعْصِيَةٍ) ئەگەر وەقفی كردە سەر ڕووێكی گوناهكاری (كَعِمارَةِ الْكَنائِسِ) وەك دروستكردنو چاككردنەوەی دێرو كەنیسەكانو مەیخانەكانو سینەماو شوێنەكانیتر: كە گوناهیان تێدا دەكرێ (فَباطِلٌ) وەقفەكە بەتاڵەو دانامەزرێ.
(أَوْ جِهَةِ قُرْبَةٍ) یان ئەگەر وەقفی كردە سەر ڕووێكی خواپەرستی (كَالْفُقَراءِ) وەك گەداو هەژارەكان، هەم (وَالْعُلَماءِ) زانایانیئایینی، هەم (وَالْمَساجِدِ) مزگەوتەكان، هەم (وَالْمَدارِسِ) خوێندنگاكانی ئایینیو هەم ڕێگەو جۆگەیئاو و جەنگاوەرانیئیسلامو قوتابیانی ئایینی، ئەوانە گشتی (صَحَّ) دروست دەبێ.
أَوْ جِهَةٍ لاَ تَظْهَرُ فِيها الْقُرْبَةُ كَالأَغْنِياءِ صَحَّ فِي الأَصَحِّ، وَلاَ يَصِحُّ إِلاَّ بِلَفْظٍ، وَصَرِيحُهُ: وَقَفْتُ كَذَا، أَوْ أَرْضِي مَوْقُوفَةٌ عَلَيْهِ، وَالتَّسْبِيلُ وَالتَّحْبِيسُ صَرِيحانِ عَلَىالصَّحِيحِ، وَلَوْ قالَ تَصَدَّقْتُ بِكَذَا صَدَقَةً مُحَرَّمَةً أَوْ مَوْقُوفَةً أَوْ لاَتُباعُ وَلاَتُوهَبُ فَصَرِيحٌ فِي الأَصَحِّ، وَقَوْلُهُ: تَصَدَّقْتُ فَقَطْ لَيْسَ بِصَرِيحٍ وَإِنْ نَوَى، إِلاَّ أَنْ يُضِيفَ إِلَىجِهَةٍ عامَّةٍ وَيَنْوِيَ،

(أَوْ جِهَةٍ لاَ تَظْهَرُ فِيها الْقُرْبَةُ) یان ئەگەر وەقفی كردە سەر ڕووێكی وەها: كە خواپەرستیی تێدا دیار نەبو (كَالأَغْنِياءِ) وەك وەقف لە سەر دەوڵەمەندەكان، ئەوەش (صَحَّ فیالأَصَحِّ) دروست دەبێ، لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونكە ئەوەی ڕەچاو دەكرێ ئەوەیە: ڕووەكە گوناهكاریی تێدا نەبێ، ئیتر مەرج نیە: ڕووەكە لە حاڵەتی وەقفكردندا بێگومان هەبێ، بەڵكو ئەوەندە بەسە: بگونجێ ڕووەكە ببێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) لە باسی (اللّقِيطْ)دا ڕوون كراوەتەوە، واتە: وەك وەقفكردن لە سەر ئیمامەتی ئەم مزگەوتە، یان قوتابیانی ئایینی ئەو شوێنە.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بڵێ: ملكوماڵی خۆم وەقف كرد لە سەر منداڵە نێرینەكانی خۆم. ئەو وەقفەش دروست دەبێو گوناهباریش نابێ، هەرچەندە مەبەستیشی بێبەشكردنی منداڵەمێیەكان بێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

﴿ گوتەی وەقفكردن ﴾

(وَلاَ يَصِحُّ) وەقف دروست نابێ (إِلاَّ بِلَفْظٍ) تەنها بە گوتنی ووشەیەك نەبێ، یان بە نووسینی ووشەیەك لەگەڵ نیەتی وەقفكردن (وَصَرِيحُهُ) ووشەی ئاشكرای وەقفكردن: (وَقَفْتُ كَذَا) ئەو شتەم وەقف كرد لە سەر ئەو شتە (أَوْ) یان بڵێ: (أَرْضِي مَوْقُوفَةٌ عَلَيْهِ) زەویەكەم وەقفكراوە، یان وەقفە لە سەر فلانكەس (وَالتَّسْبِيلُ) بەردەوام دامە ڕێگەی

خوا، هەم (وَالتَّحْبِيسُ) ئەم ملكەم وەستاند بۆ خوا، هەردووكی (صَرِيحانِ عَلَىالصَّحِيحِ) ووشەی ئاشكرای وەقفكردنن، لە سەر فەرموودەی ڕاست.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (تَصَدَّقْتُ بِكَذَا صَدَقَةً مُحَرَّمَةً) ئەو شتەم كردە خێرێكی حەڕامكراو (أَوْ مَوْقُوفَةً) یان كردمە خێرێكیوەقفكراو (أَوْ لاَ تُباعُ وَلاَ تُوهَبُ) یان كردمە خێرێكی وەها: نەفرۆشرێو نەبەخشرێ (فَصَرِيحٌ فِيالأَصَحِّ) هەر یەكێك لەوانە ووشەیەكی ئاشكرایە، لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەلام (وَقَوْلُهُ: تَصَدَّقْتُ فَقَطْ) ئەگەر بڵێ: كردمە خێر. هیچیتریش نەڵێ، ئەوە (لَيْسَ بِصَرِيحٍ وَإِنْ نَوَى) ووشەی ئاشكرا نیەو وەقفەكەشی پێ دانامەزرێ، هەرچەند نیەتی وەقفیشی هەبێ (إِلاَّ أَنْ يُضِيفَ إِلَىجِهَةٍ عامَّةٍ وَيَنْوِيَ) مەگەر خێرەكە بداتە پاڵ ڕووێكیگشتی، وەك بڵێ: ئەم شتەم كردە خێر لە سەر هەژارەكان. نیەتی وەقفكردنیشی هەبی، ئەو كاتە وەقفەكەی دادەمەزرێ.

وَالأَصَحُّ أَنَّ قَوْلَهُ: حَرَّمْتُهُ أَوْ أَبَّدْتُهُ، لَيْسَ بِصَرِيحٍ، وَأَنَّ قَوْلَهُ: جَعَلْتُ الْبُقْعَةَ مَسْجِداً، تَصِيرُ بِهِ مَسْجِداً، وَأَنَّ الْوَقْفَ عَلَىمُعَيَّنٍ يُشْتَرَطُ فِيهِ قَبُولُهُ، وَلَوْ رَدَّ بَطَلَ حَقُّهُ شَرَطْنَا الْقَبُولَ أَمْ لاَ، وَلَوْ قالَ: وَقَفْتُ هَذَا سَنَةً، فَباطِلٌ،

(وَالأَصَحُّ أَنَّ قَوْلَهُ) بە فەرموودەی ڕاستتر ئەگەر بڵێ: (حَرَّمْتُهُ أَوْ أَبَّدْتُهُ) ئەو شتەم حەڕام كرد، یان یەكجاریم كرد (لَيْسَ بِصَرِيحٍ) ووشەی ئاشكرا نیە.

(وَأَنَّ قَوْلَهُ) هەر بە فەرموودەی ڕاستتر ئەگەر بڵێ: (جَعَلْتُ الْبُقْعَةَ مَسْجِداً) ئەم پارچە زەویەم كردە مزگەوت. ئەوە (تَصِيرُ بِهِ مَسْجِداً) بەو ووشەیە شوێنەكە دەبێتە مزگەوت، هەرچەند نیەتیشی نەبێ، بەلام ئەگەر خانوویێكی دروست كردو ئیزنیدا: نوێژی تێدا بكرێ، بەو ئیزندانە نابێتە مزگەوت، هەرچەند نوێژیشی تێدا بكرێ.

هەروەها ئەگەر بڵێ: ئەم شوێنەم وەقف كرد بۆ نوێژ تێداكردن، ئەوە دەبێتە وەقفكراو بۆ نوێژ تێداكردن، بەلام ئەگەر نیەتی مزگەوتی نەبوبێ، نابێتە مزگەوت، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا ڕوون كراوەتەوە.

(وَأَنَّ الْوَقْفَ عَلَىمُعَيَّنٍ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر: وەقف لە سەر كەسێكیدیاركراو–جا یەك كەس بێ، یان كۆمەڵێك– (يُشْتَرَطُ فِيهِ قَبُولُهُ) بە مەرج دادەندرێ: وەقف لەسەركراوەكە قبوڵی بكا، جا ئەگەر منداڵ، یان شێت بوو، ئەو كاتە سەرپەرشتكارەكەی بۆی قبوڵ دەكا (وَلَوْ رَدَّ) ئەگەر وەقف لەسەركراویدیاركراو وەقفەكەی ڕەد كردەوە، ئەو كاتە (بَطَلَ حَقُّهُ) مافیخۆی لە وەقفەكەدا بەتاڵ دەبێتەوە، جیاوازی نیە: (شَرَطْناالْقَبُولَ أَمْ لاَ) قبوڵكردن بە مەرج دابنێین، یان نا.

﴿ مەرجەكانی وەقف ﴾

ئینجا بزانە: مەرجە وەقفەکە بە بەردەوامی بێ و کاتی بۆ دانەندرێ، کەوابو: (وَلَوْ قالَ وَقَفْتُ هَذَا سَنَةً) ئەگەر گوتی: ئەم شتەم بۆ ماوەیسالێك وەقف کرد (فَباطِلٌ) ئەوە بەتاڵەو دانامەزرێ، بەڵام ئەگەر وەقفەکە بە بەردەوامی بێ و کاتێك بۆ سود لێوەرگرتنی دابنێ، وەك بڵێ: ئەم شتەم وەقف کرد لە سەر فلانکەس ماوەی ساڵێك، ئینجا لە سەر هەژارانی ئەو شوێنە. یان بڵێ: ئەم شتەم وەقف کردە سەر فلانکەس تا کوڕێکم دەبێ. ئەو کاتە –لە هەردوو مەسەلەدا– وەقفەکە دروست دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، واتە: هەر کاتێك ساڵەکە تەواو بوو، وەقفەکە لە فلانکەسەکە وەردەگیرێتەوەو دەدرێتە هەژارەکان، یان ئەگەر کوڕێکی بوو، ئەوە دەردێتە کوڕەکە.

هەروەها ئەگەر وەقفکردنەکە وەکو ئازادکردن بێ، واتە: ملکایەتیەکەی تەنها بۆ خوا بێ، وەك بڵێ: ئەم شتەم ساڵێك کردە مزگەوت، یان گۆڕستان، یان خوێندنگای ئاینی، ئەو

وَلَوْ قالَ: وَقَفْتُ عَلَىٰ أَوْلاَدِي أَوْ عَلَىٰ زَيْدٍ ثُمَّ نَسْلِهِ، وَلَمْ يَزِدْ فَالأَظْهَرُ صِحَّةُ الْوَقْفِ فَإِذَا انْقَرَضَ الْمَذْكُورُ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَبْقَى وَقْفاً وَأَنَّ مَصْرِفَهُ أَقْرَبُ النَّاسِ إِلَىٰ الْوَاقِفِ يَوْمَ انْقِراضِ الْمَذْكُورِ، وَلَوْ كانَ الْوَقْفُ مُنْقَطِعَ الأَوَّلِ كَوَقَفْتُهُ عَلَى مَنْ سَيُولَدُ لِي، فَالْمَذْهَبُ بُطْلاَنُهُ، أَوْ مُنْقَطِعَ الْوَسَطِ كَوَقَفْتُ عَلَىٰ أَوْلاَدِي ثُمَّ رَجُلٍ ثُمَّ الْفُقَراءِ، فَالْمَذْهَبُ صِحَّتُهُ، وَلَوْ اِقْتَصَرَ

کاتەش وەقفەکە بە بەردەوامی دروست دەبێ و ماوەدانانەکە ڕەفتاری پێناکرێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا ڕوون کراوەتەوە.

هەروەها وەقفی(مُنْقَطِعُ الآخِرِ): دوابڕاویش دروستە، کەوابو: (وَلَوْ قالَ وَقَفْتُ عَلَى أَوْلاَدِي) ئەم شتەم وەقف کرد لە سەر منداڵەکانیخۆم (أَوْ) یان بڵێ: (عَلَى زَيْدٍ ثُمَّ نَسْلِهِ) وەقفم کرد لە سەر زەید، ئینجا لە سەر منداڵەکانی زەید (وَلَمْ يَزِدْ) لەوەش زیاتری نەگوت، ئەوە (فَالأَظْهَرُ صِحَّةُ الْوَقْفِ) بە فەرموودەی بەهێزتر: وەقفەکە دروست دەبێ (فَإِذَا انْقَرَضَ الْمَذْكُورُ) جا هەر کاتێك ئەو ناوبراوانە بڕانەوەو نەمان، ئەو کاتەش (فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ يَبْقَى وَقْفاً) بە فەرموودەی بەهێزتر: شتەکە لە دوای ئەوانیش هەر بە وەقفکراوی دەمێنێتەوە، ئینجا (وَأَنَّ مَصْرِفَهُ أَقْرَبُ النَّاسِ إِلَىٰ الْوَاقِفِ) هەر بە فەرموودەی بەهێزتر: بەرهەمی وەقفەکە دەدرێتە نزیکترین خزمە هەژارەکانی وەقفکەرەکە، ئینجا نزیکیەکەش لە ڕووی ڕەحمەوە ڕەچاو دەکرێ، نەك لە ڕووی میراتەوە (يَوْمَ انْقِراضِ الْمَذْكُورِ) لەو ڕۆژەی ناوبراوەکان بڕاونەوە، کەوابو: کیژی کوڕ، لە کوڕی مام لە پێشترە، مام و خاڵیش یەکسانن.

جا ئەگەر وەقفکەرەکە هیچ خزمی نەبون، یان هەیبون بەڵام گشتیان دەوڵەمەند بوون، ئەو کاتە پێشەوای موسوڵمانان بەرهەمی وەقفەکە لە بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرف دەکا، ئینجا –لە فەرموودەیەکیتردا– بۆ هەژارەکانی موسوڵمانان سەرفی دەکا، هەروەك لە

زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.
(وَلَوْ كانَ الْوَقْفُ مُنْقَطِعَ الأوَّلِ) ئەگەر وەقفەكە پێش بڕاو بوو: (گ) وەك بڵێ: (وَقَفْتُهُ عَلَى مَنْ سَيُولَدُ لِي) وەقفم كردە سەر ئەو منداڵانەی كە لەمەودوا بۆم دەبن، ئینجا بۆ سەر هەژاران. یان وەقفم كردە سەر مزگەوتێك كە لەمەودوا دەكرێ، ئینجا بۆ سەر هەژاران. ئەوە (فَالْمَذْهَبُ بُطْلاَنُهُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب وەقفەكە بەتاڵە، چونكە سەرەتایەكەی دانەمەزراوە.
بەلام (أَوْ مُنْقَطِعَ الْوَسَطِ) ئەگەر وەقفەكە ناوەند بڕاو بوو: (گ) وەك بڵێ: (وَقَفْتُ عَلَى أَوْلاَدِي ثُمَّ رَجُلٍ ثُمَّ الْفُقَراءِ) وەقفم كرد لە سەر منداڵەكانی خۆم، ئینجا لە سەر پیاوێك، ئینجا لە سەر هەژارەكانی ئەم شوێنە. ئەوە (فَالْمَذْهَبُ صِحَّتُهُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: وەقفەكە دروست دەبێ‌و لە دوای منداڵەكانی دەدرێتە هەژارەكان، بەلام (وَلَوْ اقْتَصَرَ عَلَى وَقَفْتُ فَالأَظْهَرُ بُطْلاَنُهُ، وَلاَ يَجُوزُ تَعْلِيقُهُ كَقَوْلِهِ: إِذَا جَاءَ زَيْدٌ فَقَدْ وَقَفْتُ، وَلَوْ وَقَفَ بِشَرْطِ الْخِيارِ بَطَلَ عَلَىالصَّحِيحِ، وَالأَصَحُّ أَنَّهُ إِذَا وَقَفَ بِشَرْطِ أَنْ لاَ يُؤَجَّرَ اُتُّبِعَ شَرْطُهُ، وَأَنَّهُ إِذَا شَرَطَ فِي وَقْفِ الْمَسْجِدِ اِخْتِصاصَهُ بِطائِفَةٍ كَالشَّافِعِيَّةِ أُخْتُصَّ كَالْمَدْرَسَةِ وَالرِّبَاطِ، وَلَوْ وَقَفَ عَلَى شَخْصَيْنِ ثُمَّ الْفُقَرَاءِ فَماتَ أَحَدُهُما فَالأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ أَنَّ نَصِيبَهُ يُصْرَفُ إِلَى الآخَرِ.

عَلَى وَقَفْتُ) ئەگەر تەنها گوتی: وەقفم كرد. واتە: دیاری نەكرد بدرێتە كێ؟ ئەوە (فَالأَظْهَرُ بُطْلاَنُهُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: وەقفەكە بەتاڵە، چونكە نازاندرێ بۆ كێیە.
(وَلاَ يَجُوزُ تَعْلِيقُهُ) دروست نیە وەقفكردنەكە هەڵبواسێ (كَقَوْلِهِ) وەك بڵێ: (إِذَا جاءَ زَيْدٌ فَقَدْ وَقَفْتُ) هەر كاتێك زەید هات ئەم شتەم وەقف كرد. ئەوە دروست نیە.
هەروەها ئەگەر بڵێ: خانووەكەم سێ ڕۆژ پێش دەردی مردنم وەقفی سەر مزگەوت بێ. ئەوەش دروست نابێ، بەلام ئەگەر بە مردنی خۆی هەڵیبواسێ، وەك بڵێ: هەر كاتێك مردم، خانووەكەم وەقفی سەر هەژارەكان بێ. یان خانووەكەم لە دوای مردنم وەقفی سەر مزگەوت بێ. ئەو كاتە دروست دەبێ‌و وەكو وەسێت بڕیاری بۆ دەدرێ.
هەروەها وەقفی وێنەی ئازادكردنیش دروستە هەڵبواسرێ، وەك بڵێ: هەر كاتێك ڕەمەزان هات ئەم زەویەم كردە مزگەوت. ئەوەش دروست دەبێ، وەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە.
(وَلَوْ وَقَفَ بِشَرْطِ الْخِيارِ) ئەگەر شتێكی وەقف كرد بە مەرجی پەشیمانبوونەوەی بۆ هەبێ، ئەوە (بَطَلَ عَلَىالصَّحِيحِ) وەقفەكە بەتاڵ دەبێ، لە سەر فەرموودەی ڕاستتر (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أَنَّهُ إِذَا وَقَفَ بِشَرْطِ أَنْ لاَ يُؤَجَّرَ) ئەگەر شتێكی وەقف كرد بەو مەرجەی وەقفكراوەكە بە كرێ نەدرێ، ئەوە وەقفەكە دروستەو هەم (اُتُّبِعَ شَرْطُهُ)

مەرجەکەیشی بەجێدەهێندرێ بەو مەرجەی حاڵەتێکی ناچاری ڕوو نەدا، ئەگینا: بەجێ ناهێندرێ.

(وَأَنَّهُ إِذَا شَرَطَ فِي وَقْفِ الْمَسْجِدِ) هەر بە فەرمودەی ڕاستتر: ئەگەر لە وەقفکردنی مزگەوتدا بە مەرجی دانا (اخْتِصاصَهُ بِطائِفَةٍ كَالشَّافِعِيَّةِ) مزگەوتەکە تایبەت بێ: بە تەنها چینێك: وەك شافعیەکان، یان مالیکیەکان...ئەوەش دروستەو هەم (اُخْتُصَّ) تایبەت دەبێ بە چینەکە (كَالْمَدْرَسَةِ وَالرِّباطِ) وەك بە مەرج دانانی تایبەتبوونی خوێندنگاو خانەی خێراتەکان، واتە: ئەوانیش تایبەت دەبن.

(وَلَوْ وَقَفَ عَلَى شَخْصَيْنِ) ئەگەر شتێکی وەقف کرد لە سەر دوو کەسان (ثُمَّ الْفُقَراءِ) ئینجا لە سەر هەژارەکان (فَماتَ أَحَدُهُما) ئینجا لەو دوو کەسانەش یەکێکیان مرد، ئەوە (فَالأَصَحُّ الْمَنْصُوصُ) بە دەققی فەرمودەی ڕاستتر: (أَنَّ نَصِيبَهُ يُصْرَفُ إِلَى الآخَرِ) بەشی مردووەکەش دەدرێتە زیندووەکە، ئینجا کە ئەویش مرد، گشتی دەدرێتە هەژارەکان.

(فَصْلٌ) قَوْلُهُ: وَقَفْتُ عَلَى أَوْلاَدِي وَأَوْلاَدِأَوْلاَدِي، يَقْتَضِيالتَّسْوِيَةَ بَيْنَ الْكُلِّ وَكَذا لَوْ زادَ: مَاتَناسَلُوا أَوْ بَطْناً بَعْدَبَطْنٍ، وَلَوْ قالَ: عَلَى أَوْلاَدِي ثُمَّ أَوْلاَدِأَوْلاَدِي ثُمَّ أَوْلاَدِهِمْ ما تَناسَلُوا، أَوْ عَلَى أَوْلاَدِي وَأَوْلاَدِأَوْلاَدِي الأَعْلَى فَالأَعْلَى أَوْ الأَوَّلِ فَالأَوَّلِ، فَهُوَ لِلتَّرْتِيبِ، وَلاَ يَدْخُلُ أَوْلاَدُالأَوْلاَدِ فِالْوَقْفِ عَلَى الأَوْلاَدِ فِالأَصَحِّ، وَيَدْخُلُ أَوْلاَدُالْبَناتِ فِالْوَقْفِ عَلَى الذُّرِّيَّةِ وَالنَّسْلِ وَالْعَقِبِ وَأَوْلاَدِالأَوْلاَدِ إِلاَّ أَنْ يَقُولَ عَلَى مَنْ يَنْتَسِبُ إِلَيَّ مِنْهُمْ،

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بڕیاری وشەکانی وەقف ﴾

(قَوْلُهُ) ئەگەر بڵێ: (وَقَفْتُ عَلَى أَوْلاَدِي وَأَوْلاَدِأَوْلاَدِي) ئەم شتەم وەقف کردە سەر منداڵەکانمو منداڵەکانیمنداڵەکانم. ئەوە دروستەو پێی دەگوترێ (وَقْفُ التَّشْرِيك): وەقفی هاوبەشکردن، کەوابو: ئەو ڕستەیە (يَقْتَضِيالتَّسْوِيَةَ بَيْنَ الْكُلِّ) وا دەخوازێ: وەقفەکە بە یەکسانی لە نێوان گشت منداڵو منداڵیمنداڵەکانیدا بەش بکرێ: نێرەکانیانو مێیەکانیان (وَكَذَا) هەروەها بە یەکسانی لە نێوانیاندا بەش دەکرێ (لَوْ زادَ ما تَناسَلُوا) ئەگەر زیاتریش بڵێ: تا زاوزێ دەکەن (أَوْ) یان بڵێ: (بَطْناً بَعْدَ بَطْنٍ) زگ لە دوای زگ.

بەڵام (وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (عَلَى أَوْلاَدِي ثُمَّ أَوْلاَدِأَوْلاَدِي ثُمَّ أَوْلاَدِهِمْ ما تَناسَلُوا) وەقفم کرد لە سەر منداڵەکانم، ئینجا منداڵەکانیمنداڵەکانم، ئینجا منداڵەکانی ئەوانیش تا زاوزێ دەکەن (أَوْ) یان گوتی: (عَلَى أَوْلاَدِي وَأَوْلاَدِأَوْلاَدِي الأَعْلَى فَالأَعْلَى) وەقفم کردە سەر منداڵەکانمو منداڵەکانیمنداڵەکانم هی سەرەوەتر، ئینجا سەرەوەتر (أَوِ الأَوَّلِ فَالأَوَّلِ) یان لەپێشتر، جا لەپێشتر (فَهُوَ) ئەوە-لەو مەسەلانەدا- (لِلتَّرْتِيبِ) بۆ ڕیزکردنەو پێی دەگوترێ: (وَقْفُ التَّرْتِيب)، واتە: تا زگێکی نزیکتر هەبێ، نادرێتە زگەکەی دوای ئەوی.

(وَلاَ يَدْخُلُ أَوْلاَدُ الأَوْلاَدِ) منداڵەکانیمنداڵەکان ناچنەگەڵ منداڵەکان (فیالْوَقْفِ عَلَیالأَوْلاَدِ) لەو وەقفەدا: کە کراوەتە سەر تەنها منداڵەکان (فیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە لە ڕاستیدا منداڵەکانیمنداڵەکان منداڵیمرۆڤەکە نین.

بەڵام (وَيَدْخُلُ أَوْلاَدُالْبَنَاتِ) منداڵەکانی کیژەکان دەچنە گەڵ منداڵەکانیمنداڵەکان (فیالْوَقْفِ عَلَیالذُّرِّيَّةِ) لەو وەقفەدا: کە کراوەتە سەر وەچەو هەم (وَالنَّسْلِ) سەر نەتەوەو هەم (وَالْعَقِبِ) سەر پاشماوەو هەم (وَأَوْلاَدِالأَوْلاَدِ) سەر منداڵیمنداڵەکان، چونکە ووشەکان دەیانگرنەوە(إِلاَّ أَنْ يَقُولَ) تەنها ئەو کاتە منداڵەکانی کیژەکان ناچنە گەڵ منداڵەکانیمنداڵەکان، وەك بڵێ: (عَلَى مَنْ يَنْتَسِبُ إِلَيَّ مِنْهُمْ) وەقفم کرد لە سەر ئەوانەی نەژادیان دێتەوە سەرە من لە منداڵەکانیمنداڵەکانم. چونکە منداڵەکانی کیژەکانی نەژادیان دەچێتە سەر باوکی خۆیان، نەك دایکیان.

وَلَوْ وَقَفَ عَلَىمَوَالِيهِ وَلَهُ مُعْتِقٌ وَمُعْتَقٌ قُسِمَ بَيْنَهُمَا، وَقِيلَ يَبْطُلُ، وَالصِّفَةُ الْمُتَقَدِّمَةُ عَلَى جُمَلٍ مَعْطُوفَةٍ تُعْتَبَرُ فِالْكُلِّ: كَوَقَفْتُ عَلَىمُحْتَاجِي أَوْلاَدِي وَأَحْفَادِي وَإِخْوَتِي، وَكَذَا الْمُتَأَخِّرَةُ عَلَيْهَا وَالإِسْتِثْنَاءُ إِذَا عُطِفَ بِوَاوٍ كَقَوْلِهِ: عَلَى أَوْلاَدِي وَأَحْفَادِي وَإِخْوَتِي الْمُحْتَاجِينَ، أَوْ إِلاَّ أَنْ يَفْسُقَ بَعْضُهُمْ. (فَصْلٌ):

(وَلَوْ وَقَفَ عَلَىمَوَالِيهِ) ئەگەر وەقفی کردە سەر خزمەکانیکۆیلایەتی (وَلَهُ مُعْتِقٌ وَمُعْتَقٌ) لە هەمان کاتیشدا ئازادکەرو ئازادکراوێکی هەبو (قُسِمَ بَيْنَهُمَا) وەقفەکە لە نێوانیاندا بەش دەکرێ (وَقِيلَ يَبْطُلُ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بەتاڵ دەبێتەوە.

(وَالصِّفَةُالْمُتَقَدِّمَةُ عَلَى جُمَلٍ مَعْطُوفَةٍ) ئەو سیفەتەی وەپێش چەند ڕستەیەك کەوتووە: کە بە دوایەکتردا هاتوون (تُعْتَبَرُ فیالْكُلِّ) سیفەتەکە لە گشت ڕستەکاندا ڕەچاو دەکرێ (کـ) وەك بڵێ: (وَقَفْتُ عَلَى مُحْتَاجِي أَوْلاَدِي وَأَحْفَادِي وَإِخْوَتِي) وەقفم کرد لە سەر هەژارەکانی منداڵەکانمو نەوەیەکانمو برایەکانم. واتە: سیفەتی هەژاری لە هەرسێکیاندا ڕەچاو دەکرێ.

(وَكَذَا الْمُتَأَخِّرَةُ عَلَيْهَا) هەروەها سیفەتی دواکەوتووش لە گشتیاندا ڕەچاو دەکرێ، هەم (وَالإِسْتِثْنَاءُ) جیاکردنەوەش لە گشتیاندا ڕەچاو دەکرێ (إِذَا عُطِفَ بِوَاوٍ) هەر کاتێك—لە هەردووکیاندا— ڕستەکان بە پیتی (واو) بە دوای یەکتریدا بێن (كَقَوْلِهِ) وەك بڵێ: (عَلَى أَوْلاَدِي وَأَحْفَادِي وَإِخْوَتِيالْمُحْتَاجِينَ) وەقفم کرد لە سەر منداڵەکانمو نەوەیەکانمو برایەکانم کە هەژار بن. واتە: سیفەتی هەژاری هەرسێکیان دەگرێتەوە (أَوْ) یان بڵێ: (إِلاَّ أَنْ يَفْسُقَ بَعْضُهُمْ) وەقفم کردە سەر منداڵەکانمو نەوەیەکانمو برایەکانم، تەنها ئەوەیان نەبێ: کە فاسق دەبێ. واتە: لە هەرسێکیاندا فاسقەکان جیا دەکرێنەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی ملكايەتی وەقفكراوەكە ﴾

پێشەكی بزانە: كڕین و فرۆشتن و بەخشین و گۆڕینەوەو بە میراتگرتنی شتی وەقفكراو، هیچێكیان دروست نیەو دانامەزرێ، لە سەرچاوەكاندا بەڵگەیان بەم حەدیسە هێناوەتەوە: ﴿عَنْ اِبْنِ عمَررَضِىَاللهُ عَنْهُما: أَنَّ عُمَرَ أَصابَ أَرْضاً بِخَيْبَرَ، فَقالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: إِنْ شِئْتَ حَبَّسْتَ أَصْلَها. فَتَصَدَّقَ بِها عُمَرُ: إِنَّهُ لاَ يُباعُ أَصْلُها وَلاَ يُورَثُ وَلاَ يُوهَبُ، لاَ جُناحَ عَلَى مَنْ وَلِيَها أَنْ يَأْكُلَ مِنْها بِالْمَعْرُوفِ أَوْ يُطْعِمَ صَدِيقاً غَيْرَمُتَمَوِّلٍ﴾ رواه الشيخان، ئیمامی(عمر) پارچە مڵكێكی لە (خيبر) دەست كەوت، ئینجا بە فەرمانی پێغەمبەر ﷺ مڵكەكەی وەقف كرد لە سەر هەژاران و خزمەكان و ڕێگەی خوا، تاكو نەفرۆشرێ و بە میرات نەگیرێ و نەبەخشرێ، ئەو كەسەی سەرپەرشتی وەقفەكەش دەكا، گوناهی ناگاتێ بەگوێرەی عادەت لە وەقفكراوەكە بخواو دەرخواردی دۆستی خۆیشی بدا، بەڵام هیچی نەكاتە مڵكی خۆی.

اَلأَظْهَرُ أَنَّ الْمِلْكَ فِي رَقَبَةِالْمَوْقُوفِ يَنْتَقِلُ إِلَى اللهِ تَعالَى أَيْ يَنْفَكُّ عَنْ إِخْتِصاصِ الآدَمِيِّ، فَلاَ يَكُونُ لِلْواقِفِ وَلاَ لِلْمَوْقُوفِ عَلَيْهِ، وَمَنافِعُهُ مِلْكٌ لِلْمَوْقُوفِ عَلَيْهِ يَسْتَوْفِيها بِنَفْسِهِ وَبِغَيْرِهِ بِإِعارَةٍ وَإِجارَةٍ، وَيَمْلِكُ الأُجْرَةَ وَفَوائِدَهُ كَثَمَرَةٍ وَصُوفٍ وَلَبَنٍ، وَكَذَا الْوَلَدُ فِالأَصَحِّ، وَالثَّانِى يَكُونُ وَقْفاً، وَلَوْ ماتَتِ الْبَهِيمَةُ إِخْتَصَّ بِجِلْدِها، وَلَهُ مَهْرُ الْجارِيَةِ إِذَا وُطِئَتْ بِشُبْهَةٍ أَوْ نِكاحٍ

﴿ ئاگاداری ﴾: وەقف بە شاهیدیی دوو پیاو، یان بە پیاوێك و دوو ئافرەت، یان بە پیاوێك و سوێندخواردن ئاشكرا دەبێ، هەروەك لە باسی شاهیدیدا ڕوون دەكرێتەوە، إِنْ شاءَ اللهُ تَعالَى.

(اَلأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (أَنَّ الْمِلْكَ فِى رَقَبَةِ الْمَوْقُوفِ) ملكایەتی لە گەردەنی وەقفكراوەكەدا (يَنْتَقِلُ إِلَىاللهِ تَعالَى) دەگواسترێتەوە بۆ لای خوای گەورە (أَيْ) واتە: (يَنْفَكُّ عَنْ إِخْتِصاصِ الآدَمِيِّ) لە تایبەتیی ئادەمیزاد دەپچڕێ، كەواتە: (فَلاَ يَكُونُ لِلْواقِفِ وَلاَ لِلْمَوْقُوفِ عَلَيْهِ) ملكایەتی وەقفكراوەكە: نەبۆ وەقفكەرەكە دەبێ، نە بۆ وەقف لەسەركراوەكە دەبێ.

بەڵام (وَمَنافِعُهُ) سوودەكانی وەقفكراوەكە (مِلْكٌ لِلْمَوْقُوفِ عَلَيْهِ) ملكی وەقف لەسەركراوەكەنە، كەواتە: (يَسْتَوْفِيها بِنَفْسِهِ وَبِغَيْرِهِ) وەقف لەسەركراوەكە ئەو سودانە لە وەقفكراوەكە وەردەگرێ: یان بە خۆی، یان بە كەسێكیتر (بِإِعارَةٍ) وەك بە خواستن بیداتە كەسێكیتر (وَإِجارَةٍ) یان بە كرێ بیداتێ و كرێیەكەی بۆ خۆی وەربگرێ، كەوابو: (وَيَمْلِكُ الأُجْرَةَ) وەقف لەسەركراوەكە دەبێتە خاوەنی كرێی وەقكراوەكەو هەم (وَفَوائِدَهُ) دەبێتە خاوەنی بەرهەمەكانی وەقفكراوەكەش: (كَثَمَرَةٍ) وەكو میوەكەیی و هەم (وَصُوفٍ) خوریەكەی و هەم (وَلَبَنٍ) شیرەكەی و (وَكَذَا الْوَلَدُ) هەم ئەو بێچووەشی كە لە

دوای وەقفکردن پەیدا دەبێ (فیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا (وَالثَّانِی) بە فەرموودەی دووەمی بێهێز (یَکُونُ وَقْفاً) بێچووەکەش وەکو دایکەکە دەبێتە وەقفکراو.

(وَلَوْ ماتَتِ الْبَهِیمَةُ) ئەگەر ئاژەڵەوەقفکراوەکە مرد (اِخْتَصَّ بِجِلْدِها) پیستەکەی تایبەتە بە وەقف لەسەرکراوەکە، ئینجا کە دەباغ کرا: پاك دەبێتـەوەو دەبێتـەوە وەقفکـراو، ئینجا بزانە: ئەگەر ئاژەڵێکی گۆشـت حـەڵاڵی وەقفکـراو هاتـە سـەر حاڵـەتی مـردن، ئـەو کاتـە دروستە: سەر ببڕدرێو بە پـارەی گۆشـتەکەی ئـاژەڵێکی وەك خـۆی، یـان بەشـەئاژەڵێك بکڕدرێو لە جێی وەقف بکرێ، جا ئەگەر نەگونجا: ئەو کاتە گۆشتەکەی دەدرێتە وەقف لەسەرکراوەکە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

(وَلَهُ مَهْرُ الْجارِیَةِ إِذَا وُطِئَتْ) مارەیی جاریەی وەقفکراویش بـۆ وەقـف لەسـەر کراوەکەیـە، هـەر کاتێـك جیمـاعی لەگـەڵ کـرا: (بِشُبْهَـةٍ) بـە هــەڵە (أَوْ نِکـاحٍ) یـان بـە مـارەبڕین

إِنْ صَـحَّحْناهُ وَهُـوَ الأَصَـحُّ، وَالْمَـذْهَبُ أَنَّـهُ لاَیَمْلِـكُ قِیمَـةَ الْعَبْـدِالْمَوْقُوفِ إِذَا أُتْلِـفَ بَلْ یُشْتَرَى بِها عَبْدٌ لِیَکُونَ وَقْفاً مَکانَهُ، فَإِنْ تَعَذَّرَ فَبَعْضُ عَبْدٍ، وَلَوْ جَفَّتِ الشَّجَرَةُ لَمْ یَنْقَطِعِ الْوَقْفُ عَلَىالْمَذْهَبِ، بَلْ یُنْتَفَعُ بِها جِذْعاً، وَقِیلَ تُباعُ، وَالثَّمَنُ کَقِیمَةِ الْعَبْدِ،

(إِنْ صَـحَّحْناهُ) ئەگـەر مارەبڕینەکـەی دروسـت بکـەین (وَهُـوَ الأَصَـحُّ) ئـەو دروسـتکردنە بە فەرموودەی ڕاسترە.

﴿ فەوتـاندن و بێکەڵکبوونی وەقفکراوەکان ﴾

(وَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (أَنَّهُ لاَ یَمْلِكُ قِیمَةَ الْعَبْدِالْمَوْقُوفِ) نە وەقف لەسەرکراوەکەو نە وەقفکەرەکە: هیچێکیان نابنـە خـاوەنی تۆڵەیکۆیلـە، یـان شـتە وەقفکراوەکە (إِذَا أُتْلِفَ) هەر کاتێك بفەوتێندرێو تۆڵـەی وەربگـیرێ، جیـاوازی نیـە: بێگانەیـەك بیفـەوتێنێ، یـان وەقفکەرەکـە بیفـەوتێنێ، یـان وەقـف لەسـەرکراوەکە بـە دوژمنکـاری بیفـەوتێنێ، واتـە: ئەگـەر وەقـف لەسـەرکراوەکە بـە دوژمنکـاری نەیفەوتێنێ، نابێتە زامین (بَلْ یُشْتَرَى بِها عَبْدٌ) بەڵکو–بەو تۆڵەیە– کۆیلەیەکی وەکو خۆی، یان شتێکی وەکو خۆی دەکڕدرێ (لِیَکُونَ وَقْفاً مَکانَهُ) تـاکو ببێتـە وەقـف لـە جێی شتەفەوتاوەکە.

(فَإِنْ تَعَذَّرَ) جا ئەگەر نەگونجا کۆیلەیەکی، یان شتێکی وەکـو خـۆی بکـڕدرێ، ئـەو کاتـە (فَبَعْضُ عَبْدٍ) بەشە کۆیلەیەك، یان بەشە شتێکی وەکـو شـتە فەوتاوەکـە دەکـڕدرێو لـە جێی دەکرێتە وەقف.

ئینجا بزانە: ئەو کەسەی کڕینەکە دەکاو کڕدراوەکەش دەکاتە وەقـف، دەبـی دادوەر بـێ –واتە: ئەگەر دادوەر نەبو، ئەو کاتە سەرپەرشتکاری وەقفەکە ئەو کارانە ئـەنجام دەدا– جا لە بەر ئەوەی بە خودی کڕینەکەش شـتەکە نابێتـە وەقـف، بۆیـێ پێویسـتە:

وشەی وەقفكردن لە لای دادوەرەكە، یان لە لای سەرپەرشتكارەكە بگۆترێ، جا ئەگەر نەگونجا بەشێكیشی پێ بكڕدرێ، ئەو كاتە گشت تۆڵەوەرگیراوەكە دەدرێتە وەقف لەسەركراوەكە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ڕوون كراوەتەوە.

(وَلَوْ جَفَّتِ الشَّجَرَةُ) ئەگەر درەختەوەقفكراوەكە ووشك بوو، یان هەڵكەنا، ئەوە (لَمْ يَنْقَطِعِ الْوَقْفُ) وەقفەكە نابڕێتەوە (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (بَلْ يُنْتَفَعُ بِها جِذْعاً) بەڵكو بە پارچەكرایی سودی لێوەردەگیرێ، جا ئەگەر نەگونجا سودی لێوەربگیرێ، ئەو كاتە وەقفەكە دەبڕێتەوەو درەختەكەش دەبێتە ملكی وەقف لەسەركراوەكە (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا (تُباعُ) درەختەكە دەفرۆشرێو (وَالثَّمَنُ كَقِيمَةِ الْعَبْدِ) پارەكەشی وەكو تۆڵەی كۆیلەكەیڕابردوو ڕەفتاری لەگەڵ دەكرێ.

وَالأَصَحُّ جَوازُ بَيْعِ حُصْرِالْمَسْجِدِ إِذَا بَلِيَ وَلَمْ تَصْلُحْ إِلاَّ لِلإِحْراقِ، وَلَوِ انْهَدَمَ مَسْجِدٌ وَتَعَذَّرَتْ إِ

(وَالأَصَحُّ) فەرموودەی ڕاستتر ئەمەیە: (جَوازُ بَيْعِ حَصْرِالمَسْجِدِ إِذا بَلِيَتْ) دروستە حەسیرەكانو ڕایەخەكانی مزگەوت بفرۆشرێن هەر كاتێك زۆر كۆن بون، جیاوازی وەقفكراوەكانو وەقف نەكراوەكان نیە، هەم (وَجُذُوعِهِ إِذَا انْكَسَرَتْ) لقەدارەكانیشی دروستە بفرۆشرێن هەر كاتێك شكانو (وَلَمْ تَصْلُحْ إِلاَّ لِلإِحْراقِ) جگە لە سوتاندن بۆ هیچیتر بە كەڵك نەئەهاتن، ئینجا پارەكەش بۆ بەرژەوەندی مزگەوتەكە سەرف دەركرێ، هەروەك لە (مغنى)و (الشبراملسى)دا فەرموویانە.

﴿ مزگەوتو گۆڕستانی وێرانبوو ﴾

(وَلَوِانْهَدَمَ مَسْجِدٌ) ئەگەر مزگەوتێك ڕوخا، یان شوێنێك وێران كراو وازیان لە مزگەوتەكەی هێنا (وَتَعَذَّرَتْ إِعادَتُهُ) نەشگونجا دروست بكرێتەوە، ئەوە هەر بە وەقفكراوی دەمێنێتەوە، كەواتە: (لَمْ يُبَعْ بِحالٍ) بە هیچ جۆرێك زەمینەكەی نافرۆشرێ، ئینجا كەلوپەلەكەشی بۆ هەڵدەگیرێ، جا ئەگەر ئومێدی چاككردنەوەی نەبو، ئەو كاتە بەو كەلوپەلە مزگەوتێكیتر دروست دەكرێ، جا ئەگەر نەگونجا، ئەو كاتە شتێكی گشتیی بۆ موسوڵمانان پێ دروست دەكرێ: وەكو خانەی خێراتو ئاو و ئەو جۆرە شتانە.

جا بزانە: ئەوەیڕابردوو دەربارەی كەلوپەلی مزگەوت بوو، بەڵام بەرهەمی وەقفی مزگەوتی ڕوخاو، ئەگەر چاوەڕوانیچاككردنەوەی بكرێ، ئەوە بۆی هەڵدەگیرێ، ئەگەر چاوەڕوان نەدەكرا، ئەو كاتە بۆ مزگەوتێكیتری نێزیك ئەو مزگەوتە سەرف دەكرێ، جا ئەگەر نەگونجا، ئەو كاتە بۆ بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرف دەكرێ.

بەڵام ئەگەر مزگەوتەكە نەڕوخابێو بەرهەمی وەقفەكەشی لە خۆی زیاد بێ، ئەوە ئەگەر چاوەڕوانی تێكدانو نوێكردنەوەی بن، ئەو كاتە پارەكەی بۆ پاشەكەوت دەكرێ،

جا ئەگەر پێویستی بە نوێکردنەوە نەبو، ئەو کاتە دروست نیە پارەکەی بـۆ پاشـەکەوت بکرێ، بەڵکو واجبە: بەو پارەیە زەمینو باغ بۆ مزگەوتەکە بکڕدرێ، هەروەها بـە (فتـوا)ی ئیمامی(الغزالي) دروستە: بەرهەمەکـە بـۆ بـەکرێگرتنی ئیمـامو بانگـدەری مزگەوتەکـەش سەرف بکرێ، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)و حاشیەکانیاندا ئەم باسە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ یەکەم: خوێندگای ئایینیو خانەیخێراتو ئەو جۆرە شوێنەگشـتیانەش وەکـو مزگەوت بڕیاریان بۆ دەدرێ لە گشت ئەو ڕوونکردنەوانەیڕابردوودا، هەروەك لە (الشبراملسی)دا فەرموویەتی، کەوابو: ئەو کتێبانەی وەقف کراونە سەر خوێندگایەکی ئـاییني‌و هـەم بەرهـەمی ئەو ملکانەی وەقف کراونە سەر خوێندگایەکە، گشتی دەگواسترێنەوە بۆ خوێندگایـەکی نزیـك ئەوێو بەرهەمی وەقفەکەشی لە قوتابیانو لە بەرژەوەندی خوێندگاکە سەرف دەکرێ.

....

دووەم: گۆڕینی شێوەی وەقفکراوەکە دروست نیە، مەگەر وەقفکەرەکە بە مەرجی دانابێ: بەگوێرەیبەرژەوەندی ڕەفتار بکرێ، ئەو کاتە دروستە، بەڵام ئیمامی(السُّبْکي) دەفەرموێ: گۆڕینی شێوەی وەقفکراوەکە بە سێ مەرج دروستە، یەکـەم: گۆڕینەکەی کەمو بێو ناوی وەقفەکە نەگۆڕێ. دووەم: خودی وەقفەکە لانەبردرێ. سێیەم: بەرژەوەندیوەقفەکەشی تێدا بێ. هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا ڕوون کراوەتەوە.

سـێیەم: ئەگـەر گۆڕسـتانێکی وەقفکـراو وێـران بـوو و ئاسـەواری نـەما، دروسـت نیـە: کاربەدەست بە کرێی بدا، هەرچەند کرێیەکەشی لە بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرف بکا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، ئینجا بزانە: ئەو درەختانەی لە گۆڕستانەکاندا دەڕوێن، میوەکەیان بۆ گشت کەسێك حەڵاڵە، بەڵام وەهـا باشـترە: لـە بەرژەوەنـدی گۆڕسـتانەکە سەرف بکرێ، هەروەها ئەو درەختەی لە مزگەوتدا بۆ مزگەوت چێندراوە، ئەویش میوەکەی بە پارە دەدرێو بۆ بەرژەوەندی مزگەوتەکە سەرف دەکرێ، بەڵام ئەگەر بۆ خێـرات بـێ، ئەو کاتە بۆ گشت کەسێك حەڵاڵە، جا ئەگەر بەرژەوەندی مزگەوت لە بڕینی درەختەکـەدا بوو، ئـەو کاتـە دروسـتە بـبڕدرێ، هـەروەك لـە (مغنـی)دا ڕوون کراوەتـەوە، واتـە: بـەڵام درەختیتەڕی گۆڕستان نابێ ببڕدرێ تا ووشك دەبێ، ئینجا کە ووشك بوو، دەبڕدرێو بـۆ بەرژەوەندی گۆڕستانەکە سەرف دەکرێ، واللهُ أعْلَمُ.

چوارەم: لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)دا بە ئیزنی پێشەوای موسـوڵمانان بـۆ (قـازی) دروسـتە: شتێکی وەقفکراو بە شتێکیتر بگۆڕێتەوە، بەو مەرجەی بەرژەوەندی وەقفەکەی تێدا بێ: وەك شتەوەرگیراوەکە لە وەقفەکە باشتر بێو هەم وەرگیراوەکەش: زەوی، یان باغ، یان خانوو بێ. هەروەها ئەگەر مزگەوتێك بەرتەنگ بوو و ڕێگەیـەکی بـەرینی لـە تەنیشـت بـوو، دروسـتە بەشێکی ڕێگەکەی وەگەڵ بدرێو بەرین بکرێ، بەو مەرجەی ڕێگەکە تەسك نەبێ، هەروەها

ئەگەر ملّکی کەسێك لە تەنیشت مزگەوتێکی بەرتەنگ بوو، ئەو کاتەش زەویەکەی بە پارە لێوەردەگیرێ بۆ مزگەوت بەرین کردن، هەرچەند ڕازیش نەبێ، هەروەها ئەگەر ڕێگەش تەسك بوو، دروستە بەشێکی مزگەوتی وەگەڵ بدرێو فراوان بکرێ، بەو مەرجەی مزگەوتەکە پێویستی بەو بەشە نەبێ، هەروەك لە (مجمع الأنهر)و (الدرالمنتقى)دا ناوەڕۆکی ئەم چوارەمە ڕوون کراوەتەوە.

پێنجەم: بە مەزهەبی ئیمام (أحمد): ئەگەر بەرهەمی وەقفکراوەکە لە ڕایەخو سوتەمەنیی مزگەوت زیاد بوو و پێویستیشی پێنەبو، ئەوە دروستە بدرێتە مزگەوتێکیتر، هەروەها ئەگەر وەقفکراوەکە خراب بوو و سودی لێوەرنەگیرا، دروستە بەشێکی بفرۆشرێ تاکو بەشەکەیتری پێ چاك بکرێتەوە، بەڵام ئەگەر بە هیچ جۆرێك نەگونجا هیچ جۆرە

(فَصْلٌ) إِنْ شَرَطَ الْوَاقِفُ اَلنَّظَرَ لِنَفْسِهِ أَوْ غَيْرِهِ أُتُّبِعَ، وَإِلاَّ فَالنَّظَرُ لِلْقَاضِي عَلَى الْمَذْهَبِ، وَشَرْطُ النَّاظِرِ: اَلْعَدالَةُ وَالْكِفايَةُ وَالإِهْتِداءُ إِلَىالتَّصَرُّفِ، وَوَظِيفَتُهُ: الْعِمارَةُ وَالإِجارَةُ وَتَحْصِيلُ الْغَلَّةِ وَقِسْمَتُها، فَإِنْ فُوِّضَ إِلَيْهِ بَعْضُ هَذِهِ الأُمُورِ لَمْ يَتَعَدَّهُ،

سودێکی لێوەربگیرێ، ئەو کاتە گشتی دەفرۆشرێو بە پارەی فرۆشراوەکە شتێکیتر دەکڕدرێو لە جێگەیفرۆشراوەکە وەقف دەکرێتەوە، هەروەها ئەگەر مزگەوتیش خراب بوو و بە هیچ جۆرێك نەگونجا نوێژی تێدا بکرێ، ئەویش هەمان بڕیاریڕابردووی وەقفکراوەکەی بۆ دەدرێ، هەروەك لە (مغنی ابن قدامة)دا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی سەرپەرشتکاریەتی وەقفکراو ﴾

(إِنْ شَرَطَ الْواقِفُ النَّظَرَ لِنَفْسِهِ أَوْ غَيْرِهِ) ئەگەر وەقفکەرەکە بە مەرجی دانابێ: سەرپەرشتکاریەتی وەقفەکە بۆ خۆی بێ، یان بۆ کەسێکیتر بێ (أُتُّبِعَ) مەرجەکەی جێبەجێ دەکرێ (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر بۆ هیچ کەسێکی دانەنابێ (فَالنَّظَرُ لِلْقاضِي) ئەو کاتە سەرپەرشتکاریی وەقفەکە بۆ (قازی)یە (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب.

(وَشَرْطُ النَّاظِرِ) مەرجی سەرپەرشتکاری وەقف: (اَلْعَدالَةُ) دەبی دادپەروەر بێ، هەم (وَالْكِفايَةُ) توانای دەستکاریی هەبێ، واتە: (وَالإِهْتِداءُ إِلَىالتَّصَرُّفِ) شارەزایی دەستکارییکردنی ئەو شتەی هەبێ: کە سەرپەرشتیی دەکا.

(وَوَظِيفَتُهُ) ئەرکی سەر شانی سەرپەرشتکارەکە (اَلْعِمارَةُ) چاککردنەوەی وەقفکراوەکەیەو (وَالإِجارَةُ) بەکرێدانیەتیو (وَتَحْصِيلُ الْغَلَّةِ) وەدەستهێنانی بەروبومەکەیەتیو هەم (وَقِسْمَتُها) بەشکردنیەتی بە سەر خاوەن مافەکاندا (فَإِنْ فُوِّضَ إِلَيْهِ بَعْضُ هَذِهِ الأُمُورِ) جا ئەگەر لەو کارانە هەندێکی درابوە دەست، ئەو کاتە (لَمْ يَتَعَدَّهُ) لەوەندەیان زیاتر ناکا، واتە: چەندی دراوەتە دەست هەر ئەوەندەی دەکا.

جا بزانە: بۆ سەرپەرشتکارەکە—بە ئیزنی قازی— لە کاتی پێویستدا دروستە: شت قەرز بکا

بۆ وەقفکراوەکە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، هەروەها لە حاڵەتی ناچاریشدا دروستە ماڵە وەقفکراوەکە بە قەرز بداتە کەسێکیتر، بەڵام ئەگەر ناچار نەبێ، ئەو کاتە دروست نیە، بە قەرزی بدا، هەروەك لە ماڵی یەتیمیشدا ئەوها بڕیار دراوەو، لە (القليوبی)و (البجيرمی)دا فەرموویانە.

دیسان بزانە: سەرپەرشتکارەکە مافی ئەو کرێیەی هەیە: کە وەقفکەرەکە بۆی داناوە، جا ئەگەر وەقفکەرەکە هیچی بۆ دانەنابو، ئەو کاتە دەچێتە لای قازی تاکو کرێی هاوێنەی – لە بەرهەمیوەقفەکە– بۆ دابنێ، جا ئیمام (ابن الصباغ) فتوای داوە: کە بە بێ قازی بۆی دروستە: کرێی هاوێنە–لە بەرهەمیوەقفەکە– بۆ خۆی دابنێ، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی، واتە: بە بەڵگەی حەدیسەکەی(ابن عمر)یڕابردوو.

وَلِلْواقِفِ عَزْلُ مَنْ وَلاَّهُ وَنَصْبُ غَيْرِهِ إِلاَّ أَنْ يَشْرِطَ نَظَرَهُ حالَ الْوَقْفِ، وَإِذَا آجَرَ النَّاظِرُ فَزادَتِ الأُجْرَةُ فِالْمُدَّةِ أَوْ ظَهَرَ طالِبٌ بِالزِّيادَةِ لَمْ يَنْفَسِخِ الْعَقْدُ فِالأَصَحِّ.

(كِتابُ الْهِبَةِ)

اَلتَّمْلِيكُ بِلاَ عِوَضٍ هِبَةٌ، فَإِنْ مَلَّكَ مُحْتاجاً لِثَوابِ الآخِرَةِ فَصَدَقَةٌ، فَإِنْ نَقَلَهُ إِلَى مَكانِ الْمَوْهُوبِ لَهُ إِكْراماً لَهُ فَهَدِيَّةٌ،

(وَلِلْواقِفِ عَزْلُ مَنْ وَلاَّهُ) بۆ وەقفکەرەکە دروستە: ئەو سەرپەرشتکارە لابدا: کە چاودێری وەقفەکەی داوەتێو (وَنَصْبُ غَيْرِهِ) یەکێکیتر لە جێی دابنێ (إِلاَّ أَنْ يَشْرِطَ نَظَرَهُ حالَ الْوَقْفِ) مەگەر لە حاڵەتی وەقفکردندا بە مەرجی دانابێ: ئەو سەرپەرشتکارە چاودێری بکا، ئەو کاتە دروست نیە لایبدا.

(وَإِذَا آجَرَالنَّاظِرُ) هەر کاتێك سەرپەرشتکارەکە ماڵە وەقفکراوەکەی بە کرێ دا (فَزادَتِ الأُجْرَةُ فِيالْمُدَّةِ) جا لە ماوەی بەکرێدانەکەدا کرێیەکەی زیاد بوو (أَوْ ظَهَرَ طالِبٌ بِالزِّيادَةِ) یان کەسێکیتر بە کرێیەکی زیاتری دەویا، ئەو کاتە (لَمْ يَنْفَسِخِ الْعَقْدُ) مامڵەتەکە هەڵناوەشێتەوە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، چونکە لە کاتی خۆیدا–بە قازانج– مامڵەتەکە دامەزراوە.

﴿ كِتابُ الْهِبَةِ: **پەڕتوکی بەخشین** ﴾

واتە: لە حاڵەتی ژیانیدا شتێك بە خۆڕایی بکاتە ملکی کەسێکیتر. ئینجا (اَلتَّمْلِيكُ بِلاَ عِوَضٍ) شت کردنەملکی کەسێکیتر بە خۆڕایی لە حاڵەتی ژیانیدا (هِبَةٌ) تەنها پێی دەگوترێ: بەخشین. بەڵام (فَإِنْ مَلَّكَ مُحْتاجاً لِثَوابِ الآخِرَةِ) ئەگەر لە حاڵەتی ژیانیدا بۆ خێری قیامەت شتێك بکاتە ملکی کەسێکی پێویست، ئەو کاتە (فَصَدَقَةٌ) پێی دەگوترێ: خێر. ئینجا (فَإِنْ نَقَلَهُ) ئەگەر لە حاڵەتی ژیانیدا بەخشراوەکە، یان خێرەکەی گواستەوە

(إِلَى مَكانِ الْمَوْهُوبِ لَهُ) بۆ شوێنی پێبەخشراوەکە (إِكْراماً لَـهُ) بـۆ ڕێزلێنـانی، ئـەو کاتـە (فَهَدِيَّةٌ) هەم پێی دەگوترێ: دیاری.

ئینجـا بزانـە: هەرسـێك بەشـەکان سـوننەتن، بـەڵام بەشـیدووەم لـە هـەموویان خێـری گەورەترە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿تَهَادَوْا تَحَابُّوا﴾ رواه البخاری فیالأدب المفرد، وفی صحیحه بلفظ: ﴿تَهَادَوْا فَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تُذْهِبُ وَحَرَالصَّدْرِ﴾ دیاری بۆ یەکتری ببەن، یـەکتریتان خۆش دەوێ. دیاری ڕق‌و قینەی ناو دڵ لادەبا.

دیسان بزانە: بەخشین بە هەرسێك جۆریەوە، حەرامە بدرێتە ئـەو کەسـەی لـە بێشـەرعی سەرفی دەکا، هـەروەك لە زۆربەی سـەرچـاوەکاندا فەرموویانە، خـوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُوا عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾ یارمـەتی یـەکتری بـدەن

وَشَــرْطُ الْهِبَــةِ إِيجــابٌ وَقَبُــولٌ لَفْظــاً، وَلاَ يُشْــتَرَطانِ فِــى الْهَدِيَّــةِ عَلَىالصَّــحِيحِ، بَلْ يَكْفِي الْبَعْثُ مِنْ هَذَا وَالْقَبْضُ مِنْ ذَاكَ،

لـە سـەر چـاکەو لەخواترسـان، یارمـەتی یـەکتری مـەدەن لـە سـەر گونـاهو دوژمنکـاری.

(وَشَرْطُ الْهِبَةِ) مەرجی دروستبوونی بەخشین (إِيجابٌ) گۆتنی ووشەی کردنەملکە، وەك بڵێ: بەخشیمە تۆ. یان بە خۆڕایی دامە تۆ (وَقَبُولٌ لَفْظاً) هەم گۆتنی ووشەی قبوڵکردنە، وەك بڵێ: قبوڵم کرد. یـان ڕازیمـە. هـەروەها بەخشـین بـە نووسـین‌و بـە ووشـەی ناڕاشـکراش دادەمەزرێ ئەگەر نیەتی بەخشینی لەگەڵدا بێ، وەك بڵێ: ئەو شتەم بۆ تۆ بـێ. هـەروەها بەخشـین بـە ویـدانیش-واتـە: بـە بـێ‌گۆتنی هـیچ ووشـەیەك- دادەمـەزرێ لـە سـەر فەرموودەیەکی هەڵبژاردراو، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَلاَ يُشْتَرَطانِ فِىالْهَدِيَّةِ) گوتنی ووشەی کردنەملك‌و قبوڵکردن بە مەرج دانانـدرێن: نـە لـە دیاریداو نە لە خێرکردندا (عَلَى الصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست (بَلْ يَكْفِي الْبَعْثُ مِنْ هَذَا وَالْقَبْضُ مِنْ ذَاكَ) بەڵکو ئەوەندە بەسە: ئەمەیان خێرەکەی بداتێ، یان دیاریەکەی بۆ بنێرێ، ئەویش وەریبگرێ، هەروەها خەڵاتی کاربەدەستەکانیش پێویست بە گۆتن ناکا.

ئینجا بزانە: مەرجی ماڵبەخشەکەش ئەمەیە: ماڵەکە ملکیخـۆی بـێ، واتـە: دروسـت نیـە سەرپەرشتکار: ماڵی شێت‌و منداڵ بە خێرو بەخشین بدا، هەروەها دروست نیـە: ژن مـاڵی مێردەکەی بە خێرو بەخشین بدا، هەروەها مەرجە لەو کەسانەش بـێ: کـە دروسـتە مـاڵی خۆیان بە خۆڕایی بدەن، واتە: منـداڵ‌و شـێت‌و زۆرلێکـراو و قەدەغـەکراو نـەبێ، کەواتـە: بەخشینی ئەو جۆرە کەسانەش دروست نابـێ، هـەروەها مـەرجی پێبەخشـراویش ئەمەیـە لەوانە بێ: بتوانێ شت بکاتە ملکی خۆی، کەواتە: دەبـێ سەرپەرشـتکار بەخشـینەکە بـۆ منداڵ‌و شێت قبوڵ بکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر مێرد خشڵی زێڕو زیوی کڕیو دایە ژنەکەیخۆی تاکو دەبەری بکاو خۆی پێبڕازێنێتەوە، مێردەکەش هیچ ووشەی بەخشینو کردنەمڵکیشی نەگوتبو، ئەو خشڵە نابێتە مڵکیژنەکەو هەر لە مڵکایەتیمێردەکەدا دەمێنێتەوەو لە دوایمردنیشی دەبێتە میرات، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ئەو مەسەلەیان هێناوەو لە (بغية المسترشدين)شدا بە درێژی ڕوون کراوەتەوە، کەوابو: ئەگەر بووە کێشەیان، پێویستە ژنەکە، یان میراتگرەکانی ژنەکە شاهیدیان هەبێ: کە ئەو خشڵەی بە مڵکایەتی دراوەتێ، جا ئەگەر شاهید نەبو، ئەو کاتە باوەڕ بە مێردەکەو بە میراتگرەکانیمێردەکە دەکرێ بەو مەرجەی مێردەکە سوێند بخوا: کە بە مڵکایەتی نەیداوەتێ، یان میراتگرەکانی مێردەکە سوێند بخۆن: کە (نەیانزانیوە ئەم خشڵەی بە مڵکایەتی درابێتێ).

وَلَوْ قالَ: أَعْمَرْتُكَ هَذِهِ الدَّارَ فَإِذَا مُتَّ فَهِيَ لِوَرَثَتِكَ، فَهِيَ هِبَةٌ، وَلَوْ اِقْتَصَرَ عَلَأَعْمَرْتُكَ، فَكَذَا فِى الْجَدِيدِ، وَلَوْ قالَ فَإِذَا مُتَّ عادَتْ إِلَيَّ، فَكَذَا فِالأَصَحِّ، وَلَوْ قالَ: أَرْقَبْتُكَ أَوْ جَعَلْتُها لَكَ رُقْبَى: أَىْ إِنْ مُتَّ قَبْلِي عادَتْ إِلَيَّ وَإِنْ مُتُّ قَبْلَكَ اِسْتَقَرَّتْ لَكَ، فَالْمَذْهَبُ طَرْدُ الْقَوْلَيْنِ الْجَدِيدِ وَالْقَدِيمِ،

ئینجا هەر لە (بغية)دا دەفەرموێ: ئەگەر کیژەکانیمردووەکە داوایان کرد: ئەم شتەی ئێستا بە دەستیانەوەیە، باوکیان بە مڵکایەتی داویەتیە ئەوان. میراتگرەکانیتریش گوتیان: وا نیەو ئەمەش هەر میراتە. ئەو کاتەش پێویستە کیژەکان شاهیدیان هەبێ، جا ئەگەر شاهید نەبو، ئەو کاتە میراتگرەکانیتر سوێند دەخۆن: کە (نازانن ئەم شتە دراوەتە کیژەکان بە مڵکایەتی).

ئینجا بزانە: ئەوەیڕابردوو، لەو حاڵەتەدا بوو: کە بە دیاری نەناردرابێ، چونکە ئەگەر باوکەکە، یان مێردەکە: شتەکە، یان خشڵەکە بە دیاری بنێرێ، ئەو کاتە بە-تەنها- وەرگرتن دەبێتە مڵکی کیژەکانو ژنەکە، چونکە گۆتەی وێدانو قبوڵکردن لە دیاریدا مەرج نیە، هەروەك تازە ڕابراو، لە (تحفة)و (الشروانی)شدا لە باسی بەخێوکردنی ژن ئەم مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (أَعْمَرْتُكَ هَذِهِ الدَّارَ) ئەم خانووەم بە درێژایی تەمەنت دامە تۆ (فَإِذَا مُتَّ فَهِيَ لِوَرَثَتِكَ) جا هەر کاتێك تۆ مردی خانووەکە بۆ میراتگرەکانت بێ (فَهِيَ هِبَةٌ) ئەوە بەخشینەو هەر کاتێك قبوڵی کردو وەریگرت، دەبێتە مڵکیخۆی، لە دوای مردنیشی دەبێتە مڵکی میراتگرەکانی (وَلَوْ اِقْتَصَرَ عَلَى أَعْمَرْتُكَ) ئەگەر تەنها گوتی: خانووەکەم بە درێژایی تەمەنت دامە تۆ (فَكَذَا) ئەوەش هەر بەخشینەو بڕیاری وەك ڕستەکەیڕابردووە (فِى الْجَدِيدِ) لە فەرموودەی نوێدا (وَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (فَإِذَا مُتَّ عادَتْ إِلَيَّ) ئەم

خانووەم بە درێژایی تەمەنت دامە تۆ، جا هەر کاتێك تۆ مردی بۆ خۆم بگەڕێتەوە (فَكَذَا) ئەوەش هەر بەخشینەو بڕیاری وەك ڕستەکەی ڕابردووە، مەرجەکەش بەتاڵ دەبێتەوە (فِی الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، واتە: بۆ خاوەنەکەی ناگەڕێتەوە.

(وَلَوْ قالَ) هەروەها ئەگەر گوتی: (أَرْقَبْتُكَ) ئەم خانووەم بە چاوەڕوانی بەخشیمە تۆ (أَوْ جَعَلْتُها لَكَ رُقْبَى) یان ئەم خانووەم بە چاوەڕوانی کردمە هی تۆ (أَیْ) واتەی چاوەڕوانی ئەمەیە: (إِنْ مُتَّ قَبْلِی عادَتْ إِلَيَّ) ئەگەر تۆ پێش من مردی شتەکە بۆ خۆم بگەڕێتەوە (وَإِنْ مُتُّ قَبْلَكَ اسْتَقَرَّتْ لَكَ) ئەگەر منیش پێش تۆ مردم هەر بۆ خۆت بمێنێتەوە، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ طَرْدُ الْقَوْلَيْنِ الْجَدِيدِ وَالْقَدِيمِ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: هەردوو فەرموودەکەی نوێو کۆن لێرەشدا دێنە جێ، واتە: بە فەرموودەی نوێی بەهێز:

وَما جازَ بَيْعُهُ جازَ هِبَتُهُ، وَما لاَ: كَمَجْهُولٍ وَمَغْصُوبٍ وَضالٍّ فَلاَ، إِلاَّ حَبَّتَيْ حِنْطَةٍ وَنَحْوِهِما، وَهِبَةُ الدَّيْنِ لِلْمَدِينِ إِبْراءٌ، وَلِغَيْرِهِ باطِلَةٌ فِی الأَصَحِّ،

ئەگەر قبوڵی بکاو وەری‌بگرێ، دەبێتە بەخشینێکی یەکجاریو لە دوای مردنیشی بۆ میراتگرەکانیەتی، واتە: مەرجەکە بەتاڵ دەبێتەوەو بۆ خاوەنەکەشی ناگەڕێتەوە، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَتُعْمِرُوا وَلاَتُرْقِبُوا، فَمَنْ أُعْمِرَ شَيْئاً أَوْأُرْقِبَهُ فَهُوَ لِوَرَثَتِهِ﴾ رواه أبوداود والنسائي وأصله فی الصحیحین، ئێوە بە درێژایی تەمەن هیچ شتێك مەبەخشن‌و بە چاوەڕوانیش مەیبەخشن، جا هەر کەسێك شتێکی بە درێژایی تەمەن پێ‌بەخشرا، یان شتێکی بە چاوەڕوانی پێ‌بەخشرا، ئەوە لە دوای مردنیشی بۆ میراتگرەکانیەتی. واتە: بۆ خاوەنەکەی ناگەڕێتەوە.

(وَما جازَ بَيْعُهُ)هەر شتێك فرۆشتنی دروست بێ (جازَ هِبَتُهُ) بەخشینیشی دروستە (وَما لاَ) هەر شتێك فرۆشتنی دروست نەبێ: (كَمَجْهُولٍ) وەك شتی نەزانراو، هەم (وَمَغْصُوبٍ) شتی زەوتکراو، هەم (وَضالٍّ) شتی ونبوو (فَلاَ) ئەو جۆرە شتانەبەخشینیشیان دروست نابێ (إِلاَّ حَبَّتَيْ حِنْطَةٍ) تەنها دوو دەنکە گەنم‌و (وَنَحْوِهِما) ئەوەی وەکو دوو دەنکە گەنمیشە لە شتە بێ‌نرخەکان، ئەوان بەخشینیان دروستە، هەرچەند فرۆشتنیشیان دروست نیە.

ئینجا بزانە: دروستە شتی زەوتکراو ببەخشێتە ئەو کەسەی توانای وەرگرتنەوەی هەیە، هەروەها ئەگەر دووکەس شتێکیان لێ تێکەڵی یەکتری بوو، ئەوە دروستە هەریەکەیان بەشی خۆی ببەخشێتەئەوی‌تریان.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر گوتیە یەکێکی‌تر: گەردەنت ئازاد بێ لە هەر شتێکی لە باغەکەی من، یان لە خانووەکەی مندا دەیخۆی. یان بۆ تۆم حەڵاڵ کرد هەرچی لە باغەکەمدا، یان لە خانووەکەمدا هەیە. لەو مەسەلانەدا تەنها خواردنی‌بۆ دروستە، واتە: بۆی دروست نیە

بیداته كەسێكیتر، یان ببیاتەوە ماڵەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهایة)دا ڕوون كراوەتەوە.
هـەروەها دروسـتە مـرۆڤ بـە بـێئیزن سـود لـە كەلوپـەلی دۆسـتیخۆی وەربگـرێو خواردەمەنیەكـەی بخـواو بـۆ ماڵەوەشـی ببـا، بـەو مەرجـەی بزانـێ: دۆسـتەكەی بـەو دەستكاریانە ڕازی دەبێ، هەروەك لە (شرح مسلم)دا ڕوونی كردۆتەوە.
(وَهِبَةُالدَّيْنِ لِلْمَدِينِ) بەخشینی قەرزەكەی بە قەرزدارەكـەی (إِبْـراءٌ) گـەردەن ئازادكردنـەو پێویست ناكا قبوڵیبكا، بەڵام (وَلِغَيْرِهِ) بەخشینی قەرزەكـەی بـە كەسـێكیتری جگـە لـە قەرزدارەكە (باطِلَةٌ فِيالأَصَحِّ) بەتاڵەو دانامەزرێ، لە سەر فەرموودەی ڕاسـتتر، بـەڵام لـە فەرموودەیەكیتر-كە كۆمەڵێك بـە ڕاسـتتریان دانـاوە- دروسـتە: قەرزەكـەی ببەخشـێتە كەسێكیتری جگە لە قەرزدارەكە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
وَلاَ يُمْلَـكُ مَوْهُـوبٌ إِلاَّ بِقَـبْضٍ بِـإِذْنِ الْواهِـبِ، فَلَـوْ مـاتَ أَحَـدُهُما بَـيْنَ الْهِبَـةِ وَالْقَـبْضِ قـامَ وارِثُـهُ مَقامَـهُ، وَقِيـلَ يَنْفَسِـخُ الْعَقْـدُ، وَيُسَنُّ لِلْوالِدِ اَلْعَدْلُ فِي عَطِيَّةِ أَوْلاَدِهِ بِأَنْ يُسَوِّيَ بَيْنَ الذَّكَرِ وَالأُنْثَى،

(وَلاَ يُمْلَكُ مَوْهُوبٌ) شتی بەخشراو و خێرو دیاری نابێتە ملكی پێبەخشراوەكە (إِلاَّ بِقَبْضٍ) تەنها بە وەرگرتنیشتەكە دەبێتە ملكیپێبەخشراوەكە (بِإِذْنِ الْواهِبِ) وەرگرتنەكـەش بـە ئیزنی ماڵبەخشەكە بێ، كەواتە: ئەگەر وەرینەگرتبو، ئەو كاتە ماڵبەخشەكە بۆی دروستە: پەشیمان ببێتـەوەو ماڵەكـەیخۆی وەربگرێتـەوە ﴿عَنْ أُمِّ كَلْثُومٍ رَضِىَاللهُ عَنها: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ هَدِيَّةً إِلَىالنَّجاشِيِّ، فَماتَ قَبْلَ أَنْ تَصِلَ إِلَيْهِ، فَاسْتَرَدَّهاالنَّبِيُّ ﷺ﴾ حـدیث صـحیح رواه الحـاكم والبیهقي، پێغەمبەرﷺ دیاریەكی بۆ (النجاشی) نارد، بەڵام پێش ئەوەی بگاتـە دەسـتی، مرد، جا پێغەمبەر ﷺ دیاریەكەی گەڕاندەوە.
(فَلَوْ ماتَ أَحَدُهُما) جا ئەگەر لە ماڵبەخشەكەو لە پێبەخشراوەكە یەكێكیان مرد (بَيْنَ الْهِبَةِ وَالْقَبْضِ) لە ماوەی نێوان بەخشینو وەرگرتندا، ئەو كاتـە (قـامَ وارِثُـهُ مَقامَـهُ) میراتگـری مردووەكە دەبێتە جێگری وی: بۆ وێدانی بەخشراوەكە، یان بـۆ وەرگـرتنی بەخشـراوەكە (وَقِيلَ يَنْفَسِخُ الْعَقْدُ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: مامڵەتی بەخشینەكە هەڵدەوەشێتەوە.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر بووە كێشەیان: ماڵبەخشەكە گوتی: بە ئەمانەت، یان بە سپاردن لە لای تۆم داناوە، یـان گـوتی لێمـت وەرنـەگرتوە. پێبەخشـراوەكەش گـوتی: بـە بەخشـین داومتیو وەرم گرتوە. ئەوە-ئەگەر شاهید نەبو- بە سوێندخواردن باوەڕ بە ماڵبەشخەكە دەكرێ، هەروەك لە (تحفة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

﴿ بەخشینەكانی دایكو باوك ﴾

(وَيُسَنُّ لِلْوالِدِ) بـۆ دایـكو بـاوكو داپـیرەو بـاپیرە سـوننەتە: (اَلْعَدْلُ فـي عَطِيَّـةِأَوْلاَدِهِ)

بە دادپــەروەری ڕەفتـار بکـەن: لـەو بەخشـینەی دەیدەنـە منداڵـەکانیان، جیـاوازی نیـە: بەخشین بێ، یان دیاری بێ، یان خێر بێ، یان هەر شتێکیتری بەخۆڕایی بێ.
ئینجا دادپەروەریەکەش: (بِأَنْ يُسَوِّيَ بَيْنَ الذَّكَرِ وَالأُنْثَى) بە یەکسانی خودی شتەکە بداتە نێرو مێیەکان، یان لە بەرامبەر شتەکە شتێکیتریش بداتە ئەوانیتر: بێ جیاوازی لە نێوان نێـرو مێیـەکان ﴿عَنِ النُّعْمانِ بِنِ بَشِيرٍ رضي الله عنهما: أَنَّ أَباهُ نَحَلَهُ غُلاَماً فَانْطَلَقَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ لِيُشْهِدَهُ، فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَفَعَلْتَ هَذَا بِوَلَدِكَ كُلِّهِمْ؟ قالَ: لاَ. قالَ: اِتَّقُوااللهَ وَاعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلاَدِكُمْ﴾ رواه الشيخان، وفي رواية لمسلم: ﴿فَأَشْهِدْ عَلَى هَذَا غَيْرِي﴾ باوکم کۆیلەیەکی پێ بەخشیمو هاتە لای پێغـەمبەرﷺ تاکو بیکاتە شاهید، جا پێغەمبەرﷺ فـەرمووی: ئایا گشـت منداڵـەکانت ئـەو بەخشـینەت داونـێ؟ گـوتی: نـا. پێغەمبـەرﷺ فـەرمووی:
وَقِيـلَ كَقِسْـمَةِ الإِرْثِ، وَلِـلأَبِ الرُّجُـوعُ فِـى هِبَـةِ وَلَـدِهِ، وَكَـذَا لِسـائِرِ الأُصُـولِ عَلَى الْمَشْهُورِ، وَشَرْطُ رُجُوعِهِ بَقاءُ الْمَوْهُوبِ فِي سَلْطَنَةِ الْمُتَّهِبِ فَيَمْتَنِعُ بِبَيْعِهِ وَوَقْفِهِ،

لە خوا بترسنو دادپەروەربن لە نێوان منداڵەکانتان، جگە لە من کەسێکیتر بکە شـاهیدی ئەم بەخشینە. (وَقِيلَ كَقِسْمَةِ الإِرْثِ) لە فەرموودەیەکی بـێهێزدا: وەك بەشـکردنی مـیرات شتیان پێ ببەخشێ.
﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر دادپەروەریی نەکرد، ئەو کاتە ناپەسندە، لە لای چەند زانایەکیش حەڕامە، واتە: بەڵام بەخشینەکەی دروست دەبێ، چونکە لـە حەدیسـەکەدا پێغەمبـەرﷺ فەرمانی بە باوکەکە کرد: کەسێکیتر بکاتە شـاهید. جـا ئەگـەر منداڵـەکانیتر ڕازی بـون هیچیان نەدرێتێ، یان پێبەخشراوەکان هـەژار بـون، یـان ڕێزێکـی ئایینییـان هـەبو، یـان بێبەشکراوەکان فاسقو پیاوخراپ بون، ئەو کاتە: حەڕام نیەو ناپەسندیش نیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(وَلِلأَبِ) بـۆ بـاوك دروسـتە: (اَلرُّجُـوعُ فِـى هِبَـةِ وَلَـدِهِ) پەشـیمان ببێتـەوە: لـە بەخشـینی منداڵەکەی خۆی، واتە: شتە بەخشراوەکەی لێوەربگرێتەوە، بەڵکو ئەگەر منداڵەکە دایك، یان باوکی ئازار دەدا، ئەو کاتە سوننەتە: بەخشراوەکەی لێوەربگرێتەوە، بـەو مەرجـەی پێی تەمبێ ببێ، هەروەها ئەگەر بەخشراوەکەی لە گوناهکاری بەکار دەهێنا، ئەو کاتـە: واجبـە لێـی وەربگرێتـەوە، بـەو مەرجـەی پـێی واز لـە گوناهەکـە بێنـێ، جـا لـەو پەشیمانبوونەوەیەدا جیاوازی بەخشینو خێرو دیـاری نیـە، بـەڵام دروسـت نیـە: گۆشـتی قوربانیو زەکاتو نەزرو کەففارەتی لێوەربگرێتەوە، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)دا ڕوون کراوەتەوە.
(وَكَذَا لِسائِرِ الأُصُولِ) هەروەها بۆ گشت تیرەی سەرەوە: وەك باپیرەو دایكو داپـیرەش،

دروسته له بەخشینەکەیاندا پەشیمان ببنەوە (عَلَى الْمَشْهُورِ) لەسەر فەرموودەی ناسراوی مەزهەب، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿لاَيَحِلُّ لِرَجُلٍ مُسْلِمٍ أَنْ يُعْطِيَ الْعَطِيَّةَ ثُمَّ يَرْجِعَ فِيها إلاّالْوَالِدَ فِيما يُعْطِي وَلَدَهُ﴾ رواه أصحاب السنن بسندصحيح، حەلاڵ نیە، واتە: حەرامە مرۆڤی موسوڵمان شتێك ببەخشێ، ئینجا لە بەخشینەکەی پەشیمان ببێتەوەو وەری‌بگرێتەوە، تەنها بۆ باوك دروستە: پەشیمان ببێتەوە لەو بەخشینەی داویەتیە منداڵەکەی‌خۆی، واتە: لێی‌وەربگرێتەوە.

(وَشَرْطُ رُجُوعه) مەرجی‌دروستی پەشیمانبوونەوەی باوك‌و ئەوانی‌تر لە بەخشینەکەیاندا، ئەمەیە (بَقاءُالْمَوْهُوبِ فی سَلْطَنَةِالْمُتَّهِبِ) بەخشراوەکە لەژێر دەستی پێبەخشراوەکەدا مابێ، کەوابو: (فَيَمْتَنِعُ) پەشیمانبوونەوەکە قەدەغە دەبێ‌و دروست نیە (بِبَيْعِه وَوَقْفِه لاَ بِرَهْنِهِ وَهِبَتِهِ قَبْلَ الْقَبْضِ وَتَعْلِيقِ عِتْقِهِ وَتَزْوِيجِها وَزِراعَتِها وَكَذَا الإجارَةُ عَلَى الْمَذْهَبِ، وَلَوْ زالَ مِلْكُهُ وَعادَ لَمْ يَرْجِعْ فِالأَصَحِّ، وَلَوْ زادَ رَجَعَ فِيهِ بِزِيادَتِهِ الْمُتَّصِلَةِ لاَالْمُنْفَصِلَةِ، وَيَحْصُلُ الرُّجُوعُ: بِرَجَعْتُ فِيما وَهَبْتُ أَوْ اِسْتَرْجَعْتُهُ أَوْ رَدَدْتُهُ إِلَى مِلْكِي أَوْ نَقَضْتُ الْهِبَةَ، لاَبِبَيْعِهِ وَوَقْفِهِ وَهِبَتِهِ وَإِعْتاقِهِ وَوَطْئِها فِي الأَصَحِّ،

به هۆی فرۆشتن، یان وەقفکردنی ماڵەبەخشراوەکە، واتە: ئەگەر پێبەخشراوەکە ماڵە بەخشراوەکەی فرۆشت، یان وەقفی کرد، یان بەخشی‌یە کەسێکی‌ترو ئەویش وەری‌گرت، ئەو کاتە: نە باوك نە باپیرەو نە ئەوانی‌تر، هیچیان بۆیان دروست نیە پەشیمان ببنەوەو لێی‌وەربگرنەوە، چونکە لە ملکایەتی پێبەخشراوەکەدا نەماوە.

بەڵام (لاَ بِرَهْنِهِ) نەك بە ڕەهنکردنی‌و (وَهِبَتِهِ قَبْلَ الْقَبْضِ) بە بەخشینی پێش وەرگرتنی‌و (وَتْعِليقِ عِتْقِهِ) بە هەڵواسینی‌ئازادکردنی‌و (وَتَزْوِيجِها) بە مارەبڕینی‌و (وَزِراعَتِها) بە داچاندنی زەویە بەخشراوەکەو (وَكَذَاالإجارَةُ) هەروەها بەکرێدانی‌بەخشراوەکەش (عَلَى الْمَذْهَبِ) لە سەر فەرموودەی ڕاستی مەزهەب، واتە: بەوانەی‌ڕابردوو پەشیمانبوونەوە قەدەغە نابێ‌و هەر دروستە، چونکە بەخشراوەکە هەر لەژێر ملکایەتی پێبەخشراوەکەدا ماوە.

(وَلَوْ زالَ مِلْكُهُ وَعادَ) ئەگەر پێبەخشراوەکە ملکایەتیەکەی لە بەخشراوەکەدا نەما، ئینجا ملکایەتیەکەی دووبارە بۆی گەڕاوە: وەك بیفرۆشێتە کەسێکی‌تر، یان ببیبەخشێتە کەسێکی‌ترو کەسەکەش وەری‌بگرێ، ئینجا لە ڕێگەی میراتەوە، یان بە کڕین ماڵەکە بگەڕێتەوە ژێر ملکایەتی‌ی، ئەو کاتە (لَمْ يَرْجِعْ فیالأَصَحِّ) نە باوك‌و نە ئەوانی‌تریش نابێ پەشیمان ببنەوەو لێی‌وەربگرنەوە، لە فەرموودەی‌ڕاستتردا، چونکە ئەم جارە لە لای ئەوانەوە نەبۆتە ملکی پێبەخشراوەکە.

(وَلَوْ زادَ) ئەگەر ماڵە بەخشراوەکە—لە کاتی پەشیمانبوونەوەدا— زیادی کردبو، ئەو کاتەش (رَجَعَ فِيهِ بِزِيادَتِهِ الْمُتَّصِلَةِ) کە پەشیمان بۆوە، ئەو زێدەییەی بە

بەخشراوەکەوەیە: وەك قەڵەوی‌و گەورەیی، ئەویش لەگەڵی وەردەگرێتەوە (لاَالْمُنْفَصِلَةِ) بەڵام ئەو زێدەییەی جیا بۆتەوە: وەك بێچوو، ئەوەیان لەگەڵی وەرناگرێتەوە.
(وَيَحْصُلُ الرُّجُوعُ) پەشیمانبوونەوە لە بەخشیندا دێتە جێ (بِرَجَعْتُ فِيما وَهَبْتُ) کە بڵێ: پەشیمان بومەوە لەو شتەی‌دا کە بەخشیومەتە فلانکەس (أَوِ اسْتَرْجَعْتُهُ) یان بڵێ: شتەبەخشراوەکەم بۆ خۆم گەڕاندەوە (أَوْ رَدَدْتُهُ إِلَىمِلْكِي) یان بڵێ گەڕاندمەوە بۆ ملکایەتی خۆم (أَوْ نَقَضْتُ الْهِبَةَ) یان بڵێ: بەخشینەکەم هەڵوەشاندەوە.
(لاَ بِبَيْعِهِ) نەك بە فرۆشتنی بەخشراوەکەو (وَوَقْفِهِ) بە وەقفکردنی‌و (وَهِبَتِهِ) بە بەخشینی‌و (وَإِعْتاقِهِ) بە ئازادکردنی‌و (وَوَطْئِها) بە جیماع لەگەڵ کردنی: واتە: بەوانە پەشیمانبوونەوە نایەتە جێ (فى الأصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَلاَ رُجُوعَ لِغَيْرِ الأُصُولِ فِي هِبَةٍ مُقَيَّدَةٍ بِنَفْيِ الثَّوابِ، وَمَتَى وَهَبَ مُطْلَقاً فَلاَ ثَوابَ إِنْ وَهَبَ لِدُونِهِ، وَكَذَا لأَعْلَى مِنْهُ فِالأَظْهَر، وَلِنَظِيرِهِ عَلَى الْمَذْهَبِ، فَإِنْ وَجَبَ فَهُوَ قِيمَةُ الْمَوْهُوبِ فِي الأَصَحِّ، فَإِنْ لَمْ يُثِبْهُ فَلَهُ الرُّجُوعُ،

(وَلاَ رُجُوعَ لِغَيْرِ الأُصُولِ) پەشیمانبوونەوە لە بەخشیندا–جگە لەتیرەی سەرەوە– بۆ هیچ خزمێکی‌تر‌و بۆ هیچ کەسێکی‌تر دروست نیە: (فِي هِبَةٍ مُقَيَّدَةٍ بِنَفْيِ الثَّوابِ) لە بەخشینێکی وەهادا: کە بڵێ: بە بێ‌پاداشت بێ، واتە: بڵێ: داوای هیچ پاداشتێك لە بەرامبەر بەخشینەکەم ناکەم. بە بەڵگەی حەدیسەکەی‌ڕابردوو.
(وَمَتَى وَهَبَ مُطْلَقاً) هەر کاتێك شتێکی بەخشیە یەکێکی‌تر، بەڵام باسی پاداشت وەرگرتن‌و وەرنەگرتنی نەکرد، ئەو کاتە (فَلاَ ثَوابَ) هیچ پاداشتێك واجب نیە لە بەرامبەر بەخشینەکەی (إِنْ وَهَبَ لِدُونِهِ) ئەگەر بەخشیبێتی‌یە کەسێکی لە خۆی بەرەوخوارتر لە پلەی دونیادا (وَكَذَا لأَعْلَى مِنْهُ) هەروەها ئەگەر بەخشیبێتی‌یە کەسێکی لە خۆیشی بە سەرەوەتر، ئەو کاتەش پاداشتەکە واجب نیە (فِىالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا، بەڵکو پاداشتەکە سوننەتە (وَلِنَظِيرِهِ) هەروەها ئەگەر بیبەخشێتە هاووێنەی‌خۆیشی پاداشت واجب نیە (عَلَىالْمَذْهَبِ) لەسەر فەرموودەی‌ڕاستی‌مەزهەب، بەڵکو سوننەتە.
جا بزانە: دیاریش وەکو بەخشین وایە: لەو مەسەلانەی‌ڕابردوودا. دیسان بزانە: ئیمامی (الأذرعى)–لە ڕووی‌بەڵگەوە– ئەوەی هەڵبژاردوە: ئەگەر پاداشتدانەوە لە بەخشیندا عادەت بوو، ئەو کاتە واجبە: یان بەخشراوەکەی بداتەوە، یان پاداشتێکی بداتێ، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)دا فەرموویانە، بەڵگەکەشی ئەم حەدیسەیە: ﴿كانَ رَسُولُ اللهِﷺ يَقْبَلُ الْهَدِيَّةَ وَيُثِيبُ عَلَيْها﴾ رواه البخارى، پێغەمبەرﷺ دیاری قبوڵ دەکردو پاداشتی دیاریەکەشی دەداوە. واتە: شتێکی دەدا خاوەنەکەی، کەوابو: ئەگەر پاداشتدانەوە واجبیش نەبێ: ئەوە بێگومان سوننەتێکی پێغەمبەرەﷺ.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر شتێکی بە دیاری دایێ تاکو کارێکی بۆ پێك بێنێ، ئەویش کارەکەی بۆ پێك نەهێنا، ئەو کاتەش واجبە: دیاریەکەی بداتەوە، یان تۆڵەی بداتێ، هەروەك لە (تحفة)و(نهاية)دا فەرموویانە، جا ئەگەر –بۆ وێنە– هەوڵی دا بەندکراوەکەی بۆ لە بەندیخانە ڕزگار بکا، بەڵام بۆی نەگونجا، ئەو کاتەش واجبە: دیاریەکەی بداتەوە، هەروەك لە (الشبراملسی)دا فەرموویەتی.

(فَإِنْ وَجَبَ) جا ئەگەر –بە فەرمووده‌ی بەهێز– پاداشت واجب بێ (فَهُوَ قِيمَةُ الْمَوْهُوبِ) ئەو پاداشتە نرخی بەخشراوەکەیە (فِیالأَصَحِّ) لە فەرمووده‌ی ڕاستتردا (فَإِنْ لَمْ يُثِبْهُ) جا ئەگەر پێبەخشراوەکە پاداشتی نەداوە، ئەو کاتە: (فَلَهُ الرُّجُوعُ) ماڵبەخشەکە بۆی

وَلَوْ وَهَبَ بِشَرْطِ ثَوابٍ مَعْلُومٍ فَالأَظْهَرُ صِحَّةُالْعَقْدِ وَيَكُونُ بَيْعاً عَلَىالصَّحِيحِ، أَوْ مَجْهُولٍ فَالْمَذْهَبُ بُطْلاَنُهُ، وَلَوْ بَعَثَ هَدِيَّةً فِي ظَرْفٍ فَإِنْ لَمْ تَجْرِ الْعادَةُ بِرَدِّهِ كَقُوصَرَّةِ تَمْرٍ فَهُوَ هَدِيَّةٌ أَيْضاً، وَإِلاَّ فَلاَ، وَيَحْرُمُ اِسْتِعْمالُهُ إِلاَّ فِيأَكْلِ الْهَدِيَّةِ مِنْهُ إِنِ اقْتَضَتْهُ الْعادَةُ،

دروستە: بەخشراوەکەی لێوەربگرێتەوە ﴿عَنْ اِبْنِ عمر رَضِىَاللهُ عَنْهُما: مَنْ وَهَبَ هِبَةً فَهُوَ أَحَقُّ بِها مَالَمْ يُثَبْ عَلَيْها﴾ رواه الحاکم وصححه مرفوعاً، هەر کەسێك شتێك ببەخشێ هەر ئەو زیاتر مافی لە بەخشراوەکەدا هەیە، مادام پاداشتی نەدرێتەوە.

(وَلَوْ وَهَبَ بِشَرْطِ ثَوابٍ مَعْلُومٍ) ئەگەر بە مەرجی پاداشتێکی زانراو شتێکی بەخشی، ئەوە (فَالأَظْهَرُ صِحَّةُ الْعَقْدِ) بە فەرمووده‌ی بەهێزتر: مامڵەتەکە دروست دەبێ و (وَيَكُونُ بَيْعاً) دەبێتە فرۆشتن (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرمووده‌ی ڕاست (أَوْ مَجْهُولٍ) یان بە مەرجی پاداشتێکی نەزانراو شتێکی بەخشی، ئەوە (فَالْمَذْهَبُ بُطْلاَنُهُ) بە فەرمووده‌ی ڕاستی مەزهەب: مامڵەتەکە بەتاڵە، چونکە بە هۆی نەزانینەکە نابێتە فرۆشتنێکی دروستبوو.

(وَلَوْ بَعَثَ هَدِيَّةً فِي ظَرْفٍ) ئەگەر یەکێك دیاریەکی لە ناو کیسەیەکدا بۆ کەسێکیتر نارد، ئەوە (فَإِنْ لَمْ تَجْرِ الْعادَةُ بِرَدِّهِ) ئەگەر عادەت نەبو کیسەکە بگەڕێندرێتەوە: (كَقُوصَرَّةِ تَمْرٍ) وەك زەمبیلەی قەسپ (فَهُوَ هَدِيَّةٌ أَيْضاً) ئەو کاتە کیسەکەش دەبێتە دیاری وەکو ئەو شتەی لە ناویدایە (وَإِلاَّ) بەڵام ئەگەر عادەت بوو بگەڕێندرێتەوە: وەکو سندوقیترێ، ئەو کاتە (فَلاَ) کیسەکە نابێتە دیاری، بەڵکو ئەمانەتە لە لای و واجبە: بیگەڕێنێتەوە، کەوابو: (وَيَحْرُمُ اِسْتِعْمالُهُ) حەرامە کیسەکە بە کار بێنێ (إِلاَّ فِي أَكْلِ الْهَدِيَّةِ مِنْهُ) تەنها لە خواردنی دیاریەکەدا نەبێ لەو کیسەیە (إِنِ اقْتَضَتْهُ الْعادَةُ) ئەگەر عادەت وەها بوو، ئینجا سوننەتە: بە زووترین کات کیسەکە بۆ خاوەنەکەی بگەڕێنێتەوە، واللهُ أَعْلَمُ.

﴿ پاشکۆ ﴾: زۆر سوننەتێکی گەورەیە سەردانی خزمەکانی بکاو بەخشینو دیارییان بداتێو سەلامیان بۆ بنێرێ، جا بزانە: ناپەسندە ئەو شتەی بە بەخشین، یان بە زەکات،

یان بە خێر داویەتیە کەسێکیتر، لێی بکڕێتەوە، هەروەها ئەگەر کەسێك لە ناو کۆمەڵێکدا شتێکی لە کەسێکیتر داوا کرد، ئەویش لە شەرمی خەڵك، یان لە ترسی خراپەو دووزمانیی کەسەکە شتەکەی بە بەخشین دایێ، ئەوەش حەڕامە.

هەروەها ئەگەر کەسێکیش یەکێکیتر لە دەستی ستەمکارێك ڕزگار بکاو ئەویش بەخشینێکی بداتێ لە ترسی ئەوە: نەوەك کارە پێکهاتووەکەی لێتێك بداتەوە، ئەوەش حەڕامەو دەبێتە بەرتیل، بەڵام ئەگەر لە پاداشتیچاکەکەی بیداتێ ئەوە حەڵاڵە.

هەروەها ئەو دیاریو بەخشینەی دەیداتە کاربەدەست تاکو کارێکی ناهەقی بۆ بکا، یان کارێکی حەق نەکا، ئەوەش بەرتیلەو حەڕامەو هەردوو لا لەعنەتیان لێکراوە، بەڵام ئەگەر

(کِتابُ اللُّقْطَةِ)

تەنها لە بەر ئەوە بیداتێ تاکو کارێکی هەقی بۆ بکا؟ چونکە بە بێپارە نەیدەکرد، ئەو کاتە: تەنها وەرگرەکە گوناهبار دەبێ، هەروەك لە پەڕتووکی (القَضاء)دا بە بەڵگەوە ڕوونی دەکەینەوە، إنْ شاءَ اللّٰهُ تَعالَى.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو دیاریانەی لە کاتی سوننەتکردنیکوڕ خەڵك دەیهێنێ-واتە: یان بە بۆنەی خۆشحاڵیەکانیتر- ئەوە گشتی دەبێتە ملکی باوکیکوڕەکە، کۆمەڵە زانایەکیش فەرموویانە بۆ کوڕەکەیە، جا ئەوە لە کاتێکدا بوو: کە ماڵبەخشەکە هیچیانی مەبەست نەبێ، واتە: ئەگەر یەکێکیانی مەبەست بوو، ئەو کاتە دەبێتە ملکی ئەویان، هەروەها ئەو پارەی بە بۆنەی خۆشحاڵی لە ناو تەشتێك، یان لە سەر بەرماڵێك دادەندرێ، بە ناوی هیچ کەسێکیش داینانێن، ئەوەش دەبێتە ملکی خاوەن خۆشیەکە.

ئینجا بزانە: ئەگەر کەسێك هەندێك پارەی دایە کەسێکیتر، تاکو شتێك بەو پارەیە بکڕێ، یان کارێکیخۆی بەو پارەیە ئەنجام بدا، مەبەستی ماڵبەخشەکەش هیچیتر نەبو، ئەو کاتە واجبە: خودیشتەکە بکڕێو خودیکارەکە بکا، هەروەك لە (تحفة)و (الشرواني)دا ناوەڕۆکی ئەم پاشکۆیە ڕوون کراوەتەوە.

﴿ کِتابُ اللُّقْطَةِ: پەڕتوکی هەڵگرتنەوەی شتی ونبوو ﴾

واتە: شتەکە لە خاوەنەکەی بەربوبێتەوە، یان لێی بەجێمابێ: بە هۆی بێئاگایی، یان خەوتن، یان ترس.

جا بزانە: ئەگەر کەوشەکەی بگۆڕێ بە کەوشی کەسێکیتر، ئەوەش وەك شتی ونبووە، واتە: دروست نیە بە کاری بێنێ تا بانگەوازیداهاتووی بۆ دەکا، یان تا دڵنیا دەبێ خاوەنەکەی وازی لێهێناوە، بەڵام ئەگەر بزانێ خاوەنیکەوشەکە کەوشەکەیوی بردوەو نەشدەکرا کەوشەکەیخۆی وەربگرێتەوە، ئەو کاتە دروستە-بە نیەتیتۆڵە- کەوشەکە

بفرۆشێو نرخی کەوشەکەیخۆی لە پارەی کەوشە فرۆشراوەکە وەربگرێ، هەروەك لە (تحفة)و (الشروانی)دا ڕوون کراوەتەوە.
کەواتە: ئاگاداربە: ئەو شتەی ڕەشەبا فڕێی دەداتە ناو ملّکی وی، یان ئەو ئەمانەتەی لە لای داندراون، یان لە لای خزمێکی داندراون‌و خزمەکەشی مردوە، یان ئەو ماڵەی لە دزێك، یان لە زەوتکەرێك، یان لە دڕندەیەك دەیستێنێتەوە، یان لە ناو دەریاو لافاو هەڵیدەگرێتەوە، خاوەنی ئەو شتانەش ناناسێتەوە، ئەوانە هیچیان وەك ماڵی ونبووی هەڵگیراوە بڕیاری بۆ نادرێ، بەڵکو گشتیان بە ماڵی لەدەستچوو دادەندرێن‌و دەکەونە دەست کاربەدەستی موسوڵمانان‌و واجبە: بیانپارێزێ، یان بیانفرۆشێو پارەکەیان

يُسْتَحَبُّ الإِلْتِقاطُ لِواثِقٍ بِأَمانَةِ نَفْسِهِ، وَقِيلَ يَجِبُ، وَلاَ يُسْتَحَبُّ لِغَيْرِ واثِقٍ، وَيَجُوزُ فِي الأَصَحِّ، وَيُكْرَهُ لِفاسِقٍ، وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ لاَ يَجِبُ الإِشْهادُ عَلَى الإِلْتِقاطِ،

بپارێزێ تا خاوەنەکەیان دەردەکەوێ، جا ئەگەر بێئومێد بوو، ئەو کاتە: دەبێتە ملّکی (بَيْتُ المال)و لە بەرژەوەندی موسوڵمانان سەرفی دەکا.
بەڵام ئەگەر کاربەدەست‌و قازی لەو شوێنەدا نەبون، یان ستەمکار بون، ئەو کاتە ئەو کەسەی ئەو شتانەی لە بەردەستدایە بە خۆی لە جیاتی قازی ئەو کارانەیڕابردوو ئەنجام دەدا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) لێرەو لە چەند باسێکیتردا ئەوها ڕوون کراوەتەوە.
بەڵام ئەو شتەی بەگوێرەیعادەت خاوەنەکەی وازی لێدێنێ، هەرکەسێك شتەکە بۆ خۆی ببا، ئەوە شتەکە دەبێتە موڵکیخۆیو بۆی حەڵاڵە گشت دەستکاریەکی تێدا بکا، هەروەك لە(تحفة) لە (باسی نێچیر)دا ڕوون کراوەتەوە.
(يُسْتَحَبُّ الإِلْتِقاطُ) هەڵگرتنەوەی شتی ونبوو، سوننەتە (لِواثِقٍ بِأَمانَةِ نَفْسِهِ) بۆ ئەو کەسەی باوەڕی بە ئەمینداریەتی خۆی هەیە (وَقِيلَ يَجِبُ) لە فەرموودەی بێهێزدا: هەڵگرتنەوەی شتی ونبوو، واجبە، ئینجا کۆمەڵەزانایەك فەرموویانە: ناپەسندە شتەکە هەڵنەگرێتەوە؟ نەوەك بکەوێتە دەست مرۆڤێکی خائین.
بەڵکو ئەگەر لەوانە بوو: ئەگەر هەڵینەگرتباوە شتەکە دەفەوتا، ئەو کاتە واجبە هەڵیبگرێتەوە، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.
(وَلاَ يُسْتَحَبُّ لِغَيْرِ واثِقٍ) هەڵگرتنەوەی شتی ونبوو، سوننەت نیە بۆ ئەو کەسەی باوەڕی بە ئەمینداریەتی خۆی نیە، بەڵام (وَيَجُوزُ فِيالأَصَحِّ) لەگەڵ باوەڕنەبوونیشیدا هەر دروستە هەڵیبگرێتەوە، لە فەرموودەی ڕاستتردا.
(وَيُكْرَهُ لِفاسِقٍ) هەڵگرتنەوەی شتی ونبوو، ناپەسندە بۆ مرۆڤی فاسق، هەرچەند ئەمیشنیش بێ، ئینجا هەر کەسێکیش بزانێ دەربارەی شتەکە خیانەت دەکا، ئەو کاتە

حەرامە هەڵیبگرێتـەوە، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەكاندا فەرموويانـە، پێغەمبـەرﷺ دەفەرموێ: ﴿مَنْ آوَى ضالَّةً فَهُوَ ضالٌّ مَالَمْ يُعَرِّفْها﴾ رواه مسـلم، هـەر كەسـێك ونبووێـك هەڵبگرێتەوە، ئەوە گومڕاو سەرلێشێواوە، ئەگەر بانگەوازی بۆ نەكا.

(وَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (أَنَّهُ لاَ يَجِبُ الإِشْهادُ عَلَىالإِلْتِقاطِ) واجب نيـە: شاهيد بگرێ لە سەر هەڵگرتنەوەی شتی ونبوو، بەڵكو سوننەتە، هەرچەند دادپەروەریش بێ، هەم سوننەتە: لە سەر شتەكەش بنووسێ: (ئەمە هەڵگیراوەتەوە).

بەڵكو ئەگەر باوەڕی بە ئەمينداريەتیخۆی نەبێ، ئەو كاتە: لەوانەیە شاهيدگرتن واجب بێ، هـەروەك لـە(تحفـة)دا فەرموويـەتی، پێغـەمبەرﷺ دەفـەرموێ: ﴿مَنْ وَجَدَ لُقْطَةً فَلْيُشْهِدْ

وَأَنَّـهُ يَصِـحُّ إِلْتِقـاطُ الْفاسِـقِ وَالصَّــبِيِّ وَالـذِّمِّيِّ فِـى دارِالإِسْـلاَمِ، ثُـمَّ الأَظْهَــرُ أَنَّـهُ يُنْـزَعُ مِـنَ الْفاسِـقِ وَيُوضَـعُ عِنْـدَ عَـدِلٍ وَأَنَّـهُ لاَ يُعْتَـدُّ بِتَعْرِيفِـهِ بَـلْ يُضَـمُّ إِلَيْـهِ رَقِيـبٌ، وَيَنْــزِعُ الْـوَلِيُّ لُقْطَـةَ الصَّـبِيِّ وَيُعَـرِّفُ وَيَتَمَلَّكُهـا لِلصَّـبِيِّ إِنْ رَأَى ذَلِـكَ حَيْـثُ يَجُـوزُ الإِقْتِراضُ لَهُ، وَيَضْمَنُ الْوَلِيُّ إِنْ قَصَّرَ فِى اِنْتِزاعِهِ حَتَّى تَلِفَ فِى يَدِ الصَّبِيِّ،

ذَوَيْ عَدْلٍ﴾ صـححه ابن خزيمة وابـن الجارود وابـن حبـان، هـەر كەسـێك شـتێكی ونبـووی هەڵگرتەوە، با دوو كەسی دادپەروەر بكاتە شاهيد.

(وَأَنَّهُ يَصِحُّ إِلْتِقاطُ الْفاسِقِ) هـەر بـە فـەرموودەی ڕاسـتیمەزهەب دروسـت دەبـێ: شـت هەڵگرتنەوەی مرۆڤی فاسق، هەم (وَالصَّبِيِّ) شت هەڵگرتنەوەی منداڵو شێت، هەم (وَالذِّمِّيِّ فِى دارِالإِسْلاَمِ) شت هەڵگرتنەوەی كافری پەيمان لە ئەستۆ لە خانەیئيسلامدا (ثُمَّ) ئينجا لە دوای هەڵگرتنەوەی شتەكە (اَلأَظْهَرُ أَنَّـهُ يُنْـزَعُ مِـنَ الْفاسِـقِ) بـە فـەرموودەی بـەهێزتر: شتەكە لە مرۆڤی فاسقو لە كافر وەردەگيرێو (وَيُوضَعُ عِنْـدَ عَـدِلٍ) لـە لای دادپـەروەرێك دادەندرێو (وَأَنَّهُ) هەر بـە فـەرموودەی بـەهێزتر (لاَ يُعْتَـدُّ بِتَعْرِيفِـهِ) پشـت بـە بانگـەوازی فاسقەكە نابەسترێ (بَلْ يُضَمُّ إِلَيْـهِ رَقِيـبٌ) بـەڵكو چـاودێرێكی وەگـەڵ دێخـرێ، بـەڵام لـە فـەرموودەی بـێهێزدا: شـتەكەی لێوەرنـاگيرێو پشـت بـە بانگەوازيەكـەی دەبەسـترێ، هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموويانە.

(وَيَنْزِعُ الْوَلِيُّ لُقْطَةَالصَّبِيِّ) واجبە سەرپەرشـتكار: شـتەهەڵگيراوەكە لـە منـداڵو لـە شـێت وەربگرێو (وَيُعَرِّفُ) هەر بەخۆيشی بانگەوازی بۆ بكا، واتە: پشت بە بانگەوازی منداڵو شێت نابەسـترێ (وَ) هـەروەها (يَتَمَلَّكُهـا لِلصَّبِيِّ إِنْ رَأَى ذَلِـكَ) شـتەكەش دەكاتـە مڵكـی منداڵەكە، يان شێتەكە، ئەگەر بەرژەوەندی ئەوانی دەديت (حَيْثُ يَجُوزُ الإِقْتِراضُ لَهُ) بـەو شێوەيەی ماڵقەرزكردن بۆ منداڵەكە، يان بۆ شێتەكە دروست بوو، جا ئەگەر كردنەمڵكەكە بەرژەوەندی منداڵ، يان شێتەكەی تێدا نەبو، ئەو كاتە: بۆ خاوەنەكەی دەيپارێزێ، يـان

دەیداتە دەست قازیی ئەمین، واتە: دروست نیە بیکاتە ملکی‌خۆی.
(وَيَضْمَنُ ٱلوَلِيُّ) سەرپەرشتکارەکە دەبێتە زامینی شتەکە (إِنْ قَصَّرَ فِي‌انْتِزاعِهِ) ئەگەر کەمتەرخەمی کردبێ لە وەرگرتنی لە منداڵەکە، یان لە شێتەکە (حَتَّى تَلِفَ فَى يَدِ الصَّبِيِّ) تا لە دەستی منداڵەکەدا، یان لە دەستی شێتەکەدا شتەکە فەوتا، یان فەوتێندرا، بەلام ئەگەر کەمتەرخەمی نەکردبێ: وەك نەیزانیبێ شتەکەی هەڵگرتۆتەوە، یان فریا نەکەوت لێی وەربگرێ، ئەوە ئەگەر منداڵەکە، یان شێتەکە بیفەوتێنێ، ئەو کاتە: تەنها فەوتێنەرەکە دەبێتە زامین، بەلام ئەگەر بەخۆی بفەوتێ، ئەو کاتە: هیچ کەسێك نابێتە زامین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
وَالأَظْهَرُ بُطْلاَنُ اِلْتِقاطِ الْعَبْدِ وَلاَ يُعْتَدُّ بِتَعْرِيفِهِ فَلَوْ أَخَذَهُ سَيِّدُهُ مِنْهُ كانَ اِلْتِقاطاً، قُلْتُ: الْمَذْهَبُ صِحَّةُ الْتِقاطِ الْمُكاتَبِ كِتابَةً صَحِيحَةً وَمَنْ بَعْضُهُ حُرٌّ، وَهِيَ لَهُ وَلِسَيِّدِهِ، فَإِنْ كانَتْ مُهَايَأَةٌ فَلِصاحِبِ النَّوْبَةِ فِي الأَظْهَرِ، وَكَذَا حُكْمُ سائِرِالنَّادِرِ مِنَ الأَكْسابِ وَالْمُؤَنِ إلاَّ أَرْشَ الْجِنايَةِ وَاللهُ أَعْلَمُ.
(فَصْلٌ) اَلْحَيَوانُ الْمَمْلُوكُ الْمُمْتَنِعُ مِنْ صِغارِالسِّباعِ بِقُوَّةٍ: كَبَعِيرٍ وَفَرَسٍ، اَوْ بِعَدْوٍ: كَأَرْنَبٍ وَظَبْيٍ، أَوْ طَيَرانٍ: كَحَمامٍ، إِنْ وُجِدَ بِمَفازَةٍ فَلِلْقاضِي اِلْتِقاطُهُ لِلْحِفْظِ وَكَذَا لِغَيْرِهِ فِي الأَصَحِّ،

(وَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر (بُطْلاَنُ الْتِقاطِ الْعَبْدِ) شت هەڵگرتنەوەی کۆیلە بەتاڵە، هەم (وَلاَ يُعْتَدُّ بِتَعْرِيفِهِ) پشت بە بانگەوازیەکەشی نابەسترێ، بەلام (فَلَوْ أَخَذَهُ سَيِّدُهُ مِنْهُ) جا ئەگەر گەورەکەی شتەکەی لێوەربگرێ، ئەو کاتە (كانَ الْتِقاطاً) دەبێتە شت هەڵگرتنەوەیەکی شەرعی (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: (الْمَذْهَبُ صِحَّةُ الْتِقاطِ الْمُكاتَبِ كِتابَةًصَحِيحَةً) شت هەڵگرتنەوەی کۆیلەی نووسراوپێدراو دروست دەبێ، ئەگەر نووسراوپێدانەکەی دروست بوبێ (وَمَنْ بَعْضُهُ حُرٌّ) هەروەها دروستە شت هەڵگرتنەوەی ئەو کۆیلەش کە بەشێکی ئازادە (وَهِيَ لَهُ وَلِسَيِّدِهِ) شتە هەڵگیراوەکەش بۆ خۆیو گەورەکەیەتی، بەلام (فَإِنْ كانَتْ مُهاياَةٌ) ئەگەر نۆبەت لە نێوان خۆیو گەورەکەیدا هەبو، ئەو کاتە: (فَلِصاحِبِ النَّوْبَةِ فِيالأَظْهَرِ) لە فەرموودەی بەهێزتردا: شتەکە بۆ خاوەن نۆبەتەکەیە (وَكَذَا حُكْمُ سائِرِ النَّادِرِ مِنَ الأكْسابِ وَالْمُؤَنِ) وەك شتی هەڵگیراوەیە: بڕیاری گشت کەسابەتە کەمەکانیتر و کرێیەکانیتر، ئەوانەش گشتی بە نۆبەتن (إلاَّ أَرْشَ الْجِنايَةِ) تەنها تۆڵەی دەستدرێژکردنەکانی کۆیلەکەو، بۆ سەر کۆیلەکە نەبێ، واتە: ئەو تۆڵانەی دەدرێن، یان وەردەگیرێن نابنە نۆبەت، بەلکو هاوبەشن لە نێوانیاندا (وَاللهُ أَعْلَمُ).

﴿ فَصْلٌ: **لە باسی بڕیاری شتی هەڵگیرایەوە** ﴾

1-(اَلْحَيَـوانُ الْمَمْلُـوكُ) ئـەو ئاژەڵـەی مڵكیكەسـێكەو دەدۆزرێتــەوە، دوو جــۆرە: جۆرییەكەم: (اَلْمُمْتَنِـعُ مِـنْ صِغارِالسِّباعِ بِقُـوَّةٍ) ئەوەیـە: كـە بـە هێزوتوانـایخۆی، خـۆی دەپارێزێ لە دڕندە بچووكەكانی وەك گورگ (كَبَعِيرٍ وَفَرَسٍ) وەكو ووشترو ئەسپو هێستر (أَوْ بِعَدْوٍ) یان بە هۆی غاردان خۆی دەپارێزێ (كَأَرْنَبٍ وَظَبْيٍ) وەكو كەروێشكو ئاسـك=مامز (أَوْ طَيَرانٍ) یان بە هۆی فڕین خۆی دەپارێزێ (كَحَمامٍ) وەكو كۆتر، جا هەر یەكێك لـەو جۆرانـە (إِنْ وُجِدَ بِمَفازَةٍ) ئەگـەر لـە بیابانێك دۆزراوە، ئـەوە (فَلِلْقاضِـي الْتِقاطُـهُ لِلْحِفْـظِ) بـۆ قـازی دروستە: هەڵیبگرێتەوە، تاكو بۆ خاوەنەكـەی بیپـارێزی (وَكَـذَا لِغَيْـرِهِ) هـەروەها-جگـە لـە قازی- بۆ خەڵكیتریش دروستە: هەڵیبگرێتەوە: بۆ پاراستن (فِـي الأَصَـحِّ) لـە فـەرموودەی ڕاستتردا.

منهاج- بەرگیسێیەم-23

وَيَحْـرُمُ الْتِقاطُــهُ لِتَمَلُّــكٍ، وَإِنْ وُجِــدَ بِقَرْيَــةٍ فَالأَصَحُّ جَوازُهُ لِلتَّمَلُّكِ

وَمــا لاَيَمْتَنِــعُ مِنْهــا: كَشــاةٍ يَجُــوزُ الْتِقاطُــهُ لِلتَّمَلّــكِ فِــي الْقَرْيَــةِ وَالْمَفــازَةِ، وَيَتَخَيَّرُ آخِذُهُ مِنْ مَفازَةٍ: فَإِنْ شاءَ عَرَّفَهُ وَتَمَلَّكَهُ،

بەڵام (وَيَحْرُمُ الْتِقاطُهُ لِتَمَلُّكٍ) بۆ گشت كەسێك حەڕامە ئەو جۆرە ئاژەڵە هەڵبگرێتەوە تاكو بیكاتە مڵكیخۆی ﴿عَنْ زَيْد بِن خالِدٍالْجُهَنِيِّ ﷺ: أَنَّهُ سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ ضالَّةِ الإِبِلِ؟ فَقالَ: مالَكَ وَلَهَا؟ مَعَها سِقاؤُها وَحِذَاؤُها تَرِدُالْماءَ وَتَأْكُلُ الشَّجَرَ حَتَّى يَلْقاها رَبُّها﴾ رواه الشـيخان، لـەبارەی ووشـتری ونبـوو پرسـیار لـە پێغەمبـەرﷺ كـرا؟ ئـەویش فـەرمووی: چـیت بەسەریدایە؟ بەخۆی ئاو دەخواتەوەو خواردن دەخوا، تا خاوەنەكەی دەیگاتێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر كاتەكە: كاتی ڕاوڕووتو تاڵانكری بوو، ئەو كاتە: دروستە ئەو جۆرە ئاژەڵـە-لـە بیابـان- هەڵبگیرێتــەوە، تـاكو بیكاتـە مڵكیخـۆی، هـەروەك لـە زۆربـەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.

(وَ) هەروەها (إِنْ وُجِدَ بِقَرْيَةٍ) ئەگەر ئەو جۆرە ئاژەڵەی خۆی دەپارێزێ لە دێیەكدا، یان لە نزیك دێیەكدا، یان ئاوەدانیەكدا دۆزراوە، ئەو كاتـە (فَالأَصَـحُّ جَـوازُ الْتِقاطِـهِ لِلتَّمَلُّـكِ) بـە فەرموودەیڕاسـتتر دروسـتە: هەڵیبگرێتــەوە، تـاكو بیكاتـە مڵكیخـۆی، نـەوەك دەسـتی خائینەكانی بكاتێو لە دەست خاوەنەكەی بچێ.

هەروەها ئەگەر خاوەنیئاژەڵەكەی دەناسی، ئـەو كاتـە: دروسـتە لـە گشـت شـوێنێك بـۆ خاوەنەكەی بیهێنێتەوەو ئاژەڵەكەش دەبێتە ئەمانەتێكیشەرعی لە بن دەستیدا، هەروەك لە زۆربەیسەرچاوەكاندا فەرموویانە.

جۆریدووەم: (وَما لاَ يَمْتَنِـعُ مِنْهـا) ئـەو جـۆرە ئاژەڵـەی خـۆی پێناپـارێزێ لـە دڕنـدە بچووكەكان (كَشاةٍ) وەكو مەڕو بزنو گوێلكو مریشكو مـراوی (يَجُـوزُ الْتِقاطُـهُ لِلتَّمَلُّـكِ) بـۆ گشت كەسێك دروستە هەڵیبگرێتەوە، تاكو بیكاتە مڵكیخۆی (فِيالْقَرْيَةِ وَالْمَفازَةِ) هەم لـە

دێو هەم لە بیاباندا دروستە هەڵیبگرێتەوە: لە کاتی ئەمینیو لە کاتی ڕاورووتو تاڵانـدا ﴿عَنْ زَيْدٍالْجُهَنِى: أَنَّهُ سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ ضَالَّةِ الْغَنَمِ؟ فَقَالَ: هِيَ لَكَ أَوْ لأَخِيكَ أَوْ لِلذِّئْبِ﴾ رواه الشيخان، لەبارەی بزنو مەڕی ونبوو پرسیار لە پێغەمبەرﷺ کرا؟ ئەویش فەرمووی: یان بۆ تۆیە، یان بۆ برای تۆیە، یان بۆ گورگە. واتە: ئەگەر وازی لێبێنی گورگ دەیخوا، ئەگەر هێناتەوەو خاوەنەکەی دیار نەبو، ئەو کاتە بۆ تۆ دەمێنێتەوە.

ئینجا (وَيَتَخَيَّرُ آخِذُهُ مِنْ مَفازَةٍ) ئەو کەسەی ئاژەڵێکی گۆشتخوراو لە بیابان دەگرێتەوە بۆ ئەوەی بیکاتە مڵکیخۆی، سەرپشکە لە نێوان سێ ڕێگادا:

یەکەم: (فَإِنْ شاءَ عَرَّفَهُ) ئەگەر حەز دەکا: بانگەوازی بۆ ئاژەڵەکە دەکا تا ماوەی ساڵێك، ئینجا ئەگەر لە دوای ساڵێك خاوەنەکەی دەست نەکەوت (وَتَمَلَّكَهُ) دەیکاتە مڵکی خۆی.

أَوْ باعَهُ وَحَفِظَ ثَمَنَهُ وَعَرَّفَها ثُمَّ تَمَلَّكَهُ، أَوْ أَكَلَهُ وَغَرِمَ قِيمَتَهُ إِنْ ظَهَرَ مالِكُهُ، فإِنْ أَخَذَ مِنَ الْعُمْرانِ فَلَهُ الْخَصْلَتانِ الأُولَيانِ لاَ الثَّالِثَةُ فِى الأَصَحِّ،

جا بزانە: لە ماوەی بانگەوازیشدا بەخێوی دەکا، جا ئەگەر ویستی ئەرکی بەخێوکردنەکە لە خاوەنەکەی وەربگرێتەوە، ئەو کاتە ئیزن لە قازی وەردەگرێ، جا ئەگەر نەگونجا، ئەو کاتە شاهید دەگرێ: کە بە مەبەستی وەرگرتنەوەیمەسرەفەکەی بەخێوی دەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

دووەم: (أَوْ باعَهُ) یان بە ئیزنی قازی ئاژەڵەکە دەفرۆشێ، جا ئەگەر ئیزنی قازی نەگونجا، ئەو کاتە سەربەخۆ دەیفرۆشێو (وَحَفِظَ ثَمَنَهُ) پارەکەشی بۆ خاوەنەکەی دادەنێو دەیپارێزێو (وَعَرَّفَها) ئینجا لە دوایفرۆشتن بانگەوازی بۆ ئاژەڵەکە دەکا (ثُمَّ) ئینجا لە دوای ساڵێك ئەگەر خاوەنەکەی دەست نەکەوت (تَمَلَّكَهُ) پارەی ئاژەڵەکە دەکاتە مڵکی خۆیو دەیخوا.

سێیەم: (أَوْ أَكَلَهُ) یان هەر ئەو دەم ئاژەڵەکە دەکاتە مڵکیخۆیو دەیخواو (وَغَرِمَ قِيمَتَهُ) نرخەکەی ڕۆژی کردنەمڵکیش–لە تۆڵە– دەداتە خاوەنەکەی (إِنْ ظَهَرَ مالِكُهُ) ئەگەر خاوەنەکەی دەست کەوت، ئینجا بزانە: تا نەیکاتە مڵکیخۆی دروست نیە بیخوا، هەروەك لە (تحفة)دا فەرموویەتی.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئیمامی(الماوردی) ڕێگایەکیچوارەمیشی زیاد کردوە، کە دروستە: هەر ئەو دەم ئاژەڵەکە بکاتە مڵکیخۆیو نەیخوا، بەڵکو بە زیندوویی بۆ شیرو خوریو بێچووەکەی بهێڵێتەوە، چونکە ئەوە لە خواردن باشترە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە، جا ئەگەر خاوەنەکەی دەست کەوت، ئەو کاتە–تەنها– ئاژەڵەکەی دەداتەوە، شیرو بێچووەکەشی بۆ خۆی دەمێنێتەوە، هەروەك لە (الشبراملسی)دا فەرموویەتی، ئینجا هەر ئیمامی(الماوردی) دەفەرموێ: لەو ڕێگایانە کامەیان بۆ خاوەنەکەی

بەسودترە، واجبە: ئەویان بکا.

ئینجا بزانە: ئەوەی ڕابردوو دەربارەی بیابان بوو، بەلاّم (فَإِنْ أَخَذَ مِنَ الْعُمْرانِ) ئەگەر ئاژەڵەکەی لە ئاوەدانیدا دۆزیەوە، یان ئاژەڵەکە گۆشتی نەدەخورا، ئەو کاتە: (فَلَهُ الْخَصْلَتانِ الْأُولَيانِ) تەنها ڕێگای یەکەمو دووەمی بۆ دروستن، واتە: یان ساڵێك بانگەوازی بکاو بیکاتە ملکی‌خۆی، یان بیفرۆشێو ساڵێك بانگەوازی بکاو پارەکەی بکاتە ملکی‌خۆی (لاَالثّالِثَةُ) بەلاّم ڕێگای سێیەمی بۆ دروست نیە، واتە: دروست نیە: بیکاتە ملکی‌خۆی‌و بیخواو تۆڵە بداتە خاوەنی (فی‌الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەلاّم لە فەرموودەی بێ‌هێزدا: ئەگەر گۆشتی بخورێ، ڕێگای سێیەمیشی بۆ دروستە وەك ئاژەڵی بیابان،

وَيَجُوزُ أَنْ يَلْتَقِطَ عَبْداً لاَيُمَيِّزُ، وَيَلْتَقِطَ غَيْرَالْحَيَوانِ، فَإِنْ كانَ يَسْرُعُ فَسادُهُ كَهَرِيسَةٍ: فَإِنْ شاءَ باعَهُ وَعَرَّفَهُ لِيَتَمَلَّكَ ثَمَنَهُ، وَإِنْ شاءَ تَمَلَّكَهُ فِي الْحالِ وَأَكَلَهُ، وَقِيلَ إِنْ وَجَدَهُ فِي عُمْرانٍ وَجَبَ الْبَيْعُ، وَإِنْ أَمْكَنَ بَقاؤُهُ بِعِلاَجٍ كَرُطَبٍ يَتَجَفَّفُ: فَإِنْ كانَتِ الْغِبْطَةُ فِي بَيْعِهِ بِيعَ، أَوْ فِي تَجْفِيفِهِ وَتَبَرَّعَ بِهِ الْواجِدُ جَفَّفَهُ، وَإِلاَّ بِيعَ بَعْضُهُ لِتَجْفِيفِ الْباقِي،

هەروەك لە (نهایة)و(مغنی)دا فەرموویانە. (وَيَجُوزُ أَنْ يَلْتَقِطَ عَبْداً لاَيُمَيِّزُ) دروستە: کۆیلەیەکی وەها هەڵبگرێتەوە: کە فامیدە نەبوبێ.

2-(وَيَلْتَقِطَ غَيْرَالْحَيَوانِ) هەروەها دروستە: شتی‌تری جگە لە ئاژەڵیش هەڵبگرێتەوە، وەکو پارەو جل‌وبەرگو خواردەمەنی، ئینجا (فَإِنْ كانَ يَسْرُعُ فَسادُهُ) ئەگەر شتە هەڵگیرایەوەکە لەو شتانە بوو: کە زوو تێك دەچونو خراپ دەبون (كَهَرِيسَةٍ) وەك هەریسەو خواردەمەنیە تەڕەکانی‌تر، ئەوەی هەڵیگرتۆتەوە سەرپشکە لە نێوان دوو ڕێگادا:

یەکەم: (فَإِنْ شاءَ باعَهُ) ئەگەر حەز دەکا: دەیفرۆشێو (وَعَرَّفَهُ) لە دوای فرۆشتنیش ماوەی ساڵێك بانگەوازی بۆ فرۆشراوەکە دەکا (لِيَتَمَلَّكَ ثَمَنَهُ) تاکو پارەکەی بکاتە ملکی خۆی ئەگەر-لە دوای‌ساڵێك- خاوەنەکەی دەست نەکەوت.

دووەم: (وَإِنْ شاءَ تَمَلَّكَهُ فِي‌الْحالِ) ئەگەر حەزیش دەکا: هەر ئەو دەم دەیکاتە ملکی خۆی‌و (وَأَكَلَهُ) دەیخوا، ئینجا-لە دوای‌خواردنی- ماوەی ساڵێك بانگەوازیی بۆ دەکا، نرخەکەشی-لە تۆڵە-دەداتە خاوەنەکەی، جیاوازی نیە: لە بیابان، یان لە ئاوەدانیدا دۆزیبێتیەوە، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی، بەلاّم (وَقِيلَ) لە فەرموودەیەکی بێ‌هێزدا:

(إِنْ وَجَدَهُ فِي عُمْرانٍ وَجَبَ الْبَيْعُ) ئەگەر لە ئاوەدانیدا دۆزیبێتیەوە، واجبە بیفرۆشێ.

(وَإِنْ أَمْكَنَ بَقاؤُهُ بِعِلاَجٍ) ئەگەر گونجا خواردەمەنیەکە بە چارەکردن بمێنێتەوە (كَرُطَبٍ يَتَجَفَّفُ) وەکو خورماو ترێیەکی وەها: کە ووشك ببێتەوە، ئەو کاتە خواردنی دروست نیە، بەڵکو (فَإِنْ كانَتِ الْغِبْطَةُ فِي‌بَيْعِهِ) ئەگەر قازانجی خاوەنەکەی لە فرۆشتنیدا بوو (بِيعَ)

ئەوە هەمووی دەفرۆشرێ‌و پارەکەی بۆ خاوەنی هەڵدەگیرێ (أَوْ فِيَ‌تَجْفِيفِهِ) یـان ئەگـەر قازانج لە ووشککردنەوەی‌دا بوو (وَتَبَرَّعَ بِهِ الْواجِدُ) ئەو کەسەش کە دۆزیویەتیـەوە، یـان کەسێکی‌تر بە خۆڕایی ووشکی دەکردەوە، ئەو کاتە (جَفَّفَهُ) ووشکی دەکاتەوە.
(وَإِلاَّ) بەلام ئەگەر هیچ کەسێك بە خۆڕایی ووشکی نەکردەوە، ئەو کاتە (بِيعَ بَعْضُهُ لِتَجْفِيفِ الْبـاقِي) بەشـێکی لێ‌دەفرۆشـرێ، تـاکو بـەو پارەیـە ئـەوی‌تر ووشـك بکرێتـەوەو بـە ووشککراوەیی بۆ خاوەنەکەی هەڵبگیرێ.
ئینجا لە هەردووحاڵەتدا واجبە: بانگەوازی بۆ بکا، جا ئەگەر ماوەی‌ساڵێك بانگـەوازی کـردو خاوەنەکـەی دەسـت نەکـەوت، ئـەو کاتـە دروسـتە پارەکـە، یـان خواردەمەنیـە
وَمَنْ أَخَذَ لُقْطَةً لِلْحِفْظِ أَبَداً فَهِيَ أَمانَةٌ، فَإِنْ دَفَعَها إِلَىالْقاضِي لَزِمَهُ الْقَبُولُ وَلَمْ يُوجِبِ الأَكْثَرُونَ اَلتَّعْرِيفَ وَالْحالَةُ هَذِهِ، فَلَوْ قَصَدَ بَعْدَ ذَلِكَ خِيانَةً لَمْ يَصِرْ ضامِناً فِالأَصَحِّ، وَإِنْ أَخَـذَهُ بِقَصْـدِالْخِيانَةِ فَضـامِنٌ، وَلَـيْسَ لَـهُ بَعْـدَهُ أَنْ يُعَـرِّفَ وَيَتَمَلَّـكَ عَلَىالْمَـذْهَبِ، وَإِنْ أَخَذَ لِيُعَرِّفَ وَيَتَملَّكَ فَأَمانَةٌ مُدَّةَالتَّعْرِيفِ وَكَذَا بَعْدَها مالَمْ يَخْتَرِ التَّمَلُّكَ فِي الأَصَحِّ،

ووشککراوەکە بکاتە ملکی‌خۆی، یان بـەردەوام بـۆ خاوەنەکـەی هـەڵیبگرێ، هـەروەك لـە (حاشيةالعوض)دا فەرموویەتی.
(وَمَنْ أَخَذَ لُقْطَةً لِلْحِفْظِ أَبَداً) هەر کەسێك شتێکی ونبووی هەڵگرتەوە، تـاکو بـەردەوام بـۆ خاوەنەکەی بیپارێزێ، واتە: مەبەستی نەبو: بیکاتە ملکی خۆی (فَهِيَ أَمانَةٌ بِيَدِهِ) ئەو کاتە شتەکە ئەمانەتێکە لە دەست ئەو کەسەدا، کەواتە: ئەگەر کەمتەرخەمی لە پاراستنی‌دا بکا، ئەو کاتە دەبێتە زامین (فَإِنْ دَفَعَها إِلَىالْقاضِي لَزِمَهُ الْقَبُولُ) جا ئەگەر شتەکەی دایە دەست قازی، واجبە: قبوڵی بکاو لێ‌ی‌وەربگرێ (وَلَمْ يُوجِبِ الأَكْثَرُونَ التَّعْرِيفَ وَالْحالَـةُ هَـذِهِ) لـەو حاڵەتەی بۆ پاراستن هەڵیگرتۆتەوە، زۆرترینی‌زانایان بانەگەوازییان بـە واجـب دانـەناوە، بەلام فەرموودەی‌بەهێزو پشت پێبەستراو ئەمەیە: لەو حاڵەتەشدا واجبە: بانگەوازی بـۆ بکرێ، هەروەك لە زۆربەی‌سەرچاوەکاندا فەرموویانە.
(فَلَوْ قَصَدَ بَعْدَذَلِكَ خِيانَةً) جا ئەگەر لە دوای‌هەڵگرتنەوەی بۆ پاراستن، ویستی خیانەت لە شتەکەدا بکا، ئەو کاتەش (لَمْ يَصِرْ ضامِناً فِيالأَصَحِّ) بە تەنها مەبەستەکە نابێتە زامین، لە فەرموودەی‌ڕاستتردا، بەڵکو هەرکاتێك بە کردەوە خیانەتی کرد، دەبێتە زامین.
(وَإِنْ أَخَذَهُ بِقَصْدِ الْخِيانَةِ) ئەگەر–هەر لە سەرەتاوە– بە مەبەستی خیانەتکردن شتەکەی هەڵگرتـەوە، ئـەو کاتـە (فَضـامِنٌ) دەبێتـە زامـین، کـەوابو: (وَلَـيْسَ لَـهُ بَعْـدَهُ) لـە دوای هەڵگرتنەوەی بە مەبەستی‌خیانەت، بۆی دروست نیە: (أَنْ يُعَرِّفَ وَيَتَمَلَّكَ) بانگەوازی بـۆ بکاو بیکاتە ملکی‌خۆی (عَلَىالْمَذْهَبِ) لە سەر فـەرموودەی ڕاسـتی مەزهـەب، چـونکە بـەو

مەبەستە بووەتە زەوتكەر، بەڵام لە فەرموودەيەكى بێهێزدا: بۆى دروستە: بانگەوازى بۆ بكاو لە دواى بانگەوازى بيكاتە ملكىخۆى.

(وَإِنْ أَخَذَ لِيُعَرِّفَ) ئەگەر-لە سەرەتاوە- بەو مەبەستە هەڵيگرتەوە: بانگەوازى بۆ بكاو (وَيَتَمَلَّكَ) لە دواى بانگەوازيش بيكاتە ملكىخۆى، ئەو كاتە (فَأَمانَةٌ مُدَّةَالتَّعْرِيفِ) لە ماوەى بانگەوازىدا شتەكە ئەمانەتە لە لاى (وَكَذَا بَعْدَهَا) هەروەها لە دواى ماوەى بانگەوازيش هەر ئەمانەتە لە لاى (مالَمْ يَخْتَرالتَّمَلُّكَ) مادام كردنەملكايەتيى هەڵنەبژاردبێ، واتە: هەر كاتێك كرديە ملكىخۆى، ئەو كاتە دەبێتە زامىنو تۆڵەى دەكەوێتە سەر (فِى الأَصَحِّ) لە فەرموودەى ڕاستتردا.

وَيَعْـــرِفُ جِنْسَـــها وَصِـــفَتَها وَقَـــدْرَها وَعِفاصَـــها وَوِكائَهـــا ثُـــمَّ يُعَرِّفُهـــا فِـــي الأَسْـــواقِ وَأَبْـــوابِ الْمَســـاجِدِ وَنَحْوِهـــا سَـــنَةً عَلَىالْعـــادَةِ: يُعَـــرِّفُ أَوَّلاً كُـــلَّ يَـــوْمٍ طَرَفَـــيِ النَّهـــارِ، ثُـــمَّ كُـــلَّ يَـــوْمٍ مَـــرَّةً، ثُـــمَّ كُـــلَّ أُسْـــبُوعٍ، ثُـــمَّ كُـــلَّ شَـــهْرٍ، وَلاَ تَكْفِـــي سَنَةٌ مُتَفَرِّقَةٌ فِي الأَصَحِّ، قُلْتُ: اَلأَصَحُّ تَكْفِي وَاللهُ أَعْلَمُ. وَيَذْكُرُ بَعْضَ أَوْصافِها،

﴿ چۆنيەتى بانگەوازى شتى ونبوو ﴾

(وَيَعْرِفُ) ئەو كەسەى شتەكەى هەڵگرتۆتەوە، سوننەتە بزانێ (جِنْسَـها) ڕەگەزى شتەكە چىيە، هەم (وَصِفَتَها) جۆرەكەو (وَقَدْرَها) ئەندازەكەىو (وَعِفاصَها) كيسەكەى، واتە: لە ناو چىدايەو (وَوِكاءَها) زاربێنەكەى چىيە، لە كام شوێن دۆزيويەتيەوە.

(ثُمَّ يُعَرِّفُها) ئينجا واجبە: بانگەوازى بۆ بكا بەخۆى، يان بە جێگرێكىخۆى (فِيالأَسْواقِ) لە بازاڕەكانداو (وَأَبْوابِ الْمَساجِدِ) لە دەرگەى مزگەوتەكاندا لەو كاتەى خەڵك لە مزگەوت دێنە دەرەوە، بەڵام حەرامە: دەنگى زۆر بەرز بكاتەوە، يان لە ناو مزگەوتدا بانگەوازيەكە بكا، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموويانە.

(وَنَحْوِها) هەم لەم شوێنانەى وەك بازاڕو مزگەوت خەڵك لێيان كۆ دەبێتەوە، بانگەوازيەكە دەكا (سَنَةً عَلَىالْعادَةِ) ماوەى ساڵێك بەگوێرەى عادەت ﴿عنْ زَيْدالْجُهَنِي رضي الله عنه: أَنَّهُ سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ اللُّقْطَةِ؟ فَقالَ: إِعْرِفْ عِفاصَها وَوِكاءَها ثُمَّ عَرِّفْها سَنَةً، فَإِنْ جاءَ صَاحِبُها، وَإِلاَّ فَشَأْنَكَ بِهَا﴾ رواه الشيخان، لەبارەى شتى هەڵگيرايەوە پێغەمبەر ﷺ پرسيارى لێكرا؟ ئەويش فەرمووى: كيسەكەو زاربێنەكەى بزانە، ئينجا ماوەىساڵێك بانگەوازى بۆ بكە، جا ئەگەر خاوەنەكەى هات بيدەوە، ئەگەر نەهات چى لێدەكەى بيكە.

ئينجا بزانە: سەرەتاىساڵەكە: لە سەرەتاىبانگەوازيەكەوە دەست پێ دەكا، بەڵام مەرج نيە: لە هەموو كاتەكانى ساڵدا بانگەوازى بكا، بەڵكو (يُعَرِّفُ أَوَّلاً كُلَّ يَوْمٍ طَرَفَيِ النَّهارِ) يەكەمجار-تا حەفتەيەك- هەموو ڕۆژێك سبەينەو ئيواران بانگەوازى دەكا (ثُمَّ كُلَّ يَوْمٍ مَرَّةً) ئينجا-تا حەفتەيەكىتر- هەر ڕۆژێك جارێك (ثُـمَّ كُـلَّ أُسْـبُوعٍ) ئينجـا هـەر

حەفتەیەك جارێك، تا حەفت حەفتە تەواو دەبن (ثُمَّ كُلَّ شَهْرٍ) ئینجا هەر مانگێك جارێك.
بەڵام (وَلاَ تَكْفِي سَنَةٌ مُتَفَرِّقَةٌ فِيالأَصَحِّ) ساڵێكی لێك جیاكراوە بەس نیە: وەك بە دوانزە ساڵان ساڵێك تەواو بكا (قُلْتُ) ئیمامی(النواوی) دەفەرموێ: (الأَصَحُّ تَكْفِي وَاللهُ أَعْلَمُ) بە فەرموودەی ڕاستتر: ساڵێكی لێك جیاكراوەش بەسە.
(وَيَذْكُرُ بَعْضَ أَوْصافِها) سوننەتە: لە بانگەوازیەكەدا هەندێك سیفەتەكانیشتەكە بڵێ، بەڵام حەرامە: تەواوی سیفەتەكانی بڵێ، نەوەك درۆزنێك بیكاتە ملكیخۆی، ئینجا بزانە: ئەگەر-لە ماوەیبانگەوازیدا- ماڵهەڵگرەوەكە مرد، ئەو كاتە میراتگرەكەی-لە سەر بانگەوازیەكەی وی- بانگەوازیەكە تەواو دەكا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
وَلاَ يَلْزَمُهُ مُؤْنَةُ التَّعْرِيفِ إنْ أَخَذَ لِحِفْظٍ، بَلْ يُرَتِّبُها الْقاضِي مِنْ بَيْتِ الْمالِ أَوْ يَقْتَرِضُ عَلَى الْمالِكِ، وَإِنْ أَخَذَ لِتَمَلُّكٍ لَزِمَتْهُ، وَقِيلَ إنْ لَمْ يَتَمَلَّكْ فَعَلَى الْمالِكِ، وَالأَصَحُّ أَنَّ الْحَقِيرَ لاَ يُعَرَّفُ سَنَةً بَلْ زَمَناً يُظَنُّ أَنَّ فاقِدَهُ يُعْرِضُ عَنْهُ غالِباً.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر ماڵهەڵگرەوەكە لەو باوەڕەدا بوو: ئەگەر بانگەوازیی بۆ بكا، ستەمكارێك شتەهەڵگیرایەوەكەی لێدەستێنێ، ئەو كاتە حەرامە: بانگەوازی بكا، شتەكەش بە ئەمانەت لە لای دەمێنێتەوە، واتە: دروست نیە لە دوای ساڵێك بیكاتە ملكیخۆی.
بەڵام (إبن الصباغ) فتوای داوە: ئەگەر دەترسا-بە هۆی بانگەوازیەكە- ماڵی خۆی لە بنەبڕ لە دەست بڕوا، ئەو كاتە عوزری بە دەستە كە بانگەوازی نەكاو هەم بۆی دروستە لە دوای ساڵێك بیكاتە ملكیخۆی، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە.
جا ئەگەر بێئومێد بوو: لە دەستكەوتنی خاوەنەكەیو-بە فتوای (إبن الصباغ) ڕەفتاری نەكرد- ئەو كاتە وەك ماڵی لەدەستچوو بڕیاری بۆ دەدرێ، هەروەك لە سەرەتای ئەم باسەدا ڕابراو لە (الشروانی)دا فەرموویەتی.
(وَلاَ يَلْزَمُهُ مُؤْنَةُ التَّعْرِيفِ) ئەركی بانگەوازیەكە لە سەر ماڵهەڵگرەوەكە نیە (إنْ أَخَذَ لِحِفْظٍ) ئەگەر شتەكەی بۆ پاراستن هەڵگرتبێتەوە (بَلْ) بەڵكو لە سەر خاوەنەكەیەتی، كەوابو: (يُرَتِّبُهاالْقاضِي مِنْ بَيْتِ الْمالِ) قازی لە (بَيْت الْمال) مەسرەفی بانگەوازیەكە دەدا (أَوْ يَقْتَرِضُ عَلَىالْمالِكِ) یان لە سەر حیسابیخاوەنەكەی مەسرەفی بانگەوازیەكە لە كەسێك قەرز دەكا، یان بەشێكی لێدەفرۆشێ، یان فەرمان دەداتە ماڵهەڵگرەوەكە: تاكو مەسرەفەكە بداو لە خاوەنەكەی وەربگرێتەوە-واتە: ئەگەر قازی نەبو، ئەو كاتە ماڵهەڵگرەوەكە شاهید دەگرێ: كە بە مەبەستی وەرگرتنەوە، مەسرەفەكە دەكا- هەروەك چەند جار ڕابرا.
بەڵام (وَإِنْ أَخَذَ لِتَمَلُّكٍ) ئەگەر شتەكەی بۆ ئەوە هەڵگرتبێتەوە: بیكاتە ملكیخۆی، ئەو كاتە

(لَزِمَتْهُ) ئەركی بانگەوازیەكە لە سەر ماڵهەڵگرەوەكەیە، واتە: هەرچەند نەشیكاتە ملكی خۆیو بشیداتەوە خاوەنەكەی، نابێ ئەركی بانگەوازیەكەی لێوەربگرێتەوە، بەلاَم (وَقِيلَ إنْ لَمْ يَتَمَلَّكْ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: ئەگەر نەیكاتە ملكیخۆی، ئەو كاتە (فَعَلَىالْمالِكِ) ئەركەكە لەسەر خاوەنەكەیە.

(وَالأصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر (أنْ الْحَقِيرَ لاَ يُعَرَّفُ سَنَةً) شتی كەم نرخ پێویست نیە ساڵێك بانگەوازی بۆ بكرێ (بَلْ زَمَناً يُظَنُّ أنَّ فاقِدَهُ يُعْرِضُ عَنْهُ غالِباً) بەڵكو ماوەیەكی وەها بانگەوازی بۆ دەكرێ: كە وا تێبگا خاوەنەكەی وازی لێدێنێ بە ئەغلەبی، وەك ڕۆژێك، دوو ڕۆژ، سێ ڕۆژ.

(فَصْلٌ) إذَا عَرَّفَ سَنَةً لَمْ يَمْلِكْها حَتَّى يَخْتارَهُ بِلَفْظٍ: كَتَمَلَّكْتُ، وَقِيلَ تَكْفِالنِّيَةُ، وَقِيلَ يَمْلِكُ بِمُضِيِّ السَّنَةِ، فَإِنْ تَمَلَّكَ فَظَهَرَ الْمالِكُ وَاتَّفَقا عَلَى رَدِّ عَيْنِها فَذاكَ، وَإنْ أَرادَها الْمالِكُ وَأَرادَ الْمُلْتَقِطُ اَلْعُدُولَ إلَى بَدَلِها

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەو گوڵە كەنمەی لە پەرێز وازی لێدەهێندرێ، دروستە: هەڵیبگرێتەوە، هەروەها ئەو دەنكو دانەوێڵەی بە هۆی لافاو دێتە ناو زەویەكەی ئەویش دەبێتە ملكی خاوەن زەویەكە، چونكە بەگوێرەیعادەت ئەو جۆرەشتانە وازیان لێدەهێندرێ، هەروەك لە (مغنی)دا فەرموویەتی.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی بە ملككردنی شتە هەڵگیرایەوەكە ﴾

(إذَا عَرَّفَ سَنَةً) هەر كاتێك ساڵێك بانگەوازی بۆ شتە هەڵگیرایەوەكە كرد، یان كەمتر لە ساڵێك ئەگەر كەم نرخ بوو، ئەوە (لَمْ يَمْلِكْها حَتَّى يَخْتارَهُ بِلَفْظٍ) بە خودی بانگەوازیەكە نابێتە ملكیوی تا بە گوتن ملكایەتی هەڵدەبژێرێ (گ) وەك بڵێ: (تَمَلَّكْتُ) ئەم شتەم كردە ملكیخۆم (وَقِيلَ تَكْفِىالنِّيَةُ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: نیەتی كردنەملكایەتی بەسە (وَقِيلَ يَمْلِكُ بِمُضِيِّ السَّنَةِ) لە فەرموودەیەكیتری بێهێزدا بە تەواوبوونی ساڵەكە دەبێتە ملكیوی.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر شتەكەی كردە ملكیخۆیو خاوەنەكەشی دەست نەكەوت، ئەوە لە ڕۆژی قیامەت داوای ئەو شتەی لێناكرێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە، بەلاَم هەر كاتێك خاوەنەكەی ئاشكرا بوو، واجبە: بیداتەوە، جا ئەگەر پێش ئەوەی بیكاتە ملكی خۆی، خاوەنەكەی ئاشكرا بوو، ئەو كاتە ئەركیگەڕاندنەوەی لە سەر خاوەنەكەیە، بەلاَم ئەگەر لە دوای كردنەملك خاوەنەكەی ئاشكرا بوو، ئەو كاتە ئەركی گەڕاندنەوەی لە سەر ماڵهەڵگرەوەكەیە، هەروەك لە (نهاية)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(فَإِنْ تَمَلَّكَ فَظَهَرَالْمالِكُ) جا ئەگەر كردیە ملكیخۆی، ئینجا خاوەنەكەی ئاشكرا بوو

(وَاتَّفَقاعَلَى رَدِّ عَيْنِها) هەردووكیش ڕێك كەوتن خودیمالّەكە بۆ خاوەنەكەی بگەڕێندرێتەوە (فَذَاكَ) ئەوە دیارە: خـودی ماڵەكـەی–بـە گشـت زێدەییەكـەوە– دەداتـەوە، بـەڵام هـەر زێدەییەكی لە دوای كردنە ملك لیّی جیا بوبێتەوە: وەك شیرو خوریو بێچوو، ئەوە گشتی بۆ ماڵهەڵگرەوەكە دەمێنێتەوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانەو، لە چوارەم ڕێگای ئاژەڵیدۆزراوەشدا ڕابرا، بەڵام ئەگەر لە پێش كردنـەملك ئـەو زێدەییانـەی لێ جیـا بوبنەوە، ئەو كاتە ئەوانیش لەگەڵ شتەكەدا بۆ خاوەنەكەی دەگەڕێندرێنەوە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

بەڵام (وَإِنْ أَرادَهاالْمالِكُ) ئەگەر خاوەنەكە خودیمالّەكەی خۆی دەویستو (وَأَرادَ الْمُلْـتَقِطُ الْعُـدُولَ إِلَى بَدَلِها) ماڵهـەڵگـرەوەكەش دەیویست لەجـیاتی ماڵەكە شـتێكیتری بداتێ، ئەو أُجِيـــبَ الْمالِــكُ فِالأَصَـــحِّ، وَإِنْ تَلِفَـــتْ غَـــرِمَ مِثْلَهـــا أَوْ قِيمَتَهـــا يَـــوْمَ التَّمَلُّـــكِ، وَإِنْ نَقَصَـتْ بِعَيْـبٍ فَلَـهُ أَخْـذُها مَـعَ الأَرْشِ فِالأَصَـحِّ، وَإِذا اِدَّعاهـا رَجُـلٌ وَلَـمْ يَصِـفْها وَلاَ بَيِّنَةَ لَمْ تُدْفَعْ إِلَيْهِ، وَإِنْ وَصَفَها وَظَنَّ صِدْقَهُ جازَ الدَّفْعُ إِلَيْهِ وَلاَ يَجِبُ عَلَىالْمَذْهَبِ، فَإِنْ دَفَـعَ فَأَقامَ آخَرُ بَيِّنَـةً بِهـا حُوِّلَـتْ إِلَيْـهِ، فَإِنْ تَلِفَـتْ عِنْدَهُ فَلِصاحِبِ الْبَيِّنَـةِ تَضْـمِينُ الْمُلْتَقِطِ

كاتە (أُجِيبَ الْمالِكُ فيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا: وەڵامـی خاوەنەكـە دەدرێتـەوەو قسەكەی جێبەجێ دەكرێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: ئەگەر خاوەنەكەی ئاشـكرا بـوو، بـەڵام شـتەكە فرۆشـرابو، ئـەوە ئەگـەر فرۆشــیارەكە مــافی پەشــیمانیی هــەبو، ئــەو كاتــە خاوەنەكــە دەتوانــێ مامڵەتەكــە هەڵبوەشێنێتەوەو خودی ماڵەكەیخۆی بباتەوە، بەڵام ئەگەر فرۆشیارەكە مافی پەشیمانیی نەبو، ئەو كاتە ناتوانێ مامڵەتەكە هەڵبوەشێنێتەوە، هەروەك لـە زۆربـەی سەرچـاوەكاندا فەرموویانە، بەڵكو پارەی شتەفرۆشراوەكەی وەردەگرێتەوە.

(وَإِنْ تَلِفَتْ) ئەگەر لە دوای كردنە ملك شتەكە فەوتاو خاوەنەكەشی دەركەوت، ئـەو كاتـە (غَرِمَ مِثْلَها) وێنەیشتەكە–لە تۆڵـە– دەداتـە خاوەنەكـەی (أَوْ قِيمَتَهـا يَـوْمَ التَّمَلُّـكِ) يـان نرخەكەی ڕۆژی كردنەملك–لە تۆڵە– دەداتە خاوەنەكەی.

(وَإِنْ نَقَصَتْ بِعَيْبٍ) ئەگەر لە دوای كردنە ملك بە هۆی عەیبێك شتەكە كـەمی كردبـو، ئـەو كاتە (فَلَهُ أَخْذُها مَعَ الأَرْشِ) بۆ خاوەنەكەی دروستە: شتەكە وەربگرێتەوە، لەگەڵ تۆڵەی عەیبەكەش (فی الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاسـتتردا، بـەڵام لـە فـەرموودەی بـێهێزدا: مـافی تۆڵەی نیە.

(وَإِذا اِدَّعاها رَجُلٌ) هەر كاتێك مرۆڤێك داوای شتەكەی كـردو گـوتی هـی منـە. بـەڵام (وَلَـمْ

يَصِفْها) ناونيشانى نەگوتو (وَلاَ بَيِّنَةَ) هيچ شاهيديشى نەبو–واتە: دوو پياو، يان پياوێكو دوو ئافرەت، يان پياوێكو هەم سوێنديش بخوا– لەو حاڵەتەدا (لَمْ تُدْفَعْ إِلَيْهِ) دروست نيە: شـتەكەى بدرێتـەوە، بـەلاّم (وَإِنْ وَصَـفَهَا) ئەگـەر ناونيشـانى گـوتنو (وَظَـنَّ صِـدْقَهُ) ماڵهەڵگرەوەكەش وا تێگەيشت ڕاست دەكا، ئەو كاتە (جازَ الدَّفْعُ إِلَيْهِ) دروسـتە شـتەكەى بداتەوە، بەلاّم (وَلاَ يَجِبُ) واجب نابێ بيداتـەوە تـا شـاهيد دێنـێ (عَلَىالْمَـذْهَبِ) لـە سـەر فەرموودەى ڕاستى مەزهەب.

(فَإِنْ دَفَعَ) جا ئەگەر بە هۆى ناونيشان گۆتن شتەكەى دايە كەسێك (فَأَقامَ آخَرُ بَيِّنَـةً بِهـا) يەكێكىتريش شاهيدى هێنا: كە شتەكە مڵكىخۆيەتىو هى ئەوىتر نيە، ئەو كاتە (حُوِّلَـتْ إِلَيْهِ) لەوىتر وەردەگيرێتەوەو دەدرێتە خاوەن شاهيدەكە (فَإِنْ تَلِفَـتْ عِنْـدَهُ) جـا ئەگـەر شتەكە لە لاى ئەوىتر فەوتابو، ئەو كاتـە (فَلِصـاحِبِ الْـبَيِّنَةِ تَضْمِـينُ الْمُـلْتَقِطِ) خـاوەن وَالْمَـــدْفُوعِ إِلَيْـــهِ وَالْقَـــرارُ عَلَيْـــهِ، قُلْـــتُ: لاَ تَحِـــلُّ لُقَطَـــةُ الْحَـــرَمِ لِلتَّمَلُّـــكِ عَلَـــى الصَّـــحِيحِ، وَيَجِـــبُ تَعْرِيفُهـــا قَطْعـــاً وَاللهُ أَعْلَـــمُ.

(كِتابُ اللَّقِيطِ)

إِلْتِقاطُ الْمَنْبُوذِ فَرْضُ كِفايَةٍ، وَيَجِبُ الإِشْهادُ عَلَيْهِ فِالأَصَحِّ، وَإِنَّما تَثْبُتُ وِلاَيَةُ الإِلْتِقاطِ

شاهيدەكە مافى هەيە: ماڵهەڵگرەوەكە بكاتە زامنو تۆڵەى لێبستێنێ، چونكە ئاشكرا بوو ئەو تەسليمكردنەى دروست نەبوە، هەم (وَالْمَدْفُوعِ إِلَيْهِ) بۆى دروسـتە ئـەوىتريش بكاتـە زامن: كە ماڵەكەى دراوەتێ، چونكە ئەويش بە ناهەق ماڵى كەسێكىترى بـردوە (وَالْقَـرارُ عَلَيْهِ) لە كۆتايىكێشەكەدا زامنيەكە هەر لە سەر ئەوىتر جێگير دەبێ، چونكە لە دەست ئەوىدا فەوتاوە.

(قُلْتُ) ئيمامى(النواوى) دەفەرموێ: (لاَ تَحِلُّ لُقَطَةُالْحَرَمِ لِلتَّمَلُّكِ) حەلاڵ نيـە هەڵگرتنـەوەى شتى ونبوو لە حەرەمى(مكة)دا، بـۆ ئـەوەى بيكاتـە مڵكىخـۆى (عَلَىالصَّحِيحِ) لـە سـەر فەرموودەى ڕاست، كەوابو: (وَيَجِبُ تَعْرِيفُها قَطْعاً) واجبە: بەردەوام بانگەوازىى بۆ بكا، بە فەرموودەيەكى بڕاوە (وَاللهُ أَعْلَمُ)، پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَذَاالْبَلَدَ حَرَّمَهُ اللهُ تَعالَى لاَ يَلْتَقِطُ لُقَطَهُ إِلاَّ مَنْ عَرَّفَها﴾ رواه الشيخان، ئەم شارە خوا ڕێزى لێناوەو حەڕامى كردوە، نابێ كەس شتى لێهەڵبگرێتەوە بۆ ئەوەى بيكاتە مڵكىخۆى، تەنها ئەو كەسە نـەبێ: كـە بەردەوام بانگەوازىى بۆ دەكا.

ئينجا بزانە: ئيمـامى(البلقينى) ئـەو فەرموودەيـەى هەڵبـژاردوە: كـە حـەرەمى (مدينـة)ى پيرۆزيش وەكو(مكة)يەو يەكسانن، واللهُ أَعْلَمُ.

واتە: لە بەر نەبوونی ئەرکیبەخێوکردنی فرێدرابێ، یان بیـژی بـێو لـە ترسـان، یـان لـە شەرمیخەڵك فرێ درابێ.

جـا هـەر جۆرێکیـان بـێ، ئـەوە (إِلْتِقـاطُ الْمَنْبُـوذِ فَـرْضُ كِفايَـةٍ) هەڵگرتنـەوەی منداڵیفرێدراو، واجبە: بە (فَرْضُ الْكِفايَةِ)، واتـە: ئەگـەر یـەکێك هەڵیبگرێتـەوە، خێرەکـە بـۆ خۆیـەتیو گونـاهیش لـە سـەر خـەڵکیتر لادەچـێ، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: ﴿وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَاالنَّاسَ جَمِيعًا﴾ هـەر کەسـێك ئادەمیزادێـك لـە مـردن ڕزگـار بکـا، وەك هەموو خەڵکی ڕزگار کردبێ: وەهایە. واتە: چـونکە بـەو کـارە باشـە گشـت خـەڵکی لە تاوان ڕزگار کردوە.

(وَيَجِبُ الإِشْهادُ عَلَيْهِ) واجبە: هەڵگرەوەکە شاهید بگرێ لە سەر هەڵگرتنەوەیمنداڵەکە (فی الأَصَحِّ) لە فـەرموودەیڕاستتردا (وَإِنَّماتَثْبُتُ وِلاَيَةُ الإِلْتِقاطِ) سەرپەرشتکاریەتی هەڵگرتنەوە، لِمُكَلَّـفٍ حُـرٍّ مُسْـلِمٍ عَـدْلٍ رَشِـيدٍ، وَلَـوِ إلْـتَقَطَ عَبْـدٌ بِغَيْـرِإِذْنِ سَـيِّدِهِ أُنْتُـزِعَ مِنْـهُ، فَـإِنْ عَلِمَـهُ فَـأَقَرَّهُ عِنْـدَهُ أَوِالْـتَقَطَ بِإِذْنِـهِ فَالسَّـيِّدُ الْمُلْـتَقِطُ، وَلَـوْ اِلْـتَقَطَ صَـبِيٌّ أَوْ فاسِـقٌ أَوْ مَحْجُورٌعَلَيْـهِ أَوْ كـافِرٌ مُسْـلِماً أُنْتُـزِعَ مِنْـهُ، وَلَـوِ ازْدَحَـمَ اِثْنـانِ عَلَـى أَخْـذِهِ جَعَلَـهُ الْحـاكِمُ عِنْـدَ مَـنْ يَـراهُ مِنْهُمـا أَوْ مِـنْ غَيْرِهِمـا، وَإِنْ سَـبَقَ واحِـدٌ فَالْتَقَطَهُ مُنِعَ الآخَرُ مِنْ مُزاحَمَتِهِ، وَإِنْ اِلْتَقَطَاهُ مَعاً وَهُما أَهْلٌ: فَالأَصَحُّ أَنَّهُ يُقَدَّمُ غَنِيٌّ

واتە: بەخێوکردنی منداڵ هەڵگیرایەوەکە جێگیر دەبێ: تەنها (لِمُكَلَّفٍ) بۆ کەسێکی وەهـا داوالێکراوی شەرع بێ، واتە: بالغو عاقڵ بێ، هەم (حُرٍّ) ئازاد بێو (مُسْلِمٍ) موسوڵمان بێو (عَدْلٍ) دادپەروەر بێو (رَشِيدٍ) قەدەغەی دەستکاریمڵكو ماڵی لە سەر نەبێ.

(وَلَوِ إلْتَقَطَ عَبْدٌ بِغَيْرِ إِذْنِ سَيِّدِهِ) ئەگەر کۆیلەیەك بێئیزنی گەورەکەی منداڵێکی هەڵگرتەوە (أُنْتُزِعَ مِنْهُ) دەبێ منداڵەکەی لێوەربگیرێتەوە (فَـإِنْ عَلِمَـهُ) جـا ئەگـەر گەورەکـەی زانـی کۆیلەکـەی منـداڵێکی هەڵگرتۆتـەوە (فَـأَقَرَّهُ عِنْـدَهُ) منداڵەکەشـی لـە دەسـتی کۆیلەکـەدا هێشتەوە (أَوِ الْتَقَطَ بِإِذْنِهِ) یان کۆیلەکە بە ئیزنـی گەورەکـەی هـەڵیگرتبۆوە، لـە هـەردوو حاڵەتدا (فَالسَّيِّدُ الْمُلْتَقِطُ) هەر گەورەکە بە هەڵگرەوە دادەندرێو کۆیلەکەش جێگریەتی بۆ خزمەتکردنی منداڵەکە.

(وَ) هەروەها (لَوْ الْتَقَطَ صَبِيٌّ) ئەگەر منداڵێك، یان شێتێك منداڵێکیفرێـدراوی هەڵگرتـەوە (أَوْ فاسِقٌ) یان فاسقێك (أَوْ مَحْجُورٌعَلَيْهِ) یان قەدەغەلەسەرداندراوێك منداڵێکی هەڵگرتەوە (أَوْ كافِرٌ مُسْلِماً) یان کافرێك منداڵێکیموسوڵمانی هەڵگرتەوە، ئەوە (أُنْتُزِعَ مِنْهُ) واجبە لە لایەن دادوەرەوە منداڵەکە—لە هەر یـەکێك لەوانـە— وەربگیرێتـەوە، چـونکە هیچیـان—لـە شەرعدا— لەوانە نین منداڵ بەخێو بکەن.

(وَلَوازْدَحَمَ اثْنانِ عَلَىٰأَخْذِهِ) ئەگەر دوو کەس–پێش هەڵگرتنەوە– بووە پاڵەپەستەیان: لە سەر وەرگرتنیمنداڵێك، واتە: هەردووکیان دەیانگوت: من وەریدەگرمو بەخێوی دەکەم، ئەو کاتە (جَعَلَهُ الْحاكِمُ عِنْدَ مَنْ يَراهُ مِنْهُما) دادوەر بە بۆچوونیخۆی لە لای یەکێك–لەو دووانە– دایدەنێ (أَوْ مِنْ غَيْرِهِما) یان لە لای یەکێکیتری–جگە لەو دووانە– دایدەنێ، بەلام (وَإِنْ سَبَقَ واحِدٌ فَالْتَقَطَهُ) ئەگەر یەکێك پێش کەوتو منداڵەکەی هەڵگرتەوە، ئەو کاتە (مُنِعَ الآخَرُ مِنْ مُزاحَمَتِهِ) ئەویتر قەدەغە دەکرێ: لە پاڵەپەستەی پێشکەوتووەکە، چونکە مافەکە بۆ وی جێگیر بووە، کەواتە: ئەگەر پێش هەموویان لە لای ڕاوەستابو بەلام هەڵینەگرتبۆوە، ئەو کاتە ماف نیە.

(وَإِنِ الْتَقَطَاهُ مَعاً) ئەگەر هەردووك بە یەکەوە هەڵیانگرتەوەو (وَهُما أَهْلٌ) هەردووکیشیان لەوانە بون: هەڵگرتنەوەیان دروست بێ (فَالأَصَحُّ) بە فەرموودەیڕاستتر (أَنَّهُ يُقَدَّمُ غَنِيٌّ عَلَى فَقِيرٍ وَعَدْلٌ عَلَمَسْتُورٍ، فَإِنِ اسْتَوَيا أُقْرِعَ، وَإِذَا وَجَدَ بَلَدِيٌّ لَقِيطاً بِبَلَدٍ فَلَيْسَ لَهُ نَقْلُهُ إِلَى بادِيَةٍ، وَالأَصَحُّ أَنَّ لَهُ نَقْلَهُ إِلَى بَلَدٍآخَرَ، وَأَنَّ لِلْغَرِيبِ إِذَا الْتَقَطَ بِبَلَدٍ أَنْ يَنْقُلَهُ إِلَى بَلَدِهِ، وَإِنْ وَجَدَهُ بِبادِيَةٍ فَلَهُ نَقْلُهُ إِلَى بَلَدٍ، وَإِنْ وَجَدَهُ بَدَوِيٌّ بِبَلَدٍ فَكَالْحَضَرِيِّ، أَوْ بِبادِيَةٍ أُقِرَّ بِيَدِهِ، وَقِيلَ إِنْ كانُوا يَنْتَقِلُونَ لِلنُّجْعَةِ لَمْ يُقَرَّ، وَنَفَقَتُهُ فِي مالِهِ الْعامِّ: كَوَقْفٍ عَلَى اللُّقَطاءِ، أَوِالْخاصِّ: وَهُوَ

عَلَى فَقِيرٍ) دەوڵەمەندەکەیان وەپێش هەژارەکە دێخرێ، هەم (وَعَدْلٌ عَلَى مَسْتُورٍ) دادپەروەرەکەیان وەپێش ئەوەیان دێخرێ کە حاڵی ئایینیی داپۆشراوە.

(فَإِنِ اسْتَوَيا) جا ئەگەر لە گشت سیفەتەکان یەکسان بون، ئەو کاتە (أُقْرِعَ) پشکە لە نێوانیاندا دەکرێ: بۆ کامەیان دەرچوو، لە لای ئەویان دادەندرێ.

(وَإِذَا وَجَدَ بَلَدِيٌّ لَقِيطاً بِبَلَدٍ) هەر کاتێك شارستانیەك منداڵێکی هەڵگرتەوە: لە شارێك، یان لە گوندێك (فَلَيْسَ لَهُ نَقْلُهُ إِلَى بادِيَةٍ) بۆی دروست نیە: منداڵەکە بگوازێتەوە بۆ ئەو دەشتو لادێیانەی زانستی ئایینییان تێدا نیەو ژیانیان خۆش نیە.

بەلام (وَالأَصَحُّ) بە فەرموودەی ڕاستتر: (أَنَّ لَهُ نَقْلَهُ إِلَى بَلَدٍ آخَرَ) بۆی دروستە: لەو شارە بیگوازێتەوە بۆ شارێکیتر.

(وَأَنَّ لِلْغَرِيبِ إِذَا الْتَقَطَ بِبَلَدٍ) هەر بە فەرموودەیڕاستتر: مرۆڤینامۆ هەر کاتێك لە شارێکیتر جگە لە شاری خۆی هەڵیبگرێتەوە، بۆی دروستە (أَنْ يَنْقُلَهُ إِلَىبَلَدِهِ) منداڵەکە بگوازێتەوە بۆ شارەکەیخۆی.

(وَ) هەروەها (إِنْ وَجَدَهُ بِبادِيَةٍ) ئەگەر لە دەشتو لادێ هەڵیگرتەوە، ئەو کاتەش (فَلَهُ نَقْلُهُ إِلَى بَلَدٍ) بۆی دروستە: بیگوازێتەوە بۆ ناو شارێك.

(وَإِنْ وَجَدَهُ بَدَوِيٌّ بِبَلَدٍ) ئەگەر لادێیی، واتە: دانیشتووی دەشتو لادێ لە ناو

شاردا منداڵێكی هەڵگرتەوە، ئەوەش (فَكَالْحَضَرِیّ) وەك شارستانییە، واتە: ئەگەر لە شاردا نیشتەجێ ببێ، ئەوە منداڵەكەی لە دەستتدا دەهێڵدرێتەوە، ئەگەر نا: دروست نیە بیگوازێتەوە بۆ شوێنێكی وەها: كە ژیانی خۆش نەبێو زانستی ئایینی تێدا نەبێ، بەڵام (أَوْ بِبادِیَةٍ) ئەگەر لە دەشتو لادێ منداڵەكەی هەڵگرتەوە، ئەو كاتە (أُقِرَّ بِیَدِهِ) هەر لەوێ لە دەستیدا دەهێڵدرێتەوە.

(وَقِیلَ) لە فەرموودەیەكی بێهێزدا: (إِنْ كانُوا یَنْتَقِلُونَ لِلنُّجْعَةِ لَمْ یُقَرَّ) ئەگەر بۆ لەوەڕاندنی ئاژەڵەكانیان بەم لاو بەو لادا دەگەڕان، ئەو كاتە لە دەستیدا ناهێڵدرێتەوە.

(وَنَفَقَتُهُ) ئەركی بەخێوكردنی منداڵە هەڵگیرایەوەكە (فِی مالِهِ الْعامِّ) لە ماڵە گشتیەكەی دەدرێ: (كَوَقْفٍ عَلَیاللُّقَطاءِ) وەك ئەو ماڵەی وەقف كراوەتە سەر منداڵە هەڵگیرایەوەكانو وەسیێت بۆ ئەوان (أَوالْخاصِّ) یان لە ماڵە تایبەتیەكەیەتی (وَهُوَ) ماڵی تایبەتی

ما اخْتَصَّ بِهِ: كَثِیابٍ مَلْفُوفَةٍ عَلَیْهِ وَمَفْرُوشَةٍ تَحْتَهُ وَما فِجَیْبِهِ مِنْ دَراهِمَ وَغَیْرِها وَمَهْدِهِ وَدَنانِیرَ مَنْثُورَةٍ فَوْقَهُ وَتَحْتَهُ، وَإِنْ وُجِدَ فِی دارٍ فَهِیَ لَهُ، وَلَیْسَ لَهُ مالٌ مَدْفُونٌ تَحْتَهُ وَكَذَا ثِیابٌ وَأَمْتِعَةٌ مَوْضُوعَةٌ بِقُرْبِهِ فِالأَصَحِّ، فَإِنْ لَمْ یُعْرَفْ لَهُ مالٌ فَالأَظْهَرُ أَنَّهُ یُنْفَقُ عَلَیْهِ مِنْ بَیْتِ الْمالِ، فَإِنْ لَمْ یَكُنْ قامَ الْمُسْلِمُونَ بِكِفایَتِهِ قَرْضاً، وَفِقَوْلٍ نَفَقَةً، وَلِلْمُلْتَقِطِ اَلإِسْتِقْلاَلُ بِحِفْظِ مالِهِ فِالأَصَحِّ، وَلاَ یُنْفِقُ عَلَیْهِ مِنْهُ إِلاَّ بِإِذْنِ الْقاضِی قَطْعاً.

(ما اخْتَصَّ بِهِ) ئەوەیە تایبەت بە خۆی بێ: (كَثِیابٍ مَلْفُوفَةٍ عَلَیْهِ) وەك ئەو جلانەی لێی پێچراونو (وَمَفْرُوشَةٍ تَحْتَهُ) ئەوانەی لە ژێری ڕاخستراون، هەم (وَما فِی جَیْبِهِ مِنْ دَراهِمَ وَغَیْرِها) ئەو ماڵەی لە بەركو باخەڵی داندراوە: وەك پارەو زێڕو زیو، هەم (وَمَهْدِهِ) ئەو ماڵەی لە بێشكەی داندراوە—ئەگەر بە بێشكەوە فڕێدرابێ—و هەم (وَدَنانِیرَ مَنْثُورَةٍ فَوْقَهُ وَتَحْتَهُ) ئەو پارەو زێڕەی لە سەری بڵاو كراوە، یان لە ژێری بڵاو كراوە.

(وَإِنْ وُجِدَ فِیدارٍ) ئەگەر منداڵەكە—بە تەنها— لە خانووێكی وەهادا دۆزراوە: كە هیچ خاوەنێكی نەدەناسرا، ئەو كاتە (فَهِیَ لَهُ) خانووەكە ملكی منداڵەكەیە، چونكە لە دەستی ئەودایە، كەواتە: دوكانی بێخاوەنو خێمەو باغی بێخاوەنیش هەمان بڕیاری خانووی بۆ دەدرێ (وَلَیْسَ لَهُ مالٌ مَدْفُونٌ تَحْتَهُ) بەڵام ئەو ماڵەی لە ژێر منداڵەكەدا شاردراوەتەوە، ملكی منداڵەكە نیە، ئەگەر شوێنەكە ملكی وی نەبێ، بەڵام ئەگەر شوێنەكە ملكی وی بێ، ئەو كاتە ماڵە شاردراوەكەش هەر ملكی ئەوە، هەروەك لە (نهایة)و (مغنی)دا فەرموویانە.

(وَكَذَا ثِیابٌ وَأَمْتِعَةٌ مَوْضُوعَةٌ بِقُرْبِهِ) هەروەها ئەو جلو كەلوپەلەی لە نزیك منداڵەكە داندراون ئەوانەش ملكی ئەو نین (فیالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(فَإِنْ لَمْ یُعْرَفْ لَهُ مالٌ) جا ئەگەر منداڵە فڕێدراوەكە هیچ ماڵێكی گشتیو تایبەتی

نەبو، ئەو کاتە (فَالأَظْهَرُ) بە فەرموودەی بەهێزتر: (أَنَّهُ يُنْفَقُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْتِ الْمالِ) لە (بَيْتُ المال) بەخێو دەکرێ.

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ) جا ئەگەر (بَيْتُ المال) نەبو، ئەو کاتە (قامَ الْمُسْلِمُونَ بِكِفايَتِهِ قَرْضاً) واجبە: موسوڵمانە دەوڵەمەندەکان بە قەرز ئەندازەی بەخێوکردنی بدەن، واتە: هەر کاتێك منداڵەکە ماڵی پەیدا بوو، لێی وەربگرنەوە، هەروەك لە (تحفة)و (مغني)دا فەرموویانە (وَفِي قَوْلٍ نَفَقَةً) لە فەرموودەیەکدا: واجبە بە خۆڕایی بەخێوی بکەن و نابێ لێی وەربگرنەوە.

(وَلِلْمُلْتَقِطِ الإِسْتِقْلالُ بِحِفْظِ مالِهِ) بۆ هەڵگرەوەکە دروستە: سەربەخۆ ماڵی منداڵەکە بپارێزێ (فيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بەڵام (وَلاَ يُنْفِقُ عَلَيْهِ مِنْهُ) نابێ لە ماڵی منداڵە فڕێدراوەکە: منداڵەکە بەخێو بکا (إِلاَّ بِإِذْنِ الْقاضِي قَطْعاً) تەنها بە ئیزنی قازی

(فَصْلٌ) إِذَا وُجِدَ لَقِيطٌ بِدارِالإِسْلامِ وَفِيها أَهْلُ ذِمَّةٍ أَوْ بِدارٍ فَتَحُوها وَأَقَرُّوها بِيَدِ كُفَّارٍ صُلْحاً أَوْ بَعْدَ مِلْكِها بِجِزْيَةٍ وَفِيها مُسْلِمٌ حُكِمَ بِإِسْلامِ اللَّقِيطِ، وَإِنْ وُجِدَ بِدارِكُفَّارٍ فَكافِرٌ إِنْ لَمْ يَسْكُنْها مُسْلِمٌ، وَإِنْ سَكَنَها مُسْلِمٌ كَأَسِيرٍ وَتاجِرٍ فَمُسْلِمٌ فِالأَصَحِّ، وَمَنْ حُكِمَ بِإِسْلامِهِ بِالدَّارِ فَأَقامَ ذِمِّيٌّ بَيِّنَةً بِنَسَبِهِ لَحِقَهُ وَتَبِعَهُ فِي الْكُفْرِ،

دروستە، بە فەرموودەیەکی بڕایەوە، جا ئەگەر نەگونجا ئیزنی قازی وەربگرێ، یان قازی نەبو، ئەو کاتە شاهید دەگرێ و بە ماڵەکەی وی بەخێوی دەکا، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی موسوڵمانی و کافری منداڵ ﴾

بزانە: بە یەکێك لەم سێ ڕێگایانە بڕیاری موسوڵمانبوون بۆ منداڵ دەدرێ:

یەکەم: (إِذَا وُجِدَ لَقِيطٌ بِدارِالإِسْلامِ) هەر کاتێك منداڵێکیفڕێدراو دۆزرایەوە لە خانەی ئیسلامداو (وَفِيها أَهْلُ ذِمَّةٍ) کافرەکانی پەیمان لە ئەستۆش لەو خانەیەدا نیشتەجێ بون (أَوْ بِدارٍ فَتَحُوها) یان لە شوێنێکیوەهادا دۆزرایەوە: کە موسوڵمانان ڕزگاریان کردبێ و (وَأَقَرُّوها بِيَدِ كُفَّارٍ) هەر لە دەست کافرەکانیشدا هێشتبێتیانەوە (صُلْحاً) جا لە ڕووی پێکهاتنەوە شوێنەکە هێشترابێتەوە (أَوْ بَعْدَ مِلْكِها بِجِزْيَةٍ) یان لە دوای کردنە ملکیئیسلام، کافرەکان بە سەرانە هێشترابنەوەو (وَفِيها مُسْلِمٌ) ئەو شوێنەش –لە گشت حاڵەتەکاندا– موسوڵمانێکی تێدا بوو و دەگونجا منداڵەکە لە نەژادی ئەو موسوڵمانە بێ، ئەوە لە گشت مەسەلەکاندا (حُكِمَ بِإِسْلامِ اللَّقِيطِ) بڕیار بە ئیسلامیەتی منداڵەفڕێدراوەکە دەدرێ.

بەڵام (وَإِنْ وُجِدَ بِدارِكُفَّارٍ) ئەگەر منداڵەکە لە خانەیکافرەکاندا دۆزرایەوە، ئەو کاتە (فَكافِرٌ)

منداڵەکە بە کافر دادەندرێ (إِنْ لَمْ يَسْكُنْها مُسْلِمٌ) ئەگەر هیچ موسوڵمانێك لەو خانەیەدا نیشتەجێ نەبێ.

بەڵام (وَإِنْ سَكَنَها مُسْلِمٌ) ئەگەر لە خانەی کافرەکاندا موسوڵمانێك نیشتەجێ بوو و دەشگونجا منداڵەکە لە نەژادی وی بێ: (كَأَسِيرٍ) وەکو دیل، هەم (وَتاجِرٍ) بازرگان، ئەو کاتە (فَمُسْلِمٌ) منداڵەکە بە موسوڵمان دادەندرێ (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَمَنْ حُكِمَ بِإِسْلاَمِهِ بِالدَّارِ) هەر کەسێك-بە هۆی خانەیڕابردوو- بڕیاری ئیسلامەتیی بۆ درابێ، ئینجا (فَأَقامَ ذِمِّيٌّ بَيِّنَةً بِنَسَبِهِ) کافرێکی پەیمان لە ئەستۆ شاهیدی هێنان: کە ئەم منداڵە لە نەژادیخۆیەتی. ئەو کاتە (لَحِقَهُ) منداڵەکە دەبێتە منداڵیکافرەکە، هەم (وَتَبِعَهُ فِي الْكُفْرِ) لە کوفریشدا شوێن کافرەکە دەکەوێ، واتە: بڕیاری کافریی بۆ دەدرێو بڕیاری ئیسلامیەتیی لادەچێ، چونکە شاهیدەکان لە بڕیارەکە بەهێزترن، کەوابو: جیاوازی نیە

وَإِنِ اقْتَصَرَ عَلَى الدَّعْوَى فَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ لاَ يَتْبَعُهُ فِي الْكُفْرِ، وَيُحْكَمُ بِإِسْلاَمِ الصَّبِيِّ بِجِهَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ لاَ تُفْرَضانِ فِي لَقِيطٍ: إِحْداهُما: اَلْوِلاَدَةُ فَإِذا كانَ أَحَدُ أَبَوَيْهِ مُسْلِماً وَقْتَ الْعُلُوقِ فَهُوَ مُسْلِمٌ، فَإِنْ بَلَغَ وَوَصَفَ كُفْراً فَمُرْتَدٌّ،

شاهیدەکان: دوو پیاوی دادپەروەر بن، یان چوار ئافرەت بنو شاهیدی بدەن: ئەم منداڵە لە ژنی کافرەکە بوە. هەروەك لە (الشبراملسی)دا فەرموویەتی.

بەڵام (وَإِنِ اقْتَصَرَ عَلَى الدَّعْوَى) ئەگەر کافرەکە تەنها داوای منداڵەفڕێدراوەکەی کردو گوتی: کوڕی منە. هیچ بەڵگەشی نەبو، ئەوە دەبێتە کوڕی خۆی، بەڵام (فَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب: (أَنَّهُ لاَ يَتْبَعُهُ فِيالْكُفْرِ) منداڵەکە لە کافریدا شوێن کافرەکە ناکەوێ، واتە: منداڵەکە بە کافر دانانـدرێ، چونکە-بە هۆی ئەو داوایە- بڕیاری ئیسلامیەتیی هەڵناوەشێتەوە، ئینجا هەرچەند-بەو داوایە- منداڵەکە دەبێتە کوڕی کافرەکە، بەڵام نابێ منداڵەکە لە لای کافرەکە دابندرێ، بەڵکو-تا بلۆغی دەبێ- لە لای موسوڵمانێکی ئەمین دادەندرێ، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

دووەمو، سێیەم: (وَيُحْكَمُ بِإِسْلاَمِ الصَّبِيِّ) بڕیار بە ئیسلامیەتی منداڵ دەدرێ (بِجِهَتَيْنِ أُخْرَيَيْنِ) بە دوو ڕێگایتر: کە (لاَ تُفْرَضانِ فِي لَقِيطٍ) لە منداڵیفڕێدراودا ڕەچاو ناکرێن، بەڵکو بە بۆنەی باسیئیسلامەتی لێرەدا گوتراون:

(إِحْداهُما: اَلْوِلاَدَةُ) ڕێگەی یەکەمیان: بە هۆی لە دایکبوونە، کەوابو: (فَإِذا كانَ أَحَدُ أَبَوَيْهِ مُسْلِماً) هەر کاتێك لە دایكو باوکەکانیمنداڵەکە یەکێکیان موسوڵمان بێ (وَقْتَ الْعُلُوقِ) لەو کاتەی کە تۆوی منداڵەکە لە منداڵدانەیدایکیدا جێگیر بووە (فَهُوَ مُسْلِمٌ) ئەو منداڵەش-بە پابەندیموسوڵمانەکە- بە موسوڵمان دادەندرێ، بە (إجماع)ی زانایانی ئیسلامو هەم

ئایەتەکەیداهاتوو، لەو موسوڵمانبوونەشدا: جیاوازی دایكو باوكیخۆیو داپیرەو باپیرەو بە سەرەوەتریش نیە، بەو مەرجەی بەشێوەیەکی وەها: نەژادی بدرێتە پاڵ یەکێکیان کە نەژادەکەی بەویەوە بناسرێو نەژادەکە میراتی پێ وەربگیرێ.

کەوابو: هەر کەسێك نەژادی بگاتە باوکێکیموسوڵمان، یان دایکێکیموسوڵمان، یان داپیرەیەکیموسوڵمان، یان باپیرەیەکیموسوڵمان، یان هەر موسوڵمانێکی بە سەرەوەتر: کە بەویەوە بناسرێ، ئەو کەسە بە موسوڵمان دادەندرێ، هەرچەند لە دوای بلۆغبوونیش شادەی نەهێنابێ، یان لە باوكو دایکە نزیکەکانیشی یەکێك وەرگەڕابێو بوبێتە کافر، هەروەك لە (تحفةالمريد)و لە زۆربەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (فَإِنْ بَلَغَ) جا ئەگەر ئەو منداڵە بلۆغی بوو و (وَوَصَفَ كُفْراً) لە دوای بلۆغبوونی کوفرێکی کرد، ئەو کاتە (فَمُرْتَدٌّ) وەرگەڕاوەو بە کافربوو دادەندرێ.

وَلَوْ عَلِقَ بَيْنَ كَافِرَيْنِ ثُمَّ أَسْلَمَ أَحَدُهُما حُكِمَ بِإِسْلاَمِهِ، فَإِنْ بَلَغَ وَوَصَفَ كُفْراً فَمُرْتَدٌّ، وَفِي قَوْلٍ كافِرٌ أَصْلِيٌّ، اَلثَّانِيَةُ: إِذَا سَبَى مُسْلِمٌ طِفْلاً تَبِعَ السَّابِيَ فِي الإِسْلاَمِ

(وَلَوْ عَلِقَ بَيْنَ كافِرَيْنِ) ئەگەر تۆوی منداڵەکە لە نێوان دایكو باوکێکی کافر-لە منداڵدانەی دایکیدا- جێگیر بوو (ثُمَّ أَسْلَمَ أَحَدُهُما) ئینجا لە دایكو باوکی خۆی، یان لە تیرەی بە سەرەوەتری، یەکێکیان موسوڵمان بوو پێش بلۆغبوونیمنداڵەکە، ئەو کاتەش (حُكِمَ بِإِسْلَامِهِ) بڕیار بە ئیسلامیەتی منداڵەکە دەدرێ بە پابەندیەتی ئەو موسوڵمانبووە، جیاوازی نیە-لە کاتی موسوڵمانبوونی یەکێك لە باوكو باپیرەکانی، یان لە دایكو داپیرەکانی- منداڵەکە: هەر لە زگیدایکیدابێ، یان لە دایك بوبێو بلۆغی نەبوبێ، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ﴾ ئەوانەی ئیمانیان هێناوەو وەچەکانیشیان بە هۆی ئیمان شوێنیان کەوتون، لە بەهەشتدا وەچەکانیان بە هۆی ئیمانی ئەوان دەگەینینەوە ئەوان.

(فَإِنْ بَلَغَ) جا ئەگەر ئەو جۆرە منداڵەش بلۆغی بوو و (وَوَصَفَ كُفْراً) لە دوای بلۆغبوونی کوفرێکی کرد (فَمُرْتَدٌّ) ئەوەش بە کافربوو دادەندرێ (وَفِي قَوْلٍ كافِرٌ أَصْلِيٌّ) لە فەرموودەیەکی بێهێزدا: بە کافریبنچینەیی دادەندرێ.

ئینجا بزانە: شێتیکافریش وەکو منداڵ-بە موسوڵمانبوونی یەکێك لە باوكو باپیرانی- بڕیاری ئیسلامیەتیی بۆ دەدرێ، بەڵام مرۆڤی بالغو عاقڵ لە کافربوونو لە موسوڵمانبووندا سەربەخۆیە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا ڕوون کراوەتەوە.

﴿ **ئاگاداری** ﴾: ئەگەر پیاوێکیموسوڵمان زینا لەگەڵ ئافرەتێکیکافر بکاو لەو زینایە منداڵێکی ببێ، ئەوە منداڵەکە-بە پابەندی دایکە کافرەکەی- بە کافر دادەندرێ، چونکە بە هۆی زینا نەژاد پەیدا نابێو منداڵەکە نەژادی ناچێتە سەر موسوڵمانە زیناکەرەکە

هەروەك لە (نهاية)و (مغنى)دا فەرموویانە، بەڵام ئەگەر –بە پێچەوانەوە– كافرێك زینا لەگەڵ ئافرەتێكی موسوڵمان بكاو لەو زینایە منداڵێكی ببێ، ئەو كاتە –بە پابەندی دایكە موسوڵمانەكە– منداڵەكە بە موسوڵمان دادەندرێ، چونكە نەژادی دەچێتەوە سەر دایكیو ناچێتەوە سەر كافرە زیناكەرەكە، هەروەك لە (میرات)دا ڕوون كراوەتەوە.

ئینجا بزانە: جیماع كردنی بە هەڵە وەكو جیماع كردنی بە مارەبڕینە، واتە: نەژادی پێ دروست دەبێ، چونكە حەڕام نیە، هەروەك لە باسی مارەییو (عِدَّة)دا ڕوونی دەكەینەوە، إن شاءَ اللهُ تَعالَى.

(اَلثَّانِيَةُ) ڕێگەی دووەم –كە سێیەمینیباسەكەیە– بۆ بڕیاری ئیسلامەتی منداڵ: (إِذَا سَبَى مُسْلِمٌ طِفْلاً) هەر كاتێك موسوڵمانێك لە جەنگی كافراندا منداڵێكی كافران بگرێ، ئەو منداڵە (تَبِعَ السَّابِيَ فى الإِسْلاَمِ) شوێن منداڵگرەكە دەكەوێ لە ئیسلامەتیدا، واتە: بڕیاری إِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ أَحَدُ أَبَوَيْهِ، وَلَوْ سَبَاهُ ذِمِّيٌّ لَمْ يُحْكَمْ بِإِسْلاَمِهِ فِالأَصَحِّ، وَلاَ يَصِحُّ إِسْلاَمُ صَبِيٍّ مُمَيِّزٍ إِسْتِقْلاَلاً عَلَالصَّحِيحِ، (فَصْلٌ) إِذا لَمْ يُقِرَّ اللَّقِيطُ بِرقٍّ فَهُوَ حُرٌّ إِلاَّ أَنْ يُقِيمَ أَحَدٌ بَيِّنَةً بِرِقِّهِ، وَإِنْ أَقَرَّ بِهِ لِشَخْصٍ فَصَدَّقَهُ قُبِلَ إِنْ لَمْ يَسْبِقْ إِقْرارٌ بِحُرِّيَةٍ، وَالْمَذْهَبُ أَنَّهُ لاَيُشْتَرَطُ أَنْ لاَيَسْبِقَ تَصَرُّفٌ يَقْتَضِى

ئیسلامەتیی بۆ دەدرێ (إِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ أَحَدُ أَبَوَيْهِ) بەو مەرجەی یەكێك لە دایكو باوكیمنداڵەكە لەگەڵی بە دیل نەگیرابن، بەڵام (وَلَوْ سَبَاهُ ذِمِّيٌّ) ئەگەر كافرێكی پەیمان لە ئەستۆ منداڵێكی كافران بە دیل بگرێ (لَمْ يُحْكَمْ بِإِسْلاَمِهِ) بڕیاری ئیسلامەتی بۆ منداڵەكە نادرێ (فِىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

(وَلاَيَصِحُّ إِسْلاَمُ صَبِىّمُمَيِّزٍ إِسْتِقْلاَلاً) موسوڵمانبوونی منداڵیفامیدە سەربەخۆ دروست نابێ كە پابەندی دایكێكی، یان باوكێكی موسوڵمانی نەبێ (عَلَىالصَّحِيحِ) لە سەر فەرموودەی ڕاست، هەروەك ئەگەر كافریش ببێ، بڕیاری كافربوونی لە سەر نادرێ.

﴿ ئاگاداری ﴾: لە فەرموودەیەكیتردا: موسوڵمانبوونی منداڵیفامیدە دروست دەبێ، كۆمەڵە زانایەكیش یارمەتی ئەم فەرموودەیان داوە، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا فەرموویانە، هەم لە مەزهەبی ئیمامی(حنفی)شدا موسوڵمانبوونی منداڵیفامیدە دروست دەبێ، هەروەك لە (مجمع الأنهر)دا فەرموویەتی، كەوابو: هەر كاتێك منداڵێكی فامیدە موسوڵمان بوو –بەو فەرموودەیە– لە دایكو باوكە كافرەكانی جیا دەكرێتەوە، نەوەك تووشی كافربوونی بكەنەوە، بەڵام منداڵە نەبالغەكانیكافرەكان –كە موسوڵمان نەبوبن– وەك كافرەكانی بالغ لە دونیادا ڕەفتاریان لەگەڵ دەكرێو لە گۆڕستانی موسوڵمانانیدا نانێژرێن، بەڵام لە قیامەتدا وەكو منداڵەكانی موسوڵمانان دەچنە بە هەشت –واللهُ أَعْلَمُ– هەروەك لە (مغنى)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ فَصْلٌ: لە باسی داواكردنی نەژادی منداڵێك بۆ خۆی ﴾

(إِذا لَمْ يُقِرَّ اللَّقيطُ بِرِقٍّ) ئەگەر منداڵیفڕێدراو–لە دوای بلۆغبوون– دان بە كۆیلەیی خۆیدا نەنێ (فَهُوَ حُرٌّ) ئەوە بە مرۆڤێكی ئازاد دادەندرێ (إِلاَّ أَنْ يُقِيمَ أَحَدٌ بَيِّنَةً بِرِقِّهِ) مەگەر كەسێك شاهید بێنێ: كە ئەم منداڵە كۆیلەیە، ئەو كاتە دەبێتە كۆیلە (وَإِنْ أَقَرَّ بِهِ لِشَخْصٍ) ئەگەر دانیهێنا بە كۆیلایەتی خۆی بۆ كەسێكیتر (فَصَدَّقَهُ) كەسەكەش گوتی ڕاست دەكا (قُبِلَ) دانهێنانەكەی لیٚقبوڵ دەكرێ (إِنْ لَمْ يَسْبِقْ إِقْرارٌ بِحُرِّيَةٍ) ئەگەر كۆیلەكە، یان كەسەكە پێش ئێستا نەیگوتبێ: من ئازادم، یان ئەمە ئازادە.

(وَالْمَذْهَبُ) بە فەرموودەی ڕاستی مەزهەب (أَنَّهُ لاَ يُشْتَرَطُ) بە مەرج دانانـدرێ (أَنْ لاَ يَسْبِقَ تَصَرُّفٌ) دەستكاریەكی وەها پێش ئێستا لە كۆیلەكە ڕووینەدابێ: كە (يَقْتَضِي

نُفُوذُهُ حَرِّيَةً: كَبَيْعٍ وَنِكاحٍ، بَلْ يُقْبَلُ إِقْرارُهُ فِي أَصْلِ

منهاج- بەرگیسێیەم-24

الْمُضِرَّةِ بِغَيْرِهِ فِالأَظْهَرِ، فَلَوْ لَزِمَهُ دَيْنٌ فَأَقَرَّ بِرِقٍّ وَفِي

لَيْسَ فِيَدِهِ بِلاَ بَيِّنَةٍ لَمْ يُقْبَلْ، وَكَذَا إِنِ ادَّعاهُ الْمُلْتَقِطُ فِالأَظْهَر، وَلَوْ رَأَيْنا صَغِيراً مُمَيِّزاً أَوْ غَيْرَهُ فِي يَدِ مَنْ يَسْتَرِقُّهُ وَلَمْ يُعْرَفْ اِسْتِنادُها إِلَىالإِلْتِقاطِ حُكِمَ لَهُ بِالرِّقِّ، فَإِنْ بَلَغَ وَقالَ أَنا حُرٌّ لَمْ يُقْبَلْ قَوْلُهُ فِالأَصَحِّ إِلاَّ بِبَيِّنَةٍ، وَمَنْ أَقامَ بَيِّنَةً بِرِقِّهِ عُمِلَ بِها وَيُشْتَرَطُ أَنْ تَتَعَرَّضَ الْبَيِّنَةُ لِسَبَبِ الْمِلْكِ، وَفِي قَوْلٍ يَكْفِي مُطْلَقُ الْمِلْكِ، وَلَوْ اِسْتَلْحَقَ اللَّقِيطَ حُرٌّ مُسْلِمٌ

نُفُوذُهُ حَرِّيَةً) ئەگەر ئەو دەستكاریە بڕوێندرێ نیشانەی ئازادی كۆیلەكە بێ: (كَبَيْعٍ وَنِكاحٍ) وەك فرۆشتنو مارەبڕینو ئەو جۆرە دەستكاریانە (بَلْ يُقْبَلُ إِقْرارُهُ فِي أَصْلِ الرِّقِّ) بەڵكو لە دوای ئەو دەستكاریانە دانهێنانی لە بارەی بنچینەی كۆیلایەتیی وەردەگیرێ، هەم (وَأَحْكامِهِ الْمُسْتَقْبَلَةِ) لە بارەی بڕیارەكانیداهاتووش وەردەگیرێ (لاَالْماضِيَةِالْمُضِرَّةِ بِغَيْرِهِ فِيالأَظْهَرِ) بەڵام لە بڕیارەكانیڕابردووی كە زیان لە كەسێكیتر بدەن، وەرناگیرێ.

(فَلَوْ لَزِمَهُ دَيْنٌ) ئەگەر فڕێدراوەكە قەرزێكی كەوتە سەر (فَأَقَرَّ بِرِقٍّ) ئینجا دانیهێنا: كە كۆیلەیە (وَفِي يَدِهِ مالٌ) لەو حاڵەتەشدا هەندێك ماڵی لە دەستدابوو (قُضِيَ مِنْهُ) قەرزەكە لەو ماڵە دەدرێتەوە (وَلَوْ ادَّعَى رِقَّهُ مَنْ لَيْسَ فِي يَدِهِ) ئەگەر كەسێكی وەها داوای كۆیلایەتی منداڵە فڕێدراوەكەی كرد: كە منداڵەكەی لە دەستدا نەبو (بِلاَ بَيِّنَةٍ) شاهیدیشی نەبو (لَمْ يُقْبَلْ) داوایەكەی لیٚ قبوڵ ناكرێ (وَكَذَا إِنِ ادَّعاهُ الْمُلْتَقِطُ فِيالأَظْهَرِ) هەروەها ئەگەر ئەو كەسەی منداڵەكەشی هەڵگرتۆتەوە داوای كۆیلایەتیی بكا، هەر لیٚی قبوڵ ناكرێ لە فەرموودەی بەهێزتردا.

بەڵام (وَلَوْ رَأَيْنا صَغِيراً مُمَيِّزاً) ئەگەر منداڵێكی فامیدەمان دیت (أَوْ غَيْرَهُ) یان منداڵێكی نەفاممان دیت (فِي يَدِ مَنْ يَسْتَرِقُّهُ) لە دەستی كەسێكدا: كە كردبویە كۆیلەی خۆی (وَلَمْ يُعْرَفْ اسْتِنادُها إِلَىالإِلْتِقاطِ) نەشزاندرا بە پاڵپشتی هەڵگرتنەوە لە دەستی دایە،

ئەوە (حُكِمَ لَهُ بِالرِّقِّ) بڕیاری کۆیلایەتی منداڵەکەی بۆ دەدرێ (فَإِنْ بَلَغَ وَقالَ أنا حُـرٌّ) جـا ئەگەر منداڵەکە بلۆغی بوو و گوتی من ئازادم (لَمْ يُقْبَلْ قَوْلُهُ فىالأَصَحِّ) قسەکەی لێقبـوڵ ناکرێ (إِلاَّ بِبَيِّنَةٍ) تەنها ئەگەر شاهیدی هەبێ، ئەو کاتە لێی قبوڵ دەکرێ (وَمَنْ أقامَ بَيِّنَةً بِرِقِّهِ) هەر کەسێك شاهید بێنێ: کە ئەم منداڵە فڕێدراوە کۆیلەیە (عُمِلَ بِها) بـە شـاهیدی شاهیدەکان ڕەفتار دەکرێ، بەڵام (وَيُشْتَرَطُ أنْ تَتَعَـرَّضَ الْـبَيِّنَةُ لِـسَبَبِ الْمِـلْكِ) بـە مــەرج داندراوە: شاهیدەکان هۆیملکایەتیکۆیلەکە-بۆ کەسەکە-بڵێن (وَفِى قَـوْلٍ يَكْفِـى مُطْلَـقُ الْمِلْكِ) لە فەرموودەیەکدا: ئەوەندە بەسە بڵێن: کۆیلەکە ملکی فلانکەسە.

(وَلَوْ اِسْتَلْحَقَ اللَّقِيطَ حُرٌّ مُسْلِمٌ) ئەگەر پیـاوێکی ئـازادو موسـوڵمان: منداڵـە فڕێدراوەکـەی بە نەژادی خـۆیەوە بەست، یان هەر منداڵێکیتری بە نەژادی خـۆیەوە بەسـت، وەك بڵـێ:

لَحِقَهُ وَصارَ أَوْلَى بِتَرْبِيَتِهِ، وَإِنِ اسْتَلْحَقَهُ عَبْدٌ لَحِقَهُ وَفِى قَوْلٍ يُشْتَرَطُ تَصْدِيقُ سَيِّدِهِ، وَإِنْ اِسْتَلْحَقَتْهُ امْرَأَةٌ لَمْ يَلْحَقْها فِىالأَصَحِّ، أَوِ اثْنانِ لَمْ يُقَدَّمْ مُسْلِمٌ وَحُرٌّ عَلَىذِمِّيٍّ وَعَبْدٍ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ بَيِّنَةٌ عُرِضَ عَلَىالْقائِفِ فَيَلْحَقُ مَنْ أَلْحَقَهُ بِهِ،

ئەمە کوڕی منە. ئەوە (لَحِقَهُ) منداڵەکە دەبێتە کوڕی موسـوڵمانەکە، بـەو مەرجانـەی لـە دانهێنانی نەژاددا ڕابران، کەوابو: (وَصارَ أَوْلَى بِتَرْبِيَتِهِ) ئەو پیاوە موسـوڵمانە لـە هـەموو کەسێك لەپێشترە بۆ پەروەردەو بەخێوکردنی منداڵەکە، چونکە باوکیەتی، بەڵام سوننەتە: قازی لێی بکۆڵێتەوەو بڵێ: لە چ ڕوویەکەوە ئەم منداڵە کوڕی تۆیە، یان کچی تۆیە؟ ئایا لە ژنی خۆتە، یان لە ژنێکی بێگانەیە: کە بە هەڵە جیماعت لەگەڵ کردوە.

هەروەها ئەگەر کافرێکیش بڵێ: ئەم منداڵە فڕێدراوە هی منە. لێی قبوڵ دەکرێو منداڵەکە دەبێتە کوڕی کافرەکە، بەڵام لە کافربووندا شوێنی ناکـەوێ، هـەروەك ڕابـراو لـە زۆربـەی سەرچاوەکاندا فەرموویانە (وَإِنِ اسْتَلْحَقَهُ عَبْدٌ) ئەگەر کۆیلەیەك گوتی کـوڕی منـە (لَحِقَـهُ) دەبێتە کوڕیکۆیلەکە (وَفِى قَـوْلٍ يُشْـتَرَطُ تَصْـدِيقُ سَـيِّدِهِ) لـە فەرموودەیەکـدا بـە مـەرج داندراوە: گەورەی کۆیلەکەش باوەڕی پێ بکا.

بەڵام (وَإِنِ اسْتَلْحَقَتْهُ امْرَأَةٌ) ئەگەر ئافرەتێك بڵێ: ئەم منداڵە هی منە. ئـەوە (لَـمْ يَلْحَقْهـا) نابێتە منداڵیئافرەتەکە (فىالأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا، بـەڵکو پێویسـتە شـاهیدی هەبێ: کە ئەم منداڵەی لێبوە. ئینجا منداڵەکە دەبێتە منداڵیخۆی.

(أَوْ اِثْنانِ) یان ئەگەر دوو کەس منداڵەکەیان بـە نەژادیخۆیانـەوە بەسـتو هـەر یەکـەیان گوتی: ئەم منداڵە هی منە. ئەو کاتە (لَمْ يُقَدَّمْ مُسْلِمٌ وَحُرٌّ) پیاوی موسوڵمانو ئازاد وەپێش نایەخرێ (عَلَى ذِمِّيٍّ وَعَبْدٍ) لە سەر کافری پەیمان لەئەستۆو لە سەر کۆیلە، بەڵکو گشتیان لەو داوایەدا یەکسانن:

کەوابو: (فَإِنْ لَمْ تَكُنْ بَيِّنَةٌ) ئەگەر هیچێکیان شاهیدی نەبو، ئەو کاتە (عُرِضَ عَلَى الْقائِفِ) منداڵەکەو گشت داواکارەکانی دەبردرێنە لای دروشمناس، تاکو تەماشای لاشەیان بکا، ئەو کاتە (فَيَلْحَقُ مَنْ أَلْحَقَهُ بِهِ) منداڵەکە دەبێتە هی ئەو کەسەیان: کە دروشمناسەکە دەیداتیۆ دەڵێ: لە نەژادی ئەوەیە، بە بەڵگەی: ﴿عَنْ عائِشَةَ رضي الله عنها: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللهِ ﷺ مَسْرُوراً فَقالَ: أَلَمْ تَرَيْ إلى مُجَزِّزٍ الْمُدْلِجِيِّ نَظَرَ إِلَى زَيْدٍ وَأُسامَةَ بِنِ زَيْدٍ فَقالَ: هَذِهِ الأَقْدامُ بَعْضُها مِنْ بَعْضٍ؟﴾ رواه الشيخان، پێغەمبەر ﷺ ڕۆژێك بە دڵخۆشی هاتەوەو فەرمووی: (عائشة) نەتدیت (مُجَزِّز)ی دروشمناس چۆن تازە تەماشای (زەید)و (ئوسامە)ی کوڕی (زەید)ی کردو گوتی: ئەم پێیانە لە نەژادی یەکترن؟. واتە: بە دروشمی پێیەکانیان زانی (زید)و (أسامة) کوڕو باوکن، پێغەمبەریش ﷺ بەم دروشمناسینە دڵخۆش بوو.

فَإِنْ لَمْ يَكُنْ قائِفٌ أَوْ تَحَيَّرَ أَوْ نَفاهُ عَنْهُما أَوْ أَلْحَقَهُ بِهِما أُمِرَ بِالإِنْتِسابِ بَعْدَ بُلُوغِهِ إِلَى مَنْ يَمِيلُ طَبْعُهُ إِلَيْهِ مِنْهُما، وَلَوْ أَقاما بَيِّنَتَيْنِ مُتَعارِضَتَيْنِ سَقَطَتا فِي الأَظْهَرِ.

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ قائِفٌ) جا ئەگەر دروشمناس نەبو (أَوْ تَحَيَّرَ) یان هەبو، بەڵام لێی شێوا (أَوْ نَفاهُ عَنْهُما) یان گوتی: منداڵەکە لە نەژادی هیچێکیان نیە (أَوْ أَلْحَقَهُ بِهِما) یان گوتی: منداڵەکە لە نەژادی هەردووکیانە، ئەو کاتە چاوەڕوانی بلۆغبوونی منداڵەکە دەکەین، کەوابو: (أُمِرَ بِالإِنْتِسابِ بَعْدَ بُلُوغِهِ) لە دوای بلۆغبوونی، فەرمانی پێدەکرێ: نەژادی خۆی بلکێنێ (إِلَى مَنْ يَمِيلُ طَبْعُهُ إِلَيْهِ مِنْهُما) بەو کەسەی کە تەبیعەتو دڵو دەروونی بەلایدا دەچێ: لە یەکێك لەو دووانە.

جا بزانە: ئەگەر تەنها یەکێکیان شاهیدی هەبو، ئەوە منداڵەکەی دەدرێتێ، بەڵام (وَلَوْ أَقاما بَيِّنَتَيْنِ) ئەگەر هەردووکیان شاهیدیان هێنا (مُتَعارِضَتَيْنِ) شاهیدەکانیش دژی یەکتری بون، ئەو کاتە (سَقَطَتا فِي الأَظْهَرِ) لە فەرموودەیبەهێزتردا: شاهیدەکانی هەردووکیان لەکار دەکەونو دیسان دەبردرێنە لای دروشمناس بەو شێوەی ڕابرا.

﴿ **ئاگاداریەکی گرنگ** ﴾: ئەگەر بێگومان بزانێ منداڵەکە هی خۆیەتی، ئەوە واجبە: دان بهێنێو بڵێ: منداڵی منە. بەڵام ئەگەر بە درۆ منداڵێك بکاتە منداڵیخۆی، یان بە درۆ بڵێ: منداڵی من نیە. ئەو کاتە حەرامە، ئەگەر بە حەڵاڵیشی بزانێ، ئەو کاتە کافر دەبێ، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية) لە باسی (إقرار)دا فەرموویانە.

کەوابو: ئەو ڕەفتارە خراپەی ئێستا هەیە: کە منداڵێکیفڕێدراو دەدۆزنەوە، یان لە کەسێکی وەردەگرن، ئینجا لە دادگاو لە بەڕێوەبەرایەتی ڕەگەزنامەو ناسنامەدا منداڵەکە بە ناویخۆیان تۆمار دەکەن، ئەوەش حەرامە، ئەگەر بە حەڵاڵیشی بزانن کافر دەبن.

کەوابو: هەر کاتێك منداڵەکە بلۆغی بو لە سەری واجبە: نکوڵی لەو نەژادە درۆزنە

بكاو ئاشكرا بكا: كه ئەو ژنو مێردە دایكو باوكی خۆی نین، چونكە ئەگەر وا نەكا، ئەویش بە بەر هەڕەشەی ئەم حەدیسە دەكەوێ: كە پێغەمبەرﷺدەفەرموێ: ﴿لَيْسَ مِنْ رَجُلٍ إدَّعَى بِغَيْرِ أَبِيهِ–وَهُوَ يَعْلَمُ–إلاَّ كَفَرَ﴾ وَفِي حَدِيثٍ آخَرَ: ﴿فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللهِ وَالْمَلاَئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ﴾ رواهماالشيخان، هەر كەسێك –جگە لە باوكیخۆی– خۆی بە كوڕی كەسێكیتر دابنێو بشزانێ كوڕی ئەو نیە، ئەوە كافر دەبێ–واتە: ئەگەر بە حەڵاڵی بزانێ– لەعنەتی خواو مەلائیكەو هەموو خەڵكی لە سەر بێ.

ئیتر لە (باسیدانپێداهێنانینەژاد)دا ناوەڕۆكی ئەم ئاگادارییە بە درێژی ڕابرا، بەڵام لە بەر گرنگی لێرەشدا دووبارەمان كردەوە.

(كِتابُ الْجَعالَةِ)

هِيَ كَقَوْلِهِ: مَنْ رَدَّ آبِقِي فَلَهُ كَذَا، وَيُشْتَرَطُ صِيغَةٌ تَدُلُّ عَلَاالْعَمَلِ بِعِوَضٍ مُلْتَزَمٍ، فَلَوْ عَمِلَ بِلاَ إذْنٍ أَوْ أَذِنَ لِشَخْصٍ فَعَمِلَ غَيْرُهُ فَلاَ شَيْءَ لَهُ، وَلَوْ قالَ أَجْنَبِيٌّ: مَنْ رَدَّ عَبْدَ زَيْدٍ فَلَهُ كَذَا، اِسْتَحَقَّهُ الرَّادُّ عَلَى الأَجْنَبِيِّ،

﴿ كِتابُ الْجَعالَةِ: **پەرتوكی جەعالە** ﴾

واتە: شتێك بخاتە ئەستۆی خۆی لە بەرامبەر كارێكی زاندراو، یان نەزاندراو: كە بۆی بكرێ. (هِيَ) مامڵەتیجەعالە (كَقَوْلِهِ) وەك بڵێ: (مَنْ رَدَّ آبِقِي فَلَهُ كَذَا) هەر كەسێك كۆیلە هەڵاتووەكەم بۆ بگەڕێنێتەوە، ئەو شتەی دەدەمێ. یان بڵێ: ئەگەر لە بەندیخانە ڕزگارم بكەی، ئەو شتەت دەدەمێ. یان بڵێ: ئەگەر ئەم كارەم بۆ پێك بێنی، ئەو شتەت دەدەمێ...هتد.

﴿عَنْ أَبِىسَعِيدٍالْخُدْرِىﷺ: أَنَّ سَيِّدَ حَيٍّ مِنَ الْعَرَبِ لَدَغَتْهُ عَقْرَبٌ، فَأَتَوْا إلَى رَهْطٍ مِنْ أَصْحابِ النَّبِيِّﷺ فَقَالُوا: هَلْ عِنْدَكُمْ شَيْءٌ؟ فَقالَ بَعْضُهُمْ: نَعَمْ إنِّي وَاللهِ لَراقٍ، وَلَكِنْ مَا أَنا بِراقٍ لَكُمْ حَتَّى تَجْعَلُوا لَنا جُعْلاً. فَصَالَحُوهُمْ عَلَى قَطِيعٍ مِنَ الْغَنَمِ، فَجَعَلَ يَتْفُلُ عَلَيْهِ وَيَقْرَأُ: (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ). فَكَأَنَّما نُشِطَ مِنْ عِقَالٍ، فَأَوْفَوْهُمْ جُعْلَهُمْ، ثُمَّ أَتَوُاالنَّبِيَّﷺ، فَقَالَﷺ: أَصَبْتُمْ إقْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي مَعَكُمْ بِسَهْمٍ﴾ رواه الشيخان، گەورەیەكیعەرەب دووپشك پێیوەداو داوای دوعایان لە سەحابەكانی پێغەمبەرﷺكرد، جا یەكێكیان گوتی: من دوعا دەزانم، بەڵام دوعاتان بۆ ناكەم تا كرێیەكمان بۆ دانەنێن. جا لە سەر سی سەرە مەڕ پێك هاتنو بە سورەتی (فاتِحَة) دوعای لە سەر گەورەكەیان خوێندو چاك بۆوە، جا سی مەڕەكەیان دانێو هێنانیانەوە خزمەت پێغەمبەرﷺ، ئەویش فەرمووی: كارێكی باشتان كردوە، مەڕەكان بەش بكەنو لەگەڵ خۆتان بەشێكیش لەو مەڕانە بۆ من دابنێن.

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی مامڵەتیجەعالە بە مەرج دادەندرێ (صِيغَةٌ) گوتەیەك هەبێ: كە (تَـدُلُّ عَلَىالْعَمَـلِ بِعِـوَضٍ مُلْتَـزَمٍ) ببێتـە نیشـانەی ئیزنـدانی كاركردنێـك بـە كرێیـەكی چەسپێندراو لە ئەستۆی ئیزندەرەكە: وەك وێنەكانیڕابردوو، كەوابو: (فَلَوْ عَمِـلَ بِـلاَ إِذْنٍ) ئەگەر یەكێك بێئیزندان كارێكی بۆ كەسێكیتر كرد، یان بە ئیزنیكەسەكە كارەكەی كرد، بەڵام باسی كرێیەكەی نەكرد (أَوْ أَذِنَ لِشَخْصٍ فَعَمِلَ غَيْرُهُ) یان كەسەكە پیاوێكی ئیزنـدا كارەكەی بۆ بكاو یەكێكیتر كارەكەی كرد، لەو سێ مەسەلانەدا (فَلاَ شَيْءَ لَهُ) كرێكارەكە مافی هیچ كرێیەكی نیە.

(وَلَوْ قالَ أَجْنَبِيٌّ) ئەگەر بێگانەیەك گوتی: (مَنْ رَدَّ عَبْدَ زَيْدٍ فَلَهُ كَذَا) هەر كەسێك كۆیلەكەی (زەید) بگەڕێنێتەوە ئەو شتەی دەدەمێ، ئەوە (اسْتَحَقَّهُ الرَّادُّ عَلَى الأَجْنَبِيِّ) ئەو كەسـەی

وَإِنْ قالَ: قالَ زَيْدٌ: مَنْ رَدَّ عَبْدِى فَلَهُ كَذَا، وَكانَ كاذِباً لَمْ يَسْتَحِقَّ عَلَيْهِ وَلاَ عَلىزَيْدٍ، وَلاَ يُشْتَرَطُ قَبُولُ الْعامِلِ وَإِنْ عَيَّنَهُ، وَتَصِحُّ عَلَى عَمَلٍ مَجْهُولٍ وَكَذَا مَعْلُومٍ فِى الأَصَحِّ،

كۆیلەكەی گەڕاندۆتەوە، مافی شـتەكەی لە سـەر بێگانەكە هـەیەو واجـبە: بێگانەكە بیداتێ، بەڵام (وَإِنْ قالَ) ئەگەر بێگانەكە گوتی: (قالَ زَيْدٌ) زەید گوتویەتی: (مَنْ رَدَّ عَـبْدِى فَـلَهُ كَذَا) هـەر كەسێك كۆیلـە هەڵاتووەكـەم بـۆ بگەڕێنێتـەوە ئـەو شـتەی دەدەمـێ (وَكـانَ كاذِبـاً) بێگانەكەش بە درۆ ئەو قسەیەی كردبو، ئەو كاتە (لَمْ يَسْتَحِقَّ عَلَيْهِ وَلاَ عَلَى زَيْدٍ) كرێكارەكە مافی هیچ كرێیەكی نیە: نە لە سەر بێگانەكەو نە لە سەر زەید، بـەڵام ئەگـەر زەیـد بڵـێ: بێگانەكـە ئـەو قسـەیەی بـە ڕاسـت كردبـو، ئـەو كاتـە: لـە سـەری واجبـە: كرێیەكـە بداتە كرێكارەكە.

(وَلاَ يُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی جەعالە بە مەرج دانراندرێ (قَبُولُ الْعامِلِ) كرێكارەكە بە زوبان قبـوڵ بكـا، بـەڵكو ئەوەنـدە بەسـە: كارەكـە بكـا (وَإِنْ عَيَّنَـهُ) هەرچـەند كرێدەرەكـەش كرێكارەكەی دیاری كردبێ.

ئینجا بزانە: مەرجە: كرێدەرەكە دەستكاری ملكو ماڵیخۆی دروست بێ، كـەوابو: كـرێی جەعالە لە لایـەن منـداڵو شـێتو قەدەغـەكراو دروسـت نابـێ، بـەڵام ئەوانـە هیچیـان لـە كرێكارەكەدا بە مەرج دانەندراون، بەڵكو تـەنها ئەوەنـدە مەرجـە: ئاگـاداری بانگـەوازیی ئیزندانەكە بێ.

كەوابو: ئەگەر یەكێك گوتی: هەر كەسێك ئەو كارەم بۆ بكا دینارێكی دەدەمێ. ئەو كاتـە هەر كەسێك ئاگاداری بانگەوازیەكە بێو كارەكە بكا، مافی دینارەكەی هەیە، جیاوازی نیـە كرێكارەكە: پیاو بێ، یان ئافرەت بێ، باڵغو عاقڵ بێ، یان منداڵ، یان شێت بێ، هەروەك لە (نهاية)و(مغنى)دا ڕوون كراوەتەوە.

﴿ ئاگاداری ﴾ دروستە فەرمانبەرێك بە پـارە واز لـە كارەكـەی خـۆی بێنـێ بـۆ

کەسێکیتر، چونکە ئەوەش بەشێکی جەعالەیەو پارەکەشی لێ حەڵاڵە، هەرچەند کاربەدەستیش ئەم کەسە لە جێی فەرمانبەرەکە جێگیر نەکا، هەروەها ئەگەر بڵێتە کەسێك: سەد دینارم بۆ قەرز بکە دە دینارت دەدەمێ. ئەوەش دروستەو مافی دە دینارەکەی هەیە، هەروەك لە (تحفة)و(الشرواني)دا ئەم مەسەلانە ڕوون کراونەوە.

(وَتَصِحُّ) جەعالە دروست دەبێ (عَلَى عَمَلٍ مَجْهُولٍ) لە سەر کارێکی نەزانداراو: کە چۆنیەتیو کاتو شوێنی بە ڕێکی نەزاندرێ.

(وَكَذَا مَعْلُومٍ) هەروەها لە سەر کارێکی زاندراویش دروست دەبێ، وەك بڵێ: هەر کەسێك ئەو شتەم لەو شوێنەوە بۆ بهێنێتەوە ماڵەوەم دینارێکی دەدەمێ (فِي الأَصَحِّ) لە فەرموودەی ڕاستتردا.

وَيُشْتَرَطُ كَوْنُ الْجُعْلِ مَعْلُوماً، فَلَوْ قالَ: مَنْ رَدَّهُ فَلَهُ ثَوْبٌ أَوْ أُرْضِيهِ، فَسَدَ الْعَقْدُ وَلِلرَّادِّ أُجْرَةُ مِثْلِهِ، وَلَوْ قالَ مِنْ بَلَدِ كَذَا فَرَدَّهُ مِنْ أَقْرَبَ مِنْهُ فَلَهُ قِسْطُهُ مِنَ الْجُعْلِ، وَلَوْ اِشْتَرَكَ اِثْنانِ فِي رَدِّهِ اِشْتَرَكا فِالْجُعْلِ، وَلَوْ اِلْتَزَمَ جُعْلاً لِمُعَيَّنٍ فَشارَكَهُ غَيْرُهُ فِالْعَمَلِ: إِنْ قَصَدَ إِعانَتَهُ فَلَهُ كُلُّ الْجُعْلِ، وَإِنْ قَصَدَ الْعَمَلَ لِلْمالِكِ فِلِلأَوَّلِ قِسْطُهُ وَلاَ شَيْءَ لِلْمُشارِكِ بِحالٍ،

(وَيُشْتَرَطُ) بۆ دروستبوونی جەعالە بە مەرج دادەندرێ (كَوْنُ الْجُعْلِ مَعْلُوماً) دەبی کرێیەکە زاندراو بێ، بە بەڵگەی حەدیسەکەیڕابردوو، کەوابو: (فَلَوْ قالَ) ئەگەر گوتی: (مَنْ رَدَّهُ فَلَهُ ثَوْبٌ) هەر کەسێك شتەکەم بۆ بهێنێتەوە ماڵەوەم جلێکی دەدەمێ(أَوْ أُرْضِيهِ) یان ڕازیی دەکەم (فَسَدَالْعَقْدُ) ماملەتەکە بەتاڵ دەبێ، چونکە نەزاندراوە جلەکە، یان ڕازیکردنەکە چییە؟ بەڵام (وَلِلرَّادِّ أُجْرَةُمِثْلِهِ) ئەو کەسەی شتەکەی هێناوەتەوە مافی کرێی وێنەی کارەکەی هەیە لە سەر کرێدەرەکە، چونکە بە خۆڕایی کارەکەی نەکردوە.

(وَ) هەروەها (لَوْ قالَ) ئەگەر کرێدەرەکە گوتی: (مِنْ بَلَدِكَذَا) هەر کەسێك ئەو شتەم لە فلانە شارەوە بۆ بهێنێتەوە ئەم شارە، پەنجا دیناری دەدەمێ (فَرَدَّهُ مِنْ أَقْرَبَ مِنْهُ) کرێکارەکەش لە شوێنێکینزیکترەوە شتەکەی هێناوە، ئەو کاتەش (فَلَهُ قِسْطُهُ مِنَ الْجُعْلِ) مافی بەشە کرێیەکەی هەیە، کەواتە: ئەگەر لە نیوەی ڕێگەوە بیهێنێتەوە، ئەو کاتە مافی نیوەیکرێیەکەی هەیە.

(وَلَوِ اشْتَرَكَ اِثْنانِ فِي رَدِّهِ) ئەگەر دوو کەس–یان زیاتر– ئاگاداری بانگەوازیجەعالە بوونو بە هاوبەشی شتەکەیان هێناوە، ئەو کاتە (اِشْتَرَكا فِيالْجُعْلِ) لە کرێیەکەشدا دەبنە هاوبەش بەگوێرەی ژمارەیکەسەکان، نەك بەگوێرەیکارکردنەکە.

بەڵام (وَلَوِ الْتَزَمَ جُعْلاً لِمُعَيَّنٍ) ئەگەر کرێدەرەکە کرێیەکی خستە ئەستۆیخۆی بۆ کرێکارێکی دیارکراو، وەك بڵێ: نەوزاد ئەگەر تۆ ئەو کارەم بۆ بکەی دینارێکت دەدەمێ (فَشارَكَهُ غَيْرُهُ فِيالْعَمَلِ) جا یەکێکیتر هاوبەشیی لەگەڵ کرێکارەکە کرد لەو کارەدا، ئەوە

تەماشا دەكرێ: (إِنْ قَصَدَ إِعانَتَهُ) ئەگەر ئەم دووەمە مەبەستی یارمەتیدانی كرێكارەكە بوبێ، ئەوە (فَلَهُ كُلُّ الْجُعْلِ) گشت كرێیەكە بۆ كرێكارەكەیە، یارمەتیدەرەكەش مافی هیچی نیە.

(وَ) هەروەها (إِنْ قَصَدَالْعمَلَ لِلْمالِكِ) ئەگەر دووەمەكە مەبەستی كاركردن بێ بۆ كرێدەرەكە، ئەو كاتە (فَلِلأَوَّلِ قِسْطُهُ) كرێكارەكەیەكەم بەشەكرێیەكەی خۆی دەدرێتێ: كە نیوەیە، چونكە نیوەیكارەكەی كردوە، بەڵام (وَلاَ شَيْءَ لِلْمُشارِكِ بِحالٍ) دووەمەكە–كە هاوبەشیی كردوە– هیچی نادرێتێ بە هیچ جۆرێك، چونكە كرێدەرەكە هیچ كرێیەكی بۆ وی نەخستۆتە ئەستۆیخۆیو ئەو بە خۆڕایی كارەكەی كردوە، كەواتە: ئەگەر كرێكارەكەیەكەم دووەمەكەی بە كرێ گرتبێ تاكو یارمەتیی بدا، ئەو كاتە دووەمەكە مافی كرێیەكەی لە سەر كرێكارە یەكەمەكە هەیە.

وَلِكُلٍّ مِنْهُما اَلْفَسْخُ قَبْلَ تَمامِ الْعَمَلِ، فَإِنْ فُسِخَ قَبْلَ الشُّرُوعِ أَوْ فَسَخَ الْعامِلُ بَعْدَالشُّرُوعِ فَلاَ شَيْءَ لَهُ، وَإِنْ فَسَخَ الْمالِكُ بَعْدَ الشُّرُوعِ فَعَلَيْهِ أَجْرَةُالْمِثْلِ فِي الأَصَحِّ، وَلِلْمالِكِ أَنْ يَزِيدَ وَيَنْقُصَ فِالْجُعْلِ قَبْلَ الْفَراغِ، وَفائِدَتُهُ بَعْدَ الشُّرُوعِ وُجُوبُ أُجْرَةِالْمِثْلِ، وَلَوْ ماتَ الآبِقُ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ أَوْ هَرَبَ فَلاَ شَيْءَ لِلْعامِلِ،

(وَلِكُلٍّ مِنْهُما) بۆ هەر یەكێكیان–لە كرێدەرەكەو لە كرێكارەكە– دروستە (اَلْفَسْخُ قَبْلَ تَمامِ الْعَمَلِ) مامڵەتیجەعالە هەڵبوەشێنێتەوە پێش ئەوەی كارەكە تەواو ببێ:ئینجا (فَإِنْ فُسِخَ قَبْلَ الشُّرُوعِ) ئەگەر پێش دەستپێكردنیكارەكە مامڵەتەكە هەڵوەشێندراوە: لە لایەن كرێدەرەكە، یان لە لایەن كرێكارە دیاركراوەكە (أَوْ فَسَخَ الْعامِلُ بَعْدَ الشُّرُوعِ) یان لە دوای دەستپێكردنیكارەكە كرێكارەكە هەڵیوەشاندەوە، ئەوە لە هەردوو مەسەلەدا (فَلاَ شَيْءَ لَهُ) كرێكارەكە مافی هیچ كرێیەكی نیە، چونكە لە مەسەلەی یەكەمدا هیچ كارێكی نەكردوەو لە دووەمیشدا بەخۆشیخۆی مەبەستی كرێدەرەكەی بەجێ نەهێناوە.

كەوابو: (وَإِنْ فَسَخَ الْمالِكُ بَعْدَ الشُّرُوعِ) ئەگەر لە دوای دەستپێكردنی كارەكە كرێدەرەكە هەڵیوەشاندەوە، ئەو كاتە (فَعَلَيْهِ أَجْرَةُالْمِثْلِ) لە سەری واجبە: كرێیهاووێنەی ئەوەندە كارەی كراوە، بداتە كرێكارەكە (فِيالأَصَحِّ) لە فەرموودەیڕاستتردا، چونكە بە خۆڕایی كارەكەی نەكردوەو واجبە ڕێز لە كارەكەی بندرێ.

(وَلِلْمالِكِ) بۆ كرێدەرەكە دروستە: (أَنْ يَزِيدَ وَيَنْقُصَ فِيالْجُعْلِ قَبْلَ الْفَراغِ) كرێیەكە زیاد بكاو كەم بكا پێش تەواوبوونیكارەكە (وَفائِدَتُهُ بَعْدَالشُّرُوعِ) سودی ئەو گۆڕانكاریە لە دوای دەستپێكردنیكارەكە ئەمەیە: (وُجُوبُ أُجْرَةِالْمِثْلِ) كرێیهاووێنە لە سەر كرێدەرەكە واجب دەبێ بۆ كرێكارەكە لە بەرامبەر هەموو كارەكەی.

(وَلَوْ ماتَ الآبِقُ فِي بَعْضِ الطَّرِيقِ) ئەگەر كۆیلە هەڵاتووەكەی گەڕاندەوەو لە ڕێگەدا مرد (أَوْ هَرَبَ) یان دیسان هەڵاتەوە، یان شتەكەی دۆزیەوە بەڵام پێش ئەوەی بیداتەوە دەست خاوەنەكەی، شتەكە فەوتا، یان ون بۆوە، یان زەوت كرا، یان بەشێكی دیوارەكەی دروست كرد ئینجا ڕووخا، یان نیوەی جلەكەی دووری ئینجا سوتا، لەو مەسەلانەدا (فَلاَ شَيْءَ لِلْعامِلِ) كرێكارەكە مافی هیچ كرێیەكی نیە، چونكە كردارەكەی تەسلیمی كرێدەرەكە نەكردوەو سودی نەگەیوەتێ.

كەواتە: ئەگەر بەشێكی كارەكەی تەسلیمی كرێدەرەكە كرد: وەك نیوەی جلەكەی بدوورێ و تەسلیمی خاوەنەكەی بكا، ئینجا لە دەست خاوەنەكەیدا بفەوتێ، یان نیوەی دیوارەكە دروست بكاو تەسلیمی خاوەنەكەی بكاو لە دەستیدا بڕوخێ، ئەو كاتە: مافی بەشە كرێیەكەی هەیە، هەروەك لە (تحفة)و (نهاية)دا فەرموویانە.

وَإِذَا رَدَّهُ فَلَيْسَ لَهُ حَبْسُهُ لِقَبْضِ الْجُعْلِ، وَيُصَدِّقُ الْمالِكُ إِذَا أَنْكَرَ شَرْطَ الْجُعْلِ أَوْ سَعْيَهُ فِي رَدِّهِ، فَإِنْ اِختَلَفا فِي قَدْرِ الْجُعْلِ تَحالَفا.

(وَإِذَا رَدَّهُ) هەركاتێك كرێكارەكە شتەكەی دۆزیەوەو گەڕاندیەوە (فَلَيْسَ لَهُ حَبْسُهُ لِقَبْضِ الْجُعْلِ) بۆی دروست نیە: شتەكە لە لایخۆی گل بداتەوەو نەیداتەوە تا كرێیەكەی وەردەگرێ، چونكە تا تەسلیمیخاوەنەكەی نەكاتەوە، مافی كرێیەكەی نابێ.

(وَ) هەر كاتێك كرێدەرەكەو كرێكارەكە بووە كێشەیان، ئەوە (يُصَدِّقُ الْمالِكُ) بە سوێندخواردن باوەڕ بەكرێدەرەكە دەكرێ (إِذَا أَنْكَرَ شَرْطَ الْجُعْلِ) ئەگەر بڵێ: هیچ كرێم بە مەرج دانەنابو. كرێكارەكەش بڵێ: بە مەرجت دانابو كرێم بدەیتێ (أَوْ سَعْيَهُ فِيرَدِّهِ) یان بڵێتە كرێكارەكە: تۆ نەتهێناوەتەوە.

بەڵام (فَإِنْ إِخْتَلَفا فِي قَدْرِالْجُعْلِ) ئەگەر لە ئەندازەیكرێیەكەدا بووە كێشەیان، ئەو كاتە (تَحالَفا) هەردووكیان–وەكو كڕیارو فرۆشیار– سوێند دەخۆنو مامڵەتەكە هەڵدەوەشێننەوەو كرێی هاووێنەش دەدرێتە كرێكارەكە.

ئینجا بزانە: ئەركیبەخێوكردنو ئەركیگەڕاندنەوەی شتەكە لە سەر خاوەنەكەیەتی، كەوابو: كرێكارەكە شاهید دەگرێ: كە بە نیەتیوەرگرتنەوە ئەو مەسرەفانە لە شتەكە دەكا، هەروەها دەستیكرێكارەكەش لە سەر شتەكە دەستیئەمینداریيە، كەواتە: ئەگەر كەمتەرخەمیو دوژمنكاری نەكاو شتەكە بفەوتێ، نابێتە زامین، هەروەك لە زۆربەی سەرچاوەكاندا ئەو مەسەلانە ڕوون كراونەوە...كۆتایی.

اَلْحَمْدُ للهِ لێرەدا–بە تەواوبوونی پەڕتوكی جەعالە– بەرگی سێیەمی ﴿ڕووناكی (رَبِّ الْعالَمِين) ڕوونكردنەوەی (مِنْهاج الطَّالِبِين)﴾ كۆتایی هات لە شەوی چوارشەممە (24)ی (محرم)ی (1422)یكۆچی، إِنْ شاءَ اللهُ بەرگی

چوارەمی بەدوادا دێ: کە بە ﴿كِتابُ الفَرَائِض: پەڕتوکی میراتەکان﴾ دەست پێ دەکا، لە خوای گەورە دەپاڕێمەوە: هێزو توانام بداتێ بۆ تەواوکردنی ڕوونکردنەوەی هەموو (مِنْهاج)ی ئیمامی(النواوی)رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى، منیش بەندەی بێچارە: (عبدالله عبدالعزیز هەرتەلی)م، خودا لە خۆمو دایکمو باوکمو خۆشەویستانم خۆش ببێ، آمین، وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ عَلَى سَيِّدِنا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ أَجْمَعِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَقُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ.

هەولێر – کوردستان

24ی محرم–1422 ی کۆچی.

29ی خاکەلێوە–2701 ی کوردی.

18ی نیسان–2001 ی زایینی.

شارەزاکردن:

ئەی خوێنەری بەڕێز، هەر کاتێك دانەر دەڵێ:

* رواه الشيخان، مەبەستی ئیمامی (البخاري و مسلم)ن.

*رواه اصحاب السنن، مەبەستی ئیمامی (أبوداود و النسائي و الترمذي)ن.

* هەروەك لە سەرچاوەکاندا فەرموویانە، یان ڕوون کراوەتەوە، مەبەستی ئەم چوار کتێبەنە:

1 –(المجموع: شرح المهذب) دانراوی (الإمام النواوي).

2 –(تحفةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام إبن حجرالهيتمي).

3 –(نهايةالمحتاج: شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمدالرملي).

4 –(مغنيالمحتاج : شرح المنهاج) دانراوی (الإمام محمد الخطيب الشربيني).

جا ئەگەر یەکێك لەو چوارانە لە گەڵدا نەبێ، ئەو کاتە دەڵێ: هەر وەك لە زۆربەی سەرچاوەکاندا...

ئەی قوتابیی خۆشەویست و ڕێزدار، تکایە:

1– پێشەکیەکەلە بەرگی یەکەمدا بە بیرلێکردنەوەیەکی ورد بخوێنەوە.

2– بۆ تێگەیشتنی ئەم کتێبە پشت مەبەستە بە تەنها زانستیخۆت، بەڵکو لە لای مامۆستایئایینی بیخوێنە، چونکە چەند پێناسەو زاراوەیەکی شەرعی هەنە، لە لای مامۆستای ئایینی باشتر لێی تێدەگەی.

*دانراوەکانیتری دانەر:

1 – هـــۆنـــراوەی ﴿ ئیمان و ئیسلام ﴾
2 – ڕوونكردنەوەی ﴿ الأربعين النواوية ﴾
3 – ﴿ عـەقـیدەی ئیـسـلامـی ﴾
4 – ڕوونكردنەوەی ﴿ العقيدةالطحاوية ﴾
5 – چەند گوڵێك لە ﴿ گوڵزاری ئیسلام ﴾
6 – ڕوونكـردنەوەی ﴿ متن فتح القريب ﴾
7 – ڕوونكردنەوەی ﴿ قطرالعارض في علم الفرائض ﴾
8 – چۆنیەتی ﴿ حەج و عومرە ﴾
9– مێرگ و گوڵزاری بەهار * ژیانی پێغەمبەری ڕێزدارﷺ.

ناوەڕۆكی بەرگی سێیەمی ﴿ ڕووناكی(رَبِّ الْعالَمِين)﴾

ناوەڕۆکی بەرگی سێیەمی ﴿ ڕووناکی(رَبِّ الْعالَمِين)﴾

1-خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ فَلَوْلاَ نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِالدِّينِ ﴾ (التوبة:122)، واتە: دەبوا لە هەر هۆزێکی موسوڵمانان کۆمەڵێك ڕاپەڕییان بۆ (جیهاد)کردنو کۆمەڵێکیش بۆ خوێندن، تاکو لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن.

2- پێغەمبەری خۆشەویستﷺ دەفەرموێ: ﴿ مَنْ يُرِدِاللهُ بِهِ خَيْراً يُفَقِّهْهُ فِالدِّينِ ﴾ رواه البخاري ومسلم، واتە: هەر کەسێك خوای گەورە بیەوێ چاکەی بداتێ، لە (شەریعەتی ئیسلام) تێیئەگەیێنێ.

3-ئیمام (عمر بن الخطاب) دەفەرموێ: ﴿ تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا، فَمَنْ سَوَّدَهُ قَومُهُ عَلَى فِقْهٍ، كانَ حَياةً لَهُ وَلَهُمْ ﴾ رواه الدارميُّ، واتە: لە (شەریعەتی ئیسلام) تێبگەن پێش ئەوەی بکرێنە گەورە، چونکە هەر کەسێك (شەرع) بزانێو گەلەکەی خۆی بیکاتە گەورە، ئەبێتە هۆی ژیانێکی خۆش بۆ خۆیو بۆ ئەوان.

4- ئیمام (الأعمش) دەفەرموێ: ﴿ يَامَعْشَرالْفُقَهاءِ أَنْتُمُ الأَطِبَّاءُ وَنَحْنُ الصَّيَادِلَةُ ﴾ رواه الصيمري، واتە: ئەی چینی(شەرعزانان) ئێوە پزیشکن، ئێمەی(حەدیس گێڕەوەش) دەرمانناسی دەرمانخانەین.

5- ئیمام (الشافعي) دەفەرموێ: ﴿ مَنْ حَفِظَ الْفِقْهَ عَظُمَتْ قِيمَتُهُ وَمَنْ تَعَلَّمَ الْحَدِيثَ قَوِيَتْ حُجَّتُهُ ﴾ رواه ابن حجر الهيتمي، واتە: هەرکەسێك لە (شەریعەتی ئیسلام) شارەزا بێ نرخی بەرز ئەبێتەوە، هەر کەسێك (حەدیس) فێر بێ بەڵگەی بەهێز دەبێ.

6-ئیمامی (البخاري) دەفەرموێ: ﴿ هُوَ-أَيَ الْفِقْهُ- ثَمَرَةُ الْحَدِيثِ، وَلَيْسَ ثَوابُ الْفَقِيهِ دُونَ ثَوابِ الْمُحَدِّثِ ﴾ رواه القسطلاني، واتە: (شەریعەتی ئیسلام) بەرهەمی حەدیسە، پاداشتی (شەرعزان) کەمتر نیە لە پاداشتی (حەدیس گێڕەوە).